

הַשְׁלָח

ירחון

לספרות, למדע ולענייני־חיים.

העורך :

ד"ר יוסף קלוזנר.

כרך ל"ט

(חוברות רכ"ט—רל"ד)

ניסן — אלול תרפ"א

ירושלים.

בדפוס "מוריה", שיינבוס־ווייס.

תוכן-הענינים של "השלח" ברך ל"ט

(על-פי א"ב).

יוסף חיים ברנר (רשומים לדמותו)
 79 . . . ד. קמחי . . .
 יוסף חיים ברנר (זכרונות).
 321 . . . מרדכי בן הלל הכהן . . .
 ימיה-שחרות של העם העברי. ד"ר
 28 . . . פ. וו. אולברייט . . .
 לבקורת-הציוניות.
 272 . . . ד. קמחי . . .
 לצמיחת המרכזים הישראליים בתקופת-
 הגאונים (ג.). ש. אסף. . . 213 . . .
 445 " (המשך) " . . .
 559 " (סוף) " . . .
 לקראת הקונגרס השני-עשר.
 373 . . . ד"ר יוסף קלוזנר . . .
 לשמש (כליל סוניעות).
 68 . . . שאול משרניחובסקי . . .
 בנות-יעקב (באלאדה).
 415 . . . שמעון גינצבורג . . .
 מחקרים סוציולוגיים בתולדות העברים
 הקדמונים (מאמר ראשון).
 385 . . . ד"ר א. ש. וואלד שטיין . . .
 485 " (סוף) " . . .
 מן הגיהנום האוקריינית (מאמר שני).
 379 . . . הרב משה רבלסקי . . .
 581 " (סוף) " . . .
 מן הספרות הצעירה במערב (II—I).
 185 . . . ש. רבידוביץ . . .
 סם חיים וסם-מות (מרוסות הסובייטית).
 349 . . . ב. מ. . .
 ספרותנו. קבוצה שניה (ח) ? שמש הספרות
 העברית. ד"ר יוסף קלוזנר . . . 431 . . .
 ספרים חושים (גם על גבי
 המעטפה). . . 96 . . .
 192 " . . .
 384 " . . .
 עבר וכנען (מאמר שלישי).
 128 . . . ד"ר נחום סלושץ . . .
 308 " (סוף) " . . .
 עוד נחראה (רשום).
 318 . . . חנה שפירה . . .
 על המצב בארץ (במקום השקפה).
 480 . . . המשקיף . . .
 על הקברים (ש"ר).
 450 . . . י. חורגין . . .
 עם נפשי (שיר).
 91 . . . ק. י. סילמאן . . .

אברהם לודוויגסול. ש. א. סן . . . 92 . . .
 אין לשוב עוד (רשום).
 242 . . . מ. ז. וולפובסקי . . .
 ארבעים שנה.
 462 . . . משה סמילאנסקי . . .
 באלאדה (II—I). יעקב
 קינף ליבויק . . . 340 . . .
 במרום-הרים (שירים).
 312 . . . מ. ז. וולפובסקי . . .
 בסבכי-היער (ספור).
 34 . . . מרדכי בן הלל הכהן . . .
 109 " (המשך) " . . .
 221 " (המשך) " . . .
 321 " (המשך) " . . .
 392 " (המשך) " . . .
 494 " (סוף) " . . .
 דברים כהותם. מ. ליפסון . . . 484 . . .
 דף מן האמצע (רשימה).
 54 . . . י. ל. טויבמאן . . .
 האנופיציה הציונית באמריקה.
 86 . . . שלום שווארץ . . .
 האמנות היהודית בתקופת-ההשמונאים.
 49 . . . ד"ר יוסף קלוזנר . . .
 102 " (המשך) " . . .
 193 " (המשך) " . . .
 289 " (סוף) " . . .
 הבסילקי בתלמוד. פרום
 7 . . . ד"ר שמואל קרויס . . .
 ההיסטוריה מלמדת. ד"ר שמעון
 ברנסלד . . . 1 . . .
 חלאת-הקרקע והקנין הפרטי.
 343 . . . אליהו מונצ'יק . . .
 הקיסר הריוניס—הראשון לחוקרי-הארץ.
 121 . . . פרום דיר שמואל קרויס . . .
 526 " (סוף) " . . .
 468 . . . השקר הגדול. ב. מ. . .
 566 " (סוף) " . . .
 נעד המלאכויות היהודיות. שלום
 279 . . . שווארץ . . .
 חלוצים (אידייליה). דוד
 145 . . . שמעוןוביץ . . .
 יונה בן אמתי (פואמה). אהרן
 17 . . . ציומלין . . .
 177 " (המשך) " . . .
 244 " (סוף) " . . .

II.

תוכן = הענינים

רעיונות לעתיד לבוא	עם פסלי-גליצנשטיין (מסה).
97 דיר שמעון ברנפ'לד	יעקב קוסליביץ 168
261 " (סוף)	עם שקיעה (שיר). ש. ב. 202
ישאלת-הכסף או שאלת-הכח? —	קדושה (שירים).
267 דיר יוסף קלוזנר	מרדכי גולדנברג 541
שבעת מדורי-הכוס (מעשה).	קללת-אלהים (מאגדות-בראשית).
135 אר"י מן השלומים	צורי לי 303
204 " (סוף)	קרבן (ציור). מ. סיקו 435
שירי-אנאקריאון (מעין בקורת).	547 " (סוף)
163 אריה סימון	קרבנות, י. אבישר 365

ההיסטוריה מלמדת.

מאת

ד"ר שמעון ברנפלד.

הגיעה אותה השעה הגדולה, שלה היה עמנו מצפה כל ימי גלותו הארוכה, ומוכרח היה תמיד, כי בוא חבוא, ואף-על-פי שארכו הימים ותוהלתו נכזבה כמה פעמים, לא הסיה מעולם את דעתו מתקות-הגאולה, שעשה אותה בסיס חייו המוסריים. נקודת-המוצא בהשקפת-העולם שלו היתה, "זכר יציאת-מצרים", וסיף סקירתו לעתיד היה רעיון קבוץ-גליות, שיבת שבותו וחרוש חייו הלאומיים על אדמתו ההיסטורית. אילמלא האמאנציפאציה המוסית שפשטה את הרגל עד מהרה, לא היה נשמע מעולם במחנה-ישראל דבור כל-שהוא—לוותר על העתיד הגדול, שהיה, לפי השקפת נביאינו, בגדר של ודאי-גמור: לא היה אדם מישראל כופר מעולם בנצחיות האומה הישראלית, שהשווה נביאנו לחזקים הנצחיים של העולם. אבל גם בדרות-הטמיעה היו הכופרים בעתידות-עמנו המועטים בישראל: כלל-האומה נשא עינו לעתיד מזהיר, ורק בכחו סבל מה שסבל בתוקף הגלות הארוכה.

ועכשיו שבאה השעה ואידעו המאורעות, שעוד לפני עשר שנים היינו חושבים אותם היותם בגדר-הנמנע, קשה ההתחלה ומרובה צער חבל-לידה של התקופה ההיסטורית החדשה, עכובים ומניעות מרובים מרבים את ידי החלוצים, אין אני מתקרא אף רגע אחד, שמא יאספו ידיהם ויזנחו את עבודתם, שהיא עבודת-העתיד של עמנו, ואף-על-פי כן רואה אני נחיצות בדבר לחזור אחר המאורעות ההיסטוריים, אחר אותם המאורעות, שהכשירו את הגאולה בימי בית שני.

ההיסטוריה המקראית, שמסרה לנו את ספור-המעשים מתחלת ימי-העליה, כצרה הרבה, ובמלים מועטות ספרה לנו את המעשים הגדולים, שנעשו בימים-ההם, ובכלל פלגה זכר לדורות הבאים רק את חיצוניות-המאורעות ולא את פנימיותם, את פירי התמיסה של הכתות המוסריים, ובאמת, דוקא כחה של האדיאות, התמיסה המוסרית, היא עיקר בתקופה ההיסטורית ההיא, תקופת תחית-האומה, ובמובן ידוע: תקופת לידת האומה הישראלית במבעה הנצחי, שהרי בימי בית ראשון היה ישראל רק אחד מן השבטים השמיים במערב-אסיה ומעמדה היה מסומי וזמני. בסוף ימי בית ראשון זרעו הנביאים את זרע הרעיון של נצחיות האומה הישראלית וערכה האוניוורסאלי; וזרע זה צמח וגדל ושגשג בימי בית שני, נתקיימו דברי נביאי-הדרו, שהיו מחזקים בימים ההם, ימי האוש מקוצר-רוח ומעבודה קשה,

את קטני-האמונה שבישראל. גדול היה כבוד הבית האחרון מן הראשון. הערך ההיסטורי הנצחי של עמ"ישראל נוסד דוקא בימי התסיסה, ששירותה היתה מרובה כל-כך. מה שנעשה עכשיו בשנים מועטות לא השיגו אבותינו עולי-הגולה אלא אחר עמל רב במשך כמה דורות. עד כמה שמרובים וקשים עכשיו העכובים והמעצורים — מה הם בערך לאותם העכובים, שעמדו בפני עולי-הגולה כהרים רמים ותלולים?

מ-ישרי-הגאולה" של "נביא-הישע", שקם לישראל בסוף ימי גלות-בבל, אנו למדים, כמה היו בני-דורו בעלי רוח נמוכה ושפלה, עד כמה מאנו אזניהם לקלוט את שירת-הישע וכמה היו עיניהם עצומות מלראות את ציור העתיד המבריק, שחזה להם הנביא הגדול. הנביא דולג בסקירת-העתיד על יסורי-ההוה, שהיו קשים ומעיקים כל-כך. אבל התביעות היוצאות באו והטרידו את הלבבות. אותן התביעות היו שייכות לכלל עולי-הגולה ולהפרטים — צרות-הרבים היו מעורבות בצרות-היחידים. בעיקר עלו אז מבבל רק אלה, שלא עלה בידם להחזיק מעמד בארץ-גלותם. רובם חשבו אז לשוב אל ארצם ואל אדמתם, כלומר לישדותיהם וכרמיהם, שנמלו החיילות של בבל מידם באונם ונתנו אותם לבעלים חדשים מבני דלת-העם (מלכים ב', כ"ה י"ב; ירמיה נ"ב, ט"ז). רבים מעולי-הגולה באו לארץ-ישראל בתסוה ובשאפה להוציא את נחלתם מידי הבעלים החדשים ולהתישב על אדמתם. זה גרם לתסיסה איקונומית, שלא סכסה כמה מאות שנים בימי בית שני ואת הוצאותיה אנו רואים ביהוסם של "צמח-הארץ" להפרשים עד סוף ימי הבית.

ומלבד החכוכים האיקונומיים, שהשפיעו על התפתחות הישוב בארץ-ישראל להפסד, גרמו לרעה גם החכוכים הלאומיים. אנו יודעים עכשיו במיב הנגודים הלאומיים שבימינו. כלומר, הנגודים שבין היהודים ובין הערביים. אבל יותר קשים היו אלו בימי יסוד-המעלה, בדור וזובבל וכדור עזרא ונחמיה. אלו לא ססמו עד שנברו החשמונאים. פרובלימה זו נפתרה בכח הסיף בימי יוחנן הורסנוס. ועדיין אנו מסופקים הרבה אם היה זה פתרון רצוי, זולת "צרי יהודה ובנימין", שכניציון הרעים, היו מעסיים לישראל. אחיהם ישונאיהם מנדיהם, אנשי שושרון ובני-אדום. בימי גלות-בבל באו הנבטיים וינשלו את האדומיים מאדמתם. ואלו הלכו והתישבו בערי-היורה השוממות, כשהזרו גולי-בבל לארץ-ישראל היה קשה להם עד מאד להתפשר עם המאורעות האלו. עד ימי-החשמונאים היתה "שאלת-הלאומים" אבן-נגף לעמ"ישראל. ורק בהבנת המאורעות הללו יתברר לנו האופי המיוחד של פעולת עזרא ונחמיה, שהתחילה כשמונים וחמש שנים אחר יסוד-המעלה.

ושמא אנו חושבים, שהיה מצבם המדיני של עולי-הגולה הראשונים רצוי — גם זוהי טעות גמורה. כורש מלך-פרס הרשה לגולי-בבל לעלות לארץ-ישראל ולכנות את המקדש החרב. זו היתה כל האבטונומיה המדינית של בני הישוב החדש בימים ההם — לא יותר. מה היה באמת הפחה אשר ליהודה? — שומר המלך וגובה המסים והארנוניות בשביל האחדשרפן של מדינות. עבר נהרא, שבהן התחשבה

גם ארץ-ישראל כל ימי מלכות-פרס. כמה היה עלוב המצב המדיני של יהודי ארץ-ישראל אנו מכירים מן העיכבים והמניעות בבנין המקדש בימי כורש וכימי נבוכדנצר בנז ובבנין חומת-ירושלים בימי עזרא ונחמיה. אילמלא "בחדהסבל" של בני הדורות האלה, וביחוד אילמלא הפעולה הכבירה של נחמיה "רב-הפעלים", כבר היה ישראל אובד לגמרו. ומהתחלה פעוזה כל-כך יצא מאורע ההיסטורי גדול ורב-ערך, שהשפעתו ותוצאותיו אנו מוצאים במדה מרובה בהתפתחות ההיסטוריה הכללית עד היום הזה.

הבטחת הנביאים, שיהא קיום נצחי לעם ישראל, היתה רעיון ואידאָל—אבל אידאָל זה התגלם ונעשה כחמניע בהיסטוריה בימי בית שני, וכישנעמוד על האופי של הדברים בתקופה הראשונה של יסוד-המעלה, כלומר, בשמונים וחמש השנים, שקדמו לדוד עזרא ונחמיה, נכיר ונדע בכירור, במה גבר ישראל ובמה הגיע לחשיבותו ההיסטורית ולנצחיותו, באופן שכל העכובים שבעולם לא הספיקו להרוס אותו העתיד הנעלה, שצייר "נביא-הישע" בימיו בצבעים מבריקים ומוהרים כל-כך, לא לשוא נתן הנביא הנענה את גוו למכים ואת לחייו למורטין, לא לחנם לא הסתיר פניו מכלימות ודוק". הוא נצח באמת ולא בני-דורו, שלא הכירו להיכן הדברים מגיעים. באותם המאורעות אנו מוצאים עד כמה גדול כח-הרעיון, איני נכנס במשא-ומתן, מה קודם: הכח החמרי—תנאי-הכלכלה—או הכח הרוחני-הגורמים המוסריים?—איך שהיה הדבר בהתפתחות ההיסטוריה הכללית—בהתפתחותה של ההיסטוריה הישראלית אנו רואים פעמים אין מספר, עד כמה גדול כחו של הרעיון, כשם שכל מצבו וקיומו של ישראל הם מהאה כלפי הכחות החמריים, שגרמו להתאבדו מתחת השמים, כך כחו וטבעו הם מחאה כלפי החוקים ההיסטוריים הכלליים, עם-ישראל הוא יחיד בעולם וקובע מין בפני עצמו בכמה ענינים עיקריים—

* * *

אחר העליה הראשונה בימי כורש מלך פרס, שלא הצליחה, היתה עוד התעוררות לתחייה בימי דריוש הראשון, ואז כמו לישראל שני נביאי-הדור: חגי וזכריה. במובן ידוע היו הענינים דומים או למאורעות של ימינו, כי תחלה סיבו קצת מאחשדרפני-פרס לקבל עליהם את מלכות-דריוש. במלכות-פרס היו מהומות מרובות ורעש-ממלכות, על מאורעות אלה נבא חגי, בהם ראה חבלי-לידה של האומה כמו שראה "נביא-הישע" בימי מפלת בבל תחלת הגאולה לישראל. מה שאירע בימי דריוש הראשון ידוע לנו, לאחר בנין-המקדש פסקו הכחות הבונים, כחמשים ישנה עברו מאז, והישוב הלאומי בארץ-ישראל היה, הולך ומתנוונה, נראה היה בימים ההם שאף דבור אחר של "נביא-הישע" לא יתקיים. המקדש בירושלים היה סיים, אבל העם היה הולך ומתנוונה, הולך ובטל.

ואז, בימי ארתחששתא, אירע מאורע גדול, יחיד בהיסטוריה הישראלית

ואפשר גם יחידה בהיסטוריה האנושית: רעיון גדול, מוסרי-רוחני, חדש תקופה גדולה, עולמית.

עד כמה שכבר דרשו וחקרו בפרטי המאורעות הגדולים האלה—עדיין לא מצאו את עמקם, עדיין לא עמדו על חשיבותם בתוצאותיהם המרובות. שהרי אי-אפשר לצייר לנו את התפתחותה של ההיסטוריה האנושית זולתם. זהו מאורע, שכמותו לא ישנה בהיסטוריה; ולסיכך אי-אפשר ללמד עליו כמדת-מה מצינו. אותו צריך להבין ביחודו.

חסר היה לישראל רעיון לקיומו, כלומר, רעיון זכות-קיומה, שיהא עומד לו אפילו בתנאים אי-דיוויים, נראים כעלולים לבטל את קיומה. רעיון זה המציאו לו שני האנשים הגדולים: עזרא ונחמיה. הם—בזני ההיסטוריה הישראלית ובזני העולם המוסרי.

בכל מקום שאנו רואים חזון חדש בעולם-המוסר כבר היה בכח ובהכנה קודם לכן, אלא שצריך היה להוציאו מן הכח אל הפועל. את הרעיון המוסרי, שבצר את עמדת ישראל עד סוף כל הדורות ועשה את קיומו נצחי, המציא וברא ישראל בסוף ימי בית ראשון. אבל הדור עדיין לא היה ראוי — לא היה הדור ראוי לכך. הרבה מרעיונותיהם המוסריים של הנביאים ומתביעותיהם ההומניות מובלע בספר-דברים, ואנו מוצאים, שאפילו בחלק היותר קדום של התורה, ב"ספר-הברית" (שמות, כ"א—כ"ג), כבר הוכרו כמה תביעות הומניות, שהיו חדוש גדול בעולם המוסרי. צריך היה עכשיו לעשות את התורה בסיס לחיים המוסריים של העם. שיהא זה עס-התורה. אותו הרעיון הגדול ברא עזרא כשעלה מבבל. אבל גם זה לא היה מספיק להקים את ישראל לעם נצחי אילמלא בא חברו נחמיה ומלא אחר דבריו. קיום התורה הישראלית והתפתחותה ברוח הנבואה הישראלית היה אפשר עם קיום העם העברי כמכעו המיוחד על אדמת-ישראל. לגשמת העם, שהיא תורתו, המציא נחמיה את הגוף הבריא. נחמיה, שהיה רב-עלים, נתן מטבעו כארגייה מרובה, באופן שלפעמים נחשבהו על-פי פעולתו לבעל-זרוע; אבל באמת הוא שיצר את הדימוסראמיה המוסרית של העם העברי, שהיא היא יסוד התורה הישראלית. ובמובן זה הוא אביהם ורבם של הפרושים, שבעיקרם היתה פעולתם לעשות את הקדושה המוסרית מיסודה של תורת-ישראל קנין כללי של כל העם. הפולמוס בין הצדוקים ובין הפרושים היה בעיקרו תסיסה בין השאיפות האציליות של כת-הכהנים ובין התביעות המוסריות של העם בכללו. ואותה תסיסה לא היתה רק בעולם המדיני, אלא גם—ואפשר כאן בעיקר—בעולם הרוחני. אי-אפשר לי לברר כאן את פרטי הדברים באריכות.

ולפי שיסד נחמיה את הדימוסראמיה המוסרית של העם העברי, כבר סקע כחם של כתיבה-הנשים למשול בעם של מן מוסרי. ובשעה שהיו הכהנים הצדוקים וטים לעשות את התורה הישראלית מין סימן חיצוני ומין עבודה פורמאלית, מיהה

בהם כל העם. שרבו מאז לוותר על מציאותו ועל אפיו המיוחדים. עד כמה היתה פעולתו של נחמיה לדורות אנו רואים ממה שאף-על-פי שקמו הכהנים הצדוקים אחר פטירתו וחדשו בכחה של מלכות-סרס (ואחר-כך - בכחה של מלכות-יון) את שלטונם על ישראל. אי-אפשר היה להם להרוס את הדימוקראטיה המוסרית, שנמכרה בתורה הישראלית; ומכאן ואילך היתה דימוקראטיה זו הולכת ומתחזקת והולכת ומתפתחת עם כל העכובים שעמדו כנגדה. בגידת האריסטוקראטיה בימי אנטיוכוס אפיפאנס מצד אחד - ומסירת-הנפש של העם על תורתו ועל קיומו (מה שהיה באמת ענין אחר) מצד שני - אלו הם סימנים מובהקים לנצחון-הרעיון בימי עזרא ונחמיה. באמת קיימו הם את בשורת-הישע של הנביא, שקם לישראל בסוף גלות-בבל. הם קיימו אותה, כי עשוה פעולה וקבעוה במציאות.

ורעיון זה היה הכח-המניע בהיסטוריה הישראלית כל ימי בית שני; והוא היה הולך וכובש את העולם כבוש מוסרי. ואף-על-פי שגבר הפזור בימי בית שני, לא בשל קיומו של עמנו, כי בארץ-ישראל היה אז מרכז כביר, רוחני-מוסרי, שכל הרוחות שבעולם לא היו מזוזות אותו ממקומו. ומאחר שהיה לעמנו מרכז זה בארץ-ישראל, שממנו היו ניזונים כל איברי-האומה מוון מוסרי-רוחני, היו כל חלסי-האומה נשמעים לבנסית-ישראל בארץ-ישראל. הפזור היה מקומי, לא תרבותי. מאוחדת היתה האומה אף אם נבדלו אוכלוסי-ישראל בארצות-הגולה בלשונם ובקצת מנהגים עממיים. כל זמן שהיתה ארץ-ישראל התפשטה זו בכל הארצות. מתחלה הקיפה ארץ-ישראל את פזורי-ישראל בגויים, ולסוף, מימי גבורות-החשמונאים ואילך, התחילה מקפת את כל העולם.

להתפתחות זו בא עכוב, בעיקר לא בסבת המאורעות המדיניים, אלא בסבת יסוד הדת החדשה. ואולם גם על מאורע רוחני זה השפיעו המאורעות המדיניים במרה מרובה.

ולאחר גלות ארוכה של אלף ושמונה מאות שנה ויותר אנו עומדים עכשיו בתפוצת-הגאולה, שהיא, לפי דעתי והשקפתי, הגאולה האחרונה העולמית. מה שנדמה לנו היותו מאורע פעוט הוא באמת מאורע גדול בהשוואה עם תחלת הגאולה בימי כורש מלך-פרס. גדול יהיה ערך המאורע הזה אם יתחדש לנו אותו הרעיון המוסרי שאנו צריכים לו ושכל באי-עולם צריכים לו. בכח הרעיון הזה יהיו כל איברי האומה הישראלית נשמעים למרכז-ישראל בארץ-ישראל, והוא המרכז הלאומי, יהיה לבו ומוחו של העם. לא בכח התקדמות תרבותית תכנית יגאל עמנו ועמו יגאל כל המין האנושי, הנאנח והנאנק עכשיו בפצעיו המרובים, אלא בכח התקדמות מוסרי-תרבותית. אין אנו צריכים לצייר לנו את אפיה של התפתחות-הענינים בארץ-ישראל הצינו לצד אחד, לצד רוחניות נפרזה ומופלגת, התפתחות שבועית ובריאה של ישוב היהודים בארץ-

ישראל תביא בטבעה ובאפיה המיוחד את הגאולה השלמה לנו ולכל באי-עולם; אותה הגאולה השלמה, שלה מצפה המין האנושי אחר הצרות האיומות, שעברו עליו בשנים האחרונות. אילמלא גאולה מוסרית זו אין חיינו חיים, אין מצה לחינו, והיה לנו לשאול את עצמנו: על מה אנו חיים? על מה אנו נושאים נשים ומולידים בנים? כלום זוהי תעודתו של המין האנושי על האדמה, שפעם בפעם ישתגעו העמים ויכינו זה לזה ממקץ באופן נורא? ואותו הרעיון המוסרי הגדול הוא בתורת-היהדות, אם תהא נישמע, אם תהא מובנת, זהו האוצר הגדול, שגנו עמנו מיי-הנביאים ואילך, וממנו יהיו נוזנים לא רק בני-ישראל, אלא כל העמים. מי שראה בימים האחרונים את המאורעות הנוראים, כשנלחמו העמים זה בזה באכזריות איומה, שאין דוגמתה, הרגו וטבחו אלו באלו, הרעיבו וענו זה את זה—מי שראה כל אלה, ועוד הוא מחזיק בדעתו, שבכח-האגרוף, בכח-הסיף יפתרו כל דפרובלימות המסוככות שבעולם—זהו בעל-דמיון ונמשך אחר אוטופיות כטלות.

הגאולה השלמה התחילה לבוא, אין אני אומר, שעכשו חייב כל יהודי בארץ-ישראל להעמיק חקר בתורת-היהדות כדי לגאול את עמנו ולגאול את כל באי-העולם. מה שאני תובע הוא—שלא יכפור ישראל ברעיונו המוסרי, שבכחו נתקיים כל ימי גלותו הארוכה, השאר יבוא מאליו—אם יתקיים ישוב עברי בריא בארץ-ישראל, מן היהדות יצאו שלום-אמת, אהבה ואחוה בין כל באי-עולם. כל השאלות הלאומיות והחברתיות יפתרו ברוח היהדות, אין עסי-ישראל נגאל עד שיגאל גאולה מוסרית ועד שיגאל גאולה רוחנית את כל המין האנושי.

כל העובים והמניעות אינם כלום אם ידע עמנו ויכיר בטבע השעה הגדולה, שאנו עומדים בה, אין אלו עכובים עולמיים ומונחים בטבע-הענינים, אלא זמניים וחיצוניים והם עתידים ליבטל, אם יהיה רצונו של עמנו בכך, אלא שצריכים אנו להבין בגודל-השעה. בשנת תקנ"ב (1792) אירע בעולם המדיני מאורע, שבני הדור ההוא לא הבינו את ערכו, חשבו והאמינו, שאפשר יהיה, לכלוא את הרוח—את תנועת-השחרור, שיצאה מצרפת, ואז חביו על עצי-צרפת לרכאו, לאחר כבוש וואלמיי מאורע, שעל-ידו הופרה עצתם של אנשי-הריאקציה, ישב גיטה במסבת קצת שרי-החילות, עד-ראיה של מאורע זה, וכשהציעו לפניו את השאלה: מה דעתו בדבר הזה, נענה ואמר: מכאן ומן היום הזה מתחלת תקופה חדשה בהיסטוריה, יכולים אתם לומר, כי עמדתם בה.

מכאן ומן הימים האלה מתחלת תקופה חדשה בעולמנו ובעולם הכללי, אשרי מי שעמד בה ואשרי מי שהכיר בה ושתף את כל כחו לסייע להתקדמות-הגאולה—גאולת-עמנו וגאולת כל באי-עולם.

הבסיליקי בתלמוד.

מאת

פרופסור שמואל קרויס בווינה.

במדמוניות-התלמוד של¹ שמתי מקום לענין: הבסיליקי באותו כרך, שהוקדש לתיאור המקח והממכר של הימים ההם והודעת. אישוא, נאמנה, שהבסיליקי בדברי חכמינו אינה אלא חנות גדולה, רחבה ומהודרת בבנינה, שמשם כלכלת-המדינה יוצאת ושם היא מסתיימה. החלטה זו מסליאה במקור-עין ראשון, שהרי הבסיליקי הן לפי מובן המלה והן לפי המישג, שנתקשר בה עתה, היא, לכאורה, בנין גדול ורם, שתכליתו שונה מעיקרה מזו של בית-מסחר. והיו מי שנתקשו בדבר הבסיליקי הידועה של אלכסנדריה ואמרו: היתכן לומר עליה, שלא לבית-הסלה הוכנה, אלא לשאלת היוקר והזול?²—החדושי, שאמיתי בדבר בסיליקי, עוד לא נשחרש בקרב הלככות והרבה מתנגדים לדעת.

לעומת זה שמחתי לראות, שמר ד"ר יוסף קלוזנר, באחד ממאמריו המושכלים אמר בהחלט, שהבסיליקאות שמישו לממכר חטה³, והוא נכון; אלא שממכר החטה הוא רק קצת תפקידן, והבנין בכללו יש בו כמה צדדים, כמו שיבואר. על כל פנים, בזה נפתח השער לחקירה אמיתית וחשובה, ולהיות שיש לענין זה תוצאות, שעוד היום בהיותן ובקיומן הן עומדות, אשרתי בלבי: נעמוד נא על הענין ונבטל כל ספק וכל גמגום.

מלת "בסיליקי" מוצאה, כידוע, מן היוונית basilike⁴, ומובן המלה בצמצום: מה שיש בו קצת מלכות; כלומר, המלה אינה אלא תואר-השם, והישם היאות לה צריך להתוסף עליה במחשבה. ואנו כאן, לרגל המלאכה אשר לפנינו, נוסף עליה לאזר: סטיו בסיליקי, כלומר stoa או stoa ידוע לכל קורא ספר: שורה כסולה של עמודים ותקרה על גביהם. מה שקרוי אכסדרה בדברי חכמי התלמוד, שנוכרה כמותה בהר"בית, אינה אלא סטיו כזה, שהולך ומתעגל על קצהו האחרון, ובהאבנים שלו הוחכו כמאות לישבת בני-אדם. מן המלה סטיו נגזרה בפי הרבנים אסמוונית (או אצט') ואסטבה (או אצטבה). קבלה היתה בידם: יהר הבית סטיו כסול היה⁵ [סטיו לפניו סטיו]⁶. ואמורא אחד מוסיף: אסמוונית היתה נקראת⁷ (ברייחא ומימרא:

(1) שם הספר בגרמנית: Krauss, Talmudische Archäologie .II, 366.

(2) קלוזנר בסאפרון: תחיים תלכלכיים בישראל בימי בית שני, ב"השחר", כרך ל"ו, עמ' 538; וציין שם המחבר את הירצפ"ד, האנצילסגוישיכטי, עמ' 131 ועמ' 150, ואת ספרי הנזכר, קלוזנר מזכיר בספר חטה, שכן מצא בחמקור שלו (חוס' אחילות, י"ח, י"ח) ובאמת אך רוגמא הוא.

(3) כל הענין נדרש יפה בערך-מלין שלי (שמי בגרמנית: Lehnwörter), עמ' 161, ושם מובאים בהערה דברי ר' עמנואל ל"ף, שמן תראוי היה לחקור על סמות הבסיליקי בדברי הרבנים, ועתה, לאחר שעברו כעשרים שנה, אני מסלאת את טבוקשו.

בבלי ספחים י"ג ע"ב, ושם נרשם, וכן בירוש' תענית ג' י"א דף ס"ו סע"ד, אך בזה הלשון: הר הבית מסורה היה⁽¹⁾ ותני כן: "אסמיו לפנים מספיו היה, עיין שם). וחבר לו רצוני לומר, לבנין זה שעל הרה"בית, הבסילי הגדולה שבאלכסנדריה, שהרבו לדבר בשבתה, ובין שבחיה אמרו: סמיו לפנים מסמיו" (תוספתא, סוכה ד' ו', ע"א). 198 בהוצאת צוטרמנדיל, ירוש', שם, ה' א' דף נ"ה סע"א; בבלי שם, מ"ה ע"א). ונקרא סמיו כפול זה ביוונית גם דיפלוסטון diplostoon ובתוס' ובבלי (שם, וכן בירוש', שם) בלשון – דיפלי איסטבא⁽²⁾. וכך מצאנו לענין בית-הכנסת שבטבריה: דיפליא סמיא" (מדרש תהלים, צ"ג, ה', ע"א 416 בהוצאת בוכר)⁽³⁾.

ועתה נסביר תכונתו של בנין זה. הסמיו היא, כאמור, אולם של עמודים, כמותם בנו בהיכלות-האיליים מפנים ומכחוץ; וכן הוסף על ידם כל אוירו של בית-דירה מפואר, ה"פריסמילון" של ה"גמנסיון" והשוקים של הכרכים. אמנם, בנו אותם גם בסדר אחר, כלומר, הפירו שלם נשען על כותל אחד מזה ועל סדר של עמודים מזה. והכותל שלאחורי שורת-עמודים כזו נבחר לרווח יפה לחקוק ולצייר בו סמלים וציורים... היו קוראים הסמיו "כפול" כשהיה סדר-העמודים מהלך על עבר הכותל מזה ומזה... "סמיו-בסיליים" זה שבשוק אתינם, בירת אַסִּיקָה אשר בין, כנראה, היה נחלק עלידי שני סדר-עמודים לג' אולמות (Schiffe בגרמנית, naves באנגלית), שהאמצעי ביניהם נסתיים ע"י חצי-עגול, הוא הצורה שנקראה *apsis* ביוונית⁽⁴⁾; ועל-פי סמיו זה נבנו בניי הבסיליקאות של הרומיים בשוק הראשי (*forum*) שלהם... הבנינים האלה מקורים היו לא פינו להם פתח אלא לגבי השוק במקצת. השתמשו בהם לצאתם ולבואם של אזרחי העיר ושל הסוחרים ביוס-סגור ובהם דנו גם את דיניהם. כשהיו מושבים בהם את ה"מריבונאל" (הסנהדרין) שלהם הוצרכה להם, לפי וויטרוויוס הבנאי, תכנית של סינמינט (בימה ברוחב מקום). רוחב הבנין מצוה בנאי זה, שיהיה שלישית או מחציתו של האורך. שני האולמות אשר לצדדים קוראים להם *porticus* וצריך שיתרחבו עד שלישית רחבו של האולם האמצעי. ככמות הרחב הזה כך יעלו העמודים בגובה. והנה לצדדים המצרים של הבסיליקאות עוד יוסיפו לסעמים תאים (*chalkidika*). כל המרחבים מכוסים היו על-ידי תכרה או ע"י כפה בתכנית חבית (*Tonnengewölbe* בגרמנית, *tonneau* בצרפתית, *cylindrical vault* באנגלית). אמנם, יש בנמצא גם בסיליקאות, שאין להן אלא אולם אחד, ויש כאלו, שיש להן ה' אולמות, והמבנה שלהן משונה. מן הבנינים האלה התפתחו מן המאה הרביעית ואילך בתי-תפלותיהם של הנוצרים⁽⁵⁾.

מעתה ירדנו לעוסק ההבנה בכמה דברים. ראשונה ראינו את הסמיו בהרה"בית ובבית-הכנסת, ושנית ראינוהו בתור דוכנה של החנות ובקשר עם השוק, בהענין שנאמר:

- (1) רצו בוה, שחר-הבית סביב סביב לו סמיו, וחסמיו מקורה היה.
- (2) כן באלף נוספת, ובה התחיל המשקל "אסטוויית" להבנות.
- (3) נמצאו למידים, ש.סמיו ו"אסטבא" הם דבר אחד, ועיין ההערה הקודמת.
- (4) עוד לא נבראה מלה עברית לדבר זה, לפי ידיעתי, ואם נבראה, אחי תלון משונת.
- (5) את כל אלה תרגמתי כמעט מלה במלה מן *Lübker*, ריאליקסון דים קלאסישן אלטירשטום. הוצאת ז', ע"א 1156 (הוצאת ח' אינה בירי), וענתה בי צדקתי, כי לא מלבי הוצאתי את הדברים, אלא השמעתי מה שברור ומופנם אצל החוקרים.

הזורק מן החנות דרך סמיו לפלמאי (תוס' שבת, י', א', עמ' 123, בבלי, שם, ה', ב'); וידוע, ש"פלמאי" היא שוק, platea ביוונית, וממנו נגזר place בצרפתית, Platz בגרמנית, וכן ענין forum, שהוא foire בצרפתית. המסוכן הנתון לחנות ונכנס לסמיו... הוציאוהו מסמיו והחזירוהו לחנות שנייה" (תוס' טהרות, ז', א', עמ' 667). הרי שהחנות הרבה בסמיו, וכן מסתבר, שהרי הסמיו עובר בכל מרחבי העיר מקצה אל קצה ובו נעשה כל מסחרו של העיר.

הקשר בין סמיו לבסיליקי שוב בולט לעינינו ממה שבאו זה בצד זה "בסיליקי" שאותה פתחים בימים ונועלים בלילות¹). ושנינו בה: כל זמן שהיא פתוחה: רשות הרבים; נעולה: רשות היחיד; ואמרו עוד: "בסיליקי, שפתחיה מכוונים זה כנגד זה, וכן סמיו, שהוא גדר²) מכן ומכן וריות בין העמודים"... ועד ידברו ב"בסיליקי, ששני פתחיה מכוונים זה כנגד זה, כאמור, האמצעי שלה³) רשות היחיד לשבת ורשות הרבים לטומאה, והצדדים רשות היחיד לכן ולכן, דברי ר' מאיר, וחכמים אומרים: "אחד האמצעי⁴) ואחד הצדדים רשות היחיד לשבת ורשות הרבים לטומאה" וכו' (הכל בתוס' שם, ז', י"ב וי"ג וי"ד, עמ' 668). ומה מאד חשוב לנו לידע, שכניינים מסויימים לנגד עיניהם, שבהם תלויה המחלוקת שלהם, למר כראות-ענינו ולמר כראות-ענינו, ויהא דבר זה בני-אב לכל חלוקי-דעות כאלה; ואנב נוכחנו לדעת את התועלת בכל חקירה ריאלית לבאר את דברי חכמי-התלמוד על בורים.

ועתה, הסכת ושמע, קורא משכיל, איך יכוונו הדברים מכל הצדדים. כי הנה לבסיליקי של התוספתא מוסיפה המשנה הלשון פרוץ, שמעתי אין ספק שהוא forum ברומית (וביוונית יאמרו phōron)⁵, וגם לו אמצע וצדדים (מ' טהרות, ס"פ ח'), ואחר-כך מרבית המשנה (שם) באסטוניות⁶, וגם להן כל התכונות האלו. האצטוניות⁷ אין בהן⁸) משום מדור העמים (בתוס' מקודם יש גם, חנות אין בה משום מדור העמים", הרי עוד פעם יחס בין חנות ובין אצטוניות), משום שלא לדירה נחנה. ועוד נראה סמיו וחנות ביחד, שהרי על משנה אחת (ב"ב, ב', ג') "חנות שבחצר" וכו' יש (בירוש', שם, דף י"ג ע"ב, שורה מ"ה דפוס קרוטושין). שמונה-הלכה אחד היה מפנה, חד הלימר" (חנוני שנקרא כך) "מן איסטיב לאיסטיב" (בן), שלא יעכבו עליו

(1) מאחר שפתחה ונעילה נוחות בה, הרי הבסיליקי בנין גמור של ישיבת אנשים, בעוד שהסמיו אינו אלא רחוב או חוץ המהלך בתוך העיר. אבל שדרתה של הבסיליקי אף היא אינו אלא סמיו.

(2) רצו בזה, שהסמיו לפעמים יש לו גדר נמוכה של אבנים מכאן ומכאן, והרי הבנין רשות בפני עצמו, וסדר זה הוא יוצא מן הכלל, כי סתם סמיו אין לו גדר ופרוץ הוא בין עמוד לעמוד.

(3) הרי לך מרמינוס חשוב בעברית: אמצעי, כלומר Mittelschiff שאמרנו, והצדדים הם Seitenschiffe.

(4) כן לפנינו, והנכון לגרוס, "האמצעי" כמו למעלה.

(5) בזה מבטל אני סה שפרשתי מלה זו בעיני שלי. עמ' 491, מן Pharos—לייכט-טורם בגרמנית, והוא יקלקל את ההמשך, וגם אינו מסכים עם תכונת ה"מנהרה", כי מאין לה אמצע וצדדים?

(6) כן ברפוסים; אבל ב"מיתניא דבני מערבא" (כלומר, בהמשנה הוצ' Lowe) יש:

"האסטוניות" ביחיד, ואולי גם זה רבוי, וגם אפשר שרצו בזה כל סדר-העמודים.

(7) כן מ' סוף אתלות, ובמיתני' דבני מערבא, "האסטוניות", וכן בתוס' שם, י"ה, י"א

עמ' 617, ואפשר צ"ל, "האסטוניות" ביו"ד.

(8) בתוספתא "בח", והוא נכון על-פי נוסחת, אסטוניות" ביחיד.

הנכנסים והיוצאים מלישון; והיאך הפנהו, אם לא שהרבה מקומות של חנויות בכאן, באותו הסמיו עצמו. ומה הענין עור: „חנות פתוחה לסמיו" (חוס' מ"ק, ב', י"ג, עמ' 281). וכן „חנויות" (1) הפתוחות לסמיו, שהתחתין נותן את התקרה, והעליון נותן את הסעיבה" (חוס' ב"מ, י"א, ג', עמ' 394), ויצא לנו ביאור להעליון והתחתון הללו על ידי מה שהבאנו למעלה, שיש כאן Porticus עליון ו„פורטיקוס" תחתון. למה הדבר דומה?—לגג האצטבה שבמקדש (מ' פסחים, א', ה', חוס' שם, א', ד', עמ' 155), שהיה לו שמוש מיוחד (וכן במ' שקלים, ח', ד'). ועוד מענין זה: „אצטבה על גבי אצטבה" (בבלי עירובין, ע"ז ע"ב).

אחרי כל הדברים והאמת האלה, כלום אפשר להכחיש, שהסמיו למשא ולמתן נברא?—למשא ולמתן, אם הוא ברחוב העיר, ולהלך בעלמא, אם הוא כסניף להיכל רם וגשא, כמו שהיה בהר הבית או בצד בית הכנסת אחד. ולא יעלה על דעתו, שמה שבא סמיו בצד בית המקדש מוכיח, שהסמיו הוא חלקו האורגאני של ההיכל; לא כן הדבר, אלא העמודים ההם על שפתו של הר הבית היו עומדים, ומפני שהיו מקורים, היו נוחים למייל בהם וליהנות בצלם ולהסתיר בהם ממטר. ליהודים היה הנוח הזה בהר הבית דוקא, אבל ברוב הערים הקלניסטיות היו מתהנים היושבים בשורות עמודים כאלה מכל מקום, ובסמיו זה היו גומרים גם את עניני מסחריהם.

ומאחר שהסמיו קרוב בענינו לאכסדרה, כמו שאמרנו, מילא גם מקום מושב הוכן בו; וכך הוא ענין האצטבה במרחץ (שמות רבה, פ"א, י"א, ועיין ב' נדה, נ"ט ע"ב), והושאל למושב האלהים (שמות רבה, פ"ו, כ"ב) (2). ומה שנזכרה „אצטבה שלפני עמודים" (ב' שבת, ז' ע"א) או שהוא מסוג מושב או מסוג חנות שלמעלה. ולפעמים האצטבה היא בפני החנות (חוס' ב"ק, י', כ"ח, עמ' 357) (3), כלומר, דוכן להניח שם כליו וחפציו וסחורתו של החנווני. במובן הנזכר אצטבה הוא ספסל (ב' קדושין, ע' ע"א) ונדרף עם קרפיטא (ב' מ"ק, י' ע"ב), וישיבת עליו אשה נדה (תנחומא, מצורע, ס' ט', ותנח', הוצ' בוכר, שם, ס' י"ח) (4), כעל שאר כלי הבית. ומה שהוא בהרבה מקומות „אצטבה" הוא במקום אחר „מסמבה", וכן בלשון העמים mastaba, וכבר נודע לי להזכירו זה כמה. וכדי להשלים את כל ההגדרות, שהבאנו בסמיו, נזכיר את ענין הציורים שבו, וכך יש—הפלא ופלא!—בתרגום המיוחס ליונתן לססוק ויקרא, כ"ו, א': „כרס סמיו חקוק בציורין ודיוקנין תשוון בארעית מקדשיכון ולא למסגור לה" (עיין ב' מגלה, כ"ב ע"א); הרי שהמחבר הזה כאילו מלמד זכות על הסמיו שבמקדש, אף שחקוק ציורים ודיוקנים היה, ואומר, שהוא מותר ובלבד שלא להשתחוות להם (5). לא לחקור על ההלכה אנו באים, אם היא מיושבת או לא—וכבר ידוע, שהתרגום המיוחס ליונתן על התורה לא תמיד ובכל אופן

(1) לפנינו „חנויות", והוא טעות.

(2) אלא שנשחשב „אסמים", עיין המפרשים שם.

(3) בהוצ' צוקרסנרדל משובש „איציוראן".

(4) ולא כמו שפירש בוכר שם, שהוא סתם אצטבה, שהוא בנין מפולש, שאם כן הדבר איך יאמר בו „ובלבד שלא תהא מתנודת" (שם) והוא מוסב על האצטבה, ולא על האשה.

(5) בערך מלין שלי, עמ' 379, הייתי סובר, שהכוונה על הרצפה, כמו שהוא ב' מגלה, כ"ב ע"א, ועתה אני רואה, שלא ישתנה סמיו זה מסתם סמיו, שהוא נבנה סתוך עמודים, ומדויק גם מלשון „למסגור לה" ולא אמר „למסגור עליה", ואם יש בזה צד שלא כהלכה, לא זה הראשון במינו בתרגום זה.

יחאים עם ההלכה המקובלת, — אבל על המראה הנפלא אנו מראים, שעור נודע לו לעיבורה, שגם הבית הגדול והקדוש ההוא לא נמלט מכל תכניותיהם של היכלי-אליל שבארצות העמים¹; והסמיו כל עצמו, כמוכן, טופס יווני הוא, וממילא שעשאוהו כנימים וכדין וכהגון, כלומר, חקקו בו ציורים ודיוקנים; אך זאת לדעת, שהסמיו לא להבית עצמו יחשב, אלא עשוי היה לפאר ולכבוד סביבות הבית. בקצהו של הר"הבית, ותורה-קדושה אין עליו.

מעתה נרד אל תכלית חקירתנו, והוא ענין הבסילקי. במה שהקדמנו כבר ראינו, שהיא בנויה לכבוד ולתפארת ומשתמשים בה הן למשאומתן והן למושב בית-דין אחד, שאפשר ראוי להקרא בשם סנהדרין, קשור זה — מרכולת וחקר-דין — כלום שלא בהסכם הוא עשוי, וזה מבוה את זה? — ואני לא כן אחשוב, שאמנם שניהם בחיים האמתיים יסורתם, וזה נשען על זה, כאילו אתה אומר: מקום הרשע — שם המשפט, וכשקראו החכמים את מלחמה של תורה ואת כל דרך-למודם במליצת „משאומתן“ — מי לא יראה, שלדעתם הקשר אמץ וחזק בין המסחר והמשפט, ובמקום שחנה זה חונה גם זה? — ולפיכך אין להחפלא, אם לסוף יבחרו שבת להם תחת צל קורה אחת, אבל יהי מה, אין להכחיש, שכך היו עשויים שוקי ה„פרון“ של הרומיים — למסחר ומשפט כאחד: היא העובדה, וכל מה שזולתה אינו אלא השערה והמצאה. בכחה של עיבורה זו נראה בבסילקי את מושב המרכולת, כי הבסילקי יוצאת מתוך הסמיו, שקישורו עם התנות כבר ראינו למדי, וכן ה„פרון“ יוצא מתוך הסמיו, והוא הוא: השם שונה והענין אחד.

הראינו מתוך דבריהם של חכמי-התלמוד, שהבסילקי היכל גדול היתה, ולה ג' אולמות: אמצעי, שהוא רחב וגבוה יותר, ושני צדדים, שהם יותר צרים ונמוכים, וכולם נשענים על עמודים, שהם מקורים ממעל, ועל-פירוב שני פתחי האולם האמצעי מכוונים זה כנגד זה, משום רגל הרבים, שבוקעת בו. — מכוונים בה במדה, שמי שעומד בצד זה רואה את הנכנסים ואת היוצאים בצד האחר (מ' טהרות, ו', ה', ותוס' שם, ז', י"ב, ע"ב 668), ובצדק השבויה מפני כן לרשות הרבים, בעוד שהצדדים טיבה של רשות-היחיד להם; וראינו, אמנם, בסילקאות, כגון זו שבחצר בית-גב² (ובחמתא³), שאין שני פתחיהן מכוונים זה כנגד זה (תוס' כ

1) כבר ידוע, שבנין בית הוררוס אופן וטיב של טופס יווני לו.
2) כן הוא לפנינו, ואני שוערתי מכבר (בה „ארבולוגיה התלמודית“ שלי, כרך ב', עמ' 695): „בית גדי“, כלשון „עין גדי“, וזכר שם בתוספתא בית גדי בהספד, אולם שם ואל קליין, שהוא בקי גדול בחקר-הארץ, יצא כנגדי ומנסח „בית גדר“ (במ"ע „איסראליזשיו מונאטסשריפט“, הוספה לעתון „יודיש פריס“, 1911, עמ' 34) ובמאמרו, שכתב אחר-כך („פרייע יודיש ליהירשטימו“, ווינה, 1919, עמ' 23). עוד הוא מחזיק בהשערתו זו, אלא שבכאן הוא מנסח „גדר“ סתם: ואפשר רק טעה בלשוננו.

3) אפשר, הכוונה על „חמתא“ הידועה, שהיא בית-מרחץ מפואר בקרבת טבריה, ואולי בסילקי זו סתם הוא לאותו מרחץ והיה ענינו כמו ה„מצטבה“ של מרחץ שראינו, ובנקודה זו יש להוכיח, איך שליבה חזקה סציות בין כל הבנינים האלה: כי הגה הקיסר הדרייגוס בנה מעל למעינות של חמתא היכל-אליל גדול ורחב, שנקרא על שמו הדרייגוס, ואחר כך, כשבאה הדת הנוצרית לירי משלה, חשבו לפנות היכל זה, לעשותו בת-מרחץ, ורק בקנאתו של השסוסר יוסף, שנקרא comes של טבריה, חזרו סוה ועשאוהו לבנינה נוצרית (עין במאמרי על „עניני המרחץ בתלמוד“, כנסת, בהקדמ', א' ו', ובחצי מיוחדת עמ' 22). הרי שטופס אחד לכל הבנינים האלה.

שם בהמשך). והם הם הפתחים הגדולים—או גם משונים מהם—שבנקום אחר (ספרי דברים, ל"ז, דף ס"ה ע"ב, הוצ' מאיר איש-שלום): "שערי בסילקאות".

כלל גדול הונח בענין זה על-ידי האמורא הגדול ר' יוחנן, שבדודאי ראה בנינים כאלה הרבה בארץ-ישראל: ג' בסילקאות הן: של מלכים ושל מרחצאות ושל אוצרות (ב' ע"ז, ט"ז ע"ב). והנה "של אוצרות" בדודאי הרצון בזה למשא ולמתן, ואוצרים בבסילקי זו סחורה לרוב, עד שנראה כשמוד לאוצר (ולא כדעת רש"י: "לסגולת המלכים", ולכך בונים בנין חזק, והיה זה נכנס בסוג של בסילקי המלכים; ויש, אמנם, גם אוצרות שבישרה, אלא רחוק הוא, שבשביל אוצרות כאלה עשו מבנה, שראוי להקרא "בסילקי"). ושל מרחצאות—הלא הראינו על הבסילקי שבחמתא ועל האצבה שבמחיק, שהוא בנין כמותו, ויורעים כל אותם הפאר והכבוד שר סדרה-עמודים, שהצטיינו בהם בתי-המרחצאות של היוונים ושל הרומיים. "של מלכים"—הנה המלה "בסילקי" כל עצמה תאמר: בנין של מלך (אני). ואף-על-פי-כן זהו הסוג, שהמעיטו לדבר בו ביותר, ובכל יס-התלמוד, בהמון עניניו, לא מצינו שיוכרוהו, ולפיכך לא חתא זו מלאכה לבטלה אם נראה על מדרש אחד ולאסתר, סוף פרשה א', על הכתוב, ושרי המדיניות לפניו, שהאחד מדמה פלמין של אחשורש "להרא ארכיון גדר" (2), ש"המלך יושב לדון למעלה, וכל העם יושבים לפניו על הארץ", והשני מדמהו "לבסילקי גדולה", ש"מליאה בני אדם, שהמלך יושב במסבו וכל העם שטיחים על פניהם לפניו".—מי לא יראה, שהאופי של שני הבניינים הנזכרים, ארכיון ובסילקי, דומה ושווה, וכל אחד ואחד ראוי לפרש בו ענין של השרים, שיושבים לפני המלך, כמבקש שם, ובכך "בסילקי", ו"מרכובנאל" יהיו תואמים במעשה-הבנין שלהם, כהכלל שהנחנו בו.

כמו-כן חצא הארה לענינו על-פי המדרש (מדרש-תהילים, ט"ז, א', עמ' 116, והוא לפסוק ישעיה, ל"א, ט'): "במלכות הרשעה (הוא רומי) הכתוב מדבר: סלעי, זה ארגונא שלו: ממגור יעבור, אלו תוסבריות... דבר אחד, סלעי אלו האיקוניות, ממגור יעביר, אלו בסילקאות שלו; הרי שהבסילקאות כרקטריסמיות הן לרומי, והיה זה הן אם עוסקים אנו בבסילקאות של איצרות (וזכר לדבר "ארגונא" ו"תוסבריות" שנזכרו) והן אם בבסילקאות של מרכובנאל אנו עומדים, ולכל הצדדים כרקטריסמיות הן גם האיקוניות, ונזכרים אנו, שלאחורי הסמיו היו חקיקים ציורים וסמלים.

ועוד נראה על הבסילקי, שהיא של משא ומתן: "כגון עבד בשר ודם, שאמר לו אדוני: המתן לי בשוק, ולא אמר לו היכן ימתן... שמא אצל בסילקי... או שמא אצל בית-המרחץ... או שמא בצד תימרון (3)... אמר לו [אדוניו]: על שער פלטרין של אפרכוס שלחתיך" (שמות רבה, פט"ז, כ"ב)—וכי אין זה, שבעל האגדה מכיר אל נכון את כל השוק (forum) של הרומיים ומוזכר בשמותיהם כמעט את כל הבנינים הצבוריים המצויים שם, ובתוכם הבסילקי?—ואין בידנו לסדר

(1) מעין זה, בבסילקי של גרדום (ב' ע"ז, ט"ז ע"ב) ולשון, גרדום ע"ז ע"ז שלי, עמ' 183.

(2) גדר, היא, כמובן, שם העיר הירועה, והיא גדולה מאד: והשווה שם זה אצל, בבסילקי, למעלה בהערה.

(3) כן צ"ל הוא בתנחומא, ועין מהדורו וזכר. ולפנינו "שיתרון", ופירש בו בעל מחנה-כחונה לנוסח אחר, שהיא "ספדין" (כך צ"ל, ולא סיטרין), והוא בקעה, שמשחקים בה בחיות ובבהמות, דואף בני-אדם כיוצא בהם, וגם לפירוש זה יש טעם. ולבי אומר לי, שאמנם "שיתרון" ו"שיתרון" גם שניהם שווים לטובה, וכוננו בו על מלה אחת, והיא אמפיתיתרון (amphitheatron) הירוע.

את הבסיליקי של מדרש אחד (מדרש תהילים, כ"ב, ג', עמ' 181) לא לכאן ולא לכאן; אמנם, יש קצת סמך לדבר, שבבסיליקי של חנות הוא מדבר, כי החנווני דרכו להדליק נר בחנותו⁽¹⁾. ולזה הוא אומר (במדרש שם): "שמן יכול לומר: פלני, שהוא אוהבי, ישתמש לאיר-הנר, ושונאי לא ישתמש לאור-הנר". והמעם: שהחנווני לא ינעול הדלת בפני כל אדם.

בהלכה של האצטוניות, שאין בהם משום מדור העמים (מ' סוף אהלות, ועיין למעלה בזה), נזכר מזרח קיסרין, והוא מפורש (בתוס' שם, י"ח, י"ג, עמ' 617) לפי מעמדו ולפי בנינו, ובין שאר הדברים יש: "סמיו המזרחי", ואליו מקביל (בהתוס' שם בהמשך), על אש קלון, מעשה הבסילקאות, שמוכרים בהן חטים⁽²⁾; ועל זה כתב מר יוסף קלוזנר⁽³⁾: "ובנוגע לאשקלון יש לי חזק להשערי זו [כלומר, שהורדוס המלך בנה שווקים ובסילאות בצור ובבארות רא בלא מחשבה של מסחר]: יוסף בן מתתיהו מטעים⁽⁴⁾, שבאשקלון בנה הורדוס. בבסילקאות (אולמ-עמודים), שהיו מעוררות תמהון בגדלן ובהדרן—עכ"ל של י' קלוזנר; הרי שלכל איש יודע פשר דבר-הבסיליקי אינה אלא אמצעי למסחר, זאת ולא יותר. ובנין כזה העומד למסחר היה נכונה בהוד ובהדר כל-כך, עד שהיה מעורר תמהון בגדלו ובהדרו! [כאלו הד הדברים האלה שמענו מתוך אותו המאמר של חכמי-התלמוד: "מי שלא ראה דיפלסטון של אלכסנדריה לא ראה כבוד גדול לישראל כל ימיו: כמין בסיליקי גדולה היתה" וכו' (תוס' סוכה, ד', ה', עמ' 198); נפלאות כאן ונפלאות כאן, ובכל זאת למסחר ולא לתסלה!]

אך כשאנו מדברים על אשקלון נשים לב גם על בנין אחר בתוכה, שבנה לה הורדוס, והוא basileia או basileios oikêsis באמת (יוסיפוס, קדמוניות, י"ז, י"א, ה'; וכן מלחמות, ב', ו', ג'); כלומר, מושב מלכים או פלמין. ונתאמת באופן היותר בהיר מה שאמרו חכמינו: "ג' בסילקאות הן: שר מלכים ושל אוצרות ושל מרחצאות", כמובא למעלה, וכולן בעיר אחת — באשקלון. הפלמין ההוא שבאשקלון נתן הקיסר אבגוסטוס, אחרי מות הורדוס, לשלומית, אחותו של זה⁽⁵⁾, והוא סימן מובהק, שהיה מושב-מלכים באמת ולא על בניני-הרבים יחשב. ועל שקשט ושכלל.

(1) "בנוגע שבעולם, אדם מדליק את הנר בבסיליקי שלו", וכו'.

(2) עיין ב"הארכיולוגיה התלמודית" שלי, II, 383.

(3) ובירוש' שביעית, ו', א', דף ל"ז ע"ג, שורה ל"ה, וכן ירוש' יבמות, ו', ב', דף ח' ס"א, יש "סירקי" ברפוס זיטומיר. "סירקי" ברפוס קרוטושין, והוא מענה; והוא בנין-אב לכל לשון "סירקי" ו"סירקי", שהעיקר בו [ב]סילקא, כמו שהראיתי בשם הרצפ"ד בע"מ שלי. אך ר' עכנאל ל"ף אינו מודה בזה ועליו להביא ראיה.

(4) "תשלח", כך ל"ז. עמ' 538, במאמרו המובא למעלה.

(5) מלחמות, א', כ"א, י"א. ברם צריך אני להעיר, שהציון של מר המחבר הוא קצת שלא כדיוק, כי יוסיפוס לא השתמש בזה בשם בסיליקי, אלא כך הוא אומר בלשוננו: "ולאשאקלונים [בנה הורדוס] מרחצאות ומעיינות רבים, ונוסף להן שורות-עמודים (Peristyla) נפלאים למראה הן במבנה שלהן והן בגדלן". אמנם, לפי האמת peristyla ובסיליקי" הכל אחד; וכן אומר יוסיפוס (שם מקורם): "ולבארות [בנה] אכסררות וסטיון והיכלותו שווקים (agora). וכן לצור", הבל דבר אחד והכלים שונות (להמלה Peristyla נזכרין התרגום המוסף בחצאי-לבנה: "אולמ-עמודים", המערכת).

(6) על דבר זה עיין Stark, "עזה אונר דיא פיליסטאיני קיסטי" (יינה 1852), עמ' 542. ובספר המספאר של Schürer, הוצאת ד"י, כך ב', עמ' 123.

הורדוס את העיר אשקלון ביותר אמרו, שמעם הדבר הוא — שעיר-מולדתו היתה, ואולי האמת אתם, אבל לנו בכאן אין בזה הכרל; וכבר ראינו, שגם ערים אחרות על חוף-הים, והן הלנסטיות, נהדרו ונחברו מאד בנדבתי-פרונו של המלך היהודי, ובתיכן הלא יאות לקרא בשם את העיר עזה, שאמנם יוסיפוס לא פרט אותה בשם, אלא הסתיימה בכלל „ערים אחרות“, שאף הן נתברכו בגלל המלך, וממה שעשה בעיר זו ידוע לנו ממקום אחר 1), שאמנם התפארה בדבר *agoraios stoa* ובדבר *basileios stoa*, וכן במרחצאות. הרי שעוד פעם לפנינו השילוש ההוא של בסילקאות! ועל „בסיליוס ססיו“ שלה אוטרי-החכם שטארק, שזוהי הבסילקי לצורך המשא ומתן ולצורך המשפט: שתי התכונות האלו משותפות גם יחד בלי עיון וכלי ספק; עד כה פשוט הדבר לכל חוקר-קדמוניות!

ועתה, לאחר שחזינו על כל התלמוד ועל כל המדרש ולא מצאנו בבסילקי, שהוא בית-תפלה — ואינו יוצא מן הכלל הזה אף מה שאמרו (בריי' ב' יומא, כ"ה ע"א): „לשכת הגזית כמין בסילקי גדולה היתה“, למרות מה שאנו יודעים שלשכת-הגזית גם צר בית-תפלה בה, כי לא אמרו אלא כמין בבסילקי גדולה היתה, והוא נכון, שהרי מצאנו אכסדרה וסציו בזה-הבית, ובכל אותה סיסטימה של עמידים ואולמות ישתלב גם מעשהו של בנין זה —, אחרי כל הדברים והאמת האלה מי ומה יכריחונו לפרש במקום אחד יחיד — בדבר הדיפלומטון של אלכסנדריה, שדברנו בו למעלה — שהרצון בו בית כנסת גדול ומפואר? 2). ואם הרצון בכך, מפנימה לא התחילו בעלי-הברייתא את מאמרם כלשון זו בערך: בית כנסת גדול היה באלכסנדריה וכמין בבסילקי גדולה היה וכו', כמו שנאמר בלשכת-הגזית, שלאחר שידענו את טיבה ואפיה באמת, כלומר, שהיא לשכת-הגזית, הודיעונו את מעשה-המבנה שלה, כלומר, שהיא בבסילקי? — והרי הרבה פעמים דברו החכמים בבית-מדרש גדול, בפלמין גדול, וכיוצא בהם, ומפני מה לא אמרו אף כאן: „בית כנסת גדול“? הלא החכמים לדבר שבקדושה שמו עניניהם, וטוב היה להם לדבר בבית-כנסת מלדבר בבסילקי, והאך עלה על דעתם, שבמאמרם „בסילקי“ יבין השומע, שבית-תפלה במשמע? — ובכל העתיקות ובכל התלמוד אף אין זכר לזה, שבבסילקי ובית-תפלה אחד הם, ובכל אותן המאות של כתבות, שנמצאו בעולם היווני-הרומי בדבר בתי-תפלתם של היהודים, לא נזדמן אף פעם אחת, שבית-תפלה כזה יקרא „בסילקי“, איככה כזאת ומדוע כזאת? — ברור, מן הדעם הפשוט, שעוד „בסילקי“ אין לו טיבן בבית-תפלה, ואדרבה, מלת „בסילקי“ מעידה בלב השומע רק

1) סתוך כורוגראפיה אחת יוונית, שהביאה Stark, עמ' 599.

2) את הדבר הזה אני צריך להטעים, כי יצא מי שכנגדי וחטית: נגדו דברים כמדרשותי חרב על שאלאני לבי לזכות דרך לא-סלולה בפירושו של ענין זה. ודעתי גם ידעתי. שכל ה„עולם“ מדרב על „סינאגוגי“ גדולה של אלכסנדריה, ואני מכחיש — לא סינאגוגי זו — אלא שבסילקי זו — המכוון בה בית-הכנסת, ומי שרוצה לידע את שמו של סתנגרי יענין בחיבורי על „קדמוניות בית-הכנסת“, שהולך ונדרס עתה. בחיבורי זה עוד יבואו פרטים, שאין כאן המקום לבארם, ועני-ידיהם עוד יתחוויו הדברים, שיטה זו שדרגתי לעצמי, היתה מזליאה גם את החסר של החבור, המצאיר ותהדר, שהודות לו נחקרו על נכון החורבות של בתי-הכנסת העתיקים שבגליל: Kohl-Watzinger, „אנטיקי סינאגוגין אין גליליאה“, לייפציג 1916, שמביא את שיטתי (עמ' 180, הערה 2) ולא נחה דעתי בה מפני קושיה קלה, שעלתה לוי בה, וכבר תירצתי מה שהיה צורך לתרץ במע „ליטורארישום צינטראלבלאט“, כך סיו, עמ' 726, ועוד, כך היא דרכו של עולם: כל דבר, אשר יאמר עליו „עתה יצמח“, לכאורה לא יקובל ברצון, והוא צריך לזמן מרובה עד שיוכל להכות שורש בארמ-המדע.

ההרגש של בית-מרכולת, כנהוג באותו זמן בכל העולם כולו, ואין היהודים יוצאים מן הכלל.

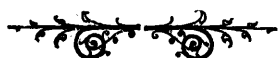
ולפיכך החלטנו, ישנם הבסילקי האלכסנדרונים לא להיות בית-תפלה נבירה, אלא שיש בה גם צד של "סניאגוג": מפני שהרבה יהודים שקרו על רלתותיה לרגל מסחרם מן הבוקר עד הערב, לא ימלטו, שהיו תאבים לשמוע בה גם קריש וברכו, לומר קריאת-שמע ולעמוד לתפלה ולקרא בתורה, הכל כמנהג בית-הכנסת; וזהו השמושי שנזכר בה כלאחר-יד, כתור טפל ולא כתור עיקר, הגע בעצמך וראה, איך עניי בית הכנסת תלויים כמעט במשא-והמתן של השוק, והוא הטעם, שקוראים בשני ובחמשי מפני בני-הכפרים, שדרכם היה לבוא למשפט בשני ימי-השבוע האלה, כידוע, והמשנה, (מגלה, א', א') תודיעניו טיב "וכ-בניסיה" זה ואיך נגירו אחריו בקריאת-המגלה. וידוע עוד, שבכמה ארצות ובכמה פרקים נבראו בית-תפלה ליהודים לרגל התועדם לשוק זה או להכרו; מראה, שיש לו דוגמאות גם במרכזים אחרים ובדתות שונות. הכלל, תרמה-נא בנפשך, קורא נעים, שיש כאן בורסה (Bourse) גדולה אירופית או אמריקנית, שמרבית סחריה יהודים—בה ישתתפו פעם בפעם ל"מנין" ויעשה כל הבית ההוא בית-תפלה כמשפטו וכהלכותו; וכן גם דבר הבסילקי האלכסנדרוני, שהיתה עומדת, כסתם בסילקי, גם לשפוט בה משפט—סימן לדבר: שבעים ואחד הכסאות, שהיו בה, כלומר, סנהדרין של שבעים ואחד, ולהם בימה מיוחדת, ככל טריבונאל של רומיים, שיש בו "בימה" בשם זה דוקא, ושם זה משמש בעיקרו ובממשו לבית-דין וכדי לחרוץ משפט!—אך יותר. מוטעם טיבה של הבסילקי עלידי הסחורה שבה: מקח וממכר ואומנות, וסימן לדבר: הרי בבסילקי האלכסנדרוני אמר, שהיו יושבים בה זקבים, כספים, נפחים, גרדיים וטרסיים בפני עצמם, ככלל "בזאר" בארצות הקדם של עכשיו—ואילו בית תפלה ממש היתה, היכן מצאנו נחיי היהודים. משפחות משפחות לבדי עומדות בתפלה כמחנות שונים?—אלא הבסילקי ההוא forum אחד גדול ומהודר מאד היתה, והיה לה טיב כפול, ככל "סין" שבעולם, כלומר, עשוי הוא למסחר ולאומנות ועשוי אף למשפט ולהוראה גם יחד; אלא שבכל העולם ה"פרון" היה בירי עובדי-האילים, וכאן, באלכסנדריה, שמחמשת מרכזי-העיר שנים בירי היהודים היו, מן הסתם גם הבסילקי היתה קנין-יהודים, ברובע שלהם ולצורך עצמם באה ועשו בה כרצונם, כלומר, התקינו להם שם מרכז אחד הגון ונאה, שבו המשילו עליהם את רוח-התורה וחיקי-היושר וגם שפכו שיח לפני קונם.

ועתה נזכיר, שכנראה, היה עוד סוג רביעי של בסילקאות: בסילקי שבחצר-הקברות, שבה כבר מצאנו את ה"אצטבה"; ונקרא בשם "בסילקי" ממש בנין אחד מטעל לקבר האבות בחברון, והיה זה בימות הביזאנטים, אך כל הבנין נצטמצם לאולם אחד פתוח⁽¹⁾.

לסיום הדברים מצאתי לנכון לדבר על החורבות של בית-הכנסת העתיקים שבגליל, שכבר נזכר לי להזכירם, ואמרתי, שנתבאר מעשה-המבנה שלהם על צד היותר טוב עלידי החיזקים ומגלי-העמוקות, ואמרו עריהם מגליהם ומבאריהם, שאמנם מתוך שרידי הבנינים ניכר, שבטופס של בסילקי היו נבנים, כלומר, של הבסילקי, שהיא אצלנו "טרמינוס שכניקוס" ובו דרכנו לציין טופס היכלים ידועים, וביחוד טופס ידוע של כנסיות-הנוצרים. לדבר זה הביאו לראיה גם את מעשה "בית-הכנסת" הגדול של אלכסנדריה,

(1) עיין, ציוטשרופט ריס דויטשין פאליסטינה-פיראויניס, כך ס"ב (1919) עמ' 198

שנקרא בפירוש „בסילקי“, והא לך תולדות הבסילקי הנוצרית, ואולם, כשל עוזר ונפל עוזר. החוקרים האלה בעצמם מודים, שעד עכשיו לא היינו יודעים על מה הבסילקי הנוצרית יכולה להסתמך, כי אין לה דוגמאות בהיכלות הדתיים; רק עתה היא מסתמכת על הבסילקי היהודית. ועל מה הבסילקי היהודית עצמה מסתמכת? והלא חדשה היא לגבי ההיכלות הדתיים האחרים?—אלא שגם היהודים לא חדשו אוהה—כמיבן, שהרי לא היו היהודים אומנים בכך—אלא המציאו איתה בצורה חדשה ונשתלשלה בידם מתוך הבנינים, שהיו עומדים אצל היוונים והרומיים לעסקי משפט וכיוצא בזה, שהם הם ה„בסילקאות“ שלהם. בזה אף אני כרוך אחריהם¹, כי כל מבנה בית-הכנסת של היהודים מוצאו והולדו מתוך „בית-העם“, כלומר, בית-המועצה, הפלמין של הסנהדרין, או ה ב ו ל י, כנמצא לרוב בפי חכמי התלמוד והמדרש. ולאחר שהגענו לכך, למה לנו לתלות את הבסילקי הנוצרית בבסילקאות החברות המועטות והרדללות של הגליל, הלא יותר טוב לתלות אותה במאות ואלפי בתי-התפלה של כל היהודים שבכל העולם היווני-הרומי, שכמובן, אף הם, כשכנו להם בתי-התפלה, בתי-הכנסת במלוא מובן המלה, כלומר בתים, שיתכנסו בהם ברוב-עם, לקחו להם לדוגמה את בתי-המועצה, Curia או bouleion וכן כולם לשמותיהם, ואז יצא לנו פירוש מספיק, פירוש מושכל, להבסילקי הנוצרית! דבר זה ראוי להתבונן עליו, כי הבסילקי הנוצרית היא אחד מטפוסים-הבנין היותר משובחים והיותר נפרצים! וגם מבחינת היהדות יש בזה ענין גדול. כי עתה, שנתחדשה שאלת ישוב ארץ-ישראל ובעזרת האל יתרוממו בתוכה בתי-תפלה מרובים וחשובים, הלא טוב לנו לידע, באיזה טופס נכון הוא לבנותם: בטופסים, שאנו רגילים בהם בארצות-הגולה, או באותו טופס, שנשתבחה בו ארץ-ישראל במיטב תקופת חיינו הדתיים, כלומר, בזמן-התלמוד?—טופס זה אינו אלא טופס החורבות של בתי-הכנסת הגליליים—טופס קלאסי זה, טופס ה„בסילקי“².

(1) את כל שימתי זו המצא יותר מסורשת בחבורי על „קדמוניות בית-הכנסת“, שנוכר למעלה.

(2) בענין זה גליתי דעתי ביהר ביאור במע האנגלי Jewish Guardian (לונדון 1920), אוקטובר 1, ושם חתי לדאוח, שרעתי רצויה לכמה אנשים חשובים, שהם אומנים לרבר זה.

יוֹנָה בֶן־אָמִתִּי

(פּוֹאֵמָה).

. א .

יוֹנָה בֶן־אָמִתִּי

אִישׁ בְּכַד־עַפְעָפִים וּבְכַד־הַעֲשָׂוִנוֹת

וּבִתְמָר יִשְׂרָגֶזֶעַ, תוֹמָד עֵבִים,

יִנְאָה חֶסֶן־גִּיּוֹ בֵּין אֲנָשִׁים.

שְׁעֵר־רֹאשׁוֹ יִסְמֵר פָּרַע, כָּאֵלֹ נִמְשָׁד

אַחֲרֵי צַפּוֹר הַשְּׁמִימָה,

וְהִרְבִּיב צֵל לְמִצְחוֹ, עָלָיו יַעַל

צָבָא קַמְטִי־סֶלָף בְּעֵלוֹת

חַיִּים לְבָלְיוֹ.

נִפְתּוּלֵי סֶתֶן־מִצְרִים נִפְתַּל זִקְנֹו

וְלֹא דָשֵׁן בְּשִׁמּוֹן־שִׁשׁוֹן,

וַיְהִי כָל מַעִיף עֵין־נִיתְחַלְחַל בַּיָּאמָר: "רֹאדֹה,

נְחֹשׁ־בְּרֹאשִׁית הִנֵּה הִפֵּד וַיְהִי לְזִקְנֹו—

וּזְקֹנ־הַעֲמֻלָּתוֹן חָמַד אֶת פְּנֵי יוֹנָה לְשִׁבְתּוֹ.

אֵין־זֹאת: עִם הַנְּחֹשׁ בְּרִית בְּרִית

וּבְחֻתָּם עָלֵי פָנָיו יִשְׁאָנוּ.

וְאַף אֲמָנָם לֹא אֶת אָדָם נֶאֱמָנָה רוּחוֹ:

אֶת אֲמָת אַחַת עֲטִירָה הִתְחַלֵּף הָאִישׁ,

אֶת רֹב פְּחָדֶיהָ הִתְהַלֵּךְ יוֹנָה
 וּתְסַגֵּר אֵלָיו כָּל תַּעֲלֹמָה
 עוֹבְרֶת גְּבוּל־אֶרֶץ.
 וַיִּתְפַּךְ לְבֹו לְזַעַם אֶת כָּל יוֹשֵׁי
 וַתִּדְּרֵן לִפְנֵי דָאֲבָהּ, וַתַּחַוְגָה לֶחֶם־חַפּוֹי
 וַתִּנְפֹּץ אֶל צוּר־אִישׁוֹנוֹ דְּמוֹת כָּל גִּיל,
 בֹּו נִפְשׁוֹ לִפְי־בֹו וְכָל קִרְבּוֹ־זַעַף.
 וַהֲאֱלֹהִים בִּרְךָ אֶת עַבְדּוֹ, אֶת אֲמָמִי בְּכָל
 אֶפְסֹס כִּי לֹא נָנַע הַדָּבָר עַד יוֹנָה בְּנוֹ –
 וַיְהִי עָשׂ בְּנֶד־יוֹנָה וְלַחֲמוֹ – גִּקְוִדִים,
 עִירוֹם הַלֵּךְ בִּם יַחַף,
 כְּאֵלֹו גִּפְחָה רֹחַ־חַיִּים כְּאַחַד הַסִּלְעִים
 מִסִּלְעֵי אֶרֶץ־צִיָּה
 וַהֲסִלַּע הִלֵּךְ בְּאֶרֶץ וַיִּקְרָא שְׁמוֹ יוֹנָה.
 נִכְאִים נוֹסְסִי בֹו
 עִם גְּאוֹן־גְּלֻמּוֹדִים, כְּבֶד מַחֹל־יָמִים.
 וְלֹא סָדָה יוֹנָה כְּשָׂרוֹ, אֵף לֹא יָדַע כָּל דְּבַר־תַּעֲנוּגוֹת,
 לֹא כָּא אֶל פִּי דַם־עֵנָב וְלֹא הִעִירָה יָדוֹ כְּנֹזֶר:
 אִיכָּה הִשְׁתַּח בֵּינוֹ וּבֵין כָּל –
 אֵךְ יֵשׁ וּכְרַעַם גִּפְלָה עָלָיו יָד
 רַחֲמִים כְּבָדִים עַד לְהִשְׁחִית,
 אוֹ אֵל בֵּין אֲבָגִים הִלֵּךְ לְרַבֵּן
 וַיִּקְרָא: "מִי יִתְּנִי אֶבְנִי!".
 בְּשִׁבְעִי אֲחֻזּוֹ גִּזּוֹ מִדְּגֵי־רַחֲמָיו,

עד כי דמיונו עוברי-דרךים
לשפיפון רובין עלי ארץ.

ואולם פתי כנורו יודעיו, כי אמרו: אין זאת.
אשר עבש בו הרוח, בדבלה חרבה עבש.
ואף שחורה גם נעפרת ממשכתו על כלנו
בהיות שחור גם נעפר תאר פני העשן
בהיות הערב.

גם אין-זאת אשר ימג זה חדל-האישים
כהמג חלום-פסל בא ברב-ענין
ובחלף אל, מבנפי-צפור יפול.
כי הגה היפות בבנות-כלנו,
לו חפים תעדינה ונשאו לנגד עיניו
במחול-מחוללות פעמיהן.
פעמי בנות-נדיב—

הלוא עין יתן בן, אשר משאתה תגוריה,
ואכלה עד תם פתן ובמחולותן ובתפיהן.
וכי נאכה דעת רזי-נפשו בו—
הן אימים עלינו יהלך ושלחנו מעל פניו.
וען אשר המטה הוא ואכל,
וגם פתי; אכן פתי פתיו".

והאיש יזנה—

הוא האטיב לדעת רוחם עד היסוד בו.

ועד חקר-מחשבותם עליו פא,
מחשבות קטני-ארץ: ויהי לו שקיץ
כל רחש זוחל באפר-לבם:

"לא יהי בערפם יונה ולא ילך עמקם יונה,
לא יעמד בעצתם יונה ולא מראה לו במראיהם,
לא ישוב יונה עד דפא, לא ישוב עד אדם, לאו" –
אז נפש כל מעליו נקעה –

נפש אמתני גם היא, נפש אביו מחוללו.
בראות מרחוק צלו,
על עפר נגדו השלף,
מגור עטה גו פני-איש,
ויהי מוראו במורא אוב,
העולה בצלמי-ליל.

ואולם על יונה היה הדבר טוב,
כי שפרה עליו המנוסה, אשר ינוס מנו האדם.
עין נשא, בשבת בדר נפשו,
אל שני בודד בערבו,
אשר הדום לרגלו ארץ, ובס-תכלתו-השמים:
"משנה, אך משנה היה זה אתך, העד
לקדומי-מוצאי,

אשר בכתן-אשה צרף מראה יונה.
לשף לו דמות גויה בדמות גויות-אדם,

צָרָתָ עִנִּי, נִטְעַמְתָּ אֶזֶן לֹא כָלֵל הָאָדָם.

וַיִּפֹּל מִרְחֹם בְּנֶפֶל עָלָה מִנְפֶּז—

וַיְהִי לְבִשְׁתּוֹ אָדָם.

אֲוִיָּה, מַה־זֹּאת עֲשִׂיתָ לִּי, לַיּוֹנָה,

אֲשֶׁר אֵלֶיךָ הִטְלֵתִי מֵעוֹלָם וַחֲדָרֶיךָ מֵאֵז שְׂכָנָתִי,

אֲשֶׁר אֶחָד הָיִיתִי אִתְּךָ מָרָם הֵנָּה אָבוֹא?

קָטַנְתִּי עַד הָיִיתָ לִּי גָבוֹל,

הַשְׁבַּרְתִּי עַד הָיִיתָ לִּי תֹאֵר—

וּכְיָרִחִי־קָדָם לֹא תִתְנַנֵּי,

בְּעוֹד קִרְבֶּךָ־אֶרְסֶם וּבְעוֹדִי

הַחֵץ בְּמוֹ אֲשַׁפְּתֶךָ!

זָכַרְתִּי חֵלוֹן צוּפָה פָּנֵי הַנֶּצַח,

מִמּוֹ נִשְׁמָכְנוּ גַם שְׁנֵינוּ.

מַה הָיָה לָךְ, אִיפּוֹא, כִּי פִתְאֹם לָפַתַּע

שְׁלַחְתָּ יָד וּתְקַרַע לִי הַחֵלוֹן?

מַה־גִּירוֹת הָעֵלִיתָ לִּי בְּאֶפֶס—

יְקוֹד הַמִּזֶּן־גִּירוֹת?

מַה־לָּךְ כִּי נִצַּבְתָּ וַתַּבִּט לְמַרְחוֹק

וּבִגְדֶךָ הַגִּירוֹת לְהֹאִיר לִי—

וְהֵן כְּתֻשְׁבָּתִי כְּתֻשְׁבְּתֶךָ

וּסוֹדִי כְּסוֹדֶךָ?

רְאֵה, אַחַת בְּקִשְׁתִּי מִיָּדְךָ, הָאֶחָד,

אֲנִי הָאֶחָד:

שְׁלַח מוֹתִי לִי—וְשִׁבְנוּ לַהֲיוֹת תַּמִּים יַחְדָּו.
 שְׁלַח מוֹתִי לִי—וְנָרֵץ הַגִּלְגָּל אֶל הַבּוֹר.
 שְׁלַח מוֹתִי לִי—וְנִכְרְתָה מֵעַל
 הָרִבְבוֹת יַחֲדָתִי.

יְפוּ הָיָה יוֹרֵד, הַשּׁוֹכֵנָה לְחוּף־יָם.
 עַל דְּבָשׁוֹת רְמִי-גִלִּים
 רִבְכָּה גִּאֲוֹת־לִבּוֹ
 וְעַם דְּכִי-קֶצֶפֶם יַחַד
 עֲלוֹת הַעֲפִילָה עַד פֶּסַח־יָהּ.
 מִשֵּׁם תִּצְאָנָה הָאֲנִיּוֹת,
 וְהַיּוֹרְדִים בָּאֲנִיּוֹת לִגְמַע
 בָּרַע בָּרַעוּ הָאֶחָד מוֹל פֶּסְלוֹ הַגָּדוֹל
 וּמִשְׁנָחוּ מוֹל פֶּסְלוֹ הַקָּטָן;
 וּבְבִרְעָם כֹּחַ וּבִבְהֻמָּתָם צֶלֶל אֲמֹן בְּדִבְרֵיהֶם.
 וַיִּשְׁאַלּוּ לָהֶם יֵשׁעַ, וַיִּשְׁאַלּוּ מֵאלֹהֵיהֶם חַיִּים.
 עַל חוּף־הַיָּם יָשָׁב צֶל אֲבֵל וְרֵם וְקוֹדֶר—
 הָיָה זֶה יוֹנָה—

וַיִּשְׁאַל גַּם הוּא לוֹ יֵשׁעַ, וַיִּשְׁאַל מֵאֱלֹהֵיו מָנוֹת:
 "נִפְלְאוֹת הֵיא בְּעֵינַי! מִי יִמְצָא חֵידָתִי?
 עֲמֹק עֶקֶב הַיָּם וְלֹא יִחְשְׁפוּ שְׁפָנָיו.
 פִּי שִׁבְעָה עֲמֹק טֶמֶן הָאֱלֹהִים—
 וְאִךְ אֲנִי אֲנִכִּי חֲשׂוֹחַ לְעֵין כָּל וְגִלְוִי.
 כָּל עֵין כִּי תִחַנְנֶנּוּ: לֹא־יִדְּכַל

בְּזִדְוֹנָה לְמַרְעַע עַל בְּשָׂרִי שְׁלֵמוֹתִי.
וְאֵהִי אֲנִי הָאָדָם, אֲנִי הַיְחִיד אֲף־נֶאֱצַל
בְּמִדְבָּר, כָּל כָּנֹל כָּל נֶמֶל תַּעֲבֹרָנִי.
הֵימָּה וְהָאֵל נִצָּפְנוּ – וְאֲנִי יוֹנָה, לֹא נִצָּפְנָתִי."

הֵן כֹּה הִתְאַוָּה יוֹנָה תְּאוּה,
בְּשִׁבְתּוֹ אֶל הַיָּם וְרֹאחוֹ הָאֲנִיחַ יוֹצֵאתִי,
אֶל יוֹם הַעֲלָמוֹ וְהַצָּפְנוֹ נִצַּח.
וְאוֹלָם הַיָּמָה לֹא כָפִין יוֹנָה,
לְמַעַן בְּשׁוֹמְרֵי תִּבְלָעֶנּוּ
וְיָדִיו הוּא לֹא שֹׁסְעוּ תִּיּוֹ.
אֲבֵן רֶם-עֵינִים, בְּלוֹ מִקְשָׁה-נֶאֱוָה,
בְּצוּק-עֶפֶל עוֹד־מִצַּח הָיָה הָאִישׁ בְּדוֹרוֹתָיו:
"הַמֶּרֶץ אֲמָרִין אֶת הַמָּוֶת, כִּי יָבֹא אֵלַי לְקַחְתִּי –
הַמֶּרֶץ אֲכִירִיצָנָה אִם יֵאָבֶה אֱלֹהִים אוֹ לֹא –
עַל אֲף הָאֱלֹהִים יָבֹא וְעַל אַפּוֹ יִפְתְּנִי."

וְיוֹנָה לֹא יָדַע, כִּי חָשַׁב אֱלֹהִים דְּבָר
עָלָיו וְעַל גְּאוֹתוֹ :

"הֵן אֲמַנֵּם דָּבָם יוֹנָה בְּגִי מִבֶּלֶם,
כִּי בָּא עַד סוֹד-חַמְּסוֹת וְרוּחוֹ בֵּן לְרַעִי,
אֲכֶם כִּי אַחֲרַ מוֹת לֹא עַת כִּי אֶקְחָנִי
וְאֵל מִתְּנַת-חֶסֶם חֶסֶם יִהְרֶם !
לֹא יִפֶּן לְפִלְיֵי-חַיִּים שִׁכְרַת-חַמְּסוֹת."

פִּי עַל בֶּן יְחִינָא יוֹנָה עַד עַתָּה שְׁלוּמִים.
 וְלִמְעַן אֲשֶׁר יִחְיֶה וְיִשָּׂא וְיִסְבֵּל יוֹנָה—
 הִנֵּה פֶקֶד אֶפְקָדָנִי בְּעִבְרַת־כָּל־עֲבָדֶיךָ.
 וְזֹאת עֲצַת־אַחֲבָתִי הִיעֲוָה לִּי בְּמַחְשָׁבָתִי:
 לָנֶבִיא לִי אֶקְיָמוּ—וְשִׁלַּחְתִּיו
 אֶל הָעֵדָה הַנֹּעֲבַת־נַפְשׁוֹ.
 יְבָרַח־נָא יְבָרַח־וּ בְּרַח־וּ אֶדְבִּיקֶנּוּ
 וְיִבְרַךְ מִרְגָּעִים הָרַגְעִי.
 בּוֹ אֶפְגַּע בְּגִאֲוָתוֹ וְאֶכְנֶה חֲרָם,
 נָאִם־אֲדַנִּי—

וּבְהַגְלוֹת נִגְלוֹת אֱלֹהִים
 אֶל יוֹנָה בֶּן־אָמִתִּי.
 נִיפֵל יוֹנָה אִפְסִים וַיִּשְׁתַּחוּ וַיֹּאמֶר :
 "אֲהוּדָה! אֲהוּדָה!
 אֵין־זֹאת: הֵמוּ דוּדָה לִי הֵמוּ.
 חֲסִדִּי קִרְבָּתְךָ זְכֵרְתָּ לִי—
 וְלִמְחִתִּי מִפְּרוֹם שְׁלֹחָה יָד,
 הִנֵּה־זֶה שְׁלַחָה.
 עַתָּה שְׂכוֹן גַּם שְׁגִינִי בְּדָבִיר הָאֶחָד
 אֲשֶׁר לְסִדְמוֹת־שְׁגִינִי—
 הִכְבֵּר הִגִּיעָה עַתָּה זֹה בְּאֶה־בָּאָה.
 כְּבֹר תְּדַפֵּק עַל דְּלַתֹתִי?"—

אף בנלות אלהים את אָנֹן יִנָּה
 וְכִתְּבִינוּ אוֹתוֹ דְּבַר-בּוֹאֵן אֵלָיו—
 וְלֹא שָׁמַח עוֹד יִנָּה אֵלֵי גִיל,
 וְבֶק חֶרֶק שֵׁן לְקַצְפוֹ, חֶרֶק.
 צוּק-סָלַע הִתְנַשָּׂא לֹא הִרְחַק : כְּמַחֲוֹ
 דָם וַיִּתְּמַח יִנָּה מְלֹא-הַפֹּמֶה,
 עַל הַסָּלַע הַגִּיף כְּפוֹ
 הִנֵּף, וְהִנֵּף, הִנֵּף וְהִנֵּף,
 עַד פָּרִץ הַדָּם וַיִּזְכּ מְאֻצָּעוֹתָיו
 וְעַד מִתְּגִי-סָלַע אֲחִיזָה הַחֲלָחֶלֶה :

— אֵף שׁוּא לָךְ, נָאִים יִנָּה !
 לֹא יִסְכֵּן הַיּוֹתִי גְבוֹיָ לָךְ, לֹא יִסְכֵּן,
 וְאֵל גִּינֹה אֵף בַּל אֵלֶךְ, אֵף בַּל אֵלֶךְ.
 וְאֵת בְּנֵיךְ הַסּוֹרְרִים וּמוֹרִים לֹא אֲשַׁמֵּט בְּשִׁנְךָ,
 לְמַעַן אֲשֶׁר אֲדַבִּיר תַּחֲתֶיךָ לְבוֹת-עֵלֶה
 וְלַמַּעַן אֲשֶׁר תֵּצֵא, קֶבֶל קֶהֱלִים וְהַמּוֹנִים
 בְּהִדְרַת מַעִיל-הַצִּדְקוֹת.
 יִדְעָה יִנָּה, יִדְעָה, עַל כָּל חֲסִדֵי-מִשְׁחָקָהּ יִדְעָה,
 וְעַל תִּשְׁתַּחֲוֶה, אֲשֶׁר תִּשְׁתַּחֲוֶה לְמִשְׁמַע עֲצָר־מִוֹלֹת.
 זֶה מִיִּזְחָךְ אֲבִיר-הָאֱלֹמִים בָּאָה לָךְ, הַבּוֹדֵד :
 אֲמַאת לָרֹן שְׁמַת-עַם וְלִפְצַח תִּפְלוֹת-אָדָם.
 יִצְרָה פֶשַׁע לְמִשְׁחָה לָךְ, וְשִׁשְׁן לַהֲיוֹת עֶרְךָ,
 רִשְׁעֵי-אָדָם טַפְחָתִי, לְמַעַן תִּבְאֹ וְתִחַנְנִי.

וּנְבִיאִים תְּקִים לְגוֹיִים, לְמַעַן אֲשֶׁר תִּשְׁלַח

עֶצְבֹּן יְמֵי-אוֹנֶךָ בְּשָׂמִים תְּדַלִּי-הָשׂוֹאָה :

לְבַעֲרֵי-הָאָדָם לֹא יִשְׂרָף יוֹנָה, לֹא

וְרוֹשׁ-חַרוֹנוֹ תְּלִילָה לוֹ מִמֶּת

בְּמַדְמֶנֶת-שְׁקִתוֹתָם:

אִם סָכַל יַעֲשֶׂן בְּרִחְקֶיךָ.

הֵם קוֹטְלִים אִישׁ אֶחָיו ? מִי יִתֵּן וְעָבְרוּ בְּשָׁלַח

מִקָּצֵן וְעַד גְּדוֹל -

וּמִחֲדָשׁ אֶל יָמֹם חֲדָל, בִּי מָה לְמַשְׁלִי-אֶפֶר וְלִי ?

אִם בָּאָה לְךָ הָעֵת לְמַשַּׁח מִחֲדָשׁ נָבִיא -

סֶבֶב בִּקְשׁ לְךָ אַחֵר.

וְאִם אוֹתִי בַק אוֹתִי תְּדַרְשׁ-דִּגְהָ בָרַח אֲבָרַח.

וְאִם מוֹתִי לֹא תִשְׁלַח-וּמִצָּאתַיו אֲנִי לְבָדִי

וְאֵלֶיךָ אֲאָסֶף וְאֶחָד אֶהְיֶה אֵתְךָ

אִם תֵּאָבֶה וְאִם תִּמָּאֵן, נָאִם יוֹנָה.

וַיֵּרֶד יוֹנָה יָפוֹ

לְבֶרֶחַ כִּלְפָנַי אֲדָנִי.

וַיֵּרֶד שָׁם בְּאֹנִיָּה הוֹלֶכֶת תְּרִשִּׁישָׁה,

וְהוּא נוֹשֵׂם בְּחִזְקָה בְּאֲשֶׁר יֵשׁ חַסּוֹם

עַל פְּנֵי שְׂדֵמַת-הַבְּטָל.

בְּבִקְרָנוֹת-מִזְבֵּחַ אֲחִי בְּתִרְגֵּי-הָאֹנִיָּה

נִהְיָ דְּבָרוֹ אֵלֶיךָ: "הוֹלֶכֶת אִתָּךְ תְּרִשִּׁישָׁה,

וְאוֹלָם רָאִי בְּמִשְׁתִּיךְ: עַד תְּרִשִּׁישׁ אֶל תִּבְיֹאֲנִי,

בְּאֶרְכָם חוֹף לָךְ יָרוֹם—הוֹרִידֵנִי מְצוּלוֹתִי
 לְתֹהוֹם הַכְרִיעֵנִי וְהַמְבִּיעֵנִי עַל כָּל-בֵּי:
 עַל נַפְשִׁי וְעַל דָּמִי וְעַל אֲשֶׁת־זִנּוּתִי בְּכָל־זוֹתִי
 וְעַל נִגְעֵי רֹב-שִׁיחִי וְעַל מַשְׁאָכָה שֶׁעָמְתִּי.
 אוֹי כִּי הָאֶחָד
 פָּשַׁע בִּי הָאֶחָד!"—

(עוד יבוא).

אחרון צייטליך.

יְמֵי־הַשְּׁחָרֹת שֶׁל הָעָם הָעִבְרִי.*

מאת

ד"ר פ. וו. אולברייט.

בשנים האחרונות התקדמו הרבה ידיעותינו במקצוע ההיסטוריה היותר עתיקה של העם העברי. להתקדמות זו גרמו כפי שידוע, החפירות בארצות-המזרח הקרוב, חפירות שנעשו על ידי חוקרים ומתרגמים בני אנגליה, צרפת, גרמניה ואמריקה. החפירות האלו התחילו בחצי המאה שעברה. הן הוססו בזמן המלחמה; אבל אך נכרתה ברית-השלום—והחכמים שבו לעבודתם. יש חסוה גדולה, שיעסקו בזמן הסריב לא פחות ממש משלחות ארכיאולוגיות בחגלית העתיקות של ארץ-ישראל. — בחפירות שנעשו כבר נמצא חומר רב של עצמים משני מינים: עצמים ארכיאולוגיים מיוחדים ועצמים בעל־כתבות. הראשונים הם יותר חשובים. בשביל ידיעת ההיסטוריה של התרבות החמרית, המין השני הוא יותר חשוב בזמן ההיסטוריה המיוחדת, מפני שהכתבות נותנות לנו את האפשרות להקים את בנין תולדותיה של האנושיות. על־ידיהן יכולים אנו להכיר, מי היו בני-האדם הקדמונים, מה שמותיהם, תכונתם, מוסדותיהם ודתותיהם. בני אלה גזע הם, באיזו לשון דברו, מה קשריהם ויחסם לעמים אחרים וגם—הזמן המדויק, שבו חיו.

סדרן הכתבות האשוריות, הבבליות והמצריות התקדם הרבה מאוד בשנים האחרונות הודות לעבודה בפרט הדקדוק של לשונות אלו והודות לעבודה המשותפת של מומחים בספרים המיוחדים של המקצוע הענף הזה. חכמים בעלי מקצועות שונים עזרו בעבודה גדולה זו; כך, למשל, בסיוע האסטרונומיים יכולנו לטבוע את התאריכים והתקופות בהיסטוריה העתיקה. בעזרת חכמי-המשפט יכולנו לחקור את התפתחות החוקים והמסורות; בעזרת החכמים יכולנו למצוא את הפירוש, התבניות של האמנות ומלאכות-היד בזמן העתיק.

הבטרת רספריות של הרנ"ג גמרה את החלק היותר קשה של עבודתה עוד לפני ארבעים שנה. כשצא לאור הספר החשוב של וול הויזן: *Prolegomena zur Geschichte Israels*, תוצאותיה של בקורת זו לא היו היסטוריות באופן ישר, אלא באופן בלתי-ישר. מפני שהמבקרים לא יכלו לחקור, לרגלי חוסר החומר הדרוש לזה, את הערך המוחלט של התעודות האלו ויכלו לטבוע רק את הערך היחסי

(*) בירור ש"ם של החומר הכרונולוגי, שהוא חדש כמעט כולו, יכוא באמור בשם: *A Revision of Early Hebrew Chronology*, שיחתם ב—*Journal of the Palestine Oriental Society*. ואני רוצה יהביע בזה את תודתי למר ל. סוקיניק על שתקן את רסגנון העברי של מאמרי [בעל המאמר, חסנו צורי צעיר, מורה ללשונות-שם באוניברסיטה גיון הופקיסם בבא לסיסור ומנהל הסכין הארכיאולוגי האמריקני בירושלים, הוא, כמדומה לנו, החקר הוצרי הראשון, שקרא להצאה עברית—זו ש"סניג—כתבת-העם בירושלים. ואחר שיש להצאה זו גם חשיבות מדעית, אנו ספיסמים אותה בעונג ב"ש"ח, הספר כח].

שלהן. אבל גם כאופן זה היו התוצאות גדולות, כמו שנראה מתוך הספר החשוב של אֶדוֹרַד מִיִּיאֵיר: *Die Israeliten und ihre Nachbarstämme*.

אבל בכל החקירה ההיא הייתה תמיד סבת השינואות, ששנו בה החכמים ההם, טונחת במה שישום מלומד לא הבין כראוי עד הזמן האחרון את האופי המיוחד של המסורת ההיסטורית העתיקה, שהיא כמעט תמיד התמונות של היסטוריה אמתית ואגדות-עם, כלומר *folklore*, החוכר גונסל ותלמידיו היו החלוצים של אותה תנועה מרעית, שעל-פיה כמעט כל האגדות של עם אחד נמצאות גם בארצות האחרות של אותו החבל. כשם שמבדילים חבלי-ארץ וזואולוגיים, כך אפשר גם לדבר על חבלי-ארץ ב"פולקלור", שהרי אף האגדות נודדות מארץ לארץ כחיות וככני-האדם עצמם. החופר של בוגאזיס ויוניס הוגו ווינגלר היה הראשון בעולם-המזרחנים, שהראה על טבע ההתמונות של אגדה והיסטוריה בכתב-התולדה העתיקים של המזרח. כל אגדה או חלקה של אגדה מכיל רעיון ראשי, כלומר "מוטיבה" (*motif*); והרעיון דנשמר כמעט בשלמותו בכל האגדות נקרא בפי החכמים בשם "מיטיבה סציריאטיסית". רעיונות כאלה, לפי הרגיל, מפורשים הם בסכיבה מיוחדת, והם משתנים עם שנוי-הסכיבה, מוטיבה, שהיא קשורה באגדה על חייו של ראשי-דינאסטיה, נמצאת גם באגדות של ראשי-דינאסטיה אחרים, למשל: יש אגדות דומות, אחת לאחת, על הולדתם של גילגמש, פֶּרְסִיוֹס, סרגון מלך אכד, משה וכו' וכו', ועל המלכתם של סרגון, אלל-בני מלך איסין ובליתנסים, יש משור צר בין האגדה על יוסף שבספר בראשית ובין דאגדות על אוסירים וביטים במצרים, על אדוני אשמן וקומבבוס בארם, על אטיס, אגדיסטים וסבזיוס (כלומר דיוניסיוס) באסיה הקטנה, ועל תמוז, גילגמש ונאגידו בארם-נהרים. כל האגדות האלו נמצאות בקשור עם סכיבה מיוחדת, תמיד נמצא בהן גבור צעיר, יאשה גדולה או אלה אוהבת אותו, הגבור ממאן באהבתה וכדי למנוע את הגברת, שלא תפתהו, הוא מסרם את עצמו ומתחבא בבגדי אישה (כתונת-פסים), והיא כועסת עליו ובחור אישה גדולה היא משלכת אותו לתוך בית-הכלא, או, אם היא אלה, היא מביאה לפעמים רעב על הארץ, אלא שבאגדת-יוסף אין שום רעיון מיתולוגי, מפני שכל הרעיונות האלו נמחו מן התעודות על-ידי הסופרים המקנאים ליהודה⁽¹⁾. גם הספור של שמשון יש לו קשר אמיץ עם האגדות על גילגמש והירקאליס, אף-על-פי שיש לו יסוד אמת היסטורי⁽²⁾. גם הרומן החדש על חיי אלכסנדר מוקדון מכיל בתוכו אגדות ורעיונות מן החומר המזרחי העתיק בכלל.

התוצאה היותר חשובה מחקירה זו היא—שאנו עכשיו יכולים להבדיל בין החומר ההיסטורי המדויק ובין ההוספות העממיות, שיש גם להן חשיבות מרובה לדעת המוסר והספרות היפה של הזמן העתיק, כמעט כל התעודות העתיקות, שאינן בנות-דורן, הן תערובת של היסטוריה ואגדה, ומציאות אֶלֶמנטים אגדיים בתוכן אינה יכולה לשמש הוכחה נגד הערך ההיסטורי של כל חלקי-התעודה.

העם העברי היה בתחלתו ענף מיוחד של הגזע השמי, אֶחָיו של האשורי

(1) ע"ן: *Journal of Biblical Literature*, 1918, pp. 111–143.

(2) ע"ן: *Burney, Judges*, pp. 391–408.

והאמורי. נראה, שעבר וזכר דבריו שניהם בלשון אחת—בלשון הארמית. במסורת המקרא נשמר זכר למצבה הדברים העיקרי; האב הראשון של עם ישראל היה. ארמי. אובד, כלומר. ארמי נודד. בוודאי זוהי גם הוראה המלה. עבר. ישיש לה אותו המיבן של המלה. ערב. חלוקה-אותיות (טראנספוזיציה) של "עבר". הצורה היותר עתיקה של המלה. עבר. היא עֶבֶר (חֶבֶר בכתב-היתדות); באשורית לא נמצא האות "ע", ובמסומה נכתבות "ה", "א" או "ח". וצורת המלה. ערב. תישע מאות שנה לפני ספח"נ היתה עֶרֶב (אַרְב). היחס בין "עֶבֶר" ובין "עֶרֶב" הוא בדיוק כמו בין "עֶבְרָה" ובין "עֶרְבָה". משפחת-לכן, חלק השבט של אברהם, שנישאר בארם-נהרסים, דבר עוד ארמית בימי-יעקב, כלומר, בימי ישיבתם של בני-יעקב בארץ כנען. בעברית הקלאסית מן התקופה שלפני גלות-בבל כבר השתמשו במלים וצורות ארמיות; כך מוצאים אנו, למשל, בשירת דבורה "יִתְּנוּ" במקום "יִשְׁנוּ", מחכה" (מחצה מחאה) במקום "מחצה". בספרות העברית הקדומה בכלל נמצא, נדר" במקום "נור" (נָזַר) שהרי אף שורש זה נמצא בתנ"ך בצורת "נור", שמשמשים בו רק להוראה מיוחדת של "מוקדש"; ועוד מלים נאלו. בלוחות הבבליים אנו מוצאים אותה התמינה. המדרגה הראשונה. בתנועתם של שבט-ארם קבלה את שם אַחֲלָם (שם מבוין ארכאי בארמית, בערבית הרבוי השבור של (חֲלָם) רַע, יִדִּד) וְחֶבֶר. ראשונה נזכר השם של "חבר" בלוחות של ממלכת-לְרָקָה. אלפים ומאתים שנה לפני ספח"נ. בלוחות של אמרנה הם מופיעים בתור עם נודד המחצה, מה שמתאים בדיוק אל מסורת-המקרא.

עד עכשיו לא היתה אחדות בדעות החוקרים על הערך ההיסטורי של ספור-חיו של אברהם. עתה נשתנה המצב, מפני שנמצאו בלוחות, שנכתבו אלפים שנה לפני ספח"נ, גם השם אברם (בכתב-היתדות אֲבִרָם) וגם צורתו האחרת אברהם (אַבְרָם): אין אות "ה" באשורית, כאמור). פירושו של השם "אברם", או אברם כמו שנישאר לנו בתנ"ך, הוא "מרום בנוגע ראב", כלומר, בן ראב מרום, ולא "אב מרום". זהו בטוי שהוא אי-אפשרי בתור שם פרטי בשמית הקדומה. השם הוא לא בבלי, אלא אמורי או ארמי. מפני שלא הפועל "רום" ולא שם התואר "רם" נמצאים באשורית. יש עוד דבר אחד חשוב מאוד: עד עכשיו טענו כל המלומדים לחשוב את אמרם ל מלך שנער לח מורבי מלך בבלי מי שחי אלפים ומאה שנה לפני ספח"נ. אבל זה אי-אפשרי. מפני ששם זה הוא שם אמורי וצורתו האמתית היא עֶמְרוֹת, שבאורו "העם נרחב". דומה לשם העברי "רחבעם", כמו שמחורגם השם על-ידי החכמים הבבליים עצמם: "קֶטֶת רַפְּשֶׁת" (בשבאית ובמעונית שמש הפועל "רוח" ביחס לשבט, בדיוק כמו בשם אמורי זה). אי-אפשר לדמות את שם אמרם ל-עמרוא" כמו שאי-אפשר לדמות אותו לחמורבי. ועכשיו אנו יודעים עוד, שבתקופה ההיא לא היתה ארץ-שנער שזה לארץ-בבלי. כי היתה ארץ מיוחדת ("שנער" בכתב היתדות, "שנער" במצריה, ונקראה גם "ענה"), שעיר-הבירה שלה נמצאה על נהר-סרח. דרומה למיצא-החבור, צפונית מערבית לנבול הבבלי. בישנת אלף וישבע מאות לפני ספח"נ היתה ממלכת שנער חשובה מאוד. כתבות של מלכה חֶבֶל־חֶמֶר נגלו בספרים וגם באשור. השם "אמר"—(א)סל" הוא שם בבלי ידוע, אף-על-פי שעוד לא נמצא מלך ענה (שנער) בשם זה. בכתובת בבליית מוזן גלכיס-יחיה מצאנו תאור של התנפלות על ארץ בבלי ער-ידי המלך העילמי כדר-לעומר (כֶּדֶר לַעְמֶר), שבאו לעזרתו חֶדֶל על (תֶּדֶל), כנראה, מלך-הגויים (בכבדית אֶמֶן מְנֶד—עם רב, ששמש שם גם ביביל גויי גומר ואשכנז בזמן יותר

מאוחר). אף-על-פי שלא נזכרה התנסלות על ארץ האמורי, אלא על ככל בלבד, אין ספק, שהמלך העילמי ועוריו, גויי ההודו-איראנים, היו מוכנים לערוך מערכה גם מעבר לנהר¹). אריוך מלך אלסר היה מלך חורי (כלומר בְּתָנִי: השם הוא באמת חורי: אריוך – "נתן האל אד") של ממלכת אֶלְסִי (בכתב-היתדות: אֶלֶם, אֶלְסִי, אֶלְסִי: במצית: אלס) בארם-נהרים הצפונית. אלסר הוא, כנראה, טעות-סופר במקום אלס. מלכותו של כדר-לעומר היתה, איפוא, אלה שש מאות שנים לפני ספח'נ, כנראה, בין 1680 ובין 1650; ואברהם חי לא יותר מוקדם מאלף וישיב מאות שנה לפני ספח'נ.

עכשיו אנו יודעים, שהתנסלותם של ההיקסוסים על ארץ-מצרים היתה בשנת 1690 לפני ספח'נ, לפי התנ"ך, שבע שנים לאחר שנבנתה העיר חברון. מן הכתובות המצריות אנו יודעים, שחלק מחיל ההיקסוסים היה בודאי עברי משבט בני יעקב, שיצאו מרם שרים אחרים, ביחוד יעקב-הקד ונענ-הקד (ענת היתה אלה כנענית, שעבד לה עוד חלק מן היהודים במאה החמשית בעיר יב בתור "ענת-כיתאל"). אפשר, שיעקב היה האב הראשון של השבט, ואב זה נעשה אל על-ידי צאצאיו, שעבדו לו בצורת שור אביר, בתור "אביר-יעקב"; וכונן יותר מאוחר עבדו גם את יהוה בשומרון בצורת עגל, כלומר, שור צעיר, בדברים, ל"ג, י"ז, עדיין נמצאים חרוזים אלה על יוסף:

בְּכוֹר־שׁוֹרוֹ הִקְדָּר לוֹ וְקַרְנֵי־רָאִם קָרְנָיו,
בָּהֶם עֲמִים יָנְחָה. יִתְּנוּ אֶפְסֵי־רִאָן.

וכך נראה הדבר, שבני-יעקב באו אל ארץ-מצרים עם ההיקסוסים, שאפשר, היו ענף הממלכה הגדולה החתית, שעיר-בירתה היתה ממזרח לאנגור, באסיה הקטנה, ומלכה, מורסיליס הראשון, לכד את העיר בבל בשנת 1929 לפני ספח'נ. החלק העברי של החיל החתי היה בודאי חשוב, מפני שהמצרים שנו את הוואר המלכים "חק שסנה" (מושל-הארצות) "ליחש שש" (מושל-הרועים). בבנין עיר צווען, אחד ממרכזי-ההיקסוסים, התחילה התקופה ההיקסוסית ועמה-גם התקופה העברית, מפני שאנו מוצאים, שהתקופה ההיקסוסית מתאמת לתקופה העברית בימי רעמסס השני (1292-1225). השנה ת' של תקופת צווען חלה קרוב לשנת 1290 והשנה ת"ל של תקופת העברים במצרים היא שנת צאת העברים מן הארץ.

מזמן ההיקסוסים נשאר לנו הספור בדבר יוסף, שנכתב, כנראה, בימי שלמה וקבל את צורתו המסיימת מאה או מאתים שנה אחרי-כך. יש באגדה זו גרעין היסטורי חשוב, ואפשר, שמספר שנות-חיו של יוסף הוא מספר שנות-ההיקסוסים, שארכה גם היא מאה ועשר שנים (1690-1580). אבל אחרי הימים האלה, כס, מלך חדש, אשר לא ידע את יוסף, כלומר, כמו מלכי הדינמיה השמונה-עשרה, מלכי דינאמיה זו העיקו לעברים, שנשארו בארץ גושן, אבל לא, במדה שלחן אותם פרעה רעמסס השני, אשר לו בנו העברים – וגם עבדים אחרים, שנזכרו על-יד פרעה במלחמותיו באסיה – את הערים פיתום (במצרים פִּתּוֹם) ורעמסס (במצרים פִּרְעִמְסִס-פִּלּוֹסִיוֹן). המצב של העם העברי היה רע מאוד, אבל בעת-צרה זו כס מציל עברי אחד, משה שמו, שהוציא את עמו להרות. השם משה הוא מצרי, כהרבה שמות של בני-אהרון: פנחס, מררי, חורי, וכנראה, גם שם אהרון

(1) על התנסלותו של כדר-לעומר על בבל עיין הכתובת, שהוציא זה לא בבל. Mitteilungen der Vorderasiatischen Gesellschaft, 1914, SS. 79-96, Jermlia. אבל ירמיה לא חבין את פנים הכתובת כל צרכה ושעה כמה פעמים חשובות.

עצמו. אפשר, שהם היו בני משפחה עברית, שישבה בעיר און, כמו שכתוב על חותנו, של יוסף, פוטרפרע, מה שמראה, שהיתה התבוללות בין העברים ובין המצרים. כמו שידוע, התחילה התנועה המונותאיסטית של פרעה אֶחְנָתֶן (1457—1475), המלך הכיפר באילי-מצרים העתיקים, בחוגי הכמרים של השמש, במצריית קֶע, בעיר און שהיתה מרכז עבודת-השמש בארץ-מצרים וגם מרכז התפחות דתית סינקרטיסטית-חשובה. בספר שמות נכתב בנוגע לשם יהוה: „אהיה אשר אהיה“, שנראה, שצריך לקרוא: אֶהְיֶה אשר יֶהְיֶה: זהו באור מצוין של השם יֶהְיֶה, צורה ארכאית של יְהוָה, המהוה את אשר יהיה“. רעיון זה נמצא גם הוא במצרים בתקופה זו: המצריים קראו לאל השמש „סחפֶרֶף פֶּ—ונגתי—פי“. המהוה את אשר יהיה, אך משה לא עמד על מדרגה זו של ההתפתחות הדתית, אלא עלה למדרגה יותר גבוהה מזו של עבודת-השמש בתור אל יחיד, למדרגת המונותאיסטיזם הצרף. כנראה, בחר משה את השם „יהוה“ לאלהיו היחיד מפני שמצא בו בטויה לשקפת-עולמו, שהושפעה בוודאי על-ידי הרוח של חכמי-מצרים. בהתקדמות זו, התקדמות גדולה באמת, גלום ערכו של משה, איש-האלהים.

בני ישראל יצאו מארץ-מצרים בערך בשנת 1260, בשנת תל של תקיפת-צווען, ולאחר הופעתו של יהוה בהתפרצות נוראה של הרה-האלהים נסירו ללשתי קבוצות. כמו שידוע על-ידי החקירה המדויקת של התעודה היהודית (כלומר, זו שנחתרה בארץ יהודה ולא בשומרון) שבתורה. בני יהודה התנפלו על ארץ-דגב החת הנהגתו של כרב בן יסונה באותו זמן, כנראה, שהושע (יהושע) בן נון עבר עם בני-ישראל את הירדן, בשנים האחרונות של פרעה רעמסס השני, קרוב לשנת 1230. בזמן ההוא מרדו כל מלכי-כנען ועריה בפריעה, ובנו, מינסת, היה צריך לכבוש את הארץ פעם שניה, בראשית ממשלתו. אז כבר מצא בכנען את ישראל, והכניע אותו, לפי כתבתו, שנמצאה על-די הארכיאולוג האנגלי פֶּטְרִי לפני יותר מעשרים שנה. אפשר, שזה היה רק חלק קטן של העם, אולי סחנה השבט דן. שמושבו היה בראשונה בשרון. אך פרעה-מינסתח שב לארצו ומת לאחר שנים מועטות. בימים ההם פרצו סכסוכים במצרים, ולא היה פרעה כביר עד שקם רעמסס השלישי (1198—1167). הוא התחיל מראשית-ממשלתו במלחמות אכזריות בלובים ועמי-ים. בזמן ההוא היתה תנועה גדולה מאוד בין עמי אירופה הדרומית: אבות היונים והפרים התחילו להתקדם דרומה וגרשו מפניהם את העמים שמסביב לים האגאי. ההגרה ההיא התפשטה גם על פני כל הארצות הקרובות והגיעה לאיטליה ולאי הים התיכון. בין הגויים האלה היו הפלשתיים והסיקלים (כלומר הסיציליים). הפלשתים באו מארץ יוון ונקראו בפי היוונים „פלשתיים“, שבוש שם הנכון „פלשתש“, בדיוק כמו שקראו האיטלקים לבירת-הפונים. קרת(ה)נו' במקום „קרתחדשה“, כלומר „קרת חדשה“. הפלשתים לא היו מגזע בני-יפת ולא מבני-חם, אלא בני גזע רביעי, שנקא-על-ידי החוקרים החדשים בשם „גזע הים-התיכון“ (race méditerranéenne). הסיקלים באו מאיטליה, והם היו מבני-יפת, מענפי האיטלקי, שעבר מאיטליה לסיציליה, שלוש מאות שנה לפני בוא היוונים אל האי. כשנפגשו שני העמים האלה, בשנת 1190 לפני ספה'ג, ראשונה עם הכנענים והמצריים, הגנו אלה על עצמם במרדיות מרובה. אז, כנראה, היה ראש הנלחמים הכנעניים בגליל ש מגרב בן גנת, גבור מבני-חת, כמו שמיכת משמו, שר העיר הכנענית בית-ענת, על גבולו של שבט נפתלי. הבטוי „בן-ענתי“ אינו

אומר, שאביו של שמגר נקרא ענת, שהוא שם אלה כנענית, אלא „איש של בית-ענת“, לסי אופן-בטוי עברי, ארמי ואשורי ידוע. בכתבות האשוריות, למשל, נזכר „בעשה בן רחוב“, ובתנ"ך—„הדרעזר בן רחוב“, שניהם בני העיר בית-רחוב. „ברגש“ בכתבות של זכר מלך חמת נקרא „בן גוש“ וגם „של בית גוש“ („שפית גוש“) באשוריות, ועוד¹). המתנפלים גורשו, אבל המציל, שמגר, היה גם הוא לנוגש אכזרי, כמו שנוכר בשירת-דבורה. אחר מיתתו או נפילתו של שמגר קם עוד לוחץ, סיסרא מחרוש-הגויים, שכנראה, היה לא ממוצא כנעני, אלא מעמי-הים, מן העמים הנודדים, שנקראו „גויים“ על-ידי העברים והאשוריים. אולם בני-ישראל לא רצו לסבול את עול האויב והתקוממו נגד סיסרא ועוזריו, כמו שמסופר בשירת-דבורה, והפילו את הכנענים בפעם האחרונה. את התאריך של נצחון גדול זה לא קשה לקבוע. מפני שהוא צריך להיות בין מלח-הפלשתים הראשונה בשנת 1190 ובין התנפלות השנייה, שבה הצליחו, לאחר מיתתו של רעמסס השלישי בשנת 1167. ובכן—בין השנים 1185 ובין 1165. לפי זה יוצא, כי „יס-דבורה“ היה קרוב לשנת 1175 לפני ספה². בשנה זו נמרה המלחמה בין ישראל ובין הכנענים; עוד מעט והתחילה המלחמה בפלשתים וחבריהם הסיקלים, ששכנו צפונה, בחבל-דראר.

וצריך גם להבדיל בין הקבוצות השונות של העברים. בראשונה היו העברים עם גדול של נודדים ארמיים. אחר-כך היו לעם הצינודר, שמשכנותיו היותר חשובים היו בכנען ובארצות הקרובות. בכבוש הארץ על-ידי בני-ישראל כבר היה כל חבל-שכם, ואפשר עוד חבלים אחרים. בידי עברים, שגם הם היו כנראה, בני אותו השבט, בית-יעקב, כמו שמוכח מלוחות-אמרינה, מן הכתבות המצריות ומסקורות אחרים של ספר בראשית (ביחוד מ"ח, כ"ב). העברים האלה נתחברו, כמובן, לבני ישראל בזמן הכבוש. אבל לא היתה עוד אחדות נמורה ביניהם אף בימי המלך שאול, כמו שנראה מספר שמואל א' (י"ג, ז'—י"ד, כ"א)³.

ההתפתחות המדינית של ישראל נסתיימה בזמן קצר מאוד. בימי-שלמה, מעט יותר ממאתים וחמשים שנה אחרי הכבוש, כבר הגיע למדרגה העליונה של התרבות החמרית. סבתה של התפתחות מהירה זו מונחת ביחוד בכח הרוחני של דת-משה, וגם במצבה הגיאוגרפי של ארץ-ישראל, שנמצאת בדרך, שעברו בה כמעט כל עזרי-אורח בין ארם-נהרים ובין מצרים, בין שבא ובין סיניקה. שכבר התחילה לקשר את העולם המזרחי עם העולם המערבי החדש, ההודו-גרמני. ממלכת-שלמה היתה במדה ידועה מדינה מסחרית, ומפני כן התעניין שלמה לא בכבושים צבאיים, אלא בנצחונות מסחריים. לא שלמה כבש את העיר גזר, אלא חותנו, פרעה מלך מצרים, כבש אותה בשבילו. ושלמה אף מכר את החבל היפה של כבול לחירים מלך צור. אבל הוא בנה את תדמור וסדר אני בעציון=גבול בשביל לכבוש את דרכי השיירות על היבשה וגם בים-סוף. השלטון על דרכי-המסחר היה באמת מקור-עשרו של שלמה וגם מקור ההתפתחות התרבותית, שהתקדם בה העם במהירות כל-כך מרובה בימיו של המלך החכם.

עם שלמונו של שלמה נגמרו ימי-השחרות של העם העברי, ומאז הופיע עם זה

בחור גורם ומשפיע כביר בתולדות-האנושיות.

(1) דוגמות אחרות לכך נתן Ungnad, שגלה כלל זה. עיין: *Orientalische Literaturzeitung*, 1906, 227—224. (2) לחשומת-לב בדבר ההבדל שבספר-שמואל בין העברים ובין בני-ישראל עורר

החלה וויינתימר.

בְּסִבְיַת־הַיָּעַר

(ספור).

מאת

מרדכי בן הלל הכהן.

א.

אם אתם נוסעים לעיר־הפלך לא מפני שיש לכם עסק בה, אלא רק להודיע מכל החדשות המתהוות שם, בעולם הגדול, עצתי לכם לבוא רק עד כפר זַפְתִּיה ולסור אל הפונדק העומד ממש על־יד דרך המלך. מאחורי שדרות־הלְבָנָה, שנמצו עוד בימי מלכותה של קתרנה השנייה. מכאן עוד עשרים וחמש פרסאות עד דניפּרובסק עיר־הפלך, וחוכר הפונדק, מוֹטִיל זַפְתִּי, יספר לכם את כל אשר אֶתֶּה נפשכם לדעת, ויכולים אתם, איפוא, גם להמנע מטלמול־דרך של נסיעה בת שתיים־שלוש שעות וגם תקצצו בהוצאות סכום הגון. זפתיה היא התחנה הראשונה בדרך בצאתך מן העיר דניפּרובסק והתחנה האחרונה בואך אל עיר־הפלך — ואם תאבה או תמאן, על זפתיה לא תפסח ואל הפונדק חסור. ואף אם שבעתים אתה אץ בלכתך או בשובך, הנה עגלונך לא ירפה ממך וידבר על לבך לסור למוטיל, והסוסים בעצמם סרים מן הדרך אל שער הפונדק, וגם אתה סוף־סוף תשמה לחליץ את עצמותיך ולנוח שעתים בחדר הנקי של הפונדק, והמיחס רותח למולך, ורבי מוטיל זפתן מפמפט „על דא ועל הא“; ויש אשר תשמע מפיו דברי־חפץ לענייניך, שתועלת לך מהם בעסקיך.

מוטיל זפתן יודע את כל הנעשה בעיר ובסביבה. אם סרסור להלוואות בא בסבך מעילות, שמעל במשך שנים, ופתאום ברח וימלט מן העיר, אז ספי מוטיל תדע גם את שמית המלוים והלווים, שנלכדו ונפלו בפה־הנבל, גם את הסכומים האבודים לערך, גם באילו דרכים היה בוחר הפליט להוליך שולל את אלה אשר בטחו בו. מוטיל יספר לכם את דברי היער, אשר קנה קול־יה רבינוֹן מאת הנסיכה, את כמות המתנה או השוחד — קראו לזה כחפצכם — אשר קבל האדון, שכנה של הנסיכה, שאומרים עליו, שהוא בידירות חשודה עם הנסיכה... שכריה־סירות עלה לאלף ומאתים רובל; מחצה מזה היתה עולה בחלקו של אהרן, מוכס הכפר, ואת המחצית השנייה היה מקבל ישראל'קה מלך; והוא זקוק לכסף זה, כי חייב הוא להשליש את הנדוניה לבתו. אבל —

הן אנו יודעים את קוליה רבינון. הוא עמד והודיע, שבעסק זה יש לו עוד סרסור, איזה נחמיה צחקן, קרוב לו מצד אשתו, וגם הוא פקיד עובד ביערותיו; בדה דברים מלבו; לא היה ולא נברא. רק כדי לקפח את שכר-הסרסרות. ואחרי מריבות וקטמות ודין ודברים אצל בוררים ולפני הרב, פסקו לחלק את סכום הסרסרות לשלשה חלקים. וגם את זה סלק קוליה—עשיר נאה זה!—בשטרות לשלם בסוף הקיץ. לאחר ה"שיוט", לכשישוב ממורד הדינפר. אבל זה לא כלום—מוסיף מוטייל—השטר הוא שטר טוב, והמחותן של ישראל'קה מלך יסכים לקבלו ככסף מזומן.

וכך הולך לו מוטייל זפתן ועובר ממעשה זהלם שנהו. ממאורע למאורע. בשבתך אל השולחן די שחכנס עמו בדברים, אך תפתח לו פה ותזמינו לכוס-מה—, וכבר יריק לך מאליו את כל ידיעותיו. בינתים נחו גם הסוסים והגיעה שעתם למלא להם שבולת-שועל; נחת גם אתה מעמל הדרך ואונך גם קלמה דברים, שלא יזיקו לך, כי חדעם: "אין לך דבר, שאין לו שעה".

—שבוע שעבר—מספר מוטייל, כשהוא עומד ויוצק לו כוס-מה—רחאכסן אצלי הנסך מיטצ'רסקי. הוא שב מדינפרובסק עם דאשה החדשה, שהביא מפטרבוג. לא אשה היא זו, אלא "קונטראקט"; חופה וקידושין לא היו, כי יש לה בעל: גניוראל או סגן-מניסטר, והנסך לקח אותה ממנו והתקשר עמה בכתב-חזוה אצל נוטריון. קונטראקט ממש. כך הוא עתה המנהג. הוא ימכור עתה את החירשה. כסף יהיה נחון לו. האשה נקנית בכסף". רחל'ן כבר מסתובב הוא בחצר הנסך...

ולאחר שעה קלה הוא מוסיף ואומר:

—אבל מה נאמר ומה נדבר על "אודותיהם", אם גם "משלנו" אינם טובים מהם. הנה יהודה אשכנזי, עורך-הדין, נותן נטפטורין לאשתו מפני שמצא אחרת נאה הימנה: את בת-דודו. מעשים כאלה אצל נכדיו של רבי דוד'ל... אומרים, שכבר נגמר הדבר, שהחתונה תהיה אפילו קצת מאוחרת... ולא כלום. אין איש חולה ואין מעורר. הכל יודעים זה, הכל מדברים בזה. ספר לי זאת הארון מאקובסקי, ה"פריץ" מיבושת. הוא נסע בשבוע זה לדניפרובסק להתייעץ שם עם יהודה אשכנזי זה בדבר מכירת היער של חצר-קאזמיר. מאקובסקי הוא "פריץ" עשיר, אבל, כנהוג, כסף אין. מה שקבל במחיר הדגן באביב שעבר כבר נאכל, ועתה אין במה להוציא את תפוחי-האדמה מן התלמים. את היער מיבושת, אמר לו יהודה אשכנזי, אין לו רשות למכור; אחוזה זו היא של ילדיו הקטנים. ירושה מאמם, והאב הוא אך אפיטרופוס להם, וכלי רשות הסינאט'אסיר למכור את היער. והוא מוכר את היער של חצר-קאזמיר, שהוא מקנת-כספו.

וכעין זה היה בפונדק זפתיה גם היום, בתחילת חודש אלול. בצהרים קרבה אל סתח-הפונדק עגלה רתומה לשלושה סוסים. זאת לא היתה מרכבת כבוד של ה"פריצים", אדוני-האחוזה, העשויה ברזל ועור נוצץ ופנסים לה משני עבריה ודוהדת היא

על פני קפיציה הכסופים, כי אם עגלת־צב כולה עץ, עגלת־סוחרים. ובכל זאת העגלה אומרת כבוד ומעידה על בעליה, שהוא אוהב לחיות בטוב ובנעימים. העגלה היתה משוחה בצבע חום על אופניה ועל כל חלקיה. וחוטם לבנים, ישרים ומסולסלים, עוברים בתוך הצבע. משני אברי העגלה כנפים לה כנפי מרכבות־הכבוד ובקציהן שתי מדרגות קטנות לעלות בהן על העגלה. המושב הוא גבוה וכר־עור מונח עליו לכל ארכו ורחבו, וגם סיג־עור למכסה יש בה ליושב עד למעלה מארכובותיו. סדינה ברזל וגם כעין קפיצים יש לה מאחוריה. רתימת הסוסים כולה עור על רסניהם ומושכותיהם. ובתוך הקשת אשר מעל לראשו של הסוס התיכני, ה"עיקרי", היה חלוי גם פעמון מצלצל. הקול יפה לגרש את השעמם בדרך וגם טוב כי יטעו הנוסעים ויחשבו, כי הנה פקיד־אדון עובר מרחוק. ויפנו לך את הדרך לצדדין. ובקרבך אל העיר קושר העגלון את זוג־הפעמון—ונדם קולו והיה כלא היה. שלשת הסוסים כולם כאחד מוכים. אמנם, אין הם מן המיוחסים, הותרם ולידתם לא בבית־גדול־סוסים, ו"פריצים" לא יתפארו בדם; אבל כולם במבחר שנותיהם, חזותם רחבה ואחוריהם מלאים, רגליהם רגל ישרה באין כל מגרעת בהן, ושתיים־עשרה, חמש־עשרה פרסאות בשעה יעברו. בלי אשר ייעפו ויזיעה לא תכסה את בשרם. ואם אין אתה בדרך לשוב הביתה, או יקך מקרה למהר ארחך כדי להקדים את המתחרה כך, או כי נוסע אתה בחודש האביב הרוסי והעגלה חוצה בבוקר ורפשי, אזי במח־נא בסוסים האלה ולא יכובו: בעתך תבוא למחוז־הסצ'ר ועגלתך בבוקר לא תשקע. ואף העגלון חזונו מוכיחה עליו, שאינו מאכרי המקום, ילידי רוסיה הלבנה, הכחושים והצנומים, קצרי־הקומה ולבושי־הסחבות ונעולי נעלי־הגמי. זהו רכב כדבעי, חסון כאלון וגמיש בתנועותיו, מסתפר קומי ושבועת־כסף בתנוך־אזנו, והוא הנוהג בסוסים ומדריכם בדברים של טעם, אף גם יאכילם לשובע, והם אצלו חסיד בריאים ושלמים, העמותיהם סרוקות ושערי־זנבותיהם קשור בעניבה. כל עין רואה את השְׂקִישִׁיה עם העגלה הזאת ועם העגלון היושב על דוכנו תאמר: אך זאת עגלה אחד הסוחרים העשירים אשר באחת מערי רוסיה הפנימית. בפלכי קורסק או אורל.

ואף אמנם האיש, אשר ירד מן העגלה, קבל את חנונו המסחרי בסביבה של הפלכים האמורים. אלתר זיסקינד הוא בנו היחיד של מרדכי זיסקינד. שנים לעשרות ישב האב בערי רוסיה הפנימית, במקום אשר נשא משרה אצל קבלנים מאחינו על־יד בנין דרך־המלך, כשיש־האבנים ומסלת־הברזל. משפחת־זיסקינד נשארה, אמנם, כל הזמן לשבת בעיירתו, עיר־מחוז קטנה בפלך קברותים, וכאשר גדל אלתר בנו היחיד, והאב ראה ונוכח, שאין התורה והלמודים נקלטים בבנו, לקחו אליו וידיכּוּהוּ בפקודות־משורתו ויחנכוהו במסחר ובעבודה. וכאשר כלו בניני המסלות, ומדרכי זיסקינד בך ומצא וחנה הונו רב לו בעיירתו להנחילו כבוד־עשירים, שב אל מקום מגוריו־משפחתו, ויתאזרה שם, ויבנה לו בית, ויהי לסוחר־יער. המוציא והמביא היה הבן היחיד, אלתר, שכבר נשא לו אשה והוליד בנים. אלתר הוא הקונה את היערות מאת אדוני־האחוזות, הוא

המכלכל את חסיבת-העצים והובלתם אל חוסי-הנהרות, הוא המנצח על מהלך הרפסודות והמצוה על סקידיו ועושי-דבריו, הוא גם המוכר אדנים לפקידות מסלות-הברזל והוא גם הנוסע בחדשי הקיץ לערי-הדרום במורד-הדניפר למכור את הסחורה. אפס את כתבי-החזוה למקנה היערות ואת ששרי-החוב מאת הסוחרים הוא כותב על שם האב, מרדכי זיסקינד—משום כבוד-אב. אלתר זיסקינד הוא עתה כבן שלושים וחמש, קצר-קנטה, אך מבנה-גופו איתן, תווי-פניו ישרים. אודם קל מכסה את קצות לחיו ממעל ונכון הוא תמיד לקבלך בסבר פנים יפות. הוא יודע את ערכו, ערך סוחר, שחותמו בשוח וכתבו נאמן, אבל גם יודע ומכיר הוא את ערך יחסו, שאינו רב מאוד, כי על כן אינו סחור-בן-סוחר, והוא נוח לבריות ומקדים בשלום כל מכיריו. לא רבה ולא גדולה חשבתו ועם דקדוקי השפה הרוסית ריב לו בכל אשר יכתוב. אבל לשונו מסהרת לדבר, מליש ומתנמים לא יחסרו לו, ומבטא-שפתו צח ובהיר. בגריו עליו תמיד נקיים ומובנים, מקלו—הפארה ושמשיתו הנונה, נתונים בדרך בתוך כים מיוחד, וצקלונו וחבילות חפציו מעשה-עור מתוחן למדינה.

—שלום עליכם, רבי מוטיל, אמר אלתר זיסקינד בכואו הביתה.
—עליכם שלום, רבי אלתר, ענה בעל-הבית:—האח, למעלתו מניע שלום-עליכם מיוחד ומהודר: הן מעלתו שב מדרך רחוקה, מן הדרום, מן המורד.
—כן, שבתי עוד בראשית השבוע שעבר, אמר אלתר בקצת גאווה, לאשר:
ראה, איך אני סחור לגמור את עסקי.

—אמרי אינשי: אם במהרה, אזי גם בטובה.
—ברוך-השם, אמר אלתר.
—כן, שמעתי, אמר מוטיל:—השנה היתה שנת-ברכה. הן יכול כזה, אומרים, לא היה שנים רבות. קבלו, אמנם, גם מחירים טובים. אולם חוששני, שהכסף לא ישאר בידי הסוחרים, כי אם אל ידי ה"פריצים", אדוני-היערות, יבוא. כבר מסתובבים הסרסורים וכבר אציס-רצים הסוחרים לקנות יערות בכל מחיר.
—כבר?—שאל זיסקינד בתמהון.

—מאת הזלדוביצים בודקים את יערות-הממשלה זה כשני שבועות. משה-ליב יקמן' לן אצלי בשבוע שעבר. את משרתו אצל אברהם-חיים קיניגסברג כבר עזב, או שלחו אותו—דברים בננו... והוא נספח עוד סעם אל אחת הכהונות אצל הזלדוביצים. הוא עובר וסוקר את היער, וגם לקח שני שומרי-יער מכני ופתיה שלי להלך עמהם. הם סופרים עתה את החורשה הקרובה פה. עד השבת יגמרו.

—יערות-הממשלה אינם חביבים עלי, אמר זיסקינד כדי להראות, שאין דברים אלו מעניינים אותו, ומוטב שמוטיל ימצא לו שיחה אחרת:—אין הברכה מצויה, רבי מוטיל, בדבר המורד ודמנוי והקצוב. והממשלה הלא מודדת וסופרת כל עץ ושוקלת כל ענף קודם שתכריז על המצירה בתוך יערותיה.

— גם מאקובסקי מוכר את היער שלו, — מספר מוטיל כמו לחמו.

— את זה שעל נהר פרוניה ?

— לא. עוד ירחק הזמן, שבו יוכל למכור את זה. עליו יש שעבודים ועקולים ; מעשה באפיסרופסים וביתומים. עתה הוא מוכר את היער מן האחוזה שלו, שעל נהר-מוז'.

— וכמה שם ? — שאל זיסקינד.

— כאלף דיסיאטין, — אמר מוטיל : — כמדומני, כך. ההובלה אל החוף קרובה : כחמש פרסאות המרחק היותר גדול. ליזר היבשת, חוכרו של מאקובסקי, הוא עתה בדניפרובסק. הארון שלח אותו למצוא כסף, ⁷ בודאי יפנה אל המקום, שהכל פונים אליו, — אל שלמה הלוי. "מסכן" זה צריך למלא צרכי-כל.

אחרי זיסקינד חשב רנעים אחדים. אל השלחן כבר הביאה בתו של מוטיל את המיחס. מוטיל שאל את אלתר, אם יש לו מה וסוכר משלו, או יצוה והוא יניש. — תן משלך, רבי מוטיל, — ענה זיסקינד, — וקח-נא כוס גם בשבילך. משעמם לשחות יחיד.

— ושלמה הלוי — שאל זיסקינד את מוטיל אחרי שתותם כוסות אחדות — האם יושב הוא כל הקיץ בתוך העיר ? הן מן האביב לא הייתי בדניפרובסק וכשלושה חדשים עשיתי בדרום, ואיני יודע את הנעשה. אולי הלך לחוץ-לארץ ?

— לא, לא נסע. גדולה היתה תאוה של האשה החרשה למשכו למקום המרחצאות החמים. הלא היא ילדת המקומות הרם. וכן שבעים, כשלוקח בתולה, צריך הוא למלא את חפצה. ואולם שלמה הלוי הוא שלמה הלוי לעולם, וכאז כן עתה הוא קמצן נהרג על שוה פרוטה. ובכל זאת. — להפטר בלא כלום אי-אפשר היה לו : יצאו מן העיר לגור במעון-קין, כחמש פרסאות מן העיר.

מוטיל הפסיק שעה קלה, ואחר-כך כמו הרשה לעצמו לשאול :

— האם גם על אדוני להתראות עתה עם שלמה הלוי ?

בשאלה זו היה אבק של תמהון. שלמה הלוי היה אחד מן העשירים הגדולים בסלך. מלוה ברבית, והאדונים בעלי-האחוזות והסוחרים הגדולים, ביחוד סוחר-היער, היו חמיד מבעלי-חובותיו, משכמים ומעריבים לפתחו, לבקש הלואה או להאריך להם את מועדי התשלומים. בעונה זו, בסוף-הקיץ, סוחר-היער משלמים את חובותיהם, וסמן לא-יפה הוא למחר-יער, אם גם לאחר גמר השיט ולאחר שהרפסודות נמכרו בערי-המורד הוא זקוק לרחות את תשלום-חובותיו, ואף כי לבקש הלואות חדשות. מוטיל ידע את מצבו הטיב של אלתר זיסקינד, ומשתוקק היה לדעת פשר-דבר, למה ועל מה הולך עתה זיסקינד אל שלמה הלוי.

אלתר זיסקינד הבין את הרמז שבשאלה זו, וגם לא רצה שתשאר בלבו של מוטיל זפתן מחשבה רעה עליו, השערה לא-נכונה, — ויאמר :

—כן. אני נוסע עתה רק אל שלמה הלוי. מן הדרום שבתי וצירור הכסף, מחיר רפסודותי, בידי. עד אחר החגים. כפי השערתו, יערות חדשים לא אקנה; אני איני מן חלוצים והנמהלים. ונוסע אני לדיניפרובסק לשלם את חובותי לשלמה הלוי. חס אני על הרבית. למה יהיה הכסף מונח אצלי? — יהיה שלו לפניו. הוא בוודאי ירגז — הוסיף זיסקינד בחיוך קל, שיש בו מעין גאווה של הכרת=ערכו: הנה תחת לשמוח. כשמשלמים לו את הכסף, המלוה עוד רוגז וכועס, כי על=כן בטוח האיש מאד: — אבל ירגז לו — ואנכי לא אשלם רבית, אם הכסף מונח בידי אין צורך בו.

— בוודאי, — הסכים מושיל: — למה לשלם רבית באין צורך בכסף? — הן זהו נשך, כלומר, נושך ומוצץ בין ביום ובין בלילה. אתה ישן — והרבית הולכת ומתרבה, צומחת וגדלה. הן, לולא הנשך!... — גמר מושיל באנחה קלה. הוא זכר את ההמכה, שהוא נותן לסוחר-הפשתן בעד מאתים הרובל, שלקח ממנו בראשית הקיץ על מנת להשיב בפשתן במחיר השוק פחות חצי רובל מכל „גרנק׳׳ן¹.

כך הלכה ונמשכה לה השיחה בין אלתר וזיסקינד ובין מושיל ופחן. אלתר השיג ידיעות מועילות בשבילו. שער-היערות עולה, ואם כי מרם ישובו הסוחרים מן המורד, בכל זאת כבר סוקרים ובודקים פה יערות למקנה. צריכים, איפוא, לבלי לדחות את המשא=ומתן עם וואסיליבסקי בדבר היער שלו. שלם הלווי וכל לעזור לו, כי על כן הוא נושה בו הרבה כסף. הנה הולדוביצים אומרים לקנות „חלקים“ מיערות הממשלה, ואם כן הם לא עוד יתחרו בו. בזיסקינד, במקנה היער אצל וואסיליבסקי. טוב היה, לו השיג מאת אנשיהם את מספר=העצים כפי עריכתם. זה אפשר. הוא ישלח את משה=ליב „יקמן“ לסקור יער אחר, ואז יוכל להודע ממנו על דבר הרשימה ומספר=העצים ביער וואסיליבסקי. „יקמן“ יקה עשריה רובלית ויתן לו את הרשימה... גם יער זה של מאקובסקי צריך עיון. מאקובסקי הוא מן האדונים, שלא ירבו במחיר יערותיהם. והיערהוא על נהר=סיז' במורד. במקום שמשם אפשר לשיט גם עד חרסון. אמנם, אין הוא אוהב את חרסון, את כל הסכנה הגדולה הכרוכה במסרצי „הסלעים“ הסמים שעל=יד אשדות=הדניפר. אבל הן אפשר למכור את הסחורה על הנמל לאחר, ואינם דומים המקחים בנמל חרסוני למקחים בנמל סתם.

זיסקינד גמר במחשבות אלה את משתה=הטה ויצא החוצה לראות את שלום הסוסים. אלה כבר אכלו את השחת והעגלון גם נתן להם את מנתם שבולת=שועל. הסוסים אוכלים לתיאבון, אינם מוציאים את ראשיהם מתוך אמתחותיהם. זיסקינד העביר את ידו על חלקת=אחוריהם. והסוס התיכוני, ה„עיקרי“, השמיע קול נחרה. עוד חצי=שעה והסוסים נמרו את אכילתם. והוא צוה על העגלון לרתום. רוצה היה לבוא העירה עוד לפנות ערב.

(1) משקל רוסי גדול (עשרה פודים).

בידעש ובצלצול-הפעמון הקריב העגלון את המרכבה רתומה אל ה"שלישיה"
המזבה והשבעה, ואלתר זיסקינד יצא מעדנות לעלות על העגלה. מוטיל זפתן הלך
לשלח את אורחו ויעמוד עד עלותו אל העגלה.

— ואת הדלי איפה שמת? — שאל מוטיל את העגלון.

— במסדרון, במקום אשר לקחתי. — ענה העגלון.

וכאשר עלה זיסקינד והתישב על מקומו בהרחבה פנה אל מוטיל כלאחר-יד,
כאילו אין זה נכבד מאוד בשבילו לדעת:

— והינן אפשר יהיה למצוא ברניפרובסק את ליור היבשתי, זה אשר אמרת.

כי שלח אותו מאקובסקי שמה?

— חושב אני, שבביתו של יצחק מאחוב. תמיד הוא מתאכסן אצלו. הם גם קצת

מחזותנים, מפני שאחיו של ליור...

ומוטיל היה מוכן לספר לזיסקינד את סדר היתום והחתן של ליור יבשתי

ויצחק מאחוב. אך זיסקינד נגע בקצה-אצבעותיו בגב-העגלון, הלז שרק על סוסיו —
והעגלה נתקה ממקומה.

ב.

שב מן הדרום גם אברהם-חיים קיניגסברג.

יש סוחר-יער, שזה דרכם לאחר יצבת בערי מורד-הדניפר כל חדשי הקיץ, וגם
אלה לא יספיקו להם והם נשארים עד "בחצוצרות", שומעים את התקיעות של ראש-
השנה בקרימנצ'וג או ביקאטרינוסלאב, וגם את חג-הסוכות יחוגו במורד. אלה הם, על-
פי-רוב, הסוחרים, שרפסודותיהם לא "מעור-אחד": כל מין ומין קשור בפני עצמו
והמרישים הם "עקודים, נקודים וברודים", וגם טיב הסחורה שלדם מוטל בספק: או
דקים העצים בנועיהם, או עקמומית קטנה בקורה, או מקומות-הענפים מדויבים, או — לא
עלינו — מעט רקבון... ויש גם מיני סוחרים, שבכלל אוהבים הם לעמוד על המקח וזבל
שנים, מחפשים בנרות לצוד בחרמם קונים בלתי-בקאים ביותר, מיושבי התחנות הרחוקות
ומעלי-הקרפפים שבפנים ביסאראביה או בהרי-קרים, ובחשבונותיהם עם קוניהם הם נהרגים
על שוה פרוטה, על הארכת זמן השמר בעשרה-עשרים יום נגד המדובר. אלה הם תמיד
האחרונים לעזוב את ערי-הדרום. — באלה לא היה מעולם חלקו של אברהם-חיים קיניגסברג.
סוחר בן סוחר היה, וגם חותנו היה מסוחר-יער, והוא לא היה מביא מעולם אל המורד
סחורה פגומה, וגם איש-קטנות לא היה בחשבונותיו עם אנשי-מסחרו. כל סחורה של
עיירות-מולדתו הוא במקצוע-היערות וממנה לחם-תושביה נמצא. ואת ידיעותיו במסחר זה
ספג אליו עם חלב-אמו, כמו שאומרים. גם בילדותו היה פוסק ממשנתו והיה נוסע
לפרקים עם אביו אל היערות לראות בעבודה, ובבחרותו כבר ידע וחבין במסחר-היער
כאחד הסוחרים. כשרונותיו הטובים וזמנו הנוח הטו את לבות האנשים אליו, והיה רצוי
לאחיו וחביב גם על הנכרים מכיריו. הוא היה מן הראשונים למכור את סחורתו. לנמור

את חשבונותיו עם הקונים ולקבל מהם את הכסף ואת השמרות, כולם או מקצתם, לעזוב את הנגב ולשוב לביתו.

גם בשנה זו השתדל אברהם-חיים לשוב בעוד מועד, אחד מן הראשונים לעיירתו, במקום שם ביתו. השנה היתה, אמנם, שנת-פרנסה וסוחר-היער ראו ברכה בעמלם, בקחתם בערי-המורד מקחים טובים במחיר קורותיהם ועציהם, וגם תנאי-התשלומים נוחים היו. ואולם ברכה זו כמעט פסחה על פתחו של אברהם-חיים קיניגסברג. הונו לא היה גדול מעולם, ועל-כן היה עושה את עסקיו תמיד בשותפות עם קרוביו, בני משפחת-אשתו, שהעריכו כראוי את כשרונותיו הטובים, מרצו וידעיותיו. ואולם שותפות זו היתה תמיד משיבועה אותו מרוים. כשהיתה מגעת, לאחר גמר-השיט, שעת החשבונות בין השותפים, היה יום צרה וחשכה לאברהם-חיים. שותפיו לא היו בקיאים גדולים במסחר-היער, אבל תחת זה היו מומחים לחשבונות וצרופי הרבית וצרופי-צרופיהן, ולסוף היה אברהם-חיים, שעליו היו כל המורה והמשא והריב של העסק—יוצא וידיו על ראשו וצוררו נקוב. היו מתחילים דברי-ריבות, טענות ותביעות, היו הולכים גם אל הרב, שגם הוא היה ממשפחת-אשתו, ולסוף היה הדבר נגמר ב"רוגז"—אך לזמן קצר. עונת-החשבונות היתה חלה חמיר בחורש האסיף, בימי-החגים, "ומן-שמחתנו", והאשה אי-אפשר לה שלא תבקר בחג את אחיה וקרוביה. וגם אברהם-חיים היה נעתר ללכת עמה; מה שאבד אבד, אליו לא ישוב עוד, ומה יתן לו ומה יוסיף לו הרוגז, ולמה לשמח לב מקנאים בשנאת-משפחה?—אך סוף-סוף החליט לחדול מכל השותפים האלה והתחיל עוסק במסחר לבדו. היער, אשר קנה באסיף שעבר, צריך היה להביא לו ברכה, אולי גם מרובה. איכות-הקורות היתה לא רעה, אם כי היער נמצא במעלה-הדניפר, במקום שהיערות אינם מהוללים בטיבם כלל. מספר-העצים גדול עוד יותר מכפי שהעריכו בעת הסקירה והבדיקה, וגם שכר ההובלה מן היער אל הנמל לא עלה יותר מכפי שחשב. ואולם הוא נכשל בנמל, אשר בחר להוביל שמה את קורותיו. היו לסניו נמלים שונים: נמל אחד על הגבעות, קרוב לשפת-הנהר, ואולם רחוק מעט מגבולות היער, ונמל קרוב, באחו; הוא בחר את האחרון. שטף-הנהר באביב מגיע תמיד עד האחו והמים מכסים את כולו והיה למי-שחו, ואז ירדו העצים ויצפו על פני המים, וקשרום בעגילי ערבות לחות ויעשו אותם דוברות ויביאום אל תעלת הנהר ושטפו פנימה. אבל גשמי-האביב בשנה זו הססו את הקרח במרומים-מול-נסק עד מהרה. המים שטפו וגאו פתאום, וכאשר מהרו לעלות כן מהרו לרדת וילכו הלך וחסור. ועד שפקידיו ומשולחיו של אברהם-חיים קיניגסברג עושים את כל התכונה הרבה לקשיות הדוברות ואת כל המלאכה הגדולה במים רבים—והנה קטנו המים מאד, וחלק גדול מן הסחורה נשאר על האחו בתוך הבצאות. ורב היה העמל, וגדולים היו גם סכומי-הכסף, אשר הוציא משה-ליב "יקמן", המשולח הראשי, עד אשר נמצאו כל הקורות, שהיו סבוכות בערבות-האחו, ועד אשר הובאו אל שטף-הנהר. ההוצאות היתרות האלו אכלו חלק הגון מן הריוח, שהיה נשקף לקיניגסברג מעסק זה, ובחורף שעבר

היה אברהם-חיים זקוק לכסף. על פי כתב-החזה היה חייב לשלם לארון-היער חצי-הכסף בימי הסתיו בתחלת חמיבה של היער, ואת מחציתו השניה בראשית-האביב, קודם קשירתן של הרפסודות. ורשות היתה לארון-היער לעכב את העבודה, אם לא ישמור הקונה את מועד-התשלומים. והנה את החמיבה אפשר להשהות ימים וגם שבועות; אולם את הקשירה אי-אפשר לרחות אף ליום, אף לשעה, כי הלא האביב עובר מהרה. בכנון זה אין סומכין על השערות ואומדנות ומעשה-נמים; ואברהם-חיים, כסוחר בקי ומנוסה, דאג בעוד מועד להכין את הכסף הדרוש לתשלום המחצה השניה. עוד בימי שוק ה"קונטראקטים" נסע קיובה, וימכור שם אדנים למסילת-הברזל ועוד מינים שונים להעמידם בקיץ הבא. ויקח סכום הגון מאת הקונים לערבון, דמי-קדימה. בשעתו מכר, אמנם, ב"מקח השווה" כפי מצב השער אזי—בעת אשר איש לא ראה בעבים ולא ידע, כי יעלה ויצמח מאד יבול-השדות בפלכי רוסיה החדשה—, וכמו שמוכרים על מנת לקבל דמי-קדימה מראשית החורף. אבל עתה, כשעלו המקחים, יוצא, שהוא מכר בזול. הנה כי כן נהנה אברהם-חיים קיניגסברג אך מעט מן הברכה הרבה של המקחים המוכרים בשנה זו. —רק משארות הסחורה, שנשארה בידו בלתי-מכורה מראש. הוא עוד גם נכשל במשולחו הראשי, במשה-ליב "יקמן". הכנוי "יקמן" ניתן לו מאת האכרים בני רוסיה הקטנה, מוליכי הרפסודות והמנצחים על הפועלים והמלחים—בלשון סגור-נהור, כי היה גבה-קומה ורחב-כתפיים, ושמו זה נשאר לו בקהל-הסוחרים. זה היה משולח-יער בקי ורגיל, זריז וחרוץ. שבילי היער, שהיה עובד בו, היו נהירים לו כשבילי עיירתו הקטנה, ועינו היתה פקוחה על כל העבודה, שתהיה בסדר ובמשמר, הכל בזמנו ועל מקומו, —"בריה", שבאלף לא יבטל. אבל—לא היה נאמן בענייני-כספים. "אצבעות חלולות לו", היו אומרים עליו—גנב, במחילה. בעולם-הסוחרים ידעו זאת, ידעו את מעלותיו וגם את חסרונו זה, את "מחלתו". ידע זאת גם אברהם-חיים קיניגסברג. ובכל זאת נתן לו את המשרה ביער החדש אשר קנה. היער היה במעלה-ההיפס, באמיר, וצריך היה שם לפקיד זריז בכל דבר ומלא מרץ כדי להוביל סמרחק זה את הרפסודות ולהספיק להביאן בעוד מועד לערי-הדרום. עוד זאת: הסביבה של היער היתה קרובה אל רשת מסלת-דברזל, ורבה היתה הדאגה, פן לא יספיק מספר העגלות גם להוביל משא אל התחנות וגם להוביל הקורות מן היער, וצריכים היו למשוך מיוחד כדי להמית את לבותיהם של האכרים. שיבכרו את העבודה ביער על-פני הובלת-משא אל תחנות מסלות-הברזל. למשה-ליב יקמן, אשר ידע להתחלף עם האכרים ולהקריב מנחה למי שצריך, היה כשרון זה. וקיניגסברג לא פחד הרבה מפני "מחלתו" של משה-ליב, כי לא כשאר הסוחרים הוא אברהם-חיים. הוב סחרי-היער הם עשירים בני-עשירים, או חתנים של עשירים, ואת חכונת העסק אין הם יודעים, ואת תוכני-אין הם מכינים, ואף אינם יודעים להבחין בין אורן לאשוח; משולח בלתי-נאמן עושה בעסקתם כחפצו, כאדם העושה בשלו. לא כן אברהם-חיים. הוא בעצמו בקי בכל פרטיו של עסק-היער, יודע ומכיר את התנאים ואת כל המחרטים את פרטי ההוצאות וההכנסות.

ומסנו לא ילא כל דבר. הוא יודע לבדוק חשבונות כמו אלה. יודע לקרוא גם בין המספרים ומיד הוא מכיר את-מקום התורפה של החשבון. אותו לא ירמה משה-ליב אף במעט, בו לא ימעול מעל, משלו לא יגנוב אף פרוטה. אבל—מעט. הנה קפץ עליו האביב הרע שעבר וכל המאורעות לרגלי רדת-המים עמו. כשנים כתקונן ובהוצאות רגילות יכול היה סחר כאברהם-חיים לשמור את עקבותיו של משה-ליב ולתפשו בכף בכל מעילה ובכל גניבה קטנה או גדולה. אבל איזו הדרך יוכל לשמרו במקרה של אסון, כאשר הגיחה עליו פתאום קאטאסטרופה זו של האביב שעבר? איך לבדוק את החשבונות, אם בכל יום יוצאים פועלים לעשרות ומחפורים על פני כל גיא ובצה ואחו להציל את הקורות השטות כמו אין אדונים להן, אם כל רכושך פזור על פני מים רבים, והסכומים יוצאים בשבע דרכים וכל החשבונות אז נמחקים ומטשטשים?—ואז היה באמת כר נרחב למשה-ליב לשלוח יד ולגנוב דיו. והוצאות-השימוש עלו למעלה ראש. משה-ליב כמעט שהציג את אדונו ככלי ריק. ולולי המחירים הטובים, שהביאו לו המינים, שנשארו בידו בלתי-מכורים. ובכלל לולא היער, שנקנה מבתחלה במקד-הזול ובתנאים טובים, — כי אז היה משה-ליב מביאו עד הרס, חלילה...

אברהם-חיים קינינסברג זכר את המאורע האחרון, את אשר עשה למשה-ליב יקמן, ולא יכול להחמאק משחוק קל. "שלמתי לנבל כנמולו!" — אמר לנפשו.

הדבר היה בקיץ שעבר. אחרי עמל ונדודים והוצאות מרובות מאוד סוף-סוף הביא משה-ליב את פלוגת הרפסודות עד קרימנצ'וג ויחן שם. בעיר זו החליט אברהם-חיים למכור את שארית הפלטה אשר לו. בעמל רב עלה בידו להשיג את הסכומים הדרושים לפטורי-הפועלים ויתנם על-יד משולחו לגמור את החשבונות. אדון-הרפסודות החישב במלון בעיר להשתדל במכירת סחורתו, לשאת ולתת עם סרסורים ולצפות לקונים, ומשה-ליב נשאר לשבת באוהל-העצים שעל הרפסודות כדי לפקח עליהם עד לאחר מכירתם ומסירתם לקונים. מצבו של אברהם-חיים היה דחוק מאד. כבר הגיע הזמן לשלוח כסף הביתה, והקונים עוד טרם ימהרו לקנות. בינתיים הגיעו ימי מין המצדים, שלשת השבועות שבין צום-הרביעי וצום-החמישי, וכנהוג, נמנעו שני הצדדים. גם הקונים וגם המוכרים. בימי-אבל אלה לגמור את המשא-ומתן, וכל אחד חכה. אולי יתרפס השני... משה-ליב יקמן היה בא העירה לעתים קרובות לשאול את אדונו על אילו פקודות, ובאותו מעמד היה גם תובע מקינינסברג את משכורתו. התיבעות היו כמובן, בנימוס, כמזכיר. המשולח היה מתאונן לפניו, שקבל מכתבים מרים מאת אשתו, שאין לה, כביכול, כלום לפרנסה, שהיא צריכה לשלם שכר-למדיד ואין לה; והוא מתחנן ומבקש לתת לו את משכורת החודש הזה, להשיב עמו ולתת לו, לכל הפחות, במקום שלושים—עשרה רובל, וישלח לאשתו ולא תסבול מחסור. כה היה משה-ליב משתדל ומתפלל אל אדונו. עד אשר ראה זה בעניו ונעתר לו והשיב בשבילו את את חסך אשר בקש.

הדבר היה ביום שבת-חזון. אברהם-חיים יצא מן המלון לשוח מעט, בכונה תחלה

להגיע בטיולו אל שפת הנהר, למקום שרפסודותיו עומדות על עוגניהן. ימים אלה יבואו סוחרים לראות את הסחורה, והוא צריך למסור את פקודותיו למשה-ליב בנידון זה. הוא בא ונכנס אל האוהל הרחב, הבנוי למשכן המשולחים לעונת-השיט. במסדרו האוהל מצא את הנער, שאותו לקחו למשרת-האוהל ושומרו עוד בנמל, במעלה-ההרדניפר. אברהם-חיים שאל למשה-ליב, הנער המשרת ענה, כי הלז זה עתה הלך העירה לשמוע איוז דרשה בבית-הכנסת. והנער הוסיף:

—אולי הארון רוצה בכוס-טה? המיחם עדיין רותח.

—כוס-טה לא תזיק, ענה בעל-הרפסודות ויבוא אל האוהל פנימה.

האוהל היה מסודר. אל צד החלון היחיד עמד שלחן קטן צמוד אל הכותל בווי-ברזל דקים. בשני כסאות-עץ ומטת-ברזל פשוטה נגמר סדר-הרהיטים באוהל. בפנה מימין, מחצית-הכותל ולמעלה, היתה אצטבה קטנה, ועליה עמדו כיסות, קערות, בקבוק קטן, חציו מלא יין-שרוף, קופסאות של פח לסוכר ולמח, אמת-מדה כפולה, וחפצים בדומה להם, שיש בהם צורך למאכלו ולמשתתו של יושב באוהל ישיבת-קבע, ישיבה של חרשים אחדים, כל ימי-השיט. על האצטבה עמדו על גביהם גם ספרים אחדים; סידורי חומש, מחברת בלי כריכה של מעשיות ביהודית-אשכנזית. על מסמר מעל המטה היה תיק של טלית-וחפלין. מתחת למטה עמד ארגו בינוני בגדלו, סגור על מנעול תלוי.

קיניגסברג פקד את האוהל לא בפעם הראשונה וכל חדש לא היה שם בשבילו. לולא המה ממיחם רותח, שיש לו מעם-לשבח מיוחד ביום-השבת, ובפרט ביום-קצין חם, אולי גם לא היה סר האוהלה והיה שב על עקביו, אחרי שאֵת משה-ליב לא מצא. אבל הוא נכנס פנימה ומחכה לכוס-טה היה מתהלך בתוך האוהל אחת הנה ואחת הנה, מתכוון אל הנמצא שם. על לבו של אברהם-חיים עלתה מחשבה, כי החיים פה, באוהל, בכל אופן אינם גרועים מן החיים בחדר-מלונ, בתוך העיר המלאה שאון ואבק, שהנער המשרת בו הוא עצלן וחצוף ואינו בוש לכבד בהצעותיו הנבזות לפני אנשים בעלי צורה ואבות-משפחה, וגם נוטל תרומה גדולה מכל אשר יעבוד דרך אצבעותיו. ובכמה כסף עולים החיים במלון! פה, באוהל, ארון אתה לעצמך. הנער ישרת אותך לבדך, יבשל את כל אשר תאוו נפשך ולא את כל הנעים לחיך האשה מרת ינטה. הדגים על שפת הנהר כנפשך שבעך; מן הכפר הקרוב יביאו חרנגולות וביצים וחלב. „וגם המזג לא יחסר“—אמר אברהם-חיים כאשר ראה את הבקבוק על האצטבה חציו מלא.

עיני-קיניגסברג נתקלו בארגו מתחת למטה. הוא יודע, שבתוך ארגו זה מונחים תמיד החפצים של המשולח, הטעונים שמירה מעולה: הלבנים, התעודות של הרפסודות, תעודות-המסע של המלחים, פנקס-החשבונות וגם ה"מציאות", שהמשולח קונה בדרך. להביא מנחה לאשתו מן השיט. ובלבו של אברהם-חיים באה תאוה לראות את הנמצא בארגו, לדעת את מצפונו, אבל—הארגו נעול ... הוא הרגיש בכל גנותה של המדה

להתאזר לגלות מה שאחר רוצה להסתיר; רבינו גרשום מאור-הגולה המיל חרם אף על מי שקורא מכתבים בלי רשות בעליהם. ואולם הוא הצדיק את חפצו הפעם, כי על-כן משה-ליב סקידו הוא וממונה על רכושו, ובכן הזכות בידו להוכיח עד כמה שומר-אמונים הוא, ובפרט שהכל מרניים אחר משה-ליב בנידון זה... קיניגסברג התהלך באוהל—ופתאום ראה על האצטבה מפתח קטן מונח מתחת לסידור. מיד הכיר בו, שזהו המפתח של הסנעול התלוי על הארגז. משה-ליב הניח את המפתח ולא לקח עמו, כפי הנראה, שלא לשאת משא ביום-השבת. קיניגסברג הוציא את הארגז מתחת המטה ויפתחהו במפתח אשר מצא. בארגז היו לבנים. ממפתח-משי חדשה של נשים, חתיכות-ארג שונות; בתוך תיק קטן מצא עגילי-זהב חדשים וגם שעון כסף קטן נתון בכיס של בד. אלה נקנו בקיוב, כפי הנראה מכתובת-המחסן. בקרקע-הארגז משה ידו ספר עבה—יוציאוהו, והנה הוא „חוק לישראל“. ואך פתח את מכסהו—והנה הוציא מתוכו מכתבים כתובים יהודית-אשכנזית. מאת אשתו של משה-ליב אליו. האשה מודיעה לבעלה, שקבלה את הסכום של חמש מאות רובל, ששלח לה מקיוב; שפנתם המוחזן הביא לה את ההלוואה, סך שלש-מאות רובל בצירוף עשרים וששה רובל רבית; שישתדל למחר ולבוא הביתה, כי כתריל החנווני, אומרים בעיר, חושב מחשבות על אמריקה ו„ארבע מאות הרובל שלנו, הנמצאים אצלו, בוכים“...

דמי אברהם-חיים רתחו בקרבו למקרא המכתבים האלה. „נבל שכזה! מוריד דמעות כתנין, שאין להם בביחו!...“ הוא פתח לתומו את הספר אשר בידו—והנה בין דפי הספר מונחים חמשה שטרות, מאה רובל כל אחד!...

בין רגע לקח קיניגסברג את הכסף אשר מצא ושם בכיסו, מהר לסגור את הארגז והשיב את המפתח למקומו. בחפזו נמר את כוס-המטה שהצטנן ומהר לעזוב את האוהל. הוא טרם ידע את אשר עליו לעשות, איך יתראה עם משה-ליב, מה ידבר עמו. אף רגע לא היה מסופק, שהכסף שמצא—כספו הוא. ובכל זאת הרגיש, כי עתה, ברגע זה, אינו יכול, אינו רוצה להפגש עמו, לא פה, בתוך האוהל, ולא בדרך, על פני חוץ. „בוקר—ואדע אשר אעשה“—אמר לנפשו ויחזו בארחות עקלקלות לשוב אל מלונו—

כבר היה ערב בעת אשר שב משה-ליב אל משכנו, האוהל. הנער המשרת הודיעו, כי היה בזה האדון, אשר שאל על אודותיו גם מה שמה בתוך האוהל. משה-ליב נבעת מעטוצר היה לו על אשר לא מצא' האדון. לבו לא נבא לו טובות. הוא חקר ודרש את הנער משרתו על מעשי האדון בתוך האוהל פנימה ובמה בלה את הזמן בשבתו שם.

—הגשתי לו כוס-מטה, והוא סגר את הדלת בעדו. חפש איזה דבר, איזה ספר עלעל...—ענה המשרת.
משה-ליב היה נבוך מאד. הוא לקח את המפתח מעל האצטבה ויפתח את הארגז.

ומיד חזר: כי ידים זרות מששו פה... עד מהרה הוציא מתחתית הארז את ההחף לישואו והנה—יום אחמול כי יעבור: הכסף איננו!...

משה-ליב הבין כרגע, כי ידי אדונו כזה. הוא ידע והבין את אברהם-חיים קיניגסברג שהוא איש חכם ונבון-דבר, ויש אשר ממנו לא יפלא גם כל דבר ערמה ומזמה. מה לעשות?—ללכת אליו מיד אל המלון ולשואל אותו על זה? אבל מה יענה ומה ישיב לו אם הלז ישאלהו: ומאין לך הכסף הזה?—אמנם, הוא יכול לבדות ולאמר, שאחר ממכריו, מאתיו ומשולחיו, הפקיד בידו את הכסף; ואולם הן לא את איש כאברהם-חיים אסתר להוליך שולל בבריות ובמעשיות של-בבא, ובפרט שהכסף בזוי ואם ירצה, חלא יכול הוא לאמר: להר"ם, לא חשתי בארנון ולא מצאתי ובכלל, אם כך יעשה, חלא הדבר יתפרסם, ואז מי יודע, מה יאמרו הבריות, איך ישמרו הם בדבר זה?... "נראה מה יהיה מחר"—החליט משה-ליב. כל הלילה התהפך על משכבו, בלי דעת איך לצאת מן המצר, אשר בא בו.

—עסק ביש!—אמר משה-ליב לנפשו ממחרת הבוקר:—אבד צורתי ואין המתים שבים מבית-הקברות. מה לעשות?—שתיקה יפה, —חמל! —החליט משה-ליב.

עברו שנים-שלושה ימים ואברהם-חיים קיניגסברג שלח את בריל קוליק, מי שהיה משולחו לפני שנתיים, אל מקום רפסודותיו ומכתב נתן בידו אל משה-ליב למסור ליד קוליק את הרפסודות. ואת דתעודות ואת כל מכשירי-השיוט, ומה שנוגע לחשבון שלנו—כתב קיניגסברג,—נגמור אותו בשובי מן המורד איה"ש. משה-ליב לא הוציא אף חלונה קמנה מפיו, לא התאונן על שמפטרים אותו ממשרתו קודם מבירת הסחרה, וימלא את פקודת קיניגסברג, וימסור את משרתו לבריל קוליק. הוא נסע לו לביתו, ואת פני אברהם-חיים לא ראה.

שני האנשים הבינו איש את אחיו—ויחרישו גם שניהם...

ואברהם-חיים קיניגסברג שב מן הדרום, לא מפני שכבר נמר שם את כל עסקיו וחשבונותיו והלך לביתו לנוח מעל-הקין ומטרדותיו הרבות; לא. עוד היה לו לגמור את העסקים עם כל קונו, מקיוב עד קרימנצ'וק, לישור את הסכסוכים הקטנים ולבקר את החשבונות, אשר עזב משה-ליב בתחנות שונות לאורך הדינמר ולא שלם בעדם. את כל זה עזב וימלא את ידי בריל קוליק לגמור, ואם בידי הלז לא יעלה הדבר, ימצא לו מועד אחר לגמרו. הוא נסע עתה הביתה, מפני שמצב-העסקים שלו דרש, כי יבוא ולא יאחר.

מצבו הכספי של קיניגסברג לא היה מזהיר ביותר. אם כי בשנים האחרונות קנה יערות אחדים לא-רעים ולכאורה היו עסקיו מובים, היה כך אך למראית-עין. קיניגסברג עצמו ידע את מצבו כמון, והוא לא היה מן האנשים האוהבים לרמות את עצמם. הוא, אמנם, לא התירש מעולם: במחוז גמור היה לו בכשרונותיו ובידיעותיו המסתוריות והיה תמיד מלא תקות מובות לצאת למרחב. אך גם זאת ידע והבין, כי

במצבו המתמוטט צריך הוא לזהירות יתרה לבל יסערו קרסוליו, לבל יפול, חלילה, בנפלים. הונו, כסף-השתיה של מסחרו, היה כאין וכאפס לעומת היקף מחזורי-מסחרו. לפני שנים אחדות, כאשר נפרד מעל קרוביו השותפים, היה לו הון של אלפי-רוכלים אחדים, ובמה נחשב הון כזה במסחרו הגדול?—ואם תבדוק ותדקדק מאד, אולי תמצא, שבאמת עתה, בזמן הזה, כל הון-יסוד אין לו. גלגלי-מסחרו בניינים בעיקר על הלוואות, על כסף-זרים, שלוח בכאנקים ומאת מלרים פרטיים. הה, לא קלה היא העבודה להשיג כספים. ואולם העיקר הוא, שהכספים האלה נתנים בריבית, האוכלת את כל הלשד של העסקים, את העסקים עצמם. כל חוב, שאתה נושא באחרים, הולך ונעשה חוב-ישן והוא פוחת מיום ליום, בעת שהסכומים, שאתה חייב, הולכים וגדלים על-ידי הרבית; ואם תבוא לחשוב חשבון-צדק, שאין בו הונאת-עצמך, אולי יצא עוד גרעון תחת הון-היסוד. הונך אתה במסחרך ובכל עסקך. אין, אפוא, דרך אחרת אלא להוסיף ולהגדיל ולהאריך את המסחר, ובפרט שהצרכים מתרבים והוצאות-הבית עצמן, באביב שעבר השיא לאיש את בתו הבכירה. אמנם, השידוך עלה יפה. לא הרבה, לפי הערך, להוציא על נשואי-בתו, וגם החזיר לו חתנו כמעט את כל כסף-הגדוניה, בהעשוחו לשותף לו. אבל, אחרי כל אלה, הנה השידוך וכל דברי-החתונה לא הכניסו רק הוצאות, הוצאות סכומים, שהוא משלם בעדם רבית ורבית לרביית.

אברהם-חיים קיניסברג לא התיאש. שנה זו, שנת-הברכה, במסחר-היער, נותנת לו תקוות טובות. המקחים עלו וגדלו, ושארית היערות אשר לו יכניסו לו סכומים הגונים. אם יעלה בידו לקנות עתה יער גדול, יהיה טוב מאד. המקחים, מכיון שהתחילו לעלות, שוב לא ירדו עוד. הרושת מכה-ההרים בסלכי הדרום הולכת ומתפתחת, ומסלות-הברזל שם בינות סעיפים וענפים. הנה עלו מחירי האדנים, ויש הצעות להשתמש באדנים יותר דקים מן המדה הרגילה. באופן זה ימצאו ביערות שלו הרבה אדנים, ובפרט ראשי-העצים של הקירות העבות. צרופי תכניות שונים וקומבינאציות מסובכות התרוצצו במוחו המסחרי הגמיש של קיניסברג, ועל-כן לא יכול עוד להתעכב בערי-הדרום, לשבת ולחכות עד גמר-החשבונות, ויסע הביתה, לעיר מולדתו ומגורו וויס=לובקה, כדי שימצא במבור-העסקים ולא יאחר את המועד הנכון;

את דבר בואו בשיר מראש בסלגראמה, ובני-ביתו שמחו לקראתו מאד. הוא לא הביא ממסעו מתנות-זהב ותכשיטים, אבל הביא למנחה כל מאכל אשר יאכל מטוב ארץ-הדרום, מפריה וממגד-שמה: קנה בקיוב שזיפים ופירות מטוגנים, גבינות-שווייציות ודגים מעושנים. ולחתנו הביא ממבחר המצק הדרומי. כל אלה המעשמים חזון בלתי-נפרץ הם בעיר הקטנה וויסלובקה, וההוצאות עליהם הן הרבה פחות מאשר היה מוצא על צעצועי-זהב ורדידים ללא-צורך.

—מתרת, אישי, לבוא!—קרמה ולדה, אשת אברהם-חיים, את פני בעלה, אם

כי גם היא שמחה מאד לקראתו:—האמנם כבר גמרת את ענייך שם, במורד?
—גמרת ולא גמרת,—ענה לה אברהם-חיים.

— ובכן נשמת, חכם, את העסקים על-ידי הגנב, יקמן שלך? — אמרה האשה בתלונה.

— אה משה-ליב כבר פמרתיו.

— פמרת אותו? — הוי, אם אתה מצאת צורך לפמרו, בוודאי כבר היטב מלא את חוריו זהב משלנו! — התרגשה זלדה.

— איש ישר איננו, — השמיע קיניגסברג בקצרה.

— „איננו איש ישר“, הוא אומר, — הן זהו גנב מארץ-הגנבים; מי אינו יודע את יקמן? — הלא זה הדבר, שאמרתי לך: הזהר בו, אל תקחנו! הה, לו שמעת בקולי! ועתה-הוסיפה זלדה, — אם „סמרטוט“, במחילה, שכמותך מפטר את משולחיו קודם גמר-החשובות, — שמע מינה, שהלז הספיק למוץ את דמנו כנפשו שבעו. אמנם, — הוסיפה לספר, — אמרו לי בשבוע שעבר, שמשה-ליב מסתובב פה, סוקר את היער של מאקובסקי; חשבתו, שזהו משה-ליב אחר. השדים יודעים אותו, — מי יתן ולא ידענו אותו גם אננו... .

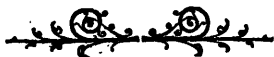
— האם תרים את היער של מאקובסקי? — שאל אברהם-חיים.

— כן, סוקרים יערות רבים: של הממשלה, של הנסיך, של וואסיליבסקי. — ומה, כלום יחכו לסוחר שכמותך? — יש סוחרים בלעדיך, — גמרה זלדה בטון של תרעומת על בעלה הלא-יוצלח... .

— ואת היער של מאקובסקי סוקר משה-ליב יקמן? — שאל אברהם-חיים.

— כמדומני, — אמרה זלדה.

(המשך יבוא.)

הַאֲמָנוֹת הַיְּהוּדִית בְּתִקְוַת־הַחֲשׂוֹנָאִים (*).

מאת

ד"ר יוסף קלוזנר.

אָרְנֵסְט רֵנָן קובל בספרו „תולדות עם־ישראל“ על מלכות בית־חשמונאי: החירות והעמידה ברשות־עצמה, שהגיעה להן ארץ־ישראל בימי מלכות זו, לא גרמו להפרכת המדע והאמנות בישראל ולא הרימו את מצב־התרבות של העם ושל הארץ⁽¹⁾. קיבלנה זו אינה בצדק. בית־חשמונאי דאג להפרכת התרבות היהודית כמו שדאג להרחבת הגבולים של יהודה ולהפרכת חייה הכלכליים. ולא עוד, אלא שהרחבת הגבולים והפוליטיקה הכלכלית המצוינת של החשמונאים הן אך הן שעשו את התרבות היהודית החדשה אפשרית: אילמלא עשו שמעון בן מתתיהו יוחנן הורקנוס בנו ולא כסנדר ינאי בן־בנו מיהודה—ארץ־ישראל, אילמלא היו שלשת אלה דואנים למצוא בשביל יכול־ארצם מוצא אל הים ומנהלים פוליטיקה כלכלית וימית. אמיצה ומלא־תהונה—היו היהודים הנחנקים במדינת־יהודה הקטנה (בלא שומרון, הגליל ועבר־הירדן) מתמעכים בין הערים היווניות, שסבבם מכל צד, ובין השומרונים וגויי הגליל ועבר־הירדן; ואז לא היתה מתהווה המדינה ולא היתה קמה גם הנצרות⁽²⁾. ואף הלשון העברית היתה מתנוונת והולכת—אילמלא החשמונאים. עם ההתקוממות הגדולה כנגד הסורים ונצחונה השלם השתדלו החשמונאים הראשונים להחיות כל מה שהיו בו סימני יחוד לאומי. כשם שהחיה שמעון בן מתתיהו את הכתב העברי הקדום על גבי המטבעות העבריים הראשונים מיום שהיה ישראל לגוי, כך החיו הוא והבאים אחריו גם את הלשון הלאומית, שאז היתה הולכת ומפנה מקום לאט־לאט ללשון הארמית גם בדבור, גם בכתב (הפרקים הארמיים שברגיל אל, וקודם לכן—בֶּעֶזְרָא); אילמלא החשמונאים, היה ז'ארגון ארמי יורש את הלשון העברית לגמרה. בדבר זה חש בחושו ההיסטורי המצויני צבי גריץ⁽³⁾. על זה הן גם הראשון למדברים עברית, אליעזר בן־יהודה⁽⁴⁾. הרבה יש להוסיף על דבריהם מכמה צדדים ועשיתי זה במקום אחר

(*) הרצאתו, שהורצתה, בחברה העברית לחקירת ארץ־ישראל בירושלים, במוצאי שבת, אור לליל אדר שני, תרפ"א.

(1) Ernest Renan, Histoire du peuple d'Israël, v, 31—36. עיין: (2) עיין: יוסף קלוזנר, היסטוריה ישראלית, חלק שני (בסימנים מיוחדים כהשלח, כרך ליו), עמ' 47—49; ועיין גם־כן: יוסף קלוזנר, החיים הכלכליים בישראל בימי בית שני, השלח, כרך ליו, עמ' 394—399.

(3) עיין: גריץ־שם, דברי ימי ישראל, I, 419—420.

(4) עיין: א. בן־יהודה, עד אימתי דברו עברית?—הוצאת „קרימה“, ניו־יורק תרע"ט, עמ' 108—124.

באריכות; כאן אסתפק בדברים מועטים אלה: "הלשון עברית החדשה, המדויקת והגמישה, הפשוטה והעשירה בפשטותה, שאנו קוראים לה לשון-המשנה, נהווהה בתקופת-החשמונאים ומתקן תביעותיו של בית-החשמונאים. צרכי המדינה המורחבת, שהחשמונאים עשוהו בת-הורין ועברית גמורה, תבעו לשון שלטת במדינה, שתהא פשוטה ומדויקת כאחת, בשביל פקודות, חוקים וכיוצא בזה. בלא מפות מצד הממשלה הלאומית, שהחכמים עזרו על ידה, אין לבאר את היצירה הלשונית החדשה והטבעית, שאמנם כבר אנו מוצאים את רשומיה הראשונים בבן-סירא, בדניאל ובכרייתא המפורסמת על ינאי המלך ופירוד-הפרושים (קדושין, ס"ו ע"א), אבל בפיהם של הלל ושמאי כבר היא ערוכה בכל ומסוימת בצורתה הדקדוקית והמלכותית. זה, אפשר, מעשה-ידי-האמן היותר נפלא של תקופת-החשמונאים, יצירה אמנותית לאומית גדולה, שכדאי לדבר עליה ביוחד.

ועם תחתיה לשון העברית שבה לתחיה ולפריחה חדשה גם האמנות העברית. אמנות-התאור ואמנות-התכנית (הפלאסטית). נוצרה ספרות עברית שלמה, שאם אפשר להשתמש ביהם אליה באפני-הכסוי של זמננו, יש לקרוא לה: הספרות היפה של ימי-החשמונאים. נוצרה פרוזה אמנותית עברית. וגם ספורים ושירים, שאם האמנות אינה תכליתם המיוחדת (הרי אף לנביאים. אין האמנות תכלית לעצמה), מתגלית בהם האמנות בתאור ובהבעה כאילו מאליה, בלא כוונה ופניה—הסימן המובהק של אמנות אמיתית. — אבל גם אמנות-התכנית הלאומית-המקורית, — הציור הפלאסטי, הבניה דארכיטקטונית והקראמטיקה העבריים המיוחדים — נתגלתה בתקופת החשמונאים בצורות נאות, שעם-ישראל יכול להתנאות בהן: הן גוללות מעליו את חרפת אי-התריבות והעדר רגש-היופי, שהרבה מבני-הגויים, ואף מבני-ישראל, מונים בהם את האומה הישראלית. פעמים לא מרצון רע, אלא מחוסר-ידיעה. תמיד היו מתחסים יהודים ונכרים אל ישראל כאל אומה, שאין לה תעודה אחרת בעולמה זולת הדת והמוסר; ולפיכך לא הושם לב כלל לא אל החיים הכלכליים ולא אל יצירת-האמנות של אומה זו. ועל-כן יצא על ישראל משפט מעוקל מכמה צדדים. כבר הגיעה השעה לישר משפט זה: "לא על-ידי סניגוריה על היהדות — אומה, שיצרה את רות ושרה שירים, כבר נתנה לאמנות האנושית די והותר! —, אלא על ידי חקירה ישרה במצב-הדברים כמו שהם בתקופות ידועות של דבריימינו.

I.

קודם כל נשים עין על האמנות התאורית של תקופת-החשמונאים. בספרות העברית של תקופת-החשמונאים רואים אנו מחזה ראוי לתשומת-לב יתרה. בעוד שבתקופה שבין עזרא ונחמיה ובין החשמונאים עוסקים רוב הספרים העבריים בשאלות אנושיות כלליות, מרבים רוב הספרים מימי-החשמונאים לעסוק בשאלות עבריות לאומיות. איוב וקוהלת, משלי ושרי-השירים ובמקצת — גם תהלים ובן-סירא. הם ספרים, שהיהדות, ה"ספיציפית" אינה מושעמת בהם הרבה. ולעומת זה, כמה לאומיים הם ספרים כברוך ויהודית וטוביה, כספר-חנוך, ספר-היובלים ותהלות-שלמה! — דבר זה בא מתוך הריאקציה כלפי ההתחזקות, כלומר: כלפי תנועה של גיחה ככל הגויים, בית-ישראל! הריאקציה שבאה בעקב רדיפותיו של אנטיכריסט פאפאנס ומלחמת-השחרור של

החשמונאים. החשמונאים התחילו מבקשים דרכים אל היהדות הקדומה והמקורית. במובן זה יש לפנינו בתקופת-החשמונאים תנועה של תחיה: תחית הכתב הקדום, תחית הלשון הלאומית והלאומתה של הספרות העברית. החבורים האנושיים הכלליים בעברית לא גררו את הדרך בפני היוונות; החבורים הלאומיים-המקוריים צריכים לשמש תרים בפני פורענות זו. ולא רק לאומיים, אלא אף עממיים צריכים להיות חבורים אלה: הדמיון העממי, הלב העממי, הרגש החי של העם צריכים למצוא בו ספוק. על-כן נבראת או ספרות יפה ביחוד: ספורים ושירים. אפילו ספרי-החכמה וספרי-המוסר של אותה תקופה מרוקמים דם ספורים נאים ואגדות עממיות.

וספר אחד, שנוצר בתחילת ימיו של אלכסנדר ינאי, אף-על-פי שאינו שייך אל הספרות היפה, הוא מעשה ידי אמן במדה מרובה, באופן שקשה לעבור עליו בשתיקה בחבור על האמנות הישראלית בתקופת-החשמונאים. אני מתכוין אל (א) ספר-חשמונאים א'. ספר זה, שנמנע אין ספק בדבר, שנקרא בעברית "ספר בית חשמונאי", ומה נשתרבה בספרו של אוריגנס השם: Sarbeth Sabanaiel במקום Sepher beth Asamanaieim¹). הוא אחד מספרי-ההסתוריה היותר מצוינים של עם-ישראל. עם כל האמונה התמימה באלהים, עזרם ומגינם של מתתיהו חשמונאי ובניו, שהוא מלא על פני כולו, אין בו זכר לנסים ונפלאות יוצאים מגדר הטבע ולהפירות והנזמות יתרות. הרצאתו היא אמנותית במדה שאין למעלה ממנה. אין קפיצות, אין רסתלקות לצדדים וקליעת אנדות ובריות לתוך דספור הפראגמטי—כנהוג כמעט בכל ספרי-ההסתוריה הקדומים. הכל בא ומתארע על-פי השתלשלות מודרנת. שלשלת המאורעות מתברקת באופן טבעי וכל חוליה וחוליה שלה היא במקומה. יש כאן חגיגות רוממה בספור-הנצחונות, ביחוד אותם של יהודה המכבי; אבל אף ההתלהבות אינה עוברת את גבול הנאות. העובדות ההיסטוריות מנוזמות הן קצת, כיאה להיסטוריה של נצחונות לאומיים; אבל הנוטה גסה, גודשת את סאת האפשרות הטבעית, אין כאן. בקצור: הספר הוא כולו, זולת ערכו ההיסטורי דגדול, יצירה אמנותית ממדרגה ראשונה. חבל, שבעלי-התלמוד בשנאתם להחשמונאים האחרונים, שהקדיחו את תבשילם, והרבה יותר מזה—בשנאתם להרומיים מהריבי-ארצנו, ש"ספר בית-חשמונאי" מרבה לספר בשבחם ומתפאר בברית, שכרונו עמהם יהודה המכבי ואחיו, נזנו את המקור העברי של הספר ונשאר לנו אף תרגומו היווני. אבל אף למתוך תרגום לועזי זה משתקפת הפרוזה העברית האמנותית, שהיא מחקה, אמנם, את הנביאים הראשונים, אבל עולה היא על הרצאת-הדברים שלהם בפשטותה ובבהירותה, וביחד עם זה אמנותית היא במבנה הפנימי יותר ממנה.

ספר יותר קרוב אל השירה, ובכן גם—אל האמנות, הוא (ב) ספר-ברוך (הגנון). ספר זה רגילים לחלק לשני ספרים מזמנים שונים (מתחלתו ועד ג', ח', ומכאן—עד סוף הספר) וחושבים, לכל הפחות, את חלקו השני למחובר אחר החורבן וביוויות. לי נראה, ביחד עם ו. רוטשטיין, שספר-ברוך הגנון נתחבר כולו עברית²). חושבני, שאף בחלקו השני לפנינו זכרונות מן

G. Dalman, Gramatik des Jüdisch-Palästinischen Aramäisch, עין (1) Leipzig 1904. S. 6.

W. Rothstein (Apocryphen und Pseudepigraphen des Alten (2) Testaments).

המאורעות המעציבים בימי מלחמתו של אנטיוכוס סידטם ביוחנן הורקנוס (קדמוניות, י"ג, ח' ב'—ד'). ציור הרעב הגדול בימי־המצור של נבוכדראצר (ברוך, ב', א'—ג', ו') ועיין גם ד', ט'—ט"ז), מתאים להרעב בימי מצור־ירושלים על־ידי סידטם. — זה הרעב, שהכריח את יוחנן הורקנוס לנרש מן העיר את כל הבלתי־מסוגלים לתפוש חרב, שמתו על־יד החומה ברעב ובמחלות. היחס הנוח של בעל ספר־ברוך לנבוכדראצר ולכל שאצר בנו, שהיהודים מקריבים קרבנות בעדם ומתפללים לאורך־ימיהם (ברוך, א', י'—י"ב), מתבאר על־ידי היחס הטוב של אנטיוכוס סידטם ("החסיד") אל היהודים בימי־המצור, כשהגיע חג־הסוכות, שאז שבת ממלחמה, על־פי בקשתו של יוחנן הורקנוס, ושלח לבית־המקדש קרבנות מזהבי־קרנים וכלי־קמורת (קדמוניות, י"ג, ח' ב'). והמעמתו של בעל ספר־ברוך (ב', כ'—כ"ג), שירמיהו צדק בתביעתו לעבוד את נבוכדראצר, מתאמת להחלטתו של יוחנן הורקנוס להשתעבד לאנטיוכוס סידטם (קדמוניות, שם, שם, ג'—ד'). — ואף כל רוחו של ספר־ברוך מתאים לתקופת־החשמונאים. בחלקו הראשון (א', א'—ג', ח'), שהוא כתוב בפרוזה אמנותית, יש אמנה עמוקה באלהי־ישראל וצדק דין־ההיסטוריה (המפלה בימי המלחמה באנטיוכוס סידטם) מתוך השקפה מוסרית עליונה. וחלקו השני (מ' ג', ט' עד גמירה), שלדעת, נכתב עברית, אפשר, על־ידי המחבר של חלקו הראשון, אך בזמן אחר ובמסבות אחרות. וההלניסטים שבו הם תוצאתו של תרגום יווני יותר חפשי, שכן דרש תכנו הפיוטי, — חלק זה מלא שירה נשגבה, תנחומות־אל ותקנה לתחייה. שטרוממות את הספר למדרגתה של יצירה פיוטית חשובה.

אבל גם שתי יצירות אמנותיות ממש—ספרות יפה במובן של עכשיו, ניצרו בתקופת־החשמונאים. כוונתי לספר יהודית ולספר טוביה (או טובית). ג) יהודית. זהו רומאן היסטורי, שמחברו קשר את המצאותיו הדמיוניות במסע־המלחמה של ארתחשסתא אוכוס מלך־פרס על מצרים, פניקיה ויהודה ושבו השתתפו המפקדים הולופרנס ובגוהי שנזכרו בספר־יהודית. וזאת זה פחות הוא גרעינה ההיסטורי של "יהודית" אפילו מזה של מגלת־אסתר, שאנבי, בהרבה דברים חקה אותה בעל ספר־יהודית.

התוכן מפורסם הוא יותר מדאי ואין צורך להביאו. אזכיר רק את הדברים, שמוכיחים, לפי דעתי, הוכחה גמורה, שהספור ההיסטורי נתחבר בימי־החשמונאים.

נבוכדראצר הוא כאן לא מלך־בבל, אלא מלך־אשור, והוא יושב בנינוה. הוא נלחם בארפכשד מלך־מדי (שלשם גלו עשרת השבטים). הולופרנס הולך להלחם בישראל לעמק־יזרעאל (מקום־מושבם של עשרת השבטים). ועם־ישראל אך זה עתה (בימי נבוכדראצר!) שב מגלותו והחזיר את עבודת־אלהיו בבית־המקדש לישנה, עזב את גלוליו ואי־אפשר לו לתת כבוד־אלהים לבנות־מותח. ואשה חסידה, שמרבה לצום ואינה מתגאלת בפת־נכרי, מצלת את העם, את הארץ ואת הדת (בית־המקדש) כאחד. — כל זה מוכיח, שלפנינו תקופת־החשמונאים. אשור באה כאן במקום סוריה (שכאמת אינה אלא "אשוריה" בקריאה היוונית—Syria—Assyria). בית־החשמונאי שואף לכבוש את עמק־יזרעאל ולאחד את יהודה וישראל (יהודה והגליל דרך שומרון). כל זה משתקף

בספור הנחמד. ורוח-גבורה מנשבת מתוך כל פרקיו. יהודית מהללת את מעשהו של "שמעון אביה" (היא—משבט-שמעון), שהרג את כל בני-שכם על שטמא נשיאם את דינה, אחות-שמעון (יהודית, ט', ב'—ד'); בעוד שבכתב-ההקדש מגנה יעקב מעשה זה מיד לאחר שנעשה ובברכתו (בראשית, ל"ד, ל', וגם מ"ט, ה', ז'). ואנו הרי יודעים אנו, שיוחנן הורקנוס כבש את שכם ואת שומרון כולה והרס את המקדש שעל הר-גריזים. —וביחד עם הקנאה לדת אפילו בחרב בקף יש כאן חסידות מרובה הן בנוגע להכרה המוסרית והן בנוגע לשמירת המצוות המעשיות. בתפלת הראשונה (יהודית, ט'), שבה הצדיקה יהודית את השמדת-שכם, היא פונה-לאלהים בדבריי-חסידות אלה: "כי לא ברבים כחך ולא חילך בעצומים, כי אלהי-ענוים אתה, מושיע שפלים, עוזר-דלים, מגן-גדולים, סומך נופלים" (שם, שם, י"א). זהו הלך-הרוח של תקופת-ההשמונאים: "רוטמות אל כגונם וחרב פירות בידם". רוח-הגבורה של עם מוכן למלחמה באויביו עד רדתם עם אמינה עזה כאלהים ובנצחון המועטים והחלשים וההזירות הקיצוניות במצוות מעשיות שבספר-יהודית יכולות למצוא את באוזן רק בתור ריאקציה כלפי גזרות אנטיזכוס. יהודית "צמח כל ימי-אלמנותה, וזלת בערבי-שבתות ובשבתות, בערבי ראשי-חדשים ובראשי-חדשים ובימי החגים והמועדים לבית-ישראל" (שם, ח', ו'). כשהיא הולכת אל הולופרנס, היא נוטלת עמה יין ושמן ודבלת-תאנים ו"נכרות-לחם טהורים" וכלים "שם, י', ה') — כדי שלא תחגאל ביינם ושמןם ופתם וכליהם של נכרים; והיא אינה אוכלת ואינה יסותה משל הולופרנס אפילו בשעה שדבר זה נצרך הוא להצלת עמה. וארצה (שם, י"ב, ב'—ד'; שם, שם, י"ט). וכשהיא באה בדברים בלבד עם הולופרנס הנכרי, היא טובלת בכל לילה באמת-המים (שם, י"ב, ז'). ואפילו לאחר ששבה אל עירה וראשו של הולופרנס בידה היא חושבת לנכון להטעים, שלא קנתה את הצלת-עמה במחיר-כבודה: "חי ה', אשר שמר אותי בדרכי, אשר הלכתי, כי פני רמוהו לכלותי, אבל הוא לא חטא עמי לשומאה ולבושת" (שם, י"ג, ט"ז). ואכיוור העמוני, שדבר טובות על היהודים לפני הולופרנס (מעין חרבונו שני), לא רק "מאמין באלהי-ישראל", אלא גם "כורת בשר עילתו ונספה אל בית-ישראל עד היום הזה" (שם, י"ד, י'). כל אלה הם סימנים מובהקים של תקופת-ההשמונאים, ביחוד של ימי יוחנן הורקנוס קודם הפירוד מן הפרושים. כי, ביחד עם חסידות יתרה, אנו מוצאים בספר-יהודית רוח-גבורה של עם מלומד-מלחמה ורמה גבוהה למדי של החיים המדיניים והחברתיים. דבר זה בלבד, שהאויב נמסר ביד אשה כבימי-דבורה ויעל, ולאשה נאמר: "את גאון-ירושלם, את התפארת הגדולה לישראל, את העדי הגדול אשר לעמנו" (שם, ט"ה, ט). —דבר זה בלבד מוכיח, שאנו עומדים בתקופה שלאחר "גזרות-אנטיזכוס", שאז הצמינו הנשים בהגנתם על הדת והלאומיות, —מה שגרים להאגדה על חנה ושבועת בניה.

וספר-יהודית הוא יצירה אמנותית נאה. הרצאתו בהירה, מודרנית, בלא אריכות וסכסוכי-מאורעות, שיש במגילת-אסתר, שבוודאי היתה לעיני מחברה של יהודית". תכונתה של "הגבורה הראשית" נצטיירה בצבעים עדינים ומתרישמים, ותכונתו של הולופרנס ה"גבור הראשי" — ברשמים מועטים, אבל מפורשים יפה. השירה הנחמדה, שהושמה בפיה של יהודית (פ"ז, ב'—ח'), יש בה ניצוץ משל שירת-דבורה, שבוודאי חקה אותה המחבר. הפרטים היותר קטנים מתוארים ביהודית בדאגה רבה של אמן בעל עין חדה ומקפת, אם רק יש בהם צורך לענין. ואף בכלל לו ספר-יהודית

היא יצירה אסתטית נחמדה ונשגבה כאחת, שהיא מלאה את הרוח העממי העברי של התקופה הלאומית הגדולה.

(ד) טוביה (טובית). ספר זה אינו אפילו רומן היסטורי, אלא "ספוג המעשה" ממש; ספור, שנבחרו הראשי הוא אחד מיהודי-הגולה, שגורלו הפרטי קשור באישיות היסטוריות אחדות. כאן פונה המחבר לא להאזנה הישראלית לחוקה ולעודדה, אלא אל הפרט מישראל. ולפיכך, במקום ההשקפה המדינית והלאומית-הדתית, שהונחה ביפודה של "יהודית" כולה, יש ב"טוביה" בעיקר-הדבר השקפה דתית-מוסרית אמנם, "ספור בלא כלום אי-אפשר" בתקופת-החשמונאים: אף ב"טוביה" יש התייחסות לאומית (אזהרתו של טוביה לבנו, שיאהב את בני-עמו ויקח לו אישה רק מבנות-עמו—טוביה, ד', י"ב—י"ג); ובסוף הספר, בשירת-תודתו של טוביה יש גם תקווה לבני-ישראלים בספירה, אומרגד, שוהם, אקדח ואבני-אופיר (שם, י"ג, מ' ומ"ז). אבל אין זה עיקר בספר-טוביה. יש בו גם מעשי-נסים, אמונה באש מדאי וברוחות רעות, ואף במלאכים טובים כרפאל וברפואות משונות. לכל זה אין זכר בספר "יהודית", שהכבוד הלאומי ורוממות האשה העבריה הפטריוטית-יראת-אלהים וטהרת-המדות הם לו הכל. ולעומת זה, "טוביה" הוא ציורי ואסתטי הרבה יותר מיהודית. אף מיל-שירר מעיר בצדק: "המצאת ספור-המעשה היא עשירה בפרקיה וחוליותיה, הפרטים—רבים, והוטי-הספור, שנתרקמו במקומות שונים, משפזרים זה בזה ביד-חרוצים. ולפיכך עולה ספרונו ("טוביה") בתור יצירה ספרותית בהחלט על "יהודית"⁽¹⁾. אף בספור זה, שגם חכנו, כאותו של יהודית, רווח באומה הישראלית על-ידי תרגומים ישנים ועל-ידי "כתובים אחרונים", תופסים מקום אשור ונינוה ועשרת השבטים (שלמנאסר מלך אשור, וטוביה, משבט נפתלי, יושב בנינוה בתור אחד מגולי עשרת השבטים, שגלו לשם). כמו ב"יהודית" ממש. קיום המצוות המעשיות ועשיית חסד עם החיים ועם המתים עומדים כאן במדרגה אחת של חשיבות. זה מהאים להשקפות של תקופת-החשמונאים. שהמחבר קדם לימנו של הורדוס נראה ממה שהוא חושב את בית-המקדש, שיבנה לאחר החורבן הראשון (כלומר, בית-המקדש שבזמנו), לקטן ודל (טוביה, י"ד, ה'); אות הוא, שהמחבר קדם לבנין הממזאר של "בית-הורדוס"⁽²⁾. ומאחר שעדיין אין ב"טוביה" האמונה בתחית-המתים, לא יאחר זמן-חבורו מתקופתם של יוחנן הורקנוס או אלכסנדר ינאי. ערכה של קבורת-המתים, שהטעם בו כל-כך, מרמז על תקופה של מלחמות ממושכות ואכזריות, שבהן הצטיינה בהן מלכותו של אלכסנדר ינאי, שהרג הרבה מן הפרושים המתקוממים⁽³⁾. ואפשר—בתור "הרונג-מלכות"—לא ניתנו לקבורה. והספור על הגולה טוביה, אפשר, אף הוא איזו אלא בת-קול של בריחת 8000 מן המתקוממים על אלכסנדר ינאי (מספר מוגזם בלא ספק), שנשארו בגולה כל עוד ינאי חי (קדמוניות, י"ג, י"ד, ב'). להדעה, ש"טוביה" נחבר בגולה דוקא וביוונית, אין יסוד מוצק, כמו שאין יסוד לדעתו של פ. רוזנטאל, שספר זה נחבר לאחר הריסת ביתר ועל-ידי תלמידיו של ר' עקיבה⁽⁴⁾. ספר-טוביה מדבר על ירושלים כעל עיר, שסבלה

(1) עיין: E. Schürer, Geschichte d. Jüd. V. etc., III₄, 238.

(2) עיין: Schürer, שם, שם, עמ' 239.

(3) הכספרים—אפשר, מפורים לא-טעם—מצויים בקדמוניות, י"ג, י"ד, ה', וי"ד, ב'.

(4) עיין: F. Rosenthal, Vier Apokryphische Bücher aus der Zeit und: Schule R. Akibas Leipzig. 1885.

הרבה (בימי אנטיוכוס סידסם ואלכסנדר ינאי), וכעל עיר קרובה לו ביותר. ורוח הלשון העברית נחה על המוסס היווני שבידנו. הבטויים היווניים שהוררים שבו הם פרי תקון המוססים של התרגום היווני כמשך מאות שנים, שהרי „טוביה“ היה אחד מן הספרים היותר נקראים בכל הזמנים. והנוסחאות העבריים של „יהודית“ ושל „טוביה“, שהוציאו נייבויער וגאסטר, ודאי מתורגמים הם מארמית ולא מיוונית.

ועל מדת ערכו האמנותי של ספר זה קשה להפריז. יש ב„טוביה“ כמה וכמה רשומים דקים ומעוררים את הלב, שרק צייר אמן יכול היה לתפסם בחוש הדק. כמו ב„יהודית“, אף בו תופשת חאשה מקום חשוב מאד. לא רק שרה אשתו של טוביה-הבן, מתוארת בצבעים רכים מאד, אלא אף חנה, אשתו של טוביה האב¹. למרות מה שהיא חושדת בבעלה היא מלאה תום ורוך. ואהבתו של בעלה אליה היא עמוקה ומלאה רגש חם, שאינו מצטנן עם השנים. טוביה-האב מדבר על לבו של טוביה בנו שלא להעציב את רוחה של האם, לדאוג לה בחיים ולאחר פטירתה—לקברה בקבר על ידו (טוביה, ד', ג'—ד'). האהבה לאשת-נעורים נמשכת אף מעבר לקבר... ואהבת-דאם של חנה מצוירת ב„טוביה“ ציור נפלא. שקשה למצוא כדוגמתו בספרות העתיקה (שם, י', ד'—ז', וי"א, ח'). בכלל מצוינים חיי-המשפחה בישראל בימי-החשמונאים כפי שיש להכירם מתוך ספר טוביה. רעואל אומר לבתו, שתכבד ותוקיר גם את חמיה וחמותה, כי „עתה הם אבותיה“ (שם, י', י"ב).—ועוד רשום דק כדאי להזכיר בזה: שתי פעמים נזכר כלבו של טוביה, — כלבו הנאמן, שלהלן אותו ואת חברו בדרכם למדי, — ביציאתם ובחזרתם (ה', י"ג, וי"א, ג'). אף יחס נוח זה לכלב ראשון הוא, כמדומה לי, בספרותנו העתיקה, שאך בזמן מאוחר לימי בית שני אנו מוצאים בה את הכלב לא רק בתור „כלב רע“, שאסור לגדלו בתוך ביתו של אדם, אלא גם בתור ידידו של האדם.

ואף אם אין זה מענינו הבלת-אמצעי של החבור הנוכחי, קשה שלא להזכיר בזה גם את המושלים ואסירי-המוסר של טוביה (פרק ד') ושל המלאך (י"ב, ו'—י'). במאמריו של טוביה אנו מוצאים מאמר אחד ששמענו אחר-כך מפי הלל הזקן, ולאחריו, בצורה החיובית, מפי בעל „אגית-אריסטיאס“², מפי פילון³ ומפיישו: „מה ששנוא לך אל תעשה לאיש“ (ho misêis medeni' poiésêis). טוביה, ד', ט"ו, מתאים לשבת, ל"א ע"א, אבל גם למתיו, ז', י"ב.

„ספר טוביה“ היא יצירה אמנותית ממדרגה ראשונה, שמעידה על הדרגה הרמה של התרבות, שעמדה עליה האומה הישראלית בימי מלכות-בית-חשמונאי, כשהיהודה היתה בת-הורין והתנרגה על פי כתבי-הקודש ודברי-הסופרים. התורה לא הובישה את לחלוחיתו של העם, כדעתו של רנאן, אלא הפריאה והפריחה אותו והכשירته לא רק לעבודת-תרבות אנושית ולאומית כאחת בכלל, אל גם בפרט—לגדל פירות אמנותיים נאים.

(עיד יבוא).

(1) אני מבדיל בין „טוביה“—Tôbeith—כיוונית — הוא האב, ובין „טוביה“—Tôbiás כיוונית—, שהוא הבן.
(2) עיין ארת אגריסטיאס, הוצאת Wendland, פוסקה (Kautzsch, Apocryphen 207 & Pseudepigraphen, II 22).
(3) פילון, הוצאת Mangey, (Eusebius, Praeparatio Evangelica, VIII.7) 629, II.

דף מן האמצע

(רשימה).

I.

מִן חֹדֶשׁ אֶלֹּל. כָּל הַלַּיְלָה הַמְּשִׁיכָה הַמְּרַכְבָּה אֶת דְּרָכָה, חֲצָתָה לְשָׁנִים עֶרְפְּלִי יַעֲרִים, מַסְלֹת וּדְרָכִים. וְהוּא. דּוֹב לִיטְאִי, שָׁכַב עַל הַמִּדְפָּה הָעֲלִיּוֹן בַּעֲנִיִּים עֲצוּמוֹת. שָׁקֵעַ בַּפִּירֹרִי-רַעֲיוֹנוֹת וּקְטַעִי-מַחֲשָׁבָה. כִּשְׁפָקָה אֶת עֵינָיו נִשְׁקָפוּ לוֹ דֶּרֶךְ חֲלוֹן-הַמַּסָּע, מִבֵּין עֲצֵי-יַעַר מַחֲלָלִים, קְרַעִי-שָׁמַיִם, שִׁמְרָאִיהֶם מֵרֵאָה-עוֹפֶרֶת. הִכִּיר אֶת הַמָּקוֹם.

הִכִּיר, שְׁזוּהִי סְבִיבַת הָעִירָה א...

הַלְמוֹת-לֵב קָהָה זְעוּעָה וְהַחֲרִידָה אוֹתוֹ. דְּבַר-מָה תָּסַס בּוֹ לִרְנֵעַ. כֵּן! הוּא יִסּוֹר אֶל הַתַּחֲנָה וּבּוֹ בְּיוֹם... בּוֹ בְּבוֹקֵר יִבְקֵר בַּעֲיִירָה אֶת בֵּית-הָעֶלְמִיִן, מָקוֹם-מִשְׁכָּנָה שֶׁל אִמּוֹ. רַנְעִי לִידָתוֹ וְהוֹיָתוֹ שֶׁל רַעֲיוֹן זֶה הָעֹסִיקוֹ אֶת מוֹחֹ. זֶה כְּבָר-כְּבָר לֹא תָּסַס מוֹחוֹ רַעֲיוֹן בְּתַהֲלָתוֹ. בָּאוּ לוֹ יָמִים וְלֵילֹת שֶׁל אִיזָה "הַמֶּשֶׁךְ יָבוֹא". הַתַּחֲלָה בַּעֲרַפְלִי-הָעֶבֶר, וְרִסְף בַּעֲבִי עֵנָן-הָעֵתִיד.

בַּחֲפוּזֹן קָס, סָדַר אֶת הַפְּצִיּוֹ וּבִיחָד עִם אוֹרְחִים "תּוֹשָׁבִים" ו"בַּעֲלֵי-תַכְלִית" הָקִיָּאָה גַּם אוֹתוֹ הִרְכַּכְתָּ בְּבוֹקֵר מַעֲוֹנֵן זֶה עַל מַגֶּרֶשׁ מְזוּהָם וּמְלוּכָלֶךְ, נִשְׁמָה נִשְׁמָה עִיפָה וְכִבְדָּה, שָׂרָקָה, שֶׁאִפָּה רוּחַ ו—הַלֵּכָה.

יִשָּׁר מִן הַתַּחֲנָה הַלֵּךְ עִם צִירֹרֹ לְבֵית-הָעוֹלָם.

מִרְחֹק נִשְׁקָפוּ לוֹ הַמַּצְבּוֹת הַשּׁוֹנוֹת, שֶׁהָיוּ זִרְעוֹת וּמַפְחִירוֹת בְּלִי סָדַר עַל-פָּנָי שִׁטַּח גְּדוֹל, מוֹקֶה גֶּדֶר-אֲבָנִים כָּהֵן, שֶׁמַּעֲבָרוֹ מִזֶּה הָיָה גִּנּוּ שֶׁל אֲצִיל-הָעִירָה, מָקוֹם חֲדוֹת-עוֹלָמִים בֶּאֱבִיב וּבִקְיָץ.

קָרַב וְהִצִּיץ. הַשְּׁדֵרוֹת הָיוּ רִיקוֹת, עֲגוּנוֹת וְעֲגוּמוֹת. הַחֲלָל עוֹד הָיָה סָפּוֹג צִלְלִי-חַיִּים.

הִרְגִּישׁ עַל רֹאשׁוֹ הִרְיָצְחוֹק שֶׁקָּפְאוּ, צִלְלִי-נִשְׁיָקוֹת, שֶׁנַּעֲקְרוּ מִשְׁפַּת־חֵן בְּלִילֹת לְבִנְיָסָהָר.

עוֹד מַעֵט-חֶשֶׁב-וִיבֹאוּ מִמְּרוֹת-סִתּוֹ, יִרְטִיבוּ וְיִדְלִיחוּ בִּרְדָּחַם כָּל אוֹתָן בְּנוֹת-קוֹל שֶׁל חַיִּים, אֲבִיב וְאֶהְבָּה הַמִּרְחָפוֹת בַּחֲלָל, וּבִיחָד עִם הַשְּׁלֵכַת יִטּוּאֲטָאוּ בִּמְטָאֲטָאוּ הַגְּדוֹל שֶׁל הַגֵּן זְעוּף-הַפְּנִים ו—הַסֵּל...

מַחֲשׁבוֹתָיו פָּסְקוּ לְקוֹל צַעֲקַת-אִשָּׁה, שֶׁהִתְפַּחָה שֵׁם, בְּבֵית-הָעֶלְמִיִן. עַל-יַד עֶרְמַת

עפר תחתו, קבר קרוב לה. נכנס ובקש מאת השמש, שיראה לו את מקום-מנוחתה של האם. גל חס שמספ? לשמע השם יוצא מפי עצמו.
נורא! השם הזה מת לגמרו, לגמרו.
לפני שתים-עשרה שנה מת השם הזה ולפני חודש, שני חדשים מת עוד שם...
שמה...

באלפא-ביתה של חיו כבר חסרות שבע אותיות. שבע אותיות...
תורת-משה—חשב—כשהיא חסרה אות אחת של יתמנע היתה פלגש", היא פסולה. ותורת כל אדם מה?
דרך מדרכות צרות ושכילים עקומים מגודלי-פרע הוליך אותו השמש, יהודי צהוב וגון, עד למצבה אחת, צחיה-סלע, שבאותיותיו עלו כמישה וירקן.
—אה אה, כן! כאן היא אמא. מיב-מיב... אדוני חפשי.
הוא הרכין את ראשו הקודח על האבן הקרה ובפנימיותו צפו הרגשות שוטפות, קדחתניות.

אחר חדשים מספר הרגיש את... לבו. הרגיש, כי פרוע הוא... גלוי.
נכה—חשב—מרגיש בוודאי הקמע ברנעים הראשונים אחר הנתוח את מקום-החתך;
מקום, שעשרים-שלושים שנה היה מכוסה, עין-אדם לא שופתו, ופחאום נשיקת-איזמל—
וגילוי". רעד וצנה עברו בכל גופו.
גוללו של לבו החנוט הוסר ומשם הגיחו ימים שונים ומשונים, שלום כראשי
ישישים, עוקצים כראשי-פתנים. ומתוך הימים, בחד עמדם, הופיע היא, בת-גילוי
רעת-ילדותו וחדת-עלומיו, זו השוכבה והפזוזה, הנונה והענומה, הצוחלת והצוחקת,
הגונחת והשוחקת, זו המזוממת כזוכב ביום-שרב בשעה שלבה כנוקר על-ידי יתושים,
ההונה כינה חמה בשעה שעקיצתה עקיצת-נחש, זו שמשעה-בקרו רמזה לו וקראה לו
מתוך זהרורים אביביים, מתוך פרפורי שמש שוקעת. מתוך ערבי-חורף ארוכים וקרים,
ולסוף העיפה מבט חר, פראי, ממושך—
ואיננה...

II

הנה הקיץ הראשון.
בו בקיץ הרגיש ראשונה את עצמו ואת ישות-עלומיו. הרגיש גם אותה.
חי כעת במוחו אותו ערב, ערב-קיץ אחד.
הם טיילו מאחורי העיר. יצאו והם, כבכל שנות-הילדות, רעים בני גיל אחד,
עיירה אחת ורחוב אחד.
אבל...

הכל מסביב התבגר והתבכר. השגשוג והפריחה. הצמיחה והלבלוב הגיעו למרום
נבהם ויחד כולם חגגו בלילה ההוא את חג-בכורם. ואז—דפיקה לבבית אחת משותפת

זוגה את עיניהם ומבטיהם נפגשו. נימי=לבו רעדו, והוא התפייץ בצחוק, צחוק=שמחה, צהלת=נפש ואושר פתאומי; והיא, חורת כסיד, הורידה את ראשה ושפתיה מללו:
— לא! חביבי, איני רוצה! חקף נשוב, שומע אתה? מיד! כרנע!

ובצעדים מהירים, כנרדפת ממי שהוא, שבה הביתה.
הוא היה נפגש עמה בכל יום, בכל ערב בבית=אבותיה. היו משוחחים, קוראים ומתווכחים. היא היתה עליזה ושמחה, קלה ושובבה.
על פניה היפים והעדינים—נרמה לו—שאחר אותו הערב נוסף קו חדש, רציף...

הוא היה מביט אליה בעינים מפיקות אושר וגיל, תום ואהבה, מביט אליה כעל חדשה, חדשה לגמריה.
דבר=מה נפל והתרחש...

היא היתה משתדלת, שלא תשאר עמו יחידית. הרגישה, כנראה, בצחוקו החדש ובמבטו המחדש.

והוא היה יושב בחדרה שעות ארוכות יחידים עם תמונתה, שרטוטי=פניה, צהלת=נפשה ותנועות=גופה, שטבעים היו במוחו ובנפשו. היא היתה יוצאת ושבה, ולו נרמה, שלא יצאה כלל. הוא היה מבקר אותה בכל יום. פעם רקדה, רחפה, זמזמה וצחקקה בלי סבה ובלי הרף, ופעם—בזמן האחרון—היתה ענומה לרגעים ושתקנית במשך ערבים שלמים. אמה, אשה צעירה, זקופה וחסונה, עם פנים, ששרידי=יופי עדיין שמורים בהם הרבה, היתה מעירה בכל פעם בחברתה. שפנינה הולכת הלך ורוע מיום ליום.
אולם קל היה מכסה את לחייה והיתה נעלמת מיד.

בערב אחד מן הימים הראשונים שלאחר החג בא ומצא אותה מכינה את עצמה לדרך.

פגשה אותו ושמחה עליו:

— טוב מאד. תעזור לצירור. אני נוסעת מחר.

הוא הסיר את מעילו ורצה לעזור. היא נעלמה, שבה כרינע מלובשת ומשכה אותו בשרוולו, שילך למייל עמה.

כרבע שעה הלכו שניהם שקועי=שתיקה. והשתיקה היתה נעימה וחביבה, שתיקה בשפה מובנת ומורגשת.

דבור למה? אם לצעדים יש צליל, לשעלים—הד, ולנו—תנועות?

הוא זוכר שרעיון אחד, רעיון קטן, לוח איתו ושתיקתו:

— „לעד ולנצח”

יקפא העולם במצבו הנוכחי, יתאבן עם כל קיומו והיותו כמו שהוא כעת: הוא והיא ושתיקה זו.

הם מצאו את עצמם עומדים במוצאי=הער אצל הטחנה הישנה. קילוח=מים. דלים שפשו את גלגל הטחנה, שסבב על צירו בליאות ובכבדות.

הם ישבו על קירותיו של גשר-המעבר והיא—הוא זוכר—הפסיקה את הרממה. בעינים מורדות בקשה ממנו שיניד לה מה יהיה בחורף?..

אשר של הרגשות חמות, מלובשות בשפעי-מלים, פלם לו נתיב כמחו, ובטון מפרותי התחיל לתאר לה את החורף ההולך ובא:

יבוא חורף, ינוח על העיירה.

היא תהיה עטויה בדממה שאננה, עטופה בעצבות צנועה, מתחלה שחורה, זעומה. בא יום, או בוקר כחול, וקמה משנתה, שנת ליל-חורף ארוך, ומצאה את עצמה לבנה, חדשה, כולה מנוסה נוצות זכות וברות.

זהו מהרה-השחק: הביט אליה, ראה והנה היא שחורה וזעומה, מזוהמת ומרופשת, וביחד עם זה שחקנית וצנועה. ויחוננה, ויכסנה בסדינו הצח והלבן.

עד עלות השחר ישכב לו וינוח. באשר נפל, שם ישכב. עם אור דבוקר יוצעד צעדים. צעדים, שאפשר לספרם: הנה משעול ראשון של צעדים פזוים מבית אביה-הזקן עד לבית-המדרש הישן, ואחרי-כך—משעולים רבים אליו מעברים שונים: מרחוב הקצבים, מסמטת-המלמדים, מעמקו של המורד וה"שפל".

כל הדרכים מוליכות ראשונה אל בית המדרש הישן והשחרחר ואחר-כך—אל השוק. פתחי-חנויות יפתחו בשריקה תפלה, ובין-הערבים תהיה בין הצעדים האלה גם שורה מלולה של אשוריו שלו, מביתו לביתה.

יבוא לביתה, יכנס לחדרה, והחדר...

היא הפסיקה ולא נתנה לו לגמור.

—לא! איני רוצה! — איני רוצה במוכן, כמו שאיני רוצה בהפקר. אסע, אברח מסך, מן המיועד. איצור לי בדומיתי בצלם-נשמתי, איצור, אמליך ואשתחווה. היום בערב, מחר בבוקר אני עוזבת את העיירה. אתה לא תבוא להפרד. תכף נפרד—לא תלוה.

הושטת-יד ממרחק בחזקה, מבט של עינים בהירות ו... "הזה שלום".

הוא לא הלך ללוותה, ישב בחדרו כלוא. אבל הוא לוח אותה.

הוא ידע, שהיא הרגישה על עצמה את מבטו, שהעיפה אותו העפה אחרונה על הדרה ועל האם. עד—עד שהעגלה הרחיקה אחורי העיר והשאירה אחריה פס ארוך של אופנים בבצה והר של שעמות-פרסה להעיירה.

.III

אותו השאירה בעיירה.

כאן, בעיירתה מקום-משכנה, מקום שם כמורד עומד ביתה המסויד לבן, ובבית נשאר חדרה, החדר שלה, שם השאירה בשבילו את קלסתר-פניה, צלילי-צחוקה והדי אנהותיה. בעיירה זו, מקום שם יש דרך מוליכה אל היאור השקט והצנוע, והדרך גדולה וארוכה. ובררך נשארו פעמיה, ועליו, עליו לקבץ על-יד כל אותם השיבים והניצוצות:

זיקי נשמתה, שנתפזרו על-ידה בימי שבתה בבית אבותיה, ולשמרם ולנצחם באמונת-אמן. ידע את תפקידו והיה ממלא אותו—הוא זוכר—באמונה. יום-יום עם צללי ערבי חורף, שהתמחתו על העיירה בכל ערכם, אורך שלדי רפאים בני-ענקים, היה הולך למעונה ונכנס לחדרה. שנשאר שמור בטהרו ובחנו.

כל השמח היה ספוג אותה ואת ישותה.

הנה בחלל השמח, בין הכונונית והספה, שמח מובלט ועגול—הלא זה ראשה המתולתל. והנה שעלי פעמיה, פעמי בת-נדיב. היה יושב בחדרה שעות שלמות, איש לא הפריעו, והוא, עטוף עלטה נעימה וקרובה, היה צד וסופג כל אותם הצלילים ששמו, מכניסם לבתי-לבו ולחדרי-נשמתו—ושב לביתו.

על משכבו בלילות. הפנים כבושים בכר, כמוה דבר-מה קודח ולנוכח העינים עומד החדר, חדרה ורהיטיו:

הנה הספד השחורה, ספה מתינה, בעל-ביתית, כולה הונה דעות. והנה הכונונית האדומה, קלת-רוח ופזיזה, סובבת על צירה לכל עבר ופנה.

והנה החמונות:

במזרח "ראש"-ילד סגלגל ומקוץ, לחיים ורודות, ועל הפנים צחוק ילד חם וטהר-נפש. וישר אצלו—תמונת "געגועים": על שפת יאור שקט, בין קנה וסוף, אחו ואנס, יושבת לה יחידה על צחית סלע עלמה צעירה, גאה וחמונה. עיניה: עיני עורב, מביטות במרחק, במרחק הכחול, מבטה סולד ולוטף והפנים, פנים חורים ויפים, מפיקים אימה ופחד. גיל-גיל ילדות, נוער ואהבה, הזמן—אביב, יופי וחיים, והמקום—כולו אומר שלות-אושר וגיל.

ובלב כבר קננה אימה נסתרה, לא תדע שחרה, מפני הגיל, הזמן והמקום

ביחד . . .

היה מעביר כל זה בדייקנות, שלא יחליף ולא ימיר, חלילה, מקום במקום, אורך ברוחב או להפך; כל אלה הלא הם חלקי הוית-חדרה. היה מביט אליהם בעיני-רוחו ישן אחר-כך שינה נעימה.

שנת עובד שמח ובטוח כעבודתו.

IV.

מן התחנה הראשונה—הוא זוכר—קבל ממנה מכתב—ברכת-פרידה, שליחה בקשה נמרצה לכתוב.

הוא היה כותב לה על תפקידו, עבודת יום-יום שלו.

"הוא נכנס—כתב לה—אתמול לביתה. שקט ודממה. אבא לא היה. האם מגנה שומן. אנכי: תנועות-גופה של האם הלא דומות הרבה לשלה. פלא, שלא שם לב לזה עד היום.

בחדרה היה התנור חם. ישב שם זמן רב. שכחו את מציאותו וסגרו את הדלת.

אמה התאוננה: „חדר כל-כך טוב, למה נסעה?“ — המסך מנוהג כשהיה. הכל על מקומו. יותר אין. שלום.”

אותו חורף ...

אותו חורף נשאר מחוץ לשלטינו של „פור“ שר של שכחה. הערכים היו באותו חורף ארוכים, ארוכים ... הכל מסביב היה שכוח=אלהים ועוזב-אנשים, ויתמות גדולה אחת הליטה בכנפיה את כל היקום. והוא ... הוא היה היחיד, היחיד בל העיר, שהשמחה היתה במעונו, לפני ולפנים של נשמתו.

„מי-שהיא“ היתה מלווה אותו כצל.

אותו חורף ... קור וכפור, דומיה שאננה, בטוחה, ספוגה תום ויושר. השלוליות, הפלגים מתוחים גלידי כפור משור, שקופים, מקשה אחת של זכוכית מהורה. אותו חורף הלם הלב הרך הלמות אמונה, אמונה ואהבה. זיו-העולם נאה היה. מובע בא-בה.

הוא כתב לה — הוא זוכר — הרבה על החורף ההוא. הוא כתב לה. שזקנים אומרים, שחורף כזה זמן רב לא היה. וכאמת, חורף רצוף אהבה כזו ביקום, בטבע באמת לא היה.

פתותי-שלג, נוצות-יונים צחורות, ירדו ממרומים ובאהבה התמתחו על הארץ, נשקו פיות קנים וגבעולים, כמו ערונות ותלמים, פרשו את גפןן הלבנה על הגיענים הקטנים. הקבירים חיים בהן, טוב להם וחם להם.

האב זכר עוד את האם בימיה הראשונים אחר כלולותיה, ושיר-השירים שלו בלילי שבת-קודש היה ארוך וסולד באהבה. הדוד קם עם חצות, בוכה, מתגעגע ומתרפק. כיחיד מתחמט לפני אמו, על הכבוד, שנוטל מבית-חייו, ובין פרק לפרק הוא פוסע בזהירות לחדר-הילדים ומכסה אותם בשמיכתו החמה. פעמוני-המנזר צלצלו בכל יום פעמים באהבה וקולם חדר ללבות שוכני בתי-חומר וקרא אותם לעבודה ולאחווה. הסבא החביב, לבן-המצח ובהיר-הפנים, עם צפרירי-היום נכנס לבית-המדרש, טלית-תכלתו על כתפיו, כולו זע ורותח טייל מכותל לכותל ושפתיו מרחשות על חסדי-האלהים היקרי, שבצל כנפיו יחסי... רנעי-שתיקה... הוא מזכיר נשמות אבותיו: „לשם נשמת אבי מורי“, מחיה אותם בהבל-לבו... והנה „רנעי-האירושין... באמונת-אומן, בצדק וברחמים הוא מאַרש „אותה“ לעולם שלו. בחוץ קור לוהט וצורב. זקנים אמרו, שחורף כזה זמן רב לא היה. וכאמת, לא היה.

V.

הוא היה מקבל ממנה מכתבים פעם בפעם. היא כתבה: „שעות. לא תנוצת, אינה יכולה ואינה רוצה. העיקר, שאינה

מחויבת. מנוחך הוא אותו בעל השערות הארוכות ומורה למסיקה, שנשבע לה, שצילילי-
צחוקה הם על-פי חוקי-המסיקה, ומורר הוא הצייר השומר את צעדיה, עומד כגולם
שעות ארוכות. מביט אליה ומבטיה לה, שעליה, בגולה לתת להעם העברי את
שולמית של "שיר-השירים" שלו, והו סוד-קיומו. תעה, נרד וחפש—ואותה מצא:
חיים, אצילות, רוך גמישות. בכלל, הוא מבין, מלחמה לה. אויבים-אוהבים אורבים,
צדים את נפשה, אבל... החיים יפים ונוראים, יפים בשכיל שנוראים".
הוא לא היה משיב לה על חוכן-המכתבים. המשיך את מכתביו על חיי העיירה
וחייו של בית-המדרש הישן.

"שלשום—כתב לה—הלא היה—אה, היא הלא אינה יודעת—כן, היה יום
של גשמים בלתי-פוסקים. קור, מחב וצנה. ובכן, הסבא שלה אחר את המנין השלישי
(בזמן האחרון מתפללים ג' מנינים) והתפלל ביחידות. איש לא היה בבית-המדרש זולתו.
הוא ישב לו בחדרו, שכותל דק מפסיקו, ושמצ... לא. הוא חזר מלה במלה אחר
„קריאת-שמע" שלו. וצרי, צר עד לכאב היה לו, מפני-מה נחפו כל-כך ועבר
בחטיפה על לחש-ערן זה.

זו היתה מנגינה שלמה, מנגינה של מסירות-נפש וקידוש-השם.
—„שמע ישראל... ה' אחד אד..." בדמיונו אש-להבה... זיקים...
לשונות-אש... שנים כופתים: אותו... הלב תוסס... הדם רותח והגוף רועד... הדם
שותת מן העקבים לראש וחזרה... „אחאא... ד..." הוא מרחף, שט באויר,
האויר תופסו, הוא מקדש את השם... הנה הוא בנשיקות של לשונות-האש... בוערים
הבגדים, המלית והמוטפות... והנה הלב... האש מפעפעת מדמו... רנעי-שתיקה, העינים
סגורות על מסגור... התבערה נמשכת... והוא—אפרי, פיה-הכבשן, העינים נפקחות
למחצה: בריה חדשה מטבילת-נהר דינור..."

„כן—כתב לה—היו הכנות הסבא של הנכדה ל—„ואהבת".

VI

הלילות הלכו ונתקצרו, צמצמו את עצמם בתחלתם ובסופם. בתחלתם—ונתנו
ליום הגועי, שהגסיסו שלו תמשך כחצי-שעה יתרה על חשבונם, ובסופם—והרשו לרך
הגולד להתקדם על חשבונם ולהיות כשעה קודם כחול ובקרי.
לבנת-השלג מיום ליום חמקה עברה, כאילו התרוממה על להלבין פני העננים
הקודרים ולעדותם לאט-לאט עדי-אביב; ובאמת, מיום ליום נעשו יותר בהירים ומוצקים
כפת-הרקיע, זו שכמה חדשים שכבה כ„יארמולקה" שחורה על ראשה של העיירה
מיום ליום התרוממה, חשפה שוליה ופסי-אופק הוערו בעיגולה.

כתל-חדרו—מקום-מנוחתו—ובית-המדרש—מקום-מקלטו—נעשו מיום ליום
יותר צרים, דחוקים ומחיקים. טיולים מאחורי העיר, לבו ער. אזניו ספגו רחשים אלמים,
קלושים, שהלכו ונתרקמו בהויה. מבקיעי אדמה שחורה דציצו ראשים קטנים, ירוקים,

של דשאים עזי-רוח. הוא היה כותב לה לא על בית-המדרש ומתפלליה, אלא על העיירה ותחיתה.

"בעיירה—כתב לה—תקופת ארבעה פרשיות. מחלונות החדרים, האטומים עוד בסמרטוטים וכפורים מבית ומבחוץ בטיה. מתפרצים החוצה סלסולי-ניגון של "שיר-השירים" ו"הנצנים נראו בארץ".

האהובים! תחת כפירו ושלגו של החורף, תחת צלילי סופותיו ורוחותיו, שכבו להם במעבה הארמה ורקמו וארגו את שירת-התחיה שלהם, שיהיו מוכנים לאותו הרגע הגדול, רגע-ההופעה. הם-הם המורדים במלכות-החורף וחלוצי-התחיה.

יש, בוודאי, חברים להם, שעודם בכטף-האדמה. והם הם בעלי ההגיון והשכל, שאמרו, שהזמן לצאת למרחביה מרם יגיע, ששם, למעלה, זוחלים עוד עבים עצלים, נושאי-כליו של החורף. ובחובם שלג וקור-אברון—והם, הפעושים הללו, לא רצו לחיות על-פי "שכל"—וקמו והופיעו.

יודעים הם גם-כן, שעוד קור ושלג יהיו על הארץ, ולחזור אל בטן-האדמה אי-אפשר, והם בודדים יהיו, יבובזו את לשדם וראשונים לכמישה יהיו. כן, הם יודעים זאת, אבל הם חלוצים! הם יבשרו לעולם בשורת-תחיה! בשורת-אביב! אנכי: עד לחג שלשה שבועות. אבא אומרת, שהיא צריכה לבוא, לכל הפחות, שבוע קודם החג.

ובכן, אחר השבת, להתראות!"—

VII.

הוא זוכר אותו ערב, ש'היא באה. האויר היה ספוג ריח של מצות אפויות, וסגנויות מבשרות באו, שבו ובאו. צלצלי-פעמיניהם של "בעלי-הענלות" השכים מן התחנה כבר נשמעו מבין החומות, ונערות עטופות-ראש ומופשלות-שרוול עוזבות את הסכינים ה"מכשירים", שצורמים ומקרקרים כל היום שולי-קדירות, שטבעו במי-היורה, ומגניחות ראש לראות ב"פנים חדשות", ששבו מן העולם הגדול לחג. ספרו לו ידע בעצמו, שהוא באה.

בוקר...

פנישת-שחחה. מבט ישר, לחיצת-יד בחזקה.

—מה יהודי-טוב בחורף גדול כזה עשה, מלבד ישיבות-בטלה בחדר, "קריאת שמע" בבית-המדרש ואמירת "מעמדות" בבית-העולם?

אודם כסהו. הרגיש מרירות מיוחדת בשאלה זו. נתכוונה לעלוב אותו.

—זולת זה לא כלום, —מלל באופן מיכני.

—וחבל מאד—

נכנסו אבותיה. השיחה נעשתה משותפת. מתוך עיניה הציצה פכחות קרה, עקשנית. תגובותיה היו חפשיות וכטחות.

הוא קם ללכת, והיא :
 --הבן עצמך לקראת הקיץ. בלעת בוודאי מאה ותריסר ספרים בחורף, ואנכי, מלבד "ספר-החיים", שהגיתי בו שמונה-עשרה שעות בכל יום, לא קראתי כלום. אתה חספר לי מספריך אכולי-העש ואנכי--מספרי. עשוי ?
 כלום לא השיב. נפרד והלך.
 ככה היתה הפגישה הראשונה, אחר חורף של תוחלת מאירה, שהלב לפה לא נלה.

VIII

שפעת-שמשות... ימים... מזולים=עיניים... שיחות, רגעי-אושר... פרכוס-נפש...
 דריסת הלב ברגל-גאווה...
 מתנקם בה--בו : יומיים לא ראה אותה... ובפתקא כתוב : "לו ידעת מה שאתה לי, כי אז לא היית עושה לי ככה".
 הוא ממחר... בלב--רגשי-נוחם, והאם יוצאת ואומרת, שפנינה כבר ישנה...
 הוא שב... תועה... הרגלים מוליכות אל היאור, שב בשעה מאוחרת--וקול-צחוקה מצלצל להכעים ממעקה-ביתה. בכלל, ימים של צחוק... ופניה הולכים הלך ורוע מיום ליום...

היא נותנת לו מכתבים מ, מכירים", "מכירים טובים" ו, מכירים מאוד טובים".
 אחד--ומכתביו ג' ביום : בוקר, צהרים ולילה בהמשך יבוא--מלאים הלצות, מהתלות, אמרות משותפות, עקיצות ורמזים ידועים על בוקר אחד, שהשיר יהיה לו כעבור שבע שנים מיום משורר-אהבה יאלמו דום ; השני -- ומכתביו בכתב רש"י ועברית יפה--מלאים רצינות, חמוט ונקור בכת-הגפשו. שם--דעת הרמב"ם, שהאוהב שכרו בזה, שהוא מורשה על-ידי הנאהב לאהוב, ו... על מהותו של אותו לילה, לילה הנשף, לא עלה בידו לעמוד ; השלישי--הוא הצייר--כותב במון של נגיד ומצוה, שאסור היה לה, לבת-ישראל כשרה, בשביל איזה חג של עבדים מתפצצים לעוזב את הכל ולנסוע. איזו חירות ?--היצירה העברית עדיין היא בגלות. בלי שולמית אין "שיר-השירים", ובלי "שיר-השירים" יש בחג רק "עבדים היינו". עבדים ולא יותר. היא חיה כולה אצלנו. הפרופיל" של צוארה--מגרל-דוד חסר לו...

הוא התחסם בקרירות לזה : ידע, כי לכבוש את כל לבנה הוא חדל-אוניס, ומדור זה, שראשית קביעתו היתה בעצם סל ילדותו ונגמרה באותו ערב, שייך אך ורק לו.

IX

פעם, בערב קייצוני, בא ומצא בחדרה צעיר אחד חסון, מנוחץ ומסולסל, מוסע הנה והנה תשוש-רעיונות.

החודדעו. וזה העיף את מבטו, מבט של בטול, עליו, על כנריו המחרים ועל מהות,

הדלה. חשב אותו, בוודאי, לבחור מן הישיבה, שבא לאכול את היום' שלו.
בחרתו של זה הרגיש את קורבתה. מבטי-עיניה נחו על פניו הנוגים, ששלות
ליל-חורף ובהירות ערב-קיץ היו טבועות בהם.
היא התחמקה, השתחררה מן האורח הזה.
שניהם דוממים נשארו בדרך.

היא ישיבה בצדו.

צלילי-הערב החליקו ולטפו. ראשה צנח תחת סבלם של ההרהורים השונים שבמוחה
ובולה התכווצה כחומט זה בשריונו. התקרבה, לחצה את ראשה ופניה ללבו ההולם,
כאילו בקשה שם מנוח ומנוס. הרגיש בדמעותיה החמות.

הוא אָמץ את ראשה אל לבו, למָץ שערותיה ומחה דמעותיה והיא מללה :
— קשה לי, חביבי. איני יכולה כך. מרגשת אני, שלבי עולה כולו על מוקד=
החיים. אתה כולך—זכרונות, שלדים, צללים מתים חביבים ונוראים. קר לי עמהם.
קר . . .

— לבי שואן ורועש, גלי-חיים מפכים בו בזעף ובשטף, ואתה—ע״רה גוססת.
— לא! לא! אסחף! לא!
— אסחוף בזרמי-אוחך, החמים כילד והנוגה כזקן, את בעל השערות הארוכות והלב
הסעוט, את הצניח-בעל-התאווה, את הנקרן הגבח בעל הרמב"ם—את כולכם אני רוצה,
את כולכם, לסחוף עם זרמי!

רגע . . .

— והלב רוצה דוקא להסכים ולנוח בשעה שהטבע מסביבך נח ונהנה ממרגוע.
כנשוכת-נחש קמה, זרקה לחלל-החדר "לילה טוב"—וברחה.

X

קיץ . . . לילות ימים . . . רגשות משותפים . . . רוחב-נפש, הקדשת-חלומות. גלי-
האור שקטים . . . הסירה קלה. אחר-כך חולפות במוחו במהירות-קטב נקודות שונות :
בהירות . . . לבנות . . . כהות . . . שחורות. קרע . . . הפסק . . .
הקיץ עבר, הסתיו חלף. הסבות שלה ושליו כבר נהנות מזיו-השכינה . . . אבא נשא
אשה צעירה. הוא בעיר אחרת, שם אין בית-מדרש : אולמות לתפלה ולזמרה יש, מתאספים
יהודים, מקרשים להם את יום-השבת—ושבים עם חבילותיהם איש איש לעבודתו.
סעמונייהמנור שורטים את האוזן, השלג אינו בהיר. ובלב-קרחת . . .
הוא חי בכרך, והכרך חי בשכחה.
ואולי ?

אולי קולה של "המכירה" החדשה, זו שנלחצה ללבו שלוה ובטוחה וצחקה,
החרישה את קולה של זו שבכחה. היא כתבה לו מכתבים, וברגע-הע״רה—רגע-זכרון,
היא ממצה מלבו תשובה בשבילה.

— טוב, — כתבה לו פעם בין שאר הדברים. — היא מרגישה... היא שלוח, ולפעמים גם שבעת-רצון. לא יכלא את רוחו ויחיה. כשיחיה יאהב, וכשיאהב יזכור אותה. הזמן חולף, שוטף, ערבי-החורף אינם ארוכים, ימי-הקיץ יגיעים ומשמיפי-זיעה. חיה במהון הפגישה האחרונה עמה בעיירה בחג, לאחר שנים של ריחוק. בקשה דינ' וחשבון מן הימים והלילות. הוא פֶּחַשׁ מעט. ספר דלוג ופסוח על ימים.

קשה וצר היה לו לקרוע את כל החשבונות עם העבה. עבר של ילדות, תום, אושר וטוהר-נפש, שחלפו בלי רחס, בגסות, לבלי שוב. היא, היא — הקשר היחיד: בעיניה — ימיו הערבים... שמי-העיירה וזכרון-אמא... בבוקר לפני נסיעתה קראה אותו בשביל ה"דברה האחרונה". — הקופסה שלי — אמרה — מלאה מכתבים. לבחילה, לגועל-נפש כבר הם לי. בעוד שעתים אני נוסעת. קעת מלה חיה: רוצה אתה בי? אמור: רוצה אתה בזו ש... נו... בי, פשוט, בי? — אם כן השתנה בשבילי! התחלף לשמי! העשה פחמי! שומע אתה? לך והתלמד והיה לפחמי. דמעות נוצצו בעיניה וכולה היתה נרגזה ומרוכזה.

— אמתין לך שנה או שנתיים. כולי, כל ישותי תמתין לך. אעצור נשימותי ואמתין. פחמית תהיה לך שם, במרד, ועברתי, ובאת בערב, ומצאת אותי יושבת וממתנת לך. ולבנים אכין לך, שיביהקו בלבנותם כלבנת אותו הערב של הקיץ הראשון שלנו... חביבי, החלט! אמור: "הן!" —

כלום לא השיב. קול אחר, אחר לגמרי, צלל באזניו, קול-צחוקה... רגש של לטיפת-קטיפה תקף אותו... מכט חרי, ממושך... לא ראה אותה עוד. נסעה.

ביתה רמו וקרא לרגעים והרגלים, שנשאז את סבל נכבי-הלב, לא היו שלוחות. כנשילי-עופרת נושא. ובמכתבה האחרון כתבה: — "נוצחתי! מסביב גמדים בני-גננים; שאיפות-קומץ, והשגות — זרת. כך בחתתי ואבושה.

— "פגשתיך, ידעתיך, והנה שלם אתה בנשמתך, חמים עם לבבך. חשבתי. על דהן לבבך אלהיב וארקע את נשמתך.

— "היו ימים, בחורף בו אכרתך, בקשתך בלי-הרף, בקשתי את שמך בין אלה שנפלו חלל לקול יללת-חנים בשרמות הרחבות של ארצנו החרבה. פניך הביטו אלי מבין שבכות-ברזל של אשנב בית-כלא.

— "ברזל ונחושת רגליך ומעוף-נשר-שמים מאוויך. חשבתי, האמת, שלא תאבר בתוך הרמון, קהל הגמדים השואנים והרועשים. הבוכים והמצחקים. הפרים ורבים, חולים ומתים.

— "והנה שגיתי..."

ג. ב. "בו בחורף בקשתי אוהך ומצאתי אחר דומה לך, לבעל השערות הארוכות, להפיליסוף ולהצייר: ננס ממשפחה מיוחסת להגמדים. דחיתי אז אותו, והיום... תחי הננסות! יחיו הננסים! שלשום הוחג, ברוב פאר כמובן, חג-כלולותינו. לא להתראות! שלום!" —

היהודי הקטנטן עמד ומשך אותו בשרוולו :

— לעשות "מלא" ?

— כן.

— "את נשמת" ?

— כרגע. אה...

הוא הזכיר... זו של המצבה.

י. ל. מויבמאן.

לְשׁוֹנֵנוּ

בְּלִילֵי-סוֹגִיטוֹת.

אבותינו, שהיו במקום הזה,
אחוריהם אל ההיכל ומניהם קרמח
והטה משתחוים קדמה
לשמש (סוכה, ה', ד').

א.

הייתי יְיָ אֱלֹהֵי בִּקְנִיטוֹן וְכֹאֲדָנִי *
שֵׁאִין בְּעוֹלָמִן לוֹ אֵךְ שְׁמִשׁוֹ זֶה הֵצִת.
וּמִלְאָךְ דּוֹפָה בּוֹ: מִהוּם גִּדְלִי, בֶּן-צִיץ, וּפְצַח
רִנְתָּךְ, רִנְת־חַג, בְּחֶרֶל חֲנֻשָּׁבְנִי!.

וְאֵינְקֻרְטִב-גִּיר, בִּינָן עֲבָרְנִי
זֶה רִיחַ אֲדָמַת-בּוֹר עַל רִנְפָּה, רִנְבִּי רָךְ.
הַמִּבְרִי אֵין לוֹ אֵב וְכֵהֵן בְּמִקְדָּשְׁ-בְּרָךְ,
כִּי הִבִּיאֲנִי רָבָאן וּלְגַבִּיא לוֹ שְׁמִנִי?

הַיִּקְרִי בְּעֵינֵי שְׂרָף עַל גִּבִּי כְּסֶף-בְּרוֹשׁ
מִשְׁמִנָּה הַמּוֹב, הַמְזוּהִיב עַל הָרֹאשׁ,
וְרִיחוֹת הָאֲנָם וְהַשְׂדֵּה שְׁנִמְרָתִי.

מֵאֲבָקוֹת רוֹכְלִי-שְׂבָא, מִנְרָדִי וּמִקְמָרְתִּי?
וְאֶקְדֹּלָךְ בְּלִט, אֲשֶׁת־חַוָּה בִּיקָר
וּבְאַחַת שְׁבָלֵי-פֶז בְּקִמָּה בְּבִדְת־בֶּר.

* mauve, mallow, Malve, мальва (שבת לית, שם־צמח, הנכסף ונוטח לצד השמש, מ' עולבוים, "אוצר הסלים הכללי").

ב.

וּבְאַחַת שְׁבִלֵי-פֶזוּ בִקְמָה בְּבֶרֶת-בָּרִי.
שְׁעָלְתָה בָּרֶב-נְוִי וְחִשְׁנִישָׁנָה בְּכָל מְאֹדָה.
בְּשִׁבְלֹת אַחַת זוֹ, צוֹפֶנֶת בְּחִיקָה סוּדָה.
עָרְבַת חַיִּי-עַד וּפְלִיטַת-מָה מִבָּבֶר ;

בְּשִׁבְלֹת נְנוּבַת-נִיר, הַיּוֹנָקָה שְׂדֵה-הַכֶּפֶר.
וּרְטַבַּת עָמִים מִי חוֹלְמַת חֲלוּם-הַדָּהָה—
צִמְחָתִי גַם אֲנִי ; אֵךְ נִפְשִׁי צִמְחָה עוֹדָה.
אֲדָהּ, יוֹם יִרְדֶּף יוֹם ; הַאֲנֻבָּה אֶת הַשָּׁמֶר ?

חֲלוּמֵי מָרָם בָּא ! מִעֵינִי נִצָּפֵן שְׁבִילִי.
כִּי אֶפֶן כֹּה וְכֹה—אֶפְוֶנָה מִחֲדָדִי, מִי־לִי...
הִבָּאתִי עַד הַגָּבוֹל ? אוֹ אִם עֲבָרְתִּיו בְּבָר ?

הַשָּׁמֶר אָבִי לִי, לֹא יִשְׁמַר מוֹצֵא-פִיחִי ?
אֲנִי צִיץ-בָּר אֲנִי, וְאָבִי שְׁמִשִּׁי לִי הוּא.
וַיִּמֶן לִי גִשְׁמֵי-חַם וַיְצוּ לִי עֲרַפְלֵי-הָרָה.

ג.

וַיִּמֶן לִי גִשְׁמֵי-חַם, וַיְצוּ לִי עֲרַפְלֵי-הָרָה.
דְּמִדוּמֵי עֲמֻמִּיִּים, מִעוֹן הַיּוֹמִיָּה רַבָּה.
עֵתֶר עֲנֹן-אֵשׁ קוֹדֶחַת עַל אֲשֻׁנָּבָה
וּבְמָרָם תִּפְרֹץ עַל כֶּה קָרֵב אֶרֶץ צָר ;

וְלִי-שְׁמִשׁוֹת () צָר כִּהְכִיל אֶת הַסֶּפֶר.
הַחֲמָה בְּהַמּוֹן אוֹקִינֹם-אֵשׁ עַל גִּבָּה
וּנְצִרוֹת מְנִי-עַד, שִׁקְבָּר אָב מֵאֲבָא.

שְׁנִינֹת חוֹלֵי-כֶּרֶךְ וּמִכְרוֹת תְּמִימֵי-כֶּפֶר.

דְּהִיּוֹת אֲנִי הַצִּיר לְעוֹקְמוֹ אֲשֶׁר יָצַר.
תַּמְצִיתוֹ, מְרַכֵּז כָּל מְרַבְּזָיו, הַרְבֵּה, אֲצַר
לְהִנָּח, וְכָפֵא, לְעֵבֶר אֲשֶׁר גָּז.

וּלְמַרְבֵּה כָּל חֲחוֹ בְּצִבְעִים לֹא בִישְׁנִי
וַיַּעֲשֶׂנִי רַב—וּכְכֹחַ, אֲשֶׁר עָז—
סִמְפוֹנִיּוֹת אֹר וְצֵל, וּכְחֵל, וּסְרָק, וְשִׁנִּי.

ד.

סִמְפוֹנִיּוֹת אֹר וְצֵל, וּכְחֵל, וּסְרָק, וְשִׁנִּי.
חֲנוּמֵי נְבִישׁ קָר וְשִׁנִּי כְרוֹם-חִים (*).
חֲחִים חֲיִי-דֶק שֶׁל נִיצוֹץ נִתַּז חֵם
תוֹךְ פֶּהם פְּכֹד-גֶּזֶן וְשִׁפּוֹנִי נִחְשׁוֹל אֲנִי ;

וְרִמָּמוֹת גִּידֵי-עֵץ עַל גֶּסֶר מַדְגָּנִי (*).
אֵיכָנּוֹת סְפוֹנֵי-דָם מְקַלְחִים וּבִעִים,
וּנְנֻנִים מְרֵם-יוֹם וְשֶׁל עֶרֶב רוֹחֵץ בְּדָם,
הַמְשִׁיר אוֹצְרוֹת-פֶּזֶז וְקְעוֹקֶם לֹא יַעֲנִי—

מִנְגִּינָה אַחַת הֵם, שִׁיר אֶחָד נִפְלֵא, דָּם ;
הַמְצַרְחָה סִפְרוֹת הוּא הוּא, יִמָּצֵא אֶת הַחִידָה,
אוֹ, חוֹקֵר תּוֹרַת-חַי, הַאֲתָה לִּי תַגִּידָה ?

רַב-תְּמִימִים פְּתֻרָה כָּבֵד ; וּמִן הַלֵּב הַתָּם
קִבְּלִיתִי גַם אֲנִי, כִּי לִבִּי לֹא רָמְנִי ;
כִּינּוֹתִי צַעַר-דּוֹר, שִׁיר גּוֹי וְגוֹי כְּשִׁפּוֹנִי.

(*) אבן טובה, Aquamarín. (**) מן עץ אדום, תולענית (ד"ר קלוזנר).

ה.

בִּינוֹתַי צַעֲר־דָּוָר, שִׁיר גִּוִּי וְגִוִּי בְּשִׁפְנִי :
 חֲלוּם חֲרָטְמִי-אוֹן תִּמְתָּאֵר עַל-פִּי קִיר.
 וְתִבְדְּרוּ אִידִים (י) זֶה, מָבוּעַ בְּאֶבְנֵי-גִיד.
 קָמַע עַל-פְּנֵי מִדְּהָ, שִׁיר קוֹסִם—גִּמְגוּם עָנִי.
 וּבְשִׁרְמוֹם נוֹחַן צִו לְדוֹר וּלְאֵם קִדְמָנִי;
 בְּהִשְׁבָּעַת רוּעַה-צֶאֱן, הַלּוֹחֵשׁ עַל סֶף-דִּיר
 בְּפִלִּימַת שְׁנִיּוֹן-מֶנֶּ, כִּי אֲחֻזָּהוּ צִיר.
 וּבִמְלִסְמָאוֹת-סִין מִבְּמִי הַמִּקְלָנִי
 יִגַּד אֵךְ תִּפְקֶה זֶה, אֲרֻשֶׁת בְּשֶׁר־וָדָם :
 הִהְיָה בְּסִתְר־יֵשׁ, גָּא שְׁמֶר-לִי אֶת הָדָם.
 אֵל תִּכְבֶּה אֲשֶׁה, בִּי הִצַּת בְּרַחֲמֶיךָ.
 אֲשֶׁנּוּזִים נוֹמְרָה אֵשׁ, זִיק אֶחָד מִלְּתִבְיָה—
 זֶה סֶךְ-כָּל הָרָב, הֶלֶן בִּלְבַּב הַמֶּר.
 קוֹל נִפְשׁ עוֹמֶה אוֹר, קוֹד תוֹעָה בְּמַחֲשֶׁה זֶר.

ו.

קוֹד נִפְשׁ עוֹמֶה אוֹר, קוֹד תוֹעָה בְּמַחֲשֶׁה זֶר
 מִתְרוֹצְצִים תּוֹכִי, כִּי לֹא הִתְקַדְּשִׁיתִי לְמִדִּי.
 תַּחֲסוּם אֵינִי אֶלָּא סֶפֶק-סֶפֶק-סֶפֶק-וְגֵאִי.
 סִבְבִּנִי כִּחְלוּם בְּשִׁגְיוֹנוֹת מִשְׁזָר.
 וּבִתְהַפְכוֹת חֵי מִתְרַפֶּה עַל כָּר גִּזָּר-
 דִּין נוֹמֵב דִּין, בְּתַתּוֹר חֲתִירוֹת תַּמַּת שִׁדִּי.

סוֹחֶרֶת אֲמוֹנֶתָם לְבָשְׁתִּי מֵעַל לְמַדִּי
וּבְחִלּוֹ שָׁלַח יוֹם-יוֹם לִי נִשְׁאָר מַעַט מוֹעֵר.

וְאֶקְמָא רִיחֹת גּוֹשׁ אֲדָמָה שְׁמִנָּה פְּרוּרָה
חֵם מִתְּנִיק נוֹצֵץ עִם הַמוֹץ מִן הַמִּמְנוּרָה
צִלִּיל אֶת פּוֹלֵחַ נִיר וּמִנְצֵל כֵּן בְּבָר.

סִפְּנִיתִים בִּי בִפְפֹּר, בְּדָרוֹר, עוֹדְנִי בְּאִבִּי—
מִי עָמַד לִי בַצָּר, בְּקֶרֶב, בְּהִתְבּוֹץ לְבִי
בְּעַמְדִּי בֵּין חַיִּי וּבֵין הַגּוֹסֶם כְּבָר?

ז.

בְּעַמְדִּי בֵּין חַיִּי וּבֵין הַגּוֹסֶם כְּבָר
(אֲמָנוּת מַהֲדִּינוּרָאָה) וְאֶזְמַל חַד בְּכַפִּי,
יֵשׁ בּוֹכָה מִתּוֹךְ גִּיל וְיֵשׁ מִקְדָּל בְּאִפִּי
סִפְּנִיתִי אַחֲרוֹן אֹרֶךְ תּוֹךְ אִישׁוֹן גּוֹסֶם זָר.

אֵל רַעַם תּוֹתִיחִי-אוֹן מִתְנַגֵּלִים בְּבָר,
לֵאשׁ נּוֹצֵצָה בְּאֶשׁוֹן מִנְחֶרֶתִי לִי בְּגַפִּי
הִתְנוּיִתִי אַחֲרוֹן-קוֹ מִחֲסִתִּי חֵי מִדְּפִי
מִסָּף מִשְׁחָם בֶּךָ תַעֲקֹר אֶבֶן-יָקָר.

וְאוֹלָם בְּאוֹתוֹ זִיק בְּעֵין הָעוֹמֶמֶת,
בְּאוֹר הַסּוּפָנ אֹרֶךְ וּבְמָרָם מִם לְעַד;
וְאוֹלָם בְּאוֹתוֹ בֶּרֶק אֵשׁ קוֹדֶחַה וְצוֹרֶמֶת.

בְּאֵשׁ הַקּוֹרָאָה לֵאשׁ הַמִּצּוֹה אִיד וּשְׁמַד—
הֵייתְ אֶתָּה בָּם; זֶה הַזֶּה הַמִּמְנִי—
הָאֵם מִדְּמִיתִי בֹא אוֹ אַחֵר צוֹר בְּרָאֲנִי?

ח.

האם קדמתי בא או אחר צור בְּרָאֲנִי ?
 "אלהים" סביב לי ומראים כל היקום.
 פוכבים אֶלְהִי, אֶתְפַּלֵּל לָמוֹ, קְסוּם
 זו־פְּנִיכֶם, מְאוּר־יוֹם, וְסֹהַר חוֹרִינִי.

פי בְּלִתֵּה אֵין פְּרוּם, הוּי שְׁמֵשׁ יִחְסֵנִי !
 בְּנִי-שְׁמֵשׁ אֶתֶם לִי, הַנְּלָמִים תְּלוּיִם רוּם,
 בְּנִי-שְׁמֵשׁ עֵץ-הַפִּיר * וְקִלְפוֹת כָּל הַשּׁוּם,
 גְּלִיגִילי אֹר וְחֶם—הַפְּחֶם הִרְתֵּחֵנִי.

וְהִיָּה כָּל הַיְקוּם קוֹל תְּפִקָּה, תְּפִלַּת-כָּל :
 לָךְ קוֹרְאוֹת אֲמוֹת־תַּנִּים, גִּוְרִיָּהֵן פִּי תְּפִלְחָנָה,
 לָךְ יָרֵן שׁוֹפֵר-קֶרֶב עִם הַנֶּזֶן אֹר בְּפִלְחָנָה.

הַשְּׁמִשׁוֹת בְּגִלְגֵּל-עַר, פִּי יִגְרַפֶּם הַקוֹל.
 בְּמִקְהֵלֶת אֵין-הַסּוֹף אֲרָנָה וְלֹא אָדָם :
 עוֹד בְּלִפְי דֵּן הַטָּר, הַיּוֹרֵד עַר שְׂדֵה-אָדָם.

ט.

עוֹד בְּלִפְי דֵּן הַטָּר, הַיּוֹרֵד עַר שְׂדֵה-אָדָם
 וּמִרְטִיב אֶת הַחֹל הַקְדוֹשׁ בְּמִדְבַּר-אֵל,
 וּבְאֲזָנֵי חֵי הַשִּׁיר, הִבָּא עִם בּוֹא הַצֵּל
 וְנִצָּנֵץ פּוֹכֵב לָךְ לְנִגְינֹת מְנִי קָדָם.

וְהָאֶפֶיֶר עַל הַיְקוּם בְּכִנְפוֹי, לִיד-הַקָּדָם,
 וְהִיָּה אַחֵר סוֹד הַמִּדְבָּר וְחִידָי,
 וּמִאֲהָלָיו יֵשׁ קַהֲל-עַמִּים עַל כָּל תֵּל.

(*) מִין אֵילָן.

וְהַשְׁתַּחֲוּוּ לוֹ בְּחִיקָהּ בַּחֲנֹךְ קָמוּ וּבְאִידָם.

וּבְהִמִּיר עַל חֲנֹזֵי שָׁמַיִם-שָׁמַיִם, שָׁמַיִם-הַבְּחוּל:

כִּי יוֹעַם עָזְרוּ פָּנָי כּוֹכְבֵי, וְאִם בְּעַל

רְמִיעַ נִבְרִי לוֹ, גַּם יִסֹּב אַחֲזֹר וְקָדָם—

לְחֹדֶשׁ אַחַת יֵשׁ שְׁנֵיצָא בְּלִי-הָרֹז

לְחֹדֶשׁ לְבָנָה זֹה, וּכְשֶׁם שְׁקָדְשָׁהּ אִז

עַל פְּסַגַּת הָר־הָהָר, מְעֻנָּה אֱלֹהֵי-קָדָם.

י.

עַל פְּסַגַּת הָר־הָהָר, מְעֻנָּה אֱלֹהֵי-קָדָם,

מוֹפִיעַ בְּעֵנֵי-אוֹר עֲנֹק וְלוֹ אֲשֶׁדָּת:

מִנְּנָה נִגְדָּו שֶׁח בְּלִי-פְשָׁדִים עַל נְהַר-פֶּרֶת

וְחֹר מִרְאָה סַפְנָקָם בְּשִׁיחֹר בְּאַפִּיק יָאֵדָם.

וּבִידֹ מִטָּה, בּוֹ יִקְרָמָר אֵל—וְנָדָם

נֶאֱוֹן וְאוֹם מִחִיָּה-שֵׁשׁ, וְשָׁמַע דְּכָרוֹ וְנָם

הִיעֲרָה פָּרוֹן (1), וּפָגַשׁ עָשׂ אֶת סֶם

עַל חֶשֶׁן בְּהֶן-רֹב, וְאַלְגִּי-וָמֶן (2) צִידָם.

וְזָמֶן כִּי יָמִיר זָמֶן וְהֵאִיר מִזְרַח שׁוֹב—

וְחִפְרוּ צִלְמֵי-כּוֹשׁ, וּבּוֹשׁ הוֹרְמִיו (3) וּכְרוֹב

וְאַלִּילִי בְּגִי-עֶרֶב מֵאוֹר תְּצִי-חִלְבָּנָה.

וְעוֹד חֲזוֹן וְיֵצֵר דּוֹר, בַּצּוֹרָה בְּעֵלִי:

אֶת אֱלֹהֵיוֹ הִבָּא—וְנַעֲבָדוּ בְּרִנָּה—

כִּי לְבִי דוֹבֵב שִׁיר דְּחַמָּה וְלִפְסִיל (4).

(1) אֵל־הַסְּלָאוֹנִים. (2) אֵל־הַרְמוֹנִים. (3) אֵל־הַטּוֹב לְפָרְסִים. (4) אֲנוֹת־הַכּוֹכְבִּים מוֹרִיוֹן.

יא.

בִּי דָבָר דוֹבֵב שִׁיר דְּחַמָּה וְקִבְּמִל—
 הִתְקַמַּח עָלָיו דִּין וְלַעֲפָר תִּשְׁפָּתְנִי?
 בִּי דָבָר חֲמוֹן-הָעַם אֲנִי לֹא אֶסְתָּךְ יִיגִי.
 בְּמַחְלֹוֹת קִבְּדָעַם לֹא אֶתֶן בְּרֹאשׁוֹ בְּדִל.
 וּבְמִקְדָּש־שְׁמִי לֹא חָסַר כָּל דְּמוּת וְגוֹיִל.
 בִּיפִי-הַכֹּל בְּכֹל בְּכָרוֹב לֹא יַעֲנִי.
 וּבְסִפְר־יִחִשׁ לֹא בָא לְסִמָּא עֵינִי.
 וְכוּ חֲתִימַת-יָד כַּחֲק לְשִׁמְר־אֹיִל.
 אַךְ אִם עֲבָרְךָ גַּל תִּתְּלֶהֱבוֹת קְדוֹש־הִרְכָּה
 וְרִמְס־גִּיל בְּשִׁיעַת הַיְצִירָה הַמְתַּנְבָּאָה.
 בַּעֲתָרַת חַיִּי לֵב מִשְׁתַּתַּח לְכֹל רֹז.
 בְּנֶאֱוֹן-אַחֲבָךְ בֵּן בְּגִדִּיכוֹת גִּבֹּר עֹז—
 נִרְצִיתָ לֹא כְּשֵׁם שְׁנִרְצָה בְּנִי-מִתְּנוֹת
 מִשְׁתַּרְמֵל בְּרוֹב וְנִמְל פְּרִי-אַלְלוֹת.

יב

מִשְׁתַּרְמֵל בְּרוֹב וְנִמְל פְּרִי-אַלְלוֹת.
 עֹשִׁבִים שׁוֹמִים, כָּל כְּסִיגִי גְבוּרָ וּסְיָגִי.
 מִשְׁיִב־שִׁירֹי הֵם חֲרָצִים בְּחִיק הַזָּן
 וְנִצְפָנוּ קִרְגִי-אֹר וְנִנְזֹז מִסְּנֹז;
 מִחֵם עַד יָקִיץ קֶץ דְּזִמְנִים, וּבְהִשְׁתַּנּוֹת
 אֶקְלִימִי אֶרְץ זֹו וְרִיח־יְעָרָה פָּנִי.
 עִם שִׁיר בְּנִינִים עַד בְּלוֹנְסָאוֹת, פְּלִימִי-מֶקֶי.

וּבְקִבְרוֹת רוֹנֵי-עַם, בְּאַמְפּוֹרוֹת* וּבְצִנְצָנוֹת.

וּלְאַחַר אֶלְפִי-דוֹר וּבֹא מִמְכָּרָה צָר,
יֹפִיעַ עַל מְרוֹם מְנַדְלִים בְּחֶצֶר
כֹּל מְנַזֵּר עוֹבְדֵי-אֱלֹהִים, בְּמִדְרוֹת הָעֵלְיוֹ בְּנוֹת.

וּבְעֵר בְּמַח נְאוֹן-הַנְּאוֹנִים, וּבְבֶשֶׁר
הַיְתוֹשׁ, אֲשֶׁר רָן, וּבְדוֹר רִיק וְחֶסֶד-
אֱלֹהִי-עוֹלָם: הֵן-תִּפְסוּנִי וְאֵין לִי מָנוֹס.

יג.

אֱלֹהִי עוֹלָם הֵן תִּפְסוּנִי וְאֵין לִי מָנוֹס;
אֱלֹהִי נֹי זֶה, יִיךָ כֹּל הַנּוֹגֵעַ בּוֹ.
נֹי הָיָה לְחֶבְלָה לֹא, וְחֶבְלָתוֹ הָיְתָה נֹי.
וַיִּז מִיָּפוֹ לוֹ עַל שְׂאוֹר וְעַל וְאוֹקֵנוֹס.

קִסְמוּנֵי רוּחוֹת צִפּוֹן-הַיָּם מִבֵּין אֲלִנּוֹת,
מִסְפָּרוֹת מִן הַכְּפוֹר, הָעוֹמֶה תִּשְׁבֵּץ-שְׂבוֹי,
וּבֵין חֲמֻנֵי-אוֹן, וּבְמִקְדָּשׁ תִּרְתִּי בּוֹ.
דְּמִיתִי נִיצוֹץ זֶה, הַאֲמִיר בִּי הַשָּׁנוֹת.

אֵךְ זֵיק מְמוֹרָח הוּא, מִכְּנָעַן אֲנִצְרָנִי;
הַבְּעוּנִי פִּסְלֵי-דָן, אֲשֶׁרִים מְלָאִים חֵיִל,
אֲשֶׁרוֹתִי, גְּלִמֵי-צוֹר, בְּאוֹר-בְּשָׂדִים אֶעֱבֹדָנִי.

אִי דֶרֶךְ אֶבְחַר בָּהּ וְאִיפֹה הוּא הַשֹּׁבֵיר?
הַאֲמַשֵּׁחַ שְׂמִנִי לִי, אוֹ זֹאִים אֶבְחַרְנִי.
אוֹ פֶסֶל אַחֲרוֹן-דוֹר בְּמִמְלָכַת-הָאֱלֹהִים?

(* מִין אֲנִי.)

יד.

או פֶסֶל אַחֲרוֹן דּוֹר בְּמִמְלַכְת־הָאֱלֹהִים,
או שִׁיר חֲלוֹם-אֵל נְהִימָה לְעוֹלָמִים!
וּבְחִנָּה עֵין-אִישׁ וְנִלְתָה סוּד־הַנִּלְמִים.
צְרוּפִי אֲמוֹם דָּק בְּזָהָב וּבְבָדִיל.

וּמִן הַדּוֹמָם יָמ וּמִתַּח קוֹ וּשְׁבִיל
לְמַמְלָכוֹת הָעֵץ וְהַצּוֹמְחִים הַנֶּעְלָמִים.
וְשִׁלְשֵׁלֶת אַחַת לֹא: פְּטָרִיָּה שֶׁבְכַתְּמִים.
יִרְקַת-הָאֲנָם, תְּדוּז וּשְׁגֵר-תְּפִיר.

וְנִמְלֵט סוּד הַחֹם, הַחֲשֵׁמֶל וְהָאוֹרָה.
מִסְתּוֹרֵי הַמְּגִיט וְרוֹז פְּרִי־תַת עֲנֹכֶת-שִׁעוֹרָה.
זַעֲזוּעֵי עֶצֶב עֵר, הַנִּמְתַּח וְאֵין לֹא פְנָאִי.

וְהִיָּה. לְאַחַד סוּד, סוּד כָּל הַסּוּדוֹת—חִי.
אֲזִי יוֹשֵׁר לֹא הַשִּׁיר, זֶה שְׁמִשִּׁי יִתְמֵנִי.
הִיִּיתִי לְאַלְהֵי בִיקִינְטוֹן וּכְאֲדָנִי.

טו.

הִיִּיתִי לְאַלְהֵי בִיקִינְטוֹן וּכְאֲדָנִי
וּכְאַחַת שְׁבִיל־פֶּז בְּקִמָּה כְּבִדַּת-בֶּר.
וַיִּמֶן לִי גִשְׁמֵי-חֵם וַיֵּצֵא לִי עֶרְפְּלִי-הָרָה.
מִמְּפֹאֲנוֹת אוֹר וְצֶל, וּבִחָר, וּסְרָק, וְשִׁנִּי.

בִּינוֹתִי צֵעֵר-דּוֹר, שִׁיר גּוֹי וְגוֹי בְּשִׁפְנִי.
חוּל נֶפֶשׁ עוֹמָה אוֹר, חוּל תּוֹעָה בְּמַחֲשָׁךְ זָר.

בְּעֶמְדִי בֵּין הַחַי וּבֵין הַנּוֹסִם כָּבֵד.
הָאֵם קִדְמָתִי בֹא אֹי אַחֵר צוֹר בְּרָאֲנִי?

עוֹד בְּכַבִּי לָן הַטָּל הַיּוֹרֵד עַל שְׂדֵה-אֲדוֹם.
עַל פִּסְגַּת הַר-הַחֶרֶד, מְעוֹנָה אֱלֹהֵי קָדִים.
כִּי לְכִי דוֹבֵב שִׁיר לַחֲמָה וְכַכְמִיד.

מִשְׁתַּדְרִימֵךְ כְּרוֹב וְנִמְלֵךְ פְּרִי-אֶלְנֹת
אֶרְצִי עוֹלָם בְּזֹתָפְסוֹנִי וְאֵין לִי מָנוֹס—
אוֹ פֶסֶל אַחֲרוֹן דּוֹר בְּמִמְקַכֶּת-הָאֲדִיד?

ש א ו ל ט ש ר נ י ח ו ב ס ק י.

אודיססה, אב—אלול, חרע"ט.

יוסף חיים ברנר

(רשומים לרמותו הרוחנית).

מאת

ד. קמחי.

I.

הכל יודעים: ברנר שולל היה, פסימיסט היה, מתיבי-עולמות היה. זוהי הגדרת-השליה, שהגדירוהו "בה זה כמה בספרותנו. חיובים לא בקשו בו. כי אמנם, ראה ראה ברנר כל ימיו רק את התהומות של חייו. ומשום כך נסתמנה בו, באדם ובספרותו, שאלת-החסום הגדולה: היש תקווה?... הוא היה מנתח כבאיזמל חד, ואת היאוש ידע בשחור כנפיו. גם אליו התוודעה בת-שירתו "לבושת-אלמנות" ולחשה לו כלביאליק: "יתומי נשכח בעלטה"... דבר זה הכל יודעים.

ואולם לא הכל יודעים, שברנר היה אישיות מחייבת ושירית. כי את חיובי-הגאולה נשאה נפשו בקרבה כל הימים, למן "נבוכה", העיירה הרוסית שב"בחורף", ועד לפכישים שעל הרי הגליל... גם בקר לו, ב"בחורף", בתוך שממון-החיים האיום שב"נבוכה", וגם בחם לו, בארץ-ישראל, בבין מים למים, בשוררו: "אנעים זמירות לקרירות ושירים אארוג לימים קרים". — בכל תקופה ארוכה זו שבה בקש הישראלי הצעיר אחר ה"נקודה" החיובית של חייו, היה ברנר אחר משוללי-הגלות "היות-גדולים, שקמו לספרותנו החדשה. כי אכן לידי היאוש הריקן, האפס, לא הגיע לעולם. להפך: הוא, ברנר, אשר ה"עבריה החיתה והעשירה את נפשו" (דוקא במסו הרומאנטי: ע ב ר י ה !), כבר יודע הוא, בעודו מהלך, "מסביב לנקודה", לדבר אל נפשו מתוך פתום של סימני-קריאה: "אשרי העברי הנולד בדורות הללו, דור-התחיה!" —

כי ברנר, כלומר: פיארמן-אברמסון, שאול גמזו = אובד עצות = יוסף-חיים חפץ, ברנר בכל גלגוליו אלה, הארוכים-הקשים, הלך בדרך האחת והגדולה שלו — אל עצמו. בדרך זו היו תחנות — ברם על התחנות האלו, תחנות-חייו, לא היו אף פעם אחת כתבות זרות, גוייות; בזרמים שלהם, גם הסוציאליים-האנארכיים וגם הקולטוריים-החיצוניים, לא נסחף מעולם, וכבודד, עברי גדול הרגיש חמימות נפשית רק "תחת סליתו של אבא", כבטויו העצמי. תחנה היתה לו לוגדון, שבה הוציא בשעה שנסתם חזון מישראל אחר הפוגרומים של מרחשון תרס"ו, את "המעורר"; תחנה היתה לו גאליציה, שבה הוציא את ה"רביבים"; עד שהגיע, כבטויו, אל "התחנה האחרונה" שבחייו — לארץ-ישראל... בכל הימים הרבים האלה היו לו הספרות העברית ורעיון-התחיה ערכים חיוביים גדולים, תכני-חיים; עד שהגיע לתחנה האחרונה" ובה בא אל ההכרה העמוקה בעיקר-העבודה, שגדלהו בימיו האחרונים ונשאהו על פני כל העיקרים. "העובד העברי" — זו היתה האמונה האחרונה, אשר דבק בה, ואחריו, העובד, הלך לגליל וליהודה עד רגע-חייו האחרון. — הדרך היתה, אמנם אפלה, שוממה וגלמודה, ואף-על-פי-כן נצניץ

לו כוכב-נקודה גדול מרחוק והיה מאיר על פני כל הגשרים ועל פני כל התהומות... והראה: הפתום של ברנר. זה סימן הוא למחייבים, למאמינים, לנביאים. בין סימני-הקריאה שלו המרובים והקיום המאוזנים עם סימני-ההפסק המרובים, שכמעט מגובבים הם זה על גב זה, מהלך הפתום המיוחד שלו. ו"החיים"—כמה אהב הוא מלה זו! בכל ספוריו הוא נוגע בפרובלימת-בראשית זו. ולפריק-שירה על החיים הגיע ביחוד בספורו האחרון "שכול וכשלוך", עם כל תהום-היאוש שבנו. הגה שירת-הברבור בפיו של יחזקאל חפץ:

"בתורתנו עכשיו כתוב: טוב מאד—אלה החיים... החיים הם טוב. הטוב היחיד. אין טוב בלעדיהם. כדי שיהיו טובים ביחוד, טובים מאד, נחוצ שהאנשים הקרובים יהיו, יהיו בריאים, שבעים, מרוצים, מאושרים; שכל החושים יפעלו. יחנו, יתענגו, שנהר אהבה בריאה, עדינה, גופנית, נפשית. יושבך על שפתן; שולדים בריאים ועליונים יתעלסו בנגד, שיהיה תוכן, מתוך ה ח י ים המצויים. שבלעדיו אין תוכן..."

ולהלך:

החיים טובים לא רק מפני שאפשר למלאותם במעשים טובים, לא רק מפני שיש בהם אהבה, אושר, אידאליזם, וכיו, בקצרה, לא רק מפני תוכן זה או אחר שבהם ומילואו, כי אם טובים הם כשהם לעצמם. אמנם, יש שהמכאובים משחיתים את פניהם עד לבלי ראותם כמעט, ואז אומרים: לא כדאי! אבל גם אמירה זו—חיים הם; ורק מן השפה ולחוץ יאמר האדם, לא כדאי. ומושבין, שהכל כדאי—הכל, גם כשאין כל תוכן—הוא ידע באמת לחוקר כל גלוי החיים לעשות "תוכן" מכלל, לבוד על כל בת-צחוק מזהירה לפניו, על כל דשא ועל כל אבן, על המוכנה ועל הרעה, אם כי רעה הוא ומכאיבה, מאחר שגם היא חיים. —

ועוד ראה: היחס. דומה את המלה "אינדיסירנשויות" לא ידע ברנר מעולם. הוא אהב להשתמש במלה זו: "היחס הנפשי". כי הוא ידע, שרק מתוך היחס הנפשי אל הכל, אל אשר מסביבנו ואל אשר בתוכנו ומחוצה לנו, תעלה על שפתותינו גם המלה הנכונה, מלת-האמת. ומלת-האמת—זו אור-חייו היתה. עליה היה נוהג את נפשו. זו היתה לו קודש-קדשים. ולעומתה ראה במסלצת את המלה המרמה, את המלה המזויפת. מפור מפני "המלה המרמה" השליך מעליו למן הרגע הראשון, שטבל עמו בקטגוריה, את המליצה העברית, שתחתיה היה אפשר בנקל להתחבא ולדבר בלא "היחס הנפשי". הוא התאכזר עוד בראשיתו, בספוריו הראשונים שבקובץ "מעמק עכור", על המלה העברית, פשט את עדיה מעליה ויצייגה ערומה, ז'ארגונית כמעט. זו היתה מלחמה פנימית, שהרי את "מליצה" העברית ידע היטב, כמו שהוכיח בחקונו מכתבים נמצאים ברבים מספוריו—. מתוך "יחס" חי וער תהיה את חייו, מתוך "יחס" כתב ורשם כל הימים, מתוך "יחס" קרא בכתב-יד של סופרים עבריים, מתוך "יחס" היה מרטט משמחה לקראת כל שורה עברית אמתית—ומתוך "יחס" נשאר בודד עם משפחה בודדה בין הפרדים המרוחקים שבסביבת יפו, ויצאה נשמתו ב"תחתית-החיים האחרונה" אשר לו, אשר לנו, לכולנו — — —

II

ואיזורה הדרך, שעבר בה? —

מ"נבוכה", העיירה היהודית. הולך גשר על פני חיי-הגלות לתוך חיים אחרים, שהם מרמזים לנו בימי דור שלם. כיום כבר אנו יודעים כמעט לקרוא בשם את החיים האלה, שעדיין הם לזמים בעפל: התחיה העברית על אדמת-ישראל. ואולם אז, לפני עשרים שנה ויותר, התפצלו עדיין השבילים מן העיירה לתוך החיים הזרים, הגדולים והמרמזים של החוק, אף-על-פי שכבר התחילו אז להכיר בתרועעות-השקר של ה"חוק" המפתה—ו ח י ים נחמין ביאליק כבר נמלט אז אל בית-המדרש

ושוע מתוך פסוקים ופתוס: „באו מים עד נפש, אך היא בס לא באה“... כן, ב„נבוכה“ וגם בעיר „N“ ש„בחורף“ חגגו אז את חגן מלות-החירות הגדולות „סוציאליות“ ו„ריבולוציה“ עם ההמסה המשיחית של הזקן מיאסנאיה פוליאנה, ובחור-ישראל „נבוכים“ הרגישו עצמם פתאום עומדים לפני תורות חדשות ולקחו לקח והטיפו ובארו — ודברו ודברו...

חיי מוביץ, בורסיף והאחרים שב„בחורף“ עוסקים בעיקר בבוראור החיים, שהם בעצם אינם חיים אותם. כל החזיונות והמעשים, שבעצם אין לגבורי-ישראל אלה, לאינשליגנטיים העבריים, כל חלק בהם, כאילו עומדים ותובעים מהם, שהם יבארו אותם, יקבעו אותם בתוך מסגרת ו„פתרו“ את ה„שאלות“... זה היה הסורונאמ האיום לחיים הממשיים, שלא היו, שלא יכלו להיות. ל„חיים“ אלה התיחס פיארמן-ברנר בבקורת פנימית עמוקה למן רגע-ההכרה שלו הראשון ועד רגעו האחרון בארץ. ומכאן — הבז האיום שלו לכל התורות המוטפות מנבואה, גם תורות-ציון הפנימיות וגם תורות-הסוציאליות החיצוניות. פיארמן-ברנר אינו מרגיש שום חמימות באור התורות החדשות. אמנם, עדיין אינו יודע את החיוב לקראו בשם — אבל מרגיש הוא, שחיוב זה אינו כאן, שכאן אין פתרון לאשר מציק לנפשו, והוא מתהלך בין „המפרשים והמבארים“ ומשתעמם ומשתעמם... פיארמן-ברנר עדיין לא הגיע אז לתקופת-חיים ברורה ומסוימת. והוא מדקלם לעצמו את הפסוקים משירתו הנפלאה של ביאליק „ביום קיץ, יום-חום“:

„בִּשְׁפָּמֹן הַנָּה אֶחָפֵץ בְּדָד הָיוֹת.“ —

שממון מסביב לו. חורף. אין מקום לצמיחה.

— וכלום ראה הוא בכלל „אביבים“? —

פיארמן-ברנר, הספקן השומם, אינו ננהה אחרים כלל. ברי לו: מאורות גדולים לא יחיה בחייו. ואולם נקודות מאירות ודאי ישנן. פיארמן מוכן עוד ב„בחורף“ לתת את נפשו לעמו: „לאיש כמוני אין דרך אחרת אלא להקריב את עצמי כולי לשובת העם“. אבל הספקן חושש, שמא הכרה זו, חלילה, רק פרצוזה היא... והנה הוא מרגיש לאחר זמן-מה, שאף-על-פי-כן הגיע לאור נקודה — הוי אומר לאיזה חיוב, והוא מהלך „מסביב לנקודה“ ומתחיל להאמין — ומתוך חרדה הוא מתחיל להאמין.

אברמסון-ברנר מחייב בכל כחות-נפשו, בהתאמצות, את הלואמיות העברית. והוא מדקלם שוב שורות מביאליק — ועכשיו שורות אחרות, מן השיר: „תחזקנה ידי כל אחינו, המחוננים עפרות-ארצנו באשר הם שם“... לעבוד צריך, לעשות, לא לדבר בעלמא ולא להסתכל. לעשות בעד הכלל, בעד כלל-ישראל הפשוט. אמנם, הדברים אינם ברורים שם כמו שהם נאמרים כאן, שהרי רק מסביב לנקודה זו מהלך אברמסון; ואולם הוא מחזיק באון בנקודה, אף-על-פי שבעצם אין לה מקום-אחווה בחיים שבנולה. שהרי המעשה, העבודה, שהטיפו לה שם, היתה סוף-סוף אף היא רק המפה. לדי גרות-ההכרה בערך העבודה והמעשה היום-יומי הפשוט, המעשים של ימ-הקשנות, למרות כל השאלות וההסוסים, לא הגיע עוד ברנר בימים ההם, בגלגולו של אברמסון, ובימים ההם יתן עוד רק האינדוידואליזם קולה, או, כמו שהיה ברנר אוהב לומר: הבודד העברי. „מעבר לגבולין“, „שנה אחת“, „מא' עד מ'“ — את כל תהומות-החיים ראה וערך מוקדי-עולם. שנפשו עלתה עליהם חמיד לראשונה באש. ואף באלה לא נעדרו האמת והאמונה, ואף אילו מסתורין חפו. כאילו שלא במתכוון, על פני כל הדברים — ובעיקר על דברי-הפובליציסטיקה שלו והרשימות — אותם המסתורין. שבהם מתאדים

קלוחי-הנפש הרוותחים בתוך ארץ-הערסל, שמורות-ההיהו לזמים בהם ...
הישראלי הצעיר, העברי הבודד—כראות המסתורין של ה"יהודי הנצחי" ראהו
ברגר בימים ההם. ואז באו הקונטרסים למחשבה ולפיוט מלונדון עם אותה המוזה המשונה.
הדבוקה לפתחים, לאמר: "כי לעורך אני בא, לעורךך לאמר: שאל, בן-אדם, לנתיבות-
עולם, שאל: אי הדרך, אי? ...".
הוא, ברנה, בא לעורך. —ל עורך-הו אומר: הפתח בפיו, האמונה, חיובי-
החיים. לעורך-יש כחות בעם, יש את מי לעורך. יש נקודה. כן. היתה נקודה בנפש
עוד מאז. מ"נבוכה" ועד לונדון.

ואז הולך ברנה-אברמסון לארץ-ישראל. דומה יגע פיארמן-אברמסון-ברנה
ללכת "מסביב" לכל הנקודות שבנפשו. יש חפץ באיזו אחיזה, בנסיון של אחיזה
ממש. ולא, חלילה, לשם טובת-הכלל. עכשיו הוא רחוק מזה—עכשיו, אחרי ככלות
הכל, העברי הבודד הגיע לגלגולו האחרון—לתחנת-חיים האחרונה, לארץ-ישראל...

III

הגלגל נקרא עכשיו בשם חדש, עברי. ש אול גמזו. פיארמן-אברמסון התחיל
מרגיש עצמו כמעבר לכל אותן ה"שאלות", שהיו פעם כובשות את הנפש עד אפס
נשימה. דומה, הוא רק רוצה לבקש אותה ה"אחיזה-כל-שהיא", שלשמה הלך לארץ-
ישראל. גמזו — רמז יש בכך. הרי ברנה אוהב לרמז בשמות גבוריו ("דיאספורין",
"אובד-עצות", "נבוכה", ועוד): גמזו-גם זו לשובה. אין סבב, שאין בו טוב. מקצת
מן הטוב יש גם בחיים, בחיים כמו שהם. דומה, לידי יאוש לא יגיע עוד. כבר צורף
בכור-החיים, ובת-הצחוק הסולחת מהלכת מסביב לשפתותיו. שאול גמזו מורה הוא
בארץ-ישראל ומרגיש את עצמו בטוב. ואולם רק לכאורה. בין האידיאלים שבנפשו
של ברנה-פיארמן-אברמסון-גמזו (והרי האידיאלים מקננים תמיד בנפשו. אף אם בעמו
הוא מלעיג עליהם...) ובין ה"מציאות הארצישראלית", כמזוינו, יש תהום—שוב תהום.
ולתוך תהום זו צופה הוא במבטי-אימים חדשים בארץ. אף-על-פי שאין לו שיוור
אלא "נקודה זו. —

היחיד העברי, הבודד העברי, נותן שוב בעוז קולו—ביתר עוז; ואז מופיעות
אותן הרשימות החזקות "בפעם המאה" והמאמרים הרבים ב"הפועל הצעיר" וב"אחדות"
והפולמוס על הדת ועל סרי-הנביאים, שניעורה בימים ההם לרגלי מאמריו התריפים
ב"הפועל הצעיר". "משכילות"—התריסו אז כנגדו, ואם אמנם היה בזה מקצת מן האמת,
אבל לא כל האמת. גאולת האדם העברי של היום היתה לו עיקר. בעצמות
ההיסטוריות שלנו ובגדלות-הירושה של ה"עם הנבחר" לא האמין. להיפך: אף
אלה כבלים הם. הקדושה מתחלת מ היום, מאתנו, אם קרושים אנו. וכאן,
בארץ-ישראל, בארץ-הנביאים, ודאי שיש להשתחרר מאבק-הדרווח—אם אמנם
נשתחרר. ואולם לא זה העיקר. העיקר—עיקר-העיקרים—בא רק אחר-כך, בהמשך-הימים.
העיקר הוא לא "במיעל-כפים", אלא ב"הורדת-הכפים" —

בהורדת הכפים אל האדמה, אל העבודה. הפועל העברי, החלוץ העברי—אם
נושע, כי אז בהם נִשְׁע. וכשנתגבר הכרה זו בברנה דומה היה, שנמצא פתאום גם
מעבר לכל החששות של "אובד-עצות" באותה היצירה המוזה והעמוקה "מכאן ומכאן",
שחגיע סוף-סוף. לאחר כל הגלגולים, אל "הנקודה"—ובנקודה זו התחזק אמנם ובה
ההזיק ולה הקדיש את עצמו עד רגעו האחרון.

זכה ברנר לאשר לא זכו "מהפכנים" גדולים ממנו: את האדם מצא, כמו ששאף לראותו במשאו ומתנו, בחייו היום-יומיים. הוא לא היה צריך לברוח ולהמלט על נפשו ב"אחרית ימיו". להפך: אילו היה מאריך ימים, דומני, היה משבר את עטו לגמרו והיה מתכנן לתוך חיי האהלים, אהלי יעקב הצעיר, שעל הכבישים בגליל—והיה מלמד לנערי-הגולה, פליטי רבולוציות וחיאוריות קומוניסטיות, "מעט עברית"... כי, אמנם, רמזו לו לברנר בארץ-ישראל בקצה אפקו המעורפלים גם ניוצנות מהבהבים ודועכים של "חיים חדשים, ב"מכאן ומכאן" וב"שכול ושלון"—יצירותיו הנדולות ביותר בארץ-ישראל—אנו מוצאים יסוד חדש, שלא היה קודם-לכן בספרו: ה' ל' ד. אמנם, הילדים—גם ב"מכאן ומכאן" וגם ב"שכול ושלון"—יתומים הם; אבל ביתומים העבריים האלה כבר יש רמז לחיים חדשים. נכדו של ר' יוסף חפץ, בנו של חנוך, שנהרג באיזו טחנה רחוקה שבסביבות צפת, ונכדו של ל' פ' ד' וזקן—אלה, שאבותיהם נהרגו על ידי ערביים על אדמת-ישראל, ודאי ימשיכו את חייהם על אדמה זו "בכל אופן". כאן, על אדמה זו של חיים חפץ הסתת ושל ל' פ' ד' וזקן, בעל "הידים הנחושות, השבורות, הדלות והפעולות", "יצמד סוף-סוף מבטנו אל הקרקע, אל האדמה—אל "האדם האדמה", כמובן הפרימיטיבי של מלות אלו, ואז מתחיל "אובד-עצות" להוציא בארץ את הירחון, "האדמה", שהיה, עם כל מנרעותיו, האורגן הראשון של העובד העברי בכל מלוא הקיפו. ריח האדמה, "ריח השדה, אשר ברכו ה'",—ידוע ידע ברנר, שאף אלה לא יתן ירחונו. ואולם, ידיהם הנחושות, הדלות והפעולות של העובדים העבריים אף-על-פי-כן כבר התחילו מסתמנות בתוך הריבה דפוס מן "האדמה". ואף בלשון העברית, בהרבה מקומות בירחון זה, היה כבר משהו מריח-האדמה, מן הפשטות והמבעיות הכפרית, וה"הכבישית".

...בדראקיה שלו "מעבר לגבולין" קורא ברנר לכתובתו הספרותית יצירה. הוא אמר שם: "לי, העברי מארץ העברים, לי היא נחוצה". בימי-חייו האחרונים, דומה, לא היה גורם כך: יצירה היתה לו ליצירה בה"א הידיעה. העבודה. זו היתה המלה האחרונה, שהיה יכול עוד להקדיש לה את כל כחו ואת כל חייו. ביצירות הספרותיות כבר התחיל לגלול קצת. זו לא היתה עוד תכלית לעצמה, כאז, ב"בחורף" ו"מסביב לנקודה", אלא אמצעי. ומפוסית מאד מבחינה זו היתה התכנית ל"האדמה", שפרסם ברנר באחת מחוברות ה"קונטרס" של מפלגת "אחדות-העבודה". זו היתה מעין קריאת-תגר על הספרות. ומכאן סבה, שב"האדמה" נתפרסמו במדור הספרותי הרבה יצירות קלות-ערך ובלתי-שלמות, וביחוד—בלתי-אמנותיות. אין זה העיקר. אמנות—למי יש צורך בכגון זה?—מועל רעב מספר מצוקות-נפשו—הרי זו ספרות, אם לא למעלה מספרות. הוא לא התהלך עוד מסביב לנקודה, אלא להפך: כל אשר מסביב לא מעניין עוד, לא חשוב. הנקודה היתה עיקר, רק היא.

ואף עיקרי המפלגה, שהחזיק בה, מפלגת-העובדים, נעישו ב"לי". במאמרו "עליות וירידות", בחוברת הראשונה של "האדמה", הוא אומר:

"זהו הסוציאליזמוס היהודי: ישוב ארץ-ישראל על יסודות קולקטיביים. המושבות הללו לא תהיינה מושבות סוציאליסטיות אנוניות לשם בקשה מלחים או לשם גוי של בעלי קפריסים ומנטוסיות, או בכרי ללמד את העולם דעה והשכל ולהיות למפות למי שהוא. הכרחי-החיים באלה הקבוצים, אשר עלינו לעשות, שאלת חיים ומות, וכזעה וכדם ויטהרו לשם הקיום העצמי-העממי". —

הנה היא "דת-העבודה" הפשוטה: זעה ודם, בלי שאלות יתרות: מי קודם למי?

זוהי ה"נקודה", נקודת-החיים האחרונה, שבחנה דאחרונה של הגלגל האחרון —

IV

והדרך הוליכה בהכרח אל ה פ ו ב ל י צ י ס ט י ק ה — אל הרשימה שלו, שהיא אוספת בטמפו שבה ובחזיונות שבה. בכלי-השעשועים הספרותי, בספור ההסתכלות-האוניקסטיבי, נתיגע עד מהרה. גם מ"מעמק עכור" ועד "בחורף" כבר היתה קפיצת-דרך גדולה. הוא, תלמידו של ר' מנדלי, בעצמו התחיל מסתכל בחיים הפשוטים והתחיל מצייר תמונות מן החיים כמו שהם. והמסתכל העמקן נראה עד מהרה לכל עין בוחנת⁽¹⁾. ואולם ברנר, ההפך ממנדלי, ראה רק את האיש הישראלי, את הפרט; הוא עניין אותו בעצם, בשעה שאצל ר' מנדלי הפך עד מהרה גם הפרט והיה ל"כלל-ישראל". ומשום כך לא אמר ברנר שירה, כמו שאמר לפעמים קרובות ר' מנדלי: על הטבע, על הבהמה, ועוד. ברנר לא ראה כל ימיו אלא את האדם בלבד. לא יותר. ארצות וימים עבר, וראה ודאי (ואו לא ראה כלל) שמם רבננים פרושים על ראשו (ועד כמה שהגביה ראשו בכלל), אבל כל אלה לא היו מענינו. ולא עוד, אלא שלא הרגיש בנפשו את היחס האמתי-הנפשי, שיש בין האדם — מובן, בין האדם שלו, של ברנר — ובין הטבע, ובין כל אשר מחוצה לו. ומשום כך בא לו עד מהרה השחרור הפנימי מכל סגנון. "נשגב" ומכל אבק-מליצה — עד שדגיע לשחרור הגמור, גם מן הצורה הספרותית החיצונית, כ"מכאן ומכאן". הוא חרג כל ימיו מטמנרותיו, ובאזיר זה, שיצר לו כ"חוברות והעלים עם המלואים" שבספר⁽²⁾ זה, הרגיש את עצמו משוחרר לגמרי. הדרך אל הרשימה הקטנה, העצבנית, הברנרית היתה סלולה, והוא הקדיש את עטו עוד רק לה: ב"צינונים" שלו בכל חוברות ה"אדמה", ב"מפנס" שב"הפועל הצעיר", ו"הקונטרס" וברשימות-הבקורת המרובות.

כי ברנר היה מראשיתו לא מספר אמן — במובן המונבל של מלה זו — אלא אישיות מוסרית, שנפשה כלתה אל ההטפה. אילו היה יכול לאסוף אספות-עם ואילו היה כח בפיו, היה עולה על הבמה ומטיף, ומטיף... כי בפובליציסטיקה שלו יש מקצת מן ה"מגידות" העתיקה שלנו. מלאה היא ליריות נפשות עם אטמוספירה מיוחדת, כבושה-חנוקה, כמו שהיתה פעמים האטמוספירה שב"נבוכה", בקלויז, בשעה שדרש המגיד ב"שעות מרוממות"... ומי שראה את ברנר מרצה הרצאה באיזו אספה, הרגיש עד מהרה בליריות עברית זו העתיקה⁽³⁾. מעין ברוך היה בנפשו, אלא שחתמו עליו החיים, ומשום כך ודאי היה אוהב את המימרות המפוסיות, שהיה מפליטן פעם בפעם: "מחנק", "אין מוצא"... ומחתאבקות נפשות-פנימיות זו עד ה ש י ר ה הרי רק צעד אחד. לאולימפוס לענ ברנר; אבל במעמקי-נפשו היתה הערצה גדולה לאמנות היצירתית המשחררת, זו שהוא לא הגיע עדיה. ומכאן ההערצה הגדולה לביאליק — ובעיקר: ל ש ו פ מ א נ. לכאורה מה ראה ברנר בו, באמך-הנובילה שלנו, ומדוע הלך לבו שבי כל-כך אחריו? — דומני, את היתרון האמנותי הקר העריץ בו, בשופמן. אותו, אמנם, לא תוליד ספרותו אל חתנתו שלנו האחרונה; אף-על-פי-כן הוא האמן האמתי, המסתכל המשוחרר,

(1) עוד לפני עשרים שנה הבחין בזה ד"ר יוסף קלוזנר ברשימת-הבקורת שלו על מעמק עכור, בהשלוח, כך ז' עמ' 171.

(2) היה מעשה וברנר הרצה על פרץ סמולנסקין והגיע תוך כדי דבורו אל בניו שהשאר אחריו, שלא ידעו את אביהם — ופרץ בבכי על הבמה, וידר נבוכ — ולא יכול עוד להוסיף ולדבר...

שכחו אז. בשימותיו הראשונות, כנחו עתה—ובלי הגלגולים היתרים... דומה היה, לפרקים, לברנה. שחסר-יכולת הוא בעצם, שהרי אף הוא התחיל, כשופמאן, בציור ההסתכלותי—ולא המשיך. ועבר ותעה בדרכים שונות. עד אשר—כך ודאי דומה היה לו לפרקים—נתמזמה יצירתו הספרותית לגמרה ונהפכה לרשימה. לפובליציסטיקה... ובפני ביאליק הגיע לידי „בטול-היש“. הנה בעל-היכולת הגדול! וכשביאליק בא לירושלים והכינו לו קבלת-פנים „בבית-העם“, עלה אף הוא על הבמה והכריז עשרות פעמים: „הוא בעל-יכולת גדול, בעל יכולת!“—ובאחד ממאמריו על „הבדידות העברית“ בעתון ה„אחדות“ הוא קורא על שירו של ביאליק „צנח לו זלזל“: „תפלה קדושה, תחינה טהורה!“—

הנה י כול ביאליק וצורף את כל אכל-חיייו בארבע דלתות:
צנח לו זלזל על גדר ויגנם—
כח יגן אנכי;
נשך הפרי אף נשך העלים—
מה לי ולגנאי, מה לי ולשוכי?—

וזכורני, שברנר התהלך בירושלים ימים תמימים, כשנתקלה אותה חוברת-היוכל של „השלוח“ עם שירה זו, ושפתיו לחשו את השורות האלו במבטא אשכנזי בלי הרף:
צנח לו זלזל על גדר ויגנם—
כח יגן אנכי.—

דרכי-אנוש מי ידע?—אולי היה גם רגש זה של אי-יכולת אמנותית שותף לצער העמוק?—

...והנה צורף האיש בכמה כורים, נתנסה בנסיונות הפנימיים העמוקים ביותר, ונהפך לאישיות נזירת בפנימיות-נפשו וגם בחיצוניותו הפשוטה, בזקנו ובכנריו, עדי שהגיע להכרה העמוקה ביותר של הרוסי הגדול מיאסנאיה פוליאנה,—להכרה במפעל-החיים חיוס-יומי על אדמת-ישראל. מכחינה זו היה ברנר ודאי האישיות העברית השלמה ביותר בדור האחרון. הוא עזב לגמרי את כל „החוג“ הגדול והמרימה והתכנס לתוך ה„אחול“ שלנו בכל רוחו ונפשו. „היה יהודי באהלך ואדם באהלך“—היתה תורתו. את „החוג“ לא גיס כלל. הוא הטיף רק למבפנים, רק לתורת-האחלים, רק ל„עמקים“—ובעמק-החיים, מעבר לגדר דתויה בין הפרדסים ביפו, מצא את הזלזל-כשהוא שוכב וגם מתוך אנרף קמוצה ובת-צחוס סולחת—
אדם כי ימות באוהל.

האופוזיציה הציונית באמריקה.

מאת

שלום שווארץ.

בעצם הימים הגדולים, ימי התחלת העבודה לבנין ארץ-ישראל, נתגלה קרע מסוכן בהסתדרות הציונית.

המנהיגים הציוניים באמריקה, בראנדייס, מקי, פראנקפורטר, ועוד, הודיעו שאינם מסכימים לדרכיה של ההסתדרות הציונית העולמית, והתחילו מתנגדים בפועל למעשיה של המלאכות הציונית, שבראשה עומדים ד"ר ווייצמאן וא. מ. אושישקין. וכך עשו בשעה מרובת-אחריות, בשעת-הכרעה לתנועתנו. בעוד שההתלהבות לקריאתה של המלאכות גדולה היא באמריקה וסכומים הגונים כבר ניתנו שם ל"קרן-היסוד" והוכסחו לה סכומים גדולים, באו המנהיגים האמריקניים להתנגד לה בעתונים כלליים. ולא עוד, אלא שקראו למאתים יהודים עשירים בני-יורק והזהירום שלא לתרום ל"קרן-היסוד", שהרי ה"קרן" נתאשרה בתור מוסד בריטי ומחובבים יהיו. איפוא, לשלם מס ההכנסה מן הסכומים, שיכניסו למזכרת... עד כאן הגיעה ההתנגדות!

מה היא מהותה של המחלוקת? במה נחלקו ראשי-ההסתדרות וראשי ה"פידיריישן" האמריקנית?

בחוברת מעין-זכיר, שהוציאה ה"פידיריישן" ימים מועטים קודם שבאה המלאכות הציונית לאמריקה, מבאר השופט מק את סבת התנגדותם של המנהיגים האמריקניים ל"קרן-היסוד". בועידת-לונדון הוחלט, ש"קרן-היסוד" היא הארגון הכספי היחיד והכולל לעבודת-הבנין. ה"קרן" בנויה על היסוד של תרומת-מעשר בהתאם למסורת היסא של עמנו. חלק מכספי ה"קרן" יושקעו בעבודות צבוריות, שאמנם, הוצאותיהן אינן חוזרות, אבל משמשות הן להכשרת הקרקע וליצירת אפשרויות כלכליות בשביל האיניציאטיבה הפרטית. שאר הכספים יוצאו על מפעלים, שמבטיחים את ההון המושקע בהם וגם עתידים להביא רווחים. והנה מתקוממים מק וחבריו נגד שיטה זו: נגד "עריבוב כספי-נדבות בכספים לשם עסקים". לדעתם, אין קרן מעורבת איתנה פן הצד הכספי; קרן מעורבת תהא נחשבת למעשה כקריאה לנדבות. וגם עיקר המעשר אינו מוצא חן בעיניהם: "הקריאה למעשר צריכה להיות מוגבלת רק בקרן לנדבות; העיקר של המעשר אינו יכול לשמש להשקעת כספים בעסקים". וכמובן הם מטעמים, ש"קרן מעורבת מהרסת, על-ידי הרבנוניות שלה, את היחס העצמי ומרחקת את לבו של המשקיע כסף בעסקים מן ההתעניינות בעבודת ארץ-ישראל". ולפיכך דורשים הם הפרדה בין שני הדברים האלה: "קרן-הנדבות" ("קרן-היסוד") לתור ועסקים פרטיים לחור. את אלה האחרונים הם מתארים לעצמם בעיקר בצורת חברות של מניות, שההשגחה העליונה עליהן תהא בידיה של ההסתדרות הציונית.

לא צריך להעמיק חקר כדי להבין, כמה כל ההשקפות הללו משובשות ומזיקות לענין. הרי הכל יודעים, שאין ארץ-ישראל יכולה עדיין לתת רווחים הגונים

בעסקים פרטיים; ובכן אין לקוות, שהרבה מעשירי-היהודים יבואו אל הארץ עכשיו וישקיעו בה את הונם. ואם יבואו יחידים, הרי רק תועלתם הפרטית תהיה לנגד עיניהם—ומי זה יערוך לנו, שְׂבָרִיפֶתֶם אחר הרווחים ההגונים לא יזמינו פועלים זולים ונכריים? וכך יצא לנו, שהעסקים הפרטיים לא די שלא יגדילו את הישוב העברי, אלא עוד יחזיקו את הישוב הזה. ברור, איפוא, הדבר, שקודם לכן צריך לשפֹּת את הארץ, לברוא בה תנאים, שיאפשרו עסקים מביאים רווח וירשו לבעלי-העסקים להשתמש בעבודה העברית. אבל—אם נקבל את ה"שיטה האמריקנית"—על חשבון מי תעשה עבודת הכשרה זו?—על חשבון המוני-העם הגדולים, שיתרמו את המעשר מפרוטותיהם. העני יתן מכספו הדל כדי להכין את הקרקע בשביל בעל-הרכוש, שיבוא אחר-כך לעשות את עסקיו הקלים. וכי אין כאן אי-צדק ואי-ישר?

לקרן אחת או אחרים, קרן שחשמש יסוד לכל הבנין ותקף את כל חלקי-האומה ואת כל חלקי-העבודה בארץ-ישראל. "קרן-היסוד" אינה רק מוסד כספי. היא יותר מזה—הכלי הראשי בעבודת-התחיה. כלה עם כאיש אחד משתתף בה בתרומותיו. הכל, כעשיר כעני, תורמים את החלק העשירי מרכושם ומהכנסתם לבנין המולדת העברית. בכסף זה יקנו קרקעות, יתקנו דרכים ויסללו מסלות-ברזל, יבנו גמלים וגשרים, יערו הרים ונבעות, ייבשו בצות ואגמים, יבנו בתים, יפתחו את התעשיה, ידאגו לחנוך, לבריאות-הצבור ולשאר ענייני ההכרחיים. אחדים מן המפעלים האלה, כגון בנין-בתים, השקאה, הלוואות לחקלאות, גם יביארווח, וכל התורם את המס ל"קרן-היסוד" יתא לו חלק ברווח זה. התאמצות אחת מאוחדת תהיה לעם היהודי: אלה שעלו אל הארץ יקריבו את כחם ואת חייהם, והנשארים בגולה יעמדו מאחוריהם ויתמכו בהם באמצעיהם החמריים. הראשונים יכינו בעבודתם את הקרקע לבאים אחריהם. וכך יהא קשר אמיץ בין החלוצים ובין כל העם, שישלח את בניו-בניו בלי הפסק לארץ-המולדת, למטרופולין שלו...

אין "קרן-היסוד" מוציאה את בעלי האוניציאטיבה הפרטית בעבודת-הבנין, יהיו אלה יחידים או קבוצות, שיבואו להשקיע כספים בארץ-ישראל. להיפך, "קרן-היסוד" תעודד את הפרטים, אישי-האומה, להשתתף באמצעיהם בתחית-הארץ אף מחוץ לקרן. ואולם אף "קרן-היסוד" עצמה תברא בחלק מכספיה מפעלים מביאי-רווחים, כדי להצדיק את הקריאה למעשר וכדי לגמול לעני על קרבנותיו הגדולים—על המס הלאומי. מצבנו עכשיו הוא מצב של ממשלה, העושה את עבודת-ההתישבות במדינה. אם אין אני לי—מי לי?—כך צריך העם העברי לומר לעצמו גם הפעם. הממשלה המאנדטארית לא תוציא כסף לבנות לנו את הבית הלאומי, וכל חובת-הבנין חלה עלינו. "קרן-היסוד" היא קרן האומה הישראלית המאורגנת לבנין ארץ-ישראל. "קרן-היסוד" היא קרן מקפת וכוללת, וכל המענות נגדה בדבר "ערבוב-הכספים", חוסר היחס העצמי מצד התורמים, וכיוצא באלו קלושות הן ואינן ראויות לתשומת-לב. ההתלהבות, שעוררה "קרן-היסוד" בכל תפוצות-הגולה, בכל הקבוצים היהודיים מסינה ועד ארגנטינה וסבולגריה עד פינלנד—היא התשובה הנכונה ביותר למתנגדיו של מוסד זה, שהוא לאומי ועממי כאחד.

השופט מק, די-ה-אז וידידיהם יצאו לא רק נגד "קרן-היסוד", אלא גם נגד מנהליה. במהברתם הם מאשימים את מנהלי-הקרן בעבודת-הסירוד בתוך ההסתדרות הציונית וגם מודיעים, שניתנו להנהלת-ה"קרן" זכויות רחבות כל-כך, עד שהיא יכולה לפעול על דעת-עצמה ואין להנהלה הציונית השגחה על מעשיה. מנהליה של "קרן-היסוד"

הכתישו את כל ההאשמות האלו. לא אמת הדבר, שיש להנהל "קרן-היסוד" שייכות להתפצרותם של ה"יוליוס סימון ודי-לימה. כמו-כן לא נכון הדבר, שהנהלת "קרן-היסוד" היא אורגן בפני עצמו, שעומד מחוץ לרשותה של ההסתדרות הציונית. ההפך מזה היא האמת: על-פי התקנות של ה"קרן", הזכות לוועד-הפועל של ההסתדרות הציונית למנות את חברי הנהלה של "קרן-היסוד", ונ"א דעות (למאה) בהנהלה נמסרו לבא-כחו של הוועד-הפועל.

ואולם באמצע המשא-ומתן עם המלאכות בדבר "קרן-היסוד" יצא השופט מק בדרישות נוספות: שהסכומים של "קרן-היסוד" ("קרן-הנדבות"). שיאספו באמריקה יהיו מונחים בבנקים של ארצות-הברית דוקא, וקודם כל יופרש מהם להוצאותיה של הקבוצה הרפואית בארץ-ישראל ("הרסה")—וכסף זה ימסר להנהלת הקבוצה דוקא; שמקרן-הנדבות תנתן תרומה חדשה—החלק האמריקני—לתקציב ארצישראלי; שמדי חודש בחדשו דוקא יתפרסם על-ידי ההנהלה הציונית הכללית דין-וחשבון מסורש על הוצאת-הכספים; ולסוף, שהוצאות מחוץ לתקציב הארצישראלי תהיינה נעשות רק על-פי הסכם מיוחד בין נשיא ההסתדרות הציונית הכללית ובין ראש ה"פדיריישן" האמריקני. כפי שאנו רואים, הרחיקו מק וחבריו ללכת והכריזו על שיטה אמריקנית "מיוחדת לא רק בנוגע לקבוצת כספים ציוניים, אלא גם בנוגע להוצאתם. ואם בחלק הראשון היו דרישותיהם רק בלתי-מתאימות אל הצדק ואל התועלת הלאומית, הרי בחלק השני הן גם עלבון קשה להסתדרות הציונית העולמית ולמנהיגיה. הפדיריאציה הציונית באמריקה אינה אלא חלק מן ההסתדרות הציונית הכללית; ולא נשמע דבר כזה בשום הסתדרות, שראשית-היו כפופים לחלק ממנה לקבוצה זו או אחרת, ולא להסתדרות כולה. כאן הובע אי-אמון למנהלי התנועה הציונית בצורה, שהיא בנוד גמור לדרכי הנימוס המקובל. הדרישות בדבר מסירת דין וחשבון חדשי לפדיריאציה האמריקנית ובדבר הוצאת הכספים אך ורק על-פי הוראותיה, כדרישה הראשונה בנוגע לקבוצת הכספים של "קרן-הנדבות", גלו את כוונותיה האמתיות של האופוזיציה האמריקנית. שאיפתה היתה—התבדלות גמורה מן ההסתדרות הכללית הן בנוגע לקבוצת הכספים בשביל בנין ארץ-ישראל והן בנוגע לשמוש בכספים האלה.

והתבדלות זו יסודה בשאיפה אחרת, יותר כוללת ויותר עמוקה.

משבר קשה היה כחיי-עמנו עוד לפני המאורעות האחרונים; באו מים עד נפש ממש. ועליכן אפשר מאד, שמנהיגי התנועה הציונית, בשים לב אל המצב, סוף-סוף היו עושים את כל הוותורים האפשריים לשם החזרת האחדות והשלום לתוך ההסתדרות. ואמנם, הד"ר ווייצמאן ואף אוסישקין נסו למצוא במשא-ומתן עם השופט מק את הפשרה הדרושה. ואולם כשראו ברור, שתהום הולכת ונפתחת לפניהם, שלא על ענינים כספיים והסתדרותיים מלבד מדובר כאן—מיד נרתעו לאחוזיהם והפסיקו את המשא-ומתן.

ואמנם, מן החוברת וגילוי-הדעת של מק ומן התזכיר, שנכתב עוד קודם לכן על-ידי בראנדייס, נמצאנו למדים, שהמנהיגים האמריקנים באו הפעם בהשקפת-עולם חדשה, לרצונם לכוף אותה על ההסתדרות הציונית כולה. והרי עיקרים אחדים מן התורה החדשה, הוצאת מוואשינגטון: "קהליה בנגוד למרכז תרבותי" ומה אופיית היא כאן המלה "בנגוד"; הפעולות העיקריות תהיינה מכוונות לבנין הכללי של ארץ-ישראלן סרכזו ההסתדרות הציונית יעבור לארץ-ישראל ופעולתה תתרכז בענינים ארצישראלים

בלבד; העבודה הלאומית בנולה תהא ענין לכל פדיראציה לחוד, שאפשר לה גם שלא לעסוק בה אם תמצא לנכון; ההסתדרות הציונית תהא אותה ה"סוכנות היהודית" בארץ-ישראל, שעליה סובר במאנדאט, ולא תנסה שום נסיון לשחק בדבר את שאר ההסתדרויות היהודיות; את עבודת-החנך בארץ-ישראל תניח לירודי ארץ-ישראל; ולסוף, בעבודה הכלכלית, שהיא בעצם העבודה היחידה שההסתדרות הציונית מהיבט לעשות, "תבסס" לפדיראציות האנציואטיבה במפעלים ידועים".

ננסה לנתח קצת תכנית זו. המנהלים האמריקניים מכריזים, שהעבודה הציונית המדינית נגמיה ("הגמיה המדינית הראשית, שדרושה לה אחדות-ההבעה, כבר הושגה", — כותב מק במכתבת); עכשיו אין לפנינו אלא עבודה כלכלית בארץ-ישראל, — וזו תעשה בעיקרה על-ידי הברות פרטיות, ובכן, במקום המעה לאומית, שמאחדת את העבודה המדינית עם העבודה התרבותית והכלכלית, מציעים לפנינו מין התאחדות של חברות-מניות לשם עסקים בארץ-ישראל, — "ציוניות של Limited Companies" כמו שקרא זה ווייצמן. ואולם בעלי התורה החדשה מועים מעיקרם. עדיין לא בא הקץ לעבודה המדינית. אפילו אם לא הפתיעונו המאורעות האחרונים, חייבים היינו להמשיך את העבודה המדינית — ולא רק מפני שאלת-הגבולות ותנאי-המאנדאט בלבד. עבודתנו בארץ-ישראל לשם בנין הבית הלאומי קשה היא ומסיבכת, ואויבינו אורבים לנו על כל צעד. ולפיכך לעמוד על המשמר ולדגן על עמדותנו המדיניות בלונדון ובכל מקום — זה לנו הכרח נמור; ומטעם זה עוד לא דגיעה השעה גם להעביר את מרכז ההסתדרות הציונית לארץ-ישראל. אנב, אילו היינו עושים כך עכשיו, היתה יוצאת לנו תקלה גם במובן הכספי וההסתדרותי. כי קשרי המרכז עם הפדיראציות מלונדון הם יותר נוחים, מהירים וחולים מאשר מכל מקום אחר, ואין צורך לומר — מאשר מירושלים. והדרישה למס' לפדיראציות את ההנהלה של עבודות שונות בארץ ישראל פירושה — שלמעשה לא יהיו להסתדרות הציונית הכלכלית לא עבודה ולא כסף משלה. — ומה יהיו אז ערכה וממכותה בעיני הממשלה הבריטית והארצי-ישראלית? — ובכן, התפוררות בכל המקצועות — זוהי שאיפתה של האופוזיציה האמריקנית: התפוררות בקבוץ-הכספים (לא "קרן-היסוד", אלא קרן-הנרבות), התפוררות בנוגע לעבודה הציונית בנולה (הפדיראציה האחת תעסוק עבודת-ההוזה והשניה — לא), בנוגע לעבודת-הבנין בארץ-ישראל (כל פדיראציה תמסר למפעליה שלה) וגם — בניגע למהות-הציונית עצמה. וההתנגדות לעבודת החנך בארץ-ישראל, לעבודה הלאומית בנולה ולשתוף הכחות הכלתי-ציוניים בפעילותיה של ה"סוכנות היהודית" מעידה, שהציוניות נעשתה למנהלים האמריקאניים שם שנתרוקן מתוכן. היו ימים, והם לא רחוקים מאתנו, שבראנדייס, מק וחבריהם ראו בציוניות כמונו תנועה לאומית שלמה, שבאה להשיב חשונה על כל שאלות-זיינו ובנויה היא על היסוד של אחדות כל חלקי-העם וארגונים בתור כח מדיני וחברותי. הרי השתחפו עסקנים אלה בקונגרס היהודי באמריקה בדצמבר 1918, שנקרא על יסודות לאומיים ועסק בפתרון של שאלות לאומיות. הרי הם שהיו ראשי המדברים במלאכות היהודית שעל-יד מועצת-השלום, שהשקיעה את כל מרצה בהבטחת זכויות-היהודים בארצות-הגולה ושמשה חוליה מאחדת לחלקי-האומה השונים. הרי הם ולא אחרים סררו את הועידה הפיסבבורגית בשנת 1919, שבה באו לידי בטוי תכונות הציוניות, בתור תנועת הצדק החברותי, התרבות וההתקדמות. מה נשתנה? מפני-מה סוסלים הם עכשיו את כל התוכן העשיר והנעלה של הציוניות? —

ורדכם החדשה מסוכנת היא מאד. כולנו מכניס. מה היה לחנך הארצי-ישראלי

אילו יצא מידי ההסתדרות הציונית: תוצאות קשות היו אז לא רק למצבנו התרבותי, אלא גם למצבנו בארץ בכלל, — גם למצבנו המדיני והכלכלי. כולנו מכירים, שבלא השתתפותם של הציונים ב"עבודת-ההוה" היה מצבו של עמנו בארצות-הגולה רע שבעתים משהוא עכשיו. מה היה לה למדיניות העברית הכללית בלא הציונים, העומדים בראשו של ועד-צירי-הארצות? — נתאר לעצמנו לרגע, שכל הענין של ביאת-כח להעם העברי והגנה על זכויותינו הן בכללותן והן בארצות בודדות נמצא כולו בידי אנשים כריינאק, כלוסיין וולף וחבריהם — הלא פלצות תאחזנו! — והציוניות בעצם-תכנה, בסובן עבודתה הארצישראלית, מה תהא עליה אם נחרל מתעמולה (גם דבר זה דורשים מק וחבריו!), אם נעזוב את העם ולא נהיה עמו יחד בקהלה, בפארלמנט, בעבודת-ההנדק? — העם נאנק מרוב סבלותיו, ומקוצר-רוח ורוב יסורים אין לכו נתון לשאיפת-העתיד. והשדרות העליונות הולכות ומתבוללות שלא מדעת ומתיחסות באדישות לגורל האומה. יותר מכל תקופה אחרת צריך לבוא עתה אל העם, לדבר אליו השכם ודבר, לפקח את עיניו על הנעשה בחיינו ועל התקנות, שצמחו לעמנו בומן הזה. צריך לעוררו לפעולות ולקרבות, כי בלא זה לא יתעורר ולא ימלא את חובתו.

בראנדייס, מק, פ־אנקפורטר וחבריהם, שעכשיו הם מנערים את חצנם מכל עניני הציוגיות הלאומיות, רוב ימיהם עברו עליהם בהתבוללות ובחוסר קשרים עם ההמונים היהודים; ולפיכך מוותרים הם בנקל על הענינים האלה. לאחר שעה קלה של התעסקות בענינים לאומיים כלליים, בימי מועצת-השלום וזמן ידוע לפניה, שנו עכשיו את מעמם. אם הפחד מפני האנטישמיות, שהרימה את ראשה גם באמריקה, גרמה לכך או, פשוט, מצב-רוחם הרגיל חזר וניער, אחת היא לנו. עובדה היא, שבראנדייס, מק וידידיהם הם כיום נגר קריאת הקונגרס היהודי באמריקה ונגד העבודה הלאומית בגולה, ובמקום התכנית הפ־סבבורגית המעולה הם מטיפים ל"קורפוריישנס". השקפת-עולם של מתבוללים-למחצה במקום תורת-התחייה הלאומית. ההתעוררות האיראילית חלפה ואיננה, ועל מקומה באה קטנות-מוחין, ויחד עמה — סימני פילאנתרופיה והתבוללות מעט מזו וקצת מזו... לואיס ליפסקי, מוכיר הפידיראציה האמריקנית במשך הרבה שנים — ומי עוד כמוהו מכיר את האנשים ואת המצב? — כתב זה לא כבר לשופט מק: "בשנים האחרונות, וביוחד בזמן הועידה הלונדונית, התרחקה ההנהלה, שבשמה דברת ופעלת ושיזא מתנהלת על-ידי כחות בלתי-נראים, שאינם מקבלים אחריות בפני דעת-הקהל, מעל חופי-הציוניות. במשך זמן זה אבדה לך ולידיך האמונה בעם העברי... בגלוי אני נוטל עלי את האחריות על הודעה זו: אתה וקבוצתך קבעתם לפידיראציה האמריקנית, בלא רצונה והסכמתה, עמדה, שפירושה היא, כפי שאחם מטיפים לדעת — יסוד הסתדרות ציונית בלתי-חלויה באמריקה, שתנהל עסקים פרטיים מיוחדים בארץ-ישראל. בשעה שבו פאלו הבטחת בלי הרף לציונים, שהכל יעשה בהסכם גמור עם ההנהלה הציונית העולמית, הנה ידוע לך היטב, שכוונתך היתה יצירתו של מצב, שבו תוכלו אתה וספרידידיך, לנהל עסקים ארצישראליים, שדרכה והשלטון עליהם נמצאים באמריקה... אני רוצה, שיהיה לי יחס כל שהוא לבגידה כזו ברעיון הציוני, והריני מקוה, שימצאו עוד רבים, שביחד עמי יאחזו באמצעים למנוע בערך מלהגשים את כוונותיך המהרסות" על הדברים הנמרצים האלה אין מה להוסיף. אמת "נמצאו רבים", שאחזו באמצעים למנוע בעד מק וחבורתו, מלהגשים את כוונותיהם המהרסות. לאשרנו ולאשרה של עבודת-התחייה "רבים" אלה הם — הרוב הגדול והמכריע של הציונים באמריקה בפרט ושל היהדות האמריקנית בכלל.

עם נפְּשִׁי.

לנשמת ברנר.

את אשר בקִּבִּי
לא אָנִידָה;
ולא אֶנֶל אִם אָנִידָה;
חֲחִידָה—חִידָה.

בְּדֶק-עֶצְבֹּן וּבְחִפּוֹז־עַב
וּבְחִרְיֵן מִצַּח בְּחִיר,
בְּרָסִים מִל־בְּקָר
וּבְרֶךְ עֵין-תִּצְעִיר,
וּבִיקֻחַת-אִם—רַבּוֹת
תַּעֲלָמוֹת מִתְחַבְּאוֹת.
כִּז לִי. כְּמוֹס מִמֶּתֶר קוֹדֵר,
וְהִדּוּ—גֵב עֲלִיו חוֹדֵר.

עַד רֹאשִׁי עֲנִנָה—וְנִעְלָמָה.
וְתַהִי לְחִידָה: לָמָּה?
וְרוּחַ-קָּדִים וְרוּחַ-יָם—
בְּכֹל עוֹלָה רֵיחַ-דָּם.

וּמָהוּ—לֹא יִדְוֶע:
אֵת בּוֹאֵן כְּפָסָה;
אֵין יוֹדֵעַ אֲשֶׁר יָבֹא
וְאֲשֶׁר גִּשָּׂא:

עֲמוּד וְשׁוֹר נָדָם;
זֶה הַכֹּל. זָרָם-דָּם יִפְּכֶה,
עֵין תִּתְּלָה כְּחֵלוֹם—
וְחִלָּבב יִפְּה...

ק. י. סילמן.

מאת המערכת.

מפני החומרות היתרות של הצנזורה אי אפשר היה לפרסם בחוברת זו את המאמר "סוף ניסן תרפ"א" (על המאורעות בא"י) וההשקפה כללית.

אברהם לודוויגסול.

מאת

ש. א. פ. נ.

ביום כ"ה לח' ניסן ש"ז, ביום השלישי לפרעות ביפו, נפטר בתל-אביב הסופר אברהם לודוויגסול. סופרים, כספרים, יש לחם מזל מיוחד: אילו מת לודוויגסול, שהקדיש את כל רגעי-חיויו לארצנו ולשפתנו, בימים כחקונם היתה הארץ קושרת עליו מספר מר. אבל בו ביום שהביאו לתל-אביב את הגופות המגורם של ברנר וחבריו, היינו יכולים להקדיש לאברהם זו רק אנחה חרישית. לא היו נאומים על קברו. לא רבים היו המלוים (הדרך לא היתה עוד בטוחה), ורק מספר קטן של אחיו הסיפרים השיב לאדמה את עפיו של הסיפור החביב, שלמית מיתתו קדם זמנו היה מאושר, שלא ראה את הפרעות, שהתחללו ברעם ביום בהיר על ראש הישוב, שהמנוח היה אחד ממיסדיו. כן; הסיפור א. לודוויגסול היה מן רפועים, שבעיניהם היה ערך לחיים, אף לחיירים הפרטיים, רק בקשר אמיץ עם הארץ והשפה.

הוא נולד בעיר זואהיל (נוביגראד-והלינסק), פלך ווהלין, ברוסיה, במרחשוון תרכ"ו, ולפי זה לא סלאו לו ביום מותו חמשים ושש שנים. הוא היה בן למשפחה מיוחסת: בין אבותיו נמנו יחד ר' פנחס מקורץ. אבותיו של האחים הקדושים מסלאבוסה, ר' אלימלך מאוסטרופול, שכל ווהלין מלאה אנדות על נפלאותיו, והגאון ר' יחזקאל לנדא מפראג, בעל "נודע ביהודה".

שני המאורות, החסידות והלטרנות, שהתאבקו זה בזה בדטרומי שחר-ההשכלה, השפיעו על חנוכו גם יחד. אביו, שלא ידע צורת-מטבע, ישב יום ולילה על התורה, ובה הלעיט גם את בנו. לימים הניראים היה האב נסע ל"צדיק" ונטל עמו גם את בנו להגותו מן הקדושה. וכך נעשה "אברהמילי" לעילוי ולחסיד נלהב גם יחד. כשהיה צעיר ככן שש-עשרה כבר ראה "באור-ההשכלה". ומאז שאף לצאת ממהשכי-הגמו למרחבי-העולם; אבל ככלי-המשפחה היו חזקים ביותר זקשה היה לצעיר כזה להרכס. דרכו של משכיל בעיירה קטנה שבווהלין, קן "החסידות, בשנות השבעים למאה שעברה, ידועה למדי: קריאת ספרים חיצוניים בפנה מסותרת של ה"קליו", רדיפות מצד האבות והשכנים (הוא ארס לו עלמה, אבל מפני אפיקורסותו נאלץ אבותיה של הכלה את ה"תנאים"), התאמצויות להחליץ ממצרי-המשפחה, ואי-האפשרות להוציא את הרגלים מן הכבד, שבה טבעו. והנה בא זמן עכודת-הצבא. האבות היו עניים ולא יכלו לפדות את בנם בכסף. וגם היו אנשים, שאמרו: "לך לצבא וישתנה לשוב"; ובכן נעשה אברהם לודוויגסול חייל רוסי.

הימים היו ימי-שלום. את תורת-הצבא סגל לו ה"עליו" במשך שבועים. יהודי צעיר, פקח וחריץ וכותב כתיבה חמה ברוסית, מצא חן בעיניהם של סקירי-הצבא

העלונים ולודוויגסול נעשה לבלד-גדוד. עבודה מרובה לא היתה לו, מצוקת-הסביבה הרסנה ממנו ולודוויגסול נרפך ממשכיל בעל-הדות לגבר היודע את דרכו בחיים.

כשעברו שנות-דצבא לא שב אל אבותיו אלא בא לאודיסה.

—מה אהה חושב לעשות?—שאל אותו כותב דפוסים האלה.

—לנסוע ארצה-ישראל ולהשתקע שם.

ואברהם לודוויגסול נסע ארצה-ישראל.

כשבא למצרים, בדרכו לארץ-ישראל, קבל ידיעה, שהכניסה לארץ אסורה לצמרת. הוא נשאר באלכסנדריה, ומחוסר-כסף עבד כחור פועל פשוט בנמל. עבודה זו, שילדי משפחה ענוגה לא היה מסוגל לה כלל, פרכה את הגוף; אבל הוא הסיף לעבוד ולקחת, שיעליל לחזור אל הארץ, משאת-נפשו. עברו כששה חדשים—וחקותו לא נתמלאה. כשבא לידי הכרה, שכניסו לארץ נדחתה לזמן מרובה, עזב את מצרים ונסע לפאריז.

מה יעשה צעיר כזה בבירת-צרפת הגדולה, בלא פרוטה בכיס, בלא ידיעת הלשון זבלא מקצועה?

פאריז, מקום-מושביו של הנדיב הידוע, המפריא ארץ-אבות, פאריז, שבה יושבים הכמס בקיאים בחכמות שם ועבר, משכה את הצעיר הנלהב אליה. ובימי-הבחירות אדם בו לקטנות של מאכל ומשתה.

„שני דברים יקרים יש לי בחיים: — כתב אלי אז: — הארץ והשפה. לא יכולתי להכנס אל הארץ—אחדבק בשפה.“

כמה חז?—על שאלה זו אין תשובה. איך עבד?—על זה יכול אני להשיב, שבמשך שנתיים נעשה סיפר מהיר גם בצרפתית גם בעברית, היה שומע שעורים בסורכנה והיה קרוב לסופרים ולמלומדים שבצרפת, היהודיים והנוצריים גם יחד.

ומאז התחיל לכתוב בכתבי-העת העבריים. מתחילה ב„המליץ“. „המכתבים מפאריז“, שהיה מדפיס בו לעתים תכופות במשך כמה שנים, הסבו עליו את עיניו של כל חובבי הלשון העברית.

עד אותו זמן היו כל הקורספינדנציות בעתונים העבריים נכתבות בלשון-מליצה. גם נחום סוקולוב היה כותב אז עניני פוליטיקה בסגנון-המליצים. מכתביו של לודוויגסול היו פשוטים בלשונם ומחזירים הומור דק. זה היה סגנון חדש: סגנון צרפתי, קל וחד; לא היתה מלה מיותרת; הרבה היה נאמר ברמזים, אבל הכל היה על מקומו. ובפאריז השואנת לא שכה את „ארצנו האהובה בשוממותה, החביבה בהריסותה, היקרה בחורבנה“ ובתחלת שנת תרנ"ז סוף-סוף בא לארץ-אבות. ארבעה חדשים שהה בארץ, „חדשים נעימים, חדשים מאושרים“. מעודו—כותב הוא—לא היו חיי כל-כך מלאים, שלמים, כבארבעת החדשים האלה. רצה להשאיר בארץ. אבל „נפשו נכספה להיות באספה הציונית הראשונה בבאזל“. ועל-כן „עזב את גדות-הירדן ונסע לגדות-הרינוס“. הרי „משם (מבאזל) יודיעו לכל באי-עולם, כי ישראל חי, ישראל רוצה לחיות, ישראל יחיה... מגדות הרינוס, מארץ-החירות, ישא ישראל גם ציונה, ישאף לשוב לארץ-אבות.“

הוא השתתף בכל הקונגרסים הראשונים. מלבד עבודת-צייר היה לו תפקיד מיוחד וחשוב—להפיץ בצרפת ידיעות נכונות על הציוניות. הוא כתב הרבה מאמרים בעתון הצרפתי הגדול Temps וכעתונים צרפתיים אחרים, ועל-ידי כך פעל הרבה לטובת תנועתנו.

מאותו זמן התחילה התקופה הספרותית היותר מוריה שלו. מיום שנסע את נסיעתו הראשונה לארץ-אבות עד היום שהשתקע בארץ-אבות עברו כעשר שנים, וכל תקופה זו מלאה היא עבודה וחיים, שכולם מוקדשים לארצנו ולשוננו. אחר המחזות הקוסמים מ"ארץ-אבות", שפרסם לודוויגול בעתונים העבריים, באה שורה שלמה של מחזות וציורים מלאי-כשרון מחיי היהודים באירופה במערבית בכלל ובצרפת בפרט. כאן עוברים לפנינו כל גדולי-צרפת ביחוסיהם לעמנו. הימים היו ימי "ענין-דרייפוס" ובפאריו בא שנוי-ערכים. אדם, שנמצא אתמול בשורות האנטישמיים, נכנס היום לשורות הלוחמים בעד שוויון וחפש ונגד עוות-הדין. לודוויגול השתתף במלחמה זו כפי כחו ובא בקשר עם הדרייפוסאים: שיייר-קססנר, זולה, פיקאר, קלימאנסו, גיאן, לאבורי, וסן היהודים היה קרוב מאד לברנאר לזר, יוסף רינאק, מכס נורדוי.

עתון אחד גדול באודיסה (אודיסקי ליסטוק) הומינה בתור קורספונדנט חמידי מפאריו, ובתור עתונאי היה נוכח בכל הפרוצסים המרובים של דרייפוס ושל הקרובים לענינו. מכתביו היו מלאים תוכן מפני שלא היה כמוהו יודע את "הענין" וקרוב כל-כך להנפשות של מחזה מראני זה.

בשנת תרס"ג בא מפאריו לווארשה לעמוד בראשו של עתון יומי חדש—"הצופה". זה היה עתון אירופי במלא מובן-המלה. "החזיון הנפרץ בחלק ידוע מעתונותנו, שהכל מדברים על הכל, לא יראה ולא ימצא בהצופה",—אומר הוא בפנותו אל קהל-הקוראים:—"המאמרים, אשר יודפסו, יהיו כתובים בידי מומחים, בקיאים בענין שהם עוסקים בו! אבל העיקר: רעיון התחיה הלאומית יעודדהו תמיד... מתנגדי הרעיון הזה יהיו גם מתנגדי "הצופה".

וכן היה. לא עברו ימים מרובים ואנו רואים את "הצופה" ואת עורכיו עומדים בקשרי מלחמה בעד הציוניות. בראשית שנת תרס"ד יצא "הצופה" נגד אספת-הרבנים, שהיתה אז בקראקה בראשותו של הרב עקיבה רבינוביץ ושבה החליטו הרבנים להלחם בציוניות, יודע הוא "העורך", שבפולניה החסידית מסוכן הדבר לשחות נגד הזרם ולהלחם ברבנים, אבל הוא נלחם נגד אספה זו. ש"חוכל להיות ככתם-עולם, לא יפחה מעל פני הרבנות". ושורה שלמה של מאמרים הוא מקדיש להיק"א, שהתחילה לעסוק בהחישבות-בראזיליה, בשעה שארצנו שוממה ומצפה לשיבת בניה. באודיסה נתיסדה חבורה קטנה של לאומיים, שנלחמו בחברת "מפיצי-השכלה"—מבצר-ההתבוללות בימים ההם—"והצופה" ועורכו הם בראשי הנלחמים. נורדוי יצא במאמר גם נגד "אחד-העם", שנועז לבקר את "אלטניילאנד"—ועורך "הצופה" אינו מכיר פנים לנורדוי, כמו שלא הכיר פנים ל"אחד-העם" כשיצא לבטל את הציוניות המדינית. כשהתנפל הרצל על אוסישקין על שנועז ליסד את ההסתדרות הראשונה של יהודי ארץ-ישראל (האספה הכללית בז'רז'—יעקב בימי הקונגרס האונגארי), לא נשא לודוויגול גם את פני מנהיגנו הגדול, אף אם ראה בו תמיד את "גבור העם, הלחם את מלחמת-הקיום הלאומית של העם". מובן מאליו, ש"הצופה" ועורכו היו בראשי הלוחמים ב"שכרון האפרקני"—ב"מפלצת האונגאנדית".

אך לבו של לודוויגול היה ער לכל דבר, שנפל בישראל. בימי הפרעות בקישינוב, באכבי תרס"ג, עזב לודוויגול את חדר-המערכת השאנן והלך בעצמו ל"עיר-ההרגה" כדי לראות בעיניו את החורבן. מאמריו "בתוך החורבן" נותנים תמונה שלמה ומקפת לא רק מן המאורעות עצמם, אלא גם מסבותיהם המסותרות.

הוא מוקיע לעיני השמש לא רק את הפורעים והמסיתים לפרעות, אלא גם את היהודים הנבזים, שמגינים על רפידים בשביל הנאת-פרוטה. הוא רואה בעיני-חמלה רק את העם האומלל, המוכה והפצוע, שהוא נתון בין הפורעים ובין אחינו המתבוללים כבין הפטיש והסדן.

בתחילת שנת תרס"ה התעוררה ברוסיה מלחמת-השחירו, שהביאה לידי הקונסטיטוציה של אוקטובר. לודוויגסול נוסע לפטרסבורג להיות שם „בתוך הורה הרוחת". במכתביו „מעל גדות הניבה" הוא מתאר את התנגשות הכחות והמפלגות בעיר-הבירה של רוסיה (המשמרים, הליבראליים-המערביים והסיציאליסטים) ואת מצב-ישראל ביניהן, וכמו-כן את ריב-המפלגות בתוך היהודים עצמם.

אל תקופה זו ישיבות גם מחברות מיוחדות ברוסית: „אדולף כרמיה", „ברנאר לזר", „הרצל". ועוד. בימי תקופה זו תיגס לעברית את ספריהם של קארנו: „המחפכה הצרפתית הגדולה", ושל מאספרו: „תולדות העמים המזרחיים הקדמוניים" (תרגום זה לא הספיק לגמור). אז כתב שורה שלמה של מאמרים ב„השכח" („מכתבים מצרפת" ו„חכמת ישראל בצידפת") וגם ערך את „לוח אחיאסף" תרס"ה (האחרון), שבו בא מאמרו היותר גדול: „הרצל".

בשנת תרס"ח בא אברהם לודוויגסול לארץ-ישראל — זאת דפס על מנת להשתקע. הוא נשא אשה מכוונת-האכרים והתיישב בירושלם, העיר שהיתה אז למרכז הישוב החדש. העתונאי המוצלח, שישב בעיר-הבירה היותר גדולת שבעולם, האיש, שאהב את פאריז ושאוונה, הסופר, שכבר יצא לו שם בעולם-הספרות, החליף את משרתו הכבודה במשרת סוכן חברה לאתריות-החיים אך ורק בשביל להתאחו בארץ משאת-נפשו. וכאן התחילה התקופה האחרונה בחייו. מאליו מוכן, שלא עזב את עבודתו הספרותית. הוא השתתף כעורך תמיד ב„הפועל הצעיר", ששם כתב את מאמריו חתם שם כולל: „עלים בודדים" — על שאלות-חינוך, וגוויים וממלכות על הפוליטיקה בכלל. הוא היה אחד מחברי-המערכת של „הארץ", וכשנתחדש „השלח" בירושלים, כתב בו (בשם „מדינאי") את החלק של הפוליטיקה הכללית. שהתחיל כותב בו עוד כשהיה „השלח" יוצא בקראקה („השקפות כלליות", בכרך י"ד).

מובן מאליו, שהיה גם אחד מעסקני-הישוב היותר חשובים. הוא היה חבר לוועד-הומני, לוועד המפקח על הגימנסיה, למשפט-השלום העברי, ועוד. לא היה כמעט מוסר חשוב, שלא השתתף בו. הוא ידע את הארץ ואת הישוב, שנתדבק בו ממש מיום היותו לאיש ועד ימיו האחרונים. הוא לא היה מסוג האנשים, שהם עלולים לוותרים למיבת-עצמם או אפילו לשובת-הענין. הוא נלחם על דעותיו בכל חום-לבו, ועל-כן היו לו גם מתנגדים הרבה. אבל מי שידע אותו, את כשרונותיו, את מסירותו לעמו, לארצו ולשפתו, את התרחקותו מן הכעור ומן הדומה לו — אי-אפשר היה לו שלא יאהב נפש יקרה זו. שעלתה כליל לקרבן על מזבח אהבה טהורה ללאומיותנו.

בקשתו האחרונה היתה — להוציא לאור בקובץ אחד את מאמריו, שלא עבר עוד זמנם. ובאמת, מאמריו ניתנים תמונה שלמה משלשים שנות-היסטוריה שלנו ומגבוריהן — מן האספה הראשונה של חובבי-ציון (תר"נ) ועד מלחמת-הגבולים בארץ-ישראל לאחר סאן-רימו. נשאר אחריו גם חרגום של ספר-למוד לחקלאות. אנו מקוים, שכשעברו ימיהועם ימלאו עסקנינו וסופרינו את בקשתו האחרונה של המנוח.

ספרים חדשים

שנתקבלו בבית-המערכת של "הש"ח".

הוצאת "שטיבל" (א) אוסקאר וויילר, תמונת דוריאן גרין, תרגום י. ח. טביוב, מהדורה שנייה, ווארשה תרפ"א; 232 עמ'; (ב) ל. ג. טולסטוי, מלחמה ושלוה, תרגום י. א. מריוושו, כרך א', חלקים ב' וג', ווארשה תרפ"א, 127 גמ 134 עמ'; (ג) י. אפאטושו, ביערות-פולין (רומאן), תרגום מכהב-יד מ. ליפסון, ניו-יורק תרפ"א, 334 עמ'; (ד) התקופה, ספר ח', המזל-אלול תר"ף, העורך דוד פרישמן, ספר ט', בעריכת יעקב כהן ופישל לאחובר, תשדו—כסלו תרפ"א; 516 גמ 514 עמ'.

ד"ר יוסף קלוזנר: הרעיון המשיחי בישראל, מראשיתו עד היום הזה, חלק שני; הרעיון המשיחי בספרים הגנוזים והחיצונים, הוצאת "הש"ח", ירושלים תרפ"א; 80 עמ'.

ישראל דודון; מחזור ינ"י, כפי מה שנמצא ממנו בגניזה אשר במצרים, וכו'. ניו-יורק תרע"ט; 55 (עברית) גמ XLIX (אנגלית) עמ'.

א. שמרלר; חיי גרין, תולדות ההיסטוריון הגדול היינריך גרין ופעולותיו וכו'. בלדן פובלישינג קומפני, ניו-יורק תרפ"א; 160 עמ'.

אהרן יעקב שפירא; (א) ספר הרקדוק, חלקים א' וב', ווארשה תרע"ח—תרפ"א, 167 גמ 127 עמ'; (ב) ספר הרקדוק למתחילים, שם תרפ"א, 32 עמ'; (ג) גני, אלף-בית מצויר, 110 עמ'.

הרב ש. ל. הורוויץ; (א) חגים וזמנים, קובץ דרשות ונאומים, ניו-יורק תרע"ח, 72 עמ'; (ב) שולחן ערוך לתלמידים, הוצאת "החנוך", שם תרע"ט, 115 עמ'.

הוצאת "עבוד ה'", יפו תרפ"א; 1), בן-צבי, התנועה הערבית, 39 עמ'; 2) א. קלמןסון, לקוטי תורת-הסוציאליזם, 62 עמ'.

ח. ד. נוסבוים; מלא הקיכץ, קובץ שירים, זכרונות וכתבים, ניו-יורק [תרפ"א]; 103 עמ'.

ע. נ. פרנק; העיונים והיהודים בפולין, מסה היסטורית [ת], ווארשה תרפ"א; 162 עמ'.

מ. א. יחיאלי; לשאלת השפה, הוצאת "המצפה", ציריך תרפ"א; 32 עמ'.

א. י. הכהן קוק; הרצאת הרב לפני חכמי מרכז הרב, הוצאת "דגל ירושלים", ירושלים תרפ"א; 21 עמ'.

הגדה של פסח עם ציורים מאת יוסף בודק, הוצאת "ליוויט", ווינה-ברלין תרפ"א; מ"א עמ'.

הנצח, יוצא ע"י הסתדרות צעירי "אגודת-ישראל" בגאליציה, העורכים: ש. שיקלר צ. שפירא, שנה א', גליון א', לבוב, ניסן תרפ"א.

D. Sidersky, La Stèle de Méša. Index Bibliographique. Paris 1920: 31 pp.

Dr. Samuel Klein: Jüdisch-Palästinisches Corpus Inscriptionum (Ossuar-, Grab- und Synagogeninschriften). Wien 1920; 106 SS.

Die Arbeit. Herausgeg. vom Zentralen Waad des Deutschen Landesverbands „Hapoel Hazair“. 3. Jhrg., Heft 1/2. Berlin, April-Mai 1921.

Das Buch, Litterarisch-bibliographische Revue. Redacteur: I. Koppel. 1. Jhrg., № 2/3. Wien, März—Mai 1921.

רַעֲיוֹנוֹת לַעֲתִיד לְבֹא.

מאת

שמעון ברנפלד.

(א) תביעות מוסריות-חברתיות.

בימים הראשונים, כשהיה עם-ישראל חי חיים מקוריים, עוד לא העסיקו הרבה שאלות פילוסופיות, הפרובלימות של „מה למעלה ומה למטה, מה לפנינו מה לאחור“, את כה-המחשבה שבו. אבל שאלה אחרת, קשה ומסובכת ביותר, היתה מנקרת במוחו: שאלת צדק-עולמי. זו היתה מלפפת וּמְלִיָּה את עמנו מאותה שעה, שחתחילו חיו ההיסטוריים. באופן שאי-אפשר לנו לצייר לעצמנו מציאות עס-ישראל בלא אותה התסיסה המוסרית, שעכשיו היתה לשאלת-הקיום של כל העמים, לתביעה חברתית, שקולה הולך מסוף-העולם ועד סופו.

וכשאנו מסתכלים בהתפתחות ההיסטורית של עמנו. אנו רואים, שפרובלימה זו היתה תמיד הכח-המניע בחיים המוסריים של עמנו. התרבות החברתית התפתחה בישראל בזמן קדום מאד, ובה הקדים את שאר העמים, שעלו עליו בהתקדמות פילוסופית וחברתית. עובדה זו אפשר לסמן במאמר כללי: עמנו היה כמעט מראשית מציאותו ההיסטורית לעם סוציאלי.

בעמים התרבותיים הקדמונים, ביחוד ביוון ורומי, היו מזמן לזמן תסיסות סוציאליות. ברומי הגיעו לפעמים לשעור עצום, באופן שהרעישו את מוסדי-החברה. בישראל היתה תסיסה זו מוסרית; ולפיכך באה לו ההתקדמות החברתית לפני המשבר הסוציאלי. התקונים ההכרחיים הקדימו לבא קודם שנעשו הקלקול החברתי מכת-מדינה. הצבור החברתי בישראל לא נודעו מעולם בשיעור מבהיל. שיהא מעמיד את קיום-העם בסכנה, כמו שראינו זה ברומי, ובזמן תקיפתה דוקא.

התביעות החברתיות היו בישראל תמיד תביעות מוסריות. נביאינו ציורי להם את מושג-האלהות ביחוד בתור הגנת היושר והצדק. אלהי-ישראל תובע בכל שעה על-בן-העשוקים, שונא כל מין גזל ואלמות. כל מין עוות-דין, „עושה-רש וגזל“ משפט. כך היה דרכו מעולם. לא נחתם גזר-דינם של בני-אדם עד שפשטו ידיהם בגזל. כשמלאה הארץ חמס נתעצב אלהי-ישראל, כניכול. ונתחרט על שברא את האדם. ולא עוד. אלא שפקעה זכות-הקיום לכל המציאות. עולם, שהוא מלא חמס ואלמות, אינו כראי להתקיים. צדק ומשפט הם עצמותו וטבעו של אלהי-ישראל לא העסיק

עם ישראל את מוחו בחקר טבע-האלהות כשהוא לעצמה, אלא בחקר מדותיה. עשות משפט וצדקה—זוהי לפי השנת הנביאים, הבנת-האלהים: "הלא היא הדעת אותי, נאום יהוה". אי אפשר לאדם להדבק באלהים, אבל אפשר לו. וזוהי חיבתו, להדבק במדותיו. ותיבעות אלו, שתחלה היו מתורתם של הנביאים, נתקבלו לבסוף בכל כתות-האומה הישראלית. עד כמה ש"עקוב הלב" מטבעו נוטה אחר אהבת-עצמו, עד כמה שמרובות העקמיטיות שבלב והאדם נוטה אחר אהבת-הבצע, וחם הוא על ממנו יותר מעל כבוד-קונו ומעל תביעות הצדק והיושר.—הנה באה תורת-ישראל בהשפעה חנוכית מתמדת וקבעה בלב-העם את ההכרה: אני בריה וחברי בריה, אני עמל וחברי עמל; וימה חיות דרמך סומק מפי—דילמה דמא דחברך סומק מפי?"

והתקדמות חברותית-מוסרית זו, שאי-אפשרית היתה בלא הכרעת הנמיכות הבמיות באדם, לא באה כמובן בדרך ישירה. ואולם התביעה המוסרית לא גשתתקה בעמנו מעולם. ובכל תקופה שהיו בה "עושי-רש וגולי-משפט", עמדו בני-עליה ותבעו את עלבונם של רצוצי-המשפט ואת עלבונה של מדת-היושר שהיתה לוקה. בכל העמים היו אנשי-זרוע שלימים ונביאי-האומות היו מאמינים, שזוהי מנהגו של עולם וכך קבע אלהים את סדר-העולם משעת-בריאותו. בישראל ראו תמיד בעות' הדין ההברות, ב"שלטון האדם באדם לרע לו" קלקול הסדר המוסרי, שהוא היה תכלית היצירה. עד כמה שנתעוותו הדינים—מעולם לא חסרה בישראל מחאה עצומה כנגד זה. ידוע הוא מה שאירע בארץ-ישראל בימי-נחמיה—אז, כשהיתה "צעקת" העם" גדולה על אחיהם. זה היה משבר איקונומי "בועיר-אנפין" ומתאים לנבולות ארץ-ישראל ולחנאי החיים האיקונומיים בימים ההם בקבוץ מדיני קטן. אבל גם במדינות היווניות הפעוטות היה לפעמים משבר כזה ותמיד היה אפיו קשה ומסוכן יותר. בארץ-ישראל הספיקה גזרתו של נחמיה—תוכחה נמרצה בשם המוסר מתורתם של הנביאים—לפתור את השאלה גם בלא "מלחמת-הכתות". הסירוב מצד בעלי-הרכוש, שכבשו את שדותיהם ואת כרמיהם של אחיהם העניים וגם את בניהם ובנותיהם לעבדים ולשפחות, לא היה מרובה, שהרי גם במזרח, נקבע הרעיון: "כבשר—אחינו בשרנו, כבניהם—בנינו". ודאי שפרובלימה זו בימינו היא יותר קשה ויותר מסובכת—היא הפרובלימה, שבפתרונה תלויים עתידות המין האנושי, עתידות התרבות האנושית וההתקדמות המוסרית. באמצעים פשוטים כאותם שבימי-נחמיה לא תפתר. אבל העיקר הוא—ההשקפה המוסרית הכללית: שיכנסו אל לבות אלו שכנגדם המענות של האומרים: "כבשר אחינו בשרנו, כבניהם—בנינו". ואנו רחוקים אנו מאד ממצב מוסרי זה. אני רואה תמיד, כשזורמן לי לשמוע טענות שני הצדדים בסכסוכים איקונומיים כאלה—שהם באמת המלחמה היותר קשה והיותר אכזרית—שאין אף גרנוד של רגש אחוה לאומית, שצריך לקשר את הכתות השונות, אין קשר של אחדות לאומית, של תרבות משותפת, ואפילו לא של שותפות-הגזע. האדון הגרמני אינורואה בפועליו אחים, או אפילו בני-אדם נבראים כמותו בצלם-אלהים, אלא הפועל הוא עם בעל-ת' בצורת-אדם, שעליו להשמר

מפניו ולהלחם בו, שהרי אם לא כן יבלעהו חיים. כל כתה איקונומית רואה בחברתה בוז שכנגדה, חיה אומה, שיש להתירא מפניה, אם לא תירא היא—כציוורו הנודע של שפינוזה.

ובמצב מוסרי כזה לא תפטר פרובלימה זו כל ימי-עולם. אפשר שיהיה לפעמים שנוי-הסדר: העשוקים יהיו לעושקים. אבל זה נוגע לגורלו של פלוני ושל פלוני, שיהא זה הפטיש וזה שכנגדו הסדן. ואולם לגבי ההתקדמות המוסרית אין הפרש בזה. תמיד תהיה במצב זה "דמעת-עשוקים", אחת היא מי העושק ומי העשוק.

בזמן מאוחר קצת, לפני גמר סדור-התורה, נכתבה ונקבעה בה אותה הפרשה הסוציאליט, שהיא אחד מן הנסיונות לפתור את הפרובלימה החברתית בלא "מלחמת-הכתות". איני מפליג בדבר ואיני מחליט, שבקביעת החוקים והמשפטים, שנאמרו בה, כבר באה נחת-רוח לעולם—בא השלום הנצחי בין כת חברתית לחברתה. העיקר לי אותו הרעיון המוסרי, שעליו נוסדה הצעה סוציאליט זו—כי מכלל הצעה לא יצאה מעולם. שתי תביעות אנו מוצאים בה: (א) בטול העבדות בישראל. (וב) מניעת העניות המוחלטת, שלא יהא אדם מישראל נעקר מאדמתו לגמרי. התביעה הראשונה יצאה לפעולה: בעם-ישראל גברה לבסוף ההכרה: "כבשד-אחינו בשרנו, כבנדים בנינו". לא נמכר עוד היהודי "ממכרת-עבד". כבר בחלק היותר קדום שבתורה, בספר-הברית (שמות, כ"א—כ"ג), אנו מוצאים משפטים להקל את עול העבדות של העברי. ושאיפה זו היתה נמשכת והולכת כל ימי בית ראשון (תביעותיה נקבעו בספר-דברים), ואחר-כך—בימי בית שני. אבל יותר מן המשפטים, מן התורה-שבכתב, עשו המוסר והתורה שבלב. אילו היה בטול-העבדות רק משפט בלבד, לא היה כלום. הרי רואים אנו בחיים החברתיים שבימינו, שבטלה העבדות בספר-החוקים ונתקיימה בחיים האיקונומיים בכל החומר שבה. בישראל בטלה העבדות בתורת-המוסר. ולפיכך היה זה בטול גמור.

התביעה השנייה שבפרשה הסוציאליט: קיום כל אדם על אדמתו, לא יצאה לפעולה, מפני שהקדימה לבוא ועדיין לא הוכשר הדור. הרי רוב התביעות המוסריות של הנביאים לא נתקיימו עוד מפני שהדורות עדיין לא היו ראויים להן. מי יודע, כמה זמן יעבור עד שיתקיימו כולן או מקצתן. אבל זוהי המטרה, ואליה אנו צריכים לכונן את דעתנו ואת משאת-נפשנו. ברי לי, שאילמלא פסקה ההתפתחות המבעית של החיים הלאומיים בישראל בסבות מאורעות מן החוץ—בעיקר, בסבת השעבוד לעמים זרים וגלות ישראל מעל אדמתו, —היו הענינים מתקדמים והולכים באופן רצוי, ובכל אופן לא היו באים לידי אותם הנגידים הארסיים של ימינו. במשפט-התלמוד בנידון זה אנו מוצאים הרבה מיסודה של הפרשה הסוציאליט שבתורה.

ולפיכך, אם תהיה עכשיו או בעתיד קרוב תחית האומה הישראלית על אדמתה ההיסטורית, אין ספק לי, שתעסיק הפרובלימה החברתית את המוחות, ואפשר-או, יותר נכון, כן אני מאמין—שיבואו פנים חדשות בסתרונה של שאלה זו, שוודאי אינא

רק שאלה פוליטית. אלא היא בעיקר שאלת-המוסר, שאלת התורה שבלב. אי-אפשר לי לצייר לעצמי אפשרות הדבר, שנבוא לארץ-ישראל לקבוע שם את הוועד האיקונומית, שבה נשתקעה החברה האנושית בכל ארצות-התברכות. אני מקוה, שאיך-ישראל תהא לבסוף דוגמה לכל הארצות במשפטיה הצדיקים, ובאופן זה עתידה היא להתפשט בכל הארצות, ולא שתהיה היא סניף לאותה חברה, שבאמת אינה אנושית, אלא הכיעור הבהמי, האכזריות והתאוות היותר מזוהמות והיותר ארסיות, השמוש בכל כחות-הנפש לא לטובת ההתקדמות התרבותית והמוסרית, אלא כדי להגביר את שלמונו של יצר-הרע שבאדם.

מובן, שאיני בא בהצעה, איך לפתור פרובלימה זו, או אפילו לחקור באותן ההצעות, שמעסיקות בדורות האחרונים את המוחות. סברתי היא, שכלי התקדמותה מוסרית של המין האנושי לא תפתר שאלה זו עולמית: מלחמת הכחות, שאותה עשו בסים האושר הנצח, אינה אלא הצרה הנצחית, שבה שקועים העמים, בצורה חדשה, ואם תהיה מלחמה זו בעולם, שלה מתאווים הסוציאליסטים ועל-ידה הם אומרים לשחרר את המין האנושי משעבודו, הרי לא עברנו עוד את הרעה היותר גדולה, אלא היא מתעוררת לבוא עלינו.

כבר הטעימו את העובדה, שלא באקראי בעלמא השתתפו יהודים במדה מרובה בשחרור הפרולטאריאט ונטלו בתנועה הסוציאלית חלק בראש. איך-ינג אומרי, שמכיר בגולה-המשפט ונפשו סולדת מכל מין עוול ועוות-דין רק מי שבעמו היה עשוק וגזול-משפט. ומי כעם-ישראל, שכמעט כל ימי היותו עם היסטורי היה הסדן תחת הפטיש?—בשחרור-הפרולטאריאט, שהוא עכשיו יסוד ההתפתחות ההיסטורית, עסקו ביחוד שלשה אנשים מצויינים: ריקארדו, מארכס ולאסאל. ריקארדו היה יהודי ספרדי, שהמיר בבחרותו מפני שנשא אשה אנגלית. הוא בעסקנותו ובהניינו החודר מן שפינוזה. העיקר לו—ההכרה הברורה, הבנת טבע-הענינים. מארכס המיר בילדותו, והוא אז בן שש שנים. אביו איש משכיל ומלומד ממשפחה מיוחסת של גדולי-התורה, המיר בשנת 1824 בלא שום סבה של הכרה, אלא רק כדי להכנס לחברה האירופית. כתב-החמרה היה אז „כרטיס-כניסה" לחברה האירופית. במארכס, שגדל ונתחנך במסכה בלתי-יהודית, אנו מוצאים את החריפות הנפלאה של גדולי-התורה, החריפות התלמודית, ואת הקנאות של „נוקם ונוטר", אבל אין בו מן הרוך של טבע-היהודי (אני מדבר רק בפעולתו הצבורית ולא במדותיו הפרטיות) לאסאל, שגדל וחונק במסכה יהודית, היה גם ברוב מדותיו יהודי לאמתו. בימי-נעוריו הרגיש הרבה בצעריו של עסי-הגלות ובעלבונו; וביחוסו אל שחרור-הפרולטאריאט, בפרט בימיו הראשונים, קודם שגברו בו כמה נטיות נפשיות בלתי-הגונות, אנו מוצאים את השבוע היהודי. פעולתו זו לא היתה לו רק שכלית, אלא גם נפשית; היא לא יצאה רק מן המוח, אלא גם מן הלב ומן הרגש. המרירות הגלותית של היהודי היתה, לכל-הפחות בראשית פעולתו הצבורית, כת מניע ודוחה. להשתחרר, ולשחרר—וזהו

שאיפה טבעית—או, יותר נכון: שאיפה, שהיתה בסבת ההתפתחות ההיסטורית למבצע שני—ברוחו של היהודי, בנשמתו, בהכרתו השכלית.

אדם נפלא בחכמה זו היה משה ה'ס. הוא היה גדול בשנים ממארכם וקדם לו בפעולה זו. ואף=על=פי שלבסוף גבר מארכם והגביר את שיטתו, נהג כל ימיו כבוד בהיס משום תכונותיו הנפשיות ומדותיו האציליות. כידוע, היה משה ה'ס מסד התנועה הלאומית בישראל בתקופת השאיפה למשיעה. משה ה'ס יכול לשמש לנו דוגמה, שאין השיטה הסוציאליסטית מספקת את הלאומיות הישראלית אדרבה, לפי השקפתו, כל המקיים את עם=ישראל, כסגולתו ההיסטורית מכשיר את ההתקדמות המוסרית של המין האנושי ומביא גאולה לעולם.

וכשאנו באים עכשיו לקיים ולהחיות את עם=ישראל על אדמתו ההיסטורית,—הרי אנו מתאזרים ושואפים לתחיית ה'רוח. בעיקר: שתהא „תורת=אמת" שלנו „תורת=חיים ואהבת=חסד". זוהי תורת=ישראל, המקורית, התורה בכל חלקיה, דברי=הנביאים, ספרות התלמוד והמדרשים, ספרות=המוסר, ועוד, ועוד. בלי ספרות זו יהיה עם ישראל גולם בלא נשמה. עכשיו הרי הוא בגלות; אבל זולתה אפילו כשישתחרר שחרור מדיני, השכינה הישראלית תהא בגלות.

איני מציע כאן שיטה סוציאליסטית ולא על ההגיון בלבד או על כללים פילוסופיים=איקונומיים אני מעמיד את תביעותי. אבל לידי הכרה זו באתי בהחלט נמור: ה„סדר" הנוכחי הוא אבי=אבות הוזהמה השולטת בעולם, מקור כל הרעה, המלוה את האדם מיום=הולדו עד יום=מוותו. הוא מזהם את חיינו ומרעיל את כל כחותינו הרוחניים, מטנק את זיו הששפחה, ביחוס זונג האדם וביחוס האב לבנים והבנים לאבותיהם, עושה אפילו את התורה ואת המדע פלסטר ומשענך הכל להממון ואדבת=הבצעו הוא מגביר את כחו של ה„סייגרא אחרא", את דמבע הבהמי של האדם. וכשבאים אנו אל ארץ=אבותינו, אל אדמתנו ההיסטורית, לקיים ולהחיות את עם=ישראל, אל נסיה אף רגע אחד מדעתנו, שבארץ זו ניצרה תורתנו ועל אדמתה פעלו נביאינו. גם עיקר התלמוד והמדרשים, שהם אוצר למודי=המוסר, חובותיו החברתיות של האדם, נוצר בארץ=ישראל.

מארץ=ישראל חצא תורה של שלום, אהבה, אחוה ורעות. משם חצא שאיפה עצומה לבטל את כח האגרוף והסייף בין אדם לחברו, בין כת איקונומית לחברתה, בין עם לרעהו. ואם יהיה כזה, אם יחזיקים חוץ=נביאינו הרי כל גלותנו הארוכה, עם כל תלאותיה המרובות ועם כל מיריותה, היתה לטיבתנו ומפני תקון=העולם.

(סוף יבוא).

הַאֲמָנוֹת הַיְּהוּדִית בְּתִקְוַת־הַשְּׂמוֹנָאִים

(חמשד).

מאת

ד"ר יוסף קלוזנר.

II.

מן הספרים הנגזרים או עוברים אל החיצונים, שאף בהם יש יצירות אמנותיות במונח המלא של מלה זו. הרי אין יצירות עממיות, יצירות של נביאים עממיים, לפי בטויו של מ. פרידלנדר⁽¹⁾, כספרים החיצונים. שחכמי-האומות קוראים להם. פסיבדאפינראפס. כל "רקמת-הדמיון העממי וכל שפע הכה-היוצר שלו נקתפו. לתוך שדה רחבה ופורה זו, שאנו מסמנים אותה בשם ה"ספרות החיצונית" ושמתחלת בתקופת-החשמונאים ומסתיימת במסגרת בר-כוכבא.

הראשון בספרים הללו, שנוצר בימי החשמונאים, הוא

א' ספר-חנוך (הכוש'י). ספר גדול בכמותו ובאיכותו זה הוא ספר מורכב. הוא מחובר משבעה ספרים אלה: א) מבוא (פרשיות א'—ה'; ב) ספר-המלאכים (ו'—ל"ו); ג) ספר-המשיח או ספר-המשלים (ל"ז—ע"א); ד) ספר-השמים או הספר האסטרנומי (ע"ב—פ"ב); ה) ספר-החזיונות או הספר ההיסטורי (פ"ג—צ'); ו) ספר-המוסר (צ"א—ק"ה), שבו כלול הנליין⁽²⁾ של עשרת השבועות (צ"א, י"ב—י"ז תצנכולו), ולסוף, ז) חתימה (ק"ו—ק"ח). חוקרים הרבה פוררו ספר זה לפירוים קטנים. לי נראה, שרק לשני ספרים שונים בזמן-העבר הוא מתחלק: הפרשיות א'—ל"ו וע"ב—ק"ח הן מסוף ימיו של יוחנן הורקנוס או מתחלת ימיו של אלכסנדר ינאי (לערך 110—80 קודם ספ"ג), והפרשיות ל"ז—ע"א (ספר-המשיח או ספר-המשלים, קס"לי בכושית, Bilderreden, כמו שקראו להם חכמי גרמניה) הן מימי שלום-ציון המלכה (שלומית אלכסנדרה, לערך 70 קודם ספ"ג), בזמן שעלה על יהודה מיגראנס מלך ארמניה (קדמוניות, י"ב, מ"ד; מלחמות, א' ה' ג'). כי לדעתי, לארמנים נחנן המהבר בפרתיים ומדיים. שהוא מזכיר בחלק זה מספר-חנוך (נ', ה', ח'), ולא לפרתיים ממש, שחמכו בידי מתתיהו אנטיגנוס החשמונאי (40—37 קודם ספ"ג); שאילמלא כן, היו אף הרומיים נזכרים

1) E. Friedländer, Die religiösen Bewegungen innerhalb des Judenthums im Zeitalter Jesu, Berlin 1905, SS. 22—77, 78—113.
2) כלומר, האפוקליפסה, "גליונא" בסורית, ומזה, הגליונים וספר, מינים (שבת, קס"ז ע"א). שנראה מכאן, שאמנם יש יחס בין הגליונים ובין ספרי הנוצרים ושאר הכתות האנטינו-מיסטיות אבל אינם דבר אחד (עיי' nel Cris: H. P. Chajes, La lingua ebraica nel tianesimo primitivo, Firenze 1905. p. 9.

כאן, שהרי כבר משלו ביהודה מימי כבוש־פיטמיוס ועד מתתיהו אנטיגנוס (63–40)⁽¹⁾. על כל פנים, אפילו אם החלק השני מספר־חנוך נתחבר בימי מתתיהו אנטיגנוס, עדיין כל הספר כולו שייך לימי בית־חשמונאי.

והספר הגדול כולל את כל החכמה היהודית בתקופת־החשמונאים, שהיא מדע ודמיון בערבוביה, כלומר, אמנות באותה מדה שהיא חכמה. מצד אחד יש לראות את ספר־חנוך כרמשך של פרקי המצו, המספרים נפלאות־הבורא, שבת־הלילה ובאיוב, של פרקי־המשלים שבספר משלי, ואפילו חקירה המיפשטת שבקבלת מוצאת כו מקום. ומן הצד השני השפיעו עליו מראות יחזקאל וזכריה, וביחוד החזיונות וציורי־האחרית (ראַסְנְאָטולוגיה) של דניאל⁽²⁾. כל אלה נתלכדו ונתמזגו בספר זה בצורות המרובות, שעברו על ישראל מימי אנטיוכוס אַפִּיפָאנֶס ועד אנטיוכוס סידטס או אפילו עד דכוי התקוממותו של העם על אלכסנדר ינאי (לערך 170–80). הצרות הלאומיות הקשות החיו את הציורים הנכבדים מ"זֶס־הֶרֶן" ("חבלו של משיח") וגם את העודים היותר נהדרים "לימית־המשיח". וכל אלה ביחד נעשו כאן יצירה אמנותית נפלאה נרקמת מסביב לחנוך, שלא בלא צדק קרא לו חוקר נוצרי אחד בשם ה"פרוטוטופס היהודי של דאגנה הקתולי"⁽³⁾. ובאמת, יש בספר־חנוך מקצת מן ה"קומדיה האלהית". מלחמה בחמאים האנושיים, שהם פרי־התרבות, ממלאים אותו על פני כולו. ה"נפילים" שבספר־בראשית, "בני־אלהים" נושלים ויורדים אלה, לאחר שבאו אל בנות־האדם, מלמדים את נשיהם. בכלל זאת בני־האדם בפרט לא רק לחשים והשבעות, אלא גם עבוד־התקבולות, עשית כלי־זין, זקק־הזהב, מציאת האבנים המיבות, שמוש בעשבים לרפואה; צפיה בכוכבים, ועוד; ובכן—את כל המדעים החיוניים כמצבם וצורתם באותו זמן ובארץ־הקודש: פסיקה, נביה, אסטרונומיה, מכניקה, תכניקה, רפואה, אמנות, ועוד. את כל סודות־הטבע הם מגלים לבני־אדם—ועל זה הם נענשים. כי כל אלה לא היטיבו את דרכי־האדם, אלא הרעו אותן. החכמה, האמנות, התרבות בכלל, סמ־מות הם לבני־אדם. על־ידי כך למדו בני־האדם כולם לרדוף אחר מותרות. הנשים—להתקשט ולהתאפר ולחטוא, ובעל־דאמנות—לעשות כלי־זין, שבהם יהרוג איש את אחיו. ואפילו מה שדורו ה"נפילים" את בני־אדם לכתוב בדיו על גבי הנייר הוא חמא, שהרי הכתיבה הביאה לידי חבור ספרי־שקר ולידי זיוף־ספרים⁽⁴⁾;—הרעיון הגדול, שאנו מיחסים לרוסו וטולסטוי,—הרעיון, שהתרבות היא אַם כל חמאת,—כבר הוא מצוי בספר העברי הקדום.

אבל לא רק רעיון גורל יש בו. הוא מלא אמנות. יש בו ציורים דמוניים, שאין כדוגמתם בספרות העברית העתיקה והחדשה; זולת, אפשר, בספרות־הקבלה; ואולם ספרות זו דוקא הושפעה מספר זה בלא שום ספק, שהרי בזוהר הוזכר "ספרא

(1) עיין: י. קלוזנר, הרעיון המשיחי בישראל, חלק שני, ירושלים תרפ"א, עמ' 18–19.

(2) לא דברנו כאן על ספר דניאל עצמו מפני שהוא עומד על קצה־הגבול של תקופת־החשמונאים והתקופה שקדמה לה.

(3) עיין: W. Baldensperger, Das Selbstbewusstsein Jesu 2, Aufl. Strassburg 1892, S. 9.

(4) עיין: ספר חנוך הכושל, סי' ז'—ח'; סי' ט'—י"א, ועוד.

דחנך" והובאו בו שני פסוקים. שיש למצוא כדוגמתם בפרק ל"ב של ספר-חנך הכושי. ובכלל, מעוף-הדמיון של ספר-חנך אין דומה לו בספרותנו העתיקה. היכלי-הבדולח מוקפים לשונות-אש ועל גבם-תקרה של ברקים וכובבים, וכרובי-אש בתוכם. מקום לזהב יומם ולילה, ובו שבעה הרים של אבני-חן. או אש לזהבת יומם ולילה—היא האש המניעה את כל מאורות-השמים. וכאלה חזיונות לעשרות רואה חנך בעיני-דמיונו. ספר זה מבטל את כל דמיונות בדבר עניות-הדמיון של השמים בכלל ושל העבריים בפרט⁽¹⁾. כי כרובים, שרפים, אופנים, ערים (המלאכים) ה ע ר י ם, השומרים, מלאכי-הפנים, מלאכי-השרת, מלכי-חבלה—כל אלה בשמות לעשרות, ואפשר למאות, ממלאים את הספר על פני כולו. וכל זה מתואר בערבוביה משונה של מציאות ושל דמיון, שהוא מהממת את הקורא הרגיל בקריאתם של כתבי-קדשנו. ה"פולקלור" היהודי בימי-החשמונאים, וביחוד האמונות וההזיות העממיות, מתגלים בו בבהירות יתרה. יותר מן הידיעות המושכלות, שאף הן תופסות בו מקום חשוב. הציורים מן המלאכים ה"ניפלים" והמתחתנים בבנות-האדם. מהתהוות השדים והמזיקים והרוחות הרעות, ממלחמת הענקים ומפלגתם, ממאסר הרוחות הרעות והכוכבים המטרים (כמה נועז הוא ציור זה של "כוכב ממרה"!), מהיכל-הבדולח של האלהות, מלוחות-השמים, שגורלם של המלאכים ובני-האדם כאחד חרות עליהם, מן השאול, הגיהנום וגן-העדן, שבספרנו עדיין הם בעולם-הזה, מעץ-החיים ועצי-הפלאות הריחנים ומהרי האבנים היקרות, ואפילו האגדות העממיות בדבר "שר של קיץ" ו"שר של חורף", ועוד, ועוד—כל אלו הן מרגליות יקרות של היצירה האמנותית העממית בימי-החשמונאים. אותה ה'לה החזקה העממית שבוודאי היה קרוב כוחו אל האסיים, שהוסיפו לרקום בסתר-תאי-הנוצרים שלהם מה שקבלו מן העם, מנפשו של ההמון ונתן לה נטוי אמונותי שובה-לב ומרהיב-דמיון.

ב) ספר-היובלים. זהו מדרש לספר-בראשית ולחלק מספר-שמות—מדרש-אגדה ומדרש-הלכה כאחד, הפרוטומופס של המדרשים התנאים; ספרי, ספרא ומכילתא. הוא נבדל מאלה האחרונים במה שאינו קשור בפסוקים, אלא הוא מספר את המאורעות שבתורה על-פי דרכו, בהוספת הלכות או אגדות חפשיות. בהלכותיו עדיין ניכר בו נהגוד בין מה שנקבע אחרי-כך על-ידי הפרושים ובין מה שידוע לנו עכשיו בתור השקפות צדקיות; ולפיכך קשה כל-כך לציין בדיוק, לאיזו כת יהודית היה שייך מחבר-הספר. אך דבר זה אין בוספק: ספר-היובלים נתחבר, כספר-חנך, בימי יוחנן הזרקנים או אלכסנדר ינאי (לערך 120–80), כמו שנראה מתוך כתוב זה שבו: "ובני אדם לא סרו מעול-העבדות, אשר שמו עליהם שנים-עשר בני-יעקב, עד היום הזה" (ספר-היובלים, ל"ח, י"ד). ואמנם, ספר-היובלים דומה בדבר אחד לספר-חנך: אף בו החכמה והאמונות הולכות שלובות-זרוע. מתוך ספר זה יש להכיר את הידיעות הגיאוגרפיות והאמונות של היהודים בימי-החשמונאים; במובן ידוע אין הנופלות מאותן של היוונים. היהודים יודעים את הרי-אוראל (Rhipaia ore—רפ) ואת הקווקזים, את הציפריים (Chersonesus Hierac—קרסוס) ואת הודו, את נהר דן (סין) ומצאצאים איתים (Maeotis—מיעוט), את הים האטלנטי ואת

(1) עיי' למשל: Chr. Lassen, Indische Alterthumskunde, Bonn 1844, I. 414–417; E. Renan, Histoire Générale et systéme Comparé des Langues Sémitiques, I, Paris 1863, pp. 12–16

הים-השחור, את ההודים ואת הקלטים, אח ארמניה ואת ספרד⁽¹⁾. ויתרון ליהודים על היוונים, שהיהודים רואים את כל העמים, את כל האנושיות הקדומה, כמשפחה אחת, צאצאיהם של שם, חם ויפת, לפי לוח-העמים שבבראשית. ואולם אנן אוניוורסאליות זו בלא סורטוב של לאומיות: הארצות המשובחות ביותר ש בנוולו של שם (ספר-היובלים, פרשיות ח'—ט'), מדרגת-התרבות של תקופת-החשמונאים, נמדד אותה על-פי ידיעות אנושיות-כלליות אלה אינה נמוכה כלל וכלל.

והאגדות שבספר-היובלים נאות הן מאד ומתלכדות יפה בהלכות ובידיעות; ומצד זה לפנינו חבור אמנותי נמור. אבל פעמים שהספורים מבליטים את המגמה הדתית יותר מדאי. באופן שכל ספור-המעשה לא בא אלא להטעים חשיבותה של איזו מצוה מעשית. על כל פנים, הרבה מן האגדות שבו מפורזות בתלמוד ובמדרש, ואין ספק בדבר, שמחברו הפך את הדמיון של ההמונים מישראל—והמון-המשכילים בכללם—וספק בהם את הצורך האנושי לספרות יפה—לאמנות תאורית ברוחם של הזמן הקדום ושל האומה המיוחדת במינה.

ג) צוואות שנים-עשר שבטים. אף ספר זה מלא אגדות יפות, ובמובן זה הוא יצירה אמנותית לא פחות מספר-היובלים; אלא שבמקורו שהגות שבספר-היובלים משמשות אילוסטרציה למצוה מן המצוות המעשיות, משמשות האגדות שבכל צוואה מ"צוואות י"ב השבטים" דוגמה או אזהרה ביחס למדה טובה או רעה מן המדות המוסריות. אחת מן ה"צוואות" הללו ("צוואת-נפתלי") מצויה גם בעברית ויצאה תחלה על-ידי ד"ר מ. גאסטר ועכשיו נדפסה מחדש על-ידי י"ד אייזנשטיין⁽²⁾; ואולם אף צוואה זו בצורתה עכשיו קשה לחשוב לעברית מקורית. שכל הצוואות נכתבו בעצם וראשונה עברית וזולת ההוספות הנוצרות המאוחרות שבהן יש לראות מתוך המליצות העבריות המרובות שבכולן, נמצאו גם קטעים ארמיים מ"צוואת לוי". ו"צוואה" זו היא שמוכיחה ביותר, שעיקר הספר נתחבר בימי-החשמונאים, שהרי שבט-לוי, שהחשמונאים יצאו ממנו, תופס כאן מקום חשוב לא רק בתור שבט-כהנים, אלא גם בתור שבט-מושלים; ואף המשיח יבוא, על-פי אחרות מן ה"צוואות", לא משבט-יהודה, אלא משבט-לוי⁽³⁾. על יסוד כל אלה יש ליחס ספר זה לימי מלכותם וכהונתם הגדולה של יוחנן הורקנוס או אלכסנדר ינאי (130—80)⁽⁴⁾.

האמנות הנאה שבספר זה מתגלית במקלעת הנפלאה, שהספורים האגדתיים נקלעים בו לתוך דברי-המוסר מצד אחד ולתוך ה"גליונות" והיעודים המשיחיים מצד שני. אבל בצד ציורים וספורים דמיוניים מרהיבים יש ב"צוואות י"ב השבטים" אמרי-בינה

(1) עיין: אברהם שטיין, "אלדד הדני, פריסבורג תרנ"א, מכוא, עמ' XXIX—XXXII, והערותיו של רילמאן לתרגום הגרמני של, ספר-היובלים, שכתבו תרגם ספר זה לעברית ד"ר ש. רובין (ווינה תר"ל).

(2) במדרשים קטנים, ניו-יורק תרע"ה, I, 236—238.

(3) השוה: צוואת לוי, ח' וי"ח, אל ראובן, ו'; דן. ה' וכך היא גם השקפתו של החבור מביית-דודק, הירוע בעברית, בהוצאת מ"צ סגל ("השלח", כרך כ"ו), בשם "ספר ברית דמשק", מ"ו, א'; י"ח, ז'; נוסח ב', י"ב; לו, א.

(4) למי דעתו של R. H. Charles, The Apocr. & Pseudepigr. of the Old Testament, II, 289 291, Oxford, 1913, היו לספר זה שני מחברים, שהאחד מהם קדם לפירוד בין יוחנן הורקנוס וחפושית. ועיין גם: Jew. Encycl., XI, 113—118, Kosler (2).

נאים הרבה—חכמה" ישראלית מיוחדת במינה, שהשירה מתלכדת בז' בחשנה המוסרית המהורה. היותר נאה והיותר עמוק כאחד מכל מה שיש ב"צוואות" ממין זה היא, אפשר, אַמְרָה זו: "כי כשם שהשמש אינה ממנפת כשהיא זורחת על אשפה ורפש, כי אם תִּבְלֶשׁם ותגרש את ריחם הרע, כך בונה (יוצרת) אף ומחשבה המהורה, שהיא נאחות במומאת-הארץ—והיא עצמה אינה נטמאת" (צוואת בנימין, ח').

ואולם גם שִׁירַה ט הוֹרֵה, שירה אמנותית נמורה, נצירה בימי החשמונאים;
(ד) המזמורים החשמונאיים שבתהלים. עדיין הדבר שנוי במחלוקת חכמים, שהולכת ונמשכת כמאה שנה, אם יש לנו בתהלים מזמורים מימי-החשמונאים או לא. ואולם כפי-דמאונים הולכת ומוכרעת לצד המחייבים את מציאותם של מזמורים חשמונאיים. כמעט אין ספק בדבר, שכל המזמורים שנכללו אחר-כך בהלל (ק"ג—ק"ח), וכן גם מזמורי-התורה השונים (קל"ה—קל"ו, קמ"ד—ק"נ), ועוד, נתחברו לאחר הנצחונות המכריעים של החשמונאים הראשונים—בימי יהודה המכבי, ואפשר אף לאחריו; בעוד שהמזמורים ע"ג—פ"ט וק"ט נתחברו בימי הגזירות והרדיפות של אנטיוכוס אפיפאנס ובימי הנצחונות הראשונים, הבלתי-מכריעים, של מתתיהו ויהודה בנו. יש בהם מזגה נפלאה של אמונה עמוקה באלהים ואמונה עמוקה כמותה באדם, בכוחות-נפשו, בנבחרתה הגופנית והרוחנית כאחת של האומה הנלחמת על נפשה ועל מולדתה בעת ובעונה אחת, כי בכלל, תקופת-החשמונאים היא היחידה בדברי-ימיו של ישראל, ואפשר, גם בדברי-ימיה של האנושיות, שבה באו לידי הרמוניה הכח החמרי, הצבאי, והכח הרוחני, מסירת-הנפש על אידיאל מדיני-רוחני רם ונשא. "רוממות-אל בגרונם וחרבי פסיות בידם—לעשות נקמה בגוים—תוכחות בלאומים"; "הללי אלהיך, ציון—כי חזק בריח-שעריך, בך בניך בקרבך"; "כל גוים סבכוני—בשם יהוה כי אמלם"; "יקר בעיני יהוה המותה לחסידיו" או בסוי מלא גאון חונג מעין: אכן מאסו הבונים—היתה לראש פנה—"כמה מתאים כל זה לרוחה ומהותה של מלחמת-החשמונאים!... ומרומ-קצה של האמונה בכחות-האדם עלי אדמות הם החרוים הנפלאים במריצותם:

הַשָּׁמַיִם—שָׁמַיִם לַיהוָה וְהָאָרֶץ נָתַן לְבְנֵי-אָדָם!
לֹא הִמָּתִים יִתְלַלְלֶיהָ וְלֹא כָל יוֹרְדֵי-דוֹמָה!

התעלות-החומר והתחמרות-הרוח, שבאו כאן פתוכות ומעורבות זו בזו, נאות ויאות הן לתקופה נפלאה זו של החשמונאים, שבה הכריחה התכלית הרוחנית היותר נאצלת להשתמש לשמה באמצעים היותר חמריים במלחמות טריות-דמים מצד כהנים לשם הצלת הדת והתורה והעם והארץ כאחד!
ואולם יש לנו מזמורים, שבלא שום ספק מוצאם מתקופת-החשמונאים, אמנם, מסוף התקופה. אלו הן:

(ה) תהלות-שלמה. הן נתחברו לאחר שאריסטובלוס השני, בני-ביתו ושריו הובלו בשבי על-ידי פומפיוס ל"ארצית-המערב" והמלך החשמונאי הלך אחר מיכתב-נצחונות של המפקד הרומי, ל"קלסה" (eis empaignon)—תהלות-שלמה, יז, יד); ואחדות ס"תהלים" אלו נתחברו אף לאחר שפומפיוס עצמו מת מיתה

משונה (48 קודם ססה'ג). שמונה-עשר המזמורים אך מיוחסים הם לשלמה: בנף חסר מדובר בבהירות מרובה על המאורעות של סוף מלכות בית-החשמונאי. במזמורים הראשון והשני מתוארת ההצלחה הגדולה של החשמונאים, ש"נבדו עד הכוכבים, אמרו: בל יפול" (א', ה'). אבל הם חטאו יותר מן הגויים. ועל-כן "בנאותו נתן הרשע (פומפיוס) בקר חמות בצורת" "גויים זרים עלו על המזבח, רססו[הו] בנעליהם בנאוהו, וההבנים והבנות בשביה קשה" (ב', א'—ו'). בעל-המזמורים מצדיק את הדין על החשמונאים, כי חטאו בזמה, בלצון וברשע. אבל פתאום מתפרצת אנחה קשה מלבו: *Ten koilian mou kai to' splanchna mou pono epi toutois*

(בְּמִנִּי וּבְרֵבִי תִהְיֶינָה עַל כָּל אֱלֹהִים!—ב', ט"ו).

והמראניקה העמוקה שבמזמורים אלה, תנועת מחברם בין צדוק=הדין על מושל=עמו הגאוינים ובין רחמים רבים על עמו האומלל, מרימה אותם למדרגתה של שירה נשגבה ואמנותית. לפנינו—בפילות-ההרגשות של בעל-המזמורים. הנה הוא מצדיק את הדין על החשמונאים:

אֲנֹכִי אֶצְדָּקָה אֱלֹהִים בְּיוֹשֶׁר-לֵבָב.

כִּי בְּמִשְׁפָּתָה צִדְקָתִי אֱלֹהִים!

כִּי נִמְלֹתָ קִרְשָׁעִים בְּפַעֲלֵיהֶם וּבְחַטְאוֹתֵיהֶם הַגְּדוֹלוֹת מְאֹד.

גְּלִיתָ פִּשְׁעֵיהֶם לְמַעַן יִרְאֶה מִשְׁפָּתָהּ, מִחֵית וּכְרָם מִעַל הָאֲדָמָה.—

הָאֵל שׁוֹפֵט צָדֵק וְלֹא יִהְיֶה פָּנִים (ב', ט"ז—י"ט).⁽¹⁾

ואולם נפשו השקט לא תוכל: הלא גויים רשעים, ולא עבדי-יהוה, התנקמו במושלי-יהודה הרעים:

כִּי יִרְמָסוּ גִוִּיִּים אֶת יְרוּשָׁלַּיִם בְּבוּז;

חֲגֹרָה שֶׁק מַחֲת רְבוּש־תַּפְאָרָה,

הַיָּדֵה צִנְיָה־תִּתְהַדָּה, אֲשֶׁר שָׁם עֲלֶיהָ אֱלֹהִים;

בְּחֶרֶף הַשִּׁלָּה פֶּאֶרָה לְאַרְץ (שם, כ'—כ"ב).

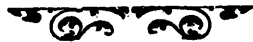
אבל מי אשם בדבר, אם לא בני בית-החשמונאי עצמם?—ראשית, הם טמאו איש את אשת-רעהו ובטומאחם אכלו בשר-קודש (שני הטאים אלה שוים בעיני המחבר הפרושי), אף, לא הניחו חטא, אשר לא הרבו לעשות מן הגויים" (ח', ט'—י"ג); ושנית, הם עצמם הכניסו את האויב לתוך העיר. וכאן (ח', ט"ז—כ"א) מחבר המחבר תאור אמנותי, שמתקרב למציאות ההיסטורית, אבל בלא הזכרת שמות, איך הכניסו הורקנוס (השני) וסיעתו את פומפיוס לתוך ירושלים ואיך שפך פומפיוס בתוכה דם כ"מים טמאים" והולך בשבי את בניה ובנותיה—והלב הבצר בצרת-עמו מתעורר כבעל-המזמורים והוא מתפלל לקבוצ-גלויות, לשיבת-ציון ולמלכות בית-דוד. ציוריו ממלך-המשיח הם נפלאים בדומם המסורתי

(1) התרגום העברי של החרוזים הללו והבאים אחריהם הוא על-פי דיר. א. ש. קאסנצקי (השלח', כרך י"ג, עמ' 43—55, 149—159), אך בשנויים לפי הנוף היווני בתוצאה פריטש (O. F. Fritzsche, Libri Apocryphi Veteris Testamenti graece, Lipsiae 1871)

אבל נהדרים הם גם בזהרם הפיוטי¹). ממלכה עצומה ייסד מלך-המשיח; אבל כל גבורתו תהא גבורת-הרוח. שלום ילוש בארץ בימיו ושלות-השקט תשור בתוכה. וסוס וקשת וצבא וזהב וכסף למלחמה לא יהיו לו (י"ז: ל"ג-ל"ה). כי צדיק וקדוש יהיה ה' חף מפשע"; אבל גם נתיניו יהיה קדושים ומקודשים ובני-אלהים (שם. כ"א-מ"ד). על-פי "אמריו המזוקקים מזהב נבחר" ו"דבריו הקדושים" כדברי-המלאכים יבוא להוכיח וללמד (paideusai) את עמו במקהלות' או באספות-עם" (en synagogais, שם. מ"ז-מ"ח). זהו אידיאל מוסרי ודימוקראטי גמור. שאך הדמיון היוצר של התקופה הגדולה, תקופת-החשמונאים, יכול היה להניע לרומו. ולומר, שתקופה כזו היתה מחוסרת-תרבות בכלל, אפשר רק למי שאין לו קנה-מדה אחר למוד בו את מדת-התרבות זולת קנה-המדה היווני-הרומי. ואולם המקוריות העברית מתגלית בכל. יש לה תרבות משלה ואף האמנות התאורית שלה היא מיוחדת במינה. ולפיכך צריך קנה-המדה בשביל למוד אותן לבוא לא מבחוץ, אלא מבפנים. כל הערכה אחרת לא תצליח ואף לא תצדק.

ועכשיו אנו עיברים מאמנות-התאור אל אמנות-התבנית (כלומר, האמנות הפלסטית).

(עוד יבוא).

(1) על היעיונות המשיחיים שב-תהלות שלמה עיין: יוסף קלוזנר, הרעיון המשיחי בישראל, חלק שני, ירושלם תרפ"א, עמ' 40-44.

בְּסִבְיַת־הַיָּעַר

ס פ ו ר

(המשך).

מאת

מרדכי בן הלל הכהן.

ג.

עוד לא עברה השעה העשירית בבוקר כבוא אלתר זיסקינד אל מעון הקיץ אשר לשלמה הלוי. בהודש-אלול כבר מתחיל הקיץ לגווע, ולעת-ערב נעשה קצת קריר, ובני-האדם כבר מרגישים את הסתיו ההולך לקראתם. ואולם שעות-הבוקר עודן כולן קיץ כמו שהוא וקרני-השמש ככחן או כחן עתה ללהט כל פנים. ילדי שלמה הלוי, שני הילדים הקטנים, אשר ילדה לו אשתו החדשה, שחקו להם על פני החול הצהוב השפוך על פני הרחבה מול המרפסת, הנמשכת לאורך כל בית-הקיץ ונשקפת אל מרחבי-האחו שמעבר לדניפר. על המרפסת ישבה לה בנדנדה אשת שלמה הלוי, אשה כבת עשרים וחמש. יפת-מראה, אך פניה כחושים, מסתחרת בצל מפני קרני-השמש, קוראת ספר גרמני שבירה ועינה משנחת מרחוק על הילדים בשחקם. שלמה הלוי, לבוש מעיל-בוקר חם לא-נקי ביותר, מתהלך על פני המרפסת, רועד מעט ומבקש לו מסתר מפני צנה קלה האוחזת אותו, וכאומר לקרני-השמש: שטפוני, חממוני, כי קר לי... הוא אינו גורע עינו מן הילדים המשחקים, והן מלאות חבה, ולפעמים הוא משליך באלכסון מבטים אל עבר פני אשתו. אך היא שקועה כולה בספר אשר לפניה או בשיחות-הילדים, שקולם לא יחדל, ואל אישה המתהלך על המרפסת ועובר לרגעים על פניה לא תביט, לא תפנה, כאלו איננו פה. כמו אין איש בלעדיה סביבה. יש אשר יעורר אותה אישה על אחד הדברים בנוגע להילדים, או ישאל אותה בדבר ארוחת-הצהרים, והיא ענה תענה לו, אך את עיניה לא תרים ואליו לא תשקף. וצר לו להזקין... שלמה הלוי הוא כבר כבן שבעים, ואולם לחייו אדומות, והוא ער וזריז, אינו נוהן לזקנה, כי תקפוץ עליו, ומשחדל להראות כאיש מלא כח-עלומים. הילדים ראו ראשונה מרכבה מתקרבת אל משכן-הקיץ ועומדת על-יד ביתם. הם עזבו את משחקם ומהרו אל הסוסים ואל המרכבה. כעבור רגעים אחדים נגש אל המרפסת, בהליכתו מעדנות, אלתר זיסקינד.

—שושנה, ראי, אורח בא אלינו?—אמר שלמה אל אשתו.

בינתים עלה האורח על המרפסת. גברת-הבית עזבה את ספרה מידה, ותחיד לקראת הבא, וחושט לו את ידה, שהאורח החזיקה בידו קצת יותר מכפי הנימוס. — שלום עליכם, אלתר! — אמר שלמה הלוי לא בשמחה רבה: — מתי באת? האם כבר שבת מן המורד? — אמנם כן, מהרתם בשנה זו למכור את סחורתכם, — קרא שלמה: — אומרים, שכל הכסף, שהיה בידי סוחר-הדרום, לקחתם מרם ושמתם בכיסכם. או אולי — הוסיף המלוה הזקן בקריצת-ערמה — אך שטרות נותנים לכם, וכאשר יגיעו ויבואו ימ-השלום עוד ישובו הללו ויחשבו בדבר? ...

זיסקינד ענה בבת-צחוק, שהוסיפה לוית-חן לפניו היפים. הוא הלל את יפי-הנוף של משכן-הקייץ, אשר בחרו להם, ואת המראה הנהדר, הנשקף מעל המרפסת; ביחוד יפה היא עתה רצועת-הנהר המתפתלת במרחק מתחת לגבעה, יפים הם מרחבי-האֶתוֹ וזר יערוֹת-האֶוֹרֶן, הנראים באופק הרחוק. האורח שאל לשלום-הזקן, שלום-הגברת ושלום-הילדים.

— ומה שלום אבא שלך? — שאל שלמה הלוי.

המלוה ידע והכיר את מרדכי זיסקינד זה עשרות בשנים, עוד בהיות זיסקינד הזקן עסוק אצל הקבלנים בסלילת כבישים ומסלות-ברזל. זיסקינד היה מן הלקוחות המסדיים של שלמה הלוי והיה מן החשובים אצלו.

— אביך נעשה עצלן, — הוסיף שלמה הלוי: — יושב בטל באוהל על התורה ועל סיר הבשר. אמור לו בשמי את הדברים האלה. למה אין הוא בא מעולם?

— ולמה לו לעבוד אם יש לו מי אשר ימלא את עבודתו? — השמיעה האשה הצעירה את דעתה, בהראותה על האורח, ותוסיף: — ואולי עוד ביתר-הכשר.

אלתר זיסקינד הודה על המחמאה בצחוק מלא ענות-חן.

בינתים באו הילדים לבקש מאת זיסקינד, כי יצוה על עגלונו להובילם קצת במרכבה אשר בא. האורח מלא את בקשתם בחפץ-לב, ואולם בקש, שלא ירחיקו ללכת, כי עוד מעט עליו לשוב העירה.

— והאורח לא יאכל אתנו בצהרים? — שאלה גברת-הבית, בפנותה גם אל זיסקינד, גם אל אישה.

— תוכל לאכול אתנו, — אמר שלמה הלוי.

— אין מסיבין לגדולי, — אמר זיסקינד: — ואולם עד הצהרים עוד יכולים אנו לגמור את עניינינו.

לאלתר זיסקינד היו עם שלמה הלוי ענינים אחדים, חשבונות שונים. הוא היה חייב לשלמה הלוי סכום-כסף, שלקח ממנו בהלוואה באביב שעבר. הכסף היה נחוץ לו אז; השעה, שעת הפלגת-הרפסודות, היתה דחוקה לכל הסוחרים, ושלמה הלוי ידע, כמובן, להשתמש בזה והרים את שער-הרבית. את הכסף הזה רצה זיסקינד לשלם עתה לשלמה הלוי, ולא יגדל הנשך היקר. מלבד זה לקח זיסקינד אצל המלוה שטרי-ערך לחתם בערבון לפקידות מסלות-הברזל בעת שקבל עליו הספקת עצי-הסקה ואדנים

לצרכי-המסלה. את שטרי-הערך אין הוא יכול להשיב עוד לבעליהם, כי עוד לא נסרו מאת פקידות-המסלה; הוא עוד חושב להחזיקם גם בשנה הבאה. כי על-כן החלים להיות קבלן גם בשנה הבאה; ועוד אומר הוא להתחרות עם הקבלנים האחרים „זאב-ישרף“ ולהראות להם את כתו ונבורתו. ואולם רוצה הוא, כי יוריד לו שלמה הלוי את מחיר הרבית בעד שטרות-הערך, אחרי שהתלושים הם גם-כן של המלוה. ועוד דבר אחד, קטן בכמותו, אבל יש לו ערך איכותי, ערך של כבוד. הוא, אלתר זיסקינד, אחראי לפני שלמה הלוי בעד סכום-ההלואה, שלקח ממנו בך-דודו, ויתן לו את חתימתו בערבון. בך-דודו שלומיאל זה, משלם רבית חמשה-עשר למאה; „השוטה נותן, החכם לוקח“. עולה! הוא מצד שלמה הלוי לקבל רבית גדולה כזו בשעה שיש לו אחראי בטוח. אבל—העיקר—זהו עלבון בשבילו. בשביל זיסקינד, ועתה ידבר עמו גם בזה. ואת כל הענינים האלה עם המלוה החליט זיסקינד לסדר בפעם הזאת.

נכרת הלוי הלכה אל המטבח לצוות על ארוחת-הצהרים, אחרי שהאורח הזמן אל הלחם. שלמה וזיסקינד נכנסו אל הבית פנימה, דרך-האולם, שהיה גם חדר-האוכל, עברו אל חדר-המטות, במקום שעמד שלחן-כתיבה וכסאות אחרים סביבו. בעל-הבית ישב והזמין גם את אורחו לשבת.

—באתי, רבי שלמה, לשלם לך את חובך, —אמר זיסקינד.

—האם כבר הספקת לנמור את החשבונות במורד? —שאל הזקן.

—עוד לא את כולם. את העצים מסרתי, אבל את האדנים עוד מנסרים. ואולם

את הכסף, שלקחתי ממעלתו באביב שעבר, הבאתי עתה.

—עתה?

—כן, —ענה זיסקינד: — בירי הכסף.

—ומה אעשה בכסף כנאן, במעון-הקין? —אמר המלוה בתרעומת קמנה: —

לא כנאן המקום לעסקים, לחשבונות. יצאתי לשבת במעון-קין לנוח מעט, ולא בשביל עסקים... בכלל, —הוסיף הזקן וירגז מעט: —מה החפזון הזה לך? לקחת את הכסף בהלואה—יכול אתה להחזיקו עוד...

—על הרבית אני חס. להחזיקו, זאת אומרת לשלם רבית... .

—רבית... טוב, שצריכים לשלם רבית. מה לי רבית ומה לי קרן! אם לא

ישלמו לי רבית, כמה אחיה? —הן לא משתטט אתה, לא פושט-רגל, הלווה ואינו משלם.

—הוא הדבר, —אמר זיסקינד: —ובשביל זה אין אני רוצה לשלם רבית חנם.

—לא חנם, כי אם בעד הכסף שלקחת ממני.

—ואותו רוצה אני עתה להשיב, —עמד זיסקינד על דעתו.

הזקן כבר כעס קצת, והוא התאונן בהתגלות-לב:

—עתה, כשהנחנים מסשמים ובאים, ועסקים אינם נעשים, ובכסף אין צורך, —

הוא בא, סותר זה, ומביא לי את הכסף... ומה אעשה אני עתה בכסף? ועוד למעון—

הקיץ הביא אותו—לא יכול לחכות עוד שבועות אחדים עד שאשוב העירה!... במקום דברים בעלמא הוציא זיסקינד מכיסו את צרור-הכסף והניחו על השולחן לעיני שלמה הלוי. ואם כי מאן הזקן לקבל עתה את חובו, אך ההרגל, המבוע השני, התעורר בו למראה חבילות-השטרות—יִקְרַב את הכסף אליו. אלתר זיסקינד הכין גם חשבון מדויק של הרבית ויתן גם אותו על ידי המלוה. גם זה לא מצא חן בעיני הזקן. הוא אהב לחבר בעצמו את חשבוניותיו עם לקוחותיו, ולא על הנייר בכתב, אלא על-פי תיבת-החשבון. במקום שהגלגלים הקטנים עולים ויורדים לפי רוחו... הזקן בדק את החשבון, עורר עליו ספקות ומצא בו טעויות, אבל זיסקינד עמד על אמתותם של מספריו והשתדל להוכיח את צדקתם. הזקן היה נרגז, ויריו הרועדות מוקנה רעדו עוד יותר ברשמו את המספרים ובעשותו את צרופיהם.

—ומה תגיד עוד? שאל-המלוה.

—גם על דבר שמרי-הערך, שלקחתי מאת מעלתו לערבוני, רציתי לדבר.

—היכן הם?—שאל הזקן.

—עורם מופקדים במשרד של מסלת-הברזל, —ענה זיסקינד:—אינם פנויים עוד אצלי.

הזקן נח קצת מזעפו.

—יקרה היא מעט הרבית: חמשה למאה בעד שמרי-הערך, רבי שלמה, —אמר זיסקינד.

—אבל היכן הם שמרי-הערך?—שאל הזקן עוד פעם.

—הלא אמרתי לאדוני: עדיין הם בפקידות מסלת-הברזל; עדיין אינם פנויים אצלי. ואך בדבר הרבית...

—ואם אינם פנויים ולא הבאת אותם להשיבם, —אם כן מה חפצך?—התמרמר המלוה.

—אבל חמשה למאה, והתלושים גם הם למעלתו, ומחורם האמתי הוא גם-כן פחות ממאה, ובכן...

—שמע נא, אלתר, —אמר שלמה הלוי כאדם הממאן לשמוע דברים בטלים:—

אל נא תהי ילד. אבא שלך לא היה מעולם מגיד ותוזר ומגיד. היה המדובר בינינו חמשה אחוזים—וכך יהיה.

—לי, רבי שלמה, ישנה עוד טענה אל אדוני.

—עוד?—מלא טענות ותביעות באת מן הררום. ואיזו תביעה לך עוד אלי?—

אילו עסקים בינינו עוד?

—ההלואה של בן-דודי, —גמגם זיסקינד.

—אה, בן-דודך, —אמר הזקן:—הוא צעיר טוב, מוצא חן בעיני.

—ואם הוא מוצא חן בעיני מעלתו, —אמר זיסקינד בשחוק קל, —מדוע הוא

משלם חמשה-עשר אחוזים רבית?..

—ומה לך ולו?—שאל שלמה הלוי.

—הלא אני האחראי, אני החותם על השטר!—ענה זיסקינד.
 —זהו כך, ובלי חתימתך לא הייתי נותן לו; אין אני יודע את מצבו, וכמדומני
 שהוא קצת לא־צ'לח. אבל הן לא אתה משלם את הרבית, כי אם הוא.
 —אבל, אם אני האחראי, הנה רבית גדולה כזו היא עלבון בשבילי...
 —"עלבון"! איזה עלבון? להיפך: מכבדים את חתימתך ונותנים בערבותך.
 נאות הסוחרים הצעירים של עכשיו מי יכולנה! "עלבון"! — עקם הזקן את דברי
 זיסקינד עוד פעם: —ומי צריך לדעת זאת? —מדבר שטויות והבלים... הבה, נלכה אל
 המרפסת ונשב שמה. עוד מעט ונאכל ארוחת־הצהרים. חספר לנו מכל הנעשה ונשמע
 בערי־הדרום. מי מן הסוחרים עשה עסקים טובים ומי מאבדים נכון למועדי־רגל...
 ושלמה הלוי קם מעל כסאו לאחר שהחביא את הכסף בארגז־שלחנו, הוציא
 משם את השטר הפרוע של זיסקינד ויתנהו על ידו.

על המרפסת כבר היה השלחן ערוך לשלשה אנשים. ערך־השלחן העיד, שיש
 עין טובה. צופיה הליכות־הבית, ויד חרוצה שלמת בו. וזיסקינד, אשר ידע את חייו
 ומצב־שלחנו של שלמה הלוי בימים מקדם, בחיי אשתו הראשונה, התפלא על ההבדל
 הגדול מאז ועד היום, ובלי משים העיף עין על גברת־הבית. היא כבר הספיקה
 להחליף את שמלתה במתאמת אל פניה היפים והיתה עסוקה לערוך על המרפסת
 שלחן לילדיה לבד.

—האם הם אוכלים אצלכם לבדם? —שאל זיסקינד את הגברת הלוי.
 —לא, —ענה הזקן במקום אשתו: —תמיד הם אוכלים עמנו יחד, ואך כשיש
 לנו אורח היא עורכת להם לבדם. בשבוע שעבר אכל אצלנו הנסיך מאגנים; אז שלחה
 אותם מעל פני השלחן שלנו.

ישבו לאכול. הזקן אכל לתיאבון את המאכלים הטובים ושניו התותבות עברו
 באמונה. על השולחן עמד גם בקבוק יין טוב, מן היין המשומר אצל שלמה הלוי
 עוד מימים קדמונים, שבו הוא מתפאר תמיד בפני אורחיו. הזקן הריק את כוסו וימלאנה
 עוד, אם כי האורח כמעט אך גגעו שפתיו בכוס. הזקן לא חדל מדבר ולא נתן
 לזיסקינד לפצות פה. זה לו יובל שנים, שהוא מלווה ברבית, ואין בכל הפלך כמעט סוחר
 בעל־אחוזה אחד, שלא היו לו עסקים עמו. וספור רודף ספור, וישמות אנשים שוטפים
 מפיו זה אחר זה.

—ואתה התאוננת, כי לוקח אני חמשה־עשר למאה מאת קרובך, —אמר הזקן:
 —האם יודע אתה, שהנסיך קראפוטוב—זה שנחום הכהן חוטב עתה את יערותיו—היה
 משלם לי—מובן לא עתה; זה היה מוזן—שנים למאה לחודש. כן, במחילה:
 עשרים וארבעה... והוא גם עתה יירדי הטוב. הלא אני שעורתי לנחום הכהן לקנות את
 היער אצלו. אני אמרתי להנסיך, שאני מקבל ממנו את כל שטרותיו של נחום.
 נמרו לאכול, אך לא מהרו, עוד לקום מעל השולחן. שני הילדים נגשו
 ממקומותיהם לברך את ההורים ולנשק להם אחרי אכלם, הילדה הקטנה היתה קלסתר
 (8)

פני אמה והיתה נחמדה מאד. הזקן לא יכול להבליג על רגשותיו ויקח את הילדה ויושיבנה על ברכיו ולא חדל לנשקה. הילדה לא אהבה את ריח-היין הנודף מפיו והשתדלה להתחמק ממנו. הזקן לא הרפה ממנה.

בתי בתי—אמרי נא לי: האם בתי את?—אמר הזקן ויבט בפני אשתו ובפני האורח חליפות, וקריצת-עין חשודה. התרידה את גבות-עיניו. אודם קל כסה את פני האשה הצעירה. היא הכתה במפנה המקופלת אשר בידה את בעלה על פניו לענשו דרך-חבה. —חדל=נא!...—אמרה בתוכחה:—עת לך לשכב מעט.

באמת היתה עת לשלמה הלוי לשכב ולישון שנת-הצהרים, כפרט שגם שתי הפעם, יותר מהרגלו. אבל הוא לא מהר לעשות זאת. לא רצה לעזוב את אורחו לבדו, אם כי לטייל האורח לא היה מתנגד כלל להשאר עם האשה הצעירה פנים אל פנים, לשוחח מעט. ביער הקרוב ... זיסקינד נזכר, שעוד עליו להודיע מפי שלמה הלוי ענינים אחרים.

— והנסיך מאגמים כבר שב מחוץ-לארץ?—שאל זיסקינד.
— שב. ולכסף הוא צריך. ובשביל כך היה אצלי. בא גם לבאן, אל מעון-הקין; אכל עמנו. הוא ימכור את היער. קנה אותו ממנו, —אמר הלוי.
— הוא מן המרכים לבקש במחיר-יערותיהם. לקניה כזו יש צורך בסכומים גדולים —אמר זיסקינד.

— אני אתן לך. אלוה לך.
— תורה. אבל יער של מאות אלפים אינו בשבילו. אין לנו להכנס בתשלומי-רביית גדולים ועצומים מאתנו, מהשנתנו.

—גם אבא שלו הוא כמותו, —אמר שלמה הלוי בשומו אל אשתו פניו:—אהב תמיד ללכת לאש-לאט. הקבלנים הגדולים היו מחרפים את נפשם, היו מסכנים, ולא אחת כשלו ונסלו, והוא עבד אצלם, מלקט צוררות סביבם—והריח.

— רבי שלמה, — פנה זיסקינד אל הזקן:—יקנה אדוני בעצמו את היער מאת הנסיך וימכור לי רפסודות. יהיה גם מעלתו לעת זקנה לסוחר-יער.

— אני? ומי ילוה לי כסף? מי יאמין לי?—חמד לו הזקן לצון.
— אדוני כבר ישיג את הכסף הדרוש למקנה היער. הגברת הלוי אולי תלוה לאדוני, —אמר זיסקינד גם הוא בשחוק:—אני חושב, שלא רב יהיה הסכום, שיהיה עליו לשלם להנסיך במזומנים. הן בודאי נושה אדוני בו סכומים לא-קטנים...

— כן. הרבה, הרבה הוא חייב לי. תמיד לוקח ומעולם אינו משיב. חוזר וכותב ומחליף שטר בישטר. —אמר הזקן בראגה קלה:—אולי צדקת. אולי...
— ואנו נקנה מאת רבי שלמה הלוי פלוגות של רפסודות, —אמר זיסקינד בפנים שוחקות.

— אבל שטרות לא אקח מכס, —אמר גם הזקן בחיך.
— ואם ימאן מעלתו לקחת את השטרות שלנו, יטריח רבי שלמה הלוי את עצמו לשוט עם הרפסודות אל הדרום ויקבל שטרות של הסוחרים שם, כאחד מאתנו,

מן המקור הראשון, —אמר זיסקינד ובתיצחקון לא סרה מעל פניו: —יקנה-נא אדוני, קנה, רבי שלמה, את היער מאת הנסך. בשביל אדוני זהו עסק טוב מכל הצדדים. —גראה, —ענה הזקן ועימות נראתה בעיניו, וכבר היה נכון להפרד מעל אורחו. ואולם לזה האחרון, כפי הנראה, עוד היה מה לשאול ולא מהר לעזוב את בעל-הבית. לאחר שתיקה קצרה אמר זיסקינד כמדבר לנפשו:

—גם וואסליבסקי מוכר את היער, גם מאקובסקי מבקש קונים...

— בדבר וואסליבסקי איני יודע; בריל הצהוב הביא לי את הרבית בזמנה. ואולם מאקובסקי היה כאן. שושנה! — פנה בתוך הדברים אל אשתו: —הלא זהו האדון, שמצא חן בעיניך. הוא יודע לרבר חלקות; הם יודעים את המלאכה הזאת... עתה היהודי שלו, איני יודע את שמו, אינו נוחן לי מנוח: כסף דרוש לאדוני. אני לא אתן לו עוד, עניניו מסובכים.

—הן שתי אחוזות לו, —היער זיסקינד.

—לא ולו לא; איני יודע מה שם, —אמר הזקן: —ימכור את היער, והיה לו כסף, וישלם גם לי. היהודי שלו מיבוסת הוא כאן, בדניפרובסק. ואתה, אלתה, —הוסיף הזקן, —האם עוד זמן רב תעשה בדניפרובסק? —בוא אלינו לפעמים. הלא הסוסים שלך הם, ואין לך צורך להוציא כסף על עגלות. אילו סיסים לו! האח, אוהבים הסוחרים בני העיירות הקטנות לראות חיים טובים!... ובדברים האלה נפרד שלמה הלוי מעל אורחו.

ד.

כשבוע ימים עשה אברהם-חיים קיניגסברג בביתה, בוויסליבקה. העיירה אינה גדולה ביותר. אבל מצב-תושביה בכלל הוא טוב, אם כי, כמובן, עניים לא חסרו גם בקרבה. היא יושבת על גבעה, אשר להגלה שופך הנחל הקטן את מימיו הרבים אל הנהר הגדול, אשר בו אניות יהלכון. דרך כל העיירה עובר הכביש באורח-עקלתון, שלשלתו, ובתי-התושבים בנויים לשני עבריו. יוצא, שכל רחובות-העיירה רצופים מרצפים כביש, וכל רפס ובצה אין בה אף בימות-הגשמים, בחודש האביב הרוסי. עיקר משלח-ידם של התושבים הוא סחר-היער, וכמעט כל תושביה הם סוחרים או פקידים ומשולחיהם ושאר כלי-השרת של מסחר זה. ומקצוע-מסחרם המביע את חותמו המיוחד על אנשי העיירה. אין הם, ברובם הגדול, בטלנים, יושבי-קרנות, "שוכני-אוהל" ושומרי דלתות ביתם. רגילים הם תמיד לגוד ולנוע, לגור ביערות ולשוש על פני נהרות, ואת חדשי-הקיץ הם מבליים בערי-הדרום. במורד-הדניפר, רואים ומזכירים את העולם ומלואו. מתודעים אל החיים הרחבים ומראותיהם השונים. בנכר רופפת השפעת המסורת של המשפחה והבית על האנשים. ויש אשר יתורו שם אחרי הלב ואחרי העינים ולא יתבוששו... אברהם חיים קיניגסברג אהב את קנו ואת ילדיו, ובחפץ-לב הקדים הפעם לשוב אל העיירה. לשמח את ביתו, לקרב את חתנו החדש, להניח את רוח אבותיו הזקנים, שהיה

עמרת-גאותם. במשך הימים, שעשה בעירתו, התודע גם ממצב העסקים, העומדים להגמר לשנת המסחר הבאה. הרוח מרומם. כי המקחים הטובים, ששלמו הקונים בשוקי-הדרום, השפיעו להעלות את השער על היערות ולהביא תנועת-חיים בכל ענפי המסחר הזה. קיניגסברג אסף את כל הידיעות, שהיו מרהפות בעולם-היעירה המלאה סוחרים בדבר המצב והחליט לנסוע לדינפובסק, אל עיר-הפלך. במקום שיותר קל להפגש עם האנשים ועם המקרים, שיש בהם תועלת לעסק.

מתחלה רצה קיניגסברג לקחת עמו גם את חתנו החדש לדינפובסק. יתכן ויתרגל צעיר זה, שנעשה גם שותף בעסקיו, בעבודת סוחר-היער, וראה ויכיר עולם חדש זה ויכנס לאש-לאש אל תוך העסקים, ואלם אחר-כך נמלך בלבו והחליט לבלי לקחתו עמו עתה. הוא ניסע לדינפובסק ביחוד ובעיקר כדי לסדר את עניני-הכספים שלו שם. כי אם רבו עתה הקופצים על יערות, זאת אומרת, שתנאי-הקניות יהיו עתה יותר קשים בנידון התשלומים. אדוני-היערות ישתדלו לדרוש סכומים יותר גדולים למסרע, מדי-קדימה, וצריך הוא להתכונן, שיהיה בידו די כסף מוזמן, למען יוכל להתחרות עם אחרים. עליו איפוא, לנסוע לעיר-הפלך, למקור-הכסף, מקום-מושבם של הבאנקים והמלוים השונים. קיניגסברג נוסע עתה במטרה הפוכה ממש מזו של אלתר זיסקינד. בשעה שזה האחרון נוסע לדינפובסק כדי לשלם את חובו לשלמה הלוי טרם ידרשנו, מפני שלא רצה להחזיק בידו את כספו של המלוה ולשלם רבית חנם. — הנה נוסע קיניגסברג להשתדל אצל המלוים ולהשפיע עליהם, שלא ימהרו לדרוש את הכסף מידו, כלומר, לחדש אצלם את ההלוואות, ולא תהיינה ידיו ריקות בשעה שיעמוד על קניית יערות חדשים. נסיעה כזו אינה מבטיחה נעימות יתרה, וקיניגסברג לא רצה למהר ולהכניס את חתנו הצעיר אל תוך בצת-העסקים כאשר אך הציג כף רגלו בגבולם. וילך הפעם לדינפובסק לבדו, באין חתנו אחרו.

גם אברהם-חיים קיניגסברג לא פסח, כמובן, על הכפר זפתיה. עגלתו נגשה אל פונדקו של מוטיל זפתן מידענו לעת-ערב. קיניגסברג לא אהב את ההרדור החיצוני, אם כי לא היה קמצן מטבעו וגם נדיב היה ברוחו, אף לא אבה להתנדל ולהתראות על פני חוץ. סוסים דוהרים ומרכבת מרקדה לא היו לו מעולם, וגם לא התאוה לכמו אלה. היה לו סוס אחד לצרכי ההצר ולמשק-ביתו — להביא מים הביתה, להוליך לבנים בשעת כניסתם היאורה, להביא שק קמח מן המחסן וגם לנסיעות לא-רחוקות. סוס זה לא היה מצוין לא בכח ולא ביופי, והיה מן הזקנים שבדור. הוד והדר היתה חסרה גם העגלה הקטנה, שאך בדחוק אפשר היה לישב בחוכה שני אנשים. לפנים, מיד לאחר יצירתה, היתה העגלה צבועה בצבע שחור מעובה על כל פניה. — הצבע החשוך, הבא לפעמים לא בשביל היופי, אלא כדי לכסות על המגרעות שמחתת לו... עתה כבר כהתה עין-הצבע, ומראה-העגלה כעין האפר או רפש נוקשה. אחת מן ה"כנסים" נעתקה ממקומה והוא מהודקת אל העגלה בחבל דק. למסעיו היה קיניגסברג משתמש בסוס-פיסטה ורסוס והעגלה נמצאו בחצרו אך "על כל צרה שלא תבוא": אולי יהיו

נחוצים לעת מצוא; ובכלל מן הנמנע שלא יהיו במשק-הבית של סוחר-יער סוס ועגלה בחצרו. על דוכן-העגלון ישב קאסיאן, אכר זקן מופלג, ירושת-הפליטה לקינגסברג, כמדומה, מחותנו המנוח, שהביאו מאחד היערות; אכר דלפון מחוסר-קרקע. זה עשר שנים ראה את חצרו של קינגסברג כי טובה היא וקנה לו שביתה על יד הבית הזה ויהי כאחד הקנינים של המשק. הוא גם שומר-החצר, גם משרת-הבית. מוליך את הפירות אל הרועה ומביאן מן העדר, ביקע עצים בשביל המטבח, מאכיל ומשקה את הסוס, את הפרות ואת העופות, הולך אל הפוסטה, ממלא שליחות שונות אל הכפרים הקרובים. בחורף הוא ישן על התנור הרחב אשר בבית, ובקיץ מנוחתו כבוד באורוה על מצע-שחת. עתה יושב לו הישיש קאסיאן על דוכנו, וברגליו נעל-רגמי חדשים, כי על-כן נוסע הוא עם אדונו לעיר-הפלך.

חדר האורחים של הפונדק כבר היה מואר. המנורה התלוייה במרכז-התקרה שלחה את אורה בצהלה אל כל פנות החדר ותשליך רצועת-אור ארוכה מבעד לחלון הפתוח גם על פני חוץ. רוח קריר וקל נשב בחוץ, ויש אשר הביא עלים ניבולים, דסקרימים לבשר את הסתיו הקרוב, והשליכם דרך החלון אל תוך הבית פנימה. מוטיל זפתן התהלך בכיתו וינהם לו חרש נגון עצב של „סליחות“, ולא שמע כאשר ננשה אל מבוא-הבית העגלה של קינגסברג, כשהסוס עיף והיושבים בעגלה גם הם יגעים.

— אך זהו אורח! — קרא מוטיל זפתן בשמחה כאשר אך דרך קינגסברג על מפתן-הבית.

שבע-רצון היה אברהם-חיים לקראת המנוחה הנשקפת לו. הוא היה עיף ורעב, שבור כלו זה לו שעות רבות, שהוא מתנייע ומתנייד בעגלה רצועה. הוא יצא מביתו בבוקר השכם, בשעה שלא היה רגיל לאכול, ומלבד שתי כוסות מר וריק קטן לא בא אל פיו כלום. צדה לדרך כמעט לא היתה לו. אמנם, יש תמיד בבית מטעמים ומגדנות מן המוכן לזלדה אשתו, אבל אין היא נוחה כשאיש עוזב את הבית ונוסע לו. היא אוהבת מאד את העסקים ורבה-רבה תאונה אל העושר ואל הנכסים ואל הפרנסה המרובה, הבאים לרגלם; אבל היא היתה רוצה שכל המחזרים האלה יבואו לה מעצמם, בהסת-הדעת, „עם ענני שמיא“, בלי כל עמל ויגיעת-בשר וחרף-נפש וסכנת-הפסד. העיקר, שאברהם-חיים שלה ישב בכית ולא יסע אנה ואנה, לצורך ושלא לצורך, כמו שהיתה אומרת. ועל-כן היה כמעט מנהגה תמיד להתעבר על בעלה ולהתרגש על כל סביבה בשעה שהיה קינגסברג יוצא למסעיו, ולא היתה מתעניינת כלל אם לקח את הדרוש לו לדרך ואם יש צדה בילקושו. בפינדק הקודם, אצל דבור'קה החרשית, אכל ארוחת-הצהרים—חבֶּתָה ומרק-חלב; אבל המרק היה נחף, והלחם היה יבש כעץ, לא לפי שניו החלשות.

— עליכם-שלום, רבי מוטיל, אמר קינגסברג: — „ראשית הידיעה היא הבריאה“;

מה יש אצלך לאכול?

— כל טוב, רבי אברהם-חיים, — ענה מוטיל: — ואצל דבור'קה האם לא נחתם כלל?

— זה היה לפני חמש שעות. סוסי לא־יצלח בתכלית. לכד זה, הנה את זו האשה מרת דבור'קה צריך להשיא לאיש. אזי, או תלמד לבשל מרק שלא יחר, או פונדקית אחרת תקח את מקומה בחורשה. צוה־נא, רבי מוטיל, ויערכו את השלחן. באמת רעב אני מאד. בבקשה, מעט מים.

— עד שיגמור אדוני מעריב יהיה הכל מוכן—אמר מוטיל:—הנה המים. כרבע שעה עבר והשלחן היה ערוך: דגים קרים מאתמול, חמאה וגבינה, לחם חם. מן החדר השני נשמע המיחם מפעפע, עוד מעט וירתח.

—וגם מעט יין־שרף ימצא אצלך, רבי מוטיל?

—הן אדוני אינו שותה.

—היום אני עיף ורעבתי וצריך לעורר את התיאבון. הגישה כוס קמנה. מוטיל הגיש בקבוק קמץ מלא יי"ש. האורח אכל בתיאבון, ומוטיל לא קרב אל השלחן ולא הפריע את האוכל. בינתיים הביאו את הפיחם הרוותח וגם סוכר וטה משל בעל־הפונדק. מוטיל שלק את המה והגיש כוס לאורחו, מזג גם לעצמו וישב אל השלחן. הוא כבר נוכח, שקינסברג אכל לשובע וגם נח מעט, וכבר יכול הוא, איפוא, להכנס עם האורח בשיחה, שבלעדיה כאילו חייו אינם חיים.

—אמור נא לי, חביבי רבי אברהם־חיים—התחיל הפונדקי:—איזה מין גבר הוא זה, שלקח הנכיר שלכם, נחום הכהן, לאיש לבתו?—במדומי, במחיר חמשת אלפים רובל וגם בת לא־פחותה אפשר היה להשיג איש כדבעי...

מוטיל התחיל שיחה זו בכוונה תחלה לכא מתוך גנותו של חתן נחום הכהן, עשיר העיירה וויסילובקה, לתוך שבחו של חתנו החדש של קינינסברג. זה האחרון הבין את כוונתו של הפונדקאי. אבל דעתו של קינינסברג לא היתה עתה בכלל אל שיחות כמו אלה, ובפרט עם מוטיל זפתן. ועל כן, במקום תשובה על דברי איש־שיחו, אמר:—יודע אתה, רבי מוטיל?—צריך לדאוג למשכב־לילה. הן אני לן אצלכם, יקרא־נא, בבקשה, את הערל שלי.

הוא יצא לקרוא את העגלון שנכנס מיד.

—גלון פה, קאסיאן—אמר קינינסברג.

—ומה, האם אפשר לנסוע עתה הלאה?—ענה הזקן בתמהון:—בחין—חושך.

והסוס עיף עד מאד, עומר ואינו טועם גם את השחת.

וכאשר יצא העגלון ובבית שוב נשאו רק שניהם, האורח והפונדקאי, לא יכול זה האחרון לשאת את הדומיה ופריעניה. גם הפעם שב אל חתנו של נחום הכהן, וכמו מדבר לנפשו אמר:

—אמנם, מצד אחד, שוה חתן כזה הרבה נדוניה. הוד לו, גובה לו, משקל לו; בודאי לא פחות מחמשה פוד. אבל—

—ומאין אתה יודע אותו?

—כבר ראיתי אותו זה שלש פעמים. בפעם הראשונה עבר עם חותנו. אז ישב

ושחק והנה לא הוציא מפיו; חשבתיו לאלם. באביב נסע לרניפובסק עם אשתו, עם רחל. כבר הכרתי אז, שהזוג יכול היה לעלות יותר יפה... ואולם בפעם האחרונה, קודם שנסעו אל הדרום, היה פה אצלי לברו. היו עוד נוסעים. פתח פה— ואיזה פה! רבונו של עולם! אמרתי אל לבי: עלה. כפי הנראה, שער-הסוסים, אם בעד שכזה משלמים חמשת אלפים! ופלא הדבר: הלא רחל היתה בתולה, כסדרה, לא מכוערת ולא פתיה— כאחת מבנות-ויסילובקה...

קיניגסברג לא אמר דבר. אבל גדולה מאד היתה תאוצת הפונדקאי למשוך את אורחו אל השיחה. על-כן החליט ואמר:

—ועל אדוני מספרים. שהחתן, שלקח לבתו, הוא ממין אחר לגמרי. אומרים: פרי עץ הדר!..

נפשו של קיניגסברג קצה בכל השתדלות זו של הפונדקאי להטות את השיחה כחסצו, ובראותו, שאין הלז מבין ברמזיה, פנה אליו ואמר:

—שמע-נא, רבי מוטיל: עתה אני רוצה לישון. ואת השיחה הזאת נעזוב לעת אחרת. אם יש עמך חדשות נכבדות, חדשות, שיש להן איזה ערך,—אמור. הוציאן ונדעה! למשל: אילו יערות עומדים להמכר? מי כבר קנה יער בסביבותיך? איזה יער תרים ומי תר?—דָּבָר דָּבָר בעסק, בענין, במסחר, ומן החתנים הטובים או הרעים חדל עתה. משניהם לך לא קריר ולא חמים. ושיחה בטלה לא בכל יום זמנה, רבי מוטיל.

מוטיל זפתן גרד את נבחתו ואת קרחתו בכובעו על ראשו. עתה הבין ונוכת, שלא גִּן את השעה ולא קלע הפעם אל המטרה בראשית-שיחתו עם אברהם-חיים קיניגסברג. אשד כבדו בלבו ורצה, שגם הלז לא יחשבהו כאחד הכפריים הפשוטים, אלא כאיש היודע להתהלך עם הבריות. ובכן הודיע:

—תרים יערות הרבה: נחפזים לקנות. הולדוביצים תרו את היער של הנסיך. הם אומרים, שאֵת היער הזה קונה—לא יאָמן!—שלמה הלוי, המלוים מתחילים לקנות יערות...

—ומה עוד?—שאל קיניגסברג.

—אלתר זיסקינד קונה את היער של מאקובסקי.—הוסיף מוטיל.

—קונה או קנה?

—שלח לתור אותו. ליור יבשתי עבר מרניפובסק הביתה ויספר לי. גם האדון מאקובסקי בעצמו שתה אצלי מה בראשית השבוע. הוא עבר ויסר לנוח מעט, והנה היה כאן אז זאב ברוכמאן ואשתו. מובן הדבר, היא הלא בת-דניפובסק, ילידת עיר גדולה, ומקאובסקי הוא אדון צעיר ויפה, ואלה אך יריחו אשה יפה—וכבר לא ימהר למוש מן המקום. שתו יחד מה, שוחחו, גם בקלפים שחקו. והאדון שאל אותם על ערכו ומצבו של אלתר זיסקינד. אם יקנה, תהיה לי תביעה אליו בדבר סרסרות.

—ומה לך ולעסק הזה?—שאל קיניגסברג.

—אני אשר אמרתי לו על עסק זה כשהיה כאן לפני שנים=שלושה שבועות.

אני גם אשר הראיתי לו על ליור יבשתי, המוכסן של מאקובסקי.

—את מי שלחו לתור את היער?—שאל קיניגסברג.

—את משה=ליב יקמן. את משה=ליב זה, שהיה כמדומני אצל אדוני. הוא תר

גם את היערות—ובראות הפונדקאי את קיניגסברג מתמודד ומספק הודיע לאורחו,

שבחדר השני כבר הציעו לו את המטה, על הספה שם. קיניגסברג לא אחר לבוא אל

המקום אשר הראו לו. וכאשר כבר פשט את בגדיו ויעלה על המטה, שאל קיניגסברג

מבעד לכותל חדר=משכבו את הפונדקאי:

—והיכן עתה משה=ליב?

—הוא בדניפובסק. מתקכצים שם עתה הסוחרים, הנכונים להתחרות במקנה

ה"חלקים" מיערות=הממשלה, הנמכרים בפומבי. משה=ליב תר אותם בפקודת הזלדוביצים.

הוא וראי ירויה; מן הגורן או מן היקב=ריקס לא ישוב...—אמר מוטיל ברמזה. הוא

הבין מיד, על מה ולמה שואל קיניגסברג על משה=ליב, ועל=כן הוסיף:—טוב שיראה

אדוני אותו בדבר יערו של מאקובסקי. הוא במלון "עוגן-הזהב". שם מתאכסנים בני=

העיריה שלו.

מוטיל זפתן המתין עוד לשאלות אחרות מפי קיניגסברג, אבל עברו רגעים אחדים

ומן החדר, ששכב בו האורח, נשמעה אך נחרתו.

ולמחר, בבוקר השכם, כאשר נסע אברהם=חיים קיניגסברג בעגלתו, והסוס, שעוד

לא הספיק להחליף כח במשך הלילה, שרך את רגליו בעצלתיים ואך במורד מן הגבעות

מהר לרוץ בהרימו את זנבו, ואולם במעלה=ההרים מוכרח היה קאסיאן הזקן לקפוץ

מעל דוכנו כדי להקל מעל הסוס את משא=העגלה,—עת היתה לקיניגסברג לחשוב

מחשבות בדבר הידיעות, שנפלו לו בהיסח=הרעת, בפונדק זפתיה. אם אמת הדבר, שהנסיך

מוכר את היער לשלמה הלוי—וזה לא מן הנמנעות, כי מקרב הסוחרים אין איש, אשר

תמצא ידו ואשר לא יפחד לתת על יד הנסיך מאות אלפים ורבלים מלבד שלמה הלוי. — אז

עסקים לא יחסרו. שלמה הלוי, זה מוכן לכל, לא יוביל בעצמו את רפסודותיו אל הדרום; לא

יהיה לאיש הזה כל צורך, וכל חשק להתיצב על דרך=הסוחרים, להפקיד את גורל=כספו בידי

המקרים השונים של השיט בנהרות ושל הממכר בשוקי=המורד. שלמה הלוי ימכור פלוגות=

פלוגות של רפסודות, ימכור=קורות, אדנים, עצים לכל הסוחרים—וגם הוא, אברהם=חיים,

יקנה. עם שלמה הלוי אפשר יהיה לבוא תמיד ל"עסק=שוה" בדבר תנאי=התשלומים.

הוסף לו עוד רבית ועוד רבית, וימכור בהקפה. "חלקי" היערות של הממשלה—זהו

עסק בשביל הזלדוביצים וכדומה, היכולים להשקיע את כל הכסף מראש, ועוד ערבון

צריכים להכניס; ואם הם יקנו את יערות=הממשלה, יתנו בזה ידים לאלתר זיסקינד

לקנות את היער של וואסילובסקי, וממילא לא יקנה עוד זיסקינד את זה של מאקובסקי.

אברהם=חיים קיניגסברג התנועע על מושבו המתנודד ונרדם קצתי, ובהתעוררו מתרדמת

עוד היו עיניו עצומות. הוא חשב ומצא, שאך טוב מאד היה לו עלה בידו להשיג את היער של מאקובסקי. כפי ששמע מפי מוטיל זפתן ולפי שאר הידיעות אשר בידו, הנה האדון הזה, מאקובסקי, הוא "פריץ" כמו שנאמר, מן דפריצים הפולניים, מסלסל בשפמו, מתהדר בסוסיו, מתנאה ביחסו; לכסף הוא זקוק תמיד ואינו מנוסה במסחר כלל. זו האחוזה, שאת יערה אומר הוא למכור, רחוקה מיבושת מקום שבתו, והאדון גם אינו יודע את ערך היער ואת מספר עצייו. אלף דיסאטין—שטח לא־קטן, ויש מקום לברכה שתשלוט, צריכים להגות מן המסלה את אלה אשר יאמרו להתחרות בקנית יער זה. כפי ששמע מפי מוטיל, חושב אלתר זיסקינד מחשבות על היער הזה, וגם שלח לחור אותו. הוא שלח את משה־ליב יקמן—כן, משה־ליב הוא אדם מבין ביערות; על ספירתו ועל רשימתו אפשר להשען. אבל—מסופק הוא אברהם־חיים קיניגסברג, אם אדם כזיסקינד יספיק לגמור את הקניה עם מאקובסקי בעוד מועד. זיסקינד הוא מן הסוחרים הזחירים והמתונים, שאינם אוהבים למהר את מעשיהם. שבע פעמים יחשב דרכו עד אשר יכין צעדו. ואם ימצא איזה רבב, איזו סירכה כל שהיא, יעורר שאלות ויפחד תמיד פן ואולי. והאדון מאקובסקי הוא דוקא מן האנשים, שעליהם צריכים להגיח באחת—"לבוא, לראות ולהכריע". על היער שם ודאי יש אילו פנימט מצד הבאנק או מצד אחר. ולעבודה כזו אין אלתר זיסקינד מוכשר. יותר מתאים לזיסקינד היער של וואסיליבסקי, "כף כשרה בקדרה כשרה". יער זה הוא גם קרוב לעיר מושבו ויוכל בכל יום לנסוע היערה עם פרוטה אשתו ולצלצל בפעמוני סוסיו השלושה—

דחיפה עזה הרגיש אברהם־נמע בצלעותיו וכמעט הושלך מן העגלה חוצה. הוא התעורר ויפקח את עיניו, וברגע הראשון לא ידע היכן הוא.

—מה זה, קאסיאן? מה קרה?—שאל.

—הכביש, אנו עולים על הכביש. זקוף מאד מעלה־הדרך. כבר דינפובסק קרובה, קיניגסברג זורר פעמים אחדות כאילו קור עבר בבשרו. הוא מחה שנה מעלן עיניו, החישב על מקומו קוממיות, ואל עגלוננו אמר:

—על הכביש אפשר שהסוס ימהר מעט. דבר־נא אליו. בעיר ינוח דיו. הן זו עיר־הפלך, ולא נאה ולא יאה...

—ידוע!—אמר קסיאן:—הוי סוסי!—ויצליף את שוטו מעל גב הסוס להפחידו. הסוס פחד, ובדחירה קלה עבר את רחובות־העיר עד מבוא המלון "ריגה", ויעמד שם.

ה.

יענקל, המשרת במלון "ריגה", נמצא בקפיצה אחת אצל העגלה של קיניגסברג, ויתמוך בידו בדרתו. משרתי המלון אהבו וכבדו את קיניגסברג מאד ושמוחו לקראת בואו תמיד. אמנם, מאת האורח הזה לא היתה להם כל "פרנסת־סתור"; איש מהם גם לא נועז לגשת אליו בהצעות נבזות, שמשרתי־המלון מרשים לעצמם להציע לסני אורחים, שלכם גם בהם. אבל שבתו של קיניגסברג, במלון היתה מביאה למשרתי

המלון ברכה חמיר, מרנסה כשדה תקיה. חדרו של קניגסברג היה מלא חמיר אנשים—סוחרים, סרמורים, סקידים, אדונים; מלא שאון של משא-ומסחר, מקח-ומסכר, דרך ומשפט ובחרות בדבר סכסוכים שונים. בחדר היו אוכלים ושותים. המוחם לא היה יסוד מעל השלחן; לפעמים החוקות, כשהמסחר צריך לכך, משחקים בקלפים. את המשרתים שולחים ומריצים כל היום: לקחא לאנשים שונים, לקנות מוססים לשמורת, לשלוח מלגראמות, לקנות אוכל ומצרנות. מכל אלה מרימים המשרתים תרומה, את העודף מן המטבעות הגדולים אינם מחזירים לעולם, וכל סקדה ושלירות—מתן שכרה בצדה, מלבד המנחה ההגונה, שקניגסברג היה נותן למשרתים קודם צאתו לדרך. ובשביל כל אלה, רק בא קניגסברג אל המלון—וכל המשרתים מצפים לסקודותיו. כולם נכונים ללכת לאשר ישלחם, אם כי אינו זורק בהם מרה. אך לחנם מצלצלים הפעמונים מתוך שערי החדרים—אין שומע לשאר האורחים, אם רק יש שלחיות מאת קניגסברג.

צוהל ושמה ככלב לקראת אדונו הביא יענקל המשרת את צקלגו של קניגסברג אל הבית פנימה, ועודנו במסדרון הארוך נתן קולו אל המשרת הבכיר אשר במלון: —אנשון, פתח את החדר, מספר שלישי. —גם זה ידע יענקל, שהנומר השלישי, הנמצא בזוית הבית ופונה אל שני הרחובות, חביב על קניגסברג: — להביא את המיחם, רבי אברהם-חיים? —מים להתרחץ יש בחדר.

—כן, הגישה את המיחם. —אמר קניגסברג: —וראה, יענקל, צנה שם על המום שלי. עגלוני המתושלח אינו יודע כלום ומספר ממני עיר-סלך כממני שודרים.

— מיד, רבי אברהם-חיים. אל ידאג מעלתו, אני אצוה את אנשון שלי עליו, והוא ישגיח על צרכיו. ומה יש עוד לצונות? —אחר-כך, תביא את המיחם ונראה.

קניגסברג רצה להשאיר רגעים אחדים בחדרו לבדו, באין ממריע. הוא מנז לו כוס-מיה ואחר-כך ערך לו במחשבתו סדר היום, מעשהו בעיר-הפלך. את מי עליו לבקר. עתה, בעוד השעה מוקדמת, ילך אל העורך-דין להודיע בדבר מצב משפטו עם אדון-היער, אשר עורר משפט נגד קניגסברג על שעבר את הגבול ויחטב עצים ביער לא-ליו. אם אפשר יהיה להפטר בדרך-שלום מן המשפט במאות-רובל אחדות, כדאי לגמור את המשפט. משם יכנס אל ה"באנק ההרדי", לשלם את הרבית ולתתם על שטר חדש, —עבודה, שצריך למלאותה אחת לחצי-שנה, כי הן את הקרן אין משלמים לעולם. וגם אל ה"באנק הממלכתי" צריך לסור, להראות את פני האדון המנהל. הוא בודאי ירצה לדעת ממצב סתר-היער בשנה זו, ושיחה קלה עמו לא תזיק לסוחר-יער בכלל וגם לקניגסברג בפרט ביום שידובר בו במועצת-הבאנק. כל זה עליו למלא עוד עד הצהרים. עוד עליו לסור, מוכן הדבר, אל זאב ברוכמאן—יסור לעת-עתה לרגעים אחדים, אך לשם בקור ראשון, ויבטיח להכנס אחר-כך לבלות את הערב. את ארוחת-הצהרים לא יאכל בבית ברוכמאן, אף כי בודאי יסציו בנה הסעודה שם תגול ממנו זמן יותר מדאי, ודברים בעלים ונס לא-בעלים אפשר לחדות

עד הערב. הוא יצוה להביא את ארוחת-הצהרים אל חדרו במלון. אזי=כך, אם יחננו לנח מעט—מה טוב; הן לא נעים כיצד היתה שנתו בלילה שעבר בפונדק בוסתיה. ואם יבואו אנשים.—יבואו וישתו מה בצבד. טוב היה, לו היה מספיק עוד היום לראות את המלחים. את רבי ירמיהו חריף ואת שלמה הלוי; ואם לא—ידעה אותם למחר. לעצמים עוד יחדר רצון בשביל ה"הענין" אם לא ימחר תיכף לבואו ללכת אליהם, למען לא יחשבו, כי רק בגלל להתראות עמם הוא בא לדניסרובסק. ואולם את הסרטור צריך הוא להזמין אליו עוד היום. כפיו גם ידע מכל הנעשה בעיר, בעלם-העסקים. וכאשר מוג לו את הכוס השניה צלצל בפעמון, ולקולו מהר המשרת לבוא.

—תאמר נא, יענקל, ליחזקאל וזילנה, שבאתי ושאתי הצהרים אחיה בחדר.

—טוב, תיכף, ענה המשרת ולא מהר לעזוב את החדר. הוא חכה למקודות אחרות ולשאלות.

—הי אצלכם עוד במלון?—שאל קיניגסברג.

המשרת הנבון הבין, שאין לבו של קיניגסברג לדעת בכלל, מי הם האורחים היושבים במלון, ועל-כן לא קרא שמות כלם, דרך אמר:

—מן הרעבתנים יש שנים, חדר ראשון וחדר המישי שלהם הם. זה שלוש ימים הם כאן, מחכים, אולי יראו את שלמה הלוי בדבר היער של הנסדך.

—האם הדבר קשה כל-כך לראות את שלמה הלוי?

—הן הוא עוד במעון-הקין,—אמר המשרת:—הילדה הקטנה שלו, בת-הזקונים, חלטה ואין הם יכולים לשוב העירה. אבל הנסדך היה כאן, והוא נסע אליהם אל מעון-הקין.

אם-כן, חשב קיניגסברג בלבו, בקור אחד לא-נעים פחות. אל שלמה הלוי לא צריך יהיה להכנס. הוא יבקש את עורך-הדין, שהוא גם קרובו של שלמה הלוי, למסור למלוה בשמו, שהוא היה כאן ורצה מאד להתראות עמו, אלא שלא יכול לבקר מפני מחלתה של הילדה.

—ישראל'קה מלך—הודיע המשרת—שאל פעמים אחדות לאדוני.

—בודאי יכנס; כי תדאנו—הנסיך קיניגסברג—תאמר לו, שבאתי.

הוא יצא מן החדר והשאיר בו את המשרת להסיר את המיחם ולסדר את החדר.

מן המסדרן נזכר קיניגסברג בדבר ויצו על המשרת לתת מה לעגלנו וילך לו.

רגעים אחדים נצב קיניגסברג בצאתו מן המלון על היציע של מבוא-הכבוד, וכמו חשב את דרכו, באוה בקור יפתח את סדר-יופיו את הזקנים אל עורך-הדין ואל הבאנקים אפשר לרחות לעת-עתה. את עורך-הדין יבקר בערב, אם יחליט באמת להשלים עם איש-משפטו, ויזין את עורך-הדין אליו וידבר עמו בדבר התנאים.

הענין הקטן בבאנק-החדרי הן אפשר לגמור גם במכתב על-ידי הפוסטה, ואל ה"באנק הממלכתי" אין לו עתה, ברנע זה, כל עסק שבשעול, עסק ממשי. אם ישאר בעיר-המלך עוד יום או יומים, יכנס לשם, ואם לאו—לא יכנס בחצות אין בזה. והוא החלי

ללכת עתה, בבקורו הראשון, אל רבי ירמיהו חריף.

רבי ירמיהו חריף, או רבי ירמיהו השלישי—מפני שהכל היו משלישים אצלו כספים של נדוניה—היה מלווה עשירי גדול בתורה וביחוס-אבות. הוא לא עסק מעולם בשום מסחר וקנין, ומיום-חתונתו. זה ארבעים שנה, הוא נותן את כספו בנשך. מזה פרנסתו מצויה וזוה עשה עושר. הוא מלווה ברכית מן המפוס הנזח והטוב. מדת-הרביית אצלו אינה גדולה ביותר, לערך בשלושה-ארבעה אחוזים למעלה ממדתם של הבאנקים. לכל לקוחותיו יש בו תקציב ידוע, סכום כך וכך, שהוא מלווה לכל אחד מהם, אבל מדת-הרביית אחת היא לכל לקוחותיו. הוא מלווה את כספו על-פי שטר-חוב כנמוס, אבל השטר הרשמי אצלו טפל, ויכול אדם גם שלא למלא את המופס ולהשתמש בו גם בפעם אחרת; העיקר לו—„היתר-עסקא“ על-פי תקנת מהר"ם, כתוב וחתום כהלכה. אין רבי ירמיהו חריף אוהב לראות את פני הלויים שלו ומתרחק הוא להכנס עמם במשא-ומתן בלתי-אמצעי, וכל עסקיו הם על-ידי הסרסורים, אנשי-הבינים לעניני-כספים. מעולם אינו מלווה לבני-הנכר; „לפרצים“, לפקידים-ממשלה, וכל עסקיו רק עם היהודים. תכלית שנאה שגא את המשפטים בערכאות, ואין עורך-דין, שהריוח אצלו פרוטה; ואם היה מי מן הסוחרים פושט את הרגל לנושיו, היה רבי ירמיהו חריף הראשון מן המלומים, שהיה גומר עם הלוח בשלום ולא היה נוטר שנאה על הפסדו.

אברהם-חיים קניינסברג היה מכרו הטוב של רבי ירמיהו וגם איזו קרבת-חתן רחוקה מצד אשתו היתה ביניהם. בשביל זה היה קניינסברג לווה כסף מאת רבי ירמיהו חריף לא על-ידי סרסור ואיש-בינים; בעצמו היה נכנס אליו בתור אורח, שותה לפעמים כוס-טה, ואגב גומר את עסקיו עמו.

היתה השעה העשירית בבוקר. רבי ירמיהו חריף אך שב מבית-מדרשו לאחר שגמר שם את שעורו, דף גמרא, שקבל עליו בחכרת-ש"ס בבית תפלתו. הוא, אמנם יושב על התורה חמיר, חוגה בה „יומם ולילה“, אבל בכל זאת לא רצה לפרוש מן הצבור בשעת חלוקת הש"ס, שמא „מחזי כיוהרא“, וקבל על עצמו אחת מן המסקות כאחר מהמון-המתפללים. קניינסברג נכנס אל הבית דרך המסדרון ועבר ישר אל חדר-האוכל. השלחן היה ערוך לארוחת-הבוקר. בעל-הבית ישב אל השלחן וטבל פרוסת עוגת-דבש בתוך כוס קטנה חציה מלאה יין-שרף. העוגה ספגה אליה את כל הנוזל שבכוס, וכשהוציא רבי ירמיהו את העוגה נתרקנה הכוס כולה. על-ידו עמד ודבר איש כבן ששים, גכה-קומה, שמן ועבה, מעילו העליון עליו וגם מקלו בידו. הוא דבר בהתלהבות, בעת אשר בעל-הבית ישב לו על מקומו ולעם את העוגה ספוגה יין. גיתו המלאה של האיש סככה בעד² קניינסברג את פני בעל-הבית היושב. קניינסברג הכיר מיד את האיש, המדבר אל בעל-הבית. זה היה הסרסור. יחזקאל ווילנה. לא נעים היה הדבר לקניינסברג, שמצא כאן את הסרסור. הן הוא היה רגיל לעשות את עסקיו אצל רבי ירמיהו באין סרסורים ביניהם, מה שהיה לא לרצון להם, ולמה לו להרגיז את הסרסור על לא-דבר?—אילו ידע, שיחזקאל ווילנה נמצא עתה בבית, היה נכנס בפעם אחרת.

—רבי אברהם־חיים! קרא הסרסור בשמחה רבה:—האח, שמח אני לראות את אדוני. מתי שב מן הדרום?—אימתי בא לדניסרובסק?—הנה. עתה נשמע חדשות. גם רבי ירמיהו חריף התרומם מכסאו לברך את הבא אל הבית ויבקשהו לשבת. —אך היום באתי הנה—אמר קיניגסברג—וחדשות אין אני יודע. וכלום בני עיר־הפלך שואלים חדשות מפי בן־עירה?

גם ר' ירמיהו רצה להפטר מאת הסרסור עתה, כאשר בביתו נמצא אחד מן הלקוחות, שאינו משתמש בשירותו של סרסור. והוא אמר בפנותו אל יחזקאל ויילנה: —אם כן תסור אלי עוד פעם. אפשר גם בבית־התפלה, בין מנחה למעריב. אחיעץ בדבר. —ואל קיניגסברג אמר:—בבקשה לשבת, רבי אברהם־חיים. עוד מעט ותכנס שרה־רחל ותניש כבוד.

הסרסור הבין, שהוא עתה אורח בלתי־רצוי, וכס את כפתורי מעילו והתכונן לעזוב את הבית. ואל קיניגסברג אמר:

—ואדוני מן הסתם במלון "רינה"?

—כן. בשלש אהיה בחדרי—אמר קיניגסברג.

קיניגסברג הכיר וידע את רבי ירמיהו חריף היטב, אותו ואת הליכות־ביתו. חריף אינו אוהב שיחות בטלות, ושעותיו אצלו חלוקות למקצועות שונים: תלמוד, רמב"ם, פוסקים; גם למקראי־קודש יש שעה מיוחדת קבועה. והוא מתרעם, אם מפריעים אותו מלמודיו בדברים של מה־בכך, שלא לשם עסק. לכל זמן ויש גם סדר לעסקים, אבל לבלות את הזמן בשיחות מענין לענין ובלי כל ענין—לא סמדתו של רבי ירמיהו חריף הוא זה. קיניגסברג ידע, שלא רבי ירמיהו וגם לא אשתו ממכניסי־אורחים הם; לא מפני שעניניהם צרה, אלא מפני שהורגלו כחיים לעצמם, חיים לבדם. בודדים הם משפחתם הקטנה, ואיש זר לא אכל על שלחנם מעולם. הנה עתה השלחן ערוך והוא בא אל ביתם והוא אורח כאן, ושורת־הנמוס נוחתה, שיזמינו אותו לאכול עמם; והם אולי גם יעשו כזאת, —אבל רק מפני הנמוס, ולבם בל עמם. ובשביל כל זה רוצה היה קיניגסברג לגמור את דבריו ומעשהו מיד, קודם שחכנס הגברת שרה־רחל והדבר יגיע לידי הזמנות אחר כפה ואחד בלב מצדם וסרובים מצדו. ולפיכך, אך עזב יחזקאל ויילנא את הבית, פנה קיניגסברג אל רבי ירמיהו ויאמר:

—ואני באתי אל מעלתו בדבר החשבון שלנו.

רבי ירמיהו קם במנוחת־השקט מעל השלחן והזמין את קיניגסברג אל חדרו, חדר עבודתו ולמודו. לכל אורך כתליו היו ארונות מלאים ספרים. בינות לשני החלונות, הפונים אל הרחוב, עמד שלחן־כתיבה ישן וגם עליו היו ספרים אחדים. מתחת לשלחן עמד ארגז־כרזל, שלא היה דומה אף במשהו אל קופות־הכרזל הרגילות. ארגז זה ירש רבי ירמיהו עוד מאביו, שהיה גם הוא בשעתו מלוח וגם שלישי.

—אומרים, רבי אברהם־חיים, שהשנה היו העסקים טובים, —אמר ירמיהו כדי לומר איזה דבר ולהכנס בשיחה עם אורחו.

—השנה היתה טובה. לפי דעתי, השנה הבאה עוד תבדל ממנה ותהי עוד יותר מבורכת—אמר קיניגסברג.

—אבל הן המקחים תלוים ביכול השדות שבדרום, ואם כן קשה לבנא עתידות מראש. כי מי יוכל לדעת את יכול השנה הבאה?—העיד רבי ירמיהו.

—הוא הדבר, —ענה קיניגסברג—שכמעט אין הדבר תלוי ביכול טוב או לא-טוב. מרל המסחר תלוי עתה לא ביכול, אלא בהצלחתה של חרושת-המכרות. וחרושת זו של מכרת-ההרים מתפתחת בנפוח הדרום בצעדים ענקיים ולא תחדל. הנה בגנים שם מסלות-ברזל חדשות, וגם זה דורש סחורת-יער הרבה מאד.

—אולי, אפשר, —אמר רבי ירמיהו בשקט:—טוב מאד. יתן ה' וירחינו יהודים. שניהם החשו רגעים אחדים.

—רבי ירמיהו, —אמר קיניגסברג:—בחודש הבא יגיע זמן החשלוש אצל אדוני. רציתי לשאול, אם אדוני רוצה את הכסף או יכול אני להשאיר את החלואה אצלי לימים הבאים? באופן הראשון יכול אני עתה לשלם את תחוב, ובאופן השני—אתן את הרבית בעד האריכת-הזמן. מה חפצו?

—כחפצך, רבי אברהם-חיים; אחת היא, —ענה המלח, כאילו אין הדבר נוגע לו. הוא חשב רגע ויאמר:—תוכל לשלם רק את הרבית.

החלטה זו השביעה רצון את קיניגסברג, והוא נוכח, שיפה כן בדבריו וקלע אל המטרה. הוא שלם כמאתים רובל רבית ורבי ירמיהו רשם על ה"היתר-עסקא" את קבלת הכסף ותמנה, והעסק נגמר. אך קיניגסברג כאילו חשב איזה דבר ולא מהר לקום ממקומו. הוא שם פניו אל רבי ירמיהו ויאמר:

—יש בינינו עוד חשבון קטן אחד, רבי ירמיהו, חשבון ישן, ועתה בא גם יופו. —?

—זה שלפני שלש שנים, —אמר קיניגסברג.

—איני מבין, איני זוכר.

לפני שלש שנים היתה שנה לקיה מאד בסחר-היער, ואברהם-חיים קיניגסברג שב מן המורד כמעט גקי מנכסיו, ואלי עוד יותר מזה... בכל זאת בא לרדינר-הבסק והתחשב עם כל נושיו: להאחד שלם את כל חובו, להאחר—את מחציתו ועל השאר נתן שטר חדש בתוספת רבית, הכל כדרך התגרים הישרים. רבי ירמיהו חריף קבל אז את כל חובו, ואולם הוא מרצונו הטוב ותר לקיניגסברג על הרבית, אחרי שהחלואה נעשתה על סמך "עסקא" והמלוה נעשה שותף ללווה בעסקיו. רבי ירמיהו בכונה תחלה הקדים להציע לפני הלווה ותור זה, למען יראה, כי נכון גם הוא לשאת בעמל-ההפסד ולא יתרעם, מצבו של קיניגסברג היה אז דחוק מאד, והוא קבל בשעתו את הותור. עתה החליט קיניגסברג להפחית את המלוה ולהשיב סכום קטן זה, כמאתים רובל, לרבי ירמיהו, כדי שיוסיף לקנות את אמונתו בו. והוא הזכיר את הדבר הזה לרבי ירמיהו חריף. —אין לי כל חוב עליך, רבי אברהם-חיים. —אמר המלוה.

— אבל אצלי רשום הסכום ככל שאר החובות, שאני חייב. קחה־נא, רבי ירמיהו, את שלך, — אמר קיניגסברג ושלם את הכסף.

— זו לי בפעם הראשונה בכל עסקי, — אמר רבי ירמיהו ברגש, ויברך את הלווה בהצלחה גם לימים הבאים.

קיניגסברג קם ממקימו להפדר. רבי ירמיהו הלך לשלחו עד המסדרון והמתין עד שלבש קיניגסברג את מעילו. בעל־הבית הביע את צערו, כי הנה אורח כזה בביתו ולא ראה גם את פני הגברת.

— שרה־רחל בודאי גם אינה יודעת, שאדוני כאן, — אמר.

— אחר החגים, יתן ה', — אמר קיניגסברג, — אבוא לדניפרובסק, ואז נתראה.

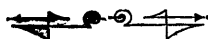
— בבקשה להכנס, רבי אברהם־חיים.

וכאשר כמעט הפנה קיניגסברג את שכומו לצאת מן הבית, שאל את המלוח :
— ומה, רבי ירמיהו, אם אמצא צורך עוד לאיזה סכום, האם יוכל אדוני להלוות לי? — נושא ונותן אני בקניית יער גדול. איני יודע עוד בבירור, אם אמצא או לא אמצא חפץ ; אני רק שואל את אדוני, על כל פנים, אם יקרה כזה, שאהיה זקוק לכסף?

רבי ירמיהו לא מהר להשיב. לבסוף אמר : —

— אני חושב : כן...

(המשך יבוא).

עֵבֶר וְכַנְעַן.

מאת

ד"ר נחום סלושין.

מאמר שלישי מזרח ומערב (*).

ו.

צִים מִיַּד פְּתִים.

מימי קדם=קדמיתה התפתחה באי=כרתים תרבות תכנית גבוהה וריבת=ערך, שנדלה השפעתה על כל מכוואות הים-התיכון המזרחי. התפירות¹ שנעשו בימינו במקומות שונים בכרית עצמה (במקום, שנגלה בו היכל המלך קנוסוס המפורסם) וכאיי הים האֵגֵיאִי ועד החופים של דרום אסיה הקטנה, הרי הן מקיימות את עיקר הידיעות, שהביאו לנו הקדמונים על גדולת הכרתים ומלכיהם הקדומים. מלבד שרידי היכלות ומצודות, נתגלו המון מעשי-חרשים וכלי-חרס וגם כתבות בכתב-חרטומים, שער היום לא מצאו החוקרים את חידתן; ביחוד מצטיינים הפסלים, שמצאו בחרבות השונות, ובצדק חושבים החוקרים, שהאמנות הכרתית הקדומה כבר טבוע ביסודה החותם של טוב=המעם והקצב האמנותי, שמציינים לטוב את האמנות היוונית בימיה פריחתה. בקורות התרבות של המין האנושי תופסת התפתחות תכנית זו של בני-כרית מקום גדול. זוהי התקופה המיניאית (על שם המלך האגדתי מִיֵּנוֹס) או המיקנית (על שם עיר מיקניס), ויש מיחסים לה גם את התקופה האֵגֵיאִית, שהאריכה ימים מן הראשונה¹.

והנה עד עתה לא הצליחו החוקרים להפיץ אור בהיר על מוצאה של תרבות זו, שכבר פרח והתפשטה באמצע האלף השלישי לפני ספח"נ. חכם מומחה אחד הביע את דעתו על תולדות בני-כרית הקדומים בדברים האלה: "עם=כרתים לא היה לא שמי, לא מצרי, ואף לא אריי, כי הוא נמנה בין ילירי=הארץ הקדמונים, מן הגזע הרביעוני, ואולי הוא קרוב ביחסו לברברים הקדומים, שמהם יצאו המצרים ושכמי הברברים באפריקה הצפונית"². דעה זו, שהיא נשענת על ראיות אנתרופולוגיות ואֵתְנוֹגרַפִּיות³, מוצאת לה סמך בלוח תולדות=העמים שבסמר בראשית, שהוא מיחס את הכפתורים והפלישתים לגזע בני-חם.

(* עיין, השלחי, הכרכים הקדומים.

1 עיין: Dussaud, Les civilisation préhelléniques.

2 עיין: De Morgan, Les Premières Civilisations, pp. 252—3.

3 החכם האיסלאמי סרג'י נחש: לאבי חרעה, שהצגה כחוננים מדעיים, על מציאותו

ואולם כתבי המצריים הקדמונים מראים לנו, שעוד בימי השושלת המצרית הרביעית (כלומר, לערך בשנת 3.000) ניכרו השפעת=מצרים, אמונתה וסתר על תושבי אי=כרתים, שנקרא "כפת" במצרים, ויש אומרים, שמקור ההתפתחות הגדולה של הכרתים צריך לבקש אך ורק במצרים הקדומה, ונראים הדברים.

בראשית האלף השני, כלומר, בימי תנודת העמים השונים, שירדו מצפון=אסיה לרשת ארצות לא=להם (ובניהם ההיקסוסים והחתים), נהרס שווי=המשקל, שהחזיק את השלום במזרחו של הים=התיכון, ומזמן שנכבשה מצרים ביד השבטים ה"שוסים" חדלה להשפיע על אי=הים שמצפון לה.

בעת ההיא עלו שבטים שונים משבטי האחיים (אבות משפחות האחיים) מטראקיה ונאחזו באיי הים הדיגאני, ומהם חפשו את חופי אי=כרתים או "כפת". וכך נשברה גבורת נגדי=הים או התאלאסקו=קאטיה, שמשלו בכרתים במשך הרבה דורות ושירדיהם לא יספו עוד לקום. התוצאה הישירה של מאורע זה היתה, שגורדי הכרתים הספנים נפזרו בספינות לכל חופי הים התיכון; רובם נאחזו בחופי אסיה הקטנה ובנו להם ערים, ששמשו מרכזים לפעולתם בתור שודדיים; מהם יסדו את ערי=הים שבאי קפרוס, אשר מאז נקרא אף היא לפעמים בכתיב=המצריים בשם אי=כפת (במקום השם "אלסיה" לפנים). נראה, שהספנים הכרתיים השתמשו בהתפשטותה של ממשלת=החתים ונאחזו במבואות=הים של פיניקיה, עד שנחשבו בעיני קוראי=הדורות המאוחרים לאחים=בנוע לחתים⁽¹⁾. באגרות אל=אמרנה מופיעים לפנינו גורדי=הספנים, שבאו מן המערב ונאחזו בחופי הארץ, אבל בעיני ברור הדבר, שיוצאי=כרתים הראשונים האלה הם אשר נודעו מאז בשם "פיניקים". והנה החפירות, שניעשו בגור ובפיניקיה עצמה, מוכיחות לנו, שהתרבות התכנית, שהביאו עמהם הספנים השודדים האלה מאי=הים, דומה היא בכל לתרבותה של התקופה המיניאית המאוחרת. ולא לחנם התחילו מאז לקרוא לכל אי=הים ממערב בשם הכולל של "אי=כתים".—ועל יסוד כל אלה אני מבדיל הבדל נמור בין הפיניקיים, שבאו מן הערב⁽²⁾ ושהיו רחוקים בנועם ובלשונם מבני=שם היושבים בארץ, ובין הצורים והצידי=גים, הידועים לנו מתקופת מלכי=ישראל. והנה הרחיפה, שנתנו החתים לתנודת=העמים, לא פסקה במשך שנות=מאות הרבה. בעקבות החתים⁽³⁾ עזבו עמי=יפת (או עמים אריים) את מקומות=מושבותיהם מסביב לחופי הים השחור והלכו הלך ונסוע הנגבה, כה עזבו בני תיורם ("התיירסנים")

של גזע ים=תכוני מיוחד, שהונח בתור יסוד למוצא כל עמי=הים התיכון המאוחרים. נראה מכל דברי הקדמונים, שגזע זה הוא, בבני=חם שבסקרא, להבדיל בינו ובין בני=שם (תושבי אסיה) ובין בני=יפת (עמי הצפון, שבאו מאירופה).

(1) כבר הראיתי על הקורבה שבין החתים ובין כנען; אבל כאמת לא נשתנה היסוד השמיי של התושבים עידי ביאת האוכלוסים המועטים של הכרתים.

(2) שתי פעמים נזכר בתנ"ך, הערב בתור ארץ=הערב או הערביים. ירמיהו (כז, כז) "מזכיר", ואת כל הערב (הערב) ביחוד, מלבד "כל מלכי=הערב", השוכנים במדבר; ויחזקאל (ל, חז) אומר: "פוט ולוד וכל הערב וכוב ובני ארץ=הברית". והנה ידוע, שפוט ולוד הראשונים הם באפריקה והאחרים באסיה הקטנה, ואלה העמים היו בחיל=מצרים בימי=פסאמיסוס, ועוד.

(3) אפילו אם לא נניח, שהכתים והחתים עם אחד הם, הנה מצינו בכתיב=הקדוש את הכתים, נזכרים בצד הדורנים (הדררנים) או הדוריים, לדעת קצת, ועל זה סראה גם השם "כתי", שבכתיבות הפיניקיות הוא מוסב על עיר "כתיון" בקיפוס, ובספרי=הנביאים קוראים לאוי=המערב בכלל בשם "אוי כתיים" (ירמיה, כז, י; יחזקאל, כז, יז).

את מראקיה בחצי-האי הבאלקאני, ועל צבאם הפרגיים והמוסיים, ונאחזו באסיה הקטנה, בעוד ששבטי הדוזים עזבו את איליריה ועלו על פלופונסוס ונאחזו בה, ועוד שבטים אחרים תפשו את איי הים האגיא, המקום, שבו נפגשו עם שבטי-הים, שעזבו את כרתים מחמת המציקים. וכך באו אבות היוונים הקדומים במגע-ומשא מתמיד עם הכרתים ועם תרבות-הים-האגיא הקדמונית.⁽¹⁾

תוצאותיה של פגישה זו בין תושבי האיים הקדמונים ובין עמי-יפת או האריים החדשים, שבאו-מקרב, היתה מהפכה גדולה בכל החיים המדיניים והדתיים שבמכוואות הים-התיכון. וכשם שנודעה השפעת החתים, שבטחו בסוסייהם וברכבם, על כל ארצות-היבשה מאשור ועד מצרים, כך גדלה גם השפעת הספנים של איי-הים, שנודעו למצריים בשם „עמי-הים“, על התפתחותם של כל חופי-הים.

ותקופת עמי-הים זו, רבת הערך והתוצאות, נזכרה גם בתעודה עברית קדומת—בשירת „כל עמי בשם: „צים מיד כתיים“.

גידתם של גורדי עמי-הים מאיי-כתיים התחילה מראשית התפשטותה של מלכות-החתים. קרוב לודאי, ששבטים אחרים נאחזו בארץ ישראל עוד בדרות שקדמו לתקופת אל-אמרנה. בכל אופן אנו מוצאים, שבחיל המגינים על ערי חוף-הים נגד השוסים נמצאו ספנים ממדינת-הים, וביניהם משבט ה„שרדונה“⁽²⁾, שנזכר בפירוש בין עמי-הים. קרוב לודאי, שהעיר אש קלוון נבנתה עוד זמן מרובה קודם לכן על-ידי בני שבט ה„שקולה“, וכאלה רבות. עתה נודע הדבר, שהחתים, שראשית כחם היתה על היבשה, קראו לעזרת הספנים עמי-הים להלחם במערכותיהם בצי המצרי, שהחריד את חופיהם. וכך נוסדה ברית של עמים שונים, שהתפשטה מלב אסיה הקטנה עד קצות ארץ יוון והלאה ושהיתה ערוכה ביחוד נגד מצרים. כבר ראינו, כי סתי הראשון, מלך-מצרים, ראה לנחוץ לעלות על סוריה ולבצר את עמדתו בה כדי שלא תפול בידי החתים ועוזריהם, ואז תפתח דרך-מצרים לפניהם. ואולם רעם מס השני השאיר לנו זכרון בספר את פרשת המלחמות הגדולות, שנלחם בהתים ובעמי-הים בעלי-בריתם⁽³⁾. מן המקורות האלה יוצא, שבמלחמה הגדולה על-יד קדש בלבנון השתתפו עשרים אלף איש מן החתים ומעוזריהם עמי סוריה ואסיה הקטנה. בתעודה זו נזכרו ראשונה עמי ה„מושי“ („משך“—או ה„מוסיים“), „הקישאג“ („קולכיים“, „כלך“), „הקטאונים“ (אומה באסיה הקטנה), ובאחרונה—גם היוניים, או בני-יון, שבפעם הראשונה אנו מוצאים את שמם לרגלי מאורע הנוגע לגבולות ארץ-ישראל.

והנה כל העמים הנזכרים במלחמה זו באו ממראקיה והבאלקאנים בדרך-היבשה, מה שמראה, שבאותו זמן היה עוד כחו של צי-מצרים גדול או שמלך מצרים ידע לקנות את לבותיהם של יושבי-האיים להשלים עמו. ואולם לא עלה ביד רעם מס השני (1334—1258) ללכוד את קדש וישב אל ארצו. ראו זאת מלכי-הכנענים ויושבי-הארץ—וימרדו בפרעה. בשנה הבאה שב רעם מס וילכוד את ערי-הגליל והאמורי ואת ארץ חבל-הים עד יִרְדֵּן, שהיתה אז החשובה בערי-פיניקיה. אז השלים מלך-החתים עם פרעה וארץ-כנען שבה להיות לאחווה למצרים במשך כששים שנה.

(1) עיין בספרו הנזכר של Dussaud, Les Civilisations Préhelléniques.

(2) אגרות אל-אמרנה, אגרת 81, 122, ועוד.

(3) עיין בספרו הנזכר של Maspero, „הקישאג“, 255—262, Garstang, The Hittites, עמ' 51.

אחרי מותו של רעמסס השני מרדו יושבי כנען במנפתח בנו (1258—1230), שהוא, לדעת רוב החוקרים, פרעה של יציאת-מצרים. בעת ההיא היתה ממלכת-מצרים בכל רע, כי שבטי-לובים החרידו אותה ממערב ואמרו להחרב את ממשלתה, בעוד שממזרח רגשו העמים ה"שומים" במדבר ובארץ-הנגב. בפרעות האלו השתמשו שבטי בני-ישראל. "עם יצא ממצרים", והתחילו מתפשטים בנגב ארץ-כנען. כבר-ראינו, שאחדים מן השבטים האלה, שתקעו אהלים בנגב בתקופת אל-אמרנה, השתמשו במהומות, שקמו קודם לכן, ועלו לצפון ונאחזו בו. אבל ראשי-השבטים חנו בנגב הארץ ובמזרחה מסביב לאחיהם העברים ובני-אדום, לקיני, למדין, למואב ועמון, ממתינים לשעת-הכושר, שבה יוכלו לחדור לתוך הארץ, אשר הבטיח האלהים לאבותיהם.

רוב שבטי ישראל עזבו את הגלעד, שישמש להם מרכז, עברו את הירדן והתפשטו בדרך בית-אל צפונה, והם אפרים וחצי-מנשה והשבטים שכניו, בעוד שיהודה, ועמו שמעון ולוי וגם ממשפחות הקיני, נדחקו אל הנגב, ארכו לחברון, שהיתה קרובה ביותר למדבר, וחנו בנגב אדום עד למצודת היבוס, שהכדיל בינם ובין שאר אחיהם. כאשר ר'ח למנפתח משונאיו באפריקה מהר לעלות על נגב ארץ-ישראל, לכר, את ערי אשקלון, גזר וינועם, הכניע את החוריי וכבש גם חלק מבניי-ישראל. כי בכתובת המספרת את דבר המלחמה הזאת מתפאר פרעה, כי "עקר את ישראל מן השורש ואין לו זרע עוד"¹. זוהי המעודה הראשונה ממקור לא-יהודי, הקוראת בשם עם-ישראל. ואמנם המצב, שנמצא בו העם הצעיר והנדוד הזה, לא היה מזהיר כלל, והוא מתואר ב"שירת בלעם": שבטי-הנגב הצליחו להבקיע להם דרך מבינות ל"פאת-מואב" (ממזרח) ואדום ושעיר היו להם ירשה (ממערב), אבל עמלק לחצם מנגב (ראשית גוים—עמלק); אלא שמימי שבתם במדבר סיני סמכו על הברית, שכתרו עם הקיני, אשר "אתן היה מושבו ושם בסלע (אדום) קנו". וכשהחריב פרעה את ארץ-החוריי, שבו נתבצרו הקינים עזרי-ישראל, ופזר גם את גדודי-ישראל, חשב אל נכון, שעלה בידו לעקור את העם היוצא ממצרים משרשו וכי לא יעשה זרע עוד. ואולם לא כאשר דמה פרעה כן היה. כי עד מהרה קמה עליו צרה חדשה, גדולה מכל הקודמות: ברית עמי-הים, שהיתה ערוכה נגד ממשלת-מצרים.

כי בשנה החמישית למלכות-מנפתח הופיעו בחופי-הדלתה "צים מיד כתיס"² וישטמו על מצרים. בין עמי-הים האלה נזכרו: ה"אחיה" (האחיים היוונים), ה"תורושה", ה"לוקי", ה"שרדנו", ה"שקלישו", כל אלה מעמי-חופי-הים-התיכון, שבאו בספינות להחריד את מצרים, ועליהם נלווה, מ"שושה" או ה"לובים" שישבו באפריקה, במערבה של מצרים. שבותיהם של העמים האלה מעידים על מוצאם: ה"אחיים" הם אבות יושבי-אחיה ביון, ה"תורושה" הם בני-תירס, שבתחלה ישבו במראקיה, ומשם נתפשטו על חופי אסיה הקטנה והרחיקו לנדוד לאיטליה. במקום שנוסדה על-ידם מלכות-ה"טרוסקים הידועה; ה"לוקי" הם ה"לוקיים" של היוונים באסיה הקטנה; ה"שרדנו", שעל שמם נקראה סארדיס, בירת לוד, היו שכנים בחילו של אֶחָתָנוּן

(1) מַסַּס מִירוֹ, עמ' 208 (שם ישראל מופיע באופן דואי בפעם הראשונה); עיין: Hommel, Gesch. d. alt. Morgenlands, S. 101.

(2) מו, ציים כתיס, כמו שנקראו אנויות-קיפירוס בספר דניאל (יא ל). ועיין ספרו של H a l l, Oldest Civilisation of Greece.

מלך-מצרים. ומה שנוגע ל"שקלושה", כבר העירתי על שם העיר "אשקלון", שנבנתה על ידם עוד בתקופה קדומה לזו.

והנה בתולדות ההתקדמות האנושית אין ערוך לשני המאורעות הללו, שאירעו זה אחר זה בראשית מלכותו של מנפתח: היפעת עס-ישראל בתור עם לבדד ועלית אבות היוונים על מצרים ללכדה. אמנם, פרעה מנפתח התפאר, שהכה את עמיהם מכה נצחת, כמו שהכחיד את זרע-ישראל לעולם, אבל באמת כאלה כן אלה התנערו מחר מעפרי-מפלתם ושבו להתפשט בארצות, שחמדו לשבת בהן.

כי אחרי מותו של מנפתח שבו והתחוללו פרעות בארץ-מצרים, ושכמי-ישראל השתמשו במאורעות והרחיבו את גבולותיהם בארץ כנען⁽¹⁾. באותו זמן התלקחה, כנראה, המלחמה הגדולה, שבה נצחו בני-ישראל את מלכי-הברית הכנעניים ו אדוני-צדק מלך-בוס בראשם, אבל קצרה ידם לתפוש את ירושלים (יבוס) עצמה, ואך התפשטו בעמק אשר מסביב. נצחון זה נתן בידי ישראל את ממשלת-הנגב ופתח לפניהם את המבואות של הרי-אפרים מצד עמק-הירדן.

ואולם אויב חדש ארב להם. בשנת 1193⁽²⁾ נעודו יחד עמים רבים ושונים באסיה הקטנה וכתרו ברית ביניהם לעלות על סוריה ועל מצרים ולרשת את הארצות העשירות האלו. מהם היו עמי-יבשה, שהתפשטו בארץ החתים, משכו אחריהם את עמי-החתים ועברו כרכמיש, בקדש ובאורד ומשם ירדו עד מגדל-סמראטון המאוחר. במקום שהמתינו להם בעלי-בריתם מעמי-הים⁽³⁾ באניות. דבר זה אירע בשנה השמינית למלכות רעמסס השלישי, שהיא שנה רבת-ערך, בקורות-התרבות. והרי ספור המעשים על-פי מאספירו⁽⁴⁾:

עמי אסיה הקטנה, שהשכנים הבאים מאירופה לחצו אותם מאחור, עזבו את משכנותיהם והשתערו על גלילות סוריה ומצרים המפוארים. אשר שמע רוב עשרם הגיע עריהם. ואלה העמים, שכרתו ברית ביניהם: הדאנאים, התיירסנים, השקלשה והצקלה, שלקחו את עמדת הדרדנים בתור הולכים בראש עמי-ברית-סרויה (כלומר, עמי אסיה-הקטנה המערבית קודם היריסוט-טיניה), ועמם הלוקינים והפלישתים (פוליתנו). חלק מהם ירד באניות וקבל עליו להחריב את חופיהם, בעוד שהשאר היו חייבים לעבור את כל סוריה וללכוד את מבצרי מצר-היבשה (של סואי). בדרך נלוו אליהם העמים שהכניעו, וכך התנפלו על קיליקיה והכריחו את יושבי קודי וחתי לתת ידם אליהם; וחילם הלך ורב בעכרם בערי כרכמיש, אורד וקדש. במקום הזה ישבו זמן-מה בתוך ארץ האמורי ואחר-כך שמו פניהם לרדת ישר מצרימה.. אבל רעמסס השלישי הספיק לקדם את פניהם, ובשנה השמינית למלכו נפגשו שתי מערכות-הצבא ושני צייהים לפני חומת-מצודה, שנקראה בשם "מצורת רעמסס" (היא מגדל-סמראטון או קיסריה המאוחרת).. סוף דבר היה, שצבאות-הנודדים לא יכלו לעמוד בפני חיל מצרים, ששם אותם כעפר לרוש, את מרכבותיהם עקר ואת אניותיהם הטביע בתוך הים...

והמקור המצרי הקדמון, המספר את דבר שטף-העמים הגדול הזה, מתאר אותו בדברים האלה⁽⁴⁾:

שום אומה לא יכלה לעמוד בפני עצמת-נשקם. מארץ החתים, מקודי וסכרכמיש ועד אורד ועד אלסיה (קיפרוס), השמידו את כל התושכים ותקעו את כהניהם עד לפנים מארץ האמורי. את המבצרים הרמו ואת השרות השמו ויאמרו לעלות על מצרים... ראשית

(1) עיין: מאספירי, עמ' 314.

(2) יש מקדימים זמנו של מאורע זה.

(3) שם, עמ' 314—315.

(4) עיין: Hommel בספרו הנוי, עמ' 100.

כחם היו הפולשת, הצקלי, הדנני, השקלישה, הדרדנה, המשושה. כל העמים האלה חברו יחד ויפשו עד קצות חוג-הארץ, כהיות לבם בטוח, כי הפעם יצלה בידם.

במקום זה נזכרו הפלשתים בפעם הראשונה בתולדה. והם מופיעים כחולכים בראש העמים הנודדים. יחד עם זה מראה לנו הבטוי: "שום אומה לא יכלה לעמוד בפני נשקם", ש"כובשים החדשים הביאו עמם מהפכה בעולם חכמת-המלחמה. ואמנם, על-פי כל הידיעות, שהגיעו לידינו מן הדורות שאחר זה, אנו יודעים ברור, שהפלשתים הצטיינו בשמוש בכלי-זין עשויים ברזל. הם היו, אפוא, הראשונים, שהכניסו את חרבות-ברזל לארץ סוריה. קרוב לודאי, כי מן היום ההוא והלאה התפשט רכב-הברזל, שבגללם לא יכלו שבטי-ישראל להמשיך את כבושיהם בארץ⁽¹⁾.

תוצאותיה של מלחמה זו היו חשובות מאד לכל עתידותיהן של ארצות הים-התיכון. כי אחר מכה נצחת זו לא הוסיפו עוד עממי-הים להשתער על סוריה ומצרים והתפשטו מאז על חופי-אפריקה ובאיי הים-התיכון המערבי. התיירסנים נאחזו באיטליה מצפון לנהר טיבר ויסדו את מלכות-האֶטרוסקים, כאמור⁽²⁾; בעוד שהשרדנים תפשו את איסרדיניה, שנקרא מאז על שמם. וכן עשו גם השקולים בסיציליה⁽³⁾. וכך בא הקץ לשטף-העמים המר והנמחר, שנמשך במשך דורות הרבה ובספרות-המצרים נקרא בשם "תנודת עמי-הים". — ואולם לא כולם עזבו את הארצות, שעלו עליהן לרשעת.

כי רצה רעמסס השלישי להבטיח את גבולות ארץ-ממשלתו ממערב ומצפון, ועל-כן שם בהם את עממי-הים למצב ולמשמר... מצד לוב הושיב את שבטי ה"משושה" בחבל, אשר נתן להם לאחזקה ממערב לדלתה, כדי לשמור על הארץ מפני הלובים שבאפריקה. וברצונו לחזק את ממשלת-מצרים בארץ-כנען, הושיב על חופי השפלה והגב שכוירים מעממי-הים, שקבלו עליהם לשמור על מבואות-הדרכים מפני עמי-השונים השונים.

ובראש שבטי-הים הכובשים מצאנו הפעם את שבט ה"פולשת" — הם הפלשתים, שהופיעו אז ראשונה על במת-ההיסטוריה. קשה לעמוד על מוצאו הראשון של העם הזה, אף-על-פי שבכתבי-הקודש נזכר בפירוש בשם "גוי-כרתים" ו"שארית אי-כפתור", ושני השמות האלה מתאימים בוודאי לאי-כרתים, בדרומה של יון⁽⁴⁾. כמור כן דומים ציורי בנדיהם וחליצותיהם, שנמצאו בכתבות המצירות, בכל לאותם של בני-הכרתים ושל אנשי חיל-כפתור שבמצב-מצרים. אבל, למרות כל אלה, מיחסים אותם חכמים שונים אל העמים האֶגֶיִּיִּים. כלומר: חכמים אלה מחליטים, שהפלשתים היו יותר קרובים בתרבותם ליוונים הקדמונים מאשר לכרתים בימי גדולתה של התרבות המיניאית⁽⁵⁾. ובאמת, אין לחשוב את הפלשתים שבתקופה הישראלית כבני עם אחד או כשבט מצוין ובודד. יותר נכון היו ערי-הפלשתים מעין חבורה של ממשלות-עם קטנות, שבראשן עמדו "קֶרְגִּים" (או

(1) הברזל חדר לאיי-האגאיים במאה הי"ב לערך.

(2) אֶטרוסקים באיטליה הצפונית היה צי אדיר וכתב מיוחד, והם הכניסו את תרבות-הברזל לאירופה המערבית.

(3) בעברית נקרא האי עוד בימי-הכינוים בשם "סקוליא" (וברומית Siculus — יושב סיצליה).

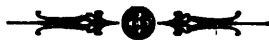
(4) עיין יחזקאל, כ"ה, ט"ז, וצפניה, כ"י, ה' (יושבי חבל-הים, גוי כרתים). אבל נביא זה קורא לפלשתים גם בשם "כנען" (כנען, ארץ-פלשתים); בדרבים (ב"י י"ג) נזכרו בשם כפתורים, וכן בעמוס, ט"ז.

(5) עיין Morgan, בספרו חנו', עמ' 304.

מיראנים). ואמנם, מצאנו בארץ־ישראל את שרידי שאר עמי־הים, שעלו על הארץ בנשק הדורות שקדמו לאלה-מלבד ה"כרים" מאסיה הקטנה, אנו מוצאים בחיל־דוד את ה"כרתים והפלתיים", שהיו קרובים לפלשתים⁽¹⁾. ועוד קודם לכן מצאנו שעיר־דאר נקראה בשם "צקלה", על שם שבט־הים "צקלה". שנשאר בה מימי עלותם⁽²⁾. כמו־כן אנו פוגשים אחד משבטי־דננה, שנאחו בצפון־הארץ בימי תל־אל־אמרנה, כמו שיוצא ממכתבו של אבי־מלך מלך צור לאֶחָתוֹן. ואפילו בחבל ארץ־פלשתים עצמה אנו מוצאים את עיר צקלג, שנקראה על שם ה"צקלה", כמו שעיר אשקלון נקראה, לדעתנו, על שם ה"שקולה"⁽³⁾.

אבל מכל יוצאי איי־הים האלה הצטיינו ביחוד הפלשתים בסדר־ממשלתם וביתרון תרבותם התכנית. ועל־כן מצא רעם־השלישי לנכון להעמיד אותם בתור שומרים על דרך המספר בשפלה שבין נחל־מצרים ובין עמי־הצפון. ועיקר כוונתו היתה, כנראה, לחסום את הדרך בפני שבטי ה"שושים" או בני־ישראל, שנודויהם לא חדלו מעלות על הארץ. ועל זה רומז גם הכתוב בדבריו: "ולא נחם אלהים דרך ארץ פלשתים, כי קרוב הוא וגו', סן ינחם העם בראותם מלחמה"⁽⁴⁾.

(עוד יבוא).

(1) ה"כרים" נזכרו יחד עם הפלשתים בימי דוד (ש"ב, ב', כ"ג), ובמקום אחר נזכר ה"כרתים" ביחד עם הפלתיים (שם. ט"ו, י"ח); ובסירוש נאמר: שהכרתים נאחו בערי־הנגב (שמיא, ל', כ"ד). ובנוגע לשם "פלשתים" נראה, שמוצאו מלשונות בני־ישם ופירושו הגוֹלִים, הנודדים, על־כן יתכן מאד. שהפלשתים קראו לעצמם בשם אחר לגמרי.
 (2) עיין למטה, בספור־המסע של ווינ־אמון.
 (3) גם בספר דר מצויה עיר קדמונית בשם "אשקלונה".
 (4) שמות, י"ג, י"ז.

שְׁבֻעַת מְדוּרֵי הַפֶּסֶם.

מעשה באחד מאנשי מלחמתנו כימי המבוכה הגדולה

משנת תרע"ד הארץ לפ"ק והילך.

נמסר לדפוס ע"י

ארי' מן השלומים.

פ ת ח ד ב ר .

איש צבא היה בגדוד רי"ן, פלימון שמו. ויהי האיש זן ומפרנס לכל ומבין מזון לכל בריותיו בכל יום חמיר, כי מלאכתו היתה מלאכת רב-מבשלים בגדוד וחיללים רבים עוסדים לפקודתו לעזור על-ידו בדודים ובקלחות. הוא היה אומר והם היו עושים, הוא היה גוזר והם היו מקיימים. אף-על-פי-כן העריצוהו בני-לוי'ת עושי-דברו, מקולף תפוחי האדמה עד מחלק המנות ומשוחט-הבהמות עד מרשף-הכירים. גם שאר חבריו אהבוהו, וגם בעיני השרים מצא חן וחסד רב, כי מהיר היה במלאכתו והיה מנעים את התבשילים לחיך כל אוכליהם. עוד בכמה וכמה מעלות טובות הצטיין זה החייל, מעלות פנימיות וחיצוניות, ויהי פלימון בתוך הגדוד חביב ויקר, עד כי מדי דברי בו ראה אראנו כמו חי לנגד עיני.

שלא בכל אנשי-החיל של גדודי-הפרשים היה פלימון דק-הבשר ורע-המראה, ובחשכת הלילה היה ממיל אימה על כל מי שנפגש עמו בדרך, כי ארוך היה בטוט שעל-פי הבאר וראשו כראש-פר. עיניו גדולות ובלמות, סמרו חר ועצום, מצחו שמוח, ושיניו שערותיו על קדקדו מלפניו עמדו כפרץ כעין שתי קרנים שבורות. הם גם קרנו אור שחור משום שפלימון היה נוהג למשוך את שערותיו בשמן-המשחה של אוסני-העגלות. והיה טבעו של פלימון בכך למחון וללעוס את הדבורים במלתעותיו כשחת, בשעה שהיה משיח עם מי שהוא, ולמקום שהיתה הולכת המלתעת לשם היו מתנועעות העינים העמלות.

והיה קשה הרבר הרבה לחכר על-פי חזות-פניו את מספר-שנותיו, כי שום הריצים ושום מעניות לא השאירה עליהם המחרשה הגדולה של התורש האירנאה. ואת צבע הזקן והשפם ידע רק התער. אך כאשר יצא הצו לשחרר את כל החיילים, ששנותיהם הן למעלה מארבעים ושלוש, ויהי גם פלימון בתוך היוצאים לחפשי. אולם הוא נשאר ברצונו הטוב לעבוד אף להבא בתוך הגדוד, כי אמר: אהבתי את אדוני. וחי מזה ספרו החיילים איש לדעתו, כי פלימון חולץ צרידי, אין לו בית או משפחה,

אשר ממנה בא ואליה ישוב.

והיה פילימון רב-מבשלים לכל הגדוד ולעצמו היה גם שר-המשקים. והיה שותה לשכרה מכל הבא בידו, אם יין-ענבים ואם יין-שרוף, אם י"ש לבער ואם י"ש למשחת-עין, כולם היו מחמדים לחכו. ואע"פ שמכירת כל מיני משקה חרף נאסרה ממעם הרשות בכל המדינה, ובמערכות-המלחמה היתה גם השתיה נגד הדת. התחכם פילימון תמיד למצוא מקור מים חיים ולא ידע איש את גבורתו, את המצאותיו ואת תחבולותיו. ויכבדוהו חבריו בעבור זה וגם בעבור פלאי-מעשיותיו וחרפות-לשונו, שבהם היה מגרש כמה וכמה פעמים את הרוח הרעה מלבותיהם של ההולכים לקראת המות. אף שרי-המאות ושרי-האלפים היו באים למקום עמידתו של דוד-התבשילים והיו יושבים ומקשיבים לבדיחותיו ולבדיחותיו של חביב הגדוד כולו, שמתחת קליפת דבריו היתה צפונה אמת רבה להחיות בה רוח נכאה ולהכות בשוט-לשונו כל נפש שפלה.

ופילימון היה אחד בשבתו במערתו ובלכתו בדרך. והיה בנסיע הגדוד ויסע עמו גם פילימון על הכלים עם דָּוִד וקלחותיו.

והיה היום, יום מנוחה ושמחה לגדודנו, בהנתן לנו הצו לנוח מעמלנו במשך שני החדשים הרצופים של שבתנו במחתרות ובמחפורות מול פני האויב, ויצאו החילים הנשארים בחיים בחצות הלילה ממחבואם, ויבואו בלש אל היער הגדל לרגלי ההר, וישימו משם את פניהם אל הדרך המוליכה אל מקום חניתם החדשה על פי הפקודה. כל הלילה וכל היום שאחריו הלכנו עיפים ויגעים על פני בצות ושדות, שלא ידענום מקודם, וכשבאנו אל מחוז-יעודנו היינו בעינינו כתועים, כי זר לנו המקום. אך מי שהוא גבוה מעל גבוה נתן צו ואנשי-הצבא נתנו את לבם להכין להם משכנות במערות העזובות והפוזרות על פני כל הככר מסביב לשורי הכפר ההרוס. הרבה מן החיילים תקעו את אהליהם ביער הסמוך, אניני-הרעת שבתוכם כבסו את בגדיהם ופלו את כליהם, והצעירים שבהם רקדו כבני-עגל והתענגו רב עונג על האור ועל החירות ועל המנוחה, כי נעמו.

גם הקרחת הגדולה שבפאתי היער הסמוך היתה מלאה ציל ורננים. הארנים הגבוהים השומרים עליה לבשו גאות ומבינות לסבך-השרך הציצו בסקור-עין אלפי גוני-חמד של פרחים שונים למיניהם. צפרי-מעלה היו ממהרות לעוף ולעבור על פני קרחת זו רבת-התנועה, כי פלוגת-המבשלים חנתה בה ושאוהה הבריוח.

כגל של נמלים דומה היתה ככר זו יחד עם דודיה, כליה ואנשיה.

והיה ביום השני לבואנו למקום החדש והבלתי-ידוע לנו עם תחלת הערב השמש, ויתקבצו על הקרחת שביער מסביב למערת-פילימון חיילים הרבה ויתלוצצו ויצחקו בקול רם. כולם לענו, כל אחד על-פי דרכו, לשר-המבשלים, ששכב חשוף-שוק על גג-מערתו והוא שכור-יין ואחוז-שנה.

מתוך התפעלות וקנאה מעורבות ביחד קרא חייל אחד :

—בן-כלבה! איפה מצא בישומן כזה יין-שרוף?

ולעומתו יענה השני :

—הלקקן! ואם ילך בנאי-צלמות—לא ימצא?

אז יוסיף השלישי :

—סוכא זה! ואחרי מותו לא ישוב לחפש?

כה ישיחו ביניהם אנשי-הצבא, והשמש השוקעת מסתכלת בפניו האדומים של השכור, מסתכלת ונהנית : שוש תשיש בפלימון חמוץ-הפנים. בפאתי-מערב הקדוש-ברוך הוא בונה ומחריב עולמות ורודים, זהובים וירוקים. והקרנים הפזורות נעלמות אחת אחת מאחורי הענפים. כבר הכסיפו פני העליון שברקיע ובמרחקים הוציא אנוש את אנחתו האחרונה. ואולי בכה הכוס בין החרבות—מי ידע?

אז יתעורר פלימון משנתו, ובראותו את המון העומדים עליו לא יחפלא כלל, שהרי הורגל לכך זה כבר. הוא גם לא נמלא רוגז ממחאות-הכפים וקריאות-ההידר, שבהן קבלו את פניו כל הנאספים. בידו השמאלית האפורה, שקשה היה להחליט עליה אם מלוכלכת היא או צבעה בכך, מחה מעל פניו את שירי-השינה והסיע את עיניו מאיש לאיש ומחבורה לחבורה, ויהי כמחפש את מי-שהוא.

—שלום-בוקר לאדון רב-המבשלים!—הפסיק אחד מן החיילים את הדומיה, ששלטה בין שקיעת-החמה ובין רגע-התעוררותו של השכור.

—בוקר וערב אל תהא לכם מנוחה, ילדי-זנונים!—השיב פלימון בנחת ובנעימות.

צחק אדיד פרץ מפי כולם, ואותו חייל פנה אליו שוב :

—שמענו, כי קרוא היה היום לסעודה גדולה. לו זכינו לשמוע מפיו את פרשת כל ההלולה, ושמחנו עמו גם אננו!

ויעץ פלימון ויאמר :

— תימה! על הכל שמוע תשמעו! הלא, רבנו של עולם, זכיתם לשמוע בקרב את צעדי של מלאך-המות, יבוא הרוח בו ובכם! סעודה—תאמרו?—לאו דוקא, חמורים. הסעודה היתה לא-חמודה, אבל השתיה היתה כדת. הלא, רבש"ע, ואזכה לשותות כה הרבה על סעודת ההכראה שלכם.

—הה! יספר נא, יספר, שר-הקדדים, והתענגנו גם אננו!—בקשו כולם בבת

אחת, וסמיפאן המחצצר הוסיף לעצמו מתוך דבדוך—לב :

—הה! לו רק כוס אחת של יין-שורף— — —

אז אמר פלימון בקול צלול של מפוכח לגמרו :

—טוב, חברים. תפח רוחכם! אספר לכם מה שקרני היום הזה. אתם—שבו לכם כאן, על הארץ, ואני אשאר על הגג.

—א.

השמים חורו לגמרים. ולאחר שכבתה מדורת-האש שבמערב, ירד אופל רך וענזג

לעולם.

פילימון עשה את מקטרתו, הבעיר בה אש, הוציא את העשן מאפו והתחיל :
—סעדתם היום את סעדת-הצהרים?

—הן וכן, זוגנו! —השיבו כל החילים פה אחד, אף כי בקולות שונים. רבים
חכו להלצה, שבוא תבוא, ומשום כך היו מוכנים ומזומנים לצחוק. אבל ההלצה לא באה,
ובמקומה המשיך פילימון את דבריו:

—אה — אה! ודאי שסעדתם. הלא ידי הן שהכניסו את התכשיל! פילימון אינו
בארון: את חובתו הוא יודע וחמיר יעשנה.

—ובכן — יצאתי לדרכי רק לאחר שנתתי ברדוד את המניות ואת הכרוב ולאחר
שהעמדתי עליהם שומר עד הבשלת, דאגתי כלבים בני-כלבים, שכרסם תמלא, אע"פ
שאני בעצמי הציקתני רוח-בטני מאז הבוקר וגירגיתי התאיננה לפני עוד קודם עלות
השחר: אויה, כי נחרתי! עיד כשהיננו בשבילכם את הרוחתים ידעתי, כי קיבתי הוכחה
בחרבה, ובשחתות את המה, שמעתי את כל-קירי האומרים לי: פילימון! פילימון!
וכי לכך נוצרת? —שמעתי ושחקתי. נשכתי את שפתי וחכיתי עד עשרים וחמשה
חלקים של השעה העשירית, ואז אמרתי אל לבי: הגיעה השעה, פילימון בן סופרון,
שתדאג לעצמך.

—או יצאתי לדרכי.

—לקחתי כידוע לכם, את סוסתי הקירגוזית הקטנה, נתתי עליה את אוכפיה,
שבא לי כירושה מאת אדוני הקודם, שר-המאתים עוכרומנקיה, יאריך ה' את ימיו בעולם
הבא ויקצרים בעולם זה, ויצאתי בשליחות-גרוני —

—אני, פילימון בן סופרון, שר-המבשלים של הגדוד רו"ן!

—וכשבאתי אל תוך היער נזכרתי, ששכחתי את מפת-הדרכים הגדולה, שלא
ראיתה מעולם, ובלעדיה הן בער אני ולא אדע ביער בין ימינו לשמאלו, כי כמוני כמכם
לא דרכו גרלי במקומות אלה אף בחלומי. אך מה יעשה איש-חיל ולא אעשה אני? —
פניתי אל סוסתי ואמרתי לה:

—יפתי, חמתי, סוסתי! ברגליך אפקיד גופי, ובין-לוייה נתתי לך, הוא
חממי המהולל, המושחה מאין כמוהו לגלות סתר-מצפוניו של היין-השרוף.

—כך אמרתי, ובו ברגע נשאה סיסתי את רגליה ותעף כחץ מקשת. בכמה וכמה
ארחות עקלקלות ודרכים עקיפות נשאתני המוסה עד שהביאתני לפני משעול צר ואפל.
אלונים גבוהים עמדו משני צדי-המשעול אחוזים ודבוקים זה בזה, וגם ממעל לו לא
חדלו לחבק זה את זה כאהובים וכנאהבים. תפח רוחם!

—איני יודע כמה ארכה נסיעתי-אולם כשעמדתי כך לפני המשעול הצר והאפל
נתתי עיני בקירגוזי וראיתי, שזא נושמת בכבדות וקצף לבן מכסה את כל גופה.
העברתי את ידי גם על פני, כי עיפתי, והנה גם הם מכוסים זעה מעורבת בדם.

—דם? —קראתי בקול —: מאין בא זה?

—אז שלחתי שוב את כפי על פני ואמצא עליו עקבות ענפים מצליפים בשעת

מיסת הסוסה—ואני לא ידעתי. במחי-שרוול אחד הובשתי את הנחלים מעל פרצופי והתחלתי לחשוב, מה יהיה להבא. אולם כולכם עדים, שלא איש-מחשבות אני, ומשום כך אין לי ע"פ רוב אף שום צורך בהן. ואכן גם הפעם, כשאך נשאתי את עיני, ראיתי—והנה כעין-גדר אבנים נראית מרחוק בקצה-המשעול. ירדתי ממושבי שבאוכף והלכתי רגלי. אחרי פוסעת פוסתי היקרה פסיעות קטנות. ויהי מקץ שעה קלה ונבוא עד הגדר—והנה היא גבוהה ורבת-פריצים, ושער פתוח לרוחה מכניס אל תוך הצר גדולה מאד מאד, ובתוכה בנינים רבים ושונים, כל הבנינים המרובים היו דבוקים זה בזה, ואע"פ שתבנית כל אחד ואחד היתה שונה מתבניתו של חברו, עם כל זה דומה היה כאילו היו כולם בנין אחד, שמבואותיו הפנימיים מפולשים. אבל מבחוץ היו כל החלונות סתומים וכל הדלתות סגורות בברזים, ובכל החצר הגדולה לא היתה אף נפש חיה אחת.

—אחווה עזובה-בעלים!—אמרתי בלבי והתלמתי לפשפש בה קצת. בנין סגור ומסוגר—חזקה, שיש בו דברים מעונים הסגר; ופילימון, כידוע לכם, אינו אוהב סודות. חוץ מזה, חשודים היו בעיני המגדלים המרובים והמעשנות הגבוהות של הבתים. כי סתם אדם-המעלה תמיד עשן-טבעו בכך; אבל בית גדול, שבנגו תקועות מקטורת הרבה,—חוצפה היא כלפי השמים. חטמי התחיל אז להתנועע לכאן ולכאן, כנפיו רעדו לשם בחינה דקה של אור-חמקום, ולסוף נגשתי אל אחת מן הדלתות, שמשום רחבותה נראתה לי כמבוא הראשי. ושרם אנע בדלת—והנה נפל בריח-הברזל שעליה מאליו, בקול המולה רבה.

—תפח רוחו של עושך!—אמרתי לבריח שצנח ונסיתי לפתוח את הדלת בכידוני. עוד אני עושה בה כה וכה—והנה נפתחה פתאום בפשוק-גפים, ומשרת בעל-בשר, לבוש בגדי זהב וכסף, קבל את פני בקידות והשתחווית, כאילו הייתי המפקד של המחנה כולו בכבודו ובעצמו. כבר היה בדעתי להחזיר בנאום ארוך, שיבאר את סבת ביאתי לכאן, כמובן, בפקודת-אדוני, וכמובן, בצרכי-הכלל; אולם טרם אפתח פי אמרתי אל לבי: —פילימון! אל-נא תהיה ככלי מלא בושח וכלמה. אחוז-חרב אתה ורצדקה והעוז בימינך. אך גם אלם אינך וגם בפיד כלי-זינד. חזק ואמץ!

—כך דברתי אל עצמי בלי אומר ודברים. אחר-כך פתחתי את פי הקדוש כדי לנאום את נאומי; אבל עוד לא הספיקה לי השעה להוציא קול—והמשרת נתן לי אות לאמר: בלום פיד! בו ברגע הראה לי דלת גדולה כנגדי וישתחוה שוב לפני, כאילו רוצה היה לומר: יכנס נא רום-מעלת-כבודו!

—בלי לחשוב הרבה, כדרכו של רום-מעלת-כבודי תמיד, שלחתי את רגלי על פני הרצפה המבהקת. וכשבאתי עד סוף הפרוזדור ועמדתי לפני הדלת הסגורה, פתח המשרת המשתחוה את הדלת בראשי-אצבעותיו שכיד-ימינו וכשמאלו אחז פתאום בערפי וידחפני מאחורי. רגע הפנית את ראשי לחצר ולגדר את המשרת החצוף והבוגד, אבל חטמי נתקל בדלת, שנמננה אחרי מיד בלי כל קול. —ראש כלב!—צעקתי ככל זאת ויקחתי מתוך חיסה ריקה שיש בה ממש. אולם

השתוממתי בראותי שאוני אינן שומעות את מוצא־שפתי. פלא!
—הלאו ויתכרכמו מעיד ותחשכנה עיניך!— צעקתי עוד בקול גדול כלפי המשרת

שנעלם; אבל גם הפעם נבלע קולי. פלאי־פלאים!

—אך הפתרון מהר לבוא. כי בהפנותי את ראשי לראות באולם, שאליו הובאתי באופן גם כל־כך, ראיתי, והנה מלא הוא שאון גדול עד מאד וקולות שונים ומשונים לרוב עפים מכל עבריו נתקלים ומתלכדים זה בזה, נתקלים ונפרדים זה מעל זה, מקפצים ומסתייכים כבני־רוחות ביום־סופה, ואע"פ שהאוויר היה שקוף באולם, חשתי את הלחץ של החלל המעובה והמגושש. אזני שומעות ועיני ראות את הקולות יוצאים מן החלילים ומן ההצוצרות, שהיו תלויים במספר עצום ורב על הקירות ועל התקרה למיניהם ולסוגיהם, חלילים קטנים וחלילים גדולים, הצוצרות ישרות והצוצרות מפותלות, חלילי־עץ וחלילי־שן, הצוצרות־נחושת והצוצרות־זהב, —כולם הוציאו מתוכם יחד ובכת אחת שירים וזמירות שונים, שקצב עליו אחד היה לכולם:

—הללו—הו! הללו—הו!

—ומתחת לחלילים ולחצוצרות, על־יד הכתלים, עמדו ארגונים הרבה, מצופי־פחים ומצופי־כסף, מהם—פשוטים, ומהם—עשויים מעשה־חושך, ובארגונים היו נעוצות שפופרות ארוכות, שפיהן הולך ומתרחב כל מה שתתרחקה ממקומות־ציאתן. השפופרות היו גם מכוסות צפויי־צבעונים משונים וגם מתוכן יצאו רחופים ומבוהלים קולות מעובים באדים:

—הללו—הו! הללו—הו!

—ובארבע פנות האולם היו מונחות ערמות ערמות של רובים. חרבות וכידונים, מחרשות מגרפות ופטישים, מהם—חלודים־כהים, ומהם—מרוטים־מבריקים. והנה גם ביניהם ראיתי תנועות משונות, עד שדומה היה, כאילו הרקידים מי־שהוא כרוח המריקיד את עלי־השלכת, ובהתנועעם הקישו זה על גב־זה והוציאו גם הם קול זמרה:

—הללו—הו! הללו—הו!

—נרעש ונפחד הבטתי סביבי באולם המשונה, המלא כלים מכלים שונים וקולות מקולות משונים. אטמתי רגע את אזני בקצות אצבעותי ושאלתי את עצמי:

—פילימון בן סופרון! האמנם את ד' יהללו? או—?

—אז הסעתי את רגלי. שכבדו כעופרת, וכשכור ממשמע־אזני קרבתי אל אחד מן הארגונים לראות בו, אם יש מי־שהוא העומד מאחוריו ומניע את גלגל־זמרתו. אולם, כשנגעתי בארגו, נבלע פתאום בקרקע ועל מקומו האריכה הרצפה לשון למולי.

—כידוע, אין פילימון נחשב על הפחדנים; אך כאשר צצה פתאום מתחת רגלי לשון־סוס גדולה, נרתעתי קצת לאחורי.

—מיד אזרתי עוז ונגשתי אל אחת ההצוצרות, לראות מי הוא המחצצר בה; אבל גם היא גזה ובמקומה יצאה מן הכותל לשון ארוכה.

—גם החלילים, גם המחרשות וגם הרובים—כלם נבלעו לפתע־פתאום מפני

מנע־ידי ובמקום כל אחד ואחד מהם היתה יוצאת לשון ארוכה.

—אז לא יכולתי עוד להבליג על כעסי וקראתי:

—אמכם זנתה!

באותה שעה ובאותו רגע האריכו כל הכתלים כנגדי אלפי לשונות אדומות ולחות. כל האולם כולו נעשה דומה לאמלץ בערב יום-טוב. והלשונות רעדו קצת, כלשונות כלבים ביום-חום. מתחילה שמחתי על שנעלמו הכלים; אבל —פלאי פלאים! —השירה הפרועה לא חדלה. את כל קרבי בי הרתיחה.

—מה זה פה? —שאלתי את עצמי בקול —והרגשתי, שקולי נחנק בגרוני.

—לך הלאה! —שמעתי פתאום קול-אדם מצד-ימין. ובהפנותי את ראשי ראיתי והנה פושי לבוש בגדי שש ומשי כאחד המשרתים בבתי-השועים עומד על-יד דלת קטנה וצרה, שעלתה מן הארץ וקמה כנגדי בכותל.

—שמע-נא, פרצוף שחור! היכן אני?

—עודני שואל —והכושי הפך פניו ממני וידחפני דחיפה גדולה בלחי הדלת הסגורה —ותפתח הדלת תחת כובד-נופי, ואני הובאתי לתוך אולם שני, שעלה בגדל על הראשון. —

—ב. —

—ויהי בעמדו באולם החדש וארא אור משונה זרוע מסביב, והאור הולך וכא מכדורי-צבעונים הרבה, שהם עולים ויורדים, יורדים בסדר ובקצב מרובים לאורך הכתלים בפנותיהם. ויהיו הכדורים קטנים כעדשים, ויתנועעו בלי הרף לרכבותיהם ויפצו לכל עבר נגוהות נפלאים בעלי גונים שונים, ויהיו כנחלי-צפרות בכוקרדיקין. וירבצו האורות על הרצפה כבהרות וכחברכורות שחומות וירוקות, כחולות וצהובות, ואחי בעיני כלבוש בגדי-צבעונין. כי גם אותי עטפו הנגוהות ברקמת-זהרם.

—מתחלה הייתי כמוכה-סגורים משפע-האורה ומרבויה; אולם כאשר הרניע ההרגל את עיני, הבטתי סביבי וראיתי, והנה הרבה ראשים בולטים מן הכתלים, כולם ראשי-אדם ופניהם כשולי-קדרה. דומה היה, כאילו היו גופותיהם נתונים בתוך החומות בין הלבנים ורק הראשים נשארו כיוצאי דופן, אבל גם הם לא יכלו להתנועע.

נפוחי-מחנק הביטו אלי פני-שב, ושפתיו הכחולות צעקו בקול צרוד:

—צדיק הוא!

—מכוסה אנלי-זעה גדולים ואדום משפך-דם התריס כנגדי ראש-צעיר בצעקת-

שאן:

—צדיק הוא!

—גם פה חור הדוק-שפתים של אשה יפה נאנק והתודה:

—צדיק הוא!

—רבים היו הראשים, לא ימנו מרוב, וכולם תקועים היו בכתלים כקורות-בית,

ולא יכולתי להבין, איך דם חיים כך בין הלבנים והמית ואיכה באו לידי עונש איום כזה. אך עוד יותר גדל תמהוני על אשר יצדיקו את מי שהוא, למרות היותם נתונים במצר.

—אז נגשתי אל האחד ושאלתי אותו דרך-צחוק:

—מי הוא הצדיק?

—ותחי תשובתו בכבוד-ראש:

—אני הוא!

—גם השני ענני בבטחות גמורה:

—אני הוא!

—אף השלישי אמר לי מתוך נאווה:

—אני הוא!

—בשמעי כל זאת נמלאתי חימה ורקתי פעם אחת ממלוא-פי:

—נשחנעתם כאן כולכם!

—איש לא השיב לי. אבל במקום להמשיך את פומנם התפרצו כולם בצעקות וצווחות משונות בלא אומר ודברים. והשאון הלך וגדל עד כדי להחריש את האזנים. פתאום קמה סערה גדולה והבריחה את הצעקות, ובדממה שקמה חצתה את האויר קריאת-גבר:

—קוקי-דיקו!

—וכשהרימותי את ראשי למעלה ראיתי דרך תקרת-הזכוכית, והנה תרנגול אדום עומד על הגג ומנפנף בכנפיו. ממעל לו היו פרושים שמי-אופל רבי-כוכבים. הכוכבים רעדו ביעד קודחי, כאילו עוד מעט יִנָּחקו כולם ממקומותיהם, ומי-שהוא אחד אמר אלי מתוכי:

—פילימון! הן לילה ירד.

—מיד השיב לו מי-שהוא אחר בקרבי:

—יהי לילה! כנראה. כך צריך להיות. אבל כמה השעה?

—באותו רגע ובאותה שעה הרגשתי את עצמי כאילו עמדתי על חלקת נהר קפוא ופתאום נשבר הכפור תחת רגלי. החילותי לשקוע אט-אט בחור, שנפתח פתאום ברצפה מתחת למקום-עמדתי.

—הוי, שדי, רחם!

—ג.

—הפעם הובאתי אל תוך סבך-משונה של כל מיני דשאים וצמחים, שמילא את כל החלל סביבי מכל עבריו ואף ממעל לראשי השחמח מעבה-עשבים ושרך כעין תקרה של אכסדרה במדחקים עמדו צפופים כחילים בעת המפקד עצים מעצים שונים

אילני-סרק ועצי-פרי, עמסי-עלים וחשופי-בדים. רבי-סארות ומעוסי-דמותי—כולם עמדו מערכות-מערכות קופאים וקודרים כאילו העמיד אותם מי-שהוא בעל-כרחם על המשמר. מתוך איזו גאווה של שמות נשאו העצים ראשיהם, וכה מנוחכים היו בעיני, עד שראשית-מעשי היתה לקרוא להם כדרך ראשי-הפלוגה שבגדודנו:

ה—פון!

דומיה מקופלת שררה מסביב, ואני נודעזעתי כולו כשהשתער עלי לאחר רגעים אחדים צו זועם ואמום. שלא היה דומה כלל לבת-קול ושדרש ממני:

ה—פון!

—אמרתי אז אל נפשי:

—פילימון, פילימון! וכי הרבה פעמים באו עליך טובה או רעה בשעה שהיית מוכן ומוזמן להן? וכי לא כך הוא שמו של שר-חיך: יהיה אשר יהיה? —אל תירא, פילימון, יהי אשר יהי!

—וכך הסחתי את דעתי מאותו צו זועף והתחלתי מחפש בעיני את תחלתה או את סיפה של מערה רשואה זו. אבל בכל מקום. ששמתי בו את עיני, ראיתו רק סבך מסוכך של כל מיני איזובים ועשבים ושיִנְכִים, ועליהם מרחפים כרשת כמה וכמה גבעולי-קיסוס, שמתרפקים מתוך חולשה ורכות על האילנות השונים, העומדים כתקועים בארץ. אף אני נראה היה לי כאילו הייתי נתון בתוך רשת זו וכאילו הייתי הולך ונחלש עד כדי פיק-הברכים והשתברות כל הגוף. זעה קרה כסתה את פני ואדים חורגים התחילו רוקרים כנגדי. אז הורד ראשי מאליו, ועל הקרקע, בינות לרשאי, ראיתי המון פרחים לבנים ועגולים, שהיו חלקים כנרעיני-אגוז מקולפים, הלא הם שלפוחיות-המים. פה ושם הציצו גם חלמוני-הרושב, צהובי-העלים, גם זר-העכברים הברור, גם הזכריות הסגולות—המון פרחים קטנים, צנועים, אלמים.

—רגש-החולשה הלך וגרל בקרבי ולשם התבררות החלטתי להתהלך הנה והנה. אולם אך צעדתי צעדי הראשון והעמדתי את רגלי על הרשא—שמעתי פתאום מתחתיה קול עצוב:

—בכי!

—וכשהירמותי בחרדה את רגלי, ראיתי והנה גומת מים מתחתיה ובה פרח טובע.

—אז נסיתי לצעוד במקום אחר; אבל שוב הגיע אלי מתחת לרגלי הקול הנואש:

—בכי!

—שוב טבע פרח במי-הבצה, ועמו יחד—עשבים לרוב. ושוב שנית את מקום-

עמדתי. אבל גם את פסיעותי החדשות לזה הקול הנכנע:

—בכי!

—בכל מקום, שצעדו רגלי, התרפקו עליהן העשבים וכבו מתחתיהן הפרחים. אף

אני טבעתי אט-אט בכצה וכבר נשקעתי במי-הבזץ עד ארכובותי. ויהי בראותי, כי קרב קצי, לא יכולתי להתאפק ואנכתי רב-בכי גם אני, ואומר:

— פילימון! פילימון! אילו ידעה אמך הורחך, שתמות במיתה משונה כזו!
 — ואפן כה וכה לראות אם אין שום עזר לי, — ואראה פתאום שבעה פעמוני-
 בדולח קטנים תלויים על בלימה מעל לבצה הגדולה. נונה נפלא התפשט מסביב לפעמונים
 הקטנים, ובתוך הירק הרב הזהירו כדמעות של גדולות. הם רעדו אט, וחרש קבלו:

— דין!

— דין=דין=דין!

— דין=דין=דין!

— דין!

— דומה הייתי, שאני שומע באוזני את צלצול הפעמונים מעל סגרל בית=תפלתני
 בכפר=מולדתי, את הצלצול הרך, המשתפך על פני השדות הרחוקים כדברי תנחומים על
 מות המת, והמת הנשא בארון הלא אני הוא. האמנם מת אנכי? — כדי להוכח, כי
 עודני חי, החילתי לצעוק בשאריה כחותי:

— חדלו! חדלו! חדלו לכם!

אך פעמוני-הבדולח לא חדלו משירתם הנונה. ובאותו רגע חבקני מי=שהוא מאחורי
 וישיבני על יצה של נחתומים ויזרוק אותי דרך כל המערה הדשואה מעל לעצים. מרוב
 פחד אבדו עשתונותי.

(סוף יבוא)

ח ל ו צ י ם .

לא אַרגוֹנִבְמִים הֵם אֱלֹה הַתּוֹעִים עַל רַחֲב-הַיָּמִים.
מֶלֶךְ לֹא יֵדְעוּ וּפָחַד, כִּי גִזַּת-הַזֹּהֵב תִּמְשָׁכֶם;
לֹא שְׂכוּרֵי-דְמִיוֹן הֵם אֱלֹה הַמְּחַפְּשִׁים אֶת צִפְּרֵי-הַתְּבִלָּת,
צִפְּרֵי-הָאֲשֶׁר הִכְמוּסָה, לֹא יֵדַע כָּל מִי אֵי תִקְנֶן.
לֹא: לֹא לְגִזַּת-הַזֹּהֵב! לְשִׁמְשֵׁי-הַזֹּהֵב יִשְׁאֲפוּ.
שִׁמְשֵׁי-הַזֹּהֵב הִכְרוּכָה שָׁל אֶרֶץ-מוֹלָדָת נִשְׁכָּחָה;
לֹא: לֹא לְצִפּוֹר־הַתְּבִלָּת נִשְׂוֹאוֹת עֵינֵיהֶם הַכְּמִהוֹת.
כִּי אִם לְשִׁחַק-הַתְּבִלָּת שָׁל אֶרֶץ מוֹלָדָת נִשְׁמָה.
פָּרְצוּ מֵתוֹךְ הַמַּפְלָת שֶׁל רוּסְיָה הַמִּמְאֶה-הַקְּדוּשָׁה
— אוֹי לָנוּ, אוֹי מִמִּמְאֶתָּה וְאוֹי נַאֲבוֹי מִקְדוּשָׁתָּה! —
בָּרְחוּ מֵעֲרִבּוֹת-אוֹקְרִינָה הַשְּׁקוּיּוֹת דָּם אֲבוֹת וְאֲחִים
— יִצְעַק הַדָּם וְכֵל יִדָּם: אֵל מֶלֶךְ וְאֵל מִמָּר עֲלֵיהֶן! —
חֲמִקוּ מֵאֶרֶץ-הֶרֶמְיָה, מִפּוֹלִין הַמְּתִיכָה בְּרִצְחָה.
תֵּאָהֵב לַעֲנֹת הַגִּיָּה, אֵךְ עֲנִי-הַנֶּפֶשׁ תִּבְכֶּר;
בָּאוּ מִכְּנָפוֹת-הָאֶרֶץ רְצוּצִים וְרוֹנִיִּים וּסְחוּפִים,
אוֹלָם בָּרֶק-נֶעֱר בְּעֵינֵם, בָּרֶק תִּקְנָה וְאוֹן וּבִשְׁחוֹן;

דָּבָר וְחָרֵב וְרָעַב לֹא שָׁנְכוּ מִכַּתְחִיָּהֶם.
 כִּי־הָתִיִּים הַטָּמִיר שָׁל אֻמַּת־רַגְצָה הִפְלֵאִית...
 הִנֵּה הַבְּחֹר מִדִּישָׁה בֵּן עֲשָׂרִים וָאַרְבַּע אֹן חֲמִשָּׁ.
 הָזֶה יָנֹכַח וְחָזֵר, שֶׁרִיד שֶׁל אַחַת הַיְּשִׁיבוֹת.
 יֵצְאוּ לָפָנִים מוֹנִיטִין לָהֶן בְּכָל הַפּוֹצוֹת־יִשְׂרָאֵל.
 אֲמָנָם זֶה כְּבֹד אֲשֶׁר עָזַב אֶת סִפְסַל־הַיְּשִׁיבָה הַקָּשָׁה.
 אֲמָנָם הַיְּשִׁיבָה בְּעֶצְמָהּ בְּצוֹק־הָעֵתִים נִחְרָבָה.
 אוֹלָם בְּעֵינֵי הַבְּחֹר מִהֲכָהֵב עוֹד נִיֻּצוֹן־הַנְּבִירָה.
 גְּבוּרָה, מְבַרְנֹת וּמִסִּירוֹת שֶׁל אוֹתָם מִתְּמִידִים־עֲלֻוִּים.
 כָּל מִשְׁוִיֹּת־עֶרְף הָאֲמָה וְעֵזָה הַתִּרְכָּז בְּגִפְשָׁם.
 אָבִיו, חֲנוּנִי וְלִמְדֹן, אֲמָצְחוּ קָרֵב בִּישְׂרָאֵל.
 כִּי עַל־כֵּן הָיָה הַנַּעַר בַּעַל זָכְרוֹן וְתַפִּיסָה ;
 אֵף גַּם זֹאת חָשַׁב אָבִיהוּ : דּוֹקְאוֹר לֹא אוֹכֵל עֲשׂוֹתוֹ.
 דְּרוֹשׁוֹת הוֹצָאוֹת מְרֻבּוֹת עַד יוֹכָה וִיהִי לְדוֹקְסוֹר.
 אֵין זֹאת בְּגִדְרֵי־כִלְתֵּי, כִּי הַפְּרָנְסָה לְקוֹיָה.
 אוֹלָם בְּיָמִים הָאֵלֶּה, עַת תּוֹרָה מוֹנַחַת בְּזוֹיָה.
 מוֹב אֲשֶׁר יִלְמַד בְּנֵי תוֹרָה וְהָיָה לְיָחִיד בְּדוֹרוֹ.
 יִרְבוּ אֹז עֲלָיו הַקּוֹפְצִים וְמוֹב לוֹ בָּזָה וּבִבְא...
 יֵשֶׁב הַנַּעַר בִּישְׁיבָה וְיִלְמַד בְּחָם וְהַתְמַדָּה.
 רָאָה, כִּי חַד אֲחֵרִי אֶחָד הִשְׁתַּמְּטוּ חֲבָרָיו וַיִּקְכוּ.
 עַד אֲשֶׁר נִשְׁאַר לְבָדוֹ בְּצֵל בֵּית־הַמִּדְרָשׁ תִּישָׁן.

בְּהִרְבֵּת עֲלֻמָּה אֶמְרָתוֹ לְצַד בֵּית־הַמֶּדְרֶשׁ הַיָּשָׁן ?
 אֶהְכֶּת הַתּוֹרָה הַקְּדוּשָׁה ? אוֹ אוֹלֵי תַלְמוּדוֹת עַל כָּבוֹד,
 יַחֲדָה בְּדוֹרוֹ יִהְיֶה, גְּדוֹל וְרַב בְּיִשְׂרָאֵל ?
 כַּחֲתֻמַּת הַגִּל הַקָּדֵם ? אוֹ קִשְׁיוֹת־הָעֶרְף ? אוֹ חֶסֶד־
 אוֹנִים בְּנִתְקֵם מִסְרוֹתָיו, לְקוֹם וּלְהַתְנַעֵר יוֹם אֶחָד,
 יֵצֵא לְעוֹלָם הַרְחֵב וּלְהִיָּת כְּאַחַד הָאָדָם ?
 לֹא ! אֵלֶּה הָיוּ גִּנְנוּעִים לְעוֹדָם תְּחוֹלֵךְ וְחָרַב,
 אֶהְכֶּת עֲנָנָה וְנוֹגָה לְשִׁירָה שֶׁל חַיִּים גִּנְנוּעִים,
 (הָיָה הַבְּחֹר קֶצֶת פִּיטוֹן, וְאֵף כִּי לֹא כָתַב חֲרוּזִים,
 יָדַע עַל פֶּה אֶת הַמַּתְמִיד, וְקָרָא וְחֹזַר וְקָרָא
 סִפְרֵי בְּרִדְיָצ' בְּמִקְוֵי מִיכָה וּפִיִּיעֲרֵבְרֵג מְרִדְכִי זֵאב).
 אוֹלָם מִלְחָמַת־הָעוֹלָם הִתְחַרְיְכָה קוֹנ־תּוֹרָה הָאֲחֵרוֹן,
 הִלָּךְ הַזִּמְרִיר הָאֲחֵרוֹן בְּגֻזָּה, בְּקֶרֶב וּבְשָׁבִי.
 רַב־תָּשָׁם עֲבָרָה עַל נִפְשׁוֹ, אֵךְ אֶשׁ־גִּנְנוּעֵיו לֹא כָבְתָהּ :
 רָאָה תִּבְלָה כִּי תִמוּז, כָּל יוֹשֵׁב בָּהּ, אֲמָנָם, לֹא יִשְׁלָם,
 אֵךְ שִׁבְעָתַיִם אֲזַיְקֵם הָעַם לֹלֵא אֶרֶץ־מִוְקֶדֶת ;
 גִּדְרִי, כִּי אִם אֲדֹנִי יִתִּיחוּ מִזֹּאת הַמִּלְחָמָה,
 יַעֲבֹדָה לְאֶרֶץ־יִשְׂרָאֵל וְיִקְדִּישׁ אֶת חַיָּו לְקִדּוּתָהּ,
 עֲתִידָה הוּא מִקִּים אֶת־גִּדְרוֹ לְאַחַר שְׁעֶבֶד בְּשָׂדֶה,
 שָׁנָה וְחֻצִּי בְּלִי לְאוֹת וְהַכְּשִׁיר, אֶת עֲצָמוֹ לְאֶרֶץ.
 הִנֵּה הָעָלָם הַזֶּקֶף עִם עֵינֵי־הַתְּכֵלֶת הַרְצִינֹת.

תמיד גרוע למשעי ומקפיד מאד על נקיון.
 קצרות שערותיו החזקות ומבתיק המשעור בתורה.
 ממעים לרבר ומרבה לעין בירמיוק שפת-עברי.
 דוקטור-משפטים מדייפציג ואביו מתבולל קיצוני.
 גאה יתגאה בפרוסיה ולמעלה מכל היא גרמניה.
 אוֹרֶם חבן גשפגע" ויצא לתרבות לא-טובה.
 לוחי האב מתבולל את כתפיו ומניד את ראשו:
 "קמרות כל חפצי ויגעי לא אבין הקד-מחשבתך:
 הגע בעצמך. מה-ענין משמר חברותי מחדש.
 סוציאליסמוס ושיון. ליציוניסמוס ויהדות?
 אין זאת: ארחק לתברת עם שומים ויבבלו ראשדי.
 שותק חבן בלי תרעמת: אבא, חלא יעצתיה.
 קרא-נא את כתביו של בופר ותראה: הכל אתי שפיר.
 אבן גם כתביו של בופר את דעת-האב לא הניחו.
 עין וזרק הצדה ורמן: בטקנות: הכלים י.
 אוֹרֶם לא נכנע העלם, ועתה בראש קבוצה גדולה.
 מבוצת סאודנמים גרמנים, הוא עולה לארץ-ישראל.
 ובמרתם: עבודה, יגיע-כפלים ופשמות.
 ואמונתם: על אדמת-ישראל הרימה, הנשמה.
 יונח היסוד של הבנין הגדול, הקדוש, הגהדר.
 גרעין-הפלא ינטע, גרעין אנושיות בריאה.

ולא עוד רְחוּמָה הִרְאִישִׁית שֶׁל "אַתְרֵי-הַיָּמִים"...

הִנֵּה הָאֲבִיר הַצֶּעִיר הַטָּרוּד וּמְחִיךְ בְּלִי הֶרֶף,
 יֵשׁ לוֹ רִיחַ עַרְצָאָר : אִשָּׁה עֲנָנָה וְיָדָר.
 בְּכָה הָאִשָּׁה וְרָפָה וְקָשָׁה לָהּ מִרְחֵת-הַדָּרָה.
 מִחֲלֵת-הַיָּם הַחֲלִישָׁתָה וְחֹרֶה הִיא שׁוֹבְכָה בְּלִי נֹעַ.
 טָרוּד הָאֲבִיר בְּלִי הֶרֶף וּמְנוּחָה לֹא יָדַע אֶף רַגְעַ.
 אוֹלָם בְּרַק-חֲדָדָה מְהַבְתֵּב בְּעֵינָיו הַמּוֹכּוֹת, הַמְּחִיבוֹת,
 דֹּקְמָה לְאִישׁ, אֲשֶׁר הִשְׁיֵג סוּף-סוּף מִטָּרְתּוֹ בְּתִיִּם :
 "פָּשׁוּמִי, לֹא הָיָה עוֹד בּוֹ לְסַבֵּל אֶת תַּעֲלוּלֵי-הַנְּדָוָה,
 וְאִם מְשַׁכְּתִי בָּעַר, מְשַׁכְּתִיחוּ מִרְפִּיּוֹן וְיֵאוּשׁ.
 אִזּוֹ בְּשָׁנוֹלָד זֶה קִמְנִי הַרְגָּשָׁתִי, כִּי חַיִּים חֲדָשִׁים
 נִפְחָו לְפָתָאוֹם בְּאֶפֶי הַרְגָּשָׁתִי, כִּי אֵין לִי רְשׁוּת עוֹד
 גִּיל אֶת חַיֵּי הַמַּהוּרִים ; יַעֲבֹר עָלַי מִה שֶׁיַּעֲבֹר,
 אֲעֻזֵּב אֶת בְּצֵת-הַדְּמִים, אֶלְקָה אֲנִסָּה אֶת אֲשָׁרִי,
 רַע מִשְׁתַּחֲוֶה לֹא יִהְיֶה, וְאוֹלֵי אֲדָנִי יִרְחֲמֵנוּ".
 פָּשׁוּמִי הָאֲבִיר וְתָמִים וְחַוָּא אֵינּוּ חוֹלָה בְּגִדּוֹת,
 בְּפוּף עַר עֹבֵיט מְרֵא-מִים יַעֲמֵד וַיִּכְבֶּם בְּחֶשֶׁק
 בְּתַנּוּת-עוֹלָלוֹ וְתוֹף בְּדִי כְּבִיסָה יַעֲיֵף מִכָּשׁוֹ
 לְעֶבֶר רַעֲיוֹתוֹ הַחֹרֶה, שֶׁתִּנָּק בְּשִׁבְכָהּ אֶת יְלָדָה.
 הִנֵּה הַמּוֹפֵר מִיָּנָה, הַרְנוֹק הַזָּקֵן, הַעֲצוּב.

דָּמָה הוּא שׁוֹתֵק וְעֵצוֹב ? הֲצַר לוֹ, כִּי חָלְפוּ נְעוּרָיו.
 חָלְפוּ, אָהֳהָ, דְּבָלִי שׁוֹב עוֹד וְעֵתָהּ הוּא עֲזוֹב וְנִלְמַד.
 בּוֹדֵד בְּחִבְרַת חֲבֵרָיו, חֲמוּצִים עֲלֵיזִים וְעֵינִים ?
 אוֹ עַל חֲלוּמוֹת שְׁאֵבְרוּ הוּא מִצַּר וְכוֹאֵב בַּפֶּתַר,
 צַר לוֹ עַל קוֹלּוֹ שֶׁנִּפְגַּם, עַל תְּקוּוֹת מִזְהִירוֹת שֶׁנָּזוּ ?
 אוֹ אוֹרֵי לְבוֹ מִחֶסֶם, אִם יֵצֵחַ לְחִתְחִיל מִחֲדָשׁ
 חַיִּים חֲדָשִׁים וְזָרִים, לֹא הִסְבִּין אֲלֵיהֶם מַעֲוָדוֹ.
 חַיִּי יִגְיעַ כְּפִים, וְאִם גַּם עַל אֲדַמַּת־מוֹקְדָּת ?
 אוֹ אִם עַל אִמּוֹ הַזְקֵנָה, אֲחִיוֹתָיו וְאֲחִיו יִתְאַבֵּר,
 שְׁכֵנֵתָם בְּאֶרֶץ־בִּלְהוֹת, מִשְׁמָה רַב־יְהוּדִי יִתְפַּלֵּן.
 אֶרֶץ־הֶרְצֵחַ אִיקָרְיָנָה, מִדֶּם בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל עֲקָבָה —
 שָׁנִים כָּבֵד עָבְרוּ מִבְּלִי אֲשֶׁר יִשְׁמַע מִשְׁלוֹמָם מְאוּמָה...
 חָרָשׁ הוּא יוֹשֵׁב בַּפֶּנֶה, עַל מִכְסֵי־הַסְּפִינָה, יַחֲמֵם
 בָּבוּ בְּקִרְיַת־הַשָּׁמֶשׁ וְרֹאשׁוֹ דָּאֶרֶץ יִשְׁתַּוַּחחַ,
 יִתְקַמֵּה נְגִינּוֹת עֲצוּבוֹת, נְגִינּוֹת יֵשֶׁר יָמִים נוֹרְאִים,
 אֵךְ לֹא בְּנוֹסֶחַ חֲמִתְקוֹן יֵשֶׁר בְּעֵלֵי־הַתַּפְּלָה מוֹיִנָה.
 כִּי אִם בְּנַעֲיָמָה הַיִּשְׁנָה, הַפְּשׁוּמָה, הַחוֹדְרָה לְרַבּוֹת,
 שְׁמָעָה לְפָנִים, לְפָנִים מֵאֲבִיו, הַמְּלַמֵּד־הַחֲזוֹן,
 שָׁם, בְּעֵרֶה הַקִּטְמָנָה, עַל שְׁפַת נְהַר־דְּנִיפָר בְּאוֹקְרִינָה;
 יָגֵד אֹז הָיָה וְעוֹר לְאָבִיו בְּיָמִים־נוֹרְאִים,
 קוֹלּוֹ תָרַף, תִּזְדָּוְתִי, עַת צִלְצֵל בְּכָל הָעִירָה...

הנה גם המה, הרבים, יסודה של קבוצת-החלוצים.
 בחורים ובתולדות נלכדים, כלם במיטב-שנותיהם.
 רבת בבר עברה על נפשם, מוראי רציחות ופרעות.
 אוכלם כל פגעי-הגורל נצח הבח הממיר.
 בתי-החיים הפקאי, הצפון בנפשם החיה.
 בתי-החיים הממיר של אמת-הנצח הפלאית.
 אלה המדברים ברעש בני-לימה הם רבים בפניהם
 פשטות, רציניות ומרץ; שער-ראשיהם מדבר.
 צעדם בעז ובשאון, קולם וצחוקם בכל.
 בימים לא יחפצו דעת, אף גם ילכנו חרש
 על החברים מפולין; אלה האחרונים, דחפה.
 תהלכותיהם בנעימות; קולם חרישי, שערותם
 סרוקות במדר, ובת-צחוק מלוח שיחתם תהירה.
 הגח, השומר הצעיר, נערים ונערות גם יחד.
 רבים מיוצאי-גליציה והמה הצעירים בקבוצה
 (זה רמ התחיל צומח השלם על שפתי-השומרים).
 בדם ממדרי-משמעת ובעינם תכרת-אחריות.
 באוה צעירה ותמימה שופעת מכר תנועותיהם.
 אף גם מסירות ואמון גדעיון תגדול, הצעיר.
 גדחי-ישראל נקבצו: מרומיה, מפולין, מלימה.
 ומפיכיר וקנקו, וינגרית, קרים ואוקרינה;

הָנָה רוֹמִינִיָּה, אֲשֶׁכֶּנּוּ, סָרְבִּיָּה, אוֹסְמָרִיָּה, הוֹלְנָד.¹
כָּלָם פֹּה יַחַד נֶאֱסָפוּ, כָּל אֶרֶץ וְאֶרֶץ וְלִשׁוֹנָה,
אֶרֶץ וְאֶרֶץ וְשִׁירָה, אֵד אַחַת מִטָּרָה לְכָלֶם.
אַתָּה גַם סִסְמָה לְכָלָם: מוֹקֶדֶת, עֲבוֹדָה וְחֻפְשׁ;
עֲלֻמָּה עֲנָנָה מְוִיִּלְנָה, שְׁחַרְחָרֶת וְנֶאֱוָה וּמִתְוֹנָה,
קוֹלְפָּה תְּפוּחֵי־אֲדָמָה וְזוֹרָקָה לְקִרְרָה הַגְּדוֹלָה;
אֲצָבָעוֹתֶיהָ מֵה־נָּאוֹת! וְאַל־בִּי זֶה שָׁנָה הִיא עוֹבְדָה
כָּל הָעֲבוֹדוֹת תְּקִשׁוֹת, עוֹד כָּל תְּנוּעוֹתֶיהָ תֵּאֱמָרְנָה,
כִּי בִת־עֲשִׂירִים הָנָה, רַבָּה מְאֹד וּמִיֶּחֱסֶת.
תְּכַרֶּסְמִידֵי־נָמִים בְּהֶמּוֹן מְשֻׁשָּׁשִׁים רִצְפַת־הַטֶּבֶחְסָה
(עָזְיוּ בְּלִידָה הֵם יִישְׁנוּ וְתוֹבֵת־חֲנֻקִּי עֲלֵיהֶם).
עֲבוֹד בְּרָנָה יַעֲבֹדוּ, בְּשִׁחוּק וְהַמוֹקֶה עֲלֵיהָ.
עוֹזֵר בֵּית־מִסְחָר מְכִידָה וְאֵתוֹ הַדּוֹקְמָדוֹר מְלִיִּפְצִי
בּוֹחֲשִׁים בְּמָרָץ בְּדוֹד וְאֵד עוֹלָה וּמִכְסֶּת אֶת פְּנֵיהֶם.
עַל הַתְּכָבִדִּים הָעֶבֶכִּים, תְּבַלִּי־תֵּעֵנּוּ, בְּמַעֲנֶה
יוֹשְׁבִים צְעִירִים וְצְעִירוֹת, פּוֹעֵקִים, בְּעֵלֵי־מְקַאכָה,
עוֹרְכֵי־חֲשׁוֹנוֹת, סְמוּדֵי־נָמִים, מוֹרִים וְרוֹפְאֵי־שִׁנָּים,
בּוֹדְעִים בְּצִמָּא אֶת דְּבָרֵי הַחֶבֶר הַיּוֹשֵׁב בְּתוֹךְ
(פּוֹעֵד מְנַסֶּה וְעִמְקָן מְפוֹעֵדֵי אֶרֶץ־יִשְׂרָאֵל.
הַלֵּךְ לְגוֹלָה בְּמִקְדֶּת מְפֻלָּגָה, הַפּוֹעֵד הַצְעִיר,
לְסֹדֵר עֲלֶיהָ מִהִירָה שֶׁל כְּחוֹת צְעִירִים נְחוּצִים.

מֵלֵא הַמִּקְדָּה וְעַתָּה הוּא שָׁב אֶל מַחֲרָשְׁתּוֹ בְּנִצְיָן.
 מִפֶּר יִסְפֵּר הַחֲבֵר, כִּי קָשָׁה הַמַּצֵּב בְּאַרְץ.
 אוֹכֵם אֵין מָקוֹם לִיאֹשׁ; דִּהְפֹּךְ: מַעוֹדִם לֹא דִוְתָה
 כֹּל בֶּן חֲזָקָה תַתְּקוּת, כִּי אֵלֶּה הֵם חֲבֵלֵי־הַנְּאֻלָּה:
 אָדָּא שְׁמוֹב אֲשֶׁר יִרְעוּ מִקֶּדֶם הָעוֹלָם לְאַרְץ.
 כִּי לֹא לְכֻלָּם כְּחֻפְצֵם תִּמְצָא עֲבוֹדָה חֲמֻלָּאית ...
 דְּבִרְיוּ מִפְּסִיקִים חֲשׂוֹמְעִים בְּרַעַשׁ מַחֲאוֹת גְּמֻרָצוֹת:
 „אַחַת הוּא לָנוּ! חֲקֻלָּאוֹת, עֲבוֹדָה בְּכַבִּישִׁים, אוֹ סְדִילֹת
 דְּרָכִים בַּמִּדְבָּר, אוֹ יַעֲוִר־הַתְּרִים, אוֹ יְבוּשֵׁי־הַבְּצוֹת! ...
 אַחֵד רַק עוֹמֵד שָׁם עָנוּם, מִקְשִׁיב וְנֹאנָח וּמְסַמֵּט
 פָּנָיו חֲרוּשֵׁי־הַדְּאָנָה; זָקֵנוּ הַמִּדְבָּר אֲדָמוּנִי,
 אֶרֶץ מַעֲיָלוֹ הִישָׁן; סֶפֶק מִלִּמַּד וְסֶפֶק
 שֹׁדֵכֵן אוֹ חֲנוּנִי זַעִיר בְּאַחַת מִקְהֵלוֹת־פּוֹלִינִיָּה.
 נִסְפַח גַּם הוּא גַּחְלֻצִים, כִּי עַל־כֵּן הָיָה בְּיָדוֹ
 כְּתָב מִן הַיַּעַד שֶׁל עִירוֹ, כִּי הַמוֹכִיז הוּא „צִיּוֹנִי
 גִּלְהָב וּמִסּוֹר קְרַעִיּוֹן“, אֵף גַּם בְּכִיסוֹ נִשְׁמָרִים
 שְׁקָלִים תִּשְׁעָה וּמִנִּיָּה, הָרֵאָם בְּכָר עַת וּבְכָר שְׁעָה.
 אֵילָם בְּסִפְיָנָה לֹא נֹדַע, כִּי שְׁמוֹעוֹת־שֶׁקֶר הַמַּעוּהוּ
 אָמַר לֹא אִמֵּר בְּפִירוּשׁ הַבְּחֹר מֵאַרְץ־יִשְׂרָאֵל,
 כִּי לֹא כָּל רוּצָה מְקוֹלוֹנִיָּה יָבוֹא וְיִקַּח מְקוֹלוֹנִיָּה.
 אֵין שָׁם מְקוֹלוֹנִיּוֹת, שֶׁל הַפֶּקֶר וְאֵין מִי שִׁיתֵן מְקוֹלוֹנִיּוֹת.

יש רק עבודה, ומשה לפעמים מאר העבודה.
 גם העבודה הקשה לא בכל פעם תפוצצא.
 רק מי שמסכים לסבל—יבוא יסבל ויפער ויצלח!
 צוחק תיחדי המומעה צחוק-עקבון ודועם את זקנו:
 מה שיה לומר: יהודי—ואינו מלמד בצרות?
 אפוא חשבת: קולונייה... היות יש לי בקיאות בתבואות,
 ברוך השם, אני סוחר בתבואות זה שנים לא-מעטות.
 סבור הייתי: קולונייה... וזיהו ידוע דבדור.
 יש לי הזכות לקולונייה לא פחות מקארת הצעירים.
 לא מיום תמול ומשששום אני ציוניסם... הנה שקלים
 תשעה והנה גם מגיה, וברוך השם, אותי יודעים
 כל הציונים הגדולים... תותב תיחדי את ידו
 עמק בכיס-חיותו, מוציא משם את הנירות:
 שקלים תשעה ומגיה ותעורת-היער, וקדומה...
 אוכם מפסיקו בחיוף הפחורטמארג-ישראל:
 רבי יהודי, לא צריך! אאמין קך על דברתך.
 אמנם, בדאי יהודי במותך: דהכל קולונייה.
 ומי-יהודי, שאינו בדאי דקבר קולונייה?
 אך בדריפא הן שאני... ודע לה, בי אלה הצעירים
 גם כן לא הולכים דהתם על מנת דקבר קולוניות,
 כי אם לעבד פך עבודה... ואם לא תאמין לדברי.

מוטב שתחזור לביתך מאמצע-הדרך... מתרעם
 פתאום היחודי: "לביתי? ואולי לי תגיד, במחילה,
 איפה הוא ביתי?—הפורעים שדרוהו ואחר שרפוהו
 יחד עם אשתי החולה... דמעה נוזלה מעינו.
 יורדה מלחיו וגולשה על שערות זקנו המדבב...
 חרש הוא נסג הצדה... נעשים עצובים ורצינים
 פני החלוצים, שתיכו עד עתה למשמע-השיחה.
 עלו זכרונות אפלים בקרבם... אך הנה התבר,
 שליח הפועל הצעיר, פתח בשיחה בוטחת:
 "מי לנו יבנה הגליל?"... ענו לו אחד ושני.
 גלילה גם שלישי ורביעי, והנה כבר כל החבורה
 שרה בחם ובתגוש; והנה גם צחוק על שפתים,
 רנע וכף החבורה ממה ויוצאה ברקוד.
 רומדה במעגל ושרה, ומבשלי-הדיסא מקנאים:
 לויא תקדרה הרוחחה היינו מרקדים גם אנו;
 אף המלחים הממזקים הנחשת של סבבת-המנסה
 מפנים לרגע ראשיהם, קורצים עיניהם ומחכים:
 אכן בגייתיר אתמה וראויים להיות גם מלחים?
 אולם מי שמה הבחור היושב בזוית לבדו?
 יושב על רצפת-המנסה ועיניו לגלי-התבלות,
 עיניו לגלי-התבלות, אך קפוא מבטן, ובארו

רָאָה מָאוֹם לֹא תִרְאֶינָה; רַק אֲצַבְעוֹת־יָדָיו בְּלִי תִרְךָ
רִצְפַת־הַמִּכְסָּה מְגִרְדוֹת, מִבֶּקֶר עַד עָרֵב מְגִרְדוֹת.

אִישׁ אֵל מְקוֹמוֹ כִּי יִקְרַב, יִתְאַדֵּם הַבְּחִיר וְאִסָּף

יָדָיו וְחֹדֶל מְגִרַד אֶת רִצְפַת־הַמִּכְסָּה; וְאוֹכֵם

תִּיכָף בְּלִלְכַת חֹזֶר יָשִׁיב אֶל מְלֹאכְתּוֹ הַזֹּרֶת:

שְׁנִית יִגְרַד הַרִצְפָּה בְּאֲצַבְעוֹת־יָדָיו הַרְוּוֹת;

דּוֹמָה, כְּאֵלֶּיךָ יִחְקֶה עֲבוֹדַת הַחוּפֵּר בְּקִרְקַע.

יֵשׁ אֲשֶׁר בְּנוֹפִית־חֲרוּצִים תִּתְקַרֵּב לְקֶרֶן־וָוִיתוֹ.

יִפְתָּחוּ יַחַד בְּשִׁיתָהּ וּמִשְׁכּוֹ גַּם אוֹתוֹ לְשִׁיתָהּ.

דִּבֶּר יִדְבְּרוּ בְּרִנָּשׁ עַל תְּקוּוֹת הָעֵתִיד הַבְּחִיר:

עֲמֻק־הַבְּכָא עֲזֹבָנִי וְעֵתָה אֵל צַעַר: אֶל יְאוֹשׁ:

חֶבֶר: בְּלִינִי מִבְּדָנִי וּמִי בָנִי כּוֹסֵי לֹא שָׁתָה?

אוֹכֵם הַזֹּרְעִים בְּדַמְעָה בְּרִנָּה יִקְצֹרוּ: הָאִין זֹאתִי.—

נִדְוָה גַּם הוּא לְשִׁיתָתָם וְדִבֶּר יִדְבֵּר בְּהִשְׁלָלִי.

יֵשׁ גַּם שִׁיחַמֹּד לוֹ לְצוֹן וְשִׁחְקָה כָּל הַחֲבֻרָה.

נִתְּנִית מִשְׁבָּדוֹ הַחֲרִיף וְנִתְּנִית מִצֻּחוֹ פִּי־שָׁבַע.

אוֹכֵם רַק תִּלְלֵךְ הַבְּנוּפִיָּה וְנִשְׁאָר הַבְּחִיר לְבִדּוֹ.

שׁוֹב הוּא מְגִרַד וּמִחַטָּט בְּרִצְפַת־הַמִּכְסָּה בְּלִי תִרְךָ.

עֲיָנִי נְטוּיוֹת לְנָדִים וְרָאָה לֹא יִרְאָה מְאוֹמָה.

מִי זֶה הַבְּחִיר הַמוֹזֵר וְמִה שְׁמִיץ־דָּבָר בּוֹ יְצוּק?

הַמַּעֲוֹת אִם נִזְוּוּ מִעֲנִי בַת־עִירוֹ וְנִחְנַק לְרִנְעִים

קוֹדֶה, בְּסִפְּרָה לִי חֶרֶשׁ אֶת קוֹרוֹת הַבָּחוּר הַמוֹזָר :
 .אוֹתוֹ חַיִּים, שָׁבוּ נִכְנְסוּ גִיסוֹת הַצָּבָא הַדָּבָן.
 שְׁמָמָה בָּלָה הָעִירָה וְכָל הַבָּחוּרִים נִחְבָּאוּ.
 אֶחָד הִסְתַּתֵּר בִּיעַר, אֶחָד—בְּעֶרְמָה שֶׁל זָבֵל.
 זֶה בַּמִּרְתָּפִים וְהִלָּה אֵצֶל „גֹּוִי” מִ„חֲסִידֵי-הָאוֹמוֹת”.
 אוֹלָם הַבָּחוּר שֶׁלָּגְנוּ לֹא הִסְפִּיק אוֹ אוֹלֵי לֹא רָצָה
 בּוֹא בְּעֶרְמָה שֶׁל רָפֶשׁ, הִטְמִין בִּיעַר אוֹ בָצָה :
 נִתְפַּשׁ בְּיָדֵי חַיּוֹת-אָדָם וְחָרְצוּ מִשְׁפָּטוֹ לַמָּוֶת.
 אוֹלָם מִקֶּדֶם נִתְחַיֵּב לְחַפֵּר לוֹ בְּעֶצְמוֹ הַקֶּבֶר ;
 מַעֲרָר לֹא גִתָּן לְאוֹמָלָל וְצוּי, שִׁיחַפֵּר בְּיָדָיו.
 אֵךְ כִּי תִלְאֲנֶנָּה זִרְעוֹתָיו הָרְשוֹת לוֹ לְכַרְסֵם בְּשָׁנָיו.
 חֶפֶר הָאוֹמָלָל וְחֶפֶר „וַיְהִי בְכִדּוֹתוֹ מִלְּאֲבָתוֹ.”
 בָּלוּ שְׁמוֹנֶה זַעֲה וְחִלָּאָה וַיְדִיּוּ וְשָׁנָיו מְנַקְּשׁוֹת.
 צוּי לוֹ נִדְתָּ לְקַבְּרוֹ וְסִתָּם בְּיָדָיו הַקֶּבֶר.
 חִשָּׁב הַבָּחוּר בְּלִבּוֹ : אִם אִסְתַּם בְּיָדֵי הַקֶּבֶר
 אֶרְאֶה אוֹר-שְׁמִשׁ עוֹד שְׁעָה וְאוֹכִי עוֹד שְׁעָה וְחִצִּי.
 אֵךְ מִי יוֹדֵעַ ?—מִשְׁנֶנְתוֹ אוֹכִי עוֹד יִקִּיץ אֶרֶץ—
 אֵךְ אִם לֹא אֶשְׁמַע לְפָקוּדָה כְּרַגַּע יָדָה אִירָה.
 אֵךְ גַּם זֶקֶבֶר לֹא אֲבוֹא וְאֶחֱיָה לְמֵאֲכָל דְּפִלָּבִים...
 שְׁפֹךְ הַבָּחוּר לְאִמּוֹ הָעֶפֶר אֵל קִבְּרוֹ הַפְּעוּר.
 שְׁפֹךְ לְאִמּוֹ, לְאִמּוֹ... הַחַיּוֹת בְּטוֹב-לֵב צִחֲקוּ :

גַּם לִפְנֵי מוֹתוֹ תִּיהְיֶה עוֹשָׂה מְלֹאכְתּוֹ רְמִיָּה יי.
 אוֹדֵם עוֹד צְחוּקֵן לֹא נָדָם—וְהִנֵּה מַעֲבָר הַנֶּהָר
 רַעַם-יְרִיּוֹת הַהַגְלָגָה: הַצָּבָא הָאֵדָם מִתְמַרְבֵּ!
 נִבְהָלוּ חַיֵּי-הָאָדָם וַיִּמָּס לִבָּן מִפֶּחַד.
 שָׁכַחוּ גַם אֶת הַמִּצְוָה, אוֹ אֶצְבַּע-אֱלֹהֵי הֵן רָאוּ?—
 נָסוּ. הַשְׂכִּיבוּ כְּלִי-יוֹנָן—וְנִשְׁאַר הַבְּחוּר לְבָדוּ.
 יֵצֵא מִקְבְּרוֹ בְּדַמְמָה וְנִעַר הָעֵפֶר מִבְּגָדָיו.
 נִדְמָה, כְּאֵלּוֹ לֹא עָשָׂה הַמְּאוֹרָע כָּל רָשָׁם עַד נִפְשׁוּ;
 עַז הוּא וְחֻכָּם כְּקֶדֶם; וְאוֹלָם בְּאַחַת נִשְׁתַּנָּה:
 אוֹהֵב מֵאֵז הוּא לְחַטָּט וּלְגֵר הַפְּרָקֶע בְּלִי הֶרֶף.
 אֵךְ אִם הוּא יוֹשֵׁב בְּבֵית, אֵז רִצְפַת-הַיְחָדֵד יִגְרֵד.
 דּוֹמָה כְּאֵלּוֹ יִחְקֶה עֲבוֹדַת הַחוֹפֵר בְּקֶרֶקֶע;
 עֵינָיו בְּקוֹפְאוֹת תִּישְׁרֶנֶה מִנֶּגֶד וּמֵאִים לֹא תִרְאֶינָה.
 אוֹ אוֹלֵי יִרְאָה, אֵךְ יָדָם, וְלֹאִישׁ לֹא יִסְפֵּר מִהִירְאָתָם...
 אוֹלָם חִבְּרִיו מְקוֹיִם, כִּי שָׁמָּה, בְּאַרְצֵי-יִשְׂרָאֵל,
 מַעֲרֵד כִּי יִקַּח בִּידָיו, וְשָׁכַח תּוֹנֵתוֹ הַגְּדוֹלָה.
 כִּי עַד כֵּן גִּבּוֹר הַבְּחוּר, עַז-לִבָּב וְשׂוֹאֵף מִנְּעוּרָיו
 לְחַיֵּי עֲבוֹדָה וְחֵרוֹת בְּאַרְצֵי-מוֹלָדָת חִפְּשִׁיָּה.
 וּבְמִרְחָבִים הַחִפְּשִׁיִּים, בְּאוֹר הַחִפְּשִׁי שָׁלָנוּ.
 יִשְׁכַּח אֶת מִחְזֵה-הָאֵימִים, וְשֶׁהִשְׁפִּיל אֶת נִפְשׁוֹ הַנֶּאֱתָה...
 לֹא! לֹא הִשְׁפִּילָתָ אֶת נִפְשְׁךָ, אֲחִי הָאוֹמֵלָה הַגִּבּוֹר:

פְּקֻדוֹן-אֱלֹהִי הַקְדוֹשׁ שְׁמֵרֶת בְּאִמּוֹן וְאִמָּן.
 הֵגֵן הַגִּנָּת בְּכֹל כְּחוֹת-נִפְשָׁךְ עַל הַמִּתְנָה.
 מִתְנַת-הַחַיִּים הַמִּמִּירָה, בְּהִי יוֹדִים הִתְעַלְדוּ פְּרָאִים.
 גְּדוֹלָה פִּי שִׁבְעָה גְבוּרָתְךָ מְגֻבֶּרֶת הַמְּכַנִּים גְּבוּרִים.
 שׁוֹפְכֵי דַם-אָדָם בְּמַיִם, וְאִם גַּם מִקְנָאָה לְאִמָּת.
 גְּדוֹל הַמְּקִימִים כָּל נֶפֶשׁ! נֶפֶשׁ-וּזְלָתוֹ אוֹ נֶפֶשׁוֹ!
 קְדוֹשִׁים הַחַיִּים וְאִסּוּר לְזִלְזֹל בְּסוֹדֵם הַנֶּעְרָץ;
 הִיוּ בְּנֵיךָ בְּקֶבֶר—וְעֵינֶיךָ עוֹד פְּתוּחָה לְמְרוֹמִים.
 בָּא בְּכָר הַעֶפֶר עַד צִוָּאֵר—וְלִבְכָּךְ לֹא חִדַּךְ מִפְּוֹת...
 לֹא! לֹא קֵךְ לְהַפְלִים! יִפְלִים וַיְבוֹשׁ אֱלֹהִי;
 אֲתָה שְׁמֵרֶת פְּקֻדוֹנוֹ וְהוּא בָּךְ בָּנִד וְשֹׁבֵקָה...
 בָּנִד אֱלֹהִי בְּעֶמּוֹ וּפְנִי לֹא יִכְבוּ אֶתְנוּ.
 אוֹקֵם אֲנִיחֵנו לֹא גִבֹּר! לֹא יִכְבֹּד יִשְׂרָאֵל בְּאִדּוֹ;
 יִשְׁמַר יִשְׂרָאֵל בְּקֶדֶם אֶת פְּקֻדוֹן-אֱלֹהִי הַקְדוֹשׁ.
 יִנְצֹר אֶת מִתְנַת-הַשַּׁחֲקִי, זֶה מִתְנַת-הַחַיִּים הַמִּמִּירָה.
 יֵשׂא בְּאִמָּץ הַדָּגֵל הַיָּקָר וְנִעֲלָה בְּדִנְיָהִם:
 חַיִּים—זֶה מִלֵּת-הַקָּסֶם הַיּוֹקֶדֶת עַל דָּגֵר-יִשְׂרָאֵל!
 גִּלִּים וְדוֹנִים שָׂא יִפְרָצוּ פָּרִץ קְבָלֹעַ דִּנְיָנוּ.
 לְהַבּוֹת-הַתִּפְתּוֹת יִשְׁתַּעֲרוּ, אֵךְ לֹא יֵאָבֵל דִּנְיָנוּ.
 גַּם אִם יִפְתַּח תְּקֶבֶר—כָּל עוֹד לֹא נִסְתָּם הַגּוֹלָל.
 גַּתְזִיק הַדָּגֵל? מַעֲכָה גַּתְזִיה! וְגַתְזִיה! וְגַתְזִיה!

בָּכָה פָּנִיתִי בְּרִבְבִי לְפָתוֹר הַמּוֹזָר, שֶׁגִּרָּד
 רִצְפַת־הַמִּכְסָּה בְּלִי הָרָף, אֲךְ גִּחְנֹק לְבָבִי מִסִּכְאוֹב.
 חֲפִיץ חֲפָצָי גִּנְשֵׁת אֶל קַו־זוּיָתוֹ, לְנִשְׁק
 תָּרַשׁ אֶת יָדָיו הָרוּזֹת, הַמְּגִרְדּוֹת הָרִצְפָּה בְּלִי הָרָף.
 אֲךְ מָרַם אֲנִשׁ וְהִנֵּה הַתְרוֹמֶם וְעוֹב מְקוֹמוֹ.
 בַּת־צַחֲזוֹק מִזֹּהִירָה עַל שְׁפָתָיו, וַיִּבֶשׁ לִי־חֲרוֹץ תְּקַמּוֹ.
 שׁוֹכֵב בְּסֵל שֶׁר נִצְרִים, מִרְפָּד בְּכֶסֶת וְשִׁמְיִכָּה,
 עֲלִיו תִּשְׁתַּחֲוֶה אַחֲזוֹתוֹ, וְהִיא לֹא גַם אִם וּמִינִקְתָּ.
 אוֹתוֹ תַּתִּינוֹק תִּבְיָכֶם שֶׁל כָּל הַחֲלוּצִים הַנֶּהוּ.
 יִקְרָאוּ לוֹ "חֲרוֹץ קִמּוֹ" וַיִּרְאוּ לוֹ כֵּךְ אוֹתוֹת־חֲבָה.
 הַחֲרִי מְקַטִּיפוֹת וְנִשְׁיָקוֹת וְכִדּוֹת בְּגִדְגִיד מִטָּתוֹ.
 בְּדוֹמֶר: הַפֶּלֶא־הָעֲרִיסָה, שֶׁם יִשְׁכַּב וְצוֹחֲקוֹת עֵינָיו;
 אִף גַּם יִנְחֲמוּ אַחֲזוֹתוֹ, וְהִיא עוֹר צִעִירָה לְיָמִים.
 מָרַם דָּהּ יִמְרָאוּ עֲשָׂרִים, אֲךְ יִסְרָה אֶל־אֲבוֹר בְּלִי חֲמִלָּה
 (אֲכֵן לִב־אֲכֵן הִקֵּב אִם לֹא נִשְׁבֵּר לְמִשְׁמַע־הָאִמִּים):
 אַחֵר שִׁינָּא מִמִּתְנַם הִצָּבָא הִקֵּב, וְנִכְנָם
 "חִיל־הָאֲדָמִים", שׁוֹב פָּרְעוֹת הַתִּלְקַחזוּ נִזְרָאוֹת לְפִתְאוֹם:
 מְרִד "חִילִּי הָאָדָם" וְהַתְחִיל מְקַצֵּץ בִּיהוּדִים.
 הָרָנוּ אֶת בַּעֲלָה וַיִּלְדָּה וְהָרָנוּ אֶת אִמָּה הַצִּעִירָה,
 אֲשֶׁר הִגְנָה בְּנוֹפָה עַל יָד־זִקְנִיָּה (וְאִמָּה)
 הִיָּתָה בֵּת שְׁלֵשִׁים וְתִשְׁעַ בְּמוֹתָהּ, וְהָרָנוּ אֲבִיָּה.

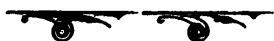
נִשְׁאָר בְּפָאָה בַּחַיִּים אֲחִיהַ הַיּוֹנֵק. הִיא בְּקִשָּׁה
 לְאַבֵּר אֶת עֲצָמָהּ לְדַעַת לְאַחֵר שֶׁשֶּׁכְּדָה יוֹם אֶחָד
 אִישָׁה. הוֹרִיָּה וַיִּדְרָה : יְתוֹמָה-אֶלְמָנָה-שְׁכוֹלָה !!
 אוֹלָם אֲחִיהַ הַיּוֹנֵק שׁוֹב רַתְקָה לְחַיִּים עַל-פְּרָתָה :
 אֵיךְ תַּעֲזוּבָהּ לְנַפְשׁוֹ? —וְתֵהִי לוֹ לָאֵם וְלִמְיֻנָּקָתָ...
 יָסַר הַיְּחִידָן הַקָּטָן וְחָבִיב עַל כָּל הַחֲלוּצִים.
 אַף גַּם הַבְּחוּר הַקְּבוֹר מוֹדִיעַ לוֹ חֶבֶד יִתְרָה :
 עֵת בְּקִרְבָּתוֹ יִרְאֶה הַפְּלִהֲעִיסָה וְמֵהָר
 נִשְׁתַּל לְתֵינֹק וְלִטְפוֹ וּבְעֵינָיו הַקּוֹפְאוֹת יִתְלַקַּח
 נִיצוֹץ-תַּעֲדוּמוֹת... אִזּוֹ בַּת-צִחֹק תִּנְצֹנֵץ עֲמוּקֵת-הַיְּגוֹן
 גַּם עַד שְׁפָתֶיהָ הַחֲזוּרוֹת שֶׁל אֲשֶׁת-הַצֶּעֶר הַצִּעִירָה
 (אֲרוּר לְעַד תִּהְיֶה, עַמִּי, אִם קְדוֹשֶׁת יְגוֹנָה הִתְחַוְּמִי
 תַּעֲזִי לְבִטָּא בְּמִדִּים). מֵהָר וּבְנוֹפֵית-חֲלוּצִים
 שָׁתָה מִסְכִּיב לְתֵינֹק, מִקְּיָפִים הַפְּלִהֲעִיסָה,
 רַגַע-וְהִנֵּה רַקִּידִים וְשִׁירֵת-תִּתְקוּהַ תַּצְלִלָּה.

לֹא אֲרֻנֹבְכֵמִים הֵם אֵלֶּה הַתּוֹעִים עַל רֵחַב-הַיָּמִים
 מִרְךָ לֹא יִדְעוּ וּפְחַד, כִּי גִזַּת-הַזֹּהָב תִּמְשָׁכֶם ;
 לֹא שְׂבוּרֵי-דָמִיוֹן הֵם אֵלֶּה הַמְּחַפְּשִׁים אֶת צֶרֶר-הַתְּכֵלֶת,
 צֶרֶר-הָאֵשׁ הַמְּמוּסָה, לֹא יִדַּע כָּל חַי אִי תִקְנֶן.
 לֹא לֹא לְגִזַּת-הַזֹּהָב —לְשִׁמְשֵׁ-הַזֹּהָב יִשְׁאָפוּ ;

שֶׁמֶשׁ הַזָּהָב הַבְּרוֹכָה שֶׁל אֶרֶץ־מִדְבָּר נִשְׁכָּחָה—
 לֹא! לֹא לְצַפּוֹר־הַתְּבִלָּה נִשְׂוֹאוֹת עֵינֵיהֶם הַכְּמִחוֹת.
 כִּי אִם לְשִׁחְק־הַתְּבִלָּה שֶׁל אֶרֶץ־מִדְבָּר נִשְׁמָחָה— —

רחובות, תרס"א:§

ד. שמעונוביץ.

שִׁירֵי אֶנְקֵרִיאָן

(מעין בקורת).

וכי כדאי הדבר לתרגם שירים מלשון ללשון?—זוהי שאלה, שכנראה, אין איש משניח בה. בנוהג שבעולם, מי שיש לו כשרון או רצון לתרגם מלשון ללשון נוטל מכל הבא בידו, וקהל-הקוראים—ואף הסבקים בכלל—אינו שואל, אם דבר זה או אחר היה ראוי לתרגם, ולהתרגם דוקא לאותה לשון, שבה נתרנם, אלא אך ורק—אם המתרגם עשה את מלאכתו יפה. ואף=על=פי=כן השאלה במקומה עומדת. כי לא הרי דברים הנכתבים בשיר כהרי דברים הנכתבים בפרוזה. נבדלים הם אלה מאלה בנוגע לחשיבותם היחסית של התוכן והצורה. כי אפילו אם נניח, שאף בדברי=פרוזה יש ערך גדול לסגנון, לבחירת המלים ולסדרון באופן נאה והרמוני, ושאלת הדברים האלה אי=אפשר להעתיק מלשון אחת לזולתה, כי לשון לשון וחוקיה וסגולותיה—על=כל=פנים יכולים אנו להבחין בדברי=פרוזה בין תוכן לצורה ולהחליט, שאם לספר פלוני או לסאמר אלמוני יש תוכן, שהוא רצין וחשוב מצד עצמו. ראוי הספר או המאמר הנידון לתרגם לכל הלשונות; ואין לנו רשות להוציא מן הכלל אפילו לשון, שהיא שונה כל=כך מלשון=המקור, עד שהדברים המתורגמים בה צריכים ללבוש צורה אחרת לגמרה ואינם יכולים בשום אופן להשאיר בלבבות הקוראים רושם דומה אף במשהו לאותו רושם, שהקורא במקור מקבל מעצם לשונו וסגנונו. מה שאין כן בדברי=שיר. כאן היחס שבין תוכן לצורה הוא יותר פנימי. התוכן והצורה מתנים ומגבילים זה את זה על כל צעד ושעל, עד שאי=אפשר להחליט מי קודם למי (כמובן, הדברים אמורים בשיר כמשמעו. שרח הפואטיה חדרה לתוכו, ולא בכל קבוצה של מלים, שמחברן טרח לסדרן על פי חוקי=המטריקה). אם כן, מי שמתרגם איזה שיר לא די לו לתת לקוראיו רק את תכנו, ויהא אפילו בסגנון יפה ובחרוזים משוכללים. עליו מוטלת חובה יותר קשה. תרגומו צריך לעלות למדרגת יצירה, שבה מזדווגים ומתלכדים התוכן והצורה, עד שהרושם הנשאר בלבו של הקורא יהא דומה באיכותו לרושם הנעשה על=ידי השיר המקורי. ושיר, שלא ניתן לתרגם באופן כזה, בשמירת שווי=הזכויות, שיש לתוכן ולצורה,—מוטב שלא לתרגם כלל וכלל.

ואין רצוני לומר בזה, שאפשר וכדאי לתרגם רק אותם השירים, שמדת=פעולתם ואיכותה תלויה ברעיונות או בציוורים המובאים בהם יותר מכריתתם של החרוזים או בצלצול=המילים. כשאתה קורא, למשל, את שירי=הוֹמֵרוֹס במקורם, אי אתה יכול לנתח את ספוק=הנפש, שאתה מרגיש בשעת=הקריאה, ולזקוף כך וכך מדות על חשבון הספורים, הציוורים, תאור=הנפשות וכדומה וכך מדות על חשבון הודו והדרו של ההנמא=מטרון ויפיה של הלשון ההומירית; ואף=על=פי=כן אין שום ספק בדבר, שהשירים הללו ראויים לתרגם. ואל תאמר, שהם ראויים לתרגם אך ורק מפני שהם עשירים בתוכן: הרי את התוכן אפשר למסור בפרוזה, ואף=על=פי=כן יאמר כל מבין על תרגום

הומירוס בפרוזה, ששכרו יוצא בהפסדו אף אם אינו משולל-ערך לגמרו, והוא הרין בהרבה שירים קטנים, שאפשר לוטר עליהם, שערכם הצורתי עולה על ערכם התכני וששום בן-אדם לא היה מציע לתרגמם בפרוזה. נקח, למשל, את השיר הידוע של היינה: *Du bist wie eine Blume*. שיר זה עושה רושם עז לא רק מפני המחשבות וההרהורים, שהוא מעורר בלבנו, אלא גם, ואפילו יותר, מפני צורתו הפיוטית, וביחוד, מפני שכל רעיון המובא בו מתבטא במלים היותר פשוטות והיותר מבעיות. ודוקא בגולה זו אי-אפשר לשמור בתרגום. מי שמתרגם את השורה הראשונה, למשל, מלה במלה, ימצא, שיצאה לו איזו פרוזה באנאלית, שאינה הולמת את המשקל ושאינה להשתמש בה בשיר. ובכן על-כרחו ילך המתרגם סחור-סחור וישתמש באפני-דבור יותר מסובכים ויותר רחוקים מלשון-הדבור, ועל-ידי כך מן ההכרח שיאבד במדה גדולה אותו הקסם, שבו מצטיין השיר במקורו ושהוא הוא סוד "אישיותו". ועם כל זה אפשר לתרגם שיר זה ללשון אחרת בלי שיאבד את ערכו לגמרו, אם רק יהיה המתרגם בעל רגש ומעם אמתי.

ואולם יש שירים, שצורתם המקורית היא היא נשמת חייהם ושאינם יכולים ללבוש צורה אחרת בלי שיאבדו חשעה קבים ממעמם ויפסו. לשירים שכאלה אין חשיבות מצד תכנם, ואף-על-פי-כן הם יכולים להצטיין, מפני שרוח-הלשון מתבטאת בהם ביצירת צורם-מלים, שדוקא אותה לשון מוכשרת להם על-פי אפיה המיוחד. ומפני שהצטיינותם תלויה רובה ככולה בסגולותיה של הלשון, שבה נכתבו, אין שום אפשרות לתרגם אותם (לכל הפחות, ללשון, שאינה קרובה מאד באפיה ללשון-המקור) בלי לכבות את זיקת-החיים שבהם. לסוג השירים האלה שייך אותו קובץ-שירים, שהוא מיוחס למשורר הילירי היווני אנאקריאון (שחי במאות הששית והחמישית שלפני ספה"ג), ושלפי החוקרים המודרניים נתחברו השירים הכלולים בו כאמת בתקופה יותר מאוחרת, וקוראים להם "השירים האנאקריאונטיים" (*Anacreontea*), כדי להבחין ביניהם ובין אותם הקטעים המועטים, שנשתמרו לנו מפר-עמו של אנאקריאון עצמו.

מי שמוזל גרם לו להשתלם בלמוד הלשון היונית בימי-נעוריו, ודאי שלבו הלך שבי אחר השירים האנאקריאונטיים בפעם הראשונה שקרא בהם, והוא שומר בזכרונו שירים אחדים, או, לכל הפחות, חרוזים אחדים. וחוזר עליהם בשבתו בביתו ובלכתו בדרך ובשכבו ובקומו. אכן, יש קסם מיוחד לשירים אחדים שבקובץ זה. הכל בו ב"זעיר-אנפין": פואימות פשוטות, בעלות חרוזים קטנטנים ומשפטים קצרים. הכל יפהפיות ועדינות וחלקלקות; הכל ריתמוס ומוסיקה. המלים כאילו זורמות בכח-עצמן, ורופות זו את זו, ורקודות ושרות, וכל תנועה שברקודן קלה ופיוזה, וכל קול שבמנגינתם דק וערב. דומה, כאילו עזבת את עולם-המציאות ונכנסת לעולם של ננסים משחקים, עולם המלא חן ובת-צחוק. אין כאן מה שיזכירך את החיים ברצינותם ושאלותיהם; אין מה שיעורר בנפשך איזה רגש או איזה מחשבה. הקורא בשירים האנאקריאונטיים הוא כאותו ילד, שמשחקעשע בשברי-זכוכית דקים ומגוונים. וחלד החי בכל אדם (וביחוד בכל אדם צעיר) מוצא ספוק רוחני במשחק זה.

ועתה צא וחשוב, כמה ערך יהיה לשברי-הזכוכית כשתסיר מהם את הצבעים הנאים—ותבין כמה ערך יש לשירים האנאקריאונטיים כשהם מתורגמים ללשון אחרת. העיקר הוא כאן רקוד-המלים, ואם זה יחסר — מה שנשאר אינו שוה הרבה. והנה רקוד-המלים הוא כולו יווני, ואין לתרגמו ללשון אחרת: לכל הפחות, אין לתרגמו

אלא ללשון, שהיא דומה ליוונית במבנה המלים שלה. ואם הלשונות האירופיות אינן יכולות למלא אתר הנאי הכרחי זה, הלשון העברית על אחת כמה וכמה. כי העברית היא במובן ידוע הפוכה הגמור של היוונית. במקום שהיוונית (וביחוד הדיאלקט היוני, שבו נכתבו השירים הנדרונים) היא מהירה ומלאה-תנועה, העברית מתנהלת בכבדות. היוונית היא בבחינת-נחל, והעברית—בבחינת-מוצק. ביוונית האותיות כאילו אינן באות אלא בשביל לאפשר את התנועות, ובעברית האותיות הן הכל, והתנועות כאילו ניתן להן מקום רק כדיעבר.

ולפיכך, כשאני רואה את השירים האנאקריאונטיים בתרגום עברי, קשה לי שלא להצטער על אבוד-זמנו של המתרגם; ומה גם כשהתרגום נעשה לא על-יד מישור, אלא דוקא על-ידי שאל משרניחובסקי⁽¹⁾. אמנם, אין ברעתי להציג דין קשה על התרגום בתור תרגום. משרניחובסקי הוא משורר אמץ, ומה שעשה עשוי. הוא הצליח להציג לפנינו את תולדן השירים בעברית צחה בסגנון פיוטי, ובחרוים, שמשקלם עולה יפה⁽²⁾. מצטיין הוא משרניחובסקי המשורר בהרגשת היופי ובהבעת ההגשה זו בסגנון פיוטי דק ופשוט; והצטיינות זו עמדה לו למשרניחובסקי המתרגם ונתנה לו להצליח במקום שאחר היה נכשל בו. אולם אותה הצלחה מה היא שוה?—קורא אתה את השירים האנאקריאונטיים בעברית—ואתה מתפלא על שלקחו את לך כל-כך כשקראת אותם ביוונית, ואתה מסתפק, אם הקורא אותם רק בעברית ימצא צורך לעבור עליהם שנית. והסבה היא, לפי דעתי, שהלשון היוונית והריחמום שבה מכסים על פחיתות התוכן שבשירים אלה, ומי שמתרגם אותם לעברית אינו אלא „מגלה ערש-הארץ“. כי סוף-סוף אין שום ענין לרוב השירים כשהם לעצמם, ופספוסיהם עלולים להביא לידי שעמום. רק שנים-שלשה יוצאים מן הכלל; ואלה אינם יכולים לשמור בתרגום את חנם דימויה, שהוא פרי-הצורה ולא פרי-התוכן. ועל זה אין להאשים את המתרגם. האמת היא, שהוא נסה לעשות מה שא-אפשר לעשות.

נקח, למשל, את השיר היותר מצוין והיותר מפורסם שבכל קובץ—אותו שיר שבו מתואר, איך בא הילד ארס אל ביתו של המשורר בחצות לילה, כשגשם ירד, והמשורר חמל עליו והביאו אל הדרו, והילד אמר לנסות את הקשת, שהוא נושא, שטא נתקלקל יתרו, ודרך את חצו אל לב-המשורר. הרעיון אינו רע, ומצד זה עולה השיר על דוב-חבריו. אך עיקר הקסם, שיש לשיר זה,—מה שגורם לך לעבור עליו כמה פעמים וללמד על-פה,—הוא הריחמום הקל והרקדני שבחרויו. ככה מתחיל השיר:

Mesonyktiois poth' horais
Strephet' emos Arktos ede
Kata cheira ten Booitou....

(1) שירי אנאקריאון. תרגם מיוונית שאל משרניחובסקי. הוצאת מכרהם יוסף שטיבל. ווארשה, תר"ף. — כיון שבשער הספר כתוב מפורש „תרגם מיוונית“ ושחוקה על מש. שהוא יודע יוונית אני מתפלא על שהמתרגם העתיק את שני השמות Hymen ונ Python בצורה רוסית (Пимן וПифей).

(2) מצד הדיוקנות אפשר לחלוק על תרגומי במקומות אחרים. ביחוד, השיר XIII יצא כולו מסורס. קשה, אמנם, לעמוד על כוונתו של שיר זה, אך, לכל הפחות, ברור הוא, שהמלים manénaï... meueuotes manénaï... (להשתגע, משוגעים, להשתגע) הן בו מלים-מפתחות, והנה בא המתרגם והשמיט את רעיון השגעון! כמעט לגמרו. כלום הלך בעקבותיו של איזה מתרגם אחר?—אגב, סתוך סדר השירים בתרגום נראה. שמשניחובסקי תרגם מאיזו הוצאה ישנה-גרמנית, החכם Bergk סדרם באופן אחר, והסיר שלו מקובל עכשיו.

הנה כל חרוז הוא בעל שמונה הברות, שאפשר לעשות מהן ארבעה. בתים",
בנתינת המעם להברה הראשונה שבכל בית. ומשקל זה שמר משרניחובסקי בתרגומו:
בְּחִצִּית לִילָה יֵת הָעֵשׂ
תְּסוּב תִּרְשׁ לִיד בְּאַמָּם, וכו' (1).

אולם באמת אין המשקל היווני פשוט כל-כך. היוונים הבחינו בין הברה ארוכה
לקצרה, וכל חוקי-המטריקה שלהם עמדו על יסוד הבחנה זו (2). ובתחומים הנידונים העיקר
הוא לא מספר-ההברות שבחרו, אלא סדור ההברות הקצרות והארוכות על-פי סדר קבוע.
כל חרוז מתחיל בשתי קצרות, ואחריהן באות ארוכה וקצרה לסירוגים (ההברה האחרונה
שבחרו יכולה להיות או קצרה או ארוכה). והוצא מזה, שהחרוז הוא באמת בעל שלשה
מעמים ולא ארבעה, כך:

Mēsōnyktioís pōth' hōrais³)

(הסימן ~ מציין הברה קצרה; הסימן ' מציין הברה הנושאת את המעם). הנה
משקל שאין לו דומה בקלות, במהירות, ברקניות: זרם הריחמוס זורם כאילו מאליו
באין מעצור. ועתה צא וקרא את חרוזי של משרניחובסקי על פי משקל זה—
בְּחִצִּית לִילָה יֵת הָעֵשׂ
תְּסוּב תִּרְשׁ לִיד בְּאַמָּם—

ותחשוב. שפיך מלא חצין, בזמן שעליו להוציא מים נחלים.
ואין אני מאשים בזה את המתרגם. אמנם, אפשר לחבר גם בעברית חרוז, שיהא
דומה לחרוז היווני פחות או יותר בקלותו ובמהירותו: אם נכתוב, למשל, "אֵת אֶרֶץ יִבְנִי
תִּנּוּ לִי" (הנני דואג רק לריחמוס של המלים ולא לכוונתן). הרי יש לנו מעין אותה ההרמוניה
של הברות ארוכות וקצרות. אבל כמדומה לי, ששום אדם לא יקח על עצמו את המורח לחבר
שיר עברי על-פי חוקי משקל זה, כי החוקים האלה יהיו לו לכבלים—ובפרט כשאני
בן-חרוץ לבחור בתוכן השיר וחייב הוא לתרגם איזה תוכן מן המוכן. חז עקה.
שאותו משקל נובע מתוך עצם-טבעה של הלשון היוונית ואינו הולם את העברית כלל
וכלל. וכשהמשקל והריחמוס גורמים הרבה כל-כך לפעולתו של השיר, איך אפשר
לקוות, שאפיו וערכו ישתמרו בתרגום?

ולפיכך איני יכול להאמין, שכדאי היה לתרגם את השירים האנאקריאונטיים לעברית.
את ה"מרגליות" שבהם אי-אפשר לתרגם בלי לאבד במדה מרובה את זיון ויפהפיותן;
ובשביל השאר לא כדאי כל המורח. וחבל, שמשוררנו הגדול לא בחר בשדה יותר נאה
להראות בו את כשרונו המצויין.

ברם על דבר אחד יש להאשים את משרניחובסקי—על שקרא לקובץ-התרגומים

(1) במוכן. המתרגם אינו מדויק במלעיל ומלרע ומבטא את התנועות על פי הסבטא
האשכנזי. כשכתב "בְּאַמָּם", ודאי שלא עלה על דעתו, שהקורא אולי יקרא Baates. וכי עוד לא
הגיע הזמן לדרוש ממשוררינו, ואפילו מאלה היושבים בחוץ-לארץ, שיתרגלו למבטא המקובל בארץ-
ישראל, וביחוד—שישמרו את חוקי-הנגינה?

(2) בקובץ השירים האנאקריאונטיים יש, אמנם, אחדים, שבהם משמשות הברות ארוכות
וקצרות בערבוביה; וזהו אחת מן הראיות המוכיחות, שהשירים נכתבו בתקופה מאוחרת.

(3) כל חרוז עשוי משני בתים מן הסמוס הנקרא Ionicus a minore, שצורתו: — —
(שתי הברות קצרות ואחריהן שתי ארוכות). אך החברה האחרונה שבבית הראשון
הראשונה שבבית השני מתליפות את מקומותיהן, ויוצא לנו: — — — — —

שלו בשם "שיר-אנאקריאון". הוא כותב, אמנם, בהקדמתו, ש"יש מפקקים רבים משיריו אלה, אם יש ליחסם לאנאקריאון"; אך נראה מדבריו, כאילו ד"פפוק" זה אין חשיבות גדולה בעיניו והוא הולך וכותב: "הנה על-כל-פנים קולטת שירתו את תוך-תוכה של רוח יוון העליוה והחכמה, שכבר זרקה בה טפה מיה גם הפילוספיה הפסימית.... והנה האמת היא שאין כאן שום מקום ל"פפוק". מפני שדבר ברור כאור השמש. החכמים המדניים הוכיחו בראיות מכרעות, שה"שירים האנאקריאטיים" נתחברו בתקופה מאוחרת (אפשר, אפילו בימי הקיסריות הרומית).¹ וכישט שרניחו בסקי מתרגם את השירים האלה ומוסיף עליהם שנים-שלשה שירים, שיש יסורים באמת להיות משיריו של אנאקריאון², וכשהוא מציג את תרגומו לפני הקוראים, שאי-י-אנאקריאון" ואומר להם על אנאקריאון זה, ששירתו "קולטת את תוך-תוכה של רוח-יוון" וכו',—הרי אינו אלא מביא את הקורא העברי לידי טעות לא רק בדבר אציה וערכה של רוח-יוון, אלא גם בדבר התפתחותה ההסמורית של הספרות היוונית. יתענגי הקוראים העבריים עד כמה שיוכלו על השירים האנאקריאטיים, אך אל-נא יחשבו, שמשורר יווני, שחי בסוף המאה הששית שלפני ספחה, היה מעסיק את עמו מתרגילים ספרותיים מעין אלה, שרובם לא היו נשמרים מכליון אילמלא עמד מי שהאביס-הבינים ותלה אותם באילן גדול

לונדון, שבט, תרפ"א.

א. סימון.

(1) אין כאן מקום להתעסק בשאלה זו בפרטות. עיין על זה: A. et M. Croisade, Histoire de la Littérature Grecque, כרך ב' וחי. שבהם נגמר הספר. אין מה שיביא איתנו לחשוד בעיר LVII (2) חשורים LVII, LIX, LVIII. שבהם נגמר הספר. אין מה שיביא איתנו לחשוד בעיר LVII (תשלה קצרה לארמפיס) שלא כתב אותו אנאקריאון. השיר LVIII חשוד. וכמו-כן היאסיג-אמות"י ששש מתן באות ביחד תחת הספר LIX; אך על כל-פנים אין ליחס את אלה לתקופה מאוחרת כזו של ה"אנאקריאטיים". וכדאי לחזק. שמי שירצה למצוא בספי ניצוץ כל-שהוא של רצינות, יערך סנימי, יצטרך לבקשו דוקא באותם חשורים, שאינם שייכים לקובץ ה"אנאקריאטיים". המוויפוס.

עם פֿאַר־גלייַצנשטיין

(מסה).

מאה

יַעֲקֹב קֹפֶּרֶיבִּיץ.

ברומי, בירת התרבות הלאומית ובירת האמנים של גוי וגוי, הרחק הרחק מן ההקף היהודי הקטן ומכל המתרחש בו, במקום שהרעיון על חיים יהודים עצמיים מעורר רק חמיהן וספק, יושב זם שנים רבות היוצר היהודי היחידי במיניו, בעל הנשמה היהודית דחמה, המסורה והעקשנית, הפסל היהודי חנוך גלייִצנשטיין. ברובע האמנים שברומי, בין רחוב דיל פאנאָוִנוֹ וגן פינצ'וֹ, בסטודיון מאבוק ומנוכב, שם הוא חי ומתענה סיכל ונלחם על אמנותו היהודית, שהיא זרה ובלתי־ידועה לעמו היהודי העה, אשר אמנותו, זרה לו, אולי עוד יותר מאשר לסביבתו הנכרית יודעת־האמנות. חתה נטל אבני־שיש ודאגות־לחם מתנועע ועמל, רוקד כנגד ענקי־פסליו בידים פרושות למעלה, מאמין ומתגבר לעבודת־היצירה היהודי הפולני הקטן והיוצר הגדול הזה. איש לא ידע את חיו, את פרשתי־סוריו ואת ננוי־חלומותיו, ורק משפחתו הקטנה, סמל חיי־הטירה היהודים, ובנו הצייר הצעיר—כל נחמתו ומשען־רוחו. שנים אחר שנים עוברות; הכחות, שהושקעו בהתלהבות כזו בתוך רגבי האבן והמתכת, כלים ואינם שבים מעושרי־תהלה בדמות פרות־עמל להשביע את הנפש ולחזק את היר האוחזות במגלף. ליח הנעורים, שהיוצר [סך] באמונה כה חזקה, נשפך על קרקע צחיחה. השיש והברונזה עולים בכסף מלא והפסלים היהודיים, שבערוצי פניהם הקרים חרטט הנשמה היהודית וממלל נצח ישראל, אינם נחיצים לא לאקדמיות, שבהן שוררת השנאה לישראל, ולא למוסדות־היהודים, שבהם שורר רוח "עכט קויפמאַנגניש". החיים קשים, החיים עוברים. היצירה היא יתומה ונשכחה. היאוש מבצבץ מתחת לאבק האפור של הסטודיון הרומי, בעוד הנפש שואפת לפעול והיר אוחזת במגלף.

מי במחננו הלאומי, המאמין כהו בעבודת־התחיה, מתעניין ונוכר בפסל היהודי, באמנות יהודית? מתי פוקד רמחנה השריר הזה את מקום האמנות בחייו— והרי מחנה זה מחנה רוחני הוא *par excellence*? אָמֵן לאומי לעם בלי אמנות—זה גלייִצנשטיין הפסל היהודי.

על הכונה יצירתו—להלן. אבל גלייִצנשטיין הוא. קודם כל, הראשון, שקרא בשם אמנות יהודית והורה דרך לרבים. הוא העמיד תלמידים, אמנים צעירים, שבלעדי המוסת הנלהב ורמלא אֶבֶה ליהדות של אמן־בחירה זה לא היו ודאי מעלים על לב, כי יתכן לאחד הוכן יהודי, חיים יהודיים, עם רציוח האמנותית טפוחת אסכולות־הגויים, וכי יש להלביש צורה יהודית טהורה את השאיפה האנושית־הכללית, שתכנה— לגלם חיים בחומר! מלחמתו של גלייִצנשטיין בעד היהדות בתוך האמנות היא מעשה גבורה, שמקומו בתולדות רוח־האומה. חפץ ברור ונמרץ אחר עמד לפני עיניו בחזון

היצירה: ליצור בתור יהודי יצירות יהודיות בשביל יהודים. האמנות והיהדות היו לדבר אחד בנפשו הנלהבת. ויותר משצריכה היתה גבורה בשביל חידוש זה עצמו—שהרי כל חידוש הוא גבורה!—צריכה היתה גבורה להגן עליו. להאחז בו בעקשנות ולא להרפות ממנו. תחת מבטיהם התמהים או עקומי הלעג המסותר של אמני-הגויים. שופמי-התערובות, המזמינים והקונים... והנדיבים היהודיים!.. בכמה עונג היה העם הפולני מכרו על גליצנשטיין כעל אמן פולני, לולא התעקש זה להיות דוקא יהודי! גליצנשטיין זקק לפרנסה—שמא יפסל את דיוקנו של קארדינאל קתולי פולני, הרוצה לשלם במיטב כספו? לא! גליצנשטיין עסוק בגלות-נסיונות ליצירת "אליהו"! הנביא כורע במדבר, בעקשנות, באמונה ובכוחות, ומצפה לעורבים, שיביאו לו את מאכלו! והאמן היהודי מוצא ברמות עממית זו את סמל נפשו וסבלותיו. גליצנשטיין זקק לכסף—שמא יקשט בית-תפלה קתולי? לא! גליצנשטיין שקוע ב"חזקאל"! הנביא רובץ בנכר, רצוף תחת כובד-חונו, ונושא השמימה את עיניו האמיצות מתחת למצח כביר. נפתחו שערי-שמים—ושניהם, הפסל ויוצרו, רואים מראות-אלהים. כסף כבר אין לו לגליצנשטיין, אבל יש עוד כחות ומעט שְׂשִׁי.

בתמימות עליונה של נפש טהורה, הרואה את צדקת מאוייה ואל דעת-הבריות לא תביט, פוסע גליצנשטיין האמן בין תחתית-המציאות ביד שלוחה לתפיש את החזון במעופו. ההרפתקאות מביאות שנוי אחר שנוי בחייו. הנדודים מארץ לארץ ומבירה לבירה מטביעים רשמי אי-מנוחה קוסמופוליטית בדרכי החיים ובחיי-המשפחה. הילדים מדברים איטלקית ורואים בתמונותיהם של הדודים והקרובים, יהודי-פולין בעלי פנים ילדותיים-ערבים וכובעי-חסידים קטן, יצורי-צל, חביבים אמנם, מארץ-האגדה. היכן היא מורק, עיר-מולדתו של אבא, זו שבגיאונגראפיה לא יכירנה מקומה?—השיחות מפי העם ואגדות-ישראל, שאבא אוהב לעטוף בהן את דבריו כמו בצללים חמים, מצלצלות כה מזורות בשפתו של דאנטה, העשויה שמש והגיון.

בשטשו פסיכי הכרחי זה של הסכיבה נשתמרו בו בכח-השיבה הפולני, שיצא ונעשה לאור-אומנים, כל רכותו החמימה והענותנית, כל חלומיותו הנלהבת והביישנית כאחת, כל טפוסיותו של היהודי בן העיירה הפולנית, גמיש-התקוה ומונע-הצער, כקנה ברוח. גליצנשטיין הוא בן החסידות הצרופה ותרבות-החושים, זו גם כל אמנות—כמו שהחסידות היא בת היהדות הצרופה ופולחן-החושנים, זה מקור-הדבקות בחיים. אולי משום כך לא יכלה היהדות להוליד אמנים קודם שכבאה החסידות. האכסטיאסה של שירי-חסידים, זו ההתלהבות המתנוצצת כדמעות, כבדת דבש היגון הנצחי ומתיקות-אדמות, היא המחלחלת בנפשו של יוצר זה וברשומי-פניהן של יצירותיו, הם שואפים חמיר לרום, הפסלים האלה מלא-הדבקות. יצוריהם מרטטים חמיר בתפלה, הנמשכת כמו "אחר!" של יהודי, המובדל מן העולם בשלית-הרוחנית... ובאותו זמן יש להם איזו שייכות קרובה אל האדמה, אל החיים עלי אדמות, אל כל מה שנעשה יקר וחמים ברבות הימים וברבות הצער... אין זו תפלה קתולית, תפלה כופרת בחיים... לא! זוהי תפלה יהודית, חמתפלת לאל-החיים בעד החיים! היא יודעת מה זאת היות נאמן לאשר סובלים בעבורו, מה זאת "חביבים יסורים"! האדמה והשמים מתאחדים ודבוקים זו בצלה בנפשו של גליצנשטיין היהודי, כמו באוסף הברור של מולדת-הנביאים. מוינה זו היא נשמת כל פסליו ושורם.

הנה "הכושית" שלו. גופה הבריא — תכלית-השלמות. כולה עשויה רנב-אדמה חם ושחום. אך ביצוריה מתלחלת איזו עירניות דבקה, איזו שמשיות רוחנית, הייתי אומר. כל כח-האדמה העצור בתוכה נהפך לשאיפה אל השמים. בידיה הפרושות אוחות בת-השמש הלזו תרפים והיא מושימה אותם לשמש, ופניה המנושמים — מסירות עזה וצידוק-הדין, כח והכנעה. האין זאת אשתו הכושית של משה רבנו? ... כמעט שרוצים אנו להכיר את אחותנו היהודיה כבת גועזר זו, שהפסל בחר אולי דוקא בה בכדי להמעים ביותר ירשמו-כובד ידועים, שבפני-שם אינם אלא רמז ובפני-חם הם באים לידי הבעה שלמה.

ממדיבריות-אפריקה הלוהטים נעבור עם הפסל היהודי לבקש את ה"יסוד הנקבי" בשדמות בית-לחם, בדרך אפרתה. אף כאן מושכת האדמה החמה ואף כאן עמוקים וקרובים השמים העשירים. אך כאן הם מעוררים אמונה ואהבה, ועדינות מאירה באור ובנפשות. כאן יושבת "רחל מ ב כ ה ע ל ב נ י ה" על ברכיה העטופות, ברכי-אם, ולצדה — יוסף ובנימין, יוסף התולם ובנימין המפונק. באהבה, שיש בה געגועים, כמעט עצב, עטים שני הילדים אל חיק אמם ענוגת-הצער, שראשה מורד לחצאין, ולא ידוע אם על ילדיה הוא כפוף או על הגות-לבה... מסתכל אתה בראש השח הזה, שחנן הבלת-מנוחם נוגע עד הנפש, ודומה אתה לראות רגע את האשה המזרחית, בת-הטבע השלמה, הפאטאליסטית, הנכנעת לגורלה ולעבדות-החושים, ומשנהו — את האם היהודיה, זו בתה המשוחררת ברוב רבנות, המקבלת במתוקות-נפש כזו את מעמסות-החיים והידועת להאיר בזיו-שביתן את קירות-אלמונותה. כי דאם היהודיה אלמנה חיה היא תמיד בעצם. כלום אינכם מרגישים, כי יעקב, זה התם הערום, הבוחר תמיד בדרך הארוכה והבטוחה, אינו ראוי לרחל העדינה והסובלת? — "רחל" של גליצנשטיין היא אשה אצילה, שבעלה לא הבין אותה ושכניה אינם יודעים לנחמה. היא — השירה בשבי-המציאות...

והנה בפנה השניה, במרחק של דורות אחדים, "בת-יפתח", נכרתה של רחל אמנו... אף היא — כולה מסירות וצידוק-הדין. אף היא הולכת לקראת קצה בנפש פתוחה לקבל את מנת-חלקה, דבקה בסבל ואוהבת את העול. ואולם בה על הכיות נוסף גם אומץ, ועל "שות-הקרבן" נוסף גם הרצון להיות קרבן. היא חיונית, היא צועדת בקומה זקופה ומהלכה קצוב, היא נושאת את עצמה לקראת כח עליון נסתר בשביל הכח העליון ההוא. היא אינה מחכה בהכנעה בלבד עד שיקויים בה רצון-אחרים; היא קמה והולכת לבקש את המקום ואת הזמן, שבו תקריב את עצמה. היא מלאה פעולה בכל גופה החשוב והכבד קצת, המתנושא בהתלהבות בערך-ית' המהורה כמו בקצה עז של גלים. היא אחותן של הגימנסיאסטיות הסוציאל-ריבולוציוניות, החולמות האֶכְסַטְאטיות, שבתחום המושב"ש של העובדות בחוץ-הגליל.

הנה "האשה עם הנשר", פסל קטן משיעור-קומה ונחמד ברעננותו ובתנועה שבו. זוהי — האשה הרוצה להשתדרר! בכל יצורי גופה הדק והצעיר, שבשרו הכחוש קצת עוד לא הוכה בכובד-הכמישה, נמשכת היא למרום בצמאון-דרוחות, וכפ-ידה תופסת בנשר, השואף גם הוא לעוף שמימה, כמוה, אך עדיין הגעגועים הללו אינם נקיים מצער. כעין הד של מכאוב דק מן הדק עוד דבק בתנועת-הגוף הלזו, הנשאת אל על. זו אינה עדיין חרות-החיים, אלא צמאון-החיים. לא החירות, אלא השאיפה של החירות.

אך הנה "שולמית"! הנה היא מקפצת על הסלעים, מקום שם תרביץ בצהרים. הנה היא יוצאת בעקבות-הצאן, יורדת לראות באביה-הנחל, וידה השלוחה תופסת בקרן הגדי המדלג לפניו. אך קלותה של שולמית אינה קטנה מזו של הגדי! כמה הן קליל ותנופת-נעורים אוורירית ידע הפסל? למסוף בחומר הקשה! "שולמית"—כולה תנועה: היא נשאת קדימה, היא יוצאת במחול על במתי-ארץ, ואולם לא נסערת על-ידי כח מן החוק, אלא נשאת על-ידי עצמה, שליטה בכח-עלומיה, מלאת חרות-חיים ורוך אשה-משכני, אחריו נרוצה!—"אומרים כל איכריה בערמוניות וטוב-לב. היא תמימה ובריאת-חוש, עליזה, אך לא קלת-דעת, שובבה, אך לא סוררת, וכמו "רחל" "ובת-יפתח" היא סינחורה, התמזגות הגשמי והרוחני, והיהודי שבגליצנשטיין מצא בה את תיקונו. והגדי מקפץ לפניו, כאילו הוא סמל מהותה במיעוט-דמות. בהרבה מפסלי גליצנשטיין מלוות החיות את פסלי-האדם ומשמשות בסמליות כעין קומתו מתחת לתכונת-האדם הבולטת ביותר. אכן כיוון הפסל היהודי לרוח התנ"ך, האוצל לחיה תמיד אופי אציל, כל סמל אנושי, החל מברכת-יעקב ועד חזן-יהזקאל. ואולי הרגל מפרה הוא זה, שנשאר לו לפסל מזרשה מן הנער בן-החסידים שבעיירה הפולנית הקטנה, שהיה מְלַף גילופי-חיות לארוץ-הקודש שבבית-מדרשו.

שולמית—היא הסקירצ' שבסמפוניו, שמחת-החיים הפאסטוראלית שבקונצרט המלא התאבקות, צער ושאיפה לרום—זו מקהלת-פסליו של המסל היהודי. איזה קול קדמון ויסודי קורא אליך מתנועת-הבשר המהורה הזאת. מה ישאו קולם מעיינות-המבע. כעין בת-צחוק של שלום מרטטת בכל יצורי-גופה של "שולמית". אתה מאריך להסתכל בפסל! והנה לא בין גבעות-רומי אתה עומד, אלא מעל ראש-אמנה וראש שניר וחרמון. זוהי, זוהי השולמית במחולת-המחנים! שובי, שובי השולמית. ונחזה כך! אך היא נשאת במעופה-מהלכה לבקש את הרועה בשושנים! היא נעלמה במרחק-הדרות ועברה מן העולם... עוד פעם אחת הציצה אלינו כמו מבין החרקים ביער-דמיזנו של מאפו היקר ושפכה מעט אור חם על ילדותנו, הציצה—ונעלמה לנצח...

האשה-האגדה, האשה-השלמות, איזושהי היהודית, נאספה אל עמה, אל עם-האגדות. אך צמאון-האגדה, כהר-מגנינה, עוד מחלחל בדרות-העם ושרותיו. במקום האשה-האגדה באה —האשה והאגדה—. קומת-אשה מזרקת-הוזה, במינצטורה. בכף-ידיה המורמה—צפור-אגדה, מוסקס. האוחזת העלמה את הטווס בכפה או היא היא הנשענת עליו? כמעט נדמה, כי עוף-ההויה ארך-הנוצה הזה הוא כל משענה של צמאת-החלום, של הפסל הקטן. זו העלמה, כבדת-החלומות וקלת-הנעורים, רבת-החן ועזת-הקמפיראמנט—היכן ראינוה? מה רואה בשכרונה המכאבי-המתחוק יהודיה צעירה זו, שנפשה נקעה בלי ספק מסכיבתה שלה? אל איזה אופק זר ואויב נמשכת היא—עדיין שלנו באופי-נענועיה וכבר לא לנו בנושאי-נענועיה? — מחר, מחרתים נשפך גם אותה... הנה היא מתוחה ברוב קשב—אל מה היא מאזינה? אל זמירותיו של אביה הזקן עם דמדומי השבת או לקולות-הסערה של העולם הרחב ורז, שיבלע אותה, את האחות, ויסגור את שעריו בעדנו, בעד האחים?—זוהי! בביתו של משה מנדלסון ראינוה, מקום שם נעצרו בין שני עולמות הדורות-אות ותהגריימות, עד שיצאו ולא שבנו. גם "במפריצי-החביבה", בעיירה של ראשית "דמאה" העשרים, עוד יִשְׁבֶּה, עטופה במטפת-הצמר הכהה, והביטה לארצות רחוקות, מקום שם התעופפה, דוכיפת הוזהב "שבשיר-העם. היכן היא?..."

היא נשאה ותלד בת. אז באו הימים השחורים. ימי־הסערה. סכר־האינסמינקטים של החיה הצהובה נשבר ושטף השנאה והדם פרץ ויסחף את עיירתה ואת חייה. מקלטה האחרון נהרס ואחר עוד לא מצאה. הגה היא שם, בוית שמגד, "הסער" במטפחתה היא סוככת מפני הסערה על בתי הרכה, התמימה, שאינה יודעת כלום, הזוקפת את צוארה הרענן אל מעבר לטליה, אולי אל מעל פני רוצחי־נפש־אביה... לו אותה, לפחות, יכלה לרציל האם הצעירה, נשגבת־הנפש מתמול, מרת־הנפש כיום! הבטינא בפניה של אם זו! אם תביט בפניה, לא בנקל תוכל לגרוע את עיניך מהם: כי ברגע הפצץ להם את עיניך מנגדה, יִדָּךְ לִכְךְ כאילו לא יכולת לשאת את הבעתם, ועל־כן הפצת להם את עיניך... עמוק צריך להיות העלבון, שעלבו החיים את הנפש הזאת, שהושטה להם באמון מרובה כל־כך. מכת־לחי גמול נשיקה. אך האצילות של אם זו יודעת לשלוט ברגשותיה. מסירות ותונה מתעוררת לסבול עוד, רצון להציל, ורחמים, רחמים—רק זאת יש לקרוא ברשמי הפנים האלה. להציל את בתה־יחידתה רוצה האם שב־הסערה, למען לא ישמפנה הכליון החרוץ, למען לא תגע בה דמומאה ולא יזהמנה הרפש המלא מוח ודם. עד הנפש נוגעת הבעתה התמימה של ה בת הרכה. דומה, עוד מעט ותולד בפנים הללו בת־צחוק, שחחעופה לאחוריה, למקום הבהלות והשבר, אל מול עיר־ההרבה... פסל כפול זה, במלאו שיעור־קומה, הוא עז ורחב כל־כך בתנועתו הדראמטית, עד שלא תלא העין מראות. הוא—פואימה שלמה, ואת רשמו אפשר להשוות רק לרושם "שיר־הזעם" של משוררנו הלאומי.

אך את כל רזעם המתקומם, הזעם היודע את צדקתה, את כל קשי־העורף הרוחני והגשמי כאחד, את כל עקשנותה של האמת הנעלבת, ביהר עם מלוא־הקפה של הסגיתזה היהודית, זו הרחמנות של החומר והרוח. זאת היכולת להפוך לרוח גם את החומר, במקום להבדילו, להדיחו ולהפכו לאדם, — את כל אלה הטביע גליצנשטיין בפסלו הענקי "בר־כוכבא", ראש־יצירתו אחרי "המשיח". גדול מכפי שיעור־קומה עומד הוא, יהודי־הברונזה הערום, הגבוה, שהרוח עוררה בו את החומר, כנינה הזעירה שאצל מכוא הבית הרוסי, מן הצד ובתל־ניראה מן החוץ, כאילו נשאר כאן בחיים משבי־יהודה, שהובל לזירה הרומית... כמה לא יכירנו מקומו כאן, בין חומות העיר המורדנית? ואיטלקיה, ברעש־הזול של ילידי־חמול... גיפו נטוי כמזנק קדימה, והוא נשען בידיו המתוחות על ברך רגלו הימנית, שהיא כפופה ודורכת בעצמה, בעוד ששוק רגלו השמאלית שלוח לאחוריו להתחבר קו ישר אחד עם רגב הזקק ועם השכם האיתן, קו, שיוצר זווית חדָה עם הבסיס. והראש! מה מחרד ומה נפלא ראש זה! מחרד הוא בהוד־גבורתו ועוזו־כחותיו. מחרד הוא גם בעקשנותו הזועמת, מין קשיות זעומה, במרדו העשוי לבלי חת, הניזון מצדקת־עצמו. אך הסתכל נא היטב בפנים העגולים, מוקפי הזקן הקצר, הפנים הבריאים ודרוכי־השרירים הללו: האומנם רק כך גשמי אתה רואה, כח־שרירים ולא יותר? האמנם אתליט גם לפניך? חלילה! זאת הרבעה שכן האף ועצמות־הלחיים! אלי, אלי! איך מצא אותה גליצנשטיין?—אני הכרתים, את רשמי־העדינות האלה, הנכונים להתכייש בכל רגע וליהפך לבת־צחוק מלא־טוב־לב, כזו של הדוד הטוב, האכרך העדין, שבא להתארח לימי החג מן העיריה הפולנית הקרובה! ואלה נבטני־הזעם שכן האף והמצח, אלה קמטי־ההתאמצות שמעל לגבות־העינים המביעות חירוף־נפש—האם לא כנבות האלו היו לו לצדיק חושב־העצים שבאגדת פרץ ב ש ע ה ישהיף את קרדומו ביער לפנות בוקר? לא! אתליט זה אינו מחרד עוד—הוא נפלא, הוא קרוב, יקר! הוא גבור מדעת—

לא נבור פרא!

כנכל יצירה אמתית יש גם בפסל „בר-כוכבא“ החמצאה, התגלית: רק כזה צריך להיות פריצו של היהודי המודרני, כזה ולא אחר! וככל יצירה אמתית היא הופעה המכילה אושר, אושרו של היוצר, שהצליח בידו ומצא, ואשרו של המסתכל, שהכיר את מבוקשו...

ובן-לוחיו הקטן של „בר-כוכבא“—„העלם עם הנאד“—מי הוא? האחד הבריונים הוא מצבאות בר-כוכבא, הנושא על גבו נאד-מים, מסהר, כסוף כמחנגב, לבוא אל מחנה-המורדים. להשקות לַיִף וצָמָא, או עלם משבוי-ירושלים, ההולך בגולה שחוח וערום והוא נושא עמו מעט מִי־לחץ בדרכו הקודרת?—קשה לדעת! אך נדמה, שעוד מעט וישליך העלם מעליו את משא-נאדו ופליא אותנו באיזה מעשה-גבורה לא סללנו לו!... הוא כסוף-הפסל הכסוף היחיד בין כל ססליו של גליצנשטיין; אך הוא ממחר קדימה וכפיסותו מלאה שאיפה לחוסן ולעליה: אתה רואה את קומתו הזקופה של העלם בנבו הכסוף!... כי היהודי שואף למעלה גם בשעה שהוא כסוף תחת לחץ-עולו.

היהודי גלוי-העינים והרואה מראות-עליון, היהודי חוזה-החזיונות והמתחבר אל אלהיו היהודי מאלף-הרוחניות בשעה שהוא מתפלש באפר („אליהו“, „יחזקאל“) או הנצמד אל המציאות בעוד שהוא רואה את שער-השמים ואת המלאכים העולים והיורדים,—היהודי הנצחי מצא לו בטויים. בטוי-גוף ובטוי-חניוּעה, מרובים ושונים במסעליו של הפסל היהודי, וחמיד משכיל גליצנשטיין למצוא את המומנט של השאיפה למעלה, את תנועת-ההתעלות, ולגלם בו את נישאו. יעקב בבית-אל: אנו רואים אותו ברנע שהוא מקיץ משנתו („יעקב“), כשרגליו עוד שרועות במצב-השינה ופלג-גופו העליון עם וננהה בוקיה אל מול חזון-החלום המתרחק והולך... ידיו אִיִּן מניחות את רגבי-האבן, אך פניו המורמים למעלה הם פנים, שזכו למלכות-הרוח; פנים, שידעו סבלות, שנפגעו ונפגמו ביד הזמן ומאורעותיו, אך פנים, שנבראו בצלם ובהם עצור כחה של יצירת-העתיד.

יושב לארץ וראשו מורם שמימה גם אֵלֵיָּהוּ. למרות קרבת-גופו אל האדמה, עצמטצם הרושם בראש המופשל, המורם למעלה וכאילו נונע בשמים, ועל-ידי זה כל הפסל כולו כאילו מעתיק את מקומו מלמטה למעלה, כאילו מתרומם בתוך החלל ומתקרב לשמים: כִּךְ מוֹרִיד הַיְּהוּדִים אֶת הַשָּׁמַיִם אֶרְצָה! פני אליהו—בטוי מלא של נאמנות-לב ומסירות-נפש. הוא נאמן לאלהיו ובטוח בו. הוא יחידי ועולמו מלא בעדו. בשולי-הבסיס חקק הפסל צורות כלבים, רמז לכלבים, שלקקו את דמי נבות הזרעאלי ורוצחו גם יחד. וכמעט מוזר הדבר, כמה מתאים מראה הכלבים, זה סמל-הנאמנות, למראה פני-הנביא השוקקים...

על נהר כבר רובץ „יחזקאל“. רגליו מרופות בין אבני-האדמה וגופו הארוך מודרך למעלה, כקריאת התפעלות וחרדת-קודש גם יחד. „נפתחו השמים ואראה מראות“ אלהים. פיו של הנביא פתוח במקצת, פה מכוּעֵר, פה של לוחם ודברן, פה היודע לקלל... „ויפתח פי ולא נאלמתי עוד“—חזר הנביא כמה פעמים במשאו הנדנע... הוא נלחם בחייו עלי אדמות וקרוב לאֲחֵיו המתפלשים באפר. לחייו—מבוקקות ומפוצלות ביד מכאובים ונסיונות, נידיו משורנים ומעוותים, וצלם-פניו נפתל מעוצר רעה ויגון. אך מותו האמתית היא כאן, במומנט הסמאמי שלו, בשעת-ההסתכלות הרת-העולמות. בעצם הריהו מזורר, חוזה, רואה. איש ההתפעלות הפנימית, איש ההתעלות החרישית... את יחזקאל הלחם בשעת שירה—נתן גליצנשטיין בפסלו הקטן. שוב פעם; מוינת התוסר

והרוח—נצחון הרוח את החומר.

ואולם אם יצירת גליצנשטיין יהודית היא בנושאה היהודיים, הנה, כמדומני, נתגלתה יהדותה של יצירה זו ביותר דוקא בנושא האנושי-הכללי "קין". כי את האפי היהודי באמנות אין לחפש בנושא היהודי—דבר זה אין צורך. לכאורה, להוכיחו אפשר לצייר חורשת לבנים בלב נאות הולגה ואנמיה, כמו שעשה לוויטן, ולשפוק עליה את הזיו העתיק של "שבת בין-עריבים ואת העצבת של זמירות הסעודה השלישית... בהיכל בארכאירני ביומי יש תמונה פלאמאנדית עתיקה של "משה היהודי", שלמראהו נכון אתה להשבע, שזהו בעל-אכמניה גרמני ערומי ומובל-לב. ואף-על-פי-כן יש אמנים, הלשים ומעמידים פסל ערל-אופי, על-פי כל חוקי הבניה האקדמית או החפשית, קוראים שמו בישראל "משה" וכדומה—והרי לך אמנות יהודית. אבל היהדות היא בנפש, באמנות כמו בחיים. האמן היהודי, כגליצנשטיין, מיהד את הכל, בלי כוונה ולמרות רצונו, כילד העברי הפולני, שלא יכול להבין, כיצד אפשר הדבר, שאדם הראשון לא היה יהודי? ...

הסתכל ב"קין" ענקי זה, הנס ממראה-עיניו ומאשר בצעו ידיו, נתקל ופוסח על גופת אחיו המומת, המושלכת לרגליו. לא רוצה הוא זה, אלא איש שקר הוא סוף! מתוך הודי-עיניו נשקף הפחד של איש-הטבע בפני פורענות שלמעלה מן הטבע. הוא בורח במהומת-נפש ובחרת-דמטה, והיה ודאי רוצה לברוח אל אלהים, אילו ידע את הדרך אל האלהים! "קין" זה הוא כמעט בעל-תשובה! הוא קין שבאנדרת התלמוד, אותו האדם הטבעי, החם והפראי, שחש את כעס-הרציחה, אך לא ידע מה זה רצח ומהיכן נשמה יוצאת, שבחמתו נשל אבן, תפס לאחיו ועשה בו פציעות פציעות, החל מרגליו עד שהגיע לצוואר... ילד ענקי ופראי, כבד-חושם ומרות-חמוגו, הנושא בקרבו את יסוד הרע כענבה את חרצנה... אך לא רשע ולא גבור להרע לא רצונו רע, אלא מנת חלקו... והנה הוא רץ בעצם מכאוכו, כאילו בילע לו לעצמו ולא לאחיו... ארשת פרצופו המזועזעת דומה להתחלה של הבעת-פלה. הוא מרגיש, שעשה את הרע, אך אינו מרגיש את עצמו זר למבע-אביו עקב הרע הזה. עוד הוא יכול לפנות אל אביו במלים פשוטות, כתינוק שסרח ושכח תוך כדי דמעות: "הן גרשת אותי... והיה כל מצאי ירגני!"... אל מי יפנה גם בעונו, אם לא אל אביו?—"קין" של גליצנשטיין לא זועזע ופלצות הוא מעורר בנו, אלא רחמים וצער. "קין" זה דרך שסופרתה של הפסיכיקה היהודית האבהית הוא נראה. הוא נושא, שיצא מלב סלחן ומחלן. התנ"ך סלח לקין: "לכלתי הכות איתו כל מוצאו"—והפסל היהודי יודע להשתתף בצערו הגדול מנשוא-צער-העוין.

כי כי ידע ומי יחוש את צער-הנפילה יותר מן היהודי-האמן, חוזה-החזיונות ומחוסר המשען והבסיס? את כל אימת הנפילה, את עצם הנפילה אל תוך התהום הביע האמן בפסלו "האדם הנופל", פסל משונה ומתירד. דבר אין לפסל זה עם יסודות האסתימיקה מדור דור. רחוק הוא מסוג ההבדלים שבין המסורת היוונית, המעמידה, לבשל, את הפסל על נקודת-כובד של צד אחד שכניף כשהוא נשען על רגל אחת, ובין המסורת הגותית-המיכאל-אנג'לונית, שמעמידה את הפסל הכן על שתי רגליו גם יחד... פסלו זה של גליצנשטיין על ראשו הוא עומד! הוא נופל וראשו למטה... אפילו רודן הצרפתי, שלא חשש מפני הכיעור, מפני שידע כי די כח לו להפוך את הכיעור ליופי, אפילו רודן לא היה סעיו להעמיד את פסליו וראשם למטה!

"האדם הנופל" הוא הופעת הריאקציה הטבעית ביצירת גליצנשטיין כלפי תכונתו התמידית-השאפה למעלה. בחיי כל אדם, בעל פעולה רוחנית אורגנית (ועל-כן גם בחיים האוניוורסאליים!), כמעט מוכרחת היא, כנראה, הופעה אחת, פרץ-כוחות אחר, שנראה לנו כנגוד גמור לכל תכונתו ושבעו של אדם זה, של החיים הללו. רק אדם, שהוא בכחינת עץ יבש לבנין-החברה, יכול לחיות את כל חייו מתוך הרגשת-מציאות שוה ובלתי-משתנה. האדם אינו עשוי אף פעם גוש אחד, ויסוד-ההרכבה האחר הבטל בתוך היסוד השלישי, מצטבר בו לאטו עד שהוא מתפרץ במעשה אחד "ממור", האומר כאילו להכחיש את כל דמותו ואפיו של אותו אדם שבמושגנו. הר-חורב זה, הצרוב שמש ואכסמאסה, העז והנונה, שעליו טפס הפסל החרד לאלהים חיים, אלהי אהבה וקנאה, הר זה שלרגליו נהפך פתאום לתר-געש! בלהות כתמרות-עשן-וועקת-יאישי כאש-תופת—חבקן יחד את נפשו. פרצופו של "האדם הנופל" הוא מחריד: הוא הגבול בין גולגולת מתה ובין פני-אדם חיים; ובאותו זמן הוא סמל המורא והשבר. הוא הוקצע בכוונה למפרע בקיום כוללים ביטביל העין הרואה אותו מלמעלה למטה, כשהוא מהופך ומורם גם יחד, וכולו עקת-פחדים ופרץ-אינסטינקטים, מואר בברק הכרה אחרונה על עברי פ-התהום. זהו האדם רגע קודם שהוא חרל מלהיות אדם — המעבר מן ההויה אל החרלון. אדם זה אכן יהודי הוא בנפילתו: הוא נאבק ונלחם עוד ברע האחרון. גם ידיו וגם רגליו נאבקות! הוא אינו רוצה כמות, בחדלון. את מתק הנירוואנה לא יבין ולא יעלה על לב. "ובחרת בחיים"!

"האדם הנופל" פועל כקללה נמרצת, קללה, שהצדיק הנופל זורק בפני הרשעה; המאוסה, העזה-הבטוחה בנסות בסיסה. הקללה נחוצה לנו, למסתכלים השותקים, כמוצא לקישור. למען לא יהפך הזעם הצורך לקללה לנו לעצמנו; למען תתנועע מכונת-חינו קדימה ולא תתפוצץ לרסיסים. אין דבר! לאיוב מותר לקלל— הוא מקלל את יומו שלו ולא את רעיו המנחמים-המרגיזים... ובשהמר לו המצוק לגליצנשטיין במאד מאד, כשהסודיון נמלא ספה אלה פסלים גדולים עם קטנים מאין הופך ודורש להם והם מתכסים באבק ומכסים את עין-היום, וכסף לקנות חומר חדש אין, והיאוש מתחלחל בחזה ומרטט בכפות-הידיים הכמהות לפעולה ואין—נמל האמן פטיש ויך על ימין ועל שמאל...

פסלים הרבה נתן גליצנשטיין ולא חמל, על עצמו לא חמל, והלמות-הפטיש מחצה את ראשו המלבין...

—עכשיו אני עוסק בתעשייה כימית, רק בתעשייה כימית! — אמר לי כשבקרתיו בפעם האחרונה. — תחן יש לי, כימאי מובהק, ואני עוזר על-ידי. עכשיו כל מעיני בעתידה של תעשייתנו. היא תחן לנו את לחמנו. למה נרעב אני וביתי? והוא התחיל לדבר בהתלהבות על פרטי התעשייה הכימית והראה לי בקבוקים מבקבוקים שונים ובזיכים עם מיני-מלח. המסירות והאמונה שבנפש האיש הזה מצאו להם מוצא במיני-המלח הכימיים, מאין שיש לשפוך אותן עליו... לבי נתחמן בקרבי. נאלמתי ופי לא ידע מלים...

מסביב התגוללו אברים רסוקים, ידיים ורגלים שבורות. עיר-הורגה. חורבן... ובקולו צרוד-התלאות של האמן התמים, שדבר בהתעוררות על אשלוג ונתר, כאילו רעד בכי מסותר: או לי כי החרבתי את גוי...

לקחתי בידי זרוע רצוצה משכרי-פסל ואמרתי אליו:
— כדי לפייס את ה' ל'ו מחויב אתה ליצור!

— אכן זו, — הוספתי — רגביה-שיש הנותר המתגולל בפתח-הבית, עשה נא
אותו פסל ופחה בו נשמה יהודית: במוח אני, שבעצם ידי אזכה לנגוע באבן זו כשהיא
מתנוססת בשערי האוניברסיטה העברית על הר-הצופים! מי אם לא אתה יסאר את
היכלנו זה בירושלים?

הוא הביט בי כמתעורר מחלום. ברק לח הופיע בעיניו.
— מאמין אתה בדברך? — שאלני ויתפוש בידי.
— אני מאמין!

- רומי, פורים תרפ"א.

יוֹנָה בֶּן אֱמֹתִי

סוּמָה

ב. (חמשד).

יֹהִי בְהִתְצַב לִי עַל בְּמַתִּיָּם

וְהוּא מוֹרִיד לַיָּם כּוֹכְבֵּיו

הַלֵּךְ וְהוֹרִידֵם

וְיוֹנָה בָּדַד רוֹבֵץ בְּיִרְכַּתִּי־הָאֲנִיָּה

כְּעֵץ כְּאֵדִיר גִּפְלִי—

וְתִהְיֶה תְּסַעְרָה

כְּהָרִיחַ נְחִירֵי־יוֹנָה גִּשְׁמַת־פִּיָּה—

וְתֵאָרֵץ לֹא בְחֹשֶׁכֶת אֲוֶרֶת־מִשְׁנָה

כִּי כָל־כּוֹכְבִּים הוֹרִידִם לִי לַיָּם

עָדָה זָרְחוּ לוֹ כְּמוֹ־אִישׁוֹנוֹ

לְסַעְרָה הוֹשִׁימוּ יָדִי כְּהוֹשִׁיט יָד לְאַחֹתִי

תִּבְאָה מִשּׁוֹמֵם בְּאַרְחוֹת־יָמִים

וְתִהְיֶה דְּבָרְתִי דְּבָרֶת־גִּילִי אֲמוֹרָה

לְנַפְשׁוֹ הוּא וְאַחֵר—לְמַעַלְתִּים

וְתִהְיֶה דְּבָרְתִי אֲמוֹרָה לְנַפְשׁוֹ הוּא:

—יֹהִי קָשִׁי־עָרְפִי כִי לַעֲד מְבָרְךָ

כִּי שָׁר עִם מִוֶּת מִפְּנֵי דְּכַת—

וְיִזְכָּר הִנֵּה־זֶה כָּא וּבְנִבְכִי תַּחַת

יִרְאֵנִי מְקוֹם דְּרִבְעֵי בָּאִין מִתְּחִיד.
 רִבְעֵי-בֵהוּ דְּלֹא דִלְתִּי.
 וְתִהְיֶה דְּבִרְתּוֹ אִמּוּרָה לְמַלְאָכִים:
 — מֵה-לָּעֵבֶר, מְקוֹנְנִים וְשׁוֹפְכִים דְּמַעָּה וּפּוֹצְחִים תְּפִלָּה:
 הַצְפִּינוּ אֱלֹהֵיכֶם וְשִׁקְמוּ וּשְׁקִיו.
 הֵן עָנוּ בְּכֶם פְּנִיכֶם, אֲשֶׁר מָרַם יִדְרְעוּ
 יֵד מִי הוּיָהּ בְּסַעְרָה לְהִבְיָאָה עַד הֵנָּה
 וְאֵל נַפְשׁ מִי תִמְהַר בְּאִיגָה שְׁלֹחָה? —
 חִי-הָאֲחֵד, כִּי לֹא אֱלֹהֵיכֶם, עוֹבְדֵי אֱלֹהִים רַבִּים.
 לֹא אֱלֹהֵיכֶם, הָרַבִּים, אֲשֶׁר תִּשְׁאוּ נַפְשְׁכֶם
 אֶל חַיִּים, רַק אֶל חַיִּים וְאֵל הַפְּרוֹת אֶת הָאִשָּׁה —
 לֹא אֱלֹהֵיכֶם, כִּי אֲנִי שְׁלָחָה שְׁמִי,
 וְאוֹתִי, אוֹתִי תִקַּח.
 אֶת בֶּן-אִמִּיתִי יוֹנָה
 אֲשֶׁר מֵאֲרִץ-הָעֵבְרִים.
 עוֹרָה הִיא הַנְּמִצָּאת לִי מִיַּד הַמָּוֶת.
 אֵין-זֹאת, כִּי גַם הוּא קָשֶׁר קָשֶׁר עַל הָאֲחֵד
 וְלֹהוֹשִׁיעֵנִי בָּא, אֶת הָאֲחֵד בֶּן-צִדְמוֹ,
 אֲשֶׁר יִכְרַח לְמַעַן הִיּוֹתוֹ
 שְׁלָם עִם צוּר-עֵז.
 מֵה-תִּירָאוּ, הָעֵבְרִים, וְאֵלֵהֶיכֶם לֹא תִשָּׂא
 הַסַּעְרָה הַזֹּאת אִתָּהּ.
 אֶל חִיקָה הַמִּילֹגִי — וְשִׁתְקָה מֵעֲלֵיכֶם,
 וְנִשְׁאַרְתֶּם בְּחַיִּים וְשִׁרְצָתֶם לְרֹב וְדִגִּיתֶם —

וַאֲנִי, הָאֶחָד, אֵלֶּךָ לִי אֶל אֶחָד בְּעָרְפִי.

וַיּוֹנֶה בְּדַבְּרוֹ בְּדַבְּרִים הָאֵלֶּה,
לֹא יָדַע כִּי אֵךְ צָחוּק עָשָׂה לוֹ הָאֱלֹהִים.

בְּשָׁנָם לֹא יָמוּת הָאָדָם בְּמָרָם יְחִיהֶה.

בְּקַחַת הַסַּעֲרָה אֶת יוֹנָה וַתִּשְׁאָאָנוּ בֵּין שְׁנֵיהֶם
בְּזֹאב־עֲרֹבוֹת מְרֹפוֹ.

וְלֵב־יוֹנָה טוֹב בְּמָוֶת, אֲשֶׁר הוּא מֵת—

וְהִנֵּה שֹׁכֵבָה חַמָּה, נִדְּף זַעַף,

הַסַּעֲרָה הַפִּי־תָהוּ

וַתִּקְרִיבֵנוּ אֲשֶׁכֶּר לְדָגָה נֹת־מַצְלוֹת.

וַתַּחֲמֹק לָהּ וַתַּעֲבֹר.

—אֵת, הַדָּגָה הַגְּדוֹלָה—יֵצֵק לְחֹשׁוֹ יוֹנָה—

מָרָם אֲבִלַע רִקִּי וְעַד־אַרְגִּיעָה

בְּלִיעִינִי־נָא בְּלִעִי.

הַרְחִיבִי לוֹעַ וְאַל עַל חַד־שְׁנוֹךְ תִּשְׁעֲשְׁעֵינִי:

כִּי בִבְשֶׁר אִם תִּתְּעַדְלִי, אֲשֶׁר עָלָה מֵאִין דּוֹרֵשׁ

וַיִּרְפֹּב עַל יִצְרִי.

רַב יִתֵּר אֵת בְּרוּחִי מִתַּעֲלֹת.

אֲשֶׁר אֵין לוֹ הַמּוֹת.

וַיְהִי כִי פִתְחָה לוֹ הַדָּגָה דִּלְתִי־בִמְנָה—

וַתִּצְלַח עַל יוֹנָה רוּח־גִּילָה אֵין עָרוֹךְ לָהּ

מֵאֲשֶׁר קָרְבָה עֵת הַצָּפָנוּ נִצַּח.

הִיתָה דְּבָרְתוֹ, דְּבָרְת־גִּיל, אֲמִידָה

לְנִפְשׁוֹ הוּא וְאַחֲרֵי-כֵן—לְדָגָה.
 וְתִהְיֶה דְבָרְתּוֹ אֲמִירָה לְנִפְשׁוֹ הוּא:
 —יְהִי קָשִׁי-עָרְפִי דִּי קָעַד טִבְרָךְ.
 כִּי שָׁר עִם מָוֶת מִפְּנֵי לָכֶת—
 וַיִּזְכֹּר. הִנֵּה-זֶה בָּא וּבִבְטֹן-דָּגָה
 יִשְׁכְּבֵנִי לְבַעֲבוֹר אֲדַבֵּק
 בְּאַרְצֵה אֶחָד.

וְתִהְיֶה דְבָרְתּוֹ אֲמִירָה גַם לְדָגָה:
 —כְּבִצִירֵי-יִזְלָדָה מִהַדָּק מִתְּהַפֶּכֶת
 וְלִהְיוֹת פְּנֵי-הַגִּלִּים מִה כֹּה יִחַרַד וְגִבֵּךְ?
 עַד מָה לֹא תִדְעִי שְׁלֹחַ? הַטָּרֶם תִּתְּבוֹנְנִי.
 מִי אֶל קֶרְבִּיךְ רַד וּמָה עַל כָּכָה רָאָה?
 רִבְצִי עַל עָרְפְּךָ שְׁלֹחַ, כְּאֲשֶׁר יִסְבֹּן לְדָגָה.
 אֲשֶׁר מִצַּע הִיא לְיוֹנָה מֵאֶרֶץ-הָעֵבְרִים.
 עָלִיו יִישֹׁן—וְאוֹלָם לֹא אֶת בְּגָדָיו
 יַפְשִׁט, כִּי אֶת עֵצִים-עֲצֻמוֹת-בְּשָׂרוֹ.
 וַיִּוָּנֶה בְּדַבְּרוֹ כְּדַבְּרִים הָאֵלֶּה.
 לֹא יָדַע, כִּי אֵךְ צָחוּק עָשָׂה לוֹ הָאֱלֹהִים.
 בְּשֵׁנָם לֹא יָמוּת הָאָדָם בְּטָרֶם יִחִיה.
 בְּשֹׁכֵב הִדָּגָה בְּרַחֲבֵי-יָם עַל עָרְפָּה
 וַיִּוָּנֶה בְּרַחֲמָה לָן, בְּבִרְחָם-אִמּוֹ.
 וַיִּשְׁאַל נִפְשׁוֹ לָשׁוּב וְלִהְיוֹת אֶחָד—
 אוֹ אִזּוֹ מִצֹּאֵהוּ חֲבִלֵי-מָוֶת לְלֹא-מָוֶת.

הִדְגָּה שִׁכְבָּה לָהּ וַתִּהְתָּלֶ: — טַה-לָּהּ,
בִּי תִרְבֵּץ, תָּאֲרוּר, בִּי וּמֹת לֹא תָמוּת י
הִלְכֹת תִּקְצֹר יָדָהּ אוֹ כִּי הִנֵּה נִרְפָּה?
אֵין לִי דֶרֶךְ, נְתִיבוֹת-יָם מַחְכּוֹת.
וּבִהְתָּל כֹּה וַחֲכֹת בָּמוֹ זָנְבָהּ
וַתִּשָּׁט לָהּ וַתַּעֲבֹר וַתִּשָּׁט חֲלָאָה.
— עֲמָדִי וּמַתִּי — קָרָא בֶן-אֲמַתִּי.
אֵךְ הִיא צִחוּק-אָרֶם צִחְקָהּ לָהּ בְּיֹדַעַת-דָּוִים
וַתִּשָּׁט חֲלָאָה.
מִשּׁוֹט עַל מְרוֹם-מִשְׁבְּרִים יִרְדֶּה מָטָה
וּמַעֲיָנָה נִשְׁקָף יוֹנָה
וַיֵּרָא בִּרְאוֹת מִבְּעַד הָאֲשָׁנָב
אֶת מַחֲוֹלַת תְּהוֹמוֹת-מַיִם.
הוּא צָלִיל אֲשֶׁר רָאִפִּי נִזְמִי-זֶהָב
בְּנֵאוֹת דּוּמִית-תְּנוּמוֹת!
הוּא הוֹר אֵין-מִשְׁלֹן!
בְּרִתִּים-הָאָרֶץ נִנְלָה לוֹ הַפְתָּח.
מִשָּׁם הַמַּיִם יוֹצְאִים.
וַיִּקַּח לָבֹ צָבָא אוֹר וְצָבָעִים.
מְרוֹם הַחוּפִּים הִנֵּחַת מָטָה.
הַשְׁתַּקֵּף גַּל בְּפָנֶי מִשְׁנָהוּ.
רוּץ קֹהֵל נוֹזְלִים קִקְרָאת רֵאשִׁית.
יֵאֵם הַמֶּן-אֲפִיקִים.
שׁוֹעֵת מִצֵּלֹת אֵל מִצֵּלָה

יֵאמֹר: עַד עוֹלָם הִתְבְּיֵאֲנִי,
 רִתְחַת-עוֹז, כְּהִמּוֹת
 רִבֵּב אֶלְפֵי אֶרֶץ,
 נִיד פְּרִת־תּוֹכֶע מְהוֹרֵי-עוֹלָם
 צִחִי-לְהֵב.
 קוֹר נֹנְגֵי-יָם, לֹא נֹדַע מְקוֹמָם.
 דְּגֵי-פֶלֶא מְעַלִּים נָצַח וְנִצְנִים בְּעֵלֵי-עֵין—
 וְעַמֶּק חֲדָרֵי-דוֹמָה.
 בְּנֵי-חֲלוּף, הַנָּלִים, עָבְרוּ עֶרֶר עֶדֶר
 שָׂרֵק וְעֵבֶר.
 הִישׁ כִּי אֶזֶל מָוֶת מִבְּנֵי-אִישׁ—
 וַיִּתֵּן רַק אֶךְ תְּהוֹמוֹת ?
 הִישׁ כִּי נִצַּב מָוֶת בְּכִנְף-יָם—
 וְאֶךְ חִיכּוֹ, יִשְׁתַּפְּכוּ ?
 אוֹי כִּי כָךְ אֵלֶּה חִבְּרוּ לְלִבָּת
 אֶךְ מְקוֹם אֶחָד סָפוּן—
 וַיּוֹנֶה אֶתֶם לֹא חֶלֶךְ וְרַק נִוְגָה אַחֲרֵיהֶם הַבִּיט!
 אֶבֶן אֶלְיוֹ נִבְטָה מֵאַחֲרֵית-מַעֲמָקִים,
 רִתְבָּה דְּאִין קֶץ וְנִדְוָלָה,
 אָפֶם מִצָּה רָאָה וְכָדָה לֹא רָאָה,
 שָׁחַר מִשְׁחֹר-לֵילוֹת תְּאֻרָּה,
 זֹעֶפֶת כְּרִבֵּב-יּוֹנָה, נִעֲוֹת-תְּלוּנָה, כְּלָה
 כְּמֵת-אֻנְנָת, כְּלָה עוֹשֶׁפֶת חֲרוֹן,
 זֹמְמֶת מִרְד וְעַל זִמְמָה תִּאָּכֵל.

הלא היא אֶבְנ־הַשְּׁתִּיָּה עֲלֶיהָ אֲדִנִּי-עוֹלָם
הַמְּבִיעַ חִיוָּצֵר.

וְלֵדָא קוֹד תְּדִין עַל אֱלֹהֶיהָ.

עֲלֶיהָ תִּתְיַצֵּב הַעֲדָה הָרְעָה.

בְּנִי-קֶרַח, אֲשֶׁר כִּסְתָה עֲלֵיהֶם הָאָרֶץ
בְּשֹׁכֶבֶר הַיָּמִים.

וְאַרְשֶׁת-הַתְּפִקָּתָם תַּעֲלֶה.

הַתְּפִקָּה קוֹרֶסֶת בְּחִבְלֶיהָ

וְאֵת הַתְּשׁוּעָה לֹא תוֹכִיר.

אֲנָשִׁים, נָשִׁים וְטָף

אֵל אֵל גִּשְׁפֹּמ-בָּעִז יִחַנְּנוּ מֵעוֹלָם קוֹלָם.

יִתְפַּלְלוּ, מִרַּיְנָהֶקוֹ—

וְאֵל זָעַם יִכְבִּיד אֶזְנוֹ, וְאֶבְנ־הַשְּׁתִּיָּה תוֹזַעַק

בְּלִי גִשְׁמֵעַ קוֹלָהּ.

וְהִים מִסְבִּיב יִשְׁעֵשֶׁע בְּנִי-מִשְׁבְּרָיו

בְּשִׁשְׁעֵשֶׁע לְבִיאָהּ אֶת גּוֹרִיָּה.

מִקְרָחֹק בְּנִי-קֶרַח נִרְאִי לוֹ

רוּמִים בְּלֶכְנ־אֲדָרִים הֶרְחָקִי עִמָּךְ הַתְּעָרוּ.

וַתֵּצֵא אֲדִיהֶם נֶפֶשׁ-שִׂיזְנָה.

כְּתָה הַתְּלוּנָן אֹתָם וְרָעָם וְרָגָשׁ.

אוֹ, מִזֶּבֶחַ-רָקַע בְּרָגֵל מִצָּף וְקָרִי.

רָסַע עַד הַתְּפָרֵק זֹאת אֶבְנ־שְׁתִּיָּה

וְעַד לְנִפְץ עַמּוּדֵי-עוֹלָם יִחַרֵּד הָאֱלֹהִים

וְהִגִּית מִסְתָּרוֹ הַמָּוֶת.

הנזא־לִים! מִה-בָּצַע בְּרַחֲשֵׁיהֶם.
 מִה-תִּתֵּן וּמִה-תּוֹסִיף לָהֶם לְשׁוֹן-תַּחֲנוּנִים—
 לֹא חֲכָמוֹ וְהִפִּיעוּ אֲבָן זֹה מִמְּקוֹמָהּ;
 'עֲמָדִי כְּמַעַט רִנֵּעַ צָעַם יוֹנָה אֶל תְּהַדָּנָה—
 הִנֵּה אֲחִי שָׁם, אֲחִי הִנֵּה הֵם נֹצְבִים—
 וּמִה תֹאדִירִי נַפְשִׁי? תִּנִּי וְאַצֵּא לְעוֹרָתָם.
 אֵךְ הִיא צְחוּק-אָדָם צְחָקָה לָהּ כִּי־עֵת-רָוִים,
 וַיּוֹנָה אֶל מֶחֱקָם לֹא יֵרֵד—וְרַם נִוְנָה אֲלֵיהֶם תְּבִיט:

וּבְרֹאוֹתָיו כִּי הִוָּתוּ לֹא תִרְפְּנוּ
 וְהוּא עוֹד מָרָם יוֹצֵק
 כְּמוֹצֵק אֶת הָאֶחָד—
 וְתִחִי זֹאת נִחְמָתוֹ.
 אֲשֶׁר הִרְתֵּק מֵאֲדָמָה וּפְנִיָּה, פְּנֵי־רִנָּבִים,
 עַל גִּפִּי שְׁמִי־מִים מִתַּחַת לַמַּיִם
 אֲמַוְדָּנָה תִּשְׁאַנּוּ, תִּפְּיֵעֲנִי.
 שְׁפִי הִנֵּה יִפֵּעַ נִסְעַ וְשׁוֹמֵ,
 שׁוֹמֵ וְנִסְעַ.
 וְשִׁמְשׁ כִּי תִבְקֶשְׁנִי, יֵאֵי כֹא יוֹנָה?—
 הֵן לֹא תִמְצָא אֶת עֶקְבוֹתָיו.

(סוף יבוא).

אהרן צייטלין.

מאת המערכת.

ספני חומר הצנוורה אי-אפשר לנו לתת מאמרים על המצב בארץ-ישראל גם

בחוברת זו.

מספרותנו הצעירה במערב.

מאת

ש. רבידוביץ.

I. זרמים.

לא היו ימים קשים ליהדות המערבית. ימי משבר וחורבן, כימי המלחמה והמהפכות שלאחריה. ביהדות הצעירה שבמערב הכתוב מדבר.

זה מכבר תוססים בה כמה יסודות נגודיים וחמרי-נפץ, שחותרים במעמקים ומבקשים להם מוצא. מבחון—האנטישמיות הצבורית והאישית, אי-הצלחתה של ההתבוללות, השקר המבוע ביסודם של סדרי החברה והחיים, ומבפנים—ירושת אבות ודורות, זכרונות ערפליים ורחוקים, אשר כרחקם כן ייפו ויקסימו שבעתים, דם יהודי ופרצוף ישראלי, ותנועת-תחיה במזרח ונביאי יהדות וציוניות במערב תוקעים בשופרו של משיח. נדחק ונלחץ ממשא-פנים ועול-חוץ תועה הדור הצעיר שבמערב, זה החי והעֶרְנִי ביותר, תועה ומבקש דרך. מטה אנו לכל סלע, אולי יפכה מתחתיו מעין מים חדשים, קורא בשמות אלהים אחרים. חדשים וישנים, רעב וצמא-תדיר, קִסָּה ונכסף למרחקי איך-הסוף, לאמת שלא מעולם זה... הקרקע נשכט מתחת רגליו ומרחף הוא באויר; רנעים—ודמות-ילד לו, ילד תור מתרפק על זרועות אמו, שמתפחל מכאב אנוש ונושך בשרו בשניו; ועתים מראה-ארי לו, ארי בסוגר, שהשכיחוהו את מולדתו, ארי שואג ונוהם עד אשר תצלנה אזני כל שומע, שמשון הענק, הלופת בידו את עמודי העולם והחברה ומעתיקם ממקומם... ויש גם אשר פניו פני זקן, נמוש עובר ובטל, המוטל חסר-אונים בערוב שמשו, עם שקיעת-יומו, על ערש דוויה נאנק מעצמת כאב אין-פשר ואין תרופה לו, גונח בבושות, לוחש את לחשו המקושע וקורא ודוי אחרון...

ולא חסר אלא מאורע כביר ורב-עלילה, שיועזוהו עד היסוד בו. והנה באה מלחמת העולם. צעירינו רובם ככולם היו משלש עד ארבע שנים, עטופים בגדי-צבא אפורים, צבי ראייה ושמיעה לתועבה הגדולה, שנעשתה יום-יום בעולם כולו, תועבה, שלא היתה כמותה לזועה מיום חמו וזאנב-אלים מן הארץ... האחד היה בחִמְרוֹת ובנִמְלֹות שבאסיה, האחר—בגדודי רגלים ופרישים בערבות-אוקריינה, בבצת-פוליסיה ובמישורי-ליטא, זה בבאלקאן והלה—בקלוניות שבאפריקה... כולם עמדו ועשו מעשים אשר לא יעשו: רצחו, שדדו, רמו, בגדו, שקרו, טמאו את צלם-האדם שעליהם ואבדו את עצמם... ובין רציחה לרציחה בין וידוי לוידוי, בין צוחת-נפש לחברתה, ספגו וקלטו עולמות מעולמות שונים: הרי המזרח היהודי שבפולין וליטא על חן-עיריותיו ומרי-בנותיו גרות-שבתו וחולי-חילוניו; הרי המזרח השמי-הערבי שבמלכות תורכיה; הרי הודים וכּוּשִׁים

ושאר פלגת נויי ואדם, שנתכנסה לגיא-ההרנה מארבע כנסות-הארץ... ומרובים היו הרשמים מכאן ומשם, שהיו מעיקים ומכבידים עליהם עד מאד. קוד-הצפון, חוסי-המזרח וריחות-פגרי שבמערב באו בהם ליד ערבוביה ואנדולמוסיה משונה; והאנשים האלה עדיין ילדים רכים הם, טעם חיים ויסורים טרם יטעמו ולא נוסו בכמו אלה; כי לא כבני המזרח בני-המערב. ומכאן—המפתח לאותה יללת איך-אונים וצעקת-מרי הנשבעות מפיהם... מפרפרים הם ביסוריהם, מתוודים על חטאיהם, משתחשפים על סף בית-המדרש. ובשמים יסתכלו ובמזלות ידרשו: כוכב, כוכב מה מליל ?—

רצונך לעמוד על סוד נפשם—לך לספרותם; זוהי ספרות מלחמות וקרבנות, שנלחמו בני-אדם בעלי תרבות עליונה בעצמם ובנפשם, באלהים, באדם ובכל מה שסובב ומקיף אותם...

שלשה מעינות מפנים במחשבה היהודית דעירה במערב, וכנגדם אתה מוצא שלשה זרמים בספרותה. ואלו הם: (א) "חסידות חדשה" ומסתורין דתיים. (ב) פן-אסתיות. (ג) סוציאליזם אנארכו-קומוניזם.

היהדות הציוניות משותפות בהן לכולם; בהן הכל מודים (אם כי רק יחידים-מגולה שבהם יודעים אותן ידיעה שיש בה ממש). אך שונות הן הדרכים המוליכות אליהן ומשונות הן המסקנות הנובעות מהן. לא הרי זה כהרי זה. הצד השווה שבכולם: שלילה וכפירה. הנחה מוקדמת להם ומושכל ראשון הוא, שאין להרהר אחריו: אירופה זו כמו שהיא נדונה למיתה. חורבה היא, שאין לה תקנה אלא קבורה. אף זה שאינו מבית-הדניאלים, רואי אצבעות-אלהים ופושרי כתבים נעלמים, יודע לקרוא "מנא מנא תקל ופרסין" שעל גבה, לא נחלקו אלא בגדר ובנוסח. הללו גורסים: אירופה "הגויית", אירופה של מטה, והללו אומרים: אל תקרא אירופה אלא מערב, ואין "גויים" אלא יפא. ויש צוחקים ואומרים: אירופה הבורגנית-האימפריאליסטית.

כולם חדורים הם שנאה עזה לאירופה ורעיון הבריחה ממנה ממלא את לב כולם כאחד. לאן? בזה הדעות מחולקות. דרך ראשונה—לגאליצה החסידית ולירושלים של מעלד; דרך שנייה: להודו. למזרח, לחרבות-שם, ודרך אחרונה: לעולם שכולו עבודה, פעולה ומעשה. לחיים סוציאליסטיים על יסודה של חירות-היחיד. כל הכופר באירופה ובתרבות המערבית כאילו מודה בכל שלשת הזרמים ביחד. אך ההודעה והחיוב שונים הם בכל זרם וזרם.

בשני הזרמים הראשונים גדול ומפותח ביותר יסוד ההסתכלות, הסתכלות עליונה זו, שיש בה כדי מתן-חיים שני. ויסוד זה שלא מדעתם ושלא ברצונם מאירופה המתנוונת שנואת-נפשם בא לידם. בורחים הם ממנה, אך אליה תשוקתם והיא תמשול בהם. ושני הזרמים הללו מצאו בטוים בשירה ובאמנות. מה שאין כן הזרם השלישי. על המפעל מהותו ועל העבודה חייו. אך בהם ימצא סוד-קיומו. בן-חורין הוא ממש שערי המסתורין החסידותיים או השמיים-המזרחיים. רחוק הוא מן השמים ושרפ-קדשם; אל הארץ יביט ואל האדם, אל בשר ודם זה, יפנה וידבר. מועם הוא ה"חזון" שלו, אך מרובה היא ה"מציאות" שבו. והילכך בספרות ממעט הוא לעסוק בדברים שבשירה ואמנות ומרבה ב"הלכה", בדברים, שהם מגופה של תורה: מחקר מקיף, מדע, סקירה לאחר ולפנים והתעמקות באמת שבחיים.

יתרה החסידות דמסתורית על הפאן-אסתיות, שכן נובעת היא מתוך-תיבה של נשמתנו הלאומית, חזרה ומתעמקת באגדות נושנות ונשכחות, מגלה חרשות ונצורות בספרי-יראים

ששומים וחמימים ומעלה ניצוצות-נצח מספורי-מעשיותיהם של החסידים. השמריימ"ל של ר' נחמן מבראצלאב בנוסח-בובר מוטה, אמנם, קצת על צדו, לא כאורה חסידים ראשונים, בגדיו נקיים מרבכים יותר מכגורו של חסיד תלמיד-חכם. זקנו ושפמו עשויים לפעמים במעם יושבי-הארץ, גם הפלתו לפרקים אינה נוסח-ספרד, אלא נוסח-אשכנז; אך כנגד הפרטים החסרים והלקויים השונים אתה מוצא שפעת צבעים חדשים. אור שבעת הימים חיו-שכינה, שבני-בניו של ר' נחמן מבראצלאב לא יאמינו כי יסופר להם עליו. חסרה היא, אמנם, "הסידות חדשה" זו את פשטותה וחמימותה, את עממיותה, מרדתה וכח-עזוה; אך הרי גובה לה, שלא השיגה אותו ספרות-החסידות ה"ישנה" מימיה. יצירה היא וכחות איתנים נשחקעו לחוכה. בשביל מרגלית אחת טרחו וחביאו אלף נפות וכברות לביר קר מתוך הפסולת של המון המעשיות ב"בעלי-השם". ומי כמוהם זכה להציל את כבוד החסידות באירופה (ואפשר, גם בין אחינו בני-ישראל), לטהרה מחלאתה ולהראות למשוררים ולאמנים את יפיה? הא"ך עלה בידי אשה גדולה כאלן ק"י לדעת את ר' שניאור זלמן מלאדי, ר' נחמן מבראצלאב ו"המגיד" ממזריטש? מי עשה את הפלא הגדול הזה לעינינו? מי נגע במטה-הכשפים שבידו והחיה מתי-עולם במאמרו? — אילמלא גם זה, שנעשה במערב-אירופה, לא שערו משוררי-אירופה, שבשעה שאבותיהם הרעישו באסמיליות, יצרו תקופות של "סערה והתפרצות", השמיעו על דברות חדשות לגוי ולאדם יחד. — ארחו להם לחברה במלחמתם יהודים גדולים, בני גשו אפל בערבות פודוליה ואוקריינה, בסמטאות נאליציה ובשאר מושבות בני-ישראל, אשר יחנו באשר שם הענן, ואף הם נלחמו בעד חירות ושוויון ונגד השכל העריץ, נגד הפלפול וה"הנין", נגד הקפאון ו"התאבנות-הלב"... פגומה ולקויה היא אולי השנתם של בני-אירופה (כבני-בית כשאננם בני-ברית) מן החסידות ומסתוריה, מן הקבלה, ובכלל מן התלמוד והיהדות בת יז המאות האחרונות; אך החוקרים של הימים הבאים עוד יעמדו על זה ועתידים הם ללמוד מיהדות זו הרבה והרבה.

וכנגד זה אתה רואה בפאן-אסיתות אפקים רחבים, שלא שערום החסידות ה"ישנה" וה"חדשה". מעוף לה, מעוף נשרים דרי-ערבות; מ"סה, מ"סה ש"י עולמות. לא על יהודים זקנים ועל יהודים צעירים תדבר, אלא על עמים זקנים ועל עמים צעירים, על אלפי שנות-עבר ורכבות שנות-עתיד, על האחוה הנצחית שבין ישראל ובין המזרח ועל הבית החדשה של מיליוני העצמות היבשות, בני-המזרח, בית, שתשים לאל כל מה שהיה וכל מה שנכתב ונחרת ככתובת-קעקע בגופם ונפשם של בני-אדם... ואף שזו האחרונה שניה היא בזמן, מן הראוי הוא שתהא פותחת בסקירותינו.

II. אש במזרח.

Eugen Hoefflich. Feuer im Osten. 1920. Tal Co. Leipzig. Wien. Zürich.

אייגן הופליך איש-זווינה הוא בא-כח הזרם של פאן-אסיתות. משורר ומספר, שנסה את כחו לפני שנים בציור החיים היראליים, פנה עורף לסגנון המקובל וישב ללמוד יומם ולילה בספר-הקדומים של היהודים, בשירתם החדשה של האפאנים, הבנאליים, הערביים, ועוד. הרבה סייעו לו תרגומי השירה היהודית והמזרחית, שהם מרובים בגרמנית ושהרבה מהם הוצאו לפני כמה שנים על-ידי בובר. הציוניות, שהכריתתו לשוב אל

היהדות, חזקה בו את האהבה למזרח בכלל, לא רק לארץ־ישראל. ולסוף גרם מזלו, שנלקח לצבא האויסטרלי וזכה להספת לגרודים, שנשלחו לחזית התורכית. וכך זכות־מלחמה עמדה לו להכיר מקרוב את המזרח משאת־נפשו. חוף חלומותיו והזויות, שהרי עבר בארץ־ישראל, סוריה ועוד בכמה נפות של תורכיה האירופית והאסייתית. משלש ספריו הפאן־אסייתיים דנים אנו בספר „אש במזרח“. הוא הספר, שהביא לנו המשורר משם. מן המזרח העומד בשלהבת־אש.

בשער־הספר כתוב לאמר: ספר זה מוקדש ביראת־הכבוד לשלש האנשים, שהזקוני ואמצוני בשעת שהייתי כולי מתמרמר על החינוך הבערותי של העולם והתגנב הספק אל לבי באהבתי הגדולה לאסיה ובאמונתי בנצחונה המכריע: לקו־ה־ג־מ־ג הלוחם בעד מוסר־הסינים נגד הדימוקרטית האיספיו־אליסטית של אירופה, לִבְיִנְרֵאֲנֵא־טִיגֵר, המזהיר והמעורר, לִסְאֲרִטִין בִּו־בֵר הוולך ומתקדם.

שלש שותפים הם במשורר. מן הראשון נחל את הכפירה בתרבות־המערב ושלילת ה„מוסר“ האירופי, מן השני—את הרהורי־התשובה ואת הקול המעורר והמעורר, ומן השלישי, בן־אירופה, את הסגנון היהודי, את האמונה בעתידות־ישראל, שהן הן עתידות־המזרח. הספר דוא בן 150 עמוד בתכנית לא־גדולה ובו כארבעים קטעים ורשימות, לא רשימות־עט, אלא רשימות־לב, קטעי־נפש, זכרונות מפרשת הענויים והיסורים הנוראים, שעברה על המשורר בשנות־המלחמה, כשהיה במזרח בין אחיו, בני־שם, אנשי־המזרח. פותח הוא הספר ברשימה ראשונה: „ארץ“. אושר, שמחה בלי קץ וגבול, מלא הוא המשורר. הוא בא לארץ־אסיה, לארץ־הצבי, ערש־חלומותיו:

„רחוקה היא אירופה ממני... רחוקות הן שנות ילדות ויסורי־א... על אדמתי אעמדה, אדמת־החול הצהובה ותקדחת. משאת־נפשי זה ימים רבים... כמה און היה לצעדי, כמה שמחה ללבי עת ראיתי מרחוק את ים־המלח, גמלים, אבוקות־לילה, קנרדים, ערביים, יהודים ראשונים, אחי בני עמי... כרעתי לשמש ומצחי דבק באדמה הלוחטת... ואקום ואצעק: ארץ, ארץ!... את הארץ אעזוב, כי עוד לא באה שעת... אך ארצי—בקרבי, המדבר—בנפשי... מי שאחת בחייו הרגיש את המדבר בנפשו ובדמו יבקשנו הלוך ובקש כל ימי־חייו... כי בי החיים מראשיתם עד אין־סופם הנצחיים... כי בינו ויבין אלהים בריית־עולם ושבועת דורות בל תמוט...“

אחר מבוא זה פותח הוא בצעירים מן המעשים הנוראים, שעשתה תרבות־אירופה במזרח. מגולל הוא לפנינו מגילות של יסורים וענויים, שעברו על עולם עתיק וישן זה כשבאו בני־אירופה והחרידוהו מתנומתו, תנומת־הדרות... כתב־אשמה הוא ספר זה כנגד אירופה ותרבותה, כתב־אשמה, שאם יקומו כל סופרי־מספרים ומתבררי־קמינוריות לא יעשו כמתכונתו... לא מספרים לפנינו, אלא עובדות של חיים בצורה פיוטית, שמרגיזות ומחירות אותנו בעלי־כרחנו...

„פרינץ אדס מח“, מקונן הוא—ויללתי מחרדת את כל אסיה כולה: קודם שבאו סוכניה הצבאיים של הציביליזציה לארץ־הקודש, לא היו אף בית־קלון אחד בעיר בנסא, לבני אי־תרבות אלה היתה האשה קודשית. ואחר־כך, בסמטה אפלה ושושמה חלו פנסים אדומים ראשי הבתים־התורבות, שארבו בעיניהם הארצות באפלת־הלילה, וריחות חריפים ומשונים עד לגועל־נפש־החשש... ובבתים חדרים־מאורות, מקום שם שורקים עכברים... דולפים הכתלים. על הרצפה עומרת סנוד־שמן ערבית ומפיצה אור זעום על גל־הסחבות, שעליו מתגולל ומפרנס גוף, גל שחולל לעשרות ולמאות... עם ערב היו באים החיילים הזרים בחולצותיהם הפתוחות ובפניהם הלוחשים וזורקים לשם את כספם, מיריות המטונפות והמזוהמות נושפים אכזריות המין והבוז. יום אחד הביאו לשם נערה מכנות־ישראל. בעינים לטושות מפתר אין־אונים להשמיע וקול צעקה נפלה. נהדפת בכח־ידיה של השוטט לאחד מן החדרים, ונשארה סרוחה על גל־הסחבות, כשבא בערב הכבד בן־האונפורמה, שקנה את הנערה מידי השוטט, להשתמש בקינו־כספו, פרצה הנערה בצעקה כה נוראה, עד שחרדו לקולה כל גערות העיר והצעקנה ביחד עמה נוראות...“

ומי אשר לב לו ונפש לו לא יבוש למקרא ספורים אלה, לא יחרד וירגז, לא ירים אנרוך נגד גדודי־הרצחים ומחנות־השודדים, שהביאו תרבות־מערב זו לתרבות־המזרח? על שלשה פשעי המערב ועל ארבעה לא ישיבנו המשורר: על הגלותם את כלבי־קושטה לאי שומם והמיחוס שם ברעב וביסורים נוראים. בארמנים עשו שחיטות אימות והפיצו במדבריות. שמשם לא ישובו את היהודים הגלו דמשקה—אך את הכלבים! איך זה נעזו הזרים, שבאו מן המערב, לשלוח ידם בהם?—חקק הרעב את הכלבים, שישבו על האי וצפו למלאך־מוחם, השמש הפילה עליהם רוח־עושים, גדל קול יללתם והגיע עד קושטה, הרבה מהם רצו בשארית־כחם אל המים לעבור אל החוף, מקום שיש בו אוכל לרוב, הרבה סובבים, סובבים במעגלם, סובבים חיש מהר—ונופלים מתים ארצה... ושיירות־הארמנים—מספר הערבי הזקן—הובאו בשבי המדברה, שמעו את אַנקות־הרעב של הכלבים שהשחטו—ויצעקו גם הם, וצעקתם לא עלתה השמימה. נפלו, נפלו כולם: היהודים בדמשק, הארמנים במדבר י־כלבים באי השומם...

ולא עוד, אלא שגם על הקופים נתנה חמתה של התרבות המערבית. מאה קופים נחונים בכלוב וגוועים ברעב, מעשי ידי נכורי הציביליזציה המערבית להתפאר. עומדים הם הקופים כולם, בוכים ומיללים, נושכים בשניהם בשלבי־הרשתות, אך לשוא. אחד, אחד הם נופלים, כי "את מספוא הקופים החרימו האנשים"... עוד נשאר קוף אחד—האחרון. עומד המוהקני האחרון, בוכה ומילל, בעניו—היאוש התהימי ופנים לו—פני־אדם, שצלבו על כפיו. המשורר מסתכל בו, וכאב וחלחלה חוקים אותו: מה יאמר, מה יעשה לקוף ויצילהו ממות? איך, "ינחמהו" איך ינוד לו והוקל לו? "הה, רעי מכבר, אילו היתה תועלת בדמעותיו ויזם ולילה היו עיני יורדות בלי הפוגה... גם ממני שדרה המלחמה את הסוכר וידי חלשות מלשבר את כלובי... האשיר לך את שיר הג'ונגל הלוחט וראפולולי טרם תמות ואינך? הה, בודה, אל ישעי ומשגבי, למה יכלו קופים בכלוב?"—.

מתהלך הוא המשורר ברחובות־רושלים, במסלול־בגדאד ובנותיה, ועל כל צעד ושעל הרגש ירגיש בעול הגדול, הנעשה יום־יום לעיני השמש למחוסרי־התרבות על־ידי בני־התרבות, ולבו בו ישוע: עד מתי, עד אנה? מבקש הוא מפלט ומתחבא, כי בוש ונכלם הוא להרים ראש בפני אֶחיו בני־המזרח, שדוקרים אותו במבטיהם האלמים ושואלים: מדוע ולמה?—"אנא, אדון רחום, רבות עברת בארצות; המות ימותו תמיד בני־האדם והחיות מן הריפורמות של אירופה?"—והוא—אין בפיו מענה. תחלה רוצה היה לאמור להם, שנגרל גרמני הוא שטבח את הכלבים כמו שרצח את הארמנים, שטפסרים אנגליים וצרפתיים הרעיבו והצמיאו את היונקים והנשים בקושטה;—אך עתה יודע הוא מה היה צריך לעשות: "לפרוץ בקול־צעקה ברחוב פירה עד שחסמר שערות כל היושבים בבתי־הקהה והקלובים, להלקות־את זונת־הקולטורה ולהכפישן בעפר לעיני הקבצנים דלופ־העין".

יש אשר תתעורר בו תאוה־הנקמה. פריצ־חיות ועריצ־אדם שפכו את ממשלת־זרונם על העולם והעבירו מחלאתם גם למזרח. דרך אחת יש: המלחמה. ברזל בחל ירוע. המזרח דורש שחרור ממכניעיו ומצדיקיו, בני נאפופי־המערב. ותאווה זו נברה בו ביחוד בשעה שגזר הסחה "בן־הגמל" (גמאל) על יהודי־ירושלים לגלות לאנטוליה. המשורר תופש ברובה שבכיסו. נסגר שני ימים בחדרו ומאמן את ידיו ביריה, "בן־הגמל" יהיה הפעם קרבנו. ביום השלישי יצא מחדרו מוכן ומזומן לממש את החלטתו—והנה חולשה תקפתהו, עיפות ופחדנות, את האחד ימית הוא. אך מי יכלה וישמיד את כל רבבות־הזרים בני־המערב, שפשטו כארבה וכסו את עין־הארץ למן קושטה בואכה מדברה וממנו והלאה?—

"מי ינקם בהם עד תומם והביא לעמים חופש? מי יחיה את המתים ויאמץ את הנחשלים?" ואותה האפסות והפעטות שבנקמה מתשת את כחו לעבודה ולפעולה. הוא אינו יכול אלא לבקוע ולהחמיר, לחרוק שנים—ולקוות ליום שכולו טוב ופאן-אסיהות. וככה תמות הנקמה בעודה באכה. כי מה היא ומה ערכה?—הרשע כה נורא והעול כה גדול. נקמת כלבים, ארמנים, קופים, יהודים. יונקים ונשים עוד לא ברא השמן.⁷

את סוד האמונה והסבלנות למד המשורר מפי הדרוויש הזקן, אלה-אכבאר, היושב חציו ערום נשען על מטהו. שקוע ומכונס בתוך עצמו. עוברים לפניו פלחים, יהודים, בני-נכר, והוא אינו משגיח בהם. וכי יפנה אליו אחד מן העוברים בדברים, וידע רק תשובה אחת, שהיא מלותים: "אלה אכבאר"—"אלוה הוא כביר!". יותר מזה לא הוציא אף פעם מפיו. איש לא ידע את מוצאו ואת מובאו, את מולדתו ולשונו. עבר ועתיד מתמוזים בו והיו לאחד: אלה אכבאר.

אותו דרוויש הוא סמל המזרח. עתיק-יומין הוא. מטרה לחצי כל עובר ושבי. אך לעוג ילעג לכל העולם כולו. על כל שאלה, על כל צרה, על כל תקלה ופגע, אך אחת בסיו: אלה אכבאר—אלהי המזרח שגיא וגדול. עוד כחו אתו ועוד יראנו נפלאות כבימים מקדם! ילחצו את עמי-המזרח ויציקו להם—המזרח באמונתו יחיה!

וסוד-הנצח שומע המשורר לא רק מפי הדרוויש הזקן, אלא גם מן ה"מקובלים" עמוסי-הלכנים בבית-אל. כולם מספרים לו, שגדול הוא המזרח וכחות לו, להם מרם שם וקורא מנמנם הוא עתה, אך יום יבוא וקום יקום למלוך על עמים וגורלם וכל בני-אדם יכרעו לפניו.

וזוכה הוא המשורר לשמוע גם את שירת-העתיד, שיר-הנצחון של המזרח:

"אם שיר זה לא שמעתם, התרישו עת תשמעו שחים בענינים שגנבים, שיר עברי הוא, ליל-טבריר ורוע-כוכבים, נעגועים עם כלות הנפש, אהבה מלאה יסורים וקרבנות, חמר חסתמר ועולח השמיטה, תקות, מות, הכרה, ארץ, שמים... וקול-קורא הוא שיר זה לכל העולם כולו, קול נורא משופרות-יריחו, צעקה, אשר לא למוח תפנה, כי את האחרון שבלב תרוש: את האהבה הקשה, השונאת והמסורה... ואז נשיב פנינו לשמש ושכנו למקור פחצחננו. —שומטו בחוצות-ירושלים, אולי תשמעו את השיר הזה השבעתיכם מרם תלכו, אתם, בני דמי וגזע, כי לא תתמסחנהו והלכתם אחר קולו לכל מקום שיביאכם, כי כבעמוד-הענן מרחפת רוח-אלהים בשיר לפניכם".

אין המשורר יודע את אירופה, אלא את "א י נ ד ו ס מ ר י פ ה" בלשונו. ואינדוסטריופה-אירופה זו יודעת רק את התועלתיות, ההנאה, את הרדיפה אחר הבצע, שכל דבר, שאין שכרו בצדו, רחוק ממנו ושנוא עליה. סוחרת היא בנפש-האדם, מנצלת את כחו ומוציאה ממנו את מקסימום התועלת והערכים שבנפשו לשם הגדלת עצמה והאדרתה. צר לו למעריב בחומותיו, וכבר מצין את לשדו של אחרון כחותיו וסגולותיו והפסד לקנינים שבחומר, לענינים שבתכניקה, ועתה משט ידיו במזרח. ובמזרח הים מליני בני-אדם, שעוד לא נגה עליהם אור-תרבות. את סוד האורגאניזאציה החברתית והמדינית אך מעטים מהם ידעו. והנה באים בני-המעריב הללו, מביאים להם את הכל מן המוכן ומתכווננים למכור אותם בשוק העבודה והעבדות בעד כסף עובר לסוחר כמו שמכרו את כל המשועבדים להם ואת עצמם. כי תהום שלא תשבע הוא המערב, משיבעו—מרעיבו, להוט הוא אחר הרכוש ואחר העליה החיצונית. היהודי הצעיר, היושב על פסי-הברזל ועובר בסלילת-הדרכים, מרגיש בסכנה הצפויה ואומר: "זהו אויבנו הבז ולועג לנו, המחניק אותנו; זהו הרוח המשחית, שלו אנו מכשירים את הדרכים. אירופה אורבת לנפשנו, לעשות בה סחורה ולהוציא ממנה קנינים עוברים לסוחר, ומביאה היא לנו מלחמת אף באחיו, הרג ואבדן, תכניקה, בכיה לדורות".

ובנזור לאירופה, שהיא מבוססת על ההתקדמות" ומוצעת לשד כל אדם וכל עצם, רואה המשורר במזרח את הרוח, "הרוח אשר יבכר את המוסר, הרגש והאהבה על העסק, האורגניזאציה ובקשת-התועלת". אותו רוח-המזרח מבשר מתן תורה חדשה, מודיע ומכריז על האחות, השוויון והחירות, אחוה של אחים, שוויון של אנשים חיים ויוצרים, חירות של בני-חורין אמתיים. שומע הוא המשורר את קול הערבי הישיש, הקורא ואומר: "כל אלמונין אחואנין" — "כל המאמינים אחים הם!" — וקורא הוא בחדוה: "נחיה כולנו אחים! ערביים, יהודים, סנים, בני-הודו—כולנו אחים, כי לנו רוח-השתיקה ודגלה, שנגלגה לעולם לאחר שיאלם שאון העסק וה"עבודה" על-ידי מסתורי מסירותנו הסבלנית. לנו הנצח ואהבת א"ן-הסוף"...

וכליכך מלא המחבר את רוח-המזרח, עד שרוח הנבואה מתחלת לפעמו: "יום יבוא ואחים יהיו כל בני-האדם. והיתה השנאה שריר זכרון מדורות עברו והמכניקה — חומר למוזיאון אירופי בין שאר שרידי-החורבות של המערב. ערי-אירופה מלאות-השקר עשבים יסכון ואינן, ובן-אירופה האחרון בשקר האחרון על שפתיו ילך לחצוב לו קבר..."

"אמלאה החרבה!" — לא נבנה המערב אלא מתורבות-המזרח. ואף המזרח, כאשר יבוא תורו, לא יהא נבנה אלא על חורבות-המערב. כל שהתרבות והחיים יורדים במערב, שמשו של המזרח עולה. "בוא, אחא, האיר היום במזרח!" ברקאי!

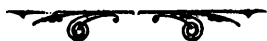
מונסטקיה בשעתו חזר על הלכה זו כמה וכמה פעמים: המזרח נתן את העבדות והמערב הביא את החירות, המזרח הוא עבדו מערב הוא עתיד. מי יגלה עפר מעיניו וראה את הדור האחרון במערב, האומר שירה חדשה. לא רק יהודים חולניים בני "בית-הכואבים" והסובלים מאז ומעולם, אלא גם בני אימות-העולם במערב הולכים ומכריזים: "נפל, נפל המערב, אין מקימו!"

החלטה זו נעשתה אצרה שגורה בפי הוגי-הדעות שבפעולם. אוסוואלד שפנולר, שהוכיח באחד מספריו שהפרוסיות והסיציאליות דבר אחד הן, פרסם בימים האחרונים שני כרכים גדולים בני אלף ושלוש מאות עמוד בשם: *Der Untergang des Abendlandes* (אבדן-המערב). הוא מרקיע שחקים ויורד תהומות, דולה ממכני-העבר ומאוצרות-המדע, אינו משאיר אף מקציע אחד של חיים וספרות, שאינו משתש בו, והכל — כדי להוכיח, שהמערב כבר חרב ושוב אין לו תקנה.

ולא נבדלו ממנו הפאן-אסיתיים שלנו אלא בזה, שנקודת-המרכז שלהם היא בעיקר תקומת-המזרח. חורבן-המערב מושכל ראשון להם, שאינו זקוק להוכחות יתרות. "אש במזרח". כי אש נפלה במזרח מלהבות-השקר במערב. המלחמה האחרונה העבירה הרבה מחלאתה למזרח. בני-המזרח ראו והכירו את בני-המערב ותרבותם, ואמנותם בכחותיהם שבה אליהם. האמת חוזרת על אכסניה שלה. האדם שב למקור-מחצבתו. "אש במזרח". יום יבוא ואש זו תצא ותאכל את המערב עד היסוד בו, ואז יבוא אור המזרח, אור שבעת הימים, אור החיים החדשים, חיי אמת וצדק. "ממזרח אור" — חוק-עולם היא לאדם ולטבע.

והי האמת החדשה (שאמנם נשמעה כבר בין החיים לפני ימים ושנים) של הכופרים המאמינים הללו.

ברלן. תר"ף.

ספרים חדשים

שנתקבלו בבית-המערכת של "הש"ח":

הוצאת "שטיבל, ווארשה, תרפ"א: א) סיגבירן אוב סטפלדר, האנלים האדומים (חזיון), תרגום פסח גינזבורג, 77 עמ'; ב) אדם מיצקביץ: פאן טאדיאוש, תרגום יוסף ליכטנבוים, ספר ראשון, 152 עמ'.
א. ל. יפה: גדול ויקות בארץ-ישראל, הוצאת האריאל (צעדים ראשונים במשק הכפר, כך שני), יפו תרפ"א; 224 עמ'.

אליהו מונצ'יק: באנק הפועלים, חוברת א'. יפו תרפ"א; 16 עמ'.
י. ת. ברנר: המוצא (רשימה מן העבר הקרוב), בצירוף תמונות-המחבר והקדמה מאת ש. ש. עובדיץ (ספריה עממית של "הפועל הצעיר", חוברת א'). יפו תרפ"א; 27 עמ'.
ד"ר א. מ. דושקין: מוסדות החנוך בשנת תרע"ט—תרפ"א (רשימה סטטיסטית) הוצאת מחלקת החנוך בארץ-ישראל (גרסם ב. החנוך, חוברת ב', תרפ"א); 16 עמ'.
המלריה. התפשטותה, מחוללות, דרכי העברתה ואמצעי ההשתמרות מפניה, הוצאת קבוצת עזרה מדיענית של ציוני אמריקה לארץ-ישראל, ירושלים תרפ"א; 7 עמ'.
תרבות, בית מדרש לחנוך מורים ולהשכלה עכרית גבוהה מיסודה של ההסתדרות העברית באמריקה. [ניו-יורק] תרפ"א; 12 עמ'.
הערות לנוסעים לארץ-ישראל דרך ווינה וטריאסט, תרגום מ. קינבין, מהדורה שניה, הוצאת "מעבירים", ווינה תרפ"א; 24 עמ'.
מיניסטירון לענייני היהודים, קובנה: א) מחלקת בתי-הספר; ב) מחלקת-העתונות (סגלות עפות).
הקרן הקיימת לישראל: הדרך לבנין ארץ-ישראל, האג תרפ"א; 8 עמ'.
בנין בית=כנסת כללי=בית ל=אביב, יפו תרפ"א; 24 עמ'; ידיעות תל-אביב. הוצאו לאור ע"י עיריית תל-אביב, כנ"ל.
דין וחשבון של ועד-העיר ליהודי ירושלים מיא ניסן תרע"ח עד חשרי תרפ"א; 40 עמ'.

חברת השמש העברי: תקנות-החברה, ירושלים תרפ"א; 8 עמ'.
שירים לבית=הספר, גליונות א'—ה', ירושלים תרפ"א; 20 עמ'.
הארץ, שבועון לילדים. העורך: יעקב פייכמן, בהשתתפות ק. י. סילמן, הוספה לעתון "הארץ", גליונות א'—כ"א, ירושלים, מ"ו שבט—י"ז סיון תרפ"א.
בין השמשות, דמדומים, ארץ=ישראל, בין הזמנים (קובצי-גליונות, בסקום הצפידה), ווארשה, י"ח ניסן תרפ"א.
ישרון, ירחון לשפה, לספרות ולחיים. העורך: ב. רייכר, שנה ב', חוברת ה'—ו' בוקארשט, שבט—אדר ב' תרפ"א.

I. L. Landau: 1) Preservation or Assimilation?—17 pp.; 2) Judaism in Music: Jaques Francois Halévy, 22 pp.; 3) The Study of Hebrew, its Past and Future, 25 pp. Johannesburg (S. A.) 1917, 1919.

Joseph Reider: מדר in Job. 7, 4 (Reprint from "Journal of Biblical Literature", Vol. XXXIX, part 1/II, 1920, 60—65 pp.

Dr. Nathan ben Nathan: Die Erbpacht. Geschichte, Wesen und Reform. Welt-Verlag, Berlin 1921; 120 SS.

Dr. Alexander Waldmann, Jüdischer und arischer Geist, jüdischer und arischer Jesus (Sonder-Abdruck aus "Preussische Jahrbücher", Band 179, Heft 3, 1920). SS. 423-444.

J. Kaufmann, Das Tritos-Anthropos-Argument gegen die Eides Lehre (S. A. aus "Kant-Studien", Band XXV, Heft 1, Berlin 1920); SS. 124-219

הַאֲמָנוֹת הַיְּהוּדִית בְּתִקְוַת-הַחֲשׂוֹנָאִים

(המשך).

מאת

ד"ר יוסף קלוזנר.

III.

כבר ראינו, שמלחמת-השחרור הגדולה השפיעה על תגבורת הלאומיות הישראלית. והשפעה זו היתה גם חיובית וגם שלילית. התחילה ריאקציה קשה נגד כל מה שהיה קשור ביונות; וככל קיצוניות, גרמה אף זו רעה ליהדות, שהרי הביאה לידי "פרישות" קיצונית ומסתורין איסיים. אבל היה בזה גם צד חיובי גדול: החשמונאים התחילו מבקשים דרכים אל היהדות הקדומה והמקורית. ומבחינה זו קמה בתקופת-החשמונאים תנועה של תחיה. קמו לתחיה—כמו שראינו למעלה—הכתב העברי הקדום, הלשון העברית והספרות העברית. ועמהן יחד קמה לתחיה גם אמנות=התבנית. אי-אפשר לה למלכות לאומית בלא אמנות. כל מלכי-הקדם גלו את גדולתם וכה-שלטונם על ידי בנינים ומצבות. עד שמעון בן מתתיהו נלחמו אביו ושני אחיו של זה מלחמת-הקיום לעמם ועל כן לא יכלו לדאוג לאמנות, כמו שלא דאגו לסדרים טובים בארץ ולהרמת המצב הכלכלי. ואולם אך נשתחרר שמעון מעולה של סוריה (142—140)—וכבר הוא דואג למוצא של הים (כובש את יפו וגם את גזר המוליכה ליפו), למשפט העברי, למבצרים, שירבו את בטחון-הארץ, לסדרים בפקידות, וביחוד לפריחת עבודת-האדמה וסחר-הים (חשמונאים א', י"ד, ד'—ט"ז).

ואין ספק בדברי, שהתחיל דואג גם לאמנות עברית. דבר זה אנו רואים מן הסגנון המיוחד של המטבעות העבריים, ששמעון טבע אותם ראשונה בישראל: בימי בית ראשון עדיין לא היו מטבעות יצוקים בדפוס מיוחד בכתובת על גביהם, והיו משתמשים אז במשקל ירוע של מתכת, ומימי שיבת-ציון ועד ימי-החשמונאים היו היהודים משתמשים במטבעות של הפרסיים, הצוריים, התלמיים והסליקיים. היכן היה שמעון חשמונאי יכול למצוא את הסגנון העברי המיוחד בשביל מטבעות

עבריים מיוחדים?

בניני־האמנות מימי בית ראשון—הרבה מהם חרבו מתגרת הזמן והמלחמות; ואלה מהם, שהיו בהם רשומים של עבודת־אלילים, לא היו יכולים לשמש דוגמה לאמנות לאומית חדשה, ואולם מקדש־שֶׁזָרְכוּ בל עדיין היה קיים, ובלא ספק נעשה בתבניתו של מקדש־שלמה; ובוודאי כבר היתה אז ביהודה מסורת של בניה בלתי־אלילית. ובכתב־הקודש—בספרי מלכים, דברים־הימים ויחזקאל—נשארו הציורים של מקדש־שלמה והתאורים של המקדש האיריאלי, שחזה ברוחו נביא־הגולה. ציורים אלה קודש היו. ובהם מצא שמעון, נוסף על מה שראה במקדש־ורובבל, שבית־המקדש היה מקושט באריות וכרובים, בתמונות ושושן, בכוסות־פרחים ולריות, בפקעים ובפטרות־ציצים. ואמנם, בזמן שקדם לחשמונאים ובזמן שאחריהם היו משתמשים גם בציורי חיות ועופות: ב„מירה“ (או ב„בירה“) של הורקנוס (טוביה) בן יוסף בן טוביה בעבר־הירדן, בעיצוק־אל־אמרי, שנבנתה לערך בשנת 180—175 קודם ספח־היש על מבנה־השער נשר ועל החזית החיצונה—ארי¹); ובתקופה שאחר החשמונאים אנו מוצאים בכתב־הכנסיות העתיקים של הגליל, זולת אריות ונשרים, גם קנטורים (לדעתו, כך ציירו להם אז את הכרובים או את הבקר שמתחת להם של שלמה) ועופות (הכרובים), ועוד²).—ודאי על יסוד האריות, הבקר והכרובים, שהיו בבית־המקדש, ועל יסוד הנשר, שתפס מקום באגדה על שלמה וכסאו, או על יסוד הכתוב: „ואשא אתכם על כנפי נשרים“ (שמות, י"ט ד') „וכנשר יאיר קנו“ וגו' (דברים, ל"ב, י"א). ציורי בני־האדם ושאר הבהמות שבאחדים מבתי־כנסיות אלה אינם אלא אבנים מצוירות מחכי־אלילים נהרסים, ששקעו האמנים בכניניהם בתור חומר לבנין. ועל יסוד זה עדיין יש בכית־כנסיות ישנים מאד בליטה ופולניה, ועוד, אריות ונשרים לא רק מצוירים, אלא אף חטובים בעץ³). ואולם באריות, בכרובים, ועוד, לא היה שמעון חשמונאי יכול להשתמש: זמנו היה זמן נצחונה של הקנאות הדתית הקיצונית נגד כל פסל וכל תמונה—ואיך יעשה דבר, שהקנאים בעלי־בריתו יהיו מתרעמים עליו?—⁴) נשארו לו ציורי ה„טבע

M. de Vogüé, Syrie Centrale, Paris 1867. Plate XXXIV; Butler, עיין, (1 Princeton Expedition, II, A, 1 p. 21, Fig. 12 c; ibid., II, Pl. I.

H. Kohl und Watzinger, Antike Synagogen : Einn. הספר הנחרר : in Galiläa, Leipzig 1915 SS. 195—203.

(3) אילו היה Watzinger שם לב לכל אלה, לא היה זקוק לבאור הרחוק, שבתי־הכנסיות הגליליים הם גרבתם של אלילים (קיסרי־רומי) ונעשו על־פי תבנית של ארכיטקטון סורי (Kohl u. Watzinger, SS. 201—218), בעוד שהוא עצמו מוכרח להודות, מחמת השנויים מן הטפס היווני שבבתי־כנסיות אלה, שהידיים המוציאות לפועל היו ממוצא יהודי (שם, עמ' 170, 172—173). אבל איך תעשינה ידים ממוצא יהודי דברים אסורים ליהודים לפי דעתו?—

(4) עיין דבריו הקשים של יוסף בן מתתיהו על שלמה, שעשה אריות כרובים ובני־בקר בבית־המקדש (קדמוניות, ח', ז', ה'). ועל יחסם של הקנאים אל בית־דין של השטונאי וקנאות הגדולה לכל ציורי היה ועוף שיהיו עיין : K. Kohler Wer waren die Zeloten oder Kannaim? (זכרון לאברהם אליהו הרקבי, פטרבורג, תרס"ט, החלק הגרמני, עמ' 12). ועיין גם מאמרו החשוב : Zealots (Jew. Encycl., XII, 639—643).

המת": תמורות, שושן, כוס, לויות, פקעים ופמורי-ציצים, וכיוצא באלה. והוא השתמש ברחבות בקשומי-בנין אלה גם במטבעות וגם בכנינים—ויצר סגנון אמנותי עברי. זה היה מתאים לרוח-העם ולמבע-הארץ כאחד. יהודה של ימי-החשמונאים, למרות כל סתרי-הים שלה, היא ארץ של עובדי-אדמה; וכמוצא אל הים, בנמלים החשובים שלה, שנתיכו מימי שמעון ועד אל כסנדר ינאי. היו היהודים משתמשים בעיקרם לשם הוצאת היבול אל מדינות-הים, באופן שמלכי-החשמונאים נתעשרו או על-ידי מכס ההובאה וההוצאה. ולפיכך נעשים הסמלים של עבודת-האדמה, של התבואה ושל הנטיעות, בימי-החשמונאים קשומים לכל דבר של אמנות בישראל. מן המטבעות ועד הבנינים, מכלי-החרס ועד המצבות. ומאז נעשו הקשומים השאולים מערכת הצמחים או מן ההרכבה הפשוטה והנקיה של הקו הפשוט או של קוים מעוקמים" דבר. אופיני בשביל האמנות היהודית"¹). בימי הורקנוס בן טוביה, זמן מועט קודם החשמונאים, לא היה עוד כדבר הזה. כאמור.

מה היו יכולות להיות יצירות-האמנות של היהודים בתקופת-החשמונאים? פסלי-אלילים ומצבות מפוסלות או מצוירות של בני-אדם לא יכלו ליצור מטעמים דתיים; ומטעמים אלה נותרו מלפסול לחטיב ולצייר אף היות, עופות ודגים. ואולם הם יכלו לבנות מבצרים, ארמונות, בנינים על גבי קברים, בריכות וצנורות; וכן גם ליצוק מטבעות, לעשות חפצי-אמנות כמגני-זהב ונפנים של זהב וגם כלי-חרס וכלי-זכוכית מצוירים. ואת כל אלה עשו היהודים בתקופת-החשמונאים ובכל אלה הצטיינו לא-מעט. מקוריות היו הפורטיפקציה (תורת-המבצרים), הארכיטקטורה (תורת-הבנין), הנומיסמטיקה (תורת-המטבעות) והקיראמיקה (תורת כלי-החרס) היהודיות בתקופה זו. כוחבי תולדותיה של האמנות העתיקה, שאין להם נטיה מיוחדת ליהודים, מודים ואומרים: היהודים, אף-על-פי שהם קנאים ומאסים בכל חדוש, שמתנגד למנהגיהם הדתיים, לא היו מתנגדים כך להארכיטקטורה; ולפיכך אירע הרבה, שבניניהם יכולים להרבות במוכם ונוים אל אותם של האומות הסובבות אותם באסיה"²).

ואולם ביחסם של החוקרים אל שירי האמנות היהודית שתי הקצוות לפנינו: די סולסי, בעל הספר הצרפתי, תולדות האמנות היהודית, שנכתב לפני ששים שנה ויותר, וכמובן, נתישן הרבה, משתדל להוכיח, שהרבה מאמנות זו היא מתקופת דוד ושלמה ומלכי-יהודה ("יד-אבשלום", "קברות-המלכים", "קברות-

(1) E. de Saulcy, *Histoire de l'Art Judaique*. Paris 1858, pp. 217, 157. וכבר הורה Max Müller, שאין האמנות הברית יודעת מעיקרה את הקשומים הניאומטריים והם באו מסוריה (אצל J. Benzingen. *Hebräische Archäologie*, 2 Aufl., Tübingen 1907, S. 448.

(2) G. Perrot et Ch. Chipiez, *Histoire de l'Art dans*: עיין על זה: *History of Art in Sardinia, Judaea*, J. Genino של J. Genino, *l'Antiquité*, Paris 1887; Syria etc., London 1890, I. 363.

הסנהדרין", הנדבכים התחתונים של "הכותל המערבי", "בריכות-שלמה", ועוד). וממנם זה הוא מקדיש לתקופת-החשמונאים רק פרק קצר של שמונה עמורים, בעוד שיותר מחצי-דספר תופס דפרק על תקופת מלכי בית-דוד. זהו חוסר-בקורת, שאפשר לבאר בו זמן שנכתב הספר; ואך יש להתפלא על שעדיין יש בספר זה הרבה הערות והשקפות, שאפשר להשתמש בהן כיום הזה. — ולעומתו שואפים החוקרים החדשים ליחס את רוב שרידי הבנינים העתיקים לתקופת-הרומיים. כל בנין קדום, שיש בו משל הסגנון היווני, אף אם גם חתם הסגנונים המצרי, האשורי או הצורי מבוטא עליו. — מיד הם מיהסים אותו לתקופת-הורדוס והתקופות שאחריו. דבר זה בא להם מתוך ההחלטה המוקדמת, ש"בכל מקום, שאנו מוצאים קשומים קצת יותר עשירים ואמנותיים, יש להראות שם בכל על השפעה זרה, על-פידוב יוונית" (1). ואולם, חוקרים אלה שוכחים כמה וכמה מסבות חשובות.

כבר הוכיחו פון לו שאן ופוכ שטיין, שה"חבצלת ההוראלית של מצרים העליונה היא חמר מסוגנן"; ועל-החמרים היא גם הכותרת היוונית, שהיא ידועה בשם "כותרת של גולוח" (Volutenkapitäl); ושתייה — גם ה"חבצלת ההוראלית" המצרית וגם כותרת-הגולוח היוונית — שאולות מן החמר האשורי, ששמש קשום כ"חמרה" של מקדש-שלמה, — קשום, שהגיע עד קפריסין (2). ולא עוד, אלא שהחוקר האמן דאישליקי ג'ובאני פינצה מחליט, שאף הכותרת הדורית באה מן החמר (3). ופון ביסינג מחליט, שאף הכותרת הקורינתית מקושרת היא במדרגה האחרונה של התפתחותו הארוכה של עמוד-הצמחים המצרי (4). ובכלל, קשה לבטל את ההשקפה הרווחת אצל חוקרי המאה ה"ט, — השקפה מיוסדת על כמה וכמה ראיות היסטוריות וארכאולוגיות בעלות משקל וכובד, — שהסגנון היווני בא ליוונים מאסיה, מן האשורים, באמצעות הצורים, וסגנון הדורי עם ה"פתוחים המשולשים" שלו — מאפריקה, מן המצריים, גם-כן באמצעותם של הצורים (5); והסגנון הקורינתי אף הוא מאסיה מוצאו וקרוב הוא להיוני בעיקרו, ובכן יש גם בו מן האמנות השמית. הצורים ודאי השפיעו הרבה על ישראל; הרי חירם אבי (כשמו

(1) E. Ben zinger, Hebräische Archäologie, 2 Aufl., S. 203; עיין:

(2) F. v. Lusch an, Entstehung und Herkunft der Jonischen

Säule. Leipzig 1912 (Der Alte Orient, 13. Jahrg., Heft 4), SS. 20, 38—41.
O. Puchstein, Die Jonische Säule als klassisches Bindeglied orientali-
scher Herkunft. Leipzig 1907.

Giovanni Pinza, Le origine della Colonna negli ordini: עיין (3)

ionico e dorico (Annuario della Associazione Artistico fra i cultori di archi-
tettura). Roma 1912, pp. 74—79.

Fr. v. Bissing, Die Kultur der Alten Aegypter. Leipzig: עיין (4)

1913, SS. 66—67.

(5) עיין: 3—252—1, De Sauley, pp. 230 ועל כוצא העמוד הדורי ממצרים

Fr. v. Bissing, S 67; עיין:

בדברי-הימים ב' ב', י"ב, וד', ט"ז) עושה את הכלים היותר אמנותיים של ימי-שלמה. ואולם בין העברים והכנענים היה משא ומתן תכופ כל-כך, הם ישבו בקירוב-מקום כל-כך ודברו בלשון רומה כל-כך, עד שקשה לתחם תחומים מסוימים ולומר: עד כאן—האמנות הצורית, מכאן ואילך—האמנות הישראלית. בני-ישראל, כשבאו לכנען, קבלו בעל-כרחם מן הצורים כל מה שהנחילו אלה ליוונים מן האמנות האשורית והמצרית. ומה שנוגע להאמנות הצורית העצמית, לא היתה משועבדת למצרים ואשור שעבוד גמור, כמו שרגילים לחשוב⁽¹⁾. היתה כאן השפעה מרובה מצד אשור ומצרים, אבל היתה גם התפתחות פנימית: המקדשים בצור או בנבל לא היו דומים לגמרי לא להיכלי מוקד ונא-אמון ולא להיכלי נינוה ובבל. וכך הדבר גם ביחס לישראל. כהצורים הושפעו גם הם באמנותם הקדומה מן הבבלים והמצריים, ואמנות מקורית-מושפעת זו היתה צורית-עברית כאתת. בזמן מאוחר, בימי מלכי בית-חלמי ובית-סייליקוס, השפיעה על אמנות שמית-בעיקרה זו האמנות היוונית (שאף היא עצמה הושפעה, כמו שראינו, מן האמנות השמית הרבה): הרי הערים היווניות הקיפו אז כזר אף את ירושלים גופה, ואולם אף התפתחות פנימית היתה באמנות היהודית: „בימי שלמנזם של האחימינידים ומלכי-החשמונאים נשתמר בארכיטקטורה (של היהודים) האופי המזרחי הגמור“⁽²⁾. ובכלל, בשים לב אל היסודות השמיים שבאמנות היוונית, צריך להזהר מהחלטות נמהרות בדבר האופי היווני של איזו יצירה אמנותית עברית. האמנות האשורית, למשל, בימי אשור-בני-פל היא נאה כל-כך וכל-כך היא נאמנה לחיים, עד שנמצאו מבקשים לכארה על-ידי „השפעה יוונית קדומה“; אבל ברונזו מייסר אומר בצדק: „יש, כמובן, לרחות הנחה זו: ההתפתחות נעשתה כולה בפנים הספירה האשורית, אלא שביצירות הללו (בימי אשור-בניסל הגיעה לגמר-בשולח“⁽³⁾). ומפני-מה אי-אפשרית היא התפתחות דומה לזו „בפנים הספירה העברית“ בימי-החשמונאים, שבקשו ומצאו דוגמאות עבריות קדומות ויצאו בעקבותיהן?—על כל פנים, מאחר שההשפעה היוונית אף היא כבר מצויה היא ביהודה בימי התלמים והסיליקיים, שקדמו להחשמונאים, אין לנו שום יסוד לחשוב שירידי בנינים עבריים ויצירות אמנותיות עבריות למאחרות לימי-החשמונאים (אם אין ראיות אחרות על זה כמו ביחס לקברות-המלכים, „קברי-הנביאים“, וכיוצא באלו) רק על יסוד מה שמורגשת בהם השפעה יוונית. למטה נראה, שבנין, שמוצאו החשמונאי-הקדום אינו מוטל בספק, היה אף הוא בנוי ברובו במעם היווני; ובכן אין רשמי השפעה יוונית ראויה נצחת לזמנו המאוחר של בנין עברי. ובמקום שיש סגנון מעורב, יוני ומצרי, יוני ואשורי, או יוני-

1 עיין: Perrot et Chipiez, בתרגום האנגלי, I, 241 ועיין גם-כן Benzinger.

S. 449.

2 עיין: I, Perrot et Chipiez, 114.

3 עיין: Bruno Meissner, Grundzüge der babylonisch-assyrischen Plastik, Leipzig 1915, S. 132 (D. Alte Orient 15. Jahrg. Heft 3/4).

אשור־צורי-מצרי. שם אנו יכולים לומר כמעט בכמה, שלפנינו בנין כמעט היהודי (ה"יהודי-השמי" הייתי אומר) מתקופת-החשמונאים; ומה שנראה לנו בו יווני אינו אלא פיר ההשפעה השמית הקדומה על יוון, — השפעה ששבה לתחיה באמנות היהודית המקורית, השמית הנמורה, של החשמונאים. ששאפו להשתחרר מן ההשפעה היוונית כמה שאפשר לאחר שכל "זכות-קיומם" היתה המלחמה ביוונית בכל גילוייה.

IV

עכשיו אנו עוברים אל היצירות האמנותיות החשמונאיות נוסף. ומפני שהמנגון העברי נתגלה, קודם כל, במטבעות, כאמור, — נתחיל בהם.

א) המטבעות מימי-החשמונאים. ככתב העברי הקדום והלשון העברית המקורית שעליהם (השווה הבמייים שבכתבות: "חרו-תציון", ג'אולת-ישראל", "ירושלים הקדושה" "חבר-היהודים"), כך אף הציורים שעליהם מקוריים הם ברובם. השבילים, הלולב והאתרוג, השושן, התומר, הרמון, אשכול-הענבים, הזר של עלי-זית, השופר, ועוד, — כל אלה הם סמלים של עבודת-האדמה או של הדת הישראלית (אמנם, השופר אפשר שהוא סמל תרועת המלחמה)⁽¹⁾. קרן-השפע, שהוסיף על כל אלה יוחנן הורקנוס, אפשר שהיא סמל שמי עתיק (עשתורת הצורית היא אלוהת-השפע — "עשתרות-קרנים"). רק אלכסנדר ינאי, שהכתובת על גבי מטבעותיו כבר היא חרוטה לא רק בעברית, אלא גם ביוונית, מוסיף עליהם את העוגן המושאל ממלכי בית-סיליקוס, שהוא סמל השאיפה אל השלטון בים⁽²⁾. — ומכאן ואילך אנו מוצאים את אשכולת-הענבים, את התמרות, את השושן, את הרמון, את השבילים, את הזר, את השופר, ועוד, בכל בנין עברי עתיק, אף של הירדוס ובניו, אף בבתי-הכנסיות שבגליל מן המאות הראשונות שלאחר החרבן⁽³⁾, ואף בבניי-ה"ענקים" שבעבר-הירדן מזרח: בגולן, בבשן ובחורן⁽⁴⁾, עד התקופה הביזאנטית ועד בכלל, ועד בתי-הקברות העבריים ברומי, והחמיר והזר — אף בבתי-הכנסיה העתיקים של הנוצרים⁽⁵⁾. יש כאן איפוא, המשך ויש כאן הורשה באמנות הלאומית.

ב) המבצרים. איני יודע, אם בנין מבצרים שייך לאמנות, אבל, אם "אמנות"

(1) אתהור חושב וואצינגר (Kohl-Watzinger, Antike Synagogen in Galiläa, SS. 188—191) לקטט נכרי, ואולם שכח את מסיח-כלילים (לרעת, עטות חתנים וכלות), שנוכרו בהנחותיו של דימיטריוס הראשון ליונתן בן מתתיהו (חשמונאים, א"י, כ"ט) וגם בסגילת תענית (פ"ב, כ"ז אייר). עיין: יוסף קלוזנר, היסטוריה ישראלית, חלק שני (הוספה להשלח, כרך ל"ו), עמ' 39 גם 51.

(2) עיין: יוסף קלוזנר, החיים הכלכליים בישראל בימי בית שני (השלח, כרך ל"ז, עמ' 395—397).

(3) עיין: Kohl-Watzinger, SS. 185—187 189.

(4) M. de Vogüé, Syrie Centrale, Architecture civile et religieuse de l'époque VIIe siècle, Paris 1867.

(5) עיין: Kohl-Watzinger, SS. 187—188, 190—191.

בעברית היא מן "אמן"—היותר חזק, ואם *Kunst* בגרמנית היא מן *Können* — יכול, ודאי שמתגלית "אמנות"—חזק ויכולת מרובים בבנין המבצרים המרובים והחזקים, שבנו החשמונאים לשם הגנת הארץ. ושיטה עברית מקורית יש למבנה המבצרים: אבנים גדולות ומסוחתות כעין שפה שקועה סביב (מה שקוראים *mit Randschlag versehen*, *taillé en bossage*, ומה שרצה א. בן־יהודה למצוא מתואר במלה "כמדות גויה" שבמלכים א', ז', ט' וי"א, שהוא חושב אותה לשם־תואר) מונחות אלו על גב אלו בלא שום מלט ודבק ביניהן. שיטת־בנין זו אנו מוצאים במגדל־דוד (מגדל־סנציל) וב"כותל המערבי", אבל קדומה היא הרבה לתקופת־הורדוס וכבר נמצאה במגדל ובבנין אחרים, שנתגלו בשומרון¹; והחשמונאים חדשו גם אופן־בנין עברי מקורי זה. עוד יהודה המכבי, יונתן ושמועון דאגו לבצר את הארץ; אבל אין אנו יודעים, אם בנו מבצרים חדשים או רק חזקו את המבצרים, שכבר מצאום בנויים ("בית־צור", ועוד). ואולם בנוגע ליונתן הורקנוס ואלכסנדר ינאי בנו יודעים אנו בבירור, שהם בנו כל אותם המבצרים, ששלאו תפקיד גדול כל־כך בימי המלחמות החשמונאיות הקשות מפומפיוס וגבנינוס ועד הורדוס, ואחר־כך—בימי החורבן. יונתן הורקנוס בנה את המבצר הורקניה, שנקרא על שמו ושמו אִינו ידוע בבירור, ואלכסנדר ינאי—את אלכסנדריון על שמו על־הר־סרטבה בעמק־הירדן, מצפון ליריחו; וכן בנה את מבצר מכוור או מכפר (משנה, תמיד, פ"ג, מ"א), שנתפרסם בשמו היווני מאכירוס (עיין מלחמות, ז', ו', ב'), אל־מכאור" או "אמכאור" של עכשיו, על הגבול הדרומי של עבר־הירדן, לצד ערב²). וגם את המבצר החזק מצדה (שבשעות קוראים לו גם בספרים עבריים בצורתו היוונית, מסט³), על התוף⁴ המערבי של ים־המלח, לא רחוק מעין־גדי, בנה אלכסנדר ינאי, ששמו העברי הוא על המטבעות "יונתן בן־הנ גדול", ולא יונתן בן־מתתיהו. כטעותו של יוסף בן מתתיהו (מלחמות, ז', ח', ג'), שהרי גבול־משלחו של יונתן בן מתתיהו לא הגיע עד מצדה כלל.—מכל המבצרים הללו נשארו רק שרידים מועטים וקשה לשפוט על מהותם מצד אמנית־הבנין, שנשתקעה בהם, ואולם שומעים אנו, שהורדוס הראה את הורקניה ואלכסנדריון לאורחו המרומם, אנריפס הרומי—חתנו של אבגוסטוס קיסר, בתור בנינים נפלאים (קדמוניות, מ"ו, ב', א'). הן אמנם, הורדוס הקים וחזק את המבצרים הללו, שהרס גבנינוס; אבל אין ספק בדבר, שכשם שיצא הורדוס בעקבות החשמונאים בפוליטיקה המדינית, הכלכלית והימית שלו (דבר, שכדאי היה להקדיש לו מחקר מיוחד), ואפילו בציורי המטבעות

(1) עיין: א. ש. הרשברג, החלבשה העברית הקדומה, ווארשה תרע"א, עמ' 121—

123: ועיין עוד, כמדי, במלון הלשון העברית, לא. בן־יהודה, V, 2411—2413.

(2) על האמנות הגדולה, שבה חזקו היחודים את מכור ("אל־מכאור") עד שעשו מקום מבוצר על־ידי המבצר למקום כמעט בלתי־נכבש, עיין: A. M u s i l, Arabia Petraea, Wien, 1907, I, 237—239.

שמעך ואלא שהניח את הכתובת העברית, אפשר מפני שלא היה לו שם עברי לחוק אותו עליהם), כך יצא בעקבותיהם בכל הנוגע לאמנות, אלא שהוסיף עליה יסודות יווניים-רומיים והחליש בזה¹ את מקורותיה העברית. רוב מבצריה היו—מבצרי-החשמונאים. שחוק ושכלל: הבירה (אנטוניה), אלכסנדריון, הורקניה, מכור ומצרה¹). ואף את בניני החדשים בנה הורדוס על יסוד הבנינים העתיקים ובחבניתם, אלא שתכנית זו מיוזנת היא יותר. ולפיכך שרידי המבצרים של הורדוס, שנשארו לפליטה, יכולים ללמדנו כמה חוסן. וכמה אומנות ואמנות כאחת היה בבניני-המבצרים של החשמונאים.

ג) הבירה. לאות על מה שאמרנו זה עתה יכולה לשמש המצודה המצוינת, שהיא ידועה בשם העברי "הבירה" ("בארים" ביוונית). היא נבנתה על-ידי יוחנן הנורקנוס (128 קודם ספח'נ), שהניח בה את בגדי הכהן הגדול וישב בה בקביעות (קדמוניות, ט"ו, י"א, ד'; י"ה, ד', ג'); ושם ישב גם יהודה אריסטובלוס בנו (מלחמות, א', ג', ג'; קדמוניות, י"ג, י"א, ב'). אותה בנה הורדוס מחדש (לערך 32 קודם ספח'נ) וקרא לה אנטוניה. הרי עובדה ברורה, שהורדוס היה נוהג לצאת בעקבותיהם של החשמונאים בכל הנוגע למבצרים בפרט ולבנינים בכלל. —ועל "בירה" זו, שבנו החשמונאים, אומר אַרְנֵסְט רֵנָן, שנבנתה "בסגנון היותר גיאנדיזם של המבצרים באותו זמן"²).

ד) חומת-ירושלים. על-פי הבית עם אנטיוכוס סידטס, מוכרח היה יוחנן הנורקנוס להרוס את חומת-ירושלים (קדמוניות, י"ג, ח', ג'). לאחר שנתחזק על כסאו וסר מעליו פחד-הסורים לגמרו, בנה את החומה מחדש (סוף חשמונאים, א', ט"ו, כ"ג). ויש יסוד לחשוב, שהנרדכים היותר עתיקים בקרבת ה"שער היחיד" הם מימי יוחנן הנורקנוס. ה) "בריכות=שלמה. בקרבת בית=לחם יש שלש בריכות עתיקות מעשי-ידי-אמן, שהיו מספקות מים לבית=לחם ולירושלים. על בניניהן מחולקות הדעות. די-סולסי מחליט, שהצנורות הקדומים שבהם הם מימי חזקיהו והצנור המאוחר ("קנאת אל-כופאר"—צנור-הכופרים) הוא מימי פונטיוס פילאטוס³). בנצינגר חושב, שהצנורות התחתונים הם מימי הורדוס והעליונים—מלפני גלות=בבל⁴). אחרים מזכירים, שבן=סירא מהלל את שמעון הצדיק, "אשר בדרו נכרה מקוה—אשֶׁן קִים בהמונו" (בן סירא העברי, נ', ג'); ולעומת זה יש להזכיר, שפונטיוס פילאטוס הוליק מים לירושלים ממעין רחוק מאתים רים מן העיר על-ידי צנורות בכסף, שנמל מקופת בית-המקדש—וחלול-קודש זה כמעט

E. Schürer, Geschichte des Jüdischen Volkes im Zeitalter : עיין 1

Jesu Christi, I⁴, 390—391, 400.

E. Renan, Histoire du peuple d'Israël, V, 128 : עיין 2

De Saulcy, Histoire de l'Art Judaïque, p. 314 : עיין 3

Benzinger, Hebräische Archäologie, 1907. SS. 39—40, 208 : עיין 4

שהביא לידי מרידה בנציב הרומי (קדמוניות, י"ד, נ', ב'). ואולם בריכות-שלמה' הן קדומות הרבה להכבוש הרומי; את המלים, שבהן מרמז עליהן טאציטוס הרומי כשהוא אומר, שיש בבית-המקדש Fons perennis aquae (מעין נצחי של מים)⁽¹⁾, יש למצוא כמעט מלה במלה באגרת-אירסמיאס (אף אז היו הימים מובאים לבית-המקדש מבית-לחם); שהיא ודאי לא מאוחרת מימי אלכסנדר ינאי⁽²⁾. ולפיכך יש להסכים לדעתם של כותבי תולדות-האמנות, שה"בריכות" הללו הותחלו על-ידי החשמונאים ונגמרו על-ידי הורדוס או על-ידי מושל רומי⁽³⁾.

(סוף יבוא)

(1) עיין: Tacitus, Historiae, V, 12.
 (2) עיין, אגרת-אירסמיאס. הוצאת ווינדלאנד § 89, Kautzsch' Apocryphen und Pseudepigraphen, II, 13.
 (3) עיין: Perrot et Chipiez, I, 259—260, 329 (בחרגום האנגלי).
 (2)

עם שקיעה.

פֿעמאָן־שקיעה דױמם —

פֿרח אָביב בֿשמי־ערבֿה.

מוקֿדת־אם!

וַרְדִּים זוֹרְחִים בִּנְבִיעִי־פּוֹ.

אָה שְׁמִשׁ־אֵל עוֹד רִנֵּעַ יוֹ

לָךְ צִחוּק עוֹמֶם ———

אָדמוּ עֲבִי־חַלּוֹם חֲרִים.

יִרְדּוּ עַל דְּהָרִים.

קוֹל שִׁיר־רוֹעָה עָנוּם יִפְהֶ.

רוֹבְצִים דָּם עֲדָרִים.

בִּפְּמִים גִּזְאִים יִלְבִּינוּ צֵל

בִּגְנוֹת שְׁבִילִים צָרִים ———

נִגְאָה לִנְדוּד אֵל־שְׁמִשׁ רֵד.

עֶזוּב מִכֵּל וּלְבָד;

רַק צִדְלִי־דְמִי סוּפָדִים בִּלְטָ:

מֵת אֵל־הָאוֹר בָּעֵד ———

מוקֿדת־אם! אָה ראשי גֵּא

אֶתְהָ אֶרְבִּין מוֹל גִּי־חֲדִיל...

וְתַחַת כְּבֹד נֶהְיָא
 בְּהֶלֶם-לֵב וּבְאֵב אֶחָד
 נִכְרַע יַחְדָּו, יָפִים פָּאָל,
 שְׁלֹוִים פֶּאָר—

גְּלִי-הָעוֹז בְּיָם הַנָּא,
 רֵנֶת-רוּחוֹת בְּעֶצְב־חַן.
 אֶפְצוּף אֶפְרִי-רָגְנִים בִּפְקֹן—
 שִׁיר-קוֹיָה אֶחָד יִהְיֶה...
 אֶךְ לָנוּ—דְּמִי, מוֹלְדֵת-אֵם:
 בְּסוֹת-הַגִּיל נִתְפָּס יַחְדָּו
 וּבְאֵב וְגִיךְ נִצְפִינָה דָם
 עַד מַחְרַת-יוֹם,
 עַד יוֹרֵחַ יוֹם...

וּבִקָּר—עוֹד יַחְדָּו נִקּוּם,
 בְּשִׁחוּמ־הָרִים וּמִגְלִי-נִיָּא,
 בְּתַפְלֵת-תַּחַם לְאִשְׁר־רוּם,
 לְמִרְאֵת אֵל-אֹזֶר—
 אֲבִינוּ חַי: ...

ש. בַּם.

שְׁבַעַה מְדוּרֵי־הַבּוֹם

מעשיה

(סוף).

נמסר לדפוס על־ידי

אֲרִי' מִן הַשְׁלוּמִים.

—ד.—

—אֵלֵי שְׁבַע־שָׁמַיִם! כִּמָּה גְדוֹל הִיָּה הַחוּם בַּתְּנוּר־הַנְּחֻמִּים! וְכִמָּה גְדוֹל הִיָּה הַתְּנוּר!
אֶלֶפִי כִכְרֵי־לֶחֶם בְּשִׁבִיל גְּדוּדִים רַבִּים אֲפָשָׁר הִיָּה לֵאפֹת בּוֹ בֵּת אַחַת. רַבּוּת חֲלוֹת
לְכָל־חֲגֵי הַשָּׁנָה בְּשִׁבִיל כִּמָּה וְכִמָּה כִּפְרִים. אֲכֹן זֶה הִיָּה תְנוּר—יִמַּח שְׁמוֹ וְזָכְרוּ!
—כֹּאשֶׁר הוֹבֵאתִי אֶל תּוֹכוֹ וְרוּחִי שָׁבָה אֵלַי, כִּבְר עֲמַדְתִּי עַל רִגְלֵי בְמִלּוֹא־קוֹמַתִי
וְעוֹד רַב הִיָּה הַחֲלָל עַד הַקְּמֹרֶת שֶׁעַל־רֹאשִׁי. בְּמִכּוּרוֹ שֶׁל הַתְּנוּר סְדוּרוֹת הָיוּ הֵרֵבָה מַעֲרֻכּוֹת
שֶׁל עֲצִים וּבְכָל מַעֲרִיכָה וּמַעֲרִיכָה הָיוּ מוֹנָחִים גּוֹעִים עֲתִיקִים וְעַנְפִּים צַעֲרִים, רִקְב־הִיעִירִי
וּפִאֲרֵה־חֹרֶשֶׁה. כּוֹלֵם בִּיחָד מַעֲרֻבִים זֶה בָּזָה, וְאֵשׁ רַעֲבָה, פְּרוּעָה וְצַהוּבָה, לַחֲכָה אוֹתָם
בַּתְּאוּהָ מֵאוֹסָה כְּכֶלֶב חֹסֶר־שֹׁנִים, הַמִּנְסָה לֵאחֹז מִכָּל הַצַּדִּידִים אֶת הָעֵצִים שֶׁמִּצָּא לָגֶרֶם.
מִכְּפִים לִכְפִּים קַפְצָה, אֶל בֵּינוֹת לַעֲצִים נִדְחָקָה, שׁוֹב חֹזֶרָה וְרִקְדָה וְהֵאֲרִיכָה לְשׁוֹן לְכָל
עֲבִירִים. בֵּין הַמַּעֲרֻכּוֹת וְהַרְבֵּדִים הָיוּ גַם רֵהִט־בֵּית יִקְרִים, שְׁלַחנֹת, כִּסְאוֹת, אִיוֹנוֹת, מִטּוֹת,
עִרְסוֹת שֶׁל יֵלִידִים וּמְנוֹרוֹת, מְנוֹרוֹת לְרֹכֵב, וְגַם בְּגָדִים וּשְׂמֵלוֹת שׁוֹנִים, חֲדָשִׁים גַּם יִשְׁנִים,
גַּם סְפָרִים רַבִּים, גְּדוּלִים וְקִמְנִים, —כּוֹלֵם הָיוּ אַחֲזוּי הַלְּהָבוֹת, שֶׁקִּפְצוּ מִסְכִּיב וּמִמַּעַל
לְמִדּוּרָה; אֵךְ כָּל דָּבָר וְדָבָר אֲכָלָה הָאֵשׁ בְּסֹדֶר הַמִּיּוֹעֵד רַק לוֹ.
—הַסְּפָרִים—אֵלֶּה נִשְׂרָפוּ חֲרָשׁ. דּוֹמֵם הַתְּקַפְּלוֹ דִּפְיָהֶם, הָאֲדִימוּ, הַשְׁחִירוּ וּמָתוּ
בְּלִי כָל תְּלוּנָה.

—הַבְּגָדִים—אֵלֶּה הִתְעוּפְּפוּ וְהִתְבַּדְּדוּ, כִּאִילוּ חִפְּשׁוּ מָנוֹס. אֵךְ גַּם הֵם מָתוּ בַּשְׂתִּיקָה.
—הַכֵּלִים וְהַיִּט־הַבֵּית הַיִּקְרִים—הֵם, אֵלֶּה הַקִּימוּ שְׁעוֹן וְצִרְחוּ מְרָה. אֵךְ גַּם הֵם
הָיוּ לְבַעַר עַד מָהֳרָה.

—רַק עֲצֵי־הַיַּעַר נִלְחָמוּ בַּעֲקֻשְׁנוֹת מְרֻבָּה בַּחַיּוֹת־הָאֵשׁ. מִתּוֹךְ הַמֵּיָּה קָלָה גִּרְשׁוֹ מִעַל
פְּנֵיהֶם אֶת הַגְּלִים הַצַּהוּבִים. אֵלֶּה הָיוּ שֹׁבִים וְבָאִים מִיָּד, אֵךְ הַכְּפִיסִים עָמְדוּ בַּעֲיֵנָם
זֶמֶן מְרֻבָּה.
—וַיְהִי כֹאשֶׁר גָּדַל הַחוּם מְאֹד מְאֹד, נִלְוּ מִפְּנֵי נַחֲלִיזְעָה וַיִּכְבּוּ אֶת הָאוֹר סְבִיבִי.

אולם החוס לא ירד. כי במדורה עצמה רעשו וסערו גלי-האש ביתר תוקף וביתר עוז. בקפיצות משונות רדפו זה אחר זה. ועל גבי האחד ראיתי פתאום — והנה שד לבן עם פני סרים גרר רוכב וצועק:

— "הוסיפו המדורה! יתם לו לזקן!"

— אחריו רצו רכובים שלשה שדים קטנים כהי-עור ודקי-בשר. גם הם שרקו:

— "הוסיפו המדורה! יתם לו לזקן!"

— אחריהם נתרו רגליהן של שלש שדות זקנות, קמוטות-פנים וחרוכות-גו, חשופות-

שם וגלויית-חזה, ואף הן צפצפו:

— "הוסיפו המדורה! יתם לו לזקן!"

— הבערה הלכה וגדלה. סמורי-שער רצו כמבוהלים מחנות-מחנות של עכברים

שחורים. עיניהם הקטנות והעדינות היו מלאות זועה וכל גופם רעד. הם מהרו אל הפנות האפלות של התנור. כנגדם באו בעף נחילי צפרות לבנות ושחומות. ישר אל המדורה עפו וזרקו את עצמן לתוך זרועות-האש — זרקו את עצמן ונשרפו תוך כדי זריקה. יחד עמיהן זחלו להם לאטם לקראת האור והחום נחשים ירוקים, המון נחשים ירוקים. מכל הזויות זחלו ובאו כדי להתחמם ליד המדורה. שני החודים של לשונותיהם רקדו באוויר-התנור וגופותיהם העגולים התפתלו והתמודדו מרוב ערץ.

והבערה גדלה. כים נרגש, שהשקט לא יוכל, היתה דאש. מתוך ערמות-האפר היו צצות ועולות מערכות-עצים חדשות, והמערכות התרחבו — ואני לא ידעתי אנה אני בא. דומה היה, שעוד מעט ואעלה גם אני על המוקד.

— אז החלטתי לברוח. בחפזי נדחקתי בינות לעכברים הנמלטים על נפשם, ומפני שפולי הקמזות שלאורך הכתלים זחלתי על ידי והגלי. פה עוד שרר אופל וקור והתקרה יחד עם הקירות המטירו עלי דמעות-מחב.

ויהי בזחלי כה ויעבור על פני עכבר זקן וישאלני:

— "למה תפגר, אחא?"

שאלתו, אמנם, לא עוררה בי שום רגשי-ידידות, אבל השיבותי לו מתוך נמוס, כדרכי:

— "הלואי ותהיה פגרי, אחא! הן זה כמה לא הלכתי על ארבע?"

— אז פנה שוב אלי בלשון עכברים יפה ונעימה:

— "אם כן, אולי תשב על גבי ואני אשאך?"

השיבותי לו בלשוננו:

— "ה! בהכנעה רבה אודה לו! הלא גדול אני מכבודו פי עשרה, ואיך ישאני?"

— אז פנה אלי שוב, הפעם בלשוני, ויאמר:

— "אם כן, אשב אני על גבך ואאיץ בך. גם שכני העטלף, יקחהו אפל, ירחם

בשערותיך שעל ראשך — ויסבך."

— ובנמרו את דבריו הראה לי העכבר הזקן את שניו הלבנות, קפץ על שכמי

וקרא לי :

—הי—הי—

—ומיד נסתבך גם עטלף בשערותי ויסחבני אחריו.

—באותה שעה נתקבצו וכאו מסביב למדורה מהנות-מהנות של שדים ושרות,

מהם ערומים כיום-הולדם ומהם עדויים נזמי-זהב ועגילי-כסף, טבעות יקרות וצמד־

קרֶקֶת. מהם שעירים ומהם מקושקשים, צעידים וזקנים, שסועי-טלף ושלמי-פרסה, בעלי

רגל של תרנגול ובעלי רגל של חתול, מהם מאריכי-הקוצות ככמרים ומהם מקצרי־

השפם כפרחחים, —כולם יחד רקדו קפצו, חללו, שרקו צווחו :

—ההללוהו ! הללוהו ! —הו —הו —!

—צדיק הוא ! צדיק הוא ! —הו —הו —!

—הוסיפו המדורה ! הוסיפו —פו —!

—עדיי הכסף והזהב צלצלו בקול, וברקים נכראו מן הצלילים ויעופו ויסתובבו מעל

למדורה.

או הוברר לי, שנפלתי ברשת טמנו לי שדי-שחת, ואזכור את מצות-זקנתי,

נשמתה ערן, ואומר שלש פעמים ישר והפוך :

—שְׁבִי רַחֵם ! רַחֵם שְׁבִי ! שְׁבִי רַחֵם !

—ויהי בגמרי את התפלה וארא פתאום ממולי בתוך הכותל חור גדול. עצמתי

את עיני ונדהקתי אל תוכו בכל טאמצי-כחי. חשבתי שנמלשתי ; אבל כאשר פקחתי

את עיני, ראיתי והנה —אויה ! שוד ושבר עליכם ועל בניכם, חברי היקרים !

— ה. —

—שוד ושבר עליכם ועל בניכם !

—ברחתי מן הבערה ונפלתי לתוך הקדרה.

—כי כאשר פקחתי את עיני, ראיתי —והנה נתון אני בתוך קדרה של כובסים בין

שמלות בלות וכתנות מסואבות, אפוף מים עכורים ושחקים רקובים. עמדתי כה והבטתי

אל שולי-הקדרה הגבוהים, שהתרוממו ממעל לראשי. גדולה היתה הקדרה עד מאד.

נשאתי את עיני אל השולים לראות אם לא מטפסי אליהם יבוא עזרי, אבל —

אוי לי אם אספר :

—זקנה איומה בעלת כמה עינים וכמה אזנים, פרועת-שער וקמוטת-פנים, עמדה

על-יד הקדרה ממעל לה ותרוד של ברזל בידה. בתרוד גדול זה הכתה על ראשי

מתוך חבה, ולכל הכאה והכאה הוסיפה :

—יאה לך הכבוס, בן, יאה !

—וגם הכתנות המסואבות שמסביב לי התחילו ללחוש :

—יאה לך הכבוס, בן, יאה !

—ואף השמלות הבלות הצטרפו אליהן :

— יאה לך הכבוס, בן, יאה!

— בשמעי את זה הפומון גמלאתי חימה ובקשתי לחרף ולגרף את כולם; אבל

תוך כדי כעס חשבתי בלבי:

— „מה בצע בכעסי? טובה מן החרון היא התחנה. בקש דחמים, פילימון!“

— ואתחנן אל הזקנה המאוסה לאמר:

— „סבתא, הא, סבתא! כמה וכמה אזנים לך, תבואנא חפלתי לכל הפחות

לאוזן אחת משלך. כמה וכמה עינים בראשך, יאה-נא, לכל הפחות, לפני אחת מהן כל

צערי הרב. נער הייתי ולא רחצתני את הטובה; עתה זקנתי כבר—מה יועיל לי הכבוס?

כבר ברחם-אמי הייתי ככלי מלא רפיש ואחר שנוצתתי עוד הגדלתי חלאה. וכי אמהר

בבת אחת לעת זקנתי?—הבישינא וראי: אני, עבדך בן אמתך, הייתי בבית-המרחץ

לפני חודש ימים, ואדוני הגדולים, עבדיך הנכונים, דורשים ממני רק שאתרחץ שלש פעמים

בשנה, כי ראש-המבשלים אני ושעון אני לפי דבריהם נקיות מרובה. על-כן מבקר אני

את בית-המרחץ תכופות, וכך אני ממלא את מצוותיהם, הן מצוותיך, סבתא. ובכן

למה לי עוד כבוס זה? אנא, סבתא, בכה-תרוורדך, הוציאני מקדרה זו!“

— כך אמרתי בלב נשבר ונדכא באמת בשעה שהרגשתי, כי באו מים עד

צואר. ופתאום אני מרגיש, שהרבה ידים מחזיקות בי וסוחבות אותי מטה-מטה.

— הפניתי את ראשי וראיתי בתוך הקדרה, בין השמלות והכתנות המסואבות,

כמה וכמה אנשים נשים וטף, וכולם גוערים בי מתוך המים העכורים:

— „למה ייטב חלקך מחלקנו ולמה ינעם גורלך מגורלנו?“

— בינתיים התחילו מ-הקדרה נעשים חמים ואד עלה מהם, הוא אד בתי-הכונסים,

האוכל את העינים והמאוס על הנפש. ויהי כאשר בא הקצף האפור אל פי ואצעק ביאוש:

— „כלבה בת כלבה! האף על זקן כמותי לא תרחמי?“

— באותה רגע כסו המים על ראשי ואני אמרתי אל לבי:

— „בא קצך, פילימון!“

— אולם באותה שעה שמעתי איזה קול צרוד הבא ממרחקים. קול אומר:

— „כן, צדקת. לא יועיל לך הכבוס. תחיה עד שתסחאב.“

— עוד לא גזו הדברים מאזני-והרגשתי הקלה מרובה כמו ברגע, שבו יצאתי

מאפלת רחם-אמי לאור-העולם. וכאז כן עתה נשמתי מלוא חוי:

— „הא!“

— „הא-א!“—ענה לי הד חזק.

— הבטתי סביבי וראיתי, שעומד אני בתוך אולם גדול ורחבי-ידים.

— בדרך המקום, ברוך-הוא!“—ברכתי בקול והתחלתי מעיין בצרה החדשה.

שבאה עלי. — צרה חדשה זו היתה, כאמור, חדר רחב בנוי לתפארת, כעין אולם למתולות.

התקרה המקומרת בצורת חצי-כדור היתה כולה זכוכית. גם הכתלים היו של זכוכית. אף

הרצפה היתה של זכוכית. שום דהויים לא היו באולם, רק מנורה עמופת-שחורים

היתה תלויה באמצע החקירה, ונרות דולקים נתונים בתוכה, והשלהבות המרובות מקפצות במראה שמסביב כהאורות של הנשמות התועות על פני הבצות בלילות-סתו.

—בשרי סמר מקור, כי רשומים היו עלי כל בגדי עור משבתי בתוך הקדרה. החלמתי להתהלך בחדר הנה והנה כדי לחמם את הגוף בהליכה, אבל יראתי לצעוד במגפי הכבדים על פני הרצפה, שמא תשבר. בזוהרות מרובה זוהי ממקומי ונשתוממתי בשמעתי את צעדי מצלצלים שלא כדרך הרגיל. וכאשר שמתי אז את עיני על מגפי, ראיתי—הוי, אמא לי!—שאף הם נהפכו לזכוכית.

—„הלצה יפה!“—אמרתי לעצמי. ובכל זאת הגדלתי את זהירותי: זכוכית בזכוכית! בפסיעות קטנות ומדורות קרבתי אל אחד הכתלים ומששתי בו כדי לעמוד על טיבם של קשומי; אבל נודעתי כולי כאשר שמעתי, כי משושי מוציא גם-כן קול צלצול משונה. באותו רגע נתגלה לה, כי—הוי. אמא לי!—כי ידי נהפכו לזכוכית. —„מה זאת?“—שאלתי את נפשי מתוך חרדה, שהלכה והתגברה. שאלתי את שאולתי, אף-על-פי שידעתי, כי אין פותר לה: האולם היה ריק, אין אדם בו.

—פתאום שמעתי קול צעדים מאחורי. הפניתי את ראשי וראיתי כעין תבנית של אשה עמוסה בגדי-צבעונים, והאשה הולכת וקרבה אלי.

—„פילימון!—אמר לבי לי:—הנה שכרך בעד כל עמלך. אשה הולכת לקראתך! אשה! אשה! היא תתיר את צרור הקסמים, שבו נלכדת, והיא תשחרר אותך מרשתות שדי-חייך. היא תשביע את רעבונך והיא תשבר את צמאונך. וגם דודים תרוה אותך. אשה! אשה! מה טוב חלקך ומה נעים גורלך, פילימון בן סופרון!“.

—ויהי בחשבי כה ואכרע על ברכי לקראת ההולכת ובאה. בצעדים מדודים, כמטיילת לפי תומה, הלכה והתקרבה. וכאשר נגשה אלי זרקה מעליה פתאום את צעיפה ואת עטיפותיה ואת שמלותיה ותעמוד לפני בכל מערומיה: רגע עבר נועם בכל בשרי כברק, אולם משנהו—הוי ואוי לעיני!

—לפני עמדה אותה זקנה ארורה, שנראתה לי מעל שולי-הקדרה של הכובסים. עור-פניה הבהיק הפעם בבוהק מחריד כעין בוהק של זכוכית מעופרת. גם כל גופה המלא קמט-זקן ביחד עם דלדליו ונובלותיו היה זנוך, ושבעת שדיה הצומקים כאשכלות ענבים סחומים, אף הם היו שקופים. כדי לבוא בדברים עם כעורה זו, שרמתי כל-כך, שאלתי אותה דרך-צחוק:

—„כמה בניס הינקת, גברת?“.

—במקום תשובה הצביעה באצבעה הזכוכה על האולם שמאחורי. נבהלתי, בראותי, שהאולם נתמלא בין רגע אנשים רבים, זקנים וצעירים, וכולם זכוכים. גופיהם הערומים היו שקופים לגמרי ורובם היו חלולים ומחוסרי כל קרבים. כל הקהל הרב הזה רעש ושזן, וכל אחד ואחד התקוטט בחברו. ואני חשבתי לי:

—הנה עוד מעט ויעופו לכל עברים רסיסי-זכוכית ושברי-גופים!

—באותו רגע פתחה הזקנה את פיה ותגל את שיניה הרקובות ותוציא קול כקול

קדרת-החרס בשעה שמנקשים עליה, ותאמר:
 — אלה הם בני יקירי, כולם בני ישיבת-קומטו איש ברעהו יש שילעו
 אחד את משנהו, אולם בקולי ישמעו כולם. מחזיקים הם בכבוד-אם!"
 — ובדבריה כה שמה את ידה הקרה והכבדה על פני ותלמפני ותשאל אותי מתוך
 פוני-חן כזונת-כפרים:
 — "הלא תאהבני, מחמרי?"

— רעד עבר בכל גופי בזכרי את מחשבותי בשעה שחלכה ובאה לקראתי כשהיא
 עמומה וצנופה. אולם פרכוס-קדחת ממש אחזוני בראותי עתה לפני את זו הזקנה והנה
 היא גם הנה-חי ראשכם, חברי, היא היתה הרה, כי דרך צפוי-הזנכות של בשנה
 ראיתי מתחת למעיה המתפתלות כנחשים את עזבניה—חפץ רוחם! אף גופיהם
 המקופלים של אלה היו שקופים. והנה—אוי ואבוי לכם מה שראיתי—כמעט ככולם
 זחלו חלעים רבים. כִּרְרֶךְ!... אולם חיים היו העוברים והם התנועעו והתרוצצו ברחם-
 הזקנה, ובאותה שעה עמדה היא בעצמה והתחננה לפני הכלבה!
 אז, כאשר באה נפשי במצור התפללתי כה לאלהים:
 — "שמע נא, אל! אתה יודע אותי מעולם, כי איני בין החונפים לך. מעולם
 לא הלאיתיך לא בתהלות ולא בתפלות. מה פשעי ומה חטאתי, כי כה תגדיל את
 עניי? על-כן, שים קץ לתענועים אלה!"
 — כה אמרתי ונתעלפתי ממגע-ידיה של הזקנה, שחבקה אותי פתאום.

— ז. —

— כאשר הקיצתי כבר שכנתי בחדר אחר, שהיה שונה תכלית-שנוי מן הקודם לו.
 — בחדר חדש זה, שהיה גדול הרבה מן האולם הארוך, שררה עלטת בין-הערכים.
 במעליות הכתלים האפורים היו חלונות קטנים אחדים, שהיו מכוסים בשכבות-ברזל
 וברשתות-קדרים. על התקרה השחורה מפוח היו זרועות של מנורות-חשמל הרבה, אבל
 אורן היה צהוב-כהה. צללים ארוכים ואיומים קפצו בחדר ממקום למקום בלי קול ביחד
 עם האנשים הבודדים, שהיו לבושים בנדי עבודה וסגור-עור והיו עסוקים בדודים הגדולים,
 שעמדו באמצע-החדר. רבים היו הדודים וקשורים ואחוזים היו זה בזה על-ידי צנורות
 שונים. ישרים ועקומים, עולים ויורדים, ויהיו כל הדודים יחד כדוד אחד גדול והעוסקים
 בהם שותקים, וצלי אין איש שם לב.

— חום עצום כחום חדר-הזעה בבית-המרחץ רחף כענן בחדר הגדול, ותכבד
 עלי הנשימה, ויתרחבו נחירי, וירגישו פתאום כעין ריח של יין-שרוף. שמחה רבה,
 שאין משלה, מלאה מיד את כל חדר-לבי. וכך אמר לי חטמי היקר:
 — פילימון בן סופרו! שוש תשיש נפשך, כי אחר כל תלאותיך הגיעה שעתך
 לומר שירה. זכותו של אנכי השכור חגן, כנראה, עליך. הרחב סיך. כי עוד מעט

רימלאותיו.

כך אמר לי חטאי, ורגלי הפקחות לא חכו לפקדתי כלל, אלא הוליכוני ישר אל הדוד התיכוני הגדול מכולם.

—ויהי בגשתי אליו ואשמע המיהה תרישית עולה מבטנו, ותהי באונינכבי עצור

ונחנק.

—**“אֶהֱאֶה! הִיִּן בּוֹכָה,”**—חשבתי בלבי והוספתי בקול: **—“מִי יִבְכֶּה וּמִי יִצְחָק.”**

—**“כֵּאֵן אֵין צוֹחֵקִים!”**—נתק עלי פתאום כמו ממרומים קול גם ומצוה. הרימותי

את עיני וראיתי לפני איזה בריה עבה ועגולה, שהיתה לבושה בגדי-כרכים יפים והיתה עדויה בכל מיני עדיים, מטבעות של זהב על כל האצבעות ואותות-הצמינות מרובים על החזה. פניה של בריה זו נראו לי מתחלה כידועים מתמול שלשום. רגע חשבתי כי פשרוב, מפקד המחלקה השניה לפני; אבל הן דק-בשר הוא ואיך שמן כל-כך? ברנע השני נדמה לי כאילו פגשתי בקרובוק, בעל בית-החרושת הגדול שבמחוזי; אבל קטן-קומה הוא אותו קרובוק—ואיך גדל פתאום?—מזרים היו בעיני גם כלאי-הבגדים, שחיו נתונים על גבי אותה בריה. מראשה עד טבורה היתה לבושה בגדי-אזרח מן הכרך, אבל מטבורה עד רגליה היתה נתונה בבגדי-שרד של מפקד-מחנה.

—**“הִי, לֵץ בֵּן לֵץ!”**—ירקתי לקראתה, ובראותי את החרב הארוכה, התלויה

באבנטה כאבר מדולדל, ואת הדרבנות הגדולים על המנפים, לא יכולתי להתאפק ופרצתי בצחוק גדול: **חֵה־יִתְהִי־נָה. חֵי־חֵי־יָי!**

—פני הבריה אדמו מכעס, שקי-השומן שמתחת לסנטרה הזרועו, ומבין

תותבות-הזהב של פיה נזרקה בעל כרחא מלה מגוחכת:

—**“חֲצוּף!”**

—כמובן. גדל צחוקי עוד יותר. ובלי לשים לב אל איש-הכלאים נגשתי אל

אחד הצנורות הרבים היוצאים מן הדוד, נתתי את פי אל מתחת לבדו וחפצתי לפתחו. אולם באותו רגע קפץ עלי אחד הפועלים ויאחז בידי:

—**“אֵי, חֵבֵר, מַה אַתָּה עוֹשֶׂה?”** זהו כנגד הסדר. סדר צריך להיות, חבר! צריך

לשמוע עתה בקול בעל-הבית, כי הוא היודע את סוד-הדודים. הבנת, חבר?”

בשטעי זאת חפצתי מאד להשיב לו:

—**“אֵי, חֵבֵר, חֵבֵר, יָקָח אוֹפֵל אֶת חֲבֵרוֹתָי! הֲגַם זֶה חֲבִירוֹתִי?”**—אני נרקב

במתפרות הקרות ואתה עובד בחדר חם, אני הולך למות ואתה חי על המים החיים—יבוא הרוח באבי-אביך!”

כך רציתי להשיבו, אבל שנותי את דעתי בראותי, כי אני היחיד והם הרבים.

רגע עמדתי כה בראש חפוי, אך משנהו נגשה אלי שוב אותה בריה מגוחכת ותאמר אלי בקול שוקט וחנף:

—**“כֵּן, כֵּן, אֲדוֹן חֵיִל. סֹדֵר צָרִיךְ לִהְיוֹת. מִשְׁמַעַת, מִשְׁמַעַת, מִשְׁמַעַת! זֶה**

הַעֵיָקֵר. רַק לֹא הַפְקֵר! כִּי יָקֵר הוּא הַמִּשְׁקָה שֶׁבִּדּוֹד, יָקֵר עַד מָאֹד. אֵךְ אִם רּוֹצֵה אַתָּה

למען ממנו אתן לך מעט. בקש ואתן".

— לשמע דברים אלה אחזני חיל מרוב תאוה. ברטט-שפתים אמרתי לו :

— "ודאי רוצה אני. ודאי, ודאי!".

— אז נמל האיש כוס גדולה של חמים, ויעמידה תחת הכז, ויפתח את הצנור,

ויושט לי אחר-כך את הכוס. ויהי בקחתי אותה ואתחלחל ואצעק :

— "הלא דם הוא בכוס?".

— בעל-הדודים חיך לקראתי וענה לי בשקט גמור :

— "כן, יקירי, דם הוא בכוס. דם טוב, דם מהיר, דם-אדם. שתה, יקירי,

וייטב לך. אין לך משקה משכר כמותו. דם חם וצעיר עולה על יין עתיק וקר. פי

הרבה הוא עולה! האמינה לי! שתה, תילון, תהיה נכור?".

— "נשתגעתי, נכזה!" — צווחתי בצווחה איומה. אבל האיש העומד ממולי לא

שם את לבו אל צעקויותי. פניו עשו עיוות משונות של הפצרה, פיו התרחב, שפמי

התרומם, חטמו התארך וכולו התפתל כנחש.

בינתים גדלה סביבי המית-הדודים. כעבור רגע הגיעה לאזני כקול שירה, והקול

הלך ומלא את חללי של כל החדר בערבוב המשונה של צליליו. פעם נראה לי כזמרת-

שמחה ופעם נרמה לי כאנחת-עצבת. רק מלים בודדות אחדות הבחינה אזני,

והן היו :

— "למען הדור הבא!".

— גם הפועלים, שהתעסקו בדודים, שרו :

— "למען הדור הבא".

— גם בעל-הדודים העבה שר מתוך כרסו השמנה :

— "למען הדור הבא".

— וגם הדם שבכוס התחיל עולה וגועש ושר :

— "למען הדור הבא!".

— הבעכוו הלך וגדל : בא ! בא ! בא ! ראשי נעשה סחרחר, עיני חשכו

ואני החלטתי לנוס מאותו מקום. בחפזי השמטתי את הכוס מידי, וכאשר נשברה ראיתי

את עצמי פתאום, והנה עומד אני עד ברכי בנהר שוטף של יין-שרוף. ריח-הניחות

עלה באפי ועורר בי תאוה. אבל כאשר נסיתי לשאוב ממנו בכפות-ידי ראיתי, והנה

חפני מלאות דם.

— זעה קרה כסתה את כל גופי, רגלי מעדו — ואני רצתי בכל מאמצי-כחותי.

ברוצי ננוזו הדודים ויתרחבו הכתלים, ויתרדקו הקרנות, ואני רצתי ורצתי — עד

שנתקלתי פתאום בסופתי, שעמדה לבטח כפופת-ראש ואכלה חציר מעל פני איוז גבעה

בתוך איוז שדה. מסביב לי לא היו שום בית ושום חציר, לא יער ולא דודים. רק שדה

גדולה ומעניוה ומחפרות עוכרות עליה לכל פאותיה. שדה זו נמצאה מאחורי היער, שבו

אנו שוכנים כולנו. —

סוף = דבר.

שד-המבשלים גמר את סמורו בדברים אלה :

— ומה שהיה אחר-כך הלא תדעו יותר ממני. איני יודע אל נכון, אימתי שבתי אליכם, אבל זאת יודע אני, שהעירותם אותי משנתי, כלבים בני כלבים!".
בדממה הרבה, ששררה מסביב, מורגשות היו נשימותיהם הכבדות והתכופות של החיילים, שהיו עומדים ויושבים מסביב לפילימון.

אחד החיילים העיז לשאול בקול רך :

— ובכל זאת, פילימון בן סופרון, האמנם ייך-שרוף אמתי עלה בידך להשיג?

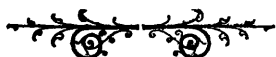
פילימון צחק בקול ובאופל-הליכה הבהיקו שניו הגדולות :

— שאלות תשאל, שיטה בן טפש! וכי חושב אתה, שאנלה לך את כל מורותי? דיכם, שספרתי לכם מה שספרתי. עתה הגיעה השעה לישון. לכו לכם למאורותיכם! ובדברו קם פילימון ממקומו במזירות, ירד ברגלים מועדות מעל גג סערתו ובא אל תוכה.

החיילים, שהיו נאספים כל הערב סביבו, זזו ממקומם בעצלתים.

היה כבר סוף האשמורה הראשונה. צללים ארוכים השתרעו על פני כל הככר. העצים נמו את שנתם מתוך שלות-חיים פנימית ועל אחד הענפים ראתה איזו צפור חלום רע. הצפור נתעוררה, צִנְחָה אימות, טסה באויר מתוך פחד, נתכנסה שוב אל בינות לעלים ונשתתקה.

באהלים, הכודרים שמתחת לעצים ישן רוב הגדוד את שנתו, והנחרות המשוונות, שעלו מן המערות, דומות היו לנחרת האדמה, הרוֹאֶה חלום-בלהות. והשמים נראים היו כאילו ירדו ממרומים ונרקעו על עצי-היער. הלכנה הברה שטה בתנועות אִשיות על פני היריעה הכחולה ואצלה מאורה על פניהם של הילדים הגדולים. שמיילו ביער המשוונה באותה שעת הרג ואכזר.

לְצִמְיַחַת הַמִּדְבָּרִים הַיִּשְׂרָאֵלִיִּים בְּתַקִּיפַת־הַגָּאֻנִּים.

(ג*).

אפריקה הצפונית.

מספרד שמים אנו את סנינו להצפון האפריקני הסמוך לה. ואף כאן אנו מוצאים מרכז עברי חשוב מאוד. בארצות מארוקו, תוניס ואלג'יר⁽¹⁾, שיהודיהן שקועים בדורות האחרונים בדלות רוחנית וחמירת גדולה, היו בתקופת-הגאונים קהלות עבריות חשובות ומצוינות, ובמחציתה השניה של תקופה זו הגיעו יהודי הארצות האלו למדרגה תרבותית וכלכלית גבוהה למדי.

בצפינה של אפריקה ישנו היהודים עוד בזמן קדום מאד. נראה, שבאו לכאן מארץ ישראל דרך מצרים וגם ממצרים עצמה, שבה ישבו היהודים במספר עצום בימי הבית השני. לקבוע בדיוק את זמן ראשית-בואם של היהודים למקומות אלה—אי אפשר. בכל אופן, התיישבו בהם עוד בימי בית שני, כשעדיין היתה צפון-אפריקה תחת שלטון היוונים והרומיים⁽²⁾. הקשר בינם ובין ארץ-ישראל היה אמיץ והם התעניינו בכל הנעשה בארץ. כך אנו מוצאים את ישוע מקיריני כותב ספר גדול על מלחמות החשמונאים ביוונים⁽³⁾. כן היו יהודי-אפריקה שולחים את שקליהם לבית-המקדש (יוסף בן מתתיהו קדמוניות, י"ד, ו'). וכשחרב הבית ברחו למדינות אלה הרבה יהודים או הוכאו לשם בתור שבויים ועבדים⁽⁴⁾. חורבן בית-המקדש ומפלתה של המדינה העברית המדו מאוד את רוחם של יהודי קיריני ולוב, והקנאים. שנמלטו מחרב הרומיים ביהודה, הרימו בקיריני את נס המרד במלכות-רומי. צבא-הרומיים הכניע מרד זה באכזריות מרובה (דברי ימי ישראל לגרייף-שפ"ר, III, 145). והקשר והיחסים בין יהודי-אפריקה ובין ארץ-ישראל לא נחלשו אף לאחר מאורעות מעציבים אלה-והומיפו להתקיים גם בתקופת המשנה והתלמוד, כמו שיעירו על זה מאמרים שונים בתלמוד ומדרשים⁽⁵⁾. וגם לאחר חורבן-הבית הוסיפו יהודי-אפריקה לשלוח את כסף תרומתם

(*) עיין „השלח", כרך ל"ה.

(1) על מצבה של ארץ-מצרים בתקופת-הגאונים ויחסיה לבבל וא"י יש לדבר בפרק מיוחד.

(2) עיין: „בר המערב" לטולידאנו, עמ' 2—3, ובמאמרו החשוב של מ. רחמות: Die Juden in Nordafrika bis zur Invasion der Araber. Monatschrift, 1906, 88, 22—30.

(3) עיין: ספר חשמונאים ב', ב', יט—כ"ג. ספרו של ישוע, שנכתב על פי עדייראיה, שמש מקור לסחבר ספר החשמונאים ב', סמוך לימי החורבן היה לבני-קיריני בירושלים גם בית-כנסת מיוחד (עיין מפעלות השליחים, ב', י'; ו', ט).

(4) על זה תמיד גם מסורת קדומה (עיין נייבואיר, סדר החכמים, I, עמ' 190: „ותן אסמינום לטימוס כנו את ארץ אפריקא ויושב בקרמנו שלשים אלף איש יהודים, לבר מאשר נתן בשאר מקומות").

(5) עיין ערוך חשלם, ערך אפריקא. קוחוט קובע כלל, שכל „אפריקאי" שהיה נזכר

לא"י (Schürer, III-77).

עם התפשטות הדת הנוצרית במלכות-רומי וכניסת מושליה לחסות בצל כנם האמונה החדשה הורע מצבם המשפטי והאזרחי של יהודי-אפריקה, שהיה טוב, חזק ואיתן בימי שלטונה של רומי האלילית. בצפון-אפריקה התפשטה הדת הנוצרית במהירות מרובה עוד בשתי המאות הראשונות להופעתה, ואחד ממסציה הראשונים שם היה השליח מארקוס, יהודי מקריני. ההגמונים הנוצרים הראשונים כבר התייחסו אל היהודים בשנאה מפני שנם הם, היהודים, עשו נפשות רבות לדתם¹). ועל-ידי זה באו בהתנגשות עם המיסיונרים הנוצרים. גם פרחו באפריקה כתות שונות של כופרים ומינים וההגמונים זקפו דבר זה על חשבון השפעתם המזיקה של היהודים והיהדות (רחמות, יש, עמ' 38). אולם לא יכלו ראשי הכהונה הנוצרית להרע ליהודים כל זמן שלא היתה ידם תקיפה והם עצמם נרדפו ע"י הממשלה הרומית בה בשעה שהיהודים נשענו על הפריווילגיות הקדומות שבידם ועל החוקים שרדנו עליהם. אך מימי של קונסטנטינוס קיסר ואילך נהפכו הנרדפים לרודפים. קיסר זה הוציא חוקים שונים לרעת היהודים, חוקים, שעל פיהם נחשבו היהודים לאזרחים ממדרגה שניה. גם מלכים שונים אחריו חקקו חוקים רעים בשביל יהודי-אפריקה ומצבם הורע יותר ויותר. כשעלו הוואנדאלים על רומי נכבשו לפנייהם גם המושבות הרומיות באפריקה (430 לספה"ג). היהודים פגשו ברצון ושמחה את המושלים החדשים בתקוה, שמצבם יוטב מאד; ואמנם, התייחסו הוואנדאלים אל היהודים ביתר סבלנות ממושלי רומי וביזאנטיה (ביצאנץ) הנוצריות. לאחר מאה שנה נכבשו שוב הקולוניות האפריקניות על-ידי ביזאנטיה כבש אותם שר הצבא המהולל ויליארי יוס בימי של יוסטינינוס קיסר, צורר-היהודים (538 לספה"ג). יהודי-אפריקה כרעו אז תחת כובד-העול של החוקים האכזריים, שגזר קיסר זה על כל יהודי ממלכתו הגדולה. אולם על יהודי-אפריקה גדלה חמתו עוד יותר על שהיו בעוזים של הוואנדאלים לרשת את הארץ. הוא גזל מן היהודים את בת-כנסיותיהם היפים והפך אותם לבתי-כנסיה נוצריים, ובקצת קהלות גם הכריחו פקידיו את היהודים שיתנצרו (גרייף-שפר, III, 4, 38). אך לאשרם של היהודים לא הכה שלטון הביזאנטינים שרשים עמוקים בארצות אלו. החושבים המקומיים התקוממו לשלטון זה, המהומות והמבוכות לא פסקו ונציגי-הממשלה היו עמוקים תמיד בהשקטחן, עד שלא יכלו להפנות את לבם אל היהודים. יחד עם זה הגיחו שבטי-הקריים מפנים הארץ והתחילו מתקרבים לערי-החוף; שבטים אלה התפשטו בארץ יותר ויותר, ושלטונם של הביזאנטינים הוגבל והצטמצם רק בחלק משטח הונוים של היום ובפרובינציה הקונסטנטינית (במארוקו). היהודים סבלו הריבה מאד מן המבוכות הללו, אבל שמחו למפלחתה של ביזאנטיה הרשעה. שבטי-הברברים התייחסו אל היהודים בסבלנות גמורה, והיו גם שבטים, שקבלו עליהם את אמינת-ישראל. כך היה מצבם של יהודי צפון-אפריקה קודם שנכבשו לפני הערביים. אם עד עתה נמצאו יהודי אפריקה הצפונית בנבול ממלכה אחת עם יהודי ארץ-ישראל, הנה על-ידי כבוש הערביים, שכבשו את ככל וצפון-אפריקה, נתאחדו גם עם אחיהם שבכבל. צפון-אפריקה נעשית אחת מן הפרובינציות של החליפות המזרחית הגדולה, שהמטרפולין שלה היתה כבל. זמן קצר אחר הכבוש מתחיל להארגן אותו

בתלמוד ובדרשים. הכוונה בה לצפון אפריקה, אך את דברי ר' עקיבה בריה, כיו ע"א: כשחלכתי לאפריק' וכו'. הוא מפרש. שהכוונה בהם לארץ פריגיה, בלי שיביא הוכחות לדבריו (ועיין גם מולידיו, נר המערב עמ' 219).

(1) גם בירושלמי, כלאים, פרק ח', ושבתי, פרק ח', נזכו, גרים הבאים מלובאי.

חוט, שנהפך ברבות הימים לשלשלת חזקה מאד, שקשרה את היהודים של פרובינציה זו, בקשר קיים עם המטרופולין. בכל תקופת-הגאונים אין אנו מוצאים ארץ ומדינה, שהיהודיה יעמדו במשאומתן מידי עם הישיבות הבבליות כיהודי צפון-אפריקה. מספר התשובות, שנשלחו לקהלות אפריקה על-ידי הגאונים. עולה להרבה מאות⁽¹⁾ ורוב תשובות-הגאונים אבדו, כידוע, וגם באלו שהגיעו לידנו (כשלש אלפים בערך) נשמטו מעליהן על-ידי המעתיקים, ברובן הגדול, שם השואל—ולעתים קרובות מאד גם שם הגאון המשיב—ומקים-מגוריו; ולפיכך אי-אפשר לקבוע מסמרות בדבר: כמה תשובות נשלחו למדינה זו וכמה למדינה אחרת. אולם, אם נדון מן הידוע על הבלתי-ידוע, מן התשובות, שהגיעו לידנו ושנשתמרו בהן שמות השואלים ושמות הערים והארצות, שאליהן נשלחו, על התשובות שאבדו או שנמחקו מעליהן רשומי הזמן והמקום, — יש להחליט, שלצפון-אפריקה נשלחו כשני שלישים מכל תשובות-הגאונים⁽²⁾. רבו ביחוד התשובות, שנשלחו לקירואן במשך זמן של שש מאות שנה בקירוב. אחרת הולכות קהלות פאס, קאבס, תלמסאן, סג'למסה, תאחרת ואחרות.

השאלות, שבהן פנו יהודי-אפריקה הצפונית אל הגאונים, נוגעות בכל צדדי חייהם הדתיים, התרבותיים והכלכליים, וע"י צרוף כל הפרטים המפורטים בכל השאלות והתשובות יכולים אנו לקבל תמונה פחות או יותר שלמה מחייה ועסקיהם. מהן אנו רואים, שמצבם החמרי היה טוב, אף-על-פי שלעתים קרובות פרצו מהומות בארץ והמצב המדיני לא היה מכוסס ומצוק כל צרכו; ונמצאו ביניהם גם עשירים גדולים בעלי-עסקים מרוכים, שהיו להם בבתים גם כלי-כסף וכלי-זהב, כגדי-משי ותכשיטים על סכומים הגונים (ג'ה⁽³⁾), קע"ח; חוש"ה, ה'ג'ה, תכ"ט; חוש"ה, ט'). גם היו בעלי-קרקעות (ב'ה, שלו,

(1) בקובץ תשובות הגאונים, שהוציא הר כ"י, בלבד יש כשלוש מאות תשובות של הגאונים רב שרירא ורב האי, שנשלחו לקהלות אפריקה. מהרים מרונטנוברג (שערי תשובות, הוצ' בלדך, עמ' 193) כותב באחת מתשובותיו: "הקיה ה' לפני ובאו לירי תשובות, שהובאו ממדינות אפריקא, ספר גדול מחובר מתשובות חכמי אפריקא, ששאלו מגאוני בכל והשיבוים". . .

(2) משפט זה דרוש, אמנם, קצת זהירות, שהרי ברור הדבר, שלקהלות בכל, סוריה והארצות הקרובות להן, אף-על-פי שהיו מציעות רוב שאלותיהן בעל-פה ומקבלות תשובותיהן בעל-פה בחדשי הכלה ועל-ידי התלמידים, שלמדו בוישיבה, נשלחו תשובות למאות, אלא שלדינו הגיע מהן רק מעט מאוד. זהו ספני שעל-פי רוב נשתמרו התשובות, שנשלחו להארצות הרחוקות מן המרכז, באפריקה ואירופה, הרבה יותר. כי הקהלות הרחוקות הקוירו יותר את תשובות הגאונים, שהיו צריכים להן מאד ושמשו להן במקום ספרי מירושים על התלמוד וספרי-פסקים; וריחוקיהם מקום לא נתן להם לפנות בכל יום להוראות המרכז. ועוד דבר אחר: בכך עצמה והארצות הקרובות לה במזרח מתו ביניה רוחנית לאחר שפסק קיום הישיבות, והרמב"ם כותב כמה וחמישים שנה לאחר תקופת-הגאונים: "בכל המקומות האלה אבדה תורה מבינס. רוב המדינות הגדולות חולות ומעומות גוססות וכמו שלשה או ארבעה מקומות חולים. בכל ארץ-ישראל ובכל סוריה מדינה (=עיר) אחת ושמה אחלב (אלעפסא) ובה מקצת חכמים ועסקיהם בתורה. אבל אין סמיתים עצמם, ובכל הגולה בכל ושנער שנים שלשה גרגרים" (אגרותיו לחכמי-לונדון). ועם אכזבן הקהלות המזרחיות מתוך הקהל (במובן הרוחני) אבדו גם התשובות, שקבלו מן הגאונים, ולא נצאר להן זכר בספרות הרבנית. כי ברור הדבר, שגם רוב התשובות, שנשלחו לצפון-אפריקה וספרד, היו אובדות אי-סמל הכניסום חכמי-ספרד כרב שמואל הנגיד, ר"י גיאון ור"י אלברצלני בספריהם והשאירו לדרושת.

(3) ספני הקצור אביא את הקבוצים השונים של תשובות הגאונים בראשי תיבות, וזה פתרונו: ג'ה—תשובות הגאונים, הוצ' הרכבי, ברלין תרס"ח; ג'י-תשובה, הוצ' רוניל, ווינה תר"ל; ג'ל-תשובה, הוצ' בוספאי, ליק תרכ"ד; גמ"ם—תשובות גאוני מורה ומערב, ברלין תרס"ח; ח'ג-

שִׁמְג' שִׁפָּח, וְעוֹדוֹ, וְיֵשׁ שְׁהִיז לָהֶם, תַּצְרוֹת רַבּוֹת (תוֹשִׁי' י, נִמְסִי' קל"ד-ג'ה, ל'ח; ג'ה, נ'ח) וְכִרְמִים (ג'ה, י', שִׁיחַ, ת'ל). עֲבָדִים הִרְבֵּה הָיוּ לָהֶם (ג'ה, תל"ג; שִׁי' ג', ו', ב'ז). שְׁהִיז עוֹשִׂים כָּל מְלָאכָה, כִּי הַגְּנוּיִים מוֹתֵר לָהֶם בְּדִינָם לִהְיוֹת אֶת הַיְּהוּדִים לְקִנּוֹת עֲבָדִים, נְצֻרִים, אֲבָל חוּץ מֵהֶם—מִן הַגְּנוּזִים—אֵינֶם מְנִיחִים אֶת הַיְּהוּדִים לְקִנּוֹת אֲלֵא בִּסְתֵר וּבִסְכָּנָה, יֵשׁ מִהֶן מִי שֶׁמִּתְנַיֵּיר לְאַחֵר, וְיֵשׁ מִהֶן מִי שֶׁמִּתְנַיֵּיר לְאַחֵר זֶמֶן וְיֵשׁ מִי שֶׁאִינוֹ רֹצֵה לְחֻזֹּר כָּלָל (מִדַּת-הַגְּנוּזִים) וְרוֹבֵם כִּךְ הֵם אֵינֶם חוֹרִים... וְיִשְׂרָאֵל הַשְּׂרוּיִים כְּאוֹתָם הַמְּקוֹמֹת נִצְרָכִים לָהֶם בְּיוֹתֵר, וְכָל מִי שֶׁאֵין לוֹ שִׁפְחָה הוּא בַּצֵּר גְּדוֹל וְיוֹצֵרָו בְּנֵי אֹדֶם אֲשֶׁתּוֹ לִהְיוֹת מִיָּם עַל כַּתְפֵיהֶם מִן הַמַּעֲיִנוֹת וּכְיֻכּוֹם בְּגָדִים וּלְצִאת לְפִוְרֵגִי-חֲנוּרָה עִם שִׁפְחוֹת גְּיוֹת וּפְרָצוֹת¹. וְאוֹלָם קִשָּׁה הִיָּה לְהַשְׁנִיחַ עַל הָעֲבָדִים וְהַשִּׁפְחוֹת, שֶׁלֹּא יַעֲשׂוּ כָּל מְלָאכָה בְּיוֹם-הַשַּׁבָּת, וְעַל-כֵּן פָּנוּ בִּשְׁאֵלָה אֶל הַגָּאוֹן אִם מוֹתֵר לְהַחְזִיקָם, וְהַגָּאוֹן מְרַגֵּעַ אֶת רוּחַ הַשְּׂוֹאִלִים, שֶׁשִּׁמִּירַת עֲבָדִים לִשְׁבֵּת דְּבַר שֶׁאִינוֹ בִּידֵינוֹ וְאֵין עֲלֵינוֹ אֲלֵא לִתֵּת לָהֶם נִפְשִׁיָּה וּמְנוּחָה וּלְהוֹדִיעַם כְּבוֹד שַׁבָּת, וְאִם מִשְׁמֵרִין מוֹטֵב וְאִם לֹא הִרִי אֲנוּ פְּטוּרִין (ג'ה, תל"א). הִיוּ גַם עֲבָדִים, שֶׁאֲדוּנֵיהֶם הִתְיַחֲסוּ אֲלֵיהֶם בְּאִמּוֹן גָּמוֹר וְחוֹשְׁבִי אֹתָם בַּחֲנוּתֵיהֶם לִישָׂא וְלִחַן (שִׁי' ד', ה') וְאֵת בְּנֵיהֶם חֲנִינִים לְבֵית-הַסֵּפֶר לְלַמּוֹד תּוֹרָה (שֵׁם, ג', ו', כ"ט).

מִסְתָּרִים שֶׁל יְהוּדִי-אֲפִרְיקָה הַצִּפּוֹנִית הָיָה גְּדוֹל. הֵם הָיוּ וּמְבִיאִים מִשִּׁי מֵאֵי סִינְיָה (ג'ה, ע"ב, 65), סָחֲרוּ הִרְבֵּה עִם מִצְרַיִם (ג'ה, מ"א; ח"ג, כ"ז?) וּמְדִינוֹת הַיָּם (תוֹשִׁי' ט'; ח"ג, מ"ט; ג'ה, נ"ט, קצ"ט, תכ"ו) וְעָשׂוּ עוֹשֵׁר רַב. עִם הַתְּרַבּוֹת הַמִּסְתֵּר הַתִּפְתָּח גַּם סַחֲרֵי-הַכֶּסֶף. עֲסָקִי מִמּוֹן וְהַלּוּאוֹת הָיוּ מִן הַמַּעֲשִׂים בְּכָל יוֹם וּבִקְרוֹאֵן, הָיוּ אֲנָשִׁים מְלִוִּים מְצוֹת עַל הַקְּרָקְעוֹת (שִׁי' ד', ב', י"ב), וְיֵשׁ שְׁהִיז סְכוּמֵי הַלּוּאוֹת גְּדוֹלִים לְמִדֵּי (ג'ה, ע"ב, 64, ס' ק"א, נִמְסִי' י"ג). כְּנֶגֶד הַלּוּוִּים, שֶׁלֹּא שָׁלְמוּ חוֹבוֹתֵיהֶם, אַחֲזוּ בְּאִמְצָעִים נִמְרָצִים: הָיוּ מִשְׁבִּיעִים אֹתָם בְּכָל חוֹדֶשׁ, שֶׁאֵין לָהֶם שׁוֹם נִכְסִים, וּמִמָּה שֶׁהֵם מְרוֹיָחִים בְּכָל חוֹדֶשׁ נִתְּנוּ לָהֶם אֶת הַצִּרְיָן לְמַחֲתֵי מִשְׁפַּחְתָּם וְאֵת הַמוֹתֵר לְקַח הַמְּלִיִּים (ג'ה, קפ"ב).

עַל מַהֲרַת חֵי-הַמִּשְׁפָּחָה הַקְּפִידוּ מְאֹד. בַּעֲנֵן הַגְּדָה הַחֲמִירוּ עַל עֲצָמָם, שֶׁלֹּא יֵגַע אָדָם בְּמִשְׁכָּבָה וּמוֹשָׁבָה, וְכִן לֹא הִיָּתָה הַגְּדָה אֹפֶסֶת וּמִבְשָׁלַת כָּל יָמֵי-נְדָתָהּ (גִּמְסִי' ע"ד). הַבְּנוֹת, גַּם הַבּוֹגֵרוֹת, הָיוּ מְקַבְּלוֹת אֶת קִדּוּשֵׁיהֶן עַל-יְדֵי אֲבִיהֶן, אֲלֵא שֶׁהָאֵב הָיָה מְקַבֵּל מִהֶן הַרְשָׁאָה עַל זֶה (שִׁי' ג', ב', י"ב; שֵׁם, ג', ב', א' ג"ה, קצ"ו). בְּשַׁעַת קִדּוּשֵׁי-וַחֲסוּפָה הָיוּ לָהֶם מְנַהֲגִים מִיּוֹחֲדִים: "כִּיּוֹן שִׁינִיעַ יוֹם כְּנִיסַתָּהּ לַחֲסוּפָה יוֹבֵא הַחֶתֶן בְּלִיל-אוֹתוֹ הַיּוֹם הוּא וְשׁוֹשְׁבֵינָיו אֶל בֵּית אֲבִיהָ וּמוֹבִילִין אוֹתָהּ הִיא עִם קְרוֹבוֹתֶיהָ וְקְרוֹבֶיהָ עֲמָה בְּדַבְרֵי שִׁמְחוֹת וְחֻלָּל, וּמוֹלִיכִין אוֹתָהּ לַחֲצֵר אֲחֵיתָּהּ שֶׁל קְרוֹבֶיהָ אוֹ שֶׁל קְרוֹבֵי אוֹ לְחֻזֵּק עַד לְמַתָּה. בַּעַת כְּנִיסַתָּהּ לְבַעֲלָהּ עוֹמֵד הַמִּבְרָךְ וּמִבְרָךְ שֶׁבַע בְּרִכּוֹת בְּמָקוֹם שֶׁהָיָה שֵׁם וּמוֹלִיכִין אוֹתָהּ לְבֵית בַּעֲלָהּ בְּדַבְרֵי שַׁבָּת וְהַלֵּל, וְהַגְּנוּיִים לְבֵיתוֹ שֶׁל חֶתֶן עוֹמֵד הַמִּבְרָךְ וּמִבְרָךְ שֶׁבַע בְּרִכּוֹת, וְאִזְ תִּכְנֹס עִם בַּעֲלָהּ לַחֲסוּפָה" (ג'ה, ס"ה). בְּכִית הַחֶתֶן וְהַכֵּלָה הָיוּ הַנָּשִׁים מִשְׁחַקוֹת בְּתוֹפִים וּמַחֲלוֹת (שֵׁם, סִימָן ס'¹). אֶת הַנָּשִׁים כְּבָדוּ מְאֹד וְהָן לֹא עָשׂוּ עֲבוֹדוֹת-בֵּית קִשּׁוֹת (עִיין

חֲמִידָה גִּנְזוּחַ, יְרוּשָׁלַיִם תְּרַכ"ג; תְּגִי-תְּשׁוּבוֹת גָּאוֹנִים קְדֻמוֹנִים, הוֹצִי קָאָסֶל, בִּרְלִין תְּר"ח; תוֹשִׁי-תּוֹרַת שֶׁל רֵאשׁוֹנִים, פְּרֶאנְקֶפֶרְט תְּרַמ"ב; גִּי-תְּשׁוּבוֹת הַגָּאוֹנִים מִהַגְּנוּזִיָּה, הוֹצִי ר"ל גִּנְצֶבוּג, נְיוּיֹרֶק תְּרַס"ט; שִׁי'—שְׁעֵרֵי צֶדֶק, שְׁאֵלוֹנִיקִי חֲקִיב, שִׁיחַ-שְׁעֵרֵי-תְּשׁוּבָה, לִפְסִיָּה תְּרִי"ח, אוֹ שְׁאֵלוֹנִיקִי תְּקִס"ב; סְרַעֲג-סְדוֹר רַב עֲמָם גָּאוֹן, וְאִרְשָׁה תְּרַכ"ה.

(1) מְנַהֲגִים דְּמוּיִם לָזֶה אֲצֵל יְהוּדֵי-חֲהָרִים שֶׁבְּקוֹקֵי עֵין: זִכְרִיָּה אֲנִיִּים מוֹב, יְהוּדִי-

למעלה). סכום הכתובה היה גדול. כי כל בעל, בין עשיר ובין עני, כתב לאשתו "תוספות וכתובה" וסכום ה"תוספות" עלה פי חמשה-עשר על סכום הכתובה עצמה (ג"ה, ר"י). בשעת גבית הכתובה, במקרה-אלמנות, "נהגו בקירואן להאמין את הנשים" ולפטרן מן השבועה המוטלת עליהן על-פי דין-התלמוד (ג"ה, א' רכ"ד). גם לקחת שתי נשים — חזיון מצוי בין היהודים היושבים בארצות-המושלים — לא היתה מצויה אצלם (שם, מ, ורי"א).

חיי-הקהלות¹ היו מסודרים יפה. בראשן עמדו אנשים מצוינים, שהוכתרו בקצתן (ואולי רק בקירואן הבירה) בתאר "נגידים" (ג"ה, סי' רכ"ח, ותשוה"ג, קהלת שלמה, עמ' ע"א, ועי' גם "אנשי קירואן" לפוננא נקיי, עמ' 4). בכל קהלה וקהלה היה בית-דין קבוע ו"ראשי-בית-דין" על גביו (ג"ה, ס"ח, ק"פ). גם ישיבות או "מדרשות", שבהם הרבו להגות בתורה. בליל-שבתות היו מתקבצים בבתי-הכנסיות, לקרוא בתהלים לאור העששיות ו"התלמידים לקרוא בתלמוד" (ג"ל, נ"ט, ש"ת, נ"ב). אף מוסדות צדקה וחסד היו להם ונמצאו גם מנדבים, שנרכו לצדקה סכומים הגונים וקרקעות (גמ"מ, ז'; ג"ה, ר"ס; ש"ן, ד', ג', י"ג?). מכל זה רואים אנו, שיהודי-אפריקה הצפונית עמדו אז על מדריגה תרבותית וכלכלית גבוהה².

וכך נותנת השאלות והתשובות בידינו חומר חשוב לחולדות אחינו בתקופה קדומה זו. הרבה מהן עוסקות, אמנם, רק בביאור מקומות סתומים בתלמוד ואין בהן כל חדש לדברי-ימינו ונגיעה ישירה לחיי יום-יום³; אבל רובן עוסקות בדני ממונות ואשיות, אסור והתר, מנהגי התפלה ובית-הכנסת, קריאת התורה והפסחתה, שבת ויום-טוב ושאר דברים, שהם נוהגים הלכה למעשה ועומדים ביחס ישר אל החיים, ועל-כן חשובות הן לנו מכמה וכמה צדדים. השיבות יתרה יש להשאלות והתשובות בעניני אמונות ודעות ובדברים הנוגעים לדברי-ימייה של התורה שבעל-פה וחקירתה; וכמעט כל התשובות בענינים אלה נשלחו לאפריקה הצפונית⁴. בקהלות-

החרים, חשלהי, כרך י"ח, עמ' 551—557 (המערכת).

(1) שאל מרגא ורבנא יעקב... בשם תהל הקדוש קהל קירואן (אגרת רש"ג); מכתב ריש בן חפני לקהל פאס: מאל העדה הקדושה... הקהלה המהוללה.

(2) על השרטומים המועטים, שהבאתי בזה לתאור חייתם של יהודי צפון-אפריקה, אפשר לחוסף, על יסוד תחומר המדוברת, האצור בשוית של הגאונים, הרבה והרבה ולהשלים את התמונה בכמה וכמה פרטים ופרטי-פרטים, אלא שאין זה מתכלית הפעם, כי בעיקר הדבר אני משתדל בכל מאמרי אלה להראות על הקשר שבין המרכזים בבבל וארץ-ישראל ובין תפוצות-הגולה.

(3) אף-על-פי שגם הן, מלבד חשיבותן הגדולה להבנת התלמוד ולבירור הגרסאות הישורות שבו, יש להן ערך ידוע מצד מה שעל-ידיהן מכירים אנו את מדרת גדולתן של השואלים והמשיבים בתורה, וכמו שכתב הרמב"ם בחקדמה לפרושן על המשנה: "האיש הנכון המעיין בתלמוד יכול להשכיל די שכל כל גאון וגאון מדבריו ומפירושו". ואמנם, משאלותיהם התלמודיות של בני-אפריקה אנו רואים את גדלם בתורה במדה, שלא מצאנוה אז בשום ארץ אחרת זולת בבבל.

(4) ג"ה, כ"ט, רי"ז—רי"ט, רמ"א, רמ"ד (י-סיד)—רמ"ה, רמ"ח, שני, שניח, שעי"ג—שעיה, ש"פ, שפ"ג, ש"ן, חמ"א; ג"ל, י"ד, כ"ט (התחיה) לריש זקש, עמ' מ"ב, צ"ח, צ"ט, קט"ז—ק"י?; תג"ק, ע"ז ע"ח; ש"ת קי"ט; קהלת שלמה, ג"י, ד"י ז' (עיי"ש גם רשימת תשובות הגאונים בעמ' ס"ט—ע"י, שקרב מאד שנשלחו לאפריקה); שו"ת מהר"ם אלשקר, צ"ג, ק"א?; טעם זקנים (מפרט תרמ"ז) ד' נ"ד (התשובה המצינית על אודות השם; התשובה השניה על הישועה איך תהיה וביאת המשיח אין סגנונה המרדשי סגנון רב תאיי, שאלו נתיחסה, בפרט וסגנון הגאונים בכלל); ערוך, ערוך אב"י; ועל

אפריקה נמצאו אז חכמים גדולים בעלי השכלה פילוסופית ותלמודית עליונה. שחקרו ודרשו 'במסלא מהם', ומפני שהיה הקשר בינם ובין גאוני-הישיבות הבבליות חזק ואמין שאלו מהם תשובה על כל הספיקות, שנחשבו כבוסים.

בראשונה עמדו קהלות אפריקה הצפונית בהתחברות, כנראה, רק עם ישיבת סורא ואך בזמן מאוחר יותר באו ביחוסים גם עם ישיבת פומבדיתא. ידוע, שבשנות המאות הראשונות לתקופת-הגאונים עלתה סורא על אחותה הצעירה פומבדיתא (עיין אנרת רב נתן הבבלי בספר יוחסין על המעלות, שנחלתה בהן סורא על פומבדיתא), וזו האחרונה היתה כפופה במדה ידועה לראשונה. כבודה ופרסומה של סורא גדלו מאלה של פומבדיתא גם בבבל עצמה וגם מחוצה לה. אולם במחציתה השנייה של המאה השביעית (המחצית הראשונה של המאה העשירית לספח"ג) התחילה ישיבת-סורא לרדת מטה מטה, כי בראשה לא עמדו גאונים רבי-פעלים. והגיעו הדברים לידי כך, שלפני התמנותו של רב סעדיה לגאון החליטו החכמים לבטל את ישיבת-סורא ולהעביר את קצת התלמידים, שהיו בה, לישיבת פומבדיתא ולהסמך את רב נתן, בן רב יהודה גאון פומבדיתא, בתואר גאון סורא. כי היכי דלא לבטל שמא' (אנרת רב שרירא). אך רב נתן מת פתאום והחכמים ראו בזה 'אצבע-אלהים' העונשת על סגירת הישיבה העתיקה, ואז חזרו בהם מחלטתם ומנו את רב סעדיה לראש הישיבה בסורא. ואולם בזה רק דחו את הקץ, אך לא העבירו את 'רוע הגזירה' לגמרי, כי לאחר שמת רב סעדיה—שהיה בכחו להרים את קרנה של סורא אילמלא המחלוקת עם ראש-הגולה דוד בן זכאי, שנמשכה שנים מרובות ולא נתנה לו מנוחה—נסגרה ישיבת-סורא לזמן של חמישים שנה בערך. בסוף ימיו של רב שרירא חזרה ונפתחה ובראשה הועמד רב שמואל בר חפני. אך כבודה הראשון לא שב עוד אליה, ומן הגאון הזה, שהשאיר אחריו הרבה ספרים, לא נשארו אלא תשובות מועטות,—מה שמראה על מעוט השפעתה של הישיבה על ארצית-הגולה. לעומת זה התחילה אז—במאה השביעית לאלף החמישי—שמששה של ישיבת פומבדיתא לעלות; גבולה נתרבה בתלמידים והשפעתה על כל תפוצות-הגולה מתחזקת יותר ויותר. בראשה עמדו הגאונים החשובים רבי-המרץ: רב כהן צדקי, שעשה גדולות למופת הישיבה, רב חנניה בן רב יהודה גאון, רב אהרן בן סרנ'אדו, ויותר מכולם הגדילו לעשות האב והבן, רב שרירא ורב האי, שעמדו בראשה שבעים שנה רצופות. במאה והמישים השנים האחרונות לתקופת-הגאונים גדלה השפעת פומבדיתא על יהודי-אפריקה הצפונית עד מאד. המשא-והמתן שבינה ובינם נעשה תכופ והגיע לאינטימיות יתרה.

הגאון הסוראי הראשון, שעמו באו יהודי צפון-אפריקה בדברים, הוא, כנראה, דגאון המפורסם רב יהודאי בר נחמן⁽¹⁾ (מת תקכ"ג). מגאוני-סורא שאחריו, שעמד בקשר עם הקהלות של ארץ זו, ידועים לנו הגאונים: רב חנינאי, תלמידו של רב יהודאי (ח"ג, שם); רב הללי בר מר רב מארי (ג"ה, סי' קצ"ט, ועי' 'אנשי

כולן עולה בהשיבות אנרתו המפורסמת של רב שרירא לרב יעקב בר נסים וחבריו חכמי קירואן, שמשמשת עד היום מקור נאמן לכל העוסקים בדברי ימיה של תורה שבעל-פה ותקופת-הגאונים. יש להזכיר בזה גם את תשובת רב צמח לבני-קירואן בדבר אלדר הדני.
 (1) ח"ג, סי' כ"ז. מחוך החשובה יוצא ברור, שנשלחה לאפריקה הצפונית, ולדעתו של ביכלר (J. B. J., כך נ"י, עמ' 159) ומאן (J. Q. R., לשי' 1917, עמ' 482), נשלחה לקירואן.

קירואן" לרש"א סוזנאנסקי, עמ' 5; רבי עקב הכהן (ח"ג שם); רבי משה בר רבי יעקב (שם, ועיין גם ג"ה, תל"ב); רבי כהן צדק (שם); רבי שר שלום (ח"ג, שם; ש"ק, ד', ד' כ"ב-ג"ה, ר"י); רבי נטרונאי בר הלאי ("אנשי קירואן", סי' כ"ג ול"ט; זכ"ל, של"ב-ג"ל, כ"ג; ח"ג, קל"ג-ג"ה, של"ט לקאבס); רבי עמרם בר ששנא (ג"ה, רל"ב-תל"ד; גמ"ט, צ"ז=ג"ה ע"ד; גאוני קמאי); הדיינא ד' בבא' שלו, רבי צמח בר שלמה (אנשי-קירואן, עמ' 44, 6); רבי נחשון בר צדוק (ג"ה, ג"א, ח"ג, מ"ט; פרדס, ד' וורשה, עמ' 12, 2); רבי צמח ברחיים (תשובתו הידוע לבני-קירואן בדבר אלדר הדני; פרדס, ד' וורשה, סי' ש"ט); רבי סעדיה (י); בנו רבי דוסא (קהלת שלמה, עמ' ע"ב) ורבי שמואל בן חסני (עיין למטה בדברינו על קהלת פאס; ח"ג, קל"ד).

עם ישיבת פומבדיתא באו קהלות-אפריקה, כאמור למעלה, ביחוסים בזמן יותר מאוחר. הנאון הפומבדיתאי הראשון הידוע לנו, שבני-אפריקה הריצו אליו שאלות, הוא רבי פלסטי בר אביו, ראש-ישיבה בשנות תר"א—תר"ז (ש"ק, ג', א', ג'). ומן הנאונים שאחריו: בנו רבי צמח (גמ"ט, י"ט; ג"ה, ס"ט, ע"א, ע"ה, ר"י, רע"ט שס"ד, שפ"ה, ועיין מילר: "מפתח", עמ' 142; ח"ג, כ"ז?; ש"ק, ד', ז', ג', ועיין "אנשי קירואן", עמ' 29); רבי חנניה (ג"ה, פ', ובהערות שם, עמ' 354; ש"ק, ד', ד', יו"ח-י?); רבי אהרן בן סרג' אדו (ח"ג, ל"ז—מ', אנש"ק, עמ' 7). אבל ביחוד רבו התשובות, שנשלחו לאפריקה הצפונית על-ידי הנאונים רבי שרירא ורבי האיי ומספרן עולה למאות.

בין קהלות-אפריקה הצפונית הקרובות והרחוקות היתה התחברות תמידית וקבועה—כי עובדים ושבים ביניהן היו מצויים לרוב—והקשר בין חכמיהן היה חזק, תשובות-הנאונים, שנתקבלו בקהלה אחת, היו נעתקות ונשלחות בלי איחור לשאר הקהלות. וכך אנו רואים, שהכמי קירואן, למשל, סומכים עצמם בשאלותיהם לרב האיי על תשובות, שנשלחו ממנו ומאביו רבי שרירא לפאס (ג"ה, מ"ז, שפ"ו; "קבוצת חכמים", ויינה תרכ"א) וקאבס (חנ"ק, פ"ה; ג"ל, א'; ג"ה, עמ' 68). תשובת רבי האיי לסג' למסע מתקבלת גם בקירואן (תשובת ר"ה ב"סעדינה", עמ' 62, הובאה על-ידי

(1) יש להוסיף על זה גם את התשובה בח"ג, טיו, שנזכרה בהערה הקודמת, ועיין: מילר, "מפתח", עמ' 113; ג"ה, ס"ז-ש"ח, קס"ה.

(2) על הקשר שבין רס"ג ואפריקה הצפונית והשפעתו הגדולה על חכמי ארץ זו יש לדבר באריכות. ספריו של גאון זה הגיעו לאפריקה הצפונית במהירות מרובה ותכמי הארץ השתמשו בהם במרה מרובה. בשאלות, שנשלחו בני-אפריקה לרב שרירא ורבי האיי נזכרו מספרי רבי סעדיה: (א) ספר שמרות (ג"ה, רל"א; ש"ק, ג', ג', י"א). (ב) פירוש יאדונו רב סעדיה (ג"ה, סי'). (ג) סדר רב סעדיה (ג"ה, ר"ה, ומשם נראה שחיו בידם הרבה אכסמפלארים מסוג). (ד) הלכות שחיטה? (ג"ה, של"א, ועיין הרכבי בהקדמי, שנה א', עמ' 63, ואפנסטיון ב.מונאטשיוסטי לשנת 1913, עמ' 101). (ה) מסרי אדונו רב סעדיה גאון, בענין גס או שליחות (ש"ק, ג', ב', ל'). (ו) פירושו לסי' יצירת, שהובא להם על-ידי דוד תהרש ואבורני (עיין למטה), מתשובתו. שנשלחו לאפריקה, יש לציין: ש"ק, ג', ג', י"ב (עיין: "אנשי-קירואן", עמ' 44); Saadyana, עמ' 62—הפסלי, שנה ב', עמ' 74; ג"ה, ר"ש (אולי הכוונה שם לאחד מספריו); שם, סי' של"א, שפ"ז?

רבינו נסים בספרו "מגלת סתרים". ופעמים שאף הגאון עצמו היה מודיע לשואליו בעיר אחת, שעל כיוצא בזה כבר נשאל מבני עיר אחרת, ולחכמי אותה עיר היה מצוה, שישלחו להשואלים העתקה מן התשובה ששלח להם⁸.

(עוד יבוא).

ש. אסף.

(8) בח"ג, סי' קל"ד, כותב רב האי לבני-קאבס: "כבר פרישנא השתא להא שמעתא בתשובת שאלתא דמר רב נסים בר מר רב יעקב אלוף לקירואן וכתבנא לוותיה למכתב לכוון נוסחא". הגאון רמז בזה על תשובתו הארוכה לרב נסים בתג"ק, ע"ו, ורב נסים בשאלתו שם נושא ונותן בתשובת רב שרירא ורב האי, שנשלחה לאביו רב יעקב ושנרפסה בג"ה, ש"ן, על מנהגו של רב האי להודיע לשואליו, שעל כיוצא בזה כבר השיב למקום אחר—אם עמדו השואלים ביהוסים ידועים אל אותו מקום — עיין גם תג"ק, ע"ט; ג"ה, סימנים מ"ד, ס"ח, ר"ץ, שס"ד.

בְּסִבְכֵי-תֵיעַר

ספור

(המשדר).

מאת

מרדכי בן הלל הכהן.

ו.

קיניגסברג יצא החוצה שבע-רצון. הוא, אמנם, פזר זה עתה רי"ש רובלים כמעט על-לא דבר. ואולם „הוצאה זו הכנסה קרי לה“, נזכר קיניגסברג בכטוי התלמוד. על רבי ירמיהו עשה המאורע רושם, והוא לא יחדל מלהתפאר בזה לפני כל הסרורים באי-ביתו, ואלה יפיצו את הדבר ברבים, ואז ידברו בו טובות על עשרו ועל ישרו. והן לא מתנה נתן לרבי ירמיהו. רק את שלו החזיר לו, מה שהיה עליו לשלם עוד לפני שלש שנים. רבי ירמיהו חריף הראה לו אז את אצילותו, ועתה השיב לו הוא כצדקתו. לקיניגסברג היה רגש של קורת-רוח, כאדם היודע שעשה כהוגן. והדבר היותר טוב, שעלי לעשות עתה—אמר קיניגסברג לנפשו—הוא: ללכת אל זאב ברוכמאן ולאכול שם את ארוחת-הצהרים. גולדה, מרת ברוכמאן, תפתח את אוצרה הטוב, את כל אשר במזונו המלא, וזאב ברוכמאן יספר לי על כל העסקים, שנגמרו ועומדים להגמר בסביבות אלו. ידיעות של זאב ברוכמאן הן יותר נכונות מן השמועות מפי הסרורים יושבי-קרנות, שבאים אל המלון ללחץ פנכה ולבקש גמילות-חסדים או משרות, ועל-פי-רוב הם כודים מקרים ומעשים ככוונה תחלה להציל מפי ידיעות. אצל ברוכמאן ידע גם את מצב הרוחות בעולם-הכספים בדינפרובסק. כי על-כן יושב ברוכמאן במרכז הענינים האלה, ואל אחדים מן המלוים הגדולים בעיר הוא קרוב קרבת-משפחה.

זאב ברוכמאן שמח לקראת קיניגסברג מאד. נשקו איש לרעהו. גם את ילדי ברוכמאן חבק ונשק קיניגסברג. כאוהב ומודע אל הבית הזה. זאב ברוכמאן היה יליד עיירה קרובה לעיירתו של קיניגסברג, וגם משפחותיהם קשורות ומחותנות. הגברת ברוכמאן, גולדה סולומונובנה, היא בת אחד העשירים, ואחר נשואיה הלך בעלה אחריה לשבת בדינפרובסק עיר-מולדתה, כי בעד כל הון לא רצתה להתישב בעיירה הקטנה. אביה של גולדה. אחיה ודודיה עסקו בקבלנות אצל הממשלה. בבנין-גשרים ותקן-כבישים; ואולם זאב ברוכמאן בעלה לא רצה בעסקיהם ובחר לו את סחר-העיר, אשר אהב. גם

בעיני גולדה סולמונובנה מצא חן מסחר זה, שהוא מלא חיים ותנועה, נפיעות תכופות וסוסים דוהרים ובסבתו אורחים ממלאים את הבית חמיר. גולדה התפארה במסתר-אישה על בני-משפחתה הקבלנים. הנה עשרות בשנים אביה קבלן אצל הממשלה, וכל שר או פקיד לא דרך מעולם על מפתן-ביתם, ויש אשר על אביה לעמוד בפתח הפקידים לעת-מצוא; ואת ביתה מפארים בבקוריהם רחנים ואדוני-אחוות גדולים ונכבדים, משחקים בקלפים אצלה, וגם ארוחות-ערב יאכלו על שולחנה. מורגל בפי הצרפתי; "המצב מחייב" וגולדה ברוכמאן, אשה טובת-מראה ויפת-עינים, נעשתה ל-אישה גדולה, מרכז של סביבה ידועה; גולדה סולמונובנה—שם-דבר, ולמעמד-ביתה ולערך-שולחנה היו הוד והדר; ועל זה תפארת-גאותה חמיר.

לקראת קינינסברג שמחו אדוני הבית מאד. ברוכמאן ואשתו חיו חיי שלום ואהבה, וגולדה ידעה, שקינינסברג הוא גם קרוב-רחוק. גם ידידו הטובה של בעלה, איש-בריתו. —מתי, מתי באת?— קראו אליו שניהם, האיש והאשה יחד.

—היום בבוקר. וחשבתי את דרכי לבוא אל ביתכם לשעת-ארוחת-הצהרים, —אמר קינינסברג.

—האם שומעת את, עקרת-הבית?— פנה ברוכמאן אל אשתו בבת-צחוק: —מה לעשות, ויהודי זה אומר לאכול עמנו. שימי לב, גולדה'לה, להיטיב מעט את הארוחה, להוסיף מעט מים אל קדרת-המריק, וכדומה.

—חנני הולכת אל המטבח. —אמרה הגברת.

—גולדה סולמונובנה. —אמר קינינסברג: —אל נא תרבי לפאר את הסעודה. אני אוכל מכל אשר תאכלו אתם. אם יש אצלכם דגים ובשר, משמנים וממחקים— ומצא לי; הפאר והתפארת המיוחדים ללא צורך; וגם לתזמורת אל תקראי, —הוסיף קינינסברג בשחוק, ויאמר: —אין כל צורך לגברת ללכת אל המטבח; סעודתכם מספקת תמיד גם לאורח נוסף והותר; די יהיה בשבילי, ואני רוצה, שהגברת תשב עמנו ותשתתף בשיחתנו המסחרית. הן הגברת יודעת ומבינה בעסקים, הלא?

מחמאה זו היתה יקרה לגולדה סולמונובנה מכל שפת-חלוקת, ובפרט כשיצאה מפי סוחר בקי כקינינסברג. הגברת ברוכמאן אמרה, שהיא נכונה לשבת ולא לצאת כלום במטבח, מאחר שבטוחה היא, כי גם ארוחת-הערב יאכל קינינסברג בביתם. ^ע

—ובערב—אמר ברוכמאן—אפשר גם לקבוע שעור בש"ס קסן.

—הנה אנו שלשתנו—אמרה הגברת, ששמחה מאד להדגיש, שגם היא יודעת

לשחק בקלפים—ולשם יד רביעית אפשר תמיד להזמין את אחי. הוא ישמח מאד.

—מה אתם, רבותי, מדברים על מעשינו בערב—אמר קינינסברג—אם עתה

רעב אני. באין עוד ארוחת-הצהרים, כפי הנראה, מוכנת אצלכם, צו' נא, איפוא, ויתנו לנו

מעט מן המים המרים. הן הגברת יודעת, איזה מין אורח אני בביתה. כן-בית אני, ולא

אכזש.

—ואני שמחה מאד, —אמרה.

—ואני יודע זאת, ועל-כן...

כשעתים ישבו האנשים והאריכו בשלחנם וישוחחו, והמשיכו שיחתם גם בעברם לחדר-האורחים. לקינגסברג נודעו הרבה דברים מכל הנוגע למקצוע המסחר בנבולות המעניינים אותו. —שער-הרבית ירד מעט בעיר. אחדים מן הסוחרים הוציאו בדיסקונטו את שמותיהם בבאנקים בערים הגדולות, וגם לא באו לדינפובסק אל המלוים אשר שם. אחר מסחר-היער נכנס בתור חבר למועצת הבאנק הממלכתי, והוא סוחר מבין דבר ואיש ישר, והוא מגן בכל עוז על הסוחרים בהגישם את שמותיהם; לרבים מן הסוחרים הגדילו את הקרדיטים פי שנים ושלש, למרות השטנה מצד חברי-המועצה האחר, שהוא בעצמו מלווה ברבית ודרכו היה להזיק ולקלקל. לרגלי זה הורידו גם המלוים הפרטיים את שער-הרבית. עתה הבין קינגסברג, מדוע ולמה היה רבי ירמיהו חריף נוח כל-כך. —את היער הגדול של הנסיך מאגמים יקנה, כפי שצריך לשער, שלמה הלוי. הנסיך כבר חייב לשלמה הלוי כמאתים אלף, והמלווה, מלבד שאינו נותן יותר, הנה העיר בנסיך, שיתבע אותו לדין. בין הלוי ובין הנסיך פרצו דברי-ריבות. הנסיך הבטיח למלווה למסור לידו את הכסף, שהיה עליו לקבל באביב שעבר מאת הולדוביצים. והנה אך קבל הנסיך את הכסף —ויסע לפטרבורג, ושם —"בקשו את האשה" —התחילה פרשה שלמה של הוללות ונסיעה לחוץ-לארץ, ואת הכסף שלמה הלוי אף לא ראה. עתה שב הנסיך, וכסף מאן דבר שמה. מקרב הסוחרים, זה בחר, לא יקנה איש את היער; מפחדים מפני הנסיך. שחדל להיות בטוח, נאמן בחתימתו ושומר כתב-חוזה. היער ישרא, איפוא, בידי שלמה הלוי, אם יאבה הנסיך או ימאן. —זאב ברוכמאן עצמו עוד טרם קנה כלום מן היערות. זהו בריגש מאלה, שיש להם פנאי... מאת משולחו הראשי נחמן חנה'לס, קבל, אמנם, ברוכמאן שנים-שלש מכתבים בדבר יערות אחרים בסביבה המתאמת לו ועל הנמל, שהוא יודע את מוצאיו ומובאיו; אך הוא טרם יענה לו עליהם. עצלן זה אינו זוכר אף באיזה מקום שם את המכתבים ההם. ברוכמאן "חושב", שגם אחר החגים לא יאחר לשלוח ולתור את היערות. לא כך עושים מסחר. פתאום מציעים לפניו להתעסק בעניני-שמורות, דיסקונטו; אפשר, הוא אומר, לקנות עתה שמורות בטוחים באחראים נאמנים. הכפילו לו עתה את הקרידיט שלו בבאנקים, והנקל להרוויח את ההבדל בין רבית שיקבל ובין זו שישלם. גולדה פולמונובנה כבר קנתה מעט-שמורות עוד בהיות בעלה בערי-הדרום. ברוכמאן אינו חדל להיות קל בדעתו וכבד בחנויותיו. וחבל מאד. אדם טוב, חביב. לו רצה ברוכמאן והיה משתדל בזה, היה יכול להשתתף עם שלמה הלוי ולקנות את יער הנסיך מאגמים ביחד. הן גדולה היא הידירות בין בית ברוכמאן ובין בית הלוי, וביחוד האהבה בין שתי הגבירות. ואולם חושש הוא ברוכמאן, שמא ישל או הלוי עליו את כל המזרח של העסק, באשר הלוי אינו יודע "מאי דקאמרי רבנן" בעסקי-היער; ואף גם זאת —שלמה הלוי רגיל ברבית, ואך טוב לאדם לחזור אחרי כן-מינו: טובה שותפות בין שני סוחרים.

ברוכמאן עשן בלי חשך. אך גמר פפירוסה אחת — וכבר הדליק כנולתה את

הפפ'רוסה האחרת. קיניגסברג הרגיש בנפשו עיפות אחר הארוחה הטובה והשיחה הנעימה ואשמורות עיניו דבקו לאט. הגברת ברוכמאן הרגישה בזה.

—אולי, רבי אברהם-חיים. תשכב ותנוח מעט. —אמרה הגברת: —עצתי

לשניכם ללכת אל חדר-המטות ותשכבו שם. הן גם רבי זאב'לה שלי אוהב את

התנומה לאחר ארוחת-הצהרים.

קיניגסברג התעורר ויקם ממקומו.

—סליחה, רבותי, —אמר: —עלי ללכת אל מלוני. אנשים צריכים לבוא אלי.

עוד אכנס אליכם היום בערב.

כל מה שהיה טוב ומועיל לדעת—נודע לקיניגסברג. באמת, אין לו עוד כל

עבודה מיוחדת בדניפרובסק. עוד היום יבוא אליו יחזקאל ווילנה, והוא יסדר בלי כל

עמל את כל דבר החלואות, לחדש אותן ולהמשיכן לימים הבאים. אבל קניות-יער אסור

לדחות עתה, וכל מי שיקדים לקנות—יזכה וירויח. אם יש הצעות מאת נחמן חנה'לם,

אזי לא מחכמה ורק מעצלות שלא תכופר דוחה זאב ברוכמאן את הענינים עד לאחר החגים.

לך וקנה, חטוף וקח—שמא יקדימך אחר. עתה היא שעת-הכושר לקנות-יער. ואין לו

לקיניגסברג, בשביל מה להאריך את ימי-שבתו בדניפרובסק; לא לשם שיחות במלות,

בקורי-כבוד ומשחק-קלפים הוא בא לכאן. והוא החליט, שאין טוב לפניו כי אם לקנות

את היער של מאקובסקי, ובנקודה זו עליו לרכוש את מרצו. קניה זו היא בגדר-אפשרותו.

וכאשר בא אל חדרו במלון „ריגה“, צלצל קיניגסברג וקרא אליו את המשרת,

צוה עליו להגיש את המיחם ויאמר לו:

—לך, יענקל, וקרא אלי במלון „עונן-הזהב“ את משה-ליב. —זה שהיה משולחי,

ועתה הוא של הזלדוביצים. גבה-קומה וזקן צהוב לו. תראה אותו ותאמר לו, כי אני

קראתי לו אלי. אני אהיה בחדרי ולא אצא לשום מקום.

המשרת מהר למלא את פקודת-האורח. הוא מצא את משה-ליב באולם-האוכל

של המלון וישם לפניו את דברי קיניגסברג.

—איזה קיניגסברג? —שאל משה-ליב.

—רבי אברהם-חיים קיניגסברג מוויסילובקה. —אמר המשרת: —הוא בא היום

בבוקר ושלח אותי לקרוא לך אליו.

—אותי? —שאל האיש. שלא האמין למשמע-אוזניו.

—כן, אותך; הוא בקש, שתבוא אליו, והוא מחכה לך בחדרו במלון שלנו.

הנשתי לו את המיחם. והוא לבדו בחדר.

למה ועל מה זה קורא לו קיניגסברג—קצרה בינתו לדעת. האומנם מצא

מעילות בחשבונות השונים לאחר שמסרם לבריל קוליק? או אולי נודע לו בדבר

העונן והחבלים, שמכר משה-ליב בעברו עם הרפסודות דרך קיוב ואמר עליהם

לקיניגסברג, כי צללו בתהום-הדניפר בעת שנאחזו הרפסודות ועלו על שרטון? ואולי

ספר לקיניגסברג מלפל המרסור על „יותרת“ הרפסודות, שמכר על-ידו? אבל

אבל מכיון שהוא קורא והמשרת מצא אותו—צריך ללכת.

—טוב—אמר משה-ליב אל המשרת—אבוא.

בחשאי ובלי שנשמע קול צעדיו נכנס משה-ליב החדרה אל קיניגסברג, שישב לבדו וקרא איזה גליון. הגליון והמיהם סככו בעד פני קיניגסברג, והוא גם לא ראה ולא הרגיש, כי נכנס איש אל החדר.
—שלום!—אמר משה-ליב.

—אה, משה-ליב,—קרא קיניגסברג לא בלי צל של שמחה:—שלום! קח

כסא ושב.

קבלת-הפנים הזאת לא נבאה למשה-ליב כל רע. הוא שב לאט-לאט אל מנוחתו, לקח כסא וישב עליו.

—גש אל השלחן יותר קרוב, משה-ליב,—אמר קיניגסברג:—מחול-נא וצלצל על-ידי הדוק הכפתור שעל יד הדלת.

נכנס אנשון, המשרת הנכרי.

—תן עוד כוס,—אמר אליו קיניגסברג:—ואל תתן לאיש להכנס אלי. אני עסוק.

—תיכף, אדון. שומע אני.

וכאשר הובאה הכוס, אמר קיניגסברג למשה-ליב:

—מוזג לך כוס-טה וספר חדשות.

—אילו חדשות יודע אני?

—הנה הפצתי לדעת, מי יקנה את יער וואסליבסקי?

—חרתי אותו בפקודת שולחי הזלדוביצים,—אמר ימטן בטון של חם.

—לי נדמה, שזיסקינד יקנהו. הזלדוביצים יקנו "חלקים" מאת הממשלה.

—או את היער של הנסיך מאגמים,—אמר משה-ליב.

—את זה לא יקנו,—אמר קיניגסברג בבטחה:—את היער לא יקנו, אבל

פלוגות רפסודות בודאי ובודאי יקנו מן היער הזה.

—אבל, הן אין הנסיך מוכר מעולם פלוגות, קורות בודדות, ואך שטחי-

יער שלמים.

—את היער של הנסיך יקנה. יודע אתה מי?—שלמה הלוי.

—שלמה הלוי?—שאל משה-ליב:—האם קונה-יערות הוא?

—את היער הזה יקנה, או אולי כבר קנה, מפני שהנסיך צריך למכור רק לו

ומפני שהוא צריך לקחת את היער. הבינות?

—קצת מבין אני.

—ועתה אמור לזלדוביצים, שאך לחנם הם מסתובבים בחצר-הנסיך. ידברו אל

שלמה הלוי—אמר קיניגסברג, והוסיף:—ואת היער של וואסליבסקי, חושב אני, יקנה

אלתר זיסקינד.

—הן זיסקינד-היער משה-ליב—סוקר עתה יערות אחרים לגמרי...

—יודע אני—אמר קיניסברג:—לא כל שדוק שמציעים גומרים. לתור ולברוק—

דבר אחד, ולקנות—דבר אחר ...

שניהם התרישו רגעים אחדים. קיניסברג חשב. שבשיחה זו השפיע על משה. ליב והביא בלבו בטחון. שאת יער וואסיליבסקי יקנה זיסקינד, ואין לו אחר זה כל חסן ברשימות של יערות אחרים.

—שמע נא, משה-ליב,—אמר קיניסברג בקומו ממקומו ויסגור את דלת החדר:—

מה שהיה בינינו—היה ולא ישוב עוד. עתה רוצה אני, שתתן עלי-ידי את הרשימה של יער מאקובסקי אשר תרת. זיסקינד לא יקנהו—אני מבטיחך; ואתה, כמובן, תבוא על שדך מדי.

משה-ליב כבר הספיק לשוב אל מנוחת-נפשו. הוא נוכח, שאין קיניסברג יודע כלום מכל ה"מעסקים", שעשה בעת השימוש, שכבודם הסתר דבר. אין הוא משה-ליב, צריך עתה למצוא במה לזכות אורחותיו בעיני קיניסברג, ואף להיסך: קיניסברג זקוק עתה לו, בחפצו להשיג מירו רשימה נחוצה לו. הגיעה עתה השעה לנקום מאת קיניסברג ולשלם לו כדבריו וכמעלליו. אשר עולל לו: את אשר עשה לו באוהל-העץ ביום-השבת ההוא ואשר שלח אותו מעל הרפסודות קודם מכירתן. ביד משה-ליב להשיב עתה לקיניסברג כגמולו, בתת לו רשימה בדויה, מספרים לא-נכונים. אפשר להקטין מאד את מספר העצים הנמצאים, ואז לא יסכים קיניסברג לשלם את המחיר הנכון, שהאדון דורש, ולא יוכל להתחרות עם שאר הקונים; או, להפך, הוא יגדיל את האומדנה, ואז יעלה קיניסברג את המחיר וישלם יותר מכדי שוויו של היער—ויפול בפח.

—טוב,—אמר משה-ליב,—מחר אביא לאדוני את הרשימה.

בשכלו החריף והמהיר הבין קיניסברג את אשר בלבו של משה-ליב. הן הוא יודע את מדת-ישרו של האיש הזה!—ובכן נגש אל משה-ליב פנים אל פנים עד להתדבק בו:

—הרשימה, משה-ליב, הן היא בפנקסך, אצלך. פה. מחר אין לי חסן בה.

אם תתן—תננה על ידי תיכף, פה. וחמשים רובל תקבל מידי גם-כן תיכף ומיד. מחר אין לי חסן בה,—שנה קיניסברג את דבריו.

והדבר נעשה. — —

אך נהיה ערב. עוב קיניסברג את חדרו לצאת החוצה. במסדרון קרא את המשרת ויאמר לו, שאם יבואו אנשים וישאלו לו, יודיעם, כי הוא בביתו של זאב בדוכמאן. גם צוה לקרוא אליו את עגלונג, אשר מהר לבוא.

—האם נח המוס, קאסיאן?—שאל קיניסברג.

—כן, כאן לא רע; אורוה כדבעי. כבר הפעם השניה נתתי לו שבולת-שועל.

—טוב. מחר בבוקר נצא לדרך. היה נכון, קאסיאן—אמר קיניסברג וילך לו. בבית בדוכמאן בלה קיניסברג את הנשף בטוב. אכלו ארוחת-הערב, ואחרי-כן

שחקו בקלפים. אחיה של גולדה סולומנובנה שמש י"ד רביעית". כשהיה מגיע תורו של קיניגסברג לחלק את הקלפים והיה פנוי, היה מהנה מעצותיו את הגברת ברוכמאן, שלא היה כחה יפה בשחקו. בשעה מאוחרת גמרו את המשחק. ואחיה של גולדה נפרד וילך לו לביתו. קיניגסברג לא סהר לקום מעל מקומו, מעל השלחן הירוק. ברוכמאן הוסיף לערבב את הקלפים, אם כי השחק נגמר, באין כל עבודה אחרת.

— שמעו-נא, רבותי! — אמר קיניגסברג אל ברוכמאן ואשתו: — אולי שמעתם דבר על האדון מאקובסקי?

— אנו יודעים אותו, — אמר ברוכמאן.

— הוא נראה לי — הוסיפה הגברת — כאיש אציל ועדין מאד.

— משפט כזה — אמר קיניגסברג בלצון קל — גם חיתי לשמוע מפי הגברת, מפני — מפני, שגם את מצאת חן בעיניו מאד.

— מאין אתה יודע? — שאלה מרת ברוכמאן.

— אני הכל יודע. אני עוקב אחריו, — ענה קיניגסברג: — הנה הייתם יחד בזפתיה, שחקתם שמה בקלפים. ומאקובסקי אמר אחרי כן לפונדקאי: אך הוא אשה! ...

— ומה לך, רבי אברהם-חיים, לדעת על מאקובסקי? — שאל זאב ברוכמאן.

— הוא מוכר יער, ויער טוב! ... אני הולך מחר לקנותו מידו. אם רוצים אתם, רבותי, הבה זנקנה בשותפות.

— זמי תר אותו? — שאל ברוכמאן.

— זמי שתר — תר; בידי רשימה של מומחה. — וקיניגסברג ספר לבני-שיחתו את כל השערותיו בנוגע ליער זה.

— טוב, — אמר ברוכמאן, שבעצלותו שמה לעסקי, שבא לידו בלי עמל ומרדוד מצדו.

— אם רק במקח השוה, — אמרה מרת ברוכמאן.

— אם לא במקח השוה, לא אקנה. אין אני אומר לקנות כדי לתת כסף למאקובסקי, אלא כדי להרויח.

— שמעתי, — אמר ברוכמאן. — שזיסקינד תר את היער הזה, או חשב לתור אותו.

— אני יודע. אחרים תרו ואני אקנה. — אמר קיניגסברג.

— טוב. — אמר ברוכמאן. — אנו מסכימים.

— אם-כן — אמר קיניגסברג — הדבר נגמר. את היער הזה אנו קנים בשותפות.

— אולי-השמיע מרת ברוכמאן את דעתה, להראות, שהיא יודעת פרק במסחר — אולי תכתבו ביניכם איזה כתב-חזה, כי התקשרתם יחד?

— לא צריך! אנשים אחים אנחנו, — אמר ברוכמאן, אשר פחד מאד, מן תהיה עתה עליו עבודה לכתוב ולחבר כתב-חזה: — בני ובין רבי אברהם-חיים קונטראקטים

וקשרים אך למותר.

—למותר לגמרם— אמר קיניגסברג.

ובזה נפרדו.

ז.

עוד בראשית השעה השמינית בבוקר כבר עמדה העגלה של קיניגסברג רחומה אל סוסו על-יד מבוא-המלון, וקאסיאן ישב על דוכנו והצקלון מונח על מקומו בעגלה. קאסיאן היה דייקן ועשה את הכל כמצווה עליו מאחמול; אך קיניגסברג עוד התעכב במלון. הוא נזכר וכתב מכתב קצר לעורך-דין שלו, —שלא הספיקה לו השעה אחמול להתראות עמו, בדבר המשפט, ובסוף-פסוק בקש אותו גם לאמר שלום בשמו לשלמה הלוי. שלא ראה אותו בגלל מחלת בתו הילדה. על פני המלון עבר ותיק הטלית והתפלין תחת זרועו יצחק ווילנה הסרסור, וישאל את משרת המלון למי העגלה הזאת; וכאשר נודע לו, כי קיניגסברג נוסע עכשיו, עלה אל המלון לדבר „דברים אחדים” עמו, והדברים האחרים נמשכו כחצי-שעה. נכנס אל החדר ישראל'קה מלך, הסרסור ליערות; נכנס לברך את רבי אברהם-חיים בן-חתימה טובה — הימים ימי-התשובה — ואגב קבל גמילות-חסד לימי החג. כך עברה כשעה שלמה, עד שסוף-סוף ירד קיניגסברג מן המדרגות ועלה על עגלתו ויסע.

בעצם היום עוד השמש בתקפה, שולחת את קויה הלוהטים כבימי-קיץ ממש, וכמעט אין אתה מרגיש, שכבר התחילה תקופת-תשרי והקיץ גווע; ואולם בבוקר האויר קריר, פעמייתו הולכות ומרגשות. ואך יצאה העגלה מחוץ לעיר אל מרחבי השדות ובינות לחורש מצל-ונשבו רוח-אסף, רוח מחיה נפשות, אל פני קיניגסברג, וטוב היה לו. גם לבו היה טוב עליו. בשבתו בעגלה עשה את חשבון מסעו זה, והנה עד עתה הכל עלה יפה. ענין ההלואות, חושב הוא, מסודר לא רק אצל רבי ירמיהו חריף, אלא גם אצל אחרים, כפי שיצא לו מן הדברים. שנדבר עם יצחק ווילנה, אשר בפירוש בקש ממנו להשאיר בידו עוד שטרות ל„עשותם”. קניות גדולות עוד טרם תעשנה, עוד טרם ירימו את המקחים על יערות מארי, ואם יצליח בידו עתה לקנות יער, לא יהיה מוכרח להרבות במחירו. סחרי-יער מן הגדולים עודם מחכים, ואת השאון ואת המהומה מעוררים לעת-עתה רק הפונדקאות והסרסורים. עתה היא השעה היותר יפה, היותר מכוונת לקניית יער, —זאב ברוכמאן הסכים בחפץ לב, והגברת ברוכמאן אף היא הביעה את רצונה להשתתף עמו בקניית היער של מאקובסקי. באופן זה, שאלת הכסף מסולקת לגמרה. ברוכמאן הוא בשבילו שותף טוב ומתאים בכל האופנים. אין בו אף שמץ מקטנות-המוחין, והוא לא יבקש לעולם עליו תנאות ולא יעורר נגדו תביעות של תוהו ולא יבוא עמו בצרופי-חשבונות, כמו שהיו משיבעים אותו מרורים שותפיו בני משפחת אשתו... מחוץ חשבון מסעו זה עשה גם חשבון עולמו בכלל, וגם אותו מצא טוב.

הנה עוד פרס תמלאנה לו ארבעים שנה—וכבר שם לו במחירים, אמנתו וכסחונו לא־קמנים (בכל אופן, חשב, יותר מכפי הונו...), וגם הבאנקים פתחו לו אמנה. השיא את בתו הבכירה, ויכול הוא לאמר: את בתי נחמי לאיש—לאיש כדבעי; צעיר משכיל, יודע את העולם, ישב שנים אחדות במוסקובה, וברצון עזב את שאון עיר־הבירה ובא לגור בעיירה בביתו, יחד עמו. נעשה באמת כבן־ביתו, ככן לו. החתנת, אמנם, מוצאת חגואות עליו; אין הוא צדיק בכל דרכיו כחפצה. אבל גם היא שמחה בו ואוהבת אותו. חתנו נעשה שותף לו. על נקלה ילמוד את ה"תורה הגדולה" של מסתר־היער, והוא יהיה עזר כנגדו. רוסית יודע הוא היטב, כותב כאחד המומחים ולא יבוש, כי ידבר אל שר־הממשלה או עם אדוני־האחוזות. "ובהיות לו עוזר כזה, אפשר יהיה להרחיב את העסקים; אחד יסע אל הדרום, והשני ישאר כאן—וטובים השנים מן האחד. הנה אם יקנה עתה את יער־מאקובסקי, ישלח את חתנו שמה. חורף אחד יתחנך, ואחר־כן ינהל את העסק. הן ברוכמאן יטיל את כל העסק רק על שכמו; העצלן הזה יבקר בחורף את היער פעם או פעמים, או אולי רק באביב יבוא אל הנמל לעת צאת הרפסודות חצר־קאזימיר של מאקובסקי קרובה אל העיירה, כעשרים פרסאות—ואז יוכל הצעיר לפקוד את ביתו בכל עת. הזוג הצעיר יכול גם להתישב בתוך החצר, או בתוך היער יבנה בית למשרד יותר גדול יותר נוח, ואז יגורו להם הצעירים שם כל חדשי־החורף יחד.

—האמנם נעמוד עוד פעם בזפתיה, או נעבור על הפונדק ונסע הלאה?—שאל

קאסיאן את אדונו.

—האם כבר זפתיה קרובה?—שאל קינינסברג.

—עברנו את טחנת־הקיסור. עוד כשתי פרסאות—וזפתיה.

—בודאי נסור.

המוס כבר היה עיף וישרך את רגליו בכבדות. קשה היה לו לעת זקנה למשוך בעגלה לא־קלה כשלוש שעות רצופות ולקבל צליפות סומן לזמן, למען ימהר דרכו. והוא שמה מאוד כאשר העמיד אותו קאסיאן על יד מבוא הפונדק זפתיה ויאמר:

—באנו!

קינינסברג נכנס אל הבית ויברך את הפונדקאי בשלום. הלז ענה, אמנם, לאורחו. שלום, אך לא הפסיק מרוגזו ומנערתו בכתו הגדולה, שגם היא הרעימה עליו בקולה. מן הדברים האחרים של שני הנצים, שקלטה אונו של קינינסברג בכניסתו, קשה היה לדעת מי צועק אל מי, ובכלל שורש דבר נמצא בריב האם והבת.

—הנה!—אמר מוטיל זפתן,—ישמע רבי אברהם־חיים ויגיד הוא, אדרבה.

—איני רוצה לשמוע!—אמר האורח:—אבל כעס, רבי מוטיל, היא מדה מגונה,

ובפרט בימי־התשובה. —והוסיף:—שמעו־נא שניכם מה שאני אגיד לכם. באתי והגני

רעב, ואתם תנו לי מכל אשר בידך ה' את ביתכם.

—זה אפשר,—אמר הפונדקאי.

—ועוד דבר אחד רבי מוטיל: האם אפשר להשיג בנפתיה זוג סוסים טובים?
אך תיכף!

—למה לו סוסים? האם שלכם מתעצל ללכת?—שאל מוטיל.

—אני רוצה לנקוע מפה ליבושת, אל מאקובסקי. ואת סוסי אשלה הביתה בלעדי.
—ליבושת?

—כן, וגם אתה, רבי מוטיל, חסע עמי, —אמר קיניגסברג:—אני רוצה לפטות,
אולי יעלה בידי לקנות את היער של מאקובסקי. אין אני מכיר לא את האדון ולא
את היהודי המוכן שלו, כמדומני, ליור שמו. ואתה, רבי מוטיל, הלא מכיר אתה את
שניהם, ולכן תלך עמדי—ותוריד סרסרות.

—הלא יום-כפור...—גמגם הפונדקאי.

—היום יום שלישי, ויום-הכפורים הוא בשבת. מפה ליבושת—בערבך כארבעים
פרסאות, ונבוא שמה לעת ערב. ואם לא הלילה, הנה ביום מחר נגש אל העסקי, ואם
מה' יצא הדבר—נמזור אותי, ועוד תספיק לשוב לנפתיה ליום-הכפורים. הן גם אני
צריך לבוא הביתה ליום-הכפורים, —אמר קיניגסברג.
מוטיל חשב רנע ויאמר:

—זה אפשר. את האדון אני מכיר. הוא מתאכסן אצלי. וליור הוא קצת מחותן
עמי. אמנם, אין הוא חשוב גדול אצל מאקובסקי.

—זה לא כלום, —אמר קיניגסברג:—אני רק צריך להתודע אל האדון—וכבר
אדע את אשר לפני. אבל—סוסים? האפשר בנפתיה להשיג סוסים טובים?

—לכי נא, חנה, קפצי-נא אל איזאן כלבתא, —אמר מוטיל אל בתו. ואל
קיניגסברג אמר:—יש כאן אצל ערל אחד זוג סוסים מהודרים; אך הוא כלב
גדול; הוא יכול לדרוש מחיר הנסיעה שני רובל, ואולי גם שלישיה שלמה.

—אם ידרוש שלושה רובל, בודאי כך גזרה היא מן השמים, —אמר קיניגסברג בצל
של לצון:—שלח, רבי מוטיל, ויביאו את הסוסים. רק אוכל ונסע. הן ידע אתה אותי—
איני אוהב לדחות. "אומר ועושה"!

בת הפונדקאי אך יצאה מן הבית לאשר שלחה אביה, ומוטיל נזכר וכמו
אמר אל עצמו:

—אם כן, אם אנו לוקחים את הסוסים, צריכים לקחת גם עגלה הנונה. את זו
נמצא אצל הכומר. ישאילני.

—שלח אליה, רבי מוטיל, —אמר הסוחר:—שלח את עגלוני.

—לא, —ענה הפונדקאי:—אליו עלי ללכת בעצמי ובכבודי; אנו חיים

בידידות.

—אם כן, רבי מוטיל, מהר ולך, —זר קיניגסברג:—אל תדחה את הדבר. רוצה
אני לבוא יבשחה עוד בתחלת הלילה. אסעד פה, וגם כוס-מה נשתה אחר האוכל, כי בדרך
לא נסור לשום מקום, וגם נעבור את הפונדק של שמואל קחמה בלי לחנות אצלו. לא

צריך: יש שיען רעה מזקת... הוא, אמנם, כפרי, אבל בכל זאת ירניש בדברי, שאני נוסע ואתה עמי, ותתעורר אצלו שאלה: לאן, למה?—בענינים כאלה, רבי מוטיל, אשרי הזהיר...

—יהי כדברי מעלתו. אני „קופץ” כרגע לבית-הכומר.

בצחלה נהגו הסוסים של איוואן כלבתא את העגלה. הסוסים היו, אמנם, קמני קופה, אבל מלאים ושבעים, והעגלה של הכומר היתה קלה ואופניה משוחים היטב, ועל איוואן היה לפעמים לעצור בסוסיו לכל ידהו. בכל הדרך נחה העגלה ותעמוד רק כרבע שעה בקצה אחד הכפרים על יד באר-המים. איוואן דלה והשקה את סוסיו אחרי נחם מעט, ומפני שהסוסים היו עוד חמים, לכן מהר בעליהם לעשות את דרכו הלאה לכל יחלו ברגליהם.

אך זה עתה נהיה לילה כאשר הגיעו ליבושת. אנך-הסתר עמד בצד הדקיע, חזר ואורו כמבער לאפרי, שקוף-אמנם. פרות אחדות עודן תועות ברחוב הכפר או עומדות על-יד שערי חצריהן, כמו נמלכות בדעתן אם לסור אל החצר או לחדול. הכלבים לא חרצו לשונם לפראה העגלה העוברת לאורך הרחוב, בראותם את הסוסים ומראה פני מוסי-אכרים לרם. עוד לא ככל בתי הכפר העלו אור, ואך במספר קטן של חלונות קמנים נראו אבוקות מהבהבות, ואולם בחלונות הפונדק, הקרועים לרוחה ושמונה שמשיות בכל אחד, היה אור גדול; ועל-פי האור הזה הכיר איוואן כלבתא את בית הפונדק, וביא את עגלתו עד מבוא הבית ויעמידנה שמה.

אליעזר היבשתי לא כרגע הכיר את מוטיל וסתן כאשר נכנסו הבאים אל הבית. וגם כאשר הכירו, היה נבון רגע: לא הבין על נקלה, מה זה ועל מה זה חרד מוטיל וסתן לעזוב את ביתו ולצאת בדרך בימים אלה, בעשרת ימי-חשובה... ולאן הוא נוסע? ליר היה איש שמן, יהודי קורבקן, כמו שקראו לו שכניו, מפנק את נפשו, כדברי תנועה ולא קל במחשבותיו. חידות היו לו המעשה הזה, זאת הנסיעה של מוטיל וסתן והיהודי השני, סיחר לפי מראהו, הבאים אליו—ולא יכול לפתור את החידה.

—זהו רבי אברהם-חיים קיניגסברג,—אמר מוטיל בהציגו את בן-לוחיתו לפני

ליז:—בודאי שמעת את שמו.

—מאין?—גמגם ליז.

—מוזיס-לובקה, מסחרי-היער שבוויסילובקה.—ענה מוטיל, והוסיף בלחישת:—

האם לא שמעת את שמו קיניגסברג? סוחר כדבעי, ידוע... ולאחר שתיקה קלה הוסיף בקול:—אנחנו לנים אצלך, ליז.

ליז עוד לא יכול לשוב למנוחתו. הנה הם נשארים הלילה ללון אצלו;

אבל לאן פניהם מועדות? ... הוא משתוקק מאד לדעת, אבל יודע הוא ומבין, שאין שואלים שאלות כאלו: כבוד נסיעות של סוחרים הסתר דבר, ואין מצלין אלא בשעת הצורך ולמי שצריך. לא טוב להיות בחול. ימתין מעט, ובעתו, „אם מה” יצא הדבר”, בודאי ידע משרי-דבר...

אבל מוטיל זפתן היה מאלה, שאינם אוהבים לדחות את מעשיהם, ובפרט שגם הסוחר שלו הוא מסוג האנשים העושים היום מה שאחרים דוחים למחר. ואך נח מעט מן הדרך ועוד עמד קינינסברג בתפלת-ערבית, אמר מוטיל אל ליור:

—האם האדון שלך, מאקובסקי, הוא עתה בבית?

—והיכן יהיה?—ענה ליור.

—אם כן, עליך, ליור, יהיה ללכת אל החצר.

—עתה? בלילה?—שאל ליור.

—כן, תיכף-ומיד, —ענה מוטיל:—אנו באים אליכם, אל הפריץ שלך, רוצים

אנו לקנות את היער מידו. מבין אתה? ...

אם כי ליור שמח מאד על דברי מוטיל, שנאמרו בהתגלות-לב ובלי להסתיר את מטרת-נסיעתם. בכל זאת לא הבין באחת את כל הענין לפרטיו. איזה יער?—את היער של האחוזה יבושת א'-אפשר לאדון למכור בלי רשות הסינאט, כי על-כן האחוזה כולה ירושה היא לילדי מאקובסקי הקטנים. הדברים מוסבים, איפוא, על היער קאזימיר, —אבל הנה הוא יודע, שסוחר אחר, זיסקינד שמו, שלח מומחה לתור את היער, והוא, ליור, לא ידע ולא שמע, שנמצא עוד סוחר, איזה קינינסברג, התר את היער ההוא, ועתה בא לקנותו. האמנם תרו את היער, והאדון לא גלה את אוננו על הדבר הזה? ... תפש לו איזה סרסור את האדון במלון בדניפרובסק או במקום אחר ולקח ממנו רשיון לתור את היער, והוא לא אמר לו כלום! ... יכול הוא גם למכור את היער באופן שכזה, בלי שידע הוא, ליור, "גם בשכבו ובקומו" ... באמת, זה מעשה-סדום ... ואיזה הדרך בא מוטיל זפתן, לא סרסור ולא מכירו של האדון, לידי ענין זה? ... לסוף הבין ליור בכל זאת, שהעסק, כמו שהוא עתה, מלבד שלא יביא לו הפסד, שהרי יהיה שותף למוטיל בכסף-הסרסרות, הנה, אם אך יתן ה' והעסק יגמר בעזרתו יעלה בידו לשום למישור גם את העקוב שבינו ובין האדון בדבר חכירת האחוזה יבושת באופנים נאותים.

כי בימים האחרונים שררה רוח רעה בין ליור, החוכר של האחוזה יבושת, ובין מאקובסקי, אדון-האחוזה. צרכי האדון היו תמיד יותר מכסף החכירה, שהיה ליור משלם; ובפרט בימים האחרונים, מיום שהחליט מאקובסקי לישא אשה חדשה, לא הסמיקו לו כל הכנסותיו. על כל צורך בחצר, על כל הוצאה שלו בבית ובדרך, היה מאקובסקי פונה אל ליור, אל היהודי המוכס של יבושת, כי משה עין-אחת, המוכס של אחוזת-קאזימיר, היה רחוק, במחוז אחר. מאקובסקי היה שולח אל ליור פקודות בכתב ובעל-פה, פתקאות ושליחים, לשלם סכומים מסכומים שונים, בלי שהתחשב בדבר, אם המוכס עוד חייב לשלם או כבר פרע את דמי-החכירה עד חומס. מן החצר לא פסקו לבוא דרישות של תשלומים, עד שלסוף חדל ליור לשלם. ואז עלה עליו חרון-אפוש של האדון. מאקובסקי היה פורץ בכסף, אך עריץ לא היה ממבער, וגם נגד ליור לא אחז באמצעים חריפים; אך בכל זאת קשה היה לו להשלים

עם המצב, שהיהודי "שלו" אינו נותן כסף בשעה שהאדון זקוק לו. הוא קרא אליו את ליור ויוכיח על פניו אבל הלך החנצל ואמר, שמלכד שאין עליו שום חוב, אחרי שכבר שלם את דמי-החכירה במלואם, הנה הודה ולא בוש שאין כסף בידו, שהוא מוצג ככלי ריק. והדברים היו דברי-אמת. עסק-החכירה לא היה עפרות-זהב. אדמת האחוזה יבושת היתה כחושה ודלה. מספר-המקנה היה קטן והשדות לא היו משובלים ברובם הגדול. חורשות-האדון לא היו טובות למרעה, ובגלל זאת לא היו הכפרים בסביבות האחוזה משועבדים לעבודת-האחוזה ושכר הפועלים היה גדול. האגס הספיק מים למחנה אך בחדשי-האביב, ובימות-הגשמים ובשאר חדשי-השנה שבתה המחנה מכל עבודה. הכנסת האחוזה היתה מועטת, והמוכס אך בקושי שלם את דמי-החכירה ובקושי כלכל את נפשות ביתו.

— אבל לכסף אני צריך, ליור! — אמר האדון: — הן עליך, ליור, להבין ... האם מבין אתה? ... נחנך! ...

— אז — אמר ליור — על האדון לנסוע לדניפרובסק, אל שלמה הלוי ...

אבל גם מדניפרובסק שב מאקובסקי בידים ריקות. הוא, אמנם, מצא חן בעיני האשה החדשה של שלמה הלוי, גם דבר אליה מחמאות בצרפתית, אף הלל את מוב-מעמו של הזקן בפניו ושלא בפניו — המלוה לא פתח לפניו את צוררו. להפך: הוא הזכיר לו את חובו ודרש ממנו, לכל הפחות, את הרבית. אז שלח מאקובסקי את ליור לדניפרובסק, אולי יעלה בידו להשיג כסף; אבל גם הוא שב כלעומת שהלך, ובמקום כסף מאת שלמה הלוי, הביא את עצתו למכור את יער-קאזימיר, וכבר מצא סוחר וישמו זיסקינד, אשר הסכים לשלוח לתור את היער.

מוכן, שהאדון לא היה שבע-רצון ממסעו של ליור. שלא הצליח להביא לו כסף כאשר חכה. לכסף צריך מאקובסקי בכל יום, ופעמי סוחר-היער מאחרות לבוא ... ויונו וקוצף האדון על זה האיש ליור: איזה מין יהודי מוכס הוא זה, שאינו יודע דרך איך לחלץ את האדון מן המיצר בשעה שהוא זקוק לכסף! ... ובימים האחרונים, בצר להאדון, התחיל לבקש תנועות, מענות ומענות גם על החשבונות של החכירה ... זה לא היה ממנהגו של מאקובסקי מעולם, ואך הדאגה לכסף וחסרונו בעוכריו. ולכן, אם באמת זה הסוחר, שהביא עתה מוטיל זפתן, יקנה את היער, תהיה הרוחה לאדון, וגם הוא, ליור, יחלץ מצרות רבות, שהיו נכונות לו.

ובמצב-רוח מוב הלך המוכס לצוות על אנשי-ביתו להכין ארוחת-ערב לאורחיו.

ח.

בית-האצילים שבכפר יבושת עמד על גבעה, השולטת על כל מרחבי הכפר והשדות סביבו. הבית היה בנוי לרוחה, וגורתו ובנינו העירו, שנבנה מומן, בימים קדמונים, עוד טרם יקרא דרור להאכרים, בעת שהעושים במלאכה עבדו את עבודתם

חנם אין כסף; אז היתה גם החורשה של יבושת יער מלא עצים גדולים ועבים, והנקל היה להסיע מיירות-האחוזה קורות לבנין כחפץ-הבונים. חותנו של מאקובסקי זה, שהשאיר את יבושת לנחלה לבתו, היה אציל פלוני מאלה שידעו את הסוד "לבנות בית בדמים", ותחת הלמות-נוגשים ושיריקת-שוטים עשו האכרים עבדיו בחומר ובלבנים, חטבו קורות-עץ מן היער ובנו וכללו את הבית ביציעות ובאולמות וגם גן-חורף עשו בו. בימים ההם היה הבית מלא אורה, ששון ושמחה נמצאו בו תמיד ויין ומשתה לא חסרו בו. כל זה היה מלפנים, בימים ה"טובים" ההם. אך הנה עברו יותר מעשרים שנה—זמן ספורנו הוא באמצע שנות-השמונים למאה שעברה—ושבתה השמחה מבתי-האצילים. כי מרד מפולנים שלאחר שחרור-האכרים שם קץ לכל ההוללות והלביש מעטה-אבל את הצרות האדונים וארמונותיהם העליונים. ועתה, במצבו הדחוק של האדון מאקובסקי, הבית המרווח כמו מעיק בגדלו, כסרה העורף הם החרדים הרבים, ללא צורך, וכלועג לרש הוא גן-החורף של הבית, בעת אשר גם בגן-הקיץ רבה העזובה מאין די עובדים, הדורשים תשלומים בכסף מלא—ואין ... כגוש שחור וגדול נראה הבית מרחוק בשחור הלילה, וליוזר ראה, שאך בהלונות אחרים אור מאיר. ליוזר ידע את החרד: זה היה חדר האוכל.

בביתו של מאקובסקי נמצאו שני אורחים, ושניהם בלתי-רצויים ביותר לאדון-הבית. האחד היה גיסו של האדון, אחי אשתו המתה, אופיציר בצבא הרוסי. הוא בא ליבושת זה כשבועים לרגלי ענין רע, אשר קרהו. הוא הפסיד בשחוק-הקלפים סכום רגון, שלא יכול לשלם אותו, והיה אנוס לבקש מאת גיסו עזרה בצרתו. בתור דוד היתומים ילדי-אחותו, היה גם הוא אחד מן האפטרופסים על אחות-יבושת, ואך מעצלות ובלי דעת לא דרש מעולם מאת גיסו דין וחשבון בדבר ההוצאות וההכנסות של האחוזה. עתה בא אל מאקובסקי לבקש ממנו את הסכום הנחוצ לו מאד, לבקש בתורת הלואה מן הסכומים של הכנסות-האחוזה. והנה הוא יושב באחוזה זה כשבועים, והתקוה לכסף עודנה רחוקה ממנו. הוא אינו מאמין למאקובסקי, שאין לו כסף, הוא גם חושד בו במעילה בכסף-היתומים, ובפרט שבדעתו לישא אשה חדשה. והחיים בחצר-יבושת משעממים, אין כאן חברה עליזה, וגם על היפהפיות מבנות-הכפר אנד השלטון לצוות עליהן לבוא אליו. והוא מלא זעם ורוגז כל היום על תבל ומלואה, על האחוזה ועל גיסו...

האורח השני הבלתי-קרא היה סגן שר-המחוז. זה מזמן שמאקובסקי מסרב לשלם את מס-הממשלה, המושלים על אחות-יבושת. כבר נשלחו אליו הודעות בכתב וגם גובים-שוטרים בעל-פה להזכיר, וגם הבטיח¹ לא אחת להשוטרים ולפקיד-המשטרה להכניס את סכומי-המס לאוצר-הממשלה—ולא שמר את הבטחתו למלואותה. מאקובסקי היה מן האדונים, שהיו להם מקורבים בעיר-הפלך, ופקיד-המשטרה פחד מעט להיות לו כנושה בכל תוקף. אבל המשטרה קבלה נזיפה מאת פקידות-הממשלה, על מה ולמה אין גובים את החובות, וסגן שר-המחוז החליט לבא ליבושת ולתקוף את האדון המסרב

למען ישרם את המס ולא ידחה עור. הפקיד בא בכוונה לחצר יבושת לעת-ערב, כשהאדון בבית, ונכון היה לדבר אל מאקובסקי קשות, ואולי גם .לאחוז באמצעים... מאקובסקי צוה להכין ארוחת-ערב בכבוד, בתקווה, כי גדולה לגימה, שמרכבת את הגזרה וממתקת את הדין, והתשלום של המס כמו שנדחה ידחה. אחר הארוחה דרוש יהיה להעסיק את האורח במשחק-קלפים, וכמוכן, גם להשתדל, שהפקיד יזכה באיזה סכום במשחק, ויהיה לבו טוב עליו. אבל—ראשית, היכן מוצאים "יד רביעית", ויהיה מעשה-המשחק שלם; ושנית, זה גיסו האופיציר מומחה הוא בשחוק-הקלפים וגם להושיט. הוא אחרי רווח, והוא בוודאי עוד ישתדל להכשיל את הפקיד במשחקם, ותחת להועיל—ויק... .

כבן-בית נכנס ליזר לחדר-האוכל. הוא ידע בנפשו, כי בשורה בפיו אל האדון: סוחר בא לקנות את היער. ובהכרת-ערכו אמר: —ערב של שלום, אדונים.

מתוך הבקור שלא בעתו והכניסה לחדר-האוכל בלי נטילת רשות, ובעיקר מתוך ההרחבה, שבה ברך ליזר את המסוכים לשלחן, הבין גם מאקובסקי, שנפשי דמוכסן עתה דבר נכבד וטוב. האדון ענה על הברכה וישם פניו אל היהודי ויתלה בו את שתי עיניו, כשואל פשר-דבר.

—סוחר בא לקנות את היער של חצר-קאזימר—הודיע ליזר. —זיסקינד?—שאל האדון ולא בשמחה רבה. כבר שמע על זיסקינד, שהוא אדם קשה וסוחר שאינו ממהר לכלות את אשר החל, ולא רבה, איפוא, התקוה להושיע ממנו במהרה.

—סוחר אחר מוויסילובקה—אמר ליזר. —את הסוחרים מוויסילובקה—התערב סגן שר-המחוז—אני יודע כולם. הם תגרי-יער כדבעי.—ובשמו פניו אל ליזר הוסיף: —ומה שמו של הסוחר? —קינינסברג.

—קינינסברג?—שאל הפקיד—אברם מוסיוביץ? —את שם אביו איני יודע,—אמר היהודי:—אבל, כמדומני, שכן. שמו אברהם-חיים...

הפקיד התעורר ויאמר: —הוא ולא אחר.—ואל האופיציר, גיסו של מאקובסקי, אמר בשמחה:—רגה לנו "יד רביעית" מצוינת. קינינסברג יודע פרק בקלפים כאחד מאתנו, ועוד יותר... כבר יהיה לך, אחא, רווח. "תרנגולות" (*) לא תרדנה בעל השלחן, אם קינינסברג במשחקים. לך נא, חביבי,—אמר אל ליזר—ואבחר לך קינינסברג, שאנכי כאן. אמור: אלכסיי אלכסנדרוביץ מ'חניביץ כאן ואומר לו שלום.—ואל מאקובסקי אמר:—יבוא מיד. ה'מן אותו. זהו—סוחר! אני מידועו ומכירו.

(*) בשם "תרנגולת" קורין המשחקים ברוסיה את הענשים, כשהנכשלים משלמים את החסר.

לבו של מאקובסקי נעשה טוב עליו. 'יבוא סוחר, והוא מכירי המובי כפי הנראה, של סגן שר-המחוז, ויבלה עמו את הזמן, ולא עליו, על מאקובסקי, תהיה עוד החובה לבקש תחבולות להנעים לפקיד את הערב. מלבד זה, אולי באמת כנים הדברים, וזה האיש קיניגסברג הוא באמת סוחר-יער, שאפשר לעשות עמו מסחר וקנין. סגן-שר-המחוז יעזור על ידו, בהיות היהודי הסוחר ממכיריו. „בוודאי לא פעם קבל ממנו שוחד.“ —חשב האדון:— „הסוחרים יודעים יותר ממני להתהלך עם פקיד-המשמרה“.

—בקש, ליזיר, את הסוחר שלך, כי יבוא. אמור לו, שאנכי מזמינו, —אמר מאקובסקי ויצהל פניו אל היהודי.

כאשר באו, כעבור שעה, קיניגסברג, ליזיר ומוטיל זפתן —האחרון גם הוא נגרד אחריהם מפחדו, שמא יגמרו את העסק בלעדיו —לחצר-האדון, כבר היה אור גם בחדר-העבודה של בית-האצילים. ומקובסקי פגש את קיניגסברג במסדרון ויושט לו את ידו. ועוד טרם יספיק קיניגסברג להוציא את ידו מיד בעל-בית —ומחר-העבודה חרד לקראתו סגן-שר-המחוז, ובקול עבה וצרוד מעט, כקול הרגיל אצל אופיצירים רוסים של חיל-הרגלים, קרא מרחוק:

—את מי אני רואה! אברם מוסיוביץ!

הסוחר והפקיד חבקו איש את יד-רעהו.

—לזה —אמר הסוחר— גם אני לא חכיתי. ידעתי, כי אדוני הוא סגן-שר במחוז זה, אבל למקרה מוצלח כזה, שאמצאך הלילה כאן, באמת לא חכיתי. —ואחרי נחו מעט הוסף: —ומה שלום אדוני? ומה שלום הגברת —כמדומני, ווארווארה אנדרייבנה, והילדה שלכם, אולגה הקטנה?

—היא זוכרת אותך, בחיי שזוכרת, —אמר הפקיד.

—העוד זוכרת את הדוד אָבֶּדֶם?

—לא „אבלם“ עוד. היא כבר גמרה את הגימנסיה בדניפרובסק. גדלה וחבמה.

את אולגה אלכסייבנה במחוזנו הכל יודעים, —התפאר האב.

מאקובסקי היה אדם טוב ושנאה לבני עם אחר, ואף ליהודים, היתה רחוקה מלבנו. אך בכל אלה היה אציל פולני, המביט על היהודי מגבוה, מרס-אצילותו. בעיניו היו חדשים וזרים מעט היחוסים הקרובים, האנושיים, שראה עתה בין הסוחר היהודי ובין סגן-שר-המחוז, אציל רוסי. והוא לא בז להפקיד, —כרגע זה כמעט קנא באציל הרוסי, וברגשותיו הטבעיים, שאינם יודעים הבדל ופדות בין אדם לאדם.

—אבל, אדונים, למה תעמדו במסדרון? —פנה מאקובסקי אל חמדברים:—

בבקשה אל חדר-העבודה. בבקשה, אדון קיניגסברג.

ליזיר ומוטיל זפתן לא נועזו להכנס גם הם אל החדר אחרי האדונים והסוחר, ונשארו עומדים במסדרון. ומאקובסקי אמר אל ליזיר:

—הלא אתה קצת כן-בית מאן. הכנסו. איפוא, לחדר-האוכל ואמור שם לסמאם,

שיניש לכם מה—ואל מוטיל פנה:—הלא אתה, כמדומני, מאפתיה?

—כן, אדון. —ענה מוטיל—וזה אני, שהבאתי את הסוחר...

—טוב, טוב—אמר האדון וילך גם הוא לחדר-העבודה.

שם כבר היה הכל מוכן למשתה-הטה נגם—למשחק-הקלפים. השלחן השטוח ארג ירוק היה מוצא כולו, בכל קרשיו המתקפלים, ובשתיים מארבע קרנותיו עמדו סגורות-ברונזה נמוכות וגרות דולקים. על השלחן היו מונחים שני סדרי-קלפים חתומים, גזרי-גיר ומברשות קטנות עגולות—מכשירי-המשחק. סגן-שר-המחוז קרא בשם הסוחר ובשם האופיציר, גיסו של מאקובסקי, ויבקשם להתודע איש אל השני, והמשיך את שיחתו עם קיניגסברג. עוד לפני שנים רבות היה מיחניביץ פקיד-המשטרה בגליל העיירה וויסלובקה, והוא ידע וחכיר את כל האנשים בתוך העיירה ואת כל האדונים באחוזותיהם סביבה, והיה שמח מאד לשמוע מפי קיניגסברג דברים על אודותיה. מאקובסקי היה שבע-רצון, שהפקיד מצא לו איש-שיח, אך בשביל האופיציר לא היה דבר מעניין בכל השיחה שהיתה בנוכחותו. האופיציר לא דאג הרבה, אם נוח יהיה הערב לאיזוה פקיד-משטרה, סגן-שר-המחוז, או לא-נח; הן לא אליו הוא שלוח כנושה, ורק אל מאקובסקי, זה שהיה גיסו, ועתה אינו יכול—ואולי אינו רוצה: השד יודע אות!—לחלצו מן המצר בעת צר לו. בעיני האופיציר, האציל הגא, גם לא היה טוב הדבר לראות את ההתקרבות היתרה, שהפקיד הנוצרי מראה ליהודי, ולא נראה לו מה שהיהודי אינו מתבטל כלל מפני הדר-גאונו של האציל, הוד-מעלתו של סגן-שר-המחוז, והם משוחחים ביניהם כשני מכירים טובים. מלבד זה, הנה בקרב האופיציר בערה תאווה גדולה אל ה"תרנגולות" השמנות, שלפי דברי סגן-שר-המחוז רגיל זה האיש קיניגסברג להעלות תמיד על שלחן-המשחקים, ונפשו קצרה בכל השיחה הבטלה בעיניו שבין מיחניביץ והסוחר—שיחה הנוטה להמשך.

—הלילה קצר והמלאכה מרובה, אדונים. —אמר האופיציר וירא בידו למול

פני שלחן-הקלפים:—השלחן המסכן מתגעגע לנו...

—כן, כן. זה אמת, —אמר סגן-שר-המחוז:—פקיד-צבא יודע תמיד להזכיר

בדבר הסדר. הבה, אדונים: אל השלחן!

המשחק היה צוהל ומעניין. קיניגסברג לא אהב מעולם להיות זהיר במשחקו, סגן את עצמו לעתים קרובות, היה מנסה את המזל, וכמובן, היה על-פי רוב הולך ונכשל. הוא לא היה משחק בקלפים כדי לבלות את הזמן, שידע ערכו והיה רגיל לבלותו בענינים יותר נכבדים. משחקו היה תמיד עם אנשים "נחוצים", פקיד-משטרה או אדונים אחרים, שהמשחק עמם נעשה קרוב להם, וטוב להפסיד מאשר לזכות אצלם... בכלל היה קיניגסברג משחק יפה: אינו נרגז, אינו בא בטענות אל אנשי-משחקו, וברברי הלצה ובמלי-בדיחה ובשיון-נפש אחד הוא רושם בגיר בידו גם את הרווח גם את ההפסד. מאקובסקי שחק בפזויר-נפש. בלי לחשוב את הליכותיו; בתור בעלי-הכית לא נעים היה לו לזכות במשחק, וגם היה נפעם מעט. בלי לדעת,

איזה הדרך יגש אל עצם הענין הנכבד עתה בעיניו, אל מכירת-היער. חידות היו בעיניו דרכיו של הסוחר קיניגסברג: הוא הלא בא בכוונה תחלה לקנות את היער, — כך הודיעו לו לזר ומזל, — והנה הוא ישב לשחק בקלפים, משחק זה כשעתים ואין דובר דבר בדבר היער. ונכשל מאקובסקי פעם אחר פעם. הלהוט מאד אחר הרווח היה האופיציר. הכל הרגישו בזה, ואופן-משחקו לא מצא חן בעיני הנשואים; ביחוד רע היה המעשה בעיני מאקובסקי, כי על-כן הלא בן-ביתו הוא ולא עליו לנצל במשחק את אורחיו. קיניגסברג מצא עד מהרה את מקומות-התורפה של האופיציר, גם הבין את היחסים שבינו ובין מאקובסקי, — והכשיל את האופיציר פעמים רבות, צד אותו במכמורת לא אחת. לשמחת שאר שני המשחקים, ישר ושאנן, כרגיל ומנוסה, שחק סגן-שר-המחוז, וגם ההצלחה האירה לו פנים. החלק היותר גדול מן ה"תרנגולות" יבוא לידו. — המה מוכן! — הודיע המשרת מעל סף-החדר.

— הפסקה קטנה, אדונים! — אמר מאקובסקי: — בבקשה לחדר-האוכל. האופיציר היה הראשון, שהתרוסס מעל כסאו-יועב את מקומו ללכת אל חדר-האוכל. הערב הזה, לעת-עתה, לא השביע אותו רצון עד מאד. הוא, אמנם, בדק במעוף-עין רגילה את החשבון וראה, כי זכה במשחק; אבל לא באותה מדה, שקוה מראש. כמו שהאמין נשען על דברי סגן-שר-המחוז. הוא תאר לעצמו את קיניגסברג בתור יהודי עשיר כקורח, וכמובן, בור ועם-הארץ בקלפים. והשחוק בעיניו להפסיד סכומים גדולים בשעה שהאדונים חולקים לו כבוד ומצרפים אותו למשחק. והנה — "לא מניה ולא מקצתיה". קיניגסברג זה, גם בהכשלון, יודע תחבולות לצאת מן המצר, ולא בלי דעת את המשחק הולך הוא ונכשל, אלא מפני שאינו מפקד להעמיד אה עצמו במקום-סכנה; והוא אף על פרוטה יתרה לא יוותר, אף "לקיחה" אחת לא ימחול לא לך ולא למי-שהוא. טוב, איפוא, להפסיק את המשחק ולהחליף כה בחדר-האוכל. הוא נחש ומצא, שלאחר הפסקה קצרה ההצלחה מתגברת. — בעצתים, כאדם המחליץ את עצמותיו, קם ממושבו סגן-שר-המחוז. לאפו הגיע מחדר-האוכל ריח המעמסים. העולים על השלחן יחד עם משתה-המה, והיה נכון גם הוא לשים את פעמיו אחר האופיציר; יואולם לא מהר לעשות זאת, כל עוד קיניגסברג מידעו נשאר על כסאו לשבת. וגם הבין מציניקין, שאמנם ברצונו של קיניגסברג, שהוא לא יעזוב עתה את החדר. — בבקשה, אדונים! — שנה מאקובסקי את הזמנתו: — לא למותר לסעוד מעט את הלב...

קיניגסברג נשאר לשבת על מקומו, ולא קם מעל השלחן. הוא מלל באצבעותיו את הגיר וכמו רגע חשב את דרכו, אם לקום או לחדול. אבל זה נמשך אף רגע קטן.

— חוק הוא לי — אמר קיניגסברג בשומו פניו אל שני הנשואים, העומדים על-יד השלחן מוכנים לעזוב את החדר: — בראשונה — עסק, והסעודה באחרונה; זו הן לא תברח. באתי אל הארון מאקובסקי בדבר עסק... — וכאשר הרגיש, כי סגן-

שר-המחז כמו הסב פניו אל דפחה, מהר קיניגסברג ויאמר: —אלכסיי אלכסנדרוביץ יכול להשאיר כאן. אני גם מבקש אותו להיות נוכח בשיחתנו. האדון מאקובסקי אינו מכיר אותי, בעת אשר אלכסיי אלכסנדרוביץ הוא מכירי מאו. ואני מבקש אתכם, אדונים, לשבת.

שני האדונים ישבו.

—באתי אל אדוני—אמר קיניגסברג אל מאקובסקי—לקנות מידו את היער באחוזת-קאזימיר.

—האם תרת אותו?—שאל האדון

—לי אין צורך לתור את יער-קאזימיר—ענה קיניגסברג:—אני—יליד וויסלובקה וחצר-קאזימיר קרובה אל עיירה זו, מרחק של עשרים פרסה. את כל היערות שבסביבות וויסלובקה אני יודע כמו שאני יודע את חמש אצבעותי. בתורים ובבדיקות יתרים אין לי שום צורך. ובאביב שעבר היתה לי הזדמנות לעבור דרך כל יער-קאזימיר. תרתי אז את יערי של בינקנדרוף, הנשען על גבולך, אדוני. אז לא קניתי אותו; הוא הרבה מעט במחירו. ואולם עתה, אם לא יצלח בידי לקנות את היער שלך, אקנה אותו.

—האם עתה אתה אומר, כי יוריד לך בינקנדרוף מן המחיר?—שאל מאקובסקי.

—עתה אפשר להוסיף מעט על המחיר. המקחים בערי-המורד עלו מעט, כי

היבול עלה יפה השנה וצריכים להוסיף גם לאדוני-היערות.—אמר קיניגסברג.

מאקובסקי לא ידע מה לדבר, איך נגשים אל הענין. הסחר מצא חן בעיניו. אין

הוא דורש ממנו ארכה עד שישלח אנשים לתור את היער—אין לו, כמו שהוא אומר,

גם צורך לתור, למנות ולספור, כמו שעושים שאר הסוחרים ביערו זה שבועות אחדים.

אך עבר בימי-דאביב דרך היער,—וכבר הוא נכון לקנותו, ואם אך הוא. מאקובסקי ידע

לכלכל את הדבר בתבונה, אז תיכף ומיד, עוד הלילה, יגמר דבר מכירת היער, וכל המעקשים

במצבו יהיו למישור: ישלם את המס לממשלה, ופקידה-שומריה לא יהיו לו כנושים,

וגם את גיסו יפטר ויתן על ידו את הסכום הדרוש לו. הן באמת צריך לחלצהו מצרתו...

סותר כיהודי זה אין לשלוח מיד. הן דרך כל קונה לאמר רק רע, ובנוהג שבעולם

מסתירים הקונים את התנאים הטובים להמוכר.—וזה הסותר מודה ומודיע, שמחירי-

העצים במורד עלו בשנה זו, ואינו מחדד את המצב הטוב. אם יעזוב מידו קונה זה,

ילך זה ויקנה את היער של בינקנדרוף שכנו.

—אני נכון למכור את יער-קאזימיר,—אמר מאקובסקי.

—שם, כמדומני, כאלף דיסיאטין?—שאל קיניגסברג.

—בערך כמספר הזה.

—ואת התנאים של האחוזת אפשר לראות?

—אפשר,—ענה האדון, ויגש אל הארון אשר בחדר ויחפשהו ולא מצא; ורק

אחרי חפשים שונים בתיבות שבשלתן-הכתיבה נמצא סוף-סוף.

קיניגסברג בדק את תכנית כל האהוה, קרא את רשימת חלקי-האחווה השונים ובגיר אשר בידו רשם על פני הארג הירוק של שלחן-הקלפים מספרים שונים ועשה צרופים וחשובנות אחרים.

— ובכן, אדוני, מה מחיר היער? — פנה קיניגסברג אל מאקובסקי בהחלט.

— כמה אתה מציע? — שאל מאקובסקי.

— הסתורה שלך היא, — ענה הסוחר: — ואולם אנכי איני אוהב לעשות מעשה

צועני הסוחר בסוסים. אמור נא לי: כמה הציעו לפניך בשנה שעברה במחיר היער? —

הן ידעתי, כי עוד בשנה שעברה נשאת ונתת בדבר מכירתו.

— חמשה-עשר אלף רובלים.

— סכום זה הציעו לפניך, או אתה דרשת כך? — שאל קיניגסברג במון

של חוקר-דין.

מאקובסקי נבוכ מעט, אך התאושש ויאמר:

— את זה הציעו. סרסור אחד בדגיפרובסק הציע...

— סרסור, נניח, אינו עוד סוחר... אבל — טוב, יהי כך. וכמה דורש האדון?

מאקובסקי נבוכ עוד פעם, חשב רגע — ויאמר:

— עשרים אלף.

— וזהו המחיר האחרון? — שאל קיניגסברג. הוא העביר את ידו על מצחו, התגרד

מעט בנבחתו, והביא את קצה זקנו בידו למו פיו ויחרש רגע.

את הרומיה הקטנה הפסיק סגן-שר-המחוז.

— אברם מוסיוביץ, הן אתה סוחר חרוץ ואמיץ-לב. קנה איפוא. לוואלדיסלאב

פרנצביץ "יד קלה", ואני אברך את הקניה.

— טוב, — אמר קיניגסברג: — אני נותן לך את עשרים האלף. ואלה התנאים:

חמשת אלפים רובל בעת חתימת החוזה; עשרת אלפים בימי השוק בהומיה, בראשית

יאנואר; וחמשת אלפים הנותרים בשנה הבאה.

— לי — אמר מאקובסקי — נחוץ כל הכסף בחורף הזה.

— אברם מוסיוביץ, — התערב מיחניביץ עוד פעם: — אל-נא תדבר בענין של שמוות.

חנור את כל מאמצי-כחך ושלם את הכסף בחורף הזה. שלם תשלם באיב את חמשת

האלפים האחרונים.

— אם השלמון מצוה — אמר קיניגסברג בבת-צחוק — עלי להכנע...

— ועוד תנאי אחד — אמר מאקובסקי: — הזכות של הצייד ביער כולה בידי. וגם

זכות-המרעה.

— לו יהי כדברך, — אמר קיניגסברג, כאדם הנותן, אמנם, ערך להתנאי, אך

הוא מסכים לדרישתו של המוכר.

— ובכן — אמר סגן-שר-המחוז אל שניהם: — הדבר נגמר. תקעו כף.

ותקעו, כפיהם וסגן-שר-המחוז הפריד בין הכפים המשולבות. קיניגסברג הוציא

מכיסו אלף רובל ויתן על יד מאקובסקי.
 — כן יותר טוב — אמר מיחניביץ: — ועתה כבר הרשות ל"הזות" מעט על העסק הנעשה. הבה, נלכה לחדר האוכל!

— צריך לערוך קבלה על הכסף — אמר מאקובסקי.
 — את זה נספיק לעשות אחר-כך, — אמר קיניגסברג ויקם ממקומו.
 ושלשם הלכו לחדר-האוכל. כל הערב התהלכו שם בצללים ליור ומוטיל זפתן. זה כשלש שעות הם מחכים, שיגיע תורם לעבודה: לתיך בין האדון המוכר ובין היהודי הקונה לפשר את ההדורים, לישר את הסכסוכים ואת החלוקים בתנאי-העסק. והנה במקום שיחה של מסחר וקנין, דין ודברים, יושבים להם האנשים אל שולחן-הקלפים, מבלים זמן לבטלה, וכבר חצות-לילה — ואינם פוסקים... לו היה ליור אצל מאקובסקי בתקפו, כמו שהיו היחוסים בשנים קדמוניות, אפשר, היה נכנס "קוממיות" לחדר-העבודה והיה מורז את האדון לגשת אל "עצם הענין". אבל עתה אין הוא מעז לעשות כך. הוא נסה לעורר את מוטיל זפתן, שיכנס הוא לנסות דבר אל קיניגסברג, הסוחר שלו. אך גם מוטיל מפחד להכנס לפני ולפנים אל החדר, שאדונים יושבים שם. כאשר בא האופציר, ניסו של האדון, אל חדר-האוכל, חרדו שני היהודים, קמו מכסאותיהם ויצאו אל המסדרון, ויאמרו בלבם: הנה הם ונשלם סדר שחוק-הקלפים, ועוד מעט ויכנסו האנשים ויתחילו לשאת ולתת בדבר היער. והנה האופציר ישב לבדו לאכול ולשתות — תיארוך יש לו, ברוך-השם — והאדון והסוחר וגם סגן-שר-המחוז נשארו שם, בחדר-העבודה — ואינם יוצאים. וארכו להם השעות, וקצרו נפשם לחכות, וכמו על גחלים לחשות הם מתנועעים במסדרון-הבית.

רשט עבר על בשרם כאשר שמעו את צעדי האנשים הולכים מחדר-העבודה מחקרים אליהם.

— האם עודכם פה? — שאל מאקובסקי את ליור ואת מוטיל בראותו אותם.
 — את היער קניתי, — אמר קיניגסברג יהודית, בפנותו אל היהודים: — ברוך-השם. הרוחתם סרסיות. ברכוני נא בסמן טוב.

— בשעה טובה ובמזל טוב, — אמרו ליור ומוטיל יחדיו: — לשנה החדשה עסק חדש. יכולים אתם ללכת הביתה, — אמר מאקובסקי אל היהודים: — האדון הסוחר ילין פה, אצלי. הלא כן, אדון קיניגסברג?

— יוצא כך, — ענה קיניגסברג: — הן עוד עלינו לכתוב איזה זכרון-דברים. — ובשומו פניו אל ליור ומוטיל, אמר: — העסק נעשה. החתה יכתב בדניפרובסק, אחר הסוכות. רבי מוטיל, אתה יכול לשוב לזפתיה. ואני בוודאי אשיג פה סוסים לנסוע הביתה. האם לא כן, וולאדיסלאב פראנצביץ? — פנה קיניגסברג אל מאקובסקי.
 — לא נעזבך, — אמר מאקובסקי: — כסוסי ובענלתי אשלחך, אברים מוסיוביץ. אורחי אתה.

— שנה טובה, חתימה טובה, יהודים! — אמר קיניגסברג, וחדר-האוכל בלע אותו אל קרבו.

אין קשוב עוד ...

(רשום).

המרגעה, שעליה חלם הלב בדרך, בשובי משדות-המלחמה הביתה, מרגעה, שתשכיה לאט-לאט את כל רשמי-הבלהות של שלש השנים, שצלליהם נגדו אחרי משם, מן ההפירות, עד לבית-אבותי, - מרגעה זו לא באה. פוגרומי-הרשעה ההוללים והמכללים, שבאו תכופים זה אחר זה, ההריגות והשחיתות בראשי-חוצות ובמרתפים, שפך הדם ביחד עם גלי המשטמה המרעילה, שהשתפכה כים על פני רחבי-הארץ ושבהם טבעו גם ההורגים גם הנהרגים, העלבונות הצורבים, הכרוכים בהתעללות הפרועה, ההפקרית, - כל אלה היו כעין המשך למארת-הימים שם, בשדות-הקרב, המשך לאותו הטבח, לאותה ההשפלה ולאותו הארס, שתסם שם בלכות החיילים ודכא את נשמתם, חסר מחייהם את מעמם ומממם בהם את האדם. מושמש הנבול בין היסורים שבשדות-החזית השוממים ובין המצוקות בעיירות-התחום הקטנות, שעלו באש ומבעו בדם לעין השמש וחדלו גם לשוע. באין מרחם להן. רק תקוה אחת פרפרה בלב ועודדה אותו לרגעים: לצאת מכאן, מארץ החורבן והמבוכה. לשם, אל מעבר לנבול.

אחר תקלות-דרך מפררות הרבה ואחר מלמולי-נשמה מרוששים ומיתמים הקיצותי יום אחד באחת האכסניות שבאחת הערים מעבר לנבול. הקנשתי הראשונה באותו בוקר היתה. פדות! מיום צאתי למלחמה עד היום הזה עברו שש שנים. ובפעם הראשונה הרגשתי כי עיף אני משש שנים אלו, שכבר עברו. התעוררות קלושה מעין שמחה רעדה באחת מפנות-הלב. והיה בהתעוררות זו מעין רגש קל של נצחון: הנה גברת סוף-סוף על כל משוכות-הכרזול ומכשולי-העניוים ושלם יצאת מתוך כור השנים המקוללות.

לגוש שחור וכבד נדמה עכשו פרק זה של שנים, שעמדו כבר מאחורי ושאפשר היה להרהר עליהן. לפרק אותן לחדשיהן, לימיהן, לפרטי-מאורעותיהן ולפרטי-הפרטים ושוב היו נאספים הפרטים האלה יחדו והיו לעצם אחר. מתוך גוש זה נצנצו בזכרון ימי-אביב בודדים מוצפים זוהר שם, במחלות-העפר שבחזית, פני נערות חביבות, שנודמנו לי בדרכים המרוכות שעברתי, בין חזית אחת לשנייה, בין טבח לטבח, בין אופל לאופל מבטי עינים אנושיות, עמוקות, מרחמות ומשתוממות, חוקרות וסולחות, שנראו בין אדם לאדם, בין חייל לחייל ברנעי הרג אבדון. נקודות אלו, שנקבעו כמות, הבלישו עוד יותר את חשכת-השנים הרבה. הן המעימו, שהיא המכריעה בהן, השלפת ... ואולם במרוצת-הזמן, במשך חדש-נאוולתי הראשונים, נעתק מלבי, לאט-לאט,

נמל-האפלה של העבר. הרפו ממני הזכרונות השחורים ואסתגל לחיים החדשים שסובבוני. התחלתי לעסוק ולהתעניין באותם הדברים והענינים, שעסקתי בהם לפני שש השנים האחרונות. התחלתי לשקוע בתוך סדרי-החיים המצויים. כאילו מה שהיה היה. הורגתי. כאילו לא היה כלום. בשעות, שהייתי נזכר בעברי, נדמה לי, שכל זה נמחה כמעט מנפשי. מחוץ היו לי לשלל כבר, זכרונות אלה. ויש שהיה נראה לי, שכל מה שנעשה לנפשי באפלת השנים ההן היה רק חלום-חזיון-לילה מבעית ונורא, והנה כבר השתחררתי מן החלום. השתחררתי ממועקתו.

בין אנשים התהלכתי ואשוב לצחוק כמותם, להיות מיושב כמוהם, להתענג על החיים ולשמוח כמלפנים. כמו ששמחו אז, שם, מאחורי מחיצת שנות ההרג והמשוגה. בקרתי תיאטראות, השתחפתי באספות-עם, צחקתי עם עלמות, ספספתי עמהן והשתובבתי. הכל, הכל כמלפנים.

באחד הנשפים הזמנתי לחג-משפחה, שנערך בביתו של אחד ממכרי החדשים. האור הרב. שהיו שטופים בו האולמות, ברק המחלצות, שהבהיקו על גופיהם של הצעירים והצעירות, פני-החן של העלמות, היין והחרורים ובנות-הצחוק. ולמיפות-העינים והבטחותיהן. — כל אלה שפרוני. עד מהרה התחילו הרקודים. עמדתי אף אני במעגל. האות נתן — ופתאום, ברגע שהרגלים כבר רצו להתרומם, נשארתי עומד במקומי. באמצע האולם, בין האור הרב והשמחה והעליצות הבלתי-אמצעיים עלו כערפל. עלו וקמו ועמדו כחיץ מבדיל ביני ובין בת-ליתי הענוגה זכרונות השנים ההן. מבעד הערפל עלה מראה-האימה בעינים המיואשות והמטורפות, עיני אנשים רפי-אונים המובלים למבח; אל קולות-היריה בלילות-החושך ואל טראה-פרפוריהם של המעונים והאנוסים, נאקותיהם וצווחותיהם במרחבי-לילות, נוספה עוד בדמיון שועת העוזבים האומללים, שנשארו שם באין גואל ומושיע. באין חור להסתר בו ולהמלט אליו היום ובאין תקוה למחר... פניתי הצדה. ראשי כאב. ראיתי את בת-ליתי הצעירה, הנחמדה והרעננה בצערה ומבוכתה. שאול שאלוני עיניה—ומענה לא היה בפי. התפלץ לבי בקרבי, אך ידעתי, שהיא לא חבין לי. ואני כבר ידעתי אז, כי גורלי הוא זה, שאין מציל ממנו. כי לנצח יעמוד גוש שחור וכבד זה של שש השנים החשכות ויבדיל בין האור הרב אשר היה לפניו, ובין האור, אשר יתפרץ עוד לבוא בנבול; כי אבך מעמסה היא, אשר תרבץ כל הימים על נפשי ותכבד עליה כחמא לא-ימחה. וברור נעשה לי, ברור עד לידי יאוש, כי אל אשר היה אין לשיב עוד...

מ. ז. וולפובסקי.

יוֹנָה בֶּן אֱמֹתִי

(פּיאַמָה).

ג.

(סוף).

יוֹנָה, בְּחֹשֶׁבֶן כְּדָבָרִים הָאֵלֶּה,
לֹא יָדַע, כִּי רוּחַ הַחוּגָה-כָּל וְחוּשָׁב
הָנָה וְחָשַׁב תְּחִשּׁוֹת גַּם לֹו;
כִּי הִנֵּה קָרָה מִקְרָהוּ לְפָנָי הָאֱלֹהִים
לְחִשּׁוֹב מִחֲדָשׁ עָלָיו וְעַל גְּאוּתוֹ:
בְּכִטּוֹן-דָּגָה מִה־זֶּה כִּי אֶתוֹ תִּפְקֹר
גְּאוּתוֹ, אֲשֶׁר לָהּ גִּבּוֹה
בְּאֲשֶׁר יִהְיֶה זָדוּל בְּמַגִּדֵּי-מַצָּרִים?
תִּיָּסֵר גְּאוּתוֹ בְּאֵמֹר כֹּל רֹאֵו:
בְּפָלִים נוֹדֵר יוֹנָה:
אֵשׁ הַחֲבִלָה הוּא בְּרֹאשׁוֹנָה
וְדָגָה בְּשִׁנְתָּהּ.

וַיְהִי דְבַר-אֲדֹנָי אֵל תְּהִיגָה הַרְת-יוֹנָה —
וַתִּקַּא אֶת בְּלָעָה אֶל חוּף-יָפוֹ אֵל תִּיבְשָׁה.
וַיְהִי הַצְחֹק גָּדוֹל בֵּין הָאֲנָשִׁים גֵּאמֵר:

מי מִלֵּל לְאִישׁ־יָפוֹ: הוֹלִידָה בָּנִים דָּגָה?

אֲבֵן הַדָּגָה הִדּוּ

לא פְּנִינִים תּוֹצִיא מִקְרָבָהּ.

וְאֵת מִי תִהְרֶה דָּלֶת?

אֵת פְּתָאִים כְּמוֹ יוֹנָה.

וַיֹּנָה—

הוא בּוֹשׁ וַיִּכְלֶם כְּלִמַּת־מוֹת.

וְאוֹדֶם גַּם מִשְׁמַמָּה עֲזָה שָׁמַם,

מִשְׁמַמַּת־אֱלֹהִים.

וּקְמָרָבָה הַמִּשְׁמַמָּה שָׁם פָּעַמִּיו

אֵל קָרִית חָמָס רָב, הִיא נִינְוָה.

וַיִּנָּקֶם בָּאָדָם כָּכָל אֲשֶׁר עוֹלֵל לִזְ האֱלֹהִים.

וַיִּשְׁפֹּךְ מָלֵא כּוֹס חֲמָה עַל רָאשֵׁי־הָרָשָׁעִים.

וַיִּנָּבֵא לָהֶם נִזְרֹאוֹת כָּכָל אֲשֶׁר הָרָאָה בַּמַּחֲזֶה.

וּכְמוֹ־פִיו הָרָאָם כִּדְעַת אֵת יַד־אֲדָנִי הַבְּבִרָה.

וַתְּהִי אִיבָתוֹ לְצִאֲצֵאֵי־אָדָם וְצִאֲצֵאֵי־חַיָּה

נוֹהֶגֶת בְּדִשּׁוֹנוֹ.

וַתִּלְמַד שְׁפָתוֹ לַחֲקוֹק צִדְמִי־זוֹעָה

בְּרֹב אִישׁ וְאִשָּׁה.

וּפְתַח מוֹת, כִּי בָּא בַּחֲתָתָהּ

וְהוֹפִיךְ כָּל עַד פְּנֵיו.

שָׁם בְּעֵינַי שׁוֹמְעֵי-דְבָרוֹ.
וְשִׁבְעָתַיִם עֵין יוֹנָה אֶת ה' אֱלֹהֵי
וַיֵּשֶׁא מִשְׁאֹן עָלֶיהָ לֵאמֹר:
אֵת, גִּבְתָּ-עוֹלָם לֹא-הִשְׁבָּחָה!
אֵת, תְּהוֹם תִּרְיֵק תִּקְוֹדִי, עֲמוּף הַיָּדִים עִם תִּפְשָׁר,
הַבְּלִימָה הָעוֹמָה לְגֹוָה צִבְעִים,
כּוֹס-זֹהָב בְּיַד הַשָּׁמַן, מִשְׁבֶּרֶת כָּל הָאָרֶץ!
רֹאשׁוֹן אָדָם יִדַּע אֵךְ אֶת נִפְשׁוֹ;
וְאֵת נִצְבָּתָ כְּנָגְדוֹ וּמְחוּצָה לוֹ:
חֶגֶן בַּעֲדֵן הָיִיתָ—וְאֵף גַּם הִנָּחֵשׁ בּוֹ,
הַעֵץ בֶּגֶן הָיִיתָ—וְאֵף גַּם הִתְפּוּחַ עָלָיו:
מֵרֹאשׁ גִּלְזוֹז אֶרְחוּתֶיךָ:
שִׁדְיֶךָ מְדוֹר-דּוֹר
רוֹז חֲלָב אֶת הַנָּבֵר,
וְעַם חֲלָב מוֹמָאֵת-דָּמָה הִזְגָּתָ אֶל שְׁפִתֵי-יוֹנָה,
וַיְהִי וַיְחִי בּוֹ דָּמָה,
וַתִּבֹּא קִרְבּוֹ זֹאת תִּשְׁוֹקְתֶךָ אֶל הָאִישׁ—
וּבְרִחְמִי עוֹרְקִיו הִפְכָה לַתִּשְׁוֹקָה אֶל הָאִשָּׁה!
הוּא, אֵת, דְּמוּתָת רֹאשׁוֹן הָאֲנָשִׁים,
הָעֶצֶם, אֲשֶׁר הִיְתָה לוֹ לְרוּעֵן:
כְּלָעֲדֶיךָ הָיָה כֹל אֶתְרָ עַד עֶצֶם הַיּוֹם הַזֶּה,
כְּלִי-כֶסֶף, בְּכוֹר-אָדָם פִּלְגָתָ, עַד לְשָׁרֵץ הָיָה בְּאָרֶץ,
וַיִּדְמָה וַיִּפְרָה וַיִּרְכָּה בְּמָאֵד מָאֵד
וַתִּמְלֹא הָאָרֶץ אוֹתוֹ.

אוי. כי את השִׁנְיָה
 נָצַח תִּבְרָאִי אֶת הַשְׁלִישִׁי
 מִיד תְּשׁוּקָתְךָ הִיָּתָה לָךְ וְאֵת.
 כִּי מְפֹרֶזֶת אֵין לִיצוּר־הָאָדָם
 וְתִרְבַּ תַּחַת יָדְךָ הַפְכָּשֶׁלֶת.
 כִּי עַל־כֵּן נֶאֱמַר־אֲדָנִי, הַשׁוֹלֵחַ אוֹתִי :
 תִּנֵּי לָךְ. הָאִשָּׁה, לְבִלְתִּי חֲשֹׁק עוֹד. —
 וְאֵילָם שָׂאֹר הִתְאַמֵּר פִּיהָ
 וְאִשָּׁה הִתְחַדֵּד מִהֵיוֹת אִשָּׁה —
 כֹּה יִשְׁאַלְכֶן יוֹנָה, בְּנוֹת־נִינּוּה הַחַטָּאוֹת.
 וְכִי אִשָּׁה תֵּשִׁיב אֲמַרֶּיהָ לוֹ :
 אֲמָנָם בֶּן הוּא, תִּתְחַדֵּר ?
 אוי לָכֵן וְאֲבוֹי, כִּי הִנֵּה עֵת־הַפְּקָדָה
 בְּעוֹד אַרְבַּעִים יוֹם כְּשֶׁד מִשְׁדֵּי תִבּוּאָכֶן.
 כֹּה מִגֵּד תִּנּוּבוֹת־גִּנְיָכֶן יְהִי לְאִפְר־מִקְלָה
 וּבִרְכוֹת־שְׂדֵיכֶן — לְקִבְלוֹת־הַתְּאוּה.
 סִפְרָנָה לָכֵן, אֵיפּוּא, אֶת אַחֲרוֹנִי יְמֵי־הַתְּאוּה.
 כִּסְפֹּר אַחֲרוֹנִי־קִרְנִי־שִׁמְשִׁי.
 וְנִזְנָה שְׁעֶרֶת רֹאשְׁכֶן, בּוֹ קִנְנוּ נִכְלֵי־אִשָּׁה.
 גָּזוּ וְסִפְר, גָּזוּ וּבִכָּה רַב־יָתֵר
 מֵאֲשֶׁר תִּבְכְּיִנָּה מִקּוֹנָנוֹת לְמוֹת נִכְבְּדֵי־עַם.
 גִּירָנָה לְנַפְשׁוֹתֶיכֶן מִפְּנֵי יוֹם־הַחֲמָה.
 כִּי גַת יִדְרֶךְ אֵל לְדָמְכֶן אֲשֶׁר מָמֵא,
 וְעַל מְרוֹם כָּל גִּנוֹת פְּגֵרִי־מְמוֹרֶיכֶן

תַּחַת שְׁתַּקוּ-שׁוֹאָה יִתְגַּדְּלוּ.
 בַּיּוֹם הַהוּא יִקְרַע צִעִיר־הַרְמִיָּה.
 הַמִּכְסָּה עַד פְּנֵי אֶפְסֹס.
 וְשִׁלַּחְתָּ אֶל אֶרֶץ-מְכוּרוֹתֶיהָ.
 הָאָרֶץ אֵין-מָאוּמָה שָׁמָּה.
 כִּי הִנֵּה רִחְמוֹא הַרְבֵּיתִי, בַּת-נִינּוּה.
 שְׂאוֹל חָמָאתִי.
 וְאַתָּה הַתּוֹכְלִי לְבַלְעִי חֲמָא.
 אַתָּה תִרְמִית כְּבֹד־תַּעֲוֹן מִכָּל תִּרְמִיתִי—

וַיֹּנֶה, בְּדַבְרוֹ בְּרַבִּים הָאֵלֶּת.
 וַיֵּרָא וְהִנֵּה אֲשֶׁר יָגֵר בָּא לוֹ.
 כִּי הִפְכוּ אֲנִשֵּׁי-נִינּוּה וַיְהִיו שְׂבִי-פֶשַׁע.
 וְנָשִׁים זֹנוֹת נִשְׂאוּ כֶּבֶן אֶל אֵל חַנוּן.
 וַתַּעֲרֹנְנָה לוֹ, אֵף לוֹ.
 וַתִּמְנַעְנֶנּוּ מִן הָאֲנָשִׁים כָּל מִשְׁאַלֶּת-אֶחָבָה
 וַתֹּאמְרֶנּוּ אֵף אֶת אֵל.
 וַתִּבְאֲנָה לְשֹׁכֵן בְּשָׁקִים עִירְמוֹת כְּיוֹם-הַדִּירָן.
 וַתִּשְׁכַּבְנָה בְּרֹאשׁ כָּל חוּצוֹת, שָׁכַב וַיֵּלֶךְ מִשְׁקִיקָן
 יֵלֵךְ תֹּאמָרָה כִּי תַחֲבֹר.
 כְּשִׁבּוּיוֹת-כּוּשִׁי, עַת יִדְקוּנִיָּהן תוֹנָף
 עַל עִירָם בְּשָׂרָן שְׁזוּף־הַשֶּׁמֶשׁ.
 וַיִּדְנַפְּשׁוּ תַעֲרֹב—אֵף כִּי תִתִּיפַחְנָה—
 יִדְהַנְבֵּר זֶה תְרוֹשָׁן.

ויִלְכְּשׁוּ קְדָרוֹת בְּלִי-נִינְוָה
 וַתִּרְבַּגְּם בָּהֶם תִּאֲנִית-אִיִּמִים
 וְלֹא קָרְבוּ עוֹד דְּנִשְׁתָּ אֶל כָּל בְּכֶפֶה.
 בְּנִאֲקוֹת-שֹׁכֵר רָצוּ עַל פְּנֵי נִינְוָה
 וַיִּזְנְבוּ עִמָּה צֹדֵק, הַמֶּדֶן וְזָנְבוּ
 אֶף שׁוֹעֵה עֵינָם : שֹׁקִים ! חֲבו שֹׁקִים וִי.
 אֲבֵן יֵתֵר הִבְהִמָּה, עִם לֹא-בִינּוֹת.
 בָּרֵב הוֹתֵר רָעוּ עוֹד וְשָׁתוּ מִיָּם.
 לֹא עָלָה עֲלֵיהֶם שֹׁק, לֹא יָדְעוּ פָּחַד.
 וַיְהִי בְּהַרִּית זֹאת הַבְּלָבִים—
 וַיִּרְיַחֲם אִפְסָם בִּירְאֵת-אֱלֹהִים.
 וַיַּחֲרִדוּ זִמְרָאָה וּבְנֵי-חֻת-אֲנָקָה
 חֲנִיעוּ עַד מִקֵּד-נִינְוָה וַיִּנְכְּחוּ בְּאֲזִנּוֹ לֹא-מֵר :
 לֹא שָׁבָה עוֹד בְּהִמָּת-נִינְוָה מִן הַחֲמָם אֲשֶׁר בְּכֶפֶה.
 לֹא בָּאָה עוֹד בְּשֹׁקִים וְהִתְחַסְּדוּ בַּל תִּתְחַסְּדוּ!—
 וַתִּלָּךְ נִינְוָה יוֹשֵׁב עַל הָאִפֶּר.
 וַיָּרֶם רֹאשׁ מֵתוֹךְ הַשֶּׁק לְאֶבְלָו.
 וַיִּתֵּן צוֹ לְעַם-הַבְּהִמָּה:
 —אֲתָנוּ קְרִיאִנָה צוֹם וְשׁוֹבְנָה עַד אֵל חֲנוּן.
 כִּי עוֹד אֲרַבְּעִים יוֹם וּמִנִּינְוָה יַעֲבֹר זָעַם—
 אוֹ אִזּוֹ וְשִׁבְתֶּן בְּמוֹנוֹ וְחִייתֶן.

וַיְהִי כַּקֵּץ אַרְבָּעִים יוֹם
 וְעוֹד שְׁמֵשׁ תַּעֲדִיר בְּנִפְּהָ יוֹמָם עַל רֹאשׁ-נִינְוָה

וְהַבְּתִים עַד עֲמָדָם עֹמְדִים וְהָאָרֶץ עַל מְבוֹנָהּ—
 וַיֵּרְאוּ מִן הַשָּׁמַיִם רֹאשׁ-אָדָם וְרֹאשׁ-בְּהֵמָה,
 עַד אִם סִתְרָה תַּעֲזֹב כָּךְ נִשְׁמָה.
 דְּבָשׁוּ תַּיִם חִצּוֹת וְחַפְל יוֹדוֹ אֵל;
 בְּפָרֹם עַל כְּנוֹר תִּסְכְּנָה עִיר הַזֹּנוֹת
 וְחַכְכְּבִים חוֹרְצִים לְשׁוֹן-עֲלִיּוֹם.

וַיֹּזְנֶה—

הוא בוש ויפגם בקמת-מָוֶת.
 וַיֵּרַע לוֹ רָעָה וַיַּחֲרֵ לוֹ.
 וַיִּנָּם מַעַם הָאָדָם וְהַבְּהֵמָה, כִּי רַבּוֹ
 עַל נַפְשׁוֹ וְעַל שִׁבְלֶיהָ.
 וַיֹּאמֶר: "הֲלֹא זֶה דְּבָרִי עַד הָיוּתִי עַד אֲדַמְתִּי.
 עַל-כֵּן קִדַּמְתִּי קְבֹרָתִי מִלִּפְנֵי אֲדַקְתָּהּ.
 כִּי יִדְעֹתִי, כִּי אַתָּה אֵל תַּנּוֹן וְרַחוּם,
 אוֹהֵב צִעָקָה וְנָחֵם עַד תִּרְעֶהּ.
 וַיֵּשֶׁב יוֹנָה מִקְדָּם דָּעִיר וַיַּעַשׂ לוֹ שֵׁם סִכָּה
 דְּחַבְדִּיל בֵּינוּ וּבֵין הָאֱלֹהִים, בֵּינוּ וּבֵין הָאָדָם.
 כִּי אֵל אֲנִשִּׁים לֹא תִקְרָה יוֹנָה, לֹא יָדַע בְּצִחְקָם וּבִבְכוּתָם.
 מוֹתָם לוֹ נִחְשָׁב כְּזֹר וְחַיֵּיהֶם כְּרִיק לֹא-תִיָּה.
 חֲסֹף בְּדִלְתִים יָם גַּם בַּעֲדֵי חֲנָה יִסָּף;
 קִצּוֹן חֲמֵד אֱלֹהִים, פִּיו תִּבְלֵ יִקְבְּנוּ;
 אֲכֹן בְּנִמּוּל-לְצוּנוֹ לוֹ אֲשַׁעֲם—
 וְסִכָּה בַּעֲדֵי נֶצַח זֹאת תִּסְכָּף.

ויונה, בָּחֲשָׁבוּ כְּדֹבְרִים הָאֵלֹהִי.
 הָאֱמִין, כִּי עֲזָבוּ אֱלֹהִים לְנַפְשׁוֹ.
 כְּאֵד בְּוִדְדָהּ הִמְרִיא לָבוּ
 וְהִדְלִיקָנִי גָאֵה:
 — פִּתְחוּ-לִי הַחַיִּים וְשִׁאוֹן-הַשְּׂאוֹנוֹת.
 רֵיחַ פָּנָי מוֹבֵס וְעֵשֶׂן יִמְלֹחַ שְׁמִשׁ.
 בְּזִבְי-שׁוֹא וְחִפְץ אֵל לֹא תִהְיֶה וְלֹא יִהְיֶה:
 אָפֶס אֵל אָפֶס נִכְסָף—וְקִזְאת יֹאמַר חַיִּים.
 מִי פָתִי קָרָא רֹאשׁוֹן: רִאֵה זֶה-תִּבְלֵי?
 פִּלְג הָאֱלֹהִים הָאֶחָד וְהִרְאִשׁוֹן
 אֶת מִשְׁנֵהוּ, אֲשֶׁר רֹאשׁוֹן וְאֶחָד גַּם הוּא:
 אֶת זֶה תִּנְצֹר בְּצִלְמוֹ כְּדַמּוֹתָ, אֶת אָדָם.
 וַיְהִי הָאָדָם הָאֶחָד? שְׁנֵי חֲלָקֵי-אָפֶס.
 הֲלֹא אִישׁ וְאִשָּׁה.
 וְאָפֶס אֵל אָפֶס נִכְסָף, מִמָּה וְתִבּוֹא אֵת בָּה.
 אֲשֶׁר יֵאָחַב אֵין-דְּבַר אֶחָד אֶת מִשְׁנֵהוּ.
 וְאֵין-דְּבַר עִם מִשְׁנֵהוּ יוֹדִידוֹ אֵין-דְּבַר חֲדָשׁ.
 נִחְבָּא אֱלֹהִים לְבָרִיחַ וַיִּבּוֹא אֵל בֵּין רַבָּאוֹת.
 רַבָּבוֹת אֶלְפֵי-דְמִיוֹת לְהִיוֹתָן לוֹ לְסִתְרָה.
 עֲשֵׂה אֱלֹהִים בְּעֶקְבָּה—וְאֵנְכִי מָה?
 בָּרַח אֱלֹהִים מִלְּפָנַי, כִּי עַל-בֶּן בְּרִהְתִּי מִלְּפָנָיו.
 חֲתָעַלְד אִם חִפְץ אֵל וְשִׁמַּח נַפְשׁוֹ יִתָּאוּ.
 לוֹ יִשְׁמַח בְּנַפְשׁוֹ שִׁבְעוֹ—וְאֵנְכִי מָה?
 אֲנִי תִבְלֵי לֹא יִדְעָתִי וְמָה אֵין, כִּי בּוֹ אֱאֱמִין?—

נאם יונה בן-אמתי.

ויונה, בת־שבו כדברים האלה.
לא ידע, כי נבוננו לו חֲדָשׁוֹת גַּם עָתֵהָ.
כי הִנֵּה קָרָה מִקְרָוֵנוּ לִפְנֵי הָאֱלֹהִים
כְּחֹשֶׁב מִחֲדָשׁ עָלָיו וְעַד גְּאוּתוֹ:
— אֶקְרָא לְשָׂרֵב —

וּנְחִיתוּ בְּגֵאוּת־יוֹנָה חֲצִי שְׁמִשׁ יוֹקֵד.
וְאִם אָמֵנָם זֹאת גְּאוּתוֹ לֹא עוֹד תִּמּוֹת פָּדָה.
כי בֶּן חֲפָצָתִי.

וְאִיִּקָּם מָרָה תִּתְאַנַּח בְּאַכְף עַר אֲדוֹנִיָּה
הַצִּמָּא גִּדְר־הַנּוֹגְשִׁים

וּבְהִאיֲצוֹ בּוֹ בְּאֶפֶס, אֲשֶׁר תִּלְךָ יִגְדָּךְ
אֶל מִשְׁכְּנוֹת־אֲנָשִׁים וְאֶל בָּאֲרוֹת חִפְּרָה יָדָם.
וּתִצָּא שְׁמִשׁ-עוֹ עַר סִבַּת־יוֹנָה.

וּתִצָּא וְתִקֵּי.

וַיִּפֹּל יוֹנָה בְּנִפְלֹ לְחַיִּים־מְרֻצָּחִים.

וַיֵּאכֹף עָלָיו הַצִּמָּא—וְאִיִּקָּם הוּא לֹא תִלְךָ
אֶל מִשְׁכְּנוֹת־אֲנָשִׁים וְאֶל בָּאֲרוֹת חִפְּרָה יָדָם,
וּתִתְאַנַּח בּוֹ גְּאוּתוֹ—וְאִיִּקָּם מוֹת לֹא מִתָּה.
שָׁב יוֹנָה לַעֲלֹז בְּמָוֶת, אֲשֶׁר הִיא מֵת.
וּבִשְׂרֵפֶת־אֱלֹהִים, אֲשֶׁר יִשְׂרָף.

וְתִקֵּי דְבָרְתּוֹ, דְּבִרְת־גִּיר, אֲמִירָה

לִנְפֹשׁוֹ הוּא וְאַחֲרֵי-כֵן—לִשְׁמֹשׁ.
 וְתִהְיֶה דְבָרְתוֹ אֲמִירָה לִנְפֹשׁוֹ הוּא :
 —יְהִי קִשְׁי־עֲרָפִי כִי לְעַד מְבָרָךְ.
 כִּי שָׁר עִם סִטּוֹת מִפְּנֵי-לֵבָת—
 וַיִּכְלֵ. הִנֵּה-זֶה בָּא וְאוֹתִי יַעֲקֶה
 אִשָּׁה רֵיחַ-נִּיחוּחַ לִפְנֵי שְׂמִי־י.
 וְתִהְיֶה דְבָרְתוֹ אֲמִירָה גַם לִשְׁמֹשׁ :
 —בּוֹא, בְּרוּךְ-חֲדָדוֹן, בּוֹא !
 לְחַפְּלָתִי שְׁעָה, הָאֹר בְּכִבְשֵׁן-הַשָּׁמַיִם,
 מִנְקֵד-מָרוֹם רָם עַל כָּר לְחִבּוֹתוֹ
 אֶת אִישִׁי, רְמוּדוֹ מִיָּם וְלֹא אָבֹו הַמְּבִיעֵהוּ.
 גְּמוּלַ חֲסֵד-מָוֶת, אֶתָּה, אִיר־הָאוֹרִים,
 חִבֵּהֶן בְּלִבּוֹשׁ אִישׁ.
 הַמְּנַחֵשׁ, אֲשֶׁר גָּחֲלִים לוֹחֲשׁוֹת שְׁפָתָיו !
 צִרְפָּנִי, הָאֹר, גַּם צָרָךְ וְשִׁרְפָתָנִי עַל כָּר-בֵּי,
 עַל נִפְשִׁי וְעַל דָּמִי וְעַל עֲשִׁיתוֹנוֹתִי בְּכִלְיוֹתִי
 וְעַל נִגְעֵי וְרֵב-שִׁיחִי וְעַד מִשְׁמַמָּה שְׁטָמְמָתִי.
 מִי יִהְיֶה וְאִמֵּן בְּעֶשֶׂן,
 לְקִרְאָתְךָ יְדוֹם אֶה יִנְשָׂא.
 הַנִּשְׂאָ וּבְשִׁיר בְּאַפָּם דְּבָרִים
 בְּשׁוֹרֵת-הַשָּׂרָפִי.
 וַיּוֹנֶה, בְּדַבְּרוֹ כְּדְבָרִים הָאֵלֶּה.

לא ידע, כי נכוננו לו חדשות גם עתה.
 בשגם לא ימות האדם במרם יחיה.
 כי הנה חשב אלהים מחשבת-לבן הארונה
 על יונה ועל גאותו ;

לערב קרא-וימי, על השמש צנה-ותעבר.
 ואר קיקיון רמו, כי ימהר לצאת
 מבציות-ארץ ויעל מעל דיונה.
 ויונה—

הוא נעצב לגפשו מאד ויבך ויספד
 דתקות-מות אחרונה, כי יצאתהו.
 ואת שמש ארר, הלכה עמו קרי.
 אפם כי למראה הקיקיון
 שב דמו ויהי צוהר — משנה:— אין זאת—
 התרונן יונה לקראת משוש גשקף—
 כי ציץ-אבדון אתה, שרבי-דומה.
 ולתייב עמי עקב שבועי מרורות
 שלחת מתחתיות.

חמד לבי צל קורתך.

תחתה אישן

בטח, נצח.

ושלום בעצמי, בלי אומר אחר.

מנמעי-תבל יפית.

עלית על כר נעם.

נצבת תאנה לעינים

בְּמִאֲפֵל-עָרָב.

אֲשֶׁר יָבִיט אֶל תּוֹךְ הַדֶּדֶה.

אֲשֶׁר צִדָּה יַעֲמֶנָּה-סוּת לוֹ—

שָׁוֵא לֹא יִנָּע:

לֹא יֵשֵׁב אֶל עֶקְרֵבֵי-עֲצָב.

לֹא יִרְגֹז בְּמִרְאֵה צְבֹאֵה-נִגְלוֹת.

לְשִׁמְעַ קוֹל תְּמוֹן הַר בָּיִם.

הַצִּיּוֹן בְּמַעַל-כַּף

הַפִּיֶּקָה עָלֶי נְעֻמֵי-נוֹמָה.

עַד אִם כֹּל יִשְׁאֵג יָדָם בִּי.

קוֹל עוֹרֵם רָב אֶל עוֹרֵם יִמֵּנִי בִּי.

וְעַל אֶף הָאֶתֶרֶדִי אֲשֶׁר פָּשַׁע בִּי.

דָּבַק אֲדַבֵּק בּוֹ. עַד עוֹרֵם אֲדַבֵּק.

וְהָיִיתִי אֲשֶׁר אֶתִּיהִי.

כְּאֵלֶּה וּכְאֵלֶּה דִּבְרֵי יוֹנָה

עַד אֲזֵן צִיץ-הָרְזִים.

עוֹדֵנִי דוֹבֵר כֹּה—יְהִי הַלֵּלִי.

בְּהִיּוֹת חֲלִילִי

וַיֵּצֵאת יוֹנָה כְּפֹשׁ בְּצֹל גִּיד-הַנֶּמֶט

וַיִּשְׁאֵל קְמוּת—וְלֹא מָת.

עַל סִבְיָיו קָנוּ צִלָּתִים.

אֵךְ עַד מִתְּהִרָה הִפְכוּ פְּנֵיהֶם לָנוֹם.

כְּאֵילּוֹת-שָׂדֶה קְלוֹת-רָגֶל.

עַל עֶקֶב־בְּשֹׁתוֹ יָשָׁב בְּלִרְזוֹ
 חֲנוּתוֹן אִמְרֵי־שֹׁקֶר.
 וְאַלֹהִים אֲדִירִים יָשָׁב וַיִּשְׁלֹם עַל אֲצִבְעוֹתָיו
 אֶת טַבַּעְתּוֹ הַגְּדוֹקָה וְחֹתָמוֹ עָקִיהָ: אֵם מֵת.
 יִהְיוּם־הַשְּׁחֵר נָגַה מִן הַטַּבָּעִת—
 וּמִנְּגַה־נִגְדּוֹ
 קִרְנָה חֲתוּלָּעַת, זֹו שְׁבָרְנָע
 הָרְנָה לְקִיקִיּוֹן.
 וְתִהְיִ קוֹרֶנֶת כֹּה לְנַפְשָׁה—
 וַיּוֹנֶה נָצַב עַל יְדֶיהָ טִשְׁמִים.
 פְּנִי־שֹׁחַר רְאוּת לֹא יֵאָבֶה, קוֹנֶדֶר נָצַב,
 כְּאִישׁ יִשְׁדָּגוּ קָמֵב.
 אוֹי כִּי מֵת הַנָּמֵע, דְּעִינִי יוֹנֶה מֵת וַיִּיבֶשׁ.
 עַל רֹאשׁוֹ מֵת וְעַל פִּפּוֹתָיו—
 וַיּוֹנֶה חֵי עוֹד, חֵי הוּא!
 פְּבִרְךָ פּוֹשְׁלָה פָּרַע וְלֹא קָם עוֹד,
 אַחַת פָּרַע וְלֹא קָם—
 וַיּוֹנֶה חֵי עוֹד, חֵי הוּא!
 אִזּוּ יִדְבֹּר אֱלֹהִים אֶל יוֹנֶה לְאַמֵּר:
 —הִתְיַטֵּב תָּרַח לָךְ עַל הַקִּיקִיּוֹן?
 וַיַּעַן יוֹנֶה:—תָּרַח לִי עַד מוֹת—
 וְאַתָּה לָמָּה תִּשְׁאַל?
 רְאֵה, עַד מוֹת תָּרַח לִי—וְאַנְכִי

טָרַם אֲדַע אֶת הַמּוֹת בְּדוֹ!
 דְּרַגְדִּי בְּשִׁבְר־יוֹם בְּכִלּוֹת עֲמָלוֹ
 גִּרְדָּם גִּרְדָּם תִּקְקִיּוֹן—
 וְאֲנִי עוֹד טָרַם אֶתִּיה אֶתֶּה יִי.

וּכְנָפֶל אֲפִים יוֹנָה וַיִּכַּךְ בְּבִית־מְדוּרִים
 וְיֶאֱר מוֹל הַנֶּצֶב בְּעֶרְפֶּל
 שְׁתֵּי יָדָיו פָּשַׁט בְּתֵאֲמִי־צָר: עַד מִתִּיז—
 אוֹ אִז וְתֵבֵא הַנֶּחֱמָה.
 מִשְׁפָּתִי־שָׁדִי נִטְפָּה מוֹר
 עַד אֲזוֹן בֶּן־אֲמָתִי:

יְהוֹ אֲמָנָם כִּי הַמּוֹת מְשׁוּשׁ כֶּל מְשׁוּשׁ,
 תִּקְוֹת־תִּקְוֹת,

וְעוֹד יִפְּלוּ כֶּל מְגִדִּים הַקִּימוֹתִי—
 אֵךְ מַה־דָּךְ בּוֹרַח מִלִּפְנֵי־וְהִיא לֹא תִצָּלַח?
 אֲשֶׁר נָפַד עֲלֶיךָ תַעֲשֶׂה בִּקְקִיּוֹן.
 אֲשֶׁר בֶּן לִיזָה הָיָה וּבֶן לִיזָה אֶבֶד
 וּבְקָרְאִי לוֹ—וַיָּבֹא.

וְחִנָּתִי אֶת אֲשֶׁר אָחֵן—וְלֹא אָחֵן
 אֶת יוֹנָה בְּחִיר־עֲבָדִי.
 וְאֶת זִוְנוֹת־גִּינָה אֶרְצָה, בְּנוֹת־הַזֹּמָה.
 עַל כִּי כְּבוֹא תִפְקְדָה עָשׂוּ דְּבָרִי.
 וְאִם כִּי מִקֵּץ אֶרְבָּעִים יוֹם—יִדְעָתִי—
 אֶל תִּבְל־תּוֹנוּגִיהֶן הִנֵּה שָׁבוֹת.

הֲאֵנִי לֹא אֲחוּם עַל נִיגוּהַ הָעִיר הַגְּדוֹלָה?

עַתָּה מִרְבּוֹ פְּקֻדֹת-נִיגוּהַ וּבְאִבֵּל

הָאָדָם עִם תְּבִהֲמָה וְאִישׁ וְאִשָּׁה יַחַד—

וּתְעָרֵב לִי וְעִקְתֶּם, כִּי עַל-כֵּן

כָּדָם תִּכְרוּ לְעֵקֶי, אִישׁ לֹא נִעְדָּר!

הֵן אִיד וְשָׂד וְנֶכֶד בָּם אֲשַׁלַּח.

כְּבַעַב וּרְבֹבָתָם יָדָבְקוּ.

כִּי בַּסְפִּיר־דְּמָעָתָם יִסְרְתִי כַּסָּאִי.

מֵאֲהֻבָתָם הִדְלַק גִּזְרִי

וּבְגִדֵי-מִלֶּךְ חֲמוּצֵי-אֵשׁ:

אֲכִינָה לִי מִמֶּנָּה!

הִנֵּה-נָא זִרְעִתִי אֶת הָאָרֶץ

זֶרַע-אָדָם וְזֶרַע-בְּהֵמָה.

וְאִם עֲלִיָּהֶם יִשְׁפְּרִירִי וְאֶתָּנֶם רַבִּים—

וְאֶתָּה בָּדָד יִשְׁכַּבְתָּ זַעֲף, זֹלַעַם.

כִּי לִיָּקָה לָךְ מִרְאוֹת נִכְתָּה.

מִה־דָּבָר אֲדַרְשׁ, הֵן עָשָׂה מִשְׁלַחְתִּי!

וּמִה מִשְׁלַחְתִּי? הֵן כִּי יֵאבֹד חֵי

בְּמִצְוֹת חַיִּי-כֹל—וְחַיִּי

אֲנִי חֲדָוָה נֶצֶב עַל הַמִּצְוָה.

אֲנִי אֲדַנִּי.

אֲשִׁיב כְּמִצְוֹתַיִם, אֶחָד אֶחָד אֲשִׁיבֵם

אֲנִי בְּפִלּוֹת מִשְׁלַחְתָּם—

וְאוֹקָם אֶתָּה.

הִבְאֵת בְּסוּד־הִיצוּר כְּמוֹנִי אֲנִי
כִּי תִמְדָּת בְּלוֹת וְלֹא עֵת
וּתְאִמֶּר: הוּא וְאֲנִכִּי וְאַפְסֵנוּ עוֹד?
הָאֵבֶל בְּפִתְּךָ יְתוֹם, מֵאֲשֶׁר זְמַרְאָה יְתוֹמוֹ
יְתוֹם נִהְיִיתָ גַם אֶתָּה.
אִם כְּפִית אוֹבֵד בְּדִי זָבוּשׁ, מֵאֲשֶׁר זְמַרְאָה אֶבְדָּנוּ;
אוֹבֵד נִהְיִיתָ גַם אֶתָּה?
הָאֵף תֵּשֵׁב מִלֶּחֶ נִתְעָה מַעַר אֲמוֹ.
הָאֵף עַל זֶרַע שִׁכְתָּהוּ וּתְאִמְצָנוּ אֶל גִּבִּי,
עַד הִיוֹתָךְ אֶתָּה, אֶתָּה—הַטָּקָה הַנִּתְעָה?
גַּם זֹאת אֲשַׁאֲרָךְ וְהוֹדִיעֵנִי:
הַמַּעֲוֹדָה שִׁחְדָתָ מִדִּי מִן הַדּוֹר,
כִּי שִׁמְתָּ פְנִיךָ לַרָעָה בְּאִשָּׁה?
הִיא רַבִּים תִּלְדֹּד זְמַעַן תַּחֲבִי הָאֶחָד,
כִּהְיוֹת בְּרִי יוֹצֵא־חִלְצִיָּה—אֶחָד.
אֶחָד אֲנִי בָךְ וּבְאַלְפִי כָל הִיצוּר,
נִעְלָה מִמֶּךָ? אֵין קִץ—וְאוֹלָם רָאִה, גַּם אֶתָּה
אֶחָד כְּמוֹנִי!
מִחֲאִשָּׁה? הֵן אַךְ סוּד הִיוֹתָךְ אֶחָד!
בְּרִית־קֹדֶשׁ תִּכְבֹּרֶת לִי אֶת אִשָּׁה, יוֹנָה,
הַסִּבֵּה, בָּהּ נִחְבְּאָתִי, הָרֵם תִּהְרֵם
וְאֵת אֲחִים תִּשְׁכֹּן, כִּי אֲבִן אֵף כְּמוֹ-רָנַע
בְּסוּדָם עוֹד רוֹחָךְ לֹא שָׁכֵן.
הִישׁ כִּי אֲנַרְעֵ אוֹ כִּי אֲמַנֵּעַ שְׁכָרְךָ

בְּיוֹם שְׂמֵחַת-קִבְּיָהּ יוֹנָה.
 בַּעֲדוֹת זָרַע זָרְעָתָן בֵּין אַנְשִׁים ?
 הִנֵּה אֲנִי שׂוֹלַח לְהַנְמִילָאֲכִי
 עִם מִתְנַת-הַמָּוֶת הַטּוֹבָה
 בְּיוֹם בּוֹ יוֹחַג חַג-קִצְיָרָה.
 וְאַתָּה לָמָּה תִּבְכֶּה ? בַּעֲתָה אַחִישָׁנָה.
 כִּי נִשְׁבַּעְתִּי : הַגְדּוּדָה הִיא בְּמִתְנוּתִי
 לְבַחֲרֵי-בָנָי.

1918—1920.

אהרן צייטלין.

רַעיוֹנוֹת לַעֲתִיד לְבוֹא

(סוף).

מאת

שמועון ברנפלד?

(ב) תחית=העם.

בעולם הרעית והמחשבת, בעולם-הרוח, אנו רואים לפעמים עובדה, שאילמלא הייתה, היינו אומרים עליה, שהיא בגדר-הנסניע, אבל עכשיו, כשהיא במציאות, יש לחקור בתכונתה ובאופיה.

אימתי היה בישראל גמרי-העם—זו שאנו נלחמים בה ככתב ובעל-פה? אימתי סרחה נשמתה של האומה הישראלית?—דוקא בימי "תחית" ודוקא ברת=הלאומיים?

הפרובלימה של קיום עם-ישראל בגלותו ובפורו היא נצחית ויש לה היסטוריה שלמה רבת-תוכן. זוהי הפעם הראשונה והיחידה, שהתקיים עם בגלותו, לאחר שנחרק מגוש=עפרו, משעל=אדמתו, ולא נטמע בגויים, שבהם התגורר זמן מרובה. הפגור הסקומי היה רב וארוך; ועם כל זה לא נעשה פזור תרבותי. בארצות=פוזרו לא הפר עם=ישראל את אחדותו התרבותית והלאומית. עד כמה שהיה ההבדל גדול, למשל, בין יהודי-בבל ובין יהודי-אלכסנדריה במצרים, בזמן בית שני, שנבר בו הפזר כל=כך, היתה ארץ=ישראל העניה באוכלוסים בעידן אל כל בני-דגולה בכללותם, והעניה גם בחומרי מטרפולין רוחנית לכל בית=ישראל, לב-האומה, שכל האברים היו נשמעים לה וקבלו את מרותה. הדבר היה מובן מעצמו.

ולאחר הצנן הבית באו והציעו פוי לום וסיעתו לעשות את ישראל כולו רוחני ולמלא את מציאותו הלאומית. ארץ=ישראל תתפשט בכל הארצות, אבל לא ארץ=ישראל ארצית, אלא שמימית. לא זו של משה, אלא אחרת, של מעלה. סרבה האומה הישראלית להצעה זו וסאקה ב"בשורות" המטילות איבה בין ישראל לאביהם שבשמים. בגלותה הארוכה נתקיימה; ולא זו בלבד, אלא שנדלה ופיתה ורבתה. גידולה לא מסג אף-על-פי שחסרו לה כל תנאי הקיום והגידול. אין לה דוגמה בהיסטוריה, שנתקיים עם בלא אדמתו ההיסטורית, בלא לשונו, בלא שום תנאי מתאים לקיומו. תשמה העמידה את הגוף. כל המלמולים הגלוחיים המרובים לא המעישו את כחו, לא הובישו את לשד=חיותו, לא שללו ממנו את כח=החיים החיובי, את תפצו בחיים. בתקופה ההיסטורית האחרונה, שמצר אחר גלאו הגויים לענות את ישראל, ומצר שני גלאו היהודים בקבלת יסורים וענויים, עמדו והציעו, שלום של

משרה". יתקיימו היהודים בארצות-סוזריהם ביהדותם. אבל יוותרו על קיומם הלאומי. הצעה זו היתה עיונית ולא שמושית. לא ידעו, שאין ענינים כאלה נעשים על-פי "חנות-דעת" ואין עומדים עליהם למנין, אם לקבל או לסרב. אין עושים היסטוריה: היא נעשית.

עם כל זה עברה עלינו מאת-שנה של תהוה ובוהו, של מעשים לריק, של אונאת עצמנו ואונאת-אחרים. כסבורים היו העמים, שמקבלים הם את ישראל אל חברתם, ובאמת לא קבלום; כסבורים היו בני-ישראל, שנכנסים הם אל חברתם של העמים במסבתם, ולא נכנסו.

לסוף בא המשבר. נפקחו עיניהם של היהודים לראות, שזה כמה סובבים הם בעולם ולא זו ממקומם אף צעד אחד.

וימי אונאת-עצמם היו קשים כל-כך. הם העמידו את היהדות על ה"ריליגיה" ואת קיום-ישראל על היהדות. אבל אין היהדות ריליגיה, אלא השקפת-עולם, שהיא מקפת את כל החיים ושאיין מקום פנוי וריק ממנה. ובנוגע לאותה "ריליגיה", שעליה העמידו את היהדות, הנה דוקא זו הולכת ומתמעטת והולכת ופוחתת בדורות האלה. ואיך יתקיים ישראל על בסיס רעוע זה? כי נתקיים עם כל זה—וזהי פעולת היסטוריה בתקופות הקודמות, שהשקיעה כח נפלא בישראל, שאי-אפשר היה להאבירו בתקופה אחת.

בימי שאיפת-הטמיעה היו קצת אנשי-רוח בישראל, שבקשו מעם ואמשיך לקיום זה—בלא לאומיות. ובאמת גם בלי ריליגיה. אלה הטעימו את רעיון-התעודה בישראל: יש לעמנו זכות-הקיום בתעודתו. פרטי שיטה זו. ידועים, ואין מן הצורך להאריך בהם.

וכשחזרו בני-ישראל ונזכרו בטבעם האמתי ונלחמו ברעיון-הטמיעה, היו מלגלים גם על הרעיון-התעודה, כי חשבו היותו הוא סבת הטמיעה ויסודו—לא שהוא רק טעם ואמשלה. איך שיהיה, אפשר שהיתה המלחמה ברעיון-הטמיעה דבר בעתו. אבל בעיקרה גרמה לנו מלחמה זו הפסד מוסרי מרובה—והלא היא שהביאה את הטמיעה תועבת-נפשנו, לידי גמר.

הרעה היותר גדולה, שבאה עלינו בתקופה האחרונה, היתה—מה שנשתכחה תורה מישראל, נשתכח דעת היהדות ודעת כחותינו ההיסטוריים. ראו בני-אדם מישראל, שהאומה הישראלית הולכת ומתדרדרת, וחשבו בטעותם, שהיא חסרה סזון נוספי וצריך לפטמה ולחזקה. ומחמת כן התחילו מלגלים על כל מין "רוחניות" ומולזלים בכל מזון רוחני. והכרוז הולך ומתגבר: "הרוחניות היא שהביאתנו לידי מצב זה של דלדול; אנו צריכים לגבורה, לכח גופני. אין אנו רוצים להיות עוד "עם-חרח", "עם-הספר"—נהיה ככל הגויים, בית-ישראל!".

נניח, שהדבר הוא בגדר האפשר: ש"עושים" היסטוריה. אבל מה היא תכלית פעולתנו?—כדי "להיות ככל הגויים" הלא אין אנו צריכים להקיף את הדרך, לקבל על עצמנו "צער של גלגול-גהילות": תחלה נשתחרר מן הטמיעה ונהיה עם, כביכול, ואחר-כך נהיה "ככל הגויים". מטרה זו, "להיות ככל הגויים", הלא היא קרובה לנו יותר בלי הקף-דרך זה. כלום מחיים גוף כדי להמיתו?

והמליצה הולכת ומתפשטת. נהיה "עם טבעי", "עם פשוט" עובד-אדמתו. באמת אין "עם טבעי" בעולם, אלא פראים מחוסרי-תרבות. נפוליון היה אומר: "מיום

שעמדתי על דעתי נמשכתי אחר מליצותיו של רוס והייתי מתגעגע על ה"מבעיות" שבאדם. וכשבאתי לארצות-המזרח, ראיתי והכרתי, שהמבעי הוא חיה".

אפשר—וזה טוב ויפה לנו—לשוב אל עבודת-האדמה: אבל אין בזה "פשטות". עבודת-האדמה באפיה-הקודם, ב"פשטותה", אין לה מקום עכשו בחיים והתרבויות. עבודת-האדמה היא תנאי עיקרי בחיים האיקונומיים; ובפתרון הפרובלמה של האכרות תלוי קיום החברה והתפתחותה הישרה. אבל אין לה לעבודת-האדמה יתרון מוסרי על עבודה אחרת, על העבודה האידוסטריאלית. הכל תלוי בתנאי-העבודה, אם תהיה זו הספקת צרכי-הצבור על יסוד איקונומי מוסרי, או ספוק אהבת-הבצע של היחיד-מהו ה"יתרון המוסרי" של עבודת-האדמה על יסוד הקנין הפרטי, כמנהגנו עכשו. אני רואה בעיני זה קרוב לשבע שנים: יודע ומכיר אני את האכרים, עובדי-האדמה, ה"חממים והפשוטים". אלה שמתוך אהבת-בצעם הרעיבו את העם, ענו ומצצו אותו עד מפת-דמו האחרונה. הם שהביאו את העם הגרמני עד דכא; הם שהגבירו עליו את אויביו; הם שהולכים ומרעיבים את העם גם לאחר שנגמרו המלחמה והמצור. כל זה עושה האכר החמים במבעיותיו ובפשטותו. אילו היה לו מעט מריח-תורה שלנו, כלומר, מעט מן המוסר הצבורי, שמלמדת היהדות, לא היתה באה על העם הגרמני הצרה הזאת.

נהיה ככל הגויים, בית-ישראל—זאת אומרת: נתאכזר בכל מיני אכזריות שבעולם; נלך אחר שרירות-לבנו; נשוב ל"מבעיות", כלומר: להחיה שבאדם. העבודה האיקונומית אינה קלה בעיני. ודאי, שהצלחתה היא כלל גדול בהתפתחות התרבותית של העמים—אף-על-פי שבהרבה פרקים של ההיסטוריה הישראלית אנו מתצאים את עמנו יוצא מכלל זה. אי זו עבודה איקונומית תכשד יותר? פתרון שאלה זו חשוב הוא ודאי, ואיני מקטין את ערכם של העוסקים בה, ובפרט את ערך העובדים. עכשיו הגיע הדבר לידי כך, שכל מי שיושב בארץ-ישראל ועוסק בתחית-הארץ, באיזו עבודה שתהיה, הוא "בן עולם-הבא" לפי השקפתנו; כלומר: הוא מסייע לבנין העתיד הגדול של עמנו. אבל תחית-העם, שזוהי משאת-נפשי, היא תחית-נשמתו, תחית אפיו המיוחד, שסגל לו במשך דתפתחותו ההיסטורית. כל מי שכופר בזה, אפילו הוא יושב בארץ-ישראל ומדבר עברית, הדי הוא גורם, במתכוון או שלא במתכוון, למטעיה גמורה. במובן ידוע קשה טמיעה זו מאותה של המתבוללים, שכופרים בלאומיות הישראלית ואומרים לקיים את נשמתה. ולפי תנאי קיומנו בארץ-ישראל, שאפשר לנו לבצר שם עמדתנו רק בכח רוחני, אני מוצא בדעה זו—העמדת כל קיומנו על העבודה האיקונומית—את הסכנה היותר גדולה לעתידות-עמנו. שהרי לא עם צעיר אנו, שאומר להתחיל מעכשו את חייו הלאומיים, אלא עם של עבר גדול, שכבר קבלה צורתו התרבותית מטבע קבוע.

מה שאנו מתאזים ומאמינים באפשרותו — זוהי תחית עמנו, שעדיין לא פתחה נשמתו. אני שואפים לחזק את גופו, כדי שלא תפרח נשמתו. אבל בטול אפיו ההיסטורי — זוהי המתת העברי, אותו העם העברי ההיסטורי, שאנו שייכים לו ושאונו מאמינים בקיומו הנצחי. ליטול את נשמתו ולהחיות את המת בנשמת חדשה. זהו נמנע בהתפתחות ההיסטורית; וגם אין לנו שום שייכות לאותו העם, שעדיין לא נולד. אומרים לקיים לנו את תכריכי העם העברי המתי, ולזה קוראים "תחית-האומה". יש שמדמים את תחית עמנו לתחית אותן האומות, שנשתחררו משעבודן בתקופה

האחרונה. אבל אין דוגמה זו מתאמת לנידון שלנו. באירופה היו קצת עמים, שעמדו על אדמתם וקיימו את לשונם, ובשעור ידוע—גם את תרבותם הלאומית; אלא שנשתעבדו בחייהם המדיניים לעמים אחרים, ששלטו בהם ולפעמים אמרו גם להעבירים על לאומיותם. עמים אלה נשתחררו בימינו, וכשהם אומרים: „נהיה ככל הגויים“, הרי הם ממשיכים את חייהם התרבותיים ההיסטוריים, שלא פסקו, אלא שהתפתחותם לא היתה טבעית. בנוגע לתחית העצמו, הרי הכרח: „נהיה ככל הגויים“ הוא בתוצאותיו ההגיוניות הפסקת החיים ההיסטוריים, בטול גמור של הלאומיות הישראלית. והרי כל לאומיות אינה אלא המשכת ההיסטוריה.

לא ריאקציה לאומית היא המטרה, אלא התפתחות לאומית על יסוד ההיסטוריה לשם קיום העם העברי. תחיתו על אדמתו ההיסטורית לאחר גלות ארוכה אין לה דוגמה בהיסטוריה האנושית ואין לדין עליה במדת „מה מצינו“. העיקר בזה—התנברות ההכרח ההיסטורית בעמנו: שנהיה מכירים כולנו, למקטנו ועד גדולנו—את העבר שלנו ואת העתיד, שהוא בנוי על אותו עבר וממשיך את מציאותנו ההיסטורית.

והעיקר—שנכיר, שעתידו של עמנו הוא עתידו של כל המין האנושי, עתידה של ההתקדמות המוסרית בעולם. אם לא נתקיימו דבריו של נביא־הישעיהו, שעמד לישראל בסוף גלות־בבל, בשעתם ובזמנם, מן ההכרח הוא שיתקיימו עכשיו או בדורות הבאים. זוהי המטרה: „והלכו גויים לאורך“. רעיון־התעודה, שגורם לא למסיעה, אלא לתחיה.

יש מאחינו ה„לאומיים“, שמתיירים מפני הקנאות הדתית של ה„אורתודוקסים“, אנשי הריאקציה הדתית. אלה אומרים לחדש את חיי־הגמו בארץ־ישראל ולזה הם קוראים „שלטון־התורה“. כלום יש מן הצורך להמעים „בנידון“, שאין תורתם—התורה הישראלית המלאה אורה, אלא פרי הגמו ופרי־הגלות?—עם שכמותם אי־אפשר לו להתווכח, כי אין תורתם תורתו ואין יראתם אֱלֹהִי. אבל זה ברי לי, כי כחם של אלו ועקשנותם באור רק מתוך בטול־התורה. אלמלא נתרוקנה יהדותם של בני הדור הצעיר, לא היו באים „תוספת־התורה“ של הגמו לשלוט בנו. ברי לי, שלפני חמשים שנה היה עוד בכחו של העם להתגבר על ריאקציה זו.

בעיקר צריכים אנו לשחרר את תורתנו מן הגלות.

ג) תחית הספרות העברית.

איסתי נתרוקנה ספרותנו הלאומית ונעשתה שיחה קלה, פליטון שטחי?—

דוקא בימי תחיתנו הלאומית.

הספרות העברית אין דוגמתה בנוגע ליחוס העם אל יצירותיה וערכן של אלו בחיים התרבותיים. בימי בית שני זלזל העם בלשונו הלאומית, וזנה אותה—לא רק בארצות־הגולה, אלא אפילו בארץ־ישראל. אבל כשחרב הבית וכמעט שנשכח מחמת רגליו של העם הקרקע של מציאותו הלאומית, חזר לחבב את לשונו ואת הספרות האצורה בה. צאו וראו, כמה יצר ישראל יצירות ספרותיות נעלות, מקורות דוקא בימי־פזורת, בימים, שהיתה לו ספרותו—העבר והעתיד, ואילמלא היא ודאי היה אובד או—מה שהיה גרוע מזה—היה מפסיד את עצמו: את התקדמותו התרבותית.

באחד ממאמריו הראשונים קונן אחד־העם על עמנו, שהיה „עם־הספר“

שפרכה נשמתו ונכנסה אל תוך הספר — ותוצאותיה של עובדה זו הן, לפי השקפתו, ש„חרב העם“. אבל לי ברוך, שגשגת מרה נשמת העם בספרותו ובה נתקיים העם. אילמלא היא, היה החורבן שלם ומחלט. העבר היה נשמש מתחת רגליו וחפצו בחיים היה ודאי נמחה כלה. ומה שהוא ודאי גמור: אילמלא חבב העם את ספרותו כל-כך ויצר בה מתקופה לתקופה יצירות מלאות-תוכן, היתה משתכחת הלשון העברית — אותה ה„שיריה היחידה“, שהיתה לישראל בימי גלותו הארוכה ארץ-מולדת רוחנית. בימי דור ה„מאספים“ גברה התשוקה בלבבות קצת משכילים לחדש את רוח העם ולחנכו הנוך אֶקְסִיטִי, מה שהיה חסר בתקופה הזאת. יארכו הדברים לסמן את הרוחות המגשבות אז בספרות ההן: במה פונו את השעה ובמה טעו. אבל בכל אופן חשובה העובדה כשהיא לעצמה, שבמים ההם, כשאמרו לחנך את הדור הצעיר הנוך אסתמי, עדיין עשו את העברית אמצעי לכך. לא עלתה על דעתם, שבלא התקדמות הלשון העברית, שהתחילו אז לשהר ולצרפה וליפותה, אפשרית היא התקדמות העם בתרבותו. ובסוף התקופה הזאת, כשהיו משכילינו וסופרינו האֶקְסִיטִים מתענגים עונג רב על הספרות החדשה, המלאה יופי מעין „יפיותו של יפת“, קם חכם אחד מחכמי-אומות-העולם והכיר בסקירה חודרת בטיבה של ספרות זו — כי אין לה שום תוכן עברי לאומי. ולא עוד, אלא שאותו חכם מחכמי אלה, פדאנץ דיליטש, כבר הבחין, שאך אחד מסופרי הדור ההוא יוצא מכלל זה: שמואל דוד לוצאטו. בשדיו מצא דיליטש תוכן עברי לאומי: הם — שירה עברית באמת.

ועכשיו נבחנו, מה קיימה לנו התקופה הספרותית הזאת ממה שיש לו ערך נצחי. לא השירים, כביכול, של משוררי-הדור, שהשכינו „יפיותו של יפת“ באהלי-שם, לא השיתות הבטלות, הקלות מסובין. לא ה„יצירות הספרותיות“ האסתטיות. אלא — ספריו של שד"ל המלאים ענין, ספרו הנעלה של ר"נ קרוכמאל „מורה נבוכי-הזמן“, שעדיין לא מצו את עמקו, וחקירותיו של שלמה יהודה רפאפורט עם כל מעיינותיהן, שהרי אפילו המעוות שבהן הן תורה שלמה. אבל — זולת היצירות הספרותיות האלו וכיצא בהן, שהן נצחיות — דור דור ומגנינותיו. יותר מימי דור אחד אינו מתקיימות. כמה היו מתענגים בדור הקודם על מליצותיו של וויזל ועל אלו של יצחק אַרְטֶר — ומי ישים אליהן עכשיו לב? ומה היה אדם הכהן בימיו, ומהו בימינו? — ואפילו שירי יהודה ליב גורדון קשה לקייםם בזמננו.

איני מזלזל, חלילה, בכבוד השירה העברית ובכבוד הספרות היפה, אף-על-פי שאיני קורא לחרוזים שירים ולספורים פורנוגרפיים. שנות היה להם שלא נבראו משנבראו, ספרות יפה. אבל „יפיותם של יפת“ ושאונו מפליגים כל-כך בערכה ובחשיבותה, ברובה אינה אלא שיחה בטלה ופיליטון שטחי. עדיין אין לנו אפילו כוואה שבכוואה של גיטה. שבו הגיעה השקפת-העולם מיסודה של „יפת“ לשלמות נעלה. אבל מה שעלה לנו בינתים הוא — שנתרוקנה ספרותנו מתכנה וברובה היתה לשיחת-ילדים. היצירות הנצחיות שבה מועטות הן ונבלעות בהמון יצירות מעין אלו של ה„מאספים“ וכדומה להן. שנשחתו אחר ימי דור אחד — ואפשר שזוהי מעלתן, כי נשתכחו.

בדורות הראשונים היתה הספרות היפה ממין זה — זו, שאין לה לא פרי ולא פרחים — רק טיול לקצות העם. העם בעיקרו היה עוסק בתורה, איש איש במקצוע החיוב לו. ותורת-ישראל, במובן הרחב של מלה זו, מה עשירה היא בתכנה! פלכד ההלכה בתלמוד וכל השייך לה, היתה ספרות ההגדה והמדרש מוון רוחני בשביל

כל סינות-העם. וכלום יש צורך בדבר לפרט את רוב עשרה של ספרות זו?—ומלבד שני מקצועות אלה היו עוד כמה מיני מזונות רוחניים בספרותם המקורית. ספרי הפילוסופיה הדתית, ספרי-מוסר עממיים, השירה הדתית של ימיהבינים, שהיא שירה עברית אף-על-פי שקלטה אל תוכה הרבה מן החוץ. כי בדורות הראשונים, שהיה המלח העברי עומק ביצירה רוחנית עברית, היה קולט חומר מן החוץ ומי הדו-ונעשה זה דבר מקורי. — וכל זמן שלא נשתכחה התורה מישראל, לא היינו מרגישים את הריקנות ואת השעמום שבספרותנו החדשה. במקצוע אחד חדשה הספרות החדשה יצירה חשובה מאד, שיש לה ערך קיים לדורות: ספרי חקר-היהדות מיסודם של ר' נחמן קרוכמאל, שלמה יהודה רפאפורט, שמואל דוד לוצאטו, יהושע הישל שור, אברהם גיגר, שמחה פינסקר, ועוד, — וזו הספרות המדעית המקורית, שלצערנו אין לה עכשיו קוראים מרובים. כי בדור האחרון באו והעמידו את הכל על השירה ועל הספור ועל הפילסוף.

אבל לעתיד לבוא, כשיתחזק הרוח העברי, יתחדש הרעיון העברי, וספרותנו, שהיא עולמנו הרוחני, תתעשר ביצירות מקוריות, שמהן יהא ניזון לא רק העולם הישראלי. אלא כל העולם כולו, כמו שהיה ניזון עד עכשיו מספרי המקרא, ובמקצת-אף מספרי האגדה. עוד אין ספרותנו שלמה, בכל עשרה הגדול, שהרי עדיין היא חסרה את הסנתזיה—היא השקפת-עולם שלמה, שיהא בה מן המוסר המקורי של היהדות, מן המדע החיובי וההכרח של המציאות על אמתותה, ומן היופי האסתטי האמתי. אל כתבי-הקודש, אל ספרי התלמוד והמדרש, אל השירה העברית מימיהבינים, אל ספרי הפילוסופיה והמוסר העממי—אל כל אלה, שיש בהם עושר מרובה, נצרף את ספרי החקירה והמדע של הדור האחרון ואת כל היצירות הרוחניות של אומות-העולם, אשר ניהדן ונמלאן את הרוח המקורי של העם העברי.

ואז לא תהיה לנו ספרות עניה וריקה, שאין בה מן היהדות זולת הלשון, — אלא ספרות עשירה ומלאה, שתהא עברית ביסודה ובתכנה—ברעיון העברי.

שאלת-הכסף או שאלת-הכח?

מאת

ד"ר יוסף קלוזנר.

אין דבר יותר טבעי ופחות פורה מן הקריאה: „אבל אשמים אנחנו!“ שכתב לאחר מעשה. באו יסורים על עמנו בארצנו — ומבעי הוא הדבר, שהתחלנו „מפששים במעשינו“.

הציונית, ויותר מכל — העם העברי. לא באו לידי הסכמה עם שכנינו, לא בלמו את שונאינו, לא עמדו על תביעותינו, וביחוד — לא נחנו כספים מרובים כדי לאפשר עבודה רחבה. הרברים נכונים; אבל מה תועלת בהם? — קשה לבוא לידי הסכמה עם שונאים, שיש להם רגש לאומי ופניה בדבר כאחד. ה„עמק“, שלא נשתנה, בעל-כרחו משך את ההר“ אחריו. שונאי-ישראל, וכפרט בקרבת המקומות הקדושים, מרובים הם כל-כך, עד שקשה לבלום אותם. ההסתדרות הציונית אין לה לא כידונים ולא תוחמים — ומה יכלה לעשות? — הנה ז'אבוטינסקי, הקטיגור הקשה על מנהיגי הרכים של ההנהגה הציונית בירושלים ובלונדון — יושב הוא עצמו בלונדון והוא חבר-ההנהגה, ומה הספיק לעשות הוא? מקטיגור על ההנהגה כמעט שנחשף לסניגור — הוא התנשב באותו הקושי —

אבל העם היהודי אשם — היכן הוא העם היהודי? ברוסיה, שהבולשויקים מחניקים בה כל זיע של תנועה עברית? באוקריינה הגוועת מתוך שפעת של דם יהודי? בפולניה ובאוסטריה, שהמאזקים והכתרים שלהן הם קצת יותר מאפס? בגרמניה, בכולגריה, בצ'יכוסלובאקיה, ברומיניה, ועוד, שהיהודים בהן מועטים ואף לכספיהן יש ערך מועט וכמה שיהודיהן מרבים לתת אנו מועטים לקבל? — נשארו יהודי-אמריקה ומקצת היהודים שבאנגליה, ומושבותיה, בהולאנד וארצות-סקאנדינאביה. אבל כמה הם היהודים הללו בסך-הכל? — שליש או רביע מעם-ישראל כולו. ומהם יהודים מחבוללים הרבה, שאינם רוצים להגאל, ומהם יהודים סוציאליסטים מן הטפוס של „מומרים להכעיס“, של עושי משתאות ביום-הכפורים, ומהם יהודים אדוקים, שאינם מיכשרים להבין שום דבר זולת מצוות מעשיות הנושפות ומאובנות. נשארו מקצת בעלי-לב מן העשירים ורבבות אחדות של „בינונים“ — ודם באמת נותנים וחוזרים ונותנים, ומהם בא הכסף להחזקת והקבוצות ושאר ההוצאות ההכרחיות שנארגן-ישראל וההוצאות השונות של ההנהגה הציונית בלונדון. הם לא עמדו מנגד ולא יעמדו מנגד גם עתה. ווייצמאן ואוסישקין ואיינשטיין לא יצאו מלפניהם בידים ריקניות. אבל 25 מיליוני לירות אין ממי לקבל. בפעם אחת ודאי לא יתקבלו מיליונים אלה. ואם יתקבלו מעט-מעט גם יוצאו לאט-לאט. רוח והצלח יבוא על ידם — גאולה שלמה אי-אפשר שתבוא.

כבר הגיעה השעה להלחם בהשקפה שפרסם נורדוי מיד לאחר הקונגרס הציוני הראשון ושקמה לתחיה בימינו: ש"הציוניות היא שאלת-הכסף". לא. שאלת אומתנו לא חפתר על-ידי מיליונים בלבד. יש צורך בכסף, בכסף מרובה. הרבה עבודות ציוניות חשובות תלויות בכסף. אך בכסף בלבד הלילה לנו לשום מבטחנו. כשאין דברים שלמעלה מן הכסף מתבזבז הכסף והולך בלי משימה בלא אשמתו של מישהו. היו כספים מרובים לוועד-הצירים קודם שבא אוסישקין—ונתבזבוזו על-ידי האמריקנים המעשיים דוקא. בא אוסישקין—ואף אותו הקסצן מסבנו, האשימו בבזבז. וכן יהיה בכל אדם. שיעמוד בראש וכסף בידו ויעשה איזה דבר—תמיד יהא נראה, שנתבזבוז הכסף ושנאחרים היו מוציאים אותו בפרודוקטיביות ובמעשיות יותר מרבות. הכסף הוא הרבה בציוניות, אבל רחוק הוא מאד-מאד מלהיות בה הכל.

הכל הוא—הכח הלאומי. ולא כח-האגרוף ואף לא הכח המדיני והדיפלומטי. אף אלה הם הרבה, אבל לא הכל. אהיה האחרון לבזבז לרגנה או לבטל את המאורע של סאן-רימו. הראשונה היא הכרחיות והאחרון הוא תעודה היסטורית מכת בזכותנו על הארץ, שאין להעריך את כל ערכה במרוצת ההיסטוריה. אין כח בעולם, שיהא יכול למחוק את האקט המדיני הגדול מעל דפי ההיסטוריה האנושית. תביעה גדולה על סמך של שטר-חוב חתום בידי גדולי הממלכות האירופיות היא יותר מתביעה היסטורית בלבד—היא חוב, שיש ליהדות על האנושיות כולה ושהיום או מחר מוכרחת תהא האנושיות לפריעו. אחרת היתה העבודה בארץ בלא שטר-חוב זה ואחרת תהיה עמו. ואולם אף זה עדיין אינו הכל. הכל הוא—כחה של האומה במובן אותו עודף-הכחה, שנשאר לו לקבץ הלאומי לאחר שאישי מספקים את צרכי-עצמם. עודף כזה אינו בא בפעם אחת. לאט-לאט הוא מתלקט, מצטבר ונעשה דבר עומד בפני עצמו. והוא הוא ה"שר" של האומה, ה"מלאך הגואל" שלה.

טעות היתה בידי נורדוי כשאמר לאחר סאן-רימו, ש"אין לנו עוד לשיר את התקוה—תקוותנו כבר נתקיימה". וטועים הציוניים האמריקנים מטפוסם של מק כשהם אומרים: "המטרה המדינית הראשית, שדרושה לה אחדות-ההבעה, כבר הושגה". הכרות-באלפיה. מאורע סאן-רימו, ואפילו אשור-המאגנדאט, הם כולם לא סוף, אלא התחלה. מעשים כבירים אלה—שאינו נוטה למעט דמותם כלל—אינם אקט היסטורי, שנאחריו יש עובדה מסוימת ומונמרת; הם רק—התחלת של פרוצס היסטורי הולך ונמשך. פרוצס עם עליות וירידות, עם התנגשויות מפלות ונצחונות. המאורעות האחרונים צריכים להביא בינה בלבנו.

אבל יותר מרצון ומכוונה יש כאן הכרח—המאורעות. אי קמן אנו בארץ בחיך ים של אויבים מכל המינים. ובחיך-לארץ יש יהדות רצוצה ושבורה על-ידי פוגרומים ומדולדלת על-ידי בולשוויקים וירידת-שער הכסף. ומהם תבנה הארץ במהירות?—אפילו אם תגדל העליה ככל האפשר, הרי ענין הרוב הישראלי הוא, במצב של עכשיו, ענין של עשרות שנים. והפרובלימה של העליה אינה היחידה. אלא נאינשלה את נפשנו בשוא. יש עוד פרובלמות, מדיניות, כלכליות ורוחניות, לא קלות ממנה. שהיא תלויה בהן כשלחבת בנחלת. היחס המדיני אל השכנים הקרובים והרחוקים, היחס אל שאר עמים, שראין קדושה גם לרם, היחס אל הכמטלה הארצי-ישראלית והכרישית, שאלת הכפר והעיר, שאלת ההספקה של צרכי-אוכל-נפש, השפעת

הלשון המדינית ולשון-המדינה, ההסתגלות אל המזרח והכנסת הרוח האירופי, השאלה החברתית המעמדית והשאלה הדתית-התרבותית. ועוד, ועוד, — כל אלה עושים את גמר העבודה הלאומית, ששמו „גאולה“, לדבר שאינו קרוב ביותר. המיניסטר צ'ר צ'יל רמז על זה (בתשובתו על החוקר של הערבים) כשאמר, שלא אנו ולא בנינו נזכה לראות שלמון עצמי בן-חורין בארץ-ישראל. לא נאמר, שהיא עבודה לדורות (היה לאחר כל מה שעבר עלינו, מי יודע, אם לא יקצר כה-הסבל במשך דורות!), אבל בכל אופן זו אינה עבודה מהיום ולמחר. זהו פרוצס היסטורי ממושך. לא יועילנו האיום, שאם לא נמחר ונחיש מעשינו יעשו בה אחרים מה שהיינו צריכים לעשות אנו. אין עצה ואין תחבולה נגד הכרח-המציאות. אם מאה פעמים ואחת נאשים את עמנו — יותר מן ההתאמצות, שהוא צריך ויכול לעשות, לא יעשה. אין עם עברי עכשיו במצא, אלא שבריי-אומה: פליטים מחרב ומשוד הרבה וקצת שלוי-עולם לפי שעה, בעל-יכולת במדה בינונית. הם יעשו כפי כחם; צריך להכריחם. שיעשו יותר מכפי כחם. אבל הלילה לנו להשלוח את נפש העם בתקוות-שוא ולסמא את עיניו באורות מתעים. אקט גדול אחר, ששמו „גאולה“, מה שאירע לפולנים ולצ'חוסלובאקים, הוא בשבילנו דבר יוצא מגדר-המציאות. הגאולה בוא תבוא — אין כח בעולם, שיהא יכול לבטל תקוה של שנות-אלפים ותנועה ועבודה של ארבעים שנה; בוא תבוא, אך תתמהמה.

ובינתיים — על מה יחיה העם? — העם ההולך ונרצח באוקריינה, ההולך ונכוז ב„בולשוויקיה“, ההולך ונתון למכה ולתרפה בפולני, ששערי-אמריקה נעולים בפניו, שכל העולם כולו נהפך לו לאויבים. שכל הארצות נהפכו לו לגיהנום, שאין אומה שאינה מתעללת בו ושאל בארץ-ישראל יהא מצבו קשה כל-כך, — עם נהרג, כוזי ושסוי זה על מה יחיה? מה יתן לו כח ועוז להמשיך קיום עלוב ונורא זה, שאין דומה לו בעמים ובדורות? היכן הוא הכח, שיהא לו סמ-חיים ויציילו מיתה מנוולת? על שאלה זו יש תשובה אחת: קבוצה-כחות.

הציוניות אינה שאלת-הכסף, אלא שאלת-הכח. ולא כה-האנדרף, אלא כה-ההתמדה. אסוננו הוא. שאין אנו מוכשרים להתמיד בשום דבר. באה בשורה טובה — ההתלהבות עוברת כל גבול ונעליה אין להתרעם, שהרי בלעדיה אין לנהל תעמולה, אין להלהיב את הלבבות ולקבל אנשים וכסף, יתר על כן: בלעדיה — איך לחיות?; אירע מאורע קשה — וכבר רפו כל הדים, וכבר פסה כל אמונה, וכבר כח אין. להתמיד בעבודה, ביום טוב פכיים רע — דבר זה אין אנו, מבינים; ביחוד, אני יהודי ארץ-ישראל. גבורים יש בשורותינו, אנשים מוכנים ליהרג בשעת התנפלות והתנגשות גבורים למות; אבל מחמדים בעבודה, ממלאים יום-יום, ושעה-שעה את חובתם הקשה, בלא לאות, בלא שיכאס הדבר על עצמנו ועל אחרים וגבורים לחיות, אין בתוכנו. ודבר זה צריכים אנו ללמוד. עודף-הכחות, שיש באומה מרובת-כשרונות ומרובת-נסיגות כאומתנו, אינו צריך לצאת לבטלה על יאוש ודכדוך-נפשו. הוא צריך להצטבר מעט-מעט ולהיות מוצא גם-כן לאט-לאט, לא בפעם אחת. אילו היתה גאולתנו אקט אחד מחגשם בפעם אחת, אפשר, שהיתה התאמצות אחת גדולה של כל הכחות בבת אחת מצילה את הכל. ואולם מאחר שאין לפנינו אלא פרוצס היסטורי ממושך (ממושך יותר או פחות-זה, אמנם, תלוי במאמצי-כחותינו!), אין הצלה לנו ואין ישועה לנו אלא בכה-ההתמדה.

כל העם היהודי צריך ליהפך למחנה גדול של חיילים עומדים על המשמר.

עם-מעוט בתוך רוב זועם, אי קטן בתוך ים זועם, אינו אלא כעין מחנה צבאי. כל אחד מאתנו צריך להרגיש, שהוא עבד לאומה, שהוא חייל במחנה-האומה: צריך הוא למלא את חובתו לה כחייל את פקודתו של המפקד בלא רפיון ובלא ספקוק והסוס. ושלש תהיינה חובותינו: מלחמה מדינית על זכויותנו, שחרור כלכלי ועבודה רוחנית.

"בית לאומי" פירושו באמת איזה דבר נוסף על זכויות-המועמים. אבל אנו אין אנו דורשים עכשיו יותר מזכויות שוות. לא יתרונות, אלא שוויון. מה שמותר לאחרים מותר גם לנו, ומה שאסור לנו אסור גם להם. המאורעות האחרונים הורגו, ששוויון זה לא היה אפילו לאחר כל ההבטחות ולאחר שיהודים עמדו בראש כמה מחלקות ממשלתיות. ובכן מלחמה לנו על שוויון-זכויותינו. לא מלחמת כידונים ותותחים, אלא מלחמה מדינית. מה שעשו היהודים בכל הארצות מוכרחים אנו, לצערנו, לעשות בארץ, שהובטחה לנו בתור בית לאומי. זהו כנ"ב-לב ושבר-ברוך; אבל יש לנו נחמה: מה שנשיג כאן—זה יהא מוצק כסלע, בעוד שמה שאנו משיגים בנולה מחפורר בנקל. הרי שם אין "קשר היסטורי" בין העם והארץ, אותה Historical Connection שהוכרה גם עלידי המאנדאט לאחר שהתנ"ך הקדוש לכל האומות עומד ומעיד על זה בכל פסוק מפסוקיו—. ואל תהא הזכות היותר קטנה קלה בעינינו. על כל דבר קל בזכויותינו מוכרחים נהיה להלחם: על כתובת עברית שלמה על גבי המכתבים, על חותם-הפוסטה בעברית, על זכותה של העברית בבתי-הדין, על שוויונו לשאר התושבים בכל דבר: בנוגע להחמנות, לעבודה צבורית, לכבוד-האומה. נלמד שלא לבוז לשום דבר; תהא-נא לנו "יראת-הכבוד בפני הקמנות". המלחמה ממין זה תמשך ימים ושנים. על צדנו תהיה ההסתדרות הציונית, יהיו חמשה-עשר מיליון של יהודים. הרבה מפלות תהיינה לנו, אך סוף הנצחון לבוא. כי האמת והצדק על צדנו ובארצם של גויאי האמת והצדק אנו יושבים; ועוד לא אירע הדבר, שהאמת והצדק לא ינצחו אם רק יש כח-התמדה לאלה הדורשים את דרישותיהם בשם הקדוש.

זו תהיה הפוליטיקה היהודית והציונית האמתית בארץ, שתתבסס על יסוד מה שהשיגה ההסתדרות הציונית בימים הגדולים של הכרזת-באָלפור, אמנת סאָד־רִימו והמאנדאט. והשחרור הכלכלי, ודאי, חשוב הוא לא פחות מן העבודה המדינית. כל עוד נהיה תלויים באחרים בכל הנוגע לשדותינו וכרמינו ופרדסינו, ללחם וירקות, חלב וביצים תהיה ארץ-ישראל הארץ הכ"ג מארצות-הגלילות. קשה ליהודי לִיָּהֵב בפעם אחת לאכר גמור; אבל כבר ראינו בארץ, שאין זה מן הנמנע. זכות-הארץ מסייעתנו ותנאי-הארץ גורמים לכך הרבה. לאשרנו או לאסוננו, אין בארץ-ישראל, לעת-עתה, לא פחם ולא נפט ואף לא מתכת במדה הנונה. לארץ של תעשייה גדולה אי-אפשר, איפוא, שתהא ארץ-ישראל נעשית עד מהרה, ומשעם זה בעל-כרחא תשאר לעת-עתה ארץ של מזרע ושל נטיעות ושל תעשייה קטנה. ואל עובדה זו, שהיא באה מתוך טבע-הדברים, ילווה עכשיו המצב, שנתגלה ב"ביוקום" המשונה של יפו. בשבוע שאחר מאורעות, ובהתנפלויות על פתח-חקה, רחובות, גדרה וחצרה. מה שלא עשתה ההמסה לשם אינטרסים לאומיים יעשה ההכרח. מוכרחים נהיה למצוא דרך של שחרור כלכלי: שלא נהיה תלויים, לכל הפחות, בצרכי-אוכל-נפש בדעת-האחרים. אף דבר זה לא יבוא עד מהרה, אף כאן חלילה לנו להשלות את נפשו בדמיונות כוזבים. אך בוא יבוא מפני שמוכרח הוא לבוא. כשההכרח הכלכלי נלווה אל תביעת התועלת הלאומית הוא

נעשה כח בלתי-מנצח. וההתאמצות עצמה, המלחמה בשלום עצמה על השחרור הכלכלי, תגלה כחות כלכליים נרדמים, שיתנו עוז לעמנו לחיות על אדמתו ולהשתרש בקרקע הלאומי הקדוש.

ולסוף — העבודה התרבותית. בשעת הירום אין יצירה. *Inter arma* *silent musae*. ואילו אפשר היה להשוב, ששעת-ההירום זו לא המשך הרבה, היינו חייבים באמת להניח חיי-עולם — את התרבות — ולעסוק בחיי שעה — בפוליטיקה. ואולם הרי ברור הדבר — והנאום של יום 'ז' ליוני לא השאיר עוד בזה שום ספק — שהרגע של ההכרעה לא סחר יבוא, שלפנינו אף בנוגע למצבנו המדיני בארץ פרוצס ארוך-ביום ואמי-בערך. במה יחיה, איפוא, הקבוצה העברי, שהולך וגדל בארץ? — הפוליטיקה היא אויבתה של היצירה, אומרים האנגלים; ואולם אננו נאמר: היצירה היא עוֹרֵתָה של הפוליטיקה. לא לשם רוחניות מופשטת בלבד צריכה לבוא עבודת-התרבות שלנו, אלא מפני שהיא גם כח מדיני גדול, שעל ידו יכולים וצריכים אננו לחזק את עמדותינו בארץ. אם היו נפתחים כיום השכנים בתיפוח הרוח הלאומי, ואנו בריסטה בירו שלים, היה זה בשבילנו חוק מדיני-לאומי לא פחות מחוק דתני. ולא מן המעט הידוע: מאחר שאי-אפשר עכשיו להצליח במדיניות ובכלכלה צריך לעסוק ברוחניות ולחשוב את המצוקה לצדקה. לא. אנו צריכים לעסוק בעבודה תרבותית רחבה לשם גלוי וחזקן של כח-החיים בקבוצה שבארצנו, וממילא — באומה כולה, שענינה נשואות אל קבוצה זו ואל ארץ זו. הנביא ירמיהו שלח אל בבל לאמר: "אֲרָבָה יֵאָהֵב הַגִּלּוֹת: אֲנִי, לַצֵּעִרָנָה, מִיִּכְרָחִים לֹמֵר כִּךְ עַל הַגִּלּוֹלִים. אִפְּלוּ בַעֲלִיהֶם הַיּוֹתֶר מִתִּירָה לִפְיִי הַאֲפָשֵׁרוֹת הַמְשׁוּעָרֹת נִהְיָ עוֹד זָמָן מְרֻבָּה מִפְּתוּחִים כַּמֶּסֶפֶר מֵאֲחֵרִים; נִהְיָ, אִפְּאוּ, עוֹלָם עֲלֵיהֶם בְּאֵיכּוֹת: בְּתִרְבוֹת כְּלָלִית וּבִהְשִׁלָּה לְאוֹמִית, יִשְׁמַעְמִידוֹת אֶת הָאוֹמָה עַל רַגְלֶיהָ וְנוֹשְׁעוֹת כְּבוֹד אֱלֹהֵי בִלְבָבוֹת. אֵין דְּבַר מְסוּכָן לָנוּ בְּמִצְבֵּנוּ עַכְשִׁיו מִן הַשְׁמָחִית הַמִּזְרִחִית, שְׁקוּרִין "לְיוֹאֲנָסִינִיּוֹת". וְלַצֵּעִרָנָה, הִיא הוֹלֶכֶת וּמִשְׁתַּרְשֶׁת בְּתוֹכָהּ. אֹמְרִים עַל הַיִּשׁוּב הַחֲדָשׁ, שְׁמֻרָבִים בּוֹ הַלּוֹמְדִים וּמוֹעֲטִים הָעוֹבְדִים, אִם הַדְּבַר הָאֲחֵרוֹן, אֲפִשְׁרָה, הוּא אִמְתָּ, הַדְּבַר הָאֲחֵרוֹן סֶפֶק מִלְּחִיּוֹת אִמְתָּ. הַקְּבוּץ הָאֲרִיצִי־יִשְׂרָאֵלִי מִקְטָנִיו וְעַד גְּדוּלְיוֹ סֶפֶק לִקְרֹא דְבַר זֹלָת עֲתוּנִים, סֶפֶק לַעֲיִין בְּסֶפֶר. לַעֲנִית אֵינוֹ קוֹרֵא מִפְּנֵי רִיחֻק הַמִּקְרוֹת שֶׁל הַתְּרֻבוֹת הָאִירֹפִיּוֹת וְעִבְרִית הוּא קוֹרֵא רַק מֵעַט בִּיחֹם אֶל מֶה שֶׁצָּרִיךְ לִקְרֹא בְּאַרְץ, שֶׁהַעֲבִרִית הִיא בֶּה הַכֹּל. דְּבַר זֶה, שֶׁבֶּאֱמֶתוֹךְ רִשְׁלוֹת וּשְׁמָחִיּוֹת, סִכְנָה הוּא לְנוֹ יוֹתֵר מִכָּל מַסְלַח מְדִינִית —. אֲמֵנָּה, עֲנִיִּים אֲנִי; אֲבָל כְּלוֹם אֲנִי עֲנִיִּים מִיְּהוּדֵי־לִימָה, שֶׁנִּתְּנוּ לַעֲמָנוּ מֵאוֹרוֹת הַהִלְכָה, הַשִּׁירָה וְהַסְפָּרוֹת? אֲמֵנָּה, מוֹעֲטִים אֲנִי; אֲבָל כְּלוֹם אֲנִי מִיְּהוּדֵי אִיטָלְיָה, שֶׁנִּתְּנוּ לַעֲמָנוּ אֶת ר' עֲזַרְיָה מִן הָאֲדוֹמִים וְאֶת ר' יְהוֹדָה אֲרִיֶּה מִסּוּדִינָה, אֶת רַמְחָ"ל וְאֶת שַׁד'ל? אֲמֵנָּה שְׁעַת־חִירוֹם עַכְשִׁיו; וְאוֹלָם בִּימֵי־גִזְרוֹת וּשְׁעוֹת־חִירוֹם דּוֹקָא הִתָּה הַנִּשְׁמָה הַיְּהוּדִית מִתִּיחַדָּת עִם כָּל דְּרוֹת־הַיִּצְרִיהַ שֶׁל הָעֵבֶר וּמַעֲלָה אֹר גְּדוֹל לְדוֹרוֹת הַבָּאִים. לִמָּה נִנְרַע? וְכִי מִפְּנֵי שֶׁאֲנִי יוֹשְׁבִים עַכְשִׁיו בְּאַרְץ, שֶׁכָּל הַיִּצְרִיהַ הָעִבְרִית הַמִּקְרוֹרִית צִמְחָה וְהִתְפַּתְחָה בְּתוֹכָהּ, מִמּוֹרִים אֲנִי מִיִּצְרִיהַ חֲדָשָׁה, וְאִפְּלוּ מִהַתְּמַקּוֹת בִּיצִירָה הַיִּשְׁנָה?

הַצִּיּוֹנוּת הִיא שְׁאֵלַת־הַכֶּסֶף? — לא ולא! הַצִּיּוֹנוּת הִיא שְׁאֵלַת־הַכֹּחַ. לֹא כֹחַ־הָאֲנָרוֹן, אֲלָא כֹחַ־הַהֲתַמְדָּה. כֹּחַ זֶה מִצְטָבֵר מֵעַט־מֵעַט וּמוֹשָׁקֵעַ בְּמִלְחָמָה־בְּשִׁלּוֹם עַל הוֹכִיּוֹת הַמְּדִינִיּוֹת, עַל הַשְׁחָרוֹר הַכְּלָלִי וְעַל עֲבוֹדַת־הַתְּרֻבוֹת. מִתְּגַלָּה הוּא בְּמִלְחָמָה מְמוֹשְׁכָת וְ, אֲבָל גַּם גְּדֹל בְּתוֹכָהּ, מִתְּחַסֵּם מִתּוֹכָהּ — וּמִנְצָה עַל־יְדָהּ.

ירושלים, י"א סיוון תרפ"א.

לְבַקֹּרֶת הַצִּיּוֹנוֹת

(רשימת-בקורה).

אין ספק: לא היו ימים קשים לצייונות כימים האלה. ימי-התחיה הגדולים, שבאו עם גמר מלחמת-העמים ועם התחלת התגשמותו של הרעיון הגדול במציאות, במעשים. — במעשים, שההולונויות היום-יומית קִלְיָתָם בעל-כרחיה. וביחוד קשים הימים האלה להנושאים בלבם את האידאל הציוני המהור, העתיק, את הרעיון הציוני המשיח — כמו שקוראים לו ה"חסידים האחרונים", מסיעתו של בּוֹבֶר — ואח התעודה המשיחית, שהיא קשורה ברעיון זה: אור לגויים. הם, בעלי ה"צייונות השמימית", וואים בכל יום ויום כבלע את הקודש, כהתרחק הרעיון ממקורו וכהתחלפו באותה המציאות האכזרית, שאוכלת בכל פה — מתוך עצם היותה, "מציאות" — כל רעיון רם ונשוא. והם מצרים וכואבים — כואבים באמת ובלבב שלם. המציאות הארצישראלית יכולה בקרב הימים לגזול מן העם מה שלא יכלו לגזול ממנו כל הגלויות האיומות — את המשיח העברי במובנו המסורי-הקבורתי והדתי-האיש...

ואולם אם אמנם יש צדק הרבה ביחס השלילי אל ה"עֲשִׂיָּה" של הצייונות, שהתחילה ברוב שאון לאחר הכרזת-באלפור, הנה יש גם ב"חסידות" זו וב"דבקות" הקדושה, שמצאו להם קן ביחוד בגרמניה, מן האידאולוגיה לשם אידאולוגיה. זאת אומרת: חסרות הן קרקע של ממש. כי בעצם הדבר יתכן להגדיר את ההטפה הרוממה של הצייונים הצעירים — של הצייונות הצעירה והמובה שם — בהגדרה פשוטה עד מאד: זוהי ההטפה הבלתי-פוסקת של "הפועל הצעיר", אך בלי הבסיס הממשי, המציאותי, שיש ל"הפועל הצעיר" בהיותו מסיף כאן, בארץ, לא ממוסד-האידאולוגיה בלבד, אלא מתוך עצם העובדות שבחיים ועל העובדות שבחיים.

ו"דבקות" מהורה ונאה זו, דומני, אף הוא אינה מקורית. שאולה היא מן הסביבה הגרמנית הכללית, המניצחת, זו שהתחילה מדברת, לאחר המפלוגות, נכונה-נכונה מתוך המעמקים, שירדה לתוכם בהכרח, לאחר שכל "הצוללות" והתותחים לא יכלו לאנגליה... גרמניה מבקשת פצוי רוחני לפציעה החמריים ולפצויה, שהיא צריכה להוביל כיום שי לצרפת ולבלגיה, והיא מוצאת לה את פצויה: האידאות העולמיות-המשיחיות הנוצריות, שנולדו תמיד עם המפלוגות המדיניות... ומ"בבקשת אלוהים" זו, אין ספק, הושפע גם הדור הציוני הצעיר בגרמניה והרי הוא עומד כיום ומסיף בתוך תנועתו — זו שלמרות כל מה שאירע בחדשים האחרונים אינה עומדת כיום לפני "מפלוגות", אלא צועדת היא לקראת חיים חדשים, שההיסטוריה אינה יודעת דונתם — את תורת הנופלים והמנוצחים. והקורא בספרות הציונית הגרמנית הרעיונית מתוך עיון גם ב"ן השורות, יוכיח עד מהרה. ישנם מהשפעת השנאה ל"כוכבי-עולם" יש בהרבה מן המאמרים הנכתבים מתוך טהרה יתרה; השפעה, שמחזיק לגרמניה אין לה מקום. יש, אמנם, להלעין על ה"נשואין מן השמים", שנכתבו בינינו ובין בריטניה; אבל אין ספק בדברי, שהתקשורת גודלנו בגורל בריטניה היא המעולה שבקשרים

האפשריים. לא מתוך צפיה לבתי-קול מן השמים תבוא הישועה, אלא מתוך חבור לקרקע. ודומה, שכל החסיסה הפנימית, שקמה בימים האחרונים במחנה הציוני, לא קמה אלא משום שהגיעה לנו פתאום השעה להוריד את עינינו, שהיו תלויות בכל הדורות, ל"רחמי-שמים", אל הקרקע, אל האדמה הפשוטה ואל העבודה ואל המעשים היום-יומיים... חויינו נתבלבלו במקצת עם הפגישה הראשונה, לאחר מאות בשנים, ב"מציאות ריאלית", כמו שרגילים לומר—ולא עוד.

"ציוניות משיחית"—ודאי; זו צריכה להיות בלבנו כאור המאיר על פני כל המעשים. אבל למציאות הציונית דרושה גם ההכרה, שאף בשביל המשיחיות הציונית יש ערך יותר חשוב לישוב עמק-זרעאל ולסלילת-כבישים, בשפלת-גינוסר מלהמפת אדיאות משיחיות מופשטות בלבד...

והנה התחיל בימים האחרונים לצאת לאור בגרמניה בהיידלברג, מכתב-עתי חדש, מוקדש להציוניות הרעיונית*.) לא לירחון מתכוונים העורכים. בפירוש מודיעים הם ב"פתיחה", שרק בשעת-הצורך תצאנה החוברות האלו. ובפתיחה זו קובעים העורכים במלים, ברורות גם את המטרה העיקרית, שהציבו העורכים ל"דפים הציוניים החפשיים": "השעה של המעשיות הציוניות הגיעה, נאמר שם:—דרוש, שימצאו שומרים, שיעמדו על המשמר בשעה זו, ובשעה זו דוקא, וישמרו על טהרת הרעיון הציוני. שאם לא כן, יכולה התחלת התגשמותה של הציוניות להעשות תחלת-חורבנה. עמידה זו על המשמר היא-היא התעודה העיקרית של מכתב-עתי זה". ואמנם, שתי החוברות הראשונות ממלאות באמונה אחר תעודה זו. מוקדשות הן לבקורת הציוניות לכל. ענפיה, כפי שנתחלת במשך השנים האחרונות.

חשוב מבחינה זו הוא ביחוד מאמרו של האנס כהן בשם "המשבר"—הכוונה, כמובן, למשבר בציוניות. לא המשבר הכספי ואף לא המשבר המדיני, אלא המשבר הפנימי. העם לא נענה למנהיגיו במדה מספקת. ומי אשם במשבר פנימי זה?—היו אומר: ההנהלה הציונית:

לא מפני שאין בתוך ההנהלה שלנו—אומר כהן—אותם האנשים, שיוכלו להועיל—אפשר, אין אלה בנמצא כלל,—לא מפני שהיא, ההנהלה, אינה יכולה להשיג את אמצעי-הכסף הנדרשים—אפשר ששום אדם אינו יכול להשיגם היום,—לא זו היא הרעה, אלא זו, שהיא ההנהלה שלנו, אינה יָנָה, אינה גלוית-לב. ההנהלה שלנו חסרה מעט-ממה שאליו תכמה נפשנו ושברגעים גדולים לעם צריך הוא לבוא ולהאיר גם את נפש האנשים הקטנים כמאור החדש של השמש העולה—חסרה היא ההנהלה את הגדלות, והגדלות שלה היתה צריכה להתבטא בזה: שתודה על האמת.

במלחמה איננה זו, שלא היתה ל"אחרון-הקרבות" ושרוב האנשים לא לקחו מוסר ממנה, הגיעה האמנות של "שמירת-המדינה" למרום גבהה, ואמנות זו נתגלתה בסה שהכל נעשה תמיד—מי היה ומי הוא עד היום העושה הנעלם, הנחבא על-פי רוב מאחורי הפרגוד?—בסודי-סודות, ואמנות זו נתגלתה גם במה שגלוי רק את מחצית האמת, ואת העם, תוליו שולל על-ידי ידיעות רשמיות ושקרים רשמיים וחראו לו רק את הצד האחד של השאלה העומדת על הפרק.

ואת האמנות הזו למדה, כנראה, ההנהלה שלנו היטב... על הציוניות, וביחוד על הישוב הארצישראלי. עוברת כיום שעת-משבר קשה, שלא היתה כמותה, וההנהלה שותקת, כלי-מבטאה הרשמי אינו יורע ממשבר זה ולא כלום, הכל הולך למישורים, הועידה השנתית (תלונדונית) נסתיימה

*Freie Zionistische Blätter. I. Jahrgang, Hefte 1—2. Heidelberg.

חורכים: ד"ר יעקב קלאצקי; ד"ר נחום גולדראן; Januar—April 1921

בטע-הנפש; מצפים למעשים, לפעולה. וההנהלה שותקת. קול-קורא יוצא אל העם; ללא-גיב חזק ו"מיקה"; בלי תמונה אמתית, בלי דרכים חדשות—ואף לא שעות-מצעים אחת. והעתונים הישמיים אינם כספרים ולא כלום ממה שעובר בארץ-ישראל. במקום קשר חזק וחדש עם הגולה, דומה הדבר, כאילו ארץ-ישראל נכרתה לגמרה מן הגולה...

ואשמה בכל אלה הפוליטיקה. התחלנו בפוליטיקה מדינית גדולה קודם שהיתה המדינה במציאות. ובעל המאמר מטעים, שאותנו יכולה להציל עוד היום רק האמת הארצישראלית הפשוטה; האמת, שהאמר מתיך הכרת-האחריות ומתוך הגדלות שבכשתחן בעם.

ובמאמר זה דן המחבר גם בשאלה אחרת פנימית—בשאלה ש"מאחורי הפרגוד"—

הקריבה ביחוד לנו כאן, בארץ, עד פאד :

כשבר זה מביא עמו גם שעת-הכרעה, הכרעה, שאין עוד כיום לעבור עליה בשתיקה, בלונדון ובארץ-ישראל הולך ונקשר קשר אמיץ, שסכנה גדולה צפויה לנו ממנו. סכנה גדולה מכל משבר של מלחמה. ודומה, שאין מקדישים לה. לסכנה זו די השומת-לב. די לקרוא את "דואר-היום" הארצישראלי כדי לדעת מה שצפוי לנו שם בקרב הימים, כנופיה זו, ביחד עם האכרים (וראו רק חלק מהם—המערבת) והאורתודוכסים שבארץ, שתנופים לאמריקנים; לא להמון היהודים באמריקה, אלא למנהיגים בעלי האידאולוגיה הבורגנית האמריקנית הגדולה — — — — — וברגע זה, שבו צריכים אנו לקנות את לבותיהם של בני-הנעורים ושל העם לתנועה הציונית, מתחילים הקושרים האלה לחתור תחירות תחת שרשיה המוסריים של הציוניות. והאופק של האנשים האלה בארץ אנכי הוא עוד יותר ויותר מסוכן מזה של חבריהם-לדעה באירופה. ונגד אלה צריך כיום להתחיל במלחמה.

מלחמה זו תתחיל, קודם-כל, בארץ-ישראל עצמה; אבל צריך ששם, בארץ-ישראל, ידעו.

שנתמכים הם במלחמתם על-ידי אירופה...

ובמלים אלו מסיים המחבר את מאמרו :

סכנה צפויה ליסודה של תנועתנו. האויב חזק הוא ומוזין. ואנו חלשים וספורים ואין אנו מרגישים כמעט בסכנה. כאן החובה להריע בפעמוני-ההצלה ולקרוא ולחזק את העם. וקול-התריעה מוכרח לחדור לארץ-ישראל ולרחוב היהודי שבני-יורק ולונדון, שבו ארשה וקובנה ה"ם —

בשני מאמרים גדולים דנים שני העורכים על דפוליטיקה הציונית של השנים האחרונות. הם מותחים קו ועושים סך-הכל לאחר האשור של סאן-רימו ובאים, כמובן, לידי כמה שלילות הד"ר קלאצקי'ן מחלק את העבודה המדינית הציונית, שנעשתה בזמן המלחמה, לעבודה המדינית כנורה ולזו שכאויץ-ישראל.

בפעם הראשונה הגיע העם העברי לידי כך, שהוא עצמו עושה את הפוליטיקה שלו—ולא ידע מה לעשות בה. את הפוליטיקה הלאומית החליפו הציוניים ועשוה לפוליטיקה מקומית של כל מדינה ומדינה—והכל בשם הלאומיות ובשם הציוניות. מאמר חשוב ומקיף הוא זה של הד"ר קלאצקי'ן ומלא הערות נכונות ועמוקות⁽¹⁾. ואולם, דומני, שיש תשובה "בלתי-עמוקה" על כל שאלה אימה זו: הגלות. כך היינו מוכרחים לעשות—מהמת אונס. לא היתה ברירה אחרת. הנה מצטט הד"ר ק. כמה ציטאטים מתוך איזה קול-קורא, שנדפס ב"הצפירה", שבו מעוררים ציוניים להתנבבות לצבא הפולני נגד הרוסים, והוא שואל: "היכן הוא הכבוד הלאומי? מדוע נאלמה ההכרה הלאומית שלנו בשעות של מכה ונסיון?"—אבל, דומה, עצם השאלה אינה

(1) יש שם גם כמה וכמה האשמות, שהן מיוסדות על עובדות בלתי-מדיניות (המערבת).

שאלה: כלום מבקשת כיום היהדות בפולניה נסיונות-חיים חדשים שם? בשכר אויר-לנשימה נכתבים גם קולות-קוראים כאלה...

והנה הפרק על "הפוליטיקה הארצישראלית":

די היה בספת-נייר דיפלומטית—אומר ד"ר קלאצקין—כדי להביא את מנהיגנו המדיניים לידי התלהבות, שנמלה מהם את כל ההכרה במצבו המדיני של העולם. הם הביאו את העם לידי תרועת-גיל, שהביאה אחריה עד כהרה—כמו שהיה צפוי מראש—מפחית-נפש. במזרח באה קאטאסטרופה איומה על היהדות, שלא היתה. כמותה בדבריימי-הצער שלנו. ובשעות כאלו—ואף למראה הפרעות בירושלים—פקדו על העם להרויע בהמון חוגג על נצחוננו המדיני.

והמחבר מוסיף למנות את השגגות: אנגליה הוכרזה בתור משיח—והנאולה באה=באה... התנועה הציונית, שהיא בעצם תנועת-מהפכה של הדור הצעיר, לא היתה צריכה להתפרק את עדיה מעליה. להתיצב ערומה ודלה—ולחכרז על דלותה. "אין מחנכים את בני הנעורים—אומר ד"ר ק.—לעתיד לאומי חדש במה שמלמדים אותם לנהוג בסמליהם הלאומיים, בנפשותיהם ובאידיאליהם, כמו שנוהגים בשוק במטבע של נחושת". והציוניות, המנהיגים הציוניים שכחו את הדור הצעיר, את העיקר.

...עם-ישראל, ומה עשית אתה?—כך שאל פעם אחד מן הדיפלומטים המצליחים שלנו; שאלה בלתי צנועה במקצת—אומר המחבר; והנה התשובה, שיכול היה העם להשיבו גם-כן על-ידי שאלה: "ומי חייב בזה, שהציוניות ירדה למדרגת עניין-שלידיפלומטים ונתכווצה? ומי אשם במה שרצון-הפעולה של העם הוחלש?"

הציוניות של עכשיו חולה היא במחלה של אמונת-שוא. היא נתרששה במובן הרוחני; אין מנחל לה כמובן הרוחני. היכן היא האישיות הגדולה, האנושית, שתורה לה את הדרך חלך בה? היכן הוא המנהיג החכם ובעל מעוף-הרוח? הכל חכמו בחכמות-הקטנות; הכל מתחכמים ועוסקים במדיניות. עם-ישראל, מה עשית אתה כנגד זה?

והמחבר מסכם את הפוליטיקה הארצישראלית בדברים אלה: השגנו לעת עתה רק נייר של הסכמה, של הבטחה מוטלת בספק—במובן היותר טוב: שטר-חוב על ממלכת-עולם גדולה. ואולם הפוליטיקת הציונית הארצישראלית הביאה את הציוניות עצמה לידי משבר רוחני: היא החלישה את המוסר הציוני.

ובפרק, שבא אחר זה, שבו אומר המחבר להראות את הדרך החיוכית, הא"ך היתה הפוליטיקה שלנו צריכה להיות, בא ד"ר ק. שוב לידי אותה מסקנה, שהיא ידועה לנו היטיב בארץ: העבודה והעבודה. "גשר של נייר" קורא הוא לדיקלארציה; וחייבים להשתמש כיום ב"גשר" זה ולעבור—אם נשתמש בבטוי פשוט—לא רץ=ישראל. ואולם אנו בארץ-ישראל היינו אימרים בכלל את הדברים באופן פשוט יותר, "ריאלי" יותר: הדיאגנוזה של המחלה כבר הוקבעה על-ידי כמה מומחים ואף הרפואה האחת והיחידה כבר ידועה היא לכל: עוד עשרת אלפי יהודים, עוד מאה אלפים יהודים בארץ-ישראל—. וכל הנוף הגלותי יזדקף, וכל האויר, גם בארץ וגם בחוץ-לארץ, יטוהר מכל המגפות הקטנות עם הגדולות...

זהו המעשה הפשוט, הריאלי, שצריך להעשות. לעת-עתה, זוהי התרופה האחת.

בחוברת השניה כאילו רוצים השואלים עצמם—במאמרים של ד"ר נחום גולדמאן והאנס כהן—על המצב "החובות-השעה"—להשיב על השאלות והספקות, שעוררו בחוברת הראשונה.

בהסתדרות הציונית נכעו פרצים. יתר על-כן: כמעט אין הסתדרות ציונית. יש

יהודים אחדים, שהשלטון בידיהם. ד"ר ווייצמן אמן ממנה, במקום סימון ודילימה שהתפתרו. אכסניטיבה חדשה בלי ששאל אפילו את הועד-הפועל. הציוניות כולה הזנתה מן המסלה, השקיעה עצמה כליל בפוליטיקה ושכחה את עצמה—שכחה, שהיא בעצם תנועה עממית, לאומית-קולטורית. והתנועה, שהיתה פעם גוש מאוחד של ציונים, נהפכה לתנועה של אישים בודדים, שאין להם כמעט שום קשר אורגני עם השדרות העממיות הרחבות של הציונים. וגם אפיפה הפנימי של התנועה צריך להשתנות— היא צריכה לשוב בתשובה: לא תנועה של חברת-התישבות פילנתרופית היא זו, שאומרת לישוב את "פלשתינה" ברכוש פרטי. גדול וכיוצא בזה, אלא תנועת-עם דימוקראטית ולאומית-ראדיקאלית. או במלים פשוטות: הציוניות חייבת עכשו, לאחר שעברו "מי-התפארת" וימי הנצחונות המדיניים, לשאול לעצמה את השאלה הפשוטה: מה היה בי? מה אירע במשך ארבע השנים האלו? ומה הן האפשרויות לעתיד לבוא? —

הציוניות—היא אומר: הקונגרס הציוני, שיתאסף בקרוב, הוא שצריך לשאול את השאלות הללו. הוא, קונגרס-מכריע זה, צריך, קודם כל, להחזיר—במובן ידוע—את "העמדה לישנה". הוא צריך לעשות עוד פעם את הציוניים אחראים על הציוניות. "אסון וחטא"—כך אומר ד"ר נחום גולדמאן במאמרו "על המצב"—היה, שהקונגרס לא נאסף עד היום. אמנם, אין לחלות תקוות גדולות גם בקונגרס זה (הרי אימת הקונפרינציה הלונדונית חבעתנו עד היום); ואולם על נקודות עיקריות אלו מוכרח הוא לעמוד: (א) הוא צריך לתת מחדש בסוף תקיפה לאיכותה האמיתית של התנועה; להכריז מחדש, שהציוניות אינה שאיפה של קולוניאליזם וקולוניאטורים בלבד, כמו שרצו לשנות את דמותה ולהקטינה ולהביאה עד לידי קאריקאטורה באמריקה. העממיות של התנועה צריכה לבוא לידי ביטוי מחדש. (ב) הוא צריך למסור את התנועה לידי הנהלה נבחרת. (ג) הוא צריך להכין את הקרקע בתוך התנועה ל"מעשר" הלאומי על-ידי תגבורת התנועה מסביב ל"קרן-היסוד". "קרן-היסוד" תהיה בקרב הימים לאבן-הכוח של התנועה הציונית. היא תוכיח בפועל כמה מן הכח העממי העמוק עוד שמור בתנועה. ומשום כך היו סימון ובראנדייס גם ממתנגדי "קרן-היסוד": הם אינם מאמינים בכחנו העממי. ואולם אנו יודעים בלי שבשעת-הכרעה זו לגדולה של הציוניות מונחת כף-ההכרעה בידי "קרן-היסוד" ו"המעשר" הלאומי, שצריך לבוא לאחר-כך. "קרן-היסוד" יתן את הצינו למעשר הלאומי. ולמעשר הלאומי יגיע הציוני על-ידי האמונה. זו, האמונה, תנאי קודם היא לכל. רק בעזרתה של אותה האמונה הפנימית: העמוקה, כ"דבר, שנפל ביעקב", תוכל התנועה הציונית—ויוכל, קודם כל, הקונגרס הציוני—להחזיר על כל המשפטים העוברים עליה חדשים לבקרים. ולפיכך צריך קונגרס זה לא להקטין, אלא להגדיל את ערכה של התנועה, להגביר את מעופה ולהחזיר לה את אפיפה שלה ואת חנה שלה.

ובעל-המאמר מאמין, שאמנם הקונגרס שיתאסף יוכל למלא את חובתו הפקיד "מינימאלי" זה.

וכי יש יסוד לתקוה זו? וכי אפשר לקוות, שקונגרס זה, שכבר הוא עומד אתר כחלינו, ימצא פתרון לשאלותינו האיומות בשעה זו. שכל מרכז-הכובד של הציוניות עבר מידו היהדות הרוסית המזרחית לידי המערב? וכי אפשר לצפות, שתראה בו היר דגדולה והחזקה, שתוכל להכריע את הכף ולשעבד את כל הכחות המתרוצצים

למרכז הכובד הפנימי של תנועתנו הלאומית? —
הימים הקרובים ידברו.

בעל תוכן מקיף הוא מאמרו חשוב של האנס כהן: „חובות-השעה“, בחוברת השניה.

המשבר, שבא על היהדות, אינו משבר מיוחד לנו בלבד. זהו משבר כללי של כל העולם, או, כמו שאומר המחבר: „משבר זה הוא למעלה מן הלאומים“. בקיום ברורים אחדים מוכיח המחבר, שמה שאירע לנו בקונפרנציה הלונדונית מארץ כיום בכלל הקונגרסים והאספות שבעולם. אין יכולת להוציא לפועל שום החלטה—וכל קונגרס ואספה מחלישים לקרוא לאספה חדשה. רפו הדים ורפתה היכולת הפנימית. ואף אי-שביעות-הרצון, שתקפה את מחנה הציוניים, עם אותה הנרננות הפנימית—לא ספיציפית היא לנו; כללית היא, „בין-לאומית“. שום אדם אינו שבע-רצון, לא בעצמו ולא במנהיגים; ומתוך היווש במצב מבקשים אנו את השעיר-לעזאזל ומוצאים אותו—כל אחד לפי תכונותיו—בתוכנו ובתוך האחרים. ומתוך הרגשת חולשה זו עלתה וגדלה „האמריקניות“—ה„ציוניות המעשית“. כי המשבר—זה דרכו לבקש אחר פרוגרמה מינימלית מעשית. דרכו לקצץ בנשיעות. „ואולם—הולך בעל המאמר ומוכיח—פרוגרמה מינימלית כזו לא תהיה לעולם מוצא להצלה, אלא היא השלמת הסף. על המשבר יכולים להתגבר רק על-ידי פרוגרמה מכסימלית, שאמנם, בסקירה ראשונה נראית היא בלתי-מעשית“.

המחבר עובר על פני הפרובלימות השונות של הציוניות, על שאלת-הערבים ועל שאלת-הגדודים. מר האנס כהן אינו מוצא קושי מרובה בפתרונה של שאלת-הערביים. העבודה הממשית תביא פתרון גם לשאלה זו. אם הערביים—אומר המחבר—הם כיום מתנגדים לנו, הרי אין זה אלא מפני שהכירו בחולשתנו; הם נוכחו לדעת, שאין ערכנו גדול כל-כך כמו ששערו מראש. הם רואים, שאין אנו עובדים. והגדודים במובן לגיונות של צבא לא יועילו; לאלה מתנגד המחבר בכל חוקת-הכרתו. והוא מסכם את דבריו, כרגיל, בקריאה להאמין רק בכחות הפנימיים: „כאין-מולדת ובתוך העמים נמתח העם העברי כנשר בין ארצות המערב והמזרח; למעלה מן הזמן ומתוך התחדשות תדירית הוא נמתח כנשר לתוך העתיד: הדרך מוליכה, אמנם, על פני תהומות מסוכנות—ואולם כמה גדולים האפקים, שהיא מגלה!“ —

ואולם בזה עוד לא נשאב כל תכנון של המאמר. מן הראוי היה לתרנמו עברית: יש בו הרבה מן הבאור החיובי הנחוץ, שאנו צריכים לו כיום. ביחוד בארץ-ישראל.

מאמר „אדיאלוגי“ לגמרו הוא מאמרו של מר היפליך על „הבולשיוויזמוס ושחרור-המזרח“. הרעיון העיקרי הוא: הבולשכיות של מוסקבה חכה שרשים נאמנים—לדעת המחבר—בעיקר במזרח הקרוב והרחוק. „מה שמעניין אותנו בעיקר בנידון זה—כותב מר היפליך—הוא המצב בארץ-ישראל... לי נדמה ברור, שאותה דרך לירושלים, שמוליכה כיום מאירופה המערבית, תהא באחד הימים הרבה יותר קשה מן הדרך ההולכת לשם מִזְרָה, מהודו או, אפשר, גם ממסקבה“. עד כמה השערה כזו נכונה—לא נדון בזה. ואולם גם לעלים ציוניים חפשיים צריך, אפשר לקרוא: „עורכים, הזהרו בדבריכם!“.

מוכנים להתגולל ולהתנפל עלינו—דוקא מצד זה (*).

מאמר מעניין, אבל דמויני, הוא: „הפתרון האינטרנציונאלי של שאלת-היהודים” לא. ב. סאדינסקי. המחבר מבאר, שהמושג „מדינה” מושג עובר הוא. המדינה יש לה כח-שלטון רק בתוך גבולותיה. ואולם הלאום הוא גורם חי והוא יכול להתפשט על מדינות הרבה. ולפיכך צריך כח-שלטונו של הלאום להיות אינטרנציונאלי (בינ-ארצי). התוצאה ההגיונית מרעיון זה בשבילנו הוא: העם היהודי הוא אזרח בכל מדינה ומדינה ויש לו, מחוץ לזה, כח לאומי בין-מדיני. כח זה צריך שיהיה רשמי, מופר. ארץ-ישראל תהיה למרכזו של הלאום העברי ובירתו תהא ירושלים. ואולם כל היהדות הגולה היא הנתינה למרכז הלאומי. והמחבר אינו מסתפק בזה בלבד. הוא הולך ומפרט את המוסדות הלאומיים שלנו בגולה ובארץ-ישראל: א) כל חמשת אלפים יהודים בעיר שבגולה מהווים עדה לאומית עברית. הכח המוציא לפועל שלה הוא ועד-העדה. ב) ועד-העדה אחראי הוא בפני „ועד-הארץ” (ג) ועד-הארץ נותן דין וחשבון לפני המועצה המרכזית בארץ-ישראל.

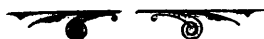
התכנית יפה היא עד מאד וראויים הדברים המתארים „אידילה לאומית” זו להקרא. מר סאדינסקי מאמין, כנראה, מאמין באמת בתכניתו היפה. וזה שבחו. בחוברת יש עוד מאמרים מעניינים (למשל, זה של ארנולד צווייג על „אנטישמיות הגרמנית”); ואולם אלה אינם נכנסים בגולה של רשימה זו.

ולסוף רק הערה אחת כוללת: „בקורת-הציוניות” נחוצה היא. ואולם בבקורת רוממה ממרחקים לא נושע. וביחוד הגיעה השעה לציוניים הצעירים בגרמניה, אלה שנעשו במשך השנים. „האחרונות למטיפי הציוניות המהורה, שיכירו בהכרה ברורה, שלא בבקורת צריך הציוני הצעיר למצוא כיום ספוק לציוניותו. לא לבקר אנו צריכים עוד, אלא לגשת לנסינונו שלנו, שאנו מאמינים בו. כך הבינו וכך עשו החלוצים שלפני סוף שנים. והניחו יסוד מעשי לאותה „הציוניות המשיחית”, ש מארמין בובר וסיעתו וכל הציוניות הצעירה שבגרמניה בנוים עליה כיום את התיאוריות שלהם. . . .

ה„דפים הציוניים החפשיים”, מפני שאין להם יסודות בריאים בקרקע-המציאות, דומה, לא ימצאו אזנים קשובות, ואף תועלתם המעשית מושלת בספק. ובכלל: גם הבקורת הציונית, ככל הפעולות בתוך הציוניות, צריכה להתרכז בארץ-ישראל דוקא. כי רק כאן יהיה גם יסוד נאמן למלה הנאמנה.

ואף-על-פי-כן יש משום החיצה הרוח הגרמנה אנכי קריאה ב„דפים” אלה. כאן אנו מוצאים כעין השלמה לציוניות זו, שאפשר היא דבקה בקרקע בלד ומאמינה רק במעשה בלבד. ולפיכך ראוי הדבר, שהעורכים החשובים, ששניהם כותבים עברית והאחד מהם הוא סופר עברי מפורסם, יוציאו את „הדפים הציוניים החפשיים” בעברית, או, לפחות, יפרסמו את רוב המאמרים גם בעברית. אז, דומני, היתה גם השגת המטרה העיקרית—טהור האטמוספירה הציונית—יותר קלה וקרובה יותר.

ד. קמחי.

(*) גם בחלק „הרשימות הקטנות” יש אחת בשם „Natives”, שהיא שייכת לסוג הכתיבה לשם כתיבה... המציאות בארץ ישראל היא אחרת לגמרה ממה שמצייר בעלי הרשימה: אנו נלחם תמיד במושג זה, לא נסכים להיות „Natives” לא.

ועד המלאכויות היהודיות.

מאת

שלום שווארץ.

I.

יותר משתי שנים קיים ועד המלאכויות היהודיות. מיום שהלך עמנו בגולה לא היה לו מוסד כזה, אורגאן מדיני, שיאחד את כל היהודים או, לכל הפחות, את רובם, אורגאן, שינהל פוליטיקה יהודית כללית. בכל דור ודור היו קמים לנו שתדלנים מגדולי היהודים, שבעת-צרה היו "מתיצבים לפני מלכים" ומבקשים רחמים לא רק על יהודי-ארצם, אלא גם על אחיהם מחוץ לארצם. אבל מוסד מדיני קבוע, שיכיל את נבחרי העם בכל תפוצות-הגולה וירכז בשמו, לא היה לנו. "ועד ארבע הארצות" היה דבר פנימי; הוא ארגן את היהודים, שישבו בתוך גבולות הממלכה הפוליטית. אבל לא עלה על דעתו לצאת מגבולות אלה ולהתחבר בעבודה משותפת אל יהודי מדינות אחרות. רק לאחר המהפכה הגדולה בצרפת ביחד עם הדימוקראטיזאציה של העבודה המדינית, התחילו גם היהודים לחשוב מחשבות על ארגון מדיני כולל. ואולם עכשיו הופיע גורם אחר וחסם את הדרך בפני התנועה הלאומית-המדינית, שעלולה היתה להתפשט בישראל: דוקא גדולי-היהודים ובעלי-ההשפעה, שבדיהם היתה הנהלת עניני-היהודים, נעשו, בקשר עם ה"אמאנציפאציה", אנטי-לאומיים. נסיון מדיני-לאומי יפה היתה בשעתה חברת כל ישראל חברים". אבל עד מהרה נסתה לצד הצדקה ועזרת-האחים במזרח הרגיל, ובשנים האחרונות אף נעשתה אנטי-לאומית. ההסתדרות הציונית היתה ההסתדרות היהודית הראשונה, שבאה לאחר ולסדר את כחות-העם על יסודות לאומיים-מדיניים ולפתור את שאלת-היהודים על-ידי פעולה עצמית של כל חלקי האומה ולא על-ידי צדקה ועזרה ל"אחים הנדכאים". אלא שזו מפלגה היתה ומפלגה נשארה עד היום הזה.

הרעיון של מדיניות יהודית-לאומית כוללת ומקפת נתגשם אך לאחר שנוסד ועד המלאכויות היהודיות שעל-יד מועצת-השלום. טבעי היה הדבר, שמיד לאחר שביתת-הנשק במלחמה העולמית התחילו לנהור לפאריז, מקום ה"מועצה העליונה", באי-כחם של היהודים בארצות שונות. מלחמת-העמים עברה תחת הסיסמה של שחרור-העמים. הימים היו ימי "ארבעה-עשר העיקרים" המפורסמים של ווילסון ונדמה היה, שכח-שלטונם גדול ועל-פיהם יקום דבר בסוד מלאכי-השלום, שנתאספו אז בוורסאליה סמוך לפאריז. מועצת-השלום הוורסאלית לא היתה ועידה דיפלומטית טיפוסית. היא התימרה לשנות כן הקצה אל הקצה את היחסים שבין האומות ולכוון מוסדות-עולם חדשים, שיהיו מלאים רוח-שוויון, צדק ומשפט. ומי עוד כיהודים, שהמלחמה הפכה אותם לעם שבור ורצון והוסיף להם צרות ועלבונות איך-מספר, היו נכספים חקוקים לעיקרים הנעלים ראלה? — ולפיכך קמה וגדלה אז התנועה בקרב כל חלקי העם העברי — התנועה לפאריז. מקץ שנת 1918 ובראשית השנה שלאחריה נתקבצו

„בבית-העולם" שליחי היהודים מארץ ישראל. מרוסיה, מאוקריינה, מפולניה, מליטא, מגאליציה, מבוקובינה, מסראנסילוואניה, מרוסיניה הישנה, מצ'יחוסלובאקיה—וגם ממדינות אירופה המערבית והדרומית, מארצות-הברית ומקאנאדה. כמעט כל אחד מן הקבוצים, ששלח את מלאכותו, דאג, למצבו וכונתו היתה להבטיח את זכויותיו בארץ, שהוא יושב בה; ואולם ברנש של גאון לאומי יכולים אנו לציין את העובדה, שלא זה היה עיקר-ההוראות, שניתנו למלאכויות. כל חלקי האומה התרוממו אז לידי גובה לאומי גדול ועוררו בפאריז את שאלת-היהודים בכל היקפה. הריזולוציות, שנמסרו למלאכויות השונות, דברו כולן, בלי יוצאת מן הכלל, על זכויות-היהודים, בכל המדינות ועל ארץ-ישראל העברית בתור ענין, שהוא נוגע לכלל-האומה. והיה בזה משום חדוש. המצב המיוחד של ישראל בתור עם, שחלקיו מפוזרים ומפורדים בארצות שונות ומרובות, לא ידע זה כבר „שפה אחת ודברים אחדים". ואולם באה המלחמה, קמה הקאטאסטרופה הגדולה—והשפיעה גם עלינו. המלאכויות היהודיות שבאו מארבע כנפות-הארץ, התאחדו ונעשו גוף מדיני אחד. בחמשה ועשרים למאסר, שנת 1919, נפתח „ועד המלאכויות היהודיות על-יד מועצת-השלום".

בועד היו שני מיני שליחים: באי-כחה של היהדות המערבית ונבחרו הקבוצים השונים של היהדות המזרחית. הראשונים לא בקשו כלום לעצמם ובאו רק להושיע עזרה לאחרים הנרדפים בארצות-המזרח. אבל רוח אחרת, לא זו של „כחי"ח", היתה מתהלכת בתוכם. כאנשים שוים, בעלי ערך אחד והכרה אחת, נפגשו הפעם יהודי המזרח והמערב, ועזרת-האחים מצד האחרונים שוב לא היה לה אופי של צדקה וחסד; הורגשה בה הכרת החובה של בני-משפחה זה לזה. חובה של עזרה הדדית. יהודי כל מדינה ומדינה—בפעם הראשונה בגלותנו!—נסתייעו בכוחיהם של יהודי שאר המדינות. מובן מאליו, שלמלאכויות המערביות היתה השפעה יותר גדולה כלפי חוץ; ולעומת זה היו המלאכויות המזרחיות הרוח החיה בעבודת-הועד הפנימית. אלה ואלה נבחרו-העם היו, צירי קאנאדה וארצות-הברית נבחרו בקונגרסים היהודיים של המדינות הללו, צירי אוקריינה—באספה הלאומית, צירי ביסאראביה וקרים—בועידת-הקהילות, צירי פולניה וצ'יחוסלובאקיה—במועצות היהודיות הלאומיות, וכו'. וכך היה ועד-המלאכויות ביאת-כח דימוקראטית גמורה. בתחלת עבודתו השתתפו בו צירים של שמונה-עשרה מדינות ושלוש הסתדרויות גדולות; מלבד זה, היה לו כח-הרשאה בכתב מיהודי ארבע מדינות (פינלאנד, רוסיה הלבנה, יוון ויוגוסלאביה). במשך הזמן הצטרפו אליו עוד יהודי אוסטריה, בולגאריה ותורכיה; וכך יצא, שכמעט כל חלקי העם העברי השתתפו על-ידי באי-כחם במוסד לאומי-מדיני זה. בצדק יכול הועד לכתוב בתזכיריו למועצת-השלום, שהוא מדבר בשם שנים עשר מיליוני יהודים. לא נכנסו אל ועד-המלאכויות רק באי-כח של יהודי גרמניה, צרפת והקבוצים היהודיים הקטנים שבארצות אמריקה הדרומית, אפריקה ואסיה. ראויה להשמעה מיוחדת העובדה של השתתפות שליחי הישוב הארצי-ישראלי בועד. בפעם הראשונה הופיעו יהודי ארץ-ישראל על הבמה המדינית ביחד עם הקבוצים היהודיים של שאר הארצות ונשלח חלק בפוליטיקה היהודית הכללית.

II

ועד-המלאכויות כל עיקרו לא נוסד אלא כדי למצוא את הפתרון הרצוי של

שאלת-היהודים במועצת-השלוש. ואמנם, הוא התמכר כולו לעבודה זו. הרבה קושי היה בדבר. בהתאם להוראות, שניתנו לו על-ידי בוחרין, כלומר, על-ידי חלקי-העם השונים, העמיד הועד את שאלת-היהודים בתור שאלה לאומית ודרש ממועצת-השלום, שתתייחס אל היהודים כאל לאום מיוחד. וזה היה ענין חדש לגמרי. במדינות-המערב, שבאי-כחן היו השליטים במועצה, שלטה ההכרה, שהיהודים הם מעין דת, אבל לא לאומי; היהודים עצמם, בצרפת ובארצות אחרות, טענו כך. וכאן בא אורגאן מדיני יהודי ומדבר על עם יהודי ועל קבוצים יהודיים במדינות שונות כעל קבוצים לאומיים. והדבר היה קשה ביותר מפני שעצם השם "לאום", בלשונותיהם של עמי-המערב ("Nation", בצרפתית וביחוד באנגלית), הוא טרמין מדיני-ממלכתי; ולפיכך היו המלים Nation, Nationalité ביחס ליהודים קשות לאזניהם של הדיפלומטים האירופיים. ונוסף על זה יצאו באי-כחן של אותן המדינות, שדרשו מהן להתחייב, שתתנה זכויות אזרחיות ולאומיות ליהודים, בהתנגדות עזה לכל הענין, שראו בו עלבון גדול, שהרי "אי-אפשר אף להעלות על הדעת", שהחוקות הממלכתיות של פולניה, רוסניה ועוד, לא תקבענה יחס של צדק ושוויון בנוגע לכלל האזרחים ולכלל המועטים הנכרים, ובתוכם גם ליהודים, וחוק מזה, יש בזה גם "התערבות בענייניהם הפנימיים". וצריך להודות, שגם בתוך הועד עצמו לא היתה אחידות-דעות גמורה בנדון זה: המלאכויות המערביות התנגדו לצורה הראדיקלית של הדרישות הלאומיות והן הן שקצצו במדה ידועה את הכנסים של "הועד במשא-והמתן שלהם במועצת-השלום. עסקני-היהודים מארצות-המערב (ואמריקה בתוכן) חששו, שמא יפרשו העמים, שבתוכם יושבים היהודים, את השאיפה לזכויות לאומיות רחבות כאילו היא שאיפת-התבדלות, וזה ישפיע לרעה על מצב הקבוצים היהודיים שבתוך העמים ההם.

למרות כל אלה—עיקר הדבר נעשה והביא פרי. בפעם הראשונה הועמדה בסדר-העמים, בחזים בין-לאומיים, השאלה בדבר הזכויות הלאומיות של היהודים בארצות-מגוריהם. בנידון זה מה גדול ההבדל בין מועצת-ווינסאליה ובין הוועידות הדיפלומטיות שקדמוה! אף בקונגרס הברליני שמענו רק מלים קלושות אחדות על זכויות אזרחיות; וכאן לפנינו שיטה שלמה, שהיא מקפת את שאלת-המועטים מכל צד, ויחס חדש לגמרי אל היהודים. כדאי לציין את העובדה, שועד-המלאכויות, שדבר בשם היהודים והעמים את התביעות היהודיות, כשבא לנסח באופן ממשי את הזכויות המבוקשות, עשה זאת בצורה יורידית כללית; צריך לשער, שהיה זה טכסים לצורך-השעה. בתשעה סעיפים מסומנות התביעות, שהובעו על-ידי ועד-המלאכויות (1) חירות אזרחית, דתית ומדינית ליחיד. (2) זכות-הארגון וההתפתחות בשביל המועטים הלאומיים. (3) שוויון-זכויות בשביל היחידים והמעוטים הלאומיים. (4) זכויות-הלשון: הזכות בשביל כל מעוט לאומי להשתמש בלשונו במסחר, ביחסים פרטיים, באספות פומביות, בעתונות, בבתי-המשפט, בבתי-הספר, בתעודות רשמיות; לבתי-הספר, שבה שולטת לשון-הלמודים הלאומית, תהינה אותן הזכויות, שיש לבתי-הספר של הממשלה. (5) הזכות לכלל מעוט לאומי בתור קבוץ אבטונומי מיוחד, לנהל את בתי-הספר שלו ואת מוסדות הדת, החנוך, הצדקה והעזרה הסוצאלית; כאן יש הוספה האומרת: "האוכלוסים היהודיים הם מעוט לאומי ויש להם כל אותן הזכויות המנויות בזה". (6) המוסדות הצבוריים של המעוטים הלאומיים, בתי-הספר, ועוד, מקבלים במדה יחסית חלק מן התקציב של הממלכה, המדינה והעיר; מלבד זה, יש למעוטים הלאומיים הזכות להטיל מסים של חובה על בני-עמם.

7) הזכות לביאת-כח מתאמת ליחס המספרי של המעשים הלאומיים לכל תושבי המדינה בבית-הנבחרים המרכזי והמחוזי, בעיריה, ועוד. 8) הזכות לאנשים, שיום-מנוחתם הוא לא יום א', אלא יום אחר בשבועה, לשבות ממלאכתם ביום זה, וכן בכל ימי-חגיהם, ולעבוד ביום א' ובחגים לנוצרים. 9) הזכויות הנזכרות צריכות להכנס אל תוך חוקת-הממלכה של כל מדינה ומדינה, בתור חוקים יסודיים, ששום חוק או פקודה לא יוכלו לבטלן; שניים בהן אינם יכולים לבוא בלא הסכמתה של אגודת-העמים.

כפי שרואים אנו, חסרים כאן הרבה דברים, שנכנסים בגדר האבטומיה הלאומית. אין דרישה ברורה בדבר המוסדים של האבטומיה הפנימית (הקהלה, ועד-הקהלות או אספה לאומית) וזכויותיהם, בדבר מניסטריון מיוחד לעניני המעשים הלאומיים. ועוד; ובכלל לא הובעה התביעה לראות את המעש הלאומי כבעל שלמון עצמי וכנושא זכויות ממלכתיות בספריות ידועות, מה שהוא עצם האבטומיה. אבל העיקר הוגד: "המעש הלאומי" עובר כחש-חשני בכל התביעות של החזק, שהוגש על-ידי הועד למועצת-השלום, והועד מטעים, שבמלים אלו הוא מתכוון ליהודים כמו לשאר המעשים. ועוד חדוש חשוב מאד היה כאן: בחלק הראשון של תזכירו דרש ועד-המלאכויות, שתהיה הזכות להגיש קובלנה לאגודת-העמים על-ידי אחת מן הממלכות המשתתפות באגודה זו אם תופר זכות-המעשים על-ידי איוו מדינה; פירושו של דבר—השגחה בין-לאומית על מלוי ההתחייבויות בנוגע לזכויות-המעשים.

למעשה לא נתקבלו במלואן אף הדרישות המתונות של הועד. הממלכה הראשונה, שנשארו ונתנו עמה בקשר עם זכויות-המעשים, היתה פולניה. מועצת-השלום הכריזה אותה לחתום על. הוספה מיוחדת לתווה הווירסאלי בדבר המעשים, הוספה, שיש בה י"ב סעיפים; הסעיפים 10—11 מדברים רק על היהודים (הזכויות בדבר בתי-הספר והשבת). אבל כמעט כל הזכויות שבהוספה זו קלושות הן וחורות. ראשית, לא על מעשים לאומיים מדובר כאן, אלא על "מעשי-הגזע, הדת והלשון". "ושנית, הקף-הזכויות הוקטן עד מאד. למשל, הסעיף בדבר שבת מדבר על זכותם של היהודים להסתלק מכל מעשה (משפטי וכדומה, אבל לא במקצוע של עבודת-הצבא!). שיש בו משום חלול-שבת, וגם אוסר על פולניה לקבוע בחירות ביום-השבת. אבל אין בו כלום בדבר הזכות ליהודים השומרים שבת לעסוק במלאכה ובמסחר ביום א', כמו שדרש הועד בתזכירו. הזכות בדבר ביאת-כח יחסית בבית-הנבחרים ובעיריה לא נכנסה אל ההוספה כלל. הסעיף בדבר זכויות-הלשון מזכיר מכל המוסדים של-הממלכה רק את בתי-המשפט, ואף כאן אינו דורש אלא "הקלה בשביל המעשים להשתמש בלשונם". אבל תביעה אחת של ועד-המלאכויות נתקבלה בשלמיתה: השגחתה של אגודת-העמים על שמירת הזכויות של המעשים. הסעיף י"ב של ההוספה מטעים השגחה זו בפירוש ונותן לכל אחד מחבריה של אגודת-העמים את הזכות לקבול לפניה אם תעבור פולניה על התחייבויותיה אלו. בחזים, שנעשו אחר-כך עם צ'יחוסלובאקיה, אויסטריה, יוגוסלביה, יוון, רומיניה, תורכיה, הונגריה ובלגריה, גס-כן עמדה מועצת-השלום על זכויות-המעשים, אמנם, בשנוי-נוסחאות. יותר מכל הממלכות התעקשה רומיניה, שלא רצתה בשום אופן לחתום על-הסעיפים המיוחדים בדבר זכויות-המעשים, ומועצת-השלום ותרה לה על תביעותיה במדה מרובה; מה שנשארו בנידון זה מן הסעיפים ההם באמנה הרומינית אין לו ערך. מעניין הדבר, שהמבוללים (חברת "כל ישראל חברים" ורומיניה) עזרו כל הזמן מן הצד; לא סייעו בידי העסקנים הלאומיים, שהתרכזו

בועד-המלאכויות, אבל גם לא הפריעו בעד עבודתם. השעה היתה גדולה, ההתלהבות לזכויות לאומיות הקיפה אז את כל חלקי-היהדות—והמתבוללים בעל-כרחם ענו אמן, ורק בזמן האחרון נפרת התעוררות במחנה-המסמיעה וגם שאיפה-למעט את דמותן של הזכויות הלאומיות, שהושגו על-ידי ועד-המלאכויות, ואפשר-אף לבטלן לגמרי. הועד פעל לא רק על-ידי תזכירים; הוא עמל הרבה גם באופן אחר: על-ידי קביעת יחסים ישרים, אישיים, עם ראשי-הממלכות ועם שאר המדינאים בעלי-ההשפעה בחוגי מועצת-השלום. המסופים המסורתי של השתדלן הפרופסינאלי פנה בימים ההם את מקומו לבאי-כחה האמיתיים של האומה, שהיו שליחים נאמנים ופעלו בהתאם להוראות-שולחיהם. צריך להודות, שלא הושג אלא מעט; אבל גם מעט זה חשוב הוא מאד, ואילו נמצא הענין בידי עסקני כח"ח וחבריהם לדעה, ודאי היו התוצאות פחותות הרבה יותר. הרוב הגדול בועד-המלאכויות ציוני היה, ומכיון שהמלאכויות נבחרו בכל מקום על-ידי מוסדים לאומיים, על-ידי באי-כחו של כל העם, הרי זה אות ומופת, שהציוניים הם היסודות הצבירים הקרובים ביותר לעם ולמאוייו. מפני-מה לא השתתף ועד-המלאכויות בתביעה המיוחדת בדבר ארץ-ישראל, שהובעה על-ידי באי-כחה של ההסתדרות הציונית? — אבל הרי בזמן שעמדה שאלה זו במועצת-השלום והמלאכות הציונית הרצתה את דרישותיה לפניה (ביום 27 לפברואר 1919) עדיין לא היה הועד בעולם. הוא התחיל את פעולתו בסוף מארס שנת 1919 ואת תזכירו ההיסטורי בדבר הזכויות הלאומיות הגיש למועצת-השלום ביום 10 למאי. פוליטיקה חתמה על הסעיפים המיוחדים בנוגע לזכויות-המעושים ביום 28 ליוני אותה שנה.

III.

זכויות-היהודים נכנסו אל תוך כל האמנות, שיצאו ממועצת-השלום, והושמו תחת השגחה בין-לאומית. זו היתה, בעצם הדבר, המטרה היחידה של ועד-המלאכויות—והיא הושגה, ואולם הרי ידוע, שכעולם-המדיניות, כמו באסטרטגיה, לא רכישת-העמדה היא עיקר, אלא תפיסתה וצפייה. ובפרט כשנוגע הדבר לזכויות-היהודים. הנסיון, שהיה לנו ברו-מיני (הפית האמנה הכרלינית), הראה לנו למדי, שבנוגע ליהודים אין מדינות ועמים שמם לב להתחייבויות. ובכן, למחר אותו היום, שבו נחתמו על-ידי הממלכות השונות הסעיפים המיוחדים בדבר זכויות-היהודים, נתעוררה השאלה מאלה: מי יעמוד על המשמר? מי יתבע את עלבונה של האומה הישראלית במקרה של שליטת-זכויותיה, בנגוד להתחייבויות, בארץ זו או אחרת? וחץ מזה: מי ינהל את המלחמה בפוגרומים? מי יגן על זכויות הפליטים, שבכל מקום צפויה להם גזרת-גירוש? מי ירים את קולו בדבר סדור הרגירה ובדבר אחוד פעולות-הסיוע? והדבר החשוב ביותר — מי יתיצב לפני אנדרת-העמים, שכבר התחילה בעבודה ביאנואר 1920? — ברור היה, שבשנים כתקונן צריך היה להתצר אורגן מיוחד לשם כך. קונגרס יהודי כללי צריך היה להתאסף ולבחור במוסד עליון, שינהל את הענינים המשותפים לכלל-האומה. ואולם אז, בשנות 1919—1920, אי-אפשר היה אפילו לחשוב על קונגרס כזה; יתר על כן, לא היתה אפשרות גם ליצור את "ועד-הארצות" על-ידי בחירות דמוקרטיות חדשות בכל ארץ וארץ בלבד מפני המצב המדיני והצבאי ברוב הארצות של אירופה המזרחית והמרכזית. לא נשארה, איפוא, אלא דרך אחת: שועד-המלאכויות יתקיים אף להבא וימלא לפי שעה את התפקיד של מוסד לאומי עליון.

וכך היה. השאלה הראשונה, שעמדה לפני הועד בתקופה החדשה של עבודתו, היתה שאלת זכויות-המעושים לממלכות החדשות: פינלאנד, לטוניה, ועוד. היה בזה כעין המשך מעבודת-הועד הקודמת על-יד מועצת-השלום. ועד-המלאכויות נהל משא-ומתן ארוך עם באי-כחה של פינלאנד עצמה ועם ראשי ממשלות-המערב. הבטחות מסוימות נתקבלו בנדון זה. אבל הועד שאף לכך, שינתן לשאלה פתרון פרינציפיוני וקבוע; ולפיכך עורר את השאלה באגודת-העמים. בתקנותיה של זו אין סעיף, שיחייב את המדינות דרוצות להיות חברים לה לתת זכויות לאומיות למעושים הלאומיים. ואולם הודות להועד הכריזה הועדה המיוחדת של אגודת-העמים, שעסקה בקבלת חברים חדשים, שהיא מציעה לכל מדינה, הרוצה להכנס אל אגודת-העמים, לקבל עליה את ההתחייבויות הרגילות בדבר זכויות-המעושים. וכך השלים ועד המלאכויות את הפעולה לשובת הזכויות הלאומיות, שהתחיל בה במועצת-השלום. בנוגע לפינלאנד היה מקום לדבר גם על הזכויות האזרחיות והמדיניות. ואמנם הועד העמיד את השאלה במלוא-הקפה ודבר דברים גלויים על הריפובליקה הדימוקראטית והחפשית, שנוהגת ביהודים מנהג ימי-הבינים. ואחר פינלאנד—דאנציג. בעיר הפשית זו, שהפולנים והגרמנים מתחריים בה באנטישמיותם, הכין בית-הנבחרים רצעה, שהיתה עלולה לשלול זכויות-אזרח. מאלפי יהודים. על פי הרצעה, נתנת זכות-אזרח רק להיושבים בדאנציג ישיבת-קבע במשך חמש שנים והיכולים להראות תעודת שחרור מנתנותן של המדינות, שישבו בהן קודם לכן. ליהודים יוצאי רוסיה. שיושבים בעיר לאלפים, אי-אפשר למלא אחר התנאים האלה: (1) כשנות-המלחמה גורשו מן העיר, (2) תעודות-שחרור מן הנתינות הרוסית אי-אפשר להשיג עכשו. ועד-המלאכויות בתוכירו לאגדת-העמים עמד על שאלת-האזרחות וגם על שאלת הזכויות הלאומיות ודרש, שיוכנסו סעיפים מתאימים לכך בחוקת-העיר של דאנציג.

השאלה השניה, שהועד הקדיש לה תשומת-לב מרובה, היתה שאלת-הפליטים. לרגלי המלחמה העולמית נתקבצו במקומות שונים רבבות ומאות אלפים יהודים מארצות אחרות. ועכשו, שהסתגלו אל התנאים החדשים, גוררים עליהם, בתור "זרים", גזרת-גירוש ודרישים מהם, שישובו אל ארצותיהם הקודמות; ובארצות האלו אין להם כלום מפני שהכל חרב ומוחרב; ואף יש בין הממשלות של הארצות הללו, שאינן נוחנות ליהודים את הרשות לשוב. שאלת הפליטים היהודיים נתעוררה בווינה, בפאריס, בפולניה, ברומיניה, ביוגוסלאביה, בבלגיה, בצ'כוסלובקיה. וראוי להזכיר, שעל-פי בריתות-השלום התחייבו הממלכות, השונות (אוסטריה, פולניה, רומיניה ואחרות) להכיר בתור אזרחים את כל מי שהיה תושב המדינה ביום כריתת-הברית. וכמה מאי-הצדק יש בגזרת-ה"זרים" זו. נראה ברור מן הנזרה האוסטרית. בשנות-המלחמה יצאו או נשלחו מגאליציה על-ידי השלטונות הצבאיים רבבות יהודים, שהעתיקו את מושבם לווינה, שהיתה אז עיר-הבירה של גאליציה. עכשו הכריזה הממשלה האוסטרית, ממשלת-ווינה, את יוצאי-גאליציה לזרים ודרשה מהם, שיהזרו אל מקומותיהם ההרוסים. ובו בזמן עמדה ממשלת-פולניה, שעכשו היא השלטת בגאליציה, וחסמה את הגבול בפני אוחם הפליטים, ילידי-גאליציה! ... על-פי השתדלותו של ועד-המלאכויות התערבה אגודת-העמים בדבר. בווינה נגמר הענין בפשרה: הממשלה האוסטרית הסכימה לתת זכויות-אזרח לסוגים ידועים של הפליטים: למתלמדים, לבעלי-משרות ועבודה קבועה, ועוד. ועל-ידי השתדלותו

של הועד הוקל מצד הפליטים היהודיים גם בצ'יחו ס' לובאק'יה, בביסאראביה, בשליזיה ובשאר מקומות. פתרון רצוי ומוחלט לשאלת-הפליטים לא נתן עד היום. מעשה חשוב נעשה על-ידי ועד המלאכיות בשאלת-הסיוע. פעולת-הסיוע בזמן הזה אינה ענין של צדקה בלבד — היא שאלה לאומית במלוא מובן-המלה. זוהי דצלת חלק גדול של העם מאבקן, מכליה גופנית ורוחנית. אבל במקצוע זה, כמו גם במקצועות אחרים, לא היתה אחדות הדעות והמעשים בתוכנו, וכל אחת מן ההסתדרויות עבדה לעצמה ועל דעת עצמה. צריך היה, איפוא, לאחד ולרכז את העבודות השונות, לעבד תכנית אחת משותפת ולהגשימה. ועד-המלאכיות, בתור מוסד לאומי כללי, היה המעורר לדבר. על-פי האיניציאטיבה שלו נועדה בקארלסבאד, באוגוסט שנה שעברה, ועידה של ההסתדרויות-סיוע שונות, ששים במספר. מלבד ראשי „הועד המאוחד לחלוקה” (Joint Distribution Committee), שמתנהל על-ידי המתכננים האמריקניים באו אל הועידה עסקני-סיוע כמעט מכל הארצות ונתקבלו החלטות חשובות בשאלות העזרה המהירה, העזרה הקונסטרקטיבית, סדור ההגירה והטיפול בילדים וביתומים. העיקר הוא — שנבחר ועד מרכזי, עולמי, לעניני-הסיוע, שישגיח על כל סוגי-העבודה, המרובים ויאחד את הפעולות השונות. לראש-המרכז נבחר ל. מוצקיץ, המזכיר הכללי של ועד-המלאכיות, ובזה כאילו הובלט הקשר שבין המפעל החדש ובין הועד.

חשוב היא גם התזכיר בדבר ההגירה. שהוגש על-ידי הועד לאספה הכללית של אגודת-העמים. ההגירה הרי היא לנו פרובלמה חשובה, שבפתרונה צפון הפתרון לחלק הגון משאלתנו הלאומית. אף חכ"ח ערכה אל המועצה של אגודת-העמים תזכיר על שאלת-ההגירה, אבל מה גדול ההבדל בין שני התזכירים! חכ"ח לא מצאה דבר טוב לדבר עליו בתזכירה מן ה„סכנה”, הנשקפת למצב הסאניטארי של אירופה מן המהגרים היהודים, ומן „ההשגחה”, שצריכה להיות כאן מצד אגודת-העמים. במקום זה דורש ועד-המלאכיות, שאגודת-העמים תשפיע על מדינות שונות, שתפתחנה שעריהן לפני ההגירה היהודית. הוא דורש בשם היושר והצדק שאגודת-העמים תדאג במקום או למקומות, שבהם יוכלו היהודים, ביחוד אלה שינצלו מן התופת האוקיינית מצוא מנוח וחיים אנושיים.

ברכה בפני עצמן קובעות „ידיעות” הועד, שמתפרסמות בצרפתית מוזמן לזמן ונשלחות למוסדים צבוריים ולעסקנים מדיניים של ארצות שונות. חומר אינפורמאציוני מרובה מאד נתפרסם בתשעה-עשר הגליונות, שיצאו עד עכשיו. חיי-היהודים מן הצד המדיני משחקפים בהם לכל פרטיהם. תפקידן של „הידיעות” בתור אמצעי מדיני של תעמולה גדול הוא בלי שום ספק.

בששי לפברואר, שנת 1920, הגיש ועד-המלאכיות תזכיר למועצת-השלום, שבו חמך, בשם מיליוני היהודים, שמהם קבל את יפוי-כחו, בשאיפות הציוניות ודרש להחיש את האשור רבין-לאומי של הכרזת באלפור. במעשה זה מלא הועד אתר ההוראות, שנתנו לו על-ידי בוחריו, כי בהחלטותיהם של כל הקבוצים היהודיים, ששלחו מלאכיות אל מועצת-השלום, מדובר, בצד הזכויות הלאומיות בגולה, גם על ארץ-ישראל בתור הבית הלאומי העברי.

IV

אנו עוברים אל שאר שני הענינים העיקריים, זולת ענין הזכויות הלאומיות, שעסק בהם ועד-המלאכיות: אל מלחמתו בפרעות ואל פעולתו בשעת האספה הכללית של

אנודת-העמים.

מיד לאחר שביתת-הנשק הציף גל של פרעות את הישובים היהודיים בארצות אירופה המזרחית והתיכונה. באוקריינה התחילו השחישות אחר מסלת-הדממאן ותפיסת רסן-הממשלה על-ידי הדיקטטורין, בפולניא—לאחר יציאת הגרמנים מן הארץ, בהונגריה ובצ'כוסלובאקיה—לאחר הכרזת-החירות. בכל מקום, שהמונים קבלו חירות מדינית, השתמשו בה, קודם כל, להרוג ולאבד את היהודים. החיה שבאדם, שנתעוררה בשנות-המלחמה, חגגה את חנה; החיילים המשוחררים, ששבו הביתה מן המערכה, כאילו המשיכו את הקרב ברחוב-היהודים והיו המשתתפים הראשיים בחג-דמים זה. כל יום היה ועד-המלאכויות מקבל ידיעות שוברות את הלב מפנות שונות של אירופה. נחשול-הדמים הלך וגדל. מעשי הרצח, האונס והשוד נגעו במיליוני יהודים, קהלות שלמות נמחו מעל פני האדמה... ועד-המלאכויות התחיל מיד להלחם בפרעות. הוא השתמש באמצעים שונים בבת-אחת: באינפורמציה, בהפגנות, במשא-ומתן עם באי-כחן של הממשלות. לא רק ב"ידיעות" שלו, אלא גם בכרוזים מיוחדים ובעהונות היומית, האירופית והאמריקנית, פרסם את החומר בדבר הפוגרומים; ואותו שלח לפארלמנטים, לממשלות, לאנשי-שם בכל הארצות, בהשתדלותו נערכו בפאריז, בלונדון ובערים אחרות אספות-עם גדולות, שבהן נגד השחישות יהודים ובלתי-יהודים. בספטמבר נתפרסם הכרוז הידוע "אל האנושיות", שהוא חתום בידי אנאטול פראנס, הפרופ. סיניובוס, ועוד, מטובי האינטליגנציה הצרפתית של זמננו. בלונדון ובניו-יורק סודרו הפגנות עממיות ענקיות, בהשתתפותם של רבבות ומאות אלפי יהודים. בהשפעת הועד נתפרסמו בעתונות הכללית מאמרים, שבהם הובעה מחאה עזה נגד הטבח ביהודים. נעשה כל מה שאפשר כדי לעורר תנועת-מחאה בדעת-הקהל ובחוגים המדיניים. אבל עיקר העבודה היה—המשא-ומתן הבלתי-אמצעי עם באי-כחן של הממשלות. לכאורה, לא הביאו כל הפעולות האלו פרי; אבל אילמלא הפעולות הבלתי-פוסקות, אילמלא ההשפעה היום-יומית מצד ועד-המלאכויות והסתדרויות יהודיות אחרות, ודאי היה המצב נורא הרבה יותר. מי יודע, אפשר, אילמלא מוראן של ממשלות-המערב, לא היה נשאר, חס ושלום, שריד ופליט מן היהודים במדינות אחרות. מכתבו של ווילסון נגד הפרעות, הנאומים בכתי-הנבחרים הצרפתי והבריטי, המלאכויות של מורגנטאו וסטיוארט שמואל, ההתערבות הישרה של הממשלות הלונדוניות והפאריזיות—כל אלה הועילו, בלי שום ספק, להפחתת האסון. כמובן, לא מלאו העמים והממשלות את חובתם; אילו היו רוצים באמת ובתמים לשים קץ לשחישות, היתה להם אפשרות לכך. אבל הועד מצרו עשה כל מה שאפשר. גולת-הכותרת של פעולותיו בענין-הפרעות הוא התזכיר, שהגיש להאספה הכללית הראשונה של אנודת-העמים בג'ניבה. לחוך התזכיר נכנס, בין שאר הדברים, הרצאת ה-צלל האדום בקיוב וידיעות מיוחדות על מעשי-האונס ועל מסדרי-הפרעות, וכו' הובעה התביעה, —כפעם הראשונה בדברי-ימיה הפוגרומים—שאנודת העמים תמסור לדין את עורכי השחישות, שאחדים מהם נמצאים בחוץ לארץ ומקום-שבתם ידוע. בצדק מטעים הועד, שאם מסדריה הפרעות יענשו קשה על מעשיהם, ובפרט על ידי-בית-דין בין-לאומי, ישפיע הדבר לטובה על המצב, כי ישמעו כל מנהיגי-הפורעים וייראו. ובתזכיר השני, שבו מדובר על מצב היהודים בארצות אירופה המזרחית בכלל, דורש הועד, שתשלח מטעם אנודת-העמים ועדת-חקירה לארצות אלו. וועד-המלאכויות עוסק

עכשיו בקבוץ הומר מפורט, שיונה ביסודם של כתבי-האשמה נגד עורכי-הפרעות באוקריינה, ברוסיה, בליטה, בגאליציה ובפולניה.

היחסים עם אגודת-העמים עומדים עכשיו—ועוד יותר יעמדו להבא—במרכז פעולותיו של ועד-המלאכויות, בתור בא-כהו של העם היהודי כלפי חוץ. כבריתות-השלום הוורסאלית, הסאן ג'רמיני, ועוד, נזכרה אגודת-העמים עשרות פעמים; לה נמסרה ההחלטה האחרונה בכמה שאלות, והעיקר—כידה נמצאות ההשגחה על מלוי ההתחייבויות השונות, שהוטלו על הממלכות על-ידי האמנות, ובחוקן—גם ההתחייבות בנוגע לזכויות-המעושים. יש שועד-המלאכויות פונה אל ממשלה זו או אחרת מאלה שנהגו תמיד להתערב לטובת-היהודים—והוא מקבל תשובה. שעכשיו צריך הוא לפנות בענינים כאלה אל אגודת-העמים. כך היה, למשל, במקרה הידוע עם הרצאותו של סטיוארט שמאל: כששאלו אחדים מצירי בת-הנבחרים האנגלי, אם יש בדעתה של הממשלה לאחוז באמצעים לאחר שמתוך ההרצאה נראה ברור, שפולניה אינה ממלכת את התחייבויותיה בדבר הזכויות הלאומיות של המעושים—השיבה הממשלה, שהרצאה נשלחה אל אגודת-העמים, שעל-פי ברית-השלום נמסרה לו ההשגחה על ענין זה. אמנם, דל כחה של אגודת-העמים לפי שעה, ואין העמים משגיחים בה הרבה כיום. אבל, ראשית, באין ברירה, מוכרחים אנו לפנות אליה. כמו שעושים כך גם עמים אחרים; ושנית, חייבים אנו להיות צופים למרחוק ולהביט אל העתיד. ולעתיד לבוא ודאי תהיה אגודת-העמים, מוסד בין-סמך ומכריע בפוליטיקה הבינלאומית. ובכן צריך שנבוא עמה בקשר בעוד מועד. ועד-המלאכויות הרגיש בזה והתחיל מבקש קשרים עם העסקנים הראשיים של אגודת-העמים. בדצמבר 1920, כשנועדה הועידה הכללית, שלח הועד משלחת מיוחדת לג'ניבה. ואחר-כך מנה שם בא"כ קבוע. שיעמוד בקשר תמידי עם הלשכה של אגודת-העמים. שהיא קיימת בעיר זו. בשאלות שונות פנה הועד אל המועצה של אגודת-העמים, שהיא—הועד הפועל של האגודה. שמתכנס כמעט בכל חודש. אחדות מהן קבלו את פתיון בדרך זו ולמשל, שאלת-הזרים ברוינה. פעולה מרובה הראה הועד בג'ניבה בימי האספה הכללית. בפעם הראשונה התאספו אז ביהד באי-הכח של ארבעים סדירות, שליחי שלשת רבעי האנושיות, לדון על השאלות המעשיות, שנוגעות ליחסים בין העמים, להטבת היחסים, לחזוק השלום בעולם, לעשיית צדק ומשפט. הועד השתמש בהזדמנות זו למשוך את לבותיהם של שליחי-האומות אל שאלת-היהודים ולעורר בהם יחס של השתתפות בצרותינו. והדבר קשה היה, כי הרבה מבאי-הכח של הממלכות היו אנשים מלאים משפטים קדומים ביחס ליהודים ונמצאים תחת השפעת התעמולה האנטישמית. שכעה תזכירים, מלאים ידיעות ותעודות רשמיות. הגיש הועד לאספה הכללית בג'ניבה: על השחימות באוקריינה, על מצב-היהודים במזרח-אירופה, על זכויות-המעושים בפניאלאנד ובסדירות אחרות, ועוד. באחד מן התזכירים נתנו ידיעות מפורטות על הועד עצמו ופעולותיו. הדרישות, שהובעו על-ידי ועד-המלאכויות, מצאו אונים חשובות אצל אחדים מראשי האספה הכללית. לצערינו, נחאחר הענין של מסורת התזכירים לאספה (הם נמסרו רק ימים אחדים קודם הנעילה), ותוצאות ממשיות כמעט לא הושגו הפעם. אבל אין ספק בדבר, שתוצאות תחינה, אם נעמוד על המשמר ונעבוד בכחות מאוחדים, במרץ ובהתמדה. אין לנו עדיין ביאת-כח בתוך אגודת-העמים: כזו יש רק לעם ממלכתי. במקום זה צריך שתהיה לנו גם עכשיו ביאת-כח קבועה בפני אגודת-העמים. האורגאן, שהיה נבחר על-ידי קונגרס יהודי כללי, היה יכול לתבוע זכות זו לעצמו. כמו-כן היה יכול

לדרוש הכרה רשמית ועד = ה א ר צ ו ת , כלומר, מוסד מורכב משליחים, שנבחרו לשם כך על-ידי הקבוצים היהודיים של מדינות שונות במועצות הלאומיות, בוועידות=הקהלות וכיוצא באלו. עכשיו, שאין לנו לא זה ולא זה, צריך שועד=המלאכויות יהא סמלא מקומם. הסתדרויות=המתבוללים (חברת כי"ח, ועוד) הרימו ראש בזמן האחרון והן מתאמצות לחתור חתירה תחת הסמכות של הועד והשפעתו. כל היהדות הלאומית חייבת, אפוא, לחזק ולסעוד ולהכריז עליו כעל בא-כחה העליון בשעה זו. כי — ברור הדבר — כלפי חוץ כל התפוררות=כחות וחלוקי-דעות דם הפסד נורא לעניינינו. אם ימשך המצב של עכשיו אף להבא ואל אנודת=העמים יפנו בשם היהודים מוסדים שונים, לא ישניחו אף באחד מהם. ועד=המלאכויות נבחר בשעתו על יסודות דימוקראטיים על-ידי באי-פחם של תשעים למאה מן העם העברי. דוקא בנוגע ל"פוליטיקה החיצונה" נתן לו יפוי-כח גמור לעשות ולפעול. מארצות אהדות (פולניא, ליטא, גאליציה, לטוניה) אף קבל הועד בזמן האחרון אשור חדש של כח=הרשאתו; ואף משאר הארצות ודאי שיקבל אשור זה. על כל פנים, הוא ולא אורגאן אחר צריך להיות באי-כחנו הרשמי לפני אנודת=העמים ולפני הממשלות. כל חלקי העם העברי צריכים לפרסם בגלוי, שלא חכי"ח ולא הסתדרות אחרת מדברת בשם האומה, בשם המוני-היהודים, אלא אך ורק ועד=המלאכויות, שבידיו מסד העם את הנהלת ענייני כלפי חוץ; בגלוי=דעת כזה יתחשבו עמים וממשלות. לוועד=המלאכויות יש "אקטיב" גדול. זה לו יותר משתי שנים, שהוא עומד על המשמר ועוסק בכל עניני העם באמונה. שלילית=זכויות, נגישות, רדיפות, פרעות, — הכל, הכל מוצא בו את הלוחם המסור, חבלתי-נלאה. הועד נעשה לעם העברי תל, שהכל פונים אליו לעת=צרה, — וכלום יש לך יום בלי צרה, בלי פגע רע בחיינו? — מה שאנו רוצים עוד — שיחזק הועד את הקשר עם התמונים היהודיים, שהם הם מקור כחו והשפעתו; שיראה עוד יותר זריזות במעשיו ופחות ותירות בטכסיסיו...

הָאֱמֻנֹת הַיְּהוּדִית בְּתִקְוַת-הַחֲשֻמוֹנָאִים

(סוף).

מאת

ד"ר יוסף קלוזנר.

אנו עוברים מבנינים אמנותיים-מעשיים אל בניני-אמנות טהורים. בניני-האמנות של החשמונאים יכלו להיות או ארמונות או בנינים שעל גבי קברים. גם כאלה וגם כהללו בנו החשמונאים, וחלק הגון מהם נתקיים עד היום. הבנין היותר קדום, שנתקיים לנו תאורו, היא

א) מצבת = החשמונאים. שמעון בן מתתיהו חצב מערת-קבר במודיעים, עיר-מולדתו. שם קבר את יונתן אחיו, שנהרג בערסה על-ידי טריפון, ושם חצב כוך גם לעצמו. על גבי מערת-הקבר עשה "נפיש" מאבך-גזית לבנה — בנין נהדר, שהיה נראה ממרחק מרובה⁽¹⁾. אולמו היה נשען על עמודים גדולים, שעליהם היו חקוקים בפתחי-שקע ציורי כלי-זין וספינות — רמז למלחמותיהם של החשמונאים ולשאיפתם למצוא מוצא אל הים. ובפנים הבנין היו שבעה חדרים (פיראמידות) — זכר לאביו ואמו וחמשת בניהם (והוא בתוכם). — אולם נשען על עמודים וגם פתחי-שקע הם סגנון יווני של בנין. רק שבעת החרמים בפנים הבנין יש להם אופי מזרחי והם מעלים על לב את הסגנון המצרי⁽²⁾. לפנינו, איפוא, סגנון מעורב. והוא בונה אב לכל שאר שרידי הבנינים שבארץ-ישראל: כל אלה, שאין הסגנון היווני שליטי יחיד בהם, קרוב לשעה, שהם מתקופת-החשמונאים⁽³⁾; ואם יש לנו ידיעה ברורה, שהם מתקופה מאוחרת, הרי הם חקוי לסגנון העברי של תקופת-החשמונאים.

ב) ארמון-החשמונאים. ארמון זה, שנבנה על-ידי יוחנן הורקנוס, נתקיים עד החרבן. מקומו ידוע לנו: הוא היה בנוי על הקצה המזרחי של הנבעה המערבית-הדרומית, סמוך לחומה הצפונית, בעיר העליונה. והוא עמד עוד בימי המרדה הגדולה, סמוך לחורבן, שהרי אנריפס השני וברניקה אחותו עמדו על-ידו בשעה

(1) אפשר, שההחלטה, שהיה נראה כן הים, היא הפרזה מצדו של בעל החשמונאים א'. ועיין קדמוניות, י"ג, ו"י, ה'.

(2) עיין: De Sauley, L'Art Judaique, pp. 376—378.

(3) או אף מתקופת הסיליקים, שקדמה לה. עיין מה שכתב על זה: M. de Vogüé,

Le Temple de Jérusalem. Paris 1864, pp. 40—41

שאניפס פנה בנאום נלהב אל העם נגד המרידה ברומיים (מלחמות, ב', מ"ז, ג'). מה היתה צורתו האמנותית של ארמון־החשמונאים אין אנו יודעים, לצערנו⁽¹⁾. אבל יודעים אנו, ששטנו היה מראה נהדר על העיר כולה (קדמוניות, כ', ח', י"א). אניפס השני הרים, כנראה, את הארמון עוד יותר, או בנה עליה על גביו, באופן שהיה יכול לראות, שוכב במטתו, את עבודת הכהנים במקדש; מה שהרגיו את הכהנים חומה גבוהה נבנתה על־ידם מן הצד המערבי של בית־המקדש כדי להאפיל על ארמון־החשמונאים (קדמוניות, שס, שס'). על כל פנים, ארמון־החשמונאים היה בנין נהדר, שנבנה, ככל היכליהם של מלכי־הקדם, גם לחכלית אמנותית: להראות את גדולתו של בית־חשמונאי ולהזין את עיני מלכיו במראה הנאה של עיר־מלכותם כולה.

ג) לשכת־הגזית. על־יד הגבעה, שעליה התנשא ארמון־החשמונאים, נמצאה הרחבה המקורה, שנקראה ביוונית *Xystos*. כך קראו היוונים לאתיק מקורה לפני הגימנסיון, בשביל המתנוששים בחורף; לרומיים היה זה כעין אכסדרה לפני אולם־העמודים של בתי־הקין. ואולם ה"כסוס" הירושלמי היה קרפף פתוח מוקף לשכות שדר־מטנו נהל מ'ס'ס משא ומתן עם מנהיג־המרידה, שעמדו בעיר העליונה; מה שהיה א־אפשר אילו היה ה"כסוס" בנין מכוסה. ה"כסוס" היה תקרה נשענת על עמודים, שנבנתה מעריכת להר־המוריה, בקצה הצפוני־המערבי של הגבעה המערבית־הדרומית, קצת דרומית־מזרחית לארמון החשמונאים וקרוב לעמק החרון (פארפאון), ונבנה היה כגובה הר־הבית. הוא היה בפנים החומה העתיקה, לא הרחק מן הלשכה המערבית של המקדש, והיה גובל ב"מועצה" (*boulé*, עיין: מלחמות, ה', ד', ב'). מאחר שהרגום־השבעים מתרגם שתי פעמים (בעמוס, ה', י"א, ובדברי־הימים א', כ"ב ב') מלת "גזית" במלת *Xystos*, על־כן מחליט שיר⁽²⁾, ש"לשכת הגזית בשמשנה, שבה ישבה הסנהדרין ובה היה הארכיון, היא הכסוס". על זה משיב ב"כר⁽³⁾, שהסנהדרין ישבה בפנים העזרה ולא בבנינים הסובבים אותה. מענה זו, שהחזיק בה זאב באכר וגם ש. קרויס⁽⁴⁾ נוטה אליה, אינה מספקת, לדעתי. בעלי־המשנה (מדות, פ"ה, מ"ד) לא דקדקו כל־כך במושג־הסנהדרין, ולשכת־הגזית הקרובה אל העזרה, שנמצאה בפנים החומה והיתה סמוכה אל הלשכה המערבית של המקדש, יכולה היתה להחשב בימי המשנה כחלק מן המקדש — כעזרה גיפה. ויש לשים לב, שלשכת־הגזית היא האחרונה שבלשכת־העזרה הסגורות במשנה (מדות, שס, שס'). וה"בול" (המועצה), הגובלת בה לפי יוסף בן מתתיהו, היא הסנהדרין, שישבה בלשכה זו וגם הארכיון

(1) ה. מירר, 'או ה. בירר' של הורקנוס (טוביה) בן יוסף בן טוביה בער־אל־אמיר, שכבר הזכרנו, באה בטעות ב—*Jewish Encyclopedia*, VI, 516 (ומשם—באנציקלופדיה הרוסית־יהודית, IV, 546) בתור ארמונו של יוחנן הורקנוס החשמונאי.

(2) עיין: *Schürer, Geschichte etc.*, II³, 211.

(3) *A. Büchler, Das Synhedrion in Jerusalem* Wien, 1902, S. 15: עיין.

(4) עיין המאמר *Xystos* של *S. Krauss* *Jewish Encyclopedia*, XII, 575—576.

עם כחבי-היחס של הכהנים היה מצוי בתוכה. ובכלל, אי-אפשר לצייר לעצמנו שבנין חשוב כה-כס'סמוס" לא נזכר במשנה ובברייתות בשם מיוחד ומפורש לו. ואם השם "לשכת-הגזית" הוא השם העברי של ה"כס'סמוס", אין מקום להשקפתו של קרויס, שה"כס'סמוס, כמו ששמו מוכיח עליו, נבנה בתקופה ההלניסטית. קרוב לוודאי בימי "בית-הורדוס" (1). השם העברי המקרי מטה אותנו ליחס בנין חשוב זה לתקופת-החשמונאים. יוחנן הורקנוס או אלכסנדר ינאי, שדאנו ל"חבר-היהודים", שאחר-כך נתחלף שמו העברי ביוני "סנהדרין", בנו בשביל בית-המחוקקים היהודי הגדול בנין נהדר של עמודים, שהיה מקורה מלמעלה ("כמין בסילקי גדולה" יומאי, כ"ה ע"א) והחכמים היו יכולים לשבת ולדון גם בימות-הגשמים כרימנסטים היוונים ב"כס'סמוס" שלהם. ומכ"מ בסילקי" היתה יכולה להיות עוד קודם זמנו של הורדוס, שהרי ההשפעה היוונית קדמה לתקופת-החשמונאים.

ד) הגשר. את העיר העליונה היה מחבר עם בית-המקדש גשר מצוי (מלחמות, ו' ו', ב'). גשר זה היה מחבר את המקדש גם עם ה"כס'סמוס" או, לפי באורנו, לשכת-הגזית (שם, ב', ט', ז'). והגשר לא היה יכול להבנות על-ידי הורדוס, שהרי כבר הוא נזכר במלחמת-פוספיוס, שבה הרסו בעלי-ביתו של אריסטוב לוס את הגשר המקשר את המקדש עם העיר (קדמוניות, י"ז, ד', ב'). בעל-כרחנו נאמר שהוא נבנה על-ידי החשמונאים (2); קרוב לוודאי—על-ידי יוחנן הורקנוס, בונה ה"מיררה", ארסון-החשמונאים, ועוד. אם גשר זה יש לו קשר עם "קשת-דובינסון", שנקראה כך על שם הגיאוגרף האנגלי, שנבנה אותה בשנת 1837,—דבר זה עדיין הוא שנוי במחלוקת-חכמים (3). על כל פנים, בנין דגשר מעיד גם על אומנות תכנית השבה וגם על ראנה לכינת החיים בעיר-המלוכה החפשית של בית חשמונאי.

ה) מצבת יוחנן בתן גדול. מצבת-קבר זו של יוחנן הורקנוס היתה מחץ לחומה, מצפון לעיר. מול העיר העליונה, בקרבת העיר החדשה, ביצעתא (Bezetha), מכאן התחיל טיטוס להרעיש את החומה השלישית (מלחמות, ה' ו', ב'; שם, ז', ג' ו"א, ד'; ועיין שם גם-כן: ה', ב', י'). קבר זה, שהיה כפי דנראה, בנין גדול וחשוב, שהרי הוא משמש נקודת-מוצא למעשים גדולים, בנה בוודאי לא יהודה אריסטוב לוס (הראשון), שמלך אחר יוחנן הורקנוס אביו רק שנה אחת, אלא בנו השני של יוחנן הורקנוס, אלכסנדר ינאי, שארכו ימי-מלכותו. ובי יודע? אפשר, יש שרירים מן הבנין הנהדר, שעדיין הם מצפים ליגלית. או, אפשר, כבר נתגלו השרידים, אלא שמיחסים אותם לתקופה אחרת ולבנין אחר.

(1) עיין: Jew. Enycl., XII, 575.

(2) כמובן, אי-אפשר להסכים לדעתו של De Saulcy (pp. 183—184) (L'Art Judaïque), שהגשר הוא מימי-שלמה. כדרכו בכל דבר קודם לזמנו של הורדוס.

(3) קרויס, במאמרו חנו (Jew. Enycl., XII, 576).

(ו) מצבת אלכסנדר ינאי. מצבה זו נזכרה רק פעם אחת (מלחמות, ה', ז', ג'). כפי הנראה, היתה נגד שער-העיר ממש. בקרבת שער-דמשק של עכשיו; ודי-סולסי חושב, שזהו הבנין. שקוראים לו עכשיו "חצר-המטרה"¹). ונראים הדברים. הבנין הנחשב בעם למקום-בלא של ירמיהו, עושה רושם של בנין עתיק, ששמש לא מקום-מאסר, אלא — כרוב הבנינים היהודיים הגדולים שבקרב-ירושלים — מקום-קבר. ואמנם, לדרומית מערבית נמצא בו הקבר הנקרא "קבר השולטן איברהים". ועל-פי הסימנים המועטים, שיש למצוא אצל יוסף בן מתתיהו קרוב לשער, שכאן מקום-קבורתו של הכובש היותר גדול מבית-חשמונאי.

(ז) בית-התפשיית. מצבת-קבר נהדרת זו, שהיהודים מיהים אותה בלא שום יסוד לעוניה וקוראים לה "בית-חפשיית", כמו שהנצירים מיהים אותה בלא שום יסוד ליעקב הקדוש, היא, כמו שמעידה הכתובת העברית. שעליה, המצבה (הנפיש) שעל גבי קבר המשפחה ל"כהנים מבני-חזיר", שנזכרו בנחמיה (י', כ"א) ובדברי-הימים (א', כ"ד, ט"ו). האותיות של הכתובת מעידות על תקופה לא-קדומה לתקופת-החשמונאים; מה שהיא בכחב אשורי בעוד שרמטבעות של החשמונאים הם בכחב העתיק — דבר זה אינו מוכיח כלום: כבר אמרנו, שהחשמונאים החזיקו את הכתב העתיק מקנאחם הלאומית לכל דבר עברי מקורי. והרי המלה "טוביה" שעל גבי הבנין הנהדר של הורקנוס (טוביה — זהו שמו העברי) בן יוסף בן טוביה בעראק אל-אמיר, בנין שקדם לחשמונאים, כתובה אף היא באותיות קרובות לזו שעל גבי מצבת בני-חזיר²). השערתו של די-וויג'ה, שחוק אותה בימים האחרונים חוקי ארץ-ישראל³ "רשמואל קליין, שזוהי ה"נפיש" המשפחתית של הכהנים הגדולים מבית-בייתוס³), לא יצאה מכלל השערה נאה. הכהנים הללו, שהיו קרובים להורדוס ובניו ולנציבי-רומי ושלדעתו הראויה להשמע של עמנו על ליה, שנו את שמם העברי "יועזר" לשם יוני Boethos⁴) היו תורחים על מצבת-משפחתם, ולכל הפחות, גם כתובת יוונית בצד הכתובת העברית. ואולם ההוכחה היותר מכרעת בעיני על מוצאה החשמונאית של מצבה נפלאה זו היא — סגנונה האמנותי המעורב: "על-יד פרטים של מסורת אמנותית יותר עתיקה, ישרה צורות, שניכרות בהן עקבותיה של

(1) עיין: De Sauley, pp. 341—342.

(2) החזיר הגדול ג. דאלסאן, שכתור ראש המכון הגרמני האיטונגלונגי לחקירת ארץ-ישראל, בירושלים בקר בחבורה של חכמים במאי 1910 את עראק אל-אמיר. כותב: "בעראק אל-אמיר התחלנו, שהכתובת הכסולה המסורסת של שם טוביה יכולה היתה להקרא לעתים קרובות כל-כך ערביה או להרשם בחור כתובת, שקריאתה אינה בטוחה" (Palästina-Jahrbuch, VII, 1911 S 29).

(3) עיין: S. Klein, Jüdisch-Palästinisches Corpus Inscriptionum. Wien 1920, SS. 14—17.
(4) עיין שם, עמ' 16.

השפעה יוונית" ¹). בנין זה ראוי מצד האמנות שבו לחקירה מיוחדת: הרבה מן הסגנון העברי נשקע בו, אלא שעדיין לא השקיפו עליו החוקרים השקפה של אמנים. כותב המורים האלה, כשברך את הבנין מבפנים בשנת תרע"ב, מצא על תקרתו מבפנים מגן-דוד עתיק בפתוח-שקע עמוקים. — מגן-דוד קדום בצורתו לאותם שנמצאו בבתי-הכנסיות שבגליל ²). הכותרת הדורית והצפת עם שלש-הגלילות שלו, אפשר, אינן אלא סימני אמנות משותפים להיוונים ולהיהודים הקדמונים, שהושפעו ממצרים ואשור שניהם כאחד ושאר-הכנענים השפיעו על אלה ואלה ביחד. הרי בבתי-הכנסיות הגליליים, שהם יותר מאוחרים אם מעט ואם הרבה, אין כותרת דורית כלל: יש רק כותרות יווניות וקורינתיות בלבד ³).

ח) קבר-זכריה. מצבת-קבר זו, שאפשר לעבור מתוכה דרך פתח צר אל הפרחדור של בית-החפשית, היא אחד מן הבנינים העבריים היותר נפלאים ביפנים. כותבי תולדות האמנות העתיקה מעידים, שיש בה "ערבוביה משונה של ארכיטקטורה יוונית ומצרית" ⁴). ויש מוצאים בה, נוסף על אלה, גם רשמי האמנות האשורית ⁵). רשמים שונים ומשונים אלה של כל מיני ארכיטקטורות דבר טבעי הם בסגנון-הבנין של תקופת-החשמונאים, כאמור: בקנאתם הדתית הלאומית לא רצו ולא יכלו החשמונאים לקבל את הסגנון היווני בטהרתו ועליכך צרפו לו קשוסים מסגנון שמי-מצרי, שכבר נבלעו בסגנון העברי-הצורי הקדום והשקורי. כי בנין-הציב בתוך הסלע או מתוכו טפסו הוא בשביל האמנות העברית הקדומה ⁶): "קבר-זכריה" הוא בנין כזה. ומי יודע, אם תחת מצבה נהדרה זו אינו נח אחד מן המלכים והכהנים-הגדולים מבית-חשמונאים? מי יודע את מקום-קבורתו של המלך האומלל אריסמובולוס (השני), בן אלכסנדר ינאי, שהורעל ברומי עלידי בעלי-ביתו של פומפיוס וגיפתו הובאה חנוטה ליהודה ונקברה בקבר-המלכים" (קדמוניות י"ד, ז', ד'; מלחמתי, א', ט', א')? מי יודע, "קבר-מלכים" זה היכן הוא? מי יערוב לנו שאינו מה שנקרא "קבר-זכריה" או הקבר הסמוך לזה, שאליו אנו עוברים עתה?

ט) יר-אבשלום. זהו הבנין היותר מקורי של בניני-הקברים שב"נחל-קדרון". די סולסי, שתאר אותו בפרטות ושהתעקש לחשבו למצבת-אבשלום ממש ⁷). מעיד, שכל המצבה אינה מזכרת כלום ממה שמראות לנו האמנות היוונית והאמנות הרומית-

(1) עיין: Perrot et Chipiez (בתרגום האנגלי), I, 229; ועיין גם-כן: De Sauley, pp. 263-267.

(2) עיין: יוסף קלוזנר, עולם מתהווה, אוריסה תרע"ה, עמ' 253; ועיין גם עמ' 199-200.

(3) עיין: Kohl - Watzinger, Antike Synagoge in Galiläa (על בניני-דוד) 185 (על חומר כותרות דוריות) S. 167.

(4) עיין: De Sauley, pp. 261-263.

(5) עיין: Perrot et Chipiez (כ"ל), I, 227.

(6) עיין: Ben zinger, Hebr. Arch., S. 209.

(7) עיין ספרו הנ"ל, עמ' 222-231.

אנו מוצאים כאן צירוף-היסודות של סדר-הבנין היוני והדורי ושל הסגנון המצרי. וכל זה מתלווה בצורות, שאינן נמצאות בשום מקום אחר⁽¹⁾. גם פירו ושיפיה מעידים, שיש ב"יד-אבשלום", סימני בנין מצרי, שסגולה צוריים: "הזרבות (Cavetto) בדמות צלחת או כובע". שעל-פיה קראים לה הערביים "מנטורת-פרעון" (כובע-פרעה). היא מן הסגנון המצרי; ואולם מתחת לזרבות יש עוב (משקוף עליון או "שקוף" בכתובות של בתי-הכנסיות הגליליים) ישר נשען על כרכוב פשוט מסגנון דורי ומתחתיו חצי-עמודים בעלי כותרות קורינתיות, והמעבר מן העוב אל הזרבות הוא שורי⁽²⁾. ערכוב זה של סגנונים מופסי הוא לתקופת-החשמונאים, כאמור. ואמנם, לא רק פירו ושיפיה נוטים לחשוב, שה"קברים המקושטים ביהור, שיש בנחל-קדרון ומסביב לירושלים, שייכים לתקופה יותר מאוחרת (מזו שלפני גלות-בבל), והם בני-זמנם של מלכים = החשמונאים. הורדוס וירשיו"⁽³⁾; אף ארגנס מרגאן, שראינוהו מאשים את בית-השמונאי בחוסר-תרבות, מיהם את "בית-החפשי", קבר-זכריה ויד-אבשלום לתקופת-החשמונאים בלא ספק⁽⁴⁾. והרי הכל מודים, שאלה הם בנינים אמנותיים נהדרים. שנתקיימו שנות-אלפים ושהיו נותנים כבוד בחסנם ובהדרם לכל אומה בת-תרבות. — חדר-הקבורה של "יד-אבשלום", שהיא סתומה עכשיו, נחשבת ליותר עתיקה. ומאד אפשר הדבר, שהחשמונאים השתמשו בבנין עברי יותר עתיק כמו שהשתמש הורדוס בבניני-החשמונאים.

י קברי-הסנהדרין. הקברים הנפלאים הללו שבקרבת השכונה הירושלמית "רחובות" (של יהודי-בוכנארה) יש להרבה מהם צפת, שנצטיירו עליה אשכולות-ענבים ושאר-קשומים צמחוניים, שהם מופסיים בשביל תקופת-החשמונאים. די-סולסי מעיד גם עליהם, ש"דבר אין להם עם היוונים ולא עם הרומיים"⁽⁵⁾. מובן, שאין להוציא ספני-כן את המסקנה, שאלה הם קברים של "שופטים או חברי-מועצה מימי מלכי-יהודה"⁽⁶⁾. ואולם אין שום דבר, שיכריחנו לאחר את זמנם מתקופת-החשמונאים. רשמי הבניה היוונית, שהכירו בהם החוקרים החדשים, אינם ראיה לסתור. ראשית, גם החשמונאים כבר דרשפועו מן הסגנון היווני. כאמור; ושנית, הרשמים הנחשבים ליווניים יכולים להיות משותפים להאמנות העברית והיוונית כאחת. שהרי מוצא שמי-חמי עתיק אחד לשתייה. והראיה, ש"קברי-הסנהדרין" הם מימי-הורדוס, שמצאו חוקרים שונים מתוך הקברים שבהרבות בראין צאליה (הגור) העברי, Elgra של תלמי התייר, ברומו של עברי-הירדן, שהם דומים כל-כך להקברים שבקרבת-ירושלים ושעל-פי הכתובות שעל גביהן הם מן התקופה שבין אבגוסטוס קיסר ובין מיטוס (מן 1 קודם ספה"נ עד 76

(1) שם, עמ' 228.

(2) עיין : Perrot et Chipiez, I. 227. (3) שם, I. 112.

(4) עיין : E. Benan. Histoire du peuple d'Israël, V. 129.

(5) עיין : De Saulcy, p. 269; (6) שם, עמ' 272.

לספח"ג" ⁽¹⁾ — אינה ראייה: בנינים מעין אלה יכולים היו להיות גם קדומים קצת לימי הורדוס ובניו, שהרי בארץ-הקדם אין צורות-החיים מתחלפות כל-כך מהר. ובכן יכולים הקברים שבמכובות-ירושלים להיות גם מתקופת-החשמונאים.

יא) "קבר אב-העמודים". שלשה קילומטרים צפונית לירושלים, על-יד "צופים" (סקופאס), קרוב לדרך העולה אל כפר בית-חנינא, יש קבר עתיק בשם "קבר אל-מסנה", כיום "קבר אב-אל-עמד" ⁽²⁾. עליו אומרים פירו ושיפיה, שבו "נודונו יופי גדול של הצירוף והגזרה אל קשומים יווניים מימי-הורדוס הראשונים או מימי-החשמונאים" ⁽³⁾. אין לנו שום סבה לנמנות לזמנו של הורדוס. אל-נא נשכה, שיוסף בן מתתיהו הרבה לציין את הבנינים של הורדוס, ואת הבנינים של החשמונאים הזכיר רק דרך-אגב. ולפיכך, בנין, שלא נזכר על-ידי היסטוריקן זה, יש לחסו יותר להחשמונאים מלהורדוס כל עוד אין ראיות ברורות על ההפך מזה.

יב) מערת-המכפלה. שבנין גדול וקדוש זה שבחברון כמו שהוא לפנינו, אינו קדום מסוף בית שני—בוה קשה להטיל ספק (אפשר, שנבנה, כ"ד-אבשלום" ⁽⁴⁾ על גבי בנין יותר עתיק). ארנסט רנאן מתחלה היה מסתפק בדבר, אם הוא מימי-החשמונאים או מימי-הורדוס ⁽⁵⁾. ואולם אחר-כך בא לירי מסקנה, שבנין "שר-זוית חסון ונפלא זה נבנה על-ידי אלכסנדר ינאי, שהרי יוסף בן מתתיהו היה בקי בבנינו של הורדוס ומנה איתם אחד-אחד ואי-אפשר, שיחמיר בנין חשיב ונפלא כזה" ⁽⁶⁾. ויש להוסיף על זה, שיוסף בן מתתיהו עצמו הזכיר את הבנין בספור על אברהם (קדמוניות, א', י"ד). ופירו ושיפיה, שאף להם יש נמיה לתקופת-הרומיים. אומרים: "ברור הדבר, שיוצרה (של מערת-המכפלה) אינו הייב כלום לאמנות של יוון, שהרי הקשומ והמבנה הם בעלי אופי פיניקי מוחלט" ⁽⁷⁾. אבל הנבול שבין בנין וקשומ ננעניים ובין בנין וקשומ יהודיים הוא רופף כל-כך, עד שהיינו בוהרים לומר, שהקשומ והמבנה של "מערת המכפלה" הם בעלי אופי עברי מוחלט. הרי השפעה צורתית ישרה לא היתה עוד (ועל כל פנים, לא היתה גדולה ביותר) בימיה-החשמונאים. זו היתה השפעה משאל-שלת מדורות קדומים, שהיא עצמה סבלה השפעה מצדית ואשירית, כאמור, ושנבלעה

(1) E. Rénan, *Mission Archéologique en Arabie*, Paris 1909; R. B r ü n n o w, ZDPV, XXXIV (1911), SS. 181—182.

(2) M. de Vogüé, *Le Temple de Jérusalem*, Paris 1864.

(3) p. 47.

(4) E. Rénan, *Le Temple de Jérusalem*, Paris 1864, p. 182.

(5) E. Rénan, *Le Temple de Jérusalem*, Paris 1864, p. 182.

(6) E. Rénan, *Le Temple de Jérusalem*, Paris 1864, p. 182.

(7) E. Rénan, *Le Temple de Jérusalem*, Paris 1864, p. 182.

(8) H. Guthe, ZDPV, XVII (1894), 243.

ביהדות הקדומה כמו ביוונות הפרימיטיבית. ואל=נא נשכח לעולם, שלכל הפחות. ח מ ש ה ש ב ט י ס מ י ש ר א ל—יששכר, זבולון, ידן, נפתלי ואשר—ישבו בנכולות צור וצידון וביחד עם הפיניקים יצרו את המסחר ואת האמנות, שנקראו שניהם על שם הכנענים בלבד לא בצדק גמור...

.VI

מן הבנינים אנו עוברים אל הכלים האמנותיים של תקופת=החשמונאים. לצערנו, לא נשחמרו עליהם זכרונות היסטוריים ברורים. גחוקים בזמננו עדיין לא נסו לסמן בדיוק את התקופות השונות של חפצי=האמנות, שנמצאו במעבה=אדמתה של ארץ=ישראל: ה"תקופה היוונית" מקפת אצלם את כל הדורות מאלכסנדר מוקדון עד הורדוס, ולתקופת הורדוס ובניו הם מיחסים כמה וכמה דברים, שהם שייכים לתקופה שקדמה לה. רק שני חפצים אמנותיים נזכרו בדברייהמים בתור מעשיידיהם של החשמונאים ורק כל=אמנות מועטים נושאים עליהם חותם בהיר של התקופה העברית המקורית הגדולה; ואותם נביא בזה:

(א) מגן של זהב. שמעון בן מתתיהו שלח לרומי, כיהודה ויונתן אחיו, מלאכות של שלום ושל ברית, כדי שיכירו הרומיים במדינה היהודית הצעירה, שאך זה עתה נשתחררה מעולה של סוריה, ויגנו על חירותה הצעירה. כדי למצוא חן בעיני הרומיים שולח שמעון ביד ראש המלאכות המדינית לרומי, נומיניוס בן אנטיוכוס, מנן גדול של זהב במשקל אלף מנה (או, יותר נכון, במחיר אלף מנה שהרי משקל אלף מנה יהא 440 קילוגרם של זהב!)⁽¹⁾. די=סולסי אומר: "ברור הדבר, שמגן זה, שנשלח לרומיים כדי לקנות ידידותם, צריך היה להיות חפץ מצוין של אמנות ולא מטיל=זהב פשוט וגלמי"⁽²⁾. לצערנו, אין בספר=חשמונאים דברים יותר מפורטים על מהותה של מתנה גדולה זו ויוסף בן מתתיהו לא הזכיר אותה כלל.

(ב) גפן של זהב. דברים ברורים על הערך האמנותי של חפץ אחד עשוי בידי מלכי=החשמונאים אנו מוצאים ביחס אל הגפן של זהב, שנתן אריסטובלוס (השני) בן אלכסנדר ינאי מתנה לפומפיוס כדי שיהא מושל רומי זה על צדו. יוסף בן מתתיהו מביא בשם אסטרבון. דברים מפורטים על גפן זו: "מיהודה באה מתנה שהיתה גפן אונן ושנקראה בשם terpolé (סגולה, כלי=חמד). מתנה זו ראינו עומדת בתיכלו של יופיטר הקפיטולי ועליה הכתיבת: Alexandrou basiléos Joudaion (לאלכסנדר מלך=היהודים)". את מחירה העריכו לחמש מאות ככר, וכמו שמשערים, זוהי המתנה, ששלח המושל היהודי אריסטובלוס

(1) השוה חשמונאים א'. יד. כיד. אל מ"ה. יח.

(2) עיין: De Sauley, p. 378.

(קדמוניות, י"ג, ג', א'). אנו למדים מכאן, שהיתה גפן זו לא גפן פשוטה, אלא מעין גן שלם (כוודאי היו בולא רק אשכולות-ענבים, אלא גם תמורות, שושנים, פקעים ופמורי-ציצים) ושהיתה נהדרת כל-כך ביסיה האמנותי, עד שנקראה בשם "סגולה" או "כלי-המדה". אסמרבון. מעיר, שהיה כתוב עליה, לא לכסנדר מלך היהודים; אבל נותנה לפוספוס היה אריסטובלוס. יש תושבים, שאריסטובלוס השני נקרא גם בשם "אלכסנדר" ולו מיחסים את המטבעות, שעליהם כתוב ביוונית: Alexandrou או basiléos Alexandrou ("אלכסנדר" או "מלך אלכסנדר") ובעברית "עלצדרע ש"ג" (או "אלכצדע הג")—"אלכסנדר (העתק עברי מוזר מאד של השם היווני), שנהג" או—"אלכסנדר הגדול"! (1). ואולם פלא הדבר, ראשית, שהשם "אריסטובלוס", שיוסף בן מתתיהו יודע רק אותו, אינו זכור בכתובת היוונית על גבי מטבעות אלה כלל; שנית, שנוסף על שמו היווני האחד, נקרא אריסטובלוס בשם יווני שני ולא בשם עברי (וכרגיל אצל החשמונאים: יוחנן הורקנוס, יהודה אריסטובולוס—הראשון—, יונתן-ינאי—אלכסנדר, שלומציון אלכסנדרה, מרתיהו אנטינוס), ושלישית, ששמו השני, שיוסף בן מתתיהו אינו יודע ממנו כלום, הוא כשם אביו, — מה שלא מצאנו אצל החשמונאים. ולפיכך נוטה אני לחשוב, שאף-על-פי שנותן הגפן לפוספוס היה אריסטובלוס, עושה הגפן היה אלכסנדר ינאי אביו, שעשה אותה לא בשביל מושל נכרי, אלא בשביל בית-המקדש; אלא שבנו הוכרח לעשות כמעשה חזקה כשעלה עליו סנחריב (מלכים ב', יח, ט"ז-ט"ז). ואפשר, שעל גבי הגפן היתה גם כתובת עברית בצד הכתובת היוונית, כמו על המטבעות של אלכסנדר ינאי; אלא שאסמרבון הנכרי ציין אך את הכתובת היוונית (2).—על כל פנים, לפנינו מעשה-אמנות ממדרגה ראשונה מימי החשמונאים. וכדאי לציין, שבבית-המקדש, שבנה הורדוס, היתה על השער הפנימי מלמעלה, מתחת לכרכוב, גפן של זהב וענבים משחלשלים ממנה (קדמוניות, ט"ו, י"א, ג'). וכן מצאנו במשנה: "גפן של זהב היתה עומדת על פתחו של היכל מודלה על גבי כלונסאות" (מדות, ט"ג, ט"ח). הורדוס חקק אף מעשה-אמנות זה של החשמונאים, כמו שחקה את רוב מעשיהם המדיניים והכלכליים.

אלה הם חפצי-האמנות המצוינים, שנשארו למזכרת בדברי-הימים למלכי החשמונאים. עכשיו לא נשארו לנו אלא כלי-חרס וכלי-זכוכית אסנותיים, שנמצאו במעבה-האדמה על-ידי החפירות של שבעים השנה האחרונות.

ג) הקיראמיקה היהודית מתקופת-החשמונאים. בקבוקים של חרס ושל זכוכית ומנורות שונות ומשונות ואגנות נפלאים בקשומיהם הצמחוניים מטפוס יהודי נמצאו במקומות שונים בארץ-ישראל. עליהם מפותחום ענבים ורמונים—סימניה

(1) עיין: ש. רסאלי, מטבעות היהודים, ירושלים תרע"ג, עמ' צ"א—צ"ג, ולוח י (ציורים ניד—ניה).

(2) עיין: יוסף קלוזנר, החיים הכלכליים בישראל בימי בית שני (השלחי, כרך ל"ו, עמ' 397—398).

המובהקים של האמנות היהודית המיוחדת⁽¹⁾. כי בנוגע לכלי-החרס (להקיראמיקה) מודים אפילו השוללים אמנות מקורית מישראל, שבהם יש למצוא "התחלות" (Ansätze) אמנותיות מקוריות⁽²⁾. וראוי לתשומת-לב, שכותבי תולדותיה של האמנות העתיקה מעידים, כי "את המפוסים הקדומים של כלי-החרס היווניים אפשר למצוא בכלי-החרס, שהוצאו ממעבה האדמה בארץ ישראל"⁽³⁾. ולא לפלא. הדבר: האמנות הכנענית-העברית של יצירת כלי-חרס עברה, ככל האמנות השמית, גם אל היוונים. האמנות היהודית במקצוע הקיראמיקה, כמו בכל שאר המקצועות האמנותיים, היא פחות מפותחת ופחות נאה מזו של היוונים, אבל לא פחות מקורית ממנה. ולא עוד, אלא שנמצאו אגנות בארץ-ישראל, שאינם נופלים בנים האמנותי מן ה"וואזות" וה"אמפורות" היווניות היותר נאות.

עברנו על פני שמונה ספרים אמנותיים ועשרים מעשי-אמנות וכלי-אמנות, שהשתדלתי להראות את מוצאם החשמונאיי. ואין ספק בדברי, שחפצי-האמנות המנויים על-ידי אינם אלא חלק מן האמנות של תקופת-החשמונאים. איני מומחה לעניני האמנות העתיקה; רק תולדות בית שני הוא מקצועי המיוחד, ורק על-ידי חקירה במקצוע זה באתי לידי מסקנות אלו. מומחים גדולים וטובים-ממני באמנות העתיקה ובחקירת-הקדמוניות של ארץ-ישראל ימצאו הרבה יותר ממה שמצאתי הפעם. לא באתי בטאמרי זה אלא להעיר את תשומת-לכם של האמנים והחוקרים על מקצוע חשוב זה של האמנות העברית העתיקה, שעדיין הוא מונח בקרן-זווית.

ואולם אף המעט שמצאתי יכול לסתור בהחלט את דעתי של רנאן, שהיהודים בימי-חירותם, בתקופת-החשמונאים מלאה האור והחיים, לא יצרו כלום ממה שנציף לתקופת-העולם ושפורי-החיים. דעת עצמו, ש"בית-החפשי", "קבר-זכריה", "יד-אבשלום" ו"מערות-המכפלה" נבנו בימי-בית-חשמונאי, סותרת את דבריו הקשים על האבסוגוטיה-היהודית". להתחרות באמנות ביוונים לא יכלו היהודים בימי-החשמונאים; אבל מי מן העמים השמיים הקטנים עם הגדולים יכול היה להתחרות בהם? ופרס הגדולה והאריה—כלום היתה לה אמנות מקורית, שתשוה בהדרה להיוונית? ואפילו הרומים—כלום להם היו זקוקים ופיראס? כלום אף הם לא היו מחקים את היוונים כפופים את בני-האדם?

הגיעה השעה לשים קץ להשקפה, שהיהודים אף בימי-חירותם לא עסקו אלא בתורה, באמונה, במוסר ובדינים בלבד. אין ספק בדבר: רק בכל הנוגע לאמונה ומוסר היו היהודים ראשונים, כמו שהיו היוונים ראשונים בכל הנוגע למדע ואמנות. בתרבות חיצונית, במדע ואמנות לא היתה האומה הישראלית ראשה וראשונה. אבל אומה היתה ולא כנסיה דתית—וכל דבר לאומי לא היה זר לה. לא היו זרות לה גם מלחמות של כבוש, גם פוליטיקה

(1) עיין: Perrot et Chipiez I, 359; ועיין גם-כן שם, עמ' 246.

(2) עיין: Benzing, Hebr. Archäologie, 88, 228, 231-232.

(3) עיין: Perrot et Chipiez, I, 367.

כלכלית וימית נבונה, גם תרבות חמרת מפותחת למדי. ולא היתה זרה לה גם אמנות לאומית מקורית. אמנות זו לא נקתה מן ההשפעה הקדומה של המצרים והאשורים, ובפרט של הפיניקיים, שהאמנות העברית התלכדה באמנותם של אלה והיתה כמעט לאחת; אבל נשארו בה סימנים לאומיים מיוחדים — הקשוסים הצמחוניים של עם עובד-אדמה ואוסר-פסלים. ודאי, שלא נשתחררה מן ההשפעה המאוחרת של היוונים והרומים; אבל הרי אף אלה האחרונים הושפעו מעמ' שם, באופן שקשה להפריד באמנות היהודית בין מה שקבלו היהודים מן היוונים ובין מה שקבלו ביד עם היוונים מאחיהם העמים השמיים.

אפשר לטעון ולומר: אין אמנות יוצרת במקום שאין המשכיות (Continuität) של היצירה האמנותית ואין אמנות מקורית במקום שאין האמנים היוצרים בעלי-אישיות ובעלי-שם. בנוגע לטענה ראשונה, הרי כבר ראינו למעלה (במקום שדברנו על המטבעות), שהקשוסים הצמחוניים הוסיפו להתקיים לא רק בתקופת הורדוס ובניו ולא רק בבתי-הכנסיות הגליליים מסוף תקופת-המשנה⁽¹⁾; הם הוסיפו להתקיים אף בתקופה הביזאנטית. ולא רק ביהודה ובגליל, אלא אף בעבר-הירדן, ברומי (הקאטאקומבות) ובאפריקה (חמס-ליף על-יד תוניס), ואפילו בבתי-הכנסה של הנוצרים. ואופן-הבנין העברי הקדום, בנין ה"חין" וסתות-השפה, וכן גם בניני-הקברים בצורת פזכים, — אף הם נתקיימו דורות אחר דורות. הרי שהיה המשך לאמנות-התבנית העברית. ומה שנוגע לאמנים יוצרים בעלי-אישיות, ראוי לשים לב, שאף בבבל ואשור, שבניניהן האמנותים מפליאים כל לב, אין אנו יודעים אף בנאי, פסל או גלף אחד בשמו וכל אמנות נפלאה זו היא בת-בלי-שם, כאילו היתה יצירה עממית גמורה. במצרים נשתמרו שם אחד או שנים, ואולם אף שמות של אמנים עבריים נשתמרו על-ידי הכתבות, שנמצאו בבתי-הכנסת הגליליים: יוסי בן תנחום מכפר-קנה (כנה), שכנראה, אחד הוא עמי יוסי בן נחום מגוש-חלב, יודן בן תנחום מצפורי, יוסי בן לוי ואלעזר בן יונתן, שניהם מכפר-ברעים, ושלום בן לוי ממירון. שהאחרון היה אמן, שעשה חלק מקשוסים בתי-הכנסת במירון — בזה מודה גם ד"ר שמואל קליין, שחושב את שאר השמות לאותם של נדיבים עשירים, שכנסם נבנו בתי-הכנסיות או חלק מהם⁽²⁾. ואולם יותר קרוב לשער, שלפנינו אמנים עבריים⁽³⁾, וביניהם גם שני זוגות של אחים (יוסי בן תנחום ויודן בן תנחום, יוסי בן לוי ושלום בן לוי), ומי שבנו בתי-כנסיות נהדרים כאלה לא די בעלי-מלאכה פשוטים,

(1) בימים האחרונים יצא ב. מייסטרסאן (Capharnaüm et Bethsaide, Paris 1921), להוכיח, שבתי-כנסיות אלה נבנו קודם החורבן על-ידי יהודים גליליים ניסים להנדוקים. והדבר צריך עיון אם אין להקדים עוד יותר — עד תקופת-החשמונאים.

(2) עיין: 8. Klein: Jüdisch-palästinisches Corpus Inscriptionum.

88. 74—80.

(3) עיין: Kohl-Watzinger, Antike Synagogen in Galiläa, S. 170.

היו לא אִמְנִים, אלא אִמְנִים. מִי־הַשְׁמוֹנָאִים לא נשתמרו שמות הרבה של אִמְנִים כמו שלא נשתמרו שמות כאלה בכבל ואשור. עדיין לא היה נוהג אז לקיים את שמ האמן על יצירתו.

היתה, אִפוא, גם אמנות מקורית לישראל. אומה בעלת-כשרונות. בת־חורין, יושבת בארצה ועובדת את אדמתה, אִי־אפשר לה שתהיה חד־צדית: אומה חֲדָצִדִית היא בעלת־מוֹם, ובעלת־מוֹם לא חבֵּרָא דְּבֵר שְׁלָם בְּשׁוּם מְקָצָע. כְּכָבֶל עִם־גֵּאוֹן, היה מפתח אף בישראל צד אחד בִּיֹתָר: צד האמונה והמוסר, ולפיכך— תורת־החברה וישיבת־הלל. אבל אף שאר צדדי־החיים לא באו בו לידי התנוונות. רק התנסחות מעל אדמת־מטעו הפסיקה בישראל את התפתחותם של כל אלה צדדי־החיים. שאִי־אפשר היה לעשותם, כתורת־ישראל, "מולדת מטולטלת" (כנמיו של היינה). אבל עם ההשתרשות באדמת־המולדת, שהולכת ונעשת לעינינו חיבים אנו לשוב אל אותם הגידולים האמנותיים, שצמחו על הקרקע היהודי הבריא בימי־החירות של מלכי בית־השמונאי. ואז תגדל ותשגשג ותפרח האמנות הישראלית העתיקה־החדשה ותהיה לכבוד לעם־ישראל, לברכה לארץ־ישראל, למופת לבני־שם, שאבותיהם הקדומים היו מופתינו ולשם ולתהלה בקרב כל עמי־אירופה, תלמידינו ומורינו כאחד.

ירושלם, מורים תרפ"א.

הוספה.

מַרְמִינִילוֹגִיָּה שֶׁל פְּנָאוֹת

(על־שם אי"ב) 1).

Vorzimmer, antichambre— אִיחֹן־

.bre

.Söller, Altan— אֶבְסִלֶּרֶה־

אֶבְסִלֶּרֶה— Untersehnwelle (עיין גם

שקוף).

Thronsaal, — אֶפְרִן (במסכת אפֶּרֶה) —

.salle du throne

אֶשִׁית (אֶשִׁית, ירמיה, נ"י) Stylobat

אֶתִיק—gallerie

בִּיתֶן—kiosk

אֶבְסִלֶּרֶה— עיין מִשְׁבֵּית (אי"ב).

אֶבְסִלֶּרֶה— Massiv

אֶבְסִלֶּרֶה— Vorhalle, portique

אֶבְסִלֶּרֶה— עֶבְרִיִּים— peristylus, colonnade.

אֶבְסִלֶּרֶה— pilastre

אֶבְסִלֶּרֶה (יחזקאל, מ"א, ג', ו', י"ד, מ"ז, כ"ד, ל"א)

עמוד עם גולה (עיין ערכה), שמראיה

בסופה הגדול בסוף קרנייה אי"ל.

1) טרמינולוגיה זו אינה שלמה. הרבה טרמינים יש למצוא בטרמינולוגיה חתלמוֹרִי של החוקר הגדול ש. קרויס (כתלק אי מספרו הגרמני, עמ' 1—268—416). אבל קרויס, כפי שהייב טבע ענינו, לא הביא את הטרמינים שבתניך ואף לא חבֵּרָא בֵּין המלות העבריות ובין הארמיות. פרק מיוחד לאמנות אין בספר הגדול, אבל ענינו אמנות מתקופה מאוחרת לתקופתנו מפורסם בספרו זה על פני כולו (עיין Sachregister). ועיין גם־כן: S e h i c k, Arabie Building. Q. St. 1893. 194—201—Terms

כֹּתֶרֶת—chapiteau, Kapital.
בֵּן מְכֻנָּה—piédestale.
כִּפֶּה—Gewölbe, Vault, Voûte;
וסעימים גם apsis (ערוך השלם' ל ק ו ה ו
(V. 316-312).
בִּיפֶה (משנה. סנהדרין פ"ט, מ"ג) —

carcer.
בִּפְהוֹר—bouton de chapiteau.
Säulenknaufl
בִּרְכֹּב—geison, Gesims, corniche.

פִּיֶּה—feston.
לִשְׁכָּה—Saal, salon.
כִּנְרֶעָה—niche.
פִּתְחוֹה—Fensterraum, bay, baie.

посветъ.
מְכֻנָּה עֵיין בֵּן.

מְסָבָה—slip, Seitengang (השוח)
משנה תמיד, פ"א מ"א, ומדות, פ"א, מ"ט,
אל מדרות, פ"ה, מ"ג ומ"ה, ופ"ה, מ"ג, נגד
ר"ע מכרטינורח, שנשען על הגמרא, תמיד,
כ"ז ע"ב: "מחילות לא נתקדשו", ועיין רש"י.
יומא, ט' ע"א, ד"ה: "מסיבה"; ועיין גם
פירוש למסכת תמיד, ראש כ"ז ע"א, ד"ה,
במסיבה' בשם 'סחרנושל ר' יעקב ב"ר:
שמעון).

מַעֲזִיבָה—Dachsparren, chevron;
ולפעמים — כרכוב בשביל המרוב —
sima.

מַעֲקֶה—parapet, Brustwehr.
מַרְוֵב—gouttière, Dachrinne.
מַרְפֶּסֶת—corridor.
מַשְׁבִּית (אֵינוֹ)—mosaïque (האבן לפרו
זאיקה—פסיפוס, כמו ביוונית)

סְטִיּוֹ—Säulenhalle — stoa.
סָבָה—Laube, Laube.
ע"ב, אָבִים (יחזקאל, מ"א, כ"ו), הַמַּשְׁקָף
הַעֲלִיּוֹן—architrave.

בְּסִיֶּקֶן—Saulengang, basilike.
גִּרְדָּה הַנִּינָה (יחזקאל, מ"ב, י"ב)—גדר
של הַנִּינָה—Schutz-, rempart.

mauer.
גִּרְדָּה—additional building,
Seitenbau.

גִּזְזִירָה (לֹא גִזְזִירָה)—balcon (לֹא מן
exostra שבִּעִיקָה הַיָּמָנִית כְּמוֹנָה שֶׁל תִּיאֶסְטֶרוֹן,
וְכֹחַ הוֹשָׁאָה לֹאחִיק, אֲלֵא הַכֶּסֶּלֶה מִן גִּזְרָה,
הַשּׁוּחַ: גִּבְנֵי-גִבְנֵי, חֲטֵרֶת-חֲטֵרֶת, שֶׁהִי
יֵשׁ בְּרַבִּים, גִּזְזִירֹת; עֵיין "עֵרוֹךְ הַשְּׁלֵם"
ל ק ו ה ו ט, II, 274; וְנִשְׁתַּבֵּשׁ גַּם
לִכְצוּסְטֶרָה, מִדּוֹת, פ"ב, מ"ה).

גִּזְזִירָה—Volute (מִן גִּלְלִי, כְּמוֹ Voluta
מִן volvere—גִּלְלִי).
גִּמְלִין—fronton.

גִּפֶּה—stockade, palissade.
הַכִּיר—adytum.
דוֹבֶן—estrade.
דְּיוֹמָה—étage.

הַפֶּשֶׁקֶף הַעֲלִיּוֹן, עֵיין ע"ב.
זִוִּיָּה וּמַחְשָׁבָה—corner, Eckpfeiler.

pillar.
זִוִּי—выступъ, Vorsprung, soillie.
זִרְבֻּבִּית—Hohlkehle, cavetto.
זִוּוֹת—façade.

זִרְ—Hof, court, cour.
זִרְם (בְּעִרְבִית) —pyramide.
זִרְקִלִּין—salle à man-, triklinon-
ger, dining room, Speisezimmer.
זִרְ (כַּךְ בְּיווֹנִית).

זִרְעֶ—Erker (מַרְפֶּסֶת סְתוּמָה וּמוֹדֶקֶת
מִן הַבֵּנִי, שֶׁהִיא מוֹרְבֶּקֶת אֵלָיו וְחִלּוּיָהּ בּוֹ).
כֹּוֹן (מַגִּרְעָה בְּקֶדֶר חֲצוֹב בְּסֵלַע, כְּרִי לַחֲנִיָּה
בֶּה אֵת גּוֹפֶת-הַמַּחֲ—niche de tom-
beau, Schiebgrab).

.Bogen, arch, arc—קשת
square, place publique—רִחְבָּה
floor, plancher—רִצְפָּה
.Geländer, balustrade—רִתְקָה
Fries—אַפְסָה (השוח; שֶׁבֶכִּי
מעשה שֶׁבֶכָה י, מלכים א' ז', י"ז,
והצפת הוא במקום בשביל הציורים, דבריו
הימים ב' ג' מ"ו).
treillis — שֶׁבֶכָה
.Gitter, grate,
שומירה (כלאים, מ"ה, מ"ג: שומירה
שבכרם—בית-השומר בכרם)—guerite
.Wachthaus
שושן—rosette, rosace
שער—pylon, portal (בנין שלם
ולא רק פתח: שער-המלך, מ"ח ח-השער).
Thrürsturz, Obeschwelle—שְׁקוּף
lintel, linteaa (בכתובת של בית-כנסת
גילוי; בתלמוד מסקופה).
hatch, écouteille, Luke—שְׁקוּף
(„צוהר“ במקרא).
תא—cella
תמורה—palmette

.Vorhof, parvis—עֲזָרָה
échafaudage, Gerüst—פְּגָנוֹם
calice, périanthe—פְּטוּרֵי-צִיצִים
Blumenkelch
פְּחִיפּוֹם, עֵיין מִשְׁכִּית
Flur — prothyra — פְּרוֹיֹדוֹר
vestibule
פָּקַע, פָּקָעִים — cornichon (קשוט
בצורת קשואה קטנה, השוח, פקועות-שרה",
מלכים ב' ד', ל"ט).
moulding, moulures — פְּחוּחִים
Simswerk
פְּחוּחֵי-מִשְׁלָשׁ—tryglyphos
פְּחוּחֵי-קֶלֶט—haut-relief
פְּחוּחֵי-שֶׁקַע—bas-relief
צֶדֶע—Seitenzimmer
צֶפֶת, עֵיין שְׁבָה
רְיֹנִף (מרפסת מסוככת אילנות וירק) —
Veranda בספרדית (באיטלקית—
pergola)
Wölbung (כלים, פמ"ו, מ"ו) Wölbung
voussure; ואמשר לשמש במלה זו גם
להוראת apsis (עין כפה).
רִתְפִּיף—terrasse (של בית).

קִלְלַת-אֱלֹהִים.

(אגדות-הָרֵאשִׁית).

הוא נשאר יחידי בסוכת-הגן.

קולה המתרפק עוד המה באזניו. אולם כאשר נדמו צעדיה החרישים וגו אור עיניה המזהירות אפפה אותו פתאום אפלת-הערב. לאט לאט התחיל מבחין בתוך הדממה הרבה את רעד-הגבעולים ואת רחש-העלים. רוח קלה עברה ותזעזע את צפוי הסוכה, צפוי חי של ענב פרא ובדי-קיסוס, שכסו את המלונה מכל עבריה ברשת חרדה ומתלחשת.

אז התחיל מרגיש כאילו חוזרת ושבה אליו אותה ילדה קטנה ונוגה, שדבורה היה תמיד בחפזון ושמכטיה היו תמיד חרדים. פעם נדמה לו באותו ערב, שכבר היא עומדת מאחורי מושבו ועוד מעט ותחבק פתע את ראשו כמונקת ממסתרים. רנע ראה אותה במרחקים האפלים מבעד לרשתות הענפים—והנה היא מתחמקת ומתרחקת ואוכרת לעולמים.

כה הופיע וגזה חליפות, ומראה-גישה היה מזוהר: ראשה היה מעוטר בזלולי ענב פרא וזרועותיה נהפכו לבדי-קיסוס דקים וארוכים.

מגע העלים רטובי-הטל עורר בו רמט-לב, שהרעיד את כל גופו ברעד ממרשך. הוא רצה לדבר עם ילדתו, אבל אך פתח את פיו—והנה הוא יחידי בסוכת-הגן. ובשעה שהובר לו ברור גמור, כי חולם הוא בהקיץ, שמע פתאום מתוך העלמה קול-דברים. לא ראה כל תמונה זולתי קול. ואגדת-פלאים השמיעהו הקול הפלאי.

* * *

— — — „לפני רבוא רבבות יובלות שנים, כאשר היה כל העולם תהו ובהו, וגם האדם טרם יהיה בארץ, אז, לפני ברוא אלהים את כל החי, גדול היה העצב בטרומים. כל היום וכל הלילה היו כל צבאות-הרום משבחים ומפארים את בורא-העולמות. אולם הוא היה נוגה.

אז הרבו והגדילו את הרננה, אבל הוא התעצב יותר. אז התחילו כלם לקשור כתרים עד אין מספר לרבונם, אולם רוח-הששמן לא עזבו.

כי אמר האלהים:

— וכי איני יודע בעצמי, מה רם ונשא אני? וכי יכולתי היות אלהים לולא

הייתי בטוח בכל מה שאתם מעידים עלי וביותר מזה ? למה לי רוב שבחים ?

כך ענה פעם אל עליון למלאכיו מקדישי-שמו.

אך מה יעשו קדושי-מרום ולא ישבחו את אֵלם ?

סוף-סוף נמאסו על האלהים כל המחנות הרבים של עושי-רצונו, וברגע אחד של בחילה איומה בכל אשר עשה אמר :

—הה, לו היה לי, לכל הפחות, אחד, ש-ל-א יעשה את רצוני !

באותה שעה ובאותו רגע נברא השטן .

מתוך שנאתו של אלוה נברא ומתוך בחילתו בחנפים.

קטן-קומה היה השטן ודק-בשר. עינים לו מסכיב לראשו כנר תמיד, וידי ורגליו—

אין מספר. בכל רגע ורגע היה מחליף צורתו ועל עמדו לא יעמוד.

ויהי השטן מתנגד לכל דברי אֵל, לועג להם ומפריע בעדם. ויעשה השטן את

מעשהו רק כדי להרעים את האלהים ולהכעיסם. והאלהים שמח על השטן.

אך כאשר עברו עוד רבוא רבבות שנים תקף שוב העצב את ארון כל העולמים.

גם השטן לא יכול עוד לפזר את ענני-עצבותו. נמאסה בעיני האלהים ההתנגדותו התמידית של השטן.

כי מה יעשה השטן ולא יתנגד לטוב ?

ויהי ברגע של נכאים ובישעה של דמדומי-בוקר והאלחים העביר על פניו את

כל טובו הרב ואת כל הרע שבעולמותיו וירא את מלאכיו המעריצים אותו בכל יום

תמיד מעבר מזה ואת בני-השטן המקניטים אותו בכל לילה תדיר מעבר מזה,

ויאמר אלהים :

—הה ! לו היה לי יצור אחד, המשמח ומעציב בבת אחת ! לו יכלו התאחד

מלאך ושטן והיו לנוף אחד !

עוד האלהים מדבר—ולפניו קמה האשה הראשונה בכל הדרה הערום.

בדבר אלהים נבראה.

מגעונוי אלוה ומחלומותיו.

תלת-לראשה עליה—כשמי-לילה אפל, שממחבואם יוצאים שני כוכבים מזהירים ;

שפתותיה—כשביל האש אשר למערב הבוזר מתוך תשוקות-השקיעה ; שדיה—כשתי

לבנות הנחות ורועדות בין עבי-ספיר של גוף סוער, המסתיר סערתו עד בוא עת ; חמוקי-

ירכיה—כמורדות גלים על פני ים חולם ; ושבילי-החן ותלמי-החשק של כל גיפה—

אף את האלהים לקחו שבי.

כי היו בה מגיל-המעשה של היוצר ומצער-ברידותו, מחנופת-המלאכים וממרי-

השטן. ותחי מתרפקת ומתאפקת כאחד, מפייסת ובוועטת בבת אחת, תובעת ונותנת גם יחד.

* * *

וירא האלהים את האשה, כי טובה היא, ויושיבנה לרגליו לצחק בה. ותחי

אצלו שעשועים חמיר, ויברך אותה האל. והיא מהורה. כי לא היה עוד אדם בארץ, והאשה בשמים היתה.

ויהי כאשר באו למחרת היום ההוא, כעלות הבוקר, כל מלאכי-מרום לשיר לפני רבנם, ויראו את האשה, אשר ברא אלהים, ויחמדו אותה כולם בלבם ויקנאו ברבנם. וגם האשה, בראותה את בני-האלהים והנה הם נחמדים לאהבה, הלך לבה אחריהם. ויתר אף-האלהים באשה וישלח אותה מעל פניו. הרחק הרחיק אותה משמי-על הארמה חשומה הושיב אותה ויאמר אליה:

—שבי בארץ ורדי בה. ויהי חיקך מקור-אנשים והיית עם כל אדם. ממרחקי-גנוי אשלח לך את נשמות בני-האדם ואת תלבישי אותם גוף ובשר. יחידה תהיי בארץ, לא ידע אותך איש. כי בברכתי תהרי ובברכתי תלדי. ואת תהיי השלמת באדם ובבהמה ובכל החי אשר על הארץ.

כה אמר האלהים ויורד את האשה משמים ארצה.

ותהי האשה היצור הראשון לדור-האנוש. והארץ היתה כמדבר. רק במקום שם שער-השמים נפתחים היה מעט דשא מכסה את פני היבשה כעין הכשות על גוף-הגולד. ועין עמד בין הדשאים, הוא העץ הראשון והיחיד עלי אדמות.

ויהי כאשר ירדה האשה ותביט סביבה, ותרא את השמים על ראשה והנם רחוקים ואת עין-העולם האדומה מעבר מזה ואת עין-העולם החזרת מעבר מזה, והן מביטות עליה ועומות שתיהן—ותחעצב אל לבה. ערב היה אז בעולם ואחריו מהר ובא הלילה, כרעם אחר הברק. ותזעק האשה זעקה גדולה ומרה, לאמר:

—אהה, אלהים! מה פשעי, כי שלחתני לארץ-גזרה? הלא טוב היותי הרום לתליך מהיותי גברת במדבר-ששוממה זה!

ויען אלהים ממרומו ויאמר:

—חשבת, כי שמח תשמחי על הכבוד הרב להיות מקור כל הדורות הבאים אשר על הארץ, והנה החלונות תתלונני. גברת נתתיך—הבברכתי תמאסי?—לכן כה יהיה דברי: הנני נותן לך את הנחש, נחש-הראשית. הוא יהיה לך לעזר ואת תהיי השלמת. אך ידוע תדעי, כי ערום הוא הנחש. עד בואך היה הוא השליט בארץ, אולם עתה אל תכנעי לפניו, אל תשמעי ללחש-אהבתו ואל תביטי לקסמי-עיניו. כי לכבוש אותך יחפוץ ואת—בת-געגועי וילידת-רצוני.

ויהי כנמור אלהים את דבריו ותשא האשה את עיניה ותרא את הנחש הקדמוני, והנה הוא קרב אליה והולך לקראתה בשיר וברקודים. והנחש היה בימים ההם יפה עד להפליא. עודנו אז ישר-קומה וזקוף-שדרה וכולו מלא תנועה וחן רב. ערמה גדולה ושכל טוב שכנו על פניו הבהורים, וידיו כיד-אדם. לא ראתה האשה בשמי-הרום נוגעה כה חי ומגרה כנוגה-עיניו ולא הרגישה איש כה צורבת כאש היוצאת מנשמת-אפו.

* *

ויהי הנחש יושב מתחת לעץ ויהי שופט את כל החי, כי יתרון-חכמה ויתר

תחבולות היו לו לנחש וכל יצור נכנע ומשועבד לו. והעץ אשר מתחתיו ישב נחש־ הראשית היה אדיר וחזק מאד. שרשיו השתרנו מתחת לארץ וחבקה מכל עבריה, ענפיו הסתעפו בחלל־העולם ותמכו בקצות־הרקיע וגזעו היה הסולם המוצב בין השמים ובין הארץ. בו היו יורדים ועולים שליחי־אלוה. כזה היה העץ הראשון על הארץ, הוא הקיסוס הקדמוני.

ויהי כאשר ראתה האשה את הנחש אחרי תעותה יחידה ובודדה על הארץ השוממה—ותשמח לקראתו מאד־מאד ותשכח את מצוות־בוראה.

והנחש התחיל לדבר על לב־האשה ולחבק את נפשה בלשונותיו הרבות. ויתחכם הנחש ויסוכב את האשה בחנו ובכחשו, והיא טרם חרע לכסות על מערום־יפיה. וידע הנחש את האשה. מתחת לעץ הקדמוני ידע אותה.

ויהי לעת בוקר ויזכור אלהים את ילדית־נענועיו ויתאו לראותה. גם את שלמונה וכבשונה על הארץ חפץ האלהים לראות. וירד משמיו בשבילים הנעלמים, כדרכו תמיד, ויצא לחפש את האשה על פני כל כדור־הארץ. ויחפש אותה ולא מצאה. כי שכבה האשה בזרועות הנחש. מתחת לקיסוס שכבה, והקיסוס מכסה על שניהם בענפיו העבותים ובגזעו הרחב.

אך— המאלהים יעלם דבר?

הכוכב האחרון טרם יעזוב את רקיע־השמים—והאלהים מצא את האשה בשכבה בין זרועות־הנחש. ויתקצף הצל קצף רב, ויחרה אפו בה, ויקללה ויאמר:

—הבת האומללה! גברת על הארץ נתתיך—וצאת חיית לשפחה. לשלום על כל טובי בארץ שלחתיך—וצאת נכב־שָׁתָה. לא חפצת היות יחידה כמוני ולהוליד מעצמך עולמות חדשים. את גיפך ואת נפשך הפקדת בידי זר. לכן כה תהיה דתך: לא תעמידו בעצמך זרע. בתשוקת־האיש אליך תחיי, בכחו ואונו ינאל אותך, והוא ישלם בך. בנך יוצא־חלצך יהיה אדון לך, ואך בגבר תמצאי סעד ומגן. אך יען היותך פרי רוחי הנכספת, על־כן גם ברך אברכך: בלב־האדם מלוך תמלכי גם בעבדותך והיית שפחתו וגברתו כאחת.

—ויען הלכת אחר הנחש הערס והפתלתול ותחללי את שמי, על־כן ישאר בך לעולמים ארס־נשיקותיו. בו תקסימי את הגברי ולנצח ישכנו בנפשך, על־יד זוהר־שמי ותומם, גם תעתועי לב הנחש המתעה.

כה צר האלהים את האשה הראשונה.

ולנחש אמר:

—ויען העזת לחבק אשה זו בראו ידי לי לשעשועים, על־כן תיבשנה יריך. ויען אשר נגעת בגופה המזוז והתפתלת סביבו אחוזת־אונתך, לכן תחבק את האדמה כל ימי־חייך. ואיבה אשים בינך ובין האדם, בן האשה, אשר כבשת בחלקותיך, והוא יתרוג וירמוס אותך בכל אשר ימצאך. בנך אדם יהיה שונאך. וגם לעץ־הקיסוס אמר אלהים:

—וען חסצת לכסות ממני את זמת-האשה ואת חטאת-הנחש בשכחם שניהם את פקודתי להיות אמיצים ובודדים, — על כן יצמק גועך וייבשו שרשיך ויחרבו ענפיך ולא חוכל עמוד על עמדך. עצים זרים תחבק ובצמחים אחרים תתלה. בכתים ובגדרות תשען וחי=לסוף תחיה.

כה אמר אלהים בקצפו ושב אל השמים.

ומני אז פרו ורבו בעלי-החיים השונים, גם הצמחים התרבו למיניהם ולמשפחותיהם. אולם הנחש וכל בני-מינו נשארו זוחלים על גחונם חסרי-ידיים וחסרי-רגלים, עץ הקיסוס וכל בני משפחתו צמקו והתרככו והנם מתרפקים עד היום הזה על העצים ועל האבנים, על הבתים ועל הגדרות, והאשה, שנבראה ראשונה לשמחת-בוראה, מבקשת תמיד את תקונה באיש, מבקשת ומוצאת, מבקשת ואינה מוצאת. בנבר תשען וממני תבנה. יוצא-חלציה שולט בה. סביבו תתפתל כקיסוס, וכנחש היא צודה אותו בקסמיה. גם אותה ירמסו צעדי-נבר.

ככה נענשו שלשת היצורים הקדמונים. קשה היא קללת-אלוה —

* * *

הקול נדם בעלמה.

תרפ"א.

צורי לי.

עֵבֶר וְכַנְעַן.

מאת

ד"ר נחום סלושץ.

מאמר שלישי: מזרח ומערב.

(סוף*)

ז.

תקופת-הפלשתים.

גם זאת הפעם לא ארכו ימי ממשלת-מצרים בכנען. אחרי מות רעמסס השלישי (1190), התפוררה ארץ-הנילוס ונתחלקה למדינות קטנות, שהתקיימו במשך ימים רבים. בעת ההיא נשברה גם זרוע ממלכת-החיתים, כי עלו עליה עמי אסיה הקטנה, וביחוד ה"מושכו" (משך) והפריגים, והחריבו את חתי הבירה. וכה עלה הכורח על הממשלה העצומה הזאת (בערך 1170), ומאז תשכח-החתיים ושרידיהם נתערבו בתוך שבטי-ארים, שאחדים מהם נודעו במשך זמן מרובה בשם "מלכי-החתיים".

מן העת ההיא והלאה נעזבה ארץ סוריה לנפשה, אחרי היותה לסלע-המחלוקת בין עמי-הצפון ובין מצרים במשך כמאתים שנה, וכה יכלו השבטים והעמים השונים, שהתיחסו כולם לעבר ואברהם, להחזיק מעמד ולהתחרות אלה באלה בלא לחץ ומציק מן החוץ. תקופה זו, שהיא נמשכת מימי העלות המצריים ועד יסוד ממלכת דוד ושלמה, היא בת כמאתים שנה והיא מתאמת לתקופת-השופטים במסורת העברית.

במשך כל זמן ארוך זה נמצא רק זכר אחד לכבוש הארץ על-ידי כובשים מן החוץ. כי באמצע המאה ה"ב יסד אשור-ריש-אישי (יש משערים, שהוא כושן-רשעתים) ממלכה עצומה באשור ושם קץ לשארית החתים; בנו, תגלת-פלסר הראשון, כבש את ארצות ארמניה ונהרים והגיע עד הלבנון ועד ארוד, מרכז המסחר העולמי בעת ההיא¹). לרגלי המאורעות האלה בא שנוי גדול במצב העממי והתרבותי של ארץ כנען וסוריה כולה, ועל-פי התעודות, שהגיעו לידינו, יכולים אנו לקנות לנו מושג פחות או יותר נאמן מתנאי-החיים של המדינה והעמים בארץ זו. על-ידי המלחמות של המצריים והחתיים נחלש כחם של עמי-האמורי ולא יסיפו עוד לקום; שתי ממלכות-האמורי האחרונות (ממלכות סיהון ועוג) נכבשו על-ידי שבטי-ישראל ושארית החושבים נבלעו בתוך העברים, עד שאבד זכרם לעולם²). את מקומו של

(*) עיין "השלה", הכרך הנוכחי, חוברת ב' (עמ' 128—134).

(1) מורגן בספרו הנז' עמ' 344.

(2) עיין יחזקאל, מ"ה ז'; שם, שם, מ"ה; ועיין גם מלכים א', מ"ה כ'; עמוס, ב"י מ"ה.

האמורי לקחו מעתה העברים, עד שכל חושבי מערב-סוריה נודעו מאז בשם „עברים“ והארץ עצמה נקראה מאז בשם „ארץ-העברים“⁽¹⁾.

כמקרה האמורי קרה גם לחתים, שבאמת לא רב היה מספרם בארץ-כנען מצולם. בצפון נתערבו בתוך העמים הקקוויים, שעלו על אסיה הקטנה והפרת, עד שברכות הימים לא נשאר שם כל זכר לבני-חת. ובנגב התערבו בתוך העברים והארמים, שכנראה מן החקירות האחרונות, קבלו מהם השפעות דתיות ותרבותיות שונות. ביחוד נשמעו החתים בורם הארמים, שמחמת השפעתם התחילו להתרחק מאחיהם העברים יותר ויותר. מחבדי כתבי-הקודש ידעו, שהרבה מן החתים התבוללו בקרב העברים, כמו שזיכרו הנשים האמוריות והחתיות, שנשאו כמה מראשי שבטי-ישראל, וביחוד הפסוק הידוע ביחזקאל, האומר בפירוש על ירושלים: „אביך האמורי ואמך החתית“⁽²⁾.

מה שאירע לחתים בצפון ובמקצת בנגב אירע לכנענים בארץ-שנקרא שמש-עליה. אמנם, מתחלה לא עצרו בני-ישראל כח לכבוש את הערים הבצורות והרכב אשר לכנענים, וביחוד מן היום, שכאו הפלשתים והכניסו לתוך הארץ את רכב-הברזל ואת נשק-הברזל: אבל אין ספק בדבר, שירידת החתים היתה הסבה הראשונה גם למפלת הפלשתים, כי בנפול עזר נפלו גם העוזרים השונים, שתמכו במלך-חת נגד ממשלת-מצרים⁽³⁾. בימי הופעת הפלשתים כבר חדרו שבטי-ישראל לכל ההרים והרמות והתפשטו בארץ-ההר והירדן⁽⁴⁾. אבל בידי הכנענים נשארו הערים הבצורות („חומות גבוהות עד השמים“), כמפורש בספר יהושע: בית-ענת, בית-שמש, מגידו, תענך, בית-שאן, שכם, יבוס, גבעון, גזר, אילון, ועוד. בכל המקומות האלה ישבו כל העם הנותר מן האמורי, החתי, הפריזי, החוי והיבוסי. האזרחות המרובות, שהוזהרו בני-ישראל שלא לקחת מכוונת העמים האלה לנשים, מראות כמה היתה גדולה ההתבוללות בין בני-ישראל ובין חושבי-הארץ הקדמונים⁽⁵⁾. מתוך מקור מאוחר נראה, שמספר, כל הגרים בארץ-ישראל היה מאה חמשים אלף ושלשת אלפים ושש מאות; אבל במקור הקדמון נכללו בזה גם העובדים את עבודת-המלך, אשר מישראל היו⁽⁶⁾.

מסורות שונות וקדומות ממקור-ישראל ומכתבי-העמים מרבות לספר על יציאת שבטים ילידי ארץ-ישראל (ביחוד הקיני, הקניזי, הקדמוני והגרגשי), שעזבו את הארץ באניות מפני בני-ישראל והלכו לשבת באפריקה. וכנראה, יש יסודות נאמנים לכל הספורים

(1) הארץ, הלשון והעם נודעו בשם „העברים“, בעוד ששמות האמורי והחורי נשכחו לגמרי. והשם כנען מוסב הוא אל חבל-הים לבדו (אברהם העברי, יוסף העברי, ועוד יונה אומר: „עבדי אנכי“) עד היום נקראו בני-ישראל ביוונית בשם עברים, ולא בשם יהודים.

(2) כנראה, היה היבוסי שבט חתי; ארונה היה גם הוא חתי (ושמו מעיד-עליו); גם אורית החתי היה ממושב-ירושלים.

(3) באמת, אי-אפשר היה לפלשתים להחזיק מעמד מאספה ועד בית-שאן בלי-עזרתם של מלכי-הכנענים. עוד בתקופה מאוחרת היו הפלשתים לעזר לצור ולצידון „לשדוד את כל פלשתים, לצור ולצידון כל שריר עזר“ (ירמיה מ"ד).

(4) המצב מתואר כך: מפני דכיהברזל חדלו ארחות והולכי-נתיבות ולכו ארחות עקלקלות, חדלו פרזון בישראל (שירת-דבורה). על דן (וארמים) נאמר מפורש, שלא נתנו-לחם הכנענים לדרת אל העמק. ועיין שושמים, א'.

(5) עיין מלכים א', מ"א.

(6) דהייב, ב', מ"ד.

האלה, כמו שנראה בהמשך דברינו⁽¹⁾.

וכך בא הקץ לשמך העמים הנודדים והכובשים השונים. שלא חדלו מימי ירידת ממשלת־בבל לעבור בכנען ושכל אחד ואחד מהם הניח עליה את חותמו. והתחילה בה יצירת אחדות עממית ותרבותית שמית אחת, אשר שם ה"עברים" קורא לה. ואלה תולדות העברים מראשית הופעתם ועד יצירת האומה הישראלית.

לערך בשנת 2,000 נזכרו ה"חבירי" או העברים בתור שכירי־צבא בחיל מלך־בבל, אשר חנה בארץ־חרן. ביחד עם ה"שותו" (בני־שתי). אחריהם נזכרו שבטים שונים, שהתייחסו לתרח ונחור, אחי אברהם. והתפשטו בארם־דמשק.

בשנת 1,400 — 1,380 מופיעים העברים בתור בידואים כובשים במערב של סוריה. בשנת 1316 כבר נקראה ארץ־האֶשְׁרִי בשם "אֶשְׁרו" או "אֶשֶׁר". בשנת 1,225 מזכיר פרעה מנפתח ראשונה בשם "ישראל" — והם שבטי־הנבג, אשר חנו בין אדום ובין חברון.

לא עבר זמן מרובה ורוב שבטי־ישראל כבר השתקעו בהרי־היהודה מנגב ובהרי אפרים והגליל מצפון. בשירת־דבורה אנו מוצאים, שבני־אפרים היו עוד עסוקים בעת ההיא בכבוש הר־אפרים, שנקרא בשם הריהעמלקי. ("שרשם בעמלק"). בעוד ששבט נפתלי, זבולון ויששכר וחלק משבט־מנשה ירדו מן ההרים להלחם את מלחמת־ה' בגבורים. אבל חסרים היו שבטי־ישראל את התרבות התכנית, שבלעדיה לא יכלו להוריד את חומות־הכנענים החזקות והבצורות "עד השמים". ויותר מכל היו שבטי העברים הנודדים חסרים הכרה לאומית ואחדות מדינית, שרק היא לבדה היתה יכולה להתגבר על כל המכשולים, שפגשו בדרך התאחוזות בארץ־הים קשה לכבוש. לא רק העמים מבני־אברהם, שקדמו להתישב על גבולות ארץ כנען (כמו א.ב. עמון ו בני־קמור ה) לחצו את בני־ישראל ולא נתנו להם מנוח; אף השבטים, שבאו ביחד, היו חסרים הכרה עממית והכרת האחדות הרוחנית, שהביא עמם מגוריהם במדבר סיני וזכרה הרחוק עוד היה חי בקרבם, כמו שנראה משירת־דבורה. ביחוד רבו הגדודים העבריים, שנדרו בארץ והיו נותנים את ידיהם אל האויב מן החוץ. זהו המצב של "בפרוע פרעות בישראל" שנמשך עד ימי שאול ודוד⁽²⁾.

ולעומת הפירוד ופזור־הכחות, שהיו אז בשבטי־ישראל, מופיעים הפלשתיים מראשית התישבותם בחבל־השפלה בתור ברית של ממשלות־עם אמיצה ומסודרת. שהיתה לה תרבות צבאית ותכנית נעלה. כל מושבות עמי־הים שקדמו להם בארץ, מהרו לתת את ידם להפלשתים. חמש ערי־הפלשתיים השמידו את הערים ואת העברים תושבי הארץ מאז או שמו אותם למס עובד והרחיבו את גבולם מכל עברים. אמנם, קצרה יד הפלשתיים שהיו, אף כשהם לעצמם, תערובת של עמים שונים⁽³⁾ ושמשפרם היה מועט בערך לתושבי הארץ בכלל, להטביע את חותמם על העצמות המיוחדת לבני שם ילידי־הארץ. לכל היותר הצליחו לנשל את בני־דן מערי־העמק, שנאחזו בהן בתחילה⁽⁴⁾, ולחצו

- (1) על שאלת נדידת הכנענים ושאר שבטי־הארץ לאפריקה הארכתי בספרי הצרפתי הנ"ל.
- (2) במלחמת שאול ויונתן היה אף חלק מן העברים נלחם בשאול על צד הפלשתיים (שמואל א', י"ד, כ"א); וכן נראה מיחס הפלשתיים אל גרודי־דוד.
- (3) ובא האות על זה, שעבדו את אל־היהוא (מרגה בעוז, דגון באשקלון, בעל־זבוב בעקרון) ולשונם היתה קרובה לשפת־העברים.
- (4) יוצא משירת־דבורה: "מן למח יגור אנוח". ועוד.

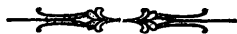
את בני-יהודה אל ההר. ביתרון תרבותם התכנית, וביחוד בחרושת-הברזל, שהם היו הראשונים להכניסה לארץ¹⁾, הצליחו לדבא את התושבים בעמק; אבל דוקא מפני הלחץ והרחק הזה התעוררה לאט-לאט ההכרה העצמית של שבטי-ישראל, כמו שנראה מספורי המלחמות, שנלחם שם שוֹן בפלשתים. בתחלה התבצרו בני-יהודה ושכניהם על ההרים ונלחמו בפלשתים בנשק פרימיטיווי, או "במלחמת-גירילה": יש אשר שלחו אֶש בקמת-פלשתים או הכו אותם בלחי-החמור ובכלי-זין עשויים מעצמות ומאבן. אפילו דוד בעצמו יצא נגד גלית הפלשתי בחלוקי-אבנים²⁾. ואולם מעט-מעט למדו בני-ישראל אל טכסיס-המלחמה של אויביהם, עד שהתגברו עליהם בימי שאול ודוד. וכך נעשו הפלשתים לאבן-בוז, שבה נבחנו ההכרה העצמית וכח-החיים שבאומה הישראלית ויצאו בשלום.

ואולם תפקידם העיקרי של הפלשתים מן היום, שהושיב אותם רעמסס השלישי בארץ, היה לא רק מלחמת שעבוד ואבדן מתמדת בשבט-היבשה, אלא גם שמירת דרך-הים ומבואותיו מפני בני-שם, שישבו בפיניקיה מצפון, ומפני שודדי-הים שבאי-הים השונים. ידיעה עתיקה מספרת, שבסוף המאה הי"ב יצא צי מאשקלון והחריב את עיר צידון, ואז ברחו אציליה לעיר צור³⁾; בעוד שתעודה אחרת מראה לנו, שבין חבל ארץ-פלשתים ובין כתים (קפריסין ואיי-הים-האֵנאיי) נמצאו אז ציי-אניות או "צים מיד כתים", שסגרו את מבואות הים-התיכון על כל העמים, אשר בקשו לסחור אל מדינות-הים⁴⁾.

סוף-דבר הוא—שהפלשתים משלו בין המאה הי"ב ובין המאה העשירית בכל מבואות-הים ומוצאיו ושככל הדורות ההם לא היה כל ערך מדיני, או אפילו כלכלי, להערים של חוף-הים הפיניקי⁵⁾. ואפילו לדעת המאמינים, שראשית גדולת-צידון התחילה בימי קדם קדמתה, יוצא, שהפלשתים תפסו בעת ההיא את עמדתם של הספנים הכנעניים, עד שנודעה כל הארץ ליושבי מדינות-הים מן היום והוא והלאה בשם "פלשתינה" (פלשת) או ארץ-פלשתים.

כה נפגשו על אדמת ישראל העתיקה מזרח ומערב—התרבות של איי-הים, שהביאוה הפלשתים עמם מכרתים ואיי-כתים, וההכרה המתפתחת של שאר-רוח מוסרי. שהביאו עמם שבטי-ישראל מימי נדודיהם במדבר-סיני.

(מאמר רביעי יבוא.)

(1) עיין שמואל א', י"ג (והריש אין בישראל, וגו').

(2) עיין: Justinus, XVIII.

(3) עיין: על זה בפרק הבא.

(4) לי ברור חרבר, כמו שאבאר לחלן, שנעת החיא לא נודעה עוד ארץ הצידונים בשם

פיניקיה.

במרום-הרים

I

את יגוני, שאבד בדרכים זעומים.

בשכילים אפלים וזרים.

הלכתי לחפש בדרים.

בדרים, עטופי סוד-קדומים.

מי לחש בלידה על אזני: קום, לכה?

מי הטיר אר לבי עצבת?

כי נפשי מתלבטה, דואבת

ואפלה בבערב-מהפכה.

אז קמתי באפל מיצועי בחרדה

ואשים בתרמילי פת-דחם

ואתן התרמיל על שלכם:

ללכת, כי מנוחה אבדה.

את יגוני, שאבד בדרכים זעומים:

בדרכים עריצים וקרים.

הלכתי לחפש בדרים...

ובדרים עשירי סוד-קדומים.

בין ערפלי נהה, מצאתי

את נפשי, את אשרי, תונתי.

.II

זַעֲיֹף-מָשִׁי שְׁקִיף, בֶּךָ, זַעֲיֹף-מָשִׁי בֶּקֶשׁ אֹרֶךְ,
דָּם עֹמֵף אֶת הַהָרִים.

עִם שַׁחַר בְּאַתִּי, שָׁחַ, לְאַרְץ זִיו וְדָרֹדֶר,
אֶךְ מִיִּתְרֵי-נַפְשִׁי שָׁרִים.

דָּם, רוֹעֵף אֹרֶךְ לָאֵם; מְבַעַד אֶד-בֶּקֶר קָל
לִי נִגְדָּו בְּכָל יַפְעָתָם
עֲנֻקִּים-הָרִי-עַד-וְנֻגִים נְשֻׁקֵי-מַר
מְנַחֲכִים בְּשֻׁנָּתָם.

זֶה בֶּקֶר רֹאשׁוֹן לִי בְּאַרְץ-חֶמְדָּה זֹו!
הֵן בָּהּ לֹא עוֹד עֲבָרְתִּי.
יִדְם, יִחְרִישׁ פִּי, נְחוּמֵי הוֹד וְנוֹי
לְלִבִּי דָם בְּכָר שְׁרָתִי.

זֶה בֶּקֶר רֹאשׁוֹן לִי, הוֹי, מִה-צִפִּיתִי לֹו;
אֶךְ הוּא, הוּא לֹא רַמְנִי;
עִם שַׁחַר בָּא אָנִי וְעֵינִי נִמְתִּי פֹה,
הוּא קָרֵב וְנִשְׁקָנִי.

עוֹד נִסְוֶף-שִׁבְרוֹן, נָם, אֶחְרֶהֱר לִי לְבָד;
בְּנֹרְדִי פֹה יִתְרָנִי.
מִפְרָפֶר לְבִי חָם, הוֹי, חֲבֵה עוֹד מַעַם
וְשׁוֹעֵת-גִּיל תִּתְפַּרֵּץ;

.III

יהר לַיהוּד מִמֶּרְחֶק עָנָה.
 קָבוּ אֵלֶּן רֹם.
 אֲנִי שְׁתִּיתִי אֹר-הַלְּבָנָה.
 לְבִי שָׁתַת דָּם.
 הָרַ וּבִקְעָה; מִקְדָּשׁ-צִלָּדִים.
 סִתְר-כֹּהֵן. הֵם!
 הוֹד וּמוֹרָא. מְסֻס־עָדִים.
 פָּאָ נֶרְקֵם, רִזִּי.
 סִתְר יוֹרֵד דָּם וְעוֹזָה.
 רוֹעֵד, חֵי וְנֶם.
 גִּיל בְּהָרִים. לְבִי חוֹלָה.
 לְבִי שוֹתֵת דָּם.

.IV

קִנְיַה-הַלְּבָנָה אִישׁ אִישׁ גִּחְלוּמוֹ
 נִתְפָּזְרָה בְּדַמָּה עֲדַת-הַטִּיִּלִּים.
 אֲנֹכִי הָאֶחָד, שֶׁנִּשְׁאָר בְּמִקְוֵמוֹ.
 בֵּין עַרְב־רַב סוּדוֹת שֶׁל אֹרֹת וּצִלָּדִים—
 אֲנֹכִי נִשְׁאֲרָתִי לְבָד!
 לְפִיד־כֹּכָבִים. תְּסַלֵּעִים מִיֹּזְרִים
 וְאִמִּים וּפְלָאִים מִתְרַחֲשִׁים בְּבִקְעָה.

זו מלכת־הפְּשָׁפִים, הַדְּבָנָה בְּהָרִים,
היא באָה וּתְסֹף קִסְמֶיהָ בְּנִשְׁמָה,
וְאוֹתִי היא נִשְׁקָה לְבָד.

הם, חוֹלְמִים הָהָרִים, הַבִּקְעָה חוֹלְמָת,
צִפְצָפוֹת דָּם שָׁרוֹת מְנַגִּינֵת־הָעֵלִים,
וְרוֹת סוֹדוֹת־אֶתְבָּה אֶפְלָה נוֹשְׁמָת,
וּמְנִדָה הוֹדֵר וּמִכְסִים הַצִּלְלִים.
מִי יִכְרִנִי פֹה לְבָד?

שִׁיר־אֲשֶׁר בְּהָרִים, אֲנַחָה רוֹעֶדָת,
לְהָרִים בְּלִי מִשִּׁים מִי נִלָּה לְבָבוֹ?
שָׁם עֲלָמָה בַּעֲדַת־הַטַּיִלִים נוֹדְדָת...
הַאוֹתִי תִבְקָשִׁי—הַגּוֹם אֶרְנָא תְבוֹא!
חוּי, נַעֲרָה, עֲזוּבִנִי פֹה לְבָד!

•V

מֵרֹאשׁ מִינֶרֶת אֵט מְתַפְּשֵׁט קוֹד שָׁר,
קוֹד שִׁיר מוֹאדִין בְּחֵלֶל־הַצִּהָרִים,
קוֹד קוֹרָא לְתַפְלָה, מְמֹשֶׁךְ וָזָר...
לְשׁוֹא, מוֹאדִין, קוֹלוֹתֶיהָ נִשְׁאִים!
מֶה־עָנוּם, מֶה־עָצוּב, מֶה־נֹּקֵב הַקוֹד,
וּפְסוּקֵי־הַקֶּדֶשׁ מֶה־מְתָקוֹ, מֶה־חֲמוּוֹ...
אֶךְ מְרוּדִים מֵאֲמִיגִים, בְּהִבְגִי יוֹם־חוֹד
וּבְתִי־הַתַּפְלָה, אֲבָלִים, נִשְׁמִי.

לֹא אַחַת הוּא עוֹלָה. הוּא קוֹרֵא בַיּוֹם
וְצוֹפֶה לְזַמֵּי הָרִים בְּרֶשֶׁת-אֵד רָקָה,
וְאַחֲרֵי הָהָרִים הוּא רוֹאֶה בְּתֵלוֹם
אֶת אֶרֶץ-תְּקוּתוֹ, אֶת מַכָּה, לֹא מַחֲכָה.

וְדוֹמָם הוּא יוֹרֵד וּבֹעֵינִי הַזִּיק,
וַיִּתְפַּלֵּל בִּיחִידוֹת בְּמִקְדָּשׁ הָאֶפֶל.
לֹא, חֵייו לֹא יֵאבְדוּ לְהִבָּר, דְּרִיק:
כִּרֶם תְּקוּת-אוֹר הֵבִיא עִמּוֹ לְשֹׁפֵל.

VI.

כְּבִירוֹת-דְּבוּרִים רַבּוֹת פָּכָה דָּבְקוֹ אֶל תְּהָרִים
צָבֵא גִנְסֵי-בְתִים: אֶתְלִי-מִנְזָרִים,
בְּתִים צַעֲצוּעִים ;
וּבְכָל אֶהָר חֵי לֹא נִזִּיר יְחִיד, דוֹמָם,
לְמַעֲשֵׂיו וְלִתְפִלָּתוֹ,
צוֹפֶה אֶת הַחַיִּים בְּגֵאוֹן-יָפִים וּבְתֵמָם
וּבְתַבּוּדֵי לְהִנָּאֵתוֹ...

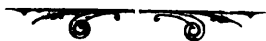
רַם יֵשׁ שְׂבִשְׁבִיִּים לֹא-יְדוּעִים,
מִתְפַּתְלִים וְחוֹזְרִים וּמִתְפַּתְלִים,
עִם עָרֵב יָבֵא לְאַחַד-הָאֲהָרִים
תִּיר חוֹלָם וַיִּגַּע.

וְרַעֲב הוּא וְכַחֲלָם בְּסִף אֵין,
וְנִתֵּן חָנָם לֹא גַם לָחֵם וְגַם יֵין.

ובאפולית-ערב יושבים דם ומשוקחים ומתתלים;
 ספורי-הרים ואגדות-נוף פיריעות אט נגזלים
 וחרש תולדה השליחה כפף תוף יערים...
 וקם החקק, שפבר כדרכו נח, שבע,
 וברך את איש-חג, מרו ומיטיבו
 והלך לו...
 שנות-עולם בלבו ושלחות-חוד מסביבו.
 ושמיש-ערב גמס ומרם ופנה זיוו...
 בהלך דם ביו ימים קנו יתור,
 ואורי עוד על דרכו לאחור שני יסור...
 פוכבים נוצצים רוח, והרים לוחשים, וסחר דם שומע
 מה שמספרים לו, לתיר זה, הקרים...

חצי
ערהמי קרים.

מ. ז. וולפובסקי.

יתראה עוד

(רשום)

מאת

חנה שפירה.

פסל-חמר קטן, מעשה-כירה, היה מוצג לפני לבחור דוקא בדמות של סבה טובה יודעת, מה ראה אמן צעיר זה ידיד=ביתנו, שני פני סבתי הטובה, שאף ראה לא ראה ונונה, שחיוכה רך וכואב, ממש כחיוך זה? בלבי חוללה דמות זה עולמות שלמים אותה והכר לא הכירה. נפלא הדבר, ואולם...
העירה המית=געגועים, שלא ידעתי זה ימים רבב... ועלתה בזכרוני, ביחד עם פני כשאך ראוה עיני בפעם הראשונה—מיד צפון... זה שלי כאור גדול, אשר סבתי הנשכחה, תקופת=חיים שלמה, שהכיתה את חיי... מרבדי זהב וירק, פרושים יפול על פני יפ=נוף. מראות רחוקים קמו לעיני: שדות, שנה עד התקדש חג, זו על פני עולמי. סוכה עזובה שם, בפאת=הגן, לכל ימות ה' עו בשמים; זה השוכך פנת=קדשנו, שלי ושל בנות=סודי, ומגדל של טחנת=הרוח, שראו ידתי...
הנורא, שאברות בעלי-כנף ענקות מרחפות ומרחפות סביבי, עלה זו ימורד=הכפר, אשר והפסל לחש לי גם סוד נחל חבוי בין קבוצת=שיחים שם. ב ימושכת והמפתה המיה לו שלוח כשלות מנוחת=שבת לאחר צהרים, זו השלוח המגרה, וראות פעם עין לעבור פעם על הכסתחך לסבה הטובה והפחדנית, להסתכן ולרדת, לרדת ול...
בעין את הסוד הנפלא, שרק הד-קולו שמעתי וראה לא ראיתי מעולם. ; אוזנים אנס=תכלת באור=צהרים; כחמי לוכן מבהיק מתוך והתכלת העמוקה, שחקת אחוז=תנומה שרויים בו, מסקרים מחוך בטחה ושלות-נפש בזמנת=המים השקטה, שמי צמי בהם כרצונה. הנה עולה באפי ריח של תופנים ושאר מיני-מאפה; רואה אני את עיני בן כשידי נתונה בתוך ידה של סבתא; עוד האלונמית על כתפי, השער נוטף מי סזו ריחני מן הרחיצה בבוקר מיד לאחר יקיצה; ואני בתוך אסלולית=המזוה, שארוננו, ומקדפ מלאים כל טוב. הנה מושיטה סבתי את ידה למקום=סתר אחד שבפנת הכותל ה מקום, שיד ילד זולל לא תגיע עדיו, ומנישה לי משם, מלוא החוסן, מעדנים. סעודה קל שלפני ארוחת=הבוקר.
בכפר בודד, בין נוים, השארתי לפני כמה שנים את סבתי—זה מקור כל הטוב

וכל האור, שריתי בימות-החמה אשר בארץ הרחוקה. עזבתה ולבי מר לי, כי לא נאוחה לעלות עמנו יחד לארץ-ישראל.

—לא, אפרוחי!—ענתה על הפצרותי:—ארץ-ישראל של י אינה זו שאבא שלך נושא את נפשו אליה. ילך לו אבא בשם אלהים, ואני... אל נא תבכי, אף אני אבוא שמה, בדרך אחרת, אבל בוא אבוא... עוד נתראה—אנו כולנו, כגדולים כקטנים. כך דברה אלי, לפני הפרדי מעליה, בקולה הרך והשלו כשעיניה זולגות דמעות. "איך? מתי נתראה?"—צרבנו השאלות בקרבי; אולם שאל לא שאלתי דבר, כי לא העזתי לחטט עוד בפצעי-לכה הסתומים.

ובאחד מימי-הבציר האחרונים, בקרחת כרם שעמד בשלכת, נגלה לי הסוד, שהיה צפון בדברי סבתי. להקת ילדים, שנודמנו שם יחד עם ערוב היום, נלחה אותו לי. כשפני-הילדים מצהיבות באור השמש השוקעת ועיניהם הממצמצות מלאות רו. כן; עתה הכל ברור. נתראה, אנו כולנו, כגדולים כקטנים... אולם... עליה נטל לבוא "שם" ראשונה, כי על כן גדולה היא מאתנו בכמה שנים... לא, עם רעיון זה קשה לי להשלים. "כאן" השארנוה יחידה, ואף "שם" היא עליה להמתין כמה שנים... לא, לא יתכן. שם, בבית, על שלחן-עבודתו של אבא, נצבת דמות זו, שהיא משמשת לי עתה סמל סבתי הטובה, אשר ים גדול מפריד בינינו. את הדמות הזאת אֶנְצוֹרָה! אשמרנה מכל משמר כדי להאריך את ימי סבתי כאן, על פני האדמה, כמה שאפשר! כמה שאך אפשר!

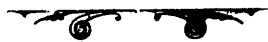
ואמנם, הגן הגינתי על הפסל בחרף-נפש. הוי על התעלולים, שהתעלל בו ה"קסן", זה אחי יחיד—אל תחשב לו זאת לעון. רוח-גבורה כי תלבשנו, היה הפסל החביב מטרה לחצי-קשתו; בית-רפואות כי פתח לו בפנת-החדר, מיד היה צריך הפסל ללחות את עינו כדי שתהינה נזקקות לתרופותיו. לא פעם רצתה אמא, שקצרה רוחה מן הקטטות התמידיות שבינינו, להשליך את הפסל, ביחד עם שאר הברואות, אל דיר-העצים שבחצרנו. אבל תמיד הופעתי אני כמלאך מושיע, הצלתי "אותה" מיד ה"מרצחים", פייסתי, מחיתי "דמעות" מעיניה והשיבותיה על כנה, על מקום-כבודיה. והנה בא ליל-סער. רעפים הוסעו מעל גגות הבתים ונופצו בכח אל אבני הרחוב; עצים חסונים כרעו תחתיהם בגניחות-כאב והמיהו את ענפיהם הנבוכים בכחלי-ביתנו. שאון ים רחוק, שחרג ממסגרותיו, לוה בשאגות-קצפז הקצובות את מנגינת-הסער האיומה. הקיצותי. האפלולית השלוה, הסוככת תמיד על מטתי החמה, לבשה חרדות. מבעד לזוגיות החלון, שתרסיו לא הוגפו משכחה, נתכו עלי זה אחר זה פסי אש בהירה, שהממוני והכו את עיני כסגורים. סלעי-מגור מתפוצצים ומדרדרים אל התהום: כן היה כל רעם את ברקן כשהוא מרעיד ומועזע את פנת-מבטחי. סחף הסער את נחרתם השלוה של בני-הבית הישנים להם לבשת, זו תרופתי הברוקה לפחדיו בלילות, סגר עלי מסכיב ואין מוצא... אולם—מה זאת?—הנה נדם רגע הסער. לא, לבי מנבא רעה.

עתה הנה הולך ומתהווה דבר-מה א... רעם ורעש-נקרע חלון חדר-עבודתו של אבא—
 נפץ כלי-זכוכית עם צלצול מתכת בנפילתם בכח על רצפת-האבן — —
 בני-הבית נעזרו. שמעתי את אבא מצייץ בלשונו ומיצר על הנזק. העלו אור.
 כולנו התאספנו אל מקום-המאורע. כל לשון מלמלה, כל פה דבר בשבח הכלים
 היקרים, שהלכו לאבוד. אבל את מבוכתי איש לא ראה: סמלי היקר, זו רמות סבתי
 המובה, היה מוטל לפני על הקרקע מכוחת ומנוסף לרסיסים...
 מנורה חדשה בעלת גולה ירוקה העמדה על שלחן-העבודה. דיוותות מבריקות
 ושאר כלי-כתיבה חדשים ומצוחצחים נטלו את מקום-הקודמים. נעדר רק הפסל הקטן;
 אולם איש לא הרגיש בהעדרו...

גל-הזבל שבפנת-הגן הזהיר כולו מאבני-הברקת, שנתפזרו עליו ממחרת ליל-
 הסער. ילדי השכנים חטטו באשפתו. צהלו לקראת כל כלי יקר, שגלתה עינם. ופסלי
 הקטן?—מפות של גשם אחד שטפו את קומץ החמר, שהנחתי בפנת החצר—ויהי כלא
 היה...

אולם אני עוד חיתי. חיתי ולא ירעתי למה.
 והנה בא היום. מכתב מבשר רעה: המעטפה עוטה אבל, אמא חורת וידיה
 רועדות בקרען את המעטפה. כן, כן, זה הוא, הנה מה שנחשתי; "הסבה! הסבה! אין
 לכם עוד סבה! לא תראו עוד את סבתא!".

אבל את הסוד אני יודעת. גאה ואבלה אני פורשת לי לקרן-זוית שבחצר ומהרהרת:
 טועה א, ת, אמא יקרה. ראה גראנה—אנו כולנו, כגדולים כקטנים. הגני ואניד לך, אולם
 לאט לי. אך יפוג מעט פֶּגֶןךָ—ואגש אליך, אלמך בידי את לחיך הרכה, אכבוש
 את ראשי בין קפלי-צווארך ואגלה לך את סודי. ואז תוכחי. כבתא הרי רק הקדימה...
 מוכרת היתה להקדים, כי על-כן גדולה היא מאתנו בכמה שנים. —אולם—אל לנו
 לדחוק את הקץ. עוד נתראה...

בְּסִבְכֵי-הַיַּעַר

ספור

(המשך).

מאת

מרדכי בן הלל הכהן.

ז.

לימי-החגים בשנה זו באו מערי-הדרום לווֹיסִילובְּקָה כל סוחריה. בשנה זעומה, בזמן שהמקחים אינם מהודרים והעסקים הולכים ונמשכים בכבדות, נדחים עד אין קץ, כמעט עד שהקרה נראה על פני האור, — בשנות-רעה כאלה המוכר עצוב, הקונה אינו שמח והחשבוניות לעולם אינם עולים יפה. הם נגמרים בסכסוכים, או נגרמים אך למחצה, בשיורים לאחר-כך, במענות ומענות. אבל השנה היתה שנת-ברכה, המקחים היו בחקס, ושני הצדדים יחד, גם הקונים גם המוכרים, לא התעכבו הרבה על החשבוניות. כי במצב מוב, בשעה שהמוכר כבר הרויח ולקונה גם הוא נשקפים רוחים, אז „ארבע מאות שקל כסף ביני ובינך מה היא“, ומסכמים את החשבונות, וחותמים על השטרות, ונפטרים איש מעל רעהו בכרכת „לשנה טובה“, — ונגמר. ושש ושמש עובר סוחר-היער בחנויות של ערי-הדרום לקנות תשורות ומתנות לבני-ביתו, וממהר אל הרכבת או אל הספינה לשוב אל עירו ואל משפחתו.

והחגים בשנה זו הבטיחו לאנשי-ווֹיסִילובְּקָה ששון ושמחה. אלה להם ימי-הסוכות הראשונים. שעשו שלום ביניהם ראשי שתי המפלגות, זאת אומרת, שתי המשפחות העשירות והמיוחסות אשר בעיירה הקטנה הזאת, לאחר שנלחמו שנים אחדות, בחרף-נפש. כנהוג בכל העיירות הקטנות, התרוממו גם מעל הצבור בוויסילובקה שתי משפחות, משפחת הכהנים ומשפחת הלויים. זאת המשפחה האחרונה הספיקה להעיירה רבנים מקרב בניה במשך דורות אחדים. אחרי מות הרב האחרון נשאר בנו, שהתעסק כל ימיו בפרקמטיה ועשרת רב לא היתה הולמתו. ואולם המשפחה לא רצתה לוותר על המסורת, ותקחהו ותשלחהו לקובנה, עיר חרושת-הרבנים, ובשוכו נהיה לרב. הדבר הזה היה למורת-רוח למשפחה השניה. משפחת הכהנים, וראשיה לא רצו להכיר בזכותו של הרב החדש, וילכו ויביאו מארץ ליטה רב אחר. לרגלי זה התגלה ריב בין שתי המשפחות והמחלוקת התלקחה בכל עוז. בעיקרה היתה המחלוקת רק בין שתי המשפחות, אבל

לאט-לאט נסחפו בזרם הריב כל בני העיירה, חנוניה ומלמדיה, כלי-הקודש, בטלניה וכל המין-העם. כל אחד היה או מצד הלויים והרב נציר-משפחתם, או על צד משפחת-הכהנים בני-ריבם והרב החדש שלהם. בראשונה הרכיזה דמלחמה על פני נקודות קטנות, כמו חכירת מכס-הבשר מאת הממשלה, המוכסיה למכירת יין-שרוף מאת אדון-העיירה. ואולם במשך המריבה נטשה המלחמה לאורך כל החזית של החיים והתחילו הנלחמים גם להתחרות על שדה-המסחר, ירדו איש לעסקי-חברו, נתנו גם מכשולים להפיל איש את רעהו במהמורות, ולסוף הגיעו הדברים עד לידי קלקול שידוכים ולהוצאת דבות רעות, וגם שלחו לשון, במקום שנצרך, בעיני חובת הבנים לעבוד בצבא... העיירה היתה תמיד כשדה-המערכה. שכחו האנשים לדבר שלום. והנשים השתתפו בכל המצה והמריבה ועצים על המדורה לא חסרו. במקרה לא היו שנות המריבה שנות-ברכה במסחר-היער, משלוח-יידם של כל אנשי העיירה. וההרס היה נכון לבוא אל שעריה להתריב את היושבים בה. אך לסוף התעשתו בני-העיירה, פקחו את עיניהם על דרכיהם, — והשלימו ביניהם. עושה השלום במרומי שתי המשפחות היה — אדון-העיירה, אשר ידע והכיר היטב את ראשי שתי המשפחות, מפקדי-המלחמה. הכיר גם את הרב ממשפחת הלוי עוד בהיותו אחד מן האבירים הסותרים שבעיירה. האדון נכנס בעובי הקורה של המחלוקת, קרא אליו את שני הצדדים ועשה שלום ביניהם. הרב לבית הלוי נשאר על מקום אבותיו, ואת הרב החדש שלחו לשלום לעיירתו, לאחר שהעניקו לו מקופת הקהלה סכום הגון.

זה היה בראשית החורף שעבר. במשך החורף נקנו יערות אחדים, וכפי הנראה, עלו הקניות יפה. בחנוכה השיא נחום הכהן, ראש המשפחה, את רחל בתו; ואם כי בעיני מוטיל זפתן לא מצא החתן חן, אך לא ספי הפונדקאי בת נחום הכהן חיה, וכל עין תעיר, להפך, שהחתן הוא, בחור כארזים, בעל-קומה ויפה-תואר ומשכיל. במשפחת-הכהנים היו בחורף זה עוד שמחות אחדות: אחד השתחרר מעבודת-הצבא, כי אדון-העיר היה מגן לו והוא אשר השתדל להצילו. דודו של נחום הכהן השיא סוף-סוף את בתו, שבגרה זה כבר. ושמחות כעין אלו לא חסרו גם במשפחת-הלויים, כי כידוע כבר לקוראים, גם אברהם-חיים קינגסברג, שמצד אשתו יחשב גם הוא על משפחה זו, נתן את בתו לאיש, ועוד מעיר הבירה, ממוסקבה. אנשי-העיירה הרגישו צורך בדבר לשכוח את המחלוקת, שהיתה כאמת, כמו שהם מבינים עתה בעצמם, על לא דבר. חרדים וקנאים לא היו בני-העיירה לא אלה ולא הללו. ואחת היא להם, אם זה או זה ימלא את מקום הרב בעיירה. כל המריבה היתה מעשי-ניגנות של מפחי-קריה ויושבי-קרנות ונשים קלות-דעת, ואינו ענין נוחן כבוד לאנשים נכונים וסותרים. האביב הביא ידיעות משמחות בדבר העלאת מחירי העצים. נשקפה איפוא, פינסה הגונה... גם שלגים יורדים בשפע, ודרכי-החורף מסוררות. הגהפסח אינו זמן של ששון ושמחה בוויסילובקה. העיירה כולה ספוגה סחר-היער, ובתקופת האביב, זמן הפשיטת השלגים בנהרות וקשירת הרפסודות וכל עבודה בשם רבים להכנת השיט, יורדים ועוסקים כל בני-העיירה כולם, למן גדולי

הסוחרים ועד הקמזן שבפקידים, ורבים מהם אינם בנתיים ב"מ"החג. דמאורע של יציאת בני-ישראל מצרים לא היה מכוון לעונת-הפנאי של סוחר-היער במקוה הדניפר ופלגיו... ואולם הנה"עבר גם הקיץ, הרפסודות הובאו לעיר-המורד בשלום וגם נמכרו במהירים טובים, האנשים שבו מן הדרום ברכוש, כפרנסה טובה, בתקות טובות לעתיד. עתה הזמן לשמוח בחג-האסוף, הם ובנותיהם ובניהם וכל אשר להם, עתה הזמן למלא את אשר החסירו בשנים האחרונות בגלל הריב על הב והשרפון והמגרעת אשר היו בעסקיהם. ובחג-הסוכות הזה חשמה וחגל העיירה...

מצב-רוח טוב נראה עוד ביום-הכפורים בבית-התפלה. גניחות ויללות כמעט לא נשמעו בין המחללים, ואימת-הדין לא היתה על פניהם. בשעת הזכרת-נשמות, כשיצאו חוצה, כנהוג במדינתנו, האנשים שאבותיהם חיים, השתוככו הגדולים עם הקטנים, ואברהם-חיים קניגסברג ונחום הכהן התאבקו ב"פלוש" כשני נערים שובבים. כאילו שכחו שכבר הם בני ארבעים ומעלה וכבר השיאו בנות ועוד מעט וגם נכדים יהיו להם. וקודם תפלת-נעילה, כשנמכרה בפומבי פתיחת ארון-הקודש והקהל המתחרה בקניה זו מוסיף זהוב אחר זהוב, רמז נחום הכהן לשמש המכרז על המכירה, שרוא נותן מאה זהובים. וכשהציע אברהם-חיים כפלים, קרא נחום הכהן ממקומו: "חמש מאות זהובים!" — ופתיחת הארון קמה לו למקנה. ומה גדול היה התמיהון של הקהל ומה יפה היתה תנועת-יד זו, כשצוה נחום הכהן על השמש לחלק את כבוד הפתיחה לחרב, אז ידע הקהל, שהמריבה בתי-השנים השלמות נגמרה באמת ושהשלום בעיירה נכרת, ברית-מלח, ושנחול-המועד הקרוב ילך הרב לבקר את אביו של נחום הכהן, את רבי יצחק הגדול, זקן משפחת הכהנים אנשי-יריבו לפנים. והשמחה בעיירה בחג הבא תהיה שלמה.

והשמחה התחילה עוד טרם יבוא החג, והמתחילים בשמחה היו דוקא מבני דלת-העם. בין יום-הכפורים לסוכות חל יום-המזות של רבי אביגדור, אבי משפחת הלויים, ושאלו הלוי, בן המז, ששב מן הדרום ולבו טיב עליו. נתן על יד הירשיל השוחט חמשה רובלי-כסף לסדר את למוד המשניות בעשרה. להיו ידוע גם שם, בגן-עדן, שהשנה היתה שנת-ברכה. בטלנים ממש אין בוויסילובקה, אבל במקום זה לא אלמנה, חלילה, העיירה ממלמדים, שמשים וכדומה, שאך טוב להם להרויח קודם החג הצי-רובל הבא במצוה של תלמוד-תורה. הירשיל השוחט אסף לבית-המדרש בליל היום ההוא את אנשי-שלומו מן המלמדים ללמוד פרקי-המשנה לעלו נשמתו של אבי הלויים. היתה כבר השעה העשירית בערב. הירח שט לו מערנות על פני הרקיע וחוצה לו דרך בין העבים הקלים, התלויים בין השמים ובין הא-ץ או הניצים עדרים עדרים למול פני הכדור הלבן. חלונות בית-התפלה היו פתוחים לרוחה, ורוח קריר הביא מגני העיירה את ריח התפוחים. בין פרק משניות אחד לחברו, ולפעמים גם באמצע הפרק, משוחחים להם הלומדים, מדברים על מסחר היער בשנה טובה זו, מעריכים את הונם ורכושם של עשירי העיירה, מספרים על הגדוניה, שקבלו החתנים שלהם, על דא ועל הא. הלמוד אינו לוקח לב, ולולא הירשיל השוחט, שהוא צריך לפקח, שלא יעשו את ה"מלאכה"

רמיה, כי אז אולי היו מקצרים בפרקים... אך גם הירשל השוחט בעצמו נמלך, שלא אותו הוריש רבי אביגדור הלוי את הבית הגדול ואת הבאר בתוך החצר ואת הפרה האדומה הידועה בחלב, שהיא נותנת מענל עד ענל, ואת הסוסים ואת היער וגם את המקום בכותל המזרח מימין לארון-הקודש, ועל מה, איפוא, ולמה הוא יושב עתה בבית-המדרש, בה בשעה שכני רבי אביגדור ישנים על מטותיהם בבתיים?

— שמעו-נא, רבותי — אמר הירשל אל הלומדים: — את מותר הפרקים נגמור אחר-כך; עתה לא היה מוֹיֵק בקבוק קטן של המום המרים, לו אך אפשר היה להשיג בשעה מאוחרת כזו. כסף יש בידי, יקבל כל אחד מאתנו ארבעים קופיקות במקום החמישים.

כולם הסכימו, ותיכף נמצא ישראל'קה איש-כל-הקהל. זה היה אדם בעל תפקידים שונים. לפנים, בשעה ששלטה השיטה הישנה של עבודת-הצבא, היה ישראל'קה קצת "חמטן" ולא עשרת-מכות אחת סגן אל קרבו. עתה הוא מכריז בעיירה על כל דבר, שהפרקסם יפז לו: "מגיד" חדש כי בא, עירוב שנקרע בערב שבת בין השמשות, או כי הסיקו את המרחץ באמצע ימי השבוע, שולח ישראל'קה את קולו מסוף העיירה עד סופה: "יהודים, לכו לבית-המדרש-מגיד בא!", "יהודים, העירוב נקרע!", "יהודים, לכו אל המרחץ!". והוא גם סגן השמש. ובכן מהר ישראל'קה והביא בקבוק של יין-שרוף ושתי עשרות תפוחים לקנות. הכוס הקטנה עברה על פני כל המסובים, כולם הללו את "המצאתו" של הירשל השוחט, שהיתה, לפי דעת כולם, "דבר בעתו". בבקבוק נשאר מעט מן המשקה החריף, והירשל השוחט הודיע, שגם מן הנוכל שהקציבו יש עוד חסכון של עשרים קופיקות; ולפיכך הוא מציע, שישלחו את ישראל'קה לקנות עוגות או כעכים, כדי שיוכלו לברך "מוזנות"; ואם עשרים הקופיקות לא יספיקו לזה, אפשר להוסיף עוד פרוטות אחדות. על השלחן עלו עוגות, הנאכלות בלי נשילת-ידיים, אבל נראה חסרון במזג — ומלאו את החסר. ישראל'קה רץ פעמים אחדות, הלך ושוב, הלך ושוב. וכשלא היה במה לקנות את הכוס, הביא ישראל'קה כבד צלויה וגם נמצא קורקבן. סוף דבר היה, שאת שאר הפרקים לא גמרו, ומכיון של הירשל השוחט אזל הכסף, ובשעה מאוחרת אחר חצות הלילה עלה קול רנה מבית-התפלה וגם שעטת רגלים ברכדם...

— מהרתם הפעם להקדים את ימי-המשתה — אמרו ממחרת השכנים הקרובים לבית-התפלה כשפגשו את אנשי הקבוצה של הירשל השוחט. אבל תרעומת לא היתה, כי על כן הלא עוד ימים אחדים והשמחה תהיה במעונם של כל בני-העיירה. זה היה אך מבוא, הקדמה לשמחת החג, האות הראשונה לקראת בואו. ביום הראשון של החג באו כל נכברי העיירה אל הרב, באו ראשי שתי המשפחות, הכתנים והלויים. בני המשפחה האחרונה, קרובי הרב, באו עם הנשים והטף. בידי הרב היה מסתר האתרוגים, וזה הבנים בשנה זו, שנת כרכה ושלום בעיירה, פרנסה הגונה, והרבנית הכינה ממתקים ומאפי-תנור ככל אשר יכלה. וכשהרגישו בני-הלוי, שהמשקה הולך וכלה, שלחו

להביא מבתיהם יין ושכר, ולא יחסר השלחן דבר ולא תבוש הרבנית בעיני משפחת הכהנים. אנשי הריב לפני... ואת מוצאי-החג של הימים הראשונים בלו בבית נחום הכהן, ושמה באו גם ראשי משפחת הלוי, הם ונשיהם וחתניהם החדשים. בבית נחום הכהן היתה חדשה: פסנתר הביא מעיר-הפלך, וביחד עם כלי-הזמר הביא גם מורה לבתו הצעירה. עלמה יודעת צרפתית ופורטת על הפסנתר. כוונה הזמין בעל-הבית את קוראיו למוצאי-החג, כדי להראות להם את החדשה אשר בביתו. ונקהלו מאנשי-העיירה ונשיהם אל תחת חלונות הבית לשמוע את צלצלי הזמרה היוצאים מן הכלי החדש, ואמרו זה אל זה: "מה טוב ומה נעים להיות עשיר!"...

על השלחן היה מסוב עיר-הפלך, וגם פירות ממגד קרים עלו עליו: תפוחים בעלי לחיים אדומות וענבים. מסביב לשני שלחנות ירוקים התישבו מן הגדולים וישחקו בקלפים, והצעירים הסתובבו על-יד הצעירות, בדו להם משחקים שונים, והחבורה היתה צוהלת. — מרכז-הכנופיה, שעליהם שמו עין ביחוד ועליהם התלחשו, היו האברכים, החתנים החדשים, שהביאו שתי המשפחות העיקריות בשנה זו אל העיירה. כתיאל, חתנו של נחום הכהן, עלה לחתנו כחמשת אלפים רובל. בשעת התנאים פנה אל המחזן בדבר-תורה, ונגלל זה חשב אותו נחום הכהן ללמדן ונתן לו במחנה ש"ס, דפוס וזילנה, מכורך עור. אחרי החתונה הוברר הדבר, שאין חתן דגן יודע גם מאי דקאמרי רבנן, וההכריא העליזה שמה את הש"ס ואת למדנותו של כתיאל מטרה לחצי-לענם, והוא אינו נעלב; לפעמים גם הוא עצמו משתתף בהלצה על המרימה, שרמה את חותנו. — כקריעת ים-סוף קשה היה למתיתו הלוי להשיא את בתו, או שהיא בוררת את החתנים או שהחתנים פוסלים אותה. כמעט קפץ האב ונשבע, שלא יסע עוד עמה לראות ולהראות. בחנוכה שעבר הצליח הדבר סוף-סוף. בפונדק, על אצ הדרך, במקום שבאו שני ה"מדוברים" להתראות, היו נוכחים כל גדולי-וויסלובקה, הם ועגלותיהם וסוסיהם. החתן בא עם אמו ועם דודו. ברק שרשרות-הזהב על חזיתיהם של המחזנים מצד הכלה הכה בסגורים את עיני הצעיר בן-העיירה בישוגולה, וכשהושיט לו חיים-בנצה, זקן-החבורה, את קצה מטעחתו האדומה, קנה את הכל "אגב סודר", והוא עתה אוכל מזונות על שלחן חתנו. בבישוגולה שלו היה הוא המשיכל, הוא גם עתה מתהדר בידעתו הלשון הרוסית עד תוך-תוכו של דקדוקה ומדבר רק בלשון זו; אבל אינו מבחין בין מלעיל למלדע והברתו לקויה. והמירה, העלמה שנמרה את הגימנסיה, וחתנו של קינגסברג, המוסקבי, מבישים חליפות זו אל זה ובתצחוק מלווה כל שניאה ושיגאה, הצורמת את אזניהם. — צננם וגננה הוא חיים-ענקיל, חתן-הרב. בשום אופן אין הוא יכול לעשות שלום עם המכנסים שלו, שמחזקשים להקשט מחלציו למטה, ולרגעים משתדל הוא להרימם מעלה. בכנופיה עליזה זו לא יכירהו מקומו, הוא כאן כאבל בין החתנים; אבל אשתו הצעירה הביאה אותו הלום בתפצה להשיכחו את ה"ישיבה", שבה התחנך, להשיכילו בחברה מעולה ולעשותו ל"איש דהאירנא". ונתקל עלוב זה בין הצעירים, אבל חברתן של הצעירות, כפי הנראה, נעימה עליו, אם כי הן צוחקות

למראה מלחמתו במכנסיים. — בתוך קבוצת צעירים עומד משה'לה, בנו הבכור של מתתיהו הלוי, ומספר בלחישה ספורי-מעשיות, שנכול-פה דק כקרום עליהם, ואל הקבוצה נשענת גם אחת הנשים כבת ארבעים, שומעת ונהנית... — המוסקבי מתהלך קוממיות. כן-כרך שבא לכפר, עובר מקבוצה לקבוצה, מתעכב גם על-יד השלחן הירוק, מתיחס מעט בכטול אל חברת בני-עיריה זו, שלא ראו מעודם את עיר-הבירה. — שמעון פראנק, החנו של יענקל פזיל'ס, גם-כן ממשפחת הכהנים, הציע לצאת במחולות. הוא השתתף בשעורי-רקוד אחדים בקיץ זה בימי שבתו בקיוב. ההצעה מוצאת חן, ואורם נודע הדבר, שאין המורה יודעת לנגן את נגוני-המחולות. עוד מעט והיו מחלישים להביא את אהרן-מיכל'ס עם הכנור שלו; אבל בינתיים גמרו הגדולים את המשחק בקלפים, והאורחים עזבו את בית נחום הכהן ללכת לבתיהם.

י.

חול-המועד היה לא חול ולא מועד, ואולי גם זה וגם זה. החנויות בעיירה היו פתוחות רק למחצה, דלת אחת פתוחה והשניה סגורה, וחנויות אחדות, ובתוכן, כמובן, זו של הרבנית, היו סגורות לגמרי. הירשל השוחט לא פשט גם בימים אלה בגדי יום-טוב, בנד-הקטיפה שלו, שאך ה' לבדו יודע, איזו הדרך ולאחר אילו גלגולים בא והגיע להירשל, ואך ידוע הדבר, שלפנים שמשה הקטיפה גם לשמלת-אשה. תנחום העגלון, שלא הוא ולא סוסו אינם יודעים דרך אחרת מלבד הלךך ושוכ לדינפוטסק, החליט בפעם הזאת לכלי לצאת לדרך רחוקה כזו כל חולו של מועד, והזן ומפרנס אותו כל השנה והנותן עושר לנחום הכהן ולמתתיהו הלוי ולכל סוחרי היער בעיירתו, — יזמין לו גם את לחמו הוא, וידע גם תנחום טעמו של חג. אבל תחת זה יצא יחיאל'קה עוד במוצאי החג הראשון, תיכף אהר הבדלה, במסוי-פוסטה-לאן? יש אומרים, שהוא יצא בפקודת נחום הכהן לתור יער גדול על הבריזינה; ויש אומרים, שלא בפקודת נחום הכהן יצא ולא לתור יער הלך, אלא נסע לחארקוב להתחרות עם הקבלנים בהספקת אדנים למסלת-הברזל. — כאור הבוקר, אחר המנין הראשון, יצא חיים מיכל החנוני בראשון לחול-המועד עם שתי עגלות, אחת שלו ואחת שכר מאת פייוול העגלון, להביא סחורה מסמילובקה, עיר-המחוז הקרובה. הפדיון בערב החג היה "מחויך לדרך המכוע", ונמכרו כל השזיפים והאגסים היבשים וכל מיני-מקחת, וגם הסוכריות והשוקולאדה מצאו להם קונים. — בשוק ספרו העגלונים ובעלי-המלאכה, שגם החומרות, כלי-הזמר מסמילובקה, שלהם "חזקה" על כל החתונות והשמחות בקהל-וויסילובקה, — החומרות כולה תבוא בחול-מועד זה אל העיירה, כי הזמינו אותה "העשירים שלנו".

והעשירים שלנו שבוויסילובקה יצאו אחר הצהרים לשוח בסביבת העיירה, כי על-כן חול-המועד הוא, וזה מנהגם לערוך טיולים בימים אלה. ראשונה יצאה עגלתו של נחום הכהן, זו ה"מרכבה", שקנה עוד לפני שנתיים "אנב יער" מאת הנסיך

קראפוטוב, שרצה להפטר מן המרכבה הישנה והכבדה. העגלה היתה מן המורה שלפנים, עשויה למושב ארבעה אנשים, בשעה שהאדונים היו יוצאים עוד במרכבות רתומות לאַרְבַּעִיָּה, עם קפיצים כפוסים ודוהרים. בה ישבו הגברת מרת זלדה, אשה גדולה ושמנה, שתי הבנות, כתריאל חתנו, וגם העלמה המורה. ולא קלה היתה מעבודה בשביל שני הסוסים לשאת עגלה מלאה כזו, והערל העגלון התחמץ לבו ושפתיו שרקן לא אחת ברחמיו על הסוסים העלובים. כמעט כעת ובעונה אחת נראה על יד ביתו של מתתיהו הלוי מחזה בדומה לו. אָשֶׁר, הבחור המנושם, שמצא משה'לי בן מתתיהו באחד הכפרים וישימהו לעגלון, — הוציא בשאון ובקול-רעש את עגלת אדונו, עגלת= עץ מעשה חרושת העיר קליניץ, והסוסים הטובים כאילו שמחו לעזוב את עמדתם באורווה, אחר ימים אחדים של מנוחה שלמה ואכילה לשובע, ולחלץ את עצמותיהם במירוץ. העגלה נמלאה צעירים וצעירות, מבית מתתיהו הלוי, והעגלון עוד משך אל דוכנו שני ילדים, ויחלק ביניהם את המושכות ואת השוט. הזקן רבי משה הרוך של חצי'העירייה, רחם גם הוא, בעצמו ובכבודו, את סוסו הישיש והתכוּנן לנסוע עם חבר נכדיו הקטנים אל האחוזה הקרובה, קצת לשם טיול וביחוד מפני שהבטיח לו אדון-האחוזה להשליך מכמורת ולציוד דגים בשבילו באגמי המים, לכבוד הימים האחרונים של החג. ביום השני של חול'המועד, אחר ארוחת-הצהרים, צוה גם אברהם חיים קיניגסברג על קאסיאן הזקן לרתום את סוסו. בעגלה ישבו קיניגסברג עצמו וחתנו, ועל יד העגלון הושיב גם את מתתיהו בנו, נער כבן שלש-עשרה שנה. בני-העיירה ראו את העגלה בעברה על פני כל הכביש, המתפתל דרך הרחובות של העיירה, ואמרו: הנה אברהם=חיים הולך עם חתנו ה"מוסקבי" לשוח לכבוד החג...

— שמאלה, קאסיאן, — אמר קיניגסברג לרכבו אך יצאו מתחום העיירה והגיעו אל המקום, שדרך-המלך הישנה עוברת בו משמאל לכביש. העגלה ירדה מן הכביש על פני גשר העץ ותאחו דרכה בין שדרות=הלכנה, שזעיר שם, זעיר שם עוד נשארו לפליטה במסלות יקאטרינה. קיניגסברג החליט עוד בביתו לנסיעה היום לחצר-קאזימיר, לראות בעיניו את היער, שקנה ממאקובסקי בלי שתר אותו, נשען רק על הידיעות הכלליות ועל הרשימה, שקבל ממשלה-ליב יקמן. אינה דומה שמיצה לראיה. צריך הוא עצמו לעבור את היער. כאן יאסוף את הידיעות, שהוא צריך להן. גם סקירה קלה במשך יום אחד תתן לו הרבה. הפעם אפשר לחבר את הנעים עם המועיל, ואולי — יותר נכון — להסתיר את דבר הנסיעה אל היער תחת מסווה של טיול בחול'המועד; כי כל זמן שלא ראה בעיניו את היער, לא רצה קיניגסברג לפגוע את קניתו. אם גם מאקובסקי לא יתחרט, אולי הוא יוכרח להתחרט... הן תואנה לא תחסר לעולם...

— נסור לרודה? — שאל קאסיאן לאחר שנסעו כחצי-שעה במסלה.

— לא... — ואחר רגעים אחדים הוסיף: — קאסיאן, יודע אתה את הדרך לחצר-

קאזימיר?

—מה יש כאן לדעת?— השיב קאסיאן כנעלב—ישר, ישר, ואחר כך שמאלה—
והרי לך חצר קאזימיר. ברוך השם, איני זר בסביבות אלו.
—אם כן—אמר קיניגסברג—נהג ולך. הלא הסוס נח ימים אחדים.
—וגם הלילה ינות, —אמר קאסיאן:—הן נצטרך ללון בחצר. היום לא נספיק
עוד לשוב הביתה.

—כן. כוודאי נלון שם, —השמיע קיניגסברג.
עוד לא היה ערב כשנכנסה העגלה של קיניגסברג לבין גדרות קנים לחצר קאזימיר.
מאחורי הגדרות היו גנות של תפוחי-אדמה וזרועי-קנבוס, ובקצה-המרחק נראה בית-
האחוזה, בית עץ רחבי-ידים ויציע לו למבוא, נשען על עמודי-עץ. כלב מכורבל בשר
את בוא העגלה בנביחותיה, אך התעצל לרוץ אל מול פני העגלה ונתן את קולותיו
מרחוק, כדי שישמעו בבית פנימה וידעו, שהוא שומר-אמונים. אך גם מאנשי-הבית לא
מהרו לצאת החוצה לקדם את פני העגלה כל עוד לא עברה את הרחבה הגדולה
שלפני הבית ולא התקרבה אליו עד כדי לראות מן החלון את היושבים בה.
בתריקה נפתחה דלת-הבית, ועל המפתח נראה איש כבן ארבעים וחמש, זקנו היה
שחור ומסולסל, ולמרות התבלבל, שהיה בעיני הימנית, היו פניו טיבים, כמעט יפים,
רשמי-פניו היו מהוקצעים, עורם עדין וטוב-לב היה נשקף מעינו השמאלית, הבריאה;
הוא לא מהר לדרת מעל היציע, כאילו מסופק היה, אם אליו מתכוונים הבאים. אך
כשהתרוססו האורחים על המדרגה הראשונה, יצא גם הוא לקראתם.
חצר קאזימיר היתה אחת האחוות של המארשאל מאקובצקי. זה היה אציל
פולני שקט ועצלן, רווק כל ימיו, והמשק שלו לא הביא לו עושר מעולם, אם כי
אחוותיו היו רבות. בימי מרד-הפולנים, בראשית שנות הששים למאה העברה, לא התערב
מאקובצקי בהתקוממות של בני-עמו ולא לקח חלק בכל המרד; אך זה לא הציל אותו
מהרס. בפלכי צפונית-מערבית שפך אז את שלטונו מושל רוסי עריץ, הנראף מוראביב,
יהוא הטיל קנסים וענשי-כסף על כל בעלי-האחוות הפולניים, שרצה לנשל אותם מכל
אחוותיהם בפלכים האלה ולהושיב תחתם רוסים מהורים. באחד הימים קבל מאקובצקי
פקודה להביא לאוצר-הממשלה כסף-ענושים חמשת אלפים רובל וזמן נתן לו שבוע
ימים. לא בלי עמל אסף מאקובצקי את הסכום ומלא אתר הפקודה. עבר עוד כחודש
ימים—והנה עוד פעם פקדו עליו לשלם כסף-ענושים שני כסכום הראשון, ובזמן של
שבוע ימים. אז הוציא את כלי-הכסף וכלי-הזהב מבתו, הביאם לדיניפרובסק ומכרם
וישלם את המס. כחודש הבא הטילו עליו עוד פעם סכום כזה, —הפעם הוציא את הנחושת
מבתי-משפוחת-היין שבאחוותיו וגם את מרכבות-הכבוד שהיו לו; אך בכל אלה לא
מצא את כל הסכום הדרוש לו. אז שמה הממשלה אפיטרופוסות על אחוותיו, כחוק
לאדם, שאין ידו משגת לשלם את אשר הוטל עליה ואחת אחר אחת יצאו האחוות
למכירה פומבית. חצרותיו של מאקובצקי עברו לידי פקידים שונים, בני רוסיה הגדולה
וגם לידי אחרים, משועבדי מאקובצקי לפנים. חצר קאזימיר היתה האחרונה מאחוות,

מאקובצקי, ואותה קנה מאקובסקי, שאר-בשרו של מאקובצקי. בכוונה תחלה, שתהיה משכן לקרבו, ולא יוכרח המארשאל הזקן לנוע על בתים זרים בערוב יומו. ומפני שאסרה הממשלה על כל פולני לרכוש אחוזות בפלכים ההם, הערים מאקובסקי וקנה את חצר קאזמיר על שם וואסילי משרתו הנאמן, פראבוסלאבי עירוני. מוכן, שמאקובסקי עשה כל מה שהיה ביכולתו להבטיח את המקנה: נשל מבעל-האחוז דמקורא שוכרות שונים נגד זכויותיו, וליתר בטחון נתן את האחוז בערבון באחד הכאנקים החקלאיים. המארשאל הזקן לא האריך ימים, ומאקובסקי ישב, הוא וביתו, כמו שידענו, ביבשות, אתות-אשתו, ואת האחוז קאזמיר היה מוסר בחכירה. זה שנים אחדות, שחורר החצר הוא משה עין-אחת. והוא אשר פתח היום את דלת בית-האחוז לפני קינגסברג ובני-לוחו.

—יום טוב!— אמר קינגסברג.

—יום טוב, שנה טובה,— ענה בעל הבית ויושט את ידו אל האורחים. לבני-הכפרים, הפונדקאים, המוכסים וחוכרי-האחוזות,— כל אלה, שהיו נקראים „אנשי-השוב“,— היה תמיד יחס של כבוד אל תושבי הערים סביבם. ביחוד היה יחס כזה אל סוחרי-היער שבנווילובקה. בקנאה גדולה התיחסו הכפריים אל הסוחרים האלה, סוחרי-היער, המצלצלים תמיד באלפים וברכבות, היוצאים בסוסים דוהרים ויודעים להתהלך כאחים ורעים עם פקדי-השלטון. ושאיפתם של הכפריים בסביבות וויסילובקה היתה, לכשיתעשרו— לבוא ולקנות בית ומקום בכותל-המזרח בעיירה זו ולסחור בה ביערות. את שצע שם קינגסברג ידע משה עין-אחת, אם כי הכיר אותו אך מעט. והוא חרד לקראתו וביארו לביתו בכבוד ובשמחה.

מסדרון קטן, מואר אך מצד הכניסה, חלק את הבית לשנים. ארון-הבית פתח משמאל את דלת-הבית הפנימית להאיר את המסדרון. משה וביתו דרו אך במחצית הבית, וגם זה רק בשני חדרים, ומחצית השניה ושאר החדרים היו ריקים, אין יושב בהם.

—אורחים נכבדים בביתי!— אמר בעל-הבית ברנש. —ואם תקבלו את סנינו בסבר פנים יפות,— אמר קינגסברג בשחוק, גם גלון בביתכם.

—בכבוד גדול!— אמר בעל הבית:— חדרים ריקים יש לנו די; רק הסוכה שלי קטנה...

—זה לא כלום,— אמר קינגסברג:— צריך היה... כמדומני: רבי משה, — צריך היה לצוות למי שהוא על הסוס שלי, אם אפשר הדבר.

—תיכף— ויצא החוצה. וכאשר שב אחר רבע שעה מן החצר הודיע:— העגלון שלכם הוא מאכרי-המקום, מכפרי מאקובצקי לפני; הוא יודע את מקום האורווה וגם שחת נתן לחסום. —והוסיף:— ועתה הלא תשתו, רבותי, מה.

—תודה,— אמר קינגסברג:— נשתה ברצון.

מן החדר הפנימי, נכנסו אשת החוכר וילדה כבת שלש-עשרה שנה, שכפי

הנראה, תקנו עד כה את מלבישתיהן שם לכבוד האורחים "מן העיר". הילדה הפליאה ביפיה לא רק את הנעה, בנו של קיניגסברג, שכבר התחיל להבחין בין יפה לבלתי-יפה; גם דגדגוליס, קיניגסברג וחתנו, שמו לב אליה. רשמי-פניה היו כמו מהוקצעים, כמו מתוארים בחרט, אדם-שושנים כסה את לחייה המלאות, ועיניה היו צוחקות.

— זוהי כל משפחתי, — אמר משה: — אך אחת הוא לנו — ויזר על הילדה.

— אבל כמה יפה היא! — קרא קיניגסברג.

— בלי עין-הרע, בוך-השם, — אמרה האם: — אבל גדלה היא בכפר.

— זה גם כפר אינו, — אמר האב: — אף מיחובקה הקרובה רחוקה היא מכאן.

שלוש פרסאות! — כאילו התאונן בעל-הבית.

— שלחו אותה אל העירה, — אמר קיניגסברג.

— אבל הן יחידה היא לנו, — אמרו ההורים.

נכנסו בשיחה רגילה. הובר, שקיניגסברג יודע את אחיה של אשת החוכר,

מוכן באחד הכפיים, במקום שהיה לפני שנתים הנמל של קיניגסברג, והוא מכיר את כל בני-המשפחה. קיניגסברג שאל ליבול בשנה זו, למספר הבהמות שבאחוזתו, ליחסיו אל אדון-האחוזתו, אם תחכירה מביאה רוח. החוכר ואשתו השיבו לא בדיוק ובפרימיות, אלא במאמרים כוללים. יותר בתנועות ובחצאי-מלים מברברים ברורים. עסק-התחירה בכללו היה לא-רע, ועל-כן אך טוב לשמור פה ולשון ולא להתפאר. אסור לדבר שקר, אבל אין אדם מצווה על האמת ...

השפחה מבנות-האכרים, בתולה נוצה ועקבות-אבעבועות על פניה, הביאה מן המטבח מיחס כרסני לא-נקי ביותר, ואשת החוכר הוציאה מן הארון הפשוט מיני מרקחת ומאכלי יום-מיב לכבוד האורחים הנכבדים.

— רבי משה, — פנה קיניגסברג אל בעל הבית: — הייתי מבקשך לקרוא, במרם יעורב היום, לאחד משומרי-היער שלכם. מחר רוצה אני לתור מעט את היער...

עתה הובררה קצת למשה עין-אחת סבתו של בקור זה, שלא חכה לו ולא רבין פירוש: קיניגסברג חושב מחשבות על קניית יער-קאזימיר ... הדבר הוברר קצת, אבל אך קצת. ראשית, הרי אין תרים יער "על רגל אחת", בשעה שבאים לשם מיל של חול-המועד; דנה גם משה-ליב יקמן, המומחה והחרוץ במלאכתו, שעל תיורו סומכים סוחר-יערות, — אפילו הוא עשה ביער כעשרה ימים רצופים. ושנית, הן את היער תרו אנשיו של אלתר זיסקינד, והדבר כאילו נגמר. האנשים האלה דברו עמו בענין זה ארוכות וקצרות, הבטיחו לו "הרים וגבעות", אם אך גם הוא יעזור להם להשפיע על הארון. הדבר היה כאילו נגמר, וכבר התיעצו האנשים על ההובלה בחורף הבא. והנה פתאום בא סוחר זה, קיניגסברג, ואומר לתור את היער ... והחוכר בא במבוכה, בלי דעת מה ידבר אל אורחו בענין זה. אך עד מהרה הוציאו קיניגסברג ממבוכתו, באמרו:

— הן היער שלי הוא. אני קניתי מאת הארון ...

—מִן הַסֵּתֶם, בְּשׁוֹתָפוֹת עִם זִסְקִינְדִּי?—שָׁאֵל הַחוֹכֵר.
 —אִיזָה זִסְקִינְדִּי?—אָמַר קִינִגְסְבֵּרְגִּי:—אֲנִי קִנִּיתִי אוֹתוֹ מֵאֵת הָאֲדוֹנִי, מֵאֵת
 מֵאֲקוֹבְסְקִי.

—אֵימִתִּי?

—בַּעֲשֶׂרֶת יָמֵי תְּשׁוּבָה.

—מִן הַסֵּתֶם, בְּדִנְיֻסְבֵּסְקִי?—הִשְׁמִיעַ הַחוֹכֵר.

—לֹא, —הִשִּׁיב קִינִגְסְבֵּרְגִּי:—הֵייתִי אֲצִלּוֹ בִּיבוּשָׁת. הָיוּ לִיזֹר, עוֹד סְרַסְרוּרִים ..

—הֵם... וְאַלְתֵּר זִסְקִינְדִּי?

—זִסְקִינְדִּי הוּא זִסְקִינְדִּי, —עָנָה קִינִגְסְבֵּרְגִּי, בִּמְנוּחָה—אֵךְ אֵת יַעֲר־קֶאֱזִימִיר קִנִּיתִי

אֲנִי... וּבִכְן, רַבִּי מֹשֶׁה, הֵייתִי מִבְּקֵשׁ אוֹתָךְ, שֶׁתִּשְׁלַח וְתִקְרָא לִי אֵת זֶקֶן שׁוֹמְרֵי-הַיַּעַר
 וּמִתֵּר כְּאוֹר הַבּוֹקֵר נִצָּא לַעֲבוֹר מֵעַט עַל פְּנֵי חוֹרְשׁוֹת אַחֲדוֹת. כֵּךְ, בַּהֲעֵבְרָה בַּעֲלָמָא...

—צִרִּיכִים לְקִרְאוֹ אֵת יִרְמֹלָה, —אָמְרָה אִשְׁתְּ הַחוֹכֵר אֶל בַּעֲלָהּ.

—כֵּן, אֵת יִרְמֹלָה, —הִסְכִּים מֹשֶׁה:— הוּא יוֹדֵעַ אֵת כָּל מוֹצְאֵי הַיַּעַר וּמוֹבְאֵיו.

הוּא גַם אֵרַח לַחֲבֵרָה עִם יִקְסֵן, בִּשְׁעָה שֶׁתֵּר אֵת הַיַּעַר. מִיד אִשְׁלַח לְקִרְאוֹ לוֹ, מִתֵּר
 כְּאוֹר הַבּוֹקֵר יִהְיֶה כֵּאֵן. הֲאֵם בַּעֲגָלָה תֵּלְכוּ?

—וְאֵךְ אֲפֹשֶׁר אַחֲרֵי?—שָׁאֵל קִינִגְסְבֵּרְגִּי.

—אֲפֹשֶׁר לַעֲבוֹר בְּסִירָה אֵת הַנֶּהֱר־וְהָנָה הַיַּעַר. הָאֲלוֹנִים הֵם עַל שַׁפֹּת-הַיַּעַר מִמַּשׁ,

נִרְאִים מִן הַבַּיִת. וּמֵאֲחֹרֵי יַעֲר־הָאֲלוֹנִים גּוֹבֵלֶת חוֹרֶשֶׁת-הָאוֹרֶן, שֶׁהוֹלֶכֶת וְנִמְשַׁכֶּת עַד
 יַעֲרוֹת חֲלִיבְנָה. חֲלֶקֶת-פּוֹחוּבּוֹ הִיא גַם הַגְּבוּל בֵּין שְׁתֵּי הָאֲחֻזּוֹת. זוֹהִי חֲלֶקֶת מוֹשְׁלָת כְּמוֹ
 בַּסֶּפֶק. לָנוּ חֲלֶקֶת זוֹ, אֵךְ רֹעִים עֲלֶיהָ גַם אֲנָשֵׁי-חֲלִיבְנָה. הֵן כָּל הַיַּעֲרוֹת כֵּאֵן הֵם
 שֶׁל מֵאֲקוֹבְסְקִי.

—וּבְחֲלֶקֶת פּוֹחוּבּוֹ הֲאֵם יֵשׁ יַעַר?—שָׁאֵל קִינִגְסְבֵּרְגִּי.

—בְּפּוֹחוּבּוֹ?—חֹזֵר וְשָׁאֵל הַחוֹכֵר:—שֵׁם הָאֲיֻלָּנוֹת הַיּוֹתֵר טוֹבִים.

—וּפּוֹחוּבּוֹ זֶה הִיא שְׁמֹחַ גְּדוֹל?—שָׁאֵל קִינִגְסְבֵּרְגִּי.

—כִּמְאֹתִים דִּי־אִי־מִיִּין בּוֹדָאִי.

כָּל הַיַּדִּיעוֹת הִלְלוּ הַשְּׁבִיעִי רִצּוֹן אֵת קִינִגְסְבֵּרְגִּי. הַיַּעַר קָרֹב אֶל הַחוֹף, יוֹתֵר
 קָרֹב מֵאֲשֶׁר חֲשַׁב. וְיֵשׁ עוֹד חֲלֶקֶת, שֶׁאִמְנֵם יֵשׁ עֲלֶיהָ מַעֲנֹת וּמַעֲנֹת מִצַּד חֲלִיבְנָה,
 וּמִפְּנֵי זֶה לֹא הִכְנִים אוֹתָהּ מֵאֲקוֹבְסְקִי בַּחֲשׁוֹן הַיַּעַר; אֲבָל מִכִּיּוֹן שֶׁהַחֲלֶקֶת הִיא בְּרִשׁוֹתָהּ
 שֶׁל אַחֲזוֹת-קֶאֱזִימִיר, כִּבְר יָדַע הוּא, קִינִגְסְבֵּרְגִּי מֵה לַעֲשׂוֹת לָד. מֵאֲקוֹבְסְקִי, הַיּוֹשֵׁב לוֹ
 בְּמִרְחָקִים, אֵינּוּ דוֹאֵג לִזְכוּיוֹתָיו וְאֵינּוּ שׁוֹמֵר עַל גְּבוּלָיו; וְאוֹלֵם הוּא לֹא יוֹתֵר עַל נִקְלָה עַל
 הַחֲלֶקֶת הַזֹּאת, שֶׁכִּמְאֹתִים דִּי־אִי־מִיִּין שְׁמַחָה וְאִילָנוֹתֶיהָ רַבִּים וְעֲצֵיהָ עֲבִים. הוּא יִקְדִּים
 אֵת בְּנֵי חֲלִיבְנָה וְיַחֲשֹׁב אֵת הַיַּעַר... אִזּוֹ כָּל הָעֵסֶק מִקְבֵּל עֵרֶךְ אַחֵר לְגַמְרוֹ. צִרִּיךְ
 לְגַמֹּר מִיד אַחֵר הַחֲגִים אֵת דְּבַר הַחֻזָּה אֲצֵל הַנוֹשְׁרִיּוֹן כְּנִימוֹס, לֹא לְדַחֲוֹת אֵת הָעֲנִיָּן.

יא.

גם האורחים גם בעל הבית לא אחרו שבת בערב ההוא. השיחה היתה כל הזמן על עניני האהבה. דברו על מחירי הפשתן, שיהיו בחורף הבא, אם אפשר למכור בעיירה שחת, שישאר באהבה מן הסוסים ומן המקנה. או, אם יחטבו את היער, אולי יותר טוב לעזוב את השחת ולא למכור. שוחחו על ההבדל בין המחירים של דגן, שרשו אותי כשהוא לח, או יבש. נגעו בענינים יותר פעוטים, אבל ערך להם בתוך משק-האהבה: כמות החלב, שהפרות נוטות, מחירי החמאה בעיר הפלך; קנינסברג ידע והבין בכל הענינים האלה, ושיחתו היתה מועילה לבעלי-הבית. לעומת זה, לא היה כל ענין לחתנו של קנינסברג בכל השיחה, ובכלל, בכל המסיבה עם משה עיץ-אחת ואשתו. זה, זה לגמרי היתה לבן-כרך זה המסיבה של האהבה, ואולי בפעם הראשונה בימי-חיו הוא מבקר אחות-שדה. חוג-הענינים של החוכר ומשפחתו היה צר, פעוט מאוד בעיניו, והוא התחיל לפקד אף גמרו את ארוחת-הערב.

השחר עוד היה פרוש על פני חוץ כאשר קם קנינסברג ממשכבו. הוא יצא החצרה, התהלך בתוכה לארכה ולרחבה, התבונן אל הבנינים השונים, נגש גם אל העדר, שעוד טרם יתאסף כולו מתוך הרפתים, והגיע עד האורווה. במקום שמצא את הזק קאסיאן וישאלהו לשלום הסוס. הלז ישב במנוחה שלמה על כורת-עץ וחזקן את נעלי-הגמי שלו. מיטוק השומר, אחד מן הפועלים העצלים בעבודה ופזיזים לכל משלחת, כבר הגיד לקאסיאן, כי אותו שלחו אמש לקרוא לירמולה שומר-היער והוא גם בוא יבוא בקרוב, וכי אדונו לא ישוב אל העידה היום בבוקר. בשוב קנינסברג הביתה כבר קם משנתו גם בעל-הבית, והוא נתן לקנינסברג את מליתו ואת „ארבעת המינים" להתפלל קנינסברג לא היה מן המאריכים בתפלה, וקודם שגמר אותה עורר את חתנו. הצעיר המסוקי היה מתירשל קצת בתפלה, וקנינסברג ידע זאת; ואולם לא רצה, כי ירגישו גם בבית זה, שחתנו דש בעקביו תפלת שחרית, ועל-כן בקש את חתנו, כי יתעטף במלית למראית עין, לכל-הפחות. אף נגש הצעיר למלא את רצון-חותנו—והנה מחדר. המטבח כבר שמע את קנינסברג מדבר עם אחד האכרים. שם היה ירמולה שומר-היער, שבא למועד הנכון.

קנינסברג החליט לקחת עמו היערה גם את חתנו. זה היה צעיר יליד עיר גדולה, שלא יצא מעורו מן העיר וחוצה, ואת העצים ידע והכיר אף מתוך גני-המיול שבעיר. הוריו גרו במסוקבה ומשלח ידם היה מעשי-ארג, וכל עסק עם סחר-היער לא היה לו. כשרונותיו של הצעיר היו טובים, את לשון-המדינה ידע לא-רע, ובמסוקבה התהלך עם המשכילים העבריים. מזגו היה רך. היה, אמנם, מהיר-חמה, אף גם נוה לרצות. הצעיר אף לו אחי חתונתו את חיי העידה העליזה, ולא אבה לשוב למסוקבה ההומיה. אחרי עסק אבותיו לא הלך לבו ויבחר בסחר-היער וישתתף עם חתנו. ימי הקיץ שעבר, ירחי-הזהב, עברו עליו בשבתו שאנן ועליו, וישמח את אשתו הצעירה, ויתרחץ בנהר,

וישום בסירה, וישוח בשדות, ויבלה את הימים בטוב וכתענוגים בחברת צעירי-העיירה. אבל עתה הנה באים ימי-החרוף, ימי-העבודה, ועת גם לצעיר זה לצאת לפעולה. קיניגסברג האמין, וזלדה אשתו היתה בטוחה, שחתנם זה, בעל הכשרונות הטובים, ירכוש לו על נקלה את הידיעות בסחר-היערות ויהיה לעזר להם בעסקיהם. והיום היה המקרה להנכו במקצוע חדש זה, לתת לו את השעור הראשון. גם חתנו של קיניגסברג—כבר הגיע הזמן, שהקוראים ידעו אותו בשמו המפורש: נחום יחסן—נפשו כלתה אל היום הזה. במסחר אבותיו, סחר-הארני, לא מצא ספוק, כל הלך-נפש, כל מרחביה. דרכי המסחר ההוא היו פשוטות עד מאד: לקנות עד כמה שאפשר בזול ובהקפה, ולמכור, גם-כן עד כמה שאפשר, ביוקר ובמזומנים. והשאר—מעשי תגרנות וחנונות, שאין בהם כדי למלא את הנפש השוקקה של צעיר בעל כשרונות, המרגיש, כי כנפים צומחות לו. גם מוסקבה העיר הגדולה והמלאה שאון לא לקחה את לבו לאהבה אותה. נחום יחסן קבל את חנוכו בבית מלא מסורת-היהדות, תורה וספרים, ובכואו בימי בחרותו לעיר-הבירה לא רדף אחר תענוגות-שאונה וכל הוללותיה הרבות. כמעט בודד ראה את עצמו בקרב ההמון הרב של תושבי העיר הגדולה, וגם מבני הקהלה העברית בתוכה מצא לו אך צעירים אחדים, מבני עיר מולדתו, אשר ארת להבירה עמהם. נחום יחסן, שאהבת-עצמו עוד הפריזה על ערך כשרונותיו, נוכח, שהוא ממלא' אך פנה נדחה, אך נקדה אחת קמנה בתוך חוג צר של מספר אנשים, וההר הגדול, הגוש האדיר והמוצק של חעיר ההומיה כאילו מעיק בכובד-משאו על הפרט להחכירו, למשמש את אישיותו ולעשוחו כלא היה. אחר לגמרו היה סחר-היערות ואחרת היתה הסביבה של העיירה וויסילובקה. כבר עצם היער התיצב לעיני הצעיר כעולם מלא סודות ומסתורין בשביליו לא ידעם עיט. בשלל צלליו גם כחום היום, בסבכי עציו הרבים והשונים, בקרחות-יער צנועות, המתגלות בתוך עמקיו פתאום, בכל החי למיניה הנמצא בתוכו. האם תשוה אל היער, אל קן-הטבע הזה, העיר המלאה לה בנינים וחנויות וחלונות דומים אחד למשנהו, העיר, אשר לה דמות של קבוצות אבנים ולבנים מסודרות, אשר לה רחובות מרופצים אבנים, החוסמות כל דרך בעד ירק-עשב, באין אויר בריא, בלי אור בהיר וללא צל מתיה?—והיוו בעיירה: הוא יש. גם הוא, גם אחרים מרגישים את מציאותו, את ישותו. עוד טרם יבוא לשכון בתוכה—כבר ידעו כל בני וויסילובקה, מקטן ועד גדול, שאברהם-חיים קיניגסברג מביא לבתו "משופא דשופרי", ילד עיר-פלך ותושב-מוסקבה. על כל מעלותיו וכשרונותיו של חתן בתה ספירה זלדה, דרך אנב, לא רק בעזרת-הנשים, אלא גם להערלית ראפקה הכובסת, וגם, להבדיל, לרחל-לאה הטובלת. וקיניגסברג גם הוא התפאר בו לפני שר-השופרים ולעיני האדון שאכלבו. פקיד אדון-העיירה ומנהל-המשק. תנחום העגלון, מנשה הבלן ושאר האזרחים של הכותל המערבי בבית-התפלה ספרו, שהם ראו את ראש-הישיבה הזקן, לאחר שיחתו עם החתן החדש, שורק בשפתיו ומנענע בראשו לאות תמהון, לאמור: הנה זה צעיר ממין אחר לגמרי! . . . כאן, בוויסילובקה, משמש נחום יחסן מרכז לחוג ידוע של צעירים וצעירות, המודיעים ומכירים ביתרונם, כי על כן בן

עיר-הבירה הוא וראה בעיניו דברים, שהם אך לשמע-אוזן שמעו על אודותיהם, כותב ומדבר רוסית בלי שניאות, חוחם על עתונים וירחונים, הכלל—משכמן ומעלה גבוה מעל שמה של העיירה. ונעים לאיש לדעת, שהוא תופס מקום ואינו סתם כאחד מתירסי. קיניגסברג נכנס החדרה לראות, אם כבר מוכן גם חתנו לצאת לדרך.

—שומר-היער אומר—השמיע קיניגסברג—שאינ מוב להתחיל לתור את היער מצד האלונים בעבר הנהר. בין חורשת האלונים ובין האורן שעל הגבעה יש בצה, שעצי-אלמון גדלים בה, ואת הבצה הזו לא נוכל עתה, אחר הגשמים, לעבור בגל, ובפרט שגם לי וגם לך אין מגפיים. לפי דבריו של שומר-היער, אין מוב לנו כי אם ללכת בעגלה ולעבור את הנהר במעברה על יד הלינקה מראשית האחוזה או על יד מיחויבקה במורד, ולהחל את תיור היער מן האורן. מה דעתך, נחום?

—יותר נעים היה לעבור את הנהר בסירה,—אמר הצעיר, כי מסע בסירה היה חביב עליו מאד.

—מה שנעים—אמר קיניגסברג—נדחה לזמן אחר. לפי דעתי, צדק שומר-היער. הוא, כנראה, אכר מבין דברי יודע סדר.

—מוב, כחפצך, נלך בעגלה.

—אני חושב—אמר קיניגסברג—לבקש מאת אריס האחוזה סוס ועגלה משלו ללכת היערה. עלינו יהיה לעשות בדרך הלוך ונסוע כל היום,—הלואי שנמסור ביום אחד. זה אינו לפי כח סוסנו הישיש, ושבילי-היער עם תלליהם הם לא לפי העגלה המרוסקת שלנו. ולי עוד מחשבה זה: אולי נמסור היום, והיינו יכולים עוד הערב לשוב הביתה, לוויסילובקה; הן הימים ימי-חג, ועל-כן ינות לו הסוס ולא ייעף. —והאריס—האם יתן לנו סוס ועגלה?—פקפק נחום.

—יתן,—אמר קיניגסברג בבטחה:—אני נכון לשלם, אבל גם כסף לא יקח. אך ישמע, שאנו קינינו את היער, לא ישיב את בקשתנו ריקם. מהר והתכונן לדרך. אך נסעד את לבנו—ונלך.

—אני נכון,—אמר נחום:—ואולם צריך לקחת מעט צדה לדרך, אם בדעתנו לעשות ביער כל היום.

—אין צורך בזה,—ענה קיניגסברג:—ביער יש כפרים, ושם נשיג תמיד אוכל אם נרצה.

משה עין-אחת לא חכה עד שיבוא קיניגסברג ויבקש ממנו את סוסו ועגלתו, ואך יצא קיניגסברג לדבר עד חתנו. אמר לירמולה לרתום אחד הסוסים המובים אשר באורווה ולנהג את הסוחרים היערה. האריס כבר הספיק לספר לירמולה בקוצר-מלים, שהסוחר הזה הוא שקנה את היער מאת האדון, שבחורף הבא יתחילו בו את העבודה, ועל-כן יראה-נא לו את היער כיאות... ירמולה הבין מיד את אשר לפניו, שעליו להשתדל למצוא חן בעיני הסוחר, כי על-כן בעל-היער הוא ועוד מעט ויצטרך לעבוד אצלו. בעגלה נסעו קיניגסברג וחתנו וירמולה נהג בסוס. הנער, בנו של קיניגסברג

נשאר בחפץ-לב בבית הארים, בחברת הילדה היפה, שהראתה לו את כל חמודות החצר בגן ובגורן, ברפת ובאווה, ועל-ידה התוודע גם אל הכלב המכורבל. הילדים רצו בכל מרחבי החצר, וגם עד שפת-הנער הגיעו.

ולג, יהודי גבוה וזקן צהוב לו ועיניו כמו שקועות בשומן, החזיר את המעברה על-יד הכפר הלינקה העביר בעצמו את העגלה ואת הנוסעים על פני הנהר, וירמולה גלה את אונו של זליג, בסתר, שאלה הם הסוחרים, שקנו את יער-קאזימיר. בעבר הנהר עברה המסלה בין האלונים, שהלכו והתמעטו. ירמולה הסב את הסוס ימינה, והעגלה עברה דרך אלכסון על פני בצה לא-עמוקה, ואתר הבצה עלתה הדרך והתרוממה על פני גבעות-חול, שעליה גדלו צפוסים עצי-און קטנים ודקים, פחות-ערך.

—למי חורשה זו?—שאל קיניגסברג.

—לא שלנו היא,—אמר ירמולה, שהבין את הרושם של החורשה הזאת הדלה על הסוחר—זו החורשה לא שלנו. היא בגבול חליבנה.

בין עצי האון, באדמת-החול, היתה הדרך כבושה, וכל בויג לא היה שם, וירמולה הרים את שוטו על הסוס למהר את דרכו. הוא רצה לעבור את החורשה ולהגיע אל מקום העצים הגדולים והטובים אשר ביער, להראות לסוחר את טוב קניתו. —זהו פוחובו!—אמר ירמולה.

קיניגסברג החליט לתור את החורשה הזאת היטב. הן אותה לא בדקו התרים את יער-קאזימיר ועציה אינם גם ברשימתו של משה-ליב יקמן, זה שתור את היער על פי פקודתו של אלתר זיסקינד, לאחר שיש עליה עוררין מצד אחוזת-חליבנה; ומפני כן אמר קיניגסברג בלבו לראות ולבדוק אותה, אם כדאי הדבר לפניו לבוא בריב ומשפט על אודות חורשה זו. מאחורי פתחו מתחלת חורשת-האון הגדולה של יער-קאזימיר, גילתה-הכותרת של היער—הוא המטרה העיקרית של התיור. מובן, שתרים יער לא מעל העגלה, אלא ברגל, ולא במסלה הולכים, אלא נכנסים אל לב-היער נדחקים לעבי-העצים וסבכיםם.

העגלה עמדה. קיניגסברג ירד ארצה, ויאמר גם לחתנו לרדת. הוא צוה על ירמולה ללכת ולמסור את העגלה והסוס על-יד אחד משומרי-היער, הנמצא בוודאי בקירוב-מקום, וגם לצוות על השומר, שיביא את העגלה אל הכפר אשר מעבר ליער, מקצהו השני, למקום שגיעו בעברם את היער לתור אותו. ירמולה נהג את העגלה לעשות כמצווה עליו ומהר לשוכ כדי להורות לפני אדוניו את הדרך ביער. פוחובו לא כולה היתה חורשת-און, אלא סבך-יער, תערובת און ואשוח, לבנה ואלון ובירכתים של החורשה צמחו עצי-אנוזים וענפים המרובים והמסובכים כמו הסתירו את היער, בלי תחלודור אל חוכו. גם אדוני-קאזימיר, גם אדוני-חליבנה לא הניפו גרון על עצי היער וזה, ולכן כאילו גדל פרא וכל עקבות מסלה לא נראו בתוכו, ובלי ירמולה פחדו קיניגסברג וחתנו לבוא אל היער פנימה. הם צנחו על הא-ץ על תל קטן תחת עץ טצל, וישבו שם להמתין עד שוב ירמולה אליהם.

היתה השעה העשירית בבוקר. קרני שמש־סתיו לא דקרו, לא הכו על ראשי־האנשים, אך לשפו את הפנים וגוננו עליהם מן רצנה הקבלה אשר בצל־המבע היה שקט כולו, היער שאף את רוחו בדממה, ונשימתו היתה ישרה. רק לפעמים רחוקות מאד כמו התעורר בעמקי־היער רוח חרישית ויבוא בו הפץ לצאת מעט חוצה, ובצאתו הניע גם עלים נובלים ממקומם, אך לא עצר כח להרימם מעל הארץ ולשאתם על כנפיו הלאה. לקיניגסברג היתה זאת פביה כמעט רגילה בעיני סחרי־היער מנעוריו היו כל עץ ועץ סביבו דברים הנקראים בשמות, ענין של ממש, מה שראוי לאדן ומה לקורה, מה ששוב לחלקי־חביות ומה שיצלה להיות בריח לקשירת רפסודות. הנה מן התדרה הזה יצאו כך וכך יתדות אופנים וחשוקיהם, ולבנה רועד זה יצלה לסירה קטנה. אבל נחום יחסן היה הלום היער ומראהו. לו זאת הפעם הראשונה לראות את היער בכל פראותו. השבע לשוהר—נזכר בבטני של י"ל נורדון. משק־האופנים של העגלה וקולו של ידמולה בהדריכו את הסוס כבר נאלמו, ופה אין איש עמן מלבד חתנו. דבר זה העיק עליו וכאילו עשהו עוד יותר נמוך במקום־מושבו, על קרקע היער. כל היער היה לו עולם מלא ריץ ומסתורין, והעצים הגדולים עם הקטנים יחד על הזמורות ועל הנצרים ועל כל הסבך אשר בעי־היער לחשו באזני־דמיונו סודות ושיחות לא ידעם...

—ופריצי־חיות יש בתוך היערות האלה?—שאל נחום את חותנו.

—אילו חיות?—אמר קיניגסברג:—שועלים ימצאו בודאי; מאקובסקי הראה לי אדרת קצרה והתפאר בפני, שנעשתה מעורותיהם של שועלי־היער שלו. לפעמים יראה מין צבי, איל־הקרח, ובחורף יש אשר יצאו גם זאבים למלא רעבונם. —ודובים?—שאל נחום.

—כאן ביערות אלה, אינם עוד, אָפסו. באגמים, ביער של הנסיך, שם יש דובים. שם עורכים האדונים לפעמים ציד. גם הגוברנאמור היה בא לשם כך. זהו יער!—קרא קיניגסברג בהתפעלות.

—והנסיך אינו מוכר אותם, כמוכן?—העיר נחום.

—ביצר, אינו מוכר, —מוכר, ועוד בחורף זה יחמכו בו.

—ומדוע לא תקנהו?—שאל נחום.

בשאלה זו היתה קצת חסימות, התום של ילד. שאינו יודע עדיין להבחין בין טוב לרע, בין עושר ועוני, והוא חושב, שאין כאביו יודע־הכל וכל־יכול.

—לא לפי כסי, לא לפי יכלתנו. —וקיניגסברג הרצה בקצרה לפני חתנו על מצבו הכספי. אחד אחד קרא לפניו על־פי הזכרון את כל חלקי־רכושו, פרשת האקטיב של הונו: את שארית היערות אשר במעלה־הרניפרי, את החובות, שאנשים חייבים לו. הביא בחשבון־הרכוש גם את הבית, שיש לו בוויסילובקה, ואת כל הנכסים השונים האלה הערך בכסף. יצא, אמנם, סכום נכון של עשרות אלפים רובלים. ואולם אחר־כך הראה, כמו בשחוק־עצב, גם את הצד השני של המטבע, את הפאסיב

את הסכומים, שהוא חייב לאחרים. קיניגסברג עשה את חשבונו בזהירות, עבר בשתיקה על רבים מפרטי החובות, שלא היו נעימים ביותר, אבל בספור קצר זה היה כדי להוכיח, שאין להם להתדרר בעושר מוסלג ושהזהירות במצבם לא חגונה. ולזה גם נתכוון קיניגסברג. נחום הוא חתנו מראשית האביב, הוא נוטה אהלו על-יד ביתו, משתתף עמו בעסקיו וצריך הוא. איפוא, לדעת את דמצב כמו שהוא, בתוספת איזה כחל וסרק, שלא להשפיל את רוחו של הצעיר. נחום יחסן, אם כי לא היה רגיל ומהיר בחשבונות הנעשים על-פה, בכל-זאת חפס את העוקץ שבשיחה זו, ועננה אחר עננה עלו על פניו. ראשו ירד על ברכיו, ידיו חפרו באדמה במקלו אשר בידו ומחשבות לא-ברורות אף לא-משמחות עברו בלבו להעציבו. קיניגסברג הגיש בזה ויאמר:

— ואולם יער זה ישנו את מצבנו לטוב מן הקצה אל הקצה. נראה לי שיער זה—עסק טוב הוא עד מאוד. הן זה אלף דיסאטין!
— ואנו האם כבר קנינו אותו בהחלט? —שאל נחום כמסופק. אברה לו קצת האמונה בחותנו. לאחר שגלה לפניו את מצבו.

— כן. קניתי.

— האם בחוזה מאושר כדת וכדין? —שאל הצעיר בזהירות, מציץ ישר בעיני חותנו.

— קניתי בהחלט, —אמר קיניגסברג בכטחה: —מיר אחר החג נלך שנינו, אני ומאקובסקי, להנפיקו בספק, ונמסור את החוזה אצל הנוטריון. —
וקיניגסברג ספר לחתנו את כל פרטי הערב, שבלה אצל מאקובסקי כאחוזתו ביבוסת, וגם הראה לו את זכרון-הדברים שנכתב ונחתם בינו ובין האדון, ומנן-שר-המחוז היה לעד לכל דבר המקנה הזה.

— אטו—ו—נשמע קול מעבר היער, כקול-תרועה.

— הוף—הוף! —מהר קיניגסברג לענות ויקם מעל הארץ: —זהו קולו של ירמולה, הקורא אלינו, בחפשו אחרינו ביער.

ואמנם, לא ארכו הרגעים ומבין העצים יצא אליהם ירמולה מעבר שלא פללו לו. קיניגסברג צוה עליו ללכת לפניו אל תוך היער ולהתחיל את התיור, כי כבר בא מועד. כרבע שעה הלכו כמעט בלי דבר דבר. נחום יחסן היה עוד תחת הרושם של שיחתו עם חותנו. וקיניגסברג חר את היער בתחלה באופן כללי, שטחי, כאדם המתבונן ומשקף אך מרחוק; ואולם לאט-לאט התעכב זעיר פה וזעיר שם על-יד קבוצת-עצים זו או אחרת, ולפעמים התבונן בתשומת-לב מיוחדת ויסובב את העץ מכל צד, כמשער ומעריך, קוצב ומודד. והוא נוכח, שבחורשה עזובה זו יש עצים רבי-ערך. — מה דעתך, ירמולה, —שאל הסוחר: —האם מן העץ הזה חצא קורה בת

שמונה מאז'ן אורך ושמונה ווירשוק עובי?

— חצא. בודאי חצא, —השיב ירמולה.

— והאם הרבה עצים כאלה בחורשהו? —הוסיף קיניגסברג לשאול.

—המון רב. הרבה, אדון סוחר, —אמר ירמולה.

קינינסברג פסע כצעיר ובלי ליאות פסיעות נסות ועבר על נקלה ממקום למקום, אך נראתה לו מרחוק קבוצת-עצים מעניינת או אך העיר אותו ירמולה על חורשה זו או אחרת במחבואי-היער. נחום יחסן, להפך, עוד לא עברה שעה אחת — וכבר נתיגע, ויש אשר קשה היה לו להשיג את חותנו ואת ירמולה בלכתם. הוא היה נח מעמל-ההליכה כשהיו בני-ליתו עומדים להתווכח על יד אחד העצים ובוחנים אותו לדעת ולרגיד את כמות הסחורה, אשר תצא ממנו בהפרתו. הפעם התיצבו על יד אלון אדיר, שמלך על קבוצת עצי-אשוח צעירים לימים בעמק לא-עמוק על-יד קרחה קטנה. אך כארבעה סאז'ן התרוסס העץ על הארץ, בלי שאף ענף אחד יצמח מלב הגזע האדיר והחזק כסלע. ואולם משם ומעלה עונד הוא לראשו עמרת שריגים מלאי-כח, שלוחים למרחוק, וככותרת אדירה מושזרת ענפים ועלים אין מספר על האלון מלמעלה. כל צמרת העץ הזה עשתה רושם מלא הוד ויפעה, כח וגבורה. מתחת עץ כזה לא ישיגך גם מטר סחף, תשחק לסערה, והצל מתחתיו לעולם הוא, גם בעצם הצהרים. —על אחד השריגים החזקים היתה קבועה כוורת-דבש. נחום צנח לארץ לנוח מעט. בצל האלון היה נוח, קריר, ושוב היה לו. קינינסברג וירמולה נשאו ונתנו על עץ זה, אם שתי שלישיות סוסים תוכלנה להוציא קורה כבדה זו מן העמק. וצר נעשה לו לנחום יחסן... לבו דאב על עץ-הדר זה, כי יעלה עליו הכורת, על האלון השגיאה, כי ישכבים יהיה... יליד עיר גדולה הוא, והוא זוכה, שפעם עקרה ושברה סערה אחד מן הלבנים בנן-העיר — והיה מקרה זה ענין חשוב לתושבי העיר; אבל מעודו לא ראה, איוו הדרך מפילים עצים ביער, כמו שלא ראה מעולם, איך שוחטים אנשים פרות ושורים בבית-המטבחים. בדרך לא-ידע באה עתה אל לבו השוואה זו, והלב התכווץ לשמוע אל דברי חותנו ושומר-היער, הנועדים יחד על דבר העץ האדיר הזה, שהוא שומע אֵלם את גור-דינו. והמון מחשבות כלולות עברו בפהירות-הבזק דרך מוחו של נחום יחסן, והוא לא שמע ולא הקשיב לדברי שני האנשים המתווכחים כאן. ועוד מעט ושכח גם את ישותם במקום הזה...

—נחום! —קרא לו קינינסברג: —הנה ירמולה אומר, שמכאן קרובה יאקושובקה.

אולי נסיר אל הכפר —לסעוד את לבנו? הלא עוד מעט ויהי צהרים.

—לו יהי כדברך, —אמר נחום, ובעצלתים וכמו בלי חמדה התרוסס מעל

פני הארץ.

כבר היה לילה כאשר שבה עגלתו של משה עין-אחת לחצר האחווה קאזיסר. הסוס היה רתום כל היום וייעף וייגע, ואף לבו של ירמולה הנהוג בו לא היה להרצונו. במשך היום הספיק ירמולה למצוא נתיבות ללבותיהם של אדוני-היער החדשים, ובשובם עתה מן היער נכנסו הסוחרים בשיחה ארוכה עם האכר השומר, שהיה איש מבין ודבריו בניגע לעבודה העתידה ביער היו ראויים להשמע והיו מכוונים אל הענין. נדברו בדבר הנמלים השונים שעל שפת-הנהר, באילו כפרים צריכים לשכור חוטבי-עצים וסתתי-

קורות, באילו חורשות טוב לחטוב ראשונה. השיתה היתה מעניינת מאד בשביל קיניגסברג, וירמולה גם הניח מידו את מושכות-הסוס ויעזבהו לנפשו. הלז משך את העגלה בעצלתיים, ובכואם את מקום חצר-האחווה סר בעצמו מדרך-המלך והימין אל המסלה המוליכה אל החצר. העגלה באה אל פתח-הבית חרש, כמעט בלי שהרגישו בה, כי גם כלבי-החצר, שהכירו את דסוס שלהם, לא הרצו לשונם למול העגלה.

קאסיאן הזקן היה הראשון, שפגש את העגלה בכואה. כבר דאג לאדוניו בראותו, שבא הלילה והם טרם יבואו.

— מחר בבוקר השכם נסע הביתה, קאסיאן, אמר קיניגסברג. ואולם „בבוקר השכם” זה יצא באמת אך בשעה העשירית. נחום יחסן ישן שנת-חרדמה אחרי יום חמים של הליכה ביער, שלא הורגל בה, וגם הנער מתחיהו, בנו של קיניגסברג, לא מהר לקום ממשכנו. בעלת-הבית דרשה, שישארו האורחים היקרים לארוחת-הצהרים; ואולם קיניגסברג מאן, אבל להפטר בלי ארוחת-בוקר קלה אי-אפשר היה. האורחים ברכו את אדוני הבית על הכנסת-אורחים יפה, וקיניגסברג הוסיף: — בבקשה לסור אלינו, אם תהיו בוויסילובקה. וגם את בתכם תביאו. ואם יהיה לכם דבר בעיירה שלנו — הואילו ופנו אלי. ואשר יהיה לאל ידי אעשה. בעלת-הבית ואישה הביטו איש אל רעותו רגע אחד, כנמלכים בדבר, אם לשאול או לחדול. האישה החליטה ותאמר:

— דבר גדול לנו אליו, רבי אברהם-חיים. ואם כבודו יוכל לעזור לנו בזה, לא נשכח את חסדו כל הימים.

— ומה הדבר? — שאל קיניגסברג.

התחיל ספור ארוך בדרך חתן-אחותה, שכבר פסלו אותו פעמים מעבודת-הצבא. כל פעם נתנו לו ארכה לשנה, ועתה היא הפעם השלישית, האחרונה. אם תעלה ההשתדלות לפסול אותו גם בשנה זו, יהיה חפשי לעולם. את כל הון הנדוניה שלו, כמה מאות רובלים, הם נכונים לפזר, ובלבד שישחררו אותו מעבודת-הצבא ויהי בעל לאשתו ואב לילדיו.

— אולי, רבי אברהם-חיים, יהיה כבודו המלאך הגואל, השליח הטוב, — גמרה האשה בתחנונים ובתקוה.

— תבואו לימי הישיבות של ועדת-הצבא, ונראה. — השיב קיניגסברג ויפרד מעל חוכרי-האחווה.

(המשיך יבוא).

בִּלְרוֹת.

I. בֶּן־הַמֶּלֶךְ וְהַכְּנֹזֶר.

בְּנוֹר־פְּלָאִים, אוֹצֵר סְעֻדוֹת־קֶסֶם,

בְּתִינוּק־מֶלֶךְ נָתַן רְצֻעָיוֹ.

וַיְהִי הַכְּנֹזֶר עָנִי וְעֵינוֹ—קְדָרוֹת,

וַיֵּדֶם, אֲצִיר־יָפִי לֹא־יָדוּעַ...

וַעֲתָ עֲנִתָהּ קִשְׁת־הָדָה יָקָד,

וְעַל שִׁבְל־נִימִיו תַּעֲהוּעִיָּה לָעוֹ—

בְּשִׁיר־שִׁנְעוֹן גִּנְאָנֶק לֵב־הַכְּנֹזֶר,

הַיָּקָד הָאֲזוֹן וְלֹא יָדַע מַה־הוּא...

וַיְהִי הַיּוֹם וּמִשׁוּבַת בֶּן־הַמֶּלֶךְ

אֶת סְגוֹר־הָאֵלִים חִשְׁבָה כְּכֹךְ דְּמַרְע־

וּתְפִרָּץ בְּתֵאֵם סְעֻרַת יָפִי מוֹרֵד

מִתַּחַת יָד עוֹל־מְלָכוֹת הַתִּמְחָה...

אֹז נָפֵל דֶּךְ־הַתָּמָ, הַלּוֹט עַל עֵינָיו,

וַיְהִי צֻעָיוֹ נַעֲנָה לוֹ לְגוֹאֵר,

כִּי שִׁחּוֹק קֶל־דַּעַת קִמְדוֹ צֵעֵר־יָפִי,—

וַיְהִי הַיָּקָד פֶּתַע קִנְבָר שׁוֹאֵר...

ומני אז התהלך מסתיר סוד רע...
 פנורו, מהלך, כבהיכל-אלם כהן;
 יד-נוגנים בו כנעת לא העזה,
 ובן-הפלך, נדוי-עינים, מאן...

11. אביר-החלומות.

ויהי אביר-הלכות ערמי, צח ועני,
 מארץ-אור רחוקה עובר כמסעיו.
 בת-צחוקו-חסד-מקד, מלא אמון והלם-עינו,
 לא ידע איש שמחותיו, לא ידע איש נכאיו.

ובאשר דרכו נגדיו-שם נכרי היה תמיד,
 ובמו מהלך נראה בעד שריון-ברזל שמוף.
 חרישי, צופה אפק, עד עברי-ההומות פסע,
 לא ירא מפני משחית, לא שח הראש הזקוף.

ויהי אנו מטה-קסמים-קדוע-פרחים,
 וגנזי-לב עם זכרי-חן-כך עשרו היה!
 כי מלפני: אורות היה עם חומי חן וחסד
 ואוסף פניגי-רחמים-כמו קזאת אף חיה...

וירא פנות-אדם רבות בתוך עציר-חננים—
 מפרי בידו, מפיל שנת, קאכל אבה;
 הוא זכר רעית לבו, שקבה-בבואת-תבל

שְׁעִיגָה—מַעֲיִן-בְּדוֹחַ בְּמִתְרִי: נֵן אֵין-שָׁבַע:

אֵז צָחֻקוֹ בְּנוֹת-הָאָדָם וּתְשַׁתְּאִין לֵאמֹר:

הַסֵּכֶל הוּא הָעֵקֶם אִם אֶכְזֹר-לֵב הִנֵּהוּ:

אֵין זֹאת, כִּי אֵין לֹ אָרֶץ: שְׂוֹא קִבֵּשׁ מִרְאֵה-אֲבִיר:

בְּעֵבִים שָׁם מְשַׁכְּנוּ, הִלֵּךְ אֲבִיוֹן-גָּא הוּא:

וְאֲבִיר-הַחַלּוּמוֹת, יִשְׁלִימִי צַח וְעָנִי,

אוֹצְרוֹ נִשְׂאֵרִים וַיַּעֲבֹר נִכְחוֹ הַלָּאָה:

אֵל גְּזוֹז־עֲשָׂרוֹ—בְּעֵינַי בְּנוֹת-הָאָדָם אָפֶם—

בָּהֶם לֹ תִהְיֶה הַרְעִיָּה, אֵלֶיהָ נִפְשׁוֹ כָּלָה:

כִּי שֶׁבַע שָׁנִים חֲבָתָה עַד אָסַף אוֹרוֹת דִּים

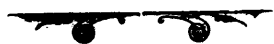
אֲבִירָה זֶה הַנְּאֻמָּן—וַיַּעַשׂ לָהּ שְׁלֵמַת-אוֹרָה:

לְמַעַן תּוֹכַר צֹאת בָּהּ לְדַרְכֵי עוֹלָם אָפֶל

זוֹ שְׁכָנָה נִפְשִׁי זוֹ שְׁכָנָה מְהוֹרָה:

יעקב קופליביץ.

רומא.

הלאמת-הקרקע והקנין הפרטי.

(לקונגרס הי"ב).

מאת

אליהו מונצ'ק.

ה"פוליטיקה האנטי-ארית" שלנו, וביחוד שאלת הלאמת-הקרקע, תתפוס בוודאי מקום הגון גם בקונגרס הי"ב, כמו שתפסה בוועידת-לונדון. ולפיכך כדאי הדבר לעבור עכשיו במקרה על מלחמת-הדעות, שנחגלתה בוועידה זו בנוגע לשאלות-הקרקע, כדי למצוא להן את הפתרון הרצוי.

לפני הוועידה הלונדונית באו שתי הצעות: האחת, זו של אנף-העבודה, היתה: "רכישת האדמה בארץ-ישראל מתרכזת אך ורק בידי הקרן-הקיימת, כדי שתהיה האדמה אחוזת-עולם לעם-ישראל".

הצעה זו נדחתה ברוב של 61 דעות (74 בעד, 185 נגד). במקומה נתקבלה ההצעה של מר אדולף ביהם — נוסחת-הרוב, — וזוהי: "הציקר היסודי של הפוליטיקה הקרקעית הציונית היא: לעשות את הקרקע, שעליו נבנה הישוב העברי, לקנינו של העם העברי.

נושא הפוליטיקה הקרקעית העברית בעיר ובכפר היא הקרן-הקיימת. מטרותיה של הקרן-הקיימת הן: לרכוש קרקעות בארץ בתור קנין-תעס ולמסור אותם בחכירה עובדת בירושה, הן לעבודה והן לבנין; לאפשר להעביר בעצמו, שיתחל על הקרקע, לחכמים את העבודה העברית, להשגיח על הקרקע, שלא יעמוד בור. ולהרחיק את הספסרות בקרקעות.

וויכוחים על השאלות האלו נמשכו שלשה ימים בקומסייה האנטי-ארית ובקמיסייה לפוליטיקה קרקעית, וכן בסקציה הארצי-ישראלית. ועמדו כמעט כל הזמן על גובה ידוע. עצם הוויכוח לא היה על הפרינציפיון כשהוא לעצמו, אלא על האפשרות לגשמו עכשיו בחיים בלי להעמיד בסכנה את כל העבודה הישובית בארץ. בעיקר הדבר הכריע את דכף לצד נוסחת-הרוב נאומו של מר א. מ. אוסישקין, שהיה כולו מעשי. ולפיכך חייבים אנו לשים לב להטענות שבו ולבדוק עד כמה הן עומדות בפני הבקורת, ואם אפשר, נמצא את הדרכים המשותפות לכולנו. שמוליכות להצלחת מעשינו בארץ. כיון שבעל-החוב לא התנגד, לפי דבריהם, לעצם הפרינציפיון של הלאמת הקרקע ואף צירי אנף-העבודה הטעמו בכל נאומיהם, שלא מתוך התורה הסוציאליסטית באים הם בדרישה זו, אלא מתוך הנסיון בעבודה הישובית בארץ ומתוך מה שדורשת ההוצאת-הלאומית, הרי אין כאן מלחמת-עיקרים ויש לקוות, שסוף-סוף יבואו המתנגדים גם לידי רבנה הדדית ולידי פעולה משותפת כדי לאפשר בזמן היותר קרוב התישבות רחבה על קרקע לאומי.

תמצית דבריו של מר אוסישקין בסקציה הארצי-ישראלית של הוועידה בלונדון היא:

(א) על-ידי הלאמת-הקרקע עדיין אין לנו במחוק, שנפטר מן הצרה של עבודה זרה, וכן מספיקולאציה מסחרית בקרקע של הקרן-הקיימת.
 (ב) הפסיכולוגיה העברית, שהתפתחה מתוך תנאי-החיים בגולה במשך אלפים שנה, היא בורגנית בעצם, והקניין הפרטי יקר הוא לה וקרוב לרוחה.
 (ג) האינציטאטיבה הפרטית לבנין קרקעות תחת הרבה יותר כסף ובזמן יותר קצר ממה שיכולה להכניס הקרן-הקיימת.

הוא תמך את דבריו ביסוד הנסיון של המושבות הארצישראליות, שאף הן נוסדו רובן לא על אדמת-פרטים, אלא על אדמתם של חובבי-ציון ויק"א, כלומר על קרקע צבורי, ואף-על-פי-כן התפתחה בהן עבודה זרה ומסחר בקרקע; ואין מי שיערוב לנו, שכך לא יקרה גם לאדמת הקרן-הקיימת אם נמסור אותה בחכירה עולמית.
 וכמו כן המעים מר אוסישקין פעמים אחדות, שהקרן-הקיימת אספה פרושות בזמן שאגודות של אנשים פרטיים אספו בזמן קצר לשם קנין-קרקעות בארץ-ישראל מיליונים, ואפילו הציונים היותר טובים והיותר מסורים לרעיונו, בשעה שהם באים לקנות בשבילם מגרש בעיר או אחוזה במושבה, הם נותנים את כספם בשביל קנין קרקעות בארץ-ישראל לאגודות-פרטיות פי מאה ממה שהם מנדבים לטובת הקרן-הקיימת.

דבריו אלה של מר אוסישקין נכונים הם במדה ידועה; ואף-על-פי כן אינם מספיקים כדי להכחיש את האפשרות של הלאמת-הקרקע. ביחוד אין להביא ראיה מן העבר על העתיד. אדמת חו"צ ויק"א ניתנה לאכרים כדי שתהיה קנינם הפרטי, וצריכים היו לשלם בעדה במשך זמן ידוע. וכיון שהיתה אפשרות להרבה אכרים לקבל בעד חלק מאדמתם הרבה יותר ממה שהיו חייבים למסד צבורי בעד כל נחלתם התפתחה ביניהם הספסרות בקרקעות. ואולם בדרך כלל נכונים הם הדברים, שהלאמת-הקרקע בלבד אינה יכולה לחבטת מספסרות, ביחוד מפני שמחיר הקרקע הוא רק חלקל חמישי של מחיר כל הנחלה ומי שמשקיע את שאר⁵ של המחיר יש לו רשות לקבל עודף ידוע בשעה שהוא בא למכור את נחלתו.

בתור תרים לספסרות בקרקעות ועבודה זרה באה הדרישה של "עבודה עצמית", שהיא כרוכה בעצם הדרישה של הלאמת-הקרקע. אם כל אחד יקבל רק מינימום ידוע של קרקע, כמה שיוכל לעבוד בעצמו ובעזרת בני-ביתו, בתנאי שאם לא יעשה כך תפקע זכותו על האדמה, לא תהיה לפנינו שאלת עבודה שכירה בכלל ושאלת עבודה זרה בפרט. כמו-כן לא יוכל המתנחל למכור את נחלתו, או חלק ממנה, כיון שרק בה יש לו האפשרות להתפרנס. אבל שאלת זו כבר היא נוגעת בפרבלימה של המתדיקה הקולוניאציונית שלנו. שאלה חשובה כשהיא לעצמה, שעדיין אנו מחפשים דרכים לפתרונה המוחלט, ואין לערוב אותה בשאלת הלאמת-הקרקע.

ובנוגע להמונט הפסיכולוגי דבריו של אוסישקין אינם נכונים. ההרגל בקנין פרטי אינו ענין לאומי-עברי, אלא הוא תוצאת סדרי-המדינה, ששלטו בעולם כולו עד היום. עכשיו בא שנוי לעולם בנידון זה. ברוסיה מצדדים בזכותה של הלאמת-הקרקע אפילו היסודות המתנגדים להבולשיוויקים. גם בשאר ארצות, ואנגליה בתוכן, יש תנועה כבירה לטובת הלאמת-הקרקע (או, יותר נכון, שהקרקע יעבור לרשות-הצבור) והרבה ישובים נוסדו שם על קרקע חקור. ולמעשה הורגלו גם היהודים בארצות-הגולה לדבר זה: כבדים ארביה וליטה יש הרבה קרקעות, שהם שייכים כבעלי-אחוזות והם נעדרים על-ידי

יהודים, שנמלטו בחכירה למשך זמן ידוע; ולא רק משקים פרטיים, אלא גם עיירות שלמות, עם בתי מסחר ובתי-חרושת גדולים נבנו על קרקע שיך לבעלי-אחוזות, למזורים או להנהלה. העירונית, והתושבים, שרובם יהודים, משלמים דמי-חכירה סכום ידוע בשנה. ובכלל, ספני ההגבלות השונות, ששלטו ברוסיה, והאיסור, שחל על היהודים לקנות אחוזות ועירות, הסתגלו יהודי-רוסיה ופולניה ושאר מזרח-אירופה לקומבינאציות שונות: חכירות. "קונטרעקטים", ועוד; ויש לקוות, כי מה שעשו ברוסיה מאונס יסכימו לעשות כאן בצרפת, אם רק יבררו להם כהוגן את ערך הדבר ויסבירו להם, שדבר זה דרוש לטובת התפתחותו של הישוב העברי בארץ על יסודות בריאים ומוצקים.

והרי בדרך כלל אין כאן שנוי עיקרי כל-כך בחיים, שהיהודי, שהסתגל לכל מיני מצבים שבעולם, לא יראה יכול להתרגל בו. להתכנית של חכירה - עולמית עם זכות-הירושה יש כל המעלות של הקנין הפרטי; ההגבלות חלות רק על אלה, שירצו לחיות לא מיניע-כפיהם, אלא מעבודת-אחרים; ונוכל רק לשמוח, אם יעלה בדינו, על-ידי הלאמת-הקרקע, להרחיק מעל החברה הלאומית החדשה שלנו את כל המגרעות והחסרונות, שיש בארצות אחרות, הסובלות מירושת-דורות.

המומנט המכריע היא השאלה הכספית. נכון הדבר, שבאמצעות הקנין הפרטי אפשר לאסוף הרבה יותר כסף ובזמן יותר קצר. ממה שאפשר לאסוף על-ידי נדבות לקרן-הקיימת. אבל גם טענה זו נכונה היא רק במדה ידועה. כי האינציאטיבה הפרטית תכניס יותר כסף מן הקרן-הקיימת, אבל רק לגאולת-הארץ, ולא להתישבות בכלל.

בתכנית-הישוב, שהציע מר אוסישקין בשם ועד-הצירים בארץ-ישראל לפני הועידה בלונדון, היתה גם ההצעה ליסר מושבי-עובדים. ועל-פי התקציב יצא, שהתנחלותו של אכר עובד על 80 דונאם אדמה צריך לעלות, ביחד עם הקרקע, למך 1500 ל"מ. ברור הדבר, כי ליהודי מזרח-אירופה, שכמעט אך הם יכולים לבוא בחשבון בתור חומר אנושי להתאכרות זו, אין סכום ענקי כזה: מיליוני כתרם, מארקים או רובלים. שהם דרושים להתאכרות קטנה כזו. אפילו בין יהודי אנגליה ואמריקה קשה למצוא הרבה אנשים, שיהיה להם כל הסכום הדרוש ושירצו להעשות "אכרים וערים". אנו יכולים לקוות, שבידי המתנחלים יהיה, לכל היותר, חלק מסכום זה. ואם נסדר את ההתישבות על-פי דרישתם של המצדדים בזכותה של האינציאטיבה הפרטית, יש לשער, כי למעשה נקבל תמונה כזו:

המתנחל יכניס לקנין הקרקע עד	20%	מן הסכום הדרוש לכל הנחלה.
" " " " " "	20%	לסדר הנחלה אפשר עוד
" " " " " "	60%	שיהא חסר.
ואם נסדר את ההתישבות על-פי העיקר של הלאמת-הקרקע יצא לנו:		
שהקרן-הקיימת תכניס בשביל קנין הקרקע	20%	מן הסכום הדרוש לכל הנחלה.
המתנחל יקבל הלאות בצורות שונות	40%	" " "
ויכניס בעצמו	40%	" " "

ברור הדבר, כי למעשה לא תגדלנה ההכנסות על-ידי הקנין-הפרטי. ואם המתנחל יכניס חלק מכספו לקנין-הקרקע. יצטרך אחר-כך להלוואה יותר גדולה כדי לסדר את משקו. יותר נוח בשבילנו, שהמוסד הלאומי שלנו יקנה את הקרקע והמתנחל יכניס את כספו באינוויסטאר החי והמת ובכנינים.

כל הצדדים המובנים, שיש באינציאטיבה הפרטית אפשר לנצל גם בהלאמת-הקרקע, וכשם שמצאו עצה, על-ידי חכירה עולמית וזכות-ירושה, שלא תבטל האנרגיה של הפרט ולא תחלש שאיפתו לשפר ולהשביח את נחלתו ולהכניס בה בלי הרף את התקונים הדרושים, כך אפשר למצוא את הדרכים המתאימות, שעל-ידיהן תהיה אפשרות לאסוף בהקדם האפשרי את הקפיטלים הדרושים להלאמת-הקרקע.

נכון הדבר, כי לקרן הקיימת יכול לנדב כל אחד רק סכום ידוע; כמה שיש לו אפשרות לקמץ מן ההוצאה ההכרחית שלו, בו בזמן שלקנין מגרש או נחלה בארץ-ישראל יכול אדם להקדיש גם את כל הוננו, ואם אין לו במזומנים ילוה מאחרים, או יקבל עליו לשלם בעד אדמתו מעט-מעט במשך מספר-שנים ידוע. הסיבה היא פשוטה וברורה. הנדבה יוצאת מ-ישות המנדב לרשות המוסד, שזוכה בכך, ואם יקרה מקרה רע למנדב ולבני-ביתו (יחד מנכסיו או ישאר לעת זקנתו בלי אמצעים), אין לו שום אפשרות ליהנות מסרי נדבתו. לא כן הקנין הפרטי. הכסף, שהשקיע בקרקע, הון שמור הוא, קופת-ברזל, בשבילו ובשביל הדורות הבאים אחריו, ובמקרה של אסון יוכל למכור את נחלתו ולתקן את מצבו. זוהי בשביל הפרט הערובה היותר בטוחה לעת זקנתו ונגד מקרים בלתי-רצויים, שהם עלולים לבוא על אדם בימי-חייו, וגם—למלא את שאיפתו הטבעית לתת גם לדורות הבאים אחריו חלק ונחלה בארץ.

את כל המונחים האלה אנו צריכים להביא בחשבון חייבים אנו לסדר את עבודת הקרן-הקיימת באופן שתוכל לקבל חוק מנדבות, גם תשלומים קבועים, שישארו לטובת הפרט, לשם תכלית ידועה, במשך זמן מוגבל. המצדדים בזכותה של דעה זו הכניסו רעיון זה לתוך סעיפים אחדים של ההחלטות בדבר תפקידה של הקרן-הקיימת כפי שנחפרסמה בנוסחת-הרוב:

כדי לרכוש מהר שחיקרקע גדולים בארץ ולהרחיב על-ידי כך את חוג-פעולתה של הקק צריך לאסוף להקק לקבל הלוואות. באופן שהקק והרביית תסולקנה על-ידי ההכנסות מרמיית-הכורה. תהיי צריכה למצוא דרכים, שבהן יוכל ההון הפרטי לשמש, בצדה של הקק, לקניית קרקעות. באופן שיבטיח את העברת הקרקעות האלה ביתור לרשותו של העם.

דבר זה אפשר לגשם. לדעתנו, בדרכים אלו:

1) לתת אפשרות לכל יהודי, שיכין לו בארץ-ישראל מגרש לבנין בית בעיר, או כמות ידועה של קרקע לסדור נחלה בכפר, על-ידי תשלום קבוע, בפעם אחת או לשעורים, במשך מספר-שנים ידוע.

2) להכניס בעבודת הקק את אפני-העבודה של חברות-לאחריות בצורות מתאימות על-פי תכנית ידועה, שתערך על-ידי מומחים לכך.

3) לתת לסוג ידוע של אנשים רגש שתית קבוע תמורת קפיטל ידוע, שיכניסו אנשים אלה לקרן-הקיימת על-פי "תנאים ידועים".

שתי ההצעות האחרונות פשוטות וברורות הן. יש הרבה בעלי משפחות, שאין להן די עובדים משלהן, ואם יכניסו לקרן-הקיימת 8,000—5,000 ל"מ, יכולים הם לקבל רגש שתית של 400—500 ל"מ. --סכום, שישפיק למחית משפחה בינונית בארץ-ישראל. וכמו-כן כל אלה שחוסבים סכום ידוע לעת-זקנה או לטובת-ילדיהם, יכניסו סכום זה לקרן-הקיימת, ואז ישארו הקרן והרבות ברשותם לזמן שהיו דרושות להם.

ולעומת זה, דורשת ההצעה הראשונה הסברה ידועה. אין לנו בארץ-ישראל כמות גדולה של קרקע, באופן שאפשר יהיה לתת קרקע לכל דורש. אדמה מוכשרת לישוב יש בארץ-ישראל, לדעת מומחים, בערך שני מליון חקמאר, רק מתחת מזה, יש

לקוות, נוכל לרכוש במרצת-הזמן. אם נקח באופן בינוני 10 הקטאר למשפחה גדולה, שחתעסק בעיקר במזרע, 5-4 הקטאר בשביל אכר זעיר. והקטאר אחד בשביל מתנחל על אדמה מסוגלת להשקאה. יכולים אנו לישב, בתנאים היותר טובים, רק את החלק העשירי של מספר בתי-האבות הנמצאים בארצות-הגולה. ולפיכך צריך לקבוע, למי יש זכות על מינימום ידוע של קרקע בארץ-ישראל.

זכות זו צריכה להיות, לדעתי, לשלושה סוגים אלה:

(1) לכל יהודי, שעבד בארץ זמן ידוע בתור פועל או שהיה תלמיד בבית-ספר חקלאי בארץ-ישראל.

(2) לכל יהודי, שעסק בעבודת-האדמה בגולה ורכש לו נסיון בעבודה זו אפילו רק במשך זמן קצר מאד בארץ-ישראל.

(3) לכל יהודי, בין בארץ ובין בגולה, שמסייע בפועל לנאולת-הארץ על-ידי מה שהוא מכנים לקרן-הקיימת סכום ידוע בעד כל הקטאר בשביל נחלה במושבה או בשביל מגרש לבנין-בית בעיר.

נשער, שמגרש של חצי-הקטאר בעיר-גנים צריך לעלות לחמשים ל"מ, הקטאר אדמה להשקאה—למאה ל"מ. קרקע בשביל אכרות זעירה למאתים ל"מ ובשביל משק יותר גדול—לסך 400-500 ל"מ. הקרן-הקיימת תמכור שטחים כאלה בלי שתקבע מקום את מקום השטחים; וכל מי שמכנים לה את הסכום הדרוש, בפעם אחת או בתשלומים לשעורים, מקבל תעודה מן הקרן-הקיימת, שכשיבוא לארץ יקבל לאחר זמן ידוע שטח-קרקע קבוע, אם רק ימלא אחר העיקרים והתנאים של הקרן-הקיימת (חכירה-עולמית, עבודה-עצמית, ועוד) ואם יכין את עצמו או את בניו לעבודה החקלאית. כשיבוא לארץ וכסום ידוע בידו (עד 20% של קרן-ההשקעה הדרושה לסדור הנחלה) ויש לו ההכנה הדרושה, יקבל בחזרה את הכסף, ששלם בעד הקרקע, וגם קרדיט עד 60% בשביל הבית והאינוניטאר. שטח הקרקע, שהזמין לסדור נחלתו, ימסר לו לחכירה-עולמית בתשלום שנתי קבוע לקרן-הקיימת.

ואם במשך מספר-שנים ידוע לא יבוא בעצמו לארץ וגם לא ישלח אחד מבני-ביתו לסדור לו בה נחלה או לבנות לו בה בית, מאבד הוא את זכותו, והכסף, שהכניס לקרן-הקיימת, ישאר בה רק בתור פקדון, שיקבל בעדו רבית ידועה. השיטה של הלאמת-הקרקע לא תסבול מזה, שהרי להצבור העברי אין הבדל בדבר, אם ראובן או שמעון יתישב על הקרקע ובלבד שימלא אחר הדרישות של הקרן-הקיימת ולא יעבור על העיקרים המקובלים בתוכה.

אם נתן אפשרות לקרן-הקיימת לקבל לא רק נדבות, אלא גם תשלומים קבועים, הומנות על שטחי-קרקע למגרשים ולנחלות, נגדיל את ההון של הק"ק—ונתן לה אפשרות לבאול את האדמה במשך זמן קצר. כל מי שחושב לעלות לארץ ימחר להתקשר בקרן-הקיימת ויודרו להכניס לתוכה סכומים הגונים כדי להכין לעצמו יסוד ידוע של אדמה לבנין ביתו בארץ-ישראל.

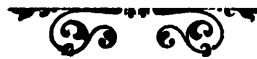
רעיון הלאמת-הקרקע, ככל רעיון חדש, אינו יכול לכבוש את כל הלבבות בפעם אחת. ולא ביום אחד יכול הוא להתגשם בחיים. דרושה עבודה רבה מצדנו כדי לחבבו על הכל וכדי לאפשר על-ידי זה את התגשמותו בזמן מן הזמנים. לקרן-הקיימת התייחסו תמיד בחבה ידועה והיא נחשבה לילד-השעשועים של

ההסתדרות הציונית. אבל רק יחידים סגולה חשבו מוסר זה לאבן-הסנה של כל העבודה חיוניות שלנו בארץ ולפיכך חייבים אנו לבקש בעור מועד דרכים חדשות. שבהן תשיג הקרן-הקיימת את האמצעים הענקיים, שבלעדיהם אי-אפשר לגשם את הלאמת-הקרע בחיים.

במלחמתנו בקנין הפרטי ננצח רק אם נדע לנצל את האינטרסים האינדיבידואליים של היחיד. במה שהוסיפו על העיקר של הלאמת-הקרע את האופן של חכירה עולמית בזכות-ירושה נתנו לרעיון היסודי כח חיוני ומעשי. ועל-ידי התקן, שאני מציע להכניס בעבודתה של הקרן-הקיימת, תנחן אפשרות לגשם את עצם הרעיון בחיים.

אין כאן לפנינו התנגדות בין האינטרסים של הפרט והכלל. אפשר ליצור כאן הרמוניה ידועה בין אלו ואלו. ולפיכך יש לקוות, שסוף-סוף יבואו כל הציוניים כולם לידי הסכמה הדדית ושכם אחד יעבדו לטובת הלאמת-הקרע והתגשמותה הקרובה בחברה החדשה, שאנו באים ליצור בארץ.

סבלנות לדעות של אחרים ועבודה נמרצה בהתחשבות עם המציאות — וסוף ההצלחה לבוא.

סֵם-חַיִּים וְסֵם-מָוֶת.

(מִיּוֹסִיָּה הַסּוֹבִיטִית).

שָׁקֶר אֵין לוֹ רְגִלִּים. אֵלֶּא שְׂכַל זְמַן שֶׁשָּׁקֶר אֶחָד נִתְמָךְ בְּשָׁקֶר שֵׁנִי, יִכּוֹל הוּא לַחֲתִיקִים לַשְּׁעָה. אוֹלֵם רַק לַשְּׁעָה, וּבְהַפְשֵׁל עוֹזֵר נוֹפֵל עוֹזֵר.

דָּבָר זֶה אֵנוּ רוֹאִים עֵין בְּעֵין בְּרוֹסִיָּה הַסּוֹבִיטִית.

עוֹד מַעֵט וְתַמְלָאנָה אֲרַבַּע שָׁנִים מִיּוֹם שֶׁהַבּוֹלְשֵׁוויִקִים הִשְׁלִימוּ אֶת מַשְׁטֵמַם בְּרוֹסִיָּה. סִפְרָק-זְמַן זֶה עָבְרוּ עֲלֵיהֶם כְּשֹׁלֶשׁ שָׁנִים בְּזַלְחָמוֹת שׁוֹנוֹת—מִחוּץ וּמִבֵּית—וְזֶה כְּמַעַט כְּשֵׁנָה שֶׁנִּכְנְסוּ לַחֲקוּפַת-יְהוּדָה: שְׁלוֹם לָהֶם מִחוּץ וְגַם מִבֵּית. וְדוֹקָא תְּקוּפָה אַחֲרֹנָה זֹאת—תְּקוּפַת-יְהוּדָה—נִהַפְכָה לָהֶם לְרוֹעֵץ וְעֵתִידָה הִיא לְהַצְעִירָם לְשֹׁאֵל-תַּחְתִּיהָ.

וְאֵין זֶה פֶּאֶרְאֻדוֹכְסוֹן כָּלָל.

מִיּוֹם שֶׁעָלוּ הַבּוֹלְשֵׁוויִקִים לְגִדּוּלָה וְנִמְלְוּ בִידֵם אֶת מוֹשְׁכוֹת הַמַּמְשָׁלָה, רָאוּ כָל צִלּוּלֵי-הָדַעַת אֶת הַשָּׁקֶר הַגָּדוֹל שֶׁבִּשְׂמִיטַת הַבּוֹלְשֵׁוויִת בְּכָלָל, וּבִפְרָט—בְּתַנְאִיהָ שֶׁל רוֹסִיָּה. וְצִלּוּלֵי-דַעַת אֱלֹהִים, וּבִיחּוּד הַפִּטְרִיוֹטִים הַכְּשֵׁרִים שֶׁבָּהֶם, הָיוּ מִזְהִירִים אֶת הַבּוֹלְשֵׁוויִקִים הַשֶּׁכֶם וְהוֹזֵרוּ עַל הַסִּכָּנָה הַגָּדוֹלָה הַצִּפוּיָה לְמַדְיָנָה בַּעֲשִׂיָּה שֶׁל שִׁטַּת-שָׁקֶר זֶה. הַבּוֹלְשֵׁוויִקִים לֹא שָׁעֲנוּ לְהוֹזְרוֹת אֵלֶּה. לִפִּי שְׁעָה עֲדִיין לֹא הוֹבֵדֵר הַדָּבָר כָּל צָרְכּוֹ אִם רֹאשֵׁי הַבּוֹלְשֵׁוויִקִים הָיוּ מוֹעִים אוֹ מַמְעִים—לִשְׁם פּוֹלִיטִיקָה. אֲבָל, אֵיךְ שֶׁהוּא, וְרֹאשֵׁי הַבּוֹלְשֵׁוויִקִים הָיוּ רְגִילִים לְהַשִּׁיב לְמַתְנַגְדֵיהֶם וּלְמַתְקִיפֵיהֶם תְּשׁוּבוֹת, שֶׁלִּכְאוּרָה הָיוּ נִרְאוֹת כְּדָבָרִים שֶׁל טַעַם: קוֹבֵלִים אֲתָם עַל מַגְרָעוֹת אֵלֶּה וְאֵלֶּה שֶׁבִּשְׂמִיטָתָם; מְגִלִּים אֲתָם אֶת מְקוֹמוֹת-הַתּוֹרָפָה שֶׁבְּהַשְׁקָפַת-עוֹלָמָם; תּוֹפְסִים אֲתָם אוֹתָם עַל סְתִירוֹת יִדְעוֹת־שִׁבִּין הַהִלָּכָה וְהַמַּעֲשֵׂה,—אֵף אֵנוּ כְּמוֹתֶכֶם יוֹדְעִים אֵנוּ אֶת כָּל הַמַּגְרָעוֹת וּמְקוֹמוֹת-הַתּוֹרָפָה וְהַסְתִּירוֹת, וְעוֹד, וְעוֹד; אֲבָל "שַׁעַת חִירוֹם שֹׁאֵנִי". אֵין מַמְשָׁלָה נִחְפָּסֶת עַל צַעֲרָה, וּבִשְׁעָה שֹׁאִיבִים לָנוּ מַסְפִּים וּמֵאֲחֹר, מִימֵין וּמִשְׂמָאל, אֵין מְקוֹם לְעִבּוֹדָת יִצְיָרָה וּבִנְיָן. בִּשְׁעָה כֹּזֵר אֵין הָדַעַת נִתּוֹנָה לְרִפּוּי-הַשִּׁבְרִים וּלְחֻקֵּי-הַקִּלְקָלוֹת.

כֵּךְ הָיוּ מוֹעִנִים הַבּוֹלְשֵׁוויִקִים בְּתְשׁוּבוֹתֵיהֶם לְמַתְנַגְדֵיהֶם מִבְּעִלֵּי-הָעֵינָן.

וְהַפּוֹעֲלִים, כָּל הַפּוֹעֲלִים לְמִינֵיהֶם וְכָל עֲלּוּבֵי-הָעוֹלָם—הִלְלוּ שֶׁדִּבְקוֹ בְּבּוֹלְשֵׁוויִת כָּל לֵב וְנַפְשָׁם וְחוּזוֹ בַּה חֲזוֹת-הַכָּל—כִּשְׁהָיוּ בָּאִים אֶל דְּפִיָּיהֶם לֹא בְּתַכִּיעוֹת, לֹא בְּדִרְיוֹשׁוֹת נִמְרָצוֹת, כְּמַהֲגֵם שֶׁל פּוֹעֲלִים בִּיחָם אֶל בְּעִלֵּי-עֲבוּדָה,¹ אֵלֶּא בְּדִבְרֵי-תַחֲנוּנִים, שִׁיּוּצִים מְלַבְּבוֹת כּוֹאֲבִים וְדוֹאֲבִים, לְבַקֵּשׁ לָחֵם צָר מִמֶּשׁ וְכִסּוֹת כֹּל-שֶׁהוּא לְכִסּוֹת מַעְרוּמֵיהֶם בְּקֶרֶה (בִּימּוֹת-הַחֲמָה לֹא הִקְפִּידוּ עַל-יֶדֶךְ). הָיוּ דְּפִיָּיהֶם אֱלֹהֵי מְדָבְרִים עַל לֵבם בְּהַתְלַהּבוֹת מְרֻבָּה, שֶׁהֵם, הַפּוֹעֲלִים הָרַעֲבִים וְהַנֶּעֱנִים, צִרִּיכִים² לְהַתְחַזֵּק, צִרִּיכִים לְהַתְגַּבֵּר עַל כָּל הַמַּכְשׁוּלִים וּלְסַיֵּעַ בִּידֵי הַמַּמְשָׁלָה לְהַכְרִיעַ אֶת אוֹיְבֵיהֶם בְּמַעֲרֵכָה: כָּל זְמַן שֶׁאֵנוּ עוֹמְדִים בְּקִשְׁרֵי-מַלְחָמָה—שֶׁדֶּה-הַמַּעֲרֵכָה וְהַחִייל הָאֲדוּם קוֹדֵמִים לָכֵל וְאֵין אֵנוּ רֹשָׁאִים לְהַפְנוֹת אֶת אֶת לְבוֹתֵינוּ לְצָרִיכִים אֲחֵרִים. וְאוֹלֵם, אֵךְ נִכְצַע אֶת מַעֲשֵׂינוּ שֶׁם, בְּחֻזִּית,—תְּהִיָּה תִּרְחָה גַם לָכֵם. מִשִּׁישְׁתִּדֵּר הַשְׁלוֹם בְּאֶרֶץ תְּבוּאָה הַבְּרִיכָה בְּעַקְבוֹתָיו.

ודברים אלה, שהיו נאמרים מתוך התלהבות יתרה, היו פועלים את פעולתם. האמינו העמלים הפשוטים והתמימים בדברי דפריהם, הוסיפו להאמין בبولשויות והיו מאמצים את שארית-כחם להחזיק מעמד. באומץ-לב, שאין דוגמתו נשאו כל עמל ותלאה, וביחוד את הרעב, את הרעב הפשוט, הגוסני, כשקיבתו של אדם ריקה ולבו הולך ונחלש מחוסר מזונות. אמנם, נתרבתה התמותה בין הילדים וגם באים-בימים הרבו למות יתר על המדה, אבל מה בכך: הרעיון הגדול, השיטה הסוציאלית הנכונה, כדאי הם, שבשבילם יוקרבו קרבנות עצומים כאלה. הרי רק המלחמה היא בעוכריה של שיטה זו, אבל השלום—הוא יחבש את כל הפצעים וירפא את כל המכאובים. אז יגלה אור-האמת. אז יראו כל באי-עולם את גדולתו של הרעיון הבולשוויסטי-הקומוניסטי. והשלום הרי בוא יבוא—הלנצח האכל הרב?

והשלום הנסקף הנה בא.

עוד בדצמבר שנת 1920 הוכרעו צבאותיו של ווראנגל בקרים והחזית הפנימית פסקה. ובתחלת האביב נעשה שלום גם עם הפולנים. שקטה המדינה, איפוא, ממלחמה מבית ומחוץ והשלום השתרר בה.

ודוקא לאורו של השלום נתגלה כל השקר הגדול שבבולשויות בתור משמר מדיני וסוציאלי. בשביל צלולי-הדעת לא היה בגילוי זה שום הפתעה, שהרי מלכתחלה לא נסחמאו עיניהם מלראות את הדברים כהיותם; הופתעו התמימים והפשוטים, גדולי-האמנה, אלה שנלכדו בשחיתותיהם של הבולשוויקים מתוך כמיה ושאיפה לגאולה מן השעבוד הכלכלי הקשה.

השתרר השלום בארץ זה כשנה. מאז הרי יכלו הדברים לרפז את מחשבתם בעניני-יצירה—בבנין-המדינה ובהקמת-הריסותיה; מאז הרי לא היו עוד שום עכובים ומניעות חיצונים; מאז הרי הוסרו כל המכשולים ולא היה להם לעסוק אלא בבנין. ואמנם, רפזו הדברים את מחשבתם וצמצמוה בעניני-המדינה הפנימיים. אמנם, הם מטיפים לעם, להמונים הרחבים, השכם והטף את הצורך, דגדול בעבודת-יצירה, בעבודת-בנין לשם תקומת המדינה ותחיתה. אבל—אין שומע להם מבין ההמונים. מפני-מה אין ההמונים נענים לקולות-קריאותיהם של הדברים?

ההמונים רואים את עצמם מרומים על-ידי דפרי-הבולשויות. הדברים לא עמדו בהבטחותיהם, שהיו מפזרים ביד רחבה כדי לגנוב בעזרתן את לבותיהם של ההמונים הפשוטים והגסים: אף אחת מן ההבטחות לא נתמלאה, אף אחד מ-ה"הזהב" המובטחים לא נתן להמונים. באזני ההמונים מצלצלים עדיין בכל בהירותם ופשטותם הדברים המפוצצים, שהשמיעו בשנות 1917-1918—שנות התבגרותה של הבולשויות ועלייתה לגדולה. "פרולטאריון! רואה אתה בית יפה זה, ארמון נאה זה—בזיעת-אפך נבנו, לך הם—ולך יהיו: מדינו ינתנו לך; רואה אתה בורגני שבע זה, האוכל ואינו עושה—את פרי-גידעך הוא אוכל. ואולם אנו נחליף את השיטה: הוא יבוא במקומך לעבודה ואחרי תהיה השליט; רואה אתה את כל חללו של עולם בורגני זה על כל עשרו וסגולות-אוצרותיו—משלך הם ואלריך ישובו". תורה פשוטה וקצרה זו נתקבלה ברצון על לבותיהם של ההמונים. "שלך—שלי"—הרי זו היתה כל התורה הבולשוויסטית, שהוטפה לפני ההמונים הרוסיים הבורים והגסים ונקנתה להם על-נקלה. וההמונים הבורים ומחוסרי-ההשכלה נפתו וחלכו אחר דפריהם כל זמן שהללו עסקו רק בסחירה והריסה; אם הגשמתה של תורה מצודרת-נפשות זו מצרכת התרת דמיהם של בורגנים—מסכמים

ההמונים לדעתם של דבריהם; אם לשם כך יש להחריב כפרים וערים שלמות—יעשה גם דבר זה, וכלבד שחושלם בחיים התורה הפשוטה והקלה: אז יתמו בורגנים מן הארץ וקונטרה-ריבולוציונרים עוד אינם, וכל העולם ימלא פרוליטאריים יושבים בבתים המלאים כל טוב של הבורגנים ואוכלים ושמים...

ועושים, ועובדים?

אבל — כלום עבד האדם כשהיה בן-ערך?
ואולם בפועל יצאה אחרת.

מתהלה, קודם למהפכה הבולשוויסטית, היה פועל עובד עבודתו שש או שמונה שעות ביום, היה מקבל משכורתו, שאמנם לא היתה מרובה ביותר ולא תמיד היתה מספקת לו לכל צרכיו, אבל בדיוק ובצמצום הספיקה לו למחייתו: מצא בה גם להם לשווע וגם כנר ללבוש. ועכשיו?—ראשית, משועבד הפועל שעבוד קשה שאין דוגמתו לבעליו החדשים—למפלגה הקומוניסטית. בעליו אלה לא די להם בשש או שמונה שעות של עבודה ליום, אלא כופים אותו לעבוד יותר—לפעמים עשר שעות, ופעמים אף שתיים-עשרה: החורבן גדול מאד ואין לו תקנה אלא בעבודה שקדנית. אבל חורבן זה הרי נעשה על-ידי פועל זה עצמו בפקודת דבריו; הרי הדברים הורו לו, שדוקא חורבן זה הוא תקנתו ונאולתו של הפועל; שבלי חורבן זה לא תהיה לו לפועל, תקומה בפני אויביו הבורגנים. ומותו של העובד, העמל הפשוט, אינו תופס את הענין כל עיקר. זוכר הוא, שהמנשוויקים, הס"רים ושאר הקונטרה-ריבולוציונרים היו מזהירים אותו, שלא יחריב את המדינה, כעצת דבריו הבולשוויקים, ועל-כך היה הפועל רואה אותם כמוציא-אלימים-בוגדים. ועכשו הנה באים דבריו ומוריו ודורשים ממנו בכל תוקף לעבוד, לבנות, להקים את החברות, כלומר — לעשות כמעשה אויביו הבורגנים... שנית, אפילו כשהפועל עובד עבודה קשה במשך עשר או שתיים-עשרה שעות ביום—שכרו לא נתן לו: המשכורת מועטת היא כל-כך לעומת צרכי-החיים היותר מצומצמים, עד שאינה מספקת אפילו לפרנסת יום אחד; והמונות-בעין, הנתנים לו כעין תוספת למשכורתו, אינם מספקים אף את החלק המאה מן הצרכים ההכרחיים. נמצא, שבין שיעבוד כחמור-גרים ובין שלא יעבוד יהא רעב ויתקף ועירום. ואם כן, הואיל ומצבו הורע מכפי מה שהיה, מה טעם יש בעבודתו? לשם מה יעבוד ויבזבז את כוחותיו הדלים? ושלישית, בשקידה גדולה שגנו הדברים הבולשוויסטים להמונים את התורה הפשוטה: „שלך-שלי". והפועל, לאחר שהכריע את אויביו בשדה-המערכה, התחיל לגשם תורה זו במציאות בפשטות פרימיטיבית. בית-החרושת, שהוא עובד בו, שלו הוא מעתה, שהרי בעליו הקודמים, הבורגני, או שהומת בדיה, או שנמלט לחוץ-לארץ, או שהלך למקום שאין מכירים אותו ברוסיה. ומכיון שבית-החרושת הוא שלו, של הפועל, הרי רשאי הוא לעשות בו כאדם העושה בתוך שלו. את ענין ההלאשה של בית-החרושת—שנעשה נכסי-צבור, קנינה של כל המדינה—אינו תופס כל עיקר. „שלך-שלי", „אתה תבא במקום הבורגני לשלטון"—כך הורו לו. ומכיון שפרנסתו אינה נתנת לו אף בצמצום שבצמצום מקופת-המדינה, הריהו איכל מן הקרן; היום הוא מוציא מבית-החרושת סאבריקאט זה ומחר — אחר, מוכים בשוק ומתפרנס בדמי-פריונס; כלו הפאבריקאטים—הוא אוכל מן החומר, שהיכן (על-ידי אויבו בנפשו, הבורגני, בעל בית-החרושת לפניו) לתעשית פאבריקאטים; כלה החומר הגס—היא אוכל מן המכונות: מפרקן ומוציאן לשוק אברים-אברים; כלו המכונות—הוא אוכל מן הבנין, מן חתולים והתקרות והרצפות, עד

שנשארים רק שלדי הבנינים, שאינם ראויים לשמש סחורה בשוק. וכשכאים הדברים ומוכחים את הפועלים בדברים כבושים על הנגבה, שהם גונבים מנכסו הצבור והמדינה, חמיהם הפועלים מחוך תמימות: גניבה—הרי משלנו אנו נוטלים; והראיה, שאנו עושים מעשינו אלה בגלוי. כלום ראיחם מימכם, שיהיו גונבים בצבור?

והקומוניסטים—היכן הם? הרי הם נושא-הרעיון ומן הדין הוא, שבמעשיהם ישמשו מופת חי לקמני-ארץ? אלה?

הקומוניסטים... לפי הודעתו הרשמית של לנין בועידה העשירית של מפלגת-הקומוניסטים (בחודש מארס שעבר), הגיע מספרם של חברי המפלגה הקומוניסטית עד 750,000 איש. אין בדינו מספרים מדויקים על אפים ופרצופם המיסרי והרוחני של כל אחד מן הקומוניסטים האלה. וכמרכך אין אנו יודעים את גלגוליו השונים של כל אחד מהם עד שהגיע לגלגולו האחרון—חבר למפלגה הקומוניסטית. אבל, עד כמה שהורשה לאדם לשער על-פי אומדנה (על סמך האישים הסובבים אותו במקום-משובו ועל-פי פרטים החנפים, שהענתות הקומוניסטיות מפרסמת בעל-כרחן מוזמן לזמן), לא נחמא נגד האמת אם נאמר, שמחצית חברי המפלגה הקומוניסטית הם רמאים שונים, ריקים ופוחזים, כל מיני ליסטים וגנבים וגם—כל מיני מרגלים ופרובוקאטורים לשם שמים, שבכוונה תחלה קבלו עליהם את עול ה"שולחן ערוך" החמור של המפלגה כדי שישינו תכליתות צדדיות, אישיות או צבוריות: מקצתם—כדי להתחמס לאורה של המפלגה השלמח במדינה, לקבל משרה יפה, שאך היא מאפשרת קבלת מונוות במדה מספקת ומקח-שוחד ובציעת-בצע, ומקצתם, חברי מפלגות אחרות הצורחות לקומוניסטים, ביחוד מן הקונטרס-ריבולוציוניות באמת—כדי לחדור לתוך פנימיותה של המפלגה הקומוניסטית, לדעת את כל תכניתה ושאפותיה, לעמוד על כל סודותיה ולהפריעה במקום שאפשר להפריעה, לעכב מה שאפשר לעכב, לעשות פרובוקאציות כדי להכשיל את המפלגה ולהזיק לה. דבר שאינו צריך להאמר הוא, שקומוניסטים אלה, שבחריצות מפליאה הם נושאים את המסוה על פניהם, אינם עוסקים בעבודת בנין ויצירה...

והמחצית השניה של המפלגה, המחצית הכשרה, הרי גם היא רוב מנינה ובנינה הם בני-אדם פשוטים ותמימים. שכל כחם באמונתם בלבד. הם מחוסרי השכלה וידיעות, מחוסרי נסיון ובקיאיות ומוטחיות ומקצועיות—ומה יכולים הללו לעשות? ובפרט שרק חברי-המפלגה הרשמיים הם השליטים, הם המפקדים והמצביאים, הם המתוים את הדרכים, והם גם המשיגים על כל העבודה, שתהא נעשית על מהרת-הקומוניות. כמעט אין אף קומוניסטן אחד, שלא יהא משמש בכמה וכמה משרות גבוהות בבתי-אחת, אפילו אם הן מקצועות שונים, שאין ביניהם נקודת-מעגל כל-שהיא. סיפור רוסי מנוול אחד היה אומר: "אם המלכות תצוה—אחיה גם מילד". וכך נוהגים גם הקומוניסטים. היום נצטוו פלוני הקומוניסטן להיות מצביא בחיל האדום, למחר—הופקד לשקוד על תקנת מסלול-הכרול, שנתקעקע עד היסוד, ומחרתם רואה אתה אותו והנה הוא עורך תכניות להרמת התעשייה הגדולה. המשמעת המפלגתית החמורה אינה מתירה למי שהוא לסרב, ואלה שהם ממונים על חלוקת-העבודה סבורים, שמומחה שאינו קומוניסטן וקומוניסטן שאינו מומחה—קומוניסטן עדיף. הנה כי כן הקומוניסטים הרשמיים הם השליטים ובעצמם אין להם פנאי לעבוד.

ולחשפיע על אחרים שיעבדו?

הקומוניסטן השליט אין בכחו להשפיע על הפועל מן הבחינה המוסרית. השמוש

בכמה וכמה משרות בבת אחת, חוץ ממה שעל-ידי כך אין השליש יכול לתקוע את עצמו למקצוע אחר, גם עוד לקלקלה אחת גדולה. רבוי-המשרות מביא לידי רבוי המנות והקצבות הנתנות. המשרות מעשירות את בעליהן. הן מאפשרות להם לקבל דירה הגינה (לשלח מן הדירה בורגני), לקבל הספקה, הנעלה, הלבשה, לנסוע לכל מקום, וכו'. כללו של דבר: המשרות הקימו מחיצות גבוהות ועבות בין הקומוניסטים השליטים ובין ההמונים הפשוטים והגסים: בעוד שאלה האחרונים הולכים וכלים הולכים ומתנוונים מרעב ומחוסר-כל, בעוד שהם נתונים בכלא מחניק, בוהמה וברחקות, שלא יצויירו בשום לשון ועט—הנה הראשונים באו באמת במקומם של הבורגנים לשעבר, במקומם של "שלו-העולם". וקלקלה זו, שהיא יונקת מאותו השקר היסודי הגדול שבשיטת-הבולשויות בתור משטר מדיני, גרמה למעוט-דממתם של הקומוניסטים בעיני ההמונים העמלים, שרואים בהם נאה דורשים ולא נאה מקיימים. בנידון זה השפעתם של הקומוניסטים היא שלילית לחלוטין.

תאמר: הרי הבולשוויקים נתמחו כבעלי-אגרופים, שיודעים לכפות את ההמונים ולשעבדם לרצונם?

אמת, נכון הדבר: אין בולשוויקים מומחים במקצוע האלמות והכפיה. ואולם עבודה מתוך כפיה אפשר להשתמש בה רק לשם הריסה, רק לשם חורבן וסחירה, אבל לא לשם בנין ויצירה. אם סרדיוט עומד על-גבך ומאיים עליך במגלבו או בחרבו או באקדחו וכופה אותך להחריב, להרוס, להרוג, אפשר לה לעבודת-הרס זו שתעשה אף נגד רצונך, שהרי הסחירה וההריסה אינן מעונות עיון, התעמקות, שקידה והתמדה: אפילו כשהן נעשות כלאחר-יד הזקן מרובה. לא כן עבודת בנין ויצירה: מתוך איום וכפיה לא תעשה. היא מעונה עיון ושקידה, כוונת-לב, רצון ודעה. ואם אלו אין כאן—אין הברכה שרויה במעשי-ידי של אדם.

וכאן אנו באים למעותם העיקרית של הבולשוויקים. שנמנו וגמרו, שאפשר לו למשטר שיתקיים אם יהיה מבוסס מתחלתו ועד סופו רק על הכפיה בלבד. בשעת-המלחמה, כשהיתה לבולשוויקים היכולת לכפות על כל הישקרות שבמשטרם בדברים מפוצצים, היה כחו של עיקר-הכפיה יפה במקצת. הנה הפולנים עולים על רוסיה ומתכוונים לספח אליהם כמעט את כל אוקריינה שמימין לדניפר—העל זאת לא יתעוררו רבבות אנשים רוסיים ולא יקבלו עליהם את עול-כבישתם של הבולשוויקים?—אין בודקים בשעת-הסכנה. והאנשים הרוסיים מתעוררים מתוך רגש פאטרוטי ומקבלים עליהם לשעז את מרותו של טרזקי נאף אם הם שונאים בלבם את ליב ברזנשטיין כדי להדוף אחור את הפולנים מגבולות ארץ-רוסיה העיקרית. ואולם אך השינו תכלית זו—פנו עוזריו של טרזקי לו עורף: לחזוק המשטר הבולשוויסטי לא יעבדו שכם אחד עמו. או: הנה עולה ווראנגל ואחר מרכבתו נמשכים אלפי בעלי אחוזות גדולות, השואפים להוציא מידי האכרים את הקרקעות, שהאכרים החזיקו בהם. והאכרים באים ונותנים את צוארם בעולם של לנין-טרזקי ומתכנסים תחת דגלם כדי להכריע את ווראנגל. אולם כמעט הוכה ווראנגל אחור ולנין-טרזקי באים לכופ אותם אכרים עצמם על הקומוניזם—מיד בועטים הללו בהם ובתורחם, ולא רק שאינם נוקפים אצבע קטנה כדי לסייע להם, אלא להפך: נוקפים כל עשר האצבעות כדי להכשילם ולהפילם למרחפות.

ועיקר זה, הכפיה, כלומר, שלטון המועטים במרובים, הורע כחו לגמרו עתה, בשעת-

השלום, בשעת הבנין והיצירה. הבולשויקים התעללו בכל עיקרי החופש האישי והצבורי. בכפיה, באכזריות נוראה ובערצות, שלא היו דוגמתן בכל ההיסטוריה האנושית, אמרו הבולשויקים להשליט את רצונם של מועמים יחידים על מאה וחמשים מיליון נפש אדם. החרב כל תוכל ולא יבצר ממנה שום דבר—והבולשויקים תפשו בכפם את החרב וגזרו בה על ימין ועל שמאל בלי רחם. ונראה היה הדבר, כאילו כאמת אפשר לשנות סדרי העולם הסוציאלי בכח החרב בלבד. והנה בא השלום, ודוקא הוא, ונבר גם על החרב. בשעת-שלום יכול העולם להתקיים בתנאי-חירות מינימאליים, לכל-הפחות; ואם תנאים אלה חסרים—אין בנין ויצירה, ואם אין בנין ויצירה—אין חיים וקיום. שחקה להם השעה לבולשויקים ומן השמים רחמו עליהם: בצורת באה לכל חבל-הזולגה. ודאי שהבולשויקים לא ימנעו מלהשתמש בפורענות זו לשם חזוק-עמדתם ועדוק-תורתם: אילמלא הבצורת והרעב היינו מתגברים על כל המכשולים. אבל כבר נתברר דים עד תקופת-הבצורת ואיש לא ישגיח בהם עוד. כשלונם, אפסותם, טעויותיהם וזדונותיהם גלויים עתה לעין-השמש והפורענות שבחבל הזולגה אין בכחה לסמא את העינים. כל האוכלוסים נתבררה להם האמת. שכחם של הבולשויקים יפה רק בהריסה וסתירה ולא בבנין ויצירה. «אָה, להרוס הם יודעים!»—וזהו האָמרה, שנעשתה שגרת-לשון אצל כל האוכלוסים. אף אצל היותר נחשלים. להרוס, אבל לא לבנות.

ובכל פעם שאני מגיע לפרשה זו—לתקופת-השלום והשפעתו על המשטר הבולשויסטי, אני מתחיל להעריך את לויד ג'ורג' כאחד מן המדינאים היותר פקחים שבדורנו. כנראה, עין חדה וצופיה למרחוק לאדם זה. סוף-סוף עמד על סודו של דבר, שלא החרב תכריע את העריצים הקנאים שבמוסקבה, אלא דוקא השלום. קובלים אתם על ההסגר, שהסגירכם בו—מוכן אני ומוזמן לבטל הסגר זה: הנה הדרך לרוסיה הסוביטית פתוחה. מעתה רשאות ספינות-מסחר מכל ארבע כנפות הארץ לפקוד את חופי רוסיה ונמליה. אדרבה, יבואו-נא ספינות אלו ויצילו את רוסיה בכל אותן הסחורות, שהיא זקוקה להן ואין למצוא אותן בכל גבולה. רוצים אתם בברית-מסחר עם אנגליה—גם משאלה זו תנתן לכם: סחרו לכם באנגליה ככל אות-נפשכם, קחו את כל סחרה ומערכה והעבירוה לרוסיה—אין עיני צרה בכם.

ידוע, שיחסו זה של לויד ג'ורג' אל הבולשויקים עורר עליו קסיוג גדול מכמה וכמה צדדים: הפטריוטים הרוסיים הגולים התמרמרו עליו על-כך ולא נמנעו אף מלקרוא לו בשם בוגד ברוסיה בעלת-בריתו מלפנים; התרעמו עליו קשה גם המדינאים הצרפתיים על שהוא פורש מן הצבור ומתיר את הבולשויקים מנדוים. ולויד ג'ורג', כשהיה קורא את כל דברי-התרעומת התריפים, שנאמרו נגדו, ודאי היה מתיך מתוך הנאה וקורת-רוח: אי לכם, קצרי-ראיה!...

ובאמת, בואו וראו מה פעל ועשה לויד ג'ורג': לאחר שבטל ההסגר ונכרתה ברית-מסחר עם אנגליה, התחילו העתונים שבכל העולם—יותר מכולם העתונים הבולשויסטיים (ברוסיה אין אף עתון לא-בולשויסטי מפני שאין אף עתון אחר לא-רשמי!)—רועשים, שמעכשיו תתחיל תקופה חדשה. המישא-והמתן בין רוסיה ואירופה המערבית ילך ויגדל מיום ליום לתועלתן ולתקנתן של שתיהן. ומה אנו רואים בפועל?

בימים הראשונים לאחר כשול ההסגר התחילו באות באמת ספינות-מסחר מלאות סחורות שונות. אבל מה עלתה להם לסוחרים האירופיים, שהאמינו לידועות העתונים, שההסגר הוא בעוכרי רוסיה ואירופה גם יחד? — הם הפסידו הרבה מליונים בעמיה של קלות-אמונה זו. ברוסיה הסוביטית נאסר, כידוע, גם המסחר של פנים וגם זה של חוץ. המסחר של חוץ נתרזז בידי משרד ממלכתי ידוע, והסחורות המובאות מחוץ-לארץ יכולות להמכר רק למשרד הממלכתי: וכאן, במקצוע זה, חזרו ונתגלו קלונה של הבולשוויזם, שקריותה ופחזותה. ודוקא משום שכאה במגע עם העולם החיצוני הנהג כמנהגו. שבועות הרבה, ואף חדשים, הוכרחו דספינות לשהות בחופי רוסיה הסוביטית עד שעלה בידי בעלי-הסחורות למכור את סחורותיהם למשרד המסחר של חוץ. העכוב היה מצד חוסר ערך-חליפין, שיהא ראוי להנתן במחיר הסחורות המובאות. נתגלה הדבר, שבמשרד למסחר-חוץ אין כמעט שום דבר, שיהיה שווה כסף ויוכל לשמש חליפין לסחורת-חוץ. הכסף הסוביטי (כלומר, שמרות-הנייר) אין להם כמעט שום ערך גם ברוסיה עצמה (*), ומכלי-שכן שכסף זה אינו ממבע עובר לסוחר חוץ-לארץ; מעות חוץ-גם-כן אין למשרד, וכמ-כן אין לו גם שום חומר גם. וספינה, כשהיא שוהה בנמל, גורמת לה השהיה הוצאות מרובות...

לאחר הנסיון הראשון פסקו הסוחרים, אפילו ההגונים רק למחצה, לשליש ולרביע, להניח את מעותיהם על קרף-הצבי: פסקו לשלוח ספינות-מסחר לרוסיה. עכשיו באות לרוסיה רק אוהן הספינות, שמביאות צרכי-אוכל-נפש. שנקנו במזמונים (בזהב) בלונדון ובשאר מקומות, חוץ מהן באות לפעמים עוד סירות-קטנות, שמוכרות נוסעים בני-רוסיה. ההולכים ושבים מחוץ-לארץ לרוסיה מאלה שמאמינים לשמועות-השקר בדבר חיי האושר והרוחה השולטים ב"גן-ערן התחתון", ששמו רוסיה הסוביטית. ליד ג'ורג' גרם, אפוא, בפוליטיקה שלו להפיץ אור על המצב ברוסיה הסוביטית על-סמך עובדות ריאליות, שאי-אפשר לזיזן ולשטשטשן: פירמה, שהפסידה כך וכך עשרות אלפים ליטרה מתוך רדיפה אחרי רוחים מרובים ברוסיה הסוביטית, תזהיר גם את האחרות על-כך. הנכוח ברותחין נזהר בפושטין. ועובדות פשוטות וברורות אלו, כשהן מתפרסמות בעתון, כחן יפה לצנן את המחנות הנלהבים ואת גדולי-האמנה יותר מאלף מאמרי מליצה, שמוכיחים מתוך ההגיון והצדק והמוסר את אפסותה ושקריותה של שיטת-הבולשוויזם. וגדולה מזו השיג ליד ג'ורג': הוא סתם את פיות מקטרגיו ומשטיניו מבין הקומוניסטים שבאנגליה. מעתה לא יהיה להם עוד פתחון-פה לטעון, שמחמת הפוליטיקה של אנגליה וחברותיה אין ידי הבולשוויקים עושות חיל לתקן את קלקלות-החיים שברוסיה. העובדות באות ומטפחות על פני כל מליצי-ישרם של הבולשוויקים.

כל מלחמה — שפיכות-דמים — עיקר מהותה הוא השקר. שהרי כל האמשלות והסבות והעלות, שכל מדינה מצדקת בהן את המלחמה, שהיא נלחמת, יסודן בשקר.

(*) כדי לתת לקורא מושג כל שהוא מידת הרובל הרוסי אפרט כאן אי-אלו מחירי-סחורות שהשוואה אל מחיריהם בערב המלחמה: לחם — 3,000 רובל הליטרה במקום 3 קופיקות; סוכר 15,000 רובל במקום 15 קופ; תפוחי-אדמה 15.00 רובל במקום קופיקה אחת; זוגי-נעלים 200,000 רוב" במקום 5 רובל; שקעת של חוטים 15,000 רובל במקום 5 קופיקות.

אילמלי היתה האמת תכליתך, היו המדינות מוצאות להן דרך להתפשר בלי בוא בדמים. והשלום—יסודו האמת. ולפיכך, מי שמתכוין רק לשם האמת לא יבשל במלחמה. שיטת הכפיה ושלטון המועטים של הבולשוויות יסודה בשקר—שקר גם וחצוף. ולפיכך המלחמה סם-חיים היא לבולשוויות והיא מתקיימת רק בעזרתה, והשלום, להפך, סם-מות הוא לה: הוא מגלה לעין כל את נוולותה ואת אפסותה.

ומי שמתחקה בעין פקוחה על כל הנעשה ברוסיה הסובייטית הוא יודע, שהבולשוויקים עדיין לאו השיבו את חרבם אל תערה. אף-על-פי ששלום להם מסביב; הוא יודע, שהם הולכים ומגייסים גייסות, מסדרים צבאות חדשים ועצומים ומכינים נשק ואפסניה ככל האפשר; הוא יודע, שבין הבולשוויקים יש סועה מרובת-השפעה, שמטפת למלחמה ברומיניה (כנגדל ביסאריבה), בפולניה, בליטא, בהודו, ועוד. בולשוויקים אלו ברור להם המצב: כל מה שהשלום הולך ונמשך, הולך ומתסיר, הבולשוויות הולכת ומתנוונה, הולכת ומתבררה. השלום סם-מות הוא לה.

ב. מ.

יוסף חיים ברנר

(זכרונות).

א.

זה היה באחד מחדשי-החורף בשנה שאחר הקונגרס הראשון בבז'ליא. הייתי היתה אז קבועה בהומלי, פלך מוהילוב. בין המשתתפים בקונגרס הציוני הראשון הייתי גם אני, וכאשר היה עלי להשמיע דברים אחדים מעל הבמה דברתי עברית. בזה היה אז מן החידוש, ורק אני לבדי עשיתי כזאת. ובכן אין פלא, שסופרי העתונים העבריים הטעימו עובדה זו והזכירו את שמי. באחד הימים קבלתי מכתב מאחת העיירות שבפלך צ'ירניגוב, מן הקרובות אל מסלת-הברזל הפוליסית, העוברת גם דרך הומל. כותב המכתב מזכיר לי את העובדה, שנאמתי בעברית מעל במת-הקונגרס, ונשען על עובדה זו הוא פונה אלי להיות בעזרתו. אל מכתבו צירף ספורים קטנים אחדים אשר כתב, וגם פתקה קטנה של הסופר א. ש. פרידברג (הרשלוס). בעל-המכתב נסה לשלוח את ספוריו למערכת "אחיאסף" בווארשה, וכתבי-היד נמסרו לקריאה להסופר המנוח הר-שלום. והודיע פרידברג למערכת "אחיאסף", כי אמנם יש ניצוצי-כשיון במספר הצעיר, אבל סגנונו בוסר ואופי-הרצאתו גרוע. מערכת "אחיאסף" החזירה את כתבי-היד בצירוף הפתקה של הסופר הבוחן, — ואת אלה שלח הצעיר אלי, בכקשה לקרוא את כתבי-היד וגם — וזהו עיקר בקשתו — לתת לו יכולת לבוא להומל. על המכתב היה חתום: יוסף חיים ברנר.

טובה אני על האמת, שגם אני מצאתי את כתבי-היד, שנשלחו אלי, לקיים. זה לא היה ספור, כי אם רשימה קצרה, ודעתי היתה כדעת הר-שלום גם על הסגנון, גם על הרצאת-הדברים: הן גם אני, גם פרידברג מבית-מדרש אחד למדנו טוב-טעם בסגנון ובהרצאה. וסופרים מחילים צריך למנוע מן הקפיצות אל החידוש המסופק, שעוד לא נקבעה צורתו. אבל את משפטי על הערך הספרותי של כתבי-היד ושל מחברם השארתי לעצמי, כי, כפי שאמרתי, עיקר בקשתו של הכותב היה לתת לו יכולת להסתדר בהומל. העיר הזאת, היושבת בטבור יערות פוליסיה והמאחדת את אוקריינה ואת רוסיה הלבנה ושתי מסלות ברזל מתקשרות בתוכה ואל הדינפר היא מחוברת בעורקו היותר גדול, — הומל זו כבר נעשתה אז, לפני כ"ה שנה, תלית-לפיות של התנועות הצבריות השונות. לא לחנם סדרה הממשלה הצארית שם פונדומים. צעירנו שאפו להיות בתוך העיר ההיא, שהיתה מלאה השוואות ואספות ומקהלות של בחורים ובחורות לכל הזרמים הצבריים השונים. ובשביל ברנר, עלם בן י"ח-י"ט שנה, שחתגולל למעצבה באיוו עיירה נדחת, במחוז מגלין, שחרגומו "אפלה" (Mrza ברוסית — אופל), היתה, הומל משאת-נפש, "אותה" נקודה, אשר מסביב לה חזה הצעיר בעל הנפש הרגשנית חזות-הכל. במכתבו אלי אז הודיעני, כי אין דבר אשר יעכבו מלבוא למחוז-הסגור, ורק הוא שואל אותי, אם ישני בעיר זו את האפשרות

להרויח ארבעה רובלים לחודש, הנחוצים לו למחיתו. אנכי עניתי לו, כי יבוא, למרות ה"דרישה הגדולה" של ד' רובלים לחודש. וכיום בהיר אחד בא אלי הבחור ברנר. זוכר אני—זה היה ביום הששי. בחור עני, מן המפוס הרגיל של בחורי-ישיבה. כן היו נמוסיו וכן היו בגדיו עליו. הזמנתי אותו אל שלחני לאכול אתנו בליל-השבת, ובקשתי אותו לאכול אצלי גם ממחרת. אבל הוא סרב. הוא לא ידע לשלוט בסכין ובמזלג כפי המקובל. ובכלל, מעמד-שלחני היה לא לפי הרגלו, ולכן היה בוש לשבת אל השלחן לאכול אתנו לחם. פעמים רבות פצתי בו גם הייתי שולח את הילדים לחפש אותו ולהזמין אותו לחם אלינו, אבל הוא סרב כמעט תמיד. רק פעמים אחדות אכל עמנו מלא את רצוני כאלו כפאו שד ואחר-כך חדל.

בהוראה לא היה לו כל נסיון, על-כן קשה היה למצוא לו שעורים בעברית. המצאתי לו עבודה אצלי. מסרתי לו לסדר לי קאמאלוג של הספריה הביתית שלי, קאמאלוג מסודר לפי המקצעות ועל-פי שמות הספרים והמחברים, והוא מלא את העבודה גם בתבונה וגם בדיוקנות. לאחר שגמר את המלאכה הזאת נתתי לו לכתוב אל הנקי אחד המאמרים, שכתבתי בשביל "השלח". רגיל אני לכתוב באותיות ברורות וכמעט בלי תקונים ומחיקות, ובגלל זאת ראה, כפי הנראה, הבחור המעתיק כוונה מצדי, במסרי לו את עבודת-ההעתקה, כי גם יחקן לי את פר'עמי. ומה נשתוממתי לדאות בהביא לי ברנר את כתב-היד שלי ובו תקונים בסגנון, השמטות ומלואים מאת המעתיק. בארתי לו בשקט ובמנוחה את טעותו, כי אני התכוונתי להעתקה רגילה, מכנית, ואני מוותר על עריכתו.

ולא ארכו הימים וברנר נעלם מעל אופקי. הוטל היתה אז קריה מלאה תשואות של המפלגות הדימוקראטיות השונות. ביחוד עשה חיל בקרבה ה"בונד". היו להצעירים והצעירות "מקהלות", אספות-עם בננים ובחצרות — והתנגשויות בלתי-פוסקות עם המשטרה. כל עבודה זו התרכזה במורד-העיר. בתוך ה"עמק", מקום-מושבם של דלת-העם והאומנים. בסמטאות אלו דפק עורק החיים הצעירים בכל עז. שם היו חמדי חפושים ומאסרים, ומשם יצאה תמיד הספרות האסורה ברוסית וביהודית-אשכנזית. גם ברנר נמצא תמיד "מסביב לנקודה" זו. בתוכה חי את חייו, אלה החיים, שאין משתפים בהם אדם בורגני כמוני. לא יספתי עוד לראותו. חקרתי ודרשתי אחריו פעמים אחדות, ופעם אחת נודע לי, כי שב לעיר-מולדתו למלא את חובת עבודת-הצבא. בהוטל, בתוך השאון והמהומה ומסתרי הסמטאות של "הנקודה", אפשר היה לצעיר כברנר להסתיר ולהשתמש מלמלא את החובה הזאת; אבל ברנר, כך מסרו לי אז, לא חפץ, כי אחר יצטרך למלא את חובת עבודת-הצבא במקומו (כפי חוקי-היהודים של רוסיה בזמן ההוא). לבד זה, היו חברי "הנקודה" הולכים בכוונה לעבוד בצבא. במקום אשר יוכלו להשפיע על חבריהם ולהכניסם אל תחת כנפי התורות והרעיונות היקרים להם. ברנר נמסר אל הצבא והעבר לעבוד בעיר הרוסית אוריל.

ב.

החיים בצבא הכבידו על ברנר מאד. ברנר היה תמיד מסתפק במועט — ארבעה רובל לחודש — והיה מקבל יסורים באהבה. כל זה — כנוגע לצרכי החיים הגשמיים, שדרישותיו אחריהם היו מינימאליות, עד דיושה תחתונה. אבל החיים בקסרקסין של

הצבא, ועוד בעיר רוסית מהורה, העיקו במדה מרובה על נפשו העדינה של ברנר. "סנטר-החזיר" של ה"רוד" הצבא, החיל הזקן, יחוסיו החזירים של ה"פילדפיל" & ה"דורונים" בכלל ואל יהודי בפרט, וביחוד אל אדם קצת מרושל וחנך-ישיבה כברנר, — כל אלה השיבו עד דכא את הנפש הרגשת, נפש-משורה. והוא קץ בחיים האלה והחליט לשים להם קץ.

היה יום-סבתו, ואל ביתי נכנסו שני צעירים בלתי-ידועים לי. על פי חולצותיהם ונמוסייהם ואופן דבורם הכרתי, שהם מן ה"כת", שהעולם היה קורא לה בשם "דימוקראטים". שני בחורים מאנשי-ה"עמק". הם ספרו לי, כי ברנר ברח מן הצבא ונחפס בבריאנסק. ובעיר ההיא נמצא אז לרגלי עסקיו יענקל, והוא יעץ, כי ברנר לא יגלה במאסר את מקום-מולדתו האמתית, בפלך צ'רניגוב, כי המקום הזה קרוב הוא לבריאנסק, ורק יאמר, כי הוא יליד סלוצק. אז ישלחו אותו בדרך אסור-המלך לסלוצק, ובדרך יביאו אותו עד בוברויסק, התחנה האחרונה של מסלת-הברזל בואכה סלוצקה. ובעיר בוברויסק ימצא לו יענקל ידים להציל את ברנר מידי השוטרים וישחררהו.

יענקל — זהו שסידר. ידו היתה בכל, אבל כל יד לא השיגה אותו. וראוי הוא יענקל זה, כי נקדיש לו דברים אחדים, ובפרט שעוד הוא ממשיך גם עתה את תפקידו התברותי להציל מבין שני-אריות את טרפם. רוסיה הצארית, רוסיה הסובייטית — ליענקל אחת היא. ובאשר עשוקים ונרדפים שם מקומו להיות מושיע, להביא את עזרתו ולהראות את כח-ערמתו. אם יש צורך בדבר להעביר חבילות של ספרות אסורה על פני פקיד-המשטרה ומתחת להטמם; דפוס נסתר כי נגלה מקומו, ועל ה"חברים" להציל את חלקי המכונות ואת האותיות; אם צריך לסמא עיניהם של שוטרי-החרש, להתעוות מן הדרך ולרמותם, כי ילכו לא בדרך הנכונה ויכשלו, ואלה אשר את עקבותיהם הם שומרים ימלטו, — כל זה היה מעלא יענקל בכשרון ובערמה ובאהבה רבה. את המן! ורה עם הספרות האסורה ימסור למשמרת בתחנת המסלה לאשתו של הו'אנדארם, וידיו שלו ריקות בלי כל חפצים; את מכונות-הדפוס ומכשיריו הוא מסתיר אצל שומר הכנסיה, הפראבוסלאווית, ולכן-נא ומצאו מקום-סתר זה; ולבו מלא תחבולות להוליך שולל את כלבי-המשטרה בחפזם אחרי צידם — ויאברו דרך.

פעם אחת שמו במשמר את יענקל קודם יום הראשון למאי, כי כן היתה המשמרה נוהגת בעיר הומל לאסור אנשים חשודים בערב ראש-השנה לתנועה הסוציאלית. ומפני שליענקל היו עסקי-מסחר עם אנשים שונים, פנו אלי לבקש את שר-הו'אנדארמים, שהיה ככל פקיד-הומל, יודע ומכיר אותו, כי יוציא אלי את יענקל לשאלהו בדבר המצב של איזה עסק אשר תחת ידו. בשיחתי עם הפקיד שאלתי אותו לחמאו ופישעו של יענקל ועל מה הוא נאסר. "כל עוון לא מצאנו בו" — ענני שר-הו'אנדארמים. — אבל הוא כסתובב בכל מקום, שלא היה צריך להמצא שם. שאלתי אחר-כך את יענקל פשר הדברים של שר-הו'אנדארמים, והוא הסביר לי:

הנה, למשל, פוגש אני את השר הזה, בתחנת מסלת-הברזל, וגם אשתו עמו. הכינותי, כי מתכוון הוא לנסוע, ואשתו באה ללוותו. צריך לדעת לאן הוא אומר לנסוע. ומבקש אני אחד מפקדי-התחנה מכירי, — הלא ביניהם יש "משלנו" — כי ישאל לחומו את האשה על דבר זה. נודע לי, שהוא נוסע לז'לובין. ואני הלא יודע, מי מבחורינו יושב בעיירה זו ויעובר? את עבודתנו. וגם אני נוסע, על השר, בבואו לז'לובין, לחכות עד שתלך הרכבת, ואז יקח עמו את הו'אנדארם של התחנה ללכת אל העיירה

ולעשות חפוש בביתו של הבחור שלנו. אני איני זקוק לכל פורמאליות. ואך הגיעה הרכבת אל התחנה—מהרתי אל העיירה ובערנו את ה"חמץ" (הספרות האסורה). וכאשר יצאתי לאחר הבעור מן הבית נפגשנו בדלת עם השר. חפשו בנגדי ולא מצאו, כמובן, כלום. עזבוני לנפשי. בצאתי מן הבית ראיתי סוס-פוסטה עומדים הכן, והרכב אמר לי, שהוא נוסע עם השר לרונאצ'וב. וגם בעיר זו יש לנו מקום-תורפה, ואני ממנה לשכור עגלה ולנסוע שמה, ואני גם שם מקדים את שר-הואנדארמים בבקורי בבית פלוני אלמוני. ומתפלא השר למצוא אותי גם במקום הזה. וכך פגשני עוד במקומות שונים, אשר, לפי דבריו, "לא הייתי צריך להמצא בהם".

והנה יענקל זה אמר לשני הבחורים, כי יבואו אלי ויבקשו ממני את הכסף הנחוץ להוצאות הענין של הצלת ברנר. אילו עשרות רובל. את הבחורים, אמנם, לא ידעתי פנים, אבל חזקה היתה על צעירים אלה, שאינם רמאים. וכמובן, קבלו את הסכום שאמרו.

לאחר שבוע ויותר בא אלי אחד מן הבחורים ויספר לי, כי הדבר הצליח. גרוד-האפירים בא לתחנת בוברויסק בלילה, וכאשר העבירו את האסירים מן התחנה לבית-האסורים התנפלו על החיילים מתוך המארב ויוציאו את ברנר ויברחו.

—האם נהרגו חיילים? —שאלתי בפחד.

—לא. הוא צוה לכל יהרגו איש. —ענה איש-שיחי:—וברנר כבר עבר את

הגבול. כבר קבלנו ידיעה מגאליציה.

הוא'—זה יענקל.

ג.

בשנה השניה לבואי לארץ-ישראל בא אלי גם ברנר. הוא היה מבקר בביתי בדירתו אז, בשכונת-האמריקנים ב'ס', ביחוד כשבאו אל הארץ לבקר אותנו ילדי הגדולים, אשר ידע אותם בהומל בקמנותם. ואולם מחוץ לביתי כמעט לא נפגשנו. הוא נשאר אותו ברנר, הכחור הביישן, המתרחק מתוך אותה סביבה, שאני הייתי שייך לה. לפי הכרתי שלי, היה ברנר מתרחק מסביבתנו לא מתוך רגשות שליליים, לא מפני שהיה שונא ומתעב את החברה ה"בורגנית", כי אם מפני הכושה המבעית, מתוך אי-רצון להעמים את נוכחותו על סביבה בלתי רגילה לו. ברנר היה בכלל רק-המוג, ויותר נקל היה להשיג, כי ימלא הוא את חפץ אחרים, מאשר ישתדל, כי ימלאו אחרים את חפצו שלו. אין אני יודע, למשל את האיש, שאליז פנה ברנר בבקשה כל-שהיא. ולהפך, איני יודע את הדבר, שהשיב ברנר אחור כשבקשו ממנו למלאותו. אין זאת אומרת, כמובן, כי היה ברנר נכון לעבור על דעותיו, להקריב את חובתו והכרתו הפנימית למי-שהוא; אבל נכון היה ברנר לעבור על מדותיו כדי שלא לעלות איש. כדי שלא יגרום צער ועלבון.

בשנים אלו היינו נפגשים עם ברנר לעתים רחוקות מאד. כמדומני, שהוא ישב בקביעות בירושלם וכל עבודתו היתה בספרות של השמאלים—ה"אחדות" או "הפועל הצעיר", אם כי, לפי ידיעותי, לא היה ברנר חבר לאחת המפלגות. היה בריה בפני עצמה: מסתכל אל חוק-חוקן של העובדות ומוציא את משפטיו עליהן בלי משוא פנים למי-שהוא. אפילו לה' ולמשיחו, לאחדיהעם וגם ל"אבינו שבשמים". ופעם אחת עמו הכשילו ובאחד ממאמריו ב"הפועל הצעיר" הטיח באמת דברים כלפי מעלה. עד

שדרש „אחד-העם“ מאת הועד האודיסאי להפסיק את תמיכתו השנתית לשבועון זה⁽¹⁾. בחוגי-הסועלים וגם בחוגי-הסופרים שביפו התרזו מאד בגלל זה כלפי הועד האודיסאי וגם התרעמו על אחד-העם. אבל ברנר הצדיק גם את מעשי הועד, גם את הצעד של אחד-העם. כשם שיש לו, לברנר, הרשות, להשמיע את דעותיו כחפצו והכרתו, כך היתה הצדקה לכל אלה המתנגדים לדעות אלו למנוע מן השבועון המביע דעות כאלו את התמיכה והאמצעים הנמצאים ברשותם, שהצבוח, שבחר בהם, מסר לידם להוציאם על דעתם. ודבר שאינו צריך להאמר, שעל ברנר לא השפיעה ההחלטה של עכוב התמיכה אף במשהו. הוא המשיך את עבודתו הספרותית וגם פרסם את הרצאתו המצוינת על יל גורדון. ברנר נשא לו אשה בארץ-ישראל והוליד בן, אשר קרא לו אורי = ניסן, זכרון לחברו ובן-עירו הסופר אורי-ניסן גנסי, והתישב בתל-אביב והיה לאזרח בארצנו המתחדשת.

אבל בינתיים פרצה המלחמה העולמית, וברנר הסופר נהיה למורה, — מורה הספרות העברית בגימנסיה היפואית. זה היה בראשית תרע"ו. הגימנסיה „הרצלית“, הגימנסיה העיברית ביפו, עשרת תפארת בת-הספר העבריים החדשים שלנו, התרוקה ממבט כחותיה. השלמון של ג'מאל = פחה הרגיש את הכח הלאומי אשר במסוד וישת את ידו הקשה עליו למעט את דמותו אם אי-אפשר להכחידו. הגלו את הד"ר מוסינזון, שמו עלילות ומשפטים על הד"ר בוגראצ'וב, הגלו מן הארץ את הד"ר לוריה, וגם מרשיינקין, ראש הועד המפקח ועבדו המסור של הכית, יצא בגולה. הנהלת הגימנסיה שבה לידי הד"ר מטמאן, מיסדו של בית-ספר זה ומנהלו הראשון. והד"ר מטמאן הזמין שני מורים חדשים, את מר ראדלר-פלדמאן (הסופר ר' בנימין) לגימנסיה ואת המנוח ברנר לספרות העברית. את שני המורים האלה הזמין הד"ר מטמאן על דעת עצמו, בלי אשר שאל את הועד המפקח, בעוד אשר לפי הקונסטитуציה של הגימנסיה הועד הפרדוני בוחר מורים והועד המפקח מאשר את הבחירה. היחוסים בין ההנהלה של הד"ר מטמאן ובין הועד המפקח לא היו מצוינים, ועל-כן ראה הועד המפקח במעשי ההנהלה חתירה תחת זכויותיו, והשאלה בדבר שני המורים החדשים התחדדה מישיבה לישיבה. לועד-המפקח אפשר היה שלא לאשר את התקציב לתשלום המשכורת לשני המורים ואז היו פטוריהם של אלה דבר טוב מאליו. והנה בדבר המורה, לגימנסיה לא שמו לב לזה, אם פלוני או אלמוני יהיה המורה; ואולם אל פני המלחמה החזקה היה המנוי של ברנר, שעוד לא שכחו לו את בטויי החריפים שהזכרנו. ואז הטיל הועד המפקח עלי לבקר את השעורים של ברנר ולהרצות עליהם לפני הועד. אני הייתי חבר הועד המפקח מאז התישבתי בארצנו ולא הייתי חשוד בעיני החברים בקיצוניותם של בעלי בקורת-המקרא, ואל ברנר התיחסתי כאל אדם ישר וסופר בעל-כשרון, אבל בלי התלהבות חסידית.

במשך החורף ההוא בקרתי פעמים אחדות את שעוריו של ברנר במחלקת שונות של גימנסיה, ולשמחתי, מצאתי לפני כח-הוראה פורה ומפורה. בנוגע לדעות „נפסדות“ עמד ברנר בהוראתו על היסוד המסודתי, ולהמפקקים לא היה מקום לחששות. זוכר אני, כי פעם אחת בשעת-השעור באר ברנר לתלמידיו את המאמר באבות: „על שלשה דברים העולם עומד: על התורה ועל העבודה ועל גמילות-חסדים“.

(1) אחד-העם אך הסכים לדרישה זו. אבל הדורשים היו אחדים מהבני-הועד, עוד קודם שנתקבל מכתבו הסוחה של „אחד-העם“ (הסערכת).
(10)

אחד התלמידים נסה לכאר את המושג „עבודה“ במובן עבודה ממש; ואולם המורה באר, שהכוונה היא עבודת-האלהים, בתו מעם לדבר, כי המאמר נאמר לאחר בנין הבית השני וראו צורך ברבר לחזק את רעיון העבודה בבית-המקדש. ואולם בעיקר נראה כחו הפרדגוני של ברנר בשיטת הלמודים, אשר כתר בה, ובאופן-ההרצאה, אשר סגל לו. בשיטה זו היה הרבה מן החדר הישן, השיטה האינדיווידואלית, במקום שכל תלמיד יכול להיות שותף בחיי השעור, והמורה נותן מקום לתלמידיו להקשות ולתקן, לחדש ולדמות דבר לדבר. השעורים של ברנר היו מלאי חיים ותוכן, ובפני התלמידים הכרתי צער כשהיה בא הצלצול להפסיק את השעור-השיחה המעניין ככלות השעה הקבועה. בשבתי במחלקה זכרתי בנגעונים את החדר בימי-בחורותי, כשאיתם הרבי ורצועתו כבר לא היתה עלינו, והסוגיה המעניינת במסכת-חולין, למשל, היתה נלמדת מתוך חשק ורצון והיינו נהנים הנאה מרובה מן החידושים, שנתהוו בשעת-הלמוד. אדם מן החוץ היה מוצא אי-סדרים בכל המשא-והמתן החי, תערובת הפלפול של הרבי ביחד עם תלמידיו, איך לפעמים אחד נכנס לתוך דברי חברו, מאיר ומעיר במלים קצרות, מעמיד על השעות ברמיזה, בחצאי-מלים. כך היה מוצא בודאי אי-סדרים בשעת שעורו של ברנר. ואולם באמת היתה המחלקה נשמעת לו באופן מצויק, ודיה היתה הערה קלה מצדו להשיב את המנוחה ולהשליט את השקט הנחיק.

הרנעתי את חברי בועדי-המפקח ואשרנו את מניו של ברנר למורה-הנימניה עם כל הזכויות התלויות במשרה זו.

ד.

בחורף ההוא קרה מקרה, יוצא מגדר הרגיל לאיש כברנר. הוא היה צנוע וביישן, מן המפוס של הנעלבים ואינם עולבים, שאינם יכולים להתנגד אל הרע; ודבר שאינו צריך להאמר, שלא היה מוכשר להתנפל על מי-שהוא בכח-הזרוע ובאגרוף-רשע. כשצלמו את ברנר לאחר שנהרג, ראו את אגרופו מקומקן, והעיר אחד המספידים בצדק, שאולי זאת היתה כרבר בפעם הראשונה בימי-חייו לקמן אגרוף. והנה בראשית החורף ההוא, תרע"ו, הרים זה השקט והשליח את ידו על סופר ומורה ידוע, שהוא גם ידוע-חולי. מה זה, מה קרה לברנר, השקט והמושג, כי יצא מחוץ לגדר ?...

זה הדבר :

אחיו של ברנר היה תלמיד בבית-המדרש למורים בירושלים, שנוסד בזמן המלחמה עם חברת-העזרה הגרמנית. אחיו של ברנר עמד למבחן והמורה הכשילו בבחינות. ומקרה רגיל זה, שהוא מן המעשים בכל יום בכל בית-ספר, הספיק לברנר כדי שיעשה מעשה זר ומזוזר כזה. הרגיש בכל המוזר הזה, כמובן, גם ברנר עצמו, וימים אחדים לאחר המקרה בא לביתי והביא לי מחברת שלמה בת כמה עשרות דפים, ובה באר באופן פסיכולוגי את כל השתלשלות היחסים של המורה אל התלמיד והוכיח, שהיחסים האלה הביאו אותו לידי כך, שעשה מה שעשה. עבר עוד איזה זמן, וברנר הביא לי עדות בכתב מאת סופר אחד, שאף הוא השתדל להראות במקרים ובמעשים, שהמורה כמעט שהביא את התלמיד למצב מיואש, עד כדי הכנה לאבד עצמו לדעת. וברנר אחיו הגדול היה מוכרח לעשות דבר יוצא מן הכלל כדי להציל את הצעיר מן היואש. איני יודע לשם מה, אבל ברנר רצה להוציא מלבי חשד, שמוכשר הוא למעשי אלמות ואגרוף. מובן, כי חשד כזה לא היה בלבי מעולם, ואולם יחד עם זה לא נמנעתי להגיד לברנר את דעתי, כי כל ההוכחות

והפסולים הפסיכולוגיים אינם נותנים רשות להרמת-יד וכי צריך לראות בזה את אשר קרה באמת — אסון.

לא ארכו הימים והמורה המוכה פנה אל „ועד-החנוך“, שהיה מנהל אז, בתקופת-המלחמה, את העניינים הכלכליים של בתי-הספר שלנו, בהתראה-שאם לא יספרו את ברנר ממשרתו בתור מורה הגמנסיה היפואית, יתפטר הוא מלהיות מורה בסימינר הירושלמי. האיומים הללו היו קצת תמוהים, שלא מן הענין. לא אל „ועד-החנוך“ היה המורה הנעלב צריך לפנות, אלא אל „אגודת-המורים“, שהתקיימה אז עוד ביתר חוקה מאשר היום והיתה מתעסקת בעניינים המוסריים והחברתיים של המורים. אז השתדל ברנר עצמו לפני בעלי-ההשפעה ב„ועד-החנוך“, כי יקבעו משפט בענין זה.

וכן היה. ועד החנוך בחר שלשה שופטים מיפו ושנים מירושלים. ברור המשפט נמשך הרבה זמן וגרם ל„ועד-החנוך“ אבוד-כחות וסכומי-כסף להוצאות. מחיר הענלות מיפו וירושלים וחזרה היה אז יקר, והכסף התורכי היה בזול, וסכומי-ההוצאות רבו מיום ליום. אחד מליצי-הדור הציע אז להנהיג במקום הנייר התורכי — מכות-לחי, ראשית, מפני שמטבע זה עולה בסכומיה מיום ליום, ושנית, מפני שהוא מטבע „מצלצלת“ — והרי אין לך במטבעות מעלה יותר טובה מן הצלצול. — נגמר המשפט כמעט בלא-כלום: פסקו לחייב את ברנר, שיתנצל בכחב לפני „ועד-החנוך“ על המאורע — ומיד מלא ברנר אחר פסקי-הדין. ואולם כדאי הדבר להוציא מתוך הארכיון של „ועד-החנוך“ את הענין הזה, שבו יש למצוא קיום אופיים מאד לצורתו הרוחנית של הסופר האומלל. שם נמצא רשומים, אשר יאירו לנו את נפשו של ברנר, את נשמתו בפרפוריה וכל מכאוביה.

ה.

בניסן תרע"ז גורשו כלונס מיפו, ובראש גולים יצאה הגימנסיה היפואית עם כל תלמידי-התניכיה, אשר הוריהם שלחום מרוסיה קודם המלחמה ומפני דפסק היהודים נפרדו מעל הוריהם-מכלכליהם, ועל הגימנסיה היתה לפרנסם. הד"ר מטמאן ורבים מן המורים לא עזבו את התניכים לבדם וילכו גם הם עמם. גם ברנר הלך עם הגימנסיה, אשר תקעה אז אהלה במאיר'יה (שפיה). אחת המושבות על-יד זכרון-יעקב. אנכי ומשפחתי החישבנו אז בחיפה, והועד-המפקח של הגימנסיה הטיל עלי, היושב בקרבת המקום, שהגימנסיה שוכנת שם, להיות בא-כחו בכל הנוגע לחפיקי בעיני בית-ספר זה. בקרתי את מאיריה לא אחת במשך הקיץ ההוא. העבודה הזאת היתה לא-קלה, ובפרט שהאמצעים הכספיים ברשות הועד לא היו מרובים, וראגות וטרדות וסכסוכים לא חסרתי. ואולם הפסד זה יצא בשכר הרגעים המצוינים, שעברו עלי בבקורי השונים במאיריה, שהיו יכולים לתת ספוק נפשי לאדם, אשר לא יחדל לעולם להאמין בכחות-הנפש של ילדינו וברגשותיהם המוסריים של צעירינו ועובדינו הישרים. גם המורים, גם התלמידים נשאו בסבלנות מופתית את גורלם והמשיכו את למודיהם כחורשה גי'ר במאיריה, על אחד ההרים אשר בשומרון.

ואנכי זוכר כמו חי את השעור של ברנר לתלמידי המחלקה החמשית, בצל העצים, אשר נטעו עוד בתקופת-הזהב של הישוב. כל השעור היה — הבאור של ההקדמה ל„ספר-האגדה“ של ביאליק-רבניצקי. המורה דלה מתוך דברי ההקדמה רעיונות שונים, ספרותיים ולאומיים, והקנה אותם לשומעי-לקחו בכשרון-תוראה יוצא מן הרגיל. אני קרבתני אל השעור במקרה, אבל לא יכולתי לזוז מן המסבה, אשר קסמה אותי בכל החיים, אשר הרגשתי

גם בהרצאתו של המורה, גם בהקשבתם המצוינת של התלמידים. שהשתתפו שותפות אקטיבית בכל מהלך השעור. לאחר הצלצול, כשהתלמידים נתפורו, נשארנו שנים, אני והמורה, והמשכנו שיחה בענין השעור, ובשיחה זו טיילנו על פני מגרשי-המושבה עד שבאנו לבתי-המושב. ברנר הזמין אותי אל ביתו—חדר אחד, שהקציע לו אחד האכרים. זאת היתה לי הפעם הראשונה לבקר את ברנר במעונו. הרגשתי את אשרו בבני הילד. היחיד, את אשרו בחוך קנו הקטן...

מן הגולה שבו ברנר וביתו לתל-אביב. לא ארכו הימים והוא עזב את ההוראה בנימניה. לאחר הכבוש הבריטי פתחה בארץ-ישראל מפלגת הפועלים. אחדות-העבודה תעמולה רבה, ואחרים מראשי "פועלי-ציון" אשר באמריקה באו לבקר את ארצנו. המפלגה יסדה ירחון בשם "הארצה" והזמינה את ברנר להיות עורכו. הוצאת-שטיבל קנתה את ספריו "שכול וכשלק". וברנר מצא לטוב לפניו להפטר מן ההוראה ולהקדיש את זמנו לעבודת-הספרות. הסביבה של המורים לא היתה קרובה ללבנו, כך אמר לי פעם בשיחה, כמו פלגת-השפתים. כי היה האיש רחוק מלשון-הרע ודברי-דופי במי שהוא. לעומת זה התעניין מאד בהתפתחות הספרות, נכנס אלי גם בירושלים לשם שיחה, לאחר שידע את מחשבותי לעשות את ארץ-ישראל מרכז ושוק עולמי של הספרות העברית. הוא קרא אחדים מכתבי, שכתבתי בחקופת-המלחמה, התעניין ברישומתי והשיא לי עצות ספרותיות בפה ובכתב.

ואולם בשנה האחרונה לימי חייו כמו גלים זדונים שטפוהו. נהרם קן-משפחתו, אשר אמר לחיות בצלו חיים אישיים. אין לזר להרוס אל קודש-הקדשים, חיי-המשפחה של זולתו; אבל מי אשר ידע והכיר את רשת-נשמתו של ברנר כמוני, הוא יודע, כי ברנר נוע ביום חורבן חיי-המשפחה שלו... הוא נסה למן היום ההוא להשליך את עצמו אל תוך גלי העבודה הקדחתנית: עבד בכבישים גם בתור מורה, גם בתור פועל חוצב אבנים, והשתדל והתאמץ למחות מעל לבו את החיים שקדמו לחייו אלה, להשכיח את ימי-אשורו המעטים כאילו כאלה לא היו לו מעולם ולהיות נשכח גם מן הסביבה הקודמת. בימי החורף שעבר, כאשר החלטתי לנסות עוד פעם להחיות את רעיוני הישן-הנושן בדבר "אגודת-סופרים" ולמסור את הענין בידי סופרי-יפו לדגשימו, נסיתי להשפיע על ברנר, כי ישתתף גם בדבר זה. אבל לשוא, לשוא היה עמל מומיני האספה הכללית של הסופרים העבריים בארץ-ישראל, שהיתה בחול-המועד של פסח שעבר ביפו. לשתף את ברנר ביסוד-האגודה. הוא גם לא נענה להזמנה ואל אספתנו לא בא. עם החיים הצבורים של הסביבה הקודמת שלו נמר ברנר את חשבוניתו ולא חפץ לשוב עוד אליהם. הוא בקש לו חיים חדשים בתוך הצבור החדש, ההולך ומתקבץ בארצנו, להביא שמה אור וחום, אולי יורח אור חדש על דרכו הוא, אולי יחס מעט גם לו... הוא בקש— — וגרף-הרוצח שם קן למבוקשיו הממירים, למצוקות-נפשו...

מרדכי בן הלל הכהן.

מאירובבאר, תמוז, תרפ"א.

קִרְבָּנוֹת.

מאת

י. אבישר.

הקרבנות של ירושלים, יפו ופתח-תקוה הלואי שיהיו אחרונים. אבל אין הם היחידים. אין מושבה בארץ-ישראל, שלא הביאה קרבנות מחים. אדבר כאן על אחת מהן.

קמנה היא המושבה מִנְחָמָה (ולפנים מלחמיה). רחוב אחד, הגולש מן ההרים לירדן מזרחת, ולו עשרים בתים משני צדדיו. אך מרוכים הם מאורעותיה העגומים. כמעט שאין משפחה, שלא קשרה את עתידה במושבה עלי-ידי אחד מבניה, שנפל חלל אם לשם ישוב, אם בעבודה, או בהגנה.

ומזה נרמ, שהיא עומדת על-יד הירדן פתוחה לגבול המזרחי, שהוא מקלט לחבורות של שודדים שמתנפלות עליה, תכופות. ואולם אכריה עומדים על נפשם בעקשנות מרובה ואינם רוצים לוותר על נקודה זו, שכבשו בזיעתם ודם בניהם ואחיהם.

ורב הוא הדם. שנשפך בנכולה; דם, שהפריה את השממה והוא קורא לאחרים להמשיך את הישוב העברי ולעמוד על המשמר. רבים מבניה מתו צעירים לרגלי תנאים אקלימיים קשים ולרגלי חוסר עזרה מדינית; וגם אותם היינו צריכים לזקוף על חשבון חללי-הלאום כחללי משרה, חצרה ויסוד. אך בפגעים ואסונות כאלה כבר התרגלנו, והשלמנו גם עם הרעיון של קברים ממין זה כעם דבר טבעי.

ואולם יש חללים ממין אחר. שאינם נשכחים, חללים, שמדריכים את מנוחתך. מתיצבים לפניך בכל מקרה רע ובכל מאורע קשה ותובעים את עלבונם עלבון-דם, שנשפך על-ידי הצר. חללי-הצבור הם, אותו חצבור הקטן, שהוא היסוד לישוב, שיתרבה באוכלוסים בעתיד. חטא נחטא אם לא נזכירם, אם לא נציב להם ציון כעם גם בשעת צערנו, כמו שנעלה איתם בעתיד על ראש-שמחתנו. כי במותם הנחילו לנו את החיים.

הדבר היה באביב, בשנה הראשונה של המלחמה, בשעה שהיינו בדלים מן העולם הגדול ונתונים הפקר בידי המשטר התורכי. אז קמו בני הכפר הסמוך במאותיהם והתנפלו על המושבה הקטנה והקרועה מן הישוב. שעות רבות עמדו צעירינו על המשמר ולא נתנו לאויב לנשט אל המושבה. מאות כדורים האירו את חשכת-הלילה. נפצו את שמשותי-החלונות ועברו מעל לראשיהם של קומץ-צעירינו, שעמדו בלי לאות על המשמר להרוק את המתנפלים אחור. אך המצב חלק ונעשה רציני,

הכדורים הלכו ואזלו מאתנו; לא יכולנו לבוא במגע עם המושבות הסמוכות. כי המתנפלים חסמו את הדרך בערנו. עמדנו אז לפני סכנת-כליון אילמלי החיש המנוח ק"ל לקרוא לעזרה לבני-מושבתי.

הוא היה אז במבריה לרגלי איזה ענין ביחד עם אכרים אחדים. וכשחזר אל המושבה נודע לו דבר-ההתנפלות. מיד רץ יחידו בחשכת-הלילה והביא את הבשורה הרעה למושבתי הסמוכות. הוא שהיה חדש בסביבה, שטרם יכיר היטיב את הדרכים, הקדים את חבריו בני-מושבתי, שבאו עמו ממבריה, לקרוא לעזרה את צעירי המושבות האחרות. לקריאתו נענו מיד עשרות צעירים מיבואל, שהתעכבו רגעים אחדים לצורך סדורם; והוא מהר כליות המורה של יבנאל להביא את בשורת-החשועה לבני-מושבתי. הוא רץ דחוף ומלא-שמחה על שעלה בידו להציל את מושבתי. אך במורדות-ההר, לא רחוק מן המושבה, פלח כדור-מות את לבו. והוא צנח מעל סוסתו על-יד חברו המורה, שנפצע גם הוא ...

עברו רגעים אחדים והעזרה באה למושבה. עשרות צעירים מזוינים נלשו, כבימי ר' עקיבה בבקעת-מון, בחשכת-הלילה מן ההרים והדפו אחור את המתנפלים. כחצות לילה היתה הרוחה למושבה. אז התחילו לבקש את הנפקדים וראו, שהאכר קלי נעדר מביניהם. מתחלה לא עלה על דעתו של אדם שקלי נפל חלל, כי שותק וקר-מוג היה מטבעו; שותק, אך איש-מעשה במלוא המובן: קר-מוג, אך התלהבותו הפנימית בשעת-האסון הביאה תשועה מהירה למושבתי.

עם שחר חפשוהו על הגבעות, במורדות-ההרים ובמשעוליהם—ולא מצאוהו. רגע החליטו, שקלי עודנו חי והוא שקוע בעבודה, כדרכו; אבל עקבות דמו סמנו את את הדרך אליו. דמו הנגר שהרוה את שדות-הניר, שפלח בעצם ידיו, נזל מן הקמה אל גלי הירדן מזרחת. שלשה ימים תמימים חפשו את גופתו. צללו בתהומות-הירדן—וקלי לא נמצא. המרצחים האכזרים חשבו להעלים קרבן יקר זה אחרי שהתעללו בו כרצונם ורחצו במי-הירדן את ידיהם המנואלות ברמו הנקי. אך הגל לא סחף בזרמו את העובד החרוף, שרחץ לא פעם במימיו; הירדן לא בלע בשטפו את הבן הנאמן. שרן עם שמש בחרשו על-יד חופיו. ביום הרביעי העלוהו אחיו מן הנהר, הרחק פרסה מן המושבה, כשגופו נפוח כנאר וכולו פצעים וחבורות מסכיני-המתעללים ומשני-הדגים. רושם לא ימחה השאר מותו האכזרי בלב כל בני-המושבה. במבחר קבריה כרו לו קבר. למות כזה לא פלל בחייו. הוא, הנוטע אחת ושתיים מה שעקרו פראי-האדם—

בתור איש-מעשה היה אכר למופת לבני-מושבתי. לשם זה הזמינה אותו פקידות יק"א למנחמיה. היא הכירה בו פועל חרוף, שהיה בקי בעבודת-האכרות לכל הקפה. ואמנם, הוא לא הכזיב את תקות-הפקידות—תקותו. במשך חדשים אחדים הכירו בו בני-המושבה אכר חרוף מאין כמוהו. שהיה שקוע במקצועו וידע להביא את האכרות לידי מדרגת שכלול, עד שהיתה יכולה לפרנס את עובדיה ברווח. שני חדשים אחרי בואו למלחמיה נבחר לחבר בועד-המושבה וחפס מקום חשוב במשרד-המושבות. דבריו

מצאו הד בלבות שומעיהם, שהתחשבו עם הצעותיו כעם דברי בעל-נסיון. ואמנם, בעל נסיון מדעי בחקלאות היה המנוח קלי מאין כמוהו.

בהיותו נער בא עם אבותיו לאמריקה וגמר שם בית-ספר חקלאי. כשגדל נספח לקבוצת-צעירים, ששמו להם למטרה להכשיר את עצמם בעבודת-האדמה על מנת להתישב בארץ-ישראל. כשבאה קבוצה זו לארץ קבלה מידי הקרן-הקיימת את חות-כנרת. ששקעה שנה אחר שנה בדיפציה. אך הודות לנסיון של החברים, לתריצותם ולעבודתם האינטנסיבית עלה בידם להביא את המשק לידי שכלול ולגמור את השנה בהצלחה מרובה לעומת השנים שקדמו לה. מפני סבות שונות התפזרה הקבוצה; ואז, שנה קודם שפרצה המלחמה, עבר קלי למנחמיה. את נסיונו המדעי אפשר היה להכיר מן-ירקותיו ומן דפדום הקטן, שנשע על-יד ביתו בעצם ידיו. בזה היה למופת לבני-המושבה; ולכך התכוונה הפקידות של יק"א כשהציעה לו אכרות במנחמיה.

בתור איש-מעשה השתתף בהגנה העצמית, שסודרה אז בגליל התחתון. הוא הכיר בערכה של ההגנה לעובד בשעה שבאים שכנים פראים ועוקרים את נטיותיו או— את חייו. כאן, בשרדה-ההגנה, היתה לי ההזדמנות להכיר את המנוח קלי כבעל אופי רך, מתון וקר. אבל היתה בו מתינות, שיש בה התפרצות של לבה בשעתיהצורך. כמו שהראה בשעה שהתנפלו הערביים על מושבתו. כבן-זוגי בהגנה הכרתיו וראיתי כמה היה כפוף למשמעת צבאית, הוא, שיכול היה לנהל את הצבאי, שבתוכו נמצא.

וכשם שהקפא את כל הצדדים שבחקלאות, כך הקפא את כל שאלות-החיים של הצבור הגלילי: השתתף בהנהלת-המושבה, במשרד המושבות, לקח חלק בהגנה. וכל זה— בלי להזיק לעבודה. אף במשהו. וכך היה הישוב הגלילי יכול להתגאות בעובד מסור כמוהו אילמלא בא המות וקספו בעורנו כבן שלשים שנה. בהיותו נושא בלבו את הרעיון של תקון המשק החקלאי, שבו מטפל במסירות מרובה חברו בקבוצה ובעבודה אליעזר יפה.

המנוח קלי היה חוליה בשלשלת הגבורים, שמתו בעד הכלל, חבר להללים שבקובץ "יזכור". ואי-אפשר לפסות על חלל-עבודה אחת, שנפל, כפרי הנקמה הפראית, שנתים אחר המנוח קלי.

בנוקר אחד כימיהקציר, בעצם העבודה, צנח על-יד גורן-המושבה העלם האמיץ צבי רוזנפלד כבן שבע-עשרה שנה. רציחתו הפתאומית, כמעט בתוך המושבה, הדחיפה את כל התושבים דבר זה קרה בימי שלטון-התורכים, בעצם ימ"המלחמה, כשהיינו קרועים מן העולם ומלואו, מוקפים שוודים ופראים ונתונים הפקר בידיהם. קוינו לכבוש אי-צנו על-ידי הצנא הבריטי, שכדגלו נחסה. חשבנו, שעם בואו ישכון בטחון בסביבתנו ונוכל להתמכר לעבודת-יצירה. ואולם-קרבתנו לא חמו. לגבורי תל-חי, שנפלו בהיגנם על גכול ארצנו בצפון, יש לצרף את חללי-מנחמיה חבריהם, שכמתים נלחמו עד הרגע האחרון ונפלו בכבוד בעד ארצם.

אריה צבי כ"ץ נהרג רק לפני שנה אחת. וכך חרות על מצבת קברו:
 "מצבת האביר אריה צבי בן יצחק כ"ץ, מייסדי מלחמיה, אשר נפל חלל, בן
 "חמשים וחמש שנה, בשבת, בששי באייר, תר"פ.
 "חמש ושלושים שנה הרה בעת-אפיו את שרמות פתח-תקוה, זכרון ומלחמיה
 "ויצנח—בהחישו להצלת בני-מושבתו—תחת חצי-הבירואים"

ואמנם, הכל נאמר בשנרות המעשיות הללו. וכמה מתאמת המלה "האביר" למעמדו
 של המנוח. הוא היה "האביר" במלוא מובן-המלה, בלי נטות הצדה מעבודתו. בלי
 שעוב אפילו לשעה קלה את המעדר, הקלשון או המתרישה; "האביר" העובד בעצם
 ידיו והמנחיל לבניו רק את העבודה. הלא מעשים הם המתנחלים מאז בישובנו החקלאי.
 שהשם אביר הולמם. והוא את כל אשרו מצא בעדרו את עציו, שבעצם ידיו נטע
 וזמר, ואת כל ספקו דלה מפרי-התבואה, שבידיו זרע, קצר ועמר, — בידיו וכיד בניו, ורק
 לפעמים—אף ביד פועלו.

את כל כובד העבודה נשא רק הוא על שכמו; בלי לאות, משמש עד שמש.
 ולפעמים עוד יותר מזה, ראווה צוהל בעבודתו. האדם לעבודה נולד", — כך היה
 דברו וכך דרש גם מבניו ומפועלו. בנאוה מספר עליו כל פועל, שזכה להיות שותף
 עמי בפעולה. כאל חבר טוב. כאל אחד מבני-משפחתו התיחם המנוח לפועל, שהיה
 חי במחיצתו. גם הוא יהודי כמונו וגם לו חלק בארץ כמונו — כך היה אומר לפעמים
 בשיחה עם בני-ביתו. הוא, שהרגיש, מה היא העבודה, הבין, שגם מתן-שכרה בצדה,
 ומלבד השכר הקצוב והמיועד היה מעניק לפועלו מכל אשר לו. הוא הכיר והמעים,
 שכל מה שרכש לא לו הוא: גם לאחרים חלק בו אם רב ואם מעט.

חמש ושלושים שנה עבד מתוך הכרה כפועל אמתי, באותה ההתלהבות של
 ה"חלוציות", שהביאתו לארץ-ישראל. "חלוציותו" זו לא התנדפה לאחר שלשים וחמש
 שנה של עבודה אפילו במקצת. ולא עוד, אלא שיכול היה להחשב בין החלוצים שאחר
 הכרת-באלפור.

וחליפות היו בחיי המנוח: לאחר שנמטע בשנותיו הראשונות בחולות פתח-תקוה,
 הוזמן על-ידי הפקידות של יק"א לנהל את העבודה בפרדסי החברה שבזכרון-עקב.
 אך הוא הרגיש, שאין זה מקומו ואין אצטלה זו הולמתו. הוא שאף לפעולה עצמית,
 לפנה מיוחדת, שבה יעבוד בידיו ממש ולא רק "ניהל" את העבודה. ומח שמח
 כשקבל הצעה מאת הפקידות הנוכחת להיות בין החלוצים הכובשים עמדה בעמק-
 הירדן. לא מעטים היו הפנעים האקלימיים וצרות-השכנים, שסכלו בני-משפחתו במדבר
 זה. אך הוא, באהבתו המרובה למקומו החדש המלא קסם טבעי, התגבר ואמץ את
 בני-משפחתו להלחם בכל הפנעים. על ידי סיסמת-העבודה נלחם בכל המכשולים וגבר
 על כולם. כל מי שראהו אפילו אך פעם, יכול לספר הרבה על ה"עובד מסור" זה במלוא
 הסובן. בשעה שחבריו האכרים היו נקהלים אם לשם שיחה או לשם מועצה, נפקד
 מקומו ביניהם. עדיין הוא צריך לגמור בנגו, בגינו או בשדהו מה שזתחיל: "זהו

העיקר בחיים והשאר—מפל". רק כשעמדה על דפרק שאלה חיונית של המושבה : בדבר התקדמותה, הגנתה או בדבר סדור גולים ועולים, היה משתתף גם הוא ; אך לא בדברים ; את הנאומים ואת הוויכוחים היה מניח לאחרים. אותו ראו מתחיל במעשה. כי המעשה היה יסוד נשמתו, המעשה ותוצאותיו.

אך המנוח כ"ץ, שרוב שנותיו נתן בחבה רבה לפועל העברי להשתתף בעבודתו, הוכרח, לצערו הגדול, להעסיק ידים זרות בשנה הראשונה של הכבוש ; ביחוד לאחר שמת בנו הכבוד, במאסר התורכי בדמשק. בשנת הכבוש הועמדה שאלת העבודה העברית בכל חריפותה ; מצד אחד חסרו הידים העובדות המנוסות, מפני שהפועלים התנדבו לגדוד, ומצד שני הכריח המשבר החקלאי, שבא על-ידי ההווללה הגדולה של יבול המושבות, להשתמש בידים זולות. בכאבל נתן דריסת-רגל לור בנחלתו. לא פעם הביע לי את צערו על שנמנע ממנו, בשנת-הגאולה דוקא, לקיים את הכתוב : וחי אחיך עמך. אך, כדרכו, לא הפתק בהבעה בלבד ; היא מצא גם מוצא זמני : אמץ את כל בני-ביתו להשתתף בעבודה ; גם בנו הקטן בגיל של אחת-עשרה שנה לא היה פטור מחוב זה. הוא החזיק בשלו : „עבודה, ועבודה עצמית, היא שתפתור את שאלת-חיינו". וביחד עם חבריו בחקלאות חשב מחשבות על עבודה אינטנסיבית, שתתן אפשרות לישוב על עודף הקרקע מתחילים באים מן הגולה.

וכמה קודם המנוח אחר הכבוש והכרות באלפור לעתידות מושבתו ! הוא חזה שלאחר שנים מועטות תהיה מנחמיה לפתח-תקוה שבגליל, ועובדת ויוצרת עוד יותר מחברתה שביהודה. בכליון-עינים צפה, למשמר האזרחי ולנציב הראשון ליהודה. אך נפל חלל תחת חצי-הבידואים בשעה שבא לעזרת מושבתו. בשנה שעברה, ביום השבת, כשגלשו מן ההרים אלפי הבידואים שבעבר הירדן מזרחת, הניסו כל בני-המושבה את משפחותיהם ממנחמיה ליבנאל הסמוכה. גם הוא היה בין הראשונים, שהציל את משפחתו ונשאר עם צעירי-המושבה להגן עליה. הוא, השותק מסבעו, שהיה מתון וקר-מזב בקלי הביע בתלהבות מרובה את בטחונו בצעירים המגינים : „לא יעלה בידי המתנפלים לבוז את מנחמיה כל עוד אחד ממגיניה בקרב". בטחון של נצחון מלא את לבו בשעה שהיאוש חקף את רוב האכרים ; זה הבטחון אשר לעובד והתקוה אשר לעמל. אך הוא לא ידע, שהמות אורב לו מעבר מזה של הירדן : משפחת שכנו פגרה לנוס עם שאר המשפחות ונדרשו אחרים מבני-המושבה ללוות—ולא הסכימו. אך הוא, בבטחו בכח-עצמו, נענה מיד לדרישה להציל את המשפחת. ואולם סמעה-ההר הניחו פתאום ששה ערביים מזוינים—וחץ-מות פלח את לבו. הוא צנח עם התינוק, שהחזיק בזרועותיו, במבט מלא צער על הפרדו לנצח מן העמק הברך אשר לרגליו, מן החיים החדשים, המתקמים לבני-עמו, ומבני-משפחתו הרחוקים מאתו רק פריסה אחת. הוא צנח בחפז „שמע" בסיו. רק אנחה כבדה אחת השמיע ; אנחת עובד, שלא זכה לראות את חומי תקוותיו גמלים עד סופם, את הנציב היהודי הראשון האושל ביהודה, את אלפי העולים החלוצים כמותו.

רק שעה עברה, שעה מרה וקשה, — וימצאוהו בנו, שהניס בלויית-חבריו את העדר ליבנאל, מוטל במלוא קומתו הענקית ארצה. הבעת פניו היתה אחזת עוית וצער, והיה בה כוסף של חפץ בלתי-נשלם. עוד עיניו הפקוחות פונות לזהרורי הכנרת ולגלי-הירדן, שלחכו את רגליו במבול עגלתו העמוסה תבואה קצורה בונק-מימיהם. עוד שכנו במחבא-מבטו במחן ושקט, שנבעו ממקור-נשמתו. כי לא הספיק האויב להתעלל בנופתו. רק בטנו רומשה.

בדממה נשאוהו בנו וחבריו ליבנאל. ובבואם, והבשורה הרעה הקדימחם, רבץ אבל כבד במושבה. חבריו לא האמינו למשמע-אזנם וגם לא למראה-עינם: "האמנם? כ"ץ נרצח?" איך? — שאלות ממין זה נסרו באויר-המושבה מסביב. וינהרו גם מביית-גן להכיר את האמת המרה, שהדאיבה את לב כולם, ונפלא הדבר: למרות מה שמלחמת-פראים היתה אז מסביב ודם לרוב נשפך, עוררה רציחתו של כ"ץ בתושבי-הגליל, שהתרכזו ביבנאל, התרגשות מאין כמוה. והדבר נודע בשאר המושבות הסמוכות והדהים את כל הישוב בגליל. כי חבר טוב היה המנוח לתושבי-הגליל; אדם למופת בישרו, בגדיבותו ובאהבתו לאחיו העמלים ומופת בחריצותו ובמסירותו לזרעים בבטחה וקוצרים ברנה ובשלוה.

אחר מותו נהר קהל גדול, שלא ראתה יבנאל מיום הוסדה, ועל פני גדולים וקטנים, אכרים ופועלים, נחרת צער גדול במשך ימים רבים. וכך הובא לקבורה ביבנאל, במרחק פרסאות אחדות ממקום שעכד ויצר במשך שמונה-עשרה שנה.

ומצבה חיה הציב לו כ"ץ במנחמיה: פירסו הקטן והרענן, שהוא לא זכה ליהנות מפרי' החרור כיום שעל ענפיו המצלים על-ביתו. פירסו זה יעיד על עבודתו הנאמנה לשוכת-עצמו, וכרמי-הזיתים העומרים את בית-ניה, שנופס סגיע עד חופי הירדן, יעידו על פעולתו הנאמנה לשוכת עמלים כמוהו.

ובו ביום, שנרצח כ"ץ, נפל חלל, חלל-ההגנה, במורדות-ההרים שעל גבול-מנחמיה, גם הצעיר שולמי בשנת עשרים וחמש לחייו. יבואו חבריו, שהכירוהו יותר ממני, ויספרו עליו: אני ידעתי רק מעט. ראיתיו לפעמים גם בעבודה. בשנת-הכבוש התנדב, כשוכים שבצעירינו למשטרה, שלא נתנה תקוות חמירות לעתיד, אך ורק לשם אידיאל. הוא חשב מחשבות לנסוע כדי להשתלם במקצוע הצבאי בשביל להגן על ארצו. "לנו יש צורך בכחות אינטלקטואליים הרבה כדי לישב את הגלעד ואת הבשן; רק בכחות תרבותיים יעלה בידנו להחזיק מעמד בין שכנים פראים שבסביבה זו". כך הביע לו פעם חניך-הגנימסיה, ספוג-התיבות, בדרך מנחמיה לכנרת. ולא מעט פעל בהגנה העברית. לאחר המאורעות, שאירעו באביב של השנה שעברה (תר"ס) בגליל התחתון, נתמנה שולמי, מטעם ועד ההגנה הכללית, לארגן את צעירי מנחמיה. שבועות אחדים עמד על המשמר וחזק את בני-המושבה במשמעת הצבאית, שהוא הכיחית בשעת-חירום. לילות הרבה היה מהלך בחפירות-ההגנה ומאמץ את לבותיהם של העומדים על המשמר. כמעט על חשבונו אפשר לזקק את הנחתון, שנחל קומץ

בני המושבה על מאות בידואים מזינים ומסודרים. שהתנפלו כחצות לילה על מנחמיה. בקור-רוח ובמתינות של אדם מנוסה פקד באומץ-לב נפלא על הסרים למשמעתו. וכולם היו נתונים תחת קסם מפקדו ומלאים אחרי דבריו, כי כולם הכירו בו את מצילם ומגינם. לא העיז איש במושבה למרות את פיו, הורות למרצו ולמסירותו סודרה במושבה הגנה בכל פרטיה, שיכלה להיות למופת.

אך עבר שבוע ימים אחר ההתנפלות הראשונה—והבידואים גלשו, באלפיהם מעבר הירדן מזרחה ופניהם לישובנו החקלאי בגליל התחתון. הכל חשבו לאין ואפס את ההגנה במנחמיה. שמפני שהיא עומדת על הגבול, בעל-כרחיה חלקה ראשונה במלחמה בבידואים המזוינים; אך בעיני שולמי הצעיר היתה להגנה זו ערך מרובה: הוא חשבי, שבקמץ אנשיו יעצור—ויהא אך לזמן-מה—בעד התפרצותם של האלפים לשאר דמושבות הסמוכות, שתוכלנה בינתים להתרכז ולהתכצר יותר. בו בזמן, שגדוד ההורים, שחנה במושבה, נמלט עם תותחיו ומכונות-היריה אשר אתה. נשאר שולמי בראש בני המושבה שאהב, להגן עליה. ובאיו קדחת של פעולה, שהיתה בה גם מתינות של מחשבה, עבר כדי להגים את הנשים והטף ליבנאל הסמוכה! אך רק את הנשים והטף נתן להגים. ואולם שאר בני המושבה: אנשיה, צעיריה וצעירותיה, עמדו תחת פקודתו ואף אחד מרם לא נועז להתנגד לו.

צבאות-האויב הלכו והתקרבו, השכנים מסביב השחיו גם הם את סכיניהם כדי להשתתף בשלל ובכזה, והוא הלך ללוות את המשפחה שפגרה ושהמנוח כ"ץ הגים ליבנאל. וגורל אחד היה לשניהם. בחצי-הדרך חזר למושבה, שהמתינה בצפיה רבה לבואו. בינתים נטשה המלחמה בסכיבה, וברגע האחרון הוכרז שולמי, על-פי בקשתם הנמרצה של כל בני-המושבה, לפקד, שימלטו אל הזר ויתכצרו שם. הוא רק לזה את גדרו עד מקום-הבטחון המקווה, עד ראש ההר, ושב על עקבותיו. הוא לא יכול להשלים עם הרעיון, שהוא עוזב את המערכה; והוא שב אל החיות—להתראות עם האויב פנים בפנים.

וקרוב לאותו מקום, שבו נפל כ"ץ, ועל-ידי אותם הרוצחים, שארכו בין הסלעים, נפל אמיץ-הלב והעשוי לבלי חת, שולמי גופחו, שנמצאה לאחר שלשת ימים, העידה, שלא בנקל עלה לרוצחים לקחת את נפשו. הוא נלחם בהרף-נפש והכה בהם לא מעט. כנבור גאבק עמרם עד רגעיו האחרונים; וכשנפל בידם, התעללו בנופו ויסחבוהו על הסלעים וזרקוהו בין שיחיקוצים, לא רחוק מן המקום, שנמצא בו כ"ץ. ומה נורא ואיום היה מראהו: קטוע אונים וחוטם, רצוף-גולגולת, וגם עורו הופשט מעליו. אילמלא כותנחו, שנשארה לפליטה, לא יכלו להכירו. ככה נפל נין ונכד ל"בריונים". כל בני המושבה וכל חבריו הגבורים האבלו על מותו ומאנו להתנחם במיתה היפה והנהדרת. ובלא מצבה, על-יד קברו של כ"ץ, עומד, בבית-הקברות ביבנאל, גל-אבנים, שמחתתיו מוטל הגבור שולמי. עין אם ואחות לא דמעו למותו, אך בלבותיהם של הסרים לפקודתו וחבריו הרבים יחיה זכרו לעד.

* * *

עם סדור המשמר האזרחי בארץ יכלה גם מנחמיה. כשאר נקודות ישובנו החקלאי. לחשוב על התחלה של תקופה חדשה בחייה. תכנית של הרחבה ובנין עמדו לפני בני-המושבה ופקידות, יק"א. חברה ידועה חשבה מחשבות על יסוד תעשייה של גבס שהוא נמצא בעומק של מטרים אחדים בשכבת הדרים המשתרעים ממערב למושבה. עם השמול מ-הירדן אפשר יהיה לראות מאות חלוצים בקרבת המקום, מה שיגדיל את הבטחון בסביבה. בבקורו האחרון של הנציב העליון הרברט שמואל התכשרה המושבה, שבעתיד הקרוב תהיה קשורה במסלה, שתעבור מגשר-הירדן דרך מנחמיה אל טבריה, וממנה—לגליל העליון. וכך יכול עמק-הירדן, למרות החום הגדול השורר בו בקיץ, לתת תקוות, שיהיה בו בעתיד הקרוב ישוב צפוף ומרובה-אוכלוסים יותר ממקומות אחרים בארץ. כי אדמתו פוריה ויש בו אפשרויות-חיים שונות. מוכן, שהיסוד לכל התפתחות זו צריך להיות הבטחון לחיי העובד והמתנחל. והנה באו המאורעות ביפו, בפתח-תקוה, ברחובות ובחצרה — ונשללה מנוחת-העבודה מכל מושבות-הגליל, וביחוד ממנחמיה. לילות ללא-שינה וימים לוחמים לעבודה—אלה הם חיי התושבים כיום. צריך לשהר בעבודה כדי להגנים מפני מדין ועמלק. ומחשבה מרה חולסת לפעמים במוח: להניח את הכל הפקר לשודדים ולהציל את הנפש! כי אם ירבו ימי עמל ותלאה כאלה, תהיה האדמה למשכב-עולם לעובד העיף מעמל היום הלוחם!

ישובנו בארץ חייב לדרוש מן הרסתרדות הציונית, שקדם כל תרכו כחות הרבה בעמק-הירדן ובשאר נקודותינו הישוביות שעל הגבולים, אם אינה רוצה בהכחדתן. חובה גדולה וקדושה היא לתמך בכח בקומץ אנשים חלוצים, שהם בדלים מן הישוב ושהקריבו עשרות בשנים בעד עמדתנו בארץ. "דגניות" הרבה צריכות לכסות את המקום, "דגניות", שגדול ערכן הישובי, המוסרי והכלכלי לעמנו! לא עת חלוף משמרות, אלא עת חזק-משמרות הגיעה!

ירושלים.

פְּקֻדַּת הַקּוֹנָגְרָם הַשֵּׁנִי-עֶשְׂרִי.

מאת

ד"ר יוסף קלוזנר.

לאחר שמונה שנים ללא קונגרסים ציוניים נזכה בקרוב עוד פעם לימי-קבוץ גדולים. הרבה נצטבר בלבבות במשך הזמן הקצר-הארוך. כאילו אלפי שנים מבדילים בין הקונגרס בווינה ובין זה שיהיה בקאזלס באד. הציוניות השניה גדולות במשך שמונה שנים אלו, אבל היא עומדת לפני תעודות ומעשים, שהראש סתחרר לזכרם. צריך שיהיה לנו קונגרס גדול: שיהיו צירי-הקונגרס, שליחי עם-ישראל כולו, גדולים ולא יאבדו את הזמן הגדול בקטנות ולא יעשו את הקונגרס המקוה כל-כך קטן ופעוט ותפל בועידת-לונדון. ולתכלית זו צריכים אנו להתרחק משלשה דברים: מן הפחד, מן החרטה ומן השקר.

I. הפחד.

כשאתה קורא את העתונים הציוניים בכל הלשונות מזמזם באזניך כזכוב מרדן דבור חפל אחר: די בדברים. הגיעה השעה למעשים. דבור זה חפל הוא לא לכשעצמו, אלא מפני שהרבו להשתמש בו ונעשה כאסימון שנשתחקה צורתו. אמת הדבר: דברים, שאין בהם אלא פראזות חבוטות ושחונות ומגמתן להחריש אזנים בצעקות, הן אסון בשביל תנועתנו. ואסון הם לה גם דברי-פולמוס ממין-הזול, אלה שבאים לשם נצח וקנטור אישיים, או אפילו מפלגתיים במובן המצומצם של מלה זו. ואולם יש עוד דברים, שדם חשובים כמעשים, שהם מביאים לידי מעשים, שהם עצמם — מעשים. על דברים כאלה נאמר: "בראשית היה הדבר". על דברים כאלה הומלץ: "סוף מעשה במחשבה תחילה". דברים אלה יצרו כל תנועה; ודם יוצרים כל מעשה, שהתנועה זקוקה לו לשם התגשמותה.

הרעיון מתגלה בדברים, ועל-ידיהם הוא הולך ונעשה תנועה. הדברים הם הבעת הרעיון, הארתו והפצתו כאחת. כדי שיעשו מעשים צריך להלהיב לבבות; ובמה מלהיבים לבבות אם לא בדברים יוצאים מן הלב? — כדי לעשות מעשים יש צורך בכסף; אבל במקום שאין חילים ושומרים נפתח הכיס אך כשהלב פתוח. ואת הלב אפשר לפתוח רק על-ידי דברים מלהיבים ומעוררים. סיסמה בתנועה, דבור מפוצץ, לפעמים מלה אחת מעין "עבדות בתוך חירות" "מדינת-היהודים" או "שליחת-גדלות", הם בשביל התנועה מעשה גדול, — גדול הרבה יותר מכל מה שהאדם הקטן קורא "מעשה" ו"בנין"; ולא עוד, אלא שהוא מאסף שר את המעשה, מלהיב לבבות לבנין.

הציוניות היא תנועה ולא עסק. ואם לאחר שמונה שנים ללא-קונגרסים, ואם לאחר מאורעות כבירים כהכרזת-באָלפור, סאן-רימו, הנציב הראשון ליתודה, ולאחר מה שאירע בירושלים ויפו וסתת-תקוה ורחובות וחצרה לא נולדו בקרב הציוניות "דברים" חדשים —

דברים חוצנים להבות-אש, דברים-הרגשות ודברים-השקפות שהם תמיד פרי רעיונות חדשים ויצרי סיסמות חדשות, שמלהיבות לבבות, מעודדות ידים לעבודה ופוחחות כיסים לשם אידיאל רם ונשא, — אם כך הוא, ואם יחגלה דבר זה בקארלסבאד, יהא הקונגרס קמץ עם כל "מעשיותו" — והציונות תראה בזה סימני התנוונות חזקה יותר ממה שתראה בחוסר-מעשים.

ולפיכך אני אומר: הסירו פחד-הדברים מלבכם! תנו לנו דברים בקונגרס השנים-עשר — לא דברים-פראזות, לא דברים-קנטרנות, אלא דברים-רעיונות, דברים-סיסמות, דברים, שיעקצו את הבצה המעלה ירוקה שבתורת-העסק הציונית. שיחדשו את כל מחשבתנו היהודית-הציונית ושיפתחו אפקים חדשים לפני רעיון-התחיה, וממילא יעוררו את הלככות למעשים ויפתחו את הדיס הקמוצות וכשירו את הנפשות לקראת כל מיני קרבנות: קרבנות-כסף, קרבנות-עבודה, והעולה על כולם: קרבנות-חיים.

כי רק אז יהיה הקונגרס השנים-עשר גדול ורק בזאת תבחן הציונות, עד כמה היא רמה, חיה ופועלת.

II. החרטה.

זכרתי את הקונגרס השביעי. קונגרס גדול היה זה בתחלתו. מלחמה קשה וארוכה, מלחמת דעות ועיקרים, נלחם רובו של הקונגרס השביעי כמעט — האונגאריים והמריטוריאליים מכל המינים. לקחו הרעיונות היתה גבוהה מאד. לסוף נצח הרוב — ומיד ירד מגדולתו המוסרית. הוא התחרט מיד. אותם הציוניים ה"בינונים", ה"מהלכים באמצע", שברגע-הסכנה נתעורר בהם רגש שמירת-הקיום של הציונות, כשעברה הסכנה מיד נתעוררה בתוכם ההרגשה היותר מפורסית בשביל בינוני — הריגשת-החרטה. למה להעמיד את הדבר על הודה של חרב? למה לדרוש הרבה? למה להניע עד הסוף? כלום אי-אפשר היה ל"הלך באמצע", למצוא "מדה בינונית", להמציא איזון פשרה? — והפשרה הלא היא חיי רוחו של הרוב, של ההמון המשכיל, כבמיו של מולוטין והקונגרס השביעי, במחציתו השניה, לאחר שנתפטר מכל הבוגדים בציון ולכאורה נעשה יותר שלם ויותר "מעור אחד", ובכן יותר מוכשר לעבודה, נעשה בפועל לא-צילח לשום דבר...

חוששני מאד, שלא חגרו החרטה גם לקונגרס השנים-עשר ירידה כזו.

היתה מחלוקת בדעות ועיקרים ציוניים בין ההנהלה הציונית ובין ראשי הפדיראציה הציונית באמריקה. הראשים הללו, ציוניים מאתמול ומתבוללים-למחצה, הגידו ולא כחדו, כאנשים ישרים, שאפשר להיות ציוני ולא להיות לאומי עברי, שאין צורך בחנוך עברי בארץ-ישראל (יחנכו האבות את בניהם כהפצם), שאין צורך בעבודה מדינית בארץ-ישראל (התכלית המדינית כבר הושגה), שאין צורך בעבודה לאומית בארץ-ישראל (אין לתמוך בשום קבוצות וכיצא באלו) ושאל לעשות שום עבודה תרבותית בחוץ-לארץ, שהרי דבר זה יכול להזיק לאמריקאנים, גרמאנים, אנגליים ופולנים של היהודים במקומות-מושבותיהם, ששם אין היהודים אומה מיוחדת, אלא חלק מן האומה השלטת, ורק בארץ-ישראל הם הולכים ונעשים אומה בה במדה, שהם הולכים ונעשים בה בעל-מדינה. ההנהלה הציונית, ובראשה ווייצמן ואוסישקין, לא מצאו אמצעי אחר של הכרעה בין שתי השקפות-העולם אלא לפנות למשפטה של המפלגה הציונית באמריקה. נתועדה ועידת קלייבולנד, שנסמך ונסמך אוסישקין התחייבו להשמע לה (אילמלא כן — למה באח כל ועידה זו?). והועידה — כלומר, והמפלגה הציונית באמריקה — החליטה ברוב דעות גדול ומכריע, שהיא מסכמת לדעתם

של ווייצמאן ואויסשקין ולא של סק ובראנדייס. הדבר ברור. המעוז צריך להשאר בתוך ההסתדרות, להשמע לאלה שנבחרו מחדש להיות עומדים בראשה ולהלחם בתוך ההסתדרות על השקפותיו המתנגדות לאלו של הרוב. אבל בראנדייס ומק לא כך הם עושים. הם קוראים לעידה חדשה בפיטסבורג, מיסדים "מועצה של פתוח ארץ-ישראל" והולכים "לא לקארלסכאר, אלא לירושלים". כלומר: נפירים הם מעל עבודת-ההסתדרות, אינם נשמעים להחלטותיה של העידה בקליוולנד ומזיקים על-ידי קבוצת-הכספים לסוכת ה"מועצה" בדרך ישרה ובלתי-ישרה ל"קרן-היסוד". חוץ מזה, הם מראים לאנגליה, לערביים ולשונאיהם ככל העולם כולו, שאין הציוניות כח אחד ומאוחד, שגדולי-הציוניות (וכך הם בראנדייס ומק בעיני הזרים) נפרדו מעל התנועה, שאין להסתדרות הציונית שום כח—לא רק אין לה כח של כפייה שלטונית, אלא אף לא כח מוסרי. מעשה כזה הרי היה צריך לעורר נגד בראנדייס וחבריו את כל הציונים הישרים שבכל העולם בכלל ושל ארץ-ישראל בפרט. ומה אנו רואים?—לא רק ה"סאנקטיוזם" של "דואר-היום", שבמדה ידועה גרמולמעשה נורא זה מפני טעמים, שמוטב שלא לדבר עליהם במקום הזה, אלא גם ציונים טובים כד"ר ברוק וד"ר זלוצ'יס מי מדברים קשות על ווייצמאן ואויסשקין. שגרשו! את בראנדייס וחבריו (דברי, שלא היה ולא נברא) מפני שאין דעתם כדעת ההנהגה, ושצריך להלחם ב"קנאות" זו, ועוד, ועוד. החרטה כבר התחילה.

וחוששני, שגם הקונגרס השנים-עשר לא ימצא שום ענין אחר לענות בו זולת—להתחרט. מה בכך אם בראנדייס וחבריו אינם מודים בלאומיות-ישראל? מה בכך אם רוצים הם למסור את החנוך העברי בידי כל "בעלי-המוכות" הידועים-בארץ-ישראל, שעומדים ומצפים לרגע, שתהיה הלשון העברית—ועמה אחדות האומה ותרבותה—מרק לשניהם? מה בכך אם לא תהייה קבוצת של חלוצים—נאונה וגאותה של הציונות עכשיו—ועל מקומן יבוא אנשי-יעסקי, שהעבודה הזרה לא תהיה תועבת-נפשם כלל מאחר שהיא חתך רוח יותר גדול? מה בכך אם בתרבות הישראלית בנלות יעסקו ה"בוגר" והקומוניסטים למיניהם, שעוקרים מן השורש את הלשון העברית ואת התרבות הישראלית ההיסטורית כולה?—הרי לעומת זה יהיו יותר כספים בשביל ארץ-ישראל. והרי זה כבר הורונו חכמים מכל המינים, ש"הציוניות היא שאלת-הכסף". הנפש הנוחנת את הכסף אינה כלום. העיקר הוא—שבראנדייס ומק יש להם השפעה על עשירים אמריקניים, ואם הם לא יהיו עמנו—אנה אנו באים?—הפרוטות של האומה אינן כלום. הכלל: "אין צבור עני", נשתכח לגמריה. מהרת-הרעיון, העממיות של התנועה, הכח הרוחני שלה, שנעשה גם גשמי—כל אלו הסגולות, שהציוניות משחבת בהן מאז, עברו ובטלו. "זכרנו את הדגה, אשר אכלנו במצרים"—אבל איזו "דגה"? הרי גם כסף לא היה בימי בראנדייס וחבריו. היה כסף כל עוד חמכו יהודי-אמריקה בידי נגועי-המלחמה בכל מקום. פסקה רתמיכה-פסק הכסף של ה"פידריישן", שבראנדייס ומק היו בראשה. ואילמלא רתמיכה, בראשם, אילמלא ההתעוררות, שבאה בעקבותיה, לא היה כסף לא בידי ווייצמאן ואויסשקין ואיינשטיין ולא בידי בראנדייס ומק ודי-האז. אבל כל זה אנו מוכן לבני-אדם, שה"בינויות" היא חי-רוחם וכל מגמתם היא להלך באמצע. הם מתחרטים עד מהרה על כל דבר, שיש בו הליכה עד הסוף. וחוששני מאד, שבקונגרס השנים-עשר ימצאו "כינוים" ו"מהלכים באמצע" לא מעט. והם הם שיתחילו לדרוש "דין וחשבון" מווייצמאן ואויסשקין: מפני-מה "דחו" (או "גרשו")—כדי לעשות

את השקר יותר עז) גדול-ציוניות כבראדריים, מק, שמריום, אואיו, ועוד, מפני-מה לא בא לדי "פשרה", ובכלל, מפני-מה נהנו כמו שנהנו ולא אחרת. וכשמחילים ההתאנות והקטרונים הרי אין להם סוף. אז כל דבר לא ימצא חן בעיני המתאנים. ולבקר ולהתנפל הלא כל מאד, ובפרט ליהודים, ובפרט בתנועה, שצרות רבות וקשות עוברות עליה. והלאוי שאמעה: התואנות והקטרונים הללו ישחיתו כל חלקה טובה בקונגרים השנים-עשר!

אם יש עוד בתוכנו אנשי לב ורוח, ישפיעו-נא על ה"בינונים", שיעזבו את מענותיהם ויסיעו להציל מה שאפשר להציל ולעשות מה שאפשר לעשות. דברים, שיש בהם רעיונות חדשים וסיסמות חדשות, ברכה הם לציוניות. אך דברים, שאינם אלא תוצאותיהם של מורך-הלב וקטנות-המוחין שב"חמסה"—אין לקונגרס ציוני ססמות חריף מזה.

III. השקר.

מהו השקר היותר גדול, שמכרסם כתולעת את כל התנועה הציונית?

—היחס אל הספרות העברית.

הציוניות היא רעיון-התחיה. התחיה קשורה בעבר הישראלי. העבר הישראלי התגלם בלשון העברית. הספרות כלשון העברית היא הקנין הלאומי, שראשיתו בעבר. היותר קדום וסופו בספר האחרון, שיצא בימינו. ולפיכך התנועה הציונית דואגת לכל הקשור בלשון העברית—וזאת בספרות, שהלשון מתקיימת בשבילה ובזכותה. על בתי-ספר עבריים בגולה ובארץ-ישראל מוציאים הציונים מאות-אלפים, אם לא מיליונים. האוניברסיטה העברית היא משאת-הנפש של מבחר הציונים מיום היות חבת-ציון בעולם. הלשון העברית השניה מה שהיה לנו אך עוד לפני זמן מועט חלום של מלכות: היא הוכרה בתור אחת משלוש הלשוניות הרשמיות בארץ-ישראל ובתור הלשון הרשמית היחידה ליהודים בארץ. ובאותה שעה עצמה הספרות העברית נוססת או—בשחת בנדיבים, "מקלט" פסק, "מעברות" יוצאת לעתים בלתי-קבועות, "השלח" ו"הארץ" מתקיימים ברוחק, "הצפירה" נוססת וספרי עברי יוצא בדרך-נס. כל הספרות העברית אינה הולכת למות: מיום ליום היא מתעשרת בספרים, מאמרים וכתבי-עת, שהיו נותנים כבוד גם לספרות כלשון חיה מאז ומעולם. אבל כל זה נעשה כאילו בחזקת-היד: במאמצים-כח שלמעלה מן הטבע מוציאים איזה ספר, איזו חוברת, של ירחון איזה גליון של עתון. אין בטחון ביום-מחר. כתבי-יד יקרים של ספרים, שאנו צריכים להם כאויר לנשימה, רקבים בתיקי-המחברים ומצפים ל"מקרה מהור": שיתעורר איזה נדיב להדפיסם. הספרות העברית אינה יכולה למות, אבל גם לחיות אינה יכולה.

ואילמלא היתה הציוניות בעולם, היה כאן צער, אבל שקר לא היה. הרינו אומרים כהאדישיסטים והמתבוללים: המתים למות—יחיו החיים. מה שאינו יכול להתקיים בכה-עצמו אין לו זכות-הקיום. אבל הרי הציוניות אינה אומרת כך. הרי גם עם-ישראל אינו אומד בפועל, אלא בכה. הרי גם הלשון העברית אינה חיה בחייה של לשון מיוחדת לאומה חיה. והרי אף ארץ-ישראל אינה יכולה להתקיים בכה-עצמה. הציוניות נושלת את העם המתחדש, את הלשון השבה לתחיה ואת הארץ המתעוררת מעט-מעט. תומכת בהם, סומכת אותם, עד שחזיתם תהיה שלמה—עד שלא יצטרכו עוד לתמיכה. ודוקא הספרות העברית, מקור כל החיות הלאומית, תמצית יצירתה של האומה בארצה

ובגלותה;—דבר אין להסתדרות הציונית ולה. כמעט הכל נזולת הציונים שאינם לאומיים שבאמריקה וחבריהם בשאר ארצות הכור, שהתרבות העברית היא חלק בלתי-נפרד מן הציוניות, —ועצם התרבות העברית. דם-התמצית שלה—הספרות העברית—עזובה לנפשה וההסתדרות הציונית אינה דואגת לה כלל.

אין כסף להסתדרות הציונית? — אבל אז לא יהא כסף גם לקבוצות, גם לחנוך, גם לעליה. אין דבר בציוניות שיש לו יתרון על עצם היצירה של עם-ישראל! עוד לא נולד המטומטם בעולם, שאמר, שאם יש גרעין בתקציב של איוו מדינה, אפשר לה למדינה זו להסתלק מחובותיה לתרבות הלאומית שלה. ובחנונו הכל חושבים כך. או, יותר נכון: אין חושבים כלל על ענין זה, כאילו אינו אלא דבר של מה-בכך. יש שמי יב ל—יש ספרות. ישיג בי א ל י ק קוני מניות של "דביר"—תהיה ספרות, ולא—לא. פסק "אחיאסף" ונתחדש, פסקה "תושיה" ולא נתחדשה—למי זה נוגע? מי שם לב לכך?

אבל, אם כן הדבר, הלא כל דברינו על לשון עברית חיה, על לשון עברית רשמית על בתי-ספר עבריים, על אוניברסיטה עברית ועל תחית-הרוח בכלל אינם אלא—דברים בטלים. לא, לא דברים בטלים, אלא—שקר, שקר גמור ומוחלט! וכי צריך הדבר להאמר, שאם יבוא שתוק לספרות העברית לא תהא לא לשון עברית חיה ולא לשון עברית רשמית, לא בתי-ספר עבריים ולא אוניברסיטה עברית, ואף לא תחית-הרוח בכלל, וכל הציוניות כולה תהא נעשית גולם בלא רוח-חיים? כלום יש מי שאינו מודה בזה, מי שאינו מבין דבר פשוט כזה? —ובכן למה כל השקר הגדול? למה כל אחיזת-עינים זו, כאילו באמת מאמינים בני-אדם, שיש דבר, ששמו תחיה, ורוצים בו באמת? למה לצלצל בפעמון הגדול על דבר, שאין אמונה בו, שאין דואג לו ואין חולה עליו במפלגה בתור מפלגה ובהסתדרות בתור הסתדרות?

"סבכני ככחש" הוא דבר נורא. אבל נורא ממנו שבעתים, איום ממנו שבעים ושבעה, הוא: "שבתיך בתוך מרמה". לא שהמרמה סובבת אותך, אלא שאתה יושב בתוך המרמה ממש. לא רק מוקף אתה מרמה מכל צד, אלא המרמה עולה, בצפרדעים במצרים, כך ובכל אשר לך, בנוסף ובנפשוך ובכל ישותך. וכל עוד שאנו מדברים על תחיה והספרות העברית אין לנו עסק בה, לא רק מדברים אנו שקר, לא רק סובכים אנו את עצמנו ואת אחרים בכחש, אלא גם יושבים אנו בתוך המרמה.

צריך להרעיש עולם על יחס מגונה ומחפיר זה אל הספרות: שמא יודעו העולם העברי על השקר הגדול ויבוא הקץ למצב המסוכן. כי אין זה לא שאלת-הספרות ולא שאלת-הסופרים, אלא שאלת-האומה. ובמובן זה היא השאלה הציונית היותר בוערת. כי מה היא הציוניות אם לא הנסיון הראדיקאלי ביותר לפתור את שאלת-האומה? ומה היא אומה—והאומה הישראלית!—בלא ספרות לאומית ובכך—בלא תרבות לאומית, בלא לשון לאומית, בלא אחדות לאומית, ובכך גם—בלא הויה לאומית? —

להקונגרס השנים-עשר יש הרבה תעודות ותפקידים. סיסמות חדשות צריכות לצאת ממנו, זרם חדש של מחשבות הוא צריך לשפוע, תכניות עצומות של בנין הוא צריך לקבוע ולמעשים ישובים וכלכליים חדשים וגדולים הוא צריך לעורר. אבל עוד תעודה אחת גדולה יש לו: להחריע על השקר היותר גדול של הציוניות: על היחס

המתסיר לספרות העברית בשעה שרוטמות-התחיה על השפתים. שאנת-פחדים צריכה להשמע בקונגרס ולהתפשט כרעם בכל קהל-ישראל הנאמן לאידיאלו הלאומי—ושאנה כזו אי-אפשר שלא תרעיד לבבות ולא תחריד רוחות שאננות. אבל צריך הו א ע צ מ ל מ ל א את חו בו: מן הקונגרס השנים-עשר והלאה הספרות הוא ענין לחסדדרות הציונית כישוב, כחנוק, כעליה, כעבודה המדינית. כל אלה צריכים וחשובים. אבל אם הספרות העברית לא תפיה בהם נשמת-חיים, נשמת האומה החושבת והיוצרת, אין כולם אלא אלא פגרים מתים. ועמם—הציוניות כולה, ועמה—האומה הישראלית כולה.

ירושלים, סוף תמוז תרפ"א.

מן הג'הינום האוקריינית.

(מפי עדי-ראיה).

מאמר שני *).

מאת

הרב משה רב־לסקי.

אני ממשיך את "מגלתי-הצדוק" על-פי הידיעות על הפרעות בערי-אוקריינה שקבלתי מפי עדים כשרים.

א) סניטקוב (פלך פודוליה). הציחת נערים ונקים, אנוס-נשים, שוד וחמס, היו גם בעיירה זו כמו בעיירות, שמנתי במאמר הקודם. כאן פעלה חבורת-השודדים של האטאמאן זיליוני. ולא באתי למסור בזה אלא מעשה-הרצח מיוחד במ'ו.

מבור-תחתיות, מקום-סתר לתפוחי-אדמה שלא יקפאם הקור בחורף, הוציאו שדי-שחת אלה זקן וזקנה וגם ילד וילדה, שאבותיהם הימתי על-ידי מרצחים מחיל-המגן של פטלורה. נשארו היתומים אצל אבות-אבותיהם, זקן וזקנה. למראה תפישות, שהיה שמוך על-פניהן פחד-מות, התפרצו הרוצחים בצחוק-השמן וקראו להן:

— ארנבות בזויות! למה הסתתרתם מפנינו? וכי קררים אנחנו? או, אפשר, ז'ידים אדורים אנו?

ואחד מהם פנה אל הזקן בשאלה:

— אמור, זקן: יש לך אלהים? וכי יש לז'ידים אל? — ואני אראך, שיש לך, זקן-אלהים, ואלהיך-אני הוא, ומה שארצה-אעשה בך ובאנשיך-הזקנה ובשדים הקטנים הללו, שקנית אותם, או גולתם. בכמה עלו לך שני השדים הללו?

הזקן התמוגג בדמעות והתחיל מספר, איך טבל בניו ובנותיו, נשארו לו דק-שני הגברים הללו, שהוא מקדיש להם את-חייו וחי אשתו הזקנה. לשמע הדברים הללו אמר אחד לחבירו:

— שמעו נא, חברים, את דברי האדבוקאט! החלשם-הברים, במי להתחיל.

התחילו הוויכחים. הללו אומרים בזקן והללו מטעימי, שמכנה טוב להתחיל: בשעה שיהעללו בה יהא נעים לראות את העויותיו של הזקן האדבוקאט ואת צריחתיו. ראו זקן והזקנה, שנוז-דין נמתח על כל ארבעתם, והתחילו מתחננים, שיתחילו בהם ולא בילדים, כדי שלא יראו בענות-נפשם של נכדיהם. אז התחילו הרוצחים לכא בששא ופחן עם חלקיהם למות:

—אנו אולי נעשה את רצונכם האחרון ואולי גם לא נמית אתכם כלל. רוצים אנו רק להתברר קצת עמכם—ולא יותר. נשחק, זקנה, בזקן שלך במשחק-הכדור: הזקן יהיה הכדור, ואחד מאתנו יעמוד מצד אחד ואת, זקנה, תעמדי מן הצד השני. כדי לקלמו. הזקנה עמדה דומם בלי דעת מה לענות. ובלי להמתין לתשובתה נטלו את הזקן-הכדור והתחילו זורקים אותו בדיר של עצם מכותל לכותל במרחק של שמונה אמות, עד שנתפוצץ מוחו והזה על גללי-הבהמות וגם—דבק בזקנה... אחר-כך הרגו גם את שני הילדים, ורק בזקנה לא נגעו. ועלובה זו עדיין היא עסוקה יומם ולילה ברחיצת אצבעותיה, שלפי דבריה, דבקו בהם רסיסי-מוח של בעלה ואי-אפשר להרחיקם בכל הרחיצות שבעולם...

(ב) **דירא'ונה** (פ. פירוליה). גם בעיר זו הסבו שורר ורצח כל מיני חבורות של שודדים, ואף זו של מארסיה המפורסמת; אבל הקרבנות של פטלורה רבו על אותם של שאר המחריבים. מספר קברי ההרוגים שבעירה זו עולה על מספר שבע מאות. הטבח היותר נורא היה באב תרע"ט. השחיסות, שהיו אחריה, הצמינו באכזריות לא פחות מן הקודמות לו. ואולם בפעם האחרונה (מי יודע, אם זוהי באמת הפעם האחרונה?) דקדקו ביהוד להחריב בתי-כנסיות ובתי-מדרשות. והמתריבים האחרונים הללו היו שייכים לחיליו של בודיני. זה הגבור של הכולשוויקים, שמתפארים בהגנתם על היהודים. חיליו של האטאמאן בודיני זה התעללו בכנות-ישראל באפנים אכזריים, שאסילו היסטורית-הדמים האוקריינית אינה יודעת כדוגמתם. בכנות-ישראל העדינות נשארו, לאחר שעבר חיל בולשוויסטי זה, רצועות-נפש ומוטב לעבור על זה בשתיקה... ולא בדירא'ונה בלבד נעשו מעשים כאלה לבנות-ישראל. העירות וואחנובקה, פליסקוב, וולקובינץ וזינקוב—כולן הן הקרבנות של חיל-בודיני, גבורי-הכולשוויקים. ביהוד סבלה מן ההתנפלויות השיגות העירה (ג) **זינקוב** (פלך קיוב). היא עברה וכסלה מן העולם ממש. רוב יושביה היהודים נהרג עוד בקיץ תרע"ט, והמעט שנשאר היה למאכל לחיבו של האטאמאן סוקולוב, שאחר-כך שרף את העירה באש לאחר ששדד כל מה שבחוכה, עד שמסרו לי אנשים, שעברו בחורף זה דרך עירה זו, כי לא ידעו מקומה. אינה העירה נעשתה מרעה לבהמות...

(ד) **פוגרבישץ** (פ. קיוב). הטבח הגדול, שהיה בה, חל בשבת, כ"ז אב תרע"ט. ביום אחד נהרגו בה כארבע מאות איש והנשארים פחדו לנפשם ולא ידעו למי לפנות לעזרה. אז בחרה העדה בדיליגאציה של שנים מחשובי-הקהלה, שחשע אל ה"מיניסטר היהודי" של פטלורה, פ'נס קראסני, שהזיידנציה שלו היתה אז, כאותה של האטאמאן פטלורה, בעיר מיז'יבו. שני הצירים סכנו עצמם "לנסוע לאותו, מנגן-ישראל" ולבקש על נפשם ונפשות עולליהם, שישלח להם חיל-מגן להצילם מן האכזרים ה"פונסטאצנים" (המתקוממים), שהולכים להנקם בכולשוויקים ומכלים חמתם בישראל. הצירים הנחרים על-ידי עדת פוגרבישץ עברו בעגלה דרך, שהיתה מסוכנת על כל מדרך, כף-רגל, עד שבאו לעיר-הבירה של פטלורה ושל קראסני. על חדרו של האחרון מבחוץ היה דבוק שלם ועליו כתוב באותיות עבדיות: "כאן מקום-מגוריו של האדון המיניסטר היהודי". שמחתם גדולה בתקותם, שישועת בני-ערים קרובה לבוא. שומרי-הסף של האדון המיניסטר, אמנם, סגרו בעדם מבוא אל החדר פנימה; אבל סוף כל סוף הגיע התור להם להכנס לפני ולפנים. הם נסו לדבר עמו, "יהודי", על-פי חוקי ה"אבטנומיה", אבל הוא דבר עמהם

אוקריינית דוקא, מרוב פטרויות. הצירים ספרו לו את כל מה שאירע ליהודי פוגרבישין, כי בצירה גדולה הם, ואם לא יחוש לעורחם, יתנו לגנוע בחרב המתקוממים. ובעוד הם עומדים ומתנים את צרות פוגרבישין נשמעה דפיקה בדלת—וטלגראמה באה, שקרא אותה האדון המיניסטר בפנינו. „ז'בטובה (מחוז טאראשצ'ה, פ. קיוב): בלילה וכיום הורגים ושודדים אותנו ומדליקים בתינו באש. נהרגו כך וכך. אנוסות כך וכך. אנו מתחננים לפני האדון המיניסטר, שימהר להגן עלינו מפני המתפללים". חתומים: הרב והרבה חתימות אחריו. ופנחס קראסני זה אינו נרעש, נפשו אינה סולדת לקריאת בשורת-החורבן של עיירה שלמה, שיש בה מאות הרוגים ואנוסות. הוא גם אינו מרבה להתפלא על זה, כאילו דבר רגיל השמיעוהו, ובמקום זה משתדל הוא להוכיח לנו, שאלה המזיקים החדשים, שקמו על בית-ישראל, אין להם חלק בניסיון של האטמאן פטלורה ובאמת מתקמים הם בבלשווייקים, שנתרבו במחוזות טאראשצ'ה ובדריטשוב. וכמה שהרבו הצירים בראות ובמפחים חותכים, שהיהודים המודים בתנועה הבולשווית הם מעט מאד והעובדים במשרדי-הבולשוויקים עושים כך מחוסר אמצעי-מחיה, שהרי רק מי שעובד בתור קומיסאר גדול או קצין מקבל מדי השלמונות את הצרכים היותר הכרחיים, והוא אפילו במדה מצומצמת—לא שם האדון המיניסטר לב לדבריהם ועמד והטף להם מוסר, שראוי ליהודים להדבק בשלמונו של פטלורה, שהרי הוא טוב ומטיב לחוסים בו ואין בו הבדל בין גזע, דת ולאום, ואשרינו מה טוב חלקנו אם תפול אוקריינה נחלה לפטלורה: אז האכזבנומיה היהודית בטיחה. ובעוד הוא מדבר מתקבלת טלגראמה חדשה: „בורשיווקה. חיילי-פטלורה התגפלו כחיתו טרף, הרגו, שדדו, אנסו. הצילה?!". כאן עומד „הפריק" היהודי משתומם: בפירוש נאמר, שחיילי פטלורה הולכים ומחריבים קהלה ישראלית לא תחת דגל „הפובסטאנצים", אלא, פשוט, בתור פלוגה מסודרת עם איפצירים. שידועים פרק בטכסים-מלחמה. הצירים שאלוהו:

— כלום ואמר האדון המיניסטר, שגם ההרגה בבורשיווקה נסתדרה לשם נקמה בבולשוויקים? אם-כן, מפני-מה הנקמה נעשית ביהודים דוקא ולא בנוצרים, אפילו לא בקתולים ופרוטסטאנטים?

שום תשובה לא קבלו הצירים על זה זולת מלים מקוטעות: „אלמינמים שחורים", „זרמי-הזמן", ועוד. שואלים הצירים:

— והאכזבנומיה, שהאדון כל-כך משבח אותה, בשביל מי היא: בשביל חיים או בשביל מתים? הלא עזרה מבקשים, הגנה, פקודה מצד המיניסטר להרגיע את חיות-הטרף, להפסיק את מעשי הרציחות, השוד והאונס?
על זה קבלנו תשובת האדון:

— שובו לבתיכם.

— לאילו בתים?

— לאהליכם, במקום-שבתכם. ואני מצדי אעשה מה שביכולתי למנוחכם. הבינו הצירים, שישועה רחוקה מאתם ולא היה כדאי, ששמו נפשונו בכפס והלכו במקום-סכנה עד שבאו למקום המיניסטר. ואף-על-פי-כן עדיין חיתה בהם האמונה, שתעשה איזו פעולה ממשית להגן בעד היהודים. ואולם לאחר שבועים נתקבלה טלגראמה מן האדון המיניסטר פנחס קראסני, שהוא שולח לפוגרבישין, ז'בטובה ובורשיווקה מספר פודים של קמח-דגן לחלקם בין הסובלים רעב מסבת הפוגרומים שהיו שם. שובני-העפר שבז'בטובה ושבבורשיווקה לא שמחו על צדקת-פזורונו של

המיניסטר היהודי; אבל בפונרבישין, שעדיין נשארו שם יהודים בחיים, התפלגו הדעות. החלק היותר גדול של יהודי פונרבישין אמרו: לא מדובשך, ולא מעוקצך, או: שקיל מינותך ושדי אחירי!—ודרשו לרחות את ה"מתנה". מוטב שישלח המיניסטר סקודה להשקיש את הרוחות והגנה. והחלק, שהוא נכון תמיד להושיט יד ולוותר על הכל בשביל לנימה אחת, טען: חלילה לנו להרגיז את השלטון העליון במה שנשפוך את כוסו על פניו! נצחו אלה, שאמרו: אין בודקין למונות, כנהוג. זו היתה כל ה"עזרה", שהושטה על-ידי המיניסטר היהודי לשלש הערים האומללות. ואולם בשאר ערי-אוקריינה היה נוהג אחרת. לאחר כל טבח וטבח, שהיו עורכים חיילי-פטרורה, היה מודבק בתצות העיר "מאניפסט" מאת המיניסטר היהודי בנוסח אחד: "הרגעו! מעכשיו אחזו באמצעים היותר נמרצים נגד כל שוד ורצח ובראשית התפרצותו ידוכא בכח-הנשק בהשגחת השטח העליון שלנו". ועל החתום: המיניסטר לעניי היהודים פינחס קראסני. והיו שואלים האומללים שאלח-תם: והיכן היית, אדוננו המיניסטר, אתמול, בשעה ששמאו את קדושת כנותנו, בשעת כריחת ידים ורגלים, בשעה שהחרב גזרה על ימין ועל שמאל ומלאך המות לא הבחין בין נער חזקן, ילדה חזקה? — ולא רק שהאדון המיניסטר לא היה עושה כלום לקדם את פני-הרעה ולא רק שכל ה"מאניפסטים" שלו לא היו אלא דברים במלים, אלא שעוד היה מנהל תעמולה לטובת שלטונו של פטרורה.

הדבר היה באחד מחדשי הקיץ, תרע"ט, בעיירה ק, פ. קיוב. פטרורה נכבדו ובעצמו סר לאוחה עיירה ודרש, שיבואו כל היהודים שכאותה עיירה לאספת-עם בכ"ר-השנה. כשנתאסף כל העם התחיל השואף קיבות להטיף מוסר לבני-ישראל: הם מורדים בו, ובכלל, הם פורקי-עול, מרגלים לטובת שלטון-הבולשיוויקים ובעצמם אשמים הם בגורלם. ישראל הוא גוי חוסא: הוא מביא את מבחר בניו וכנותיו על מזבח אהבת-השלטון של הבולשיוויות—ושלטונו שלו מהו אשם בפונרומים? הנוסחה אחת היא: חמת-העם התפרצה והיא עושה נקמות באויביה; ועליכן קשה לעצור בפני הדימה. העצורה בעם. — מוסר זה הטיף האטאמאן פטרורה לעיני אלה מחייליו שיריהם עוד היו מלוכלכות בדמי נפשות נקיות מישראל. שמעו הרצחנים מפורש יוצא מפי האטאמאן, שמעשיהם אינם אלא התפרצותה של חמת-העם על אויביהם, והבינו שאין בהמשכת מעשה-ההרג משום חטא ואשמה. אלא משום מלוי חובתם לארץ המולדת. והיהודים שמעו את "מוסרי המוב" של השליט ועמדו כשיזות נאלמות, בלי הניד יד ורגל, כאילו מודים הם באשמתם ומכירים בחטאיהם, שלא היו ולא נביאו. אחר נאום כזה הלכו כפופי-ראש ומדוכאים אל המיניסטר היהודי: לשמוע מה בסיו. והוא הציע לפני הצבור הישראלי להתרצות אל השליט ולהראות לו לפטרורה הכנעה מרובה ורגשי-נתינות, כאורח פטריוטים נאמנים. ולתכלית זו הציע פינחס קראסני לאסוף סכום של כמה רבבות רובל ולקנות בשביל האטאמאן סוס לבן במלאי אמוץ, שאליו משתוקק האטאמאן כל ימיו, ובזה ישכנו היהודים את חמתו, שהיא כאש בוערת ונתכת על ראש עם-ישראל. הסכום הדרוש נאסף כהרף עין ונמסר לבקאים בדבר לבקש סוס, שיש לו הסגולות הדרושות. לא ננקל הצליחו הבקאים בדבר למצוא סוס, שיהא לבן ולו מלאי אמוץ דוקא. לסוף מצאו את הסוס המבוקש והוציאו עליו סכום גדול. לצני-הדרור המליצו על זה את המאמר: "יאה עניותא לישראל כוורדא סומקא לסוסא חוורא". כי גם מלאי אדום מדי-ישראל היה בסוס הלבן, שישראל נתן לפטרורה שומץ-דמו... והאדון המיניסטר הציע צירימוניה שלמה של הגשת חמנתה

להאמאמאן: ראשי הקהלה מוליכים את הסוס עד כנר-השוק ולפניהם שני דגלים מדגלי פטלורה; בכנר-השוק מוסרים את הסוס להמינסטר לעניני-היהודים והוא עומד על יד הסוס עד שמרכיבים עליו את האמאמאן פטלורה. הצירימוניה נתמלאה לכל דקרוקיה ופרטיה. וכאן קרה מקרה מפליא: הסוס הרגב לא הסכים בשום אופן להחזיק על גבו את האמאמאן. כמה שהחזיק השליש העריץ את המתנ והרסן—הסוס באחת: קופץ ודוהר ומרים את רגליו הקדומות והאחורות ועושה תנועות חזקות עד כדי סכנת נפשות. היהודים, שנמצאו בשעה זו בכנר-השוק, התפללו תפלה בלחש: „רבון העולמים, יגולו רחמך על אהוביך וידעו הכל, שיש דעה בעליון—וירמוס הסוס הקנוי בדמי-ישראל את רוכבו העריץ כמו שאירע בשעתו לצוור-ישראל הידוע, הגנרל-גוברנאמור הקיובי דרנמלן“. אבל פטלורה גם הוא חכם—וירד מסוסו בעוד מועד. לא הועילו לו כל נסיונותיו בהלכות-רכיבה: היה מוכרח לרדת מעל הסוס הלבן. ובכעס עצור פנה אל הנאמפים ואמר:

—נשתנו הזמנים: כשהאנשים מורדים, אז הסוסים נכנעים, וכשהאנשים מראים אותות-הכנעה, אז הסוסים מתפרצים מפני אדוניהם".
והתוצאה של מעשה-עבד זה ידועה: פרעות חדשות לעשרות.

(סוף יבוא).

ספרים חדשים

שנתקבלו בבית-המדרש של "הש"ח":

הוצאת-שטיבל, ניו-יורק גם ווארשה תרפ"א: (א) ח. ריב, הדמיון היוצר. מסה פסיכולוגית, תרגום ד"ר נ. טורוב, VIII גם 248 עמ'; (ב) פ. ס. אלטנברג, כתבים נבחרים, תרגום ג. שופמאן, 270 עמ'; (ג) קנוט האמסון, וויקטוריה, תולדות אהבה אחת, תרגום פ. ס. גינזבורג, 108 עמ'; (ד) היפוליט טין, פילוסופיה של אמנות-התרגום א. י. איינהורן, ספר ראשון, 207 עמ'; (ה) החקופה, ספר עשירי, טבת—אדר תרפ"א, 529 עמ'. הוצאת "קדימה", ניו-יורק תרע"ט: (א) א. בן-יהודה, עד אימתי דברו עברית?—132 עמ'; (ב) ד"ר ב. מוסקטוב, הנביאים, ח"א: עד גלות-בבל, XI גם 184 עמ'; (ג) ד"ר נ. סלושץ, מאיירחים (מספר-המסעות), 112 עמ'; (ד) י. ד. ב. ברקוביץ, ספורים, 108 עמ'; (ה) מ. ברנשטיין, מחיי הארץ (עם הקדמת ר. בריינין, VIII גם 112 עמ'; ו) קנוט האמסון, פאן, תרגום ס. ליפסון, 109 עמ'. הרב יעקב לווינסון: רעיונות וחומר לדרוש לכל פרשיות השנה. ניו-יורק תר"ם; 158 עמ'.

משה אפרים אפרתי: משמיע שלום: יפו תרפ"א; 12 עמ'. ברוך גלאזמאן: באגניעו, נאועללען, פארלאג, קולטור. ניו-יאָרק 1921; 224 זייטען.

ש. גארעליק: גרויסע נשמות. פארלאג, "וואַסמאַן", דרעזדען 1921; 169 זייטען. מלך ראובן: נאעקטע לידער. קוואל-פארלאג. ווין 1921; 186 זייטען. די פראָלעמארישע שטימע, אָרגאַן פון דער אידישער סאָציאַליסטישער פארטיי (פוע"צ). נומערן 10—15. ניו-יאָרק, 18 פעברואר—10 מאי 1921. ערד און ארבייט. זאממעלעכעם. ארויסגעגעבען דורכין מרכז פון, צעירי-ציון, אין ליטע. קאָונע תרפ"א; 24 זייטען.

Jakob Klatzkin, Krisis und Entscheidung im Judentum. Der Probleme des modernen Judentums 2te, ergänzte Auflage. Jüdischer Verlag. Berlin 1921; 208 SS.

Prof. Dr. Adolf Schwarz, Der hermeneutische Kontext in der Talmudischen Litteratur. Wien 1921; 208 SS.

Materialy w sprawie Żydowskiej w Polsce. Pod Redakcją I. Grünbauma. Warszawa 1921; 178 str.

מְחַקְרִים סוֹצִיולוֹגִיִּים בְּתוֹלְדוֹת הָעִבְרִים הַקְדְּמוֹנִים.

מאת

ד"ר א. ש. וואלדשמיין.

מאמר ראשון: "בית-אב" ו"משפחה".

I.

המלה "משפחה" יש לה הוראה אחרת עכשו משהיתה לה בימי אבותינו הקדמונים. מקור המלה "משפחה" אינו ידוע בכירור; יש גוזרים אותה משורש "שפח" — קשר⁽¹⁾, ויש מקשרים אותה בשורש הערבי سَفَح (שפך)⁽²⁾. אך מה שכרור הוא — ששם זה, בהוראתו היותר עתיקה והיותר מצומצמת שבחנך, הוא יותר כולל ומקיף ממושג ה"משפחה" בזמן הזה. אם נאמר, למשל, באילן-יהוס של בני-נח (בראשית, י'): "מאלה נפרדו אי הגוים בארצותם, איש ללשונו, למשפחותם בגויהם" (שם, י', ה'), או יש לנו כתוב מעין: "ואברכה מברכך ומקלליך אאור ונברכו בך כל משפחות האדמה" (שם, י"ב, ג'), — הרי מוכח, שהמשפחה אינה בשום אופן רק קבוץ בן שני דורות, אלא קבוץ בעל היקף יותר גדול. והנה בהוראתו היותר מצומצמת והמסוימת ביותר נמצא מושג זה בספר יהושע. שם אנו קוראים: "והיה השבט, אשר ילכדנו ה', יקרב למשפחות, והמשפחות, אשר ילכדנה ה', תקרב לבתים, והבית, אשר ילכדנו ה', יקרב לגברים"; ולסוף, כשנלכד, הגבר" עכן, לקחו יהושע, ואת בניו ואת בנותיו ואת שורו ואת חמורו ואת צאנו ואת אהלו ואת כל אשר לו" (יהושע, ז', י"ד—ט"ז, וכ"ד). מכל זה אפשר לראות, שה"משפחה" הקדמונית, בתור יחידה קבוצית, נופלת, אמנם, בחשיבותה מן השבט, אך היא יותר מרובת-אוכלוסים לא רק מן המשפחה בזמננו, אלא גם מ"בית-אב"⁽³⁾, שאף לו יש, כמו שראינו מן הפסוקים שלמעלה, הקף יותר גדול מלזו האחרונה.

(1) ערך, משפחה. בן-י: יום ושרף. שפח' בקונקורדאנציה של סירס ט.

(2) ערך, משפחה. בקינג. בזה למקשר את השם. משפחה" גם בשם. שפחה. ובכן הדבר כאן כמו במלה familia ביומית, שכאן מן השם famulus (יותר נכון famel) — עבר. אף-על-פי שהמשפחה העברית העתיקה, כמו שנראה להלן, אינה דומה ל-familia רומית, אלא לגנסי הרומי.

(3) ביהושע נאמר, אמנם, "בתים" סתם; אבל משמות, י"ב, ד' ("שה לבית אבות, שה לבית") אנו למדים, ש"בית" ו"בית-אב" דבר אחד הוא.

אצל העברים הקדמונים היו, אפוא, לפי זה, בתוך השבט וקודם לו, שלש יחידות קבוציות, שהיו מיוסדות על קרבת-הדם, — האחת יותר גדולה מחברתה גם באוכלוסים וגם בחשיבות דתית ומדינית: (א) מה שאני נוטה לקרוא "האוהל"⁽¹⁾, הדומה ל—domus הרומי. קבוצת בן שני דורות, אבות ובנים; (ב) "בית-אב", שהיה מורכב משלשה או ארבעה דורות ומ"אחלים" הקרובים קרבת-דם לדורות אלה. בית-האב דומה, אפוא, ל—familia הרומית, וכוז האחרונה מיוסד גם "בית-האב" בעיקרו על קרבת-הדם; אבל הוא כולל גם חברים, שאין להם אליו שייכות פיסולוגית, כמו עבדים ושפחות. אברהם קורא לאליעזר עבדו: "בן-ביתי היורש אותי"⁽²⁾; ומשמות, יב, ג', ומ"ד, אנו למדים כמו-כן, שהעבד נחשב לכן "בית-האב", אם רק הוא מתקבל אל תוכו על-ידי מעשה דתי, כמו מילה; וג') "המשפחה", שהיא מורכבת בעיקרה מבתי-אבות, אבל רחבה היא יותר מסכום בתי-האבות של הרכבה זו. היסוד של קרבת-הדם האמתית הוא יותר הלש ב"משפחה" מבית-האב. ל"בית-האב" נכנסים בתור חברים בעיקרם עבדים ושפחות, ובלי זכות שלמה וגמורה; לתוך ה"משפחה" מתקבלים, בתור חברים או בנים לה, "גרים", כלומר, בני-אדם זרים, שנפלטו מאיזו סבה שהיא משבטים או ממשפחות אחרים, והם נשארים בני-אדם חפשים בתוך אותה "משפחה", שלתוכה הם נכנסים גם-כן על-ידי איזה מעשה דתי מעין ברית-דם⁽³⁾ או "ברית-מלח"⁽⁴⁾, ובזכויות שוות, או כמעט שוות, לאותן של החברים העיקריים. ה"משפחה" של העברים הקדמונים דומה, אפוא, בהרכבתה, וכמו שנראה להלן, גם בחשיבותה הדתית והמדינית, ל—gens הרומי, ל—clan הקלטי והאנגלי ול—Geschlecht הגרמני. צריך להטעים כאן, שהגדרות אלו של "בית-אב" ו"משפחה" מכוונות רק לסדריר החיים היותר קדמונים של העברים, בשעה שעדיין היו אלה במצב של שבטים נודדים. עם התישבות העברים ישיבת-קבע בארץ, היו המושגים "בית-אב" ו"משפחה" הולכים ומתרחבים, הולכים ומטשטשים. אז כולל השם "משפחה" לא רק את המושג ננס, ואפשר, יותר נכון, לא זה כלל, אלא—עיר ("כי זבח משפחה לנו בעיר", שמואל א', כ', כ"ט), מחוז ("ולקחתי אתכם אחר מעיר ושנים משפחה", ירמיהו, ג', י"ד), עם שלם ("על כל המשפחה, אשר העליתי מארץ מצרים, לאמר: רק אתכם ידעתי מכל משפחות האדמה", עמוס ג', א'—ב'; "ואם משפחת מצרים", זכריהו, י"ד, י"ח). כמו-כן נעשה "בית-האב" שוה לגמרו לא רק להמשפחה ("אם לא אל בית-אבי תלך ואל משפחתי", בראשית, כ"ד, ל"ח), אלא גם להשבט

- (1) בתנ"ך אין לו שם מיוחד. —עובדת מוכיחה, שלא היתה לו שום חשיבות דתית, מדינית או כלכלית בחברה העברית. אהל בערבית מורה על קבוצת משפחתי או גזעית.
- (2) בראשית, מ"ד, ג'. זה היה אמנם, קודם לידתו של יצחק; בדרך כלל לא היו העברים יורשים—את אדוניהם, כמו שאפשר לראות אפילו מן המסוק הבא אחר זה.
- (3) עיין: W. Robertson Smith, Religion of the Semites, 1914, pp. 314ff.; Covenant of Blood Trumbull, של (4) סמית, שם, עמ' 270. השוה: במדבר, י"ח, י"ט.

(„ועשרה נשיאים עמו: נשיא אחד, נשיא אחד ל בית־אב, לכל מִטַּת יִשְׂרָאֵל“),
 (יהושע, כ"ב, י"ד), או לקבוצת כעין שבט (ביחוד בעזרא ונחמיה), ואפילו להעם כולו
 (בנביאים „בית־יעקב“, „בית־יוסף“, „בית־ישראל“).

II.

מה מקומם של ה„אוהל“, „בית־האב“ וה„משפחה“ בחברה העברית הקדמונית
 ומה יחסיהם זה לזה? — ה„אוהל“ הוא קבוצת, שנוצר לשם רב־ידגוע, לו אין תפקידים
 צבאיים ולא תפקידים כלליים ודתיים מיוחדים; באלה הוא תלוי בבית־האב ובמשפחה.
 בית־האב הוא קבוצת כלכלית־דתי. המקנה הוא קנינו של בית־האב. אדמת־השטח
 מתחלקת, אמנם, בין המשפחות (במדבר, ל"ג, נ"ד); אבל המשפחה מחלקת אותה שוב
 לבת־האבות לשם עבודה, כעדותו של ג'ינגס⁽¹⁾ ביחס לעמים פרימיטיביים אחרים
 וכמו שאנו רואים במדבר כ"ז. ואדמה זו נעשתה קנינו של בית־האב לאחר שנמששו
 דצורות של השבט והמשפחה, עם ההתיישבות הקבועה על האדמה, ביחוד לאחר שמלך
 מלך בישראל. הפולחן הרגיל היה, כנראה, בידי בית־האב. המשפחה היא, אמנם,
 יחידה דתית, שיש לה טומט⁽²⁾ מיוחד בתור אֵל או עצם. מאולל; אולם דפולחן של
 רוחות־האבות, — שהוא „כנראה“ אחד עם „תרפים“, ה — lares et penates
 העבריים — קודם לאותו של הטיטס, ומקורו הוא בלי ספק בבית־האב. אבי בית־האב
 היה גם הכהן; ומכאן הנביא: „וזהו לו לאב ולכהן“ (שופטים, י"ז, י). ומטעם זה,
 וגם מפני שהמקנה היה קנינו של בית־האב, לא קנינה של המשפחה, היתה גם
 הקרבת הקרבנות. וביחד עם זה גם חניגת החגים, ענינו של בית־האב. רק פעם אחת
 נזכר הקרבן או החג בקשר עם המשפחה — „וזבח משפחה“ (שמואל א', כ', ו'
 וכ"ט), וגם זה באופן בלתי־ברור — מה שמראה אפשר, על עתיקותו של חג זה —
 בעוד שקרבנות חשובים כקרבן־הפסח והקרבת הבכורים ופדיונם הם ענינו של בית־האב
 (שמות, י"ב; שם, י"ג, י"ג; „בכנין“; שם, י"ג, ט"ז; „בני“).

המשפחה היא קבוצת צבאית־משפטית. בתור יחידה צבאית היא נקראת, כנראה,
 בשם מיוחד „אלף“ (שופטים, ו', ט"ז; במדבר, א', ט"ז, והשוה: שמואל א', ו', י"ט
 וכ"א), בעוד שראשה־משפחה נקרא „אלוף“, או „שר־אלף“, כאצל האדומים (שמואל א', י"ז
 י"ח; בראשית, ל"ז). היא הנוטלת על עצמה את גאולת־הדם כלפי חוץ והיא המנהלת את
 הפוליטיקה החיצונית בכלל.

למשפחה יש השגחה כללית על בתי־האבות. היא מוציאה לפועל את הזכויות
 והחובות המוטלות על בני־המשפחה; מבארת את יחסי־הנשואים ואת חוקי־ההתנהגות,

(1) יסודי־הסוציולוגיה, עמ' 210.

(2) „טומט“ היא מלה יהודית (היא שאלה מלשונם של היהודים האסיריקנים). שהוואתה היא
 איזה עצם טבעי, צמח, וביחוד חיה, שהמשפחה ראתה בו את סקו־טחצבתה ושהיא האלילה
 אותו. על ה„טומט“ ידובר באריכות במאמר מיוחד.

והיא מכרחת את בתי־האבות להתחשב עם אלה¹). היא מתערבת בכל הריבויות והסכסוכים בין היחידים. „זקני־המשפחה“ — „זקני־העדה“, זקני־העם, שרי־האלף בשעת־מלחמה — הם השופטים, כמו שרם גם היועצים היושבים „בשער“ בשעת־שלום; ולהם יש כח משפטי לדון גם דיני־נפשות (דברים, כ"א, י"ח-כ"א; כ"ב, י"ג-כ"א). והמשפחה, מסדרת גם את עניני נאולת־הדם מבפנים (שמואל ב', יד, ה'—ז').

בתור יחידה דתית היה למשפחה, כאמור, מיטם מיוחד, שאליו התייחס יחוס משפחתי ושאותו עבדה בתור אל. המוטם הוא, כפי הנראה, יצירה דתית יותר מאוחרת מן הפולחן של רוחות־האבות, אף־על־פי שזה האחרון התקיים יותר מן הראשון ואותו אנו מוצאים גם אצל עמים תרבותיים, כמו המצריים והעברים, וכיסינו־גם אצל היסאנים והסינים. המוטם משמש מעבר לאֶל השבטי. בודאי היו לכתחלה גם חגי־משפחה מיוחדים, כמו שרואים מן הבטוי, „זכת־משפחה“, שהוכא למעלה; אלא שבמרוצת־הזמן נמשמשה צורת־המשפחה יותר ויותר והתפקידים הדתיים של המשפחה עברו לבית־האב.

III

ועכשו נתבונן אל סולם־היחס ומושגי־הקרבה של העברים הקדמונים. ב„אזהל“, קבוץ מורכב משני דורות. אבות ובנים, מושגים אלה עדיין הם פשוטים למדי. ב„משפחה“ אין שאלה זו שאלה ממדרגה ראשונה, אינה דיאלית. המשפחה מיוסדת, כאמור, על קרבת־דם אמתית, עד כמה שהיא מורכבת מבתי־אבות, או מדומה, עד כמה שהיא קולטת יסודות זרים, שנכנסו אל תוכה על־ידי מעשה דתי. יחסי־הקרבה שלה תלוי, איפוא, ביחס־הקרבה של בית־האב ושל הקרבה ההדדית של בתי־האבות. מה שצריך רק לציין הוא — שהיחיד מתייחס לפי המשפחה (גרישוני, „קת"י) ולא לפי בית־האב או השבט. רק בבית־האב היו סולם־היחס ומושגי־הקרבה מורכבים ומסוככים: השם „בית־אב“, שהוא מכון לקבוץ לא של אבות ובנים בלבד, אלא של דורות אחדים, מתערבב ב„אחלים“ הקרובים לדורות אלה קרבת־הדם. ורק אם, מצד אחד, אנו למדים גורה שזה ממושגי־הקרבה אצל העמים הפרימיטיביים, הקדמונים ושל עכשו, ומצד שני, אנו מתחקים אחר שרשיהן והוראותיהן של אותן המלים העבריות, שהן מסמנות את מושגי־הקרבה, — רק אז נוכל לצאת מתוך הספק של מושגים אלה, שהשתמשו בהם אבותינו הקדמונים.

והנה, לפי דבריו של החוקר מורגן בספרו המפורסם „החברה העתיקה“, התבטאה מדרגת־הקרבה אצל העמים הפרימיטיביים על ידי השמות „סב“, „אב“, „אס“, „בן“, „בת“, „אח“, „אחות“, „נכד“, „נכדה“. מדרגת־קרבה כזו נמצאת עוד כיום אצל העמים הפרימיטיביים של קבוצת האיים הפולינזיים ובזילאנד־החדשה. שזות, דוד, „בן“, דוד, „גיס“, וכדומה, אין להם. בתנ"ך מדרגות הקרבה העברית הן: אב, אס, בן, בת, אח, אחות, דוד, דודה — גין ונכד הם שמות מסמנים צאצאים בכלל. לעומת זה,

(1) ג י ד י ג ס, יסודי־חסוציוולוגיה, עמ' 132. שם מדובר על העמים הפרימיטיביים בכלל.

חסרים בתנ"ך שמות מיוחדים לסכא. לבן־דוד, לגים.
מה שנוגע לשמות אב, בן, אח, השמות היותר חשובים בהבעת מושגי־הקרבה, הנה השם "אב" שמש בימים היותר קדמונים להוראה הפיסולוגית של המלה; אבל כבר בזמן קדום השתמשו בו גם להוראות אחרות: אדון, בעל־בית, מורה, ראש, נשיא—מפני שהאב שמש בכל התפקידים האלה—, ומח שחשוב לנו—להוראת אב רחוק. כמו שאנו רואים במקומות אין מספר בתנ"ך¹. כמו־כן מורים השמות "בן" ו"בת"² לא רק על יחס לאב, אלא גם על שייכות למשפחה. לשבט, לעם, לארץ (בני־יהודה, בני־ישראל, בני־אדום, בת־בבל, בת־ציון). וכך הדבר גם בנוגע לשם "אח", שאף הוא משמש גם להוראה יותר רחוקה מזו שנמשיג של קרבת־הדם הסמוכה, שאנו רגילים ליחס לשם "אח". אברהם קורא ללוט בן אחיו—"אחי" (בראשית, י"ג, ח'; י"ד, ט"ו). יעקב, בן־אחותו של לבן, קורא את עצמו אחיו של זה, וגם לבן קורא לו כך (נשם, כ"ט, י"ב וט"ו). ובעלי־שכם קוראים אביס לך בן גרעון—"אחינו" (שופטים, ט', ג'), אף־על־פי שהוא שאר־בשרם ממדרגה רחוקה. הרכבתו של "בית־האב" היתה אִפוא, לפי המושגים של קרבת־הדם אצל העברים הקדמונים, כך: אב וכן, לפי סדר־הדורות; אבי בית־האב הוא אבי כל הדורות הנכללים בבית־האב, וביחס אליו נקראים כל הדורות בנים. השמות נין ונכד הם צאצאים סתם, כאמור. הם נמצאים בתנ"ך בסך־הכל שלש פעמים וביחד, ורק פעם אחת בכתבים קדומים (בראשית, כ"א, כ"ג). למושג־הקרבה, שמיחסים ל"נכד" בעברית החדשה של זמננו, אין שם מיוחד בתנ"ך; מושג זה מתבטא חמיד־על־די בן סתם או ע"י הקומבינציה של "בן־הבן".. השם דוד, אמנם, רגיל הוא בתנ"ך; אך בעיקר הרי הוראתו י"ד, אוהב, וכנראה, היתה לו בזמנים הקדמונים הוראה אחרת לגמיה מהוראתו מעכשו. לשאר הקרובים בבית־האב אין מלים מיוחדות; הם נקראים "אחים" ו"אחיות" זה לזה. לרבות דגיסים, בני־הדוד, ועוד.

שיטת־קרבה זו אינה מקרית וגם אינה נובעת מהעדר כח־הבדלה בין מדרגות־הקרבה אצל העמים הקדומים. הסבה היא יותר עמוקה; היא מונחת בשיטת־הנשואים של העמים האלה. קודם כל, להעברים הקדמונים, כמו לעמים פרימיטיביים אחרים, היתה האשה לא קנינו של בעל יחיד, אלא קנינו של קבוצת שלם. באיזו צורה שהיא. בנוגע לצורות־הנשואים יש דעות שונות לחוקרים. האנתרופולוגים והסיצילוניים מכית־המדרש הישן (Bachofen, בספרו: *Westermarck, Das Mutterrecht*)

(1) מאי יושב אוהל ומקנה" (בראשית, ד"י, כ'); "הלא אב אחד לכולנו, הלא אל אחד בראנו" (מלאכי, ב"י, ט'); "ושימוני לאב לפיעה ולאדון לכל ביתי" (בראשית, מ"ה, ח'); "אב חסון גוים נתחיר" (שם, י"ז, ה'), והשנה בתלמוד: אב בית־דין, אבות נזיקין, אבות הסוכאה.
(2) השורש של שניהם הוא, כנראה, בנה (השנה, ואבנה גם אנכי ממנה". בראשית, ל"י, ג').
כתי' באה עם הכנויים, בתי' וכו', כדגש באות ה', כדי למלא את חסרון האות נ', שנבלעה בתי' (השנה: יִנִּי בערבית). שורש זה אולי כבר ביחוד במלה מנחתי, במובן ערים או כפרים שייכים לעיר הראשית של המחוז: מבחשכון ובכל בנותיה" (במדבר, כ"א, כ"ה).

בספרו: Lippert, History of Human Marriage בספרו: Die Familie, Geschichte der Familie, ואחרים (הזכונים אחרים) סוברים, שהיתה האשה לכתחלה קנין הצבור של בית-האב. ומפני שעל-ידי כך לא היה ידוע, מי היה המוליד את הילד, היה זה האחרון מתחם לא לאב, אלא לאם, — שיטה של התיחסות, שאנו קוראים לה בשם ה"שיטה המטרונימית"⁽¹⁾. אבל אחר-כך עברו העמים לתקופת הפולינאמיה או הפוליניניה (רבוני-נשים) ולשיטת-המטרונימיות או המטריארכאליזם. אולם החוקרים החדשים יותר (Starke בספרו: Die Formen der Familie, Grosse בספרו: Die primitive Familie, Tarde בספרו: Les Transformations du droit, ואחרים) חושבים, שלא היה לנשואים סדר-השתלשלות מן המטרונימיות למטרונימיות דוקא; שהרבה עמים לא עברו את תקופת-המטרונימיות כלל או לא היה כלל שתוף הנשים אצל כל העמים כאחת. אבל כולם מורים, שיש להרבה עמים שרירים גם בלשון וגם במנהגים, שמוצאם משותף-הנשים. וכמובן ידוע הוא, שיש שיטות-נשואים שונות להעמים הפראים או הפראים-למחצה של עכשו, שאף הן עלולות להכניס את ההשתלבות של מדרגה-הקרבה הנזכרת. שיטת-הפוליאנדריה (רבויה-בעלים). למשל, נהוגה גם עכשו אצל שבטים אחדים ביהודו. השיטה הפונאולוגית, — כלומר, השיטה של נשואי קבוצת-אחים לקבוצת-אחיות, שאינן אחיות להם, אך שכל אחת מהן היא אשתו של כל אח — היתה עדיין נהוגה באייראן וז'אז'י בשעה שנתגלו על-ידי האירופים⁽²⁾.

אך באמת אין לקבוע מסמרות בדבר ולומר, שהיתה השתלשלות-הנשואים אצל כל העמים באופן שזה. יש שעמדו עמים שונים על מדרגת-ההפתחות שזה, ואף-על-פי-כן היו רב-חלים גדולים בשיטת-הנשואים הנהוגה אצלם. כאן היתה בחזקתה שיטת השתוף בנשים ושם — שיטת פונאולוגיה; כאן שלטה הפוליאנדריה ושם — המונוגאמיה; אצל שבט או עם זה שררה המטרונימיות ואצל שבט או עם אחר — המטרונימיות. בעיקרו היה הדבר תלוי בחנאים הכלכליים. אם, למשל, חי שבט בארץ צחיחה והפרנסה היתה בלתי-מצויה, נעשתה הריגת הילדים רגילה בתוכו, ביחוד הריגת הילדות; ואז היו התוצאות-פוליאנדריות. ולהפך, במקום שהכלכלה יותר קלה ומצויה, היתה אפשרות לפוליניניה או לפולינאמיה להתפתח.

מה שנוגע לעמים השמיים, ברור הוא, ראשית, שקדמה אצלם המטרונימיות למטרונימיות, ושנית, שבימים הקדמונים היו להם שיטות-נשואים, שהיו שונות גם מן המונוגאמיה וגם מן הפוליניניה של עכשו. ה"קדשות", שתפסו מקום חשוב כל-כך בחיים הדתיים בכל (השוה "סוכות בנוח", מלכים ב', י"ז, ל'). הן מוסד, שנשארי כנראה, בתור שריד משיטת השתוף בנשים, וראלילה הבבלית עשתר היא אלילה

(1) המטרונימיות לא תמיד היתה תוצאות השתוף בנשים כמו שנראה להלן.

(2) ג'ירדן גס. יסודי-הסוציולוגיה, עמ' 118.

פוליאנדריה¹). ואליה זו מופיעה בתור עשרת גזע אצל עמים שמיים אחרים. לרבות העברים. אסטרבון מעיד על פוליאנדריה אצל הערביים, ונשואי "מוטה" (שליטהם מקבלת האשה, ברשות קרובה, את הגבר לזמן ידוע באהלה ואחר-כך היא משלחתו כדי לקבל גבר אחר במקומו) הם שריד מפוליאנדריה זו²).

גם אצל העברים היה, כנראה, מוסד-הקדשות מוסד מקורי, (בראשית, ל"ח; דברים, כ"ג, י"ח—י"ט; מלכים א', ט"ו, י"ב; מלכים ב', כ"ג, ז'); ואף היכוס הוא, לפי דעתם של חוקרים כמאקלינג, וו. ר. סמית, וויל הויזן, בזה ל ופנצינגר, שריד מפוליאנדריה. גם נשואים בין שארי-בשר סמוכים היו רגילים ומותרים. אברהם לוקח את שרה אחותו מאב אחד לו לאשה, (בראשית, כ', י"ב). לאמנון מותר לקחת את מרת אחותו מצד אביו לו לאשה³). עמרם לוקח את יוכבד דודתו לו לאשה (שמות, ו', כ'). והפרשיות י"חוב' בספר ויקרא אפשר שהן מראות על נשואי שארי-בשר עוד יותר סמוכים, שהיו נהונים אצל העברים הקדמונים.

ומפני שני הטעמים האלה: שתוף-האשה, בצורה זו או אחרת, והחתן בין קרובים סמוכים—נתהוותה ההשתלבות של מדרגות-הקרבה, ומפני כך—גם ההעדר של שמות-הקרבה הנזכרים, —העדר, שנשאר אף לאחר-כך, בתקופת-התנ"ך, כשכבר הסתעפו ו:חבלמו מדרגות-הקרבה ונכראו המושגים החדשים של סבא, גיס, וכדומה. ומכיון שלא היו שמות מיוחדים למושגים אלה, היו צריכים ללכת סחור-סחור כדי לרבעם: "אבי-האב", "בן-דוד", "אחי-הבעל", ועוד.

(סוף מאמר ראשון יבוא).

(1) W. Robertson Smith, Religion etc., p. 58 ff. עיין:

(2) Smith, Kinship and Mariage in Early Arabia עיין:

(3) שמואל ב', י"ג, י"ב, להלן נראה, שאשר ללמוד מן המקרים האחרונים האלה, כמו

מהרבה הוכחות אחרות בתנ"ך, על המשונומיות, שהיתה שלטת אצל העברים הקדמונים.

בְּסִבְיַת-הַיַּעַר

ספור

(המשך).

מאת

מרדכי בן הלל הכהן.

יב.

אֶת־עַלְפֵי שֶׁאֲבָרֶם־חַיִּים לֹא נָלָה עוֹד בְּקָהֶל אֶת דְּבַר קִנִּית הַיַּעַר מֵאֵת מֵאֶקֶבֶסְקִי—אֵין מְגִלִּין דְּבַר כֹּזֵה כָּל זֶמֶן שֶׁלֹּא נִכְתָּב וְנִחְתָּם הַחֹזֶה כְּנֻמּוֹם—, אֲבָל שָׁמַם וְאֶרֶץ נִשְׁבְּעוּ, שֶׁלֹּא יִסְתַּר כָּל דְּבַר. וְהָרֵאשׁוֹן בְּוִיסִילוֹבְקָה, אֲשֶׁר אֵלָיו גּוֹנֵב אִיזָה דְּבַר עַל קִנִּית יַעֲקֹאזִימִיר, הִיָּה—יַחֲיָאֵל'קָה. וְכֹאשֶׁר יֵצֵא יַחֲיָאֵל'קָה, כִּידוּעַ לָנוּ. בְּמוֹצָאֵי הַיָּמִים הָרֵאשׁוֹנִים שֶׁל חֲגֵי־הַסּוּכוֹת, מִיד לְאַחֵר שֶׁהַחֲשִׁיךְ הַיּוֹם, בַּעֲגֻלַת־פּוֹסְמָה, לֹא הֵלֵךְ, כְּמוֹ שֶׁחֲשַׁבּוּ אֹז, לְתוֹר יַעַר עַל נֶהַר בְּרִיזְנָה, וְגַם לֹא נִסְעוּ לְחֹאקִיב לְהַתְּחַרּוֹת בְּדִבְרֵי הַסִּפְתָּה אֲדֻנִּים לְמַסְלָה הַיִּקְאֲטִירִינִית, אֲלֵא שֶׁם פָּנִיו לְסִמִּילוֹבְקָה. אֵל אֶלְתֵּר זִי־סְקִינֵד.

יַחֲיָאֵל'קָה לֹא הָיָה יֹלִיד הָעֵיירָה וְוִיסִילוֹבְקָה; אֲךָ זֶה כְּעֹשִׂרִים שָׁנָה נִלְקַח לְחַתָּן לְאַחַד מִמְשַׁפְּחַת־הַכַּהֲנִים, מִן הַ"יּוֹרְדִים" שֶׁכְּמִשְׁפַּחָה זֶה. הוּא הִתְחַנֵּךְ בִּישִׁיבָה וּכְשֶׁרוֹנוֹתָיו הָיוּ טִיבִים. אַחֵר חֲתוּנָתוֹ, מֶרֶם יָכְלוּ שְׁנוֹת־אֲרוּחָתוֹ עַל הַשְּׁלַחַן הָרִזָּה וְהַעֲנָם שֶׁל חֲתוּנָה, עֹזֵב אֶת הַסִּפְרִים וְאֵת הַתְּלַמּוּד וַיִּבְקֹשׁ לוֹ עֲבוּדָה וּמִשְׁרָה אֲצֵל־סוּחֲרֵי־הַיַּעַר, קִרְבֵּי־אֲשֶׁתוֹ. יַחֲיָאֵל'קָה רָאָה אֶת מִסְחָר הַיַּעַר, כִּי בּוֹ חַיִּים מְלֵאִים תְּנוּעָה וְחוֹפֶשׁ, חַיִּים, שֵׁשׁ בָּהֶם מְקוֹם לְבִרְכָּה. שֶׁתְּהִיָּה מִצִּיּוֹה, בִּיחּוּד חַיִּים, שֶׁאֵין בָּהֶם הַשְּׁגַחַת הַחֹתָן וְהַחֲתוּנָה, הָאִשָּׁה וְהַסִּבְיָה—וַיִּחְזַק בְּמִסְחָר זֶה, וַיִּתֵּן אֵל לְבּוֹ לְלַמּוּד אֶל דְּרָכָיו. הוּא הָיָה מְכִין בַּחֲשׁוֹן, עַל נִקְלָה הָיָה תּוֹפֵם אֶת מִסְפַּר עֲצֵי־הַיַּעַר, וּכְשֶׁרוֹנוֹתָיו עָמְדוּ לוֹ, שֶׁהִשְׁעֵרְתָיו עַל כְּמוֹת הָעֲצִים, גְּבָהִם וְעֵבִים לֹא הָיוּ רְחוּקִים מִן הַמִּצִּיאוֹת. לֹא־מֵלֵאֵם עָלָה בְּמַעֲלוֹת מִשְׁרָתוֹ בַּעֲבוּדַת סַחֲר־הַיַּעַר. הָיָה מִן הַפְּקִידִים הַהֲרוּצִים וְהַזִּירִים, וְגַם לֹא שָׁכַח אֶת עֲצָמוֹ, וּבְלִי מוֹסֵר־כְּלִיּוֹת הָיָה מְשֻׁלֵּם עִם הַ"נֶּאֱמָנוֹת" וְעִם הַצֶּרֶק הַמְּקוּבֵּל. יֵשׁ אֲשֶׁר "נִכְשֵׁל" בְּאִיזָה דְּבַר שֶׁכְּמִסְמוֹן־בְּעִלְיוֹ—אֲבָל מִי גָבַר יַחִיָּה וְלֹא יַחֲמֵא, וְאֵת מִי מִפְּקִידֵי סַחֲר־הַיַּעַר אֵין כְּמוֹ אֵלֵה... רַבִּים הַיַּעֲרוֹת וְרַבִּים הַסּוּחֲרִים. וַיַּחֲיָאֵל'קָה מִצָּא לוֹ תְּמִיד מִשְׁרָה אֲצֵל זֶה אֹז אֲצֵל אַחֵר, וַיִּפְרֶנֶם אֶת אֲשֶׁחוֹ וּבֵיתוֹ. וְגַם חֲשֵׁךְ לוֹ יִתְּרָה עַל כָּל צָרָה שֶׁלֹּא תְּבוּאָה.

ויחיא'ל'קה לא חכה לצירה כי תבוא אליה. אך, להפך, קוה ליום. שיעמיד במחב רגליו, שיהיה בעצמו לסוחר-יער ויחדל לצפות לשלחנם של אחרים. הן הוא ידע, כי רוב סוחר-היער בוויסילובקה, אלה קרובי-אשתו המתנשאים עתה עליה. היו בעצמם ובכבודם הם או אבותיהם, משולחים בשעתם כמורה, פקידים נושאי-משרה, ואך הודות למקרים מוצלחים גדלו ונעשו לסוחרים. לפני יחיא'ל'קה היו גלויים וידועים סודות המסחר והסוחרים אדוניו והוא גם ידע, שרבים מתוך הסוחרים האלה הם, במחילה, מתעשרים וכל הונם היסודי הוא קטן ודל, ולעתים קרובות אך „אסתרא בלנינא קיש קיש קריא“, כמשל התלמודי: שטרות והלוואות וחובות וגמילות-חסדים והיתר-עסקא— וכסף מזומן, כסף ממש. כמורה כאין... המאה תהי לאלף, והאלף יסובב רכבה, ואך שמור את דרכך לכל תמעדנה רגליך. ויחיא'ל'קה קבץ מאה אל מאה, ובצורו כבר היו שנים שלשה אלפים וישאף לקנות יער לעצמו—יותר נכון: להיות שותף באיזה יער גדול, כי טוב חלק קטן ביער גדול מיער קטן וכולו שלך: הן הוצאות-העסק גדולות תמיד גם בגדול וגם בקטן, „גר לאחת גר למאה“, והברכה מצויה ביערות הגדולים.

ובקיץ זה החליט יחיא'ל'קה בנפשו אחת ולא ישנה—לקנות לו יער ולהיות כאחד הסוחרים. עוד בראשית הקיץ, כאמצע השיט, קרו לו מקרים אחדים, בלתי-טהורים, מעילות, שלא יכול לרחוץ בפיו בנקיון סהן. הסוחר אדוניו היה מבין אלה הצעירים, מבניהם או חתניהם של סוחר-היער, שכל ידיעותיהם במסחר זה הם קונים להם מסיבב לשלחן הירוק בטלון, או בגני-הטיול אשר בערי המורד, וכל טובם ועסקיהם בירי המשולחים לעשות בהם כרצונם. והנה יחיא'ל'קה חבר אל פלונת-הרפסודות של אדונו עוד רפסודה אחת משלן, אשר קנה בכספו, וכל הוצאות השיט של רפסודה זו הטיל על חשבון ההוצאות הכלליות של השיט, על חשבון הסוחר אדונו. הדבר נודע אך עברו הרפסודות את קיוב, במקום שיחיא'ל'קה נשא ונתן על מכירת הרפסודה שלו, ואז הסירוהו מפקודתו ויפטרנהו לא בכבוד גדול. חרפה היתה לו לשוב באמצע הקיץ לביתו ויעשה חדשים אחדים בערי-המורד, ויתבונן אל הנעשה, וירא ויוכה, כי ימים טובים נשקפים לסחר-היער. בשובו אל ביתו נסע לדינפרובסק, עיר הפלך, מקום מקוה סוחר-היער, בחקוה למצוא לו שם איזה עסק. הוא נשאר לשבת בדינפרובסק כל ה"ימים הנוראים". הימים האלה הם נוראים בוויסילובקה, בביתו על-יד אשתו ותחת השנחת החותן והחותנת, אבל בעיר גדולה ונכריה ידע יחיא'ל'קה לבלות את הימים האלה במעוט חפלה וצום, ומשרת המלון „עונג-הזהב“ ידע להנעים את ישיבתם של האורחים. באכסניה זו התראה יחיא'ל'קה עם אחדים מן המשולחים בסחר-היער, ובתוכם גם עם משה-ליב יקטן. ה"מזריר הולך אצל העורב", ומשה-ליב ויחיא'ל'קה היו בני מין אחד ממשפחת המשולחים, וכמעט מקרה אחד קרה לשניהם בקיץ שעבר. הם ידעו והכירו איש את אחיו היטב, היו להם לפעמים גם "עסקים" משותפים, והתהלכו כאחים וכרעים. רק בזאת נבדלו: משה-ליב השליך את יתבו רק על הסוחרים ויבקש

לו משרה אצל בעלים נרפים או מקום-תורה אחר, למען יריח בתור-משולח בלתי-נאמן, בעת אשר יחיא'לקה שאף להיות סוחר-יער ככל הסוחרים, ולא חשש ולא בקש לו כל משרה אצל אחרים.

אחרי אשר סמר משה-ליב יקמן את רשימת העצים של יער מאקובסקי לקניגסברג, היה בטוח, שהיער הזה לא יקום עוד למקנה לאלתר זיסקינד. משה-ליב ידע והכיר את מרצו של קניגסברג, שהוא אינו מן הנמים את שנחם בעת אשר עליהם לעשות ולפעול בעוד אשר זיסקינד הוא אדם מתון במעשיו מאד, ובכן יתחיל ויאתר את הקניה. לבר זה ישא זיסקינד מעתה בודאי את עיניו אל היער של הנסיך, לקנות רפסודות מאת שלמה הלוי, זה המלוה הזקן, שכמעט קנה מאת הנסיך את היער. שלמה הלוי נוטה אמונה וחסד לאלתר זיסקינד, ובודאי יכרינו על סוחרים אחרים. וצר היה לו למשה-ליב יקמן, כי יבוא היער של מאקובסקי לידי קניגסברג איש-חרמו, אשר לא עמל גם לתור אותה, ואף הוציא ממנו, מאת משה-ליב, את הרשימה (ורשימה נכונה!) של היער הזה. ועל-כן טוב היה בעיני יקמן לשמות בקניגסברג שונאו את יחיא'לקה: אולי יתיצב זה כצר על דרכו ולא יחן לקניגסברג לקנות על נקלה את היער מידי מאקובסקי. — אני תרתי יער אחד, — אמר פעם אחת יקמן מתוך שיחה ליחיא'לקה, — יער טוב מאד. תרתי אותו בשביל אלתר זיסקינד; אבל חוששני: עד אשר ישית הלז עצות בנפשו, ימרוד ויספור וימנה — יקחנו אחר.

מתוך השיחות האחרות, שריו ליחיא'לקה בענין זה עם משה-ליב יקמן, נודעו לו כל פרטי היער של מאקובסקי. יחיא'לקה חשב ונוכח, שאף טוב היה לו מצאה ידו לקנות את היער הזה בשותפות עם אלתר זיסקינד. הוא ידבר על לבו, יעורר אותו לקנות את היער עמו יחד. זיסקינד יוכל להשקיע את כל מרצו המסחרי ברפסודות, אשר יקנה מאת שלמה הלוי, ואת כל המורח והעמל של יער-מאקובסקי יקח הוא, יחיא'לקה, על עצמו. וגם כסף מזומן, שנים-שלושה אלפים רובלים, ישקיע בעסק זה. — ולמה ימאן זיסקינד לקנות גם את היער הזה, נוסף על הרפסודות, שהוא אומר לקנות? — יחליש יחיא'לקה, כי בבואו בקרוב לוויסילובקה לחגיגה-סוכות, ילך מיד אחר החגים ויתיר את היער באחוזה-קאזימיר, יראה בעיניו את מיבו ואת ערכו ויבוא אל זיסקינד כאדם הנכון להשקיע בעסק גם את כספו וגם את ידיעותו בכל הנוגע ליער הזה. וזיסקינד יסכים להשתתף עמו, ואז... כל הלילה אור לערב סוכות, התהפך יחיא'לקה בלכתו בדרך לוויסילובקה בתוך העגלה של תנחום מתחת כפת-הבד בין שאר הנוסעים, ולא יכול לישון. את כל עתידו, את כל גורלו בחיים, ראה עתה בקניה זו, ביער-קאזימיר. אם רק יצליח בידו לקנות את היער — והלא בשותפות עם אלתר זיסקינד הדבר נקל מאד לעשותו — כבר הוא רואה בעיני-רחו את המרחב, אשר יצא אליו. הוא חדל להיות פקיד, משולח תלוי בחסדי הסוחרים, נשיהם ובני-בתם. חסל סדר זה — ומתחלת תקופה חדשה בחייו, תקופת-סיחר. הוא ימכור גם אדנים למסלת-הברזל, כי על-כן על ידיו עברו כל העסקים האלה והוא גם מכיר שנים בפנים אחרים מפקדי המסלה בתצריקוב; יהיה סוחר ככל הסוחרים.

לא מעבר לים התורה הזאת. יער מאקובסקי, יער של אלף דיסיאטין. יספיק להיות עסק
הגון גם בשביל סוחר כויסקינד לשתיים-שלוש שנים. ואחרי-כן יקנה לו לעצמו מאת שוחרפי
את שארית היער, וגם אז—ואולי רק אז, אם רק מסדרים את החטיבה ביער בכונה
תחלה—תשפיע לו יתרת היער הכנסה טובה.

—תנחום, הוי תנחום!—הוכיח יחיאל'קה את העגלון: —אמור-נא, האם נבוא
סוף-סוף לזפתיה היום?—כל הלילה לא ישנתי, ומי יתן לי את זפתיה ושתינו
כוס-טה.

—הנה אך פעם יש הדרך ותהי לנו זפתיה,—אמר העגלון.
ואמנם, עוד רגעים אחדים—ולעיניהם נראתה הסוכה, שבנה לו מוטיל זפתן
מיועדנו הישן לכבוד-החג. לבנין זה השתמש מוטיל ביציע הקמץ אשר לפני פתח
ביתו, במבוא-הכבוד, שגנו נשען על עמודי-עץ דקים אחדים. הכפרי הסיר לשעה את
קרישי-הגג ויתן במקומם סבך-ענפים, ואת הכתלים בנה מן החלונות הכפולים הנכונים לימי-
החורף. כאשר נגשה העגלה ראה יחיאל'קה, והנה מוטיל עומד וידיו מופשלות לאחוריו,
מתענג למראה-עיניו על הסוכה, אשר בנה בחכמת-לבו, עומד ומתבונן וחושב: מה
לעשות עוד לסוכה נאה זו ולהוסיף לה פאר?

—סוכה נאה בנית לך, רבי מוטיל!—קרא יחיאל'קה בגשתו אל הבית.

—ברוך-השם. לפי השנה—כך גם הסוכה,—אמר הכפרי.

—האם הרבה רפסודות היו לך השנה בערי-המורד?—התלוצץ יחיאל'קה.

—אנו אין אנו סוחרים, כמונו כמוד, יחיאל. ואולם, אם הברכה מצויה, אזי גם
חלקנו לא יחסר: מי בהתר ומי באיסור...—אמר מוטיל ברמו של דקירה:—הנה
אני, למשל, כבר הרוחתי, ברוך-השם. קנינו יער בשבוע שעבר.
...?—

—בעשרת ימי-תשובה קנינו את היער של מאקובסקי.

—יער של מאקובסקי?—אשר באחת-קאזימיר?—שאל יחיאל'קה כולו

משתומם.

—האם יודע אני את השם של האחוזה?—אמר מוטיל:—האדון מאקובסקי

הוא מכיר. זה היער שלו אשר על נהר-סוז'. כמדומני שכך הוא השם כמו שאמרת:
אחת-קאזימיר.

—מי קנה אותו? אימתי?—שאל יחיאל'קה בקול נרגש.

—אנו קנינו אותו. הסוחר הוא מוויסילובקה שלכם, קינגסברג. אברהם-חיים.

ואני סדרתי את העסק הזה. הרוחתי סרסרות. היה לי עוד שותף אחד. אבל—זה
לא כלום. אברהם-חיים לא יעשוק את שכר שנינו.

—אבל אימתי היה הדבר הזה?—שאל יחיאל'קה.

—הלא אמרתי לך: בשבוע שעבר, בימי-התשובה. אנכי נסעתי עמו ליבושת

וגמרנו את העסק. שם עזר לו גם ליורה המוכס של האדון.

נפעם ונרעש נכנס יחיאל'קה אל תוך הפונדק פנימה. האם אמת מדבר זה מוטיל האיש, או אולי אך בדות, דברים, שלא היו ולא נבראו? הן מוטיל אורב לספר מעשיות, שלא כולן אמת, זהב טהור. ואיך אפשר הדבר? הן אין קונים יער במחשך, אלא כותבים וחיתמים חוזה כנמוס אצל הניטריון. אברהם-חיים היה, אמנם, "בין כסה לעשור" בדניפרובסק; אבל עשה בעיר אך יום או יומים, ולו כתב איזה חוזה למקנה-יער, היה הדבר נודע בקהל-הסוחרים. ועם מי יכתוב חוזה, אם משה-ליב יקטן, אשר שמר את עקבות העסק הזה, לא אמר לו כלום על מאקובסקי. אם כן, האדון גם לא היה כלל בדניפרובסק כימים האלה. מוטיל זפתן, בוודאי, אך שמועה שמע, איזה דבר לקחה אזנו בדבר יער-מאקובסקי העומד למכירה, וספר את הדברים לקניגסברג, ועל סמך זה כבר הוא חושב את הדבר לנגמר, או רוצה לרגות אחרים מן המסלה לבל יהיו לשטן לו. — ובודה "מעשיות".

ובכל זאת לבו של יחיאל'קה נוקפו. הוא יודע ומכיר היטב את חריצותו של אברהם-חיים: אם אך ישליך זה חכה, לא עד מהרה יעובנה מידו. הוא עוד קוה להוציא מפי מוטיל ידיעות נוספות על הענין הזה, שהיה מסרירו ולא נתן מרגוע למחשבותיו.

— והאם כבר הכל נגמר וכבר נעשה חוזה אצל נוטריון כחוק? — הוסיף יחיאל'קה לחקור את הפונדקאי.

— נוטריון, — עוד יותר נוטריון היה שם. — אמר מוטיל בקצת יוהרה: — היה בשעת-מעשה שר-המחוז, ועוד, כמדומני, גניראל אחד, קרובו של מאקובסקי. זה, מבין אתה, יותר גדול ממעלת נוטריון. קניגסברג שחק עמהם בקלפים. הלוא וחיננא היתה. הסוחרים של וויסילובקה שלכם, אין מה לדבר, יודעים איך להתהלך עם אדונים.

— ובכמה קניחם את היער? — שאל יחיאל'קה.

— זה עוד אי-אפשר להגיד, — ענה מוטיל, שבאמת גם לא ידע את המחיר הנכון, שהותנה בין הסוחר ובין האדון.

התשובות האלו הרגיעו מעט את רוחו של יחיאל'קה. נוטריון לא היה שם, — ובכן כל חוזה לא נכתב. גניראל, שר-מחוז — דברים בטלים; זהו לא נוטריון. את המחיר אין מוטיל מגיד; בוודאי אינו יודע, מפני שאין גם מה לדעת. כפי הנראה, עדיין לא נגמר הדבר. אין יער נקנה על רגל אחת. רק אסור לפהק, אסור לדחות את הדבר לימים רבים. כי, אמנם, אם אך אברהם-חיים תקע לו שם יתר, לא באפס יד תוציאנו. ואולם אין עוד גם להתיאש. לולא ערב סוכות היום, היה נוסע תיכף ישר לסמילובקה אל אלתר זיסקינד. אבל — זהו ערב יום-טוב. — ואולם אך החשיך לו היום השני של החג לקח מוסי-פיסטה — ענלונים יהודים לא ימהרו לרתום במוצאי-החג, וגם מוטב שלא יודע לאיש לאן הוא נוסע — ויסע לסמילובקה, דרך של שלש שעות מוויסילובקה. תיכף לבואו, עוד באותו לילה, אם כי השעה היתה קצת מאוחרת, סר לביתו

של אחר זיסקינד. בעל-הבית לא קבל את אורחו בסבר פנים יפות. זיסקינד ידע והכיר את יחיאל'קה בתור משולח, פקיד אצל סוחר-יער שונים, וזיסקינד היה דרכו לשמור על המרחק וההבדל החברתי שבין משולח ובין סוחר, וידעו האנשים את מקומם ואת ערכם ולא יעברו את הגבול להתציב במקום גדולים מהם. לו בא אליו אחד הסוחרים, כי אז היה זיסקינד מקבל אותו בכבוד הראוי לו, לפי מדרגתו ומצבו בעולם-הסוחרים—בכל אופן היה מזמינו לאולם-האורחים אשר בביתו והיה מצוה על אנשי-הבית להגיש מגדנות לכבוד האורח. אבל יחיאל'קה הן לא מכני-חברתו הוא, לא מן המפלגה, שהוא שייך לה. ואולי גם שמץ דבר נודע לו על יחיאל'קה ביחוד—דבר שלא לתפארתו של זה. וכל הבקור שלא בזמנו, במצאי הדג הראשון ובאישון לילה, לא יכול להוסיף לויה—הן לאורח בעיני זיסקינד. בעל-הבית ענה בשפה רפה על ברכת-החג של האורח וכל רשמי פניו כמו שאלו: מה לבקור זה, ושלא בעתו?

—אני באתי אל אדוני—אמר יחיאל'קה—בדבר יער-מאקובסקי. אני יודע, שאדוני פקד לתור אותו. העסק הוא—עסק טוב. אני יודע את היער הזה, כי על כן הלא עבדתי שלש שנים ביערות קראפוטוב הקרובים אליו. באתי ליעץ לאדוני לקנות את היער הזה.

—ובשביל זה באת?—אמר זיסקינד בשחוק קל על שפתיו.

—כן, בשביל זה. מפני שאין הקניה סובלת דחוי.

—מה זה פתאום?

—מפני שאחרים מהפכים בו. רוצים לקנותו. כמעט קנו ...

—אָט!—הניע הסוחר בידו.

—סליחה, אל נא יניע אדוני בידו; באתי להודיעו, שאברהם-חיים קיניגסברג

משחדל לקנות את היער. הוא גם היה ביבושת אצל מאקובסקי.

—קיניגסברג?—שאל זיסקינד:—האם הוא תר את היער?

—תר או לא תר—איני יודע. אבל הוא מתחרה מסוכן, ועל אדוני למחר ולעשות,

למען לא יקדים אותו קיניגסברג.

המלה „אותנו" הביאה במבוכה קטנה את זיסקינד. כל קירבה, כל נקודת-מגע לא היו מעולם בינו ובין משולח זה. שלא נשא מעולם גם כל משרה אצלו. והנה הוא בא אליו, ובשעה לא-רגילה, ומדבר אליו בהתנלות-לב על איזה יער, אשר רק עלה במחשבה לפניו לקנות ואשר רק לתור אותו שלח,—מדבר כאחד, שיש לו ענין וחפץ אל העסק הזה, אל הקניה הזאת. הוא חשב רגעים אחדים ויאמר:

—ואתה, יחיאל, מה לך ולעסק הזה? אם אתה אומר בלבך להרויח

סיסיות, דע לך, שסיסורים אחרים מהפכים בחדרה זה. ואין לך להתערב בעסק לא-לך. —לא אל סיסיות עיני נשואות ...

—אלא רק לעשות טובות עמדי?—שאל זיסקינד ובת-צחוקו לא סרה

מעל שפתיו.

—אני אמרתי בלבי, אני חשבתי להיות שותפו של אדוני בעסק הזה—אמר יחיאל'קה וקולו היה חלש, כמעט מתחנן.

לזה לא סלל זיסקינד. הוא היה בכלל מן האנשים הסגורים תמיד לבדם, עולם לעצמם. מתנאים בערכם ומתרחקים מלהשתחף בעסקים אפילו עם סוחרים בני-מינם, עם אנשים בדומה להם. והנה בא אליו איזה משולח, אורח-פורח, אשר גם את ידו לא יושיט לו בקהל-מכרים, ומעו פנים להציע לפניו, שהוא. אלתר זיסקינד, ילך ויעשה שותף לו, לזה יחיאל'קה! ... לו היה זיסקינד ממהירי-החמה, כדאי היה מנישו בחרפה מן הבית; אבל הוא ידע לשלוט ברוחו, ולכן שתק ולא דבר רנעים אחרים מאומה. כל הענין של יער-מאקובסקי לא הלהיב אותו מעולם. האחוזה נקנית על שם איש אחר, על שם משרתו של מאקובסקי, וקניה כעין זו זקוקה לזהירות מיוחדת, לדקדוקי-חוק בכתב-החוזה. הוא, אמנם, שלח לחור את היער הזה, כמו שכל סוחר-יער תר יערוז אחרים בשנה ומוציא על זה סכומים ידועים בכל שנה, לא לשם קניה דוקא, אך משום „סן" ו„אולי". עסקים לא יחסרו לו, אחרי שכמעט' הדבר נגמר בין הנסדך ובין שלמה הלוי בדבר היער הגדול באגמים. קינינסברג מתחרה ביער-מאקובסקי, ואין חלקו של זיסקינד בין המתחרים. ואחרי ההצעה „המלבבת" מצד יחיאל'קה נמאס עליו עסק-מאקובסקי עד לגועל-נפש, ויאמר ליחיאל'קה בהחלטה גמורה:

—אני לא אקנה את היער. ליל-מנוחה!—ויצא מן החדר ויעזוב את אורחו.

יג.

מעיני מושיל זפתן לא נעלם הרושם, שעשו דבריו על היער של מאקובסקי על יחיאל'קה. מתוך השאלות, שבהן חקף יחיאל'קה את הכפרי, הבין זה האחרון, כי אמנם, יודע יחיאל'קה בדבר יער-קאזימיר וכי הוא גם מתעניין מאד בעסק זה. ומושיל ראה טוב לפניו ללכת לוויסילובקה אל קינינסברג להזהירו, כי ישמור את עקבותיו של יחיאל'קה, הנבון להתחרות בו. הכפרי שמח על המקרה להראות לקינינסברג את כל התועלת, שהוא מביא לו עתה. הן ידע הכפרי, שלא רבות עמל וינע ומח בכל העסק, שלא האדון המוכר ולא הסוחר הקונה היו זקוקים לעזרתו, ומה טוב, כי אנה המקרה לידו להיות למועיל, ותהי לו זכות לקבל את שכר-הסדרות. ומיד אחר החג נמלך מושיל ונסע אל העירה וויסילובקה—ויבוא אל אברהם-חיים קינינסברג.

—לי דבר אל רבי אברהם-חיים—אמר אל נכרת הבית.

—הוא בחדרו—אמרה הגברת:—הכנס אליו.

—רצוני, שגם הגברת תכנס עמי—אמר מושיל בפנים רצינים:—יש לי עסק, ורבי אברהם-חיים זקוק, שיאצו בו. הגברת תעזור לי.

נכנסו שניהם החדרה.

—רבי אברהם-חיים—אמר מושיל:—נמצאו אנשים האומרים להתחרות עמנו בקנית-היער, ואני רואה צורך בדבר להקדימם ולגמור את החוזה. צריך לנסוע לדניסרובסק

בלי אחר.

— מי הם המתחרים? — שאל קיניגסברג, כולו שוקט ובטוח.
 — אחת היא מי הם; העיקר, שישנם.
 — ובכל זאת? — שאל קיניגסברג: — האם זיסקינד?
 — דוקא משלכם, מאנשי וויסילובקה, — אמר מוטיל.
 קיניגסברג לא שם לב לדברי הכפרי. הוא ידע את מוטיל זפתן לסמסמן, מגזים קצת, אוהב להוסיף קצת משלו, והיה בטוח, שגם הפעם הוא רואה את צל ההרים כהרים. ולכן אמר בכטחה:
 — לא נכון הדבר. איש אין פה בעיירה, אשר ידע ויחשוב בדבר היער הזה. חלום חלמת, רבי מוטיל.
 — אם רבי מוטיל אומר דבר, — התערבה הגברת זלדה, — בודאי הוא יודע איזה דבר. אדרבה, יאמר נא רבי מוטיל, יקרא את השם מפורש.
 — יחיאל'קה, — אמר הכפרי.
 — דברים בטלים, — הניע קיניגסברג בידו: — הרי לך סוחר חדש!
 אבל הפעם תקפה האשה את בעלה בדברים ותאמר:
 — ואני אומרת לך, אברהם-חיים, שאין הדברים בטלים לגמרי. הנה הוא נסע בחול-המועד לאחר המקומות; הדברים על חארכוב ומינסק נתברו. הוא נסע, ולמחר שב הביתה. אות ומופת הוא, שנסע לאחר המקומות הקרובים. אולי נסע אל אדון-היער?
 — אבל מאימתי נעשה יחיאל'קה לסוחר? — קרא קיניגסברג.
 מוטיל כבר הרגיש בדבר, שהאשה תעמוד לימינו.
 — אבל למה לאדוני לדחות את נסיעתו לדניפרובסק? מה לך עתה ומה לך בעוד שנים-שלשה שבועות? — מחירי-היערות עולה. הנה קנה שלמה הלוי את היער מידי הגנסיך ושלם לו שלש מאות אלף. אומרים, שגם ברודסקי עומד על המקח לקנות יער גדול. אדוני-היערות — השגעון תקף את כולם. כל אדון-פרחה, אשר לו קבוצת-ענפים וגידולי יער בן-יומו, חושב, שיערות-עד לו והסוחרים מחויבים לשקול אוצרות-כסף על ידו כמספר העצים אשר בחורשה שלו. יגיעו הדברים גם עד אזניו של מאקובסקי. אם משה-ליב יקמן או יחיאל'קה, סרסור או שד משחת, — כבר ימצאו האנשים דמוים, אשר ידברו על לבו ויבטיחו לו הרים וגבעות.
 דברי-מוטיל אלה מצאו מסלות גם בלב קיניגסברג. והגברת זלדה הרגישה בדבר. ולכן, בלי להכנס עוד בווכחים, טענות ומענות עם אישה, הודיעה:
 — אני הולכת לצוות על קאסיאן, שיתכונן אל הנסיעה.
 קיניגסברג חשב רגע אחד ויאמר:
 — את קאסיאן אשאיר בביתי. הדבר ימשך ימים אחדים, אולי שבוע; למה לי קאסיאן שם? — גם נחום יסע עמי; הבטחתי לו לקחתו, וגם זה לא למותר. צריך

לכתוב חוזה כנמוס, וטובים השנים מן דאחד. הן הוא יודע רוסית היטב. יודע לכתוב. טוב שיתחנך בעסקים. אנו נסע עם תנחום, או עם קוליאק.

— כחפצך, — אמרה זלדה: — יהי תנחום או קוליאק, אך עליך לנסוע עוד הלילה. טוב אתה עושה, שגם את נחום אתה לוקח עמך. צעיר הוא חתננו, אבל אין לנו לבוש בו, רבי מוטיל, — גמרה הגברת, בפנותה אל הכפרי.

— וגם אני אלך עמכם לדניפובסק, — אמר מוטיל כמתחנן.

— אתה, רבי מוטיל, אל תלך עמנו. איני רוצה, שירגישו בעירייה, שאנו חולכים יחד. אתה סע לך ליבושת, ואני אתן מכתב על ירך אל האדון לחודיעהו, שאנו בדניפובסק מחכים לקראת בואו.

— טוב מאוד, — אמר מוטיל, אשר שמח להיות לתועלת במשהו, ולא יבוא על

שכר-הסרסרות חנם.

ואמנם, לא רחה עוד קיניגסברג את נסיעתו, ועוד בלילה ההוא יצא עם נחום יחסן חתנו ללכת לדניפובסק. הצעיר היה כל הדרך נרגש מאוד. הפעם הוא הולך להעשות סחר-יער. הוא נכנס לפני ולפנים אל תוך עולם חדש לגמרו בעיניו. הוא יודע, איך קונים ארג וכדומה לזה גם סחורות אחרות, העוברות מיד המוכר ליד הקונה; ואולם לא ידע, לא תאר בנפשו, איזוהי הדרך קונים יערות. ואף מוכרי היערות זרים היו לו, פנים חדשות בשבילו. דברים היו לו עם הסוחרים הרוסיים, אבל את היער קונים מידי "פריצים" בעלי-אחוות. מעולם לא היה לו עסק עם אדוני-האחוות. ואף גם זאת: הסחר, גם הרוסי, יודע לאשורו את מיב הסחורה, שהוא מוכר, יודע יותר מן האיש הקונה מידו, בעוד שאדוני-היערות כמעט כולם אינם יודעים את הנמצא ביערות אחוזותיהם, וכל העסק מקבל צורה של משחק בקלפים: הערום מחבירו הוא גם הזוכה בעסק. — כך יצא לנחום יחסן מכל מה שראה במשך החדשים, אשר חי בסביבת סחר-היער בווסיילובקה. וכך נחביר לו מן השיחות הרבות, שהיו לו עם האנשים השונים וגם עם קיניגסברג חתנו: והנה עתה הוא הולך ונעשה לחבר-פועל בסביבה זו. להיות כאחד מסוחר-היער. בלבו התרוצצו רגשות שונים. יש אשר בחלה נפשו במסחר-היער, שהיה נראה לו קרוב לתרמית ורחוק מיושר, גם קרוב להפסד ורחוק משכר; אין הוא רואה את העושר הרב, אשר עשה לו גם חתנו החרוק. ואז היה נחום נכון לשוב אל המסחר השוקט והשלו של אבותיו, או בכלל לבקש ולמצוא לו עבודה אחרת בחייו העתידים: ויש, להפך, שהיה שש בלבו לרוץ באורח החדש, לצאת אל העולם המסחרי הזה, ההובק בזרועותיו את מעלה-הנהרות במקוה-דניפר בצפון עם אשדותיהם בקצה הדרום, מסחר-היער הקורא לו בהמן תהפוכותיו ומסכותיו השונות, שבו מרחביה לנפש צעיר רגש ובעל-כשרונות...

גשם-סתיו מורד השיג אותם בדרך. והם באו לדניפובסק ממחרת בצהרים עיפים ורגזים מאוד. אך הסעודה הטובה מבית-האוכל הקרוב ולאחריה המיחם הרוחח בחדר-המלון השיבו את נפשם למנוחתה. וכאשר היה הערב, והם נחו מרכבם דים, הלכו

שניהם, קיניגסברג וחתנו, לבקר את בית ברוכמאן.
 היה אחד מן הערבים של סוף תשרי או תחלת מרחשוון, שמביאים את
 ראנשים לידי שעמם. אין הפך לצאת החוצה מפני הגשמים שאינם חדלים ומפני
 רבצות ברזובות, וגם בבית אתה מרגיש את המהב ואת האויר המזוהם אשר בחוץ.
 אשרי האיש, אשר לו בבית אֶחָמְבוּעֶרֶת, והוא מסדר לו מדורה להנאתו ומתחמם לאורה.
 ואולם הקור טרם יהיה גדול בחוץ ועוד לא־עת להסיק תנורים בבית. ובכל זאת בחדרים
 אימה חשכה מפני הצנה. ומה שמחו קיניגסברג וחתנו, כאשר דרכה רגלם על ספתן
 הבית אשר לזאב ברוכמאן! האורחים הבאים מצאו את הגברת, גולדה סולומובנה, יושבת
 ברחבה לפני שלחן־האוכל ומסדרת לבדה קלפים שורות שורות. מנחשת אם תצא
 "התקה" כפי שעלה במחשבה לפניה, או כי עמלה יעלה בחוהו. בעלה, זאב ברוכמאן,
 יושב ממולה ומעשן בלי חשך ועוזר לאשתו בעצות טובות לצאת מן המצר. שמחו
 האורחים, שמחים היו גם בעל־הבית לקראת הבאים. הן די משעממת היא "עבודה" זו
 של סדור־קלפים. ובפרט כשאיש ואשתו יושבים יחד, נכונים לפהק בכל רגע.

— אילו אורחים, אילו אורחים באו! — קראה הגברת וחמשמש במח־יד אחד
 את שדרות הקלפים, וחכם ותלך לקראת קיניגסברג וחתנו. — איטקה, גרוניה! — קראה
 בשמות משרותיה: — מי מכן שם, במטבח? הדלקנה את המנורה באולם!

ברוכמאן ואשתו ידעו והכירו את נחום יחסן עוד קודם חתונתו, וגם לאחר החתונה
 נקרו יחד פעמים אחדות; ואולם בכיחם ברניפרונסק מבקר חתנו של קיניגסברג בפעם
 הראשונה, וראו חובה לעצמם לקבל אותו בסבר פנים יפות יוצא מן הרגיל. כי מלבד
 שקיניגסברג הוא ידידם הטוב מאד, הנה הצעיר יחסן הלא הוא בן עיר־הבירה, ארם,
 שראה עולם ומלואו, וגולדה סולומובנה רוצה להראות לעיני הצעיר הזה, שגם בני
 עיר־הפלך אינם "קטלי קניא באנמא", ויש מהם — והיא בין אלה — היודעים להלוק
 עם החיים.

אחר הברכות החדריות הרגילות ואחר שנכנסו הבאים לאולם־האורחים וישבו
 שם, הודיעה בעלת־הבית, שהאורחים ישארו לאכול עמם ארוחת־הערב.

— וגם אחר הארוחה ישארו, — אמר ברוכמאן: — הן זה מצוין: הנה ארבעתנו,
 ארבע "ידיים" לנו, ואין לנו לחפש אחר זרים מן החוץ.
 — אני, — אמר יחסן, — איני עולה עוד במנין. עוד לא למדתי את משחק־
 הקלפים על בריו.

— עדיין הוא מתחנך להיות סוחר, — אמר קיניגסברג בשחוק: — עכשיו הוא
 חושב לצאת בפעם הראשונה לעולם־הסחרים. באתי לכתוב את החוזה עם מאקובסקי —
 והבאתיו גם אותו: יתחנך.

גולדה סולומובנה הקריבה את כסאה אל מקום־מושביו של קיניגסברג, בהיותה
 במוחה. שמעחה חסוב השיחה על היער של מאקובסקי, אשר כפי המדובר, אמר
 קיניגסברג לקנותו עמם בשוחסות. ואולם מר ברוכמאן כאילו לא שם לב אל הצד
 (8)

הזה של השיחה. ובשמו פניו אל הצעיר אמר:
—אם כן, משלנו תהיה; ואתה דע לך, כי עליך ללמוד גם את התורה הזאת, תורת-הקלפים.

—אָה!—אמר קינינסברג ויניע בידו:—לא רבה התורה הזאת. אותה ילמדו על נקלה.—ובפנותו אל ברוכמאן שאל:—ומה חדש בעולם?

וישנן בעולם=המסחר חדשות נכבדות. נודע הדבר, שהמסלה היקאטרינית בונה מסלה נוספת, שניה לה, וכמות גדולה של אדנים נחוצה, והנהלת המסלה החליטה לקבל חלק הנון גם אדנים מהוקצעים, אפילו יותר דקים מכפי המדה הרגילה. תהי, איפוא, דרישה גם לעצים, שהקוטר שלהם, הקו החוצה את עבים מלמעלה, הוא אף חמשה ויירשוק. וכבר עולים היערות במחירים והמתחרים בקניות הפומביות של חלקי-היער ביערות=הממשלה השתגעו ויצאו מדעתם, בהעלותם את השער עד למאד. שלמה הלוי התפשר עם הנסיך, וכל היער הגדול באגמים קם לו למקנה. נשארו בלי רפסודות הזלדוביצים, ורחלין היה בדניפרובסק גם בימ=החג האחרונים. האשה הצעירה, הגברת הלוי, הציעה לפני מרת ברוכמאן לקנות מאת בעלה הזקן פלוגת=רפסודות. היא ידיתה הטובה של גולדה סולומובנה, ונכונה להיות לעזר להם בדבר הזה. ואולי גם מחשבה אחרת בלבה—להרוות סיסרות הגונה. היא מכירה ויודעת את גפש הקמצן הזה, הנכון ליהרג על שוה פרוטה, ועד שתקבל את כתובתה הגדולה לאחר מותו של הזקן היא צוברת לאט=לאט, וכבר שמור בידה הון נכון. מכל אשר היא עושה עם בעלה... אבל—אין גפשו של ברוכמאן להתקשר בעסקים עם שלמה הלוי. הזקן הוא מלוה ברבית, אף לא סוחר. כשתקנה מידו, יתחיל מן היום הראשון לחשוב לך את הרבית, כי רק אל הנשך עיניו נשואות. בשבע עינים יבדוק אחריה, אולי אתה רואה איזו ברכה במסחר. אשר עשית עמו; ואם הרוחת, יקנא בך ויחשוב, כי במרמה התהלכת עמו, ולא יסלח לך את הדבר הזה לעולם.

—ומה בדבר יער=מאקובסקי, רבי אברהם=חיים?—שאלה הגברת ברוכמאן—

האם קנית אותו?

—בוודאי,—אמר קינינסברג: זאת אומרת: גמרתי עמו. לא אני לבדי קניתי

כי אם קנינו שנינו: אני ואחם. הלא גמרנו בדבר השותפות בעסק הזה.

גולדה סולומובנה הגישה לקינינסברג בתיצחוק נאה לאות=תודה, על שמרו את מוצא=שפתיו ולא יחללנו.

—אם אני אחת דברתי—אחרי דברי לא אשנה.

זאב ברוכמאן היה שבע=רצון, שאמנם נתקיימו דבריו, אשר דבר עוד בפעם הראשונה, כי בין אנשים אחים כמוהו וכקינינסברג אין צורך בכתבי=חזוה ובקשרים כתובים וחתומים. כטוב לבו לקח מעל השלחן את אגודת=הקלפים. ויחל לערבם ויאמר גם לסדרם שורות=שורות. אך קינינסברג הפריע בעדו מן העבודה הזאת, ויאמר:

—עתה צריכים אנו לכתוב את כתב=החזוה ורואה אני צורך בדברי, שהחזוה יהיה

כתוב כדת וכדין, חוזה "כמה שנאמר"...

—האם מפני שהתיקר היער?—שאל ברוכמאן בלי להוציא את הקלפים מידו.

—אם תרצה, גם זה נמוק, —ענה קיניגסברג:—מאקובסקי, אמנם, נראה לי כאיש

ישר, אך ככל זאת "למיחש מבעי". ואולם יש עוד טעם אחר...

—ומה?—שאלה הגברת ברוכמאן מעט נבוכה: לא עוד היתה בטוחה כל-

כך בעסק הזה.

—לא כלום, —אמר קיניגסברג:—אבל האחוזה קאזימיר קנויה על שם איש

אחר. ובמקרים כאלה אנו צריכים להבטיח את החוזה כדבעי.

—כלומר?—נעץ ברוכמאן את עיניו בקיניגסברג.

—פשוט. מאקובסקי הלא הוא פולני, ואסור לו לקנות אחוזות במחוזותינו.

והוא הלך וקנה על שם אדם פראבוסלאווי, על שם משרתו, כמו שאחדים מאחינו

רכשו להם אחוזות, אך כיתר בטחונות, כי על-כן זכויותיהם של הפולנים מרובות

משל היהודים.

—אפשר לשלוח לקרוא את הירשל או את אידיל, —השמיע ברוכמאן בשפה

רפה, כדבר שאפשר לעשותו וגם לבלי עשותו.

—ואני אמרתי לחותני, —חוזה נחום יחסן את דעתו והטעים את דבריו, —שעלינו

לפנות אל אחד מעורכי-הדין המושבעים. חוזה צריך לערוך אדם מומחה.

—מובן הדבר, —התערכה הגברת ברוכמאן:—הירשיל ואידל וכל שאר עורכי-

הדין הפרטיים טובים הם לעינים פעושים: לערוך איזה קובלנה, וכדומה. צדקת מאד,

מר יחסן. תכנסו אל סיגין. מהללים אותו. שמעתי בבית-המשפט הגלילי את נאומיו.

הוא מדבר יפה עד מאד. ידעתיו עוד בהיותו תלמיד-הגימנסיה. היה מן המצוינים. אם אחם

רוצים, אשאל מחר את הגברת סיגין, אימתי היא השעה היותר פנויה אצל בעלה,

באיזו שעה הוא מקבל.

ואב ברוכמאן כבר חוזה סכנה מרחפת לפניו. ללכת באחד הימים הקרובים לבית

עורך-הדין ולקחת חלק במועצה בדבר כתב-החוזה. עליו יהיה לעזוב את מקומו בתוך

הכסא הרפוד אשר כאולם-האורחים או על הספה הרכה בחדרו או בראש השולחן

בחדר-האוכל. ויאמר לאשתו:

—גולד'לה, אולי נזמין את סיגין ואשתו אלינו לאחד הערבים, ופה נדבר ונתייעץ

גם בדבר כתב-החוזה?—הן זה כבר לא היו אצלנו.

—לא טוב הדבר, —אמר קיניגסברג:—אין מעריצין זנין זנין. בקורים לחוד

ועסקים לחוד. מחר בבוקר, אנו שנינו, אני ונחום, נלך אל סיגין לביתו. ונתייעץ עמו

על כל פרטי-החוזה. מחרתם, חושב אני, יבוא הנה גם האדון, כי שלחתי אליו את

הפונדקאי מוסתיה להודיעו, שאני כאן ומחכה לו.

ברוכמאן שב כילו למנחתו. לא עליו ללכת אל עורך-הדין ולא עליו להוגיע את

מחו; קיניגסברג כבר יסדר את הכל. זה אברהם-חיים שותף טוב הוא לו; הוא ימלא את כל

המלאכה, ימצא את הדרך בין המכשולים השונים, היוצאים לפעמים פתאום בלי שיצפו להם. לבו נעשה טוב עליו, והוא אמר לאשתו :

— ובכן, גולד'לה, צוי ויערכו את השלחן, ולאחר ארוחת-הערב נגש אל העבודה.

אין לבלות את הזמן. האם יש לקרוא למי-שהוא ? אי אולי ככל זאת, מר יחזק, תשמע לנו אתה יד רביעית ?

קיניגסברג קם ממקומו ויאמר :

— את ארוחת-הערב נאכל אתכם, ואולם לאחר הארוחה עלינו יהיה לשונב אל

המלון. הלילה לא נשחק. כל הלילה שעבר נסענו וניעף. הלילה צריך לנו, ולמחר נגש במוח צלול אל העבודה.

וכך היה. אך נמרו את הארוחה, קמו קיניגסברג וחתנו מעל השלחן להפריד מאת אדוני-

הבית. ברוכמאן ואשתו שלחו את אורחיהם עד הפתח. בהיותם במסדרון והאורחים כבר שמו את מעליהם עליהם. אמר קיניגסברג לברוכמאן, כאילו מזכר בדבר קמן אחד,

שהלז יואיל נא להכין ליום השלישי את חמשת האלפים, אשר עליהם לשלם. למאקובסקי, כפי המדובר, בעת כתיבת-החזרה.

— כלומר : אלפים וחמש מאות, — העירה הגברת ברוכמאן : — המחצה שלנו.

— לא, — אמר קיניגסברג : — הפעם הייתי מבקש, שתשלמו אתם את כל הסך הזה.

אצלי עוד יום-טוב בכיס. עדיין לא נגמרו כל חשבונותי במרד, ואני מחכה לשמרות משם. אתם תתנו לאדון את הכסף, ואני אוציא את כל אשר צריך להוציא על העבודה

ביער. כבר דברתי עם המוכסן שם על שכירת חומכים, מהקצעים. אחר-כך נתחשב בינינו. אבל בינתיים עליכם להכין עתה את כל חמשת האלפים כדי לתתם לאדון.

— זה לא יעכב, — אמר ברוכמאן, והאורחים יצאו מן הבית.

יד.

סגן עורך-הדין סיגין ישב באחד מן הבתים אשר במעלה-העיר. לאחר שנמר

את האוניברסיטה במסעקבה שב לדיניפרובסק, במקום שנמר את הנימנסיה וקנה לו שם בתור צעיר ישר ובעל-כשרונות. רגלי בא לעיר-הפלך מעיר-מולדתו עודנו נער, אך

הודות לכשרונותיו והנהגתו הישיה תפיש לו מקום חשוב בין חבריו, וגם אשה לקח לו מבנות המשפחות החיוחסות והאמידות שבעיר. סיגין התישב בדיניפרובסק איתן,

בהיותו במוח, כי בעיר שחרותו ומולדת-אשתו ימצא את דרכו בחיים ויבנה את ביתו בכבוד. היתה השעה העשירית בבוקר כאשר עלו קיניגסברג וחתנו במעלות-הבית אל

הקומה השנייה, במקום שהיתה דירתו של סיגין. דלת-הבית לא היתה סגורה על מסגרי, כי על-כן השעה היתה שעת הבקורים לעורך-הדין. עוד טרם השיגה ידו

לשכור שפחה מיוחדת לשמור במסדרון על היוצא ועל הבא, ואת התפקיד הזה מלא פעמון צעקני ממעל לדלת. הוא גם הודיע את דבר בואם של קיניגסברג וחתנו אל המסדרון,

ותיכף נפתחה דלת קטנה מימין, ועל הסף נראו פני אדון-הבית. כמעט באותו זמן נפתחה

מעט עוד דלת אחת. נשענת על יד הדלת הראשונה, ומבעד החלק הפתוח הבריקו עיני אשה. כפי הנראה, רצתה גברת הכית להוכיח, מי אלה המבקרים, אשר נכנסו עתה אל ביתם, ואחרי הוכחה ושבעה רצון סגרה את הדלת אחריה. סיגין היה איש כבן עשרים וחמש, בעל קומה ממוצעת. פניו כחוישים, אך רשומיהם עדינים, ומבטא עיניו מוב ומקרב את הלב להאמין בו, לחבבו. בתנועת יד הזמין את הבאים אל חדרו פנימה, ואחרי אשר קראו לפניו בשמותיהם בקשם לשבת. קיניגסברג היה ידוע בעולם של סוחר-היער בפלך במרצו ובחריצותו, וגם לסיגין לא היה זר השם הזה. עורך-הדין נזכר מיד באחד המשפטים שבין קיניגסברג ובין אחד מבעלי-האחוזות, איש משפטים ומרנים תמיד, שהתברר בבית-המשפט המקומי בקיץ שעבר, ונכנס עמו בשיחה על מאורע זה. נחום יחסן קם מכסאו ויגש לראות ולהתכונן בתמונות התלויות על כתלי-החדר. היו מן התמונות, שעניינן את האורה הצעיר מאוד. אלו היו קבוצות של צעירים וצעירות מבני-מוסקבה, שרבים מהם ידע והכיר. בעל-הבית הרגיש בדבר, ויגש גם הוא אל יחסן הבוחן ובודק את התמונות, וישאל:

— מה אתה רואה בתמונה זו?

— מכרים רבים מצאתי כאן, אמר יחסן.

— האם היית במוסקבה? — שאל סיגין. — אימתי?

— אני מוסקובי. בעשר השנים האחרונות גרתי במוסקבה.

המאורע של המשפט בין קיניגסברג והאדון המחרחר משפטים נשכח מיד וסיגין שם את פניו אל יחסן, יצא, שלהם הרבה מכירים משוחפים, וגם ששניהם היו מזדמנים לפעמים באספות. בערי האוניברסיטאות כבר הייתה אז, בראשית שנות השמונים למאה הקודמת, התנועה הלאומית בכל תקפה, וראשי-המדברים בתנועה החדשה ההיא היו תמיד מבין אלה הצעירים, שעוד טרם ישכחו "גירסא דינקותא" — את הלשון העברית. נחום יחסן לא היה תלמיד של בית-מדרש עליון, אבל היה מקורב אל חוגי התלמידים במוסקבה ומעורב עמם, ובית-אבותיו היה פתוח ביחוד לפני אלה הצעירים המינים, שהתחילו שבים לעמם. היו לצעירים אנודות אנודות, שמהן יצאו סיסמאות חדשות, הקוראות לעבודה לטובת הלאום. היו מקהילים אספות וקולין הרצאות, היו מטיפים לרעיונות חדשים. הכו גלים חיים, שבעליהם מלאו אותם תוכן נפשי, רגשות-הלב... מאמר חדש מאת סופר עברי מפורסם, אורח הגון כי בא אל עירם, מכתב חדש "משם", מארץ-ישראל, — כל זה היה. מאורע, שהיה מעורר המון שאלות, ועליהן דנו בשפתיים דולקות, בעינים פקוחות לרוחה, ועל-ידי כן התקרבו לבבות רחוקים לאורך-ימים. רשמי חיים מלאי-תוכן אלה אינם נחקקים על נקלה, ואולי לעולם, ושללי-האור היוורדים על בני-אדם ברגעי-קודש כאלה אינם חריבים על-ידי כל רוח נושבת. יש אשר הרשמים האלה יתחבאו בסתרי-הלב, אבל די למאורע קטן. לדחיפת רגש, כדי לעוררם, להוציאם התוצה מתוך עמקי-הנפש. סיגין התלמיד גמר את חוק-למודיו והתישב בדניפרובסק עם אשתו, אשר נשא אותה בעודנו סטודנט, ויהי לעורך-דין ויקפזן אל ים החיים האורחים "כאורה כל ארעא"; גם נחום

יחסן עזב את מוסקבה ללכת אחרי אשתו והתכוון להיות סוחר ביערות בוייסילובקה. שניהם רחקו משאון-האספות ומן הווכחים הבלתי פוסקים באגידות-החברים על כל אותן השאלות ה"בוערות". ואולם לבם בקרבם לא נם ולא ישן. הם ידעו כי את אשר החלו ממשיכים הבאים אחריהם. אזניהם היו תמיד נטויות אל כל אשר ידובר בתוך חוגי התלמידים במוסקבה ולבם היה ער אל כל הנעשה בעולם-הנפש שלהם: מי ומי מאחורני-החברים מנצח עתה על העבודה שם. ושניהם. גם סיגין גם יחסן. שמחו מאד על הפגישה, שנחנה לשניים הזדמנות לעורר בקרבם את הזכרונות, שלא נשכחו מהם, שלא רצו לשכחם בעד כל הון. שני הצעירים הבישו יחד בתשומת-לב מיוחדת אל התמונות, כאילו חדשים היו הפרצופים גם בעיני סיגין, וגם את ישותו של קיניגסברג בחדר כאילו נשכחו.

— כן, — אמר יחסן, כאיש המאשר את מחשבותיו שבלבו: — כן, היו ימים... ומי מנצח על עבודת "בני-ציון" עתה? או, אולי, כל החבילה נתפרדה?
— חלילה! — אמר סיגין: — ישנם "משלנו", שהתישבו במוסקבה והסתדרו שם, כמו למשל שני היחיאליס; גם מקרב הצעירים יצאו והיו לאנשים, לעסקנים; "גדירים נעשו תישים"; יש ביניהם בחורים טובים. הנה — מנחם... עובד, כובש לו דרך...

— כן, — אמר יחסן: — מי הוא זה מנחם זה? — שמעתי דברים עליו אבל איני זוכר אותו כלל.

— אז היה עדין ריאליסט, או אך גמר את בית-הספר הריאלי. אפשר, לא שמת אליו לב. אבל גם אז כבר הבטיח להיות עובד טוב.

קיניגסברג התקרב גם הוא אל הצעירים המשותחים. הוא שמח בלבו בחתנו החדש, אשר בחר, ונעים היה לו לראותו מדבר כרע וכחבר עם בעל-הבית, עורך-דין צעיר מהולל ותופס מקום במעלה-המשפחות בעיר-הפלך. גם נושא-השיחה היה קרוב אל לבו, לב יהודי בן-תורה וגם-מקוראי-המליץ. אברהם-חיים קיניגסברג ידע הרבה פרטים על הישוב החדש, ההולך ומתהווה בארץ-ישראל, ידע גם את שמות ראשי העסקנים בדבר והתיחס אליהם בכבוד ובחבה, כאל אנשי-המעלה. ואף גם זאת ידע והבין קיניגסברג, העשיר בנסיונות, ששיחה זו בין סיגין ובין חתנו מקרבת מאד את הלבבות, ואינה דומה עצת עורך-דין, הבאה בכסף, לאותה תשומת-לב מיוחדת, היוצאת מתוך לב אדם קרוב וידיד-נפש. מן הרגע הזה כבר יכול קיניגסברג להיות בטוח, שמר סיגין יתעניין מאד בשאלת החווה למקנה-היער מאת מאקובסקי ויעשה בדבר החווה כאדם העושה בתוך שלו.

— ושם, האם רשות ליהודים לקנות אחוזות-קרקע על שמותיהם בלי שום ספק והערמה? — שאל קיניגסברג, בשומו את פניו אל שני הצעירים יחד.

— הן זאת היא ארץ-ישראל, — קרא סיגין: — בוודאי. בתורכיה אין כל הבדל ופרות בחוקי-האזרחים בין יהודי ללא-יהודי.

—זבנק, האם יכול אני, למשל, לרכוש לי אחוזת-נחלה בכל רחבי ארץ-ישראל וספר-המקנה יהיה כתוב וחתום על שמי?—שאל קיניגסברג וידבר את דברי שאלותיו בהמעטה מיוחדת, כאיש שאינו מאמין בדבר הזה.

סיגין לא מהר לתת תשובה ישרה על שאלתו של הסוחר. מבוכה קלה נראתה גם בעיני נחום יחסן, שנשם הוא הסב את פניו אל סיגין.

—אבל למה, רבותי, אנו עומדים על רגלינו? בבקשה לשבת!—אמר בעל-הבית. וכאשר ישבו האורחים, אמר בסגנון של עורך-דין או מורה לתלמידיו:—אין במדינת תוגרמה כל חוק מגביל את היהודים בזכויותיהם האזרחיות. הם יכולים לעלות שם במעלות המשרות אפילו בצבא. היהודים יכולים, איפוא, לרכוש להם קרקעות בכל רחבי המדינה, וגם בארץ-ישראל, באין מעצור. ואולם—ולשון-המדבר גמגמה רגע אחד—אנו, יהודי-רוסיה, קונים את נחלותינו בארץ-ישראל על שמות היהודים נתיני המדינות בארצות-המערב...

—האם תורכיה מבדילה בין יהודי ליהודי?

—אך לא!—ענה עורך-הדין בהתרגשות:—בספר-החוקים אין הבדל, וכל היהודים שוים בזכויותיהם. אבל ליהודי נתין-רוסיה קשה מעט—יותר נכון: לא נעים מעט לקנות נחלה על שמו.

—למה?—שאל קיניגסברג.

—זה הדבר,—אמר סיגין, ולא ידע אם יעלה בידו לתת בינה לאיש-סוחר זה עד שיחפוס את הנמוקים, שרצה להביא ושהם חלויים בדקות-ההרגשה:—כל נתין זר, בן ארץ אחרת, היושב בתורכיה, מחזיק שם מעמד בעזרת הקונסול של מדינתו. תורכיה מונבלת היא בזכויותיה, על-פי תנאים ידועים, בנוגע לנתיני ממשלות נכריות היושבים בארצה. חוקי-קפיטולאציה שורים שם. וכל נתין נכרי, אשר דבר לו במשרדי-השלטון, פונה אל הקונסול שלה, והלז דורש את זכויות נתיניו ומגין עליהן. לנו, היהודים בני-רוסיה, לא נעים הדבר לשלח את הקונסולים הרוסיים בשלטוני תורכיה. לא נעים, שהקונסול הרוסי יגן במשרדי הממשלה התורכית על אותן הזכויות, שבביחנו שלנו. בתוך מדינת-מולדתנו, אנו מוגבלים בהן האם תבינו?—גמר סיגין.

—כן, זה נכון,—אמר קיניגסברג:—אבל זכות יש גם ליהודי. ולו, למשל,

יחפון איש יהודי לעזוב את הנתינות הרוסית ולקבל על עצמו את נתינות תורכיה, אז הן אינו מאבד את זכויותיו האזרחיות, הלא?

—בוודאי,—הריע סיגין:—להפך: אז כל השערים פתוחים לפניך.

באולם-האורחים, הנשען על יד חדר העבודה של עורך-הדין, ישבה כל הזמן ברת סיגין וחקשיבה לכל השיחה מאחורי הדלת, המוליכה לחדר-בעלה. לא רבים עוד לקוחותיו של עורך-הדין הצעיר, לא גדולות היו עידי הכנסותיו, ומעמד-הבית הצריך להיות נהדר ומתאים אל מצבו בחברה, דרש סכומי-כסף להוצאות השונות. מובן, שהגברת סיגין שמחה לקראת

כל הבא אל בעלה ופונה אל עצותיו. שמתן-שכרן בצדן. כשנכנסו קינגסברג וחתנו, שני אנשים סוחרים. בשעות-הבקורים של עורך-הדין. הלכה מרת סיגין וישבה באולם-האורחים לדעת, איזה ענין לאנשים האלה אל בעלה. מלבד התיאכון הרגיל לדעת הכל. שהוא מפותח אצל בנות-חנה, חשבה אשת עורך-הדין חובה לעצמה לשמור מעט על בעלה, שהרי ידעה את אי-נסיגו בדברים שבממון, וגם הכירה את חולשתו בנוגע לעסקנות צבורית ישראלית. מאחורי הדלת האזינה לכל דברי האנשים הזרים היושבים בחדר-העבודה, והנה היא שומעת ושומעת שיחה במלה "לא מעלמא הדין"; מפפוט על אותם הענינים, שהיו מדברים עליהם באספות ההן וכימים ההם במוסקבה, בעודם סמורנשים. מה שהיה אז במקומו ובזמנו לתלמידים צעירים השונים בחלומות,—כלל וכלל לא מתאים, לפי דעתה, לעורך-דין בעיר-הפלך, הצריך לכבוש לו דרך בחיים. גברת סיגין לא שלטה עוד ברוחה ותפתה את הדלת ותעמוד בפתח.

—סליחה, —אמרה: —האם מותר להכנס?

שני האורחים התרוממו למול הבאה. סיגין לא נבוכה אף רגע, כמו חכה לקראתה. הוא הציג לפניו אשתו את קינגסברג ואת חתנו. והודיע לאשתו, שזה הצעיר יחסן הוא בן-מוסקבה, ולהם מכרים רבים משותפים.

—ואדוני אף זה עתה בא ממוסקבה? —שאלה הגברת.

—לא, —ענה בעלה: —מר יחסן עזב את מוסקבה עוד מזמן. נשא אשה במקומותינו, בתו של האדון קינגסברג; סוחר-יער הוא, והאדונים לשם ענין משפטי באו אלי. —את הדברים האחרונים האלה הוסיף סיגין בכוונה להרגיע את רוח-אשתו ולהניח את דעתה, ותדע, שאין מוצאים כאן זמן לבטלה.

—טוב מאד, —אמרה האשה, בלי לדעת מה טוב מאד: אם זה שנשא יחסן אשה, או שהוא סוחר ביערות, או שכאו האנשים אל אישה לשם ענין משפטי: —בבקשה, רבותי, לבקר אותנו.

—ועתה, רבותי: —אמר גיסין להראות לאשתו, שהוא איש מעשה: —אל הענין:

במה אוכל לשרת אתכם?

הגברת סיגין נסתה, אם אין אבק על ארץ החלוק, גם תקנה מעט את הסדר על שלחן-הכתיבה, העמוס ספרים ומתכרות ותיק מלא ניירות, ותמהר לעזוב את החדר. במעט מלים, אבל מלים די ברורות, ספר קינגסברג לעורך-הדין את מצב הענין. הוא קונה את היער מאת מאקובסקי, הבא בכח והרשאה מאת האיש, שהאחוזה נקנתה על שמו. ועל-כן יש צורך בדבר להבטיח את כתב-החוזה באמצעים חוקיים יוצאים מן הכלל, והוא פונה אל סיגין לסדר לו את הענין.

—הראה-נא לי את החוזה ואקראנו, —אמר סיגין.

—אבל הן הוא עוד טרם נכתב, —קראו שני הסוחרים.

—אם כן, —אמר סיגין, —טוב מאד. תציעו לפני האדון, כי החוזה יכתב כאן,

בדניפרובסק, ואז אני אכתבנו ונדע לשמור על עניינים.

— כך גם התניתי עם האדון— אמר קיניגסברג— מחר יבוא הנה.
 — ובכן אין מה לדבר. אך תשניחו, שיביא האדון עמו את כל התעודות אשר
 בידו מאת בעל־האחוזה המקורא בדבר, — אמר סיגין ויקם מעל כסאו לאות, שהענין נגמר.
 גם קיניגסברג וחתנו קמו ללכת, ובעל־הבית הלך לשלחם ויצא המסדרונה.
 כאשר שמו את מעיליהם עליהם, אמר סיגין:

— הנה דברנו על דבר רכישת אחוזה בארץ־ישראל על שמות נתיני מדינות אחרות.
 הנכם רואים: פולני אציל הולך וקונה אחוזה על שם משרתו, אחוזה, שהיתה שייכת
 לקרובו. מה הוא חסר? — הלא מלבד פלכי צפונית־מערבית פתוחים לפניו כל רחבי־רוסיה
 הגדולה; והוא מסכן את ממונו ומשפיל את כבודו לקנות את משרתו אדון לאחוזתו.
 ומה נאמר ומה נדבר, איפוא, אנחנו?! ... כאן אף סדרך כפ־רגל אסור לנו לקנות, —
 ושם הלא ארצנו, ארץ־ישראל! ... — ובשומו פניו אל יחסן הוסיף: — אנו מסדרים כאן
 אגודה לקנות אדמה בארץ־ישראל. אפשר מאד, שעוד באביב הזה נשלח ציר לתור
 נחלה בשביל אגודתנו. כל מניה בת אלף רובל. שלום! —
 כך אמר סיגין ויפנה שכמו וישב אל חדר עבודתו.

דוממים ירדו קיניגסברג וחתנו מסדרנות הבית. דברי עורך־הדיון עוררו מחשבה
 אחת בלב שניהם. ברגע זה נמאסו עליהם עולם התווה ושאון הבהו של המסחר כולו,
 שאין כל יקום לרגליו, שאין לו אחיזה ממשית בארץ. נתחבבה עליהם האדמה, הקרקע,
 חלקה קטנה בארץ־ישראל, בארץ להם...

קיניגסברג היה הראשון, שהפריע את הדומיה ואמר:
 — אם באמת תוסד האגודה לקנות נחלה בארץ־ישראל, כאשר אמר סיגין, נהיה
 גם אנו בין חבריה. נקנה גם אנו מניה אחת.

הם הלכו אל ברוכמאן לארוחת־הצהרים. בסמטה, אשר ברוכמאן יושב בה,
 פגשו את מושיל זפתן הולך לקראתם. הוא אך זה עתה שב מיבושת ויסר אל המלון
 ולא מצאם. והמשרתים שם הגידו לו, כי הם הלכו אל ברוכמאן; והוא מחפש בסמטה
 זו את בית ברוכמאן.

— האדון יבוא לדניפרובסק עוד הלילה. — הודיע מושיל. ואחר רגעים אחדים
 הוסיף: — האם תדעו את מי מצאתי ביבושת? — את יחיא'ל'קה. הוא נסה דבר אל
 האדון על אודות היער, אך מאקובסקי גרשו מעל פניו בחרפה. „הן אני יודע, — אמר
 יחיא'ל'קה אל האדון, — שעדיין לא נכתב החוזה עם קיניגסברג". והאדון ענה ואמר לו:
 „זה לא עסקך. את היער מכרת לקיניגסברג, ואתה סור מעלי". אני ראיתי בפונדק אצל
 לייזר. הוא מנסה לשדל את לייזר, אולי... נבל שכזה! אבל עתה יבוא האדון, והענין
 יגמר, אפ־רצה־השם.

הם באו עד בית ברוכמאן. קיניגסברג וחתנו נכנסו פנימה, ומושיל הלך למקומו.

זו.

העונה היותר שואנת בוויסילובקה היתה חלה בכל שנה ושנה בימים שאחר חג הסוכות. לעיירה זו היתה באה מדי שנה בשנה מחלקת הועדה לקריאת אנשים לצבא, ולימי ישיבות הועדה היו באים אל העיירה הרבה אנשים. יהודים ולא-יהודים, מן הטביבה. היו נקהלים הצעירים הנקראים אל הצבא, היו באים קרוביהם להשתדל בכל מה שאפשר. רחובות-העייר היו מלאים אנשים, בחצרות בת-המלון היו עגלות וסוסים, ובמשך עשרה ימים או שבועים היתה העיירה הקטנה מקלבת צורה של עיר מחזית. והימים האלה היו עוברים על תושבי העיירה כימי מועד, כ"יום-שוק" ארוך, שאמנם מחכים לו, אבל גם שמחים כשנפתרים ממנו בשלום.

העיירה כולה היתה פושטת אז את בגדיה הרגילים. אל השומר האחר, שהוא ממלא את תפקידו בכל ימות-השנה ושבאמת כל תפקידו היה לשבת במל מאפס כל עבודה רצינית בעיירה שוקמה זו—אל השומר ההוא באו ונוספו עתה, לעונת הקריאה לצבא, עוד ארבעה שוטרים מן המחוז, לחוק את השמירה על הסדר. עוד מן הבוקר רואים את ה"פריסמאב" מתהלך בעיירה, משגיח בעין צופיה, אולי... זקן-האכרים לבוש כולו בגדים חדשים. ואות-שלמונו, מטבע של נחושת, אינה סרה מעל חזהו כל היום. גם האכרים שוטרי-העשרה לבושים כולם בגדים חדשים, ואחרים מהם מגפי-עור ברגליהם, משוחים בעטרן נורף ומסירה למרחוק. הרופא הצבאי יצא לרחוב-העיירה לשם מיול, מתבונן אל הנערות השפחות, ההולכות אל האמליו ואל השוק. עוד מעט ויראה גם השליש הצבאי, המתאכסן אצל הכהן הראש, האב פידור, במקום שהכומרית רגילה לקום במקדש. רופא המחוז, הרופא השני, האזרחי, הוא האכסנאי של הרוקת בעיירה, איש פולני צנום וארוך, חשך-בנים ומקנא לאשתו. גם צעירי-וויסילובקה צריכים לפעמים שמירה—ואף כי עתה, מתכנסים אל העיירה בימים אלה פקידים ואדונים, והם דוקא, כמו במתכוון, בוחרים את ביתו של הרוקת לשבת ולשחק שם בקלפים עד לאחר חצות בכל לילה. הוא אינו שבע-רצון ביתור גם מזה. שאשתו בתרה לאורחים חדר נשען לחדר-המטות בביתם, וזה במשך שני שבועות רצופים עליו מן הבוקר לעזוב את ביתו ואורחו עורגו! מאחר לשבת על יד שלחן ארוחת הבוקר ומבלה את הזמן בשיחה נעימה עם אשתו... שאר הפקידים מצאו להם מקומות לשבת בבתים המרווחים של היהודים העשירים, סותר-היער בעיירה. שר-המחוז יושב אצל נחום הלוי וסגנו מתאכסן זה שנים אחדות בביתו של אברהם-חיים קינגסברג.

לזמן ישיבות-הועדה בוויסילובקה משתדלים ראשיה להמצא בתוכה, לבלי לצאת אנה ואנה, אם כי זוהי ראשית החורף ורבה העבודה לסוחרים ביערותיהם, להכין את כל אשר יכינו אל חגיגת הקורות והובלתן. על פי רוב, יש לכל אחד ואחד מנכבדי העיירה איזה ענין אל הפקידות של עבודת-הצבא, להיות לעזר בהשתדלות לאיזה קרוב, נוכל

או מודע מתוך תושבי המחוז. בעלי-בתים, מי שאינם זוכים להיות קרובים אל הרשות מנסים להשפיע על הרופא האורחי על-ידי אשת הרוקח; ויש מהם שנמצאים ביוחסים טובים אל הכומר. והוא ממליץ לפני השליט הצבאי. ואל שר-המחוז או אל סגנו ונס אל ראש-האצילים בעצמו אין לך מליצים ושחדלנים יותר טובים מנחום הכהן. מתתיה הלוי ואברהם-חיים קינינסברג, שכבתיהם יושבים "שרים" אלה, אוכלים מעדנות ושיתים יינות משוכחים ומשחקים בקלפים לילה-לילה. הסוחרים האלה היו קרובים אל השלטונות יושבי ביתם, אוכלים ושותים יחד, מכלים זמן בשיחות על דא ועל הא, מצטרפים למשחק ויודעים לכוון את השעה הצריכה לחפסיד, מטהלכים, כאחים ורעים—ומשפיעים.

ובשנה זו, שאנו עומדים בה, התכוננה וויסילובקה אל עונת-הועידה, כמו שאומרים המליצים, ביחר שאח וביחר עז. בין הקרואים לצבא בשנה זו היו שנים-שלושה מבני העיירה גוזה, ובתוכם אחד ממשפחת הכהנים, פנחס, אחיו הקטן של נחום הכהן עצמו, גביר-העיירה. בזה לבד היה ד"ר שכל העיירה תתענין בתוצאות הועידה של שנה זו. ואולם יתר על כן: בגורל, אשר יפול הפעם אם לשבט או לחסד על נחום הכהן, תלוי גם אשרה של עוד נפש אחת, הקשורה בנפשו של פנחס הצעיר. זה שנים אחדות, וכל העיירה יודעת, שפנחס אוהב את דבורה'קה בת רבי זרח, וגם העלמה אוהבת אותו. העיירה כולה קוראת להם "חחן-כלה", ואך חובת עבודת-הצבא מעכבת את השידוך. יודעים את הדבר הזה כל תושבי העיירה, וגם אנשי ה"שוב" האמידים, אשר שיג ושיח להם בוויסילובקה,—"בל העולם", מלבד—אבי דבורה'קה, רבי זרח...

רבי זרח היה, אם אפשר לומר כך, פאר הקהלה אשר בוויסילובקה. בכל קהלה יש אנשים, שאין להם תארים מסומנים; אינם לא רבנים לעדה, גם לא גדולים בעשירה; ובכל זאת גדול שמם, וגם עשירי-העיר חולקים להם כבוד. יראתם, יראת-ההמומות, תמיד על פני הרבנים והעשירים יחד, וגם עזי-פנים שבקהלה שמים מחסום לפיהם בפניהם. הכל יודעים, שהם גדולים בתורה יותר מן הרב, ובמדות הצדקה והחסד הם מחייבים את כל העשירים. והרב מקבל את פניהם ברגל. לא כל עשיר זוכה, שיחזיר לו אדם כזה בקור, או שיבוא לשמוח עמו בשעה ששמחת-משפחה במעונו. עניי-הקהלה ודאי היו נחתכים על פיהם והיו נעשים כרצונם; אבל האנשים האלה מתרחקים דוקא תמיד מעל הענינים האלה. בורחים מפני כל גבאות, מפני כל מקום לנרגנות.

וגם רבי זרח היה מן המפוס הנעלה הזה. בחצות הלילה עוד היה נר דולק בחדרו, שהיה מלא ספרים. לפעמים ראוהו מוריד דמעות בהפלת-חול רגילה. השתתף כפי יכולתו בכל דבר שבצדקה, ולא עלב אדם מעולם. דבריו היו קב ונקי, הפה והלב היו שווים. קרבת-משפחה אחתה אותו עם שתי המשפחות העשירות בוויסילובקה יחד, אך ברוב על הרבנים לא השתתף כלל. הוא חוסף לדבר אל הרב ממשפחת-הלויים בלשון "אתה", כמו שהיה מדבר אליו בעוד אבי-הרב חי, אבל על אשתו צוה לפנות אליו בכל שאלות איסור והיתר, ולא אל הליטאי, החדש, שרביאו הכהנים המתחרים. גם רבי זרח היה סותר-יער, אבל הן ועושר לא היו לו, ועל-מך היה מוכרח

לעשות את עסקיו ומסחריו חמיד בשוחפות עם אנשים שונים, בעלי הון, שחשבו ברבית את סכומי-הכסף. שבהם היו משתתפים. בתנאים כאלה היתה הרבית כמעט חמיד אוכלת את גיטב הרוחים של העסקים. ורבי זרח היה יוצא "נקי" מן העסקים, שהספיקו לו אך לחיי-צמצום. לרבי זרח היו בנים ובנות. אבל בכניו לא רבה היתה הברכה אשר ראה. צעירי-וויסילובקה אינם נוטים שכמם למשוך בעול תורה ומצוות. בני ארבע-עשרה, חמש-עשרה כבר הם יוצאים אל היערות בעסקי-אבותיהם, שטים בסירות ונווטים בסוסים, מבינים בקלפים—ותרים אחרי לבנם ואחרי עיניהם. וגם בני רבי זרח היו כאחיהם צעירי-העיירה. תחת זאת דבקה נפש רבי זרח בבנותיו, שחלק להן ה' גם יופי גם חמת-לב. ואת דבורה'קה הבכירה אהב מכולן. העלמה בגרה וחזק ותהי חמדות לכל בני-העיירה. השיריך עם פנחס הכהן מצא חן בעיני אנשי-העיירה, כי על כן ידעו, מצד אחד, שצעיר כפנחס ערכו שוה "בשוק-החתנים" אלפי רובלים, וגם ידעו, מצד שני, שאין ידו של רבי זרח משגת לתת נדוניה לבתו; ושמחו בני-העיירה, שכולם כבדו ואהבו את רבי זרח. לראות את דבורה'קה נישאת לאיש, חתן הגון, גם בלי נדוניה. ואולם רבי זרח עצמו לא אל חתן כפנחס נשא עין, וגם לא עלתה מחשבה על לבו, כי דבורה'קה בתו תבחר בצעיר כפנחס, אשר כמוהו ככל צעירי-וויסילובקה, קל-המדות וריקים מתורה ודעת.

השרים והפקידים, חברי הועדה להרמת הצבא, לא היו נחפזים בעבודתם בימי שבתם בוויסילובקה. בעיירה שוקמה וצוהלה זו, הרחק מעיר-הפלך וגם מעיני הפקידים האחרים שבציר-המחוז, פלו האנשים את זמנם בנחת, על שלחנות מלאים דשן בכתי הסתירים העשירים ובמשחקי-קלפים כל הלילות, לרבות גם חלק הגון מן הימים. אל המשחק היו מוזמנים חמיד גם הסוחרים היהודיים, שתמיד היו להם ענינים אל חוועדה להרמת-הצבא,—והשרים לא היו מפסידים במשחק... ולמה. איפוא, להם למחר ולעזוב את העיירה? למה יאיצו לגמור את העבודה במחלקת-וויסילובקה?—והיו ישיבות-הועדה נמשכות כשבועים ימים.

בימים הראשונים נקראו למבחן אלה, שנפסלו ולא נלקחו אל הצבא בשנה שעברה. אשתו של משה עין-אחת הקרימה לבוא לוויסילובקה כדי להשתדל על-ידי אברהם-חיים קינינסברג ברבר חתן-אחותה, שגם הוא בין אלה שנפסלו בשנה שעברה. ואם כי קינינסברג וחתנו ובנו הנער היו אורחיהם בחול-המועד שעבר, וגם אמר להם קינינסברג אז, בהיותו בביתם, שכאשר יקבלם לבוא לוויסילובקה יתארחו אצלו—בכל זאת הבינה אשת-המוכס את היאה ולא סרה לגור בכית קינינסברג. לא כל ידידות היא הדדית במדה אחת, ומה שיכול להתיר לעצמו סוחר עשיר טרם יורשה לכפרית, אשתו של חוכר-אחוזה, ובפרט שזקוקה היא עתה לחסדי הסוחר ועיניה נשואות אליו.

בבוקר השכם נכנסה אשתו של משה עין-אחת אל ביתו המרווח של קינינסברג. במסדרון-הבית חכו עוד אנשים ונשים אחרים, שלא נועזו לבוא פניהם, אל חדר-האוכל. בחדר הזה ישבו לפני השלחן קינינסברג וזלדה אשתו, והמיחס רותח לפניהם. מן הבוקר

היתה הנברת זלדה נרנזת מאד. אמש שחקו האדונים בביתה בקלפים עד שעה מאוחרת, אכלו ושתו כמנהגם. אולם=האורחים נהפך במשך הלילה להיות כעין הרפת מן הבוקר, אשר הביאו האנשים הביתה ומשיירי הסינארות והאפר, שהיו מושלכים על פני כל החדר. — הכנסת=אורחים זו עליה למשא. לא טוב בעיניה גם זה, שבעלה לוקח חלק לילה=לילה במשחק=הקלפים. רוח ופרנסה בודאי אין בזה, ואין היא אוהבת את ההתקרבות לרשות. והיום בבוקר נוכחה עוד, כי אחמול בלילה שמו האדונים על שחית מצלחותיה נקניקי=טרפה, ששלחו להם מן "החצר". חס לה על שתי הצלחות; קלקלו לה מערכת=כלים ממין אחד. היותר משובח שבביתה, שהביאו לה לפני הרבה שנים מאוריסה: הפחיתו מתריסר. האורחים האלה מכניסים "טרפה" אל ביתה. ומה מביאה לה הכנסת=אורחים מטרת זו? — אמנם, אפשר לפעמים להיטיב למישהו על-ידי השתדלות; אבל תמיהה היא. אם כדאי להשתדל, אם צדקה עושים בהשתדלות כזו. הן את מתכונת האנשים הלוקחים לצבא על העדה היהודית לתת. — ומאי נפקא מינה, אם זה או זה יפטר, אם זה או זה ילך? כל בני-ישראל שוים.

זלדה יצאה אל המטבח ובמסדרון נתקלה באשתו של משה עין-אחת, — פנים חדשות בעיניה. הכפריה השתדלה לקדם את פני נברת-הבית בשלום של כבוד ובענות-חן, ואולם זלדה לא הראתה לה סבר פנים יפות. כמעט כזעם שאלה נברת-הבית: מה לאשה הזאת בביתה? — וכאשר הכפריה אך פתחה את פיה ותאמר לה, כי באה לבקש מאת רבי אברהם=חיים שישתדל, קפצה זלדה ואמרה בקול:

— אין רבי אברהם=חיים השתדלן של כל ישראל.

— לולא הנטיח לנו רבי אברהם=חיים, כי אז לא באתי.

— הוא מנטיח! — רמזה זלדה: — אביהן של כל העולם הוא! ...

כמעט היתה זלדה נכונה לשלוח את האשה החוצה. אבל קול דברי אשתו ברעה במסדרון הגיע לאוזני קינינסברג, והוא מהר לצאת אל העומדים שם. מיר הכיר את האשה מאחוזת=קאזמיר וישלח עין-זעם למול אשתו. זלדה הבינה כרגע את מבטי=אישה ותרום. קינינסברג ברח לשלום את האורחת. הזמין אותה אל הבית פנימה ויגש לה כסא לשבת. זלדה מירה גם היא לשוב לחדר=האוכל.

— זוהי אשת רבי משה מחצר=קאזמיר, — אמר קינינסברג אל אשתו.

זלדה ידעה, כמובן, בדבר מקנה=היער והבינה, כי אך טוב ומועיל חמיר להיות בשלום וברעות עם חוכר=האחוזת, ששם היער; ובפרט שעוד טרם נכתב ונחתם החוזה הרשמי של הקניה. זלדה השתדלה עתה לתקן את אשר עוותה ברנזה, ותאמר אל האשה בהתנצלות:

— רבו כל-כך בימים אלה המטרידים אותנו, כי תשכחי לקבל פני אדם כראוי... אודה ולא אבוש — כבר קצתי ב"אורחים" אלה. הנה "המריפו" לי אמש שתי צלחות. קלקלו תריסר... בבקשה לשתות אצלנו כוס=טה.

— תודה. חתן=אחותי, שגור=דינו יחתך בעוד שעות אחדות, יושב בתענית היום;

ואמרתי: אצומה נא גם אנכי, אולי אעזור לו בזה. אחותי נסעה לקראסנופוליה להשתתף על קברי-אבות. ואני באתי אל רבי אברהם-חיים. בראשית האלהים, ואחריו רבי אברהם-חיים... אולי זה מן השמים, שקניחם את היער שלנו...

— טוב הדבר, — אמר קינינסברג: — אראה. יבוא הצעיר אלי, למען אראה פניו ואדעוהו. שלחי אותו תיכף אלי.

— ועם הרופאים צריכים „להתראות“? — שאלה האשה.

קינינסברג חשב כמו רגע, ויאמר:

— אני חושב, שלא צריך. חס על כסף-הנדוניה שלו. נראה...

במסדרון פטר קינינסברג עוד שנים-שלושה אנשים, שחכו לו. בינתיים קמו משנתם שני הפקידים, שהתארחו בביתו. הם יצאו לחדר-האוכל לבושים למחצה, וישתו טה ויסעדו לבם בארוחת-בוקר קלה, בלי להאריך בשלחנם. מתחילים ימי-העבודה בועדה, ובשעה העשירית יתחילו.

על-יד בית-הפקידות נאסף המון אנשים ונשים. אלה האכרים הצעירים, שבגורלם כבר עלו מספרים ראשונים וכל תקוה להשתחרר אין להם; — הספיקו מבעוד יום להתכנס קצת, וזעיר-שם זעיר-שם נשמעה זמרת המפוחית הרוסית. הרופאים אחרו קצת לבוא היום, ברעתם היטב, שגם בלעדיהם אפשר להוציא את הגורלות; אבל מהיום לאחר הוצאת הגורלות הם ולא אחרים העמודים התיכונים של עבודת-הועדה. מפקד-האצילים, הוא גם יושב-ראש בועדה, ושר-המחוז סגנו התעניינו בעבודת הרופאים בשעה הראשונה, איך מורדים את הבחורים, מה קימתם ועבים במקום החזה; לסוף נמאס עליהם המראה של הגופים הערומים, העוברים לפניחם כבני-מרון. על-יד הנבחנים, בקצה האולם של הישיבה, אצל הדלת, הסתובבו רק הרופאים, ועל-ידם עזרו המושל הצבאי ועוד אחד מן הפקידים, מחברי הועדה. מפקד האצילים כאילו שכח את כל הנעשה באולם ויספר לשר-המחוז את אשר קרהו אמש מידי המושל הצבאי. זה היה בן-זוגו במשחק-הקלפים. הלז הכריז „צלבים“ אחת ושתיים, בעוד אשר ביד מפקד האצילים היתה „הגברת הצלבנית“. מובן, שצריך היה לתמוך בו, וכן עשה. והנה הוברר, שבר-נש זה הכריז בלי שהיה לו „המלך“!

— הנה שלומיאל זה-הורה ראש-האצילים על המושל הצבאי-עומד ובודק את הפרחת הערס ומראה את בקאותיו לרופאים, מתפש שם בלי דעת מה ימצא, — ובחסרונו של ה„מלך“ לא הרגישו, ומכריז ומכשיל אחרים! שערוריה!..

— הם; בעד דברים כמו אלה היו אצלנו, בכית-החניכים, מורידים את המנורה

על הקדקוד. — אמר שר-המחוז.

— ושים-נא אל לבך-לא יכול מפקד-האצילים להִתְקַדֵּשׁ: — „מלך“ אין לו

והוא הולך ומכריז „צלבים“ שנים! הן צריך להיות בול-עץ ולא בן-אדם!..

בפתח של אולם-הועדה נראו פני אברהם-חיים קינינסברג. הוא כאילו חשב דרכו רגע, אם להכנס או לחדול; אך המושל הצבאי, שעמד קרוב אל הפתח, הושיט לו

את ידו—וקיניגסברג נכנס פנימה. ראש-האצילים ושר-המחוז שמחו מאד לקראת נפשו חיה, לקראת פנים חדשות, שלא מן הפקידים ובלי לבושי-שרד. הם קראו לו להכנס ולגשת אליהם, ושר-האצילים מהר לספר גם לקיניגסברג את המאורע של אתמול, את אשר הכשילו המושל הצבאי.

—מה עושים לפי דעתך במקרים כאלה. אדון סוחר?—שאל השר.

—צריך להזמין אל הרב, לדין—אמר קיניגסברג בהלצה.

—איוואן אוסיפוביץ, איוואן אוסיפוביץ!—קרא שר-המחוז אל המושל הצבאי,

שעוד לא מש ממקומו על-יד המדה בין הרופאים:—גש-נא הנה, בבקשה. הנה מר קיניגסברג אומר, שזימנו אותך אל הרב על חמא שחטאת אתמול בדבר „מלך-הצלבים“.

—והיום בערב—אמר קיניגסברג אל שלשחם—בבקשה לכבדני ולבוא אל ביתי,

ושם נחליש בדבר הזה. נשתדל לתקן את המעוות של אתמול.

קיניגסברג נגש אל הרופאים והזמין גם אותם אל ביתו הערב. קיניגסברג כבר הרגיש את עצמו כבן-בית בתוך אולם-הועדה, שח שיחה קלה לאחד. התלוצץ עם השני.

—בוראק, חיים יצחק שמואליביטש!—הכריז המזכיר מתוך הספר לפניו.

מן המסדרון, במקום שחבו לתורם הקרואים לצבא, שנפסלו בשנה שעברה, נכנס צעיר צנום. שפתיו היו חורות ועיניו תועות, שערות זקנו הקטן תלויות לו על סנטרו, טרופות ונראות כמו דבקן אל עור-פניו. הוא היה ערום כיום הולדו, עלוב, ריח-פיו נודף, וכולו עשה רושם עגום עד מאד.

—ראו נא—קרא קיניגסברג בראותו את הצעיר, כאילו לא חכה למצאו כאן:—גם

את זה הביאו אליכם, ובפנותו אל המושל הצבאי אמר:—הנה לך, איוואן אוסיפוביץ, חייל כחור לתפארת הצבא! אל הנאָרְדִּיָּה תביאנו. גרשו, אדוני, את זה מעליכם.

המזכיר שאל לשמו של הצעיר הקרוא, מצב-משפחתו, ורשם את הערותיו בספר אשר לפניו. יצא, שהוא בעל אשה ואב לשלושה ילדים. בשנה שעברה היו לו שני ילדים, ולפני שנתים, כשנקרא להתיצב בפעם הראשונה, היה לו רק ילד אחד. המזכיר הקריא את הדיעה הזו בקול.

—אדוני!—אמר קיניגסברג:—בבקשה לגרש את זה מכאן. מה יש כאן לבדוק?—

ובלי חכות לפקודת הוישבראש. גער בצעיר רוסית:—לך מכאן, כן-פקועה שכנה!

הצעיר עמד ערום, תועה בעיניו, ובשום אופן לא ידע מה לו לעשות בידיו, שלא

מצא בשבילן מקום.

—אתה חפשי-הודיע מסקר-האצילים—מעתה ועד עולם.

—לך לברוא עוד נפשות. „קינדר-מאכ“—התלוצץ שר-המחוז ביהודית-אשכנזית.

(סוף יבוא).

מות-יעקב.

לא עץ-תפוח זמן ברע, חלל-הסער,
בעוד מוכה ב'שנג-זיו צפרתו הפורחת—
אבינו יעקב הוא, על ערש-דויו נופר,
וזקנו כסף יורד לו עד ברקיו.
בבר חכה מחכה, זה אין מרפא : חלי-הזקנה,
ובמספר שערות-זקנו מספר ימיו עברו.
ולמראשותיו עומד יוסף, בנו הנאמן—
בארו רך כחמר מן הקבר.

אז ירים אב גבניו, בבדו מני זקן,
וכל העולם כמו בענן צף ועובר ;
ופליטי קול ומראה, בא ממרחק-חייו,
בענגי-כסף צפים בשמים.
ואלפי ימים עוברים, שחורים ואבלים
עד אבדן בן, וכתנת-פסים טבולת-דמים
בלי רשון קובלה יום ולילה : אבא : אבא : —
ישוב השמש נדדקה עד ראשו.

אז ישא עיניו אל יוסף : הוא — האמנם ?

וְשֵׁם עַל רֹאשׁ־בְּנוֹ יָד רוּעָדָה דְּבָרָהּ...
 וּפְדִימִי קוֹל־וּמְרָאָה, בָּא מְפָרֵחַ־חַיִּיו.
 בְּעִנְיֵי־כֶסֶף צָפִים בְּשָׁמַיִם:
 גְּפֹתֵי־חַיִּים עִם גְּלוּי־שְׂכִינָה קְדוֹשִׁים.
 מִשְׁמַטַּת אֲחִיו צוּרָרוּ וְאַהֲבַת־אִמּוֹ
 וְהַפְדָּת־נַעֲנוּעֶיהָ, וְשִׁדְמוֹת לָבֵן דּוֹדוֹ
 בְּאַלְפֵי נִגְהוֹת־אֹזֶר וְצִלָּיִם...
 וְדְמוּת הַדְּפִרָה — רָחֳפוּ בְּגִיל עֲצֻמוֹתָיו...
 הַמָּצֵא צָבִי אֵינְתִּי־נַעֲוִירָיו עַל אֲפִיקִים.
 וְהוּא נוֹאֵשׁ בְּכָר כְּמִנְהָ, אַחֲרֵי רַחֲמָהּ? — רָחֵל
 בְּזֹר פְּרִימִי־נַעֲוִירָהּ לוֹ צוֹחֲקָה: ...
 בְּסִפִּינֵת עִנְיֵי־חֶכְמָה אִם הִיא שְׂמָה.
 בְּדִרְזוֹר אֲלִיו יוֹרֵדֶת צְחוּרָה, פְּשׁוּמַת־צִינָא —
 הִנֵּה!... שְׁלַח יָד בְּלֵב דּוֹפֵק — וְהִיא מִתְחַמֶּקֶת
 וְקָה שְׂפִיתֵי־שׁוֹשֵׁן צוֹחֲקוֹת צְחוּק חֲרִישִׁי.
 לֹא כְּנִשָּׁה וְאַפְרִים, נִכְדָּיו הָאֶהוֹבִים.
 זֶה עֲתָה בְּצִיצִים דְּבָנִים קִשְׁמוֹ אֶת כְּרֹאשׁוֹתָיו —
 בְּצְחוּק חֲרִישִׁי רָחֵל זוֹרֵקָה, מְלֹא־חֲפִנִיהָ.
 פְּרִמִּיהָ הַחֲזוּרִים לוֹ בְּפָנָיו...
 מֵהֵיכָן שֹׁפַע־פְּרָחִים זֶה? — כִּינְקוֹב־רוּעִים
 הַחֲנוּר קָה מֵעַל דְּכַתְנֵת־בִּתְּנָן, הוֹלֶמֶת
 קוֹמָתָהּ, קוֹמַת־תַּמָּר, פֶּה־רוֹם תְּשֻׁקָּדִים.
 מְסִילִי־כֶסֶף, זָפֹת קוֹצוֹתֶיהָ...

בְּלִי-חֲדָל, בְּמִשְׁוֹכָה תִּזְרֹק: הוּא, הַזּוֹכֵר אֶתְּהָ?
הַזּוֹכֵר? ... וְתַחַת יְדֵי-הַקִּסָּמִים הַמְּנַצְחִתִּי.
הַחֲפָה— עוֹד כְּעַט וְשִׁלְג־שִׁעְרוֹתָיו.
וְשִׁלְג־זָקְנוֹ יַפֵּס אֶף יַעֲקֹם;
וְעֲשָׂרוֹת-שָׁנוֹתָיו, הָעָמוּסוֹת עַל לִבָּבוֹ.
עִם זָקְנוֹ, כְּנִטָּל עוֹרָבִים רוֹכְצִים עַל לִבָּבוֹ—
בְּצוּחָהּ, עוֹרָבִים שְׁחֹזְרִים, עוֹד כְּעַט וּפָרְחוֹ.
בְּפֶרֶח עֵינָם חֵץ שֶׁל שְׁמִי-אֲבִיב.

וְשׁוֹב כְּנִי עֲלֵם לֹא אֶדְמוּנִי, יַפְת־עֵינָם.
לְשׁוֹם בְּאַרְץ יוֹצֵא וַיִּדְּיוּ פְּרוּשׁוֹת לְכַבְּשָׁהּ
וְלִקְפָּדָה תַּחַת רִגְלָיו ... וְעוֹד לֹא חֲלוּם-הַחֲלוּמוֹת,
חֲלוּם לֵב תָּם, מִתְּבוֹרֵר בְּאַהֲלִים;
יֵשׁ רִיבָה בְּאַהֲלֵי-מִרְחָקִים, לְאוֹר־פּוֹכְכִים
לֹא תֵצֵא גִפְשָׁה בְּשֵׁאתוֹ גִּפְשׁוֹ הוּא אֵלֶיהָ;
שְׁחִירְחוּרָה וְנֹאָה חֵיא, וְעַל הַפֶּיֶאֶר בֵּין צֹאנָה
יוֹם-יוֹם, הַחֲבִיבָה, יוֹשֵׁבָה שָׁם וּמִצְפָּה.

וְקוֹל דְּמָמָה דָּקָה לוֹחֵשׁ: הוּא, הַזּוֹכֵר אֶתְּהָ?
הַזּוֹכֵר? ... בֶּן, בֶּת-אוֹר, הַבֵּל, הַבֵּל זִכְרָתִי;
זִכְרָתִי בֵּינִי, וְאִשְׁלִי, וְצִפְצוּף בְּרֶפֶת-צִפּוֹרִי,
וְרוּעִים חֲבִיבִים וּבְשׁוֹרָתָם: חֲרָן;
זִכְרָתִי עֲרֹכֶה: בְּנִי-הַצֶּאֱנָן, וְאַחֵב
עַד מוֹת זִכְרוֹן מְלֹא-חַן וְנִקְדּוֹת-כֶּסֶף
עַל מִצְחָם—כִּי רֹאשׁוֹנָה, רִחְתִּי, נִרְאִית לִי

בְּיָנִיהֶם, וְאִפְּוָה שָׁם בְּעֵינָיָהּ.

זָכַרְתִּי לְחַשְׁדָּה, רַחֲלִי, קְאוֹר-בּוֹכָבִים –
בּוֹכָבִים מוֹבִי-עֵין – וְצִחְקָהּ עַל הַגְּדִישׁ;
בְּנֶפֶל הַמַּלְּךְ וּבְהִרְטִיב אֶת גְּדִיש־הַשְּׁחַת,
מְלֻנְנָה הִרְיָחִי, בְּרֶפֶת-מְלָלִים;
וּבְמִכְבֵּי בְּעֵינָהּ, עֲכָקוּ מִשְׁמִי-סִיוֹן.
מִבְּעֵתִי זָכַרְוֹן-שָׁנוּ אָה, אֲשֶׁת-חֵק, בְּתֵהוֹמָן –
וַיְהִי לִי כִמוֹ לֹא זָמִיר קְרוֹב שָׁר בַּחוּדָעָה,
וַיְהִי כִמוֹ יָשֵׁב זָמִיר לִי בְּנִפְשִׁי.

וְשָׁנִים עָבְרוּ, הִיוּ לִי כְרָגָעִים מִסְפָּר
בְּאַהֲבָתִי אֹתָךְ... רַחֲלִי, מְלֹם חֲמִמָּתִי;
לְאַרְצִי וּלְמִכְרָדָתִי עִם בֵּיתִי אָשׁוּב
וְהִבֵּאתִיךָ בֵּיתָה אָבִי, יִקְרַת-חַיִּי;
וְשָׁמָּה יִהְיֶה אֲשֶׁרִי, כִּי יִכְרָכוּךָ הַזֹּרִי
הַשָּׂבִים, בְּבִרְהֶךָ בְּתָם, בְּאַהֲבָה, וְיָטֹמוּ
אֶת יָדֵי בִירְהֶךָ הֵם, – וְכָל מְקוֹם, בּוֹ כִּי-יִגְלָלְךָ
תִּצְיָנִי אֹתִי, בְּעוֹרוֹת-תַּחַשׁ אֲשַׁמֵּחַ...

כְּרוֹחָה עֵינָיו נִפְקָחוּ – הִזוֹן-בִּלְחָה
מִרְפָּנָה בְּאֹרֶךְ, וְצוֹחַת-קִרְבֵּי מִרְסָקָה...
הַמְשִׁק לְכִנְפֵי-עוֹרָבִים הִיא – שְׂפָתוֹתָיו דּוֹקְקוֹת
אֲחִיזוֹת-הַקֶּרֶת, דּוֹקְקוֹת, לֹחֲשׁוֹת;
וַיֵּאֱנִי בְּבֹאִי מֵאֲרָם, בְּבִרְהֶךָ.

בַּעֲזֹר כְּבֹרֶת-אֶרֶץ אֶךְ לָבֹא אֶל נְאוֹת-כְּנוּיָהָ.
בְּאֶרֶץ-כְּנָעַן כָּתוּב עָלַי רַחֵל—מֵתָה—
וּבְמִצְרַיִם אֶרְצִי יִמְרַת-חַיִּי אֲבֹרָהּ...

לְרוּחָהּ עֵינָיו נִפְקְחוּ—וּבְנִגְנֹג סוֹבֵב.
כְּמוֹן בְּרוּחַ נִשָּׂא לְעֵינָיו בְּקִדְחָתָהּ
כִּל זֶה הַשָּׂאֵר: נִפְתִּילֵי-חַיִּים, פָּכִים קִמְנִים,
וּבָנִים, וְצֶעֶר-בָּנִים עִם שְׂמֻחוֹתָם...
וּבְעֵנִי-הַכְּסֵף יַחֲדָתוּ שְׂמָה.

נְנוּחוֹת שְׂכִינַת-אֵל עַל רֹאשָׁהּ בְּזֶרֶת-הַנֶּגֶד
שָׁלֹא מַעֲוֹלָם זֶה, וּבְרַחֲמֵי אֵל וְאִשָּׁה
עַל-יָדוֹ צִנְחָה—פְּנִיגַת-אוֹר—דִּמְעָתָהּ...

אֲזִי יִשְׁלַח יָד, לְמִרְאָתָהּ וְהָרִים רֹאשׁוֹ דוֹמָם;
וְלְעֵינָיו, מִלֵּאוֹת דָּמָעַ, מְנַשָּׁה וְאַפְרִים
וְכִי בָנָיו בְּכִנִּי-כְּפִירִים סָבִיבוּ—וְהֵיכַל רַחֵל?
וּמִתְלַתָּם וְדָו, וְהֵם לֹא רַחֵל?

אֲזִי יִשְׁלַח יָד לְכֶרֶכֶם—וַיַּחֲדָתוּ שְׂמָה
בְּסִפְיַת עֵנִי-הַכְּסֵף... וְכִתְיָמוֹ—
הִתְקַרְבָּה אִמִּי, וַיַּעַל אֶל תוֹךְ סִפְיַת-בְּסֻפָּה—
הֵם, כֹּל: צִחוּק-אֲשֶׁר נִשְׁמַע וְשִׁיר-מְלָאכִים...

שְׁמַעוֹן גִּינְצְבוֹרֵג.

הקיסר הדריונוס—הראשון בחוקרי-הארץ.

מאת

פרופ. ד"ר שמואל קרויס בווינה.

המשפט, ששמתי בראש-מאמרי, עלה לי אחר חקירה ודרישה הגונה, לא כדי להרבות את התימה קראתי כך למאמרי, כאילו אני אומר: "התמה ותמהו", כאלו אני אומר: "חדושי" ו"רבותא" אשמיע לכם, בדרך הרבה מסופרי-עמנו, שרוצים לקחת לב שומעיהם בגדולות ובנפלאות מדומות, שירצו לפניהם. את העובדה כמות שהיא אספר, בלי עקפים ובלי סבובים, ואדרבה, קורא אני עלי את המקרא: "השומע ישמע והחדל יחדל".

אכן מצד האמת חדשת. כן, חדשת. כי הדברים, שיבואו למטה, לא הובאו בשום ספר, ואיש לא הרגיש בהם. בוודאי גם לי לא נגלו תעלומות שמבראשית, וגם על מקור נשכת ונעזב לא הראיתי; אבל קראתי בספרים בתשומת-לב. קראתי בדיוק מה שאחרים קוראים במרוצה. הוצאתי פשר-דבר לאמתו מתוך מה שאחרים רואים בו מהתלות ושוא ומדוחים. עוד פעם יראה לעין, שגם-התלמוד מים שאין להם סוף הוא, וגנויה-מדרש טרובים עד לאין-חקר. רק לא נקרב אליהם בידים גרודות, אלא בכלים המעולים והנצרכים לכך, כלומר, מתוקנים בכל מכשירי-המדע הנצרכים להחקירה שלפנינו. כי הנה עוד הרעה הישנה-הנושנה לא סרה: מי שהוא בקי ומלומד בספרות-הרבנים, מן הכלל אין בידו דיר ספוקי במדעים-החיצוניים, ולרופא, מי שנכנס בפרדס זה, נגדרה בעדו הדרך לספרותו העתיקה. לא זו הדרך, אלא שניהם כאחד טובים.

כל מה שעמלתי וחקרתי בזה, אינו אלא לאמת את דבריהם של חכמי-התלמוד וליישבם אל נכון. הכרתי אותיות-הזמן ההוא והמצב המדיני של כל הארצות ההן מהן. ובזה העקוב נעשה למישור, והמזור והרחוק נעשו לפשוט וקרוב.

שוב לא נתקשה: הדריונוס זה, רשע ו, שחיק עצמות¹ זה¹, כלום הוא הראשון לחקור את הארץ?—כן הוא באמת, כי מעשה כזה הוא מטבעו ובתכונתו של קיסר זה, והיה עושה כן לגבי היהודים לא משום חבה יתרה ולא משום שנאה יתרה, שאהבם או ששנאם, אלא מטעם חוקי-המלכות, שברר לו לעצמו, ומפני תכונתו שלו, שבה הצטיין לעיני כל העולם כולו. חכמי-התלמוד, שסיפרו לנו את המעשה, לא מסרו לנו אלא את המעשה בלבד, ולא חשו להגיד לנו לא את המאורעות, שגרמו למעשה, ולא את הפוליטיקה הכללית.

(1) "רשע" ו"שחיק טמיא" או "שחיק עצמות" הם הם כנויי האיש הזה בתלמוד ובסדרש, והבאתי הרבה דוגמאות בספרי *Griechen und Römer* (יוונים ורומים), שהוא חלק מן הספר הגדול. מוניסינגה חלמודיקה, ווינה 1914, ושם עמ' 130, העירות, שבקללה כזו היו משתמשים גם השומרונים וגם כותבי הנצרים בתקופות ההן כשהיו מזכירים את שונאיהם. "שחיק עצמות" נמצא בתלמוד ביחוד אצל שמו של אספסיינוס ונכוכדאצר, מחריבי הבית; והדריונוס כאחד כהם. פעם אחת (אסתר רבה, ב', א') יש הלשון "שחיק כחיק", ושוכ לא מצאתיו.

שנכללה בו; ואולי, באמת נעלם מהם כל זה, כי דבר קטן היה להם זה לגבי כל העבודה הכבדה והחשובה, שעבדו לטובת עמם; ואנו, עליפי השקפה יותר כללית, נמלא אחרי דבריהם ונציגה את הדברים על הסדר היוות להם.

שני מעשים פוסטיביים נמסרו לנו: הראשון, שקיסר זה רוצה היה לידע, היכן משה קבור, והשני, שעומד ומשמר היה, היאך הירדן מוליך מימיו, ועשה את האחד עליפי חפירה, והשני על פי הסתכלות ושמירה, כפי טבע הדברים, שבא לעמוד עליהם; והו' אופדעשיותם גם בימינו אלה, זה ולא אחר. זולת שני אלה, לא מסרו לנו מעשה אחר ממין זה, שנעשה עלידי הקיסר ועליפי מצותו; אבל לכשנכיר את כל יחוסו של הדרייגוס אל מדינות-מלכותו וביחוד לכשנכיר אל חקר תכונתו של אדם נפלא זה, לא נסתפק בדבר, שעוד עשה מעשים הרבה מסוג זה, ונזכיר קצתם במה שלמטה (למשל, שירד אל קברות האמורים לראות את גודל עצמותיהם), אבל, קודם כל, נראה את גוף הדברים.

(א) קברו של משה.

על הכתוב „ולא ידע איש זאת קבורתו“ (דברים, ל"ד, ו') יש בספרי¹: „וכבר שלחה² מלכות של בית קיסר³: לבו וראו קבורתו של משה היכן היא! הלכו ועמדו למעלה, והוא⁴ אותו למטה, ירדו למטה, וראו אותו למעלה, נחלקו חציין למעלה וחציין למטה⁵, עליונים ראו אותו כלפי מטה, ותחתונים ראו אותו כלפי מעלה: לכך נאמר: לא ידע איש את קבורתו. — הרי לנו כאן עובדה רבה, מעשה, שעשו אותו מטעם המלכות; ואם רומי מצוה, בוודאי היא יודעת על מה היא מצוה.

לראשונה צריכים אנו לברר, באיזה זמן, באיזה פרק, אנו עומדים. כי הגה מלכות רומי הישנה נמשכה בארץ-ישראל יותר מארבע מאות שנה, ועוד לא נסתלקה לגמרה, כי באה רומי-החדשה, קושטנטינה, כלומר הביזאנטיים, והמשיכו עליה עוד את עולם יותר משתי מאות שנה, עד שבאה עת-פקודתה ונפלה ביד הערבים. הן אמנם, את התקופה החדשה אפשר לסלק בקלות מתוך חקירתנו, כי מה שבא בספרי, שהוא אחד מן המדרשים היותר ישנים, וגם בא בגמרת בבלי ובא בסתם, בלי שם אומרו, לאות, שתוכן המיטרא עובדה היא בפני עצמה ואינה תלויה לא באדם מיוחד ולא בדרש מיוחד, — דבר כזה אי-אפשר לאחד עד תקופת הביזאנטיים, אלא זמנו בוודאי היא תקופתה של מלכות רומי הישנה. אבל גם מלכות זו, באמור, נמשכה יותר מארבע מאות שנה, וחובה, שאין להישמט ממנה, היא, שנגדור, בקירוב או בצמצום, את הזמן

(1) רמו שניו, והוא כתוצאה מאיר איש-שלום, דף קנ"ט ע"ב; וכן בבבלי, סוטה, י"ג סע"ב, ושם, י"ד רע"א. והנה מקודם יש בספרי, שם, המימרא: „י"א אף משה אינו יודע מקום קבורתו כו', ובאו הדברים גם בסוטה, י"ד ע"א, בשם ר' חמא בר' חנינא, אלא שחלפון והדרש שם משונים קצת, וכן משונח הסדר, כי מקודם יש „וכבר שלחה“ וכו'. במימרא „וכבר שלחה“ העליתי לתוך מאמרי את הלשון של הכפרי, ועל השנויים בגמרא אעיר בהערות.

(2) פסח כ"ד יש ב' קדושין, י" ע"ב: „וכבר שלח יוחנן בן כנז אצל ר' בן בתירה לנציבין; וענין כאן לחלן, ספרי, דברים, שפ"ד.

(3) בבבלי: „מלכות הרשעה“, והוא היותר נהוג. אכן כאן שני הלשון מלמד להוסיף.

(4) בבבלי: „גדסה להם“, וכן בכל הענין.

(5) בבבלי: „נחלקו לשתי כתות“ וכו'. הילקוט לפסוק זה (רמז שי"ב) מביא את לשון

ואת הפרק, שכווננו בעליהתלמוד אליהם, וכל עוד שלא גררנום, אי-אפשר להביר מאיירע היסטורי על בוריו.

ולא תכבד עלינו דרך ההקדמה הזו, כי שני סימנים בדבר, ובשים לב אליהם נשיג כל מה שנצרך לנו. בספרי, שם, במקומו יש כאן ציון "בפסיו" (כלומר, בפסיקתא זוטרתי, וידועה היא גם בשם "לקח טוב", והוא כעת מצוי בידנו בהוצ' "וילנה תר"ס), ובה בא לפסוק זה: "וכבר שלחה מלכות של בית הצרה ושל בית פעור" וכו'; הרי כאן שני שמות פרטיים, שיגלו לנו את האמת; אלא ישבהיות כמעט כל ספרי מדרשי חכמינו משובשים או לקויים בחסרות ויתירות, אף כאן נקדים תקון קצת, והוא: שבמקום "הצרה", שאין לו מובן, הייבים אנו לקרוא "בצרה", העיר הידועה והמפוארה, אישר בהוכחה לבד כבר תורה לנו את הדרך נלך בה, כמו שיבוא להלן.

בצרה, כאחת מעריהממלכה של רומי, באו עליה אנדות ונבואות כמסות הרבה, למשל: "כבר היתה מלכות עקורה מאדום, ובאת בצרה וספקות להם מלכים" (בראשית רבה, פיג, ג); "הריש ר' אחא: עתידין כל אומות העולם לבגוד במלכות הרביעית ולפנותה מביתם, ...עד שמגעת לבית גוברין"¹, ומוצאה שם מלך המשיח ומשלים לו המלכות, ומנהן הוא בורה לבצרה... מי זה בא מאדום חמוץ בגדים מבצרה" (ילקוט, א', רמז קל"ג, בשם מדרש אבכיר). ומעם כל הנבואות האלו—הלא הוא בצדו: הפסוק בישיעיה, ס"ג, א'. בצרה זו נעשתה אחותה של קיסרי, צרתה של ירושלים, שמפני שהיתה עיר-ממלכה לרומי, עוררה שנאה גמורה בלב היהודים, כידוע; וכן דבר בצרה². אימתי נעשתה בצרה עיר-ממלכה—? מאורע זה נודע לנו בורות מלכות-רומי.

הדבר נעשה בשנת 106 למספר הנהוג, כשהקיסר מריוניוס שיתף פרובינציה (מדינה) חדשה למלכות רומי בשם "ערביה"; ולאחר זמן נעשתה בצרה לראש ולמטרופולין שלה³, והושיבו בה רומיים לגיונות עם שרי-צבא שלהן, ככל המשטר והסדר ההוא, שנצטיינה בו רומי, והוא כחה והוא תקפה. מן הרגע ההוא נעשתה בצרה לפח ולמוקש לישראל, והיתה לשבים בעיניהם ולצנינים בצדם, ונוספה, אפוא, לישראל עוד אויבת אחת, כי קרובה היא בצרה למדינת יהודה ולעיר ירושלים, והיו נוחות להשמר משם. והעיקר בכאן, שבצרה זו, ויותר נכון: אותה בצרה, שהיתה עולה על דעתם של חכמי-התלמוד, היא קרובה מאד לקברו של משה, קרובה לבית-פעור, להר-נובו, להר-העברים, לכל אותם המקומות, שציונין בהם מקום כבוד-מנוחתו של משה רבינו.

מאחר שבצרה לא הגיעה למלכות אלא בימי טיינוס, ממילא הונח לנו בזה

(1) Eleutheropolis של היוונים והרומיים.

(2) כתחלה היתה העיר היותר גדולה בגלילות ההם פטרה (סלע-Petra). ראשונה למלכות הנבתיים, והיא נשארה לפי שעה עיר-הממלכה גם לאחר שנעשה הגליל ההוא פרובינציה רומית. אך מקדיר רומי ושרי-הצבאות שלה שכנו בבצרה גם מקדום, ואחר-כך, בימי הקיסר ספטימיוס סוורוס, נעשתה בצרה מטרופולין ממש.

(3) עיין שילר, Kaisergeschichte, ב' 106, שירר, א' 741. השאלה אם Bostra של היוונים והרומיים באמת אחת היא עם בצרה שבסקרא (עיין Reland, פליסטינה, עמ' 666, Manak, פליסטינה, עמ' 70). אינה נוגעת לנו עכשיו, ודי לנו לדעת, שחכמי-התלמוד, כנראה, חשבו אותן לעיר אחת. לדעת הרבה חוקרים, היו כמה ערים בשם בצרה (עיין Raumer, פלי, הוצ' ד' עמ' 244). וזו, שאנו דנים עליה כאן, היא מעבר לירדן וירחו, בהר-העברים; וכך ידוע. שמי שניסח בהר-היתים בירושלים, הוא בעינינו את ההרים האלה.

terminus a quo למעשה שנגד עינינו. אך עוד לא זכינו לראות, שהמעשה אירע בימי הדריינים דוקא. ידיעה זו יש לנו לקנות ממקום אחר. כי הנה במדרש אחד קטן ומאוחר, נקרא „עקטאן דמר יעקב“¹, תלו את המעשה בפרוש בקשר הדריינים. וזו לשון המעשה שם: „הלך משם אל איזי מואב, למצא קברו של משה... וצוה לחפור שם, והיו האים מקום סהרי“² למטה... אלו שהיו חופרים למעלה היו אומרים: למטה תמצא אותו... וכשיראה אדריינים הרשע זה, נסע משם... והביאום והגלם בני גולה לספרד; ולמה נקרא שם המלכות ספרד? שבסוף רדו שם מן הגלות, והוא גלות עשירי... — כמה ידיעות חדשות וחשובות תופענה כאן! הן עצם הלשון: „הלך משם“, „נסע משם“ וכו', מציינת לנו בדיוק נפלא ובשפה ברורה את האיש הדריינים ואת כל מנהגו והלך-נפשו, כי לאיש נוסע והולך ונודד בכל מרחבי גבולות-מלכותו נודע לנו קיסר זה, כמו שנזכיר עוד, וארץ-ישראל אחת מן הארצות היא, שכבר אותן בהראיון שלה, וכמה מעניינת הלשון: „וצוה לחפור שם“, והיו עבדיו באמת חופרים אחר קברו של משה, אלא שלא הושוותה דעתו של זה לדעתו של זה, והיה אם הניח האחד קדרומו לחפור כאן, היה אומר לו חברו: חפור כאן, כי כאן תמצאוהו; ולסוף כל מלאכתם בטלה ומבוטלת. התבוננא, קורא נעים: חפירות היו עושים כמו שעושים הארכיולוגים היום—האין זאת אשר אמרתי: הדריינים היה הראשון לחקור את הארץ? היה עושה חפירה מעולה ושלמה ככל משפטה וחוקתה! ואחר שלא העלה בידו כלום, בערה בו איש-חמתו, ונתגלגלו הדברים לידי חורבן חדש והגלה מקצת בני יהודה לספרד, וממילא גם לארצות אחרות,—הוא השמר הגדול והנורא, שנעשה על ידי הדריינים, כידוע מקורות העתים, והוא סופו של „מעשה“ זה. הבאתי גם סוף זה, כי בזה הראינו לדעת, שהמחבר של מדרשנו זה ידע את קשר הדברים אל נכון, וידע ביחוד, שהחפירה אחר קברו של משה יש בה פוליטיקה בולטת ומבוררת, והיא רק הקדמה למה שאירע אחר-כך: המלחמה, השמד, הרדיפות. עליפי סיום זה—על זה נעיר בלאחר-יד—היה ראוי, שנחשוב את מדרשנו זה לאחד ממדרשי „עשר גלויות“, שיש מהם כמה נוסחאות³; אבל על צד האמת אין במדרשי „עשר גלויות“ אף שמץ מן הדברים שהבאנו: לא קברו של משה, ולא הדריינים, ולא מעשה-החפירה שלו; ולא נמלט מלחלחית, שמדרש זה, מדרש „עקטאן דמר יעקב“, נשאר לנו לברכה בתור מקור בפני עצמו, ולא בדה מחברו את הדברים מלבו, אלא מצא אותם במקור נאמן אחר ישן נישן. והוא הוא המוריש לנו, ואין ספק, שיש לתת אמן בו, שהרי בעיקר הדברים הוא מספר והולך מה שיש בספרי ובתלמוד.

על הזמן, שבו עשתה המלכות חקירות כאלו, יתן עדותו גם מעשה אחר. על הכתוב: „אף חיבב עמים“ (דברים, ל"ג ג') יש בספרי, רמז שמ"ד (וכן: ב"ק, ל"ח ע"א,

(1) הוציא אותו לאור Carmoly, בריסל 1842, והוא שם, עמ' 30. מצאתי רשום, שהספר „עקטאן דמר-יעקב“ יצא לאור גם ע"י המנזר ר' א"מ לונץ בירושלים. תרמ"ה, ואולי גם בספר „אגודת אגרות" (שם), ושניהם לא ראיתי (ונרשם גם ב„אוצר-מדרשים" לריד איזנשטיין, ניו-יורק. תרע"ה. ח"ב, עמ' 436—439). המערכת.—הן ידעתי גם ידעתי, שהחכם הגדול, ר' משה שטיינשניידר, קרא חגר על מלאכת ר' איזנשטיין, וביתור היה חושש בספר „עקטאן“, שהוא מזויף מעיקרו, והיה חוששו כל-כך, עד שאמר, שגם כתב-היד שבבבליאנה באוכספורד נכתב על-ידי כרמולי (הזכיר של שט, כרך כ', 107); אך אין הדין עמו, והשנאה סקלקת השורה.

(2) לשון זו חשובה היא בפני עצמה, ובוודאי אינה בדויה.

(3) עיין „בית-המדרש" של ילינק, כרך ד' וח' [ואסנס, ב„אוצר-מדרשים" של איזנשטיין, בא בערך „עשר-גלויות" המערכת].

וירושלמי ב"ק, ד', ג', דף ד' ע"ב): "וכבר שלחה מלכות שני סדיטאות ואמרה להם: לכו ועשו עצמכם גרים וכו', והוא תורתן של ישראל מה טיבה; הלכתי להם אצל רבי גמליאל לאישיה, וקראו את המקרא, ושנו את המשינה, מדרש, הלכות ואגדות: בשעת פטירתם אמרו להם: כל תורתכם נאה ומשובחת, חוץ מדבר אחד: גולו של עכו"ם מותר ושל ישראל אסור, ודבר זה אין אנו מודיעים אותו למלכות"; ובירוש' מסיים: "באותה שעה גזר רבן גמליאל על גזילת נכרי, שיהא אסור, מפני חלול השם"¹ — הרי שעתדצה היא ליעקב, ובתחבולות ובערמה עשו עמו מלחמה, לידע, אם באמת ובלב שלם עובדים היהודים את המלכות. וכאן הזמן ידוע, שהרי נזכר ר' גמליאל נדיבנהו, והוא נהג נשיאותו בסוף ימי טריינוס ובראשית ימי מלכותו של הדריונוס.

נשוב אל קבר-משה ונשאל בנפשנו: מה דאחה הרשות ומה הגיע אליה, כי באה לרגל את הארץ והשבה, שתוכל למצא את קברו של משה, והכתוב צווק ואומר: איש לא ידע? — כמדומה לי, שהדבר לא נעלם לגמרי, והיו אנשים, חושבי חשבונות, שדמו בנפשותם לאמר: כאן הוא וכאן הוא בנמצא. לכאורה התורה עצמה נתנה סימנים על מקום המצא, שהרי אמרה: "וקבר אותו בגי, בארץ מאב, מול בית פעור"; ועל זה אמר אמורא אחד (ב' סוטה, שם): "סימן בתוך סימן; ואפילו הכי ולא ידע איש את קבורתו"; ומי ידחה את האנשים, שהיו משתבחים ואומרים: לנו די בסימנים אלה — נבקש ונמצא? ואם לא ידעו את המקום בפרוטרוט הרי על דרך כלל הקבר מצויין, והם באים להתפלל ולהשתחוות לו מנגד? — בני הדור ההוא, כנראה, עסקו בדבר זה הרבה, כי כך יש בשם ר' שמעון בן יוחאי, התנא הגדול, שהרומים היו שנוא־נפשו והיו מבקשים להרגו, עד שנחבא מפניהם י"ג שנה במערה, כידוע, והיה זה בימי השמד של הדריונוס, אך מה שנזרק מתוך פיו יכול להיות אמור הרבה שנים קודם לכן: "שם ינקב נקב מקבורתו של-משה, אין כל העולם כולו יכול לעמוד באורה; ואם כך נקב, קבורה מה; ואם כך קבורה, משה מה" (פסיקתא רבתי, פרק כ"א, דף ק"ב ע"א); הרי שדברו בקבר זה גדולות וגבוהות ונפלאות, ובצרת-נפשם בוודאי היו מצפים לתשועה ממנו, — דבר, שאין הממשלה יכולה לסבלו. ודי בזה לפי שעה, ולהלן עוד נדבר בו.

כאן אני צריך להטעים מה שאמרתי, שמקום-קברו של משה לא נעלם מהם לגמרי. בלי סבה נכונה יתרגם התרגום המיוחס ליונתן בן עוזיאל את הפסוק "ואת נבו" וגו' (במדבר, ל"ב, ל"ח): "וית בית קבורתיה דמשה וית קרתא דבלק, דפגרו מתמן טעות פעור במדור בית-במסיא" וכו'; כאילו "נבו" היה לו שם-העצם הפרטי "בית-קברו של משה"², וכאילו ידוע היה לו לבעל התרגום, שקשר אמיץ וחזק למקום זה עם המקום, שנקרא "בית-פעור", ואותו הוא קורא, על-פי שמו המודרני, כלומר, על-פי השם, שהיו נהוג בזמנו של בעל-התרגום, "מדור בית במוס" (Bomos ביוונית), כלומר, מזבח של

1 כל ענין זה סביב גם גריץ בספרו: Geschichte, ד', הוצ' ד', 108.

2 בספר אחר, שכמעט נשכח שמו מקרב המלומדים, פשטים ופירושים ס' י ע ק ב ווינא (עין מה שכתבתי ארוכות ונכוחות על מחבר זה, בספרי "ווינר גורה משנת 1421", עמ' 49), הוצ' ר' מנשה גרוסברג, מאינץ 1888, סוף סטות (עמ' 191), והכל, כנראה, לוקח מספר (פענח רוא'), מובא, תרגום ירושלמי זה בוז הלשון: "ובעלי דבכא ויסועת בית קבורחא דמשה ובעון" (ועוד עיין בספר פשטים ופרושים" ההוא, עמ' 233), ולא ידעתי מה הלשון "סועת (סיעת?) בית קבורחא" אומרת; וכי סיעה של קברים היתה כאן? והנה גם בעל-התרגום עוד ידע, שמדור (חלקה, גליל) של במות הרבה היה שם, כענין temenos של היוונים. ובמקום, בעון, שאמור כאן בוודאי צ"ל "ומעון".

אליל אחד; ואולי האליל הזה בימי הרומיים כבר חדל מלהקרא "פעור", אלא נקרא בשם אחר, כמנהג היוונים והרומיים "להסב שם" (עיין הפסוק הנזכר) לאליל, שבא לידם ממקום אחר. והעיקר — שעוד בימים ההם נצטיין המקום על-ידי ה"קולטוס" שלו וקרושתו נשתירה לו, אלא שהוקדש לאליל אחר.

ולאחר שהגענו עד כה והזכרנו הרבה פעמים את המקום "בית-פעור", ועוד יובא להלן ענין אחד שלם של חקירתנו, שהעיקר בו, "בית-פעור", אמרתי: אציגה נא מעט טמא שידענו משם זה. פעור במקרא לראשונה אינו אלא שם הדר הנמצא בארץ-מואב, והוא אל הרי-העברים יתחשב¹; והאליל, שהיה שוכן שם ושהיה לו שם היכל ומזבח, נקרא "בעל-פעור" או "פעור" בלבד. ובכן נמצא, ש"בית-פעור" הוא המקום או העיר, שנתהוו מחמת הקולטוס של המשתחוים שם; ובסבת ב' לעם ובל'ק, כידוע, חטא גם ישראל באליל זה, ועל זה יאמר (ביהושע, כ"ב, י"ג): "המעט לנו את עון פעור, אשר לא המהרנו ממנו עד היום הזה"; ומזה נראה, איך הטעתה אותם עבודה מכוערת זו. שעבודה מכוערת היתה — על זה יש לנו עדותם של חכמי התלמוד והמדרש, שבימיהם עוד לא סרה תועבה זו, כמו שאנו לעצמנו כבר שערנו מתוך התרגום הירושלמי, ועוד יתאמת לנו דבר זה על-ידי המעשים הקונקרטיים, המובאים על זה בתלמוד ובמדרש. ועיקר מקוסי-תחנותן של האגדות האלו הוא בירוש' סנהדרין, דף כ"ה, עמוד ד', ולעומתו מה שאמור בספרי פרשת בלק (דף מ"ז ע"ב), ואזכיר קצת מהן: "א"ר לעזר וכן שמוען: מה המסמר הזה אי אפשר לו לפרוש מן הדלת בלא עץ, כך אי אפשר לפרוש מן הפעור בלא נפשות". מעשה-באחד², "שהשכיר חמורו לגויה אחת להשתחוות לפעור, כיון שהגיעו לביטו של פעור וכו', נכנס ועשה את צרכו וכו' והיו הכל מקלסין לפניו ואומרים: לא עשה אדם כשם שעשה זה". ושוב "מעשה בשלטון אחד, שבא ממדינת הים להשתחוות לפעור. אמר להם הביאו לי פר אחד וכו'; אמרו לו: אין אתה זקן לכל אלה, אין את אלא במגלה עצמך לו³"; ומה עשה? גירה בהם סניגורים⁴, והיו מכין אותן ומפציעין את מוחיהם בגזירין, ואומר להן: אוי לכם ולטעותכם". ואין לנו עוד להרבות בדברים, כי מי לא יראה בכל אלה, שבעולס-ההזהר אנו עוסקים, עולם, שלחכמינו היה ריאלי, ולא דרישה וחקירה בעלמא.

ומה לפעור ולעבודתו ולקבר-משה? — יש ויש. הן בתלמוד (סוטה, שם) אמרו: "מפני מה נקבר משה אצל בית פעור? — כדי לכפר על מעשה פעור". ועל זה מיוסד מדרש מוזר (בילקוט, שם, סוף ברכה, וכן בתוספות, סוטה, שם), שמשה שקעו לאליל ההוא בארץ, והם, אפוא, שניהם קבורים כמעט במקום אחד: "מה עשה הקדוש ברוך הוא? — נתן את קברו כנגדו, והוא רואה את קברו כנגדו וכו'". ולילא כל אלה, הלא מקרא הוא

(1) עיין פירוש של Dillmann על הפסוק במדבר, כ"ג, כ"ח ועוד אותו הפירוש ליהושע, מ"ו, פסוקים כ"ט וס' (צ"ט 535), ששם בין שני הפסוקים האלה קראו השבטים "פעור", ובמקרא שעל-פי הספורה שם זה חסר; ועוד קראו השבטים "פעור" בבראשית, ל"ו, ל"ט, בספוק שאצלנו יש "פגור". זה אומר, שפעור היה נורע כל-כך עד שהיה עולת בסחשבה אף על-ידי ריחם קל. וצריך לידע, שבלשון-השבטים השם מבוטא Phagor או Phagôr; ואז נכיר, איך התחכם בעל-התרגום לומר: "פגורו כחמין ית פעור".

(2) על השם לא נקסיד, עיין במקורות שהבאנו.

(3) הלשון מגובשת; ויותר נכון בספרי: "אלא שתגלה עצמך לו".

(4) בספר הגירסא, סניגורים' ובילקוט, סנהדרין, וזה האחרון נכון, כי הוא המלה הרומית [equites] Singulares, והם פרשים בעלי-מלחמה, שנקראים בשם זה. עיין: Lehnwörter שלי, ב', 399, ושם מפורש, אלא שעוד צריך להראות על הילמוני, שהובא בערוך, ערך סגנב. כל המעשים האלה נפקד סקוטם בבבלי, סנהדרין, ק"ו ע"א, ונראה, שהספריקים קצרו כרוצנם,

וצריך לדרשו: "ועל משה מערבות מואב אל הר נבו, ראש הפסגה, אשר על פני יריחו" (וי'ט) שם משה וכו' ויקבר אותו בני, בארץ מואב, מול בית-פער¹. ובמקום אחר (במדבר, כ"ג, י"ב) נאמר על משה: "עלה אל הר העברים הזה". הרי שמות מקומות הרבה וצריך לדרשם. והנה קם מחדש חוקר אחד² ודורש על "נכון, השמות נבו, הפסגה, פער ורמות-בעל מה הם, ואיה ישובם של המקומות האלה, וחזר לא על מה שיש עליהם במקרא לבר, אלא כל מה שבא עליהם בהגיאוגראפיה העתיקים ובספורי הנוסעים חתונגים³; והעלה על נכון, שהפסגה" הוא גבנון ("סיארה" בערבית) מיוחד של הר נבו, שיש לו גבנונים הרבה, ובוודאי לא לחנם נקרא "פסגה" (מלשון "פסגו ארמונותיה", תהלים, מ"ח, י"ד), שעולים בו וצופים ומשקיפים ממנו עד למרחקים; ובקרבנו, בגיא, היה קברו של משה ממון⁴.

ועתה מי יסתפק עוד בדבר, שהמקום פער (בית'פ' או בעל'פ') עוד בתקבו היה עומד בימי הכמירה-התלמוד והם ידעו אל נכון, שקברו של משה, זה שהיה מהמדרעיניהם ואהוב לבם, שוכן ממש בקרבנו. ומאחר ש"א"אפשר לפרוש מן הפער בלא נפשות", כלומר, שהמון חוג ולחקת כמרים ומתנבאים ומשוגעים גוהרים לשם, שלגל עבודתם וכפי מנהג ה"קולטוסים" הם יפריעו את הסדר ויביאו לידי הרגואבדן נפשות, לא יכלה ממשלה רבה וסדרנית כרומי העתיקה להמנע מלפקד שם משמרת ובלשת לטובת הכלל, שלא יבוא הדבר לידי פקודנפש בלא גבול. למה הדבר דומה?—למה שעשויו היה בירושלים בעוד שבית-המקדש היה קיים, שלכל רגל ורגל היו מסקידים לגיונות הרבה, כדי שלא יתפרצו ההורים ויבואו לידי מרידה⁵; ועוד לאחר שנים הרבה, כשכבר הורד גאון ישראל ארצה, הושיבה ממשלת רומי בלשת שלה ו"אגמון וקמטון ובעל-זמורה" בצפורין העיר כל רגל ורגל (בי שבת, קמ"ה ע"ב⁶), ואך תמנע מלהשגיח על מה שעשויו בעדת-הפריצים של האליל בבית-פער?—הוא הטעם, שבאותו סיפור עצמו, שהבאנו למעלה מן הספרי: "וכבר שלחה מלכות של בית-דקיסר" וכו', הנוסחא כך היא בגמרא שלנו (סוטה, י"ג סע"ב): "וכבר שלחה מלכות הרשעה אצל גסטרא של בית-פער: הראנו היכן משה קבור" וכו'; ושמענו מזה שתיים: האחת, שהמלכות הושיבה גסטרא אצל בית-פער, ושנית, ש"גסטרא" זו היתה במצב היותר נכון לידע היכן משה קבור ואליה המלכות פונה. ומהו "גסטרא" אין מן הצורך להגיד לכל יודע-ספר; מלה זוהי זו באה הרבה פעמים בדברי חכמינו ומובנה castra, כלומר, מחנה של לגיונות⁷, ולסוף—הלגיונות

- (1) שבו E. Kalt; וכאמרו בא כמ"ע Kathol., י" (1912), עמ' 238—253, וזם. 336—334 גם 392—404. וטובא ונרשם המאמר על-ידי Thomsen בספרו הספואר: Palästina-Literatur, כ"י, נומירו 2049. ועל "בית מעור" בלבד עיין Thomsen בפסוק Loca Sancta עמ' 34. והקשור בין "בית-מעור" ו"בית-תורה", למי דעת החוקרים החדשים, הוא יותר גדול מזה שנינו על-ידי במאמרי כאן, עיין על זה מאמרו של M. Vernes במדוע הצרפתי: Revue de l'histoire des Religions, 1917.
- (2) Pilger, pèlerin בלועזית.
- (3) הרעות הקדמוניות על "מעור" ועל מקימו (אבסיבים והירונימוס) רשומות אצל Reland.
- (4) פליסחינה, עמ' 955.
- (5) עיין: Schürer, Geschichte des Jüdischen Volkes zur Zeit J. Chr., I, הוצ' ר"י, 458.
- (6) עיין בפסד הגרמני שלי: "אנטונינוס ורבי", עמ' 113.
- (7) רש"י לסוטה: שם, מירש בו: שלטון ומושל, והביא את שהביא, ובדבר זה לא ספוי

עצמם. מעתה, לאחר שזכינו לידע, ש"גסטר" והמשמר שאצל בית־פעור דבר אחד הם, הישות ביד המוען לומר, שמה שהובא למעלה בשם ה"פסיקתא הוותרי": "מלכות של בית־חצרה" ו"מלכות של בית־פעור", אין ענינו אלא אחד, ו"חצרה" אינו אלא שבוש מלשון "קצרה" כלומר קסטר־גסטר, וצריך לתקן קצת: "וכבר שלחה מלכות אל (במקום של) בית־חצרה ואל (במקום של) בית־פעור", וכו'. אך עודני מטופק בדבר, כי "בית" אצל "קצרה" אך מיותר הוא אם לא ששבוש הוא וצריך למחקו מתוך הספר. ולמסקנה אני אומר: במלת "חצרה" אתקן רק אות אחת, ואקרא "בצרה", כאמור למעלה, והרי כאן שתי משמרות: מלכות (כלומר, באיכחה של המלכות הצנטראלית והם המלכות הלוקאלית) של בית־בצרה ושל בית־פעור, ושתי גרניזונות אלו אמרו להם (למי ששלוחים על ידם): לנו וראו קבורתו של משה היכן הוא, וכו'—ואם לא נפרש כך, גם לשון הרבים, אמר' אינה מובנת.

"גסטר" זו של בית־פעור צריכה לחשיגה, כאמור, על החגיגה שבמקום הזה. דבר זה עוד נוכל להשיעם ולהדגיש על־ידי חזיון נפלא, הנצב לנגדנו במקום אחר. המסאיקת (של אבני־משכית), שנמצאה לפני שנים מועטות בעיר מידבא שעל שפת יסד־המלך, מסמנת, בין יסד־המלך ובין כרד־מודב, שכונה אחת בשם "בית־מרוח" (האותיות שלשם הן יוניות, אלא שאני משנה פניהן למוטב, כדי שנכיר בהן היטב); ומקום כזה לא ימצא באונומאסטיקון של אבסכיוס! אבל החידה נפתרה על נכון על־ידי מיטב שני חכמינו¹, שהורו לנו בטוב טעם ודעת, שלא נבקש בכאן מקום מיוחד או עיר מיוחדת, אלא כמו שהמלה אומרת: בית־מרוח, כלומר בית־משתה ושמחה, ביתה של חגיגת עבוד־הזרה! ובאותה מלה עצמה ציירה לנו האגדה (בספרי, פרשת בלק, כמו שהובא למעלה) את כל הצחוק, צחוק של עבוד־הזרה, שנעשה לכבוד בעל־פעור כדי להזנות את בני ישראל אחרי בנות מואב ועמון; באחרונה חזרו לעשות להם מרזיח ים והיו קוראים להם ואובלים, שנאמר: ותקראן לעם לזבחי אלהיהם וגו', ויצמד ישראל לבעל פעור, וכו'. ואומר אני, שמי שדרש וכתב כן, היה לראית־עינו מה שנעשה בימיו, כלומר, עוד ראה "מרזיחו" של פעור בתקפו! ולא זאת בלבד יש להוציא מן המדרש, אלא גם ענין חגיגות אחרות, כגון מיומם, שנעשה בקרבת עזה העיר, ויש לנו ממנו זכר רב במדרש (ויקרא רבה, ה, ג) על הכתוב: וסר מרוח סרוחים (עמוס, ו, ז)². ולשון אחרת

אנו חיים. והנה במדרש תנאים, הוצי' דוד צבי הו"פ מאן, עמ' 226, ששם נשנה כל הענין מתוך הספרי, כך היא הגרסא: "וכבר שלחה מלכות הרשעה שני סרדיאטות אצל גספירא שלבית־פעור" וכו'. ופירש בו המוציא לאור: גספירא חיינו גסטר, של גמרת מוטב; ועוד שיער, שמה שיש "בית קיסר" בספרי הוא משובש ממלת "קסטר"א. והשערה היא, שכוונתו ראויה היא לחשמע. אך אשאל בנפשי: מאין בא לו להסתמך שבוש זה לאחר שמלח גסטר או קסטר נמצאת פעמים אין מספר בתלמוד ובמדרש?—ולפיכך אומר אני: גספירא הוא hospitium, וקראו בן את התחנות והמלונות, שבני־הצבא חונים בתוכם בשעה שהם גרים בארץ נכריה. ובה נחשדו הפלון התלמודי במלה הרשעה, כי בערך־מלון שלי על המלות הזרות עוד לא נרשמה המלה, שהרי בימים ההם, מדרש התנאים עדיין לא היה בעולם, וראוי להעיר, שמדרש זה, שהוכיח, שני סרדיאטות, הכיב שתי אגרות זו בזו: המאורע בימי ר' גמליאל והמאורע של בית־פעור.

1) הלא הם מורי המנוח ר' בנימין זאב בא כר במ"ע האנגלי: Jewish Quart. 322, י"ג, וירדי ר' אברהם ביב לר בלונדון במ"ע הצרפתי: Revue d. Et. Juives, י"ג, 125 והלאה.

2) עיין יוסף פרלס, Zur rabbinischen Sprach—und Sagenkunde, עמ' 1

לחגיגות כאלו הוא הו' מ' ל' י' (בראשית רבה, ל"ג, ה') שהוא katalysis ביוונית, כלומר שוק, market, marché, Markt, עיין בספרים, וכאן אין להאריך.

ג) הכבוד האלהי הניתן למשה.

רבים יתפסו על שדהרבותי בנפשי עוז להפליט מלים אלו מקולמוסי, וכן לא יעשה בישראל. על זאת אישי ואומר: לא כל העתים שוות, ומה שהוא נבלה עכשו, אולי היתה צדקה מקודם. נדמה בנפשנו עתים של קוממיות לאומית, עתים של התלהבות הרעיון המשיחי, עתים, שהתוחלת הממושכה מחלה את הלב ואין האישים יודעים מה הם עושים. אמנם יהי מה, ברית ברתי לעמי, שלא אדבר אלא נכונה, ובמקום סברות והשערות אסדר את ראיותי.

זהו מה שאנו קוראים בספר השני של המכבים, ב' ד'... ועוד: "וגם נמצא כתוב בספרים, כי ירמיה הנביא צוה לגולים, לקחת את האיש ולמנוחה, כאשר אמרנו (פסוק א')... וגם זה נמצא כתוב, כי הגיד להם על-פי ה' לשאת אתם את אוהל-המנוח ואת הארון, ויהי בבואם ההר, אשר עליו משה לראות את הארץ, וימצא ירמיהו שם מערה, ויסתר בה את האוהל ואת הארון ואת מזבחי-הקטורת, ויסכור את פיה, ומקצת אנשים המלויים אותו באו לדעת את הדרך, ולא יכלו למצוא. בהודע הדבר לירמיהו הוכיחם ויאמר להם: אל ידע איש את המקום, עד אשר יקבץ ה' את עמו ונתן להם רחמים— אז יגלה ה' את הדברים האלה" (וכו, ועוד שם (פסוק י"ג): "כל הדברים האלה נמצאו בכתובים בספרי-זכרונותיו של נחמיה"¹).—ואמר יאמר הקורא: הכל אנדה, ליגנדה, חלום וחזיון—אמת, אלא שהדברים עתיקים, ומי שכתבם נתן בהם אמן וגם קוזה, ששומעיו וקוראיו יתנו בהם אמן גם הם. היוצא לנו מזה, שבזמן מן הזמנים לא נחשב הרעיון, שיש למצוא דרך מוליכה לכבוד-מנוחתו של משה, בדבר בלתי-אפשרי, ופשוט הוא, שלא לכל איש עובר ושב נגלה הסוד, אלא ליחידים-סגולה, כמו באגדה זו להנביא ירמיהו². כל דור ודור מאמין, שיש בו "ליו צדיקים", שאולי לאחד מהם יתגלה הסוד; ובני דלת העם נתנו דעתם אם, לכל הפחות, רואים הם את מקום הדבר, שאליו ישאו את נפשם. והעולה על כולם הוא, שבבוא האל לקבץ את נדחיהם, "יגלה את הדברים האלה", שהם נתונים במערה, שבה שוכן משה, וממילא יגלה את הקבר עצמו. הרשות, איפוא, בידינו לומר: התגלות קבר-משה עלתה למדרגה של אותות ימות-המשיח...

על כת אחת של היהודים שלפני החורבן, הם האססים (Essenoi), אומר יוסיפוס (מלחמות-היהודים, ב', ח', ט', 145): "ראה גדולה להם, שנית אחרי האלוה, מאת שמו של מחוקק, עד שמי שמדבר ומגדף, יענש בעונש מיתה". שירר בספרו המצויין (ב', 665) לא יאמר לנו, מי הוא מחוקק זה, ואפשר חשב, שהוא האל, שמי שמדבר

והלאה; Stark, Gaza und die philistäische Küste, עמ' 596; Scholz, Götzendienst und Zauberwesen, עמ' 3 וביתר במאמרו של ביכלר. כי שם הכל.

1) עיין מאמרו של המנוח ר' מאיר איש-שלום: "היכן הוא הארון", שנדפס מעיקרו ב"חש"ח", כרך י"ג, 541—549, ואחר-כך חזר ונדפס ב"העשר" של לונץ (חלק ב') עמ' ששים—שצ"ו. ולמעלה העתקתי את דבריו כמעט מלה במלה, אלא שהוספתי עליהם כנצרך לי. דבריו, שהעתקתי, הם בעמוד שצ"ב, ועיין גם בעמ' שצ"ו.

2) השווה הקינה לחשעה באב לאשכנזים: "או בחלוך ירמיהו על קברי אבותי וכי, ובה ביתי אחרי, שבעל-כרחנו צריכים אנו ליחסו למשה: "פץ רועה נאמן, כפוש באפר וסודמן, צאן, אשר בחוקי חואמן איך גזו בלא זמן, ואיזה הבטחת: כי לא אלמן י?".

ומגדף את שמו, אחת דתו להמית; וכן דעתי נוסח; אכן ראיתי, שר' צבי גריין פירש בו¹, שמחוקק זה הוא משה, ואולי הדין עמו, והיה זה איפוא, ענין חשוב! מכאן אולי יצא לנו פשר טוב לעובדה, שבתקופת-התלמוד לא מצאנו איש שנקרא משה, כי מיראתם, שמא יהולל השם המקודש הזה, לא נתנו, שיקרא על שום אדם, כמו שגם הנוצרים ירתתו מלהקרא ייסוסישוע². וגריין, לאחר שהעמיק לירד בהמצאתו אשר המציא, עוד עיניו משוממות ברעיונות של הנצנים הראשונים, אך בזה אין לנו עסק כעת. אבל מענין מאד מה שהראה על מדרש אחד (תנחומא, הוצ' בוכר, א', ע'), שמדובר בו על התרוממות מלך המשיח ונאמר שם על הכתוב, הנה ישיכל עבדי, ירום ונשא וגבה מאד³ (ישעיה, נ"ב, י"א): "ירום מן אברהם, ונשא מן משה, וגבה ממלאכי-השרת". והראה גריין עוד על הרמב"ם⁴, שבעוזזשכלו למד ופרט מה שיש ללמוד ומה שיש להתחדות עליו מתוך דברי חכמינו, שמשה רבינו עולה למעלה מעל מדרגתם של בני-אדם וראוי לחשבו בין המלאכים.

ומתוך אמרי פיו של ישו עוד נכיר צד חשיבותו של משה; ישו מדבר על ה"קתדרה של משה", שהסופרים והפרושים בגובה-הלבם יראוה כנסא-מושבם (מתי, כ"ג, ב'); ואותו בטוי, "קתדרא דמשה", חוזר ונאמר גם בכמה מדרשים⁵; אך בהם אין הכוונה האמתית בולטת. ואומר אני, לפי כל הסימנים והאותות האלה, שהושיבו כסא-כבוד, בלי ראות, למשה רבנו בכל בית-כנסת ובית-כנסת, כשם שעוד היום מכינים בארצות-המזרח—ואני הכותב ראיתי דבר זה בעיני—מקום לאלוהי הנביא, וכשם שעוד היום המנהג הוא בכל תפוצות ישראל להושיב כסא-כבוד לאלוהי בעל-הבית, ולו מוכנים גם הכסא והכוס בסדר של פסח,—כך העריצו גם את זכר משה והעמידו לו קתדרה בכל כנסיה וכנסיה, ולכל הפחות, קראו את הכסאות, שהיושבים למשפט נצטיינו בהם—"קתדרא דמשה"⁶.

בכאן נפסיק קצת ונאמר, שמן הסברא יצא לו למשה שם גדול גם באומות-העולם. וכדי שלא אפול ברשת של הרבות-שיחה, אזכיר בקצרה, שבספר אחד יווני—אומרים עליו, שנכתב במאה השנייה לספחה—שנקרא: "ברויהם" (קול קריאותיהם, אורקליהם) של האלהים ההיליניים, יגרד לנו הכותב, ששלשה אנשים לבד נכנסו לראות את האלוה פנים אל פנים, והם הרמים טריסמגיסטוס, משה, ואפולוניוס מתיאנה⁷.

נחזור לענינו ונראה את כל הכבוד, שנעשה לקבר משה לפי עדותם של חכמי-התלמוד. הנה על הכתוב: "כי ישם חלקת מחוקק ספון" (דברים, ל"ג, כ"א), שכמעט לדברי

(1) בה"ריווי" הצרפתית, כ"י. 12.—כאן נזכיר, שגם הכת חידועה של "הפנרעים" מהיחסת באיסה ויראה אל משה וזכרונו. עיין בה"ריווי" הנזכרת, כ"ב, 148.

(2) עיין סאכרי על זה בה"ריווי" הנזכרת, נ"ה, 148 והלאה.

(3) בפירוש המשניות לחלק (סנהדרין, פרק י'). והדוש הוא, שהרמב"ם—וגריין החולך בעקבותיו—לא הביא את הסאמר בדברים רבה, י"א, ד' (ושם נסמן) על הפסוק, איש האלהים, שדורש וחולך בכמה אפנים, שםשה נקרא "איש" ונקרא "האלהים"; והשווה ב"ר על "אנה, אמוראי א"י", נ"י, 424.

(4) עיין באכר בה"ריווי" הצרפתית, ל"ד, 300.

(5) השערה זו סתאכתה על-ידי הכסא הנפלא, שמצא ד"ר נ. ס. לושיץ בחפיותיו בש"ר ב"ה, ששם גלה בית-כנסת וסנורה נפלאה, ועוד. עיין הקובץ החברה העברית לחקירת ארץ ישראל, שיצא זה עתה, תליאכבי תרפ"א, עמ' 30 [הסערכת].

(6) נרשם בקצור נסרץ בה"ריווי" הנזכרת, ל"ו, 139.

הכל, וביחוד לדעת-האגדה, "מחוקק" כאן הוא משה, אימר התרגום—תרגום אונקלוס, שכתב נקי הוא מכל תוספות אגדותיות—: "ארי תמן באחסנתיה [של גד] משה ספרא רבא דישראל קבור¹". ובכן ידעו, שקבורתו של משה שייכת לאחוזת-גד², מה שאינו בולט בפשטות מן התורה. אמנם, לא אל זה נשים עינינו, אלא אל תואר-הכבוד הניתן למשה: "ספרא-רבא דישראל"; ותואר זה ניתן לו בכמה מקומות, למשל: שתי פעמים בסוטה (שם, י"ג ע"ב), ותמיד בארמית, ומזה אני לומד, שפתגם המוני הוא; וזהו תמונתו של משה, שבא היתה אותו העם לעולמי-עד. ומה הלשון "ספרא-רבא" אומרת?—הוכחתי במקום אחר³, שהוא "הסופר השמימי, אשר יחוק בספר גזר-דינים של יושבי-תבל, וראיה לזה—ממה שנמצא על ח'נוך בתרגום המיוחס ליונתן בן עוזיאל (לבראשית, ה', כ"ד): "וסליק לרקיעא... וקרא שמה מיטטרון ספרא רבא", והינו שנקרא "מיטטרון שר העולם" (עיין תוספות חולין, דף ס' ע"א, ויבמות, דף ט"ז ע"ב), והוא על דרך מה שנאמר עליו במקום אחר: "דאחזבא ליה רשותא למיתב ולמיכתב וכוותא דישראל" (חגיגה, ט"ז דע"א). והרשות בידני לקרב משה אל מיטטרון⁴... והוא ממש עבודתו הצ'לית של אליהו הנביא, שעליו אמרו: "ועכשיו הוא כותב מעשה כל הדורות כולם" (סדר-עולם רבה, פרק י"ז, עמ' 22, בהוצ' ראשני, ושם נסמן)... ורק עלי-האמת הזאת יצא משפט האגדה הח'א לאור, כי הוא נוסד על השבת, שניתן למשה על פי התורה "עבר ה'", וכאילו אמרו: מה היא עבודתו?—שכותב וסופר את פתישגן הדיו, כאמור בחנוך... וכבר יצא מפייהם הפתגם: "משה לא מת"⁵, ואם כן גדר אחד לשלשתיים, כלומר, לחנוך לאליהו ולמשה. ומאחר שהם חיים וקיימים, במה הם עוסקים?—אלא ודאי שעושים שליחותו של בוראם במותם כמו בחייהם, ועבודתם לכתוב בספר את פסק-דינים של בני-האדם.

ועכשו נראה על המראה היותר נפלא: שעזבו בני-ישראל את מקום בית-המקדש והלכו והשתחוו והתפללו מול קברו של משה, ונעשה אם כן קבר זה רע וחבר לבית-פעור ישקברתו, ועשו בני-ישראל של אותו הדור כמו שעושים הנוצרים עד עכשו על קברי קדושיהם, וכן המוסלמים על קבר הולוי שלחם. שהרי כך יש בפסיקתא זוטרתי⁶: "ומפני מה לא נודעה קבורתו של משה?"—? כדי שלא יהיו ישראל הולכין ומניחין שם בית המקדש⁸

(1) עיין יעקב דייסמאן, שדה ארס, עמ' 11.

(2) אכן מפורש הוא בסוטה (שם): "היכן משה מת?—בתלקו של ראובן... אך מיתתו לחוד וקבורתו לחוד. ועיין בספרי ובילקוט, שם.

(3) בסאמרי: "משה ספרא רבא דישראל". בהגוון, ז', 29—34, ועל מראי-הסקומות, שנסדרו שם, אוסף עתה: תרגום ירושי, במדבר, כ"ד, ט', ותרגום דהיי א', כ"ד.

(4) עיין שם יותר באריכות.

(5) על הענין, שבעה אבות כריתו ברית' וכו' (דרך-ארץ זוטא א'), שבעה אבות שכבו בכבודו של עולם (שם, וכן במא בתרא, י"ז ע"א), וכיוצא בזה מן המאמרים—כתבתי באריכות בה, ריווי הצרפתית. לז', 43 והלאה. ועתה מקרוב כתב על הענין יי ששטילוביץ בס' "מונאטס-שריפטי", 1921, כרך ס"ה, עמ' 109 והלאה. ופתגם זה בלבד, "משה לא מת" וברוסה, מצאתי באיזה מקום, ועתה לא אוכל לציון אותו. ועיין עוד בפיוטים, שנכסרו לאשכנזים לשמחת-הגדה, שהאחד סוה ססיים: "משה מת, מי לא ימות, על פי ה' מת משה רבינו", והוא לכאורה המיפך ממה שאמרנו, אך זהו על פי הכתוב דוקא, והאגדה בוררת לה דרך מיוחדת.

(6) שם, שם. והוא גם תוספה לעין יעקב, ב' סוטה (שם, י"ד ע"א).

(7) בעין יעקב: "בפני מה נכתר קבר של משה מעיני בשר ודם"...

(8) לשון זו עלולה לקבל שני פירושים. האחד, כמו בגנים, שעוזבים את בית-המקדש ונותרים בקברו של כשה (ולפי זה, מלת "שם" צריכה להחמק, ושנית: יניחו (יושיבו) יבנן

ומזבחים ומקטרים שם. וכדי שלא יטמאו (אומות העולם!) את קברו בפסיליהם ובתועבותיהם. נאמר זה בתורת ח'ש"ש²; אילמלא מעשים שראו, או, לכל הפחות, אילמלא הלך-רוחם של בני-דורם, שהיו יודעים, לא היו מדברים בכמו אלה! והא לך הידיעה הפוסיטיבית, שגם אומות-העולם נגשו אל קברו של משה באימה וביראה. את הכל נדמה לנפשנו כעין אותו ה"קולמוס" הנעשה לבמת-פעור, שכבר ראינו, שאף שלטון אחד ממדינת-הים, בנסיעה ממרחקים, קרב אליה בהשתחויות, וכן הגויה שהזכרנו, וכן כל המון-העם ההוא העולה אליה בחגיגה. וגדולה מזו שמענו, שאדם הראשון היה מתיירא, שמא לאחר מותו יקחו אותו ואת עצמותיו ויעשו עבודה-זרה (פרקי ר"א, פרק כ'); וכן הוא אמור ביעקב אבינו, שלא רצה להקבר במצרים שמא יעשהו המצרים ע"ז (עיין בראשית רבה, צ"ה, ה'; ילקוט, שם, רמז קנ"ו, לקח טוב ורש"י לבראשית, מ"ז, כ"ח)³.

ואולם לא עבודה-זרה עשו בני-ישראל את משה, אלא אות-הקבורה ומופת על גאולתם, כמו שראינו למעלה בספר המכבים, שבקבוץ-גליות יתגלה הקבר. וכן הוא אומר (בדברים רבה, ב', ט'): "אמר לו הקב"ה למשה: אם אלה נקבר כאן אצלן, בזכותך הן כאן עמך, ועוד (שם): אם נקבר אתה אצלם במדבר, הם באים בזכותך, ואת בא בראשם, שנאמר (דברים, ל"ג, א'): וירא ראשית לו וגו' ויתא ראשי עם". והנה כבר באנו למצב, כנראה, שאנו יכולים להראות על מאורע פוסיטיבי, והוא המעשה, שנכלל בתרגום יונתן, שהבאתי למעלה: בית-הקבורה של משה וקריתו של בלק, דפגרו מתמן מעות פעור במורד במסאי', והוא מעשה, ואילמלא שבעל-התרגום ידע אותו, לא היה מעלה על ספר. ונעשה כך, כנראה, בימי-מלכותו של ברכוכבא, כשגברה יד ישראל על האומות עובדי עבודה זרה, ביתור עובדי פעור, שהיה שנוי לישראל מאד; וחס המהמר מאורע זה לקברו של משה, כאילו הוא נעשה בזכותו של משה. ואנו נראה, שבאמת באותם הימים היו מצפים לישועתו של משה, ומה שעשוי, בצדק הראו עליו כעל אחד מאותותיו של המשיח, שאינו בא עד שתעקר עבודה זרה מן העולם.

הנוצרים ידעו אל נכון, שיהודי ארצות-המזרח, וביחוד אותם, שהם בקרבתו של הקבר, כלומר, יהודי-ארץ-ישראל, מתיחסים באימה ויראה לאישיותו של משה, כמו שכתב על זה אפיפאניוס, אביה-הכנסייה הנוצרית, שנוולד יהודי ונשתמד לנוצרי, וחי בארץ-ישראל במאה הרביעית לספ"ה⁴ (בספרו Panarion, ב', ובספרו Haereseis, 66). ואחר-כך בא אביה-הכנסייה אחר, ההגמון אסטריוס⁵ מאמסיה בפונטוס (מת 430 בערך), שבאחת מדרשותיו (בונית) הוא מוסר לנו כעין ויכוח בין היהודי (יהודי אחד, שהוא מפרצק את כל דת היהודים כולה) ובין הנוצרות: את משה אתה עושה אלוה? והנה לא לא תוכל למצוא אף את קברו!—ועל זה מעיד ריק ארדוס⁶, אחד ממפרשי-ספריהם

שם (על קברו של משה) בית-הקדש (כלומר, יחדשו שם בית-הפלה); ודעתו נוטה לפירוש השנוי. הפסיקתא הוטרית נתחברה בימי-הבינים ובארצות הנוצרים וקרובה ההשערה, שמחברת נתכוון כאן על גימוס הנוצרים, שראה בעיניו. וכאמת, כמעט אין לשער. מה היתה הכנסיה הנוצרית עושה, אם היתה בידה קברו של משה! השווה המנזר המפורסם שבהר-סיני, השווה כל בתי-הפולחנים המוקדשים לזכרון האבות והנביאים, השווה החרס של המוסלמים בחרון!⁷

(2) כזאת יש בנמצא גם בהיכליש ווירטערבוך של Winer, הוצאה ג', בערך "משה".
(3) דברתי ברבר בספר המוקדש לזכרוננו של א' קוהוט (ברלין 1897), עמ' 342.
(4) שם זה מצוי באותם הימים גם אצל יהודי-אפריקה. עיין ההערה בה' ריווי' הצרפתית, מיד, עמ' 8: Aster או Asterius, וכן מצוי הוא ביהודי-איטליה (שם).

(5) השתמשתי ב"ביליותוקה של אבות-הכנסיה", הוצאת Combefis, מארס 1648, ומה שהבאתי כאן הוא מתוך Oratio XI. C. 2 (שם, עמ' 413, ועיין עמ' 488).

ישל אבות-הכנסיה, ישעלילה זו מיסבת על אותו ספור, ישנמצא אצל אפיפאניוס, אלא שבאר-
כחם של הנוצרים, בשמו הכרוי פרוקלוס, עישה כלל מה שאינו לא פרוט, כלומר, מאשים
בפולחנו של משה את כל היהדות כולה, בעוד שאפיפאניוס לא אמר כך אלא על יהודי
„עריבה פטריאה“.

הנוצרים, כמובן, אף הם העריצו והקדישו את משה איש-האלהים. אכן כאן
יותר נחוצו להראות על התנגותם של המוסלמים, שהם, כידוע, מנישים וחוגגים את משה
מאד. המוסלמים שבארץ-ישראל ובסביבותיה חוגגים את חגיגת „נבי מוס“ מדי שנה בשנה
בימי-הפסח שלנו, ולצורך חגיגה זו ביהרו להם קברי-משה מיוחד כמות נפשם, והרי הקבר
שלם לא בעבר הירדן הוא, אלא אצל יסיהמלה ממערבו, לא רחוק הרבה מירושלים¹.
אמנם, גם למוסלמים ידוע למדי, שהקבר הנכון הוא מעבר לירדן מזרחית, ושם, אצל
הר-נבו, יש להם „ואדי עין מוס“, שהוא רשום בכל מפה.

דרך-אגב נזכיר כאן, שגם קברו של אהרון בהר-ההר שבגבול העיר המהוללה
פיטרה, והוא קרוב למקום קבורתו של משה—גם קבר זה נערץ ונקדש על-ידי בני
שלוש הדתות: יהודים, נוצרים ומוסלמים; והתחילו היהודים בהערצתו עוד קודם החורבן²,
ושוב לא פסקו. לנוסע אחד יהודי הראו הערבים של אותו המקום, זה כשלוש מאות שנה,
את הוריהם, שנקבר שם אהרן. ועוד הראו לו מערה בתוך מערה, שמתבייר עתיקים בתוכה...³.
זה מקרוב, לגילי המלחמה הנוראה, שבה עשו צבאות-גרמניה וצבאות-רוסיה עבודה משותפת
באותן הארצות, נעשתה בדיקה רבה גם על ראש הוריהם, שלפי האמור, קבר אהרון
נתון שם, ושיערו לאמר, שאך קברו של קדוש אחד מכת הנוצרים הוא, שבנאוהו בימי
ממשלת הקיסר יוסטיניאנוס בערך, ועתה הוא מקדש-מעט להמוסלמים⁴. וכן יש
מקומות, למשל, במדינת אלג'יר באפריקה הצפונית, שבני כל שלוש הדתות מעריצים
מאד את קברו של יהושע בן נון, שהם חושבים אותו קבור שם, ואל הקבר הם עולים
בהמון חוגג⁵.

סוף יבוא.

1 לבוא לירי הקירה ורדישה בענין זה אין עתה ברצוננו; ולפיכך נראה בקצור על מאמרו
של H. H. Spoer: „חגיגת נבי-מוסי“ במי: Zeitschrift des Deutschen Palästina-
Vereins, ל"ב, 207—221, ושם באה כל ההיסטוריה של החגיגה וגם ניתנו ציורים אחרים מן
המקומות, שהחגיגה נעשית בהם עכשיו.

2 Moritz (אשר את מאמרו אביא להלן) עמ' 35, מציין בזה את יוסיופוס (בלי עיון
מדויק), את אפסידיוס, „אנומאסטיקון“ לבמבר, כ"י, כ"ב, ואת Clermont-Ganneau. בספר,
Recueil, ב"י, 365.

3 הנוסע האיטלקי שליט ריקסטי בן אליעזר, יושב צפת, הוא היה מוציא לאור
מחדש את הספר הנודע „יהוס צדוקים“, ובנוספה מה שהבאנו במיני. עיון Zunz, Gesam-
melte Schriften, מ'י, 191, נומר 109.

4 עיון: „וויסנשאפטלי פיראפמליכ דעס דייטש-טורקישן דינקמאלשומץ-קומאנדרוס, היוצא
האור ע"י Theodor Wiegand, 1920, עיון במי: ליטרארישע צנטראלבלאט, 1921, עמוד 16).

5 עיון: R. Bosset, כפי שמוכח בה „ריווי הצרפתית“, ס"ג, 283.

קִרְיָן

(ציור).

מאת

מ. סיקו.

I.

בעיירה מת-בה קוראים לו שמואל חתן-הרב, והוא אחד משרידי-יחיד-היחסנים שבמקום. אברך בן-תורה הוא, בעל-צורה ובעל-נכסים, עוסק בצרכי-צבור ומעורב בין הבריות ויודע לכוון את השעה. מהלכים לו אצל כל מיני פרנסים ואדונים ומקובל הוא אף לפני מי שמיצר לישראל ונעשה ראש. בית-דירה נאה ומרווח לו, קן-אפרתים עתיק ומפואר, שחוסה בצל תרזות זקיפות ומוקף חצר גדולה וגן של אילני סיק ופרי. ועקרת-בית נאה לו, חנה-שינה'ניו הצנועה והחסודה, שבצר אביה היא חומר מנוע-רבנים ומצר אמה קשורה משפחתה במשפחות צדיקים וקדושים.

בת שלשים ושלש היא חנה-שינה'ניו וקומתה כקומת תרזה רעננה. פניה מכספים עד כרי להפתיע, ועיניה שחורות שלא כרגיל, רטובות-חמות וביישניות קצת ומבולות במרה שחורה קמעה, משהו מנועס חרדת-קידש תוסס ונשקף מתוכן ומשהו מחשק מסתורי ומעורפל גנוז בתוכן. שעה שחור-נוצץ כפחם, דק כמשי ורך כצמר של כבשה, והוא מכונס ועומד כצינף מהודק לראשה בסתר כנפיה של מטפחת-משי בהירה, ועין-אדם לא תשורנו. גונים חיים של משי ושיש בערבוביה שפוכים על צווארה ומלפני שפת-החזה דמנולה כאילו נארגים הם לקורים של אבק-שושנים. כגלים חשאים ודקים מתרוממות ומשתקעות שתי שדיה המלאות. ואצבע-חמדה לה לחנה-שינה'ניו, ומסביב לה טבעת-פז משובצת אבן-ספיר, שזהרה משתבר לניצוצית דומים לקלוחי-יין כתום-כחול משמח-לב ומכאיב-עין.

כתמי-עשרה שנה כבר נישואה חנה-שינה'ניו לבעלה וילדים אין לה. אנשי-הבית והקרובים לבית משערים, שהעקרות גורמת לה עגמת-נפש ומכאן באה לה המרה השחורה, שבתיבה היא משתקעת לפריקים. אולם חנה-שינה'ניו אינה מנלה שום דברים על ענין זה ואפילו אינה לזהמה. בדרך העקרות, לחבב תינוקות ולנשק פעוטות. עוד מימים ראשונים. מזמן שלאחר חתונתה, נטלה עליה לגדל בביתה נערה אחת מקרובותיה העניות. חנה'לי היתה הראשונה, שחנה-שינה'ניו

טפחה בביתה. במשך ארבע שנים טפלה בה בחבה יתרה ונפשה נקשרה בנפשה. הקדימה חנה-שינה'ניו להכין לה לבני-כלולות, ואחר-כך, כשגדלה והגיעה לשמונה-עשרה, נזרזה ושדכה אותה, נתנה לה נדוניה ומלבושי-חתונה והכניסה, אותה לחופה, והיא עם בעלה היו השושבינים. עכשיו כבר היא בעלת-בית חשוכה בעיר הסמוכה — אשה כשרה, מגדלת בנים כשרים ועוסקת במצוות ובמעשים טובים. אחר-כך אספה לביתה וכלכלה וחנכה שתי ילדות בבת אחת, קרובותיו של בעלה, ואת שתיהן השיאה בערב-שבת בהיר אחד ובשעה מוצלחת אחת. פנינה היא הרביעית אצלה וחמש שנים כבר היא בכיתה ונושאת חן בעיניה מכל נערותיה. נהחבבה עליה זו ותהי לה מתנה, שזכתה בה מן השמים, מידו דברוכה של האל דטוב והמיטיב. פנינה מורחת את מרחת כל הבית ורוקמת מיני-רקמה ומכשרת מיני-מתיקה. בוחרת היא מבין צלמי-תמונות צורת שמלה, שאותה תתן תכנית לחייט לתפירה, ואחר-כך בודקת היא ומודדת לה אותה התלבשת ומסדרתה ומכנסתה בארון למשמרת. בלא פנינה לא תתקשט חנה-שינה'ניו בתכשיטיה לכבוד-שבת ולא תקבל בצהרי-שבת את פני האורחת היחידה המבקרת אצלה: אשת הרוקח היהודי שבעיירה. בכל ערב פנינה מתרת וחולצת את נעלי-הקמפה וגרבי-המשי מעל רגליה של חנה שינה'ניו ועושה את צמרניה. בכל בוקר פנינה מותחת ומשלבת את מושכות-השני של הקורסימה על חזה וצלעיה של חנה שינה'ניו ומבשמת את שערותיה. ולעמים קרובות, קודם שינה וקריאת-שמע, נוהגת פנינה תוך כדי שיחתה וישיבתה במטתה של חנה-שינה'ניו, לקלוע משערותיה שתי צמות ארוכות ומתפתלות כנחשים שחורים, כאילו ניתנה רשות לשתי הצמות הללו לראות אור רק במחיצה זו. ואף בעניני מצוה וצדקה שוב אין חנה-שינה'ניו יכולה להתקיים בלי להסתייע בפנינה. בכל יום ששי בבוקר פנינה היא המחלקת את הדגים והבישר לעניים לשבת ובצהרים היא המסדרת את מערכת תריסר הנרות, שחנה-שינה'ניו מברכת עליהם בערב-שבת. ומנהג יפה קבלה חנה-שינה'ניו על עצמה מדודה, ר' יעקב-משה'ניו וצוק"ל, והוא מענין מצות הכנסת-אורחים. בכל ערב שבת מזמנת היא כמה יהודים, עניי-מקום ועניי-חוץ, לאכול על שלחנה את שלש הסעודות של שבת. אז היא עם בעלה משמשים את האורחים הללו וכל עבודה מרובה זו נעשית בידי פנינה.

והבעל חדר לשלום אשתו ושומר עליה, שלא תטרח כל טרחה ושלא תדאג כל דאגה. גזרה גזר על בני-ביתו ובאי-ביתו, שיעלימו ממנה כל דבר בלתי-נעים, שהוא יוצא מגדר-הרגיל. מתכוין הבעל, שלא חדע אשתו מטוב ועד רע מן הנעשה בעסקיו וממה שמתהווה מחוץ לעניני מצוותיה וצרכי-ענייה ומחוץ לארונות-שמלותיה ונרחיקי-תכשיטיה. כאילו רק גלוי וידוע לחנה-שינה'ניו, שביטות-החורף מצויים קור וכפור ויהודים מגרבים עצים לעניים ובימות-הקיץ נשי-ישראל מטוננות פירות והולכות לקבוי-אבות ולצדיקים. כאילו אך ברור ומחזור לה, אימתי יהיו ימי-החתונות בחצרותיהם של הרבים מקרוביה המרובים בלא עץ הרע, ואז תשלח להם מתנות-דרשה, ואף אימתי

הלים ימי עונת-הפמירה של שאר-בשרה מן ה"צדיקים": אותם הימים אף אצלה כאן מעונים הדלקת-נרות ואמירת-קריש ולמוד-משניות. חדשים ושנים לא תדרוך חנה-שינה'ניו על האדמה שמחוץ לחצרה, וצרכי-אוכל מן השוק ומיני-סחורה מן החנויות מכניסים אנשים טובים לביתה בכל עת ובכל שעה. תדיר היא כסגורה. ואף מהליכה לבית-המדרש, שיש בה מצוה, הריהו פטורה: שני חדרי-תפלה קבועים במעונה, מין בית-מדרש קטן עם עזרת-נשים, ובהם מתפללים בכל ימות-השנה.

לפרקים רחוקים כאילו פתאים נאחזת חנה-שינה'ניו במצודת העצבות, שנמשכת כמה וכמה ימים. תוקפות אותה מין קדרות פנימית ומין עיפות מתמדת וכאילו מת בה אז גם חשקה לענייני-מצוה ולדברי-תפלה. ושנתה תדר מעיניה ופחד לה בלילות. אז מסתייע הבעל בסגולותיהם של "צדיקים", וקודם שינה הוא קרב אל אשתו, נותן "קמיע" על צווארה ומסתיר בחשאי "שמירה" תחת כרה. שמואל חתן-הרב שריו לו בתעניות ועוסק בלחש-תפלותיו ובפזוץ-צדקותיו, ופנינה ממפלת לה בשלה. יודעת פנינה את נפשה של חנה-שינה'ניו והיא לה כאחות לצרה ולכל מקרה רע. אך תבעתה רוח רעה ומרה-שחורה תתקפנה—ופנינה תקרב אליה, כדרך של זקנה ליגש לחניוקת, ותושיט את לה זרועה; ותנהישינה'ניו נמסרת לה מתוך חולשה ונגררת אחריה מתוך מין התפנקות, וכאם נוהגת בילדתה מוליכה אותה פנינה לחדר-מטתה וסוגרת את הדלת אחריהן. שעה ארוכה תפספט פנינה עמה פספופי-ילדות מבדחים ותוציא מן הארון כתריסר ויותר חולצות של קטיפה ומשי מכל הצבעים, וכנגד המראה תמדרן לה זו אחר זו, תלביש ותפשיט, תפשיט ותלביש. הכיבים לה לחנה-שינה'ניו כל אותם הטפולים של התלבשות והתפשטות וכל אותם רשרושי המשי והקטיפה והגונים המתחלפים. נעימים לה מאד כל אותם המשמושים של אצבעות פנינה, שפעם הן כאילו מדגדגות תחת בית-שחיה ומסביב לחיקה ופעם הן בצפרים קטנות מדרות על גבה וכתפיה ועל צווארה וזרועותיה. פנינה תחליק לה את כותנתה ותרחץ את רגליה במים חמים ואת כל גופה תסוך בשמן-בושם חם. לבסוף תשק לה, כדרך שנושקים לחניוק מרוחץ, ותשקיעה במטתה; ועד שתפול תנומה על עפעפיה תשכב על צדה. כאם המישנת את עוללה, ותגפף את צווארה ואל חיקה תלחצנה ותלחש לה דבר-מה ערב ומושך.

ובערכי-הסתיו הקודרים והממושכים, כשחנה-שינה'ניו מוטלת לה עצובה בחדר-מטתה על משכבה לאחר כמה ימים, שאין שינה לפניה, —נזור הבעל על עצמו פרישות מאותו חדר ומוסר את כולו לרשותה של פנינה. אז מומנת פנינה לשם את המבשלת ואת המשרחת, וכולן, זו אחר זו, משתדלות להפיל שינה על בעלת-הבית בספורי-מעשה שנים וגם 'חדשים. רואה פנינה, שאין הדבר עולה בידן—רומזת היא אחת ושתיים למבשלת, והמבשלת לוחשת ותזרזר ולוחשת למשרחת, והמשרחת מעמדת ארשת-פנים של סיד וכשלושה לרבר מצוה היא יוצאת לה בחשאי על מנת להבהיל ולהכניס את ז' וציבה. גויה בת כחמש וחמשים היא ז'וציכה ועוסקת בככוס-לבנים. עניה מרודה היא וביתה המט לנפול עומד מאחורי ביתו של שמואל חתן-הרב. בת-גויים אלמנה היא ובנים ממורים

לה, ואף איזה מין בעל שני, שכאילו טעה ונחגלגל במקרה. הורדי הוא שמו של אותו גוי ובכל יום ראשון הוא שותה לשכרה, ואז הוא קושר את ז'וציכה בצמותיה לאילן ומכה אותה ברצועות. אולם מפליאה היא ז'וציכה לנחש כל מיני נחשים וידיעות גדולה בקלפים להגיד על־פיהם עתידות מראש. עוד יותר רבה חכמתה ברו של עשוני-העשבים ובשאר מיני כשפים ולהטים. לוחשת היא על כל מכה וצרה ומרפאת כל מיני תחלואי אדם ובהמה גם יחד. וכבר גלוי וידוע לכל בני-המקום, כי ז'וציכה מיבשת את החלב בעטיני-הפרות וטומנת רשת כשפים ללב אשה—לאהוב את בעלה של חברתה, וללב בעל—לחמור את אשת-רעהו. וכלום מי החיתה בלהטיה אותו זקן, שכבר התודה לפני הכומר וכבר תקנו לו בניו ארון לקבורה? ומי התצתה בעשוני-עשביה אותה גויה לשוטט כמוכת-ירח בלילות ולקושש שבבים וגללי-בקר בחצרות יהודים?—והמשרתת חוזרת כחשאי, וכמבשרת קודש היא מגלה דבר-מזעל אוזן המבשלת, והמבשלת מרעדת מתוך חרדה פנימית את גבות-עיניה כלפי פנינה, ושלשתן יחד, כתפושות בעות-מסתורין וכמתגנבות, מתלקטות לפני הפתח, מכבות חיש את אש-המנורה ומסתלקות מן החדר. מזדעזעת וניעורה חנה-שינה'ניו מסצב של עינים עצומות לחצאין כשהיא לבדה ואין איש עמה בחדר, והחושך ישופנה, וכולה מתמוגגת מפחד. מיד מתחלף החושך באור כחלחל-יורק, שמפזז ומבעבע בתוך כסוי-קדירה על גבי הקרקע באמצע החדר: וממחשני פני הפתח צומחת ועולה ז'וציכה המכשפה. פניה מכורבלים במטפחת שהורה ועל זרועה מתלבטים קצה-חרמש ונוצות-פרס ושן של בהמה נסה. ואין חנה שינה'ניו סכרת אותה אלא על-פי כפות-ידיה הנאות והזרועות אבעבועות. גויה זו, שמדברת "יהודית" וכוכבת את לבניה ותירד היא לה מעין בת-שיחה נעימה—בשעה זו מתנבלת חנה-שינה'ניו מפניה וגדול מוראה עליה. ז'וציכה עושה צורת-שדרה, מהפכת סנדל ומנחשת בו ומעשנת מיני עשבים וסממנים, שממלאים את החדר עשן חד ומתוק, מפעם-לב ומזעזע-מוח. ומפיה לוחשים-קולחים ונשפכים כמיני מים משומנים וקירשים. זורקת המכשפה אצבעות אווזות נוצות-פרס כלפי חנה-שינה'ניו, מצלפת עליה משהו מעיני-הגיהנום שלה ואינה מדברת עמה בלשון בני-אדם—חס וחלילה!—, אלא מקרקרת לה כצפרדע ומצרצרת לה כצרצר והומה ומפעפעת לה כעזניה וכקפוד. ופתאום מוציאה היא בקצה-החרמש מחיקה סמרטוט ארוך ורטיב ומטלטלתו ומפתלתו כנחש באויר ובקפיצה-יסיסה כבר היא עומדת לפני מטתה של חנה-שינה'ניו. בזרוע נטויה מישבת ז'וציכה את חנה-שינה'ניו על משכבה ובצירוף לחישות כאילו היא יורקת שלש פעמים בפניה, ואותו סמרטוט ארוך ורטיב, שמפיץ ריח חריף של נוזלי-פרגים, היא מלפפת וקושרת בצירוף השבעות מסביב לראשה. חיל ורתת יאחזו את חנה-שינה'ניו וככבשה תחת שבט נשמעת היא לכל קריצת-עיניה של המכשפה ולכל תנודה שן-הבהמה שבכפה. נגדרת היא אחר ז'וציכה ונשענת עליה בשתי ידיה כשהיא מוליכתה ומקרבתה לפני האש הכחלחולת-היורקרת, ובלשון-אלמים היא גוזרת עליה להטבי ל"ג פעמים בתוך האש את ידיה ורגליה, ואחר כך להקיף י"ג פעמים בדרך סבובים לאחוריה את כסוי-הקדירה עם

האש שבה, ולאחר כל אותן טבילות והקפות נשאת חנה-שינה'ניו כאובדת-חושים וכמתעלפת בידי המכשפה אל מטתה. ושוב אינה יודעת בבירור מכל הנעשה לה. כאילו מישוהו כורכה ומקפלה במיני חתולים רטובים-פושרים, כדרך שמחתלים תינוק, ומחכך ארוכות את ברכיה וירכיה. ומגד ארוכות את שוקיה ופעמיה, ונפשה הנאה משתפכת על כל גדותיה. כאילו מישוהו, ספק ילד נחמד ספק בן-שד שער, צונח אל חוך זרועותיה וכנפף ומחליק ולוחץ ומעסה, ומוציץ משני דדיה. שלא היניקה בהן מימיה,—וכל כך יכאב לה וינעם לה. נמשכת היא לאיזה עומק ולאיזה מרחק ועוברת לפני אילנות ודשאים מפצי-בושם ומתמרי-עשן. הנה היא מרחפת וצופה על פני גלי-אשים מפוזים ומבעבעים. הנה מגבעות-נשים כחלחלות-דקרוקת מקושטות נוצות-פרס ושני-בהמות.—והאור שבתוך כסוי-הקדרה שוקע וכלה—ומוצי'כה המכשפה כבר פרתה לה ואיננה. ובכל אפסי-החדר נשמעת נחרת-שנתה של חנה-שינה'ניו—עד אור הבוקר.

II

עתים משתנות ותמורות מתרגשות. המלחמה הגדולה כאילו טרם תגמר ובארץ אוקריינה דבר-מה מתפוצץ ומהומה קמה. מטשטשים הגבולים ומסתכסכים התחומים וסדרים ומנהיגים-נעים מתחלפים לבקרים. בכל שלשת כפרים ולכל חמשת פיורים מסתדרות כל מיני אנודות של מתנדבים, ובראש כל אחת מהן האב שלה.—„כאמקה" בלע"ז.—ונקובות הן בשמות[1] ווילני חופצי („בתורים" בני-חורין), „צ'ארני מארה" (עננה שחורה), „ני ז'ורים" (אל תדאג!), וכיוצא באלו. כאילו מאיזה מדבר רחוק ומתוך מין ים עמוק צפות ומרחפות מכל עברים מיני צורות עתיקות-מחוקות של קוזקים וה'ידאמאקים מנסכי דס-אדם לעין-השמש ומטמאי נישמות זכות בצהרים. ומכל יער ומכל מערה אורב לך קרדום פגום ומוזהם, מפוצץ מוחות של עוללים ויונקים ומרטש במנות ושדים של בתולות ונשים מעוברות. נשפך דם בני-ישראל כמי-שופכים ענורים וכבוד בנות-ישראל נדרס כובל-אורות. מרוכסי הרי-הקאפאצ'ים ועד גדות-הדניפי מתחננות לגויים ומתפללות לשמים נפשות רצוצות של נשחמים ונשרפים למחצה ולשליש ושל נאנסות וסרוסות פטמות-דרים מבנות שבע ועד זקנות בלות. והקיפה בכית-נשמות את כל המחתות והרעישה את כל הקהלות. וגאז הפחד והגיעה הבהלה עד משכנות-השאננים של העיירה שבה שרויים שמואל חתן-הרב ואשתו. כתלים עבים וישקרים גסים מסתירים את האמת מעיניה של חנה-שינה'ניו; אבל אף דרך כל אותם מיני מחיצות האבנים והכוננים בוקעות ונקלטות במוחה ובנפשה ידיעות נכונות על מצב הענינים. פנינה משכעתה, שלא חפרסם דברים בשמה, ומוסרת לה בלחש, שער פלוגית חרבה ובה יהודים נדקרו ונחנקו ונצבעו. משגחת חנה-שינה'ניו בזעזעי-פניו המוזרים של בעלה כשהוא מסתתר לו בחדר אפל בצהרים ולאור נר-הנוכה הוא מרצה את מעותיו, כונסן, כורכן וקוברן בחשאי במקום סמוך לכית-הכסא. חנה-שינה'ניו באה במבוכה משונה כשבעלה ופנינה פתאום כאלו התחילו מנצלים אותה ופורקים מעליה את צמידיה ומבעותיה. את מרגליותיה

ועגוליה ואת שאר תכשיטיה. חלק מהם נותנים לשמירה לגויים בטוחים. חלק מהם מטמנים בבית-הכסא ממש, וחלק מהם מתפרים בכסתי, שהוא ישנה עליה.
—אני מפתחת!— מגלה חנה-שינה'ניו את לבה בלחש לפני בעלה וכולה רועדת ומתכווצת.

בשושנה קטופה וכומשת הולכת ונעשית חנה-שינה'ניו משחרית לשחרית. נהלכת היא כצל כל היום ועוברת מחלון לחלון. מפני כל צריחת אחור-דלת תירא וכלפי כל תנודת קדום-פתח תודעזע. לא יכבו נרות כל הלילה בחדרי-ביתה ושנתה תדר מעינה. רק לעת-בוקר תאחו בה מין תנומת-פתח וחלומות רעים יבעתוה.
נוגע ושותקת כאבן יושבת לה חנה-שינה'ניו, צופה אל שזירת הסלסלות, שפנינה עסוקה בה, ובתוך כך עוצמת היא את עיניה ומחזירה יותר ויותר.
—מה לך?— צווחת פנינה וחופשת לה ביהה.
חנה-שינה'ניו נעורה מתוך בלבול וחרדה ולוחשת:
—חוששת אני, שהם יפציצו לביתנו בלילה ולא ביום—

—בלילה או ביום, אחת היא— מרגעתה ומנחמתה פנימה בקרירות-קול ובשויון-תנועה, כלשונם של בני-אדם, שכבר למדו את הענין מפי הנסיון די והותר.
ועל משכבה בחצי-הלילה נוע תנוע חנה-שינה'ניו ולא תמצא מנוח. פעם נדמה לה, שדלת-המסדרון שורקת, ופעם— שאיזו יד דופקת בחלון. כלום שאון-צעדי של החתול כקול-פעמיו של אדם? כלום חטוי-אצבעות של גולנים משמי-חלונות דומים לנקורי-שניהם של עכברים?— צמרמורת חולפת בנופה של חנה-שינה'ניו וזעה קרה מרשבת את חשבה ושפתיה. דורשת היא לבעלה, והוא נענה לה ומרגיע אותה. והיא מספרת עם בעלה ולוחשת על אזניה, שבטוחה היא בדבר, שכשיכנסו הרוצחים ראשית דבר יקרבו אליה, יתלו צלב גדול על צוורה ויגורו עליה לנשק את הצלב. אחר-כך בודאי יכריחוה לאכול מבשר-החזיר ויאסרוה בעבותים, ובמקלות יהרגוה, ולא תבוא אף לקבר-ישראל... נוזה הבעל באשתו ומוכיח לה בדברי-תורה. שכל מי שנותן שליטה בלבו להרהורים כגון אלו הריהו כתחייב בנפשו, כאוכל בשר-חזיר וכעובד עבודה-זרה. ובכלל אין יסיד להשערותיה הנבערות, שהיא משערת במחשבה. הוא ופלוני ואלמוני נכנסו היום בדברים עם ה"באטקה" של ד"ר וילני חלופצי"— ראש וראשון של כל קביצי-חרוצחים שבכל המחנה שבכאן— והוא-גוי פשוט. ודוקא גוי לא רע לגמרי. גוי "לוקח" הוא, ועוד כששמש בצבא היו היהודים משחרים אותו— גוי, אשר לקח ואשר לוקח ואשר יקח; וגוי כזה בודאי ברכה בו, גוי גואל ממש, כידוע. נדברו ונתפשרו עמו בענין כל אותם מיני תשלומי פדיון-נפש וכופר-נפש, תשלומי "לא יחרץ" ו"דמי-שחיטה", נמימרת הבריות— "קונטריבוציה" בלשונם שלהם. וכבר אספו כמה שאספו יהודים נתבעו ונתנו— יהודים נתנו, נותנים ויתנו. ועל כל פשעים תכסה הנתינה כידוע. וכבר הספיקו אף לחקוע לתוך ידיה של אותו גוי את דמי-הקרומה, כמדובר. מנו לו כך וכך חלקים שוים מכל שבעת מיני שמרי-

המעות המתהלכים כאן, כמדובר. ואותו גוי ברך בשתי עיניו ולקט בשתי ידיו ונשבע והבטיח, שהיהודים שבכאן יהיו שלמים ולא יהיו, חס=ושלום, ננועים ופנועים אף במשהו. — והאשה שומעת את דברי=בעלה ומעירה באנחה, שהגויים שקרנים וזיפנים הם, וכשם שאין לה אמונה בצלמים ובצלבים שלהם, כך אין לה בטחון בכל שבזעותיהם והבטחותיהם.

שנואים ונוראים נעשים בעינה של חנה=שינה'ניו כל הגויים, שהיא מכרת. שוטמת ויראה היא עכשיו אף את ז'וציכה הכובסת. גויה זו, שעוד לפני זמן=מה נכנסה אצלה ובסודי=סודות פזרה קלפים על גבי כר לבן לגלות לה, אימתי יהא לה הריון. — עכשיו מעוררת היא בלבה אך איבה ופחד. גויה זו, שבכל פעם, שבעלה השכור רודף אחריה להכותה הרי חנה=שינה'ניו נותנת לה מחסה ומפלט בביתה. עכשיו היא בעינה כקין מכאיב וכפלצות. ובלילות, בשעה שהיא נמה ולא נמה, נדמה לה לפעמים, כאילו ז'וציכה עומדת מאחוריה ומעשנת את עשביה ועוד מעט תבהיל אותה לקום ממשכבה ולפתוח בעצמה את הדלת לגויים האורבים לה, שתהיה להם לשבויה, ושם, בשביה, בוודאי יכריחוה לכחף אסל ודליים, לילך יחפת=רגל ולאכול קורקבני=חזירים ונרות=חלב ...

ובן יקיר לה לז'וציכה, גנב ומזור, ושמו פנס. כשהיה ילד, לפני כמה שנים, היה נוטל שקן זה עכבר חי לתוך ידו, מרקד עמו מלפני חנה=שינה'ניו וגורם לה צער וגועל=נפש עד כדי התעלפות. עכשיו גרל פנס והריהו מסדר חביות ומתקן חביות אצל הזפתן היהודי בחצר הסמוכה שממול חלונות הבית. — פנס הוא נער בן שבע עשרה, בלי שום סימן שער על פניו, קטן=גידול וקומתו קצת כקצוצה ממעל. במבנה=גופו ובמתניו המהודקות קצת בחגורה דומה הוא לחבית של פסולת=זפת צרה וגבוהה. שחשוקי=ברזל עליה מאמצע, ושתי עיניו כשני חורים עגולים מנוקבים בתוך אותה חבית ומציצות הן כעיני=הזפת, שמשתקפות מבעד אותם הנקבים שבחבית. קולו צרוד וגם ומטומטם=עמוק כקול זה היוצא מתוך חבית מלאה זפת למחצה. וה"קארטון" הממושך והממורט, שהוא שטוח=שמוט כלאחר=יד על שני שלישי ראשו, קצת צורה לו כצורת כסוי של חבית ממזומז מרוב שמוש ונמוש בהיסת=הרעת על שלשה רבעים של פי=חבית. סנמר בולט לו כחרטום=חזיר, ואזנים קצת משוכות חוצה וקצת שקועות פנימה. כאזני=החזיר. והצואר=קשקשת של רפש עלי, ספק גב מגולח ונאלח של חזיר, ספק כרס מלוכלכת וסרוחה של דג. וצפרנים לו אפירות ונרפשות, מיני מלפים קטנטנות של הית=בצה קטנה. והאצבעות קצת כקצוצות הן בראשו, כקומתו, ומפוזרות הן תדיר, ממש כמכתוונות הדיר אך לקרוע ולעקור ולקעקע.

יושבת לה חנה=שינה'ניו מלפני החלון — ופתאום מרגשת היא בפנס, שעומד לו על גבי חבית מעבר לגדר. והריה מתבלבלת כילדה קטנה זו, שפתאום צומח ועולה כנגדה כלב בעל פה פעור ולשון שלוחה ואין לה מקום לנשות מפניו. פנס נועץ בחנה=שינה'ניו את שתי עיניו, שכאילו יורקות הן עליה פסולת של זפת, ומזמין וקורא

לה בשתי ידיו וכאילו "מכירה אותה ומקריבה לחלון יותר ויותר ומכוין את פניה אל מול פניו. בינתיים מוציא פנס צפור מחיקו, צפור חיה ומפרכסת. מראה אותה לחנה-שינה'ניו ומגמגם דבר-מה, כאילו דבר-מה משתקף הוא לה ולצפור. אחר-כך מפסיק פנס חוט ממכנסיו, קושר את כנפי הצפור ואוסר את רגליה, ובו ברגע כאילו משליך מיני חבלים כלפי חנה-שינה'ניו, — והריהו עם הצפור, שתיהן יחד, נכפותות ועקודות לפניו. סרות למשמעתו ומצפות למשפטו.

— הבישי, בעלת-בית! — גיזר פנס במין קול קרוש וכבוש כקול הזפת המתגלגלת ומשתפעת מתוך החבית.

כאילו נתקע איזמל בנשמתה של חנה-שינה'ניו: שיחתו וצורתו של פנס עכשיו הן כלחישתה וכפריצופה של ז'וציכה כשהיא עושה בלהמיה. כנראה, כבר נתגלו לממור משוקץ זה סודות-הכשפים של אמו המכשפה. משתוקקת היא להפטר מפנס ולהעקר ממקומה, אלא שמיד נזכרת היא בדבר, שאסור למכושף להפסיק כשהתחילו בו במעשה-כשפים, חס וחלילה, כמו שאסור לאדם לגרש מעליו את הדבורה, שהרי כשיכריחוה להסתלק, בודאי תעקוץ, כידוע.

והצפור מפרפרת בידיו של הנער, והוא, כקמלן זקן ורגיל וכאנס משחק בשלל, מורט מעט-מעט באצבעותיו את נוצותיה של הצפור וקמעה-קמעה שורט הוא בצפרניו על עורה ובשרה, וכמתנגב הוא תוקע צפרנים לחוך רגליה, וכמתנגב הוא מחליק ומחניק באצבעותיו את צווארה. גלים כבדים של זעה קרירה חופת צמוגה מכים ברעש על פניה של חנה-שינה'ניו: כאילו פנס אוהז בה ממש ובאצבעותיו ובצפרניו הוא מורט אותה ושורטה, מטפל בצווארה ועוסק ברגליה. מתכוונת היא לצעוק, — ובגרונה אין תנועה, ופיה קפוזן. מתאמצת היא לקום ולברוח, אבל כאילו בן-המכשפה כבר דאג לדבר וכאילו קשר אותה מסביב במיני קשרים והדביק אותה במיני מסמרים. והנה הצפור נחנקת ומשתתקת... הנה כבר לאחר יציאת-נשמתה של הצפור ופנס זרק אותה מידו כדבר נחשב, קפץ מעל החבית ונבלע בחוכה.

כמתעלמת וכמתתרת מעיני בני-הבית עוברת חנה-שינה'ניו בחשאי אל מטתה. שעה ארוכה שקועה היא לה שם, ואחר-כך היא מדברת דברים רפים לבעלה ולפנינה. אולם היא אינה מדברת אף חצי-דבור על המעשה הרע, שעשה פנס, ועל כל היסורים הקשים, שגים לה. ענין זה נעשה לה כסוד קבור בנפשה ואינה מפרסמתו לזולתה, כאשה כשרה זו. שלא תספר על מעשה של נבל, שפגע בה ברחוב והחזיק בה ונשק לה. ובלילה אין מנוחה לחנה-שינה'ניו ועד שעה מאוחרת תשכב פנינה על צדה.

III

והיהודים בעיירה שרונים בצער ובפחד. ה"באטקה" של ה"ווילני חלופצי" עדיין מקבל יום יום, חמירים כסדרם, את תשלומי-הקונטריבוציה, שנתחייבו לו היהודים, אלא שכבר רמז ואף הגיד מפורש, שאין עוד בכתו לכבוש את תאומם של בניו.⁽⁸⁾

מוענים הבנים כנגד אביהם, ובצדק: בכל המקומות נעשה רכוש של יהודים הפקר ובני עם-הארץ נהנים מתורבנם, — ובמה פחותים הגויים שבכאן מאחיהם הגויים שבמקום אחר? למי יגרע חלקם? — ועוד, קבוצי-הפלגות של ה"צ'אני-המארה" מתקרבים והולכים, ומי יודע אם ישמרו "חוק ומשפט" ותהא בהם מחדת ה"יושר", ובאחד הלילות האפלים לא יפשו כארבה על פני העיר ויקחו בה מן השלל, שעל-צד האמת שייך הוא לגויי-המקום ולא להם, שהרי בני-מקום קודמים, כידוע, — ומי אחרי-כך יהיה מן השומרים והנעלבים? — והיהודים שומעים את הרברים התמימים והצודקים הללו וביראה ואימה נשמטים הם אחד אחד לבתיהם. ובלילות הם מחביאים אחד-אחד ברטט ובמורא את כסותיהם ומקברים את שמלותיהם. חוקי-עתידות מבין יהודים מוסרים דברים בשמם של גויים. שניני' השוד והחמס כבר נקבע ליום פלוני וכבר אף כאילו נסדרה למסרע מעין חלוקה, מעל-פיה יהיו רשאים הגויים לבזו ולשוד אך מן היהודים, שהם שבניהם, ולא משבניהם של אחרים. הוצא מזה, אפוא, שרכושו של שמואל חתן-הרב יעבור ליריחים של שכניו הגויים, שאף ז'וציכה ובניה הממזרים בכללם.

— כשנחת' היום לז'וציכה בורית לכנוס-הלבנים, — מבררת פנינה את מצב-השעה לפני שזואל חתן הרב ואשתו. — נכנס? לכאן ובשתי עיניה כאילו בקשה ובדקה דבר-מה.

— תיכשנה עיניה! — חותמת המבשלת את דברי פנינה כשהיא באה מן החדר השני: — סח לי פנס, הממזר שלה, שבשעה שיתחילו לפקוע, מיד יכנס לכאן וכאחד ה"פריצים" יקח תחת זרועו את בעלת-הבית ויקרב אל מפתח, ושם — מיטב תפרה נשמתו ולא חתקים נכואתו.

חנה-שינה'ניו כאילו נלכדת בפה, שטמנו לרגליה, ומתארמת מתוך בושה של אשה צנועה זו, שנבל בא כנגדה ומפשיל את שמלתה לעיני רבים. ובעל-הבית סוקר בכעס כלפי פנינה וזורק בה במירות מרובה:

— בוודאי את פשטת ונודע הדבר, ששם, בכסת, טמינים חפצים יקרי-ערך. אין סוד לנשים. מן הראוי להעביר מיד את החפצים למקום אחר. וממך בבקשה שוב שלא להיות פשטנית ומגלת-סודים!

פנינה מצטרקת ונשבעת מתוך כבי, שלא פרסמה שום דבר. האשמה היא המבשלה. למה היא נכנסת בדברים עם פנס? — משפית היא לו, שפנינה קולעת צמותיה ומסלקת נעליה וגביה של בעלת-הבית, ועוד. ולמה נותנת היא לאחר הסעודות לפנס ללחק את הפנכות בפיה-המפה שלו?

וחנה-שינה'ניו כבר נחלצה ממצוקת-מבוכתה ומגלה את לבה לפני בעלה. בוודאי יכניס פנס חבר מרצחים לכאן, — ולמה השתו את הענין ולא יצאו מכאן? — עכשיו כבר יש עכוב לשלשה ימים. הרי מחרתם בערב יתחיל יום עונת-הפמירה של אמה עליה השלוש; בשביל יום זה כבר הספיקה להבין להדלקה נרות, שאינם עכשיו במציאות אפילו בכסף מלא, וכבר סדרה, כיצד לחלק או את הצדקה לעניים כאן, אף

הכשירה את כל הרברים בשביל סעודת-מצוה, שנוהגת היא לעשות ביום זה בכל שנה זה חמש-עשרה שנה. ובמקום זה תהא מוכרת, חם ושלוש, להפך מנהג אשל חמש-עשרה שנה. וכלום הדלקת-נרות ולמור-משניות יהיו שם כהונן וכדבעי? אם ירצה השם, כשיעבור יום זה בשלוש, מן הראוי לעזוב את המקום ולילך. להיכן לילך? — חשק לה לילך לסאדינורה וכשתמות שם, על כל פנים תשכב שם עם אבותיה. אבל לשם צריך לעבור דרך גבול, וזה עכשיו. מן הנמנע. שמא ליסע לסאלנה, שהרי גם שם הרבה מקברי קרוביה הצדיקים? — אבל לשם הדרך רחוקה..

וממחרת היום, עוד מתחלת הבוקר, נופלת חנה-שינה'ניו לתוך עצבות גדולה, וכרוכה בבגדיה ונעוצה במרה-שחורה היא שקועה במסתה כל היום. לעת ערב נחמסת ונמרפת היא לתוך שינה קשה; ואחר-כך היא נעורה פתאום בקול, ובחרדה כוסית היא לבעלה. שחלמה חלום ונתגלה לה הקץ שלה. באה אליה אמא בחלום — שבע שנים כבר לא נראתה לה אמה בחוץ-לילה! — ורמזה לה באצבעה, וקצצה לה בעינה, וכאילו לילך אחריה לשם קראה לה. והחלום נפתר מאליו: כבר הגיעה היא, חנה-שינה'ניו, עד קצה גבול שנותיה של אמה, וכאן פוסק גם חייה. אמה ואם-אמה לא האריכו ימים, והיא, כבשר מבשרן, הריהי הולכת אחריהן וצועדת בעקבותיהן. קצרות-ימים היו כל קרובותיה ומשמים נמור עליה שלא להיות יוצאת מכללן. רק שתיים משארות-בשרה הגיעו לשנות-זקנה, שתי דודותיה הבכורות; אבל הן הרי היו אמהות של צדיקים מפורסמים ונסתייעו בזכות-בנים — והיא שעמדה להן. — וחנה-שינה'ניו פוצרת בבעלה, שלאחר מיתתה ישתדל תיכף ומיד להחליף את תכשיטיה, ושמותיה ב"לחם לאביונים", ועל-ידי כך יסיים לעלי-נשמתה. ועוד שאלתה ובקשתה, שימחר ויחיש להשיא את פנינה, למען השם, ואל יחסר, חלילה, אף גרה אחת וחוש אחד מן הנדוניה ומן המלבושים מכפי שנתנה לכל הנערות, שגידלה בביתה. — ומספרת היא באנחות לבעלה, שעוד בזמן של שחרית, כששכבה במסתה, הגיע לאזניה קול של הרבה כלבים בוכים מסביב לבית. קרבה אל החלון והביטה — ולא נשאר עוד אף כלב אחד מסביב לבית. וכשעה לפני הצהרים השניחה מעל משכבה במיני צפרים משונות, שפרחו וצרחו בחלל של אוויר, קפצה אל החלון והציצה — ולא היה עוד זכר לצפרים. וכשעה לאחר-הצהרים נמנמה קצת והקשיבה מיני לחישות של נחשים, והלחש בא ממש מן המקום הסמוך לחלון שמבחוץ. מהרה לגשת אל החלון ולהסתכל מתוכו — ולא היה שם אף סימן לנחשים. כלום נחשים עכשיו כאן במציאות? — זה כבר ספרה לה ז'וציכה, שבכפר-מולדתה היו לפני הרבה נחשים ובהם היו מיני נחשים ישרים, שלא ירעו ולא ישחיתו, וכשהילדים היו יושבים על הקרקע ואוכלים, היו הנחשים הללו באים, וזוחלים על גחוניהם ואוכלים מפתם; והנחשים הללו היו שומרים על הילדים מכל מיני חלאים רעים. — ועוד מספרת היא בדמעות לבעלה, כי שלש פעמים כבר שמעה היום כיצד עכברים מתחבטים תחת מטתה, וכשהעיפה את עיניה לשם, כאילו כהו עיניה מראות ולא הבחינה כלום. — וכשעה קודם מנחה כאילו נפלה

עליה תרדמה ונדמה לה. שעדיין היא ילדה בת חמש-עשרה ומהלכת היא בשדרת-הגן של הצדיק מטאלנה וסל חרש בידה. ושלוחה היא מדורותיה לתלוש אנסים חיים. ועוד היא מטיילת בגן ממול ההר—והנה כל הנתיבים העלו קמשונים וחרולים וכל האילנות נעשו יבשים. ומבין האילנות היבשים באה מין חיה שחורה וקטנה, והיא קופצת על רגל אחת. נוהמת כנגדה ודולקת אחריה...

נשרדת לה חנה-שינה'ניו לרגע אחד ונעלמת ומנמנמת והבעל פורש לו בצעדים גנובים לקרדויות ומוריד דמעות. חושש הוא, שמא, חס וחלילה, דבקה מחלה רעה באשתו—וכיצד להחליץ מצרה ולהקדים את הרפואה למכה?
—השכיביני! — מתחננת חנה-שינה'ניו בקול רועד.

פנינה נחפזת לגשת אליה, להציע מחדש את משכבה, להפשיט את בגדיה ולקלוע את שתי צמותיה. והיא, כתינוקת היא מתפנקת לפני פנינה וכתינוקת היא נכנעת ונשמעת לה. בנמיעות חלושות היא גומעת חלב, בהפסקות מתוקות היא לוחשת "שפע", וכילדת-חום נכנסת היא אל חחת שמיכת-משי דקה ובהירה.

— כבשה תמימה! רחל כשרה! — לוחש שמואל חזן-הרב לאחר שיצאה פנינה מן החדר, כשהוא מעביר בחדר-קודש את כפו ממעל לראש אשתו ואצבעותיו נוגעות במשהו בשערותיה.

וחנה-שינה'ניו אינה משיבה דבר ועיניה עצומות ושפתיה סגורות. קצת דומה היא עכשיו לפסל-שיש, שעדין לא העמידו אותו על מכוננו ולפי שעה השכיבו אותו על מצע של שלג דק ופרשו עליו יריעת-משי מזהירה. במנוחת-טהרה מוטלת היא על יצועה ומשי'דק ומיני ערפלי-חלב מלפפים את גופה; פניה, פני פסל-שיש, מבהיקים, ושתי הצמות השחורות, שהן מחמתחות ומשחטחות על גבי הכר הלבן משני העברים, מכאן ומכאן, הרי הן כעבותות-קטיפה שחורות, כאילו דבוקות ומצומדות הן לראשה. וכנחשי-השרום הללו הן שומרות עליה.

(סוף יבוא).

לְצִמְיַתַּת הַמִּרְבּוּיִם הַיִּשְׂרָאֵלִיִּים בְּתַקִּיפַת־הַגִּאֻזִּים.

ג (המשך) (*).

אפריקה הצפונית.

הקהלה היותר חשובה בין כל קהלות אפריקה הצפונית היתה קהלת קירואן⁽¹⁾. עיר זו, שנבנתה בשנת ד'א ת"ל (670 לספ'נ), התפתחה במהירות מרובה ונעשתה מרכז מסחרי חשוב. במשך זמן ארוך שמשה גם מרכז מדיני להצפון האפריקני, שהרי בה ישבו נציגי הכלפים לבית עבאס. בשנת תק"ס (800 לספ'נ) נעשתה בירת ממלכה מיוחדת, שכללה את כל אפריקה הצפונית חוץ ממארוקו. — שבראשה עמדה הדינאסמיה האגלובידית. את חשיבותה המדינית לא הפסידה קירואן גם כשעל מקומם של האגלובידים באו הפאטימדים (909); והיא עמדה בגדולתה עד שנת תשל"ב, שאז העתיק הכליף אלמעזאבי תמים סאאד את מושבו לקאהירה שבמצרים. אולם, אם במובן המדיני היתה קירואן מרכז ראשי רק לרוב היהודים של צפון-אפריקה וכי במארוקו משל בית-האדריסיים, הנה במובן הרוחני והתרבותי היתה אף לכל קהלות ישראל שבאפריקה וחכמיה וכו' לשם גדול גם מחוץ לגבולות-אפריקה. יהודים התיישבו בה, כנראה, מיד אחר התיסדותה⁽²⁾ ומספרם הלך ונתרבה. גם בכפרים שבסביבותיה ישבו יהודים (ג"ה, סי' ה'). כעבור זמן לא-מרובה באה במגע עם ישיבות-בבל, והגאון הראשון הידוע לנו, שבא עמה במשא-ומתן של הלכה, הוא רב יהודאי (ח"ג, סי' ט"ו, ועיין למעלה בהערה). קשר זה נתקיים שלש מאות שנה רצופות בלא שפסק, ואין לך גאון חשוב פחות או יותר, שלא פנו אליו חכמי-קירואן בשאלות⁽³⁾. קהלה זו עלתה על חברותיה בבתי-מדרשה וגדולים לתורה, בישיבותיה המפוארות ובחכמיה הגדולים בכל מקצועות התורה והמדע. אנשי-קירואן היו "בלולי תורה וחכמה" (רב צמח בר חיים בתשובתו, פרדס, סי' ש"ט) וידועים ל"בעלי מקרא ובעלי משנה, חכמים גדולים" (פירוש דברי-הימים, המיוחס לתלמיד רס"ג, מהר" קירכהיים, עמ' 18—19). "אנשי קירואן" סתם נזכרים בכל מקום בכבוד גדול, מה שמראה, שכל בני קהלה זו, או רובם, לכל הפחות, היו למודיה' ועמדו על מדרגה חשובה בלמוד התורה. בין חכמיהם היו הרבה, שזכו לתארי-הכבוד היותר גדולים של אותו זמן: "אלוף", "ראש-כלה", "ראש-סדרא", "סנהדרא רבא" או "חבר

(* עיין, השלחי. הכרך הנוכחי חוברת ג' (למעלה, עמ' 213—220).

(1) הרבה ידיעות וחומר רב-ערך עליה אסף הרש"א פזנאנסקי במחקרתו המצוינת

על "אנשי-קירואן".

(2) אנשי-קירואן, עמ' 2.

(3) עיי' בפרטיות "אנשי קירואן", עמ' 5—7, על הגאונים הבנויים שם יש להוסיף את

רב יהודאי, רב חנינאי, רב משה, רב כהן צדק, רב שר שלום, רב עמרם, רב נחשון ורב צמח בן מלשון.

בסנהדרין גדולה" (פונזאנסקי, "אנשי-קירואן", סימנים ד', י"א, כ"א, כ"ב, כ"ו מ'א, מ"ד; ועיין גם מאמרו "אלופים וראשי כלה" ב"הקדש", שנה ב'). את התארים האלה קבלו מנאוני-בבל; ומכאן אנו למדים, כמה היו חשובים בעיניהם. בין חכמי-קירואן היו עוסקים בפירוש המקרא, בדקדוק ותורת הלשון העברית והשוואתה להלשון הערבית. במחקר ופילוסופיה (ר' יצחק הישראלי, דונש בן חמים, ואחרים), במדעים שונים וביחוד ברפואה (ר' הישראלי וי"אד בן כלפון, ר' אברהם בן עטאי, "נגיד" הקהלה). אולם לפרסום יותר גדול ולחשיבות יתרה זכו חכמיה, שעסקו בראשם ורובם בתלמוד, והיותר מצויינים שבהם הם רב חושיאל בר אלתנן ורב יעקב בר נסים, ובניהם ממלאי מקום אחריהם רב חננאל ורב נסים (עיין עליהם "אנשי-קירואן" סימנים י"ח, י"ט, כ"ו ול"ח). בקירואן היו ישיבות הגנות ולהן תלמידים הרבה עוד בזמן קדום⁽¹⁾. אולם בימיהם של החכמים הנזכרים עמדו למופת שני בתי-מדרש גדולים לתורה, שוכנו לשם טוב, מקודם תחת ראשות ה"אבות": רב יעקב ורב חושיאל, ואחר-כך באו על מקומם ה"בנים": רב נסים ורב חננאל. "מדרשו"⁽²⁾ של רב יעקב היה מפורסם לשבח וכן תלמידיו נמנו חכמים גדולים⁽³⁾. ואין פלא בדבר; הן בראש הישיבה עמד אדם גדול, שנחשב בעיני הגאונים רב שיריז ורב האי כ"תלמיד חבר" להם ו"הר נבות בתורה" (ג"ה, רנ"א), שהם אמרים עליו: "ידידנו איש סודנו ובעל בריתנו... מחמד עינינו" (J. 222, VI, Q. R.); "משוש לבנו ומשא נפשנו ובכת עינינו... גבור התורה, איתן בחכמה, אדיר בן אדירים, גדול בן גדולים, תפארת יקרת כל מזכריו, שמחת לב כל יודעיו ולבבנו... (ג"ה, תקמ"ט). גדול בדומה לו בתורה היה רב חושיאל, שעמד בראש ה"מדרש" השני. כשבא רב חושיאל מאיטליה לקירואן ותלמודו בידו—קבלות הרבה ופירושים לתלמיד ממקור איטלקי-ארצישראלי, שהיו שונים מקבלות נאוני בבל ופירושיהם—עכבוהו חכמי קירואן בערים, קבעו לו פניסתו בכבוד ויסדו לו "מדרש" מיוחד⁽⁴⁾. אין ספק בדבר, שרב יעקב בר נסים, שהיה אז ראש חכמי העיר, נטל חלק גדול ביסוד ה"מדרש"⁽⁵⁾ והיה בעוזריו של רב חושיאל, וגם את בנו רב נסים שלח לשמוע לקח מפיו (מפתח התלמוד" לרב נסים, דף י"ג, א'). שמעו המוכ של רב חושיאל התפשט גם מחוץ לגבולות ה"המערב" האפריקני ועד ספרד הגיע, וגם משם באו אליו תלמידים

(1) עיין תשובת רב צמח בסי' פדרס הגו' למעלה, שהשיב, לכל החכמים וקנים ותלמידים של מדינת (עיר) קירואן, ותשובת רס"ג בשי"ן, ג'י, י"ב: "ובאו התלמידים ותקאל לביהמ"ד... ועמדו התלמידים בשטחם של תלמידים בני רב נתן ז"ל חוץ מן חמשה או ששה תלמידים. רב נתן זה הוא אורי רב נתן בר רב חנניה, שעמד בחליפות שו"ת עם הגאונים, רב נטרונאי ורב צמח. עיין עליו ב"אנשי-קירואן".

(2) כך נקראו אז הישיבות, חוץ מן ה"ישיבות הקדושות" בכבל וג' בורתא קדישתא די בארעא דישיראל. וזה שמן בספרות של אותו זמן, ובפי הספרדים—עד היום, ועיין גם בכאמרו של ד"ר ש. ברגנפלד בקובץ "רשומות" (אודיסה תרע"ה), עמ' 260.

(3) עיין ג"ה, קע"ח: "שאלתא אילין, דשרדו מרי ורבנא יוסף בן מרי ורבי ברכיה ורבנן דשכיחין בי מדרשא דמר רב יעקב ריש כלה". וקורב לזה גם בשעם זקנים, די ו"ד, עמ' ב'.

(4) עיין על כל זה במכתבו של רב חושיאל לרב שמריה בן אלחנן שיצא ב"ריוויזי האנגלית, כרך י"א, עמ' 645—650. רב נסים מתארחו: בתואר, מהרב הקדוש רבינו חושיאל ראש רבני (מפתח התלמוד, די י"ג, ע"א), ורב שמואל הנגיד בשירו אילוי יאמר: "ונטשת מדינתך וקבעת באפריקי ישיבות".

(5) עיין בסוף הקדמתו של רב נסים לסי' הספתה, שבה הוא כותב על אביו: "כאשר הקדים מהזכות ויסוד המדרשות"—"מדרשות" בלשון-רבים.

וסגו אליו בשאלות; וכשמת הספיד אותו רב שמואל הנגיד הסגד גדול בגראנאדה ואליסאנה וגם שלח שלוחים לקרדובה ולשאר קהלות ספרד, שיספידוהו גם שם (עיין במכתב־התנחומים, ששלח רב שמואל הנגיד לרב חננאל, נדפס ב„אוצר טוב” לשנת תרל”ט, עמ’ 64—68). על מרום תזלחת עמדו ישיבות אלו גם בימי רב חננאל ורב נסים ואליהן נהרו תלמידים הרבה (עיין „אנשי־קירואן” סי’ ב’, ל”א, וכידוע, למד גם האלפס תורה מפי ר”ח). ספרי־התלמוד, שהגהו בישיבותיהם, נחשבו מאד בעיני החכמים בני הדורות הבאים⁽¹⁾. חוץ משני הסדרשות הגדולים, היו באותו זמן בקירואן עוד „מדרשות” שונים (אנשי־קירואן, סי’ כ”ב, מ”א), ובצדק תפסה „איפוא, קהלה זו את המקום הראשון בין קהלות ישראל שבאפריקה.

השנייה במעלה אחרי קירואן היתה קהלת פאס. עיר־הבירה של מארוקו, עיר זו נבנתה על־ידי אדריס השני בשנת תקס”ח (808 לספה”נ). בין ראשוני המתישבים בה היו הרבה יהודים, שבאו אליה מקירואן ושאר קהלות המערב, גם מארצות ספרד ומצרים. ואפילו מבבל ופס (הרחקות⁽²⁾). ; כי הרבה הנחות ניתנו להמתישבים החדשים. הקהלה היהודית התפתחה במהירות מרובה ולאחר עשרות־שנים אחדות כבר תפסה מקום חשוב בין חברותיה. מבין שבין מיסרי הקהלה נמצאו גם יהודים בבליים, ברור, „איפוא, שעוד בשנים הראשונות להתיסדותה כבר קבלה את מוזה הרוחני משיבות־בבל”⁽³⁾.

מחיהם הפנימיים של יהודי־פאס באותו זמן ידועה לנו אֶפֶסֶדָה מעניינת אחת: בתקופת־הגאונים עוד נהגו, כמו בימי המשנה והתלמוד, לתרגם בשעת קריאת־התורה בשבתות וימים טובים כל פסוק ופסוק ארמית, כדי שיבינו המון־העם והנשים. מנהג זה—שנהגו בו בימי־הגאונים גם קהלות ישראל באירופה ואפריקה—נכון מאד במקום שהלשון הארמית מדוברת שם, כמו בבבל, אבל הוא מחוסר טעם ויסוד בקהלות־אפריקה, למשל, ששם דברו היהודים ערבית. והנה קמו עליו בני־פאס ובטלוהו⁽⁴⁾. אז יצא „אבי המדרקקים”, ר’ יהודה אבן קוריש, להגן על מנהג זה. ולא מטעמים של

(1) הגרסאות של ריה מובאות ב„תוספות” ושאר ספרי הראשונים מאות פעמים. והרמב”ן ב„מלחמת ה” לבבא קמא, פרק החובל, מביא גירסא, שמצא „כספרים המונהגים הבאים מספרד ומישיבת רב חננאל ורבנו חושאל אביו” והספר מונהג בישיבת רב נסים דיל” סוכא על־ידי הרשב”א בחידושי ליבנות, די כי וכיד.

(2) „גר המערב” ד סולידאנו, עמ’ 14; תקדמה ב”ג ל„רסאלה” של ריי אבן קוריש, עמ’ 24. ועיין למטה.

(3) באחת סן השאלות, שנשלחו לגאון סורא עשרות־שנים אחדות לאחר יסוד פאס, מראים חשואלים על בני פאס הסקילים. בנגוד ל„כל מדינות אפריקא”, ב„סירכא דלבא” ותולין עצמם במר רב יעקב, גאון־סורא. בשנות תקנ”ג—תקע”ב, קשה לחשוב, אפס, כי רב יעקב עצמו עוד שלח תשובות לפאס, שנתיסדה רק ארבעה שנים לפני מותו, כי סדר אחר נראה, שרב יעקב כתב אותה בתחלת ימירגאונותו.

(4) בני־פאס לא היו אז היחידים, שעשו כך, כי באחת כתשובותיו של רב גטרונואי גאון (ספר העתים לריי אלברצלני, עמ’ 266—סדר רב עמרם, כ”ט, א’), ששט בשנת ד’ תרטין, אנו קוראים: „אלו שאין מתרגמין ואומרים: אין אנו צריכין לתרגם תרגום אלא בלשון שלנו, בלשון שהצבור מבינים, אינם יוצאין ידי חובתן. אבל אם אין מתרגמין להכעיס בני גידו הן, ואם מפני שאין יודעין לתרגם ולמדו ויתרגמו, ואם יש מקום שרוצין ללרש להן יעמוד אחר, חוץ מן הכתרגם, ויפיש להן כלשונן”. לרב האי הודיעו, שנהגו אנשי ספרד להניח התרגום כלל” והשיבו, שאין לעשות כך. ואנו לא היינו יודעים, שבספר מניחין התרגום עד עכשיו. וכשנודעו דבריו רב האי לרב שמואל הנגיד ראה צורך להתנצל בארזכה: „חלילה, חלילה לבני ספרד, שיניחו את התרגום. כמו שאמרו שואלין הלל” (שם, עמ’ 267).

הגאונים, אלא מטעם אחר לגמרי: תרגום התורה לארמית מביא לידי ידיעת לשון זו, שהיא חשובה מאד להבנת הלשון העברית וחקירתה; ואז שלח ליהודי-פאס את אנרתו הידועה (הרסאלה), יצאה לאור ע"י ב"ג בפאריז תרי"ח, שבה הוא מוכיחם על עזובם את התרגום וכותב להם: „אתם מתדמים בכשולו לבוערים אשר בעדתכם, אשר יחשבו את התרגום למותר ויאמרו, כי יבינו כל לשון העברי זולתו. והן, התרגום, אשר חננכם ה' בו, לא הרהיקוהו זקניכם, ולא הקלו בו קדמוניכם, ולא חדלו ללמדו חכמיכם... ולא חשבוהו למותר ראשוניכם בבל ומצרים ואפריקי ואנדלוס (ספרד)”. נ"מ: זה שר' יהודה מנמק בו את חשיבותו של התרגום, שיש בו, לפי דעתו, די כח להעביר את בני-פאס ממהשבתם הרעה, שחשבו על התרגום, מראה על חתם היתרה של יהודי עיר זו ללשון העברית והתעסקותם המרובה בה. התעסקות זו נתנה את פריה בשני הדורות הבאים: מעיר זו יצאו, כידוע, שני גדולי המדקדקים, דונש בן לברט ויהודה אבן חיוג, ש"בנו אב" לחקירת הלשון העברית והקימו תלמידים ותלמידים תלמידים.

יהודי-פאס מתעניינים גם במקצועות אחרים של היצירה העברית, ושנים מהם, דוד החרש ואבדוני, מביאים עמם „חזרה" בשובם מארץ-ישראל את פירוש „ספר יצירה" לרב סעדיה גאון (דונש בן תמים בפירושו לס' יצירה. ועיי' „אנשי-קירואן", עמ' 17). ואף בלמוד התלמוד גרלו והצליחו בני-פאס וחכמים השתמשו בכתר שם טוב. אנו רואים את ר' שמואל ב"ר יאשיה הכהן מפאס מתישב בעיר בגאנה בספרד והוא חשוב מאד בעיני היהודים שבגאון (זו ס' הקבלה להראב"ד). ביחוד יכולים בני-פאס להתנאות בכך עירם המפורסם בכל תפוצות-ישראל עד היום, שנתן לפאס שם-עולם: רב יצחק ב"ר יעקב אלפסי (הפאסי), מחבר ה"הלכות" על התלמוד, „שלא נעשה חבור יפה כמוהו בתלמוד מאחרי סתימתו" (גר"ה בעל ה"מאור") ו"לאה כל אדם לחבר חבור כמוהו לולא ששכינה שורה עליו" (ר"י בעל התוספות, בהקדמתו של בעל „צדה לדרך"). מהתחברותם של בני פאס עם גאוני-בבל, שחיו לפני רב שרירא, אין אנו מוצאים רשמים ברורים בספרות-הגאונים, אף שאין ספק בדבר, כאמור למעלה, שהיתה להם התחברות עם הגאונים עוד סמוך להתיסדות קהלתם. אולם אל הגאונים רב שרירא ורב האי פנו לעתים קרובות¹. ואת רוב חשיבותם בעיני הגאונים האלה אנו רואים מן החארים; שנתנו להם בראש התשובות, ששלחו להם בשנת תרמ"ז². גם לרב שמואל בן חפני, גאון סורא, פנו בשאלות בעיני הלכה³; וגם הוא מפליג. בשבחה של קהלה

(1) ח"ג קס"א—קבוצת חכמים—אשכול, ח"ב, עמ' 6; ש"ת, קכ"ב—ג"ל, כ"ט, והערות המו"ל, שם—התחיה" לזק"ש, עמ' ס"ב; גמ"מ, א'; ג"ה, שפ"ה, ומשם נראה, שנשקחו לפאס תשובות הרבה: שם, מ"ו; קבוצת חכמים, בשאלת רב נסים לרב האי; מצינו בתשובות אדונונו גאון זכר טהור וקדוש לברכה (הוא רב שרירא) לאנשי פאס, לצערי, אין חתם ירי, הצפירה משנת תרס"ג, שבה הדפיס רש"א פוזנאנסקי את מאמרו על קהלת-פאס.

(2) „לכל רבנא ותלמידיהון ורבתיא (בעלי בתים) וציבורי דמיתבניהון בפאס אשר דאישתניאו ממדינת פאס, טאבי, מעלאי, בחירי, נהירי, סדרגי דאורייתא ופלפלני דגמרא" וכו' עיין „ישורון", שנה ה', עמ' קל"ז. ור"ב, ס. ל ויין במאמרו על אגרת רש"י ב, יארהבוק ד. יוד. ליט, גזילשאפ"ז לשנת 1908, עמ' 254. גם בש"ת, קכ"ב: „והגרנו זאת לכם לומר, שחשובים אתם בעינינו".

(3) „עישור", II, ה' תפילין: „ותשובה לר"ש בן חפני חכם פאס", וכבר הגיה בצדק הרי"ש זק"ש: „לחכם פאס".

זו באגרתו השלוחה אליה⁽¹⁾. מדברי רב שרירא ורב האי בראש תשובותיהן לאגרת רב שמואל זו אנו למדים, שצרות רבות עברו אז על קהלה חשובה זו. יהודי-פאס הוגלו ממקומם לעיר אשיר (דמותיהן בפאס אשיר דאשתניאו ממדינת פאס), שאליה גלו, כמו שגראה למשה. גם יהודי תלמסאן. אבל, כנראה, חזרו לפאס לאחר זמן קצר ורב שמואל שולח אגרתו ל. מדינת פאס הי שנה". ואולם בפירעו, שפירצו מסבות בלתי-ידועות לנו⁽²⁾, נהרגו הרבה מבני-הקהלה וחרבו בתי-כנסיותיהם.

ש. אסף.

(סיף יבוא).

(1) נרפסה בריווי"ו האנגלית, כרך י"ה, עמ' 403—404: "...אל העדה הקדושה, הדומה לאבן הראשה, המאירה בעשישה... הקהלה המהוללת, והיא בכל יופי ונואי נכללת, היא עדת אלהינו וסגולתו, ולאומנו וקהלתו, החונת במדינת הגדולה, היא מדינת פאס הישנה, מקום התורה וגורן החכמה, המנודים שנה מעיניהם לדרוש תורה ה' המרוצנת... ואכן באה שמועתכם ויחרד לבבנו ויחר ממקומו וחבך עינינו על הרס מקדשנו ועל הרג בני עמנו ועל המודע לבחורינו, ואל אלהינו נדרוש להרוג הורגיהם, להרע להם ולהכות בדבר מכיהם".

(2) עיין גם, נר המערבי, עמ' 20, ומלואים, עמ' 221, אף-על-פי שהשערת המחבר שם, שרב שמואל כביון להרג היהודים עיי תאמים אל איפריי, אינה מתקבלת על חלב, כי זה האחרון סרד במלך וכבש את פאס באותה שנה, שמת בה רב שמואל, וקשה לחשוב, שלרב שמואל כבר הגיעה השמועה על זה.

על הקברים:

על-הקברים —
ברעד הלב על הקברים
ומרי-עוקמים
בו עצור,
וערב יורד מעברים.
הוי, הבו אז
נדרת-דמעה לי!
טרים יתפוצץ הלב
כגטל-באב
ויגון-עוקמים יוקד.

על הקברים —
בשאל הלב הנקמה
על הקברים,
ודמי-אחים נגרים
צועקים לשדומים
בדממה —
הוי, הבו אז
כחות-תפלת כי
ויד-שמן עד ארניעה;
בדם-זרים כי אמפיע
חרפת-עם
ויגון-עוקמים יוקד.

טבריה,

י. חורגין.

ספרותנו

(קבוצה שניה)

ח"א

שמש הספרות העברית.

(לרגלי "בליל הסונטות" של משרניחובסקי).

מאת

ד"ר יוסף קלוזנר.

זה כחמשה חדשים עברו מיום שנתפרסמו חמש עשרה הסונטות בשם "לשמש!" (ב"השלח", ש"ז, חוברת ניסן)—ועדיין הדיצ'יליהן הן בנפשי. אלפי זכרונות העירו ועוררו בקרבי, וכל אחד מהם קורא אלי באלפי קולות: "לשמש!",

...הנה משרניחובסקי העולם, כמעט הנער, לפני בן שבע עשרה הוא, תלמיד בית הספר למסחר באודסה. נלחמות בו עדיין, קב"קיואסרית" שלו ב"ברית-מלח", הילדות והבחרות. בריא וחסון, עליו תמיד, צוהל לקראת החיים ומלא אהבתה של הזוגית הקטנה, כותב הוא שירים בין נשיקה גנובה לנשיקה גנובה ובין ראיון-בסתרי לראיון-בסתרי. הוא קורא הרבה ולומד הרבה וכותב הרבה; ואף-על-פי-כן בכל גן ובכל שדרה ועל כל חוקים תמצאהו. כבר אז הוא עונדה-שמש. נצאה, גורה שאננים, "גילה", נתעלסה באהבים, ועוד, ועוד, שכתבו אז, הם שפורי-שמש, שכור-חיים. השמש כבר אז הוא אלהי—אלהי החיים המלאים.

... והנה משרניחובסקי זה לפני לאחר-שלש שנים, בימיה-הפריחה של הציוניות הקרצלית. גופו חזק ופניו יפים. הליכתו מאוששת וכולו מלא בטחון. מצליח ב"אהבות" המרובות ומוצא חן בעיני כל. אידיאל לאומי נעלה בלבו וחדות-היצירה בנפשו. כך נראה לי אז רעו המשורר, שנפשו חזק וכבר דאה אז במרום-השירה. ששון-החיים שבו היה כמעין המתגבר ויצירתו הפיוטית כנהר שאינו פוסק. כאילו מעולם אחר בא אלינו, מן העולם, שבו תנה שמחת-עולם והצער שבו יהפך במטה-הקסם ל"גון נעים", מלח העונג. דמיתו אז, אותו עצמו, לא פולחן צעיר, אלהי-השמש. לא עוד עובד-השמש היה לו, אלא השמש עצמו, ה"תמוז", שלא מת ולא ימות לעולם, כל עוד זרמי-חיים באומתנו. אז יכתוב משרניחובסקי את "אביב-עולמים" ואת "נשע זר", שאינם אלא הימנוני-שמש. "ששון-האוד" היה סמל-חייו וקרני-אור הפיץ בכל פנה שפנה, בכל דבר שכתב, בכל מלה, שהוציא מפיו.

...ובעוד שלש שנים—ומשרניחובסקי הוא בהיידלברג. מדרוס-הרוסה עבר לחרוס-נימניה. ומשמיד-החרוס שטפתו מחדש. למודי-הטבע הגבירו בו את אהבת-הטבע.

(*) עיין "השלח", כרכים ל"ב ול"ג.

לסוד-היצירה חדר, לשורש העליון של כל הדברים ושל כל ההופעות. ואז כתב את ההימנון הנהדר "אגרות-האביב", שמתחיל בחרוזים:

גבור געלה יש בארץ, גדרים סעשי-השמש
שמש שם יקראו לו, ומה נפלא פעלו!

ובו באו החרוזים הנפלאים:

אמנם, גדלו מעשי-שמש לך עלילות-הענק:
ונפלאותיו לכלי-חק— צין-השמש הם הים הים
הפי אנגה ואספרה והמים אהבה הם.

אז כתב את "דיאנדה" שמופת-השמש ואת "הנאוה מדילסברג" זרועת-האור ואת "לגון". שקרני החמה הדרומית מפוזות ומשתובבות בתוכה. ושם נתן במיו ל"סביא-האור" שלו, שאינה יודעת רגועה בשני פרקי של השיר הנהדר "שרמוטים":

רבים יאהבון דמי-גשף, פנסות פני-השמש והיא באה,
וארכו ממות-הצל: ידועכות קרני-האור — —
אף אנכי לא בן! תיים אהבתי נאור,

הקס-אריאל אויתי ומאור-היום בגבורה!
ובהתפרץ בסוף-הדרי השמש והאור,
געלתי, אם קטנה ואם צרה מהכיל הגגות,
דממה להיכל-האור, גם-אוקיינוס של פי
קרני-השמש לכדור, אין ספק, אשר בו לא באו.

אז החדר הצנוע של המשורר משתנה, העינים הנפלאות שבתמונת-הרצל התלויה על הכותל בוערות כגליל-אש, הספרים הישנים מתמלאים אורה וזיו, ואפילו הגולגולת העומדת על שלחן-הכתיבה של המשורר-הרופא, "בת צחוק מרחפת על פניה—כאילו שמחה גם היא על האור ונהרז פניה מגיל", טיטניוס-הבסקי נעשה משורר-האור של ספרותנו.

...ולאחר חמש שנים בלונדון, לאחר הפגזות בקישינוב, החושך מתעבה סביבו וסביב עמו; אבל הוא מנצה את הצללים, מתגבר על האפלה, וכל שיר-שלו (עד מכתבו הנפלא מאינטרלאקן, שפרסמתי ב"השלח", כרך כ"ה, עמ' 374—375) הוא שיר-נצחון, ועוד פעם הוא נעשה ממשורר-האור, מעובד-השמש—הוא עצמו שמש—שמש הספרות העברית. כי אור ידוע הוא לישראל עמו, ילקה ביסורים בימים הנוראים הללו, הוא מתנשא לגבהי-המדונים של ההסתכלות הטוהרה, בא בסוד-הבריאה, מכיר את "אחיו הקטנים"—את היער, האילן, הגל, העננה, הלמאה, עכביש-המים, קלפת-הענב, מכיר את ה"אחים האיתנים", "אחיו הגדולים"—את שיטת-השמשות, את הסדר הבודד, את ה"מזר הנדח באוקיינוס של הבריאה", את כוכבי-הנוגה, "נפצי התרופה ושבריו", וכיחוד

את זה "הרס-אריאל", הנותן היים לכל חי. או יכתוב משרניחובסקי את "לעשתורת וכללי" ואת "מות-התמוז"—מרום שירייהשמש שלו ותחלת שירייהאלילים (סוניטות-עכוס"), שהפליא לעשות אחר-כך. בל, אלהייהשמש, שמש-האביב המחיה, ועשתורת, אלהייהלבנה, שמפרים ומריבים הכל, מגלים לו את סודם, את ניצוץ-החיים היוצר שבהם, שהוא

נִחְבֵּא עִמּוֹךְ בְּתִיךְ הַיָּם

בְּרִשְׁף גָּלוּם בְּאֶבֶן-שֶׁשׁ

או יסתכל בהריונה של האדמה ובילדיה—בדורות-הדשא ושבתיהחי, בסלעי-ההר ובחולות-החופים, בחייהאור ואף בחייהצל, ובכל יכיר "זרע-שמש—זרע בל". או יבקש את התמוז, אלהי-הקיץ המבשיל, "על אם דרכים שקועות בשמש ואור, הנחות ללב בשלותן וחיון". או ישיר משרניחובסקי, את שירייהשמש הגדולה והאדירה, שלא שמעה און ישראלית מיום שיצא ישראל מארץ-השמש שמופת-הנגוהות ונדד לצפון הקר והכהה...

לכל אומה בעלת ספרות גדולה יש משורה, שהוא שמש-ספרותו—שמש עמו ואיצו. השמש מפצה את אורה על גדולים וקטנים, על טובים ורעים. היא לוחמת ושורפת לפעמים, ואף מסתתרת היא לפקים ועצבות יורדת אז לעולם. אך יותר מכל היא זורחת ומוהרת, מאירה ומחממת. אין בשבילה דבר קטן יותר מדאי, כמו שאין בשבילה דבר גדול מכפי כחה. להאדים את קלפת-הענבה ולהחם בציר-הפרדים בבצות, לצבוע בצבע כחול ציץ-שדה צנוע ולירות פוך על כנפיה של צפורת-הכרמים—הרי זה בשבילה כמו לתת חיים לעולם ומלואו. אין עיפות לה ואין לאות בה. טובה ומטיבה היא לכל, ועל הכל יופיע אורה. היא מקור-הרבו, כי ממנה רבגונות ושלל-צבעים. "הכלל" הגדול ממנה הוא בא וממקורה הברך. כי חום וחיים, אור ותנועה היא נותנת לכל, בכנפיה מרפא ומידיה כל טוב לעולם כולו. ואף כשהיא מלהמת באשה הבוררת הרי היא מיבשת בצות ושורפת את כל החולני ואת כל הזוחמה ואת כל הרקבון שבעולם. ואף כשהיא מסתתרת בענן—עצובים אנו, בני-האדם בניה, אבל לא נואשים; גם, מתוך עדיהענן" היא מסנת את אורה וחושך גמור אין מסביב לנו...

וכך הוא המשורר-השמש. את הכל הוא סוקר, על הכל הוא מפיץ אור. אינו מצטמצם בחוג צר של הופעות, ואף לא בעמו בלבד. רוח אנוני-וירסאלי הוא—על כל העמים והארצות הוא נושא את משאו ואת כל הופעות-החיים הוא מצייר במכחול-קסמו. אין הוא בכיני ואין הוא "מגיד-מישרים" ואין הוא מתיאש. לפעמים הוא מכה בשבת-פיו; אבל אז הוא בא בסער תחמה ואז הוא שורף באש לוחמת את כל הרקב ואת כל החולני שבחיים. אף לו יש יגוף-העולם; אבל אין זו בכינות נואשת, אלא תוגה "מרוממת, לא עצבות פעומה באה מתוך צרות קטנות, אלא הטראגיקה של עצם-הדברים, ירידה לתוך מעמקי הרצון העולמי, שתהום-תוגתו באה מתוך מה שאין תשוקתו הנצחית לגילוי והגשמה מתמלאת לעולמים.

באלה היו שקספיר לאנגלים, גטה לגרמנים, פושקין לרוסים. היינה היהודי-גרמני ומיסה הצרפתי, שהם קטנים מאלה "בהקף-יצירתם ובמעופה, מתקרבים לענקים אלה במהותם. משרניחובסקי העברי הוא אחד מקטני-הקטנים בחבורה זו: מצבו של ישראל בעמים ומצבן של הלשון והספרות העברית בישראל לא נתנו מקום לגאונים אוניוורסיטאליים שלמים

בקרבתנו; אבל ספק-ספק חבר הוא לחבורה גדולה זו. גם רוחו אוניוורסאלי הוא. לא הרבה כתב במשך של כמעט שלשים שנות עבודה ספרותית, אבל הרבה הקיף. כמעט אין ארץ, "שלא תאר אותה, אין תקופה, שלא עסק בה, אין אומה, שלא ירד לעומק-יצירתה, ואין סוג של בני-אדם, שלא שר עליו. צור וצידון, יוון העתיקה, גרמניה של ימי-הביניים, ערב של ימי-מוחמד, אוקריינה של ימי-המילניצקי, רוסיה הדרומית, הציריחאי קרים שווייציה הצרפתית, — כל אלו מצאו תאור נפלא בשיריו. והוא שר על הנענים ועל הזונים, על סקיתים וטאטארים, על הקוזאקים של ואפוזייה, על עשתות ובל ותמו, על הכוכבים והמזלות שנעשו אלוה, על מוחמד, על שאול המלך ונביא-השקר, על המכבים והקנאים. על בר-כוכבא וגבורי-ישראל בערב, על ר' יהודה הלוי ועל ברוך ממאנצה. הוא נתן לנו את שירת הומירוס ואת קאריאון, את שירת-הייאנות — על ההודים אדומיהעור, ואת שירת קאלידוס לה לפינים הקדומים, את שירת האכזר והנפח, את שירת הפועל והחייל, את שירת העלמה הטאטארית ואת שירת העלמה הגלילית. "עולת-הרגל". והוא נתן לנו בתרגומו את שירי גטה ומיסה, שלי ולונגפלד וברנס, "היינה ודיה מל". הפרובלימה הדתית, הפרובלימה "הלאומית" (מחזיונות "נביא-ישרק", II), הפרובלימה המעמדית ("שיר מזמור לבני תובל-קיין"), הפרובלימה המוסרית ("הקף השבורה"), ועוד. — כל הפרובלימות הללו כולן מצאו להן במצי נמרץ בשיריו. הקדיציה כזה לא ידע עוד שום משורר בישראל. וגם את העולם נתן בלבו — רק על משרניחובסקי אפשר להמליץ במיד נהדר זה. להקפא ארצות ועמים ולשונות וספרויות ומעמדות ואישים במספר עצום כזה לא ידע אף אחד ממשוררנו בימי-הביניים — לא ידעו אפילו ר' שלמה בן גבירול, ואף לא ר' יהודה הלוי ובני-יעזרא; ולא ידעו גם משוררנו החדשים, אף לא הגדולים והעדינים שבהם. במובן זה כולם מצומצמים ועניים לעומתו — יהיו אפילו עשירים ממנו בפתוס האלהי (ביאליק), במעוף-המחשבה הפיוטית (שניאור), במסוקאליות של החרוזים (כהן), ברוך-הרגש (פיכמאן), בעמקות התפיסה הפיוטית (שמעוניוביץ). ובמובן זה משרניחובסקי אינו רק המשורר האירופי שבאירופיים. הוא גם המשורר העברי שבעבריים. עיקר-גדלה של היהדות העתיקה, של זו שלפני התורבנות והעבודות והגלויות, היא — מה שלאומיותה לא קרמה לאנושיותה, מה שהיתה אוניוורסאלית לא פחות מלאומית. אם מלך מואב שורף את עצמות מלך אדום לשד — אין נביא-יהודה (עמוס) יכול להרגע. וישעיהו וירמיהו, לבם למואב יזעק" ומעיהם למואב ככנור יחמו". הם, בוכים בבכרי-עזר, ואת חשבון ואל על ה חזרות ואויבות להם ולעמם הם "מקיים דמעמם". יחזקאל יודע את כל-פרטי ענינה של צור ודאי יותר משידעו גדולי סופרי-צור עצמם. ויונה, שאינו רוצה להציל את נינוה, מחרבת ארץ-מולדתו, מקבל גופה אלהית, שגדלה ורוממותה יעמדו לדור-דורים. זהו רוח-ישראל העצמי, זהו הלאומיות הישראלית הגדולה, הנבואית, המיוחדת במינה, זו שעשתה את עמנו נושא-האלהות בעולם ויוצר הרעיון המשיחי הנהדר, הלאומי-האניוורסאלי כאחד. ובמובן זה משרניחובסקי הוא גם הזוהר לאומי שבמשוררי-ישראל; יותר לאומי מאלה שידעו להרעים נוראות על פשעי-עמם ולקונן נפלאות על אסונו ושברו. לא מקרה הוא זה, שהצפות-אנוה של היהדות העממית — ה"אידיוליות" ושירים מעין "הקפות" — נכתבו על-ידי משרניחובסקי דוקא. הוא העריץ את "חזיונות נביא-השקר", אבל הוא עצמו נביא-אמת הוא, משורר המוב והנאה שביהדות הלאומית; משורר האנושי שביהדות, ואפשר, שלא מדעתו, אף משורר היהדות!

שבאנושיות. כי היראק לס שלו, שהוא מוכן ומוזמן לשאת כל עמל ותלאה במחיר אהבה של תיאוריה — זה אינו יוני קדמון: יעקב אבינו הוא זה, העובד ארבע־עשרה שנה ברחל: הרי "קבלת־היסורים" הוא אחד מארבעים ושמנות הדברים, שבהם נקנית התורה היהודית ולא היוונית. ולא עוד, אלא שאף היווניות יש בו משל היהדות וגילצה מאניסו האליל ההודי מדבר בלשונן של שתי פרשיות ראשונות של ישעיהו. ואפילו אנאקריאון האירוסי לא אנאקריאון היווני הקדמון הוא זה, אלא אנאקריאון המאוחר, שמתקרב אל היהדות, ולאחר כל ההתפארות במסכי העלמות שאוהב — מבחר שירו הוא זה, שבו הוא מבקש את הסנטיה, שלא תעורר את אוהבתו בבוקר השכם בצפצופי־הטפופים (eis chelidona). אבל יוני הוא משרני־חובסקי במה שיש משותף ליהדות העתיקה וליוונית הגדולה שבכל הזמנים — בספינת העולם כולו, בקליטה הפנימית של רבגוניותו ושל הרבוי־באחדות שבו, בהרגשת המדה, בשלוח האפית הגדולה, בתשפוכת פלגי־נוגה על כל ההופעות ועל פרטי־פרטיהן בלא לשקוע בפרטים ובלא לאבד עלידי פרטי־הפרטים את הכללי־הכולל, את Hen kai Pon הגדול, את ה"אחד, שהוא הכל", כנוסחה היוונית, שהמקובלים צרפו את עצמם אליה, ולא כנוסחה היהודית־הנבואית, שבעלי־התלמוד צרפו את עצמם אליה: "ההכל, שהוא אחד"...

קראו לו "יווני", קראו לו "אלילי", קראו לו "יהודי שלפני מתן־תורה" — ובלבד שתכירו דבר אחד: משרני־חובסקי הוא השמש של הספרות העברית. של כל הספרות העברית מאחר הנביאים ועד עתה. כי מאז ועד עתה לא היה לנו ואין לנו משורר, שקלט לתוכו את העולם ואת דבריי־העולם, שנכנס לפני ולפנים של רוחות העמים והדתות והיה יכול לומר על עצמו במטחה ובצדק:

עם אנחות תבל פָּתָה תַּפְרוֹץ גם אֲנִיחִי

ופַּעְעִי נִמְפָּים דָּם עם דָּמִי כָּל דֹּר ודֹּר...

ואת הדבר האחרון הוכיח ב"כללי־הסנטימנט" שלו, שקרא לו "לשמש"! — כל ההיסטוריה האנושית עוברת בו לפנינו. ההיסטוריה הכללית וההיסטוריה העברית. האנושיות מבקשת לה אלהים. פעם היא מוצאת אותו בצוד ובצידון, באשור ובבל ומצרים. ופעם נדמה לה, שמצאה אותו ביוון, בא־אלהי־ישראל ומגרש מפניו את כל האלילים. "ישראל" נעשה כשמו — "שורה עם אל־הים ואנשים ויכול". אבל לא! לא נרגע רוח־האדם גם בזה. הטבע הרבגוני אינו רוצה ואינו יכול להכנס לתוך המסגרת הצרה של ה"אחדות" הישראלית־הנוצרית־המושלטית ושל תורה כתובה ומסורה. כעין שמר־חוב כתוב וחתום על חירותם של בני־האדם. ועוד פעם מבקש האדם את אלהי — מבקש לא עלידי פילוסופיה, עובדי־המחשבה, שמשתעבדים להגיון, משתעבדים לחוקים, משתעבדים למסגרת ושואפים ליבש ולצמק את לחלחלית־החיים, להדק ולצמצם את אלפי רבבות ההופעות עד שיפנסו לתוך המסגרת הצרה של "דת חובית" —, אלא עלידי המשוררים, עובדי־הטבע, והטבעונים, חוקרי־הטבע, שרק שלל־הצבעים, רק חלופת־ההופעות הם משא־נפשם ושעשועי־לבם. והמשורר העברי כאחד סחם. הוא, היהודי, שכרע, לפני־פסל־אלו"ו וידע את התהום שבין אלהי־האדם, אלהי־הצדק, ואלהי־הטבע, אלהי־השמש, תהום, שאף ממיראוקונים יבצר למלאתה, הוא אינו מוצא מרגוע לנפשו. שואף הוא, "לשמש" בכל רמ"ח אבריו; אבל אין זו שאיפה סמויה. לאור נפשו העשירה הוא בוחן ובדק כל מה שעבר על האנושיות

כל מה שקבלה האנושיות על נפשה, רואה את הכח האדיר של ה"ענק מעל הוורדהר", ש"מנוגה נגדו" חורג אלילי כל העמים העתיקים והחדשים, מאלהי בבל ומצרים, פרס ויוון, עד אלהי הסלאונים והגרמנים והערבים. ואף על פי כן אין הוא יכול להשלים עם האחדות המצמצמת. כי יודע הוא, שגם העברים הקדמונים היו עובדי עבודה זרה, עובדי כוכבים ומזלות, ו"קדושה ללבנה" שריר קדום הוא מעבודה זרה זו עד היום הזה. והחמה, וכוכבי כסיל וכימה, והפריה והרביה בטבע, וההשתלשלות הגדולה שבטבע מן הדומם עד הצומח, ומן הצומח עד החי, ומן החי ועד האדם, והאדם לכל גילוייו, בכל ההזיות, בכל צורות הפיזי, התאור והמחשבה שלו, עם כל צערו ושמחתו—כל אלה קרובים לנפשו וכל אלה משים את רוחו, כנסות פרחי היקניטון והאדני (המאלוה) אל השמש, לקראת אלהי החום והאורה והפריחה. והוא נשאר אלילי בנפשו; אבל אלילי על יסוד מדע־פיזי. ירא הוא לבגוד בטבע ובבני כל הדורות, שרעיון האחדות דוחה אותם ונולכל הפחות, מקטין את ערכם, על־ידי מה שיתקשר באלהי ה"ענק מהוורדהר" בלבד. ואפשר, ובגוד על־ידי כך גם בדת אבותיו—אבותיו הקדומים, שעדיין עבדו גם הם לכחות הטבע ושדי, אלהייהם—אל־אלהי כובשי־כנען בסופה—היה נערץ בתוכם במקום "הזה"—אלהי ההויה האחדותית והמופשטת.

זהו הרעיון הגדול, הגלום ב"כליל־הסוניטות".

המשדע־הסוניטות הן, ה"סוניטה" נקראת בעברית "שיר־זה"ב" מפני שמספר חרוזיה הוא י"ד (בגימטריה זה"ב). משרניחובסקי כתב י"ד סוניטות, כמספר החרוזים שבכל סוניטה בודדת. והחרוז האחרון של כל סוניטה משמש חרוז ראשון לכל סוניטה באה אחריה. והחרוז האחרון של סוניטה י"ד חרוז אל חרוז ראשון של סוניטה א'. ולסוף באה הסוניטה האחרונה, המ"ו, שהיא מקובצת מכל החרוזים הראשונים של כל י"ד הסוניטות. הדבר נראה כמלאכותי, ואפשר שגם מעשה אומנות זה לקישי, שיש בסגנונם של כמה חרוזים בודדים מ"כליל־הסוניטות"; אבל אומנות היא תמיד אומנות במדה ידועה. כלום חרוזיה בפרט והמשקל בכלל אינם דבר מלאכותי?—והאמנות גדולה היא כאן. מי שלא יקרא את י"ד הסוניטות כלל ויקרא רק את הסוניטה האחרונה (המ"ו), לא ירגיש בדבר, שהיא סוניטה מקובצת מארבע־עשרה סוניטות. חרוש אמנותי הוא זה בספרות העברית, ואף בו הראה משרניחובסקי, שהוא "אמן־הצורות",—דרך אגב, אחד מיתרונותיו היותר גדולים של משוררנו הגדול. ומה שנוגע להלשון הקשה, כבר אמר קאנט: רעיון קשה מצריך גם לשון קשה...

בתור "מוטו" מוצאים אנו מה שמובא במשנת־סוכה, שבשעת שמחת בית־השואבה בבית שני היו מזכירים הכהנים, שאבותינו קודם החורבן הראשון היו "מי שחיים קדמה לשמש" (סוכה, ה', ד'—יחזקאל, ח', ט"ז). ואף הוא כאבותינו הקדמונים. כי קניטון וכאדני אף הוא אין לו בעולמו אלא השמש המאירה. אמנם, מוקף הוא חרול נושך וסורב; אבל בן־ציץ הוא ומלאך מכה אותו ואומר לו: קום גדל והביא עמך רנת־חג למרות הסרבים והסלונים. כי מ"לדי־אדמה" הוא. רומבי־הניר, רגבי־האדמה, הרכים ועצי־היער הרעננים גדלו; ומן האדמה הברואה, השדה והיערות הביא את שרף־הברוש ואת ריחות האגם, השדה והיער, שטוב הוא בעיני אלהיו מן השמן הטוב של הכרך, מאבקות־היוכלים ומכל מיני הבשמים, שבני־הכרך מוצאים בהם חפץ. ועל־כן לא כהן במקדש־כרך נעשה המשורר, אלא נביא־הטבע, כהן השדה והיער. והוא מצניע לכת עם אלהיו ומשתחוה לפניו בשבולת־הפז הנבדה בקמה, שהיא כופפת קומתה בבוא הרוח.

(סוגית א').

ואמנם יטבולת-פז הוא המשורר. סוד ייש כאן: כל שכולת צופנת זרע בשביל השכלים הבאות; וכך יש להן עיובה של חיידע. חיים אלה באו להן מפני שיש בהן גרעין, שהוא נשאר לפליטה משנה לשנה. וכך הוא גם המשורר. אף הוא ינק את שדר הכפר ואף הוא היה את העסים החי של השדה הפורה וגם רוחו ישאר לפליטה גדולה. אבל כמה ישמחה עסים הטבע והאוויר נפשו עדיין היא צמאה. חלום-הוד ייש לו—ועדיין לא בא. יש לו יסור על אושר-החיים—כלום יגבה את השמר? ... שבילו נצפן מעיניו ואינו יודע מה לו ומי לו: אם בא, עד הגבול או כבר עבר אותו?—האמנם אביר-יצור, שעשהו כך ולא אחרת, לא ישמור מוצא-פיהו?—והרי צייק-בר הוא ואביו הוא השמש, והוא הוא שהכין בשבילו גשמי-חום וערפליהר כדי לגדלו ולנשאו (סוגית ב').

אכן, הרבה הבין בשבילו השמש אביו: גשמי-חום, ערפליהר, הדמדומים שבטמקיהם, שהשקט שזור שם לעילמים, עמוד-ראש של מעלה, כאשנב של אור, שבא מתוך האש של מטה, זו האש, שפורצת לה דרך ברמות הרריגעש. לוחותי האסטרונומים עם ספיר-הכוכבים שלהם אינם יכולים להכיל את כל המון המולות ואת החום הנורא, שבא מתוך האוקינוס של האש העליונה. וכמרבין הבין השמש בשבילו גדולות ונצורות, שנמסרות מאב לבנים: שגיגות של חוליה-הכרך ומסורות של תמימי-הכפר,—והוא, המשורר, צריך להיות הציור, שעליו יסוב כל העולם שיצר השמש, תמציתו, מרכזו כל מרכזיו, מרכזו בשביל כל מה שהרבה ואצר השמש לשם העבר, החווה והעתיד. וכדי שיהא מוכשר להיות "ציר" הזה לא החסיר אביו ממנו צבעים ועשירות-חיים ונתן לו סומפניות אור וצל וגם כל מיני חמרים לצבעים: כחל—צבע-הכלת,—סרק,—צבע אדום—ושני—צבע-ארגמן (סוגית ג').

והמשורר התחיל מבין דבר גדול אחד: שלא רק כל הצבעים הללו, אלא אף בעלי-החיים, שהם חנוטים בגביש ובאבן הטובה הנקראת "כרסידים" (או אקוואמארין) וחיים חיידק כניצין, שנחצב מתוך הלמות-הפטיש בבהט הרבנוני, וגם הנחשול הבא מתוך גלגוד הספינה וחי רק חיידגע, ואף רקמות-הגידים של לוח העץ האדום "תולענית" (מהגוני), שנראות כקלוחי-דם, וגם גוני-הגונים של דמדומי-השחר ושל דמדומי-הערב, שנראים כאצרות-פז נזקים לארץ בלא הפסק, ואף-על-פי-כן שמידמדומים נשארים עשירים בפו וארגמן כשהיו ואינם מתרוששים לעולם,—שכל אלה ביחד הם מנגינה אחת, שיר נפלא ורם אחד, מנגינת-הרמוניה של אפלטון ושל לייבניץ. מי יודע חידה גדולה זו,—חידת ה"אחד" וה"הכל"? בעלי-החשבון המצרף מספרים למספרים או חוקרי-הטבע?—לא. את החידה הנפלאה כבר פתר הלב התם של בני-האדם, שהרגשתם האינטואיטיבית חודרת לאותם המסתורין, שאין מקום בהם לחשבונות ולמחקרים. והוא, המשורר, קבל פתרון זה מן הלב התם. כי לבו לא רמהו: הוא השיג אחדות זו שביצירה על-ידי האחדות שבגורלם של בני-האדם. המשורר הבין את האחדות בטבע מפני שהבין צער כל דור ודור ומפני שלכד אותו בחבלי-קסם שיר כל גוי וגוי (סוגית ד').

ואמנם כן, המשורר התבונן בכתבי-החרטומים של כהני-המצרים ובכתבי-הדרואידים של כהני-הקלטים, בקמיעות שעל גבי קלף ובשיר-קוסמים, שאינו אלא "גמגום עני", בהשבעת "דועי-צאן על סף-הדיר ובלחשם של המגים העתיקים, שנשארו לפליטה, ואת מכטו הסקרני שם אפילו במליסמאות של סיגה. ואף בכל אלה מצא אחדות אחת.

כי בכולם גלה רק תפילה של בשרזרם, תפילה אנוש־אנוש־זו: „הנהוה בסתר־ישׁ—
כלומר האלהים, שאנו יודעים ממנו רק דבר אחד: שהוא בעל־הויה ושהוא גלום בחביון־
הישׁ, היא המציאות הכוללת, —אנא, אל תעשני מחוסר־דם ואל תכבה את אשך, שהדלקת
בי ברחמך; „אש נזולים“ זו—אש הדם—השומרת על אש־הקודש, שאינה אלא
ניצוץ אחד מן הלהבות הגדולות שבאלמנתי־הטבע... וזו התפילה, שהוא אך סדר־
הכל של מה יסמנו תמיד ומתרוצץ בלב השר, —קול נפש יסועה ומחוצאה: „נפש עומה
אור“, שביחד עם זה היא תועה „במחשך זר“ (סוגיטה ה').

ומנין כפילות וחצאיות אלו? —מנין אור וחושך זה, שמשמשים בערבוביה? —זה
בא מפני שהמשורר „לא התקדש למד“: מפני שהוא מוקף, כחלום מרוקם בשגיגות,
„תחום, שאינו אלא ספק—ספק, ודאי“ (מה נפלא הבטוי!), מפני שהתרפק, בתהפוכות
התוקפות כל אדם חי, על כל גורדין, שחשב, שהוא יכול לבטל את הדין, את חוק־
העולם, יטא אפשר לעברו, את סדר־העולם המוצק והבלתי־משתנה. כלומר: שעדיין
הושב הוא, שהקריה־בהיה אינם קבועים ומוצקים כחוקי־הטבע, שהאדם במעשיו יכול „לשדר
את המערכות“, וכך חתר התייה תחת שר־י—לא תחת יהוה, אלא תחת אלהי־הבה,
שאין רחמים ואין חולשת־אהבה לפניו. יש במשורר עוד אי־שלמות פנימית מפני שלבש
שריון של א־מנותם מעל לבגדיו, ואולם בחייה־החולין של יוסיוס נשאר לו מא־מנותים
זה מעט מאד. מפני כל אלה התחילו אור וחושך משמשים בנפשו בערבוביה. ואילמלא
היה סופג בכפר מולדתו, בימי ילדותו וחורותו, ריחות של גוש אדמה שמנה ותחוחה ושל
חום מחניק, שיוצא מן הממורה בשעת זריח המוקד, ואילמלא קלט את קול המחרשה
הפולחת את הניר ואת צליל חמגל „הרן בפר“ (מה נפלאה ההרגשה!) בשעת־הקציר, לא
היה יכול לעמוד בשעה שהתחוללה מלחמה בלבו בין הישן ובין החדש, כשלבנו נתכוון
מתוך ההרגשה, שעומד הוא בין החי ובין הגוסס כבר (סוגיטה ו').

וכמה נורא הדבר לעמוד בין החי ובין הגוסס כבר ואיזמל חד בכף! פעמים בכה
המשורר מתוך גיל ופעמים קלל בכעסו בשעה שספג את הקץ האחרון של האור מתוך
עינים זרות וגוססות. לרעם כלי־המלחמה ולא־ש הנוצצת במנהרה, שישב בה בדד „בגפו“,
הזיה לו את הקץ האחרון של הישן ומחק אותו מדף־ספרו בעודו מלא־חיים: כך נעקרת
אבן יקרה מספל של שוהם¹. ואולם—קורא המשורר—באותו ניצוץ דתי בעין העוממת,
בפליטת־הדה, שספגה אור טרם תחדל לער, באותו ברק של אש קודחת וצורתה, באש,
שקראה לאש, שפקדה לרדוף ולהשמיד מתוך קנאה דתית, —בכל אלה הלא היית
אתה, אבי השמש, וזה הדרך הממני. הלא גם באש־דת יש מכהו של השמש. ועל־כן
באתי במכוכה: וכי קדמתי לבוא לעולם טרם ימות הישן לגמרו או היוצר אחר לברוא
אותי? (סוגיטה ז').

כי, אצנח, אפשר, אחר המשורר לבוא לעולם. הרי הוא עדיין חי בעולם מלא־אלילים.
„אלהים“ סביב לו, שממלאים את כל היקום: השמש, הירח והכוכבים הם אלהיו, להם הוא
מתפלל, מפני שזורפניהם משכבו בחבלי־קסם, אֶה, משורר־השמש יודע, שבלעדי השמש,
שהביאו לעולם עלידי חסידת־אווה („הַחֲסִידָה“), אין כלום. בני־שמש הם כל גרמיה־שמים.
בני־שמש הם מן האילנות היותר גדולים („עץ־הפיל“) עד קליפת־השום ועד הפחם המתהווה בבטן־

(1) „שוהם“ בתור שם־התואר מן „שוהם“ מצוי בשיריהם של משוררי־ספרד, עיין „שערי־
השיר“ לדרים ברודי ואל ב־כט, לונדון 1906, עמ' 206.

האדמה. ולשמש הכל מתפללים, אפילו אמות-התנים האכזריות בשעה שהן דורסות את ילדיהן, אפילו שופר-הקרב הקורא במחנה בבוקר השכם להרג ואבדן, ואף כל הגרמים השמימיים ב"שירת-הספירות" שלהם. ובמקלות-אין-סוף זו גם המשורר ישיר ולא ידום; הרי עדיין הוא עובד-אלילים, מפני ש, עוד לן בלבן הטל, הוורד על שדה-אדום (סוניטה ח').

כי, אמנם, בשעה שיש-אל עוד צעיר היה, וסבב את הרי-שעיר, והלך במדבר, שבו הרטיב הטל את ה"חול הקדוש", היה ישראל שר את שיר-תפילתו רק לאחר שבא הלילה, והכוכבים-הרכים נוצצו ברקיע, וליל-הקדם פרש כנפיו על הוקם, והמדבר והלילה נעשו "סוד אחד". אז היה קהל-השבטים יוצא מאהליו, עומד על כל תל ומשתחוה בימי חג ו"איד" (מועד) באימה לכוכב הרך. וגם עתה, שנתחלפו לישראל שמי-התכלת, וכוכביו אינם בהירים עוד כקדם, והוא נמצא בעול של רקיע נכרי וגר לו, והוא נודד למערב ולמזרח, — הוא יוצא פעם אחת בחודש "בליל-רום", בשעה שהלכנה במלואה, לקדש את הלבנה כמו שקדש אותה על ראש הור-ההר, מעונה אלה-הקדם (סוניטה ט').

וכאן נזכר המשורר בכחה הגדול של דת-משה. על ראש הור-ההר, שהיה מעון לאלה-הקדם, מופיע בענני-אור משה הענק ולו אשרית, ומנגה נגדה שח בל אלה-הבשרים על נהר-ספרת וחור הספינקס בנילוס, שאפיקו אדום; ובמטהו נתן משה את גאון זיאוס עם כל כחו להחיות את הישיש (כח האמנות), ומפנינו פירון, אלה-הסלאווים, מפניו בלה החושן של כהני-לוב, ואילנות-וואטאן, אלהי הגרמנים הקדמונים, נעשו מאכל לעש וסם; ולאחר זמן, כשהמזרח האיר מחדש, חפרו מפני אלה-הרמשה צלמי-כוש, הורמיו אלה-הפרסיים, והכרובים (האיקוניות), ואלילי-בני-עָרַב נסו מפני אור הצהי-הלבנה, דת-מוחמד החיובית. ואולם עוד חזין למועד: דור יבוא וייער, בצורף בעליל, את אלהיו הבא, שיהיה אל ששון-ההיים, ואותו נעבוד ברננה. כי לבו של המשורר נוטה אחר כו"ם — אחר כוכבים ומזלות, ו"סוניטות-עכורים" הוא שר בימים האחרונים (סוניטה י').

והמשורר שואל: האמנם תמתח עלי דין ותשפילני עד עפר על שאני נוטה אחר השמש והכוכבים? על שאיני נוסך את ייני לאל של המן-העם ואיני שם עטרה בראשו במחולות קבל-עם? — הרי במקדש-שמי, שאין שם כל דמות וכל צורה כאבן או על קלף, איני מוצא אלא את המלאך (כרוב), והוא אינו מספק את צמאנו להוסיף העולמי, שנמצא בכל מקום; ועלידי ספר-התורה, שהוא לו ספר-יחוש, לא יסמא את עיני, כי רואה אני בו חתימת-יד פבכל שטר רגיל. ואולם אם עבר אותך גל של התלהבות גדולה וקדושה ורטט של גיל בשעת היצירה הנבואית, ומלא שפעת-חיים משתתף לכך בכל רו שבעולם; כשאתה אוהב גאון ויש כך נדיבות של גבר חזק ולא גדבנות מתוך חולשה ורחמנות, — אז נצית לאלהים, אלהי-השמש, כמו שהגן הוא שבער-ציון בשעה שהכרוב כבר הוא בו בתרמילים ובשעה שכבר נתבישל בו פרי-האילנות (סוניטה י"א).

כי, אמנם, הפריה והרבייה, הצמיחה וההתבשלות — זהו הכל בעולם. בשעה שיביטילי עשבים שוטים, יסיסגו את הגבול והסיג, שנעשו רק בשביל העשבים הטובים והנאים, ומהם יבואו "הרצנים בחיק הגן", וקרני-האור המסתננות דרך הערפל וגנו ויצפנו; כישיבוא קץ לזמנים עלידי חלון קרני-השמש ועלידי כך ישתנה האקלים של הארץ, יפוג רוח-הערה ואף יסופו כל שרידי-הקדמוניות: שירי-הבנינים על כלונסאות מימי האדם הקדמון, פליטי-הבלה והבמוש, והאמפרות (מיני אגות) והעצמות, שנמצאו מתחת לאדמה בקבצי-

העשירים, — אז, לאחר אלפידור, יבוא רעיון אל השמש, אליהפריה והרביה, ממברה צי, יופיע על מרום-מגדלים בחצר כל מגור של עובדי-אש, במדורות, שתעלינה הנוזרות, ויבער רעיון זה במחוז של גאוך-גאונים ובבשרו של יתוש מזומם אף בדור ריק ומחוסר אלילי-עולם, — אלה האלילים, שתפסו את המשורר עד שאין לו מהם מנוס ומפלט (סוניטה י"ב). והאלילים שתפסוהו הם אלילי-היונים; "אלילי גוי זה, ייף כל הנוגע בו". זהו הגוי, שהגוי (היופי) היה לחכמה לו, וחכמתו היתה גוי" (כמה גוי יש בבטניו זה עצמו!), גוי, שהזה מפי"ו על שאול ועל שמיעל ועל אוקיינוס. אבל האלילות של המשורר אינה יוונית בלבד. גם רוחות-הצפון, שמספרות מן הכפור הדומה למשבצות-שבו, קסמו לו קסם, וגם בין המגראון דמה למצוא ניצוץ אלילי זה, שבא להשנות בו, במשורר, בשעה שתר את מקדשם. ואולם באמת אף אלילות צפונית ודרומית זו זיק ממזרח היא, ומכנען ועד הגה ישמררו המשורר: פסלירדן, האשלים המלאים אימה, שנשעו אברהם וצאצאיו, האשרות, גלמירצור, והאל, שעברו אבותינו באור-כשדים, — כל אלה תבעו מן המשורר לשמור על הניצוץ הנראה כזה. והוא עומד ותוהה: איזו הדרך, שיבחר בה, היכן הוא שבילו? — אם ימשח למלך את יהיה (היה) אי יבחר בזיאוס? או אולי יבחר בפסל של הדור האחרון בממלכת האליל? (סוניטה י"ג).

וכאן באה השאלה האחרונה: וכי יש לבחור בפסל חדש של אליל או, אפשר, יותר נכון להקיסלעולמים שיר של חלוס-גבורה? — אפשר, ראו לבחור באמונה הפאנתאיסטית, שבאה מתוך השקפה מדעית זו, שיש מעבר מכל מערכה נמוכה שבטבע אל מערכה גבוהה ממנה. מתחלה יש לגלות ולבחן את "סוד-הגלמים", את הצרופים של אטומים דקים, שיש בזזה ובבדיל ובכל מערכת-הדומם: ומן הדומם יש למתתם שביל וקו ישר אל מערכות הצומח והחי, שהן שלשלת אחת בעלת חוליות הרבה: מן הפטריה שבכבתים וירוקת האגם עד עץ-הלוח ועד שגריהפיל. ואז יקלט במוח סוד החיים, האורה והחשמל, מסתרי האבן-השואבת והרו של פריחת הגרגיר הבודד של הישעורה², וגם סוד זעזועי עצב עי, שמתתמה מעצמו במהירות: כל אלה יעשו לאחד סוד, סוד כל הסודות — חי". בין האדם ובין בעלי-החיים ובין הצמחים יועבר גישה, לסוד אחד יהיו כולם — סוד-החיים, שמתגלה בכלם כאחד. ואז יושר שיר לשמש, אביו של המשורר ואלהיו. אז יבינו הכל, מפנימה הוא נמשך אל השמש כמו שנמשכים אליו היקנטון והאדני. החרוז האחרון של הסוניטה היד הוא החרוז הראשון של סוניטה א'. וסוניטה ט"ו היא תמצית כל ארבע-עשרה הסוניטות הקודמות לה ואינה אלא צירוף כל אותם מחרוזות. שהם אחרונים לסוניטה אחת וראשונים לסוניטה באה אחריה, כאמור.

זהו תכנון של כליל-הסוניטות "לשמש!" — השיר היותר מאומן בצורתו ובלשונו והיותר עמוק בתכנו שכלל שירי-שירי-חובסקי; יתר על כן: שבכל השירה העברית מימי "בת-דמלכות" ועד היום. נתעלה בו המשורר העברי למימם, שלא שערתם שירתנו החדשה מעולם. לא עוד יווני הוא המשורר העברי, ואף לא עובד-שירי, ואפילו לא אלילי. יודע הוא להוקיר את דתי-משה ה"ענקית", את "דתי-הגוי" של יוון, אלילי גוי וגוי, אבל הוא התרומם על כל אלה והוא נראה לפנינו "פתח האדם המעלה" — אדם מודרני, שתורת-ההשתלשלות מסייעתו לטפס ולעלות למרום גבהי-האחרות ולהיות על-ידי כך

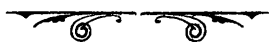
(1) מלה "חליל" שטרטטת היא על-ידי המשורר.

(2) "ענכת של שעורים" בששנה (פאז, פיו, מיו).

מִרְאוּי־הַשֶּׁמֶשׁ—בְּמוֹכַן הַעֲלִיָּוִן יֵשׁ מִלֵּה קֹהֶלֶתִית זוֹ. אִזּוּ יִבִּין לְשִׁירֵיגוֹ וְגוֹי, אִזּוּ יִקַּח אֶת לְבוֹ צֶעַר כָּל דּוֹר וְדוֹר, אִזּוּ יִבִּין אֶת רַעֲיוֹנֵה־הָאֲחָדוֹת הָעֵבְרִי בְּאוֹפֶן חָדָשׁ—בְּתוֹר שִׁלְשֻׁל־עוֹלָם בַּעֲלַת חוֹלִיּוֹת מְרֻבּוֹת וְדוֹמוֹת. וְלִמְרוֹת הַשְּׂקֵפָה טִבְעוֹנִית זוֹ רֶחֶק הוּא מִן הַמִּיכְנוֹיֹת, שֶׁהִרְבָּה מִחוֹקְרֵי־הַטֵּבַע בָּאוּ אֵלֶיהָ. לֹא הָאָדָם נִעְשָׂה, מְכֻנָּה, לֹא הָחִי הַתְּדֵמָה לְצוּמָח וּלְדוֹמֵם, אֲלֵא לְהַפֵּךְ: גַּם הָדוֹמֵם, גַּם הַצּוּמָח, גַּם כָּל הַטֵּבַע כִּלְּוֹ בְּכָל הוֹפְעוֹתָיו וְגִילּוּיָיו, —כֻּלָּם, כֻּלָּם "הָיוּ" לְאַחֵר סוֹד, סוֹד כָּל הַסּוֹדוֹת—חִי". וְחַיִּים אֵלֶּה בָּאִים מִמְּקוֹר־הַחַיִּים, מִמְּקוֹר הַשִּׁשּׁוֹן וְהַכֵּחַ. מִמְּקוֹר הַצִּמְיָחָה וְהַפְרִיָּה, מִמְּקוֹר הַפְּרִיָּה וְהַהֲתַבְשָׁלוֹת—מִן הַשֶּׁמֶשׁ. —וְהַמְשׁוֹרֵר הַחֲדוֹר לְעַמְקֵי־מַעְקָיו יֵשׁ "סוֹד כָּל הַסּוֹדוֹת", יֵשׁ חִיֵּי־הַחַיִּים, נִמְשָׁךְ אֶל הַשֶּׁמֶשׁ כַּפְּרִי־הַשֶּׁמֶשׁ הַנִּהְדָּרִים וְהַעֲלִיָּוִים.

וְאוֹלָם עַל־יְדֵי מַה שֶּׁסִּפֵּג אֶל תּוֹכּוֹ אֶת חַיֵּי הָעוֹלָם, עַל־יְדֵי מַה שֶּׁהִפִּיץ אֶת אוֹרוֹ עַל עַמּוֹ וְעַל עַמִּים אֲחֵרִים, עַל דְּתִּאֲבוֹתָיו וְעַל כָּל הַדְּתוֹת, עַל דּוֹרוֹ וְעַל כָּל הָדוֹרוֹת שֶׁקִּדְּמוּהוּ עַל־יְדֵי מַה שֶּׁסִּפֵּג אֶת צֶעַר אוֹמְתוֹ וְשִׁמְחוֹתָיו וְאֶת צַעֲרֵי־הָעוֹלָם וְשִׁמְחַת כָּל הָחִי, —עַל־יְדֵי כָּל אֵלֶּה נִעְשָׂה הַמְשׁוֹרֵר הוּא עֲצֻמוֹ שֶׁמֶשׁ—שֶׁמֶשׁ גְּדוֹלָה וּמְאִירָה לְסִפְרוֹתָנוּ הַמִּתְחַדֶּשֶׁת. בִּכְחוֹ הַגְּדוֹל פָּרִץ אֶת כָּל הַגְּדִרִים, הוֹצִיא אֶת־סִפְרוֹתָנוּ מִקִּרְיַת־הַחַיִּים הַלְּאוֹמִית הַדְּלָה וְהַמְצוּמָצֶמֶת שֶׁלָּהּ וַעֲשָׂה אוֹתָהּ אֲנוּשִׁית־לְאוֹמִית, כְּלוֹמֵר, נְבוֹאִית וּמִדְרָגִית כְּאַחַת. בְּחֻקְת־הַיָּד קָרַע אוֹתָהּ מֵעַל הַבְּבִינּוֹת וְהַיֹּאשִׁיּוֹת וְהַעֲצֻבוֹת הַפְּעוּטָה; וְעַל־יְדֵי הַשִּׁמְחָה הַגְּדוֹלָה, עַל־יְדֵי שִׁשּׁוֹן־הַחַיִּים, שֶׁנִּמְשַׁע בְּתוֹכָהּ, הִשְׁכִּיחַ בָּהּ אֶת הַשְׂכִּינָה הַיְּהוּדִית, הַנְּבוֹאִית־הַחֲסִידִית, שֶׁהָעֲצֻבוֹת הָיָה תוֹעֵבֶת־נִפְשָׁה וְאֶת פּוֹלְחֵי־הַמִּתִּים הַשְּׂאִירָה לְנַחֲלָה לְהַנְצִרוֹת. בְּתַהֲדָאוּי־כַתָּה וּלְהַאֲסִלָּאם בְּנִהְדָּחוּרָגָה. לֹא עוֹד קִטְנוֹת וְצִרְת־הַקֶּף תִּשְׁכּוֹנָה בְּסִפְרוֹתָנוּ וְלֹא עוֹד קִינָה וּמוֹת יֵהוּ תוֹכֵן־חִיָּיהָ. שִׁשּׁוֹן וְשִׁמְחָה יִמְצָאוּ בָּהּ וּזְרוּעוֹת־עוֹלָם תִּהְיֶינָה לָּהּ עִם מַעֲוָף־הַנִּשּׁוֹר. לֹא עוֹד תִּקַּע נִפְשָׁם שֶׁל צַעֲרֵינוּ וְצַעֲרוֹתֵינוּ מִמֶּנָּה וְלֹא עוֹד יִהְיוּ מִשּׁוֹרְרֵיהָ וּמִסְפִּירֵיהָ אֶךְ נִכְאִים. דּוֹר רַעְנָן שֶׁל מְשׁוֹרְרִים עַל־יְדֵי־צִירָה יִקּוּם לָנוּ, שֶׁהַתְּחִיָּה תִּהְיֶה מְשׁוֹשְׁדֶרְכָם וּלְקִרְאָת הַשֶּׁמֶשׁ הָעוֹלָה יִכְנוּ אֶת צַעֲדָם. וּבְרָאשׁ הַמְשׁוֹרִים הָאֵלֶּה, יוֹם וְנִשָּׂא וְגַבָּה מֶחֶם הַרְבֵּה, יַעֲמֹד מוֹרֶה־דֶּרֶכָם בַּחַיִּים הַחֲדָשִׁים, הַמִּתְחַדָּשִׁים בְּכָל יוֹם, שֶׁמֶשׁ הַסִּפְרוֹת הַעֲבָרִית—שֶׁאוֹל מִיִּשְׂרָאֵל תִּשְׁרֹב־בְּסִקִּי.

יְרוּשָׁלַיִם. סוֹף אֵב תַּרְפִּ"א.

אַרְבַּעִים שָׁנָה.

מאת

משה סְמִילַנְסְקִי.

I.

לפני ארבעים שנה היה הדבר.

בדרום רוסיה פרצו פִּיעוּת לפתע פתאום. וּמְנִינִים אחדים של בחורים, שעקבות חל־הָאָם היו עוד על שפתותיהם ורסי־מַל של קדושת־הנוער נוצצו עוד על נשמותיהם, קמו כאיש אחד ביום בהיר מארבע כנפות רוסיה הגדולה והרחבה וקראו את הקריאה הגדולה:

— בית יעקב לכו ונלכה!

ומיליוני אחיהם, בכל תפוצות־הגולה, הביטו אחרים מתוך מנוד־ראש ורחמים ולחשו:

— מה אתם עושים, משוגעים?... הרי אינכם אלא קומץ־אנשים. העם לא

ילך אחרכם. ואתם תהיו בודדים, גלמודים ועוזבים.

— ולאן אתם הולכים? — לארץ שממה, סלעים וחול; ללא מים, ללא דרכים;

אל תחת השוט של השומר התורכי ומול פני הבידואי הצמא לדם. שריד ופליט לא יהיה לכם!

— ומה המקום, אשר אליו אתם נושאים את נפשכם? — אל סלע־המחלוקת בין

הנצרות והאִסְלָאם; אל בין הפְּמִיש והסֶדֶן. אומללים!

— ובמה אתם הולכים? — כיסכם רק, ידיכם ענוגות ומפונקות ולא הורגלו

בעבודה. הלא ברעב תגועו!

והנערים הלכו. צחוק של כִּשּׁוּל מרחף על פניהם ואור של אמונה מאיר את עיניהם.

והמציאות הקשה והאכזרית כאילו הצדיקה את החזות הקשה.

נכלי הערמה התורכית היו להם לתוחלת ממושכה וכרכב בעצמות; הארץ

השוממה והחרבה והאדם־החיה המתהלך בה פגשום מתוך קרירות איומה; והפקידים

היהודים התעללו בהם והכינו להם שבעה מדורי־גיהינם: עבודת־פֶּרֶךְ בשכר פרוטות

ותחת השבט הניגש של הערבי; חיים של רעב, של עירום, של עלבון והתרפסות;

והצביעות של אחים־אפִּי־טְרוֹפִסִים שפכה מלח על המכות המריות ומרה שבעתים את

כוס החיים המרים.

לא רבים עמדו בניסיון. עוד באו ימים הנישק חלק מהם לחבריו ושכ כלעומת שכא.

וחלק פגר בקו שטת. ועוד חלק לא קם בו רוח ב'סו. וחלק כרע נפל תחת נטל המשא במקוה-ישראל. ורק המנין האחד תקע את אהלו הראשון על גבעת גדרה.

ובתוך האוהל שבגדרה הבהב אור הבילויים במשך שנות-מספר שנות חושך ויאוש, והאיר את הדרך להבאים אחריהם.

II.

הם באו. ושוב רק מנינים אחדים. והפעם באו בתוך המון שוקק של מהגרים. מהגרים למאות ולאלפים. שעניהם היו צופיות לפנה חמה, לעסק טוב, למשרה ב"מגודה", לספסות של "מאולה", לרוחים של יין ולהתעשרות על-ידי ספיקולאציה. והארץ, שבאו אליה, מלאה חלוקה, תמיכה, הוטף מסקבלים ונותנים. ויתחלכו המעטים בון "ערב-רב" זה כאבלים בין חתנים. וישאו בלבותיהם את חלומותיהם על גאולת-הקרקע, על עבודת-האדמה, על תחית-השפה. על קרן-קיימת, על ישוב בעבר-הידון, על חנוך לאומי... והיו המעטים כחידה בעיני הרבים.

ויבוא הרוח וישא את כל המון ה"מהגרים" כמוץ מן הגיון וסערס ופיצץ בכל קצויות-הבל. והמעטים נשארו יתומים, בודדים, גלמודים, אחד במושבה ושנים בעיר, ב"בתים" שבראשון, זכרון ופתח-תקוה ובבצות ישבציה...

וחמת-אלהים נשפכה על המעטים: איסורי הממשלה התורכית; הירד הלוחצת והמתניקה של הבקשיש והשוט של החייל; יסורי ההתאקלמות, קדחת קשה, שכול ועוובה; משפחות שלמות נמסו כמים; עשרות בחורים מצאו בקברים את מנוחתם הנצחית; מתוך שכל המות ומבנים אבל-היאוש... ובשירת-המות על שפתיהם המשיכו הבחורים ללכת לחצרה כפר-לילה אלה המתעופפים אל מול האש. ובשירת-התקוה בלב המשיכו המעטים לחלום, לחלום... ויצינו את דגליהם בבצות חצרה, בבתי-רחובות ובבית-הספר ב'סו... וכשהתחיל אור הבילויים להדעך, ממצוקות המציאות האכזרית, כבר נשמע מרחוק קול-צעדיהם של הבאים אחריהם.

III.

ויבואו החדשים.

ועל האיריאלים הראשונים של שיבת-ציון, של גאולת-הקרקע, של לשון לאומית—

לשון מדוברת, — נוספה קדושה חדשה: עבודת ה.

המנינים החדשים של בילוי הלכו מתוך חדות-קודש לעסיק בעקירת החילפה, ב"בחר", בחפירת-הבאר, הלכו במחרשה ובמגל, הלכו לשם העבודת... כל אלה היו להם הפעם לא אמצעי-חיים, אלא תכלית-חיים, מטרה לבנות את ארץ-האבות בזיעת-אפיהם של הבנים... ושוב נתקלו באכזריות של החיים: תנאי-עבודה קשים, חיים של רעב ושל עירום, קדחת ומות. ושוב נתקלו בחיה שבאדם: יחס של החול, צחוק ציני, תחירה במתרת. ושוב אותו ההרגשה הקשה של יתמות, של גלמודיות ושל אפס-

השתתפות העיקה כאבן כבדה על הלב. ומרחוק רמזו האפשרויות הבלתי-מונבלות...
ויפלו מימין חללי הרעב והמחלות. ויפלו משמאל חללי-היאוש. ובמרכז עמדו
היחידים, הנאמנים, החזקים, ולא נסוגו אחור עד שהתחילו נראים מתוך הערבה החרבה
התלמים השחודים של דגני ה, עד שנשמע מעל גבעת-הגליל שירת "החורש",
עד שנוצרה אמונת-הקבוצה ובארץ היה לחם, שירים עבריות הוציאוהו מן האדמה...

IV

והארץ נתונה בידי זרים.

ועיני הזרים צרות בבנים השבים אל גבול-אבותיהם.

ראשוני הבנים הזרו וצורר הכסף בידיהם—וילמשו חזרים את עיניהם אל הרכוש.
אחרוני הבנים חזרו ותפלת-העבודה בפייהם וידיהם שלוחות אל המעדר ואל המתרשה—
וילמשו חזרים את עיניהם אל הנפש. ועל הגנבות ועל הגולות נוספו הרציחות.

ובין הבנים קם דור חדש, אשר אמר לנפשו:

—הארץ חגאל לא רק בזיעתנו, אלא גם בדמינו.

והיה השומר בארץ. ויעמדו יהודים צעירים לדבר משפטים עם האויב בשער.
ויצאו בלילות להגן על השדות ועל המושבות, על הרכוש ועל הנפש.

ומן הרגע הראשון נעשתה הסביבה של השמירה העברית רווית דם ונקמה.
הזרים לא יכלו להסכים על נקלה, "שאלה ולד אל-מות" ידעו לשמור על עצמם.
ומאחורי כל שיח גדל-פרא ומתחת לכל סלע, מבין כל נקיק של מרשים,
מתוך כל גיא ומעל כל הר ארבה לשומר העברי ביום ובלילה התנפלות מזוינת, יריה
פתאומית; ארב המות השחור...

וקומץ הצעירים לא נבהל. לא נרתע לאחוריו והוסיף לעשות את דרכו קדימה.
ובתוך כל הקהל העברי עברה כבשורת-קסם אותה הידיעה על הבחור, שעמד
בלילה בשדות-מרחביה, האחד נגד הרכים, ויהרוג את "גלית" של עמק-יזרעאל,
זה שלעג ל"יהודי", לכונו ולשומרו. וכשענהו בבית-הסוהר בחיפה הקיפוהו ברכות
כל העם.

ועל אדמת-מרחביה, כשבאו השומרים התורכיים לגרש את תושביה. מאפס רשיון
בדם לבנות, רבצו שנים מן השומרים ויודיעו בהחלם:

—מכאן לא נוז. אדמתנו היא זו!

ובמורד הסלעים משרון ליבניאל קדש את שם-ישראל החלל הראשון
שבין השומרים. יחזקאל גיס נוב, שעמד האחד מול הרבים והגן ולא נסוג אחור
עד שפרחה נשמתו בקדושה.

ובמעבר, במישור, בין התבור ובין עמק-הירדן, נלחמו שנים מול שבט של
בירואים, שרדף אחריהם.

ובלילות, בלילות, כי תצא אל מורד גבעת-המורה, ושמעת את רחש-תפלתה של

נשמת מאיר'קה המרחפת אל פני העמק...
ועל דם השומר נכנה הבנין החדש בארץ: הגדוד תחילה וההגנה
לאחריו.

V

חדשה נהיתה בארץ.

מלחמת העולם, שהחריבה את מחציתו, העירה לחיים לאומיים חדשים את
העמים שנחשבו במתים. וגם מעל לערי-היהודה נשמע קול מבשר, מבשר ואומר: חנה
הגואל בא!

אבל הגואלים היו זרים ונכרים. מכל אפסי-תבל באו. מלאומים ועמים שונים
קמו. ורק בני הלאום האחד חסרו ביניהם — בני הלאום הנגאל. ומהומה קמה בלבותיהם
של "מנינים" אחדים מבני-ישראל:

— כיצד תקרא מולדת הארץ, אשר חגאל בדמי-זרים?... אם עבודה,
הנעשית בזעת-זרים, זרה היא, — מולדת, הנגאלת בדמי-זרים, לא-כל-שכן? —
הקרקע בידי זרים, רוב התושבים מורכב מזרים, ואם גם זרים יגאלוה בדמם — לזרים
תהא לעולמים. ועם זריחת שמש-הנגאולה תאבד אחרית-תקותנו...

"מנינים" אחדים של צעירים אמרו לנפשם:

— מה נגיד ומה נספר מחר לבנינו על יום-הנגאולה?

— אי קברי וגואלים, אשר נוליד את בנינו אליהם לברוע לפניהם ברך
ולשפוק לפניהם את הפלחם?

— מה נענה לבנינו, אם ישאלונו מחר: אי עצמות גבורינו, אשר שפכו את
דמם על שחרור-מולדתנו?

ונתחזקה ההכרה בלבותיהם של הצעירים:

— אם לא עכשיו-אימתי? אם לא אני לי-מי לי?

ויאמרו לנפשם:

— מפות דמינו תרמקנה את האדמה הנגאלת; קברינו יפתחו את השער לפני
השחרור הלאומי; יביאו חלוצינו את בשורת-הנגאולה בפיהם; יניחו הם את אבן-הפנה
לכח-השומר, לכח-המנן של העם העברי בארץ-אבותיו.
וילכו.

ורבים נדו להם ראש:

— כמה אתם ומה מספרכם? — טפה בים. כאין וכאפס. העם שוקט על שמריו.

העם לא ילך אחריכם.

— ואם טפה בים? וכי אם שוקט הים-תשקוט גם המפה האחת, שעדיין

מגולת-הסער לה?

וילכו. יחידים, קודדים וגלמודים.

וילכו. ורגש של יתמות בלב ותקנה לכפר במוותם על חייהם ועל חיי-אחיהם המנוולים.

ויש שבאחת מפינות-הלב הנעלמות הבהב זיק של חקיה : אולי יודעו העם ?
אולי יביאו האלפים והרכבות אחר דמאות ? אולי יכפרו יום אחד על חמא של ארבעים
שנה ? מי יודע ? אולי מה שלא עשתה ההתמדה תעשה ההודעות של העם ?
וילכו.

.VI

העם לא נודעו. ה"מנינים" נשארו "מנינים". כאן לפני ארבעים שנה, לפני
שלשים ולפני עשרים שנה. ה"מנינים" נשארו רק "מנינים" גם על סף-המעשה. הקול
המבשר, המבשר ואומר, נשאר קול קורא במדבר.
"אכן הציר העם"...

העם לא נודעו. אבל איצו נודעוה. גם הסער ויאמר לבלוע גם את המעט,
שנבנה במשך ארבעים שנה כדם, בזיעה ומתוך רחש התקוה האחרונה...
מן הצפון הארצישראלי נפתחה הרעה. גלי המים הזורנים השתפכו ויכסו את פני
הארץ ויגיעו עד הנפש...

והעם "המשך לדבר, להתווכח, לבקר, לריב, לסכסך, ליעץ ולהתכנס לאספות...
ושוב קמו "מנינים" אחרים. מן החוות, ממושב-העובדים, מבתי-הספר ויחידים,
יחידים ו"מנינים". נהרו אל הצפון, אל מקום-הסכנה, אל מול פני המות הבטוח...
וקל חכמים ונבונים הזהירים :

לאן אתם הולכים, משוגעים ? האחד מול מאה ? גרודי-צבא אין מאחוריהם.
קופה מדינית אין לכם. הלאבד את עצמכם לדעת אתם אומרים ?
והם שמעו—והלכו. ובראשם הלך האחד, אשר משכמו ומעלה נבה מעל כל
העם. ומזיו איר להולכים אחריו.

ובמשך חדשים קשים וארוכים עמדו האחד מול המאה, הרעב מול השבע,
הבלתי-מוזין מול הפצצות... ורק עם אָכְדֵן הנקודה האחרונה מתחת לרגלים ועם נפול
האחד העומד בראש חלל, נסוגו אחור. נסוגו אחור ואת אחרית-התקוה הצילו.
מעשה תל-חי היה האות להגנה בגליל התחתון בשנת תר"פ ולהגנה
ביהודה בשנת תרפ"א.

וההגנה הצילה את גתל-התקוה האחרונה.

.VII

האחד נפל חלל על גבעות הגליל העליון וקריאת-הקסם של הצוואה
הגדולה על פיו :

— טוב למות בעד ארצנו...

וקריאת-הקסם מצאז הפעם הו' לא רק בלבותיהם של "מנינים", אלא גם של
מאות ואלפים. הם הלכו אחרי הקול הקורא להם מקברו של האגבם מתל-חי.

הם הלכו והולכים יחידים ועישרות ומאות ואלפים. הם עבדו ועובדים ברגל, ברכב ובסירות־דייגים. הם חצו וחוצים את ערכות רוסיה השוממה ואת עשרות דגבולים של אירופה החדשה ואת גלי־הימים. וכולם נהרו ונוהרים אל המקום האחד.

הם הלכו והולכים לקיים את הצוואה הגדולה :

— טוב למות בעד ארצנו'...

ויבואו ויתפזרו כל רחי־דארין, בכל עבר ובכל פנה, בכל גיא ובכל עמק, בדרכים ובמסלות ובכבישים, בפרדסים, בכרמים ובשדות...

ויאחזו בידם האחת את אמת־הבנין, את הפטיש המפוצץ סלעי־חלמיש לרסימים, את האת המנקר בלב האדמה הקשה כברזל, את המערר, את המחרשה ואת החריטש, ובידם השניה יאחזו את הרובה...

ובכל מקום־בואם באה עמהם שירת־האמונה, שירת־התקווה, שירת־הנצחון :

— לנו זאת הארץ, תהיה !

והיא תהיה לנו.

כי הביל"וי־ות, שחיתה פעם בלבותיהם של בחורי־ישראל, בני־ביל"ו, לא תמות עוד לנצח.

מה שזרעו המכבים, מה שטפה בר־כוכבא, מה שנדל יהודה הלוי—זאת קצרה חבת־ציון בצורתה הביל"וית.

כי הביל"וי־ות, חבת־ציון זו שקמה לפני ארבעים שנה מיד אחר הפרעות בדרום־רוסיה לא בתור רעיון בלבד, אלא בתור תנועה־פעולה, היא הרצון דאֶל־מנטארי של העם לשוב לתחיה—ויהי מה !

ואם עדיין נחלת־יחידים היא היום—מחר תהיה קנין־הרבים.

ואם ראשיתה מצער—באחריה תשגה מאד.

הַשָּׁקֶר הַגָּדוֹל.

לא עשיר אני ולא בן עשיר. מעולם לא היו לא לי ולא לבית-אבא לא מקרקעות, לא בתים ואף לא מטלטלים חשובים. לא לי ולא לבית-אבא לא היו לא כסף וזהב, לא אבנים טובות ומרגליות, לא כלי-חמדה וסגולות יקרות. אביון גדול, מטופל בשמונה ילדים, היה אבא שלי. ואף אני, כשעמדתי על דעתי ובניתי לי בית, הספיקה לי פרנסתי רק לחיים בצמצום. כללו של דבר—פרוליטארי גמור אני, פרוליטארי בן פרוליטארי. וכשהושלט משטרה-הבולשיוויקים ברוסיה לא פגע בי משטר זה בדרך ישרה. הבולשיוויקים לא נטלו ממני שום נכסים, שום מטלטלים, שום כסף וזהב ושאר סגולות חמודות—מפני שלא היה מה ליטול ממני. לא נטלו את דירתי, לא חמדו את הדר משכבי או אכילתי—חדרים אלו לא גרו את "ציר-הרע" שלהם... כללו של דבר—הם לא הוצרכו להפוך אותי לפרוליטארי מפני שכבר מצאוני עומד במצב זה. יתר על כן, לא פחות מהם, ואפילו עוד יותר מהם, היתה עברתי שמורה. לכל מיני הספרנים והעושים והחמסנים ועושי העושר לא-במשפט, שאוכלים ואינם עושים, ובכן היתה שורת ההגיון והפסיכיקה המעמדית נותנת, שהמשטר הבולשיוויסטי יהיה רצוי לי. על צד האמת הדבר הוא להפך. בכל "רמיה אברי ושסיה גרדי", בכל חוס לבי ונשמתו אני שוטם משטר זה. אני שוטמחו משטמה עזה. סבורני, שאף לא כל הבורגנים והפלוטוקראטים שונאים משטר זה כמותי.

על מה, איפוא, אני שוטם אותו?

תשובה על שאלה זו ימצא הקורא בדברי הבאים, שבהם אני אומר לתאר משטר זה תאור שלם ומפורט, לא מן הבחינה העיונית והפילוסופית, אלא כפי שנתגלה במציאות במשך כארבע שנות קיומו, על יסוד מה שראיתי בעיני ממש...

I. התעמולה.

לא בעיירה נדחת הייתי תקוע בעצם, "מיהרעש". דוקא בתחלת הריבולוציה של שנת 1917 טלטלתי וידהגורל למוסקבה, למיכזה השני של איץ רוסיה. בכרך זה "ישבתי" "בימים ההם", בתוך-תוכו של הסדר הנפוח—של הריבולוציה הרוסית, מעיני לא נעלמו כל הקלקלות הגדולות, שהיו ברוסיה עד הריבולוציה ושנשארו עומדות בעיני גס אחריה, בימי שלטונה של הממשלה הזמנית,—אותן הקלקלות, שמהן ניקה התעמולה לרעיון-הבולשיוויות. קהלות גדולות היו מקהילים או במוסקבה האגוטאטורים של הבולשיוויקים כדי להפיץ בעם את שיטתם; בכשרון גדול היו באים ומעקטלים לפני הקהל את קלקלות החיים ותקלותיהם הנוראות והיו מנתחים אותן ליסודותיהן. הייתי שומע את הדברים ומנענע לנואמים בראשי: יפה הרשתם, מלבי הוצאתם מלים. אלא שבשהיו באים להסיק את המסקנות הבולשיוויסטיות, שלכאורה נראו כעקביות וכרומות וקשורות בקשר מהודק בהנחות המוקדמות, מיד הייתי מרגיש—שלא זו הדרך: ראה

ראיתי, שעדיין לא הוכשר הדור לקבלת תורה זו ולהגשמת רעיונות אלה. מסתכל הייתי בפני הקהל הגדול מסביב לי, בפני רבוא רבבות הפועלים והחיילים (ואלה הרי הם האכרים) הגסים והבורים, והדבר היה נעשה לי ודאי, שאוכלוסים אלה לא יסייעו לגאולתם של מיליוני הפרוליטאריים. וכלום לא ראו נביאיהם בולשוויות מה שראיתי אני, האדם הפשוט? כלום נסתמאו עיניהם וניטל מאור-ביתם? — ואף-על-פי-כן לא נמנעו מדבר ראמות ונשגבות, מלהטיף בהתלהבות יתרה, מלהבטיח „הריזהב“ ממש לשומעים; לא נמנעו מלשקר לעצמם ולאחרים. אי-אפשר היה שלא לראות דימאגוגיה גסה ושפלה, דימאגוגיה פלילית, במליצות הנשגבות וביעודים המקסימים. יוצא הייתי מביתי בלב חרד משמחה לשמוע אל בשורת-הגאולה, גאולת הפרט והכלל, וחזר הייתי לביתי מלא רוגז ויאוש. והרהר אחד היה מנסר במוחי: אין כאן אלא דימאגוגיה בלבד, שתכליתה להטעות ולהכשיל את ההמונים, את „קטני-הארץ“, להביא עליהם צרות ופגעים, להחשיך עליהם את עולמם, למרר את חייהם ולקעקע את בירתה של המדינה המוועזת והמרופפת.

ראשית יצירתו והורתו של המשטר הבולשוויסטי היתה בדימאגוגיה ובשקר. בעוון חולל.

II. הסיבטים.

אחת מן התרופות היותר מועילות לקלקלותיה של המדינה הרוסית ושל כל האנושיות ראו נביאיהם בולשוויות ברעיון-הסוביטים. מי מאתנו אינו יודע את מטרעותיו של המשטר הפארלמנטארי? ונביאיהם בולשוויות היו מסבירים לקהל בחריפות מפליאה את הצדדים השליליים שבמשטר זה; ולעומתו היו מרימים על נס את משטרה-סוביטים הישרני והצודק, הנוח והגמיש. בסוביטים ישתתפו שליחיהם של כל האוכלוסים; הסוביטים יהיו השליטים היחידים, כל אחד במקומו ובסביבתו; הסוביטים למקומותיהם יהיו קרובים לצרכי האוכלוסים, יהיו נשמעים לתפלותיהם. כללו של דבר: אין מעלה וסגולה, שלא תמצא בסוביטים. והקהל הגס והתמים כאחד האמין לדבריי-פתי אלה.

ומה נתנה לו המציאות?

בראש וראשונה, לאחר שכבר באה הממשלה לידי הבולשוויקים, קמו הללו ותקנו, שלבחור לסוביטים זכאים רק הפרוליטאריים, ושאר כל האוכלוסים הוצאו מן הכלל. נמצאו למדים, שלא היתה כאן הרחבת-זכויות בניגוד אל המשטר הפארלמנטארי הנהוג בכל המדינות, אלא, להפך, צמצום-זכויות.

והדרשות הנאות מה היה עליהן?

בעליהם-לפול המרובים שבין הבולשוויקים מצאו כמה וכמה טעמים ונמוקים כדי לטהר את השרץ. וקהל-הפרוליטאריים הסבים בדיעבד (כלומר, מכיון שלמנהגים העוז והבה) לדעתם של מנהגיו ומצא, שצמצום-זכויות זה מועיל לו, לפרוליטאריאט; על מה ולמה, באמת, יהיו צריהם המעמדיים זכאים להשתתף בסוביטים? הבה ונראה, כיצד נתהוו סוביטים אלה מיסודם של מבשרי הגאולה לפרוליטאריאט ולאנושיות ומה עלה להם.

בכל מה שהבירתי המוסרית, הכרת הנוצר והצדק, היתה נפגעת מן הדימאגוגיה הגסה של הבולשוויקים, עדיין הייתי מאמין, שמדה ידועה של ישרות מצויה בבולשוויקים

ובשאיפותיהם. שאם לא כן הרי לפניך שקר וצביעות שאין דוגמתך... מילא, הוציאו מן הכלל את הבלתיפרולטאריים. אפשר, שבאמת הם ראויים לכך, שהרי באמת, השחיתו התעיבו עלילה. אבל לעומת זה נתעלו הפרולטאריים. מעתה הרי יהיו מלחמה מרינה. ומכיון שאני פרולטארי כשר, ודאי נתתן לי היכולת לחוות את דעתי בבחירות-הסיביות ולהשפיע עליהן.

המשרד, שבו עבדתי (כל פרולטארי, ובפרט אינטליגנט, מוכרח לעבוד באיזה משרד כדי שלא ילקח לעבודת-כפיה וישלח למכרות-הפחם בחבל-ידן או כיוצא בזה), היה אחד מן המשרדים הקטנים במספר-פקידיהם והפחותים במעלתם: חיותו של המשרד אינה תלויה בו, כמו שהיא תלויה, למשל, במשרדים הצבאיים, ב"צ"קה"¹, וכיוצא בהם. וגם משרד קטן ופחות זה היו בו כשמונה מאות פקידים. מספר הקומוניסטים שבין הפקידים ודאי שלא עלה לחמשים, והשאר — מקצתם נמנו בגלוי על שתי מפלגות אחרות (ס"ד מנישויקיס וס"דים) ומקצתם נידונו כבלתי-מפלגתיים. גם הראשונים וגם האחרונים שנאו את הקומוניסטים ובשום אופן לא היו בוחרים בהם לבאי-כחם בסוביט. הנה השמייע השעון את השעה הרביעית, כלומר, נגמרו שש שעות-העבודה. עכשו יכנסו הפקידים לאספה, כדי למלא את חובתם הפרולטארי — לבחור מתוכם באי-כח לסוביט.

שמא נחלשו הפקידים מעיפות ומרעב לאחר שש שעות של עבודה (בעצם שבע, אם תצרף לכאן את הזמן הדרוש להליכה) ולאחר שאך מועטים מהם אכלו לחם, ולשובע לא אכלו כולם? — אבל מה בכך? — אין מבטלים פרולטאריים מעבודת-המדינה אפילו בשביל בחירות לסוביטים...

יושורות-שורות אנו הולכים למקום-הבחירות. ונכנסים אנו לאולם. קומוניסטן יושב במבוא-הבית ורושם שמו של כל פקיד, לשכתו וחדר-עבודתו: אין פרולטארי רשאי לפטור את עצמו ממלוי חובה רוממה זו.

האולם יכול להכיל לערך חמש מאות איש, ולתוכו הודחקו שמונה מאות. כולנו עומדים צפופים. רוח הזיעה מחניק אותך — בשרו של כל אחד ואחד מן הפרולטאריים לא ראה מים במשך ששה-שבעה חדשים. והבנים? הנה הן רוחשות ועוברות מאחד על חברו. ומי שרואה כנה רוחשת עליו צריך לדאוג עשרים ואחד יום: שמא הדביקה בו כנה זו את טיפוס-הבהרות.

עומדים הפרולטאריים מתעלפים למחצה ואינם נופלים רק מפני שאין רווח ליפול. עוברת שעה, שעתים. אין מתחילים בסדר הבחירות: ה"מגיד" המזמן לדרוש בהלכות-בחירות עדיין לא בא. אני מרגיש, שעוד מעט ואתעלף מעומד. בשארית-כוחתי ומתוך בקשת-תחנונים אנו מבקיע לו הרך אל הדלת: אלך ואשובה לביתי בלי שמלאתי את חובתי, אף-על-פי שלבי נוקפי: הדעה של כל אינטליגנט בלתי-קומוניסטי חשיבותה גדולה מאד. הגעתי עד הדלת ופתחתיה כדי לצאת. אבל הנה מתלאה: מעבר לדלת עומד משמר של זקפים בעלי-אקדוחים וחמושי-רובים.

— לאן, "חבר"?

— הביתה. רעב אני ועיף ועוד מעט ואתעלף.

— ומה בכך? — הבחירות הרי לא התחילו עדיין, ולפיכך לא תצא מכאן.

(1) הבולשת החשאית, שאין קץ למספר המומחים עליה.

נעצו חרב בבית־הבחירות: הנכנס—יכנס, והיוצא—אל יצא.
 אין ברירה. אני שב אל בית־הבחירות.
 ה"מגיד" המטיף כבר בא ועומד על הבמה. הוא דורש בהתלהבות על גודל מעלת הסוביסטים ומעורר את הנאספים לבחור רק בקומוניסטים, מפני שרק הם דורשי טובת־הפרולטאריאט, והשאר—הם כולם עוכרי־העם הם ומבקשי־רעתו.
 הוא גומר את דרשתו והוישב־בראש מציע את רשימת המועמדים מצד המפלגה הקומוניסטית: פלוני ופלוני ופלוני... כולם קומוניסטים כשרים, שהם מוכנים ומזומנים להחזיר את העולם לתהו ובהו (ומחזירים אותו!), ובלבד שלא תעקב אף אמת אחת מן ה"שולחן־הערך" הקומוניסטי.
 אנחת־מחאה כבושה ומחונקת מתפרצת ממאות הפיות: הללו רוצים להבחר על ידינו...

—אפשר יש עוד רשימות של מועמדים?—שואל הנשיא.
 —יש. מצד הבלתי־מפלגתיים.
 —בבקשה לעלות על הבמה, אל מקום הנשיאות, כדי להציע לבחורים את השמות של המועמדים.
 פניו של בעל־הרשימה מתכרכמים. עליה לבמת־הנשיאות יכולה לגרור אחריה הלילה עליה למקום אחר—לגרדום ב"ציקה".
 אבל בעל־הרשימה מתאושש: כאשר אבד—אבד. הוא עולה על הבמה ומכריז: פלוני ופלוני (השמות הם באמת של בלתי־מפלגתיים ידועים במערכות־הפקידים) ופלוני...
 לשמע שם אחרון זה מתעוררים כל הקומוניסטים שבאולם ומקמים שאון נורא ומחריש אזנים: בוגד! סוציאלי־בוגד! הלאה! רד! קונטרה־דיבולוציונר!
 פלוני זה היה "מנשוויק" מן הבינונים.
 קריאת־הרשימה הופסקה.
 לאחר רגעים מועטים נשתתק הרעש.

—ובכן, חברים,—מכריז נשיא האספה:—הסכמתם כולכם פה אחד לבחור בתור שליחים לסוביס את החברים הנקובים ברשימה המוצעת עלי־די המפלגה הקומוניסטית! אף־על־פי שכולנו עיפים וחלשים עד להתעלפות, מכל מקום רעש האולם לקול המחאות: הכיצד? היאך? לא בחרנו! לא הצבענו! נבלה!
 קול הרעש שותק עלי־די שירת ה"אינטרנאצינאלה", שקבוצת־הקומוניסטים התחילה שרה בכח ועוז לאות נצחונה הגדול בבחירות לסוביסט...

בשבע שעות בערב שבתי סוף־סוף לביתי.
 ולתור בבוקר אני קורא ב"ידיעות" הרשמיות (העתון היחיד, היוצא לאור בעיר) את פרשת סדר־הבחירות במשרדי. הסופר מספר בשבחם של הפקידים, הפרולטאריים הבלתי־מפלגתיים, שהוכיחו לעין־כל את התמכרותם לשלטון־הסוביסטים והביעו את אמונם הגדול לקומוניסטים, והראיה—שבחרו בהם פה אחד. ולא נתקרה דעתו של הסופר עליו עד שסיים מתוך התלהבות: נצח הפרולטאריאט לא יכוב; קובל הוא, אמנם, לפי־קם על הקומוניסטים, על ההומרה המרובה שבשיטתם, לפעמים אף מדבר בגנותם, אבל בשעה רצינית ואחר־אית, בשעה שהפרולטאריאט בא לבנות את מדינתו ולחזק את שלטונו,— אז הוא מטיל תעודות חשובות אלו רק על הקומוניסטים...

למחות ?

כיצד ? היכן ? — רק עתון אחד בעיר — העתון הרשמי של הממשלה, כלומר, של מפלגת הבלשיוויקים, — וכיצד יכנס הניזוק לתוך רשותו של המזיק ? — ובועדה המיוחדת, שהיא ממונה על בדיקת הבחירות ואשורן, יושבים רק קומוניסטים, והללו אינם מחשיבים מחאה המכוונת לפסול בחירת קומוניסטים, אפילו אם בחירות אלו נעשו שלא כדין בפומבי...

אולם לא בכל המשרדים אפשר להשתמש בטכסים, שהשתמשו בו במשרדי. יש משרדים, שהיו קיימים עוד בעיקרם קודם, מתן תורה — קודם המהפכה הבלשיוויסטית (למשל, המשרד להספקה, העיריות ופקידים מוסדותיהן). במוסדות ממין זה התבצרו כל מיני ס"ד מנשיוויקים וס"רים (במשך המלחמה) ואף קד"אים (כלומר, בלתי מפלגתיים), שהשפעתם מרובה על הפקידים הרגילים במשמעת וסדר בחירות. במשרדים כאלה פעמים שאי אפשר לבחור "פה אחד" ברגע אחד אך ורק בקומוניסטים, וכאן נבחרים דוקא בלתי מפלגתיים, או אפילו ס"ד מנשיוויק וס"ר. במקרים כאלה אני מוצא למחר בעתון בקרדויות רשימה קטנה בת שורה או שתיים בפטיט קטן: במשרד ..., שהוא מבצר המנשיוויקים והקונטרברולוציונרים, נבחרו אתמול כך וכך ס"ד מנשיוויקים, כך וכך בלתי מפלגתיים. ובעוד יום או שנים אני קורא שוב בעתון: "לפני הועדה הממונה על אישור הבחירות הובאה אתמול מחאה חתומה בתרפ"ט חתימות של קומוניסטים הממחים נגד הבחירות שבמשרד... שנעשו שלא כדין. הועדה, לאחר שעיינה בטענותיהם של הממחים, מצאה יסוד לדבריהם ופסלה את הבחירות".

סוף סוף נגמרה פרישת הבחירות. קורא אני בעתון את הסך הכולל: לסוביט נבחרו 800 איש. מהם 700 קומוניסטים, 70 בלתי מפלגתיים, 7 ס"ד מנשיוויקים, 3 סרי"ם. ביום... יכנס הסוביט לשיבתו הראשונה.

בתוך שאר חברי הפרולטאריים הולך אני לישיבה הראשונה של הסוביט, לשמוע את ה"ישועות והנחמות", שיבשרו לנו "שליחני" הקומוניסטים, שנבחרו על ידינו "פה אחד". התאמרון העירוני, שהועם זהרו מיום שבולשיוויקים משלו בו, מלא מפה אל פה. שליחני הנבחרים יושבים למטה בכורסאות המרופדות ואנו, הקהל, עומדים צפופים למעלה.

קומוניסטן אחד, מן החשובים שבקומוניסטי המקום, פותח את הישיבה: בשם רבבות הפרולטאריים שבעיר, שנבחרו בכנס להיות להם לפה, אני מציע לשלוח מלגראמות של ברכה ללנין, לטרוצקי, לצבא האדום: "הפרולטאריאון שב... עמכם הוא לישוב ולחסד"!

שני מנינים של קומוניסטים מן המנהיגים, שהם בחינת המוח שבסוביט, מוחאים כף וקוראים: סברנו וקבלנו. השאר שותקים.

ובכן נשלחו בשמי מלגראמות של ברכה — ואני לא שלחתי.

רשות הדבור נתנת לקומוניסטן שני מן המנהיגים.

"היות שהס"ד המנשיוויקים והסרי"ם הם בוגדים בפרולטאריאט; היות שהם חומסים מזומות כל היום על ממשלת הסוביטים לחסגרה לידי ההסכמה ולהבריע על ידי כך את הפרולטאריאט במלחמתו הקשה, — לפיכך אין בוגדים אלה זכאים להשתתף בסוביט. בחירתם אינה בחירה ופירכחם אינו יפוייכת. אני מציע בשם הפרולטאריאט שבבעיר..., אותו הפרולטאריאט, שבתר ב-700 קומוניסטים, לשלול מבוגדים אלה את

יפוי-כחם ולהוציאם מן הסוביט.

שני המנינים של הקומוניסטים המנהיגים מוחאים כף ברוב שקודה וקריאות בכל כחם: סברנו וקבלנו. השאר שותקים.

אחד מן ה"בוגדים" מבקש מאת היושב בראש את רשות הדבר. אבל שני המנינים של הקומוניסטים מרעישים את כל האולם: "צא בוגד! צא, עוכרה העם! צא!"... ומתוך קריאות לבזו ושדירות של שני המנינים מגרשים את המנשיוויקים והסריים מן הסוביט. וכשהללו עברו רק את משתן בית הסוביטים הוקפו מכל הצדדים על ידי הבלשים של ה"צ'יקה" ונתפסו כולם: הרי כולם בוגדים ועוכרי הפרוליטאריאט, והצ'יקה הרי זוהי תעודתה לכלות את הקוצים מן הכרם.

ובכן בשמי ועל דעתי הוצאו הללו מן הסוביט והוכנסו למקום, שהוציאה ממנו אינה קלה כל עיקר...

והיושב בראש מכריז ואומר: "הישיבה הראשונה של הסוביט נסתיימה. הישיבה השנייה תהיה לאחר חודש, ביום..." וה"ישועות והנחמות"?

הפרוליטאריאט יכול להאריך רוחו קצת ולא יפסיד כלום אם ה"בשורה" תבוא לאחר חודש. ואני מצפה...

עבר כחודש ימים. לישיבה השנייה לא הלכתי. חששתי, שמא יחזרו ויחליטו על דעתי כמה וכמה החלטות ויעשו כמה וכמה מעשים. ולפיכך אמרתי לעצמי: מוטב שידעו לי ה"ישועות והנחמות", שיבושרו בישיבה, מן העתון. ואמנם, למחרת יוסד הישיבה מצאתי בעתון כתוב מפורש, שהסוביט דן ארוכות וקצרות על מצבו הקשה של הפרוליטאריאט ובחר בועדה מיוחדת, שהטיל עליה חובה למצוא דרכים כדי להטיב את מצבו של הפרוליטאריאט.

ובכן—"ישועות ונחמות"...

לא עברו ימים מועטים ואני יושב במשרדי וקורא בעתון: "בפקודת המצביא של חבל ה... הוכרז מצב מצור בעיר..." כלומר, בעיר, שאני דר בה.

—למצור מה זה עושה?—שאלתי את חברי:—ודאי דברים בגו.

—ודאי. מצב-מצור בעיר פתיחה הוא לבטול הסוביט ולשלוח חבריו איש איש למלאכתו הרגילה. על-פי ה"קונסטיטוציה" של ממשלת הסוביטים רק מצב-מצור מתיר לשלטונות לבטל את הסוביט.

—סוביט זה, שהוא קומוניסטי, צייתיני ושחקני כאחד, במה חטא?

—אכן חטא ואשם. בישיבה האחרונה נמצא חבר אחד, מן הקומוניסטים הפשוטים והתמימים (שאינו שייך לאותם שני המנינים), שתקף את הנשיאות של הסוביט בשאלה מתוסרת-טאקט: "בעתון ה"דיעות" גלוי... נתפרסמה רשימת המומתים על-ידי ה"צ'יקה" ביום... בין המומתים נזכר העתונאי פביי, שהומת על שכתב מאמרים המדברים בגנותו של המשטר הבולשיוויסטי. וכי על שעתונאי זה כתב לשעבר, קודם שנכנסה הרשות הסוביטית לכאן, מה שכתב—הוא חייב מיתה?—הכרתי הקומור ניסמית ואמרתי לי, שאין כאן חייב מיתה. ועוד נזכרה ברשימה זו נערה בת ט"ז שנה שהומתה על עוון קונטרס-דיבולוציה. תמהני: ילדה וקונטרס-דיבולוציה ומיתה..."

— אבל הרי בדין וחשבון של ישיבת הסוביט, שנדפסה בעתון, לא נזכר כלום בדבר התקפה זו? —
וכי מצוה הוא ועומד העתון למלא את עמודיו בכל מיני שמות, שעולים על דעתם של חברי הסוביט? ...!

לא עברו ימים מועטים ונתפרסמה פקודתו של המצביא המקומי, שעל-יסוד יופי-כהו הנתן לו בתוקף מצביא-המצור הוא מבטל את הסוביט. ולמחרתו בא העתון והסביר במאמר ראשי את הענין ומצא טעם וצדוק לבטול-הסוביט: "הואיל והשלטונות ראו את עצמם מחויבים להכריז כאן מצב-מצור, סימן הוא, שעדיין לא השתחררו כאן המנוחה והשלוה; עדיין לא פסקו חומסי-מזומות, שמתנכלים לפרוליטאריאט להוציא את השלטון מדיו. בשעה כזו, שמעשייה שלטונות צריכים להעשות בורחות יתרה, אין מקום למוסד רב-אישים וכבדת-נועה כהסוביט. ודאי הסביר בשים הם נוחים וגמישים; אבל נוחים מהם וגמישים מהם הועדים הריבולוציוניים—ה"זוגות", ה"שלישיות", ה"חמשיות", הפרוליטאריאט צריך לעמוד על סוד-הדבר ולא להטות אוזן, ללחישותיהם של שונאיו וצרייו. מצב-מצור בעיר—ואין השעה כשרה לדון על כל שאלה ושאלה מתוך עיון והתעמקות ובקורת ומשאומתן. בשעה כזו זקוקים אנו להחלטות, שהן באות בורחות ובמהירות".

נמצאנו למדים, שכל ענין הסוביטים אינו אלא פיקציה בלבד, והשכל מהיב או סוביטים או דיקטאטורה, והואיל שמציאותה של הדיקטאטורה אינה מוטלת בספק, לא נשאר מקום לסוביטים. אמנם, הבולשיוויקים מיחסים את הדיקטאטורה לכל הפרולט-טאריאט, ולכאורה מסתבר הדבר, שהסוביטים מגשמים את הדיקטאטורה כל אחד במקומו ובחוג-פעולתו; אבל כל עצם מהותה של הדיקטאטורה היא—שתהא נעשית ומגשמת רק על-פי רצון אחד, ורצון יחיד זה הוא של המפלגה הקומוניסטית, כלומר, של אותו מנין הקומוניסטים, שהם עומדים בראש המפלגה.

הובטחו לפרוליטאריאט סוביטים—מוסדים, שהם נעלים במדרגתם על כל מיני הפארלמנטים שבאירופה ואמריקה. אבל הלואי היו הסוביטים מגיעים למדרגתם של הפארלמנטים, אפילו של הגרועים שבהם...

III. החירות.

בימי ממשלת-הצארים לא היו אוכלוסיות בני-חורין; הם היו משועבדים לכל מיני השלטונות, הגדולים והקטנים. שעבוד זה, העדר-חירות, היה מצער את בני-רוסיה ביותר. החירות האזרחית בכל צורתה היתה ראש מאוייהם: החירות האישית, חירות-המלה, חירות-הדפוס, והדבר מובן, בלי חירות אולימנטארית זו אין חייו של אדם חיים. באה הריבולוציה של פברואר 1917 ושחררה פעם אחת את האוכלוסים משעבודם הקשה וחכתה אותם בכל מיני-חירות אלה, שלהם נתאוו כל-כך, וכשבאו הבולשיוויקים מצאו לפניהם אזרחים בני-חורין גמורים. בנידון זה לא הוצרכו להבטיח שום הבטחות, ולפיכך הוסיפו רק הבטחת החירות הסוציאלית. וכי עלה באותה שעה על דעתו של מישהו, שדוקא בימי-ממשלתם של הקומוניסטים ינטלו מן האזרחים כל מיני חירות, שזכו בהם אחר הריבולוציה, ולא רק אלה, אלא שתנטל מהם גם אותה החירות המועטת, שהאוכלוסים היו נהנים ממנה אף בימי-הצארים? ...

קובלים היינו בימי הצארים על ה"פאספורט" הידוע, הוא נעשה למשל ולשינתה

בפי כל. אבל מהו לעומת, תריסר אלפי גמלי" של תעודות, שכל 'אזרח בממשלת-הסובייטים' נושא תמיד בכיסו? (א) ה'פאספורט' הקודם; ואשרי האיש, שנשתמרה בידו תעודה זו מימיהצארים; כשרותה בעיני הפקידים היא למעלה מכל ספק; (ב) תעודה המעידה על בעליה, שהוא חבר לאגודה פרופסיונאלית ידועה—טעונה חרוש, בדרך כלל, אחת לשנים-שלשה חדשים; (ג) תעודה מאת המשרד, שאתה עובד בו—טעונה חרוש בכל חודש; (ד) תעודת-עמלים—טעונה חרוש בכל חודש; (ה) תעודה, שנקראת לצבא בכלל; (ו) תעודה, שבאת והתייצבת לפני השלטונות הבולשיוויסטיים בשעה שנתגייסו כמעט כל התושבים. כללו של דבר, אי-אפשר לפרוט כאן את כל מיני התעודות, שאדם זקוק להן בשלטון-הסובייטים.

בכל פעם, שאני מגיע לפרשה זו, צף ועולה לפני אחד ממכרי, שפגשתי ברחוב, משכיל ואידיאליסטן, באחד מימיהשבתון בתקופת-חמז לבוש תלבושת קלה—מכנסים וחלוק, ואוחז פנקס גדול תחת בית-שחי.

—לאן?

—אל הנדר לרחוק.

—ופנקס זה מה הוא? כלום אימר אתה בחוס לוחט זה לכתוב בפנקס זה על

שפת-הנדר?

—את תעודותי שמתי בו. כיס-מכנסי אינו מכילן.

ובכמה יגיעות וטרחות ואבדור-זמן ובזבז-זמן וגרוי-עצבים עולה השגתה של כל תעודה ותעודה! כמה שעות ארוכות מבלה אדם בעמידה 'בשורה' ובחזרה על פתחי המשרדים המרובים עד שמקבל את ה'נייר', שהוא נצרך לו! ואחר כל אלה אין תעודות אלו כחן יפה ביותר להגן אף על סתם פרוליתארי (שאינו קומוניסטן) ולשמש לו תרים בפני מחבלים שונים.

סנגוריהם של הבולשיוויקים בחוץ-לארץ הגילים ללמד עליהם זכות והם טוענים, שכך הדבר בזמן הזה בכל המדינות. אבל יבואו המעשים וישפחו על פניהם. לידי מדרגה כזו של אי-יחירות, שאדם יושב בעיר יותר מעשרים שנה מתירא להתרחק בלא התעודות משער-ביתו לערך עשרים פסיעות כדי לקרוא את העתון המודבק על-גבי הכותל,--למדרגה כזו עדיין לא הגיעו בני-האדם בשום מדינה חשכה שבעולם.

החירות האישית—בממשלת-הסובייטים אין אף פקד אחד מן הגדולים ועד הקטנים, שיחשיב אותה חשיבות כל-שהיא. לשעבר, בימיהצארים, סבורים היו אוכלוס-ירוסיה, שהם הפקר לכל שוטר וסרדיוט. אבל רק עכשו, בימי שלטון היושר והצדק המחלטים, יודעים הם, טעמו של 'הפקד' מה הוא. ה'גורודובי' המפורסם והזנדארס הנורא היו ג'נרלים גמורים לגבי המיליציונרים והבלשים שברוסיה הסובייטית, ה'גורודובי' וה'זנדארס' הצאריסטיים היתה עליהם אימת-החוק במרה ידועה. ואפילו אני יהודי חסר-זכויות ושנוא על כל הפקידים, הייתי ממחה נגד כל פגיעה בזכותי בשעה שידעתי, שבתוקף החוק אני נהנה ממנה. ומחאה זו היו כחה יפה והשפעתה מרובה. ידעו השליטים הגדולים על הקטנים, שבכל חלול הגדול, שהרשות הצאריסטית היתה מזולזלת בזכויות האוכלוסים, ומכל-ישכן בזכויות היהודים המושפלים והמבוזים, סקסוף לא הותרה הרצועה לגמר הסכנה יש בדבר לגדוש את הסאה. היה דין ודין ברוסיה (עם כל עוותיהדין, שהיה געשה אז, ביחוד ליהודים); היתה עליהם אימת העתונות הליבראלית, שבכל הכבלים הנוראים, שנכבלה בהם, היתה השפעתה מרובה והיתה בעלת-יכולת להחריע על כמה וכמה והונת של השליטים.

ומי לנו גדולים בודונות וברשעות מצבאות-דיניקין! ואף-על-פי-כן גם לדונם היה גבול. בשעה שצבאות אלה כבשו את עיר-מושבֵי מן הבולשיוויקים, נטלו השלטונות, מתוך דוחק גדול בדירות, חדר אחד משלשת חדריו. יתוסם של צבאות-דיניקין ליהודים ידוע למדי: הם הם שהיו עושים הרגות נוראות בקהלות שלמות, כאילו אמרו להתחרות עם גדודיו של פטלורה ושאר האטאמאנים. ואף-על-פי-כן, מכיון שהחוק נתן לי (על-פי אומנותי באותה שעה) את הזכות להשתמש בחדר מיוחד לצרכי עבודתי וחדרי נישל ממני שלא כדיון, — עז-עזתי על זה ולא נתי ראתי מפני המרצחים האלה והייתי משכים לפתח-מישריהם, להוכיח להם את צדקת-ביעתי, ולאחר חקירה ודרישה, כשנוכח, שאמנם זכאי אני בחדר זה, נסתלקו ממני בעל-ברחם. ומודה אני בגלוי, שאחר-כך, כשהבולשיוויקים שבו וכבשו את העיר ונתברר הדבר, שחדרי עתיד להנשל ממני, לא סמכתי על שוויה-זכויות שלי בממשלת-הסובייטים, לא בטחתי בישרם של הפקידים היהודים, שיקבלו את טענותי, אלא נזדחתי למצוא אדם הגון "משלחם", הזקוק לחדר, והכנסתי לביתי, כדי שלא יכניסו הם עצמם איזה רוצח מחבורת הבלשים ש"בצקה". לא הייתי בא לערער לפני פקיד ממשלת-הסובייטים, מפני שאי-אפשר לערער לפניהם, מפני שאין לך אף יתר קטנה להתלות בה. פקידיהם של הצאר או של דיניקין, כשהיו עוברים על החוק, היו מחבלים תחבולות להתנצל על-כך, לשקר, להערים, להכחיש את עצם העובדה. ולפיכך, אם העובדות היו מנקרות את העין, — היו מתביישים קצת. אבל הללו, פקידים הסובייטים, נטלו מלכתחלה את כל החוקים ודשים אותם בעקביות בציניות שאין דוגמתה, — ואם כן, כיצד תבוא עליהם בטענות עבירה על החוק? לתוך "גובי-האריות" של פקיד-הצאר או דיניקין הייתי נכנס בלי כל יראה לדרוש משפטי, ולמקומות המשפט של הבולשיוויקים הייתי מתירא ללכת: שמא לא אשוב משם, שמא תטרף עלי השעה ועל העוז-הפנים ואסרוני מיד באותו מקום וגילוני למדינה רחוקה. החירות האישית... בימיה-הצאר הייתי מרגיש בחסרונה בשעה של פרעות מכוונות נגד היהודים או בשעה שהייתי צריך למקומות שמחויין לתחום. ובימיה-שלטונם של הבולשיוויקים הייתי מרגיש בחסרונה תמיד. "ולא תאמין בחייד" — זהו מצב-הנפש התמידי של כל אורה מאורחיה של רוסיה הסובייטית. כל הימים וכל הלילות מסחר אתה, שמא יתפרצו אל תוך מעונך הקודר, שמא יחטפוך לפתע פתאום, שמא יטלו ממך את חלוקך לעורך...

כאמור למעלה, לא היו לו מעולם נכסים, וסוף-סוף לא נטלו ממני הבולשיוויקים כלום. אבל כמה שערות הכסיפו בראשי במשך זמן-שלטונם, כמה נתקצרו חיי, כמה ימיי רוגז ולילות נדודי-שנה גרמו לי, כמה חרדה וכמה דאגה גרמו לי ולבני-ביתי... על מה חרדתי ודאגתי כל הימים? — ארבעה חלוקים היו לי, שנשארו לי מן הזמן שלפני המלחמה, ושנים מהם היו תמיד צפויים לריקוויזיציה. כמה פעמים החזירו בחפזים את מנחתי ביום ובלילה בגלל שני חלוקים אלה, שהם יתרים על הנורמה הפרוליטארית! רגש הושר והאמת שבלבי הגיד לי, שאין אני חייב — חובה מוסרית — להפקיע שני חלוקים אלה מרשותי לטובת... כל מיני ליסטים ורמאים ולוקח-יטוחד. ולפיכך יקרים היו לי, כפי-ט שמצבי הפרוליטארי לא הרשה לי לקנות אחיים אילו היו נוטלים אותם ממני. כמה ויכוחים עולבים ומשפילים את הכרת-האדם שבי הייתי צריך להתווכח עם "נביאי האמת הסוציאלי" כדי להוכיח להם, ששני חלוקים אלה באו לי בזיעת-אפים ממש, שעבור אני לא פחות מ"ח ישעות ביום, ועוד! נקל לומר למי שלא נתנסה בנסיון

זה, שכדאי לוותר על דבר מועט שכזה, ובלבד שלא ידריכך מנוחה. אבל צריך אדם להיות פרוליטארי בן פרוליטארי, שלא נהנה מפרוטסטאנטים כל ימיו, כדי שיבין, שאי-אפשר לוותר על שני חלוקים כשבסך-הכל יש לך ארבעה...

וכמה כמה כח נפשי בזכותי במשך שלש שנים ומחצה כדי להציל את שני חלוקי אלה הפשוטים מידי פקירי הרשות הסוביטית! כלום יש תשלומים לעלבונני זה, לעלבון ה"נפש המושכלת" שבי, שכל ימיה היתה רחוקה מענייני-הומר פשוטים אלה, ועתה הוכרחה לחתמך רק לענינים כאלה?—שלש שנים ומחצה אלו יפלו ממספר ימיהי, אל יבואו בחשבונם כלל! אלה היו ימי ממשוסי-המוח והתרדמות-הלב.

החירות האישית... מעולם לא הלכתי בגדולות ולא נתאיתי לעושר, ותמיד הסתפקתי במועט והייתי שמח בחלקי מפני שהייתי אדם בן-חורין, אדון לעצמי, לכל הפחות, במשך כמה וכמה שעות במעתי-לעת. כעשר שעות ביום עבדתי עבודה קשה למצוא לחמי, שש שעות הייתי ישן, והשאר—נתונות נתונות היו לי לקריאה, ללמוד, לטיול, לעיון, לשיחת-רעים; שעות של חירות מוחלטת היו לי. ובימי שלטון-הסוביטים, לאחר שהושלט הצדק הסוציאלי בעולמה של רוסיה, לאחר שהורדו לעולם כל מיני החירות המוחלטים, הייתי רואה את עצמי כעבד נרצע, שאינו נהנה מחירות אף משהו, שבכלל אינו במציאות בעולם בתור אישיות, שיש לה צרכיה הרוחניים, המוסריים ואף החמריים.

בעל-כרחי נכנסתי לעבוד במשרד, כדי שלא אקפח את עצמי ואקסר לעבודה של כפי; שש שעות הייתי צריך לעבוד במשרד, כשתי שעות נמשכה ההליכה לשם ובחזרה—הרי לך שמונה. לאחר זמן מועט נתפרסמה פקודה, שהתועלת של הפרוליטאריאט והריבולוציה מצרבת לגיים בדרך גיוס-החיילים את כל המוסדות ופקידיהם, ורק שלא זכו את המגויסים האזרחיים האלה בזכויות של החיילים האדומים לקבל מונוט קצובים וערך-בגדים, מאז היינו עובדים מעשר עד שתיים-עשרה שעות ביום. סרוב כל-שהוא גרם אחריו עונש קשה. משכורת ניתנה מארבעה עד חמשה אלפים רובל לחודש, בעוד שהלחם עלה ועמד על 2000 רובל הליטרה. לחם היונתינים (לא בכל יום) הצייה-ליטרה או רבעיה-ליטרה. וכשכשל כחי מעבודה זו זמן הרעב ומצאתי לי משרד אחר, שהייתי יכול לקבל בו לערך ליטרה לחם ליום, לא פטרוני ממשמרת, אף-על-פי שעל צד האמת לא היתה יציאתי גורמת למשרד ולעבודה שום הפסד, לא הועילו לי כל השתדלויותי ותחנוני ורוזן-פני ורגלי הכושלות, שהעידו כמאה עדים, שאני סובל רעב—ממשרתי לא פטרוני עד אותה שעה, שנמלטתי מבור-כלא זה. וכשהייתי שב עייף ורגע ורעב וכושל מעבודת-שעבודי, הייתי מוצא את בני-ביתי שרויים בחרדה: חפושים, בולשת עוברת ובורקת... ושוב אותם שני החלוקים. ממש פחד ופחת ופח. אפילו באותן השעות המועטות, שבהן הייתי פנוי מעבודה, לא הייתי בן-חורין: בכל רגע ומכל פנה ארבו לי שבעים ושבעה פקידים על אלפי פקודותיהם המוזרות, שמדכאות את הנפש ומשפילות אותה. וכשבאתי פעם אחת, לאחר עבודה של שתי שנים רצופות, ובתוקף הסעיף (כמדומני 106) של החוקה היסודית דרשתי, שיתנו לי חופשה לזמן-מה (על-פי החוקה הבולשוויסטית זכאי כל פקיד ליהנות מחופשה במשך שני שבועות אחת לכל ששה חדשים), התורו לי את בקשתי בצרוף החלטתו של ראש-המשרד, שהיוות שהמוסדות מגויסים הם ונידונים כצבאים, על-כן נתנת חופשה רק לחולים (למעשה רק למוכי-שחפת במדה מרוכה, שהם בחינת גוססים).

זהו החירות האישית, שאדם נהנה ממנה בממשלת-הסוביטים—ממשלת היושר

והצדק...

חירות-התנועה... בימי הצארים לא נמנה סוג זה בין התביעות של הליבראלים והדימוקראטים, מפני שמחירות זו נהגו ברוסיה הצארית כל האוכלוסים, בלא יוצא מן הכלל. ואפילו היהודים מחוסי-הזכויות לא היו מונעים מהם ברוסי-נסיעה ברכבת לכל המקומות, אף לאלה שלא הותרה בהם הישיבה ליהודים. לנסוע ולהכנס לאותו מקום—אף למוסקבה הקדושה—היה היהודי רשאי; אלא שהשלטונות של אותו מקום היו שוקדים על הדבר, שיהודי לא ידור במקום שלא הותר לו. ועכשיו, בימי שלטון היושר והצדק המוחלטים, נעשה העדר-חירות-התנועה אחת מאבני-המעסה, שמכבידות על בן-רוסיה ומדכאות את רוחו עד לעפר. הציאה ממקום למקום בלא רשיון מיוחד אסורה: היוצא בלא רשיון וגמצא בדרך צפוי לענשים חמורים מאד. אולם רשיון ליציאה אינו ניתן לסתם בשרירות, שיש לו אינטרסים שלו—חמריים, רוחניים, מוסריים, נפשיים ואינטימיים. אפשר לו לאדם, שאמו הגלמודה והאלמנה תחלה מחלה אשר תמות בה, והוא—בנה יחידה—לא יוכל ללכת ולראותה בפעם האחרונה ולשית את ידו על עיניה: מקרה-אסון כזה אינו מזכה שום אדם לקבל רשיון-יציאה. כבוד אב ואם, רגשי-אהבה להורים וכיוצא באלה,—בכל אלה מזלזלים זלזול גמור מנהיגי-הפרולטוריאט ומשליטי הצדק הגמור, ואין צורך לומר, שגלשם ענינים פרימיים אחרים ודאי שאין אדם זוכה לרשיון-יציאה. רשיון כזה נתן רק לשליחי-הרשות, שיוצאים ממזרח למערב ומצפון לדרום כדי לעסוק בישובו של עולם-הסובייטים. ואף הללו, חוץ מן הקומוניסטים המפורסמים שבכל מקום ומקום, מקבלים את הרשיון רק לאחר יגיעות וטרחת מרובות ועמידה בשורה, במשך שבועות שלמים. וזקוק אתה לרשיון-יציאה לא רק בשעה שאתה אומר לצאת במסלח-הברזל בדרך רחוקה, אלא אף בשעת יציאה-בעגלה בדרך קרובה—אל הכפר או העיירה הסמוכים. במדינה הפרולטארית אין צורך לאדם כלל בתנועה ממקום למקום. חבר זה, שאתה מחובר ומהורק למקום אחד בלי יכולת להזיז יד או רגל לרצונך ועל דעתך, יש שמביאך לפעמים לידי טרף-דעת ממש ואתה מוכן ומוזמן לקום ולהטיח את ראשך בכותל ולשים פעם אחת קץ לחיי-כלא אלה...

ואמנם, מי ימנה ומי יספור את אלפי הנפשות העדיניות והכשרות, שמבילתי יכולת להתפשר עם משטר כפיה ושעבוד זה, קמו ואברו את עצמן לרעת עלי-ידי מיתות משונות. נוח להן למות מיתה משונה מלהמשיך חיי שעבוד ועבדות עריצית...

חירות-הדפוס... לשעבר, בימיה-הצארים, קובלים היינו על הצנזורה החמורה, ששמה כבלים על רוח היוצרים והוגי-הדעות שברוסיה. באה הריבולוציה והביאה עמה חירות הדפוס—בכתב ובעל-פה—והיתה הרחקה. נתן פה לאלם והתחילו להשמע דברי-אמת, והשקר השולט (בכל מקום, שיש צנזורה, בהכרח שולט השקר) התחיל מתמעט במדינה. אחריה באה הריבולוציה השנייה, הבולשיוויסטית, ותכליתה היתה לשרש את שקרי השקר, שנשתיירו עדיין בעולמה של רוסיה... ואמנם, הבולשיוויקים לא שבו ולא חדשו את הצנזורה שבימיה-הצארים, אלא—בטלו לגמרי את העתון ואת הספר, וממילא שוב אין צורך בחירות-המלה. ממש כמעשיו של הכלוף הודיע בספריה-הגדולה שבאלכסנדריה של מצרים. ממנה נפשך: אם העתונים יהיו בעד הבולשיוויקים, הרי אין צורך בהם—די למדינה בעתונות הרשמיים של המפלגה; ואם יהיו נגדם—הרי הם מזיקים וראוי לבטלם. וכך עשו. ירשם הדבר לזכרון-הדאון בהוסמוריה האנושית, שבמשך כארבע שנים אין בכל רחבי רוסיה הגדולה על מאה ועשרים מיליוני אוכלוסיה אף עתון אחד בלתי-רשמי. ואיה רושם ואיה מודד את כל מבל השקר והזיוף, שהעתונים הרשמיים מציפים בו את רוסיה ואת כל העולם כולו?—משכים

אתה בבוקר, יוצא אל הרחוב וקורא אתה מעל כתל־הבתים את העתון—ונדמה לך שטבלת בנהר של שקר גם וחצופה, של זיקף בולט ודוקר את העין. עומד אתה וקורא—ומרגיש אתה, שאם לא תברח כרגע ממקום־זוהמה זה ואם לא תשכיח מזכרוןך מיד כל מה שקראת, —תחנק באויר המעופש, הכובני והמזויף. חורק אתה את שניך, קופץ אתה את אגרו־פיך—ושוב אין דרך אחרת לשניך אלא להטיח את ראשך בכותל על אותו גליון־השקרים, כדי שמוח־גילגלתך ישפך על עמודי־הטומאה ויטשטשם וקורא אחר לא יוכל להטמא בהם.

והוא הדין לחירות המלה שבעל־פה. אסיפות, מיטיגנים, דרשות—כל אלה מותרים רק אם הם נערכים על־ידי המצלגה השלטת. באסיפות אחרות ובדרשות אחרות אין צורך: הן מזיקות לעיני הפרוליטאריאט, הן מותחות קרבקות על מעשיה־שליטים ומעוררים את ההמונים. כמה נפשות הועלו לגרדום על חטא שחטאו בדבור־פה, על שהתירו לעצמם—לא באסיפות ומיטיגנים, אלא בישיבת־דעים ובחדרי־חדים—לאחוז בקצה המסכה הגדולה והעבה, הנסוכה על־פני השקר הגדול, הממלא את כל חללה של רוסיה; כמה דם נקי נשפך מפני שהעלילו על אנשים כשרים ותמימים, שהוציאו לעז על צדיקיה־אמת ותורתם!—דבר זה לא יודע לעולם, ורק אֱל־האלהים הוא היודע...

(סוף יבוא).

ב. מ.

עַל הַמַּצָּב בְּאֶרֶץ

(במקום השקפה כללית).

צנזורה חובלנית, שלא היתה כמותה אף בארצות החשבות, שלטה בארץ במשך ארבעה חדשים ומנעה כל אפשרות לכתוב דברי־אמת, אפילו זדירים ביותר, על המצב בארץ. ביום א' לספטמבר (כ"ח אב) בטלה הצנזורה המוקדמת. ואף־על־פי שלא בשלו השוטמים והעקרים של חוק־הדפוס התורני, ננסה לתת לקוראי "השלח" מושג מן המצב בארץ—לאחר הזהירות ההכרחית.

המאורעות של סוף ניסן, ש"ז, כבר הם גלויים וידועים לכל ואין מן הצורך לחזור עליהם. מה שבא בעקבותיהם—הפסקה זמנית של ההגירה ואחר־כך—הגבלתה המרובה והבאור להכרזת־באלפור בנאומו של הנציב העליון מיום כ"ו אייר (ג' ליוני)—גם־כן כבר היה ענין לכל עתונני־ישראל. לסוף באו יציאת המל אכזר הערבית לחיץ־לארץ שלא כעצתו של הנציב העליון, התיצבותה לפני האפיפורה, התקבלותה על־ידי ציר־צ'יל (שתי פעמים) ויונג מזכירו (שלא באופן רשמי, כביכול), ההצעה לסדר בית־נבחרים כללי בארץ־ישראל, שכמובן מאליו, הערביים יהיו בו רוב מכריע, ובלבד שיכירו בהכרזת־באלפור ולא יערערו על העליה—ודחית ההצעה על־ידי הערביים, שדחו אף את הצעתו של ציר־צ'יל להתראות עם מנהיגי ההסתדרות הציונית מטעם "פשוט מאד": מפני שידבר אין להסתדרות הציונית ולפלשתינה (ובאמת מה לציונייזם ולפלשתינה? כלום על־ידי נביא־היהודים השיגה ארץ זו את ערכה העולמי? כלום לא הערביים עשוה מה שהוא עכשו—לא הרבה יותר ממדבר־שממה?). עכשיו משתתפים הערביים מארץ־ישראל בקונגרס "הסוריה־פלשתיני" שבג'ניבה ודורשים שם "דבר קטן": בטול הכרזת־באלפור ובטול העליה היהודית. ובאמת, מה היינו עושים אילו היו דורשים גם לגרש את כל היהודים היושבים בארץ?—

כך הוא המצב. הערביים הרימו ראש באופן שלא פלל שום אדם עוד לפני חדשים מועטים. ומה הפלא?—לאחר הפרעות לא נשמעה אף ממנהיג ערבי אחד אף מלה אחת של גנאי כלפי שהיטת נשים וילדים וכלפי התנפלות מזוינת על מושבות, שבמשך ארבעים שנה ינקו מהן אלפי ערביים את רוב פרנסתם. ואף־געה עזה לא שמעו המנהיגים הערביים—האשמים העיקריים בפרעות. להפך, ותורים על ותורים באו והנחות על הנחות. העתונים הערביים פהדו לפצות פה. בעוד שהעתונים הערביים לא פסקו מלהתנפל על הציונייזם בפרט ועל היהודים בכלל אפילו בימי הצנזורה היותר חמורה. ולסוף התחילו עתונינו בכל הלשונות להטף להסכמה עם הערביים—כאילו אנו היינו הפורעים וכאילו אנו לא בקשנו הסכמה זו כל הימים. גם בארץ, גם בחוץ־לארץ¹ התחילו מציעים לנו הצעות נאות כאלו: שניצור ספרות של סניגוריה בערבית שניצור בשביל הערביים בתי־ספר; שנקדיש כחותינו להדמת תרבותם, להבראתם, לחווקם, ועוד. ולא נתקררו הדעות, עד שנמצאו אנשים טובים בארץ, שדרשו להסתלק מן השאיפה להיות רוב בארץ, ואפילו—להסתלק מן התרבות האירופית ולשוב אל החיים המזרחיים של הערביים. ונוסף על כל אלה הוכרז באופן רשמי ובלי־דרשמי, שכל מה שיעשו היהודים יהא נעשה רק עד כמה שיהא מכונן לטובתם של כל התושבים.

(1) השווה מאמרו של מר יצחק אפשטיין ב"הארץ" ו"דור־היום" (כאחד);
אל הקובץ Die Araberfrage in Palästina של קלאצקין וגולדמאן.

חלילה לי להיות נגד הסכמה. יביעו הערבים מלה אחת של הרטה על הפרעות ויראו רצון קל שבקלים להבין אותנו—ואנו מוכנים לתת להם כל מה שאפשר. אבל במצב של עכשיו, יש הצד השני אינו רוצה אף לשמוע לדברינו מתעוררת השאלה מאלה: אם נעשה בארץ־ישראל כל מה שעשו "יהודי מהדיפת" ברוסיה ובפולניה ובגרמניה? הרי תעשה "פלשתינה" ארץ גלותית גמורה—ובכן למה היא לנו? אם להסתגל לבניה הארץ ולבנות את כחותינו המועטים, שאינם מספיקים בשביל בתיהם שלנו ובשביל הספרות שלנו, על חשבון הספרות של סניגוריה בערבית. — כלום כדאי כל הענין? הלא טובה לנו גלות בתוך בני־אדם משיכילים מגלות בתוך חצי־פראים...

אמנם כן! ההנחות הוותיקות לא רק החצינו את הערבים עד למדרגה שאין למעלה ממנה, אלא—מה ישגורע מזה—דכאו את רוחנו ועישו אותנו עבדי סִבִּירוֹת. ואפשר, זהו האסון היותר גדול, שאירע לנו בחדשים האחרונים.

ואיני רוצה לתת מקום לשטות בדברי, מעולם לא הייתי בעד "יד חזקה" ומעולם לא דרשתי לגרוע מכוונותיהם של הערבים אף כקוצה של "יד". צלילים הקרושים של נביאינו ושל הלל ור' עקיבא לא יתנו מנוחה לרוחנו אם הצדק והשוויון ביחס לכל העמים הוושבים בארץ לא ישלטו בארץ־ישראל שלמכן גמור ומוחלט. אבל ויתור אינו צדק והכנעה אינה שוויון. — על זה משיבים: הכח בידי הערבים. אם כן, מה כל משחק זה, שקוראים לו הכרזת־בלפור, שעל פיה צריכה אנגליה לסייע ליהודים לבנות בארץ את ביתם הלאומי? ומה, אם כן, סאן־ריימו ומהו הנציב היהודי ומה היא הבריטניה מן הציונים להמציא כסף לשם פתוח־הארץ?

נדבר דברים ברורים:

אף רגע איני משיל ספק בדבר, שכוונתו של הנציב העליון טובה ורצויה. יהודי טוב היה ביום כיח אב תיפִּאָה כמו שהיה יהודי טוב בשבת נחמו תרי"ב. בודאי מנע שפיכות דמים על־ידי הפוליטיקה של הנחות. מה שהוא עושה כאן עושה המניסטריון האנגלי ביחס לאירלנד, למצרים, להודו ואפילו ביחס לגרמניה ולתורכיה. זוהי השיטה הליברלית האנגלית, שרוב טוב צפון בה בשביל העולם; והנציב העליון כלורד ריידג' הוא אחד משובי באיכותה של שיטה זו. ואולם נראה הדבר, שאין מעדיפים בלונדון או בירושלים, או בשני המקומות כאחד, את ההבדל שבין כל הארצות המנויות ובין ארץ־ישראל. לא אדבר עוד על זה, שאיראן־אשר להתנהג עם אומה שתושבים ואחד למאה מבניה אינם יודעים קרוא וכתוב, כימו שמתנהגים עם אומה, משמלת כהאדית או עם אומה מפותחת על־ידי מאות ועשרות שנים של שלטון אירופי כאותן של הודו ומצרים. ואולם יש הבדל יותר עיקרי: בכל הארצות הללו עומדות זו מול זו האומה המקומית (תהא אפילו מחולקת לרעות ושכנים הרבה) והממשלה הבריטית. הממשלה הבריטית היא תקיפה מאד ויכולה היא להרשות לעצמה כל מיני הנחות; ברגע האחרון עוד תספיק להראות גם את כחה. כל מה שהיא מוותרת להאירופים, להמצרים או להודים—משלה היא מוותרת. ויש להרשות לכך: יש לה רב וישאֵר לה תמיד די הוֹתֵר במובן השלטון העליון. לא כן בארץ־ישראל. כאן יש לא שני צדדים. אלא שלשה: הערבים, היהודים והממשלה הבריטית. ובכן, כל ויתור, שתממשלה הבריטית מוותרת כאן לערבים, לא משלה היא מוותרת, אלא משלנו, משל היהודים. והיהודים הם עם מהוסר כח צבאי ושלטוני ולפיכך, אם הערבים מועים ותושבים על־ידי הוותיקים, שהממשלה הבריטית ממשלה חלשה הוא. אפשר, שגם על זה תתחרט

אנגליה בזמן מן הזמנים; אבל סוף־סוף כחה של אנגליה יתגלה והמעוֹת תתבטל. לא כן אם הערביים רואים שמוותיים להם על חשבונם של היהודים. בזה רואים בני האומה. שאך אתמול יצאה מעברותה הקשה של תורביה. את חולשת־היהודים—וזוהי בכיה לדורות. היהודים אינם יכולים ואינם רוצים להראות את כחם להערביים—לעולם לא יפריעו יהודים פרעות בערביים. יתר על כן: אף מאמר קשה אחד נגדם לא כתבו זה שלש שנים ומחצה. מימי כבוש־הכרישים והכרזת־באלפור ועד הנה. מתחזקת, איפוא, ההכרה בלבותיהם של הערביים, שהיהודים הם הפקר, ולכל הפחות, אזהרים ממדרגה שניה. וסופו של דבר הוא, שמתעוררים ההרגלים של עבדי־הגלות אף ביהודים עצמם. ויש סכנה בדבר, שבמקום „בית לאומי“ תהא ארץ־ישראל ליהודים ארץ גלותית כפולה ומכופלת: גלות ערבית בתוך גלות אנגלית—

כי בשביל גלות חדשה כזו לא יתנו היהודים לא כסף ולא כחות—כמדומה לי, דבר זה ברור הוא. כל מענות־הכספים, שבא־יכחה של הממשלה באים בהן על ההסתדרות הציונית, הן מחוסרות־יסוד. להסתדרות הציונית יש לבוא בטענות על עם־ישראל, אבל הממשלה הבריטית—מה קבלנו מידה עד עכשיו (זולת הכרזה, שהפאור מיום כ"ח אב עשה אותה—בכוונה רצויה, אמנם—קצת יותר מאסס), שנהיה חייבים לתת מחירו מיליונים של לירות? וכי בארץ, שאין בה הכרזת־באלפור, אין פקדים יהודים במשרדים? וכי בארץ, שאין בה הכרזת־באלפור, אין זכויות־המעוט נותנות רשות להשתמש בלשון הלאומית בכל מקום שיש 20 אחוזים של בני אומה ידועה? ומה קבלנו עוד? הגבלת־ההגירה? כמדומה לי, שלא הכרזת־באלפור ולא סאָנְדֵרִימו ואף לא המאָנְדֵרֵאט, שהולך ומתאשר, בלא קץ וסוף, אינם מחייבים אותה...

לא! כך אין הדבר יכול להמשך! פעם אחת צריכים אנו לדעת: בטלה הכרזת־באלפור או לא בטלה?—אם בטלה, נדרוש בארץ־ישראל מה שיש לנו באנגליה ובליטה ונראה, מה נקבל כאן פחות ממה שאנו מקבלים עכשיו. ואם לא בטלה, צריך שידעו הערביים, שלמדרגת אזהרים ממדרגה שניה אין מורידים בני־אדם, שמסייעים להם לבנות במקום ידוע את ביתם הלאומי. ואם דבר זה ידרוש קרבנות—נביא אותם אנו, אבל תביא אותם גם אנגליה. הגשמת תקוה לאומית של אלפי שנים אינה אפשרית בלא קרבנות; אבל גם הבטחת ממשלה אדירה, ראשונה לממשלת־העולם, אינה צריכה להיות „ססת־נייר“ בלבד.

ועוד פעם: לא יתרונות אנו מבקשים, אלא שוויון. לא הנחות, אלא צדק, ולא „יד חזקה“, אלא משפט אחד ליהודים ולערביים, ללשוננו וללשונם, לדתנו ולדתם, לזכויותינו ולזכויותיהם. להם—מפני שהם עכשיו רוב גדול בארץ, ולנו—מפני שהובטח לנו „בית לאומי“; והבטחת ממשלה אדירה אינה צריכה להיות מלה ריקה. והרי „בית לאומי“ הוא הרבה יותר מ„זכויות־המעוט“, שהוכנסו כמעט לתוך כל אמנה ואמנה מאז ישנכרת במשך שלש השנים האחרונות.

דברתי עד כאן רק על המצב המדיני בארץ. המצב החמרי קשור בו הרבה. בשאין בטחון גמור לחיים ולרכוש, ובשהרוחות מדוכאים, המסחר לקוי וכל המכונה הכלכלית עובדת ברפיון, והשנה היא שנת־בצורת, והמושבות העבייות סבלו ממנה הרבה—ואין עוד להן, אפשר, אחר הקונגרס ישתנה המצב הכלכלי לטוב. יבואו אנשים וכספים חדשים, יתחילו לישב את עמק־הירדן, שחלק הגון ממנו נקנה עלידי ועד־הצירים.

ה"רוחני" האידיאליסטי, יבנו מושבות ושכונות חדשות. אף עכשיו יש תנועה כלכלית ידועה בארץ. ביפו ובהיפה, ובפרט בתל-אביב, שנתאשרה בתור עיריה—העירה היהודית הראשונה בארץ—בונים בתים הרבה. בת"היושבת קטנים מתסידים, ויש תקוה להצלה אם לא ילכו בגדולות ולא ירבו בהוצאות. הקבוצות הגיעו לירי מסקנה, שצריך להביא אותן לידי שכלול כדי שיפסקן ה"תקציבים" וה"גרעונות" פעם אחת. אפשר, שיתחילו לגשם חלק ידוע מתכניות גדולות אחדות של חשמול (אלקטריפיקציה) ושל השקאה. אבל צריך לזכור, שהתישבות ממין זה ועלידי חומריאנשים' כזה ובתנאים כאלה היא יחידה. במינה בהיסטוריה האנושית. ועליכן אין להתפעל משה שאפשר, הרבה התחלות לא יהיו אלא מעין נסיונות ולא יצליחו. צריך יהיה לא להתנפל ולבטל, אלא לנסות ולחזור ולנסות, עד שהנסיון עצמו יראה לנו את הדרך הנכונה.

גרוע מן המצב הכלכלי הוא המצב הצבורי-הרוחני. יאוש אין כאן, אבל יש רפיון ורשלנות—מעין אותה לאות, שבאה אחר התאמצות מרובה ויתרה. אחר התגנה הנפלאה על תל-אביב, פתחתקה, רחובות וחצרה בא שוויון-רוח לכל הנעשה. אין מתנגשים עוד בארץ ואין נלחמים עוד. משפט-השלום—קנין לאומי מצוין זה, שבו יכלה היהדות הארצישראלית להתפאר באמת—מקומו תופס בלי משים משרד-הרבנות ההולך ומתחזק בעזרתה של הממשלה, שמוטב לה לראות ביהודים דת' מלראות ביהודים אומה (תמיד היא מזמנת לכל מועצה מושלמים, נוצרים ויהודים—בעוד שגם המושלמים וגם הנוצרים ערביים הם והולכים שלובי-ידוע בכל דבר נוגע לאומה הערבית). ומטעם זה נהפך גם זה עד הלאומי ממוסד של באי-יכול לאומה העברית למוסד של שתדלנים, שגשגה מוחים אין קולם גשמע. וועד-הצירים אבד אף הוא את השפעתו מיום שעזב אותו אוסישקין ונסע לאמריקה, זה כשמונה חודשים. מוסד מדיני זה נעשה מיותר בארץ בצדו של הועד הלאומי, מאחר שאין אנשים תקיפים ומפורסמים באומה בראשו ומאחר שהממשלה חושבת אותו למה שהוא חושבת גם את הועד-הלאומי—למוסד של שתדלנים לפני הממשלה... ובנופה ידועה, שמסתובבת תמיד מסביב לפקידים הבריטיים, משתדלת להוריד בכל מה שאפשר גם את כבוד של הועד הלאומי וגם את ערכו של ועד-הצירים—מאין מוחה. אורבה, יש נהגים מזה: האורתוכסיה מצד אחד, שתולכת ומתחזקת והגיעה לידי התערבות בכל הנעשה אפילו במוסדים שאין להם יחס כל שהוא לדת, והליבאנטינים משוררי "מדיניות" לממשלה, שהתקשרו עם האדוקים (אף-על-פי שאין רחוקים מאדיקות יותר מהם) על כל גילוי הדת הצבורי-הלאומי בארץ, מצד שני. ואין מי שיגער בהם בנופה, והם נעשים תקיפים מיום ליום, משנים כספים ו"ישריכ" גם מן החוק. אפילו החלוקה שאמרנו גוססת היא ועוד מעט תמות וישאר רק שם זכר לה בארץ-ישראל, נתחזקה בימים האחרונים. ולעומת זה מורגשת לאות מרובה במהנה המורים והפועלים—שני עמודי-התך של תנועת התחדה בארץ, אין עוד היחס של חבה לחנוך המחדש והעברי-הגמור, והמתנפלים עליו מרובים הם אף מקרב הקרובים אליו ברוח (שלא מדעת משתעבדים רוב בני-אדם—אפילו הנשים שבחם—להתנפלויות הבלתי-פוסקות: Calomniez, calomniez...) אין עוד הקנאות ללישון העברית. התחילו נושאים בארץ נאומים של סומבי בוצ'רגון, בגרמנית, ברוסית ובאנגלית. התחילו מולולים בזכויות-לשוננו מצד הפקידים, אבל לא פחות מזה—מצד העסקנים, ואפילו מצד הפועלים, הסופיים והמורים. חדלו לקנות ספרים ולקדוח ספרים, חדלו לבוא להוצאות, שאין בהן משום סנסאציה. חדלו להלחם באדוקים הקנאים ומליבאנטינים המופקדים ובפקידים המולולים בזכויותינו ובמסקנים הנזנים מן הדרך הנכונה.

כאילו אין עוד על מה להלחם, כאילו אין עוד מה לאבד...
 אם הקונגרים השנים־עשר, שהולך ומתכנס בימים הללו, לא יכניס דם של חיים
 חדשים לתוך אגם עומד זה—קשה לקוות לטוב בימים הקרובים...
 וראוי להעיר: אמת־המדה שלי אינה הגלות. בחשתות אל אדעת
 הגלות עדיין כאן גם המצב המדיני, גם המצב הרוחני מזהיר. אבל הרי אין יהודי כאן,
 שבא לארץ ולא היה קנה־מדה חדש בידו: "מדינת־היהודים", "מקלט בטוח", "בית לאומי".
 ואוי ואבוי יהיה לנו אם נתחיל למוד את ארץ־ישראל באמת־המדה של הגלות ול־אות
 בה לא את־ארץ החירות העתידה, אלא את הטובה שבארצות־הגלות!
המשקיה.

ירושלים, היום הראשון לקונגרס הייב.

דברים בְּהִיטָב.

על הערתה של מערכת, השלוח' (כרך ל"ח, עמ' 416), שהדפיסה את השיר "נבאים"
 של ה. שניאור. בלי דעת, ששיר זה נדפס תחלה ב"לוח אחיעבר", מעיר מר שניאור (שם,
 עמ' 578) "הערה להערה" ובה הוא אומר: "בשעה ששלחתי את השיר הנ"ל ל'השלוח' לא
 עלה על דעתי להטיל פגם במנהגיה של המערכת, או משבתי את ידי זה כבר מלחשתתק,
 ב"לוח אחיעבר"... מלבד זה היתה הוצאת ה"לוח" מוטלת בספק, בכלל. — כי יצא ה"לוח,
 פתאום מן הדפוס וכי ידפיסו שם את שירי נגד רצינו — לא יכולתי לדעת".
 בתור עורך ה"לוח" אני רואה חובה לעצמי לספר דברים בְּהִיטָב.

מר שניאור שלח את השיר "נבאים" מקופנהאגן להדפיסו ב"ה"לוח". השיר נסדר
 ונדפס בזיומנות הראשונים של ה"לוח". מפני מעצורים ועיכובים שונים, שאין כאן המקום
 לפרטם, נמשכה הדפסתו של ה"לוח" יותר משנה. בכל הזמן הזה, שהוצאת ה"לוח" לא
 היתה מוטלת בו אף בספק־ספיקה — עדות הן המודעות, שבאו מזמן לזמן
 בעתונים העבריים, — לא הודיע מר שניאור אף ברמז, שמשך את ידי מלחשתתק ב"לוח".
 אִךְ לאחר שיצא ה"לוח" — ואזכר, יצא פתאום, בכל ספר יוצא מבית־הדפוס —
 הודיעו מר ד. פרסקי, שקבל מכתב מאת מר שניאור בבקשה, שאם לא יצא עדיין ה"לוח"
 לא יודפס שירו "נבאים": "במקומן ישלח שיר אחר בשביל ה"לוח".

עברה זו מעידה, במדויק, על עצמה, עד כמה יש כאן משום, משיכת־יד מצדו של
 מר שניאור ומשום, הדפסה נגד רצינו! סגדה של מערכת ה"לוח".
 אולם יש עוד עובדה שניה, שהיא אופית מאוד לכל הענין.

השיר "נבאים" נדפס גם במזמרת לעת', שיצא בוויילנה, ודבר זה לא נלה מר
 שניאור לא למערכת ה"לוח" ולא למערכת "השלח", שלא עלה על דעתי להטיל פגם
 במנהגיה...

או אולי הדפיסו גם שם את שירי "נגד רצינו" ולאחר שמשך את ידי מלחשתתק,
 וכי, וכי?...

מ. ליפסון.

מחקרים סוציולוגיים בתולדות העברים הקדמונים

מאת

ד"ר א. ש. וואלדשטיין.

מאמר ראשון: "בית-אב" ו"משפחה"

(סוף).

IV.

מן השם "בית-אב"¹ מוכה, שהיו סדריהחברה אצל העברים הקדמונים, בשעה שאלה יצאו מתוך הערפל הפרימיטיבי לאוריהיסטוריה, פטרונימיים ולא פטרונימיים, כלומר, שהתיחסו לפי האב ולא לפי האם. אך שגם העברים הקדמונים עברו בהתפתחותם דרך התקופה המטרונימית—זהו נעלה מעל כל ספק. קודם כל, גם לעמים השמיים האחרים: הבבלים², הארמים, הערביים והננענים³, היתה תקופה כזו. שנית, יש בתנ"ך הרבה שרידים, בטויים ומנהגים, שאפשר להבינם רק אם נבקש את מקורם בשיטה מטרונימית⁴. כבר מוכה למעלה, כי שר ה היתה אחותו של אברהם מצד אביו. נשואים כאלה מוליכים אותנו לתקופה המטרונימית, שאז הושבים את קרבת-הדם לפי האם, ועליכן מותרים הנשואים בין אח ואחות מצד האב⁵. והפך נשואים כאלה נשאר, כנראה, בתקפו זמן מרובה לא רק לאחר שכבר נכנסו אבותינו הקדמונים לתקופה הפטרונימית, אלא גם לאחר שכבר עבר השלטון על היחיד מרשותו של אביהמשפחה והתרכז במדינה, עם התדכנות הדת והשלטון המדיני בכלל. אמנון בן דוד יכול לקחת לאשה את תמר אחותו מצד אביו, אך לא מצד אמו, באין מפריע מנקודתהמבט הדתית. ומיחזקאל כ"ב, י"א—, ואיש את אחותו בת אביו ענה בך—

(1) אני משתמש בשם בית-אב בכל מאמר זה גם כשאני מדבר על סדרי-החיים לפי השיטה המטרונימית. מפני שבית-האב הוא קבוצת מסוים של קרבת-ידים. אפשר, שבתקופה המטרונימית היה לקבוצת זה שם אחר, אולי "בית" פתם. אך אפשר גם-כן, ש"אב" הוא רק זקן-המשפחה, ואם כן היה השם "בית אב" מתאים לקבוצת המסומן בשם זה גם בתקופה המטרונימית; כי גם בימי המטרונימיות היה השלטון לא בידי האשה, אלא בידי גבר.

(2) עיין: *Mitteilungen der Vorderasiatischen Gesellschaft*, 1896, 155.

(3) *Kinship*, 145—165.

(4) זוויל הויזן סובר, שבאילני-היהוס בתורה חושבת התעודה היהוית את ההתייחסות

לפי האם, ובהתעודה הכהנית, שהיא יותר מאוחרת, לפי האב (*Nachrichten der Kgl.*)

הערה 2, (*Gesellschaft zu Göttingen* 1893, 478).

(5) גם סולון התיר לקחת אחות מצד האב, אך לא מצד-האם (תולדות השלמת

הארמ' כרך ג', 66).

אפשר לחשוב, שהמנהג של נשואים בין אח ואחות מצד האב התקיים עד סוף ימי הבית הראשון.

למעלה דובר על השתתף בנשים, שהיה נהוג אצל העברים הקדמונים, בתור גורם לשיטה המטרונית. הגורם החשוב השני לשיטה זו הוא נשואי־בִּיאָנָה¹, נשואים, שבהם הולך הבעל לאוהל האשה כדי לחיות במשפחתה שלה. נשואים כאלה אפשר להפסיק בנקל; וכשהם מופסקים, כשעוזב הבעל את אשתו, שייכים הבנים למשפחת האשה והם מתיחסים לפי האם. שהיו נשואים כאלה נהוגים גם אצל העברים—על זה מעידים לא רק בטויים, שנעשו לעצם מעצמיה ובשר מבשרה של הלשון העברית, אלא גם מנהגים ועובדות הרבה. הבטוי, "יבוא אליה", למשל, שנמצא גם בסורית ושמשתמשים בו גם בדרוס־ערב, מקורו בנשואי־בִּיאָנָה, שבהם הולך הבעל לאוהל־האשה לחיות שם; ואפשר, מרמז לנשואים כאלה הכתוב: "על כן יעזוב איש את אביו ואת אמו ודבק באשתו" (בראשית, ב', כ"ד). נשואים כאלה היו אותם של שמשון עם בת הפלשתים; ולפיכך, כשעזב שמשון בכעסו את זו, "ותהי למרעהו אשר רעה לו" וגו' (שופטים, י"ד, י"ט—ט"ו, ב'). כאלה היו גם נשואיו של יעקב; ולפיכך היה יעקב צריך, "לכריח" בהתבא מביתו של לבן, כדי שיוכל לקחת גם את נשיו ובניו ואת רכושו עמו, "כי יראתי, כי אצחתי: פן תגזול את בנותיך מעמי" (בראשית, ל"א, ל"א). וללבן יש תביעה לא רק על בנותיו, אלא גם על כל מה שלקח יעקב עמו: הבנות בנותי והבנים בני והצאן צאני וכל אשר אתה רואה לי הוא" (שם, שם, מ"ד). והענין מסתדר רק על־ידי פשרה וצרמוניה ידועה. ואפילו בזמן יותר מאוחר עדיין מתקיימים התנאים של נשואים כאלה. שאל "נתן את מיכל בתו, אשת דוד, לפלג" בן ליש אשר מגלים" (שמואל א', כ"ה, מ"ד), לאחר שברח דוד מביתו. וצריך לציין, שגם שמשון וגם דוד הורשים בהזדמנות ראשונה את החזרת נשיהם מבעליהן החדשים²; דבר, שהוא נהוג בנשואי־בִּיאָנָה, כשהבעל חוזר אל אשתו.

שהבנים שייכים, בשטה המטרונית, למשפחת־האם ומתיחסים לפיה גם אצל העברים הקדמונים מוכח לא רק מהתרת הנשואים בין אח ואחות מצד האב, אלא גם מעובדות אחרות הרבה. בני יוסף, שנולדו מאם מצרית, אינם נחשבים לבני־ישראל עד שיעקב מאמץ אותם לבנים על־ידי צרמוניה ידועה (בראשית, מ"ח, ה'—ו'). ולהפך, "בן אשה ישראלית, והוא בן איש מצרי", נחשב לישראלי גמור (ויקרא, כ"ד, י'—"א"). מכאן המשפטים: "הזה גביר לאחריך וישתחו לך בני אִמֶךָ" (בראשית, כ"ז, כ"ט); "ויאמר גדעון: אחי בני אִמִּי הם" (שופטים, ח', י"ט); "אם שכולה"—ולא אב שכול—, ובטויים דומים להם. וסבורני, שלא נתעה מדרך־האמת אם נאמר, שגם התוקים: "לא תבשל גדי בחלב

1) בבטוי זה משתמשים באי ציילון, במקום שנשואים כאלה עדיין רגילים הם (יסודי הסוציולוגיה, 201).

2) עיין בגידון זה; יסודי הסוציולוגיה, 201.

אמו" (שמות, כ"ג, י"ט), "שבעת ימים יהיה עם אמו" (שם, כ"ב, כ"ח) והחוק של שלוח-הקן (דברים, כ"ב, ד'—ה')—מוצאם מן התקופה המסרונימית. מכאן גם המנהג, שנתקיים עד גלות-בבל, להזכיר אצל כל המלכים, ביחוד אצל מלכיהודה, את שם האם.

והתניחות זו לפי האם, בשיטה המסרונימית, היתה נהוגה לא רק בנוגע לפרט, אלא גם בנוגע למשפחות ולקבוצי-משפחות, שהתיחסו לאם קדמונית. ואין ספק בדבר, שצדקו החכמים שטאדה ואחרים, שלפיהם ראובן, שמעון, לוי, ועוד, ש"גולדו" לרחל, לאה, בלהה וזלפה, היו לפנים קבוצי משפחות מסרונימיות, שהתיחסו, לפי מדרגת חשיבותן המדינית והצבאית, לאמות קדמוניות מיוחדות; אלא שיש לחשוב, שהאם הקדמונית של הקבוץ המסרונימי, בנגוד לאם של הפרט, היתה אלילה.

המסרונימיות לא הלכה תמיד שלובת-הרוע עם שלטון-האם בבית, כמו שחשבו באכאופן (שהרי הוא קרא למצב זה "מאטריארכאט", כלומר, ממשלת-האם), ליפרט ואחרים. יש אמנם, מקרים במצב המסרונימי, שבהם האם היא הישגת בבית, כמו שאפשר לראות מן-הספור של "פסל-מיכה" (שופטים, י"ז). שריד מזה נמצא גם בשם, גבירה", שהיה נתן לאסיה-מלך, לא רק אצל העברים, אלא, אפשר, גם אצל הכנענים (מלכים א', ט"ז, ג'; מלכים ב', י'; י"ג; שופטים, ה', כ"ח—כ"ט); והזכות של האם לקרוא שם נתקיימה, לפחות, עד גלות-בבל (בראשית, כ"ט—ל'; שמואל א', ד', כ"א; ישעיהו, ז', י"ד). אולם עיקר השלטון גם בבית המסרונימי אינו בידי האם—וכמוכן, גם לא בידי האב—, אלא בידי אחי-האם (1); וכשאין אח לאם—, כנראה, בידי בן-האם הגדול. רק אם נשוה לגנרנו את המצב בבית המסרונימי בכלל, נוכל להבין הרבה דברים סתומים בתנ"ך. למשל, את הספור של שלוחות אליעזר עבד אברהם לארם-נהרים, כדי לקחת אשה ליצחק מבנות "משפחתו ומבית-אביו". בספור זה, אמנם, נזכר לבת-חלה שם האבולא שם האם: "והנה רבקה יוצאת, אשר ילדה לבתואל" (בראשית, כ"ד, ט"ז); אך במהלך הספור נשתכח האב כמעט לגמרי, והנפשות הפועלות מצד רבקה הן אמה, ובעיקר—לבן אחיה; ותרץ הנערה ותגד לבית-אמה כדברים האלה. ולרבקה אח ושמו לבן; וירץ לבן אל האיש החוצה אל העין— -- --, ויאמר: בוא, ברוך ה'! למה תעמוד בחוץ? ואנכי פניתי הבית ומקום לגמלים⁽²⁾. השיחה עם אליעזר מתנהלת אחר-כך על-ידי לבן, ורק פעם אחת נזכר גם בתואל האב (בראשית, כ"ד, נ), ולסוף: "ויצא העבד בלי כסף

(1) עיין: Grosse, Foimen, פרק ז'. בסופו. גם ליפרט אוסר, שחובת-ההגנה היא בידי אחיה של האשה (תולדות השלכת האדם, ג', 69 ואילך).

(2) בראשית, כ"ד, כ"ח—ל"א. ידועה הדרשה של המדרש על מיתתו של בתואל באמצע המשא-והמתן, מפני שהוא רצה לעכב. כנראה, הרגישו גם בעלי-התלמוד בזרותו של הדבר, שהאב, ולא האב, מנהל את המשא-והמתן. ויש להתפלל על חכם כמו McCurdy, שלא ירד לעסקו של ספור זה והוציא ממנו את המסקנה, שאם מת האב, היה חזן הכבוד מפלג את התפקיד של ראש בית-האב, כמו במקרה לבן (History, Prophecy and the Monuments, 1914, כרך ב', עמ' 47, הערה 1). האמת היא, כאמור, שבבית המסרונימי השלטון הוא בידי אחייהאם, ובחעדו—השלטון בידי בנה הגדול.

ובלי זהב ובגדים ויתן לרבקה ומגדנות נתן לאחיה ולאמה" (שם, שם, נ"ג). ושוב: "ויאמר אחיה ואמה: תשב הנערה אתנו ימים או עשור" (שם, שם, נ"ה); "וישלח את רבקה אחותם—ויביטו את רבקה ויאמרו לה: אחותנו" (שם, שם, נ"ט, ס"א). בתקופה המטרונימית היה, בלי ספק, תפקידים דתיים חשובים לאשה, כשם שתפסו האלילות מקום חשוב בפאנתיאון של העמים הקדמונים, כך לקחו הבהגות חלק חשוב בעבודת האלים אפילו בתקופה המטרונימית—עובדה, שמקורה בוודאי בתקופה המטרונימית. רק בתקופה זו יכול היה להוצר אצל הבבלים, למשל, המושג של האלילה האם עִשְׁתֵּר הפוליאנדרית, אסדהאלים ואסדהאדם, או של לַט העיריכית, אסדהאלים⁽¹⁾. בתנ"ך לא נמצא זכר למושג זה של האלילה האם, אם לא אולי בפסוק, "ויקרא האדם שם אשתו הוה, כי היא היתה אם כל חי", או בשמות "רחל", "לאה", וכוונתה, בתור אמות-אלות של משפחות ושכטים. אולם למרות מה שנקראת האלילה עִשְׁתֵּר, במלכים א', י"א, ה', "אלה-צידונים", היה פולחן העשתורת, בלי ספק, פולחן עברי עתיק, כמו שיכול להעיד הבטוי, עִשְׁתֵּרֹת צֶאנָךְ⁽²⁾, שנתאוצה בלשון העברית. ועשתורת זו, עם פולחנה ומוסד-הקדשות שלה, הרידה עשתר הבבלית, הפוליאנדרית והמטרונימית⁽³⁾.

קשר האשה באלים ובפולחן מתבלט גם במקרים ועובדות אחרים הרבה. גם השמות של הנשים, כמו של הגברים, מורכבים הם בשמות של אלים: יוכבד, צרויה, צביה, יכניה, צפורה, אשתו של משה, לוקחת, צור וכוונתה את ערלת בנה ונוגעת לרגליו ואומרת: "כי חתן דמים אתה לי" (שמות, ד, כ"ה). הנשים יושבות מבכות את התמוז" (יחזקאל, ח', י"ד); הן מסדרות את העבודה ל"מלכת השמים" (ירמיהו, מ"ד, י"ז, כ"ה). הנשים הן בעלות-ראוב, קוסמות, מכשפות, נביאות, ואפשר לצרף לזה גם מקוננות: יתכן, שבאה היללה, המלוה את הקינה, לכתחלה בתור איום על הרוחות הרעות⁽⁴⁾, ז.א., ישנם הקינה היתה פולחן ידעי. ולא עוד אלא שהיה, כנראה, במציאות הפולחן של רוחות האמהות, כמו שהיה פולחן של רוחות האבות⁽⁵⁾. כי יש לחשוב, שהכתובים: "ותמת דבורה מינקת, רבקה ותקבר מתחת לבית אל תחת האלון ויקרא שמו אלון בכות" (בראשית, ל"ה, ח'), גם: "ותמת רחל ותקבר בדרך אפיתה, היא בית לחם, ויצב יעקב מצבה על קבורתה—היא מצבת קבורת רחל עד היום" (שם, שם, י"ט—כ'), מרמזים

(1) סמית, Religion, 56.

(2) דברים, ז', י"ג. בצידון קבלה מלילה זו צורה סינקריטית, כיומר מורכבת, והיא מלאה תפקידים אחרים, וביניהם גם התפקידים של אלילת-היורה ואלילת-העדרים. גם אצל העברים תפסה, כנראה, מקום כזה ("עשתרות-צאנך", "מלכת-השמים", ירמיהו, מ"ד, י"ז, י"ח, כ"ה). עיין בנידון זה מנזיס, תולדות האמונות והדתות, ב', 32; סמית, Religion, 310—311; Eduard Meyer, Israeliten, 241, הערת.

(3) בנזיס, שם, א', 129.

(4) לופרס, תולדות השלמת האדם ג', 276.

(5) התרפים. הפולחן של רוחות-האבות מתקיים עד עכשו אצל הסינים והיאפאנים.

להאלהתם ופולחנם של רוחות-האמהות. נראה, שהיה האלון על קברה של דבורה עץ קדוש מפני שמתחתיו נקברה, האם—המינקת דבורה, והמצבה על קבורתה של רחל היתה מזכה או במה להקרבת הקרבנות לרוחה של רחל¹.

מכל האמור ברור הוא, איפוא, שעברו העברים הקדמונים בדבריימייה את התקופה המטרונימית, בשאר העמים השמיים ובהרבה משאר העמים הקדמונים.

V.

השיטה המטרונימית נמשכה בחייהם של העברים הקדמונים, כנראה, עד תקופת הריצים. תקופה זו עלולה להרוס את השיטה המטרונימית: בה מתחלת רכישת הרכוש הפרטי בתור מוסד כלכלי, ועמה גם המעבר לפטרונימיות, לפטריארכאליות². קנין הבתמות הוא הכטוי הראשון של הרכוש הפרטי, רכישו של בית-האב. השם, מקנה, שישרשו "קנה" ושהוראתו רכיש-הבתמות, מראה על קנין זה. רכיש זה זקוק לשמירה, לגידול, לספול; לבעל-הרכוש יש, איפוא, נחיצות בעוזרים, בעובדים. וכך הוא מתחיל להכיר את ערך-האדם. שיטת-השכר בעד העבודה אינה עדיין במציאות בעולם הקדמון ההוא. האדם הפרטימיטיבי אינו מבין אותה. העובד בשביל אחרים אינו יכול להיות שכיר, אלא הוא עבד; מושג-ה"עבודה" כרוך במושג ה"עבד". על כל פנים, רק אז משנה האדם הקדמון את יחסו לחברו. ולא פאראדוקסון יהא זה, איפוא, אם נאמר, שהבהמה היא המשפעת על האדם להיות יותר אנושי כלפי חברו.

ואז מתחיל האדם להביר גם את ערך האשה ובניה, —שעד אז, בתקופה המטרונימית, היו שייכים למשפחת האשה, —בשביל עצמו. האיש מתחיל להשתמש באמצעים שונים כדי להעביר את האשה לרשותו ולהחזיק בה ובבניה-הבניו בתור קנינו, בתור שומר על רכישו. במקום שהיה הגבר הולך עד אז למשפחת האשה לגור בתוכה ולהשאיר אותה ואת בניו, בשעה שהיה עוזב אותם, בתור קנינה של משפחה זו, הוא משתדל למשכה אליו, אל משפחתו או אל שכטו שלו. וכאן הוא המעבר מנשואי "ביאנה" לנשואי "בעל", —שם מעיד על כך, שעכשיו נעשית האשה קנין-הבעל.

מעבר כזה מתקופת הציד לתקופת-הדויעים, וממילא מן השיטה המטרונימית לשיטה הפטרונימית, נתונה, כנראה, בימי ה"אבות". השם, מקנה, נמצא בתנ"ך רק פעם אחת קודם זמנו של אברהם (בראשית, ד', כ'), —ואף זה באופן מקרי. המקנה, בתור מוסד כלכלי קבוע, התחיל לפעול בימי אברהם; ז. א. תקופת-הדויעים התחילה בימיו. הרכוש הפרטי, נצטבר אצלו בצורת מקנה; ועל-ידי כך בא הפירוד בין "בית-האב" של אברהם ובין בית-האב של לוט (בראשית, י"ג). הצטברות הרכוש הפרטי בצורת מקנה היא שהפרידה בין שני בתי-האבות הללו, כלומר, בין בית-אב ובין בית-אב בכלל; אך היא גם שינתה את סדרי החברה והעבירה מן התקופה המטרונימית לתקופה הפטרונימית.

(1) עיין: Geschichte, Stade, א' 452, 455.

(2) עיין: Morgan, Ancient Society.

בשני אמצעים עיקריים משתמש עכשיו הבעל, בעל המקנה, בעל הרכוש הפרטי בבית-האב, כדי להביא את האשה לרשותו בתור קנינו. האמצעי הראשון הוא שורד האשה. בתקופת-הציידים היתה תהלתו של כל "לוחם" ושאיפתו—להביא מן המלחמה קדקדי האויב במספר היותר גדול. בתקופת-הרועים השאיפה היא להביא את עדר-האויב בתור שלל ואת בעליהם בתור שבי, בתור עבדים. והשבי והשלל היותר חמוד היה האשה, שיכולה לשמש גם למלוי תאותו של הגבר וגם לעבודתו ולשמירת-רכושו או ללדת בנים, שיוכלו גם הם להרחיב ולהגדיל את קנינו.

שבי-הנשים במלחמה היא הופעה רגילה בכל דבר-ימי-העמים, מימות מלחמת-היוונים בטרואה, ועוד קודם לזה, עד שבי הנשים הארמניות, בשעת השמדת הארמנים על-ידי התורכים במלחמת-המאה העשרים. גם אצל אבותינו הקדמונים היה דבר זה מצוי, כמו שאפשר לראות משבי הנשים המדיניות (במדבר, ל"א) ומן החוק בדבר אשת יפת-תואר (דברים, כ"א, י"א—י"א). אך גם בימי-שלום נעשתה חטיפת הנשים דבר מצוי. כזו היתה חטיפת הנשים הפבניות על-ידי הרומיים, בתחלת יסודה של רומי, ושרידים ממנה עדיין נמצאים במנהגי-הנשואים של עמים סלאוויים ידועים ושל הרבה עמים פראים שבימינו¹). בתנ"ך נמצא זכר לזה בחטיפת הנשים על-ידי שבט בנימין (שופטים, כ"א); ואפשר, יש רמז לזה או שריד מזה גם בתלמוד, במאמר הודוע: "לא היו ימים טובים לישראל כחמשה-עשר באב ויום הכפורים, שבהם בנות-ישראל — יוצאות וחולות בכרמים. ומה הן אומרות: בחור שא נא עיניך וראה מה אתה בורר. לך!" (תענית, כ"ז ע"ב).

האמצעי השני לרכישת האשה היה קנית האשה בכסף או בשוה-כסף מאת בני-משפחתה²). באמצעי שני זה התחילו משתמשים בתקופה יותר מאוחרת מבאמצעי הראשון—כשכבר התרבה השפע במקנה וערכם של האשה והבנים גדל במשק-הבית ומלחמות לא היו יכולות לספק את כל הצורך בהם. קנין-האשה באופן זה היה נפוץ כמעט בין כל העמים והוא נפוץ גם בין העמים הפראים וחצי-הברברים של עכשו—לרבות את הערבים והיהודים התימניים. וגם את רשומיו של מנהג זה אנו מוצאים בתנ"ך. לקנין האשה באופן זה נמצא שם קרמין מיוחד: "מהר" (שמות, כ"ב, ט"ז—ט"ז), בתור פועל, בעוד שהתשלום עצמו נקרא בשם "מהר". המהיר הרגיל בעד האשה היה כפי הנראה, חמשים שקל (דברים, כ"ב, כ"ט). אך לעתים קרובות היו משלמים בעדה בשוה-כסף: בעבודה או בפעולה ידועה. יעקב עבד בעד רחל ולא אה שבע שנים בעד כל אחת. כלב בן יפונה דורש במחיר עבדה את כבוש העיר קריית-ספר (יהושע, ט"ז, ט"ז; שופטים, א', י"ב). שאול מבטיח את בתו למי שיכה את גלית הפלשתי (שמואל א', י"ז, כ"ה), והוא נתן אחרי-כך את מיכל בתו לדוד.

(1) לופר ט: דבר-ימי-המשפחה (התרגום הרוסי). 82 ואילך.

(2) עיין גידיוס, יסודי הסוציולוגיה 222 ואילך.

במחיר מאה ערלות פלשתים (שם, י"ה, כ"ה וכו'; שמואל ב', ג', י"ד). המוחר היה שייד לכתחלה, כפי הנראה, לאשה, אבל אחר כך עבר לידי האב. רחל ולאה, למשל, מתאוננות: "הלא נכירות נחשבנו לו (ללבן), כי מבינו ויאכל גם אכל את כספנו", ו. א. את המוחר, שהיה שייד להן (בראשית, ל"א, ט"ז—ט"ז).

בכל הדרכים, שהאשה נקנית, אסעלידי שוה, שבי או קניה, היא שייכת עכשוו לבעל בתור קנינו. הנשואים הם עכשו נשואי, בעל: האשה הולכת אל הבעל לחיות אצלו, במשפחתו, בין בני-שכטו; והבנים מתיחסים דרך האב לבני משפחתו או שבטו שלו. וכאן עלי לנסות קצת הצדה ולהעיר, שלכאורה יש כאן סתירה: הרי בשני מקרים של קנין האשה בשוהדכספ האובאים, כאן, מקרה-יעקב ומקרה-דוד, לא היה הבעל אדון-האשה. לבן מוען, שנשי יעקב ובניו הם בניו שלו, ויעקב מודה לו בשתיקה. שאול נותן את מיכל בתו, שקנה לו דוד עלידי פעולה מדנית, לגבר אחר לאשה. באמת כונתי היתה כאן רק להביא דוגמאות של קנין האשה בכסף או בשוהדכספ ולא ראיה, שקניה כזו עושה את האשה לקנין-הבעל: על זה ידובר להלן. אולם גם ראיה לסתור אין בשני המקרים המובאים. במקרה של דוד ומיכל, בוודאי השתמש שאול בפירוילגיה המלכותית שלו כדי לקחת את בתו מדוד לאחר שזה עזב אותה. ובאמת, כשדורש דוד את אשתו מיכל שוב מאישרבושת, הוא מטעים, שהיא קנינו, שקנה בשוהדכספ (אשר ארשתי לי במאה ערלות פלשתים). מה שנוגע למקרה של יעקב, נדמה לי, שמקרה זה ביוחד בא לאמת את התיאוריה המבוארת למעלה, שהיה המעבר מן התקופה המטרונימית אל התקופה הפטרונימית אצל העברים הקדמונים בימיהאבות. בתור בורה מבית-אביו נכנס יעקב לכתחלה לנשואי, ביאנה, שהיו עדיין קיימים בזמן פה ושם, לביתו של לבן. קנין נשיו בשוהדכספ, עלידי עבודתו, היו אפוא, בתנאים של נשואי-ביאנה, כלומר, שהן תחילה קנינו כל זמן שישב בבית-אביהן. אולם מכיון שהתחיל הרכוש הפרטי מצטבר אצל יעקב בצורת "מקנה" והוא רצה לצאת מרשותה של משפחת-נשיו ולעמוד ברשות-עצמו, לא נשאר לו אלא, להנה את בנות לבן כשבניות-חרב. בקצור: כאן מתגלות שתי צורות-חיים שונות; האחת, זו שהולכת ומטשטשת מרוב ימים—המטרונימיות, והשניה—זו שהולכת ומתגלמת עכשו וקורמת בשר ועור—הפטרונימיות. בכלל, רק אם נשים אל לבנו, שהזמן ההוא היה זמן-מעבר, נוכל להמלט מסבך הסתירות והניגודים, שמתגלים בשרידיהמנהגים של אותו הזמן, מנקודת-המבט של התפתחות המשפחה אצל העמים הפרימיטיביים. העובדה הנזכרת שהאשה יוצאת, בתקופה הפטרונימית, ממשפחתה שלה, כדי לחיות במשפחת-בעלה, מרומזת בשם "שלוהים", שמשתמשים בו, בזמן הפטרונימיות, להוצאת המתנה הנתונה מאת האב לבתו בשעת-נשואיה (מלכים א', ט', ט"ז). כלומר, כשהיה משלחה מרשותו שלו לרשותו של בעל או של משפחתו. ובפירוש אנו מוצאים מנהג זה בשופטים, י"ב, ט': "ויהי לו (לאבצן) שלשים בנים, ושלשים בנות שלח החוצה ושלשים בנות הביא לבניו מן החוץ".

האשה הנקנית היא בבחינה ידועה כשפחה הנקנית: "שהרי גם השפחה נקנית לכתחלה כדי להיות לפלגש (שמות, כ"א, ז'—י"א). וב"עשרת הדברות" שזה קנין האשה לקנין אחר של הבעל: "לא תחמוד בית רעך! לא תחמוד אשת רעך ועבדו ואמתו ושורו וחמורו וכל אשר לרעך" (שמות, כ', י"ז). לבעל יש עבדו השלמין לא רק בנוסף, אלא גם ברוחה. קיום הגדר של האשה תלוי באשור הבעל, כמו שהיה תלוי באב כל עוד היתה "בתולה בבית אביה" (במדבר, ל'); ובאכילת תרומה וקדשים היא הולכת אחר הבעל ולא אחר האב (ויקרא, כ"ב, י"ב). הקנין הכספי הוא גורם חשוב בליכך בנשואים, עד שרק על-ידו נעשית האשה לקנין-הבעל, לאשת-איש, אפילו אם היא רק מאורשה לו (שמות, כ"ב, ט"ז—ט"ח). רק לאשה יש משפסמות בנותה-מאחרי בעלה; לאיש, בעל-האשה, מותר לזנות. לו יש משפסמות רק אם הוא מנאף עם אישה בעולת-בעל, ז. א., כשהוא נוגע ברכושו של חברו. לאיש הזכות לשלח את אשתו ולא לאשה לגרש את הבעל. לנשים אין זכות-הירושה, בעוד שהן עצמן עוברות בירושה¹. על כל פנים, ביחס למלוכה, ירושת נשיה-המלך סימן הוא לירושת כסא המלוכה. נתן הנביא אומר לדוד ה, כשהוא מוכיח אותו על מעשה בת-שבע: "אנכי משהתך למלך על ישראל ואנכי הצלתך מיד שאול; ואתנה לך את בית אדוניך ואת נשי אדוניך בחיך" (שמואל ב', י"ב, ז'—ח'). ושוב: "הני מקים עליך רעה מביתך ולקחתי את נשיך-לעניך ושכב עם נשיך לעיני השמש הזאת" (שם, י"ב, י"א),—ז. א., כשם שירש דוד את נשי-שאול, ועממן-גם את המלוכה, כך תהיינה נשיו שלו ירושה למלך הבא תחתיו. א-חיתופל, היועץ של דוד, שהיתה עצתו "כאשר ישאל איש בדבר האלהים", יועץ לאביש לום, המורד באביו, לבוא אל פלגשי-אביו, לאות נטילת המלוכה מידי אביו (שם, ט"ז, כ"א). אדוני-הבן חגיית, "המתנשא למלוך", מבקש מן המלך שלמה, על-ידי בת-שבע, את פלגשי-אביו, אבישג השונמית, לו לאשה. אך המלך שלמה יורד לסוף-דעתו של אדוניו ועונה לאסו: "ולמה את שואלת את אבישג השונמית לאדוניו? ושאלו לו את המלוכה?" (מלכים א', ב', י"ג—כ"ה),—כלומר בלקיחת אבישג לאשה תהיינה לאדוניו תביעות על המלוכה.

ואולם כהו של הבעל מיגבל הוא אצל העברים. אין לו שלמין מוחלט על הגוף של אשתו; אין לו רשות להמיתה אלא על פי בית-דין, ורק אם יש לו טענת-זנות נגדה,—טענה, שעולה לו במאה כסף קנס אם היא מתברית, אף הוא רק "שם לה עלילות-דברים" (דברים, כ"ב, י"ג—י"ט). לבעל אין רשות למכור לא את אשתו ולא את פלגשו (שמות, כ"א, ז'—י"א). ובכלל היה מצב האשה טוב אצל אבותינו הקדמונים. האשה היתה קנין הבעל בעיקר בתיאוריה; במעשה היו הנשים לפעמים קרובות השולמות בבית (עין בראשית, כ"א, ט' ואילך; עמוס, ד', א'—ב'). לנשים העבריות היה אפשר להיות נביאות. שופטות, נזירות, וגם תפקידים דתיים אחרים היו להן אפילו בתקופת-הפטרנימית. לאם

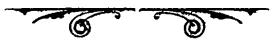
1 ש פ א ר ק י ו ס ט ר ס א ר ק ח ו ש ב י ס . ש ג ס ח ק י ח י כ ו ס הוא חוץ העברה האשה בירושה להאח.

מחקרים סוציולוגיים בחולדות העברים הקדמונים

המלך היתה השפעה בהצדהמלכות בתור „גבירה“.

כמובן היה מוגבל כמו של האב על בנו: patria potestas (בהדאב המוחלט) הדימו לא היתה במציאות אצל העברים! לפחות, אין אנו מוצאים דמו לזה בתנ"ך. לאב היתה, אמנם, זכות רחבה על בנו. היתה לו חשיבות למכור את בנותיו לשפחות, ה. א. לפלגשים, ולהעלות את בנו לקרבתו. אולם בעניינהולין אין הכה בדי האב להדיג את בנו; הוא יכול רק להגיש את מענותיו נגדו לוקניהעדה, ורק בידם לשפוט משפטימות, אם הם מוצאים בו חטא משפטימות (דברים, כ"א, י"ח—כ"ד; וגם בשמות, כ"א, ט"ו וי"ג, בודאי רק על-ידי זקני העדה).

ועוד הופעה אחת יש בשיטתהנשואים הקדמונית, שכדאי לשים לב אליה, כי השיטה נכר גם בדבריימיהעברים. הנשואים הקדמונים היא אֶכסוגאמיים (נשואי חוק), ו. א., שהיה איסור על נשואיפנים, בתוך אותו ביתהאב או אותה המשפחה; היו צריכים לצאת ולהתחתן מחוץ לגדר של קרבתהדם —, אך היו אֶנדרוגאמיים (נשואיפנים), ה. א., שהיו הנשואים חוקא בתוך אותו ביתהאב או אותה המשפחה. הצורה השלטת אצל העמים הפרימיטיביים היתה, כנראה, האֶכסוגאמית. בתנ"ך אין זכר לאֶכסוגאמית, ולעומת זה יש מנהגים הרבה, שמרמזים על השיטה האֶנדרוגאמית. אברהם משביע את אליעזר עבדו, „אשר לא תקח אשה לבני מבנות הכנעני, אשר אנכי יושב בקרב; כי אל ארצי ואל מולדתי תלך ולקחת אשה לבני ליצחק“ (בראשית, כ"ד, ב). לבן אומר ליעקב: „טוב תתי אותה (את רחל) לך מתתי אותה לאיש אחר“ (ישע, כ"ט, ט), מפני שהוא היה שארבישרו. אבל גם השיטה האֶנדרוגאמית כבר הולכת ומתפוררת בימיהאבות. רבקה, שיש בה קונסידראטיביות של הנשים, מתאוננת על זה: „קצתי בחיי מפני בנותיחתי! אם לוקח יעקב אשה מבנותיחתי כאלה, מבנות הארץ, למה לי חיים!“ (ישע, כ"ז, ט"ו). עשו לוקח לנשים את יהודית בת בארי החתי ואת בשמת בת אלון החתי (ישע, כ"ו, ל"ד)¹. ורק כדי לעשות נחתהזה ליצחק אביו, שרעות בנות כנען בעיניו, הלך עשו אל ישמעאל ליקח את מחלת בת ישמעאל אחות נביות על נשיו לו לאשה (ישע, כ"ה, ו—ט).

(1) לנשואים כאלה אי-אפשר לקרוא אֶכסוגאמיים, מכיון שלא נתהוו משום איסור נשואיפנים; הם היו, פשוט, התרת המבוי של נשואי-חוק.
(2)

בְּסִבְכֵי-הַיַּעַר

ספור

(סוף).

מאת

מרדכי בן הלל הכהן.

מז.

על המלאכה ביער-קאזימיר הפקיד קיניגסברג את אביגדור בנצ'ים, קרובה של זלדה אשתו. זה היה פקיד חרוץ, זריז ושוקד על מלאכתו. יודע פרק בחשבונות. ואולם חשוד היה קצת על הנאמנות ולא כל היוצא מפיו היה אמת; ועל המגרעות הקטנות האלו כסתה קרבת-המשפחה של דגירת קיניגסברג. אביגדור בנצ'ים קבע את משרד-היער באחד הכפרים אשר בעמקי-היער, שכר למשכנו בית מאת זקן-הכפר, אכר אמיד, שכנה את הבית לבנו, שעמד לישא אשה בחורף הזה, אך נלקח לצבא. מתוך הבית גדרו חדר מיוחד בשביל נחום יחסי, חתן-קיניגסברג, שהתכוון לשבת כמעט בקביעות במשרד-היער. אביגדור בנצ'ים התחנך מנעוריו בין פקדי-היער, ידע את הדרכים ואת המנהגים שלהם, והסתדר לא-רע. באורווה עמר סוס בריא ושמן, אשר קנה לצרכי-נסיעותיו אל הכפרים, וגם את העגלה שלו עם קסצי-העץ נתן לו קיניגסברג: אחר קנית יער-קאזימיר מצא לאפשר לקנות לו עגלה יותר טובה ולרתמת זוג-סוסים.

היה בראשית כסליו, וליום-השבת באו מן היער לפקוד את נזיהם בוויסילובקה גם הפקיד אביגדור בנצ'ים גם נחום יחסי. אביגדור מצא לו איזו אמתלא אל קיניגסברג, וחתנו של בעל-היער לא היה זקוק לשום אמתלא. מן הדין-זהחשבון. שקבל קיניגסברג משני הבאים על-מהלך העבודה ביער, לא היה הסוחר שבע-רצון. מה שהעלים המשולח גלה חתנו. הסתיו בשנה זו הולך ונמשך, שלג טרם יראה ודרך-חורף עודנה רחוקה. במצב זה האכרים כולם פנויים מעבודה חוץ לביהם, ופקדי-היער צריכים להשתמש בזה ולהרבות, ער כמה שאפשר, בפועלים חוטבי-עצים ומסתתי-קורות. והנה סוחר היערות הקרובים ליער-קאזימיר מתחרים באביגדור; והצעיר יחסי הלא הוא אך מיוון במסחר, אך מתחיל, ומספר הפועלים ביער-קאזימיר הוא מעט, לפי השערותו של קיניגסברג. לפי כל הידיעות הבאות. מחירים טובים נשקפים למחורות

יער, ובכלל זה שוקדים המוהרים להרבות בסחורה, ואת האכרים הפועלים מתוך הכפרים הנובלים את יער-קאזימיר לוקחים אחרים, אלה המתחרים בו; אבל למה ניום ולמה יישן אביגדור? — קיניגסברג צריך לאחוז באמצעים לבלי לאחר את המועד.

ביום-השבת בבוקר, אחר התפלה, צוה קיניגסברג על אביגדור לשלוח ממחרת השבת ציר מיוחד אל הכפרים אשר בסלך הנשען על גבול סלך דניסרובסק להביא סתתי-עץ לעבודת-הקציעה, ובזמן-המנחה הודיע אביגדור בנצי'ם לסב'לה=ההולך, שתיכף אחר הבדלה יכנס אליו: יש לו לשלחו במלאכות רחוקה ביום הראשון כאור הבוקר. מב'לה מהר לבשר את הדבר לאשתו, וידעה האשה ושמחו גם ילדיו, כי הקרה לפניו ה' הזן ומפרנס אותם עבודה בשבוע הבא.

מב'לה=ההולך היה כבן שלושים ומעלה, ואת לחמו היה מוצא בלכתו בשל'חיות שונות מאת סתרי-היער בוויסלובקה. היה מוליך סקודות אל משרד=היערות מאת בעליהם, היה מעביר כספים אל היערות ואל הנמלים ואף היו שולחים בידו כספים לעיר=הסלך אל הבאנקים. אלפי רובלים היו שולחים על-ידו וכל אסון לא קרה לו. הוא היה הולך רגלי, עובר מאות פרסאות ומקלו בידו ותרימלו על שכמו, ובכפרים היה לן אצל היהודים הפונדקאים.

במוצאי-השבת נכנס מב'לה אל אביגדור בנצי'ם, והוא נתן על-ידו מכתב אל הפונדקאי בכפר הר=הגלחים אשר בסלך צרינין, ובמכתב זה בקש מאת "הרבני הספורסם מוהר"ר יודל" לשכור בכפרו חמשים או ששים פועלים מומחים להקצעת=קורות, ולשלחם "למענה"ש חומ'י" לעיר=קאזימיר. ואת פרטי הענין—כתב אביגדור—ימסור לו "ידידנו המוכ"ז וד"ל". והפרטים" היו שהוא שולח חמש-מאות רובל במוזמנים ולהוצאותיו יקבל הפונדקאי רובל אחד מכל פועל.

אך האיר יום=הראשון—ומב'לה יצא עליו ושמח לדרכו. הוא לא היה לוקח עמו כל צידה לדרך, וגם את תיק הטלית=והתפילין היה עוזב בביתו. הערום והמחוסר=כל אינו מסתיר מפני שוודי-דרך; ומב'לה היה נזהר למשוך עליו כל חשד. הכפריים היהודים היו מכלכלים אותו כגֵּאת כל עני עובר=אורה, וגם את מכשירי=התפלה לא ימנע איש ממנו.

ביום ההוא בצהרים שב אל משרד=היער אביגדור בנצי'ם, אחרי שמעו את תוכחתו גם מפי אדונו וגם מפי הגברת קיניגסברג. היא הזכירה את כל פשעיו וחטאותיו, ואמרה לו בפעם המאה והאחת, שאך בזכותה נתנה המשרה ביער על שכמו, ויזהר מאד לבלי יעות אורחותיו. —

ממחרת היום חשב קיניגסברג ומצא, שאך טוב לו לנסוע הוא עצמו אל משרד-היער, לראות בעיניו את העבודה ואת המעשה, אשר סקידיו עושים שם. לא מן החכמה, ובנוגע לשותפו ברוכמאן—גם לא מן היושר הוא. שמסר את כל העסק לידיהם המסופקות של אביגדור בנצי'ם. נחום חתנו נשאר בבית ולא שב עתה אל היער. הסתר הצעיר נענעים לו על אשתו הצעירה ועל חיי=העירה השמחים,

וישיבה של שבועות אחדים במשרד-היער שעממה אותו. קיניגסברג החליט לנסוע היערה, וממחרת הבוקר צוה לרתום את סוסיו השנים ויצא לדרך. והעגלה הכבדה עברה על פני הריצים גשמי תקופת-מרחשוון קלקלו את הדרך, והעגלה הכבדה עברה על פני הריצים עמוקים והתהפכה מצד אל צד. כבר היה לילה כאשר הגיע קיניגסברג אל הכפר אשר בעבר הנהר, במקום שמשרד-היער נמצא שם. אביגדור בנצ'ים ויתר הפקידים לא פללו, כי אורח לא־רצוי זה יבוא עתה אליהם. השלחן הזה ערוך והאנשים אך נגשו לאכול את ארוחת-הערב. היהודי הפונדקאי בכפר, הנותן אָבלם של פקדי משרד-היער, ידע נפש אורחו והיה מאכילם לשובע; המשרד משלם ביד רחבה. על השלחן היה כל טוב: משמנים וממתקים וגם המזג לא חסר. עינו הצופיה של קיניגסברג סקרה רגע את כל אשר על השלחן, וירע הדבר בעיניו מאד. הן כל האנשים האלה עניים הם, נשירים וילדיהם בכיתם רחוקים ממאכלי-האווה כאלה, והם שמחים אם לא יחסר להם לחם; למה זה, איפוא, יעשו להם אלה חגים על חשבון-הבעלים? ...

קיניגסברג ברך את היושבים, שחרדו לקראתו. הוא הצטרף אל המסובים, אך אכל מעט, ואחרי צוותו על הסוסים ועל עגלונו ואחרי שתותו כוסות-טה אחרות הלך לחדרו של נחום חתנו ויעל על המטה.

כל יום-המחרת עשה בתוך היער. עבר מקבוצת-פועלים אחת אל קבוצה אחרת, בחן ובדק את עבודת-הקבוצה הקציעה והסתות. רבים היו הדברים, שלא ישרו בעיניו. הוא מצא שגיאות בנוגע לסדור ההטיבה בחורשות שונות, והעיר את הפקידים על השגיאות האלו. אביגדור בנצ'ים, אשר ידע היטב את קיניגסברג והכיר את אָפיו, ראה והוא אך מתאפק, אבל נרגז הוא ולבו רע עליו. הוא נסה להסיר מעליו את האשמות בנוגע לסדור העבודה ולהטיל אותן על שכנם נחום יחסן, חתנו של קיניגסברג. שבאופן רשמי הוא המנהל את העסק; אבל קיניגסברג אך שלח אליו פבט—ונשתתק. בערב היום ההוא בדק קיניגסברג גם את ספרי-החשבונות, וגם שם לא מצא את הסדר הדרוש. לכאורה, בזה אשם רק נחום יחסן לבדו, כי הלא יודע ומבין הוא בספרי-החשבונות וזאת היא גם תעודתו העיקרית במשרד-היער; ואולם אחר העיון מצא הסוחר המנוסה רשימות אחרות, שלא יצאו אצלו מכלל חשד של מעילות, וכמובן, מצדו של הפקיד הראשי... אברהם-חיים לא היה מטהיר-החמה ומן המטילים אימה על פקדיהם. לא גער גם הפעם באביגדור וביתר הפקידים; אך לבו לא היה טוב עליו, ויחליט לשוב לביתו מחר, ביום החמישי.

כאשר קם ממחרת הבוקר כבר היה מטר על הארץ, והוא אמר לחכות, אולי יחדל המטר. עברו שתי-שלוש שעות והשמים עדיין מטפטפים ואינם חדלים. קודם הצהרים צוה קיניגסברג לרתום את הסוסים. וגשפה רפה נפרד מאת פקדי-המשרד ויסע לביתו. זהו מילך של ארבעים ווירסמה, ובזמנים כתקונם עוברים מרחק כזה בארבע-חמש שעות. אבל הסתיו בארץ, והגשמים כאשר החלו בכוקר כן הם מוסיפים לרדת וטורדים מאד את הנוסעים ואת הסוסים. הדרך כולה בצאות, מלאה רפש וטיט. בכבדות מושכים

דסוסים את העגלה, כל רגע מוכרח הוקן קאסיאן לקפוץ מעל דוכנו ולעזור לסוסים למשוך בעול, ויש אשר גם הסוחר מוכרח להמריח את כבודו ולדרת מעל העגלה. שוקעים טובעים ברפש־הדרך גם הסוסים, גם העגלה.

—לא, בעל־הבית, —אמר קאסיאן אל אדונו: — צריכים לעמוד מעט. עוון ימצאנו על הסוסים. ינחו-נא רגעים אחדים.

קיניגסברג הסכים לדברי עגלונו. באמת אין כח עוד בסוסים ללכת הלאה. זה שלש שעות מושכים המסכנים הללו בעגלה כבדה, ונטפי הגשם התערבו על בשרם בנטפי זעה לבנה. קאסיאן ישב את ידו מתחת הסמלונים שעל צוארי-הסוסים, והנה כולם רטובים מזעה.

— כמה עברנו? —שאל קיניגסברג.

—חלפנו רק את יאקישבקה, —ענה העגלון: — כשתים-עשרה פרסאות, לא יותר. הוי, אלי, אלי! ..

והגשם אינו חדל. אין זה מטר סוחף, אשר ככלות זעמו יעבור ויחדל; זהו גשם-סתיך, היורד לו לאט-לאט ואינו פוסק. מעילו של קיניגסברג כבר ספוג כולו מים, ומעל שדות-כובעו דולף קלוח דק. קיניגסברג נראה מנוחך קצת בעיני עצמו: עומד הוא בתוך הבצה, מביט אל המרכבה ואל הסוסים ואינו עושה מאומה.

— ננסה לנסוע הלאה, קאסיאן, —אמר.

היום החל לרדת. בתקופה זה ובמצב-אוויר כזה זמן בין-השמשות בא מבלי אשר תרגיש בו, והתעף עינך — וכבר היה לילה. לפי חשבוני-הלוח, היתה הלבנה צריכה להראות על פני הרקיע; אבל השמים מכוסים עננים כולם, ועל הארץ חושך. היתה כבר השעה השביעית בלילה כאשר הגיעה העגלה עד הפונדק שעל-יד המעברה. הסוסים נצבו מאליהם על יד פתח-הבית.

— ברוך-השם, כי באנו —אמר קאסיאן.

— ויהיה עלינו ללון פה, כפי הנראה, — הוסיף קיניגסברג בידתו מעל העגלה כולו שבור ונאנח: — איזו דרך! ...

אל הפונדק נכנסו דרך מסדרון רחב ואפל, שחצה את כל הבנין לשנים. המחצה הימנית היתה אולם גדול ומרובע ולאורך כל קירותיו ספסלים עשויים קרשים עבים למושב האנרים המתאספים שם. משמאל המסדרון הארוך כרחבו של הבנין היה משכן לפונדקי ולמשפחתו. גם זה היה מתחלת-בנינו אולם גדול מרובע. ועתה חפס חנור כרסני פנה אחת, ומסך של קרשים דקים נמשך מקנה-החניר עד ארון-בגדים הנשען על-יד הקיר. מאחורי המסך היה חדר-אמטות של הפונדקאי וילדיו, ויתר האולם היה בשביל האורחים העיברים וישובים. מעל ספון ההדר ירדה מנורה תלויה. שהפצה אור על כל חלקי החדר, גם מאחורי המסך. ספה ישנה וקרועה ושלחן גדול מלאו את רדוש-דבית. קיניגסברג נכנס אל הבית, המלא אורה וחום. בגדיו עליו היו רטובים, וכולו נוטף מים-גשמיים. הוא הסיר בכבדות את מעילו, אך גם בגדו מתחת למעיל היה

רמזי, בעל-הפונדק קבל את פני אורחו בכבוד, ויעזור על ידו למשוט את מעילו וגם להסתדר בחדר. כאשר נגש קיניגסברג אל הספה לשבת עליה ראה והנה בקצה הספה מונח ענל קטן מקופל על ראשו ועל רגליו הקדומות. הענל סקח את עיניו ויסגור אותן שוב.

— אך אתמול נולד. — אמר הפונדקאי כמתנצל.

— לא כלום, — אמר קיניגסברג, כמו השכנות הזאת נעימה עליו: — האם

ימצא, רבי אברמיל, איזה דבר לסעוד את הלב?

— בשר אין לנו: רק זה עתה שחטנו עגלה ולא עשינוה עוד; השוחט עודנו

פה. וגם חלב אין, כי רק אתמול ילדה הפרה שלנו. אולי חביצה?..

— תן מה שחתן, כי רעב אנכי, — אמר קיניגסברג: — וצוה על המיחס.

— זה אפשר. אבל דמה אפס אצלנו, — התנצל הפונדקאי.

— אפשר וימצא מעט מה אצלי, בצקלוני, — אמר קיניגסברג: — אך הגישה לאכול

וגם לעגלוני תתן. אולי יש אצלך כוס יי"ש? — צק לו, כי הזקן שלי כולו רועד מקור.

— חלילה, רב אברהם-חיים! — התחלחל הפונדקאי: — מה אדוני מדבר? יי"ש

אצלי בבל יראה ובר ימצא. יודע אני כבר את המעם; חצי-שנה ישבתי אסור. די לי.

והפונדקאי הלך לראות לאורחו ולצוות על האכילה ועל המיחס.

שעה שלמה עברה עד אשר הביא אברמיל את החביצה. במקום חמאה היו

הביצים מטוגנות בשמן-קנבוס או בדומה לזה, וגם היתה נחרה קצת. קיניגסברג אך

טעם מן המאכל — והעבירו מלפניו הצדה.

— והמיחס מתי יהיה? — שאל את הפונדקאי. הוא קוה, באין ברירה, לאכול פת

בטה ולהשקיש את רעבונו.

— ראיתי ונוכחתי, — אמר הפונדקאי, — שגם הסוכר כלה אצלנו. אשתי הלכה

היום העירה, צריכה עוד הלילה לשוב, ובוודאי תביא סוכר.

— גם סוכר גם מה יש אצלי מן המוכן בצקלוני, — אמר קיניגסברג. ובעוד רגעים

אחדים הוסיף: — וביום-סגריר כזה אתה נותן לאשתך ללכת העירה?

— נשים... בודאי נחון היה... יודע אני? — נמנם הפונדקאי.

בשעה טובה בא גם המיחס, כולו מלוכלך. קיניגסברג שתה כוסות אחדות. הוא

היה עיף ורגזין ועצמותיו דרשו מנוחה. חוס-הבית גם הוא השפיע עליו, והוא בקש

להשתרע. להתחתחח על הספה. הרגיש בזה הפונדקאי, נטל את הענל וניחחו על המשכב

הבולט מן התנור, ומחדר-המטות הביא כר למראשותיו של קיניגסברג. מכסה-הכר היה

מזוהם לא-מעט, אך קיניגסברג הבלוי על בחילתו וישכב, ויצו לקחת מעל פניו את המיחס.

אך ישכב האיש — והמון פרעושים, יתושים ופשפשים סבבוהו; כתרואו ושתו

עליו מכל עברים. קיניגסברג המסכן התהפך מצד אל צד, נלחם נלחם עם צבא הסומזמים,

המרקדים והמכאישים הנושכים אותו, ולא יכול להם. הוא קם ושכב, שכב וקם,

הסך את הכר בכה וכה — ואין נחת. שמחו, כפי הנראה, הווללים הקטנים האלה לקראת

גוף בריא, חדש ובעל-בשר, ולא חפצו להפד מעליו. כחצות הלילה באה הביתה אשת הפונדק. אז כבו את המנורה התלויה והמשפשים תקפו את קינינסברג על פני כל החויות ביתר עז. אף רגע לא נתן תנומה לעיניו. פעמים אחדות יצא החוצה לראות, אולי יאיר בוקר ואפשר יהיה לעזוב את המקום הנורא הזה ולנסוע הביתה. הגשם חדל, אך עוד היה חושך על הארץ. ואך עלה השחר העיר את קאסיאן, צוה לרתום את הסוסים ויסע לדרכו.

—איפא לנת?—שאלה אותו זלדה בבואו הביתה.

—כן, לנתי!—ענה קינינסברג בהתול מר:—אצל אברמ'ל, על-יד המעברה.

תצא אש ותאכל את המקום הארוך הזה, רבוננו של עולם!—סיים הסוחר בקללה.

אבל היה איש. אשר ברך את אברמ'ל ואת ביתו.

כשעתים קודם שהגיע קינינסברג אל הפונדק על-יד המעברה. לפנות ערב, בא אל הפונדק גם סב'לה-ההולך מודענו, בשונו מן המלאכות, אשר שלחו אביגדור בנצי'ם לכפר-גלחים. הוא עשה את דרכו שני ימים רצופים, וביום השלישי בא אל מחוץ-חפצו ויתן על יד רבי יודיל הכפרי את מכתבו של אביגדור, וגם את ה"פרשים" היוזעים לנו מסר לו. סב'לה נתקבל בביתו של הכפרי כאורח הגון ורצוי. שהביא לו רוח ופרנסה; הציעו לו מטה, האכילוהו והשקוהו מכל הטוב אשר בבית וכיד הכנסת-אורחים הטובה על היהודים יושבי-הכפרים בפלח צרנין. עוד בערב ההוא מלא יודיל הכפרי את אשר פקדו עליו: הזמין אליו את זקני-הכפר, סתם את פי הצעקנים במתן-בסתר, כבד, כנהוג, את "העולם" בהין י"ש—ושכר את הפועלים לשלחם אל יער-קאזיסרי, כפי כתבי-החחה, שבפניו נכתבו ובפניו נחתמו באותו מעמד כדת וכדין. ממחרת הבוקר שלח לשלום את סב'לה ויתן על-ידו את כתבי-החחה, וגם—שלושה רובל מתנה מאת רבי יודיל, שכר "פעולה טובה",—דבר, אשר סב'לה לא קוה לו. כל היום-הרביעי הלך סב'לה "כגבור רץ אורח", ולבו טוב עליו. אך פעמים נח בכפרים בדרך, וכארבעים פרסאות עשה ביום אחד. ממחרת, ביום חמישי, התקדו השמים והי הגשם. סב'לה היה רגיל בהליכה, בגדיו עליו קלים ותרמילו כמעט ריק, והגשמים לא הפריעו בעדו. המים מלאו את החריצים ואת הדרכים הסלולות ויהפכו לבצית עד לבלי תת לעגלות לעבור; ואולם סב'לה ההולך רגלי מצא לו יטבילים בצדי-הדרכים ובין האילנות ופלס לו נתיבות, כפי שזיה אומר, "מבינות לנפשי-הגשם". אל הפונדק על-יד המעברה דגץ אך רד היום,—ובא, במקרה ולהצלחתו, ליום טוב: בביתו של אברמ'ל שחמו היום עגלה ונמצאה כשרה, ברוך-השם; סב'לה סר אל האולם ורגול מימין המסדרון, פשט את סרמיו-בגדיו הרטובים ויתלה אותם על המוט מעל התנור ליבשם. אחרי-כן עזר, לבקשת השוחט ואברמ'ל, לפשוט את העור מעל השחומה ובכלל "לעשותה", כלומר, לנתח את הבשר לנתחים.

—סב'לה,—אמר אליו בעל-הבית:—הנה מאחורי התנור עצים יבשים. קחה-

נא והסך את התנור, אם חפץ אתה בכבד צלויה. אישתי נסעה מן הבוקר העירה, ומלבד

מרק-כרוב אין כלום לארוחת-הערב.

בינתיים באה העגלה של קיניגסברג. הזקן קאמיאן נכנס גם הוא אל האולם, וטב'לה מכירו שש לו מקום מעל התנור לשטוח שם גם את סמרטוטיו הוא. טב'לה מצא לטוב ולנכון לא להכנס ולהראות את פני קיניגסברג, אם כי במלאכות פקידו וענינו הלך, ואולי בגלל זה... הסוחר יחקרנו וידרשנו, ולפעמים תכשל בלשונך ותדבר דברים אשר לא כרוח הפקידים, וזעם הסוחר את הפקיד, וכעסו ימצא באחרונה גם אותך. סומב שלא ילך... ארוחת-הערב אכלו בשלשה: אברם'ל, השוחט וטב'לה. אצל השוחט נמצא מעט גם מן המפה המרה. ברכו "במוזמן" אברם'ל הביא את המים ואת שְׁיָרֵי המה והסוכר של קיניגסברג ושתו מה לרויה. אחר-כך עלה טב'לה על התנור החם, ושנת-ישרים אחזתו וחלומות טובים שמחתו. בבקר קם שלו ונת, התפלל בדלוגים קלים בטלית-ותפילין של אברם'ל, סעד את לבו מן הנותר בערב, ויברך את בני הבית וילך לו. אברם'ל העניך לטב'לה להביא לאשתו, לכבוד-השבת, רגל מן העגלה השחושט וטב'לה עוד הספיק לחרף את הרגל קודם צאתו.

מעבר הנגר הדיך היא הַקְרִית, וכל בוקר לא היה שם. בגדיו של טב'לה יבשו במשך הלילה, וההולך מִיחֵב צעדיו ופוסע לו קומצות. הוא כולו שבער-צוץ ומדושן מחשבות משמחות. בשבוע זה האירה לו ההצלחה פנים. שמר בן-שלשה בכיסו— וכמה ישלמו לו מחיר השליוות? ששה ימים עבודה, ונפחות מחצי-רובל ליום בוודאי לא יחשבו לו. והנה לך עוד שלשה רובלים. ואולי יתן קיניגסברג גם ארבעה!... הלא זהו מהלך של שמונים פסאות—מאה וששים הלוך ושוב! אם ישאלו אותו לשכר-סרתו, יבקש חמשה, ואז בוודאי יתנו ארבעה. הכל תלוי במצב-רוחה של זלדה. היא רגזנית וצקנית, אבל חוננת דלים ונותנת ביד רחבה. אשתו באה אריה לבקש מעט כרוב חמוץ—הלכה זלדה ונתנה דלי מלא כרוב. ארבעה רובלים בוודאי יתנו. מה יעשה בכסף?... חיי'קה אשתו אמרה לו, שלו היו בידה שלשה רובלי, היתה מפסמת אוזנים בשותפות אם אשת-האופה שכנתה. ההיא נתן את שְׁיָרֵי הערסות וחיי'קה תשגיח על האוזנים; אפשר, אומרת חיי'קה, להרויח כפלים, מלבד הנוצות. אבל—לא! שכר-למוד קידם. בעד חורש מרחשוון כבר שלם שני רובלים, ועתה הנה כמעט חצי-כסליו—ועוד טרם יכניס את שני הרובלים הבאים. והלא אייויק המלמד גם הוא עני כמוהו, ועוד יותר; הוא מעולם לא ירויח שבעה רובל בשבוע אחד. והמלמד שוה, ראו! הוא לשכרו. טוב עשה, שזוציא את איצ'לה בנו מן ה"תלמיד-תורה". שם מלמדים חנם, אבל הלומדים—ברכה לבטלה. ואיויק יעשנו לאיש, אם ירצה השם... ונזכר טב'לה מה שהיה לו בשבוע שעבר עם בנו זה. הוא קרא קריאת-שמע ואמר: "בלכתך בדרך"—כך הוא גורם תמיד, מיום עמדו על דעתו. והנה איצ'לה מתקן לו ואומר: "אבא, צריך לומר (ברוך) ולא (בדרך)". אני אומר: לא, והוא אומר: כן. הביא את ה"סידור", והנה הצדק עמו, עם השקצ'יק הזה. יהיה לאיש, אם ירצה השם. לימית-החורף צריך לקנות לו נעלי-לבר, ותתחם הסנדלר יתפיר-עור על סוליותיהם. הנער חלש ורפה-כח ובריאותו

זקוקה לשמירה.

כך הוא הולך לו מלא-מחשבות. יבוא הביתה עוד מרס יבוא השמש. מסר לאשתו את תרמילו ואמר לה על-דבר הרגל אשר בתוכה, למען תוכל עוד להכינה עם טמינת-החמין לשבת. בקש מידה חלוק נקי וימהר אל המרחץ.
—איפה לנת בלילה שעבר? הלא נשם היה כל יום אתמול, —שאלה אותו אשתו בדאגה.

— אצל אברמ'יל, על-יד המעברה. לנתי כמלך בגדוד". סעודת-פורים היתה לנו שם. שחטנו אצלם אתמול; הוא גם את הרגל נתן לי בשכילך. יברכנו ה' בכל אשר יעשה.

יז.

הימים הראשונים ליאנואר הם ימי-השוק בהומיה. אל השוק הגדול הזה באים מדי שנה בשנה אנשים רבים לא רק מרוסיה הלבנה ופוליסיה. גם מן המקומות הקרובים של אוקריינה באים לקנות ולמכור את תעשית המחזות, את כל אשר יוציאו היערות הגדולים והאדמה העשירה במקומות האלה, מתקצצים אל ה"ירד" הזה אנשים לאלפים מכל הסוגים והמעמדות, למן הקבצנים המחזירים על הפתחים עד אדוני האחוות הגדולים, הבאים למכור את יערותיהם ויבול-שדותיהם ולקנות סוסים ומרכבות ועגלות-חורף, מלאכת האוקריינים. ביהוד רבו בין הבאים אל השוק הזה סוחר-יער למיניהם. ימי-השוק של הומיה לסחר-היער הם כימי שוק-הקונטראקטים בקיוב למסחר הסוכר. באים אל השוק אדוני-היערות וסוחר-יער, ובאים מערי-המורד קיני רפסידות ואדנים ועצי-הסקה. גם מחוסי הים השחור והים האוזבי יבואו אז להומיה. ועל צבא הסוחרים והמוכרים חונים המונים-המונים של פקידים ומשולחים וסרסורים, המריבים ומתחרים זה בזה, ונעשים שותפים זה לזה, וממלאים את מגרשי-השוק ואת הרחובות מסביב שאון והמולה. בת-המלון מלאים אז עד אפס. מקום, האורחים משלמים פי חמשה מכפי הרגיל, וגם בתים פרטיים נהפכים אז לבתי-אכסניות.

באו להומיה כמעט כל סוחר יער מוויסילובקה, ובתוכם גם אברהם-חיים קיניגסברג. השנה הבטיח השוק עסקים רבים וגדולים. כבר התחילה התחרות בין הקבלנים להעמדת אדנים למסלות הדרומיות. ואף גם זאת : אמת נכון הדבר, שהנהלת המסלה היקאטרינית החליטה, כדי לקמץ בהוצאות, לקחת מאת הקבלנים חלק אדנים גם מן הסוג הדק. באופן כזה יכול קיניגסברג למכור מתוך יער-קאז'מיר כמית לא-קטנה של אדנים. עוד היה לו משא-ומתן, על-ידי אחד הסיסורים, למכור כמות גדולה של עצי-הסקה ולהעמידם לקיוב לצרכי המסלה דקורסקית. וגם גמר המשא-ומתן הזה נדחה לימי-השוק בהומיה. למקום שיבוא גם הקבלן-הקינה, היושב בקיוב.

קיניגסברג הודיע על כל התקוות הנשקפות לעסק לזאב ברוכמאן שותפו, רציע לפניו, כי יבוא גם הוא להומיה לימי-השוק. הפעם לא התעצל ברוכמאן. החיים בימי-

השוק בהומיה הם הומים ועליונים, סותרים ומזכרים באים מערי-המורד, מן הדרום, אוכלים ושותים יחד. משחקים בקלפים יומם ולילה, — ומשחקים כדבועי, כמו שנוהגים אנשי-הדרום, שזקמנות הליסאית רחוקה מהם. הוצאות-השוק הן מרובות בין כך וכך, במעלות המסחר אלף יורד ואלף עולה, ועשרות רובל בין סוחר ובין רעהו מה הם, כי ישימו אליהן לב. ומבלים את הזמן בנעימים. הולכים גם לנשפי חסד וצדקה, אך גם שם השולחנות הירוקים תופסים את המקום היותר חשוב, וגם את ההכנסה היותר הגונה לקופת-החסד מכניסים שלחנות-הקלפים. זאב ברוכמאן ידע את החיים האלה בימי-השוק וגם אהב אותם, והוא בא להומיה למועד הנכון, יום אחרי-בואו של קיניגסברג, שהכין גם חדר בשבילו במלון „אירופה“, במקום שהתאכסן הוא.

—ומי בזה כבר מן הסותרים? — שאל ברוכמאן.

—הכל פה. — ענה קיניגסברג: — כמו לחתונה גדולה התאספו. באו האחים זאב ישרף, שניהם באו; גם את יוסי'לה מויק, סרסורם השנתי, הבהילו הנה. זלקין שלח את גיסו; כבר התראה עמדי, מנשש את הקירות ... בצהרים בא רובינוב מחירסון. ברוכמאן התעורר בגיל ויקרא:

—עתה תהי עקה (*) מכל עקא!

ביום השלישי לבואם ישבו שני השותפים לפנות ערב בחדרו של ברוכמאן ושתו מה. כל מסחר טרם יגמורו. הקונים עורם מתקשים לשלם את המחירים, שהמוכרים דורשים, מחירים גבוהים הרבה מן המקחים של השנה שעברה. אבל סוף-סוף יתרכו וישלמו; אולי יפחיתו להם דבר מועט. לבו של ברוכמאן מוב עליו, והוא חושב מחשבות כמה יבלה את הערב הזולף ובא: אם ילך ויצטרף לאיזו חבורה, או יצא החוצה ויזמין מכרים אליו.

דפיקה קלה בדלת.

—יבוא!

נפתחה הדלת ועל הסף נראה, עטוף בכנרי-דרך, האדון מאקובסקי! הוא אף זה בא, וחזר על כל בתי המלון שבועיר ולא מצא חדר לשבת בו. הוא גם בא אל המלון הזה, ובאין חדר מיוחד החליט לקרוא מעל לוח-האורחים, אולי ימצא שמות מכרים מאדוני-האחוזות. — ואני רואה — אומר הוא — שמות משפחה ידועים לי. ואמרת: אם אלה הסותרים שלי, לא יתנוני ללון בחוץ.

—לא נתן, לא נתן! — אמר ברוכמאן בתבה. הבניסו את האורח ויפנו לו את החדר.

ברוכמאן צוה להוריד את החפצים שלו לחדרו של קיניגסברג. מאקובסקי בא לימי השוק להחליף ולהסיר את סוסיו באחרים. יותר טובים. בידו עוד נשאר מעט מעשרת האלפים, שקבל מחיר-היער, ועוד שניים-שלשה חדשים יעברו ויקבל את עשרת האלפים הנשארים. מצב-רוחו היה טוב, ואף כי עתה, שגם מלון מצא לו.

(*) משחק-קלפים ידוע בין יהודי-רוסיה.

— ואני כבר חשבת, — אמר מאקובסקי, — שעלי יהיה ללכת ולבקש אכסניה אצל מיחניביץ.

— איזה מיחניביץ? — שאל קיניגסברג.

— אלכסיי אלכסנדרוביץ. הלא הוא יושב פה. העבירו אותו להיות סגן שר-המחוז בהוסייה. הן הוא היה המתווך ביני ובין מר קיניגסברג, — אמר מאקובסקי, בשומו אל ברוכמאן פניו.

— ואני לא ידעתי, — קרא קיניגסברג: — אילו ידעתי זאת, כבר הייתי מבקר אותו. עוד הלילה הזה אלך אליו.

— למה? — אמר מאקובסקי: — נשלח ונזמין אותו אלינו. תיכף יבוא וגם יד רביעית תהיה לנו.

גם ברוכמאן מהר להסכים לדברי מאקובסקי. ואולם קיניגסברג אמר: — כחפצך, וולאדיסלאב פראנצביץ; ואני תיכף הולך לבקר אותו; אני הלא ידעתי גם את ביתו. הכל צריך להיות במשטר וסדר. אחר-כך, אם אתם הפצים לבלות ערב אצלנו, יכול אני להזמין אותו אלינו.

הימים עברו על סותרינו בהוסייה בעבודה רבה, ברוב דברים עם הקונים השונים, וביחוד עם אנשי-הבנים והסרסורים, המטרידים את הסוחרים מאד, נכונים להגיע קיר אל קיר ומסכסכים את העניינים יותר משהם מקריבים אותם לידי גמר. סוף-סוף העסקים נעשו, כמובן, גם המוכרים, גם הקונים אינם עוזבים את השוק בלא-כלום. קיניגסברג מכר להסוחר מקיוב גם את עצי-ההסקה, גם את האדנים; הלן קנה את האדנים, אם כי דקים הם, בתקוה, כי יעלה בידו להשוות את הנתלת המסלה הקורסקית, שתקבל גם היא אדנים מן המפוס הקל הזה. כל המסתרים נעשו ונגמרו בידי קיניגסברג לבדו. הוא קבע את תנאי המכירות, הוא כתב וחזר וכתב את כתבי-ההתקשרות והוא התחשב גם עם הסרסורים ויתן שכרם. לעומת זה היה מאקובסקי על ידי ברוכמאן ... הם התהלכו יחד כל הימים, קנו "מציאות" בחנויות ובאהל-השוק, וברוכמאן הראה את ידיעותיו ואת מבינותו בעת שהמיר מאקובסקי את הסוסים שלו באחרים אצל סוחר-סוסים אחד מקורסק.

היה הערב האחרון לשבתם בהוסייה. רבים מן הסוחרים, ביחוד מן המקומות הקרובים, כבר גמרו את עסקיהם ויעזבו את העיר. השאון והמהומה הלכו וחדלו. התנועה ברחובות והדחוק על המדרכות נתמעטו. פסקה גם המהומה במסדרונות בת-המלון, שהמו כל ימי השוק כמשק-דבורים. הותנה, שאף הערב הזה יכלו בביתו של סגן שר-המחוז. לא עבר עליהם לילה, שלא שחק עמהם בקלפים אם במלונם או בחבורה אחרת; רק קיניגסברג היה חסר לפעמים, כי העסקים עכבוהו. הלילה הזה יבואו שלשתם: מאקובסקי, ברוכמאן וקיניגסברג. לביתו של מיחניביץ, ושם יהיו עוד אנשים ממעלה-החברה: נשיא-האצילים, שר-המחוז, ראש-העיר, וכדומה, והמלחמה על פני השדות הידועים תהיה גדולה.

מכרינו באו לביתו של סגן-שר-מחוז בתחלת הלילה. משעמם היה לשבת במלון בלי כל עבודה, ולכן, אך החשיך להם היום, הלכו האנשים אל המקום המיועד. —בבקשה, אורחים יקרים!— פגש אותם בעל-הבית בסבר פנים שמחות: — מיד, ידידים, נכון אני לפקודתכם. עד שיבואו הנותרים נשחה כוס-מטה. אך בבקשה לסלוח לי רגע קט: עלי לעבור על הפוסטה של המשטרה, שאך זה עתה הביאו לי מלמטה, מן המשרד שלנו. ווארינקא!— קרא אל אשתו: —קבל-נא את פני האורחים. תיכף אצא אליכם, ובדברים האלה נכנס לחדר עבודתו.

אבל הוא לא שב תיכף. עברו עשרה רגעים, רבע שעה, חצי-שעה ... אחרי-כן פתח מיחניביץ את הדלת ויקרא למאקובסקי, ויביאהו אליו החדרה, ויסגור הדלת אחריהם.

—זה אשר קבלתי אך עתה מן הפוסטה, — אמר הסגן, ויתן על-יד מאקובסקי נייר.

בנייר הזה היה כתוב כדברים האלה:

"המשטרה העירונית בדניפרובסק מציעה לפני המשטרה המחוזית בהומיה להודיע לאציל וולאדיסלאב פראנצ'ביץ מאקובסקי, הנמצא עתה בעיר הומיה, שהעירוני וואסילי איוואנוב, כפי הידיעה שהגיש היום אל המשטרה העירונית, בתוספת הכסף הנחוץ לפרסום כפי החוק, בטל את הכח וההרשאה, שנתן בשעתו להאציל מאקובסקי לנהל ולכלכל את עניני האחוזה שלה, של וואסילי איוואנוב, אשר במחוזות ביביק וסמילובקה, פלך דניפרובסק, ומהיום והלאה אין לאציל מאקובסקי שום יפוי-כח לבוא בשמו של וואסילי איוואנוב, וכתב החוזה וההרשאה הנמצא בידו בטל ומבוטל ועליו להחזירו לידי המשטרה. האציל מאקובסקי יעיד בכתב-ידו, שהוא קבל את ההודעה הזו, ואת התעודה תואילו לשלוח למשרד המשטרה העירונית בדניפרובסק".

מאקובסקי קרא את הנייר וחזר וקרא, ופניו נפלו מאד.

—איוו חירות בלתי-מובנת!— קרא וימשוך בכתפיו.

—פשוט מאד. וואסיל נמצא נבל. הוא מבטל את הכח וההרשאה. אומר לקחת

לעצמו את האחוזה שלך... העירוניים האלה!... ומה אתה חושב לעשות עתה?— שאל מיחניביץ בהשתתפות בצערו של מאקובסקי.

—ואת הנייר הזה להסתיר, להטמינו תחת השלחן—אי-אפשר לך, אלכסיי

אלכסנדרוביץ? — שאל מאקובסקי.

לעג מר נראה על שפתי הסגן:

—ראשית, כבר הכניסו אותו בספי-המשרד; הנה: המספר והיום. ושנית, מה

יעילך זה? היום או בעוד ימים אחדים— וכי לא אחת היא? — אמר מיחניביץ: — אולי לקרוא את קינגסברג הנה? — הוא איש-תחבולות...

—חלילה!— מחה מאקובסקי: — מהם צריך להסתיר את כל הדבר. הנה שאלתי

ממך: אולי אפשר לסדר את הענין, שלא תודיע אותי המשטרה המחוזית שלכם על

דבר בסול הכח וההרשאה?—הן יכולתי לנסוע היום מהומיה, לצאת את העיר—ואינני פה. ילך לו הנזיר הזה ויחפש אותי במקום=כגורי התמיד, ביבושת אחוזתי.

—אבל מה ויעילך זה, חביבי?—שאל מיחניביץ:—איזו תועלת תצא לך מכל אלה?—הלא סוף=סוף תמצאך ההודעה הזאת, כמו שאמרת: ביבושת. אם לא היום—בעוד שבוע, עשרה ימים. הן אין אתה מסתתר.

—חשבתי בלבי,—אמר מאקובסקי בשפה רפה, כמו לכו הכה אותו על דבריו:—אולי יצלה הדבר ליספיק ולקבל מאת הסוחרים את המחצה השנייה, את עשרת האלפים, שעליהם עוד לשלם מחיר=היער. הזמן הוא בראשית האביב. ואולי היו משלמים לי היום, ומחר תוכל למסור לי את ההודעה באופן רשמי...

—אבל הן זמן=התשלומים הוא רק בראשית האביב...—העיר מיחניביץ.
—ועשו לי הסוחרים את המזכה הזאת. אני אתן להם איזו הנחה. אולי תעזור לי אתה בזה?—אמר מאקובסקי בלשון=בקשה.

מיחניביץ התהלך בחדר וחשב, ולסוף אמר:
—שמע נא, וולאדיסלאב פראנציביץ; מזה לא יצא דבר. אין טומנים את המרצע במרצוף. אי=אפשר לבוא פתאום, הלילה, אל האנשים ולבקש מהם את הכסף, שעליהם לשלם רק בעוד שלשה חדשים. עשרת אלפים רובל כסום קטן הוא, כפרט כימי=החורף, כשהכסף נחון מאד לסוחר=היער. והעיקר—אני בטוח, שהיום או מחר יודע גם להם, להסוחרים, כל זה. וואסילי זה בוודאי יודיע גם אותם...

אל חדר=העבודה נכנסה אשת מיחניביץ. היא הודיעה:
—הסוחרים הלכו. בא משרת המלון לקרוא אותם. הגושריון לוקין מחכה להם שם, ויצוה על המשרת ללכת ולקרוא להם מפני איזה ענין נחוץ.
מיחניביץ הסתכל בפני מאקובסקי בעינים קבועות ומבטו היה חודר, כאומר:
הלא זהו הדבר...

במלון מצאו הסוחרים שלנו את הגושריון מחכה להם. הוא מסר לשניהם הודעות כתובות מאת העירוני וואסילי איזוואנוב בנו הלשון:

„היות שבטלתי היום את כתב=ההרשאה, שנתתי ביום פלוני ופלוני לבא=כחי האציל מאקובסקי בנוגע להנהלת אחוזתי קאזומיה, הנני מודיע בזה לסוחרים אברהם=חיים קיניגסברג וזאב ברוכמאן, שאת הסך עשרת אלפים רובל, שהם מחויבים לי על=פי החוזה למכירת היער, שהתקשרו עם מי שהיה בא=כחי, מאקובסקי הנוכח, ביום זה וזה—עליהם להכניס ליום המיועד בחוזה לידי, בעיר הפלך דינפיובסק, במשרדו של הגושריון אוכלומוב.“

—בבקשה לאשר לי, שקבלתם היום מדי את ההודעות.—אמר הגושריון.
במשך רגעים אחדים נשארו הסוחרים כהלומי=רעם ולא הוציאו הגה מפהם. קיניגסברג תלש בלי הרף את שערו=זקנו ויקח את קצותן אל פיו כדרכו תמיד ברנעים קשים, בשעה שרעיונות רבים מדריכים אותו מנוחה. ברוכמאן עשן בלי הפסק, ולבסוף לקח מעל השלחן את קבוצת=הקלפים ויערבבה ויאמרי, כפי הנראה, לסדר אותם כדי

לגנש את המחשבות, או, אולי, לגנש בהם, מלאכה בטלה כזו ברנע רציני כזה הרגיוה מעט את קיניגסברג, והוא אמר :
— עסק ביש, רבי זאב...

לברוכמאן צר היה על המקרה הזה, שגול ממנו את מנוחתו ואת שלות־נפשו האהובה עליו. בקלות־דעת מהר דה־רַנֶּצַּע ויאמר אל קיניגסברג :

—אמר נא לי, רבי אברהם־חיים, מה לנו לפחוד?—הן את החוזה שלנו אי־אפשר לבטל ; והאדון החדש שלנו, וואסילי איוואנוב זה, אף אינו מבטל אותו ; אדרבה, הוא מאשר אותו ; ומה לנו ולכל הדברים שבינו ולבין מאקובסקי?—אנו נשמור על החוזה ואנו נשלם למי שהיער שלו, למי שהאחזה שלו, מה לנו איוואנוב, מה לנו מאקובסקי ?

במקום־תשובה חזר קיניגסברג על דבריו : „עסק ביש, עסק ביש”...
ברוכמאן לא חפץ להונוע את מוחו ולהרבות במחשבות, על מה ולמה קיניגסברג נבין ומרוד כל־כך, ואך שאל אותו :
—ובכן מה לעשות?
—צריכים אנו תיכף לשוב אל מיחניבין ולהודיע את הכל למאקובסקי,—
אמר קיניגסברג.

—אבל ... מעתה מה לנו ולמאקובסקי?—נסה ברוכמאן למחות.
—רק אל מאקובסקי!—אמר קיניגסברג בתקיפות :—הוא אדון־היער, הוא ולא אחר. ממנו קנינו אותו ולא מידי איוואנוב.—ואחר־כן הוסיף :—כשהולכים לקנות יער, תרים, כמובן, את הנמצא בו, אבל גם בודקים היטב את טיבו של המוכר ; מי הוא האדון שלו, עם מי יהיה לי אחרי־כן עסק, כן, כן, הן זה־יער, שצריכים להשקיע בו עוד כסף להובלתו, שאחה מתקשר בסכתו עם אחרים במכירות ושהוא נקנה לא לשנה אחת. ואם, חלילה, נפלת בידי אדון נבל, איש־עול ובעל־דין קשה, מוטב שתעזוב בידו את הערבון שנתת ולא תתפל עם עקש ואיש־חמסים. את מאקובסקי אנו יודעים. הוא אציל, אדם ישר וטוב־עין ; גם את חורשת „פוחוב” אחטוב ולא יכהה בו אם רק אמצא דרך אל אנשי־חליבנה, המערעים על החורשה הזו. עינו של מאקובסקי לא תרע בנו אם נרויח ביערו ; מאקובסקי עוד יעמוד לימיני בכל אשר אפנה אליו. אבל עמו שני לילות בקלפים, אשתך תקבלו בסכר פנים יפות, אתה תהיה לו לעזר במה־שהוא.—והוא את כל חפצי ימלא. אבל וואסילי איוואנוב,—מי הוא כי תדע?—איזה משרת־עירוני, שהיום אנו יודעים אותו לאיש מפיר־ברית, מחלל חתימתו, מועל בנאמנותו,—נבל מבני־הנבלים. והכזה יהיה אדונך, אדון־היער, ולידו תתן את עשרת האלפים הרובלים, ועל סמך חוזה של בר־נש כזה תשכור פועלים ותחטוב עצים ותמכור רפסודות?—! ובחודש האביב, לאחר שהכסף כבר יהיה בידו, יבקש וימצא עליך תואנות ותנאות, טענות ותביעות, ויעיר משפטים, ויעכבו את הרפסודות שלך. הן אין כל ספק, שאינו יד־סתור אורגת פה או נגר מאקובסקי או

נגדנו, וחוששני, שיד-ישראל באמצע...

—ובכן? —שאל ברוכמאן.

—נלך אל מאקובסקי. עמו יחד נמצא דרך לצאת מן המצר. מאקובסקי הוא מן האצילים המיוחסים, ובדניפרובסק ימצאו גם מבין השלטונים, שיעמדו לימינו. האציל לא יחן כי יעשוק משרת-עירוני את האציל חברו. ואנו גם מצדנו נעזור לו. עלינו להשתדל, כי הוא ולא איוואנוב יהיה אדון-היער. הבה, נלך אל מיחניביץ.

—אבל שם יהיו הלילה אנשים זרים: נשיא-האצילים, ראש-היער, ועוד, —

אמר ברוכמאן: —אולי נשלח לקראו אלינו?

—ואני חושב, —אמר קיניגסברג, —שיותר טוב ללכת שמה. צריך להחיעץ גם עם מיחניביץ. הוא היה סגן-שר-המחוז במקומות האלה, והוא יודע מי זה איוואנוב. אפשר מאד, שצריכים נהיה לבקש גם את מיחניביץ, כי ילך אתנו לדניפרובסק. שם נראה, נדבר. ומה שבבית מיחניביץ נמצאים אנשים מן הצד. —זה לא כלום. אפשר, גם זו לטובה...

ברוכמאן לא חקר את קיניגסברג בדבר פירושם של הדברים האחרונים. כבר החליט לסמוך על שותפו בכל הענין המסוכן הזה וללכת אחריו לכל אשר יוליכנו. בכיתו של סגן-שר-המחוז כבר מצאו את ה"עבודה" בכל תקפה. מסביב לשלחן אחד שחקו: מאקובסקי, נשיא-האצילים, שר-המחוז וראש-היער. העמידו את הסוחרים לפני האורחים.

—הגנו שנינו—אמרה הגברת מיחניביץ, בהראותה על בעלה—פנויים בשבילכם,

מחכים לכם, אדונים. הנח השולחן ערוך.

לאחר רבע שעה של משחק, כשהגיע תורו של מיחניביץ לחלק את הקלפים, הוציא קיניגסברג מכיסו את הודעת הנוטריון ובלי דברים מסר את הנייר למיחניביץ. הלז העיף עין על הכתוב—וישיבו לבעליו.

—כבר יודע אני. גם הוא קבל, —אמר הסגן ברמזו בראשו לצד מאקובסקי.

—הלילה אנו נוסעים כולנו לדניפרובסק, —אמר קיניגסברג.

—מובן. זהו מעשי גור-החזירים: בניו של וואסילי. ואותם גם צריכים

ללחון, —אמר מיחניביץ.

—מי הם ואיפה הם? —שאל קיניגסברג.

—בדניפרובסק. לבלרים במשרדים שונים. לתת על פיהם איזה דבר או—

במקל על פני ה"חרטום".

—אולי גם אתה תלך עמנו? —שאל קיניגסברג.

—אין צורך. את מאקובסקי יודעים שם. אבקש את נשיא-האצילים שלנו,

כי הוא יכתוב. לא יתנו לעשוק אותי. מובן, מאקובסקי—ילד, רך וטוב; אתה, אברים מסיביץ, תכלכל שם את הדבר. הגרתי כבר למאקובסקי. הרגעתי אותו. יעצתי לשלוח את סוסיו הביתה. ליבושתי ולנסוע עמכם ביחד. אבל צריך להזמין סוס-פוסטה. אם

חפץ אתה, אפשר לשלוח את השומר שלי.
 —בבקשה, —אמר קינגסברג: —לשטים-עשרה. אני חושב, שעד אז נגמור כולנו.

—כחפצך. תיכף אשלח. להומין שלישיה? —שאל הסגן.
 —כן, שלשה סוסים.

אך בלילה ההוא מאקובסקי וברוכמאן לא נסעו. ברוכמאן היה עיף וזרעש ולא חפץ להמלט בלילה ולשבוע נדודים בתחנות-הפוסטה, ואת מאקובסקי הזמין נשיא-האצילים אליו למחר לארוחת-הצהרים. מאקובסקי הספיק בערב זה להתקרב אל נשיא-האצילים מאד הוא גם ספר לו על המאורע עם המשרת שלו, ונשיא-האצילים התמרמר מאד על הגבלה הזו, וגם אמר למאקובסקי, שהוא ילך עמו לדניסרובסק לעזור לו בסדור הענין הזה.

קינגסברג נסע לבדו. בתחנה הקרובה עזב את הסוס השלישי ויסע בשנים.

יח.

הראשון, אשר אותו פגש קינגסברג בבואו לדניסרובסק למלון "רינה", היה ליזר היבשתי, חוכר-האחווה של מאקובסקי. ליהודי הכפרי נודע הדבר, שהמשרת וואסילי חורש רעה על האדון מאקובסקי. טפח גלה לו וואסילי עצמו, והנותר הבין מן הרמיזות וחצאי-הדברים, שאמר לו יחיאל'קה בהיותו אצלו, לאחר שהאדון מאקובסקי גרשו מעל פניו ולא אבה לדבר עמו על יער-קאזימיר. תיכף לאחר שנסע מאקובסקי לחומיה עזב גם וואסילי את בית אדונו וילך לדניסרובסק. ליזר ידע, שהאחווה קאזימיר רשומה בערכאות על שמו של וואסילי, —ומיד הטיל חשד בנסיעה הזאת: "דברים בנו". ולכן החליט לשמור את צעדיו של וואסילי. וכאשר נודע לו, שהיה וואסילי אצל הנטריון אובלומוב ובטל את הכח-וההרשאה של מאקובסקי, הבין ליזר, שבוודאי לא יאחרו גם האדון גם הסוחרים לבוא הנה, והוא עמד לפקודתם.

—ובכן —שאל קינגסברג: —החושב אתה, שגם יד אחד מאחינו בני-ישראל

בוה?

—יחיאל'קה שלכם התראה עם וואסילי פעמים אחדות. גם היום עודנו פה במלון הזה, —אמר ליזר.

—נבל! אני אלמדנו דרך-ארץ! —אמר קינגסברג בכעס.

—אבל — העיר ליזר —העיקר הוא —הבנים, בני וואסילי; פקידים הם במשרד הממשלה פה; חצאי-פריצים. יחיאל'קה היה אולי המסית והמדיח, והם, הממזרים, מוליכים את וואסילי למקום שהם רוצים.

—ואתה, האם התראית עם וואסילי זה? —שאל קינגסברג.

—הוא מה? — זקן עירוני, אכזר למחצה. בן-חם. עושה מה שאומרים לו. מה יש לדבר עמו? קחו את גורי-החזירים — וכבר תלך החזירה אחריהם. "דם צמרדע

בנים" —אמר כפרי אחד; הבנים הם פה המכה... וגם את יהיא'ל'קה צריך להגות מן המסלה. אולי לסתום את פיו באיזו מתנת-יד? —חנה ליך את דעתו.

למחר בא ברוכמאן מהומיה והודיע, שמאקובסקי יבוא לרניפרובסק, כפי הנראה לו, בעוד יום או יומים, אפשר, יחד עם נשיא-האצילים. בעיני קניגסברג לא מצא חן הדבר, שמאקובסקי אינו נחפז לבוא, והוכיח את ברוכמאן, על מה ולמה עזב בהומיה את מאקובסקי לבדו.

—אבל מה אתה מחזר כל-כך אחר מאקובסקי? —לא יכול ברוכמאן להתאפק.

—מפני —מפני —מפני שמאקובסקי יכול באופן חוקי לעזוב אותנו בירי וואסילי איוואנוב, ואז גם קנית-היער שלנו כולה תלויה בשערה —אמר קניגסברג. —האיך? ? ?...

—זכור ואל תשכח, שכל מה שכתב וחתם לנו מאקובסקי, רק בשם וואסילי איוואנוב כתב וחתם, בתור בא-כח של איוואנוב. אבל בירי מאקובסקי יש בוודאי הרבה בשוחות אחרות, גם תעודות שונות, שבהן הבטיח לו את זכויותיו על האחוזה. —הן לא על דבריו של המשרת ועל הן-צדקו ספק מאקובסקי בקנותו את האחוזה על שמו. בוודאי יש גם כתבי-חזה, משכנתאות ושאר-חכירה מאת וואסילי גם על היערות, גם על יתר הנכסים. והתעודות האלו בוודאי כתובות על שמותיהם של אנשי-מאקובסקי, קרוביו ומיודעיו. עתה —מה תעשה, אם יבואו אלה בעלי-התעודות ויתבעו את זכויותיהם, והם יבטלו גם את החוזה שלנו לקנית-היער?

—הלא מאקובסקי חתם על החוזה וגם וואסילי אשר אותו? —אמר ברוכמאן.

—אל מאקובסקי בתור פרט אין לך דבר; הוא היה אז בא-כח, ועכשיו חדל, איננו עוד. ובנוגע לוואסילי איוואנוב —אמנם, תהיה לך תביעה עליו על תר"ט אלפים, וגם תזכה בדיון; אבל השאלה היא: מה תקח מן העירוני הזה, אפילו כשפסק-הדין יהיה בידך? —אמר קניגסברג.

עברו עוד שני ימים, ומאקובסקי בא גם הוא לרניפרובסק. בעיר-הפלך כבר נתפרסם הדבר, אשר עשה וואסילי איוואנוב לוולאדיסלאב פראנציביץ מאקובסקי; והמעשה הזה, שמשרת אומר לקחת לעצמו את האחוזה, שאדונו קנה על שמו, —היה לשיחה בפי כל האצילים; גם בפי פקיד-השלטון העליונים, שגם הם אצילים לפי מולדתם. איש מהם לא הזכיר את העוון, שמקובסקי עבר על חוק, על גזית-המלכות, וקנה את אחוזת-קאזימיר נגד החוק האוסר לפולני לקנותה. גם אלה מן הרוסים המהורים, שאולי הצדיקו את גזרת החוק, האוסר לפולנים לרכוש אחוזות בפלכים אלה, גם הם רגנו על הנבלה, שעירוני העיז לעשות לאציל אחיהם. וכאשר נכנס מאקובסקי בערב אל הקלוב של האצילים, נגשו אחדים מראשי-הפקידים לדבר על לבו ולחזק את ידיו, כי לא יתן לנבל-רמאי לחרוק את צידו. שוחחו בענין זה גם בבתי מעלה-החברה.

—סכלות, כמובן, עשה מאקובסקי, —אמר נשיא-האצילים בעיר הפלך לראש

משפט-המחוז באחת ההפסקות שבמשחק-הקלפים, —שספק על איזה עירוני, אם המקנה

היה נחונן, צריך היה לבקש אחד מן הרומה לו, מאתנו... איש לא היה משיב את פניו.

—כן, הפכים ראש-המשפט:— אבל זה עוד אינו נוחן רשות להעירוני הזה להיות נבל..

שר-המשטרה, שחובתו להרצות לפני שר-הפלך על כל הנעשה בעיר, נסה לספר את המאורע הזה לשר-הפלך. אבל האחרון הפסיקו:

—נשיא-האצילים כבר ספר לי,—אמר:— מי הוא זה, העירוני הזה? האם יושב עירנו הוא?

—לא. הוא משרתו של מאקובסקי. אך בנים שנים לו פה, לבלרים-פקידים באחד המשרדים.

—נס-כן, בוודאי, רמאים כאביהם. כאלה טוענים השנחה,—אמר שר-הפלך, ושר-המשטרה הבין את הרמז.

ומבונה רבת גלגלים וצרופי-תחבולות התחילה את עבודתה בעיר-הפלך בכל חוקה. נארגו קורים וחומים דקים מן הדקים ומהם נוצרה רשת ללכוד בה את וואסילי ואת כל תומכיו ויועציו. שליחים ופתקאות היו יוצאים ושבים פעמים רבות כלילה וביום מאת קיניגסברג במלון "רינה" אל החדרים בקומה העליונה במלון "בריסמולי", מקום שהתאכסן בו מאקובסקי. גדל-העצה ורב-העליליה היה אברהם-חיים קיניגסברג בענין זה ועל פיו היה מאקובסקי עושה את הצעדים הנחוצים. במלונן של מאקובסקי היו מאחרים לשבת הרבה מן האצילים וגם מראשי הפקידים המקומיים, משוחחים, מתייעצים, משחקים בקלפים. אוכלים ושותים. לזר יבשתי לא מש פתוח המסדרון של מלון-אדונו, ורק לפעמים היה הולך ומביא ידיעות לקיניגסברג על הנעשה.

היה זמן בין-השמשות. קיניגסברג אך זה קם משנתו אחר ארוחת-הצהרים וישב בחדרו לפני המיחם הרוחת. עוד טרם יגיע הזמן להאיר אש בחדר, אבל היום כבר ירד, והחלונות המצופים כפור דק הגדילו את האפלולית. פחאום נכנס אל חדרו וחיאל'קה ואחריו אחד מפקיד-השומרים.

—רבי אברהם-חיים,—אמר וחיאל'קה:— הנה זה פקיד-המשטרה בא אלי לדרוש מידי תעודות-מסע.

—הראה לו,—אמר קיניגסברג.

—אין לי. מעולם לא שאלו לתעודות-מסע בדניפירובסק, ואין אני נושא בכישי את התעודה. הן הכל יודעים אותי. מה לי לעשות?... —זה עסקך...

—רבי אברהם-חיים,—התחיל וחיאל'קה לעורר רחמים:—הן הפקיד קורא אותי אל המשטרה. נסיתי לתת לו—אינו לוקח... במשטרה הלא יאסרוני באין תעודה ביד.

—כי יאסרוך—תשב שם אסור,—אמר קיניגסברג בקרירות. וחיאל'קה ידע את קיניגסברג, שהוא מובלב ומשחתק בצערם של אחרים

ונכון תמיד לבוא לעזרתם. קרירות-רוח זו של קיניגסברג היתה לא לשי טבעו ולא לפי הרגלו. ויחאל הבין כרגע, שבוודאי נודע לקיניגסברג את אשר עשה הוא, ויחאל, בענין יעקאז'מיר, ועל זה כועס עליו קיניגסברג.

— רבי אברהם-חיים ...— חנן יחאל'קה קולו.

— שמע-נא, יחאל — אמר קיניגסברג אחרי חשבו רגע אחד: — אמור-נא לי: מה מעשיך פה כל הימים האלה?— אין אתה לא מוכר ולא קונה; אין לך בדנישורבסק כל ענין וכל חסך. ולכן, יחאל, תיכף, ברגע זה אני מצוה עליך, כי חלף ותקף עגלה וחצא מן העיר ותבוא מחר לביתך בשלום, אם אין אתה הפך ללכת לוויסלובקה רגלי, דרך שבועות אחדים ביחד עם האסירים. וזכור ואל תשכח, שאתה— נבל ... האם שומע אתה את אשר אני מדבר אליך? ...

יחאל'קה ראה והבין, שכל דרכיו ועלילותיו בענין יעקאז'מיר גלויות וידועות לפני קיניגסברג וכי עליו למחר ולסגת אחור, סן תהיה אחריתו מרה, והוא אמר בשפה רפה:

— טוב.

— אבל אני אמרתי: תיכף! עוד הלילה, בל יודעו עקבותיך. ה!— עמד קיניגסברג על דבריו.

— שומע אני— ענה יחאל'קה.

— הוא מן העיירה וויסלובקה, אחד מן הפקידים לסחרי-יער, — אמר קיניגסברג בשומן פניו אל פקיד-המשטרה: — אני מכיר אותו. פקיד-המשטרה הלך לו ויעזוב את יחאל'קה לנפשו.

ואמנם, מלא יחאל'קה אחרי דברי קיניגסברג ויצא עוד בלילה את העיר, בלי להתגרות עוד ברעה.

באחד הימים האלה קרא אליו מנהל בית-הפקידות למס-היין, שבו עובדים בני וואסילי אוואנוב בתור לבלרים, את שניהם, ויודיעם, שאין הם יכולים להשאר עוד במשמירותיהם. נודע הדבר, שהם ואביהם עשו קנוניה לרמות את הממשלה, בתתם את שעותיהם לפולנים לרכוש אחוזות בפלכים אלה נגד החוק. הדבר בוודאי יבוא גז אל הקסיגור, והוא יחקר וידרוש ויעמיד אותם למשפט, אם אמת נכון הדבר. ואולם, לעת-עתה, אין הוא יכול לתת עבודה במשרדו לאנשים חשודים ...

— הן לא לך האחוזה קאז'מיר, — אמר המנהל ויתן אותה, כי השיחה נגמרה: לית, שלא חדל כל הזמן לחתראות עם וואסילי, מסר למשרת ולבניו את כל אשר החליט מאקובסקי לעשות. אין האדון רואה כלום, כי את שלו יקח לו מיד המשרת בחזקה. מאקובסקי הוא אציל פולני, לובש גאון, ולא הוא אשר יתרפס לפני משרתו. את אחוזת-קאז'מיר יוציאו בעוד שבועות אחדים למכירה פומבית על-ידי הבנק החקלאי, שאצלו האחוזה נתנה במשכנתא. ואם ימכרה במחר יתר על סכום החוב, שחייבים לבאנק, אזי יבוא מאקובסקי בכח השמיות, ששירות-החוב הרבים אשר בידו

מאת וואסילי, ויקבל את הנותר. הן אחוזת-קאזמיר נעשתה אפותיק לכל חובותיו של וואסילי. מלבד זה, כדי להנקם במשרת על אשר מעל באדונו, שבטח בו ובישרו, אומר מאקובסקי לתבוע ממנו בכח השטרות עוד סכומי-כסף, ואז ינשל את וואסילי גם מחלק האדמה אשר לו בפרוור-העירוני, ואולי גם יביא אותו עד בית-האסורים לרצות שם את חובו.

בזקן לא קמה רוח. הוא היה מטבעו איש ישר, ירא-הטא, התבייש מעשות עול, ורק הפעם הסיהוהו לחטוא. דברו על לבו ואמרו לו: הנה את היער סביב מאקובסקי ליהודי-תהיה האדמה לך. פתוהו ופת ועתה לבו מהסס... הוא הולך אל המלון "רינה" לראות את יחיא'לה, שזה יומים לא בא אליו, והנה הגידו לו במלון, שיחיא'לה נסע שלשום... גם עם הבנים היתה רוח אחרת. הם התחנכו בין הפקידים, מבינים את דברי הגדול מהם ברמזיה, ואת דברי האדון המנהל, השליט במשרד, הבינו כהיותם... הן גם הוא אציל, ורע הדבר בעיניו, כי יעז איזה עירוני לעשות דבר נגד אחד מכני-מעמנו. וכאשר ספר הזקן לבניו את כל דברי ליזר על כל אשר זוטם מאקובסקי לעשות, שאלוהו:

—האם גם שמרת-חוב נתת למאקובסקי?—ועל איזה סכום?

—האם אני יודע?—אמר הזקן:—אני אז חתמתי על כל מה שצוה האדון. פקד עלי לבוא אל לשכת הנוטריון, ושם כתבו שמרות ופנקסים, והאדון צוה לחתום את שמתי—וחתמתי. הן הוא האדון ואני משרתו. האם עלי לבקר אחרי מעשיו ופקידותיו?...

שני הבנים הביטו איש אל אחיו בשמעם את דברי אביהם, ולא דברו דבר. מחשבה אחת היתה בלב שניהם: עסק ביש. התאפקו עוד לבלי דבר קשות עם הזקן, שבאמת על דעתם עשה מה שעשה הפעם עם מאקובסקי, ויחפשו שיער אחר לשלוח עליו את הטא.

—ואיה זה היהודי יחיא'לה, שהביא אותך, הנה וגם דמשה רובלים נתן לך?—

ישאלו הבנים את אביהם:—הן הוא אמר, שאת היער יקנה מידך...

—איננו. זה שלשה ימים נסע מפה,—אמר הזקן.

—אך זה יהודון!—אמר הבן הצעיר:—המיל וזהמה, סבסך אותנו במאקובסקי.

הרתיח דייסא—ופתאום נעלם ואיננו. לו לקח השד בן-כלבה זה!...

אבל הבנים הרגישו, שבתרפות ובקללות כלפי היהודי הנמצא באיזה מקום במרחק, לא יועילו כלום. המצב הולך ונעשה רציני. האדונים הם נוקמים ונשירים והנקל יהיה למאקובסקי לשבור לו אחד מעורכי-הדין בעיר-הפלך, והוא ירדוף את אביהם הזקן ויעקרנו משורש. ואז יסבלו גם הם. מובן, שכל חקירה ודרישה מצד הקטיגור לא תהיה והם לא חטאו במאומה: אבל הנה את משרותיהם אבדו, והם הלא רק בני עיונים, המפלסים להם נתיבות בחיים—והנה יאבדו דרך, וזאת להם על שכחם את הפתגם הישן: "אל תדון עם שתקף ממך".

—שמענא זקן.—דבר הבן הבכור קשה אל אביו:—הרעות את מעשיך וגם את מעבני קפחת. לא היה לך להתגרות ברעה אחרי אשר ידעת, כי ידך על התחתונה וכי כתבת וחתמת על כל מה שעלה ברצונו של מאקובסקי. עליך עתה, איפוא, להשתדל לצאת מן המיצר, להוציאנו מן הבוץ, שגם רגלינו טבעו בו. הן גם אנו לא נוכל להרים ראש בגללך...

זקן נרד את גבחתו ולבו מלא צער. מצד אחד ידע, שלא חטא ולא אשם נגד בניו, כי הם סדרו לו את כל התעודות אל מאקובסקי ואל הסותרים, כפי אשר אמר לרם חנוטריין. ואולם מן הצד השני הכיר, שהוא החוטא במעלו באדונו ובעשותו עול לנותן-לחמו; ואם עתה יעזבוהו לנפשו גם בניו כמו שעזב 'אותו יחיאל'קה, אז הוא עדי אובד... בצר לו שם וואסילי את מעילו עליו ויצא מן הבית. היה ליל-חורף בסוף סתת. זה ימים אחדים ירד הקור מעלות רבות אחורנית, והשלג התערב בזבל ומדמנה, וחוצות היער היה מראם כמראה-הבוץ. האויר היה מלא אדים כבדים, ופנסים-הרחוב והאור היוצא מן החנויות עוד הגדילו את חשכת הרחוב ושימו מעטה שחור על פני המרצפת. בכל האויר היה כמו מחב. המדרכות היו חלקלקות וההולך עליהם צריך היה להזהר מאד לבל ימערד קרסוליו. וואסילי איזאנוב צעד כתועה מני דרך. את מוצאי ומוכאי דניסרובסק ידע אך מעט, ומצב-רוחו דכאז מאד. המוח הקטן והפשוט של המשרת בקש לו מוצא מן המצב המסוכן, אשר כזה לו בפעם הראשונה בחייו. הוא החליט ללכת אל ליור, כי יחלצנו הוא מן המיצר. ולא על נקלה מצא את מלונו אצל יצחק מאחוב. את הכפרי מצא יושב ואוכל בחברת המשפחה הגדולה של בעל-האכסניה, כי על כן ליור היבשתי הוא חצי-מחותן עמו.

אך ראה ליור את וואסילי נכנס הביתה ובאישון-לילה—וכבר הבין, שהפצע נמל והתפקע. הוא בקש את המשרת לשבת, ואחרי שגמרו את הסעודה בא עם אורחו אל אחד החדרים.

—שמע נא, ליור.—אמר וואסילי בלי הקדמות:—רואה אני, שמוה לא יצא דבר. צריך לעשות שלום עם האדון. מה שהיה—היה... —בוודאי צריך,—אמר ליור:—אבל איזה הדרך לעשות את הדבר הזה? —הן אנו יודעים את האדון שלנו; הוא גם לא יתן לך לבוא לפניו. קצפו—אש-להבה... וואסילי שתק. מחשבותיו עברו בעצלתים. כל מכשול נראה לו כהר. אחרי רגעים אחדים של מחשבה אמר:

—ואולי לנסות דבר אל הסוחר, אל זה האדון קיניגסברג?—הוא היה אז אצלנו, בבית האדון ביבושת. בשעה שקנה את היער. בקלפים שחק עם האדון. אדם טוב. לן אצלנו אז. שלשה רובל נתן לי אז. מאקובסקי התהלך עמו בחביבות. הוא אולי...

—כן...הסכים ליור:—אין דרך אחרת. הבה נלך אל קיניגסברג. את הסוחר לא מצאו במלון בחדרו. ליור, שהיה יוצא ונכנס אל קיניגסברג,

ידע את משרתי-המלון וגם הם הכירוהו כאחד מאנשי-קינגסברג, העסוקים אצלו בעסק-ביש, שנסתבך בו. שגם המשרתים ידעו על אודותיו. ולכן נשמעו המשרתים כאשר אמר להם ליזר להעלות אור בחדרו של קינגסברג וגם ללכת לקרוא לו. כי ישוב תיכף למלונו.

—תמצא אותו, יענקל, או במלון "בריסטול" או אצל זאב ברוכמאן. תאמר לו. כי יושב אני ומחכה לו פה עם "גוי" אחד וכי מבקש אני, שתיכף יבוא. וגם את המיחס תצוה להכין. היה בשוח, —הוסיף ליזר, —שרבי אברהם-דיים לא יתרעם. —כמדומני, —אמר המשרת, —שאמצאם עתה אצל העורך-דין סיגין. הוא הזמין לארוחת-הערב אותו ואת חתנו.

—האם גם חתנו פה? —שאל ליזר.

—כן. בצהרים בא. תיכף הלך אל סיגין. אחר-כן בא גם סיגין הנה והזמין אותם אל הארוחה.

—אם כן, לך אל סיגין ותקרא אותם הנה. הדבר נחוץ.

וואסילי ישב לו על קצה אחד הכסאות בחדר בפנה בלתי-מוארה דיה. כולו הצטמצם כקפוד בתוך עורו. פניו היו עלובים מאד.

—האם זהו הערל-האדון? —תאב המשרת לדעת.

—כן, —ענה ליזר.

המשרת השתומם ויאמר :

—אף פרושה שבורה לא הייתי נותן מחיר כולו, —ולבר-נש כזה מוסרים אחוזה

שלמה !...

יט.

יענקל המשרת לא מצא את קינגסברג לא אצל סיגין וגם לא ביתר המקומות, שלפי השעריתו של ליזר היבשתי צריך היה קינגסברג להמצא בהם. ביתו של סיגין היה סגור, וגם בבית ברוכמאן היו אך הילדים והמשרתות לבדם ובחדר-האורחים היה חושך. יענקל שב אל המלון בלעומת שנא. לתמהונו של ליזר ולדאבנו של וואסילי. הכפרי ובן-ליתו החליטו להשאר בחדר-המלון ולחכות, ויבקשו מאת משרתי-המלון להביש את המיחס ולתת להם טה. עברו שעות, שלש שעות, וחצי-הלילה הגיע — והסוחרים אינם. במסדרון המלון כבו את המנורות, מלבד פנס קמין אחד מעשן בפנה, והמשרת רמז ליושבים בחדר, שעת להם ללכת לבתיהם. ליזר קם ממקומו ואחריו גם וואסילי.

—השעה מאוחרת, —אמר וואסילי: —אולי, ליזר, אמצא אצלך מקום ללון

הלילה ?

ליזר הבין את מצב-רוחו של וואסילי ואוואנוב. מצבו בבית בניו נעשה קשה

עליו. והוא שאל :

— ומה הבנים?

— מנבחים, כמו הם הצדיקים ואני הרשע. הן הם, בני-כלבה, אשר שלחו אלי מכתב על ידי יחיאל־קה. השטן הזה: כך וכך, בוא לדניפרובסק; והלא הם אשר כתבו והלכו עמדי אל הנושריון. והנה עתה, כאשר נגעו אל בשרם ולחצו את זנביהם הם—הם מתגוללים עלי, ועוד מעט ויכני... ואב ירפם!... — גמר וואסילי בקללה. — טוב, — אמר ליור: — תלון אצלי, ומחר בבקר נלך אל הסוחר. — צריך לתפוש אותו בכורך השכם, — אמר וואסילי.

וקניגסברג וחתנו מצאו להם בערב ההוא ענין אחר לענות בו. הם אכלו את ארוחתם אצל סינין, ותיכף לאחר האוכל הלכו לשמוע אל המטיף, ש מ נ י, שנאם בערב ההוא בביתו המרווח של אחי גולדה סולמונובנה, אחד העסקנים העשירים שבעיר. שמני היה עובר בערים להטיף ללאומיות, לחבת-ציון, לישוב-ארץ-ישראל. שם המטיף המפורסם, אולם בעל-דבית העשירה התוכן החדש של הנאום, שהוא יותר קרוב להרצאה ספרותית מאשר לדרשה רגילה, — כל אלה אספו אל האולם עשרות אחדות ממעלה החברה העברית אשר בדניפרובסק. אחרי הנאום הזמין אדון-הבית את קרואיו לחדר-האוכל לשתות טה. שם התעוררו וכוחים על אודות נושא הנאום ואיזה הדרך להגשים את הרעיון במעשה.

— אולי ניסד מבינינו אגודה לקנות אדמה בארץ-ישראל? — הציע אחד הקרואים. זה היה איש כבן חמשים וחמש, בעל פנים עדינים ועינים טובות ושוחקות. בגדיו עליו היו אמנם נקיים, אבל העידו, שלא בין העשירים חלקו. זה היה מאיר לבנון, מורה לעברית.

— וכמה תהי המניה, רבי מאיר? — שאל אחד את המציע.

— אני חושב, חמש מאות רובל, — ובלי לחכות הרבה הופיע על השלחן גליון-נייר ומכשירי-כתיבה. כפי הנראה, הותנה הדבר מראש בין המציע והמטיף ובין בעל-הבית: — מי מכס, רבותי, יהיה הראשון? — אמר המורה ויעף עיניו על קהל-הנאספים. — אני אהיה המתחיל, — אמר קניגסברג: — אני קונה מניה אחת לי ומניה אחת לחתני, — אם אתה חפץ בזה נחום...

— בכל לב, — אמר הצעיר.

זה עשה רושם. אך מעטים היו בחברה זו, שידעו את קניגסברג. רק הוגד להם שזהו סוחר-יער מעיירה אחת. ברוכמאן חתם על הגליון תיכף אחרי קניגסברג, ואחריהם חתמו כמעט כל יתר הקרואים.

ואני, רבותי, — אמר המורה, שהציע את יסוד-האגודה — כסף אין לי. ההוראה אינה מעשרת את בעליה. אבל, כמדומני, שאיש מכס לא יקדימי בארץ-ישראל. אני וביתי נהיה שם הראשונים.

— אם אתה תסע לארץ-ישראל, רבי מאיר, — פנה אליו אחד המסוכים בצחוק, —

מי יורה לבנינו עברית?

—גם עכשיו תורתי אינה מועילה הרבה, —אמר המורה בחצי־אנחה: —תלמוד, שאין בו מעשה, אינו שווה הרבה. פה—גלות. גם אנחנו וגם תורתנו בגלות... היתה השעה מאוחרת מאד כאשר שבו קיניגסברג וחתנו אל מלונם. כל המשרתים כבר נמו את שנתם, והאורחים דתפלאו מאד כאשר מצאו בחדרם על השלחן את המיחם הפושר ואת שיורי־המלח. מי הם אשר בקרו אותם ויעשו בחדרם כאורחים קרואים?... עוד היה השכם בבוקר כאשר בא ממחרת וואסילי אל מלון "רינה" ונכנס לחדר קיניגסברג הסוחר ומצאו עומד אל הקיר, עטוף במלית־ותפלין ומתפלל שמונה־עשרה. וואסילי ברך את בעל־החדר, אבל הסוחר לא הפסיק מתפללו ולא השיב ברכה למברכו. וואסילי שלא ידע, כי קיניגסברג עומד בשעה זו בתפלה, שאסור להפסיק בה, היה נבוכ קצת בראותו, שאין עונים לו על ברכתו. "כועס עלי"—חשב וואסילי. אבל עד מהרה גמר קיניגסברג תפלתו, פסע שלשה צעדים לאחוריו ואמר בצהלה:

—בוקר טוב, וואסילי.

—בוקר טוב, אדוני הסוחר, —שנה וואסילי עוד הפעם את ברכתו: —הקדמתי קצת לבוא היום, כי אמש ישבנו פה, אני ולויר, עד חצות הלילה. חבינו—חביני, ואמרת: היום צריך להקדים במרם תלך העירה. גם מה שתינו אצלך פה אחמול.

—טוב עשיתם, —אמר קיניגסברג: —וגם עכשו תשתה עמדי. פשוט את מעילך ושב.

וואסילי שב למנוחתו. הוא שמח לראות את קיניגסברג מקבלו בסבר פנים יפות. יש, איפוא, תקוה, כי יעזור לו לצאת מן המצר. בעל־הבית צלצל אל משרת־המלון, וכאשר מהר הלז לבוא, צוה על המיחם וגם להביא לקנוח־סעודה, קיניגסברג הבין כרגע, שלא בכדי התחיל וואסילי לחזר אחריו: חכה לו אמש עם ליזר היבשתי עד חצות ובא אליו היום בשעה מוקדמת. "כיוודאי החלו הסגולות להראות את פעולתן", —חשב קיניגסברג. המשרת אומר לחזור בחשוכה וגלגל־הענין מתהפך לטוב. קיניגסברג קפל במנוחה את מכשירי־התפלה ויחשוב את דרכו עם בעל־דברו היושב אצלו. בינתים הביא המשרת את המיחם, ערך את השולחן ויצא. בעל־החדר מוג כוסות לו ולאורחו וזמיננהו אל השלחן.

—מה לעשות, אדוני הסוחר? —אמר וואסילי, שלא היה יכול למשול ברחו כקיניגסברג: —איך לסדר את ענינינו?

—אינני יודע מה החלטת לעשות? —אמר הסוחר.

—מה יש להחליט? —צריך לעשות שלום עם האדון. —ענה וואסילי כהחלט.

—זה יהיה, כמדומני, קשה מעט לעשות, —אמר קיניגסברג: —תן תודה; הן לא טיב עשיתי. בני־אדם מחויבים לחיות כיושר ובצדק... —אמנת. האשם לא יצדק. הסיתו אותי. אבל, מה שהיה—היה. עתה אני חוזר בתשובה. אליך באתי, אדוני הסוחר, אתה חכמת ממני.

— צריך יהיה לחדש את ההרשאה לאדון, — אמר קיניגסברג.

— כל אשר תאמר — אעשה.

קיניגסברג חשב רגעים אחדים, ואחריו=כן שאל:

— כמה שנים אתה משרת את מאקובסקי?

— משרתו אני עשר שנים. אבל עבדתי עוד אצל חותנו, אדון האחווה יבושת.

האומנם יגרשני עתה מאקובסקי כאת הכלב. בלא כלום?

קיניגסברג גמר לגמוע את המה וישם פניו אל וואסילי ויאמר:

— אני אוהב לעשות את הכל בסדר. מאקובסקי לא יוסיף עוד לקחתך אל ביתו.

אתה חמאת נגדו, והאדונים אינם סולחים. זהו אציל פולני. עליך יהיה א'פוא, לצאת מאתו. ואולם חושב, אני, שאין מאקובסקי רשאי להשליכך מעל פניו בלי הענקה.

— אולי ינסה אדוני דבר אל האדון? — שאל וואסילי במתחנן.

— כן, — ענה קיניגסברג: — אני אסדר את הדבר הזה.

— ובבקשה, אדוני הסותר, לבל יקפחוני. הן אני שומה זקן. — אמר וואסילי: —

עליך אני משליך את יחבי.

— במח ב' — אמר קיניגסברג: — אין דרכי לעלוב אנשים. מה שצריך — אשתדל

לעשות. תכנס אלי אחר הצהריים. בעוד שעה-שעתיים אלך אל האדון.

וואסילי לא מהר לעזוב את החדר. טוב היה לו פה. דברי קיניגסברג הרגיעו

אותו. הוא חכה, כי הסותר יחרף ויגדף אותו על מעלו, והנה קבל את פניו בחבה,

כמעט לא הזכיר לו את עוונתו וגם הבטיחו לסדר את הדבר בשלום ובמישור. בחוץ היה

קר ורטוב; אין כל חפץ ללכת עתה החוצה, וביחוד לא נעים היה לו לשוב עתה

לבית בניו, היושבים בבית מגורשים ממשרדיהם ומלאים קרי. בינתים קם ממשכבו גם

נחום יחסן, חתנו של מר קיניגסברג. השבים מן השוק בהומיה ספרו בוויסילובקה, על בטול

הכה-וההרשאה של אדון אחוזת-קאזימיר, והשמועה הגיעה גם לבית קיניגסברג והגברת

וחתנה היו נבוכים מאד. קיניגסברג בעצמו לא הודיע להם דבר, אבל כתב,

שהוא נוסע מהומיה לדניפובסק ואינו יכול לקבוע את יום שובו לביתו. הבינו

כי נפל איזה דבר בענין היער, והחתנת האיצה בחתנה, כי יחיש פעמיו לדניפובסק

להיות שם לעזר לחתנו. הסותר הצעיר תאר לעצמו את פני וואסילי אווואנוב כפני

שודד-יער, שואף-קרבית. — והנה לפניו עירוני שקט ונוח, אדם מעורר רחמים, בריש

עלוב. הופעתו של הסותר הצעיר מחדר-המטות הפחידה מעט את וואסילי,

שהרגיש את עצמו עכשו זקוק לחסדי הסוחרים. את קיניגסברג ידע קצת מקורם, ולכן

שיחתו עמו עתה הרגיעה אותו; ובכלל ביהודי סוחר-רגיל היה לבו גם; ואולם

הצעיר הזה עם זקנו ושפמו העשויים ופקודותיו אל משרתי המלון הוליכו על וואסילי

אימים. לא ידע. אם יהיה גם לבו של זה טוב עליו כאשר המה קיניגסברג אליו חסר.

והוא התנועע בחדר כצל, בלי דעת למצוא לו מקום, אם לשבת או לעזוב את הבית.

לעזרתו של העירוני בא אל החדר ליור, וזה אשר הרגיע את וואסילי. עוד

איש אחר משלו, מכירו ומיודעו. אבל—פני ליור לא הפיקו שמחה. הכפרי כבר היה הבוקר אצל מאקובסקי לבשר לו, שהמשרת נכנע ומבקש שלום. אבל האדון בועט בזה ואומר, כי אין הוא חסין להעת וואסילי הנבל ואת שלומו וכי הוא כבר ידע מה לעשות כדי ללמד בניהם זה בינה. את כל הדברים האלה מסר ליור לקניגסברג יהודית ובלחש; ואולם וואסילי הכיר בפני ליור, שאינו עתה איש-בשורה, והמסכן לא חדל להתגרד בקרחתו ובנבחתו ועיניו כמו תעו לבקש עזרה.

—אני הולך אל האדון. —אמר קניגסברג רוסית וישם את אדירתו עליו:—
ואתם תבואו אלי, כאשר אמרתי, אחרי הצהרים. תבואו שניכם. —הוסיף קניגסברג; ואל ליור אמר יהודית:—קח את הגוי אליך, רבי ליור, ותאכילתו באכסניה שלך. טוב שתשגיח עליו... כבר אשתדל לסדר את הדבר עם האדון. לא אתן לו להתעקש על לא-דברי.

אם כי השעה היתה עוד קצת מוקדמת, כבר מצא קניגסברג את חדרו של מאקובסקי מלא אנשים. היו אדוני-אחוזה שונים. שהתאכסנו גם הם במלון ההוא, היה עורך-דין פולני. מי שהיה קטגור באחת מערי רוסיה הפנימית, היה סיכן הבאנק החקלאי. נפש-החבורה היה פאן פשיבשינסקי, שכנו של מאקובסקי באחוזה ומכרו דגים. הוא היה תמיד ראש-המדברים, זקן-היועצים. האנשים דברו, התווכחו, שחקו בקול, ובחדר היה מצב-רוח טוב. קניגסברג ידע והכיר את כל האנשים האלה, המשתתפים בענינו של מאקובסקי בתשומת-לבם ובקצותיהם, אוכלים ושותים ומשחקים בקלפים בחדר מאקובסקי. הסוחר ברוך את הנמצאים, והם השיבו לו ברכה.

—אני חושב. —אמר קניגסברג, —כי עוד היום אפשר יהיה לגמור את כל הענין שלנו.

—ואני חושב. —אמר פאן פשיבשינסקי—להפך: היום רק תזל העבודה. הנה עורך-הדין סדר את כל התכנית של המלחמה במשרת.

—אבל—אמר קניגסברג—למה לנו להלחם בוואסילי, אם הוא נכנע ומבקש שלום? —המש מאות או אלף רובל—והוא יחדש את ההרשאה ואת יתר התעודות בקדם, ונגמר.

—כי יסוג אויבך אחר—תכין לו גשר-זהב, —קרא עורך-הדין את פסוקו של קישווב:—למה לדון עמו אם הוא נכון לעשות הכל מאליו?

—וזו מה שאמרתי: יחדש את ההרשאה, ושבו הדברים כשהיו—אמר קניגסברג.

—ואני אומר, —השמיע פאן פשיבשינסקי, —שצריך ללמד דרך-ארץ בניהם כזה.

הוא היה רגב אצלי בבית-האסורים, הנבל הזה!

בלבו פנימה נטה מאקובסקי לדעתו של קניגסברג. וגם עורך-הדין חסך בה. מאקובסקי היה איש שקט מטבעו, וקרבות ומשפטים לא אהב. גם השתדלויות אצל אילי-הפיתך בדבר-ענינו היו מעשי אחרים, אוהביו ומכיריו, שעוררם קניגסברג ולא הוא בעצמו. ולכן שעה מאקובסקי כאשר בא אליו ליור

בבוקר והודיעו, כי נכנע וואסילי ומבקש הוא שלום. אבל פאן פשיבשנסקי תקפהו וידבר על לבו להמשיך את המלחמה על המשרת. מאקובסקי רפה-הרוח לא ידע מה לעשות, איך להחליט.

אל החדר נכנס קוזין ראש-האצילים של המחוז, שבו נמצאת האחוזה קאזימיר. זה היה אציל ספלכי רוסי הפנימית, ולרגלי עניי-אשיות עזב את פלך-מולדתו ויבוא לרגיפובסק ויתישב באחוזה אשר קנה, והי ראש-לאצילים במחוז. בנעוריו עבד בחיל שומרי-המלך, וגם פה, בפלך-רגיפובסק, תפס מקום חשוב והי חותן סגן שר-הפלך. קוזין היה ידיד למאקובסקי, והתעניין גם הוא במאורע לא-נעים, שקרה לו עם משרתו. מאקובסקי מהר לקראתו ויבשר לו, כי הגה המשרת נכנע ומבקש שלום.

— זה טוב, — אמר קוזין במנוחה אחרי שבתו על הכסא: — ואולם לו בקולי שמעת, כי עתה יעצתיך לגמור את כל הענין הזה בפעם אחת. לא נאה לנו האצילים, הדבר הזה. — כלומר?

— מכור, וולאדיסלאב פראנציביץ, את האחוזה הזו, — אמר קוזין: — לא לנו להתקשר עם וואסילים ואחר-כך להתעשק עמהם.

המוצא הזה מצא חן בעיני כולם. גם פאן פשיבשנסקי הסכים לזה. ומאקובסקי אמר: — למי אמכור? — בחפץ-לב הייתי נפטר מענשה של אחוזה זו, אבל הן לא יקל הדבר למצוא סוחרים לה. הן מן האצילים לא ימרו לקנותה: הבנינים הרוסים, היער מכור והארמה מסורה בחכירה...

— יקנו! — עמד קוזין על דעתו: — ימצאו קונים גם בלעדי אחינו האצילים. יקנו מקרב הסוחרים. קנה אתה, אדון קיניגסברג, — אמר קוזין בשומי פניו אל הסוחר. — לנו, היהודים, הלא אסור לרכוש קרקעות, — אומר קיניגסברג במרירות. — לכם הלא הכל אסור, — קרא קוזין: — גם להיות אסור לכם, ובכל זאת אתם חיים, וטוב אתם עושים! "אסור" — כבר חמצא את הדרך. קנה, אדון קיניגסברג, את האחוזה, ועל וולאדיסלאב פראנציביץ לא להרבות במחילה.

— אם רק אברם מוסיביץ יהיה הקונה, — אמר מאקובסקי, — אז נשתה בדבר המחיר. לקונה כזה אני נכון לעשות הנחות.

— ומי יהיה המרסר? — שאל פאן פשיבשנסקי בשחוק. אבל איש לא שם לב אל ההלצה הזאת.

ההצעה של קוזין היתה הפתעה בשביל קיניגסברג; אבל יחד עם זה הבין הסוחר, שהדברים לא ישובו לקדמונם ובהכנתו של וואסילי אין המאורע נגמר עוד. האחוזה קאזימיר נמסרה מעתה על מאקובסקי ותוכחתו של קוזין תשפיע עליו, כי ילך וימכור את האחוזה לכל קונה. מאקובסקי אינו איש-קטנות, הוא לא יביט אל המחיר, אשר יציעו לו; וכאשר תעבור האחוזה לידיים חדשות — מי יודע מה יהיה אז גורל היער אשר קנה? — הקונים החדשים יתחילו לבדוק את החזו ויתאמו את תנאיו אל פרטי-העבודה ביער, ויעוררו ספקות ומענות בדבר חביבת היער — ונחת

לא תהיה... ואף גם זאת: באמת מקנה האחוזה יכול להיות עסק טוב מאוד; הן מאקובסקי לא יעמוד על המקח ועל התנאים, ואחוזה כזו לא בכל יום יש הזדמנות לקנות. קיניגסברג התעמק במחשבותיו ויתהלך בחדר אחת הנה ואחת הנה וישוך את קצה-זקנו כדרכו. האדונים עברו בשיחתם לנושאים אחרים ולא שמו אליו לב.

—אלכסיי אלכסיוביץ, —פנה קיניגסברג אל קוזין: —הרשני=נא לדבר עמך דברים אחדים ביחידות. אולי תואיל להכנס עמי אל אחד החדרים.

—הנה חדרי לפניכם, אדוני, —אמר פאן פשיבשינסקי.

קוזין וקיניגסברג נכנסו לחדר הסמוך.

—הנה הצעת לפני —אמר קיניגסברג— לקנות את קאזימיר. האם תרשני לקנות

את האחוזה על שמך?

—אני איני יכול לתת את שמי. אני —ראש-האצילים, פקיד-הממשלה; אני

גם חותן סגן-שר-הפלך. לי, חביבי, אין הדבר מתאים. ואולם למה לך שמי? קנה על שם מי שתקנה. ואם שוטרים וכלבים שונים ינסו להזיק לך, תפנה אלי: אני מן לך.

—ועל זה יכול אני להשען, אלכסיי אלכסיוביץ?

—בטח בי.

—אם כן, אולי אשמע בעצת=אדוני, —אמר קיניגסברג.

—תקנה ולא תתחרט. מאקובסקי יסכים לכל תנאיך. בשבילו זה לא ענין.

לא לאצילים עסקים כאלה: חרפה... קנה, אברם מוסיוביץ! —

ובדברים האלה עזבו את החדר המיוחד.

ב.

זאב ברוכמאן ואשתו לא שכעו רצון מן התמורה החדשה במהלך=המאורע. האנשים אמידים הם, אין דרכם מעולם להכנס בעסקים מסוכנים, וכל הקונה אחוזה על שם אחר כאילו מניח מעותיו על קרן-הצבי בעיניהם. קיניגסברג השתדל להוכיח להם, שהאחוזה נקנית מזול, כי שטחה אלף ושבע=מאות דיס'אטין, והלא היער לבדו מחירו עשרים אלף רובל, ובכך חמשים אלף רובל מחיר אחוזה גדולה במה נחשבים הם? —אבל הם באחת: סוחר-יער אנו ואין אנו קונים אחוזות על שם זה. הגברת ברוכמאן לא התאפקה פעם אחת ותאמר לקיניגסברג מפורש, שלפי השקפתם, עליהם לראות בזה שנוי=מקח, ובמקום עשרים אלף עליהם לשלם כעת חמשים אלף, יען כי את האחוזה אינם מעריכים במאומה! — ושנוי=מקח כזה כבר הוא גדול יותר מדאי.

—הכנסת אותנו, רבי אברהם=חיים, בעסק ביש, —אמרה הגברת ברוכמאן.

האדון ברוכמאן לא אמר כלום, אך עשן בלי הרף וסדר את הקלפים שזורות= שזורות, ופעם, כאשר הציקה לו אשתו, החליט ברעתו, וישם את אדרכתו עליו, וילך אל מלון „רינה“, ויבוא אל חדר קיניגסברג. זה היה בקור לא=רגיל, כי קיניגסברג

וחתנו היו באים תדיר לביתו של ברוכמאן, ולא היו מחכים, כי ישיבו להם בקור.
—הפעם—אמר ברוכמאן בשבתו אל השלחן—באתי אליכם, רבותי, לשחות טה.
—נשמח מאד.

אבל יותר לא היה מה לחמשיך. השיחה נפסקה. הדומיה העיקה גם על האורח,
גם על בעלי-החדר. אלה האחרונים הבינו, כי דבר יצוק בבקור זה, אך לא יכלו למצוא
את הדבר. הדממה הכבדה יותר על ברוכמאן, ולסוף אמר:

—רבותי, בלבי ישנה מחשבה ובאתי להציעה לפניכם, אולי תקבלוה. הנה לנו
עתה יער ואחוזה. תהי נא האחוזה לכם ואת היער אקח לי.
—כלומר: נחל להיות שותפים? —שאל קיניגסברג.

—הן מחיר היער לבדו היה עשרים אלף ומחיר האחוזה כולה חמשים אלף.
ואני מסכים לקבל את היער בעשרים וחמשה אלפים, ולכם תעלה האחוזה גם-כן
בסכום הזה. נתחלק בינינו.

קיניגסברג וחתנו הביטו איש בפני רעהו, אך לברוכמאן לא מהר איש להשיב
דבר.

—אולי יש לכם, רבותי, הצעות אחרות בענין זה: אנא, הוציאוני אלי ואשמעה.
אני במקנה-האחוזה לא אשתתף. —אמר ברוכמאן בהחלט.

משרת-המלון הביא החדרה את המיחס ויחל לסדר את הכוסות ולערוך את
השלחן. כל הזמן, אשר עשה המשרת בחדר, לא דבר איש דבר. וכאשר יצא שאל
ברוכמאן:

—ובכן, רבותי?

—שמעתי—ענה קיניגסברג:—נחשוב בדבר הזה. אפשר...

—ואוהבים נהיה כמו שהיינו, —אמר ברוכמאן.

אך מזגו להם כוסות-טה—ואל החדר נכנסה הנכרת ברוכמאן. היא נחמה על
אשר שלחה את בעלה אל קיניגסברג, כי פחדה, פן ישפיע הסוחר החרוץ על בעלה
קל-הדעת ויטה את לבו לחפצו. ובכן החליטה גם היא לבוא אחרי בעלה. היא
הרגישה מיד, כי אין רוח קיניגסברג וחתנו נכונה בקרבם, והבינה, כי כבר דבר בעלה
את דבריו. הנכרת ברוכמאן מצאה לשוב לפניה לעודד מעט את רוח ארוני-החדר
ותאמר בעליצות:

—חפצתי גם אני לבקרכם, רבותי, והנה ברח בעלי וילך לו לבדו. הן גם לי

חתנו כוס-טה. מר יחסן, חפצה אני לראות, איך המשק בחדרכם.

גולדה סולמונובנה התהלכה בחדר, השקיפה גם לאחוריו הווילון, החוצה את
החדר, ויחסן הולך אחריה. ואולם השיחה לא נעשתה יותר חיה. חסיה היתה הדבק
והשטף הרגילים במסכת אשה צעירה. ברוכמאן ואשתו גמרו לשחות את המה ויקטו
ללכת.

—ובכן, רבי אברהם-חיים, תחשבו על הצעתי—אמר ברוכמאן.

—טוב. נראה.

קיניגסברג כבר הספיק לשוב כמעט אל מנוחתו. הסותר המנוסה ראה הרבה בימי-חיו והיה מדכא על נקלה כל מבוכה כי תבואנו, אך עזבו האורחים את החדר—והוא אמר לחתנו, כי ילך ויאמר לליזר היבשתי, שיביא אליו תיבה את וואסילי.

—הן אני נכון לקבל את הצעת ברוכמאן—אמר קיניגסברג לחתנו:—חושב

אני את את ענין האחוזה לעסק יותר טוב, ביחוד בשבילנו, מכל עסקי-היערות. בדבריו אלה הוציא מלים מלבו של חתנו. נפשו של יחסן הצעיר כבר נקעה מעסקי-היער. את לבו לקחו בראשונה חיי-התנועה, הקשורים במסחר זה: הנסיעות התמידיות אל היערות, החיים בכפרים והיחסים התדירים עם פקיד-המשרה. ביחוד היה מתאר לעצמו את מסחר-היער ואת העבודה ביערות כשלשלת ארוכה של מקרים חדשים ומלאים ענין, אבל המקרים הם תמיד טובים ומשביעים עונג: נסיעות בעגלות חורף בדרכי-השלג בסביב-היערות, שיוט בסירות במים רבים בחדש-האביב וחיים עליונים במלונות בערי-הפלך. הוא שזה לנגד עיניו תמיד רק את האורות של חיי סוחר-יער ואת הצללים לא ידע, לא ראה. והנה אך צעדו רגליו על דרך המסחר הזה—וכבר הרגיש את כובד-עולו. שבועות אחדים הוא מתגולל במשרד-היער בתוך אחד הכפרים ואין הוא רואה בעבודתו כל סימני-יצירה. הקטון בין המשולחים אשר במשרד יודע ומבין את העבודה יותר ממנו, אם כי הוא הוא אדון-העסק, חתנו של קיניגסברג, ושותף-מנהל של כל המסחר. הפקיד הראשי, אביגדור בנצ'יס, יכול לעשות בתוך העסק כחפצו והנהלת-הספרים הכפולה כאילו לא נבראה אלא רק כדי להאפיל על מעשיו של הפקיד: מאחר שאין הוא, מנהל-הספרים, יודע בשיב-העסק כראוי, הלא מוכרח הוא לרשום בספרים את המספרים, שהפקיד קורא לפניו. חתנו, אמנם, העיד בו, כי אביגדור זה טעין שמירה, ואף הוא בעצמו הרגיש בזה; אבל איזה הדרך ישמרנו?—השעמום במשרד-היער אוכל אותו, ואת הספרים האחדים, שהוא לוקח עמו למקרא, הוא בולע בימים הראשונים, ויתר הימים הוא במל ומתנענע לאשתו הצעירה בוויסילובקה ואל חברת-הצעירים אשר שם בלילות-החורף. העבודה ביער, החמיכה והקציעה וההובלה, אינה נעשית כמו שתארו לעצמם והחוחן גם הוכיח פעמים אחדות, על מה ולמה אין הענינים בתקונם. ונחום יחסן מרגיש, שאין הוא במקומו ועל משמרתו כראוי. סכומי-הכסף הנחוצים לעבודה ביער גם הם אינם נשלחים בזמנם, כי מכיון שברוכמאן שלם את מחיר-היער למאקובסקי, היה על קיניגסברג לתת את הכספים לצרכי-העבודה; ולקיניגסברג דחוקה השעה תמיד... עליו לשלם להפועלים ביער, החוטבים או בעלי-העגלות אלף רובל, והוא מקבל מוויסילובקה, וגם זה לאחר משלוח רץ אחר רץ, שלש-מאות, ארבע-מאות. והמאורע עם וואסילי כסה בעיני הסוחר הצעיר את כל סחר-היער בעב-הענין. יש, אפוא, כי גם החוזה, הכתוב והחתום אצל הנוטריון, לא יועיל ונחוצה השתדלות מיוחדת, ועל סוחר-היער להוציא למרחב אדונים מאקובסקים ולהשתדל לעשות שלום ביניהם ובין וואסילים! ילך לו, אפוא, היער

וסחרו לברוכמאן, והם ירכשו את האחוזה עם הצרה ושדותיה. את הבית אפשר לתקן, את חדריו יש לשכלל, והגן הגדול מאחורי הבית יורד עד שפת-הנהר. הוא נזכר בפרש"י האחוזה כאשר ראם בחול-המועד של סוכות שעבר, כעת אשר בקרו את האחוזה ולנו אצל משה עין-אחת. חיי בעל-אחוזה נעשו חביבים-עליו. יהיו להם שדות דגן ושעורה עדר פרות חולבות, טחנות-מים ומעברות על פני הנהר. הוא וחוגנו ובני-ביתם יעברו לגור בחצר-קאזמיר. לא יהיה עליהם לנסוע אנה ואנה. לנוד ולנוע ביערות ובכפרים. להגולל בכל הכפרים, לשכב במטות המזוהמות שבפונדקים ולאכול מצלחות העופרת של הכפריים. יזרעו שדות ויטעו גנים ויאכלו וישבעו, ותהיה להם זאת הכנה לארץ-ישראל...

נחום יחסן הגיע במחשבותיו אלו עד האכסניה של ליזר היבשתי. הוא מצא שם גם את וואסילי. הזקן העתיק את דירתו מבית-בניו אל האכסניה של ליזר, כי טוב לו לשבת פה שלו ולאכול מפתו של הכפרי ומכל הטוב אשר באכסניה מאשר לשבת אצל בניו הרגונים עליו כל היום. וואסילי חרד לקראת הבא, כי היה פחדו של יחסן על העירוני המשרת כקודם. ומה גדלה שמחת וואסילי בפנות אליו האחר הצעיר בשם חתנו ובהזמין אותו ללכת אל בית מלונם.

— בוא גם אתה, ליזר, עמדי—אמר וואסילי:—אולי יהיה צורך בדבר ותעזור לי. הן אתה יודע אותי מכבר. תמיד הייתי, כמדומני, לא-נבל; רק עתה לכדני השמן ברשת. אבל, בעזרת ה', אנצל מידו.

בחדרו של קיניגסברג במלון לא היה איש זולת ארון-החדר. על השלחן עוד עמד המיחם הפושר ויתר מכשירי-הטה. קיניגסברג היה חפוש מחשבות רבות. אף אם יעלה בידו להשפיע על ברוכמאן, כי ישתתף גם בקנית-האחוזה, גם אז יכבד העסק הזה ממנו, כי עליו יהיה להכניס את חלקו מחיר-היער ומחיר-האחוזה. הנה החורף הולך ועובר, וגם עליו, על קיניגסברג, להשקיע בעסק את הכסף העולה בחלקו, כי על כן הכנים ברוכמאן שוחפ: למאקובסקי את הכספים הראשונים בעת קנית-היער; וכסף אין בידו די חלקו, והעבודה ביפר סובלת, ונמצא העסק מפסיד והוא אינו ממלא את חובותיו בתור שותף ישר. עסק-האחוזה הוא, בלי ספק, עסק טיב מאד. אחוזה כקאזמיר יכולה לפרנס את ביתו ברווח, ובפרט אם עוד יבנה בתוכה משופרת-יין ויזרע תפוחי-אדמה על שטח גדול, ואז יגדיל את מספר הבקר ויובל את השדות וירבה את יבולם. מה לו עסק-יער. מה לו אחוזה—רק כי יוכל לחיות בשלוה הוא וביתו, —שבו, רבותי, —אמר קיניגסברג אל וואסילי וליזר.

— תודה, ארון-סוחר, —אמר וואסילי:—נשב. אבל עד מתי נהיה יושבים? צריך היה לגמור את הענין שלנו. ענוי לשבת פה... ועד אנה?...

קיניגסברג לא מהר להשיב דבר. אחר-כך התיצב מול פני וואסילי ויאמר: —שמע-נא: האם חמין אתה להיות איש ישר או כלב? אם לא תוסיף עוד

עד עולם להיות רמאי ונבל, טוב יהיה לך.

— כמו לפני האלהים אני אומר לך, ארון סוחר, שאני חוזר בתשובה שלמה. אך פעם אחת נסכלתי—ולא אוסיף עוד. האלהים ייד...—אמר וואסילי ונשא למרום עיניו.

—ובכן שמע-נא, וואסילי: אני קונה את האחוזה מאת מאקובסקי. היא תשאר כתובה על שמך. חמש מאות רובלים תקבל אתה, ומאה רובל אשלם לך בכל שנה ושנה. טוב? מסכים אתה?—אמר קיניגסברג.

—מסכים, בוודאי מסכים. רב תודות לך, אדון-סוחר,—ענה וואסילי. גם ליזר, גם נחום יחסן השתאו מאד לשמוע את דברי קיניגסברג. אם החליט קיניגסברג לקנות את האחוזה קאזימיר-האמנס יקננה על שמו של העירוני הזה, אשר רק זה עתה מעל במאקובסקי אדונו? האין בכל האדונים, מכיריו הרבים של קיניגסברג, איש נכבד ונאמן, אשר יוכל לבטוח בו ולקנות את האחוזה על שמו. כי בחר בוואסילי זה, שכמעט רמה את מאקובסקי ויבגוד בו?—ליזר שתק ולא נועז להעיר דבר, ואולם יחסן לא התאפק, המה את חותנו הצדה וישאלהו פשר-דבר.

—כן,—אמר קיניגסברג:—החלטתי להשאיר את האחוזה על שמו של וואסילי. האדונים הגדולים, אף אם יסכימו לעשות חסד עמדי ולהרשות לי לקנות אחוזה על שמם, לא יתנו לעולם, כי אבטיח את זכויותי. עלי יהיה להאמין בהם על דברתם, כי על-כן הלא חסד הם עושים עמדי. לא כן וואסילי. הוא יתן לעקוד אותו על ידיו ועל רגליו במחיר מאת הרובל בשנה, אשר יקח ממני. ואת הלכתה, אשר קבל זה לא כבר, לא ישכח עד מהרה. המרם תראה, כי נכנע לבבו ולא ישוב עוד לכסלה?

אליהם נגש גם ליזר. קיניגסברג הפך לדעת מפי הכפרי את אשר בלבו על הענין הזה. הכפרי התחיל להלל את האחוזה קאזימיר, את שדותיה ואת כריה הרחבים. משה עין-אחת הולך ומתעשר מחכירת-האחוזה, וגם אברהם'ל חוכר המעברה רואה ברכה מרובה. ובפרט אם יגדילו את שטחי תפוחי-האדמה ויגדילו את מספר הבקר—אבל השעה ארכה לקיניגסברג לשמוע את שיחת הכפרי ואת מפתויו, וישאל אותו: —מה וואסילי בעיניך, רבי ליזר: האם הוא חוזר בתשובה באמת?

וואסילי הבין, לקץ, שהשיחה בצד החדר מיסבה על אודותיה, עד כמה אפשר לבטוח בו. ולא יכול עוד להתאפק, ויקם מעל כסאו, ויגש אל המשוחחים.

—אדונים-סוחרים,—אמר וואסילי. כולו נרגש:—אל יתעורר בכם כל ספק! הא לכם הצלב! רק פעם הייתי נבל—ולא אוסיף. בטחו בי ואל תפחדו.

—אם כן, נגמר!—אמר קיניגסברג:—בואו מחר, אתה וליזר.

—האם מחר יגמר כל הענין?—שאל וואסילי כמקוה ואינו מאמין.

—אפשר,—אמר קיניגסברג.

וכאשר עזבו האנשים את החדר שאל נחום את חותנו, באיזה אופן הוא אומר לגמור את כל הענין על נקלה. הן אם הם קונים את האחוזה עליהם לשלם למאקובסקי

את מחירה, — והן לא רב הוא הכסף, הנמצא עתה בידם...
 — אבל גם לא רב הוא הכסף, אשר יהיה עלי לשלם למאקובסקי. צא וחשוב :
 עשרים וחמשה אלפים מחיר-היער משלם ברוכמאן, חמשה-עשר אלף מגיע להבאנק
 החקלאי ; אם כן עלינו לשלם רק עשרת אלפים. חמשה כבר השקענו בעבודת-היער,
 ואיחם נקבל מאת ברוכמאן, ובתשלום חמשת האלפים הנותרים יחכה לנו מאקובסקי עד
 האסף, — אמר קיניגסברג. ויוסף : — אתה רואה, שאין אנו מספנים הרבה בקניה זו.
 אל תפחד : עסק טוב, ביצות ה'.

* *
 *

לא מחר ולא מחרתם נגמר הענין, רק ביום השלישי נגמר סוף-סוף המשא-
 והמתן עם מאקובסקי, שעליו היה למסור לקיניגסברג את זכויותיו השונות ואת כל שמורותיו
 וכתבי-החזקה, שהיו לו עם וואסילי. כל הימים והלילות האלה היו חררי מאקובסקי וסאן
 פשיבשינסקי מלאים עשן-ספירוסים, על כל השלחנות החגולול קלפים וקני-גיר, ובקבוקי-
 יין הציג מלאים מלאו את אדני החלונות. סאן פשיבשינסקי התקצף שבע ביום-ואחר
 התפיים. עורך-הדין הפולני ועורך-הדין סיגין כתבו ומחקו, וקיניגסברג וחתנו רצו אל
 הניטריון רצוא ושוב. וואסילי קנה לו שכיתה במשרד הניטריון כל אלה הימים, גם
 סעד בצהרים אצל שומרי-הסף בבית-הניטריון. הוא הוצע על כל חתימה וחתימה, ומספר
 החתימות היה רב.

היתה השעה מאוחרת כאשר באו, אחרי ככלות הכל, קיניגסברג וחתנו וסיגין לביתו
 של האחרון לאכול ארוחת-הערב. הגברת סיגין קבלה את האורחים בכבוד, כי על-כן
 ידעה, כי האנשים הם לקוחותיו הטובים של בעלה. הארוחה היתה טובה, ולאחריה
 הגישו מה בחדר-האורחים. במשך שלשת ימי-המעשה האחרונים עיפו כולם מאד,
 ואיש מהם לא אבה לשוב אל הפיטים הרבים של הקניה. ממחרת הבוקר היה על
 קיניגסברג וחתנו לשיב לביתם, לוויסילובקה, ועת היה להם ללכת עתה למלונם לנוח.
 נחום יחסן קם בלי משים מכסאו וכוס-הטה בידו, ועיניו נתקלו באחת התמונות שעל
 קיר-החדר, תמונות מכריו מזמנסקה. הוא התעכב על-יד הקבוצה, והנה נגש אליו גם
 סיגין.

— ובכן, לעת-עת—קאזומיר ; ומתי לארץ-ישראל ? — שאל עורך-הדין.
 קיניגסברג נגש גם הוא אל שני הצעירים, שעמדו על-יד התמונה. הוא שמע
 את שאלתו של סיגין, וישם את ידו על כתף עורך-הדין, ויאמר :
 — גם זה יבוא !...!

הַקִּסָּר הַדְרִינִינִים—הָרֵאשׁוֹן לְחֻקֵּי־הָאָרֶץ

(ס"ף).

מאת

פרופ. ד"ר שמואל קרויס בווינה.

ג) על־יד הירדן.

עתה נראה, מה מעשיו של הדרייננס על־יד הירדן. יש לנו בזה אגדה אחת בשתי מקומות, ולהיותם שניהם בסגנונים שונים, אציגהנא כאן את שניהם. "אדרייננס שחיק טמא שאל את רבי יהושע בן חנניה: אתם אומרים, אין כת של־מעלה מקלסת ושונה, אלא בכל יום ויום הקדוש ברוך הוא בורא כת של מלאכים חדשים, והם אומרים שירה לפניו, והולכים להם? אמר ליה: הן! אמר לו: ולאן אנון אזלין? אמר: מן הן דאתברין. אמר ליה: ומן אן הן מתברין? אמר ליה: מן נהר דינור. אמר ליה: ומה עסק דהר דינור? אמר ליה: כהדין ירנא דלא פסק לא ביממא ולא בלילא... אמר ליה סונקתרדון¹) שלו: והא הדין ירנא מהלך ביממא ולית הוא מהלך בלילא! אמר²) נשיר הוינא בבית פעור, כמה דהוה מהלך ביממא מהלך בלילא" (בראשית רבה, פ"ח, א', וכן בילקוט, א', רמז קל"ג).—"אדרייננס שחיק עצמות שאל לרבי יהושע בן חנניה, אמר לו: בשביל שאתם אומרים: בכל יום מחדש לו כסא הכבוד, ולמה היא דומה? לירדן הזה שאינו פסק לא ביממא ולא בלילא! אמרו לו בני־סנקליטין³) שלו: והדין ירנא נגד ביממא, לית. הוא נגד בלילא! אמר להם: נטר הייתי בבית פעור קריתי, והדין מה דהוא נגד ביממא נגד בלילא". (איכה רבה, ג', כ"ג, דף ס"ו, ר', הוצ' בובר).

הדברים האלה—כמה קשה להולמם! לשמע־אונן השילו ספק, אם הירדן מוליך מימיו בלילה, ומי שמע כזאת! מי חסר־מוח יאמר, שנהר גדול כהירדן ינוח וישקוט בלילה ולא יזיל מימיו. ומדוע ואיככה יעשה כזאת?—שמענו היטב, שיש בארץ־ישראל מים אכזבים, כלומר, נהרות חלשים, שבימי הקיץ הלוהט ייבשו מימיהם ויפסקו, איפוא, מלהוליך מים; אבל אף הם לא יפסקו בלילה דוקא, ואדרבה, אם יפסקו, הדעת נותנת, שיפסקו לכאורה ביום, שעת תגבורת חושי־השמע, ובלילה אין תגבורת גדולה כדרכך,

1) מלה יוונית היא ומובנת—יועצו ואיש־אמונתו של הקיסר.

2) בא בר בספרו על "אגדת התנאים", הוצ' ב"י, כרך א', 172, יאמר, שזוהי תשובתו של חרבי, ובכן מה שאמר "סונקתרדון שלו", הוא אמור להרבי; ולא כן משמע מן המקום חשני, עיין להלן. ועיין "סתנות כהונה", שפירשו על נכון, וסבחרו גורם בפירוש: "איל אדרייננס: לא נטר חוינא", כו'. "לא" וכו' בתורת־שאלת יש גם בילקוט.

3) מעין דוגמתו של המלה, "סונקתרדון". אלא שתמלה "סונקליטין" מציינת ביוגיות את

כל המועצת כולה, senatus כרומית.

ולבסוף אמר יעקב: הייתי ביום, אבלני חורב, וקרית בלילה! ואין צורך להרחיק בדברים, כי מי לא יראה, שאין לדברים שה?!

המהברים שקדמוני¹ נתיאשו מן הפירוש והשאירו את הדברים בהקטנם, ואני הכותב זה שנים נסיתי כחי לפרשם דרך-משל², וכך אמרתי בספק ובפקפק: הימים ימי בר-כוכבא, שם התגלע הריב בין היהודים והרומיים. בימים ההם המלאים תנועה ורעו וסכסוך. — דבור, שנתהווה בין הקיסר ובין רבי יהושע בן חנניה, אי-אפשר שלא יסוב על עניני הכלל, על ענין פוליטיקה. מה שהדברים נראים כשיחה בטילה — זה לא יתעה אותנו; למה הדבר דומה? — למה שמסופר במקום אחר³, שמעשה היה לפני הקיסר, שאפיקורוס אחד, "אחיו ליה" (בדרך פאנטומימה), שהאל הסתיר פניו מעמו, ורבי יהושע בן חנניה יצא כנגדו "ואחיו ליה" (גם כן בדרך פאנטומימה), שעוד יד-האל נטויה עלינו להגן בעדנו; הרי שהתעסקו בדברים, שהם עומדים ברומי של עולם, וכן במאורע שלפנינו: הקיסר, שמע את שמע נהרדיונו, משלו משל לא-שקנאנו של האל, ורצה לידע, אם עוד האל מקנא בעד עמו? — והרבי, שהניח ליסוד את המושג "נגד", אומר לו: ראה נא והביטה: הלא הירדן, כמו שהוא "נגד" ביום, הוא "נגד" גם בלילה. והיה בדעתו להראות בזה על לילה-הצרות וחשכת-מצבם של ישראל (כי מקדם במדרש, שם נדרש הפסוק "חדשים לבקרים", ויבוא "לילה" לנגד), שעוד ה"נגד", נהרדיונו, קנאנו של האל, מתמשך והולך להגן על ישראל. ויועציו של המלך, האפיקורסים של האגדה הקודמת, השיבו על דבריהרבי ואמרו: הירדן אינו "נגד" בלילה (ולא ידעתי, על מה נוסד משפטם זה, אם לא שפוטנו לומר, דרך משל, שישראל תשיש כחם בחשכת-הגלות, אין תקומה להם); והקיסר, בכבודו ובעצמו, משיב: אני יודע ועד, שהירדן מהלך גם בלילה, זהו מה שראיתי בעיני כשעמדתי שם על משמרת (ובוון לומר, שעוד ישראל לא נתיאשו מן הגאולה, שהרי ראיתי את תוקף-לבם ודם החיוצה, שמתקוממים לנגדי ואין מעצור לרוח-המרידה שבהם). זהו מה שהסברתי לי זה כמה, והיום אין דעתי נוחה בזה, ובהקדם אני אומר, שאין דעתי נוחה גם מזה שאציע עתה; אבל אציע ואפרש, ואולי ימים יגידו, כשיגלו לעינינו המעשים של הימים ההם.

יש מקום לשער, שהווכוח הולך וסובב על התחדשות המלוכה ביד הרומיים, כי כן הוא אומר: "בשביל שאתם אומרים: בכל יום מה דש לו כסא הכבוד, ולמה הוא דומה, לירדן הזה" וכיוצא; הרי שיש כאן רמז על היות מלוכה של-מעלה דומה למלוכה של-מטה, והקיסר, שלא האמין בחייו הנצחיים של אלהי-ישראל, לא הניח דעתו אלא

(1) ר' שלמה בורבובוצ' איכה רבה שלו; ג' י' ב' ו' י' ע'ר, בספרו, גיוראפיה של התלמוד (בצורתית, עמ' 252). באשר במקום שציינתי. וזלחם לא ראיתי שום מחבר עוסק בזה, ולעוסק החקירה לא ירדו גם בובר, נייבויער ובאכר.

(2) עיין ספרי *Griechen und Römer*, כרוך בספר, מונוסטטה תלמודיקה, כרך ח', עמ' 316, סימנים 311—312.

(3) ב' חגיגה, ה' ע"ב, ועיין ג' ר"ק, ד"י, 133; באשר, אגרות החנאים, א"י, 170, ושם נרשם, ואעיר על הגירסה, שנמצאת אצל ר' ניסים לברכות מ"ו ע"ב: "יתב קמיה מרכא, ולא כ"י קיסר". כמו שהוא, ואולי זה פירושו לחיד זה פירושו לחור, כי מלכא-*Caesar* עוד לא הקיסר-*imperator*, אלא הסיועד לחיות קיסר, והרומיים, בשעה שישב בשלום במדבר-ישראל, עדיין סיועד לקיסר היה ולא קיסר עצמו (עיין להלן). וכבר הרגיש באכר (שם), שבמדרש יש "אדריאנוס" בלבד בכמה מקומות, שתבבלי אומר, קיסר, ואין משמעו של זה כמשמעו של זה.

לאחר ששמע, שבסאדכבוד חזמה לחדן הזה, שאינו פוסק לא ביום ולא בלילה; ויצינו פקדו בזה, או עשו עצמם כפוקדים, ורצו להטות את הקיסר לומר: החדן אין. לו שטף עולמי; ועל זה משיב הקיסר ואמר: אני בעצמי מתבונן הייתי בדבר וראיתי, שהחדן מוליד מימיו בלילה כמו ביום, וכן בסאדכבודו של אלהי אומה זו בודאי יש לו קיום לנצח. והנה כבר אמרתי, שגם פירוש זה דחוק.

ועוד אשר אני, שהוכיח יש לו מובן עמוק וראוי להחבירו עם השאלה הראשית של אותם הימים: אם יפנה ביתהמקדש או לא יפנה⁽¹⁾, ורצו להחליט הדבר על-פי רמז. ומקודם ראוי להעיר על הוכחות שבין טורנוס רופוס ובן-ד' עקיבה, שעל טענת השלטון: "מי ימר, דהאידנא שבתא", השיב לו הרב: "נהר סבטיון יוכיח", שבכל ימיר השבוע הוא. שומף החולץ, וביום השבת יוקט ונה (ב' סנהדרין, ס"ה ע"ב, ועיי' רש"י⁽²⁾). הרי יצינו לחרון משפט השאלה⁽³⁾ על-ידי דבר אחד, שהוא לאותדענינם—או לפי דמיונם—אחת מנפלאותהטבע. כן בעניני; עתה, כשביתהמקדש חרב הוא, כאילו נתמעט כסאדכבודו של אלהישראל וצריך להרשו, בחדן הזה, שמחדש מעשההשטף. בכל יום ויום, וזהו דעתם של היהודים שכסביביתהקיסר, ורבי יהושע בןחנניה בראשם, ואמנם, יצינו הרשמיים של הקיסר, בניחסינאטוס של רומי, שלא רצו בבנין ביתהמקדש, היו מראים על מעשה החדן, שפוסק מלשטף בלילה; הרי שיש כאן פסיקה ודממה; ורצו בו, שגם בעניני ביתהמקדש וכל מעשההקרבנותיו טוב לפסוק וישראל הכל בחורבנו, וישראל יושבים שוממים ודוממים, ואין לירוא מפני ועזוערוחם; והקיסר משיב להם: הלא שקד עניתם בי! הלא כל רצונכם רק להטעות אותי, כי אני בעצמי ראיתי וידע, שהחדן, כמו שהוא מחלץ ביום כך הוא מחלץ בלילה, ואין כאן פסיקה וחדלון, אלא הוא ממלא את התפקיד, שמוטל עליו; וכך ראוי לישראל, שיעבדו את בוראם. ועל-כן גמור ומסכם אצלי, שאתן להם רשיון לכנות את ביתהמקדשם—כך ראיתי לפישי את המדרש הנעלם הזה, ואם הוא בדחוק, ואל תשיבני לומר: הלא עיקר חסר מן הספר, שאין לביתהמקדש לא זכר ולא רמז כי?—אבל כך הם כל הוכחות והדבריים של מדרשים אלה, וחזר מה ישמרתו למעלה בענין הפאנומימה, שנעשתה לפני הקיסר. והזיון פסיכולוגי הוא, שמה שהלכות והכליות נמלאו ממנו וכל מחשבותם של בני אדם נכונה עליו, אינו צריך להיות מכוסא בממורישפתם, אלא הוא הוא הרובץ תחת מפתןדעותיהם ואליו יתכוונו בשתיקה.

והעיקר—שהקיסר בכבודו ובעצמו מודיע לנו: נמר הייתי בביתשעור קרית; הרי שנהג כאיש שאין לו אלא מה שיעניו רואית וכמלומד ארכיולוגי, שמבקר ומבקש עד שמצא את העתיקות מימקדש. עומד היה הקיסר על משמרתו "בביתשעור", שבוודאי יצה בו: גסטרא של "בית שעור", הובן שלגזנותיו אף הם עומדים על המצפה, ולגסטרא ז', שהוא בעין קרה מביצית, קרא הקיסר "קרית"; ואפשר שלכבוד הקיסר בנו לו פלטין מיוחד, שמתוכו נה היה לו לראות מה החדן עושה, ודגירתו נביא להלך, ועל

(1) הרחיבו לדבר על מחשבת הקיסר ליתן רשיון. שהיהודים יבנו ביתהמקדשם, שירר, א', 672, וביחוד, Schlatter, In den Tagen Trajans und Hadrians, Gütersloh, 1897, S. 54 ff.

(2) עיי' Lehnwörter של, ב', 369, ערך, סמבטיון. כי שם כל המקומות וכל הספרות. (3) כעין וכוות שמענו למעלה גם בענין שני, הסרדיוטין הבאים לשמוע תורה מרבן גמליאל, וכדי להניח את דעתם חרש הרב, נשיא ישראל, הלכה חרשה, אלא שהם היו מחובתים בחזרת-הלכה וכאן על נפלאות-טבע ידועות להם שמו עיניהם.

זה הוא אומר "קרית". מלה זו קריה בארמית קריה, נכללת בשם-מקום אחד של אותם הימים ושל אותו הגליל, ונקראת ברומית *Veterocaria*, כלומר "קסטרא ישנה"⁽¹⁾. "קסטרא" זו נכנסה במספר כל אותם המקומות המבוצרים, שמלכות רומי ראתה צורך להושיבם בקרב הארץ. כדי להגן על התושבים, כלומר, לדכא אותם תחת ידה החרושה של המלכות. מקומות כאלה ביוונית *phourion* וברומית *praesidium*, היו מרובים בקרב הארץ, וביחוד בספר, כלומר על הגבול, כידוע לכל חוקר קדמוניות-רומי⁽²⁾. ולנו בכאן די להטעים, שלמעלה מכל ספק בית-פעור האמור כאן אחד הוא עם בית פעור, שמצאנו אצל קבר משה; ובכן משתמש היה הקיסר באותה "קסטרא", לפי עדותו, לשני דברים: ממנו היה שולח לחקור, היכן משה קבור, ובו היה עומד כשהיה משמר על הירדן, איך הוא מוליך מימיו.

המלה שבה הוא משתמש: נטר, יש בה כדי להתבונן, במאמר עברי הוא, ואף-על-פי-כן באה בו זו בארמית נטר; יש דברים בגו. ש מ ר היה במשמע: שמירה להגן, שמירה, שלא יפגש מי שראוי להיות אסור. ולא זו בוינת האומרו, אלא צפייה בדיוק, התבוננות, עיון. יש לנו מן השם הזה כמה שמות אנשים, כגון "נטרוס", "נטרוס", "נטראלס", "נטרוס", כולם בכתבות ויוניות של אותן הארצות ושל אותם הימים⁽³⁾, והוראת כלם: שומר ומצפה לעבודת-האל או לעבודת-המלך. גם אצל היהודים, וביחוד בין אותם שבבבל בתקופת-הגאונים, נמצא השם נטרא, נטרונאי וכיוצא בזה הרבה, וכבר ידענו, שהשם רוצה לומר: מצפה לגאולה, מצפה לימות המשיח⁽⁴⁾. ולא כן משמעת המלה בכאן; "נטר" כאן הוא בערך של "משמרת" בעברית, כמו, למשל, בשמואל א', כ"ב, כ"ג, נאמר בתרגום הסורי, "נטר"⁽⁵⁾, ולו מובן מיליטארי, כלומר, בעל-מלחמה העומדים על המצפה. וחזן מזה: בלשון היוונית הנהוגה היו אומרים: *parateresin* (למשל, *parateresis* בלוקאס, י"ז, כ') על השמירה בענייני-הטבע, כגון השמירה במהלך הכוכבים. כן הדבר גם כאן, ואולם במובן בפול: שמירה מיליטאית ושמירה, שיש בה מחקרה-הטבע.

ד) פרטים מתכונות-הדריונוס.

לאחר שאמרנו: הדריונוס חקר וגם חפר אחר קבר משה וגם שמר על מהלך הירדן הייבים אנו להביא ראיות, שעל-פי התכונות הנודעות לנו בקיסר זה היה נוטה גם לחקירה ודרישה בכל ענין נכבד בהעתיקות ובכל ענין חשוב בחזיונות-הטבע. הרי המפורסמות אינן צריכות ראיה, כי הדריונוס ידוע בכל זה, אבל המקורות—מקורות עבריים הם, ואיתם לא ישאלו ולהם לא יפגו ומה שיגידו—לא יאמינו. אילו היו שני דברים חשובים כאלה, שהקיסר חפר אחר קבר משה וזהו משמר את הירדן—והם למעלה מכל ספק,

(1) על השם הזה כתבתי בפרטות בספרי, אנטונינוס ורבי. עמ' 198, ושם יחסיו אל "צמורין", מה שהוא נקרא ברשימות האופיצאליות *Sabare*, ואולם עתה ראיתי, שהמקום *Veterocaria* צריך למרשו על סקום אחד במערכה פיסטריה (עין, צייטש-דיס דייטש, פלשתי, מיראיינס, ל"ו 184), או לכל הפחות, יש *Veterocaria* אחרת; אף-על-פי-כן ההשוואה קריה-*caria* במקומה עומדת.

(2) אני הוכחתי כתבתי בזה מאמר שלם במע, "מנאציין", כרך כ', עין שם.

(3) עין *Waddington, Inscriptions No. 2351. Texts Nabataens, No. 4. Vūgo6* 37, *Recueil Clermont Ganneau, 2447, 247, 64*, ועוד הרבה.

(4) עין ב"ר בה-ריוויי הצרפתית, כ"ח, 287.

(5) עין במלגו הגרול של *Payne Smith, Thesaurus Syriacus*, עמ' 225.

שהרי בפירוש נאמר, — נאמרים עליך סופר יווני או רומי אחד (שאמנם, לא כל דביו בתכלית האמת) או היו נזכרים בדרך רמז עלייך כתובת אחת, שעוד לא נתפרשה כל צרכה; ודאי היו קופצים עליהם כל כותביהם מידה, ואין קץ לכל המין הספרים, הן מדעיים והן פופולאריים, שהיו מעלים אותם עליהם לזכויות-עולם; אבל עתה: רק הרבנים בפטפוט-אגדותיהם מוסרים לנו כזאת — ומה איכפת לנו בהם? — זה דרכם כסל למו. ולפיכך ראיתי לנכון להרחיב את היסוד של הבנין, שאני בונה, כדי שיופיעו דברי התלמוד והמדרש בבחיזוק ולא יבוא אדם לומר: נעלם הוא לי, בלתי-מחזור לי, ועוד.

לבקר את הקברים המקודשים עלייך עתיקת-הזמן והנודעים לשם עלייך האבירים והגדולים, שינחו בהם: זהו כבר מתכונת העולם העתיק. בוודאי מה שעושה פלוני אלמוני בפנה זו — חד מעשהו לא יגיע עדינו; אבל כשיביא מלך אדיר, שליט מסוף העולם עד סופו, להראות פני קבר מוקדש כזה, כבר יהא מעשהו רשום על הגליונות הנושנים או ישורטט בעט-ברזל על מצבות-אבנים. לראשונה נרשום את העובדה, שכשבא ארתחששתא (קסירקסס), מלך-מלכים, בבלה, עלה על עליות השנית של מגדל היכל-בבל המפואר⁽¹⁾ כדי לבקר את הגיגון⁽²⁾ (קבר)⁽³⁾ אשר שם, ויותר ממנו עשה אל-כסנדר מוקדון: כשהבניע את כל מלכות פרס, צוה לחקור אחר ספטימיוס סיוורוס (והוא כשלשה דורות אחרי הדריונוס), שבנובה לבו החזיק את עצמו לחניבעל השני, חפר וחפש אחר קברו של אביר קרתגני זה, ובאמת מצאו⁽⁴⁾. וקיסר זה גם צוה להשיב על מכוני היכל אחד מפואר של הפרתים⁽⁵⁾.

ועתה נשא רגלינו ללכת אל אדמת-פלשתינה. כאן וביחוד בירושלם אין לך קבר יותר מפואר, שרבים משתוקקים אליו, יותר מקבר ישו, משיחם של הנוצרים; ולעומת מה שחוקר אחד רצה להחליט, שבשנת 135 בערך, אחר חורבן בית, לאחר שהעיר הקדושה נעשתה מחוללת עלייך הדריונוס, שבנה אותה מחדש וסבב את שמה להיות "איליה קפיטולינה", — שבעת ההיא בערך הפסקה שלשלת-הקבלה, לידע היכן ישו קבור, — לעומת דעה זו מפלפל חוקר אחד ואומר⁽⁶⁾: אף שהופסקה הקבלה בדבר קברי-ישו מכל מקום אי-אפשר שלא תקנוה מחדש או שלא המציאו קבלה אחרת כשנתיישובה עוד פעם ערדת-נוצרים בירושלים. מי שיש לו אף מושג קל מן החסידות העממית הן של הלניסטים והן של בני-ירקם בכלל, יאמר ויודה, שאי-אפשר להאמין בהפסקה גמורה. הן כימרישו כבר היו מראים את קברו של הנביא ושל ה"פטריארך" דוד (מעשה השליחים, ב', כ"ט; יוסיפוס בקדמוניות, ט"ז, ז', א'; דיוקאסיוס בהיסטוריה רומית, ס"ט, י"ד); בקרבית בית-לחם מזכיר יוסיפוס את קברה של רחל (קדמוניות, ו', מ"ב) וגם מפי (ב', י"ח) מניח כזאת; ובחברון מזכיר יוסיפוס את קברות האבות בנויים לתפארת בשיש (מלחמות, ד', ט"ז, ז'), ובתמנה — אותו של יהושע (קדמ', ו', א', כ"ט); בסביבות שכם כבר משתמח הנוסע מן Bordeaux על קברו של יוסף

(1) על מחותו של מגדל זה בצמצום עיין מה שכתב פרידריך דיליטש בספר "פסטורשופס" לכבוד Sachau (כרלין 1915), עמ' 98.

(2) הוא הקבר של האליל כל (עין אשטראבון, ספר מ"ז, סוף ה').

(3) עיין Wiegand במע: Athenische Mittheilungen, ביו, 321 והלאה. ועיין

גם מה שכתב Domaszewski בספר היוכל של Nöldeke. עמ' 861 והלאה בענין Virgo Coelestis בתולה שמימית, שהיא אמו של ספטימיוס.

(4) גם זה בספר-היוכל של Nöldeke. עמ' 844.

(5) הוא Karl Schmalz כמ"ע "צויטשר" דים דויטשן פלשתי פיראוינס", כרך מ"ב (1919), עמ' 135.

(איטיניאדיוס שלה, כ', ג', ועוד), וגם זה בודאי מקדש יששכרנושן. הרי לך בקרב ירושלים ובסביבותיה לא פחות מהמישה קברים, שלהם יחד העם מוראו של זמן קדום. והנוכחיים בודאי לא יחידים במינם הם. קיבלתו של ישו: "אוי לכם, הסופרים והפרושים החנפים, כי בונים אתם את קבריה הנביאים ותיפו את בתי קברות הצדיקים" (מתי, כ"ג, כ"ט, וכן לוקאס, י"א, מ"ט, ועוד, מריצה לנו להחליט, שהיה קילטוס עצום על גבי הקברים הקדושים⁽¹⁾). ... משנת 310 ואילך מדבר אבסיביוס כבדבר פשוט, שיעלו אל הקברים אשר בירושלים ואשר בבית-לחם... ובכן, אם היו עולים לדבר זה לירושלים כבר בתחלת המאה הג' (2), מן ההכרח, שיש כאן מה שראוי להראות. הקבלה איפוא, עליהם נשתמרה. על קברי רחל ויוסף והאבות לסדנו מתוך מה שאמור עלידי אבסיביוס ב, אונומסטיקון של ועלידי הנוסע מבורדו, שהמסורת עליהם נשארה קיימת מקודם החורבן עד הזמנים שאחריו למרות כל הרעשים, כל החורבנות, כל הגלויות וכל השתנות-הדתות... בקברים ההם, מאחר שבאו לירינו, נימא מילתא. קברי מערת-המכפלה ומהותם היו ידועים קצת לחכמי-התלמוד (עיין ר' בנאה, בבא בתרא, נ"ח ע"א)⁽³⁾. על קברי יוסף יש בירינו אגדות יפות, ואעתיק קצת מהן, כי האגדה מותחת גשר ממנו אל קברו של משה, כמו שאמור, למשל, בדברים רבה בסופו (י"א, ז', ושם נרשם), והוא מדרש פטירת-משה: "ולמה זכה משה, שהקביה נתעסק עמו, אלא... כל ישראל היו עסוקים בכסף הזהב, ומשה היה מסב את העיר ויגע שלשה ימים ושלשה לילות למצוא ארזו של יוסף... משנתיגע הרבה, פגעה בו סגולה (היא סרח בת אשר של אגדות אחרות)... הוליכה אותו לנחל, אמרה לו: במקום הזה עשו ארון... קברי דוד (כן בלשון דברים, כלומר, קברי מלכי בית-דוד) עוד נודעים היו היטב לבני-דודו של נחמיה (נחמיה, ג', ט"ז), והשווה מה שאמור בו⁽⁴⁾ בימיישו (מעשה השליחים, כ', כ"ט). וקורות קבר-דוד ידועות, וכבר הבאתי דברי יוסיפוס עליו, ואראה עוד על הדברים המושכלים, שנמצאו עליו בספר "מאור-עינים" של ר' עזריה מן האדומים, פרק ג'א (דף קנ"ט ע"א, דפוס מנזר, ומסופר בו מעשה יפה עוד בימיר בני-מין מסודילו (עיין מסעותיו, הוצ' גרינר, עמ' 35)⁽⁵⁾. האגדה היהודית עוד תספר לנו גדולות מקברו של ברוך בן נריה ומקברו של עזרא הסופר⁽⁶⁾, ובוה אסיים, כי אין כוונתי לקבץ כל מה שנאמר וכל מה שהוגד וגמס על קברות-הצדיקים; אך על הקברות היותר נכבדים והיותר מבוקשים הראיתי; ובצדק נשער, שאיש אוהב-נסתרות כהדריונוס מן ההכרח נשא עינו אליהם.

(1) בכאן מראה הקור זה על מה שנעשה היום בסבריה ובמירון על קבר הרבנים הגדולים הלל, שמאי, עקיבה. סאיר וכו' (את ר' שמעון בן יוחאי אינו סוכין); ועוד הוא מראה על מה שנעשה בעצם הימים ההם במרכזו ההלניסטים ובמרכזו הנוצריים הקרמונים.

(2) בדבר המבנה של נסיעות לארץ הקדושה עיין: Friedlaender, Sittengeschichte, 2) Roms, הוצ' ח', כך ב', 97, ועוד. וכן Thomsen, Palästina und seine Kultur in 5. Jahrhundert, S. 101.

(3) בענין זה קרתי הרבה במ"ע, מונאטשריפט, מיט, 670, ועוד.

(4) כאן הדבור בקברו של דוד בלבד.

(5) ועתה כקירוב נרמס פרק זה של מסעות ר' בנימין גס עיי B. Halper בספרו Post-Biblical Hebrew Literature, פילאדילפיה 1921, א', 99.

(6) עיין Die Legenden der Juden, Bergmann, ברלין 1919, עמ' 61, ושם.

67, ועוד, ועוד.

כל הקברים שמינונם, לפי דרכי הקבורה שבארץ־ישראל, בסתר המערה היו נתונים, ובוזא אין חילוק בין ההר ובין השפלה, כי פשניהם יש מערות הרבה. ובכן לא למותר יחשב ללוות את הקיסר שלנו באחת מן המערות האלו, ששם הוא ממלא את צמאון ה"קוריוסי" שלו.

מסופר במדרש (תנחומא, הוצ' בוכר, הוספה לפי דברים, עמ' 6, ובשאר מדרשים, כנראה, אין): "אדריינוס הרשע, כשכיבש את ירושלים, היה מתגאה לומר: כיבשתי את ירושלים בכה; אמר לו רבן יוחנן בן זכאי: אל תתגאה, אילולי שהיה מן השמים, לא כבשתי; מה עשה רבן יוחנן? נטלו והכניסו לתוך המערה והראה לו אמוריים קבורים, והיה אחד מהם של שמונה־עשר אמה. אמרתי לו⁽¹⁾: כישהיה לנו זכות, כל אלו נפלו בידנו, ועכשו על־ידי עונותינו שלטת בנו, וכו'. כמה כחו של מדרש זה יפה! הרי בכאן הדריינוס שלנו בשעה שהוא מבקש תעלומות שמי־קדם. אלא שנפלה טעות באגדה זו, כי בעל־דורו של הדריינוס לא רבן יוחנן בן זכאי הוא, אלא ר' יהושע בן חנניה, כמו שראינו זה כמה. ופשוט הוא, שמעיקר היה נמסר השם בראש־יתבות ריב"ח, וטעה המעתיק לקרוא ריב"ז, וזמה נעשתה ערבויה זו. וישמע אני מי שמישיב לי: כלך לדרך זו: הנח ר' יוחנן ב"ז על מקומו ויבוא, אספיינוס" תמורת "אדריינוס". הרבה תשובות בדבר; נוחה לי המעות ריב"ז במקום ריב"ח⁽²⁾ מלמחות "אדריינוס" ולקרוא במקומו "אספיינוס"; ועוד: תואר "הרשע" יאות ונהוג להדריינוס דוקא; ועוד, הרבה וכוחים מצאנו לר' יהושע בן חנניה עם הקיסר שלו, הדריינוס, ולא מצאנו כיוצא בו לר' יוחנן בן זכאי עם אספיינוס; ועוד, לפי הדברים כהותם לא אספיינוס כיבש את ירושלים, אלא טיטוס בנו: אף אם, כמובן, הספרים אינם מדקדקים בזה ומחסים לאב מה ששייך לבן; והעולה על הכל היא—האמת הפנימית, שידוע לנו הדריינוס בטיב אהב־קדמוניות ולא אספיינוס ועוד, בספור זה לא קל להאמין, שאמוריים היו קבורים בסביבות ירושלים והיו ידועים קבריהם לקברי אמוריים אחר מאות בשנים⁽³⁾; אבל אם אירע המעשה על ארמת־האמוריים, כלומר, בעבר הירדן מזרחת, בשדה־מואב וכיוצא בו, הכל נוח; וראיה לזה קצת ממה שבמדרש תנחומא שם, מקודם ואח־כך, תמיד בסיון ועוג מלכ־האמורי אנו עוסקים. וכמו־כן המעשה אירע בשדה־מואב, לא רחוק הרבה מבית־פעור, שזהו מקום תחנותו הראשי של הקיסר. ולא הייתי תמוה, אם ביום מן הימים היו מביאים לנו מדרש אחד או ידיעה אחת ממוצא־הרומיים, שהקיסר שלנו בקר את מערתו של עוג מלך הבשן דוקא, כי בקרה בזו היתה ראיה למלך קוריוסי כמוהו. לפי האמור, מה שיש במדרש, "כשכיבש את ירושלים", מציין לנו את פירק־הזמן, שבו אנו עומדים, ולא שירושלים היתה מקום־המאורע. ולהלן עוד נטעים את הידיעה, שהדריינוס כיבש את ירושלים, כי להוקרי־היסטוריה מוטל הדבר בספק, ואת המדרש שלנו לא ראו.

-
- (1) ר' יוחנן מדבר בעדו! והוא נגד חסגנון שמקורם ונגד סגנון המדרשים בכלל.
 (2) אומר אני, שהכניסו ריב"ז סחאת ר' יוחנן סחם. שזכור שם סקודם לבעל־מִכְרָאֵם ואחריו יש: "אבא שאול אומר" וכו', ומימרא זה מובא בבבלי, נידה, כ"ד ע"ב, בזו הלשון: "תניא אבא שאול אומר. ואיתמא רבי יוחנן: 'קבור מתים הייתי'. וכו'. וידוע לקובר מתים אבא שאול דוקא. ולא ר' יוחנן, ונכנס, איפוא, שכו של ר' יוחנן. גם כאן שלא כדון ומימרא זה נספך ישראל הספור שלנו בדבר המערה.
 (3) פעם אחת, כשבקשו חכמים לטמא את ירושלים, אמר להם ר' יהושע: "... איה מתו מכול, איה חרוננו נבוכדנצר, איה חרוננו שנתרגו בסלחתי ועד עכשו (תוס' עדיות, ג' ג', עמ' 459). ועיין ג' ר' י' ד' הוצ' ב', עמ' 410 ואני הארכתי בדברי על זה בספרי 'קדמוניות התלמוד'.

מה שאי־אפשר לספק בו הוא — שהדריונוס בקר את סוריה ואת ארץ־ישראל לא אחת ולא שתיים, אלא עוד הרבה פעמים. קיסר זה בכלל מפורסם הוא בנסיעותיו המרובות בכל מרחבי מדינות־מלכותו; ומשער אני, שמה שר' עק יבה, בן־דודו ושנואלכו של קיסר זה, ידוע הוא לגומר מסעות הרבה עד למרחקים¹, אינו אלא כמחקק בזה למלך. אבל כונתו של זה רחוקה מכונתו של זה כרחוק מורה ממערב: המלך נסע כדי לדעת את עניני מדינות־מלכותו, ולכל היותר — למלא את צמאון־רוחו בכל דבר גדול ורם ונפלא, בעוד שתרבי ההכרח הביאו לכך, כדי לחזק לבות הגדלים והנפוצים בדת וביושר; ואמרו עליו עוד, שאנב או, אפשר, בכונה ראשונה גם מסית ומדיה היה למרוד ברומי. בדבר נסיעותיו של הקיסר² כמעט כל הנצרך לנו ידוע על צד היותר טוב. וזהו הנצרך לנו: בשנת 117 (הוא שנת־מותו של הקיסר טררינוס, מי שאמץ את הדריונוס לו לבן) ואפשר קצת מקדם היה הדריונוס הנציב הרומי בסוריה, שאלה תחשב גם פלשתינה, ובספר ההוא, אף שכבר נודעו העולם הרומי מחמת המרידה, שמרדו בני־ישראל בארצות גליותיהם, עוד לא פרצה מלחמה גלויה בארץ־ישראל בין היהודים ובין הרומים, לא פרצה מפני אהבת־שלום של ר' יהושע בן חנניה כידוע; וספק זה הוא היותר מסוגל ליחס לו מה שנעשה על־ידי הדריונוס בדבר קבר־מישה ועל־יד הירדן, וכבר העירותי, ישימים ההם עוד לא ניתן להמושיל זה התואר "קיסר", אלא נקרא "הדריונוס" סתם, וגם "מלך" נקרא, מה שאינו אלא שליט או הגמון. מרידה לא היתה, אבל תסיסה ותנועה ועוזוע 'ש' ויש. "הגסטרא" איפוא, שבבית־פעור לא את הפירות בלבד של חגגת אליל זה היה תפקידה לדא ולחנניע, אלא מצווה היתה לפקח על ענייני־היהודים, שבהשתתף נפשם על קבר מישה רבם, שהיה בסמך, מצפים היו לגאולה ופריקת עול מלכות־רומי. בו בפרק נתחדשה המלוכה לרומי — טריינוס מת והדריונוס נעשה אימפריטור — ואולי רמזו על זה (לפי הנוסח באיכה רבה, ג', כ"ג) במלות "האל" "מחדש לו כסא הכבוד" באותו מעשה שעל־יד הירדן, ובמלות (על־פי הנוסח בבב' ע"ה, א') "חדשים לבקרים רבה אמונתך" אמר רבי אלכסנדר: "ממה שאתה מחדשנו בבוקרן של מלכות אנן יודעים, שאמונתך רבה לגאלנו", ששני דברים בנו: בוקרן של מלכויות, כאמור, והתקוה, שלגלגל השתנות המלוכה יבואו ישראל ליד גאולה³. אינו מן הנמנע, שהדריונוס עצמו נשא כקסם על שפתיו את "הגאולה" לישראל, כי מי יודע, אם איש פנטסטי כמוהו לא נתרווה שכרון בזכרו מה שעשה כורש לישראל, ויהיה הוא, הדריונוס, כורש השני, כמו שאביד בחוקה, טריינוס, רצה להיות אלכסנדר השני, ואחר מן הבאים אחריו, ספטימיוס סיווירוס,

א' 109) — וקברי־האמוריים לא הזכיר כלל.

- (1) על מסעותיו של ר' עקיבה עיין שיר ב"כזורי העתים", תקפ"ה, 70, וב"ערך־בליין", 185.
- (2) המקורות והספרות נישמו על־ידי Schürer, ר' ב"ך א' 670, ועוד (רק חסר שם, Leben des Kaisers Hadrian, 0. Th. Schulz: Leben des Kaisers Hadrian, Pauly-Wisswa, א' 493—521, כי כאן מסוור הכל בתכלית הדיוק והקצור. וגם אני חברתי שני מאמרים (בר־כוכבא"ה, הדריונוס) בהאנציקלופדיה האנציקלופדית־היהודית, ומקדם כבר חקרתי על כמה פרטים בהיריוני חצרשתית, ל"ה 209 והלאה.
- (3) פתגמים כאלה, חדשים לבקרים בכל עת היו להם סימני הגאולה; כן נדרש: "וכאור בוקר יורה ששם" (שמואל ב', כ"ג, ד') על בוקיו של משיח, וכן, בוקר לא עבות' (שם) על משיח (מדרש שמואל, פרק כ"ט, ע"ה 135, חוצ' בוכר), וכן, "אילת השחר" (ירוש' יומא, ג' ב', דף ס' ע"ב, ועיין מה שכתבתי בספרי, אנטונינוס ורבי, ע"ה 125, ושם נרשם), כי חמיר להגאולה הם מצפים.

רצה להיות חניבעל השני, כמו שהזכרנו. רעיון כזה עלול להשביע נפשו של אדם כהדרייגוס רוממות וגאון, ובאמת, הלא הוא נתן חוק על בית־המקדש שיבנה—הוא הרב המושל על כל מאורעות־המזמן.

באמת, בתחלת מלכותו—שמחה וששון ליהודים על הגאולה, שקרובה לבוא, כמאמר גרין (ד', 126); וכן בשירי הסיבילה (פרק ה', והוא ממוצא יהודי ונוצרי בעירוב) מהולל הדרייגוס כמטיב לעסדה ואיש שיפיק רצון מעם ה' (1). יש כאן סמנים מובהקים, שבני הדור ההוא כבר התחילו לפצפץ במושג־הגאולה, וזולת העובדות והמימרות המרובות, שנקבצו אחת לאחת על־ידי סופרים וחוקרים הרבה, מטעים אני ביחוד מה שיש במדרש אחד (שיר השירים וטא לפסוק ב', י"ד, עמ' 27, הוצ' בובר): „כך אמר הקב"ה לישראל: הראני מראך, זו הגאולה, שהביא הקב"ה לישראל בימי ר' שמעון ור' ישמעאל, שהיה מעשה בשבעה אנשים, שהיו עולים לירושלים (2), מצא הראשון תמרה אחת ואמר: יעלה חברי, וכן השני, כך עשו כולם, עד שהגיע השביעי וגמלה, עד שהגיע לבד, וחלקה בניהם, עד עכשיו היה קרא (3) כור תמרה; כיון שהגיע המעשה לפניהם, אמר (צ"ל אמר): כדאי הוא שתבוא הגאולה על ידיהן". בודאי המימרא חודה היא, כי לא ידענו מדוע נקרא כל הדור ההוא על שם ר' שמעון ור' ישמעאל, והם בגדלם ובצדקתם לא יחידים בעולם; אבל זאת ידענו, שבהשכל ובכוונה נזכרו שני האנשים האלה, כי בלי ספק הם אותם שבמקום אחר (תוס' סוטה, י"ג, ה', עמ' 319, וכן בירוש' סוטה, כ"ד ע"ב, ובבלי שם, י"א ע"א, ושםחות, פרק ח') הם נישואי נבואתו של שמואל הקטן בשעת־מיתתו: שמעון וישמעאל להרבה, וחבריהו לקטלא, ושאר עמא לבזא, ועקן סגיאן יחון אחרי דנא; ואומר בזה גרין, שהם פפוס ולולייגוס, גבורי המרידה בסוף ימיו של מריוגוס, אלה שבאים כאן בשמותיהם העבריים, וכן נראה לי (4). מה שאמור כאן סימן הוא לכל הקורות אותם בימי מלכות־הדרייגוס: ששון ושמחה בתחלתה, יגון ואנחה בסופה. לא ידענו מי ומה הסב לב הקיסר לרעה, אבל פשוט הוא לומר, שסוף סוף הפוליטיקה הרשמית והמדינית־נאלית של רומי גברה עליו תגבורת עצומה ושלמה: כשנוכח לראות, שלא ככל הגויים ישראל, ואם יבנה להם את בית־המקדש לא יהיה זה רסמי־מוציא ארכיולוגית בעלמא (5), 'אלא בזה יתחדשו כנשר נעוריו של העם, וחילופו כח וגבורה עוף ויחלמו לא לבד, שתשוב החירות לעצמם, אלא גם הממשלה לגבי כל האומות, ממשלה, שלוש בקרבה מלכות־שמים, כלומר, שתעקר עבודה זרה מן העולם, ואז—רומי מה תהא עליה?—ולפיכך אמר: „הבא להרנך, השכם להרגו"—וחרץ את המשפט שחרץ.

(1) עיין בספרו של ר' יוסף קלוזנר, הרעיון המשיחי בישראל, ב', 70.
(2) כשה היה זה משמח את Schlatter, מדובר בנוצרי זה, שמחשש בגרות אחר כל ידיעה קלה, שמודיעה לנו, שישואל בימים ההם היו עולים לרגל וגם סביאים קרבנות—ומדרשנו זה לא ראה!

(3) המוציא לאור כעיר: „הלשון משוכש".

(4) דעתו של גרין אין למצאה במקום הנצרך. וציון עליה המוציא לאור את כרך הרביעי של ספרו, הוצ' ב', 114, הערה ג', וכן ציון באכר על דעה זו (אגדת התנאים, א', הוצ' ב', 234, הערה ג'). והנה באכר (שם) סביא לא פחות משבע שיטות. מי הוא שמעון זה, ולא ידעתי, מדוע לא נזכר שמו של שמעון ה' מני. שצ"ל נאמר בפירוש (ב' סנהדרין; י"ז ע"ב), שהי דור מלחמת ביתר. אכנס, למסקנה אין לי אלא מה שאמור בפנים: הכוונה על פפוס ולולייגוס.

(5) הדרייגוס היה נקרא בפי כל: restitutor של מדינה ועיר פלוגית ופלוגית, ויותר מזה: restitutor של כל העולם כולו, כידוע; עיין Schürer, א', 681.

אבל נעזוב את קורותיהם; שעליהן חוו דעתם רבים, ונוסף לבאר מה שהתחלנו בו: ביאור מעשה הרומים בקברו של משה ועליד הירדן. שני מעשים אלה, לבאורה, עשה כדי להרוות נפשו הצמאה בידעת העתיקות ובידיעת הטבע; כך, כשהיה במצרים נתן צו לקומם ברוב פאר את קברו של פומפיוס הגדול שבפילוסין העיר לאחר שהיה מוטל הרום; וכשהיה בתיבין, העיר הגדולה והעתיקה למצרים, לא חדל מלשמוע את קולה של מצבת מימנון, ונשאר לנו רשום השנה הזוהי, שבהם עשה כך; ובמדינת אפירוס ביוון של אירופה נכנס להיכל המפואר של העיר דודונה, כדי לדעת מה האוראקולוס אומר, ומדוע הוא והאלה קראו לו עבדיו וחניפיו "יום דודנאיוס" (ומי יודע, אם אילו היה עולה לו לאחוז בקברו של משה, לא רוהשמות היתה נכנסת בו להקרא בשם Musaios — לשון נופלת על לשון); ולרגל התגוררו באנטוכיה של סוריה הלך להר קציוס, כדי להשקף משם על יציאת השמש בגבורתה. וכך עשה באסיצילי, שעלה על ראש ההר הפולס וקוריאש, איטנה, כדי לראות משם את השמש עולה בזריחתה. וכל המראה הנפלא ההוא, הקשור במעשה זה⁽¹⁾; ועוד היום נמצאים חורבנות האולם, שבנו לצרכו, לתכלית זו, לתכלית של יום אחד, לתכלית שעית אחרת! — כזאת וכזאת עשה האיש המהילל הזה, אשר כשכלו בן סכלותו, כשוכחו בן רעתו, וכולם נתגלגלו על ראשו של עם עלוב זה, על ראש עסיהיהודים. הכלל, שהתנוסס בהאיש הזה יצירה חקירה מאד מאד, מה שקרוי Forschungstrieb בגרמנית, ואילו היה כפוי, לו נשתעבד, והיה אם ברכה בו לעם זה קללה בו לעם אחר, והיה אם גם לזה כבוד וגדולה היה בו בראשיתו, מרה כלענה היה באחריתו. שלשלת המעשים האלה: חפוש אחר קבר-משה, שמד עליד הירדן, בקור עצמות האמוריים במערה⁽²⁾, — כולם, לדעתי, נתהוו עם ביאתו הראשונה של הרומים לארץ ישראל; על זה יורה כל המצב, על זה תורה חברותו של ה' יהושע בן חנניה.

ביאתו השניה (או השלישית?) ליהודה⁽³⁾, שהיתה בשנת 130 אחרי כלות תקופת הגשם, נמסרה לזכר-עולם על-ידי המטבעות בקריאה adventus, כהוג ביםים ההם. קרוב מאד, שביחוד התיישב בירושלים; ראה מה שראה, והוא, הריס-טמוטור הגדול בכל ארצות-רומי, אף כאן כמנהגו נוחג: הוא מצוה לקומם את העיר מערמות-עפרותיה, ויותר מזה, — הוא מצוה לבנות את בית-מקדשם של היהודים — כך, למשל, צוה במקום אחר ובזמן אחר גם לבנות את היכל-קדשם האחד של הפרתים⁽⁴⁾ — ועשה כך לאהבתו את העתיקות ושאפתו לקומם בנינים מפוארים, שקנו להם שם בארץ⁽⁵⁾. איך השתלשלו הדברים עד שהתפוצה המלחמה הגדולה והנוראה הנקראת על שם בר-כוכבא ועד

(1) כל המעשים האלה נרשמו במעמר, שהבאתי בשם Rohden; ועיין עוד: Friedländer, Sittengeschichte Roms, ב' 215.

(2) הרומים התנהגו בזה כהרומים של המאה ה' והג', שאהבו להביא ראיותיהם מעצמות, שנתגלו מעפרות האדמה; עיין: F. Kuhn, Philostrate and Dictus: במיץ Hermes, נ"ב (1917), 614.

(3) מטבעותיו של הרומינס חקוקה על פניהם הקריאה Indaea, בעוד שאותם שרכבוד אפססיינוס הוצקו קוראים Palaestina, וחלוק יש בזה: האחרון כולל את כל העמים של ארץ זו, בעוד שהראשון רק על היהודים שם ענינו. ואולי גם בזה רצה הרומינס להלוק כבוד לעם-היהודים. על המטבעות האלה עיין ש"ר ב"ר-מלון' שלו, ערך ארמינוס, סימן ב'.

(4) הזכרתי את המעשה למעלה.

(5) הרטראקטט הלאטיני, שהוציא לאור (כתוך כתב-יד פאריס) H. Omont בשותפות

ישבאו היהודים עוד פעם לדי מלכה והרג ואבדן ושמד, — כל זה כתוב בספרים שונים, ואנו כאן אין לנו עסק בזה.

"בפי לשון קצת סופריהעמים המאותרים היה נראה, שאדריינוס בעצמו לא היה אצל המלכה... אכן בשם ומדרשים מבואר בהרבה מקומות מאד, שאדריינוס בעצמו היה שם" (כן כותב שייר ב"עדרמלין" שלי, עמ' 22, והאריך בזה הרבה, ואני, הכותב, תופס אני על עצמי על שבמאמרי "ברכוכבא" הייתי כרוך אחר האומרים: הקיסר לא התראה פנים במלחמה, ובמאמרי "הדריינוס" כתבתי להיפך). זהו מצבדהדרים בימי שייר, אבל זוהי השיטה הישנה (גריגורוביוס, דיה, מומסין), ועתה התגברה שיטה חדשה (עיין ביהוד Darmstätter בה"דיווי" הצרפתית, א', 49, וכן עיין מינרה, לברכט, שילר, שייר, רוהדין), שלפיה הקיסר בעצמו התגורר בארץ-ישראל בשעתהמלחמה, ובכן צדקו דבריהם של חכמי התלמוד והמדרש. ידענו גם ידענו, שבתלמוד ובמדרש באות הודיעות ממושטשות ומסורסות; מכל מקום, היכן שאינן סותרות מה שידוע לנו ממקום אחר, האמן אתן, למעלה כבר הבאתי את הלשון "בשביבש את ירושלים", והיא החלטה גמורה, שאין לפקפק עליה. וכן מה שאמרו: "אישבי": כשנכנס אנדריאנוס לבית המקדש היה מחרף ומגדף" (תנחומא, ריש סקודה, דפוס לובלין, תרנ"ג, עמ' 221), והוא לכאורה תמוה, שהרי בימיו לא היה ביתהמקדש, עד שקרוב לשער, שנתחלף לו להתנא הדריינוס באספסיינוס, אף-על-פי-כן נחא ומוישוב הוא, שהרי כבר התחיל ביתהמקדש להבנות, ולכל הפחות, היה גודע המקום, שהיה בו מקדש ביתהמקדש, ועמו היה מקום קדשיהקדשים ידוע אל נכון, ועל זה מוסב מה שאמרו עלידי רשבי. אבל בגוף הדבר, שהיה מחרף ומגדף, אין מן הראוי לקבל את הדברים כמשמעם, שאין זה מדרביהדריינוס לחרף ולגרף עבודת אל נבר בנבול-פה ולזות-שפתים, אלא כך היא תוצאתהדרברים עליפי מעשיו, שהרי צוה לבנות שם היכל לאיליל זוס, כידוע; וקצת ראינו לזה יש ממה שבחמשך המיטרא (שם) הובא הפסוק: "אלהים, באו גוים בנחלתך, טמאו את היכל קדשך" (תהלים, ע"ט, א'), שגעשה על דרך "במביא למעלה בסבך עין קדומות" (שם, ע"ד, ה'), שמוכא גם כן במיטרא שם; ויהי, אפוא, הכל חבר למה שאמרו במקום אחר (דברים רבה, ג', י"ג): "מהו עת להשליך אבנים—עת שיעלה יאדריינוס וינפץ אבני ביתהמקדש" (2); שהרי לבנות הוא צריך, ואין יכנה אם לא יפנה מתחלה את ערמות העפר והאשפה וההריסות?—ובכן מה שהוא חסא גדול ופריצות יתרה ורועילב בעיני חכמינו, אינו מצוין לרעה כל כך בעינינו, כי מתחלה לטובה נתכוון, ורק אחרי-כך נהפכה טיבתו לרעה, ידוע, שמקודם, בתחלת-מלכותו, היה מצוה לבנות את כל העיר כולה לטיבת היהודים, ולתכלית זו שלח את קרובו—המדרש אומר בןאחותו—עקילס הגר (3) לפקד על מלאכתהבנין, והוא עצמו, כשיאה

עם Salomon Reinach בעיון: "אגרת אל הקיסר הדריינוס על נמלואת-אסיה" (סביא: Thomsen, Palaestina-Literatur, ג', נומר 2243), מבאר לנכון את מתלך-רוחם של האנשים האלה, בכתב-יד זה, אגב, עוד נכלל באת תיודוסיוס מאמר על ישוב ארץ-ישראל, הוא המאמר, שנקרא עליו גם שמו של הירונימוס, אביהכנסיה הנוצר.

(1) ועיין שוית מוהררץ (צבי חיות), דפוס זילקיב, 1850, סי' 76, דף ע"ג ע"ב.
(2) מוכא עלידי שייר, שם, והוא מוסף ואומר: "והרע בזה, כי מ"ש בעל מאור עינים, פ"ב, על מדרש זה בלשון ובכן אפשר וכו' תתהפך לזורא, שכן הוא באמת וכן א"צ לשבש המדרשים כמו שעשה הוא..."

(3) עיין מאמרי על "עקילס הגר" בספר-חיובל לכבוד ר' כסיה שמינשיניידר, עמ' 159.

איך העיר המפוארת, ישנם לה לתהלה בכל קצוירארץ, מוטלת שממה ואבלה, כעם על היהודים, גורמי הרעה הזו (2), והיא שהניעתו לעבוד בבניה בחריצות. המקור המספר לנו כל זה (1) משתמש ביוונית בבטוי *palin phtasas*, כלומר, ממחר היה עוד פעם ולבוא שמחה, ובה נתגלתה לנו עוד בראה אחת של הדריונוס לירושלים, שכמדומה לי, עוד כותבי-ההיסטוריה וחוקרי ימי-חיי של הקיסר לא חשו להזכירה. שבתו בארץ בפעם זו או ישיבתו השלישית אחר רעש המלחמה גרמה, שלרוב כל הארץ התיזממו בנינים, שנקראו על שם הקיסר "אדריאניון", כמו שהם נודעים גם בגלילות אחרים (2), והחשוב שבכולם הוא האדריאניון שבטבריה, — היכל גדול ביותר, שאמנם — וזהו כרקטריסטי — נשאר בלתי-שלם מפני רעש-המלחמה, ועוד הבנין קיים בימי הקיסר קונסטנטינוס, אלא שהיהודים השתמשו בו — לבית מרחק, כנודע לנו על-ידי המשומר אפיפאניוס (הודסים, ל', י"ב) (3). וכמרבן חלל קיסר זה גם זכרנו של אברהם אבינו אצל האשל העתיק שבחברון מחמת המקדש, שבנה שם (4) ושהיה "חלק שני" להיכליות בירושלים.

ה. היחס שבין קברו של משה להר-סיני.

היחס — בוודאי יש כאן יחס, שעל הר-סיני קבל משה את התורה ומסרה לישראל. זהו פשוט מאד, יאמרו — הפשטנים בישראל; ומה לנו עוד לחקור אחר יחס מצומצם? — תשובתי: לא את הפשוט ומה שהוא מוטל על כפים אני דורש, אלא אותן התגלויות, שבאו לאוריעולם בתקופה, שאנו עומדים בה. וחושב אני, שהמאורע בימי הדריונוס, יראת המרידה בקשר עם קבר-משה — יראה זו היתה מביאה קדושה יתרה להר-סיני, קדושה, שלא חלה עליו עד העת ההיא.

שני ספרים חדשים לנגד עיני, אותו של *Flinders Petrie* (6), שבשנת 1906 נלה בשני "ואדים" של הר סיני יא כתבות בכתיבה, שעוד לא נודעה עד עצם היום הזה, והיא באותו האופן, שהוא באמצע בין הירוגליפין, כתיבת-מצרים, ובין אשורית-פיניקית, שממנה השתלשלה הכתיבה העברית המרובעת שלנו. על ידכתי הדרסיני, איפוא, ובתחתיתו ישבו מעולם עמים שמים, וקרוב לשער, שכבר באותם הימים, קודם יציאת בני-ישראל ממצרים, עברו את האלהים, אלהים של איזה פנים, על ההר הזה (דוגמת הפסוק שמות, ג', י"ב); ושההר כבר הוחזק לקדוש קודם מתן-תורה הלא יוצא בפירוש מן הפסוק, ארמת-קודש הוא" (שם, ג', ה). והספר השני, שמחברו עוד לא יצא לו שם

(1) מקור זה הוא הריאלוגוס בין תימוחוס ועקילס. הוצ' *Conybeare*, עמ' 27 (של ההקדמה). ובה כנודע מקור זה יותר ממה שמדיע אפיפאניוס במעשה-עקילס (עין ההערה הקורבת); ואולם כמעט כלה במלה יש ידועה זו גם אצל כריסוסטוס, ויש לנו לחלק לה אמן.

(2) לשל, בעיר *Thyateira*. עין *ClGr*, מ' 3491. ועין מחרש: *Keil & Premerstein*, Bericht ueber eine zweite Reise in Lydien, S. 32.

(3) עין *Schlatter*, בספרו הנזכר, עמ' 27. ואני ציינתי כבר על הספרות במחברתי *Bad und Badewesen im Talmud*, הוצאה מיוחדת מתוך ס' הקדש, א' ובי, עמ' 5.

(4) גם זה אצל *Schlatter*, עמ' 29. על בניני הדריונוס בכלל עין *Friedlaender*, *Sittengeschichte*, ג', 218.

(5) *Researches in Sinai* משנת 1916 אציר. שזה מקרוב כתב *Die Datie* *Binsing* *W. v.* *der Petrieschen Sinainschriften*, ויצונגס-בירכס. מינכן, 1920, סברות חדשות על זמן של כתיבת-סיני אלו.

כל כק; B. Moritz; אבל הוא מלא ידיעות מרובות והשובות, מתעסק בקולטוס, שחלקו לו להרסיני במידהאליות: *Der Sinai-Kult in heidnischer Zeit*¹, והוא ניגע אלינו, היהודים, נגיעה רבה. מאחר שמימי התפתחותה של מלכות-הנבטיים (נביות במקרא) נשארו לנו לא פחות מן 2,600 כתבות בערך, וכלם בשולי הרסיני, יש לנו לחקור, מה הגורם בדבר, שבזמן מן הזמנים פתח כמעט ההר את פיו ודבר אלינו יותר ויותר, ואחר-כך, מאה שנה בערך, נאלם ההר דומיה, ואין אתנו יודע על מה? — ראשית, ידוע הוא, שבכל תקופת-המקרא לא בא עדינו הד מקדושתו של ההר ולא שמענו, שהעמים חלקו לו מורא, זולת המאורע היחיד, שנחבא שם אליהו הנביא בבירחתו מפני איזבל, במערה אחת, ששם נגלה לו האלהים (מלכים א', י"ט, ח', ועוד). מאורע זה אנו מיחסים לכאן על-פי ההנחה, שחר הרב והרסיני הוא זה, יותר נכון, שהם שני ראשים של אותה סיסטמה של הרים. מה שבתלמוד ובמדרש מעריצים ומגדלים את הר סיני ואת הר חורב², זה לא אכפת לנו עתה, כי אין זה אלא ההרור בעלמא, מחשבה, שאינה מביאה לידי מעשה. ואם קדושת-ההר, כמובן, לא בטלה, לא שמענו מעולם, שהיו עולים אליו לשם חגיגה, וגם מעשה-אלהיו אין לו טיב חגיגה. וישראל עצמם, כשנזכרו לקראת עבודת-אלהיהם, לא אל הרסיני הכינו פעמירגליהם, אלא אל המדבר, כמו שנאמר: "ויהיו לי במדבר" (שמות, ח', א').

ועתה פתאום, במיטב ימיהם-הנאים — שהיו הכתבות הללו מתחילות להופיע משנת 149 לספדי ואילך — רואים אנו קולטוס עצום בתחתית הרסיני, כי לפי מה שנוכל לידע ולראות, הכתבות הללו, על-פי מספרן ועל פי סימנים מובהקים שבהן, נקראן בעבודה, שנעשית בתחתית-ההר. החכם מוריין יחד-לו דרך זו; הרומיים היו רואים בצורות-עין את כל הכבוד הנעשה להאליל דו-שרא, Dusares הנודע והמפורסם של היוונים והרומיים באותן הארצות³, שכל העמים מסביב היו מוליכים אליו המוניות המוניות של חגיגה, והיה דבר זה עושה המולה גדולה, ורבו ההתפרצות והפרעות, ממש באותו אופן שבארנו למעלה אצל בית פעור; ובכן הרומיים, שהסדרים הפולטיים להם המצוה הראשונה, גזרו גזרה על החגיגות האלו, שירכוזן ומקדשן היתה העיר פטרה (סלע) בעדיבה הרומית; ומאז והלאה הלכו העריבים, מעריצי האליל ההוא, ובתרו להם שבת וחגוג על ירכתי הרסיני; והנה, אם כן, הסיני תשלום במקום פטרה, שאבדה מהם. והרסיני, שהוא מחוץ לממשלת הרומיים ונתון באמצע המדבר הגדול והנורא, נחשב לרומיים ללא כלום, והניחו את העמים המתהוללים לחוג שם את חגיהם כרצונם. ועל שפסקו כתבות סיני משנת 260 ואילך, על זה אומר מוריין, שהוא מעצמו: שמלכות-סלמירה (תדמנר בעברית) באה לידי עצמה בימים ההם והפדיעה את כל העם ממעשיו, או אפשר דומי עצמה גרישה את העם ההוגג גם מיסם, כדי שאם תקרה מלחמה, לא תתקף גם הוא אל

(1) אכאנדלונגי... גיטונג, 2, XVI, ברלין 1916: השווה מה שכתבו עליו E. Branden-burg, במע' "אורינטליש-גיטונג", כ"א, 89—91, W. Baudissin, במע' "דויטש ליט גיטונג", 1919, עמ' 32, Thomsen, במע' "פלשתי פיראין", מ"א, 66.

(2) עיין בהאנציקלופדיה האמריקנית-היהודית, ערך "סיני".

(3) את הכתבות כלשון ארמית-פיניקית, שמרבות כאליל זה, עיין Lidzbarski, Handbuch der nordsemitischen Epigraphik, א', 265. ידיעות מרובות וספרות רחבה יש על זה אצל שירר, ב', 44. גם מה שיש בתלמוד (ב' ע"ז י"א ע"ב), נשוא בין חמשת הכתבים של עכוים, שהם קבועים, אינו אלא, דרש"א (ברלית). עיין מה שכתבתי במע' "ציוטשרי דיר דויטש-מורגנלנדי גיזילש", עמ' 349.

שונאה של רומי (עיי' שם, עמ' 32 ועמ' 48). ועל יהוא מיהם לרומי הסבלנית גזרה כזו, אמר המחבר, שאין בזה תימה: בעצם הימים ההם ראתה רומי, מה הפאנאטיזמוס עושה: ראתה את כל אכזריותיהם, ועשתה מה שעשתה (עמ' 48).

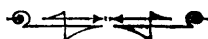
כל החכמים, שהתעסקו בשיטתו של מוריץ, הסכימו לדעתי והחלטו, שבזה אורו עינינו וידענו והבננו, מה הוא חסיני בקרב לב העמים השמיים ההם. גם אני נוטל חלק בשמחתם, כי באמת צעדנו צעד גדול בהכרת הר סיני (!). אבל מה אעשה, ואני אין אני רואה שום קשור בין עבודתו של הדישרא ובין מוראו של הדיסיני; ומי יאמין להשמועה, ששנסגר היכלו של הדישרא פנו מעריציו אל — קברו של משה! מה בין זה לזה? — אבל זה פתרון הדברים: ממשא אל משה! האנשים והעמים, שעד עתה שריוס היו ביראתו של קברי-משה, עתה, כשנסגר פחדם ומוראם, הלכו להנות מוירכבודו של משה השוכן על הדיסיני. זהו, בלי ספק, פשוט מאד. ראינו, שהמלכות הווייבה „גסטריא“ שלמה בבית בעל-פעור; ראינו, שגם על הגנת-היהודים אצל קברי-משה שמה עין-משמרתה; ראינו, שהתחלת, שהאיש משה ישים עצמו מליץ לבין האלהים ולבין ישראל, היתה מביאה לידי מרידה, המרידה היתה מביאה לידי מפלה, לידי מפלה, שאין למטה הימנה, — ומה יותר קרוב מלחשוב, שהמלכות גזרה חמורה על כל עלייה אל קברו של משה ועל כל חגיגה אצלו, וזהו זה אחר מפלת ביתר, שהוא שנת 136 לספירה, ובאותו הפרק בערך, אף אם לא מיד אחר המפלה, התחילו כתובות-סיני להופיע: זהו התשלום האמתי — פולחן (קולטוס) של משה בכאן תחת פולחן של משה בכאן, כי עיקר ההמצאה, שמצאו בה החוקרים פשר לשאלות ידועות, נכונה מאד, אלא יש צורך עוד „תשלום“ קצת, כמו שביארתי⁽²⁾.

החכם מוריץ הראה שוב בטוב טעם ודעת, שגם המקדש ואד-די-פיראן, שאותו בקרו כל השמיים מסביב, לא זהו מה שקוראים הערביים היום „צור“, אלא מקומו בקרב-ת-של הדיסיני, פרן של המקרא, הוא Pharan, שגם הנוצרים העריצו אותו אחר-כך מאד ובנו שם את בית-המלחם. מקדיש-פרן זה נודע למקדש במשך כל הימים; עליו מספר הסופר היווני דיודור, שהוא נְהַ פורה (Oasis) של תמרים, ובו יתול החג כל חמש שנים, ויבואו שמה שבטי-הערביים, ויש ששכמים אחרים, שבנייהם, צודים ואורבים להם ומתפללים עליהם להרגם, ומשום כך רואה המלכות עצמה מוכרחת להושיב שם שומרים, כלומר לגזנות — ממש כמו שהחלטנו בקברו של משה ובית-פעור. ובאר לנו החכם מוריץ, שהמקדש לא על ה„אואסיס“ היה נכונה, אלא בראשי-ההר שנכנעו, הוא הר פרן, אלא שלא ניתן לכל המחנות ההם לכתת רגליהם ולעלות על ראשי-ההר, ועליכן הם מקריבים את קרבנותיהם מול ההר, מול המקדש הבנוי על גבו — ממש כמו שעשו בני-ישראל מול הדיסיני, כמו שעושים העמים עיד בתקופת-הנוצרים וכמו יענישו, בצמצום עוד היום הזה, על הדרך ההוא, בליכך נשאר הקדש בתקפו ובחיותו!

(1) כבר בשעור דעות. שסיני זה של מתן-תורה אינו הר סיני המוזכר לכך על חצי-האי סיני (הוא נקרא כך לאחרי זמן). אלא צבור אחד של הרים במערבה של ארץ-אדום, ההר הנקרא היום ג'בל-אל-מכרה, ועתה השערה זו נטלה ומבוטלת.

(2) איני ספרים דברי ואני מחלים על-ידי כי נעשה הפולחן — על-ידי יהודים או על-ידי נכרים? — כי חושב אני, שבאמונה מפלה — או בדומה לה — כל העמים כאחד שונים, ובזוואי העריצו את משה גם עמים נכרים, כמו שהראיתי, וכשנאמר עליהם „לכא אל קברו של משה, הלכו להשתחוות סול הדיסיני, ואנו ידענו בהם, שנכרים היו; אבל מי יכחיש שאפשר הרבה שגם יהודים עשו כמותם? —

בתקופת-הנוצרים התיישבו בתחתית הריסני ובירכותיו ובין כתפיו נזירים ונזירות הרבה, ושאר כל העם עולים שמה לרגל. אשה אחת החונה שם, Silvia שמה, הגאה הרביעית למספרם, שמקום נתתה רגליה ללכת אל ה-ר-נבו ("הרבת סיארא" של היום)¹, נתנה ציורים חיים ונחמדים מכל הגליל ההוא ומחיי הנזירים שם, והיא גם היא ראתה את מערת-משה ומערת-אליהו² בהר חורב (פרק ד', ב')³. וכמאה שנה אחריה נבנה שם כמעט בדרך אוסיציאלי, המנזר ההוא, שעומד עוד היום על ראש-ההר⁴, ונקרא על שם הקדושה, קתרינה. ולאחר שבנו אותו, הושיב בו גם הפעם הקיסר יוסטיניאן (בשנת 510) משמרת בני-חיל לפקוח על הסדרים ועל חמון האנשים, שבאו שמה; הרי שהמעשים חוזרים ונשנים. — הרבה אותיות בדבר, שלרגלי המעוראות האחרונים בקורות-העמים כל חצי-האי סיני עלה למדרגה חשובה וירום מעלה-מעלה בתור ארץ, שיש לה ערך חשוב בעיני העמים, ואז גם הקירה תלך קדימה ויחם מדעי חדש יתגלה אליה⁵.

-
- 1) את היריעה שלה מכיז באריכות Musil, Wien 1907 Arabia Petraea, מ' 348. וכאן נקבעו אהת לאחת עוד ידיעות הרבה בענין נבו, בית-סעוד, ראש הסמנה, וכו'; עיין שם.
 - 2) חדוש הוא, ש.מערמא דאליה נזכרה בספר, אבן-בוהין' שלר' ש.ס. טוב אבן שפרום זמני הכותב הדפסתיו בספרי, תולדות ישר, ברלין 1902, עמ' 147.
 - 3) עיין Schiwitz, Das morgenländische Mönchtum, ב' 135.
 - 4) כצמצום על ירכתי ההר, בתחתיתו של הנבון הנקרא היום, ג'יל-מוסי.
 - 5) עתה הגיע עדינו השמועה, שנערה אחת מבנות-אומתנו, לין Lina Eckenstein בלונדון, תלמידה לחכם פלינדרס פיסרי, שנוכר לבעלה, מחברת ספר אחד באנגלית בשם: A History of Sinai.

קדִישָׁה.

I. שִׁיר־הַכְּבוֹד.

נָשִׁיר וְנִזְמֹר
וְקִמְנוּת נְהַמֵּר
לְחִכְמַת־הַבְּרִיאָה—זוֹ חֻכְמָה עֲלִיוֹנָה :
בֵּין רַבְבוֹת־עוֹלָמוֹת,
מִלְּאֲכִים וְנִשְׁמוֹת—
שֵׁם תְּחִלָּה חֲג־כְּבוֹד, חֲג־הַדָּר בְּגִאוֹנָה !

שֵׁם שְׁמֵשׁוֹת וַיִּרְחִים
בְּאֵין־סוּף, בְּנִצְחִים
יִסְבּוּ בַּמַּעֲגָל, לֹא יַעֲבֹמוּ אֲוִרְחוֹתָם ;
וּמִנְחָה מִהוֹרָה—
שִׁי נִהְדָּר לְמוֹרָא
כּוֹכְבִּים, חֲשֵׁמִלִים יִקְרִיבוּ בְּמִשׁוֹשָׁם !

וְסִירוֹת שֶׁל שׁוֹתֵם
דִּם שְׁמוֹת בְּנוֹעִם—
שֵׁם יִדְרִיכוּכְבִּים אִם חוֹתָרִים בְּתַבְּכָת :
בְּנִבְלִים וּבְנוֹרוֹת

לְיוֹצְרֵי־מְאוֹרוֹת

יִנָּנּוּ שִׁיר מְבֹשֶׁם מוֹר, נִמְתָּךְ וְשִׁחֲקֶתָ.

וְחִצּוֹצְרוֹת־פֶּז קִמְנֹת

בְּפִי צִפְרוֹת שְׁאֲנִנֹת

מְרִיעוֹת בְּאַהֲבָה לְמִלְכֵּי־הַצְּבָאוֹת...

נְשִׁירָה גַם אֲנוּ

נִרְיעָה כְּלָנוּ

הַהִינֵנָה עֵינֵינוּ לְמָרוֹם גִּשְׁאוֹת :

II. בְּרִילָה.

מַעֲשֵׂיוֹת־הַלֵּילָה אִם־תִּקְרֹשׁ יוֹרוֹמוּ ;

זִינִים עֲדִינִים לְאוֹר־סֶהַר יַחֲלוֹמוּ :

הֵם קוֹרְאִים וְשׁוֹנִים,

לְעַמָּתָם חֵישׁ עוֹנִים

יִשְׁרָפִים, שְׁאֵבֵד מִשְׁעוֹקָם בִּיעַר...

מֶה־טוֹב אִזּוּ בְּרִמְמָה דֹם לְחֹלָם כְּנָעַר :

הָרוּחַ—בְּכָרוֹב נִתְּנָה חֶפְשָׁה לוֹ—דּוֹאָה,

מִפְרִיעַ שְׁנַת־פָּרָחִים וְלֹחֶשׁ וְתוֹעָה ;

אִם נִגָּשׁ לְחִדּוֹן

וּמְדוּבָב שָׁב־אֵלּוֹן

וְנִשְׁאָא בִיעָף אֵל בּוֹכְבִים נְחֻמָּדִים

וּמִנְרִיד מְמָרוֹמִים אֲגָדוֹת קִילָדִים.

וּמִקְשִׁיב הַלֵּילָה בְּאַהֲבָה וַיִּרְאָה
לְפָתַח קַרְעֻמָּה שֶׁל קְדֻמַּת־הַיְצִירָה :

אִם יֵרֵד בְּמִלְאָהּ

וְשָׁפִי יִתְהַדָּק

וַיִּשְׁקָה עַל הַכֹּר עֲצָבֹת עֲדִינָה—

וְהִסְתַּחַר עַל נִבְלָו־פִּז. יִרְחֹם מִנְּגִינָה—

וְמוֹזֵל הַדִּילָה בְּטַרְלֵי-נִגְוָהוֹת

מִתְקַדֵּשׁ בְּטַהֵר וְעֵינָיו הִרְוָאוֹת :

הַבּוֹרָא כְּבִיכּוֹר—

הוא יֵצֵא בְּמַחֹל

עִם מְאֹדוֹת וְעוֹלָמוֹת וּשְׁמֵשׁוֹת וַיִּרְחִים—

וְנוֹשְׁקִים אִישׁ אֶחָיו בְּאַהֲבָה הַנְּצָחִים :

אִז יֵרֵד כְּרוֹב קָטָן, כֹּל־רוֹאֶה וְטָמִיר,

וַיִּגַע בְּמִיתְרֵי-כְנוֹרוֹ שֶׁל זָמִיר—

תִּשְׁמַע אִז שִׁירָה

בְּאִינָה, אֲדִירָה

וּמִקְשִׁיב הַלֵּילָה וְהוא קְדוֹשׁ וְטָהוֹר...

מִתְאַהֵב בּוֹ כּוֹכֵב וְנוֹפֵל—וְהוא נָאוֹר :

III. שְׂכִינָה.

בְּצִקָּת סַחֲר־קֶסֶם זְרִמִּי-זָהָב

וְחִדּוֹת-בְּרִיאָה יִפְתָּרוּ כּוֹכְבֵי-לֵיל

וְרוּחַ—גִּתֶּק בְּבָדָיו בְּעֶדֶן-גִּנִּים—

יִתְפָּרֵץ שׁוֹכֵב, מִבָּשָׁם, וַיִּדְחֵשׁ קְזִים—
 אִזּוּ נִפְשֵׁי תִכְלֶה מְאֹד אֱלֹהֶיךָ, שְׂכִינָה.
 וְתָרִיק גְּעֻנָּעֶיךָ בְּעֹז-מִנְגִּינָה.

מִדֶּ-צָר לִי : אֲשֶׁר-צָרְכָת לִי בְדָבָרִי.
 וְקִרְנֵי-אוֹרָה, קִקְצוֹת תִּכְבֵּל יוֹצְאוֹת.
 וְאִדְעָ : נִפְלְאָ כָל וְחוֹתֶם-יוֹצְרֵי עֲדָיו ;
 אֶת פָּדָם אֱהָב — יִמִּי-אֲתַכֶּה בְּקִרְפִּי.
 אֲךָ לִבִּי צָר מִהִכִּיל יִמִּי-אֲתַכֶּה
 וְעֵינֵי מַחֹ מֵרְאוֹת שְׂכִינָה נִאֲוָה :

וַיִּמָּר לִי : וְעֲמוּף-יָגוֹן אֲנִי מוֹדֵר :
 בְּרַחֲב־הָעֲתָרֶת אֲחֹשׁ לַחֵץ-עֵנִי...
 וְקָמָה חֹמֹת-בְּרָזֶל בֵּין יָצוֹר לַחֲבֵרוֹ ?—
 וְקָמָה הַשִּׁלְשָׁקֶת לֹא מַבִּיעַת אֶחָת ?—
 וּמַתִּי עִם הַשְׂכִּינָה גְּהִי כְּלָגוֹ תַמִּים—
 אֲגִדֶּת-לָהֶב אֶחָת תַּעֲלֶה קְטֹרֶת-סַמִּים ? :

IV. הַזִּיזָה.

וְהִנֵּה רִכְב־אֵשׁ מִמְרוֹם-שָׁמַיִם יָרֵד
 וּבָרוּכִים רְתוּמִים שְׁלֹשָׁה, פְּרוּשֵׁי-הַכְּנָפִים,
 וּמִן הַרְקֵב מִדְּאֹךְ-אֵל אֵלֵי חֵישׁ חָרָד
 וַיֵּאָחֲזוּ בַשָּׁעַר-רֹאשִׁי וַאֲעֹר לְשָׁמַיִם.

וּמֵאֲחֹרֵי פָּנָיו, עַל כְּפֹא-כְבוֹדִי, יֵשֵׁב

מַעֲלֶף-עַרְפְּלֵי-נֹגֶה אָדָם נִהְדָּר, נִפְלֵא,
וַיִּחְזַק הוּא—אֶל־פִּי־שְׁמִשׁוֹת, וַיִּמְחַשְׁבוּתָיו חֲשֵׁב.
וְאֵרָא אֹז וְאֵבִין : חַיִּי־שֶׁפֶר תִּפְלֶה !

וְאֵכֶךְ, וְנָשׁוּב אֶרְצָה לֹא תִפְצְתִי—אִוִּיה !
וּבְאֶל־פִּי־רוּחוֹת פָּרִץ בְּרִיִּי : הִוִּי, תִּגְנִי יי—
וַיִּחְדָּר עֲמָק בִּי חֵץ־רֶשֶׁף—עֵין רוֹאֶה—
וְאֵכֶךְ רֹאשׁ וְאַיֶּקֶץ—יִחוּלִים אֵךְ תִּגְנִי !

v. בַּמִּקְדָּשׁ.

עֲתֵר־עֲנוֹד־קִבְּרֹת עָגָה כֵּן הַמִּחְתָּה
בְּאֵדִי־תִבְכֶּת עַל הָהָר עִם שָׁחַר,
וְשִׁירֵת־הַכֹּהֲנִים — שְׂכִינַת־הוֹד : קִקְחָהּ
יִרְדֶּה מִנִּי רוֹם עֲמוּיָה מַעֲטָה־צָחַר.

וַיִּפְצַח רִנָּה אֹז הָעֹנֵב רִוְה־מִּגְנִינֹת
וְקִרְו־פֹז אֹז סִלְסִלָה אָדָם־זֶה־ב־שְׁפָתַיִם ;
וּבְעֵד הַחֲדָן חָדְרוֹ סְגִינֹת עֲדִינֹת
וְצַפְצוּת־קִדְשׁ קָמוּ כְּקוֹל בְּגִי־הַשָּׁמַיִם !

וַנִּדְּמָה רַנֵּעַ : בְּאֵלֹו חֲלָה שְׁאוֹן־הַחַיִּים
וְעַם אֶרְאֵלִיו יִרְדּוּ אֶל בְּעַרְפְּלֵי־מִוְהָר ;

מִמְצוֹרוֹת-קֶבֶב כְּפָרָחִים פּוֹרְצִים מְאֻיָּים,
מְבוֹלִים בְּמַל-הַיָּדוֹת, רְחוּצִים בְּאוֹרוֹת-זוֹהַר.

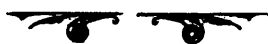
וַיְהִי בַּבִּבְבוֹת חֵג וְעַר רֹאשׁ-הָעַם הַשְּׁמַשׁ,

וְרִסְיֵי דְמָעוֹת-בְּדֹלַח נוֹצְצוֹ בְּעַפְעָפִים...

וַיִּשְׁכַּח אָדָם אֶזְאוֹ אֶת חֵיוֹ — חַי־רֶמֶשׁ —

וַיִּכְרַע נִכְנָע דָּם וְעֵינָיו לְשֹׁמַיִם:

מֵרֶדְכִי גוֹדֵדְנִכְרָג:

קִרְבָּן.

צִוּר

(סוף).

מאת

מ. סִיקו.

IV.

בת־מול היא העיירה מת־בה והשעה משחקת לה. חית־הכליון כבר פֶּעֶרָה את לועה לבלוע אותה ולא־בדה מן העולם—והנה היתה לה הרוחה. שמואל חתן־הרב וסיעתו לא הוציאו אף רגע לבטלה ומצאו סגולה חדשה להשפיע בה על הבאטקה של הוויילני חלופצי', כי יאריך את חסדו ליהודים. ממקור נאמן נודע להם הדבר, כי אולינה, ידידת־נפשו של אותו גוי, זקוקה למיני־ארג,—ונזדרזו והמציאו לידה אותם מיני ארג ושאר מתנות, ובמקצת הועילה התרופה. וקבוצי הפלוגות של העננה השחורה, שבעיירה כבר הרגישו בנשימתם, הגיע לאפס ריח־בז ממקום אחר ובערב אחד כאילו נשא אותם רוח ויתקעם בגבולות־ההרים על שפת הדינסטר. הם נמשכו אחרי עדרי־הבקר הגדולים של החזית המתפוררת, הנמושים שם בין ההרים. בין כך וכך ובענין הפרעות נעשה בעיירה מין נדחה. ועובדה זו הטילה אל הלבבות שמחה עצומה בתערוכת משהו מחשש של שליטת עין־הרע ומשאר מיני חששות.

—לא הרי תענית נדחה כהרי תענית שנתבטלה,—מפרשים יהודי־

העיירה אלו לאלו.

ואולם דיה לצרה בשעתה, כידוע, וענין של חיי־שעה גם הוא הרי ענין, כידוע,

וזכרו לכם, יהודים, כי יהודים אתם ואל תבקשו גדולות!

עוברים שני ימים רצופים, ועוד חצי־יום. ובעיירה שלום ושלוה, ואין צוהה ואין אנטה. כבר יהודים מנחמים זה את זה, כי מכיון שהענין נתאחר קצת—ישתקע מעט. ומאחר שישתקע מעט בוודאי יהא כעובר ובטל מן העולם. סוף־סוף הרי בעוד שני שבועות ובעוד כמה ימים ימי־הקציר מתחילים ויודעים הגויים הדבר, כי בשדות ובגנים השנה היא שנת־ברכה בלתי־מצויה ואין קץ לכל הבר, אשר יצברו, ואין גבול לכל הפירות, אשר יאספו. במשך שבועות ארוכים כל הגויים יהיו עסיקים ופרודים ולא יהא ספק בידם ולא יהא חשבון לנפשם לטפל במעט העניות ובמעט הדם של ישראל. הרי נחלות שדותיהם וגניהם ופרדסיהם של בעלי־האחויות בשנה זו עומדים בר ונושאים

פרי עד אין שעורה ובעלים אין להם עכשיו, ברחו למקום שברחו, וכל מי מן הגוים הרצה ליהנות יבוא ויטול מהם. כל־כך הרבה מיני־חבואה ופירות וירקות מופקדים מאחורי כל גדר, -- וכלום עדיין הירים פשוטות להרוג כדי לגזול ולשדוד?

וחנה־שיינה־ניו כאילו קשורה היא בחבלי־מחלתה אל מטתה. עסוקה היא בתפלה ושרויה היא בתענית. כשעה לפני הדלקת־הנרות לזכר יום־פטירת־אמה נעורה היא כנערה זרוה מעל משכבה ומערב עד ערב מורחת היא את כל המרחח ונעשית נשמתו של כל המפול בקבלת־פני־אורחים וכבוד־עניים והכשרת־סעודת־מצוה וחלוקת־כסף של צדקה. מפזרת היא צדקה בשנה זו יותר מן הרגיל ואינה מקצצת, חלילה, בדגים ובבשר לסעודות־המצוה; ובשבילה אף מפרישת היא מן היין המשומר אצלה לסעודות האירוסין והחתונה של פנינה, שתסדר כאן בביתה. ברוב פאר והדר כשתגיע השעה הראויה והמוכשרת לכך. אורחת חביבה מזדמנת אצלה בשנה זו, והיא חוה'לי, הראשונה, שגידלה בביתה כבת והשיאה בכבוד. בשורה טובה הביאה עמה: מצאה חתן הגון בשביל פנינה. בחור ישר־לב וקצת יודע־ספר, וגולת־הכותרת של כל מעלותיו היא המשפחה שלו, שכמלית שכולה חכלת אין בה שום רבב ושום קרע. חנה־שיינה־ניו שפחה שפחה מרובה בשדוך זה ומזרזת את בעלה ומשדלתו להתעסק בו. ולבסוף מקבלת היא את הסכמתו, שלאחר שתשקוט מעט הארץ מיד יתחיל במצוה זו ויגמרה בקרוב. והנה כדי שיחה נעימה בענין זה נזכרת חנה־שיינה־ניו בתמימות בפני בעלה, כי שלשום טעתה בחשבון שנות־חיה של אמה, עליה השלום. כשנפטרה אמה היתה בת שלשים וארבע, ולא שלשים ושלש, כחשבונה המוטעה, ואם מלמעלה הכריו, שהיא, חנה־שיינה־ניו תחיה על פני האדמה את מספר־ימיה של אמה, אז משמו יתברך נתתן לה במתנה עוד שנת־חיים תמימה. ובמשך שנה רצופה, רבנו של עולם, כמה יכול בעל נשמה יהודית לתת משלו לעסקי־צדקה ומעשים־טובים -- ועל ידי מעשים טובים זוכים לאריכות־ימים, וצדקה תציל ממות, כידוע.

V

יום־השבת. שמואל חתן־הרב שקוע לו ביחידות בחדרו לאחר שישיא את שינת־הצהריים־לשבת שלו ולאחר שלמד את למוד־הצהריים־לשבת שלו. בהרחבת־הנפש מי־כ הוא לשלחן ומהנה את פיו במרקחת־שופים, שרקחה אשתו שלשום, ומהנה את לבו במיני הרהורים, שאף הם מתוקים ומדבקים כאותם הפירות וכאותו השרף שבצלחת שמלפניו. זה כשני חדשים רצופים מטפלים הגוים בקציר ובדיש וליהודים היתה אורה ושמחה, דוגמת בין־הזמנים של הילדים, שפסקו מעליהם שרתו ורצועתו של הרבי, והרי הם שרויים בשלחה, ומזל וברכה שולטים בכל מסתריהם הסמויים והבלתי־סמויים מן העין. אף הוא בזמן זה כבר עשה עסקים לא־רעים, סתר ומכר בשמרי־מעות ממהדרות שונות, וסתורה זו ושאר מיני סתורה שמורים אצלו מן השנה שעברה ומקדם לכן ומחירם עלה עכשו פי שבעה ויותר. בשני החדשים האחרונים הספיק לקמץ ולקבר

סכומי-מעות הגונים ולא איכפת לו כלום אם למתן בגלוי ובסתר הפריש ויפריש כך וכך אחוזים מן הרווח, שהרי יש חשבון בדבר. ואף חנה-שיינה-ניו שבה קצת למנוחתה והמרה-השחורה כמעט שנסתלקה מעליה. כל הימים הללו מרודה היא בענין רקוח-פירות ובענין השדוך של פנינה, שהציעה חנה-לי ושעכשיו התחיל מקבל צורה של דבר שבמציאות. מחר בבוקר נוסעת היא עם פנינה אל העיר ומחרתים גם הוא יבוא לשם. ושם, בערב יום השלישי, אם ירצה השם, יגמרו לסדר את ענין השדוך ויכתבו תנאים ויעשו סעודת-אירוסין והכל יעלה בכי טוב.

ובחדר השני מקבלות חנה-שיינה-ניו ופנינה את פני אשת-הרוקה, האורחת התדירה לצהרי-שבת שבכאן, והרי הן מכבדות אותה באנוני-יער חיים ובמקחת-שזיפים רעננה, ושלשון יחד משוחחות בנחת ובידידות. נחה על חנה-שיינה-ניו רוח-צהרים טובה ונעימה והיא יושבת לה כמדושנת עונג-שבת. כאילו פתגלים קצת פני הלז מעל התאווה הנרדמת בסתר-נפשה ונפתח בה צנור של לאות מתוקה ומפיצה בושם של פרי בשל ורשן. לאות מתוקה וריחנית זו, שצבע הסלק הארמדם של שמלתה מבליטתה עוד יותר, נוטפת מבעד לעפעפי-עיניה המתביישות ומבין חושי-השני של שפתותיה ומאצבעה המעוטרת טבעת-זהב משובצת ספיר.

—השזיפים יפים והשרף נפלא,—מציינת האורחת בנענוע-הן:—אנה, חנה-שיינה-ניו, הגיד-נא לי: במה השבחת כל-כך את השרף. גלי-נא לי את הסוד! בעלת-הבית שמחה ונהנית ומעידה וחוזרת ומעידה, שלא השתמשה בשום סממנים והשרף עלה יפה מאליו. שוב פוצרת בה האורחת, שתגלה לה את סוד-הכשרתו של השרף המצוין. ועוד סוד אחד להוטה היא לדעת. כבר היא, אשת-הרוקה, הסתכלה אצל החייט בשתי שמלותיה החדשות של הכלה פנינה. אותה שמלה קנמונית עם הקוים וחצאי-הכוכבים הקטנטנים ואותה שמלה קשמית עם הנקודות, שהיא סארג מארקוטי. אבל את שמלותיה החדשות של חנה-שיינה-ניו לא זכתה לראות!

—הרי אני לא כלה,—מסברת חנה-שיינה-ניו בנעימות,—וחלילה לי בעת-צרה כזו לתפור לי מלבושים חדשים. מסיתי לתקן לחייט את שמלת-החופה הלבנה שלי, ועוד שלש שמלות, וגם זוג חולצות בהירות, ועוד משהו—ולא יותר...

—שמלת-חופה זו—מעירה פנינה בהסח-הדעת—הכנים החייט אתמול סמוך לברכת-הנרות, ולא הספיקו אפילו למדוד אותה.

—אנא, חנה-שיינה-ניו, מדדי-נא שמלת זו ואראה אף אני,—משדלת האורחת את בעלת-הבית בסקרנות מרובה.—המידה מלאכה היא.—מבארת חנה-שיינה-ניו בתמימות—והיא אסורה בשבת.

—במה דברים אמורים,—פוסקת פנינה כמסייעת לאורחת,—אם המלבוש חדש; הוא אבל הרי רק מתוקן הוא!
בלבה של חנה-שיינה-ניו נייער חשק להתפשט ולהתלבש בידי אחרים, וכוננו

העניג לריח-הרבש, הולך לבד שבי אחר רעיון זה. נכנסת היא אף לראות את עצמה בתלבשת המחודשת וציר-ההתר של פנינה מתקבל על לב-ה. והרי היא מפרסמת בתמימות יתרה, ספק רוחה את הדבר וספק מתרצית לדבר:

—אילו הייתי במוחה, לכל הפחות, שאתן שתיכן לא תעדינה, חלילה, שום הערות בנוגע לתקונים ושנויים בתפירה. שהרי שיח זה בוודאי אסורה בשבת...

אשת-הרוקח ופנינה אינן ממתונות עוד ומתחילות להפשים את שמלתה של חנה-שיינה-ניו, והיא, בלי הוזה אף אצבע בעצמה ומתוך איזה נועם מסחורי, מקבלת צורה של כבשה כשגוזזים את צמרה. פנינה ואשת-הרוקח משפרות את חנה-שיינה-ניו בשמלת-החופה שלה ועוד טרם תגמורנה לתת עליה את כל חלקי-תלבושתה—וכבר הן גומרות את ההלל על התופרת ואף על החמדה ועל התחדשות-הגעורים, ששמלה זו גורמת לה.

—צורת-כלה נאה ונעימה משכמותך עכשיו לא ראיתי מימי—חורצת האורחת

את משמחה.

בינתיים נשמע רעש-דברים מחדרו של בעל-הבית, וכל שלש הנשים זו אתר זו המו אזניהן כלפי פתח-החדר.

—בעלי מדבר בחדר השני...—דוכנת האורחת:—למה בא?—ודאי איזה מאורע

בלתי-נעים.

—צרה באתנו!—מבשר הרוקח כשפורץ שמי-פחד אל החדר, וכשהוא פוגש בבעלת-הבית הריזה מתבלבל ומתבטל מכל השפר וההדר הנסוכים עליה:—נודע הדבר, שפולגת-הרוצחים האכזרית גני ז'ורים? יצאה היום בבוקר ממקום שיצאה ופניה מועדות אלינו. בוודאי תגיע לכאן בחצי-הלילה.

—היכן שמואל?—מתיפחת חנה-שיינה-ניו, ונפעמת ונכלמת כאילו קפאה לעמוד באמצע החדר מבלי יכולת לזוז ממקומה.

—תיקף יכנס הביתה!—מרגיע אותה הרוקח:—בעיירה כבר התחילו יהודים מתחבאים בבתיהם ואצל גויים נאמנים. מתכוונים הרבה לעבור ברגל אל העיר. סגעת בכמה יהודים, שבורחים מן העיירה.

—אף אני אברח! אף אני אברח!—מגמגמת חנה-שיינה-ניו, ועדיין כמספר תקועה היא במקומה שבאמצע-החדר ועל-כרחי כאילו נותנת היא לכל העינים לבדוק ולחזור ולברוק בכל יפעת-תלבושתה שלא בשעתה ובכל צער-בישתה וכאב-חלישותה.

—בדרך זו, שהיהודים בורחים עכשיו אל העיר,—מספרת פנינה,—כבר עברתי ברגל כמה פעמים וקצרה היא ולא מסוכנת כלל. מהלך שתי שעות ולא יותר. יוצאים מכאן בדרך גני-הדוק ומימינים שתי פעמים ומשמאלים פעם אחת ובאים אל השדה. ובשדה סובבים קצת ועוברים בין שני הרים ונכנסים ליער. וביער מעמיקים קמעה ומימינים פעם אחת ומשמאלים שתי פעמים ועוברים ליד באר,—ומשם כבר הדרך ישרה אל העיר...

—פנינה-ניו, לבבי וזהבי, תלכי עמי העירה?— מתחננת חנה-שיינה-ניו לפני פנינה ורצה כנגדה כילדה קטנה זו שבמקום זר רצף היא מרחוק את פני אמה. —אלך לכל אשר תקראיני, מזורזות פנינה להשקט את חנה-שיינה-ניו: — תיכף ומיד שתינו נלך לחוה'לי העירה... בוודאי צריכה את להסיר מעל אצבעך את טבעת-הזהב עם הספיר. לא כדאי בדרך... נכנס אל החדר השני ואחליף לך את שמלתך... וחנה-שיינה-ניו נרתעת לאחוריה כשני צעדים מלפני פנינה, ממש כחוששת. שמא, חלילה, תתחיל פנינה לששום את שמלתה ועל-ידי כך תדחה ותשהה את ענין הציאה, והיא ממללת בתחנונים:

—יחא כך, יחא כך, ובלבד שלא נתמרמה ונסהר ונצא, ונצא. גברת!— צוהל הרוקח כנגד חנה-שיינה-ניו לאחר שהוא מתלחש עם אשתו:— נמנה ונמנה אצלנו, שתלכי עמנו ועד יעבור זעם תמצאי בביתנו מקום-מחסה נאמן ויפה. —בודאי ידוע לך, גברתי, כי את ביתי וחצרי קניתי מגוי אחד, ואותו גוי היה גנב מפורסם בכל הסביבה. ובחצר שלי יש רפת, כלומה, לא רפת אלא אורווה, ובתוך האורווה גופא יש מעין מה שקוראים מדור-חזירים, "סאז" בלע"ז, ובו, במחילה מכבודך, תלי-תלים של גללי חזירים ושם. על גבי הקרקע, דלה, שאין העין שולטת בה, והרלת מוליכה לתוך בור-סתר—ודאי היה אותו גנב מחזיק שם את החזירים הגנובים ולתוך אותו מקום-מפלט נפלא נכנס, אני ואשתי, וגם —את הצטרפי אלינו, בבקשה! וחנה-שיינה-ניו כאילו אוטמת את אזניה משמוע את הדברים ובשתי ידיה היא עושה מחיצה בינה ובין הרוקח, ממש כמפחדת מפניו, שמא ימשוך אותה לאיזה בור. תופסת מעל גבי הכותל את ריד-הדרך האפור שלה ומתעטפת בו ונמלכת בנפשה ומחלשת שלא לסלק מעל אצבעה את טבעת-הזהב עם הספיר — ש מ י ר ה היא לה מאמה ומימה לא נפירה מאתה. והיא ממחרת ועוזרת לפנינה לנלוס מלבושי-דרך—והרי הן שתיהן יחד עומדות שלוכות-זרוע, מוננות ומוזמנות לדרך. נכנס שמואל בן-הרב, סוקר את כל החבורה וזורק באשתו ובפנינה:

—להיכן ולמה?

חנה-שיינה-ניו ממעמת, שכוחתה היא מפני פנס וחבריו ועם פנינה הולכת היא העירה. ופקוח-נפש דוחה שבת. — ומהו חבטחון שבעיר? — מתרגז הבעל:— מנוסת-סכנה ושלטול-דרך, ועוד, —שמות! והרי כאן טרם תאבד עצה. קטע מהרש"א חמור וקשה והוא צריך עיון—ומסתמא נגיע לעמק. קודם הרויחו ועכשיו ישלמו, ושוב ירויחו וישלמו, כנהוג עכשיו בישראל. וכלום אין חשבון ויש ברירה?

בקר-חרש נעשית חנה-שיינה-ניו לגבי דברי בעלה. ולאחר שעה קלה—וכבר היא עם פנינה מעבר לפתח-ביתה ולשער-חצרה. עוד רגעים מועטים ושתי הנשים הללו כבר הן יוצאות מרשות גן-ירק אחד ועוברות לתחום גן-ירק שני, דורכות והולכות בצנעה ובהעלם וצופות בחשאי ובגניבה, ובנתיבים עקמים ולא-סלולים הן חולפות

וכצללי אנשים זרים הן מרחפות. — ועם כל־עשר פסיעות, שחנה־שיינה־ניו פוסעת, היא נעשית יותר חלושה ויותר חלודה בפנינה, ופניה כפני כלה פחדנית וביישנית כשהמטבלת מוליכה אותה בדרך נסתרת לבית־הטבילה יום אחד קודם החופה.

— במחוי בי ואל תיראי! — מחזקת פנינה את חנה־שיינה־ניו, שהולכת וגרפית ונעשית כנחלת עמומה. מחזיקה בה פנינה כבדבר יקר לא־חי ובזרועה כאילו בולעת את זרועה, שואפת וחותרת וכוכשת צעד אחר צעד, ואת חנה־שיינה־ניו היא אווזת קצת מאחוריה ומושכתה, ומושכתה.

ופנינה וחנה־שיינה־ניו כבר מתרחקות מכל מוצאי ומוכאי גני־הירק ומכל החיצים והחריצים שמסבים לבתים ולרפתים ומכל מלוא־הבנינים ותוספות־החצרות של סביבות העיר והכפר גם יחד. כזוג חבוק ודבוק של בתולות מטיילות הרי הן בותרות להן שביל נאמן בשדה וחוצות את גלי תבלת־האוויר, ורוחצות בתוך פלגי אור־השמש, ומסביב להן שקט ונועם. באים לקראתם שני גוים ומשמישים את כובעיהם ומברכים אותן בשלום ועוברים והולכים לדרך. מדביקים אותן יהודים בורחים סמט־בה ומקדימים ויוצאים מלפניהן ומעמיקים־מרחיקים צעד אחר צעד — ומסתתרים להם ונעלמים. והנה הן אווזות במסלה צרה שבין שני הרים ומרחוק נשקף כנגדן קצה נכול־היער. והנה שתיהן כבר באות לאט־לאט עד לפני יער ולסוף נכנסות הן אל בין סככי־היער.

— עי פתי! — לוחשת חנה־שיינה־ניו מתוך נשימות קצרות וכבדות ומחוק התנפחות־חזה והסתמקות־לחיים. — עוד רב הדרך?

— הצִד־דרך עברנו, — מבררת לה פנינה ומתעכבת קמעה ופושטת מעליה את ריד־הדרך וכופלתו ונוטלתו תחת שמאלה, וכימינה שוב חזרת היא לילך עמה שלובת־זרוע: — אקל מעליך ולא תגיעך ההליכה; וכשנצא מן היער שוב אלבישך. מה נאווה ומתוקה את בשמלת־המשי הדקה והבהירה שלך — כאילו אני מוליכה כלה מקושטת ומחודרת אל המחולות בשעת חתונה...

רגעים מועטים שולטת דומיה ואין כל שיחה. נשמע רק שאון הצעדים הפזיזים של שתי הנשים.

— קצת אימה לי, — מתאוננת חנה־שיינה־ניו לפני פנינה כשהן נבלעות יותר ויותר בתוך עֵב־היער: — כאן אין חיות רעות? פתנים וצפעונים אין כאן? — דומה לי, שכאילו אורבים הם לנו מכאן ומכאן...

פנינה מנחמת את בת־ליותה, שאין כאן דובים ונחשים ויש כאן רק ארנבות ולטאות, ושום אדם אינו שומע, חלילה, את קול־צעדיהן. ובקור פחות מכשעה תהיינה כבר אורחות נעימות אצל חוה־לי — מה תשיש ומה תשמה בהן!

...מקצה־היער המולה דקה באה ותוססת. המולה זו שופעת ונשמעת יותר ויותר ועל פני חנה־שיינה־ניו חולף רעד קל ומפוזר.

— בוודאי יהודים שכמותנו מתקרבים ובאים מאחורינו, — מרגעת פנינה את בת־ליותה.

ואותה המולה נעשית יותר תכופה ויותר עמוקה ומתוכה מכבצת ועולה מרצת רגלים שוטפת של בך-אדם.

—רודפים אחרינו?— משתוממת חנה-שיינה-ניו ונלחצת אל פנינה ומפגרת קצת בהליכה: ידיה כאילו נאחזות במיני סבכים ורגליה כאילו נחלקו במיני אבנים. מתחלת מרצת-השטף להיות יותר בולטת ויותר חודרת, ולסוף מצטרפת אליה שריקת-שפתים חוזרת ונשנית. פנינה מחוירה ומשחירה, גוררת את בת-לויחה אחריה ופוצרת בה בכבי ונוזפת בה בכעס למהר בכל כח ולברוח.

—הניחיני-נא!— מתחננת חנה-שיינה-ניו לפני פנינה, עוקרת את זרועה מתוך זרועה, נרתעת שתי פסיעות הצדה ונצבת לה כנציב-מלח.
—ז'וציכה! ז'וציכה!— ממגממת בלחישה חנה-שיינה-ניו, ומראה באצבע על איזה דבר.

כחצי-רגע עומדות שתי הנשים ומציצות זו בפני זו וכאילו אינן מכירות זו את זו. ופתאום מתחלת פנינה לרוץ במהירות של ברק, מסלקת את ראשה כלפי חנה-שיינה-ניו ומפייסת וגוזרת:

—רוצי אחרי! למה נעצרת? נוסי! הולקים אחרינו! ברחי-לך!

וחנה-שיינה-ניו עומדת ואינה זזה אף כמלוא נימה, כאילו מישוהו אווזו בה ואינו מרפה ממנה. גלי אש וקרח צפים על פיצופה. פעם היא מבטת מלפניה כנגד פנינה, שמסתלקת ומתעלמת ממנה יותר ויותר, ופעם מכוונת היא את עיניה מאחריה, אל מול המרוצה והשריקה, שמפניהן היא מפתחת ואליהן היא משתעבדת.

—התעכבו!— מזומז ומרפף באויר כמין זכוכ אפור-גפים ושחור-גוף, שסס-מות

בעוקצו.

כאילו פושטת חנה-שיינה-ניו צואר כלפי אותו מין זכוכ פורח ומחכה לרעה המתקרבת אליה מתוך עקשות ומטמטום-רגש של סוסה, שבשעה שפורצת שרפה באורווה אינה נעה ואינה זעה וכאילו ממתנת היא עד שתאחזו בה האש.

—עמדי! עמדי!— נפלטים ומפרכסים מתוך המרוצה והשריקה קולות של אדם,

שעדיין אינו נראה לעינים. והקולות הללו נשפכים ונמתחים בקויר-עכביש מסביב לחנה-שיינה-ניו ובעל-כרחה היא כאילו מכנסת ומשקעת את עצמה בתוכם. כאילו מרגשת היא במין דגדגן משונה, שדגדג על סגזות-שריה ומכאוב להן קשה ומנעים להן קמעה. כאילו מרגשת היא בפיה מין טעם מלוח ושורש ומגרה קצת להקאה. כאילו נורף מסביב עשן גחלי-אש חר ומתוק וראשה סובב וכואב וגיפה צונח ושוקע. כאילו מין רשת רטובה וצמוגה מלפפת את בטנה ואת ברכיה, מהדקת אח קצות אצבעות-רגליה ויוצאת ומשתלבת מתחת לחלציה ולירכיה ומכניות שריה ומסביב לכל גופה.

VI

מבינות האילנות נשקף ומתגלה גוי קטן, נער בלא שפס ובלא חתימת-זקן—

והוא פנס בן ז' ציכה הכובסת. פנס בא בשטף-דהרה ובשריקה. נוהם ונושם. מפרפר ומזיע, ומשקשק ומקשקש בסכין מלוטש ובאקדוח נוצץ, שהם קשורים ברצועה לצוארו. המושטף קשקש-רפש ומחלבטים על הזהו ועל ירכו. משניה פנס בחנה-שיינה-ניו ונצב כעשרים פסיעות מלפניה, שמח בה ומתכונן אליה ומתבייש ממנה. משמיט ואינו משמיט אותו מין כסוי-חבית שעל גבי ראשו וזורק כלפי החלל בדרך-אריך ובקול-החבית שלו: —הנה בעלת-הבית!

חנה-שיינה-ניו נעורה מתוך אותו הקפאון של בעותי-התעתועים ועיניה סוקרות ומציצות לנוכח פנס. קצת מנוחק ומחוסר-אונים הוא עכשיו בעיניה, ואף כלי-הזין שלו כאילו אינם מוסיפים לו כח ושום ממשות אין בהם. והוא כאילו קופצת מתוך אותו מין רשת, שנחפתלה בה, ומרינע לרנע היא מתאוששת ומתבצרת וכבר נכונה היא לגעור בנויפה בפנס ולגרשהו מעל פניה. ובקול מעון רוגז ובוז ובשפת-גויים בלולה ונלענת שבפיה הרייה מתרסת כנגדו:

—נער, למה באת לכאן? מה-לך כאן?

פנס מתבלבל ועיני-הזופת שלו ושתי שפתיו כאילו סתומות הן, כשל שאינו יודע להשיב, וכאילו נחפו הוא לחסות בכלי-הזין שלו ומתחיל למפל בהם ולהבליטם ולהאזותם אחד-אחד. אולם כלי-זין אלה אינם ממילים אימה על חנה-שיינה-ניו כל עיקר. הסכין המלוטש צורתו כצורת אותו סכין של בשרי שבשהרית של שבת סנתחים ומפוצצים בו בביתה את הביצים הצליות ואת כבדי-התרנגולת היבשות, ומשם בוודאי עבר לידו פנס בדרך-גניבה. והאקדוח הנוצץ, מאחר שמימיה לא ראתה מין נשק שכזה, דומה הוא בעיניה למפצעת-אנזים גדולה. ולא יותר...

—בעלת-בית, נלכה הביתה! —כאילו שופך פנס עביש-זפת, ספק כמבקש,

ספק כגור.

דבריי-הנער מתקבלים לפני חנה-שיינה-ניו בהסכם גמור. ומיד נחקות כפות-רגליה והיא פותחת בהליכת-חזרה בדרך זו, שבאה משם, ופנס הולך בעקבותיה כעשר פסיעות מאחוריה. צועדת היא קוממיות ומבטת ברצון ונושמת במנוחה וארשת-פניה וכל תנועותיה מתחילות להיות אותן הרגילות אצלה. קצת מפתה היא את עצמה להאמין, שפנס, כאחד מנערי-הגויים הבזויים, חמד לו לצון וכבר התל בה בנפשו שבעו. ובוודאי עוד מעט יעזבנה לנפשה. אבל כיצר תרהיב עוז כנפשה ללכת לבדה מרחק רב כל-כך והיאך תמצא בעצמה את הדרך הנכונה לשוב בה הביתה? וכלום אפשר עכשיו לעבור סמוך לשכונת-גויים בתלבושת מזהרת ועשירה כתלבושתה בלא מכסה מלמעלה. —כלומר, לצאת מן הפח אל הפחת? ולמה כאילו בעצמה נתנה רשות לפנינה להפךר מעמה ולהשאירה בלא רדיד-דרך ובלא כל המעות, שהיו ציורות באותו מלבוש? —מחשבות קשות מתרוצצות בלבה והיא גומרת בדעתה להבטיח בדרך-שבועה סתנת-כסף לפנס. ובלבד שלא יעשה לה כל רעה. אולם מיד היא מודה בדבר, שפנס בוודאי לא יאמין לה, להבטחתה ולשבועתה. ומחלטה בנפשה לתת לו את טבעת-הזהב עם הספיר שבאצבעה:

בתנאי שלא יוליך אותה הביתה, אלא ילוה אותה העיר; ובלא ספק עוד יביקו את פניה בדרך, ומשם תעבורנה שתיהן יחד למחוז-הפצץ. צעיר גדול לה לאבד מבטת זו, שהרי מחירה רב עד אין ערך וירושה היא לה ושמירה היא לה; אבל הרי עוסקת היא בענין פדיון-שבויים. וכבר הדברים סדורים בפי' והוספת היא את פניה כלפי פנס — והוא כבר כמה פסיעת מלפניה ולוגדה — מתניו החגורות, הדומות לחבית של זפת. שחשוקי-ברזל עליה מאמצע; והוא נטף הצדה ופורץ לתוך משעול, שמוליך לעבי-היער, צפה לה בכעס וצועק לה בולזול:

— למה את מפגרת כנבלה כהליכתך? אל תדרי כתרנגולת! מהרי ורוצי אחרי!

כאילו יוצק פנס פסולת של זפת על פני חנה-שיינה-ניו. דבר-מה מזהם כאילו מפרנס בקרבה. ומתוך חרדה, וכנתונה תחת היפנוזה הריהי דחופה ומבוהלת לצעוד ולרוץ אחר הנער המכוער, שמתעמק ומתעלם בעבי-היער. במספר-שנותיה ובקומתה גדולה חנה-שיינה-ניו כמעט פי שנים מפנס הגון, שצורתו כשל חבית-זפת צרה, וכילדה פותה ופזיזה ופוחרת הריהי כרוכה ולהטת אחר כל מדרך-כף-רגלו ואל כל אשר יטה ראש ויביט, אף היא תהפוך פנים ותעיף עין. בדלוג ובכרכור עובר לו פנס על פני חרין, ואף היא קצת בדרך-קפיצה וקצת בדרך-זחילה ממחרת לעבור אחריו, כאילו שואפת היא שלא להיות, חלילה, בריחוק-מקום מעמו. עולה לו פנס לראש תל-עצים, שנוצב לשמן על דרכו, ויורד לו משם, ואף היא חופנת את המשי של כנפי-שמלתה ובכל ארבעתיה היא מטפסת לשם ומתגלגלת משם ומזדחזח, כאילו חושקת היא שלא להיות פרושה מעמו. קצת דומה היא עכשיו לכלבה זו, שקצה חבל דק עוטר את צוורה וקצה חבל דק שני בידי נער רץ מלפניה, ולכל תנועה שובבה של הנער הריהי נסרכת ונמשכת כלפי כאן וכלפי כאן מתוך העיית-פנים גוראה, — ואין מכאיב כמכאובה ואין חרפה כחרפתה. וכבר נעשו קרעים בשמלתה, ונעלי-הקטיפה שלה נשחטפו חצץ ועפר, וגרבי-המשי שלה נסתגפו קוצים וברקנים, וכבר גלאתה נשוא, וידיה רפות, וברכייה כושלות, ולא נותרה בה נשמה, וכולה אך צער ונשימה. וכבר בעיניה הדומעות ובשפתיה הדועדות נאחות ודולקת אש-הזעם ונדמה, שעוד מעט תחטוף שוכת-עץ ותכה מכת-מות את הגוי הקטן. שכמין שרץ הכניסה אל תחת צפריני-מלפיו וקמעה-קמעה הוא מלקקה ומוצצה ומטמאה. ושוב היא כולה התפייסות והתרפסות לפני פנס, וכמוקפת מיני כשופים משונים הריהי רצה אחריו ומבקשת את קרבתו. שוב היא נעשות מעין קרקע לדריסת-רגל ולרקיטת-פה ומקבלת את יסוריה מידי מענה מתוך מין משמעת של רצון ומתוך מין הכנעה של שלום.

— כאן מעט שביחה ומכאן ישר הביתה! — מוריע פנס בקול רך ומנומם

שמתוך חוצפה, כשהוא עם חנה-שיינה-ניו כמעט בבת אחת יוצאים מתוך חרין ועומדים בגבול יער ושדה.

פנס נותן לבת-לויתו להנפש מעט מעמל-הדרך ובעצמו בחשאי הוא פורש לו הצדה. חנה-שיינה-ניו פולטת מפי' נשימות קטועות וכבדות ואת עיניה היא מציפה

לכאן ולכאן כדי לדעת את המקום. חלקת-שדה קטנה ומרובעת וסגורה לה בין הרים. ותעלה לה, מעין מחיצה, מכל עברים. שום עשב ושום צמח אין בה ועל כל הקרקע שפוכה מין דייסא קרושה ועזקה של חבן ישן ונרקב מעורב בזבל-בקר שמן. כנראה, שמש מקום זה ימים רבים למרבץ-שדה של בהמית. ובגבול-היער אילנות יבשים, ששרף אותם רוח-קדים בחורף או כרסמו בני-בקר את קליפת-גזעיהם, וחרבו ומתו ומרם יכרתו, ובהרבה מענפיהם עדיין טעונים הם מרפי-אשחקר כמושים וצהובים. פנה מזה, שכבר נעזבה ונשכחה מרגל אדם ובהמה גם יחד. כאילו נקצצו ונורקו מכאן הלאה, הלאה כל מה שיש לו קשר ויחס עם רוח-חיים ובעל-חיים. ובלבה של חנה-שיינה-ניו מזדעזע דבר-מה קר ומקפא כקרח. בשביל מה ולמה גוי מנוול זה שמלפניה דלק אחריה והכריחה וכשר תפש אותה ואחז בה ואחר-כך טלמל וסחב אותה כפנר לגיא-מרבץ-הבהמית העוזב והשמש שבכאן?—בוראי יתבוסס לכאן כל בני „התבריא“ הנעימה של פנס וימירו את שארית-חיה, שתגלה להם את כל המקומות המרובים, שקבר בהם בעלה את מעותיו. מה תגיד להם?—גלוי וידוע לפניה רק אותו מקום יחיד. ששם דמינו את מרגליותיה ושרשרותיה וחלק מכלי-הפסח של כסף ומעט גם משמלותיה.—והיא ניצורה ברוגז ובקוצר-רוח ומתכוונת לדרוש בכל חוקה תשובה מפנס, לשם מה הביא אותה לכאן. מתכוונת חנה-שיינה-ניו לדבר קשות עם פנס והופכת כנגדו את פניה ומצמצמת בו את עיניה. והוא—כאילו להמים בעיניו וקסמים בידיו וכו' וצויה בשעת-הכשוף, כאילו יוצק הוא עליה משי עיניו מיני אדים, שמערפלים ומסככים את מוחה ומיגעים ומכבדים את גופה. מיד היא מתבלבלת וכפרפר נמשך אל האש וככבשה עקודת-רגל היא פוסעת לקראתו. ואצבעה עם טבעת-הזהב המשובצת ספיר כאילו נאחזת בשרביט-כשפיו ונמשכת אליו. כאילו הטבעת קופצת בראש ומפלטת לה נתיב. והנה כבר היא עומדת מרפני פנס ופיה מכשילה ומתוך שברי-אנחה ונפצי-נשימה הריה כמתחננת לו בקיל-בוכים ערב ועיגב:

—אימתי תוליכני הביתה?

ופנס תופש אותה בחיקה ומרפה ממנה, ורגעים מועטים כאילו מריחה ומלקקה בשתי עיניו ככלב או כחיה. והיא גונחת—ומיד היא נאלמת. נתקעת היא כיתד במקומה וכאילו קפאה מנשמת-מבטיו. עוצמת היא את עיניה וכמגרשת זבובים מתוך שינה מנדנדת היא את כפיה לכאן ולכאן. כאילו פנס מתמר עליה מיני עשונים ומטיל בה מיני סמים. כאיזה חול צורם וצורב נשפך מתחת לעורה, ושדיה צומחות ומתנפחות, ופניה נכבשות בקרקע הכתום והשמן כרגלי-הזבוב הננעצות בחשק בדבק-הדבש המשקיע והממית, שמושחים על לוח-נייר. ופתאום רומז פנס לאשת-צידו ובצלילים צמוגים-מלוכלכים הוא יוצק בכת-אחת לתוך שתי אוזניה מלה אחת:

—שכבי!

חנה-שיינה-ניו פולטת מגרונה צעקה חמופה וקמועה וכאור ירקק-צהבהבה חולף רטט על פ-ציפה. תש כחה לעמוד בפני הגזרה. כאילו מיני עבותות-קמפיה

חלקות ומתוקות, בצורת החבלים המזופתים שבמתניו החגורות של פנס, מתפתלות בה ומושכות אותה בלי הרף אל אותו השטח הצהבהב והרכך, הפרוש מלמטה, על גבי הקרקע ומתחת להגליה. ראשה סחרחר ושפתיה מתעוותות והגליה כושלות וגוננות ומאליהן מתוך איזה כאב ערב. עוד רגע ומתוך פרכוס-אנקה משונים צונחת היא לארץ, וכקצף מבעבע שמסביב לטובל ארוכות במים, מתפתלות ומתקלחות ברעש מכל עבריה כנסי-המשי הצחורות של שמלת-החופה שלה.

חר-רו! — נותר ונוהם פנס כחזיר ופריצופו מצהיב ונוצץ כדלעת רטובה. שמתבוססת בעסיסה. הומה פנס אל האשה כחית-בצה זו, שפתאום תבער בה תאווה משונה להמיל את זוהמתה וסרתונה ברבר מצוחצח ומבושם שמלפניה למטאוו. להכעירו ולהבאישו — — —

— — — כבר פורש הלילה מיני סמרטוטים אפורים על הכר העזובה והשוממה, העשויה למרבץ-הבהמות. אין שום קול ואין שום תנועה. מעל האילנות היבשים דבר-מה מדולדל-מת כאילו מטמטמ ונושר. דבר-מה קשה-שוחק כאילו נשקף מעל קרקע-החבן הרקב והמזובל. כפסל-שיש קריר מושלך לארץ מומלת לה חנה-שינה-ניו הנטמאה והשחומה. פניה כאילו נטרדו להקשיב לאיזה סוד, ושתי צמותיה המתוחות משני עברי-ראשה מכאן ומכאן. — שני צפעונים, שבאו על גחונייהם מן החרץ ובלחש הם מגלים לה סוד וממילים בה ארס כאחת — — —

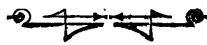
VII

ממחרת היום בבוקר מתבשרים כל היהודים שבעיירה, שעלה בידיהם של שמואל חתן-הרב וחבריו לקדם את פני הרעה ולעצור בעד המגפה. עוד אמש נכנסו במשא-ומתן עם ה"באטקה" של ה"וילנז-חלופצי" ועם פאראסקה ידידתו וכיד נדיבה כבודם במשקאות חריפים ובמתנות של כלי-כסף ושמלות. אז יצא ה"באטקה" עם פרשיו לקראת הרוכבים של פלוגת "אל תדאג"! שיקרבו והגיעו למקום בהצי-הלילה, וסדרו לכבודם קבלת-פנים נהדרת. שם עשו כרה גדולה ושחו שתיה גדולה ולשם הביאו היהודים חבילה גדולה של כך וכך דמי פדיון-נשמה ומעות-סתם ותיבות-גפרורים וארגוני מאחורקה, וכדומה. ועוד קודם זריחת-החמה לא נודעו עקבותיהם של כל אותם הרוצחים. כלעומת שבאו ריקים כן שבו מלאים כל טוב — והסכנה הגדולה עברה. סחרי המקום וחכמיו ונבונני ציפו והשבו מסערי-חשבונות והעריכו את כל ההזקות והוכיחו "בעליל", "שליל" סחר זה אכל ובלע את פירות-ההכנסה של העסקים שבכל הימים הטיבים האחרונים. ואף הישועה, לפי סברתם, רק ישועה לשעה היא, כי מי יודע מה יביא ערב ומה ילך יום — ואל תפתח פה לשטן! — שהרי גם ה"עננה השחורה" הרובצת על הרי-הדניסטר, ולפי השמועה, כבר היא עולה משם, לא קטנה היא ככף איש, ואף לא

ככת גוי גדול. אולם כל מין ישועה הריחי ישועה, והפואה לשעה אף היא רפואה, כידוע, וברוך ה' שעה שעה!

כשעתים לפני הצהרים חזרה פנינה מן העיר ונתפרסם הדבר, שחנה־שיינה־ני נשבתה לגויים—ותרעש כל הקולה, ותקם מהומה גדולה. בערב כבר נמצאה גופתה של הנשחטה במדבץ־הכהמות הנעזב והשומם שבגבול־היער. נשחקקה העיירה באבל כבד. עוד בו בלילה הביאו את ההרוגה לקבר־ישראל, וכל היהודים נתכנסו לספור אותה ולבכותה ולחלק לה את הכבוד האחרון. ושמואל חתן־הרב, כל שעת הליכתו לבית־הקברות ובחזרה, קונן קינה גדולה על פטירת אשתו ומסר ברמעות ובאנחות, שקודם שנפרדה מעמו סחה בה והתחנן לפניה כילדי, שלא תנוס מנוסת־חפזון;—והיא נתעקשה שלא כדרך הטבע, דחופה ומבוהלת פרצה מן הבית וכאילו בעצמה נמשכה אחר המות ואת נפשה הקריבה לו לקרבן,—מסתמא כך נגזר מן השמים. ופנינה יבכה ופרשה את כפיה ובנה־תמזורים ספיה, שכשהגיעו שתיהן למקום־הפורענות שביערי, שהגולנים רדפו שם אחריהן,—כאילו נקשרו אבנים לרגליה של המנוחה וכוכל־עץ לא זזה ממקומה, השחירה והצהיבה ושתי פעמים הזכירה בלחש את שם המכשפה ז'ציכה, ואף על דבר־מה הראתה באצבע רועדת; בעצמה כאילו הגישה את רגליה לנחושתיים ולא זזה מקום, שעמדה. ובעצמה כאילו המתנה ממש עד שידביקוה הרוצחים וירצחוה נפש. קרבן!

תרפ"א.

לְצִמְיַתַּת הַמִּרְבּוּזִים הַיִּשְׂרָאֵלִיִּים בְּהַקְפַּת־הַגְּאוֹנִים.

ג' (סוף).

אפריקה הצפונית.

אחרי קירואן ופאס באה קאבס (Cables). אף בה היתה קהלה יהודית עתיקה וחשובה מאד. עוד בימי הגאון רב גטרונאי בר הל"א מוצאים אנו אותה בקשר קיים עם ישיבת סורא (עיין ג"ה, ס"ז; של"טח"ג, קל"ו); וקשר זה לא נפסק בכל ימייקיימה של ישיבה זו. שהרי כך רואים אנו בידי חכמיה את חבורי הגאונים רב סעדיה (ג"ה, ס"ח) ור' שמואל בן חפני (חיג, קל"ד; כל התשובות, שבאו ישם בסימני קל"ד—קל"ט, נשלחו לקאבס; הישוה: קל"ד—קל"ז=ג"ה, של"ט; קל"ז=ג"ה, ש"א; קל"ט=ג"ה, ש"ב). אם נקבל את דעתו של הרבבי (ג"ה, עמ' 369, ודברי ימיישראל לגריין שפ"ר, ח"ג, עמ' 225 בהערה), שרב אברהם קאבסי גאון, שנזכר בתשובת רב האי"ל (1) והיה בשנת אלף ק"מ לשטרות (828 לספה"נ), הוא הגאון הפומבדיתאי אברהם בר רב שרירא, שהיה גאון בשנות קכ"ז—קל"ט לשטרות, —יצא לנו שכבר בזמן קדום מאד היו תלמידים באים מקאבס לישיבותיבבל ואחד מהם אף נתעלה לגאון, בכל אופן—אם גם לא נאמר, שזהו רב אברהם גאוןפומבדיתא, —כבר היו בה בראשית המאה התשיעית חכמים גדולים (אמנם, גריין, שם, מוחק את המלה "קאבס"). באחת משאלותיהם לרב האי"ל הם סומכים על מנהג קדמוניהם (הל' הרי"ץ גיאות, ח"א, עמ' ק"ד). גם בשאלות אחרות הם מודיעים לו מן המנהגים הנהוגים בקהלתם וקצתם נראה, שהם קדומים (ג"ה, ס', ס"ה, ס"ו). היתה בה, כנראה, גם ישיבה הגונה (2). בימי הגאונים שרירא והאי"ל היו שם הרבה חכמים חשובים, שהיו נכבדים גם בעיני הגאונים האלה. הידועים לנו הם: ר' משה ב"ר שמואל, ר' יונה בן ר' יוסף, לוי, ר' יצחק בן ר' יונה, ר' ראובן ב"ר שמואל, ור' שלמה בן ר' יהודה (ג"ה, שס"ז, והם היו "התלמידים מתקני השאלות"). יותר מהם הצטיינו החכמים רבנחמיה בר מר רב עובדיה ורבמישה בר מר שמואל גאמע (ג"ה, נ"ט—ס"ו). רב משה היה, כנראה, מנהיגהקהלה (ג"ה, של"ו). לו היו גם שני בנימ, חכמים גדולים, רב יעקב ורב אברהם, שעמדו בראש ה"מדרש", הרביצו תורה הרבה והעמידו תלמידים (שם, שס"ד), וממשפחתם יצאו מלומדים במשך מאתים שנה. אם נעיין בתשובותהגאונים המרובות, שנשלחו לקאבס, נראה, שחכמיקאבס היו באמת

(1) ג"ל, ל"ג=ש"ח, ע"ה, ועיין בהערות הרב מוספ"א. הריש ב"ב ר' ובעל "אוי היס" שם אנב נראה לשער. שתשובה זו נשלחה מרב האי לקאבס. השוהה ג"ל. ל"ג=ג"ה, שס"ה: והתשובות שבג"ה, סימני שניא—שס"ט. נשלחו לקאבס. סימני ל' וליא באו סבוכים זה לזה גם בש"ח, בסימני י"ג—י"ד, וסימני ל"ב וליג—בש"ח, סימני ע"ג, ועוד.

(2) עיין ג"ה בכחובת שעל גבי התשובות נ"ט—ס"ז ובכרכות החתימה, בסימני שמיך ושס"ח.

בקאים בכל חדרי תורה⁽¹⁾ ויורדים לעמקה של הלכה. אחר קאבס באה סג' למסס (Segel'messa), הגאון הבבלי הראשון, שאליו פנו בני עיר זו בשאלות, הוא, כנראה, רב צמח בן רב פלמוי (ג'יה, ס"ט, ע"א, ע"ה). גם רב סעדיה כתב להם תשובות⁽²⁾, וכן רב חנניה גאון פומבדיתא (ג'יה, פ'). במחציתה השנייה של המאה העשירית עמדה סג' למסס תחת שלטונם של כלפירקורדובה הטובים והישרים (ע"ין גם ס' הקבלה להראב"ד). מצבם של יהודי סג' למסס הוטב ובעקב הטבה זו באה, כנראה, גם התעוררות חזקה לעבודה רוחנית. העסק בתורה נתרחב ועם הגאון רב האיירובו לבוא בחליפת שאלות ותשובות⁽³⁾. מחכמיהם ידוע לנו בשם מר רב יוסף בר מר רב עמרם, ראש בית דין (ג'יה, ס"ט). מה שנמצא בה בית דין קבוע ומסודר מראה גססן על חשיבותהקהלה. נראה, שהיתה בה גם ישיבה (שם: "רבנן ותלמידי דתמן"). גם במאתהשנים הבאה היו בה חכמים מצוינים⁽⁴⁾, שאחד מהם, רב שלמה בן נתן, חבר "סודר" ע"ין מה שכתב עליו ר"מ שטיינשניידר ב"כרסחמד", חוב' ט'). קהלה עתיקה היתה גם בתארת (Throat), שעומדת על גבול מאורקן ואלגוניה. בה ישב גדולהמדקקים בדורו, ר' יהודה אבן קריש. אליה סר גם אל דר הדני כשעבר למסעיו בצפוןאפריקה ושם התראה עם ר"י קריש (ע"ין הקדמת ב"ג לרסאלה", עמ' XXIII, ופוזנאנסקי, אנשיקוראן, ס' ט'). לרב שרידא ורב האייר פנו חכמי עיר זו, רב בהלול בר יוסף ומר שמואל בר אביהם, בשאלות⁽⁵⁾. יותר אין אנו יודעים לעת עתה מקהלה זו מתוך ספרותהגאונים.

ידועות יותר מרובות הגיעו אלינו מקהלת היהודים בתלמסאן (Tlemsen). אולם ידיעות אלו נוגעות רק אל המאה האחרונה של תקופתהגאונים. יהודי עיר זו הצטיינו בעשרם הרב והיו להם חצרות הרבה, שדות ובתים, כליכסא וכליזהב ובגדי משי (תושיר, ט'). הם גם הכירו את המכס וסחרו עם מדינותהים (שם, ג'יה, תכ"ז). ע"ך השלטונות היתה צרה בעשרם והיו מטילים עליהם לעתים קרובות כספיענושים ומסים גדולים (תושיר, שם); "בין בעונש והפסד, הנגבהמאת הקהל". בין שנות תשיס—תש"ע הגלו מן העיר לאשיר (Aschir), ונשארה ארצם הפקר; אך לאחר שנים מועטות חזרו אליה שוב (ג'יה, ל"ה—גמ'מ, קל"ג). מחייהם הדוחניים ידוע לנו, שהיו להם בתיכנסיות (שם), גדולים ופרנסיהם היו בנייתורה (תושיר, שם), והיו משתדלים ללמדה גם את בניהם (גמ'מ), ויש מהם, שהגיעו למדרגת תלמידיחכמים (ג'יה, ל"ה, תכ"ז). מחכמיה ידוע לנו רב יצחק בן סהל (ספר הדקמה לר"י ג'א נאה, עמ' קכ"ג).

- (1) ע"ין ג'יה, שביה, בקשת באור בספרא, וקהלת שלמה, סימני ג'—ז'.
- (2) ע"ין בתשובת רב האייר, שנרפס ראשונה עליירי ב"ג בהקדמתו ל"רסאלה" של בן קוריש, ואחרכך עליירי הרכבי בהססגיה לשי' תרנ"ט, עמ' 53, הפלסי, שנה ב', עמ' 74; וע"ין שכמר Saadyana, עמ' 62.
- (3) ג'יה, ס' ס"ס—פ"א, ובסימני ע"י ע"ז וע"ה. הם פונים אליו בשאלות על תשובותיו הקודמות.

- (4) הראב"ע בקינתו על קהלותאפריקה, שחרבו עליירי האלמוהדים, קורא לה: עיר גאונים וכוונים (ע"ין קובץ שירי ראב"ע, הוצאת ר"ד כהנא, עמ' 140—143).
- (5) ג'יה, ס' מ"ז—ל"ו; ב"צייטשריפט פיר העבר, ביבליוג', XII, עמ' 119—120, ברשימתספרים עתיקה, שפרס פוזנאנסקי, יש, שאלות [מבני] תוהרת לרבנו האייר, על רב שמואל ע"ין גם J. Q. R. VIII, Mann, עמ' 357. מן הקסע, שפרס שם, יוצא, שר' שמואל היה מהלך בשייורא מתאחרת למצרים. בדרכו עבר את קאבס, ורב משה בן שמואל גאסע, שזוכר למעלה, נתן עליירו שאלות לרב האייר, שישולחו לו דרך מצרים.

קהלות יהודיות בלתי-חשובות כל-כך היו מפורזות בצפונה של אפריקה על שני כל הארץ, וידועות לנו קהלות נפוסה⁽¹⁾, מריפולי⁽²⁾, דרעה⁽³⁾ ואחרות. ולפי דברי הראב"ה בס' הקבלה, "היו קהלות ישראל פושטות ממדינות סלה (Sale) בקצה המערב (ומארוק), במקום זה) עד תאורת בראש המערב וקצה אפריקה וכל ארץ אפריקה ומצרים",—מה שידוע לנו גם ממקורות אחרים,—ובולן הולכות לאורו של המרכז הבבלי והחיים הרוחניים זורמים בהם בחזקה.

כשאנו מתבוננים להמון השאלות והתשובות, שעברו בין קהלות אפריקה הצפונית וישיבות-בבל, ולקורבה הרוחנית הגדלה, שישלמה ביניהן, אנו מתחילים לתמוה על שלא הגיעו אלינו ידיעות מתלמידים אפריקניים, שיוכל ללמוד לפני הגאונים. אולם אין ספק בדבר, שהיו תלמידים כאלה (עיין למעלה, על ר' אברהם קאבסי). כך מבקש תלמידו של רב שמואל בר הפני במכתבו, שכתב לרבו מעיר קירואן (עיין R. E. J., ברך נ', עמ' 183), שיקרב אליו את בן אפריקה אבן-מנסור ויחזקו בלמוד המשנה והתלמוד. לעומת זה ידועים לנו קצת מבני-בבל, שבאו לאפריקה. כבר הזכרנו, שבין ראשני מיסדיה של קהלת-פאס נמצאו גם בבליים, שלא יכלו, כנראה, למצוא לחמם בארץ-מולדתם. ואף אחר-כך אנו רואים אנשים, שהיו מוכרחים לעזוב את בבל מאיזו סיבה, באים לאפריקה הצפונית⁽⁴⁾. אחד מהם היה גם עוקבא, ראש גלות⁽⁵⁾, שלא נשא אותה ארץ מכל ארצות המזרח ויצא אל המערב—והתיישב בקירואן (אגרת רב נתן הבבלי, ומנהגיו הלכותיים, סי' נ"ח). וגם אחד מתלמידיו של רב שמואל בן הפני, נחום בן יוסף, היה נעידר בארץ והגיע עד ספרד, ומשם בא בישנה תשינה גם לצפון-אפריקה (עיין: R. E. J., שם). ואף בבית-מדרשו של רב נסים אנו מוצאים את רב מבורך ברב דוד הבבלי (עיין עליו בגאנשי-קירואן, סי' לא⁽⁶⁾). עליהם יש להוסיף את המדקדק והמשורר המפורסם דונש בן לברט, שלדעתם של קצת חכמים נולד בבבל ובא לפאס, ולדעת אחרים נולד בפאס ולמד לפני רב סעדיה גאון בבבל, ואת החכם דונש בן תמים יושב קירואן, שהיה בבבלי (עיין ראביע בראש ספר-טאונים) או אבותיו היו מבבלי.

כל האמור למעלה מראה לנו על השפעה בבלית עצומה ובלתי-פוסקת, שהיתה זורמת במשך זמן מרובה, עד שהציפה את כל אפריקה הצפונית. לעומת זה לא היתה השפעת

- (1) עיין תשובת רב חנניה בשיץ ג', ו', כ"ז: "ראובן, בנפוסה היה לו עבד ובא המלך וצר על אותה נפוסה ולכדה והרג סתם וברחו מהם. וכו'. עיי"ש גם ד"י, ד"י, ס"ז, וד"י, ס"א, תשובות גאון זה. שמדברות גם כן על עיר. שכבשוה גוים והכו את יושביה לפי חרב ובזזו אותה וכו'.
- (2) שכן נמצאה בה כצבה עתיקה וחרות עליה: "זה הקבר לרב ישי בן יעקב הנפטר בחורש אר שני שנת ארבעת אלפים ושבע מאות ועשרים ושלוש שנה" (R. E. J., XX, 78).
- (3) עיר-מולדתו של גדל המסוררים הקראים ר' משה דר ע"י. ורב נכבד בשם זה נזכר גם בשו"ת של הרמב"ם, סי' כ"ז.
- (4) פוזנאנסקי מראה, אמנם (ינשי-קירואן, עמ' 2) על סרעג' דף ס"א, עמ' ב', ששם מסופר, שבאו אנשי קירואן אצלינו, והכוונה, לפי דעתו, שבאו לבבל; אבל יותר נראה, שדברים אלה נמצאו בשאלה, שבה פנו לרב נטרונאי סקלה אפריקנית או ספרדית, כמו שנוצא שם מסדרי-דברים: "וחכי אמר רב נטרונאי גאון: ארבע כנסות שבפסח חובה הן וכו', ושם מפורש, שבאו אנשי קירואן אצלינו ואמרו, שיאמר בליל פסח: בחר בנו לרוסמנו, סעונו הוא בידך."

- (5) יש להזכיר גם את רב נחום החון אל-ברואני (עיין עליו במחקרו של J. Q. R. IX, 150—52) שבא אל המערב ושגר משם לצירים כחל וגם סצרי-תלמוד. כחל נסגר במצרים, וחספריס בארץ-ישראל. מאן חושב, אמנם, לאפשר, שהוא אחר עם רב נחום בן יוסף הנזכר כאן.
- (6) יש להזכיר גם את רב נחום החון אל-ברואני (עיין עליו במחקרו של J. Q. R. IX, 150—52) שבא אל המערב ושגר משם לצירים כחל וגם סצרי-תלמוד. כחל נסגר במצרים, וחספריס בארץ-ישראל. מאן חושב, אמנם, לאפשר, שהוא אחר עם רב נחום בן יוסף הנזכר כאן.

ארץ־ישראל על בני אפריקה גדולה ביותר. השפעה זו נתגלתה רק בפרטים שונים⁽¹⁾ ; אבל לא הקיפה את הייחוס מכל הצדדים ורשמיה בספרות של אותו זמן כמעט שאינם ניכרים. מן העובדות, שקשרו את יהודי צפון־אפריקה אל המרכז הארצי־ישראלי בתקופות הקדומות, לא נשארו בתקופת־הגאונים—תקופת־הירידה למרכז זה—אלא חבלים דקים ; ויקתם אליו נחלשה הרבה. מן היחוסים שביניהם בתקופה זו הגיעו לנו רק ידיעות מועטות. אמנם, יש לציין, שעוברים ושבים בין ארץ־ישראל ובין אפריקה הצפונית היו מצויים⁽²⁾. ובמצע המאה התשיעית התיישבו קצת מבני־אפריקה בארץ־ישראל ונשאו שם נשים (גמרם, סי' ל"ט).

תפקיד גדול ביוחסים שבין שתי הארצות מלאה מצרים העומדת בתוך והשפעתה של ארץ־ישראל על אפריקה הצפונית זרמה ברובה הגדול דרך מצרים. אולם חוץ מן ההשפעה הישירה, שבאה ליהודי־אפריקה מארץ־ישראל דרך מצרים, הנה בהשפעתה החזקה של ארץ־ישראל על מצרים היה כדי להשפיע גם על יהודי־אפריקה⁽³⁾. בין מצרים ובין הצפון האפריקני היו שירות מצויות תמיד והן חזקו את הקשר שבין קהלות ישראל בארצות אלו⁽⁴⁾. ומאותו זמן, שנכבשה גם מצרים לפני הפטמידים, עוד נתרבו השירות והקשר נתחזק פי עשרה. הפטמידים עלו למלוכה בשנת תרס"ט (909) ומצודת ממשלתם היתה פרושה כמעט על כל אפריקה הצפונית, ואחר־כך—גם על מצרים וארץ־ישראל. בשנת תשל"ב (972) קבעו כל־פי־הפטמידים את מושבם במצרים וקאזהרה היתה לעיר־הבירה. מצרים נעשתה, איפוא, מטרופולין לארץ־ישראל מצד אחד ואפריקה הצפונית — מצד שני. כל זה גרם להתקרבות רוחנית בין הארצות ולחיוזק היוחסים בין חכמיהן. יחוסים אלה היו קרובים כל־כך עד שגאוני־בבל, אם היה להם דבר לחכמי מצרים ואפריקה הצפונית, יש שהיו

(1) וגם בפרטים אלה השתדלו חכמי־בבל להנחיק את בני־אפריקה כמנהגם שלהם. עיין ב"מכריע", סי' ס"ב, תשובת רב האי : "קמאי דילבון מן בני ארץ־ישראל נקמחו להא סילחא אתון השתא כל מעשיכם כסנהגות שלנו וכתלמוד שלנו הכין איכע לכון למיעבד", ועיין במאמרו של הר"א ביכלר בגיוויי הצרפתית, כך נ"י.
(2) כך כותב רונש בן ת"ס, איש קירואן, בפירושו לס' יצירה : "עד שבאו אלינו מארץ ישראל אבדני ודוד החרש". שהיו מסדינת פאס, ויביאו בידם ספר זה פתור ספי רב סעדיה הפיתומי, וכו'. ועיקר זה קבלנוהו מן בני הדני הבאים אלינו מארץ־ישראל".—בתשובות מהר"ם מרוטנבורג (ד' לבוב, סי' קצ"ג, והובאה גם בא"ח, ח"ב, עמ' 333) כתוב : "בתשובות הגאונים שלי כתוב בתשובת מרב נתן מאפריקא ז"ל : עד עכשו נהגו בה—בחסמה של גוים—היתה, אבל משהתחילו להביאה מחסת ומגוש חלב ומויפין אותה אנו מנדין כל מי שאוכל אותה. קשה לקבל, שבמאה ה' היו מביאין חמאה מארץ־ישראל לאפריקה הצפונית, ועל־כן יש לחסכים להגהתו של פונאסקי (אנשי־קירואן, עמ' 44) : "כתוב בתשובה על שאלת רב נתן מאפריקה". וזוהי, כנראה, תשובת רב גטרונאי, שעמד עם רב נתן בן חנניה בחליפת שאלות ותשובות ; ובני־בבל היו מתירים חמאה של גוים, בעוד שבני ארץ־ישראל היו אוסרים (עיין, חלוסי מנהגים, סי' י' ; הי"ט, כ' ; ש"ת, קפ"ח וגם הי"ט, כ"א, תשובת רב גטרונאי, שהיא קרובה לתשובה, שהביא מהר"ם). חמאת איי היתה מובאה, איפוא, לבבל.

(3) מצרים מלאה תפקיד גם בתנועת גם בין בבל ובין אפריקה הצפונית וספרד. רוב השאלות וגדרות־הכסף, שנשלחו משתי ארצות אלו לבבל, עברו דרך מצרים. וכן גם תשובות הגאונים לשואליהם. אבל גדול יותר היה תפקידה של מצרים ביוחסים שבין ארץ־ישראל ואפריקה.
(4) נזכיר בכאן את ר' יצחק הישראלי, שבא מסצרים לקירואן והשפיע הרבה על חכמי־הארץ, והוא, כמובן בקריאת אנשי סכריא (פירוש רונש לס' יצירה, חצי גרוסברג, עמ' כ"ה). כשהעתיק ר' יצחק את מושבו ישב עוד רב סעדיה במצרים. ואגרות רבות היו באות מאתו לר' יצחק (שם, עמ' י"ז).

סונים במכתב רק לחכמי ארץ אחת ומבקשים אותם, שאת תוכו ימסרו לחכמי הארץ השנייה⁽¹⁾.

במצב כזה מובן, שגם הקשר בין ארץ-ישראל וצפונה של אפריקה נתחזק במקצת. וכך אני רואים את הגאון הארצי-ישראלי מר שלמה פונה לריש הכלה סהלאן בן עמרם, שישב בקהואן⁽²⁾, בבקשת עזר וסיוע לבני ארץ-ישראל, שסבלו מן המהומות המדיניות, שישלמו אז בארץ. בני-קהואן נענו לקול קורא זה והגאון שולח להם את תודתו על זה (עין א. מ. ארמ. ש. י. י. 20, J. Q. R. N. S., VIII). בן פנה גאון זה אל ראש-הכלה הגוי בבקשה, שישתמשו בכל כח השפעתו לטובת יהודי ארץ-ישראל, שהיו נתונים בביד האסורים שבדמשק לחגלי עלילה אחת (ריוויז' שם), גם היו חכמי ארץ-ישראל באים לפרקים לקהלות אפריקה⁽³⁾ ובהן ידעו היטב את חיי ארץ-ישראל ומנהגיה⁽⁴⁾.

גם את התפשטות הקראות באפריקה הצפונית יש לראות כתולדה מן החוסים, שהיו בינה ובין ארץ-ישראל; ואף הקראות באה בלא ספק דרך מצרים. כידוע, תקעה לה הקראות זמן קצר לאחר הופעתה ותר נאמנה בארץ-ישראל. בה התישבו הרבה מחכמיה והשפעתם על קהלות היהודים בארץ, וביהוד על קהלות ירושלים ורמלה, היתה גדולה למדי⁽⁵⁾. מארץ-ישראל התפשטה הקראות והכתה ישרשים עמוקים במצרים והשפעתה גם על הרבנים שם ידועה⁽⁶⁾. מארץ-ישראל ומצרים באה הקראות גם לקהלות אפריקה, אם גם לא נסכים לדעתם של ריש פנסקר (לקוטי קדמוניות, עמ' קיח—קט) וגרין

(1) עיין, למשל, מכתבו של רב שמואל בן חפני לחכמי-קירואן, J. Q. R., XIX, 309. שבו הוא מנסחם, שוריעו רב יוסף בר יעקב עובל במצרים על התנאים, שנכרתו בינו ובין רב שריוא בדבר הנדבות המתקבלות ביושבות (חכם מצרי זה היו לו דברים גם עם חכמי קאבס, עיין פוזנאנסקי, "הקדם", II, עמ' 103, וטאן, J. Q. R., VIII, 357). ורב האי כותב לרב נסים מקירואן, בתשובה על שאלה, ששאל ממנו: "כבר נשאלה שאלה זו מלפנינו במצרים מקץ שנים ופירשונה פורוש מכואר והרי אנו מצוין לכותבו לך" (תניק, סי' ע"ט, ועיין גם גיה, סימני מ"ה ור"ץ). בפסם אחרת הוא מודיע לרב יעקב בן יוסף עובל במצרים בדבר התשובות. שכתב על "חשאלות הנפלאות" של החבר מר רב יעקב בקירואן, ובדבר ספר, שחבר ושלה לרב יעקב זה.

(2) סהלאן זה נשאל לו ב פ ו ס ט א מ לאשה את אסתר בת השופט יוסף בן עמרם, ואפשר, זהו יוסף בן עמרם, ראש בית דין בסג'למסה, שזכר בגיה, סי' ס"ט.

(3) עיין שאלת רב יוסף בר ברכיה מקירואן לרב האי ב, מעם זקנים: "ותמנהו מזה, כי כמה מחכמי א"י, אנשים חכמים חברים ונאמנים, מגידים, כי ראו זה בפרחסיא".

(4) עיין שאלת בני קירואן לרב האי בג'ל, סי' א', אגב, הנח הרשביץ, שחי באפריקה הצפונית בשנות קנ"א—ר"ב לאלף זה. מזכיר עוד בספרו, מנן אבות, לפסיאה תרס"ו, דף ס"ו ע"ט. משניות ישנות, שכמו מארץ-ישראל.

(5) אגרת סהל בן מצליח ב, לקוטי קדמוניות, נספחים, עמ' ל"ג. אחינו תלמידי הרבנים בהר הקודש ובכרמלה (קרא: וברמלה), .. כמעשה בני מקרא עשו ומהם למדו, ויש מהם רבים, שלא יאכלו בשר צאן ובקר בירושלים... ולא יקחו להם בת אח ולא בת אחות וינזרו ככל העריות. אשר אסרום חכמי בני מקרא... עיין שם, ועיין גם אגרת בן מאיר ב, ספר היוכל לכבוד סולוב' (עמ' 106—107, וסוף סי' הקבלה להראב"ד. ברמלה היה הקרקע מוכשר מאד לקבל את זרע-הקראות. ממנה יצא מליק, שיושר כחה דתית, שהוסיפה להחזיקים שם עוד במאה העשירית. מן התעודות, שנחגלו בזמן האחרון, נראה, שבמאה התשיעית והעשירית תפסה רמלה מקום חשוב מאד בחיים הרוחניים של יהודי ארץ-ישראל.

(6) עיין בכתב-החרם, שהכריזו הרמב"ם ובית דינו, קובץ תשובות הרמב"ם ואגרותיו, די' לפסיא. סי' קמ"ט, ובספרו הגדול, תלכות אסורי-ביאה, פרק י"א, הלכה ס"י.

(דברי ימירישראל, תרגום שפיר, ח"ג, ציון י"ט), שהיה אלדד הדני קראי וכל מגמתו בנסיעותיו לא היתה אלא להפיץ את דעות הקראים—את דעתם זו כבר סתרו בצדק י"ה"ש (החלוץ, ו', עמ' 60), ראי' ווייס (דודיד ח"ד עמ' 126) וראי' אברהם אפשטיין בספרו החשוב "אלדד הדני",—זה ברור, שהקראות התחילה להתפשט באפריקה הצפונית סמוך לזמנו של אלדד (ד"א תר"ם). ברור שאהריו מוצאים אנו בפאס את החכם הקראי דוד בן אברהם, מהר האגרון¹. ספרי הקראים מתפשטים בקהלות אפריקה ולקירואן מגיעים ספרים, שנודיעו על ידי הקראים, כדי לחזק את דעתם בענין הגינת חגה שבועות; אך חכמי קירואן עומדים על הזיוף ומוחקים את הדברים הנוספים (י' ה' ד' ה' ס' בספרו "אשכול הכופר", דף פ"ו ע"א). בזמן זה עצמו נלחם רב סעדיה, עוד כשהיה יושב במצרים, מלחמה גדולה וקשה בקראים, ובשים לב ליחוסיה הקרובה, ששלמו בין מצרים ובין אפריקה הצפונית בכלל ובין רב סעדיה ורי יצחק הישראלי ושאר חכמי קירואן בפרט, מן הנמנע הוא, שלא תגיע בתקולה של מלחמה זו גם לקהלות אפריקה. יש לשער, שגם כתבי הפלסתר, שכתב סלמון בן ירחם על המשנה והתלמוד ושכונתו לחשיב על דבריו של רב סעדיה (עין עליו פ' נס קר, לקוטי קדמוניות, נספחים עמ' 13—19), הגיע לקירואן, שהרי בפרק י"א מספרו זה הוא לועג לאגדות חז"ל, שישלש משמרות היו הלילה (ברכות ג' ע"א), "מנין שהקב"ה מניח תפילין בכל יום" (שם ו' ע"א), ראיתי את אכתריאל וכו', ואמר: "ישמעאל בני ברנ" (שם ז' א') ושהקב"ה מתפלל (שם), שהבין או עשה עצמו כמבין אותן כפשוטן (ל"ק, שם עמ' 18). והנה מוצאים אנו, שעל כל האגדות האלו נישאלו גאונים רבלי על ידי חכמי קירואן². גם שאלת חכמי פאס (שית, קכ"ב=ג"ל, כ"ט=התחיה לריש וקש, חוב' א') בדבר הברייתא של שיעור קומה, שנותנת לאלהים דמות הגוף, באה, כפי הנראה, על ידי טענת הקראים, שחכמי התלמוד נותנים דמות ותמונה לבורא העולמים.

תחת השפעתם של הפולמוס ודבריהם הנוכחים, שעברו אז בין הרבנים והקראים, נתעוררו חכמי אפריקה הצפונית לשאול מגאונים רבלי עוד הרבה שאלות חשובות (עין ג"ל, א'; "תמים דעים" להראב"ה, ס' קי"ט). גם השאלה הירדע: "כיצד נתבהה המשנה?", שבה פנו חכמי קירואן לרב שרירא, הוא פרוי של פולמוס זה (עין על זה

(1) עין עליו בלקוטי קדמוניות, עמ' קי"ז, ובסאמרו של רשיא פוזנאס קי עליו ב. אינצקלופדיה הרוסית-העברית.

(2) עין ג"ל, סימני קי, קפ"ו וקפ"ז. בפירוש סי' יצירה לריי אלברצלוני, עמ' 32—33, וכן גם ב"אור זרוע", הל' קי"ש. נתייחסו שתי החשובות האחרונות לרב חננאל מקירואן. אבל נראה, שהן לרב האוי וריח השתמש בהן. עין שש"ק לברכות וחידושי הרשב"א למס', זו, סמ"ח נראה, שכל אופן נשאל גם רב האוי על אגדות אלו. על החר, שמצאה התפשטות הקראות באפריקה בשאלות בני אפריקה, שנשלחו לגאונים רבלי, עמד בפ"ט הדר ב. ס. לוין במבואו החשוב לאגרת רב שרירא. הוא מעיר. (Jahrbuch d. Jüd. litt. Gesellsch. 1909, 239—245) על הסובא בפירוש הנו לסי' יצירה, עמ' 34, שרב סעדיה זיל כתב בחשוכה למין אחד הכי ועל הא דאמור רבנן: מנין שהקב"ה מתפלל, גומא הוא ומשלי, וכו'. ומין זה הוא. לפי השערתו. סלמון בן ירחם, ויפה שער, שהרי שם, עמ' 20, אנו קוראים: ובצאנו בספר אחד מספרי רבינו סעדיה זיל, שחבר על מענות מין אחד, שם רשעים וירקב, שאמר אותו רשע על רבותיו זיל חכמי התלמוד הלילה וחלילה, שהם היו נותנים דמות ותמונה לבורא העולמים... וחבר עליו רב סעדיה, ספר בתשובות נכונות, וכמה ראיות, היאך היה אחו רשע טועה ומטעה. ובסוף השער אמר עליו: אבל טענתו על הא דאכתריאל ועל הא דאמר

במבוא הג' של ד"ר לוין לאגרת רשיג', הקראים ברו להם "שלשת-קבלה" חדשה במקום הישנה המקובלת אצל הרבנים, ונמצאו ביניהם גם זייפנים, שהמציאו ספר-משנה חדש משלהם ויחסו אותו, כמובן, למשה רבנו עצמו¹. ולפיכך בקשו חכמי-קירואן מן הגאון, שימסור להם את שלשת-הקבלה האמתית ויודיעם את דבריו-מיה של התורה שבעל-פה עד זמנם. את בקשתם מלא הגאון באופן מצוין וכתב להם תשובה מפורטת ומלאת-דבר, היא אגרתו המפורסמת, שהיא חשובה מאד לידועת דבריו-מיישראל בתקופת התלמוד והגאונים.

ובך אנו רואים את חכמי-אפריקה נלחמים בהתפשטות-הקראות בקהלותיהם². וגאוני בכל באים לעזרתם וממציאים להם את כליו-הזין הנצרכים במלחמה זו. ואמנם עלה בידהם לעמוד בפרץ והקראות לא הכתו שרשים עמוקים באפריקה³. כמו שהכתה במצרים ובארץ-ישראל. הראב"ד, בעל "ספר הקבלה", שחי כמאה שנה אחר תקופת-הגאונים, כותב על הקראים, שהם בטלים במעוטים "וקהלות", שהיו פושטות ממדינות סלה (Sale) בקצה המערב—מארוקן—עד תאחרת (Throuth) בראש המערב, ובכל ארץ אפריקה... כולם על דעת חכמי המשנה והתלמוד (סוף סי' הקבלה).

ש. א. פ.

כת הראני וכיוצא בהם פירושם וסוף ענינם לא הבין זה תאוויל...⁴. ואולם הרב ב' חושב, שרשיג' כיון בדבריו אלה אל הקיקסני (עיין לקורות הכתוב בישראל, עמ' 3. ועי' גם חשבוות רב האוי בג'ל, סי' צ"ח וצ"ט).

(1) עיין דברי סקריו, שהובאו בלקושי-קדמוניות, עמ' ה': "ענן בא מן המזרח... ועמו נוסח תמשנה, שנעתקה מכתובת ידו של משה עליו-השלום", ועיין גם סרע'ג, ליח ע"א.
(2) בין ראשי הלוחסים בקראות יש לחשוב גם את רב יהודה ברב יוסף ראש-כלה סקירואן (עיין עליו במאנשי-קירואן", סי' כ"ב), כי בשיר, שנחתבר לכבודו (נדפס על-ידי ר"י דודון ב—J. Q. B., I, 241, No. 8), נסנה בין שאר שבחיו גם זה, שהיה "קפבל בעלי מקרא במקרא", והבר פירוש על הנביאים. שבו הוא נלחם בפירושי הקראים.

(3) אף-על-פי שבסנהגים אחדים של קצת קהלות אפריקניות יש לראות את השפעת-הקראות. כך נהגו בני-קירואן, מזמן קרוב לכתוב, חוץ משטר הכתובה בשעת-הנשואין, עוד שטר אחד ולקרותו, קדושין, ובו כתב כל אחד את הסכום, שנתן לארוסתו בתור כסף-קדושין (ג'ה, סי' ר"י) וזהו סעין, הסוחר המוקדם של הקראים.

הַשָּׁקֶר הַגָּדוֹל

(סוף).

IV

החנך והתרבות.

מקצוע החנך וההשכלה היא אותה היתר הגדולה, שבה תולים הבולשיוויקים את כל כבודם, את כל זכויותיהם. במקצוע זה—כך הם איהבים להשתבח—הגדילו לעשות (*). שדהבור מצאו, נרו בו ניר והביאו ברכה לעולמה של רוסיה. הבריתו את צלליה האופל, שכמו את רוסיה הגדולה והרחבה, ולכל בנידוסיה היה אור במושבותם. וכחה של ה"סיטרא אחרא" גדול כל-כך, עד שבנידון זה הצליחו להטעות את דעת-הקהל ביותר. אפילו אותם החוגים, שבכלל אינם נוטים להתייחס בחבה אל הבולשיוויקים ותורתם, כשהם מגיעים לפרשה זו—מפעלות הבולשיוויקים במקצוע החנך וההשכלה—הם מודים ואומרים, שאמנם זכות גדולה נתגלגלה לחשיה על-ידי הבולשיוויקים. אבל כל זה בא מחוסר ידיעה והבחנה במציבהענינים. בעצם אף כאן לפנינו אותו השקר הגדול, שבו חסי הבולשיוויקים כל הימים. ויום יבוא—והוא יבוא אף אם יאחר—ותגלה לפני כל באי-עולם האמת הערומה, האמת כמו שהיא: או אז יודעו העולם ממש למראה השקר הגדול. אם עד תקופת הבולשיוויקים היו צללי-אופל, איוכים וכבדים, מכסים את רוסיה, הגה בומלס ועל-ידם ובסבתם התרגשה וכאה על רוסיה "אפלטון-מצרים" ממש, חשכה של בערות ושל התפירות גמורה ומוחלטת. שהרי אף במקצוע זה, כבכל שאר המקצועות, ידעו רק להרוס, רק להחרוב, רק לבלע ולהשחית, ולא לבנות, ולא ליצור.

ברוסיה הצארית היה מקצוע החנך וההשכלה לקוי ופגום. האסכולה היתה מרובת-גוונים ומרובת-סגנונים, הכל לפי המעמדות השונים, שאת צרכיהם נועדה לספק. היתה אסכולה לאכרים בני-הכפרים בפני עצמם; היתה אסכולה מיסודה של ה"סינודה הקדושה", מבצר הפראבוסלאביה; היתה אסכולה יותר חילונית קצת מיסודן של ה"מסמכות והעיריות"; היתה אסכולה בשביל העירוניים; היו גימנסיות ואוניברסיטאות; היו בתי-ספר גבוהים מקצועיים ובתי-ספר גבוהים בשביל בני האצילים, ש"מבטן ומלידה" הוקדשו להיות שליטים ומנהיגים. תכנית-הלמודים שבכל אחד מן המוססים של האסכולה המנויים כאן, היתה שונה זו מזו, אבל הצד השווה שבכל התכניות היה—שבולן היו מכוונות כלפי נשיות ופניות ומגמות שונות, שהנעימה הראשית והיסודית שבהן היתה הנגה על הסדר האבסולוטיסטי, שהיה שליט במדינה. מטעם זה לא מצאו המשכילים והליבראליים והדמוקראטים השונים קורת-רוח באסכולה הרוסית; והיו שוענים לאסכולה ברוח אירופה, לאסכולה, שרק הפדגוגיה והחנך יהיו תכליתה היחידה והמיוחדת.

עם המהפכה של ימות-קדנסקי קוו טובייהעם, שגם האסכולה תתחדש; אלא

(*) עיין למשל, ב"קונטרס", צ"א.

שעד שהספיקה הממשלה הזמנית ליתן דעתה עליה ולשקד על תקנתה—כבר התחוללה המהפכה הבולשיוויסטית והבולשיוויקים התחילו מטפלים בבית־הספר עליפי דרכם.

הכל שוים לגבי המשטר הסובייטי. גם בכל הנוגע לחנוך. ולפיכך באו ובטלו את כל הטפוסים השונים של בית־הספר הרוסי והעמידום בעיקר על שליטה: (א) הגן—לפעוטות; (ב) בית־הספר העממי—לנערים ונערות; (ג) האוניברסיטה—להקים "מקצועיים".

מה יש למעון כנגד שיטה זו, שאליה מתפללים כל הפרגונים הכשרים וכל הדימוקראטים האמתיים?—אלא שהבולשיוויקים, יותר ממה שנתכוונו לשם שמים, לשם השלמת השכלה ותורת־אמת בין ההמונים, נתכוונו לדימאגוגיה ולהפצת תורתם ושיטתם, ובית־הספר לא היה צריך לשמש אלא אמצעי לכך.

אילו היו הבולשיוויקים אנשי־אמת, שמובתי־ההמונים כיונתם, היו מתחילים לגשם הכנתם זו בהדרגה, מעט־מעט, כפי מדתי־בלתם: היו בונים ואחר־כך סותרים. ואולם הם עשו את ההפך מזה: בפעם אחת סתרו והחריבו את בית־הספר הקודם בכל צורתו ואחר־כך התחילו "לבנות"...

כל הפעוטות מבני ארבע עד שמונה נכנסים אל גני־הילדים. בנים ישוהו משש שעות בבוקר עד שמונה בערב. כל היום יהיו מסורים להשגחת מוריהם ומתנכיהם. שם יחנכו, ילמדו, ירחיצו, יאכלו, ישקו, יעילו וילבישו. הגה כי כן תשתחרר האשה הפרולטארית מכבליה—להיות אסורה תמיד אל פעוטותיה, ותוכל לעשות לנפשה: להשכיל את עצמה. הפעוטות יקצאו בספירה אחת, נעלה ומרוממת, בספירה, ישתרחיק את הפעוטות מכל קטנת החיים היומיומיים, שאויר המשפחה הפרולטארית ספוג בהם; ספירה זו תוציא מעולם הגסות והבהמיות והבערות, שהן שולטות בשדרות ההמונים הפרולטאריים; ספירה זו תשפר את מדותיהם, תבריא את גופם ונשמתם כאחת ותכניסם לעולם אחר, לעולם חדש.

ברזום כאלה וכיוצא בהם הפיצו בין ההמונים. ולב מי מן האמות האומללות, השקועות כל ימיהן בטפול בפעוטותיהן, לא רעד בגיל לקראת בשורת־גאולה זו?—ומכל המרתפות, מכל החורים והסדקים, מהרו האמות להביא את פעוטותיהן אל הגנים. ואם האמות חרדו לקול־קריאה זה וגודרו להכניס את פעוטותיהן לחנוך ולתורה,—גודרו לעומתן אלפי צעירות, חניכות הגימנסיות לשעבר, שראו את עצמן כשרות וראויות להנך את הפעוטות. אם אמנם רובן של צעירות אלו היו חסרות הכשרה מקצועית, אבל הרצון כביר ואהבה עזה לא היו חסרות. ושני אלה—הרצון והאהבה—יש בהם במקצת תשלומים להעדר בהכשרה מקצועית.

והתחילו המחנכות הנאמנות משימות לגניהן; ולעומתן התחילו גם הפעילות להשכים ולרוץ אל דגנים בעוד רישומי שינת־הבוקר המתוקה על פניהם וריס־עיניהם... הרי יאכלו וישקו את הפעוטות, ולשם פרוסת־לחם מיתר ברוסה הסוביטית אף פעוט על שינת־הבוקר ילדו.

מתכנסים הפעוטות אל הגן. הגה הדרה־מלבוש. אבל אין אף קולב אחד בחדר: דירה זו שמשלה לפנים לצרכה של משפחה בורגנית עשירה ובשעת־גירוסה ודאי ישחוצער וכה בקולב להשתמש כי להסקה.

—מורה! לאן אישים את מעילי ואת כובעי?—מקיסים הפעושות את המורות בישראליותם.

המורות נבוכות. באמת אין קולב. היתכן?
—תביני!—משיבה להן המורה רכות:—פשוטו היום את בגדיכם והניחום כאן, על הרצפה. היום יובאו קולבים ומחר יהיה הכל על הצד היותר טוב.
הפעושות אינם מסרבים ואינם מתרעמים.

מחררהמלבוש באים הפעושות אל חדרהאוכל: ודאי מזומנת בשבילם סעודת-שחרית. וכי בכדי נודרו להשכים קום בבוקר?

חדרהאוכל מרווח לערך. חדר זה בודאי שמש טרקלין לאותו הבנרגני. עדיין נשארו בו מקצת כלים יקרים—מראות, ספות מיופדות, כורסאות רכות; ורק דבר אחד פשוט חסר בו: שלחנות וספסלים להסבת המוזמנים לסעודה.
המורות נבוכות. היתכן?

קמו המורות ואך שהוא צרפו את השלחנות העגולים ואת שלחנותהקלפים אחד לאחד, הקיפום בספות ובכורסאות הרכות והושיבו עליהם את הפעושות ישיבה צפופה ורחוקה.

יושבים הפעושות מסביב לשלחנות ומציפים לפת-שחרית. מתחלה הם יושבים בדרך-אין. אבל הצפיפות והצפיה משעממים אותם—והתחילו מדברים, ואחר-כך צועקים, ואחר-כך רועשים.

המורות מנסות לשתקם וללמדם נימוס, אבל הללו צועקים קול אחר: פת-שחרית...
—היכן היא פת-השחרית?—כבר הגיעה השעה. קבעו אותה בשבע שעות, ועכשיו ישמנה. ומהצה. כיצד אפשר להתרעם על הפעושות?—הם רעבים ומשתעממים.

כך מדברות המורות ביניהן לבין עצמם.
נבנסה המנהלת והודיעה. שפת-שחרית, כלומר טהולחם, מבטיחים להביא רק בעשר שעות מכית-התמחוי שבשכונה השלישית מכאן. רק זה עתה הביאו לבית-התמחוי עצים. ולחם עדיין לא הביאו.

—מה לעשות בילדים?
המורות נמלכות שעה קלה ומחלישות להבנים את הילדים לחדרי-הלימוד ולהעסיקם עד שעת-הסעודה.

אחת לוקחת לה חבורה של עשרים ילד ומתחלת ללמד אותם זמר-ילדים. הישנה לוקחת גם היא לה כמספר הזה. במה תעסיק אותם?—לומר אינה יודעת. אבל היא יודעת לכייר.

—הבה, ילדים, נכייר. מחומר נכייר בריות ישונות וכלים שונים.
הדבר מתקבל על לבותיהם של הילדים ברצון. מתוך סקרנות לדעת מה זה כיור מישתתק אף הרעב. המורה רצה אל המנהלת לקחת חומר ותמונות לטופס.

לא עברו רגעים מעטים—והיא שבה נגרשת ועגומה: עדיין אין חומר. היא מתנצלת לפני הילדים, שעדיין לא הספיקו להכין את החומר, אבל מחר—מחר תלמד אותם לכייר. ולפי שעה במה תעסיק אותם?—תלמדם התעמלות.

קסם למלה זו: גם היא חדשה לפעושות והיא משכחתם את הכיור. המורה יודעת ראשי-פרקים בהתעמלות ובפעם זו הצליחה להעסיק אותם. סוף-סוף הובאה פת-השחרית. הטה—מין נוזל עכור—נצטנן ואינו מתוק כמעט

כלל; הלחם—פרוסה קטנה שבקטנות. ואולם יש רעה גדולה מזו: אין ספלים לפי מספר הילדים, ובשעה שהאחד שותה השני בולע אותו בעינו.

אחת-עשרה שעות. סעודת-הצהרים הובטחה לשעה השניה.

לפי שעה מחלישות המורות לשלח את הפעוטות לזמן קצר אל התצר לשחק והן נכנסות לשיבה—כדי להתייעץ על צרכי הגן, שאין בו כלום: לא קולבים, לא שלחנות ולא ספסלים, לא ספלים ולא קערות ולא כפות וכפיות, לא חומר לכיור, לא נייר צבעוני לגזירה, לא דבק. ולא מספרים, לא פסנתר. לנגן עלי: לפני הפעוטות ולא ספר לקרוא בו או לשיר מתוכו לפניהם, לא צעצועים ולא כל-שעשועים—לא כלום! הוחלט לערוך רשימה מפורטת מכל החפצים, הכלים והמכשירים, שהגן זקוק להם ושבלעדיהם אי-אפשר לו להתקיים ולהקרא בשם גן, ולשלוח את המנהלת אל המשרד להביא משם מיד את כל הדברים המפורטים ברשימה.

השעה הראשונה. עד סעודת-הצהרים שאגמרה עוד שעה אחת. המורות מכנסות שוב את הפעוטות ומעסיקות אותם כל אחת כפי יכולתה וכח-המצאותה. המנהלת ממדת אל המשרד, בארבע שעות גומרים שם את העבודה, ואם לא תבוא בעוד מועד, לא תקבל היום את המכשירים—ואנה היא באה? היאך תבוא להראות את פני עוזרותיה, עלובות אלו, שהיום נתלבשו בליכך ועיפו מתוך אפס-מעשה וחוסר-מכשירים.

היא מזדחזח בתליכתה, אף-על-פי שבנעצם היא עיפה וגם רעבה (פת-השחרית לא הושבעה אותה ביתר). ובשעה ומחצה כבר היא נכנסת למסדרון של המשרד. המסדרון מלא וממולא מפה לפה "חברים"—מנהלים ומנהלות, מורים ומורות, שבאו לכאן בעסקי בית-הספר.

—נעמוד בשורה, שאם לא כן תהיה שוררת כאן ערבוביה נוראה.

המנהלים והמנהלות, המורים והמורות כולם למודי-משמעת הם—ומיד נסתדרו כולם בשורה אחת ארוכה.

הגיע סוף-סוף, תורה של המנהלות שלנו. נכנסה ונתקרבה עד לפני כסא-כבודו של הממונה—צעיר כבן כ'—והושיטה לו את בקשת-הרשימתה בצרוף הערה בעל-פה, שיצוה להביא מיד את כל המבוקש לגן. הממונה מעיין ברשימה ומשמיע:

—תמהני עליכם, הפדגוגים, לכאורה הרי אתם בני-דעת. ובואו וראו כיצד ערכתם את רשימותיכם-בקשותיכם. הכל משמש כאן בערבוביה--ואיזה משרד ימצא כאן את ידיו ורגליו?—בבקשה לערוך רשימות חדשות לפי המשרדים השונים והמקצועיים, שבהם תלוי מליה של כל בקשה ממין זה: רשימה אחת לרחיטים; רשימה אחת לכלים; רשימה אחת למכשירים, וכיוצא בזה. וכשתגישו לי רשימות אלו, אעיין בהן ואראה, אם הכמות המבוקשת מתאמת באמת לצרכי-הגן ולמספר-הילדים, ואז אמסרן כל אחת למשרדה מקצועה, כדי שהמשרדים ישקדו על הדבר למצוא את המכשירים והכלים המבוקשים.

—מדבררך, חבר, אני למדה, שהיום לא אוכל לקבל את כל המכשירים והכלים, ואסירן כיצד נוכל לנהל את הגן?—בלא כלים ובלא מכשירים הרי אין זה אלא עמל-נפש וקפוח הפעוטות בלבד.

—כן הדבה, חבר. אבל לא היום ולא מחר תקבלי את מבוקשך. כלום, במאמרי ינתן כל זה לך?—אנו עמלים, אבל המלאכה מרובה. בואי לאחר שבע ימים.

המנהל יצאה מאת פני המנהל ונפשה עליה, תאכל, מה לעשות? הרי אפשר לצאת מן הדעת ממש!

עיפה ומרוגזת היא משרכת דרכה אל הגן, תחלת החמישית. היא רעבה מאד. גם מאכלה, חלקה מסעודת-הצהרים, כבר נצטנן, שהרי הובאה הסעודה בשתים, וסעודה זו, אפילו כשעדיין היא חמה, קשה היא לאכילה, וכשהיא צוננת לא כל שכן?— אולם כשנכנסה אל הגן מצאה את חברותיה המורות כשהן עומדות ומאכילות את הילדים את מקפת-הגריסין—התבשיל היחיד, שנשלח לסעודת-הצהרים. אחרו בהבאת הסעודה בשתי שעות...

לאחר הסעודה סחה לחברותיה את תוצאות-הליכתה. כולן נדהמו ונבוכו. מה לעשות לילדים ולא ישתעממו ולא יבלו את זמנם לבטלה?—והרי הבטיחו לפעושות, ואך לא תעמודנה בדבורן?

—דעתי היא,—פתחה אחת המורות:—מכיון שיש לנו להמתין שבוע שלם אין דרך אחת אלא שנקנה בכספנו אי-אלה מבשירים מן ההכרחיים ביותר; או נוכל להעסיק את הפעושות בעבודה כל שהיא, ואת חשבון ההוצאות נמציא למשרד-ההשכלה והוא יסרע לנו, שהרי "שעת-הדחק" כאן, הואיל והמשרד עצמו לא הספיק להכין את כל המבשירים.

נמנו על ההצעה ונתקבלה פה אחד. המורות אספו את פרוטותיהן המועטות—כמה וכמה אלפים רובל—והחליטו לקנות מעט חומר, מעט נייר צבעוני, וכיוצא באלה.

בחשאי, אצל החנוונים לשעבר, אפשר היה עדיין למצוא כמות מועטת מדברים אלה במחירים גבוהים.

המורות הצילו במקצת את כבודן, הן עמדו בדבורן, למחר הביאו חומר, נייר, וכדומה, והפעושות שמחו מאד: כיירו וגזרו, זמרו וחוללו.

אבל המעות, שנקנו בהן חמרים אלה, היו מעותיהן הפרטיות של המורות, מעות, שניעזו לפרנסת-הבית. ולפיכך ערכו חשבון, ציפו אליו את השוברים ושלתו אחת מהן, את הגדולה בשנים והבקיאה ביותר, אל הגזבר של משרד-ההשכלה לקבל ממנו את הסכום המוצא.

הגזבר משמש בחשבון, עיין בו וחיך קצת:

—לשלם לך, חבר, עשרת אלפים רובל. ומנין אני יודע, שאת מורה בגן? ומנין אני יודע, שהגן היה צורך לו באלה? ומנין אני יודע, שהורשית להוציא הוצאה זו? כלום בממשלת-הסובייטים הכלל הפקר וכל הבא ומביא חשבון מסלקים לו מיד ממון?—לא, חבר. לכי לך אל משרד ההספקה שעלי-יד משרד-ההשכלה. שם יעיניו בחשבונך, ואם שם ימצאו, שאמנם ראשית היית להוציא סכום זה ויפסקו, ישצריך לשלם לך,—אז יבא הדבר לאישור לפני המנהל הראשי של המשרד, ואם הוא יסכים לחות-דעתו של משרד-ההספקה, ישולמו לך מעות אלה.

והתחילה מרוצה וכתות-רגלים ממשרד למשרד ומפקיד לפקיד. כל אחד שלח את הגנת למשרד חדש וכל משרד דחה אותה בתירוץ אחר. וכשנדרשה סאתסוריה והתחילה מדברת במשרדו של מנהל ענייני-ההספקה על עניה וענייני-חברותיה, שנתכוונו לשוכת הילדים, והמעירה, שקאמאסרופה ממש הוא בשבילן להפסיד סכום גדול כל-כך,—נכנס המנהל לתוך דבריה ובקול שליש צוה עליה, שלא תבלבל מחו בקובולותיה המורה יצאה מגדרה ובכעס והתרגשות קראה:

—אם כן, איפוא, יש לנו עסק בבית-משוגעים! מכשירים אינכם נותנים, לקנותם אינכם מתירים, וללמד ולחנך אתם מצוים! ועודכם משתבחים, שחנך הילדים, והגן בידור, הוא ראשית דאגתכם ושקידתכם...

—דעי לפני מי והיכן את עומדת! —הרעים עליה המנהל בקולו: — במשרד של הממשלה הסוביטית את מתרת לעצמך לפגוע בך בכבוד-הממשלה! עוד מלה אחת — ותאסרי. עברו ישובו ועיניים יהודיש וחדשיים, ימכל החפצים והמכשירים, שבקשו הגנות, נתן להן, אחד רוב עמל וטרה והליכות איך-קין, החלק המאה. המורות נואשו מן הגן ומעבודתן. הן מחפשות בבתיהן ובארגוניהן, וכשמוצאות גנרינייר ומשלוח-פסילות, הן מביאות ומעסיקות בהן את הילדים, וכשאין הימר לעבודה — מזמרים קצת, מתעמלים קצת ומתלבטים היבה מתוך יעמים ובטלה.

והמבקרים הרשמיים, כשהיו באים והואים את הבטלה והשעמום השחורים בגן, כשהיו מוצאים על-פיהם את הילדים תועים איש לקרצויות שלו בחצר ולפעמים אף שיזשטים ברחובות, והיו מתחילים לאיים על המורות, שתעשנה על התדשלותן ועל עשותן מלאכת-הקודש המה, — היו הללו מתנשלות עליהם בקול-קולות ומתריסות כנגדם ואומרת:

—הלואי יהי רצון מלפני המשרד לספר אותנו ולשחררנו מדינה של ניהנוס זו. בבקשה, שופטים קשים ומחמירים, למדו עלינו חובה, תארו אותנו בכל הצבעים השחורים — ותבוא עליכם ברכתנו.

אולם המשרדים אינם מפטרים את המורות. אי-נתינת פטורים היא אחת מיסודותיה של השיטה הסוביטית: יתלבטו להם בני-אדם, ימאסו להם חיותם — מה איכפת להם?... והמורות מושכות בעול הבטלה והשעמום והתפלות, שהם קשים אלה-אל-פעמים מכל עבודה מינעת אם היא פוריה ויש בה מעין יצירה.

כך חיים את חיותם הגנים באביב ובקיץ, בשעה שהילדים יכולים למצוא קצת שעשועים לעצמם בחצר וברחוב: לדרוך אחר זבובים ופרפרים, לצוד יתושים ויבחושים, להפזר בתול ולמצוא תולעים ושלשולים.

לא כן הדבר משמח-חילים ימות הגשמים והקור. אז מקבלים הגנים (כביכול) צורה משונה, חלק קטן מן הילדים, אלה שבמקרה נשתמרו בידי אבותיהם שרידי נעלים ובגדים, מבקרים את הגנים כדי שלא לוותר על הסעודה הועומה. מועטים אלה מצטפפים להם באיזו פנה ומתחממים איש על-יד אחיו. מפני הקור השולט בהדרים הבלתי-מוסקים, מפני הרוח המתפצצת לרגלים אל החדרים דרך שמשות-החלונות השבורות, אי-אפשר להעסיק את הילדים אפילו באותן השעות המועטות, שבשבילן יכולות הגנות "למוץ מאצבעותיהן" איזו נושא. אלא שלפעמים מן הושמים מרחמים על הילדים ועל המורות ואחד מן הפעושות יחלה בטיפס-הבהרות, באדמת אי בססגוניה, — אז שולחים את כל הילדים לביתם ואת הגן סוגרים לחודש או לחדשיים, עד שיעשו בו דיו-נפיקציה ויזכה, שאין גורמיה-מחלות מקננים בגן. אכן הושמים רואים תכופות בצערן של נפשות תמימות אלו ושולחים להן עזרתם ממדומים...

אלא שכל אלה אינם מונעים את השלטונות מלפייס פעם בפעם בידעותיהם את מספר הגנים ואת מספר המורות ואת מספר ילדיה-הפוליטאריאט, המוצאים בהם חנוך מתוקן, והעתון הרשמי מפרסם ידיעות אלו, ואתה קורא, והמורות קוראות, וגם כמה וכמה מאבותיהם של הפעושות קוראים... ורק לפעמים יש שאחד מן הפוליטאריים הקוראים מסב

את פניו מן העתון, רוקק ריקקה בכל מלוא־פיו ומפליט מתוך הריקת־שנים: אכן, בוש לא יבושו הללו—תפח רוחם! (*).

בית הספר העמלני—אף כאן אותה התמונה, שראינוה בנ: הוסר מכשירים וכלים וספרי־למוד. אף כאן הליכה בלתי־פוסקת של המנהל והמורים מדי יום ביומו אל המשרדים השונים, כדי לקבל—העבודה, שאין אני מגזם אף כל שהוא!—שנים שלשה עטים בשביל מאתים או שליש מאות תלמידים. אף כאן שולטים הבטלה והשממון והשעמום. אף כאן כמעט שאין לומדים כלל, מפני שאי־אפשר ללמוד: (א) אין ספרים כל עיקר; (ב) אין מכשירים; (ג) אין אפילו קרטון, כדי שהמורה יוכל לכתוב על הלוח, או אף מטאטא למאטא את החדרים, והרומן והסחי הולכים ומתרבים, עד שבית־הספר נראה כאשפתה. אי־אפשר ללמוד, מפני שאם בכתה רשומים המשים תלמידה, הנה יותר מעשרים לא יהיו לעולם בחדר־הלמוד, והשאר—או שהלכו אל השוק לעזור לאבותיהם במכירת בלואי־סחבות או פאפירוסות, או שהם, תורנים" (עומדים בתור לקבל איזה דבר במחיר), או שהם עסוקים במשרדים השונים, ואותם העשירים, שהם באים, כיבכול לשמוע אל השעור, אינם קבועים: הם מתחלפים בכל יום ויום, וגמצא, שהיום השמייע המורה תורתו לכתה אחת, ולמחר באה כתה אחרת לגמרה ואינה יודעת, כמובן, מה שנלמד אתמול,—וחוזר חלילה. וידיה־מורים רפות, חייהם ואומנותם נמאסים עליהם, הם הולכים ומטמטמים, ומאין יכולת לתקן תקון כל־שהוא הם שוקעים ביאוש גמור.

לשם מה, איפוא, מבקרים תלמידים בתי־ספר כאלה, שלא רק שאינם מוסיפים להם ידיעות חדשות על ידיעותיהם הראשונות, אלא משכיחים מלבם גם את התורה, שהביאו עמם מבית־הספר?

התשובה על שאלה זו פשוטה היא: גם את הגנים, גם את בתי־הספר העמלנים מבקרים בני ההמון הגם ביותר לשם אותם המזונות, שהילדים נהנים מהם. מזונות אלה היו משמשים לפנינו להאכיל בהם את הבהמה ואת העוף, ובעיקר—את החזיר, אבל מפאת הרעב והיוקר הגורא הוחשבו גם מזונות אלה והוחשבו אף באותה המדה העומה ובסדרה־לסירוגין, שהם נתנים, כדי שאלפי תלמידים—נערים ונערות—יתמכרו לבטלה ולשעמום. אולם אותם הפריילטאריים מן האינטליגנציה, שחשו על ילדיהם, שלא יתנוולו, בכרו את הרעב על בתי־ספר אלה. מי שהוא בעלי־יכולת מלמד בעצמו את בניו ואת בנותיו, ומי שאינו בעלי־יכולת משגיח עליהם, שיהיו קוראים וחוזרים על למודיהם הקודמים, אבל למקום הבטלה והשעמום נחשחת־המוסר אינם שולחים אותם.

הנה כי כן בשביל פרוסת פת קיבר ומקפה רזה מבקרים אלפי ילדים את בתי־הספר העמלניים, ומכיון שכל עיקרם לא נתכונו אלא לשם המזונות ולא לשם הלמוד (שבאמת הוא אי־אפשר לגמרו בתנאים האמורים), לפיכך הם באים אל בית־הספר למעורר הסעודה. מתחלה, כשהובטחה גם פתי־שחרית, היו מתאספים רוב התלמידים גם בבוקר, וממילא היו נכנסים גם לשמוע אל השעור; אבל לאחר שנים־שלשה שבועות, כשמשרד־ההספקה לא עמד בהבטחתו והעמידו את מתן־המזונות רק על סעודת־הצהרים בלבד,—מיד פסקו רוב התלמידים לבוא בשחרית והתחילו באים רק לשעתי־הסעודה, כלומר, לאחר

(*) יוצאים קצת מן הכלל האסכולות־הקומונות. שבהן מתחנכים יתומים, לאלה מספקים מזונות ובגדים, אף אם במדה ועומת, אבל ככל אופן בשעור. שהם יכולים לחתקים ברוחק.

שכבר נגמרו הישעוריים ולהוכיחם על כך או למנוע מהם את המזונות—זהו דבר אר-אפשרי, מפני שבעצם נעשו התלמידים אדוניו של ביתהספר העמלני.

מתוך דימאגוגיה בא משרדהחשכלה והתקין: (א) בכל ביתהספר נוסד ועד של תלמידים, שנבחר עלידי כל התלמידים והוא מנהל את כל עניני התלמידים; (ב) באר-כחם של התלמידים משתתפים גם ביישובות המועצות הפדגוגיות; (ג) ועדהתלמידים הוא המפקח על המזונות הנתנים לביתהספר כדי שיהולקו כהלכה. לרגלי התפקידים האלה, שהוטלו על התלמידים מבנייהפדולטיאריאט, והקא מאלה, שהם מחוסרים כל הנדך וכל נימוס וכל דרך-ארץ, וזה עליהם דעתם ונעשו אדונים לעצמם. ואילו היו המשדרים מספקים באמת את כל צרכיו של ביתהספר כפי ההבטחה, כלומר, אילמלא היו נותנים לתלמידים פתחוקפה לשעון, שכל ענין המישרד וביתהספר והתפקידים והמורים הוא "עורב פרד" בלבד, אפשר היה לבלוס קצת את רוח התלמידים ולכפות אותם, שיקבלו עליהם את מרותו של ביתהספר. אבל מכיון שהמישרד וביתהספר אינם עומדים בהבטחתם, אינם מאפשרים לתלמיד את הלמוד ואינם מספקים לו גם אתי מזונותיו ומלבושיו ונעליו,—איראפשר להשפיע על התלמידים בדברים כבושים ובחטפת-מוסר. הכל—המישרד, ביתהספר והמורים—הכל נזרזזל בעיני התלמידים הפדולטיאריים. הם רואים בכול אינטליגנטיים, שזו שאיפתם כל היום לחיות על חשבונם של הפדולטיאריאט, הכל לפי תורת הקומוניסטים, שאינם פוסקים לגנות את האינטליגנציה בעיני ההמון. וכל יודעהספר, כל מי שאינו רגיל לנבל את פיו באותם הדברים השגורים על פי ההמונים—"אינטליגנט" הוא ומצוה להתגרות בו, לבזותו ואף להתקלס בו. ואלה מן המורים, שעדיין לא שורשו סלכם אמונותיהם ודעותיהם הראשונות, אלה שעדיין נשארו נאמנים אף במקצת לתביעות הפדגוגיה והמוסר הדרך-הארץ, כשנסו להוכיח את תלמידיהם ולהתירעם על הליכותיהם, לא מנעו מהם התלמידים דברים קשים, אימים ואף זלזולים וחריפות. והעבודה, שנודמן לי לשמוע כשתלמיד אחד (בן י"ג—י"ד) איים על מורה, שיקבלו עליו לפני ה"ציקה", והוא תראהו את ידה, ואז ידע להזהר ולא יתיר לעצמו לפגוע בכבודו של בן-פדולטיאריים. שררה זו, שנתנה לתלמידים, היא אחד מן הגורמים הגדולים ביותר, שגרמו להתנוונותם הנוראה של בתיהספר.

כללן של דבר: ביתהספר העמלני, שהממשלה הסובייטית אינה פוסקת מלהתפאר בו, אינו אלא מקום לגדל עמיראצות ובורים גמורים, מחוצפים ועזיזפנים. לא רק שלא יתוסף עלידם ברוסיה אף ילד אחד מתונק, בעליהשכלה ועמל, כפי התכלית של בית-הספר, אלא הניכו עתידים שתשתכת מהם אף תורת בית-הספר, שהביאו עמהם. אפילו אלף-בית פשוטה על בוריה לא למד עדיין תלמיד חדש בזמן הבולשיוויקים. איני חושש לומר דבר זה בוודאות גמורה.^(*)

בתי-הספר העליונים.—מכיון שבשלו אותם בתי-הספר, שהם הדרגה הבכירה, שמבשרת את התלמיד לכניסה לבית הספר העליון, איראפשר שיעמוד בית-

(*) אין אני מדבר כאן על הכבלים הנוראים, שהקומוניסטים-חשלושים כבלו בהם את רוח-המורים, מתוך שהטילו עליהם חובה להורות על-פי שיטה קומוניסטית סטיוסית. בין שהיא סתאמת למדע ולפדגוגיה ובין שאינה סתאמת. לא ספחתי כאן בנושא זה, פשוט, מפני שזלענ בעיני להאריך בענין, שבעצם לא הניעו אליו עדיין ביתהספר והמורים: על צד האמת הרי אין שום למורים בבתי-הספר ...

הספר העליון במדרגה רמה. לפי שעה אף הוא ניזון רק מן הקרן, שהוכנה בשנים הקודמות. המהפכה הבולשיוויסטית מצאה את בתי-הספר העליונים מלאים וממולאים תלמידים (בסתיו שנת 1917 נכנסו לבתי-הספר העליונים כל רבבות היהודים, שבמשך עשירות שנים היו סגורים לפנייהם דלתות-האוניברסיטות). ולפיכך עדיין יש באוניברסיטות רבוא-רבבות סטודנטים ישנים, כלומר, מאלה שקבל השכלה תיכונית. חוץ מהם נתקבלו עוד כמה וכמה עשרות אלפים מן החוץ. מבחינה זו ודאי שברדיו-ההחשבון הרשמיים רשאים הבולשיוויקים להטעים, שהם שוקרים על תקנתה של ההשכלה העליונה מאין כמוהם. אבל בעצם אף כאן רשומים הסטודנטים באוניברסיטאות, מקבלים מוזנות (אם נותנים להם) — ולא יותר. רק מעטים, יהודים-גולה ממש, מתגברים. כאריות ולומדים; באמת, הלמוד אינו בגדר-האפשרות.

בעיקר הרבר מפנים הבולשיוויקים את תשומת-לכם למקצוע הרפואה והמקצועות הטכניים-התעשייתיים (את הפאקולטה לתורת-המשפטים, למשל, בטלו לגמרה, משום שאין צורך בה). אבל כיצד יכולים התלמידים ללמוד באוניברסיטות ולסגל לעצמם את מסקנות-המדע, אם אין מכשירים ואין אפשרות לעשות נסיונות, והמורים-הפרופסורים זה ארבע שנים, שנתכווצו כחמטים בתוך קלפותיהם ואינם יודעים, מה ההלכות, שנתחדשו במקצועותיהם. — אפשר — סה לי פרופסור אחד — שאני מזיף את המדע; אפשר שאני טועה ומטעה את תלמידי; אפשר שאני טורח טרחות הרבה ללא צורך — לגלות אמריקות שכבר נתגלו! עוד זאת. כל חלל-האוויר ברוסיה הסובייטית ספוג רוח-ישממון, רוח שעמום ובטלה, רוח של טמטום-הלב וקדחת-הרגש, רוח-יאוש, שממלאת את לבותיהם של כל הכשרים והישרים; ומוריי-האוניברסיטאות והסטודנטים הם ברובם מסוג זה. תורה ומדע אינם נקנים אלא מתוך שמחה וחרדה פנימית ומתוך החירות של האישיות היוצרת. ואם כל אלה אינם — המדע מאין ימצא?

הסטודנטים, כמעט כולם, עובדים במשרדים שונים, כדי לקבל גם שם משכורת איזו שהיא ומנת-מוזנות, ואין שעתם פנויה לבקר את האוניברסיטה ולשמעו לשיעורים, ובפרט בחדשי החורף, שאז אירא-אפשר, פשוט, להכנס אל האוניברסיטה מגודל הקור השולט בה. והפרופסורים עצמם אף הם רעבים תמיד ללחם ועוסקים במה שעוסקים (חוץ מן המרחות המרובות בצרכי-הבית, כמו, למשל, הבאת מים לפעמים ממקום רחוק מאוד); בסחר-מכר של בגדים וספרים ישנים, משמשים סבלים, מובילים מים למכירה, וכיוצא באלו — כדי להחיות נפשם ונפש-ביתם. ודאי שהפרופסור בא להשמיע שיעור; אלא שהוא עיף ורצוץ ורעב ונפשו עגומה עליו, ועל-כן אין תורתו משפעת על אותם הסטודנטים המועטים, שבאים לשמוע אל השיעור רק כדי שלא לבייש את רבותיהם העלובים כמותם.

ישתבחו להם הבולשיוויקים בהפצת המדע ובהעמדת תלמידי-הכמים הרבה; אבל אוי, אוי לה למדינה, שתזקק לחכמתם של תלמידי-הכמים אלה, שלא שמשו כל צרכם! ובי יש צורך בדבר להטעים את גודל הסכנה הכרוכה בעבודתו של רופא, שלא למד את מקצועו על בוריו? או כמה הפסד מגיע למדינה ממהגרם או מכימאי מעושידיעה? — גם עד תקופת-האנדרלומסיה ברוסיה היה מספר אנשי-המדע בעלי-המקצוע קטן בערך לפי צרכיה של מדינה גדולה זו. עשרות אלפי כפרים ועיירות בעלי אוכלוסים מרובים (לפעמים יותר מעשרת אלפים נפש) היו חסרים רופאים, ואין צורך לומר אגרונומים ומהנדסים. ולאחר כמה שנים יתמעט מספרם יותר ויותר. הזקנים הולכים ומתים ברעב ובחוסר-כל

וחדשים לא יקומו במקומם. כל רבוא דרבנות התלמידים, שממלאים עכשיו את בתי־הספר השונים, לא יקומו מתוכם אנשי־מדע מקצועיים: עלידי כפיה! לא יוצרו רופאים ומהנדסים וכיוצא בהם. בבחינה זו עתידה רוסיה להתפרא ולהתרברר לגמריה.

משרד־התשכלה ברוסיה הסוביטית הרחיב את גבולותיו: קלש גם את מקצוע האמנות (התיאטרון, המוסיקה, הציור והפסול) והדפסת־ספרים.

מה ישראנו במקצוע ההשכלה—קלפה חיצונית וחוסר תוכן ממישי בל־שהוא—אנו רואים גם במקצוע־האמנות.

—אי־אפשר לשנן שום אופירה חדשה—סח לי אחד מגדולי הדיריז'ורים שבמדינה: גם אני, גם המזמרים וגם המנגנים אין שעתנו ודעתנו פנויה לשנן ולמוד. אנו מבלים רוב ימינו בעמידה בתור, ולפיכך אנו ניוונים מן המוכן, ממה שנשתתן בשנים הקדמות.

והוא הדין לציור ולפסול. ליצירה חפזית אין מקום. אם האמן יאמר לצייר תמונה, שנושאה אינו מתאים לשיטת־הבולשיוויקים ולטכסיס במדינה—ישרפו את התמונה ואותו יעלו לגרדום. אלא מה?—רשאי הוא לצייר ולפסל צורות הביבות על הבולשיוויקים. וסח לי אחד ממובי הפסלים, שהוא מוכרח לעסוק רק בעשית פרוטומותיהם של לנין, טרוצקי ומארקס. מתוך כבישת־היצירה וההנקתה רוח רעה שורה עליו תמיד. ומלאכתו אף היא אינה מפרנסת אותו והוא רעב ללחם...

הדפסת־ספרים... במקצוע זה אין אף קלפה חיצונית. לפנינו היו יוצאים ברוסיה מאות אלפי ספרים בכמה וכמה מיליוני אַכסמפלָארים, ובימי ממשלת הבולשיוויקים פסק הספר לגמרי. את הנייר, שמצאו במדינה בכמויות עצומות, בזבזו לצרכי־תעמולה—להדפסת פרוקלאמאציות שונות לשם סכסוך האוכלוסים אלה באלה, לשם תעורת מהפכה בחוץ־לארץ, ועוד, ועוד. וכי יכלו לדאוג לספרים, כדי שלא תשתכח תורה מן העם?—כשיתפרסמו מספרם ושמותיהם של הספרים, שיצאו בארבע שנות־ממשלתם של הבולשיוויקים, יעורר הדבר תמהון גדול בלבותיהם של חסידיהם והכרוזים אחריהם בכל העולם. מאות אחדות של שמות—ותשעים ותשעה אחוזים מהם הם קונטרסים קטנים, שבעצם הם מתחסים אל ספרות־התעמולה. ספרים, שיש בהם משום חדוש, בין מקוריים ובין מתורגמים, שמפרים את רוח האדם ומחשבתו, כמעט לא יצאו כלל: אפשר, עשרה ספרים ממין זה יצאו עלידי גזר־קי ובהשפעתו ובהתאמתו. ולא רק ספרים חדישים אינם מוציאים: אפילו ספרי הספרות הרוסית הקלאסית אין למצוא במדינה, מלבד אם אדם קונה אותם בחשאי מאת הספרים הפעוט־ים ומשלם במחירם עשרות אלפים רובל. הספרים, שנמצאו במדינה מן המוכן, נלקחו והולאמו: מקצתם נגנבו עלידי הפקידים ועברו ליוזי הספרים הפעוט־ים ומקצתם נמסרו לספריות שבמדינה. אבל אין ספר נמצא לדורשו ולנצרך לו. ואף אילו היו בתי־הספר מעמידים תלמידים יודעי קרוא וכתוב,—במה יספיק את רעבונם הרוחני? הספרים שבספריות הולכים ובלים וכלים מרוב משמוש ועוד הרבה שנים לא תקבלנה הספריות ספר חדש תמורת הישנים, שנתמרטנו ונפסלה צורתם. וכיצד יקימו יודעיהם את תורתם בידם?

את הכל אסרו ה"שליטים": ליצור, לכתוב, להדפיס ולמכור—ועתה נפתחת לפניכם

תהם עמקה של בעדות, תהם, ישתדלה לבלוע את שיירי התרבות, שעדיין ניצלו ועדי
יש, ועדי יש.

ובהתנד, היצירות האמנותיות והספרים כך אף המחנכים, היוצרים והסופרים.

ברחיה הסוביטית קשה מצבם של כל האוכלוסים (חיומן השדרות, הקרובות למלכות):
פקדי הציקה ובלשיה ודוב חברי המפלגה הקומוניסטית): כולם סובלים מחסור אם מעט
ואם הרבה. אבל קשה מכולם מצבם של כל העובדים במקצוע התנד, החשבלה והתרבות.
ישנם בולט לפנינו אותו הישקר, הגם והמחונק, שהוא הקו האופי, המציין את המשטר
הבולשיוויסטי. בדבור נהגים סלסול בכל אלה העובדים העמלים, ולמעשה השפילום עד עפר
הדומים עליהם בגלגלגאות—בגסיו של בן-הם. העובדים במקצוע זה הם למעשה הפחותים
במעלה בין כל שאר סוגי הפוליטאריאט. המשכורת הדלה, שהסוביטים משלמים לפקדיהם,
נתנת למורים, לאנשיהמדע ולשאר העובדים במקצוע זה רק לאתרונה, כשיש שיירים
בקופה. משרדהפינאנסים שבכל מקום ומקום לעולם אין באוצרו סכומההכסף הדרושים
כדי לשלם לכל אלפי הפקידים של המשרדים המרובים עד אין קץ. וכשנספס מתקבלים
מן המרכז מחלקים אותם בקירוב בסדר כזה: הראשונים הם בעלי ה"ציקה", שניים להם—
החילים האדומים, אחריהם—הפועלים העובדים בבתיהחרושת ה"מולאמים" במקצועות
החשובים (למשל, במקצוע תעשייתיהנשק וכיוצא בזה), והאחרונים הם—העובדים במקצוע
התנד וההשכלה. להם משלמים פירוים מן השיירים, ולפיכך מקבלים הללו את משכורתם
רק לאחר המשהדישה חרשים ולשיעורים. נהוא הדין גם בנוגע לחלוקת המזונות. אף
כאן המורים הם האחרונים בין בנוגע לשעור המנה הנתנת ובין לעצם הנתנה: אם יש—
מוטב, ואם לאו—מפחיתים להם. והיה מעשה בכך אחד בדרום, שבמנתאפיריל (חודש, שחל
בו חג הפסחה לרוסים) נתנו לכל עובד עמל בקבוקיין; אבל כשעשו חשבון ומצאו, שמספר
הבקבוקים הוא פחות ממספר המקבלים את המנה, יצאה פקודה להוציא מכלל מקבלייין את
כל המורים ודומיהם.

ואולם הברלה זו, שמבדילים את אלה ליעה מן השאר, כאין וכאפס היא לעומת
הולול הגדול, שמולולים באישיותם, לעומת העלבון הגדול, שעולבים אותם מן הבוקר
עד הערב. אילו הייתי בא לפרש את כל מיני הבזיון והעלבון והולול, שנותנים באנשי
מקצוע זה, לא הייתי מספיק. אנניין כאן רק עובדה אחת גסה ונוראה: כבר הזכרתי
למעלה, שבבתיהספר נותנים מזונות לתלמידים ולמורים. אבל מכיון שלא בכל יום
באים כל התלמידים, פעמים שמתקבלות מנות מיותרות, כלומר, נשארת כמות ידועה של
נוזריים; ומנות זה מתכוונים גם המורים ליהנות, כלומר, לזכות עוד בכף אחת של
תבשילתאחא" זה. אולם הלילה לו למשטר היושר והצדק להרשות, שעול כזה יעשה.
ולפיכך באים פקדיההישות (פקדי האינספקציה של הפועלים והאכרים)—כך קוראים
להם מבגסים את המורים על התלמידים ובפני המורים מזוהרים את התלמידים:
הא ידוע לכם, שהמורים וכאים לקבל רק את מנתם ישלחם ובשום אופן אינם רשאים
ליהנות מן הנות. אתם בעצמכם תחלקו להם את מנתם ולהם אין רשות להשתתף
בחלוקת המזונות. ועוד תשליחו עליהם, שאך-כאן, בביתהספר, יאכלו את מנתם ובשים
אופן לא יוצאה מהיון לתלי ביתהספר, ולכל הפחות, אחת בשבוע באשליחה של רשות
זו לחקר ולדרוש מפי התלמידים, אם המורים אינם מקפחים אם זכותם, או במלים
פשוטות—אם אינם גונבים ונהגים ממיתהמזונות...

מתחלה גרם דבר זה יסורים קשים לעלבים אלה, שדרכה מהם הם איריאליסטים.

שהקריבו את כל כחות נפשם על מזבח העבודה במקצועיה השכלה. מתחלה נסו למהות, לדבר בלשון בני-אדם, שיודעים את ערך-עצמם. אבל עליידי כך הביאו רק לידי עלבונות עוד יותר גדולים: באי-הבח של הרשות התיזו את הוי"ן: אין אנו מחשיבים אתכם אף בקלפת-השום; אינשליגנטים אתם, שונאים וצוררים של הממשלה הסוביטית ושונאי-הפרולטאריאט. כן, חשודים אתם בעינינו על קפוזיכותם של הילדים, ובפה מלא אנו אומרים לכם, שאת הקטנים, תלמידכם, הרכבנו אלופים לראשיכם. לא נעים לכם דבר זה—מה לעשות: דיקטאטורה, חברים, הוכרזה ברוסיה.

לשמע דברים כאלה נסתתמו כל המענות שבפי הנעלבים. עמוק-עמוק השקיעו את הצער התוסס בלבם, מחו את המעות-העלבון הצורבות מעל עיניהם, בטלו את אישיותם במול גמור ונטו את שכםם לסבול—לשמוע את חרפתם ולשתוק.

המעטת-דמותם של המורים בעיני התלמידים הכתה את החנוך ברוסיה מכה נצחת, שתרא רק עם שנוי המשטר ושנוי כל התנאים הנוהגים עכשיו. והדברים הגיעו לידי כך, שסוף-סוף יצא גם לונצ'ארסקי (קומיסר-ההשכלה ברוסיה הסוביטית) ונסה לנגוע בקצה-עטו ובזהירות יתרה בפצע עמוק זה. אבל דבריו, שנתפרסמו רק בעתון המרכי במוסקבה, לא נתפשטו מחוץ לעיר-הראשה, ואף בה לא. עשו שום רושם—והכל נוהג כמנהגו.

V.

קִּיקְרִי-הַמְדוּת.

סבור ומקובל הדבר אצל כל בני חוץ-לארץ,—באלה שמתחסים בשלילה אל משטרה-סוביטים הכתוב מדבר,—שהדבר היותר איום שבמשטר זה היא ה"ציקה". לכאורה נראים הדברים, שהרי כל מוראיה של האינקוויזיציה, כל מעשייה-אכזריות וההרגיות, שנעשו בצרפת בימי-המהפכה, הם כאין וכאפס לעומת ה"ציקה"—מוסד זה, ששָׁעֲרָפֶד שואף דם לפת בכפותיו את כל אוכלוסי רוסיה מקטן ועד גדול, תקע בהם את צפרניו החרדות ומצין את דמם. כל כמה שהרבו לתאר בעתונות את מעלליהם של אנשיה, "ציקה" עוד לא הוגר עליה אף חצי...

ואף-על-פי-כן יש דבר אחד ברוסיה הסוביטית, שהוא קשה שבעתים מכל מוראיה של ה"ציקה". סוף-סוף גם החיות הפראיות שב"ציקה" ישתכרו מן הדם ויעשה להם לזרא, סוף-סוף תיגע גם ידם מלהניף את הגרזן על הצוארים,—אבל תוצאותיו של אותו דבר נוקבות ויורדות עד תהיית-החמה של נפשיהם ותהיינה מרגשות במשך דורות הרבה. מתכוין אני בדברי לקללה-המדוּת ברוסיה לרגלי תנאי-השעה.

ברוסיה הצארית היה הַזֶּן מקדש-שחרד במערכות-הפקידים, וקלקלה זו היתה עוטה חרפה על המשטר הצארי בעיני כל האומות המתקונות. אבל אז נתפסו למקדש-שחרד רק מערכות ידועות של פקידים, בעיקר: פקדי המשטרה והאינטנדאנטורה. במערכות בתי-הדין, למשל, כמעט לא נמצא אדם, שיכשל בעבירה זו.

ברוסיה הסוביטית הגיעה הקורופציה למדרגה, שלא נמצא דוגמתה אצל שום אומה ולשון אפילו בתקופות הקדומות,—אפילו ברומי בימי-ירידתה. אפשר, שלגין ועוד "מנין" אחד מן השליטים הגבוהים אינם לוקחים שוחד, מפני שאינם זקוקים לכך: כל מחשוריהם (עד כמה שמרוסיה הסוביטית הדבר הוא בנדר-האפשר) נתנים להם כְּרוּחַ (כדי להתיר ספק-צדקים זה קראו לו בשם, מנה אינדווידואלית). השאר,—כלומר, כל

השלטונות השונים חוץ, אפשר, מיחידים מועטים מבין הקומוניסטים האידיאליסטים—כולם, מקטנם ועד גדולם, לוקחים שוחד, לוקחים בשתי ידיהם, לוקחים מתוך תביעה בפה. קלקלה זו יונקת משני מקורות: (א) השעבוד הקשה, שבו נתונים האוכלוסים, הגזירות, המקורות, שמקיפות את כל אישיותו של האדם, והפוגעות בו בכל פנות שהוא פונה וכוכלות את כל גילויי-חיו. מכיון שאי-אפשר לו לאדם לפסוע אף פסיעה אחת לרצונו בלי נטילת רשות מיוחדת, הרי אי-אפשר לו להתקיים בלא מתן-שוחד, ו, פרצה קוראה לגנבי: אם יש נותני-שוחד, אי-אפשר שלא ימצאו לעומתם לוקחי-שוחד; (ב) הדחקות הנוראה, שבה נתונים (חוץ מן היחידים המועטים) כל האוכלוסים העובדים, ובכללם—גם השלטונות המרובים שבכל מקום ומקום. לעתיד-לבוא יתחבטו גדולי החוקרים בפרובלימה: כיצד לא ראו דפרי המשטר הסוביטי דבר פשוט זה, שמשכורת של 4—10 אלפים רובל אינה מספקת לאדם לפרנסה לחודש, בשעה שכל תינוק שבשוק יודע, שסכום זה מספיק בקושי לפרנסת יום אחד לאדם אחד. בין שהשלטונות היו באמת תמימים עד כדי להאמין, שעושי-דברם חיים בנדידת-עין ואינם חסרים כלום, ובין שידעו את האמת, אלא שמפני סבות שונות לא יכלו לעשות אחרת, — העובדה היא: שכמעט הכל לוקחים שוחד והרבה: אינם נמנעים אף מגול פשוט ומעושיק ומכל מיני בצע-מעשקות.

אולם אף מקרה-שוחד ובציעת-הבצע אינם עוד הרעה הגדולה ביותר. סוף-סוף לוקחים שוחד רק השלטונות—הגדולים והקטנים—ואין זה ענין לרובא-רובות הפקידים, שאינם לוקחים שוחד מפני—שאינן נותנים להם. גדולה ממקרה-שוחד היא רעה אחרת—פריצת-הגדר במקצוע הגנבה ומה שנכלל בשם "כיעור". גנבים ועושי-כיעור היו תמיד ברוסיה יותר מכל מקום אחר; אבל הם היו עושים מה שעושים בסתר, בחשאי—"בושת גנב כי ימצא". עתה הותרה הרצועה וטנבים ועושים כיעור ואינם מתביישים כלל ומדברים על אלה—לא בצניות!—אלא בפשטות, כעל דבר, שאינו מעורר הרהורי-תמיה בשומע.

לעולם לא אשכח שתי ישיבות, ששוחחו עמי חברי במשרד, שבו עבדתי. אחד מהם היה פולני, אדם, שקדם הכבוש הבולשיוויסטי היה רואה-חשבונית בפירמה גדולה ועכשו נתגלגל לאותו המשרד. וכשהתחילו בחורף ימי-הקור צָפְפו אותנו הפקידים, ובחדרי, למשל, שהיו עובדים בו רק שלשה פקידים, בצרו להם מקום כעשרים איש. וכך נעשה פולני זה שכן קרוב לי. פעם אחת, כשהיינו פנויים שעה קלה מעבודת-הכתיבה, התחלנו משוחחים כדרכנו על מצבנו: על הדחקות, על הרעב והקור, על העריצות והזדון ושירותי-הלב, ששולטים במדינה ובמשרדים. אז שאלתי:

—מילא אני—גם לי מזל, שעוד מראש ומתחלת התיסדותו של משרד זה, שהוא בחינת "בן-חורגים" ברוסיה הסוביטית, נתגלגלתי לתוכו. אבל אתה הרי עובד כאן רק חדשים מועטים: לשם מה נכנסת לתוך "גובירעבים" זה? וכי לא ידעת, וכי לא שמעת, שאין משרד גרוע ממנו?

—במקרה, חבר, נתגלגלתי לכאן, מתחלה באתי לעבוד בוועדה הממונה על סדור החפצים, שהולאמו בבתי-הלומבארדים, שם שפר עלי חלקי. שם הייתי נוטל בכל יום משו: פעם אלומות, פעם מכנסים, פעם חלוק. כך, פשוט: נותן אתה את החפץ החלוק בילקוטך, או שאתה לובשו על עצמך. רואה אתה!—בן-שיחי שרוב את שרול-חלוקן מתחת לשרול-אדרתו: זהו אחד משני החלוקים שגנבתי. חלוק יפה. שווי עכשיו לא פחות מארבעים אלף. אבל לא שחקה לי השעה. רק שבועים עבדתי במקום זה וגנבתי רק במשך השבוע השני: בשבוע הראשון התחקיתי על עניני המשרד והתבוננתי אל

דרכיהם של שאר הפקידים, כדי להתרגל בדבר ולהודו כמותם. אחריכך, מפני שמצאו, שאני רואה חשבונות מוטעה, העלוני במשרתי ומנוני לראש סקציה...

דברים אלה דבר בן־שיחי במנוחה גמורה ובלי שום צל של ציניות, אלא כאדם המדבר על ענינים רגילים וטבעיים. ולא בלחש דבר, אלא בדרך הדבור הנהוג בין בני־אדם בעלי נימוס. שיחה זו שמעו שתי עלמות, פקידות בסקציה שלו, יהודיות, שנמרו חוק־למודן בגימנסיה והיו "חברים" טובים ונחמים. נענתה אחת מן העלמות—הן היו זרות זו לזו ורק במשרד הכירו זו את זו—ואמרה:

—ואנו גונבות כאן בכל יום עצים. פשוט. אני מביאה עמי מן הבית קופיץ (היא הוציאה מכיס־אדרכתה קופיץ, שלפנים היתה אמה משתמשת בו לרסק בשר או דגים) ובמשך שעות־העבודה אני משתמטת כמה פעמים לזמך־מה, מתיחדת באחד מן החדרים הריקים, מכנסת לשם קרש, מבקעת אותו לבקעות קטנות, כורכת אותן בנייד (גם נייד אני מביאה מבית) ואורזת בחבל. וכך אני מצלחת לגנוב בכל יום 6 או 7 ליטראות של עצים. אילמלא עצים אלה לא היתה לי ולבני־ביתי תקומה...

ואת השיחה השניה שוחה עמי פקיד אחד יהודי, שהייתי מכיר אותו במשך כעשרים שנה. כן ארבעים היה האיש, משביל, צנוע וענוי ועוסק בצרכי־צבור באמונה. הוא היה במקצת מתלמדיו של טולסטוי בנוגע לפרישות ממותרות והסתפקות במעט. אדם זה עבד בחדר סמוך לחדרי ולפרקים קיובים היינו חוזרים לבתינו ביחד. הדחקות, העוני, הרעב והמחסור הטביעו עליו את חותמם הנורא, אלא שתמיד היתה שלווה פלוסופית שרויה על פניו הרזים והחזורים. פעם אחת בחזירתנו הרגשתי בו, שהוא מרוגז מאד. סימן הוא, שלא בכדי. שאלתי.

—כן,—השיבני:—מרוגז אני מאד זה כמה ימים. סכנה גדולה צפויה לו, ואני חוגר שארית־כוחתי ומשתמש בכל ההשפעות "כדי לבטל את רוע־הגזרה. יש הצלחה שמורה לבעליה להענת. בי נתקיים מקרא מלא זה. מצאתי הן בעיני אדוני השליטים והם אומרים להעלותני לגדולה — למנותני ראש לכל המחסנים המרובים, שבהם שמורים ואוצורים כל החפצים, ש"הולאמו" בבת־הלומבארדים. אתה מבין משרה זו מהי?—אם יחלך איש על גחלים ורגליו לא תפוינה?—כן כל הבא לשרת שם: אי־אפשר לו, שלא יגנוב וישים בכליו, אי־אפשר לו, שלא ידבק בידו מכל עושר גדול זה, שהוצא מירי בעליו לצמיתות. בן ארבעים שנה אני. כל ימי השתדלתי להתרחק מי הביעור—ונתרחקתי. אמת, נתון אני בדחקות, סובל אני רעב, אבל משרתי עכשו אינה שמה לפני מכשול להבשילני ואין אני צריך להלחם ביצרי כל היום. אבל אם אקבל את המשרה המוצעת לי, אתנסה בנסיון קשה, ומתירא אני, שמא לא אעמוד בנסיון. ובפרט שממוסל אני באשה ובנים. אף־על־פי שאשתי אשה כשרה היא, סובלת בדומיה את לחצה ודחקה ואינה מכרחת אותי להמציא לה—בהתר או באיסור—כדי ספוק רעבונה.—מכל מקום, כשאודיה שקוע עד צואר בכל־יחפץ יקרים, חושש אני, שמא אף אשה כשרה זו תצא מגדרה ותדבר על לבי, "שלא אהיה שוטה". ואפילו אם תאמר, שאשתי לא תשאני לדבר־עבירה ואני אהיה מתחזק וכובש את יצרי,—אף אז עדיין לא נפתרה השאלה. הרי במחסנים עובדים כחמשים איש, וכולם גונבים משהו בכל יום. ואין אני יכול ללמד עליהם חובה: אין אדם נתפס על רעבונה. אי־אפשר להכניס בני־אדם רעבים לתוך מחסנים ואוצרות ולתבוע מהם, שיהיו גבורים כוכשים את יצרם. ואם כן, אחת משתי אלה: או שאצטרך להתחבר אליהם ולעשות כמעשהם מפני "דרכי־

שלום, או שאצטרך לאסור גם עליהם את הגניבה, ולא רק לאסור איסור סתם, כדי לצאת ידי חובת מצפוני, אלא להשגיח בשבע עינים, שבאמת לא יקחו שום דבר וישימוהו בכליהם; ואז לא רק שאצטרך להכרית אוכל מפיהם, אלא אף אחיה מזכרה למסרם לדין על עוון גניבה מנכסיה שלטון; ואתה יודע, שעל עוון זה מענישים לפעמים, ביהוד את מי שאינו קומוניסטן, עונש מיתה ... והנה אני נלהם בכל האמצעים והתחבולות כדי לפעול על לבו של הממונה עלי, שלא יזכני במשרה זו. אתה הרי יודע ומכיר אותי, קומוניסטן זה, שלפנים היה קרוב אלי ושלכמותי. ולפיכך גליתי לו את האמת הערומה ובארתי לו את הסבות המעכבות בעדי מלקבל משרה זו. אמרתי: דברי יכנסו ללבו ויבין למצב־נפשי. אבל יודע אתה מה שהשיבני? —: היא הנותנת. אנשים שכמותך הם הם הדרושים לנו. אסוננו הוא, שאין לנו די אנשים כשרים. ואתה תמחר שם את האויר.

.
וכי אין "שנוירערכים" זה קשה מכל מיני "צ'יקה" ורציחות ואכזריות?

שקר גדול זה, שהמשטר הבולשיוויסטי המעשי ספוג בו מתחלתו ועד סופו, שאין מנוס ואין מפלט ממנו בשום פנה וקרן־זווית, ששם מחנק לגופך ולנפשך ממש, שמרתיה בך את כל דמך מן הבוקר עד הערב ומן הערב עד הבוקר, שקר גדול זה, שאתה שקוע בו עד צוואר בְּיָנֶן־מצולה, שיש בו כדי להטריף עליך את דעתך, — הוא שהפך אותי, פרוליטארי בן־פרוליטארי, לצורך למשטר הבולשיוויסטי. ונדר נדרתי באותם הלילות הארוכים, האפלים והשוממים, שהתלבטתי בהם בחשכה במשך ארבעת חֲרָפִים, שאם רק אוכל להמלט ממערת־הפריצים, אפרסם את החנפים והשקרנים.

חובתי היא זו — ועשיתי כפי כחי ויכולתי־עמי.

ב. מ.

מִן תְּגִיתֵינוּם הָאוֹקְרֵינִית

(מפי עדי-ראיה).

מאמר שני

(סוף) (*).

מאת

הרב משה רב־לסקי.

ה) ציבוליב (פ. קיוב, מחוז ליסוביץ). על מה שנעשה בעיירה זו ספר לי מנהל בית-החרושת לסוכר שבה בדברים האלה :

—בסוף קיץ תרע"ט נכנסו לתוכה חיילי פטלורה ברקודים. כשנכנסו אל חצר בית-החרושת נשמעו קולות : „נגני, מארוסיה !” —איו מארוסיה התחילה לנגן והחיילים יצאו במחולות. אחר-כך דרשו החיילים ממנה, שתנגן להם נגינת „ז'ידיונזק” („יהודוני”) — ולקול מנגינה זו התחילו ההכאות והדרישות לתת כסף. אותי, בתור המנהל של בית-החרושת, סצעו בחרב בראשי. וכששכבתי מתבוסס בדמי נגש אלי בכל פעם חייל אחר ובמגלב המטיר על גבי מלקיות, משנן ואומר : „הא לך לנין, הא לך טרוצקי !”. ובאותה שעה כבר שמעתי את נגיחותיה של אשתי ... ונגינתה של מארוסיה השלימה את ההרמוניה. שמחתם וצחקם הפרעו של הרוצחים ההוללים לקול אנקת הלקוחים לטבח עברו כל גבול.

דרישתו של ראש-הבריונים היתה—לגלות את המקום, שבו הסתירו בני-ישראל את אוצרות כספם וזהבם. ואולם בעיירה זו היה רק מקום-סתר אחד : המקום, שבו הסתתרו בנות-ישראל מן האנסים. שם הסתרנו לערך מאה וחמשים נשים ובתולות.

התחיל משא-ומתן בין הבקאים במעשה-אכזריות, איך וכמה לעשות נקמות במהגדרם של בית-החרושת, מר.ס. כדי שיוכרח לגלות מקום-סתר זה. אחדים אמרו, שימלאו מים את הרוד הגדול, מקום בשול הסלק בשביל הסוכר, ויכניסו את המהגדר לתוכו, באופן שיגיעו המים עד צוואריה ויתחילו להסיק מתחתיו, וכשיגדל החום יגלה להם המהגדרם את הכל ; ואחרים אמרו, שקציצת האצבעות פריקים-פריקים זוהי התחבולה היותר טובה. היו עוד הצעות של בעלי-נסיגן שונים. סוף דבר הציע ראש-בריונים את הצעתו, שנתקבלה במחויאת-כפים ולכבודה נגנה מארוסיה מנגינת מיוחדת : לדקור בשני רמחים את ירכותיו בבשר הרך ולהחזיק אותו כך נוול בדמו עד שיגלה את כל הכמוס בלבו. ענייניו של המהגדר, שגרמו לו הרמחים, ארכו שתי שעות. הדם היה שוחת וצעקתו בקעה רקיעים, והוא, הגבור, עמד בנבורתו. הוא, אמנם, נשאר בעל מוס לכל ימי-חייו : פסקו ניב־הירכים ועורקי-

(* עיין „חשלה”. הכרך הנוכחי, חוברת ד' (למעלה, עמ' 379—383).

הירכים המעמידים את האדם נקרעו, גם הורק דמו, אבל בזה הציל מאה וחמשים נפש מבנות-ישראל מלהעשות הללות.

ואותו המספר ספר לי מעשה נורא זה :

כשעזבו מרצחי-פגלורה את העיירה שלנו לאחר שעשוה כמצולה שאין בה דגים ושממה כמהפכת זרים ולאחר שהרגו בה עד מאה ושישים יהודים, שכבתי למעצבה בראש מוכה ופצוע מחותל בתחבושת. אני שוכב בוית זו ואשתי שוכבת בוית אחרת, חמהים ושואלים : מה יהא בסופנו?—כי בנינו עזבונו מפני שהלכו להספח אל ההגנה, שהסתדרה בעיר הקרובה, אומאן (פ. קיוב). והנה בכוקר אחד נכנסה החדרה אשה כבת-חמשים ושני כלבים אחריה. מראה-פניה משונה, אבל אינה עציבת-רוח. ראשית דבריה היתה :

—תנו לילדי איזה דבר לאכול : עיפים הם ממעל הדרך.

על שאלתי : מפני-מה היא קוראת לכלביה „ילדים“, ענתה ואמרה :

—וכי אינכם מכירים בפניהם את צורת שני בני ? הלא הם דומים בקלסתר-פניהם לשני בני ! מתפלאים אתם על ילדי העיפים?—אלה הם בני, חלבי ודמי. לא רק בשר בני השנים אכלו שני הכלבים בעיירה סוקולובקה, אלא גם את עצמותיהם גרמו. הכל נכנס לקרבם. יקרים לי אלה הבנים : הרי מעכשו והלאה לא אני שומרת על בני, אלא בני שומרים עלי. אוכל לכני תנו ! תנו אוכל לבני !

וברגע זה חבקה ונשקה את הכלבים. ואנו, השוכבים למעצבה, יראים אחד מחברתו לגלות את הסוד הממין בלבותינו : מי יודע, אם גם בנינו, שהיו אז באומאן, כאמור, לא נתגלגלו בכלבים?—

(ו) **מאלנה** (פ. קיוב). עיירה זו לא סבלה כל-כך בכל הנוגע להרגונים : בסך-הכל נהרגו בה שלשה ושלשים איש ואשה. ולעומת זה טמא בה הפורעים מספר נורא של בנות-ישראל. הדבר היה בקיץ תר"פ. הפורעים טמאו ארבע מאות בנות-ישראל, הציתו את העיר ושרפוה עד היסוד בה. אז התחילה מתפשטת בבתים הנשארים לפליטה, שישבו בהם פליטי-מחרב בצפיפות נוראה. מחלת טיפוס-הכתמים ובסחירות הבזק הלכה מחלת-נגעים זו ושמה שמות בבני-האשפתית. במשך חודש אחד הגיע מספר המתים לשמונה מאות נפש אדם.

(ז) **דובובו** (פ. קיוב, מחוז אומאן). ראש הפורעים, שהחריב עיירה זו, היה האטאמאן קוזאקוב. הדבר היה בימים האחרונים של חג המצות, תר"פ, ומרצח זה התפרץ אל העיירה במספר לא-גדול של פורעים, בערך ארבעים איש מזוינים. ראשית דבר דרש ממנהיגי-הקהלה למסור לו את הקומוניסטים מחריבי-הארץ, וביחוד את ה„קומוסארצ'קים“. ומאחר שראשי-הקהלה נסתלקו מלהיות מוסרים, ובפרט שלא היו בעיירה זו שום קומוניסטים ושום קומוסארים—על-כן התחילו מעשי-האכזריות. ספר לי אדם נאמן, שכרתו את שתי אוזניו של ראש-הקהלה והאכילו אותן לכלבי-האכזרים בפני המעונה וגם קצצו את בהונות-ידיו, ובעוד הדם שותת דרשו, שוקדים שלום לכל אחד מן הרוצחים בלחיצת-ידים. בצחוק-שדים זה התחילו את הרציחות והמשיכו אותן במשך יום ולילה. ומחמש מאות המשפחות של יהודים, שישבו בעיירה דובובו, נשאר מספר קטן, באופן שעדת-ישראל שבדובובו נמתה מעל פני-האדמה.

(ח) **אומאן** (פ. קיוב). מספר לי אדם חשוב מעיר זו :

אחר ההרגות, שערכו האטאמאנים סוקולוב וקוזאקוב במשך חודשי הקיץ של שנת תר"פ, נסעתי אני, תושב אוחריםובו הקרובה לאומן, לבקש את בני, שלמד

באחת מן הנימסיות של אומאן. ואני הולך מרחוב לרחוב לחקור ולדרוש, איה מקום בני. וכשעברתי את שכונת סופיובקה ראיתי מחזה נורא: עמק אחד, שהשתרע בשכינה זו, היה מלא גופותיהם של עשרות ילדים וילדות, שלא באו לקבר ישראל מחוסר הורים, שידאגו לעוללליהם להביאם לקברות... מספרם של הרגו-אומאן במשך שנת תר"פ עולה לאלף וחמש מאות איש. והוא מיסוף לספר לי, שבקר את „כית-המביחה" באומאן, כלומר, את הבית, ששחטו בו ארבעה בנים ושתי בנות לאב אחד ואת האב תלו והכריחו את האם, אמה-בנים, שתהדק את הקולר על צווארי בעלה, והיא, העלובה, מתמוגגת בצחוקה המטורף. מראה על חבל זה, שנשאר לה מכל עמלה בחיים...

ט) מונאסמירישצה (פ. קיוב). ההריגה היותר נוראה היתה בעיירה זו בחג הסוכות תרפ"א. מספר ההרגים עלה ליותר משלוש מאות נפש אדם. את הנקמה היותר גדולה נקמו באחד מנכבדי העיר: שמו אותו בכור חיים ויסתמוהו בעפר. ראש-המרצחים היה קוזאקוב.

י) סמאווישצה (פ. קיוב). במשך ימי חג הסוכות תרפ"א המיתו בעיירה במיתות אכזריות יותר מאלף יהודים. את העיר שרפו באש ונמחתה מעל פני האדמה והנרצחים לא באו לקבר ישראל. מספר לי ילד-סמאווישטה, שכרתו אצבעות-ידיו של אחד ממנהיגי-הקהלה ואחר כל כריתת אצבע הרכיבו עליו אחד מן המרצחים, שהיה שואל את המעינה, אם מאמין הוא במשיח הנוצרי ואם מודה הוא בתחתיו. בעניינים כאלה עינו אותו עד שהורק כל דמו ופרחה נשמתו.

יא) זאשקוב (פ. קיוב). ההריגות היותר נוראות היו שם בימי-הסתיו של שנת תרפ"א. ההריגות של תרע"שי תר"פ תחורנה נגד ההריגות, שערכו שם בסתיו. במשך שני ימים נהרגו אלף וסאה איש ואת העיר שרפו באש.

יב) לוקאשובקה (פ. קיוב). עיירה זו זכתה לקבל את המחבלים, המשחיתים והרצחנים מכל המינים והסוגים. כך זכתה לפטלורה, זילינוב, סוקולוב, מימיניוק, דיניקין; אבל האחרון, קוזאקוב, הכביר. לוקאשובקה לקחה שש פעמים. בכל פעם—הריגות והרסות. ובפעם האחרונה השמידו את כל אנשי-העיר ואת בתיה הדליקו באש. חלל-קוזאקוב התגוללו בחוצות העיר השוממה ולא באו לקבר-ישראל.

יג) סוקולובקה (פ. קיוב). הדבר היה ביום-הכפורים, תרפ"א. בבוקר השכם, כשכל אנשי-העיר התכינו לבוא לבית-כנסיות, באה דרישתו של קוזאקוב להוציא מן ההיכל את כל ספרי-התורה ולהקיף בהם את הבימה כמו שמקיפים אותה בשמחת-תורה. אחר-כך צוה, שירקדו וישמחו בתירה ויצאו עמה במחולות. ולסוף דרש מכל העם, שיעזבו את בית-הכנסת ושילכו אחריו אל ככר-השוק והרב' בראשם. נכנעו יהודי העיירה ונשמעו לכל פקודותיו, ולא עלה על דעתם, ששם יפלו חללים. הרב, ששמש לחם גם „רבי" (הוא מצאצאיו של הצדיק ר' גדליהו מליניץ), צוה ליהודים קודם שיצאו מבית-כנסתם, שיאמרו „ה' הוא האלהים" ז' פעמים. ובתפלה זו, שבקעה את כל שבעת הריקים, נפרדו יהודי סוקולובקה מבית-התפלה. רבם הולך לפניהם ותפלה חרישית רחשו שפתיו בדרך-הלכנו. נכר היה, שהוא, היחידי, הבין, לאן רגליו מוליכות אותו... לא עברו רגעים מועטים—וכבר עמדו רגליהם בככר-השוק.

—עמדו בסדר של „חצי-לכנה", סגל-אמונתכם (!) —פקד התליין:—הרב

במרכז והוקנים לבושי-הלבנים (הם היו ב„קיסלים", שיצאו לבושים בהם מבית-הכנסת) מימין ומשמאל לרב!

הפקודה נתמלאה במהירות=הבוקר.

—אחת, שתיים!—ומספר 188 יהודי סוקולובקה נפלו חללים על מקומם. עוד פרפרו אחרים בשכנם מתבוססים בדמם, ואלה נדקרו ברמחים באברים, שהנפש תלוייה בהם. יד) בוחסל'אב (פ. קיוב): שח לי זקן בן-תורה, שבעיר זו היו הפרעות חבופות, אלו אחר אלו: מה שהשאר פטלורה לקח דיניקין. ומה שנשאר מדיניקין גזלו מינינוק וחבריו. הרציחות וההשמדות עלו במספרן על אותן של שאר העיירות שבמחוז שלנו; אלא שנברו עלינו רחמי-האל והיתה לנו היכולת להביא את מתינו לקבורה, מה שלא הצליחו לעשות כמה וכמה ערים מערי-המחוז שלנו. והיה אם תבקר את עיר ב'הוסלב ותכנס לבית-העולם שלה, תראה שם חלק ידוע מוגדר משאר הקברות. אז תמנה את שורות חללי-הקדושים, שנפלו חללים מידי ההינדואמאקים מכל מיני כנופיות, ותמצאו את מספרם 1,005 נפש אדם.

ובעירה זו סבלו גם כל ספרי-התורה, שטמאו אותם באופן שחצני.

והזקן מוסיף לספר:

—פעם אחת ברחתי מן העיר רגלי אל הכפר הקרוב, להתחבא מן החיות בצורת בני-אדם. נכנסתי לאכר אחד, שחשבתי למכר טוב ולאחד מחסידי-אומות-העולם. פגשתי מכרי זה בקרירות, בלי שום סימני-ידידות. וכשהצטתי לפניו את רצוני, שיתן לי מקום בביתו להסתירני ולהגן בעדי מן הרוצחים, השיב לי האכר:

—לא כימים הראשונים הימים האלה: היה ימים, ששכחנו, שיש לנו לנקום מכם את נקמת דמי משיחנו ועכשיו נתעוררו דמיו והם רותחים ועתידים לבלוע את דמי-ישראל האזורים.

לשמע דברי-מכרי התחיל כל גופי רותת והתחלתי להתחנן לפניו:

—מיניקי יקירי! וכי אני אשם בדמי-המשיח? הלא תמיד תמכתי בך לפני הקציר שנה-שנה ומעולם לא לקחת ממך שום רבית, אפילו פרוטה אחת. רחמי, מיניקי! אל-נא חתן את נפשי להוללים! —

לקול חתינתי ולזכרון מעשי הטובים, שעשיתי עמו, נכמרו רחמי עלי ופנה אלי בקול יותר רך מבתחלה:

—דע, איציק, שאתן לך מקום בדיר-הצאן ושם תלון, ובבוקר תלך לך באשר תלך. ואני שוכב לי בחושך בדיר-הצאן ודואג על הבוקר שיבוא: אנה אברח או מחמת-המציק?—ואני מקנא באלו הצאן, שאני לן עמהן, שהן תמצאנה את מקומן נכון לפנייהן גם מחר. ואני אנה אני בא?—ובעוד אני שוכב שם, בפינתי, דואג, נענה ונאנח, שומע אני בכל רגע איזה דבר חורק עלי-יד הכתלים. לא יכולתי בשום אופן להבין, מה הן חריקות אלו ומה סבתן. ואולם כשהאיר הבוקר ראיתי, שכתלי-הדיר מכוסים ומודבקים מראשם לסופם—ביריעות-התורה!... מתחלה תמהתי על קישוט משונה זה בדיר-הצאן, ואחר-כך גזלו עיני דמעות ואמרתי: "בצרתם לו צר"...

לא מהרתני, כמובן, לצאת ממלוני ה"נעים". אבל האכר המרחם הקדים לבוא ולפתוח את הדיר: שעת-ההחלבה הגיעה. וכשפגע בי מכרי זה פנה אלי ואמר:

—רואה אתה, איציק, שאדם כשר אני?—קבצתי ואספתי את חתיכות-ה"תורה" הללו מבתי-המראות ומבורות-השופכים, רחצתין ושהרתין והדבקתין בדיר-הצאן—והן לי לתועלת מרובה. כי טבע הצאן להתחכך בכתלים ובוה הן מקלקלות את צמרן, ועל-ידי חתיכות-ה"תורה" המודבקות לכתלים הצלתי את הצמר.

טו קאלייערקה (סמוך לאומאן, פ. קיוב). הנמלטים מעיירה זו מוסרים תמנה מכהלה ממה שנעשה בחוכה. בקאלייערקה היו ההרונים נידונים בכל ארבע מיתות בית-דין. שם היו התליינים נוקמים ביהודים באכזריות-חסימה בעד איזה יהודי, שהיה "קומיסארצ'יק", לפי דבריהם. את כל היהודים הרגו את רכושם בזו ואת בתיהם שרפו באש. וכך נמחתה מעל פני האדמה קהלת קאלייערקה, שמנתה 500 משפחות.

ודאי לא סיימתי למנות את כל העיירות והערס והכפרים, שהיהודים נרצחו ונשדרו והיהודיות נאנסו ונרצחו בהן. אבל רוצה אני לתת בזה רשימות אחרות על מספר התרונים, כדי שאפשר יהיה לקבל רושם כללי מן הרציחות.

רשימה א' מן ההרונים (פ. קיוב).

זויניגורודקה, 150. בויארקי¹, 550. ווינהראדי, 350. ריז'נובקה, 150. ויילשאני, 300. יקאמירינופול, 250. קאזאצק, 65. שפולה, 150. קיסליווקה, 200. הורודישין, 460. מאנאנצ'ה, 700. מאמוסוב, 66. מאמוסוב (על-ידי שרפה בחיים), 800. זלאמפול, 800. ליסינקי, 500. בויקי, 800. סמיבליוב, 600. שינידובקה, 200. מידווי, 300. שדה-לבן (בילוצרבוק), 1,000. מוזובילובקה (כל העיר), 3,000. סאאווישצ'ה, 400. מאראשצ'ה, 800. זאשקוב (כל העיר), 1,100. צ'רקאסי, 5,000. זנאמנקה, 350. רשימה ב' (פ. פודוליה)².

קריבואו זיר, מחוז-באלטה. ביום 28 למאי 1919, נפלו בה חללים 350 איש, בחודש יאנואר 1920 בהריגות וסקילות ושרפות—1,500 איש.

הלוסקוב, המונה בס"ה מאתים משפחות, היה בה מספר התרונים, שנפלו ביום 24 יוני 1919, בס"ה 87 איש.

הולובאניווסק. בס' באב תר"פ על-ידי ראש-המורעים סוקולוב נפלו חללים 250 איש.

חאשצ'יוואטה. על-ידי האמאמאן וולינג נפלו חללים במיתות אכזריות 400 נפש.

טרוסטיאנץ. אין מספר למרעות. המיתות היותר משונות באו מיד האמאמאן לאחוביץ. למשל, כל ה"פרסונאל" של בית-החרושת למעשה-הסוכר נהרג על-ידי טביעה בדוד רותח; מחזיקי ציסטרנות למגבר-נפש הושלכו לתוך הציסטרנות שלהם, הם וכל נפשות-ביתם, ושם מתו בחניקה—על-יד האויר המחניק. כל עדת טרוסטיאנץ נמחקה מעל פני האדמה. סאוראן, 300. טולצ'ין, 100. קדימה, 40. באלטה, 1500. לאדיז'ינסקה—כל העיירה. קובליץ—כל העיירה. דובובו—כל העיירה (כנ"ל), בוגאצ'ובקה—כל העיירה.

בהייסין העיר היתה ההריגה ביום 12 מאי 1919. נפלו חללים 300. זאטקיוויץ, עיירה, שמספר יהודיה מגיע למאה איש, נהרגו בה 40. גראניב, עיירה, שמספר יהודיה מגיע לחמש מאות נפש, הרגו בה 200 ואת כל בתי-העיר העלו על המוקד.

קינה, עיירה. שמספר יהודיה מגיע לחמשים איש, נהרגו בה 5.

(1) לא זו שאצל קיוב, אלא אחרת, במחוז זויניגורודקה.

(2) נמסרה לי על-ידי מר שלייען, מי שהיה חבר חוג העירוני הציוני באודיסה.

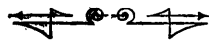
סובוליובקה, 50 הרוגים. טרנובקה, 100. על טפליק כתבתי כבר באריכות במאמרי הראשון¹).

ברשימות הנערכות כאן הדבור הולך רק על שני פלכים ורק על העיירות שבהם. בכל הכפרים הרבים שבין העיירות, שמספרם מגיע לכמה עשרות. היה בכל כפר וכפר מספר ידוע של יהודים. אותם הרגו, על-פי רוב, הגויים תושבי-הכפר. היו מקרים, שיהודי כפר ידוע נשתמדו מפני שהבטיחו להם את חייהם במתנה אם יתנצרו, ולאחר שהכניסו אותם בעל-כרחם תחת כנפי האמונה הפראבוסלאווית המיתו אותם בעניים קשים; ולכפרת-פשע קברו אותם בבית-הקברות לפראבוסלאווים תחת צלב בכתובת: „ס'נ מי שחי יהודי ומת פראבוסלאווי“. וכל זה נעשה לעיני הכומר הפראבוסלאווי, שהיה עומד ונהנה למעשי צאן-מרעיתו, שעשו נפשות להאמונה הפראבוסלאווית בחרב נוקמת. —

ויפתבו לזכרון שמותיהם של ראשי-הרוצחים :

1 פטלורה. ²	2 דיניקין.	3 ז'ליונוב.	4 מימיניוק.
5 סוקולוב.	6 שמיפ'ליוב.	7 גריז'ליוב.	8 גריגוריוב.
9 צוויטקובסקי.	10 זאלי'ניאק.	11 פיריניקי.	12 נאזליי.
13 בודייני.	14 זיליוני.		

הרב הגאון ר' שמעון גוטמאן, רב בעיר מטיוב (פ. קיוב), מנוע הבעש"ט, שנשרף חיים בשבת הגדול בבית-המדרש (כמסיפר במאמר ראשון), רמז מצא על מספר המרצחים בכתוב: „כי י'ד על כס יה“ — י'ד הם מחריבי העולם הישראלי, ויש להתפלל: „הצילני נא מ'ד עשו“. תכתב-נא גם דרשה זו לזכרון.

(1) עיין „השלחי“, כרך ל"ח, עמ' 387—380

מאת המערכת : מפני ההכרח לגמור בחוברת הנוכחית את כל ההמשכים, הוכרחנו לדחות מאמרים שונים, וביניהם גם מאמר על הקונגרס ה"ב, לחוברת של הכרך הבא, הכרך = הארבעים.

